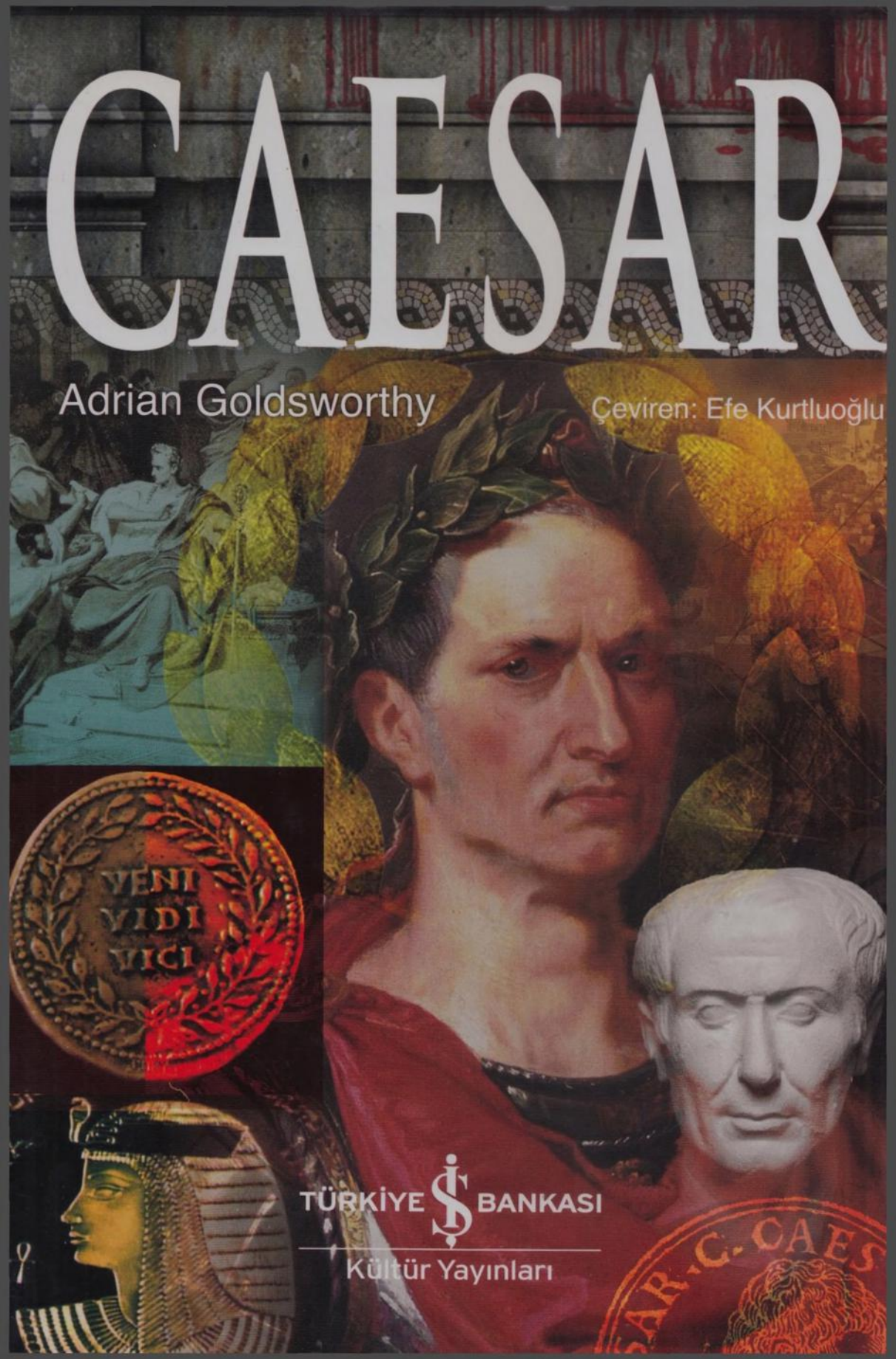
CAESAR

Adrian Goldsworthy

Çeviren: Efe Kurtluoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

BİYOGRAFİ

Adrian Goldsworthy
CAESAR

ÖZGÜN ADI
CAESAR, THE LIFE OF A COLOSSUS

ÇEVİREN
EFE KURTLUOĞLU

COPYRIGHT © ADRIAN GOLDSWORTHY, 2006
İLK BSIM, WEIDENFELD & NICOLSON, LONDON TARAFINDAN YAPILMIŞTIR.
ANATOLİALİT AJANS ARACILIĞIYLA YAPILAN SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN YAYIMLANMIŞTIR.

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: ŞUBAT 2014, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-057-9

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Adrian Goldsworthy

Caesar

Çeviren: Efe Kurtluoğlu

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Teşekkür IX
Kronoloji XI
Giriş XV

I. Kısım
Konsüllüğe Yükseliş MÖ 100-59
..... 1

1. Bölüm
Caesar'ın Dünyası 3
Cumhuriyet 7
İmparatorluğun Yararı ve Bedeli 16
Kan ve Politika 21

2. Bölüm
Caesar'ın Çocukluğu 27
Gençlik Yılları ve Eğitimi 32
Sükûnet ve Fırtına 39

3. Bölüm
İlk Diktatör 47
Sulla'yı Beklerken 51
Kaçak 57

4. Bölüm
Genç Caesar 63
Kral ve Taç 67
Öğrenci ve Korsanlar 73
Yeniden Roma'da 82

5. Bölüm
Aday 87
Değişen Zamanlar: Pompeius'un Yükselişi 95
Caesar'ın *Quaestor*luğu 102
Anıtlar ve Gladyatörler: Caesar *Aedilis* Oluyor 108

6. Bölüm
Komplo 117
Cato, Catilina ve Mahkemeler 124
Eski Suçlar ve Yeni Komplolar 128

7. Bölüm
Skandal 141
Büyük Tartışma 145
Praetor, MÖ 62 154
"İyi Tanrıça" 158
İspanya 161

8. Bölüm
Konsül 165
Eve Dönüş 172
Toprak Yasası 178
Iulius ve Caesar'ın Konsüllüğü 185
Tepki 191

II. Kısım
Prokonsül MÖ 58-50
..... 199

9. Bölüm
Galya 201
Savaş Yorumları 203
Caesar'ın Ordusu 208
"Bölünmüş Galya" 215

10. Bölüm
Göçmenler ve Paralı Askerler: İlk Seferler, MÖ 58 225
"Yeni Bir Savaş" 232
Roma Halkının Dostu 245

11. Bölüm
"Galyalı Kavimlerin En Cesuru": Belgae, MÖ 57 257
Sambre Muharebesi 269
Küçük İşler 276

12. Bölüm
Politika ve Savaş: Luca Konferansı 279
Pleblerin 'Patricius' Tribünü 281
Atlantik Okyanusu'na Doğru 292

13. Bölüm
Denizin Ötesi: Britanya ve Germen Seferleri, MÖ 55-54 297
İhanet ve Katliam 298
Cebri Keşif - İlk Britanya Seferi, MÖ 55 307
İstila 315

14. Bölüm
İsyan, Felaket ve İntikam 323
İsyan 328
Vastatio- Kabileler Cezalandırılıyor 338

15. Bölüm
Zamanın Adamı: Vercingetorix ve Büyük İsyan, MÖ 52 349
Karşı Saldırı 356
Gergovia'da Aksilik 364
Doruk: Alesia Kuşatması 373

16. Bölüm
"Tüm Galya Fethedildi" 383
Galya'da Son 391

III. Kısım
İçsavaş ve Diktatörlük MÖ 49-44
..... 399

17. Bölüm
Rubicon'a Giden Yol 401
İttifak Bozuluyor 404
"Zarlar Atıldı" 419

18. Bölüm
Yıldırım Harekâtı: İtalya ve İspanya, Kış-Sonbahar, MÖ 49 427
İtalya Seferi, Ocak'tan Mart'a Kadar 432
Roma 439
Ilerda Seferi, MÖ 49, Nisan-Ağustos 446

19. Bölüm
Makedonya, MÖ Kasım 49-Ağustos 49 455
Büyük Çarpışma 460
Dyrrachium 465
Pharsalos, MÖ 9 Ağustos 48 474

20. Bölüm
Kleopatra, Mısır ve Doğu, MÖ Sonbahar 48-Yaz 47 487
Ptolemaios Hanedanlığı'nda Mısır ve Kraliçesi 489
İskenderiye Savaşı 496
En Hızlı Zafer – Zela, MÖ 2 Ağustos 47 503

21. Bölüm
Afrika, MÖ Eylül 47-Haziran 46 505
Asiler, Borçlular ve Eski Düşmanlar 508
Afrika Seferi 512
Thapsus Muharebesi, MÖ 6 Nisan 46 519

22. Bölüm
Diktatör, MÖ 46-44 527
Ödüller ve Mutabakat 530
Toparlanma 538
İspanya Seferi, MÖ 46'nın Sonbaharı - MÖ 45'in Baharı 541

23. Bölüm
Mart'ın *Ides*'i 551
Kral mı, Tanrı mı, Caesar mı? 554
Komplo 563
Suikast 568

Sonsöz 577
"Ben Her Daim Caesar'ım" - Çağlar Boyunca Caesar 582

Sözlükçe 587
Kısaltmalar 591
Notlar 593
Kaynakça 621
Dizin 625

Teşekkür

Bu kitabı tamamen veya kısmen gözden geçiren şahıslara duyduğum derin minnet duygusunu ifade ederek başlamam gerekir. En başta kitabın taslak metnine bakmayı büyük bir nezaket göstererek kabul eden lisans hocam Nicholas Purcell'e teşekkür etmeliyim. Bu dönemdeki Roma Senatosu'nun işleyişi hakkında benim hayatım boyunca edinebileceğimden çok daha büyük bir bilgi birikimine sahip olan Philip Matyszak'ın çok sayıda yararlı yorumu olmuştur. Yazımı biten her bölümü derhal tetkik edip üzerine yorum yapan Ian Hughes her zamanki gibi titiz ve faydalı bir şekilde çalışmıştır. Kitabın tamamını dikkatli bir şekilde okuyan Kevin Powell'ın da çok sayıda faydalı yorumu olmuştur. Büyük bir nezaket göstererek benim için İkinci Kısım'ı gözden geçiren Ian Hayes de birkaç noktaya dikkatimi çekmiştir. Tüm bu şahısların yanı sıra metni kısmen veya tamamen okuyan herkese içtenlikle teşekkür ederim. Aynı zamanda sıkı müzakereleriyle bu konuyu hakkıyla işlememe olanak sağlayan bir sözleşme elde eden temsilcim Georgina Capel'a da teşekkür etmem gerekir. Son olarak Keith Lowe başta olmak üzere tüm Orion çalışanlarına bu projedeki katkıları ve tutkuları dolayısıyla teşekkür ederim.

Kronoloji

MÖ 753- Geleneksel olarak Romulus'un Roma'yı kurduğuna inanılan sene.

509- Roma'nın son kralı Tarquinius Superbus'un sürülüşü.

201- Roma, İkinci Kartaca Savaşında Kartaca'yı mağlup eder.

146- Üçüncü Kartaca Savaşı, Kartaca'nın yok edilmesiyle sonuçlanır.

133- Tiberius Sempronius Gracchus'un tribünlüğü ve ölümü.

123-122- Gaius Sempronius Gracchus'un tribünlüğü ve ölümü.

Yaklaşık 112- Crassus'un doğumu

106- Pompeius'un doğumu

105- Cimbri ve Töton kavimleri Arausio'da büyük bir Roma ordusunu mağlup eder.

102-101- Marius, Cimbri ve Töton* kavimlerine karşı üstünlük sağlar.

Yaklaşık 100- Iulius Caesar'ın doğumu.

91-88- Roma'nın İtalyan müttefikleri (*Socii*) tarafından başlatılan son isyan olan Müttefikler Savaşı'nda müttefikler ancak çetin bir mücadeleden sonra mağlup edilir.

88- Marius, Mithradates'e karşı gönderilen ordunun komutasını elinden alınca Sulla, Roma'ya doğru harekete geçer.

86- Marius'un ölümü.

Yaklaşık 85- Caesar'ın babasının ölümü.

84- Caesar, Cornelia ile evlenir.

82-79- Sulla'nın diktatörlüğü.

81- Caesar, Sulla'nın, Cornelia'yı boşaması yönündeki emrine uymayı reddedip firar eder. Daha sonra annesinin akrabalarının ricaları sonucu affedilir.

---

* Kavim ve kabilelerin isimlendirilmesinde Latince çoğulları esas alınmıştır. Ülkemizde yerleşmiş isimleri olanlarsa bu isimleriyle anılacak ancak ilk geçtiği yerde köşeli parantez içinde Latince çoğulları da verilecektir. Örneğin: "Helvetler [*Helvetii*]"-e.n.

80-78- Caesar Asia Eyaleti'nde askerlik görevini yapar; Midilli yakınlarında bir muharebedeki kahramanlığı nedeniyle kendisine *corona civica* verilir.

77- Caesar Roma'da mahkemeye çıkar ancak Gnaeus Cornelius Dolabella'ya ceza verdirmeyi başaramaz.

76- Caesar, Gaius Antonius davasında da başarı kazanamaz.

75- Caesar eğitimi için Rodos'a giderken yolda korsanlar tarafından esir alınır ve fidye karşılığı serbest bırakılır.

74- Caesar kendi inisiyatifiyle Asia Eyaleti'ne gider, çevreden topladığı askerlerle Kral Mithradates'in komutanlarından biri tarafından yönetilen bir işgali veya akını bertaraf eder.

73- Caesar Roma'ya döner ve başrahipler arasına kabul edilir.

73-70- Spartacus'un köle isyanı.

72 veya 71- Caesar askeri tribünlüğe seçilir ve büyük ihtimalle Spartacus'a karşı görevlendirilir.

69- Caesar *quaestor*luğa seçilir ve Uzak İspanya Eyaleti'nde görev yapar. Halası Iulia ve eşi Cornelia vefat eder, her ikisi için de halka açık cenaze töreni düzenlenir.

67- *Lex Gabinia:* Akdeniz'i korsanlardan arındırması için Pompeius'a olağanüstü yetki verilir. Kısa fakat oldukça iyi organize edilmiş bir sefer sonucunda bu gerçekleştirilir. Caesar bu yasayı savunur. Bu zaman zarfında Pompeia ile evlenir.

66- *Lex Manilia*: Mithradates'e karşı savaşı sonlandırması için Pompeius'a yeniden olağanüstü yetkiler verilir. Caesar bu yasayı da destekler.

65- Bibulus ile birlikte *aedilis curules* olarak görev yapar. Bibulus, Caesar'ın gölgesinde kalmaktan yakınır. Caesar, babasının onuruna gladyatör gösterileri düzenler.

64- Sulla'nın taraftarlarının Cumhuriyet'ten alıp geri ödemedikleri borçlar hakkında Cato'nun başlattığı soruşturmayı yürüten olağanüstü mahkemenin başına getirilir.

63- Rabirius'un duruşmasına hâkim olarak atanır. Catilina komplosu. Caesar *Pontifex Maximus* seçilir.

62- Caesar *praetor* olur. Tribün Metellius Nepos'u destekler ve o kaçtıktan sonra bir süreliğine istifa eder. Bona Dea skandalı Pompeia'yı boşamasına sebep olur.

61-60 Uzak İspanya'ya vali olarak atanır. İdarede reformlar yapar ve cezalandırma amaçlı seferlere çıkar. Roma'ya döndüğünde konsüllüğe aday olmak için zafer alayı beklentisinden vazgeçer.

59- Caesar'ın konsüllüğü ve Caesar, Pompeius ve Crassus arasında Birinci Triumvirliğin oluşturulması. Mevkidaşı Bibulus onu engellemeye kararlıdır. Cato'nun da içinde bulunduğu destekçiler sürekli huzursuzluk yaratır. Caesar zorlayarak da olsa istediği yasaları geçirir, fakat kendini ileride yargılanmaya açık hale getirir. Pompeius, Caesar'ın kızı Iulia ile evlenir. Caesar, Calpurnia ile evlenir.

58- Caesar, eyaletinin idaresini eline alır ve Bibracte'de göç halinde olan Helvetleri [*Helvetii*] mağlup eder. Daha sonra Germen kralı Ariovistus'u mağlup eder.

57- Sambre Savaşı'nı kazanarak Belgae kavmini mağlup eder.

55- Caesar, Ren Nehri'nin üzerine ilk kez köprü kurar. Britanya'ya sefer düzenler.

54- Britanya'nın ikinci ve daha büyük boyutlu işgali. Iulia ve çocuğunun ölümü. Caesar'ın annesi Aurelia'nın ölümü.

54-53- Galya'da Caesar'a karşı ilk ciddi isyan, Cotta ve Sabinus'un yakalanıp öldürülmelerine yol açar. Caesar, ikinci kez Ren Nehri üzerine köprü kurar.

53- Crassus, Surenas komutasındaki Parthlar tarafından Carrhae'da mağlup edilip öldürülür.

52- Vercingetorix komutasında ikinci büyük Galya isyanı. Caesar Avaricum'u ele geçirir, Gergovia'da yenilir fakat Alesia'yı kuşatır ve asi Galyalıları teslim olmaya zorlar. Clodius Roma'nın hemen dışında öldürülür. Pompeius tek başına konsül olarak atanır ve asayişi sağlamak için şehrin içine asker sokmasına izin verilir.

51- Galya'da bir dizi sefer düzenler, en sonunda Uxellodunum'u kuşatır.

51-50- Caesar'ın komutasının elinden alınması için baskı artar.

49-45- Rubicon [*Rubico*] Nehri'ni geçer ve içsavaş başlar. Kısa sürede İtalya'ya hâkim olur. Ardından Pompeius taraftarı kuvvetleri İspanya'da mağlup eder.

48- Kısa bir süre için diktatör ve ikinci kez konsül olur. Yunanistan'a geçer. Dyrrachium'da ilerlemesi bir süre durdurulur fakat Pharsalos'ta Pompeius'u mağlup eder. Pompeius Mısır'a kaçar ve orada öldürülür.

Caesar onu Mısır'a kadar takip eder ve oranın siyasetine müdahale ederek Kleopatra'yı tahta oturtur.

48-47- İskenderiye Savaşı. Caesar'ın Kleopatra ile ilişkisi olur.

47- Bosporos kralı Pharnakes'e karşı hızlı bir sefer düzenler ve onu Zela'da mağlup eder.

46- Üçüncü defa konsül olur ve yılın ilk aylarında Afrika'ya sefer düzenler. Kuzey Afrika'daki Ruspina'da Labienus karşısında çok zor durumlara düşer fakat Pompeius taraftarlarını Thapsus'da yener. Cato'nun intiharı. Caesar'a on yıl boyunca diktatörlük verilir.

45- Dördüncü konsüllüğü. İspanya'daki Munda'da son zaferini kazanır. Hayat boyu diktatör ilan edilir.

44- Dacia bölgesine ve Parthlara karşı sefere çıkmasına birkaç gün kala uğradığı suikastte öldürülür.

44-42- Caesar'ın ölümü yeni bir içsavaş döngüsüne yol açar. Bir yanda bu komployа katılanlar, bir yanda ise Marcus Antonius tarafından yönetilen Caesar taraftarları bulunmaktadır. Caesar'ın yeğeni olan, evlatlığı Octavianus da daha sonra bunlara katılır.

42- Brutus ve Cassius, Philippi'de yapılan iki muharebe sonucu mağlup edilir.

31- Octavianus, Actium'da gerçekleşen deniz muharebesinde Antonius'u mağlup eder. Octavianus fiilen Roma'nın tek hükümdarı haline gelir.

30- Antonius ve Kleopatra'nın intiharı.

Giriş

Iulius Caesar, sayısız kuşağı etkisi altına alan dramatik bir hayat yaşamıştır. Shakespeare ve Shaw gibi büyük isimlerin, birçok yazarın ve senaristin ilgisini çekmiştir. Tüm zamanın en yetenekli generallerinden biri olmakla kalmayıp çıktığı seferlerin detaylarını da kaydetmiştir. Geride bıraktığı bu kayıtların edebi niteliğine başka kayıtlar ya nadiren ulaşabilmiş ya da hiç ulaşamamıştır. Caesar aynı zamanda, Roma Cumhuriyeti'nde en yüksek yetkeyi ele geçirmiş, hiçbir zaman 'kral' lakabını kullanmasa da pratikte hükümdarlık mertebesine ulaşmış bir politikacı ve devlet adamıdır. Caesar zalim bir hükümdar değildi; mağlup ettiği düşmanlarına karşı gösterdiği merhameti her zaman açıkça sergilemiştir. En sonunda hançerlenip öldürülmesi de affettiği iki kişinin başı çektiği ve yine birçok destekçisinin içinde yer aldığı bir komplonun sonucudur. Evlatlık oğlu Octavianus (Gaius Iulius Caesar Octavianus) Roma'nın ilk imparatorudur. Bu hanedanlık MS 68'de Nero ile birlikte son bulmasına rağmen kendisiyle aralarında hiçbir kan veya evlatlık bağı bulunmayan bütün Roma imparatorları, Caesar adını almıştır. Aslında az tanınan aristokratik bir ailenin üyesi olan Caesar'ın ismi, ilerleyen dönemlerde yüce ve meşru gücü simgeleyen bir unvan haline gelmiştir. İktidar ile isim arasındaki bu ilişkinin kuvveti, yirminci yüzyılın başında dünyanın en güçlü ülkelerinden ikisinin hükümdarlarının unvanlarının, Caesar isminden türemiş olan "Çar" ve "Kayzer" olmasından da anlaşılabilir. Bugünlerde batı devletlerinde klasik medeniyetler artık eğitimde eskisi kadar merkezi bir yer teşkil etmemektedir. Buna rağmen Iulius Caesar, antik dönemin hâlâ herkes tarafından anında tanınan birkaç isminden biridir. Latince bilmeyen birçok insan, Caesar'ın son sözlerini Shakespeare'in versiyonundan hatırlar: *"Et tu Brute"* ["Sen de mi Brutus?"-ç.] (aslında büyük ihtimalle başka bir şey söylemiştir. Bkz. 23. Bölüm). Aynı şekilde hatırda kalan başka Romalılar içinde belki Nero'yu veya Marcus Antonius'u sayabiliriz. Başka milletlerdense belki

Büyük İskender, Hannibal, Kleopatra ve Yunan filozoflar ortak bilinçte onun kadar yer edinmiştir. Kleopatra, Caesar'ın sevgilisi, Antonius da onun emri altındaki komutanlardan biriydi; bu yüzden aslında onlar da Caesar'ın öyküsünün parçasıdır.

Caesar büyük bir adamdı. Napoleon, Caesar'ın seferlerinden çok şey öğrendiğini itiraf eden ünlü komutanlardan sadece biridir. Politik açıdan Roma tarihi üzerinde büyük bir etkisi olmuş, dört buçuk yüzyıl süren Cumhuriyet rejiminin son bulmasında önemli bir rol oynamıştır. Aslında keskin zekâlı ve gayet iyi eğitimli biri olmasına rağmen Caesar'ın hafızalara kazınmasını sağlayan özelliği, eylem adamı olması ve ataklığıdır. Fevkalade kabiliyetliydi; hitabet ve edebiyat alanlarındaki yeteneğinin yanı sıra hem yasa yapmakta hem de politik sahada oldukça başarılıydı. Ancak Caesar'ın belki de en önemli özelliği hem Roma halkını, hem askerleri, hem de baştan çıkardığı kadınları cezbeden karizmasıydı. Caesar politik ve askeri birçok hata yapmıştır; kim yapmamıştır ki? Onun asıl büyük sırrı bu başarısızlıkları aşmakta, yaptığı yanlışları en azından kendisine itiraf etmekte ve en sonunda bu yeni duruma ayak uydurup uzun vadede kazanmakta yatıyordu.

Caesar'ın yüceliğini inkâr edecek insan azdır; onun iyi bir insan olduğunu veya yaptıklarının şüphe götürmeyecek şekilde iyi sonuçlar verdiğini söylemek ise çok daha zordur. O bir Hitler, bir Stalin veya bir Cengiz Han değildi. Buna rağmen bir kaynağa göre seferleri sırasında bir milyon düşman öldürülmüştür. Bu konulardaki antik bakış açısı, günümüzdekinden oldukça farklıydı ve Caesar'ın Galyalılar gibi yabancılara karşı seferlerini Romalılar gayet olağan karşılamışlardır. Sekiz sene süren bu seferde Caesar'ın lejyonları en azından bölgedeki yüz binlerce insanı öldürmüş ve en azından bir o kadar insanı da köleleştirmiştir. Bazen oldukça acımasızdı; sayısız katliam ve infaz için talimat vermiş, bir defasında da muharebede ele geçirilen tüm esirlerin ellerinin kesildikten sonra serbest bırakılmasını emretmiştir. Yine de mağlup ettiği düşmanlarına merhamet gösterdiğine daha sık rastlanmıştır. Bu merhametin nedenleri aslen pratiktir. Caesar'ın asıl amacı, mağlup olan bu insanları Roma idaresi altına sokmak, Roma'ya vergi ödeyen topluluklar haline getirmektir. Caesar'ın bu konudaki tavırları soğuk ve pragmatikti, merhamet veya vahşet arasındaki seçim, tamamen o anda hangisinin kendisine en büyük avantajı sağlayacağına

bağlıydı. Hareketli ve enerjik bir emperyalistti ama şunu da söylemek gerekir ki Caesar, Roma emperyalizminin yaratıcısı değil, uygulayıcılarından sadece biridir. Caesar'ın seferleri Roma'nın diğer savaşlarına kıyasla daha kanlı değildi. Zamanında tartışma yaratan şey, Roma'nın içindeki faaliyetleri ve politik hasımları onun kariyerini bitirmeye çalıştıkları zaman bir içsavaş başlatma konusundaki hevesidir. Şikâyetlerinin birçoğunda aslında haklı olmasına rağmen, ordusunu MÖ 49'un Ocak ayında kendi eyaletinden İtalya'ya* getirdiği anda isyankâr durumuna düşmüştür. Caesar'ın ölümünü izleyen içsavaşlar, Caesar'ın yaptıkları sonucunda zaten zayıf düşmüş olan Roma Cumhuriyeti'nin sonunu getirmiştir. Cumhuriyet'ten sonra Roma'da imparatorlar hüküm sürmüştür ki bu imparatorlardan ilki Caesar'ın halefidir. Diktatörlüğü sırasında Caesar en yüksek güce erişmiş, iyi bir yönetici olduğunu kanıtlamış, kaliteli bir devlet adamına yaraşır, makul ve Roma'nın iyiliğine yönelik yasalar yapmıştır. Caesar'dan önce Roma'nın yönetimi, makamlarını sık sık kendi yararları için kullanmaktan ve hem daha fakir Romalıların hem de eyaletlerdeki insanların sırtından geçinmekten çekinmeyen küçük bir senatör zümresinin elindeydi. Caesar, birçok kişinin gerçek ve ciddi olduğunu kabul ettiği fakat prestiji başkası kazanmasın diye kimsenin gerekeni yapması için başkasına izin vermemesi dolayısıyla çaresiz kalan birçok sorunu çözmek için harekete geçmiştir. Cumhuriyet içten içe çürümüş, Caesar'ın doğumundan önce sıklıkla şiddetle ve Caesar'ın çocukluğu sırasında içsavaşla çalkalanmıştı. Caesar en yüksek güce askeri yollarla kavuşmuştur. Kariyerinin başka dönemlerinde rüşvet ve göz korkutmaya başvurduğu da bilinmektedir. Öte yandan karşıtlarının metotlarının da kendisininkilerden çok farklı olduğu pek söylenemez. Caesar kendini korumak için içsavaşa ne kadar yatkınlık göstermişse, hasımları da onu yok etmek için aynı şekilde davranmışlardır; kimin iyi kimin kötü olduğuna karar vermemize imkân yoktur. Zaferinden sonra sorumlu bir şekilde davrandığı ve senatör aristokrasisinden farklı bir çizgi izlediği açıktır: Caesar'ın yasaları toplumun çok daha büyük kıs-

* Kaynağı konusunda çeşitli fikirler ileri sürülen İtalya terimi, önceleri İtalya Yarımadası'nın güneyindeki bir bölge için kullanılmış, yarımadanın daha çok kısmı Romalıların eline geçtikçe kapsamı da giderek genişlemiştir. Caesar'dan sonra başa geçen Augustus zamanından itibarense Alpler'e kadar bütün yarımada, İtalya olarak adlandırılmıştır-e.n.

mının yararınaydı. Baskıcı bir rejim izlememiş, birçok eski düşmanını affetmiş ve desteklemiştir. Roma, İtalya ve eyaletler Caesar'ın yönetimi altındayken uzun zamandır olduklarından daha iyi durumdalardı. Yine de bu sorumlu idareye rağmen Caesar'ın iktidarı ele geçirmesi özgür seçimlerin sonu demekti ve kendisi ne kadar adilce hükmetse de monarşi en sonunda Caligula ve Nero gibi imparatorları beraberinde getirecekti. Roma tarihi genellikle zengin elitler tarafından yazılmıştır ve Caesar'ın yükselişi bu sınıfın gücünün azalmasına yol açmıştı. Birçok kaynağın Caesar'ı eleştirmesi işte bu yüzdendir.

Caesar'ın ahlaklı bir insan olduğunu söyleyemeyiz, hatta bazı konularda ahlaksızca davrandığı açıktır. Caesar'ın doğal olarak nazik, cömert, kin tutmayan, düşmanlarını dost etmeye çalışan bir insan olduğu doğrudur ama aynı zamanda son derece acımasız biri olduğunu ortaya koymaktan da kaçınmamıştır. Caesar müzmin bir çapkındı ve hem eşlerine hem de çok sayıdaki sevgilisine karşı vefasız davranmıştır. Bunların arasında en ünlüsü olan Kleopatra'yla arasında büyük ihtimalle gerçekten karşılıklı bir aşk ilişkisi vardı. Ama bu bile kısa süre sonra başka bir kraliçeyle ilişki yaşamaktan veya Roma'nın aristokrat kadınlarının peşinde koşmaktan onu alıkoymadı. Caesar son derece mağrur, hatta özellikle de dış görünüş olarak kibirli bir insandı. Caesar'ın küçük yaşlardan beri kendisini başkalarından üstün gördüğü sonucuna ulaşmamak gerçekten de zor. Bu özsaygının, büyük oranda haklı gerekçeleri vardır; kendisi, diğer senatörlerin çoğundan daha zeki ve daha becerikliydi. Belki de Napoleon gibi kendine o kadar hayrandı ki, başkalarını etkisi altına alması çok daha kolay oluyordu. Aynı Fransız imparatoru gibi, onun karakterinde de birçok tezat vardır. Sir Arthur Conan Doyle, Napoleon hakkında şöyle yazmıştı: "Muhteşem bir adamdı- belki de şu ana kadar yaşamış olanların en muhteşemi. Bana en ilginç gelen tarafı ise karakterinin tamamen bir yöne yatmaması. Ne zaman bir cani olduğuna karar verseniz önünüze asil bir yönü çıkıyor; hemen sonra bu takdir olağanüstü adilikte bir davranış yüzünden yok oluyor."[1] Bu garip karışımın aynısının Caesar'da da bulunduğu söylenebilir, belki bu kadar aşırıya kaçmamış bir biçimiyle.

İlginçtir ki günümüz akademisyenlerinin tarihi tarafsızca ve duygularına kapılmadan incelemek için eğitilmiş oldukları varsayılmasına rağmen, Caesar hakkında kesin yargıya sahip olmayan bir antik dönem

tarihçisi az bulunur. Geçmişte bazıları Caesar'ı Cumhuriyet'in devasa problemlerini farkeden ve bu problemlere çözüm bulan bir vizyoner olarak görüp takdirle karşılamış, hatta idolleştirmişlerdir. Bazıları ise çok daha eleştirel bir ton tutturmuş ve Caesar'ı yasalarla âdetleri umursamadan hızla tepeye çıkan fakat elde ettiği güçle ne yapacağını bilemeyen tipik hırslı bir aristokrat gibi görmüşlerdir. Bu yorumu yapanlar genelde iktidara yükselişine damga vuran oportünistliğini öne çıkarırlar. Caesar gerçekten de fırsat kollayan bir oportünistti ama aynı şeyi hemen hemen tüm başarılı politikacılar hakkında da söyleyebiliriz. Caesar insanın giriştiği her işte şansın önemine inanmış ve kendisinin başkalarına kıyasla daha şanslı olduğunu hep hissetmişti. İmparatorların Roma İmparatorluğu'nu yüzyıllarca yönetmesini sağlayan sistemin günümüzde daha çok Augustus olarak tanınan Octavianus tarafından yaratıldığını şimdi biliyoruz. Artık büyük tartışmanın konusu, Augustus'un tamamına erdirdiği bu sistemin, Roma'nın Caesar'ın kontrolü altında olduğu zaman mı başlatılmış olduğu yoksa Caesar'ın davranışlarının, evlatlığının kendisiyle aynı kaderi paylaşmamak için izlemekten dikkatle kaçındığı bir örnek mi teşkil ettiğidir. İnsanların bu konudaki fikirleri keskin bir ayrılık sergilemektedir ve bu durum büyük ihtimalle hiç değişmeyecektir. Gerçek ise, büyük ihtimalle bu iki uç noktanın arasında bir yerdedir.

Bu kitabın amacı, Caesar'ın yaşamını kendi koşulları içinde incelemek ve MÖ birinci yüzyıldaki Roma toplumunun çerçevesine yerleştirmektir. Ne Caesar'ın ölümünden sonraki olaylar ne de onun yönetim şekliyle Augustus'unki arasındaki farklar bu kitabın ilgi alanına girmektedir. Bu kitabın odağı, Caesar'ın eylemleri ve neyi, niçin, nasıl yaptığıdır. Elbette Caesar için gelecekteki olaylar bizim için geçmişte kalmaktadır. Bu bakımdan, bu kitap hem içsavaşın ve Cumhuriyet'in çöküşünün engellenemez olduğu önyargısından hem de Cumhuriyet'in sorunsuz bir şekilde işlediği tezini kabul etmekten eşit ölçüde kaçınacaktır. Geçmişte yazılan kitaplarda Caesar'ı ya bir politikacı ya da bir general gibi görme eğilimi oldukça yaygındır. Bu fark, Batılı demokrasilerde önemli bir yer teşkil etmesine rağmen bir Romalı için pek bir şey ifade etmiyordu. Romalı senatörlerin, kariyerleri boyunca hem askeri hem de sivil görevler almaları beklenirdi ve bu iki alan da kamusal hayatın bir parçası olarak görülmekteydi. Bu nedenle birini anlamadan diğerini anlamak mümkün

değildir ve burada ikisine eşit derecede ağırlık verilecektir. Kitap, uzunluğuna rağmen ne Caesar'ın zamanındaki politik hayatın her detayına ışık tutabilir, ne de Galya'daki seferleri veya içsavaşı tamı tamına analiz edebilir. Kitabın odağı her zaman Caesar olacak, onun bizzat içinde rol almadığı olaylar sadece kaba detaylarıyla anlatılacaktır. Belirli bir Roma yasasının veya bir duruşmanın detayları, topografik veya askeri ayrıntılar gibi tartışmalı meseleler üzerinde durulmayacaktır. Ne kadar ilgi çekici olsalar da eğer Caesar'ı daha iyi anlamamıza yardım etmiyorsa bu tür hususlar konu dışı kalmaktadır. Okur bu konularda daha fazla bilgi edinmek istiyorsa kaynakçayı bu kitabın sonunda bulabilir. Aynı zamanda akademisyenlerin Caesar hakkındaki yazı ve yorumlarına ana metinde doğrudan yer vermekten kaçınılmıştır. Bu tip kaynaklar akademik yönden büyük bir önem teşkil etmesine rağmen, birçok okura oldukça sıkıcı gelecektir. Bu yapıtlar kitabın sonundaki notlarda belirtilmektedir.

Ününe ve Roma'nın hakkında en fazla bilgi sahibi olduğumuz dönemlerden birinde yaşamış olmasına karşın hâlâ Caesar hakkında bilmediğimiz çok şey var. Elimizde bu konuda çok fazla yeni veri bulunmamaktadır. Arkeolojik kazılar sayesinde Caesar'ın dünyası hakkında giderek daha fazla bilgi edinmekteyiz. Mesela bu kitabın yazımı sırasında Fransa'da ve Mısır'da sürmekte olan projeler, Caesar'ın zamanındaki Galya ve Kleopatra'nın İskenderiye'si hakkında birçok konuya ışık tutacaktır. Yine de Caesar'ın kariyeri ve yaşamı hakkında bildiklerimizi kökten değiştirecek yeni bilgilerin açığa çıkma ihtimali oldukça düşüktür. Bu konudaki bilgilerimizin çoğu, antik dünyadan kalmış Yunanca ve Latince kaynaklardan ve daha seyrek olarak, bronz ve taş yazıtlardan gelmektedir. Caesar'ın kendi seferleri hakkında yazdığı *Commentarii* (Yorumlar) günümüze kadar gelmiştir ve hem Galya'daki seferlerin hem de içsavaşın ilk iki senesinin oldukça detaylı bir anlatımını sunmaktadır. Bunlara ek olarak Caesar'ın sonraki harekâtlarını içeren ve kendisinin ölümünden sonra subaylarınca yazılan dört kitap bulunmaktadır. Ayrıca Cicero'nun elimizde bulunan mektupları, söylevleri ve kuramsal eserleri de bu zaman dilimi hakkında sundukları bilgiler açısından oldukça zengindir. Cumhuriyet'in önde giden şahıslarından gelen ve Caesar tarafından yazılan birkaç kısa mesajı da içeren mektuplar Cicero'nun ölümünden sonra yayımlanmıştır. Cicero ile Caesar'ın ve

Cicero ile Pompeius'un mektuplaşmalarını içeren ciltlerin derlendiğini biliyoruz fakat ne yazık ki bu yapıtlar günümüze kadar ulaşamamıştır. Aynı durum, Caesar'ın diğer edebi eserleri ve yayımlanmış olan söylevleri için de geçerlidir. Antik dönemde yazılan eserlerden günümüze kadar ulaşanlarının oranının, yüzde birin bile çok altında olduğunu unutmamak gerekir. Cicero'nun mektupları yayımlandığında, aralarında bazıları kasten eksik bırakılmıştı. Bunların arasında en önemlileri, MÖ 44'ün ilk üç ayında arkadaşı Atticus'a yazdığı mektuplardır. Atticus bu mektupların yayıma hazır hale getirilmesinde önemli bir rol oynamış olmakla birlikte yayımlanmaları için Augustus'un Roma'nın hâkimiyetini ele geçirmesine kadar beklenmek zorunda kalınmıştır. Atticus'un Caesar'a karşı kurulmuş komploya karıştığını veya daha yüksek ihtimalle bu komplo hakkında bilgi sahibi olduğunu veya komplo gerçekleştikten sonra onayladığını işaret eden bilgiler içeren bu kayıp mektupların ortaya çıkmasının engellenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Aşağı yukarı aynı zamanlarda yaşamış bir başka kaynak, Catilina'nın komplosunu da içeren birkaç tarihsel eser yazmış Sallustius'tur. Sallustius içsavaş sırasında Caesar'ın yanında savaşmış, bunun sonucu olarak Senato'daki eski görevi kendisine geri verilmiştir. Vali olarak gönderildiği Afrika'daki görevini takiben eyaleti haraca bağlamaktan suçlu bulunmuş fakat Caesar sayesinde herhangi bir ceza almaktan kurtulmuştur. Cicero'dan ziyade Caesar'ın tarafında yer alan Sallustius, bu olayları tarihsel bir bakış açısından kaydetmiş olmakla birlikte Caesar hakkındaki görüşleri biraz karmaşıktır. Sallustius eserlerinde, Roma'nın başına gelen her kötülüğü aristokrasinin ahlaki çöküş yaşamasıyla ilişkilendirir. Bu bakış açısı - suçunu şiddetle inkâr etmiş olmasına karşın- kendi kariyeriyle karşılaştırıldığında ironik bir durum oluşturur. Bunun dışında, gerçeklere bu önyargıyla bakması, onun yazımını da yer yer oldukça subjektif kılmıştır. Cicero, Sallustius ve Caesar kamu hayatının etkin katılımcılarıydı. Özellikle Caesar'ın kendi başarılarını övmek ve kariyeri için destek toplamak amacıyla yazdığı çok sayıda eser bulunmaktadır. Caesar da diğerleri de tek amaçları gerçekleri çarpıtmadan yansıtmak olan tarafsız gözlemciler değildir.

Diğer kaynaklarınsa çoğu güncel değildir. Mesela Livius, geçen olayları hatırlayan insanların hâlâ hayatta olduğu Augustus'un hükümdarlığı sırasında yazmıştır. Maalesef bu kitapların asılları kaybolmuş,

günümüze sadece bu kitapları kısaca özetleyen yazılar kalmıştır. Biraz daha ileri bir tarihte yazmış Velleius Paterculus'un eserleri kısalıklarına rağmen bu dönem hakkında oldukça yararlı bilgiler içermektedirler. Bununla birlikte Caesar hakkında elimizdekilerin büyük bir kısmı, diktatörün ölümünden yüz elli yılı aşkın süre sonra, MÖ ikinci yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmıştır. Yunan yazar Appianos, ilk iki cildinde Roma tarihindeki içsavaşları ve MÖ 133'ten MS 44'e kadar yaşanan kargaşaları konu eden önemli eserler kaleme almıştır. Başka bir Yunan yazar olan Plutarkhos'un bizim açımızdan en önemli eseri *Paralel Hayatlar* ise ünlü kişileri biri Yunan, biri Romalı olmak üzere karşılıklı olarak anlatır. Kitapta Caesar, tüm zamanların en başarılı generali olarak Büyük İskender ile eşleştirilerek anlatılmıştır. Plutarkhos aynı zamanda Marius, Sulla, Crassus, Pompeius, Cicero, Cato, Brutus ve Marcus Antonius'un hayatlarını da kaleme almıştır. Suetonius, Caesar'dan başlayarak ilk on iki hükümdarın biyografilerini yazmış bir Romalıdır. Cassius Dio, Yunan uyruklu olmasına rağmen bir Roma vatandaşı ve MÖ üçüncü yüzyıl başlarında kamu hayatında aktif bir şekilde yer almış bir senatördü. Bahsi geçen zamanın devamlı ve en detaylı anlatımını Dio'nun eserleri sağlamaktadır. Bu yazarların hepsi, birçoğu Caesar'ın döneminde, hatta bir kısmı onun tarafından yazılmış belirli kaynaklara sahipti. Bu kaynaklar ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Buna rağmen bu kaynakların konu ettikleri olaylardan çok daha sonra yazılmış olduklarını da unutmamalıyız. MÖ birinci yüzyıldaki durumu tam olarak anladıklarından veya doğru olarak yansıttıklarından emin olamayız. Elimizdeki veriler içinde birçok açık da bulunmaktadır. Suetonius ve Plutarkhos'un Caesar biyografilerinin ilk bölümlerinin kayıp olması ilginç bir rastlantıdır. Bu yüzden Caesar'ın hangi yılda doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Her yazarın kendine göre bir bakış açısı, ilgisi veya önyargısı vardı ve kullandıkları kaynaklar çoğu zaman tarafsızlıktan uzak bir şekilde ve bazen açıktan açığa propaganda amacıyla yazılmışlardı. Bu nedenle herhangi bir kaynağı kullanırken dikkatli davranmalıyız. Antik dönem tarihçileri kısıtlı, güvenilmez veya birbiriyle çelişkili kaynaklar kullanmak zorunda kalabilirler. Bu kitabın içinde birçok yerde, okuru bu süreç hakkında bilgi sahibi yapmaya uğraştım.

Bunun dışında Caesar'ın özel hayatının bazı yönleri de bize kapalı kalmaktadır. Ailesi, eşleri, sevgilileri, arkadaşlarıyla kişisel ve özel ilişki-

leri hakkında daha fazla bilgi ilgi çekici ve açıklayıcı olurdu. Arkadaşları konusuna değinirsek, büyük ihtimalle hayatının büyük kısmı boyunca ve kesinlikle son yıllarında kendi eşiti olarak gördüğü bir arkadaşı bulunmamaktaydı. Buna rağmen emrindekilere ve yardımcılarına yakınlık göstermiş, onlara karşı olan düşkünlüğünü sergilemiştir. Aynı zamanda dini inançları hakkında da fazla bir şey bilmiyoruz. Din ve ritüel Roma dünyasında hayatın her köşesine yayılmıştı. Caesar Roma'nın en kıdemli rahiplerinden biriydi ve düzenli olarak dua, kurban gibi çok çeşitli ayinler yönetmişti. Buna ek olarak kökenlerinin tanrıça Venüs'ten geldiğini iddia eden aile geleneğinin propagandasını her zaman açıkça yapmıştır. Ancak bunların Caesar için ne anlama geldiklerini bilmiyoruz. Yapmak istediklerinden dinsel nedenlerden dolayı vazgeçtiği ya çok az görülmüş veya hiç görülmemiştir. Dini kendi emelleri için kullanmış olması toplumsal değerleri küçümsediği ya da inanç sahibi olmadığı anlamına gelmez. Bu konuda gerçekten hiçbir şey bilmiyoruz. Caesar'ın karizmasının büyük bir kısmı, bilinmeyen yönlerinden ve bazı gizemlerinin açığa çıkmamasından kaynaklanmaktadır. Bunlardan bir tanesi, hayatının son aylarında gerçekten ne yapmak istediğidir. Elli altı senelik hayatında birçok farklı rol oynamıştır: kaçak, esir, politikacı, general, avukat, asi, diktatör, hatta belki tanrı. Bunların yanı sıra koca, baba, sevgili ve aldatan erkektir Caesar. Kurgusal karakterlerin bile pek azı Gaius Iulius Caesar kadar çok şey yapmıştır.

Gaius Iulius Caesar

(MÖ 100-44)

I. KISIM

KONSÜLLÜĞE YÜKSELİŞ
MÖ 100-59

1. Bölüm

Caesar'ın Dünyası

Roma, Kartaca korkusundan kurtulduğunda ve imparatorluk oyununda rakipsiz kaldığında son sürat fazilet ve erdem yolundan çıkıp yozlaşmaya başladı. Eski âdetler unutuldu, yerine yenileri geldi. Ülke ihtiyatı bıraktı ve uyuklamaya başladı, harp yerine zevk arar oldu, hareketliliğin yerini miskinlik aldı. -*Velleius Paterculus, MÖ birinci yüzyılın başı*[1]

Cumhuriyet bir hiçtir, vücuttan ve şekilden yoksun bir isimden ibarettir. -*Iulius Caesar*[2]

MÖ ikinci yüzyılın sonunda Roma Cumhuriyeti Akdeniz'in en güçlü ülkesi haline gelmişti. Kurduğu ticaret imparatorluğuyla Batı'yı oldukça uzun bir zaman boyunca kontrolü altında tutan Fenike kolonisi Kartaca, MÖ 146'da lejyonlar tarafından tamamen yok edilmişti. Neredeyse aynı zamanda Büyük İskender'in anavatanı Makedonya da bir Roma eyaleti haline gelmişti. İskender'in devasa fakat kısa ömürlü imparatorluğunu kendi aralarında pay eden komutanlarının kurduğu büyük krallıklar ise zayıf düşmüşlerdi; eski haşmetlerinin cılız bir gölgesi kalmıştı geriye sadece. Akdeniz ve çevresindeki toprakların büyük bir kısmı -İtalya Yarımadası'nın tamamı, Güney Galya, Sicilya, Sardinya, Korsika, Makedonya, Illyricum,* Küçük Asya (Anadolu'nun batısı), İspanya'nın büyük bir kısmı ve Kuzey Afrika'nın ufak bir bölümü- Roma'nın doğrudan kontrolü altındaydı. Bu yerlerin dışındaysa kerhen de olsa Roma'nın gücü tanınıyor veya en azından bu güçten korkuluyordu. Roma'yla ilişki içinde bulunan krallıkların, kabilelerin ve devletlerin hiçbiri Roma'ya kafa tutacak kadar kuvvetli değildi ve ortak bir muhalefet oluşturma şansları da yok denilebilecek kadar azdı. MÖ 100'de Roma hem fevka-

* Adriyatik Denizi'nin kuzeyinde kalan bölge; günümüzde Hırvatistan, Arnavutluk, Bosna–Hersek-ç.n.

lade güçlü hem de oldukça zengindi ve bu durum değişecek gibi görünmüyordu. Bugünden geriye dönüp baktığımızda biliyoruz ki Roma daha da kuvvetlenip zenginleşecek ve bir asır içinde beş yüz sene sürecek bir imparatorluğun topraklarının büyük kısmını fethedecekti.

Roma'nın etkinlik ağını İtalya'nın dışına doğru genişletip bir Akdeniz süper gücü haline gelmesi çok kısa bir zaman almıştı. Bu durum, Romalılara batılı barbarlar gözüyle bakan Yunanca konuşan halkları oldukça şaşırtmıştı. Kartaca'yla yapılan savaş bir asır sürmüş ve inanılmaz kayıplara yol açmıştı. Hellenistik güçlerin mağlup edilmesi ise bunun yarısı kadar zaman almış ve neredeyse önemsiz denilebilecek kadar az kayıpla atlatılmıştı. Caesar'ın doğumundan bir nesil önce Yunan tarihçi Polybios, amacı Roma egemenliğinin nedenlerini açıklamak olan, "Evrensel Tarih" adlı bir seri yazmıştır. Kendisi bu sürecin son evrelerine şahit olmuştu. Üçüncü Makedonya Savaşı'nda (MÖ 172-167) Romalılara karşı savaşmış, akabinde Roma'ya rehine olarak götürülüp Romalı bir asilin evinde kalmış, Kartaca'nın yok edildiği seferde de ona eşlik etmiştir. Roma'nın askeri sisteminin verimliliğine değinmiş olmasına rağmen Polybios'a göre Roma'nın başarılarının asıl nedeni politik yapısıydı. Tek bir şahsın veya zümrenin aşırı derecede güç elde etmesini engellemek için tasarlanmış olan Cumhuriyet anayasası, Yunan şehir devletlerini sürekli çalkalayan devrim ve iç çatışmalardan Roma'yı korumaktaydı. İçten sağlam olan Roma Cumhuriyeti eşi benzeri görülmemiş boyutta cepheler açmaya ve rakiplerinden çok daha insafsızca savaşmaya muktedirdi. Zamanın başka bir ülkesinin, Hannibal'in sebep olduğu felaket, yıkım ve kayıplara direnip, en sonunda savaşı kazanabileceği şüphelidir.[3]

Caesar, dört yüzyılı aşkın bir süredir ayakta kalmış ve sürekli yükselerek kendini kanıtlamış bir cumhuriyetin oğluydu. Roma daha da güçlenecekti fakat Cumhuriyet'in sonu yaklaşmaktaydı. Yaşamı süresince Caesar, Cumhuriyet'in içsavaşlarla çalkalandığına şahit olacak ve bu oyunda başrol oynayacaktı. Bazı Romalılara göre sistem, Caesar'ın ölümüyle son bulmuştu. Birçok kişiye göre son bulması aslında Caesar'ın suçuydu. Caesar'ın evlatlık oğlu Augustus imparator olduğunda Cumhuriyet'in bir anıdan ibaret kaldığına kimsenin şüphesi yoktu. Önceki uzun vadeli başarılarına rağmen Roma Cumhuriyeti MÖ ikinci yüzyılın sonunda hayatının son yıllarını yaşamaktaydı ve hiçbir şeyin düzgünce işlemediği gerçeği gittikçe daha belirgin bir hal alıyordu.

MÖ 105'te göç etmekte olan Cimbri ve Töton adlı Germen kavimleri Arausio'da (günümüz Güney Fransa'sındaki Orange kasabası) oldukça kalabalık bir Roma ordusunu yok etmişti. Bu muharebedeki kayıplar neredeyse, Hannibal'ın MÖ 216'da 50.000 Romalı ve müttefik askeri yok ettiği Cannae Savaşı'yla eşdeğerdi. Bu, barbarların sebep olduğu mağlubiyetlerin en sonuncusu ve en kötüsüydü. Bu kabileler, kendileriyle MÖ 113'te karşılaşan ilk Romalı kumandan tarafından kışkırtıldıklarından dolayı savaşa girmişlerdi. Cimbri ve Töton kavimleri, topyekûn savaş için organize olmuş profesyonel bir ordu değil, yeni bir anavatan arayışı içinde olan halklardı. Muharebe sırasında savaşçılarının görünümü oldukça korkunçtu ve şahsi olarak fevkalade cesurlardı fakat disiplinden de bir o kadar yoksunlardı. Stratejik açıdan bu kavimlerin ortak bir amacı yoktu. Arausio'dan sonra İspanya'ya doğru harekete geçmişlerdi ve İtalya'yı yeniden işgal etmelerinin üstünden birkaç sene geçecekti. Bu geçici rahatlamanın Roma'daki paniği azaltmak açısından pek bir etkisi olmadı. MÖ 390'da açık tenli vahşi savaşçılar tarafından şehrin yağmalanması hâlâ halkın ortak belleğindeydi. Geçmişteki bu kavim Germenler değil Galyalılardı ama Romalılar kuzeyden gelen bütün barbarlara karşı büyük bir korku beslediklerinden bu detayın bir önemi yoktu. Germenlere mağlup olan Roma ordularının başındaki aristokrat generaller toplumun büyük bir kısmı tarafından açıkça eleştirilmekteydi. Halk, bu savaşın yönetiminin Gaius Marius'a verilmesini talep ediyordu. Marius, idareyi ele almasından önce komuta kademelerindeki yolsuzluk ve beceriksizliklerle nam salmış olan Numidia Eyaleti'ndeki savaşı kazanmıştı. Caesar'ın halasıyla evliydi ve kendi ailesinden politikaya giren ilk kişi olmasına rağmen MÖ 107'de iki konsülden biri seçilmişti. Konsüller, Roma Cumhuriyeti'nin en üst görevlileriydi ve en önemli sivil ve askeri sorumluluklar, görev yaptıkları on iki ay boyunca onlara düşerdi. Teoride, bir şahıs ancak on senede bir konsül olarak görev yapabiliyordu fakat MÖ 104 ile 100 arasında Marius üst üste beş kere bu göreve seçilmişti. Bu benzeri yaşanmamış ve yasallığı tartışmalı bir durumdu ama istenen etkiyi yarattığı da açık: MÖ 102'de Tötonları, ertesi yıl da Cimbri kavmini mağlup etti.[4]

Marius'un peş peşe gelen konsüllükleri Roma kamu hayatının en köklü prensiplerinden birini ihlâl etmişti ama aynı zamanda kriz zamanında Senato'nun aldığı gerekli bir tedbir olarak da görülebilirdi. Geçmişte de

MÖ birinci yüzyılda Roma İmparatorluğu

Roma Cumhuriyeti dikkate değer bir esneklik göstermiş, bu da Romalıların başka acil durumlarla uğraşmasına izin vermiştir. Bundan daha huzur bozucu olan durum ise son zamanlarda iyice gelişen ve politik tartışmaların şiddetle son bulmasına yol açan eğilimdi. MÖ 100'ün sonbaharında, ertesi senenin konsüllüğüne seçilmiş olan Memmius adlı senatör, seçimi kaybeden adaylardan birinin adamları tarafından Forum'da dövülerek öldürülmüştü. Gaius Servilius Glaucia adlı aday ve ortağı Lucius Appuleius Saturninus istedikleri yasaları geçirmek için daha önce de tehdit ve şiddete başvurmuşlardı. Önceki sene de başka bir rakiplerinin suikastını ayarladıklarına inanılıyordu. Memmius'un linç edilmesi oldukça bariz bir durum teşkil etmekteydi ve hızlı bir tepkiye neden oldu. O ana kadar Saturninus'u kendi amaçları için kullanmış olan Marius, Senato'nun kendisine Cumhuriyet'i kurtarması için yaptığı çağrıyla birlikte hareket geçti. Kendi taraftarlarını silahlandırarak Saturninus ve Glaucia'nın taraftarlarını Capitolinus Tepesi'nde kıstırdı ve kısa zamanda teslim olmalarını sağladı. Marius bu radikallerin hayatlarını bağışlamaya söz vermişti ama halkın çoğunluğu onlara merhamet göstermekten yana değildi. Tutsakların çoğunun hapsedildiği Senato Binası bir halk kalabalığı tarafından basıldı. Kalabalığın içinden bazıları binanın tepesine tırmanmıştı ve oradaki tuğlaları sökerek binanın içindeki tutsakların hepsi ölünceye kadar aşağı attılar. Cumhuriyet'i korumak uğruna normal yasalar askıya alınmış ve şiddet, daha ağır bir şiddetle bastırılmıştı. Bu durum Polybios'un ideal olarak betimlediği, mükemmel bir şekilde dengelenmiş anayasadan çok uzaktı ki zaten kendisi de Roma'nın iç istikrarının sonsuza kadar sürmeyeceğini söylemişti. Caesar'ın öyküsünü anlamak için önce hem teorik açıdan, hem de MÖ ikinci yüzyılın son on yıllarındaki pratik işleyişi açısından, Roma Cumhuriyeti'nin yapısını incelemeliyiz.[5]

Cumhuriyet

Geleneksel olarak Roma'nın kuruluş tarihi MÖ 753 olarak kabul edilmiştir. Romalılar için bu sene İlk Sene'ydi ve bu tarihten sonra gerçekleşen olaylar resmi olarak "şehrin kuruluşundan" (*ad urbe condita*) şu veya bu kadar sene sonra olarak tarihlendiriliyordu. Roma'nın oluşumu hakkındaki arkeolojik veriler ise bu kadar kesin değil. Bunun

ana nedeni, çevredeki tepelere saçılmış halde yaşayan toplulukların ne zaman birleşip Roma devletini oluşturduklarını tam olarak bilemiyor olmamızdır. En eski dönemlerde tutulan kayıtlar son derece kısıtlıydı ve MÖ ikinci yüzyılın başında tarihçeler yazmaya başlayan Romalı yazarların bile kesin olarak bilmediği birçok şey vardı. Şehrin ilk günlerinin hikâyelerinin içinde büyük ihtimalle doğru olan birçok bölüm bulunmaktadır ama belli başlı kişilerin veya olayların doğruluğunu kanıtlamak neredeyse imkânsızdır. Roma'nın kuruluşundan sonra krallar tarafından idare edildiği açıktır fakat geleneksel anlatımda geçen yedi hükümdardan hiçbirinin gerçekten yaşayıp yaşamadığını bilmemize imkân yok. MÖ altıncı yüzyılın sonlarına doğru –burada geleneksel olarak verilen tarih olan MÖ 509 belki de doğrudur– bir ayaklanma sonucunda monarşik düzen yıkılmış ve yerine cumhuriyet gelmiştir.

Roma Cumhuriyeti'nin politik sistemi yıldan yıla değişerek ve gelişerek ilerlemekteydi ve hiçbir zaman sıkı sıkıya sabitlenmemişti. Amerika Birleşik Devletleri'nden ziyade, daha çok günümüz Britanyası'na bu açıdan benzerlik göstermekte olan Roma'nın yazılı bir anayasası yoktu; bunun yerine birçok farklı yasa, teamül ve gelenekten oluşan bir sistemi vardı. Batı dillerinde Cumhuriyet anlamına gelen kelimelerin hepsinin kökeni olan *res publica* ifadesi de buradan gelmektedir. Tam çevirisi "kamusal şey" olan bu kavramın asıl anlamı "devlet" veya "politik yapı"olarak ifade edilebilir. Bu belirsizlik yüzünden bu kavram hep farklı kişiler için farklı anlamlar taşımıştır. Mesela, Caesar'a göre boş bir ifadeden ibarettir.[6] Sistemin bu konulardaki serbestliği dikkate değer ölçüde bir esneklik sağlamaktaydı ve bu da yüzyıllar boyunca bir güç kaynağı olmuştu. Fakat bu sistem aynı zamanda iyi veya kötü her yasa ve emsalin Cumhuriyet'in işleyişini sonsuza kadar değiştirmesini de olağan kılıyordu. Sistemin merkezinde, tek bir kişinin gerektiğinden fazla ölçüde kalıcı güç kazanmasını engelleme arzusu yatıyordu. Monarşik düzenin yeniden hayat bulacağı korkusu oldukça yaygındı ve özellikle de en yüksek mevkileri tekelinde tutan aristokrasinin benliğine derince işlenmişti. Bu nedenlerden dolayı Cumhuriyet'te güç, en önemlileri *magister*ler [yüksek memurlar-ç.], Senato ve Halk Meclisleri olan farklı kurumlar arasında paylaştırılmıştı.

*Magister*ler hatırı sayılır ölçüde yetki sahibiydi ve aralarında en kıdemlilerine, kendilerine ordulara komuta etme ve başkalarını yargı-

lama hakkı veren *imperium* yetkisi tanınmaktaydı fakat bu güç kalıcı değildi ve sadece şahıs bu mevkiyi işgal ettiği sürece geçerliydi. Bu güç, aynı zamanda da eşit mevki sahibi meslektaşlarının yetkileriyle sınırlanmaktaydı. Her sene iki konsül ve bir alt mevki olan altı *praetor* seçilirdi. Bu makamlardan birine seçilen kişi, on sene müddetle aynı göreve seçilemezdi. Bunun yanı sıra *praetor*luk için otuz dokuz, konsüllük için ise kırk iki yaşını doldurmuş olmak gerekiyordu. Politik ve askeri yetki arasında bir ayrım bulunmamaktaydı ve *magister*ler hem askeri hem de sivil konularda görev alırlardı. En önemli görevler ve komutalar konsüllere, daha az önemlileri ise *praetor*lara verilmekteydi. Kıdemli *magister*lerin çoğu mevki sahibi oldukları sene içinde eyaletlerden birinin yönetimi için görevlendirilirdi. Senato seneden seneye *magister*lerin *imperium* yetkisini uzatma gücüne sahipti. Bu durum gerçekleştiğinde *magister*in mevkisi *pro-magister* (prokonsül veya *propraetor*) olarak değişmekteydi. Cumhuriyet'i, büyük bir imparatorluğun eyaletlerini* yönetecek kadrodan yoksun bırakmamak için bu durum oldukça sık bir şekilde yaşanmaktaydı fakat verilen gücün geçici tabiatını değiştirmiyordu. İki yılı aşan bir uzatma neredeyse görülmemişti. Yani mevkilerin gücü dikkate değer olsa da, bu mevkilerin sahibi olan şahıslar seneden seneye değişmekteydi.

Senato'nun önemi ise bunun aksine resmi görevlerinden değil, kalıcılığından kaynaklanıyordu. Yaklaşık 300 senatörden oluşmaktaydı ve bir *magister* tarafından (genellikle konsüllerden biri tarafından olsa da bir konsül yokken diğerleri de bu hakka sahipti) göreve çağrıldıklarında toplanırdı. Senatörler mevkilerine seçim sonucu gelmezlerdi. Senato'ya kayıtları -ve bazen kovulmaları- iki *censor* tarafından yapılırdı. Bu *censor*lar aynı zamanda beş senede bir Roma vatandaşlarının sayımını yaparlardı [Latince *census*-ç.]. Son sayımdan itibaren *magister*liğe seçilen şahısları kayıt etmeleri beklenirdi ama bunu yapmak gibi yasal bir zorunlulukları yoktu. Nitekim gelebilecekleri yüksek

* Kitabın ele aldığı dönemde Roma, yönetim biçimi olarak vatandaşlık tanımını hayli dar tutmuş (bugünkü kavramlarla ifade edilecek olursa üniter) bir cumhuriyetti. Fakat sahip olduğu ve valileri/askeri gücü aracılığıyla bizzat yönettiği geniş toprakların farklı coğrafyalara uzanması, değişik dil, kültür ve gelenekleri olan farklı kabile, kavim ve halkları içermesi açısından, aslında geçmişten gelen cumhuriyet kurum ve gelenekleri tarafından yönetilen bir imparatorluktu. Kitabın ilerleyen bölümlerinde de rastlanacak olan imparatorluk terimi, bu bakış açısıyla okunmalıdır-e.n.

görevlerin sayısı sınırlı ve senatör sayısı buna göre fazla olduğundan birçok senatör, hatta belki yarısı, böyle bir mevkide hiç bulunmamıştır. Senatörler, sayımda en fazla mülk sahibi olan ailelerin oluşturduğu atlı sınıfa mensup olmak durumundalardı. Bu tabakanın ismi olan *equites*, geleneksel olarak Roma ordusunda süvari olarak görev yapmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat bu atlıların büyük çoğunluğu kamu hayatına atılma isteği göstermemekteydi ve bu yüzden senatörlerin çoğu, bu sınıfın içindeki bir informel elit zümrenin mensuplarıydı. Bu kişiler hem zengin, hem de Senato'da söz sahibi olduklarından Cumhuriyet'in aynı şekilde devam etmesi onların çıkarları doğrultusundaydı. Tartışmalara daha çok eski *magister*ler egemen oluyordu. Prosedüre göre ilk konuşma hakkı eski konsüllerindi, bu hak onlardan sonra eski *praetor*lara geçmekteydi ve bu şekilde yukarıdan aşağıya doğru inmekteydi. Cumhuriyet'in önemli makamlarında bulunmuş olan şahıslar ileri derecede etki ve *auctoritas* (bkz. Sözlükçe) sahibiydi ve Senato'nun kolektif prestiji de bu tip şahısların varlığından kaynaklanmaktaydı. Senato'nun yasama hakkı bulunmamaktaydı fakat tartışmalar sonucu çıkan kararnameler, güçlü bir öneri olarak onay için Halk Meclisleri'ne gönderilirdi. Senato, aynı zamanda *magister*ler Roma'da bulundukları zamanlarda onlara danışmanlık yapar, o sene hangi eyaletlerin dağıtılacağına ve *pro-magister* olarak kime *imperium* yetkisi verileceğine karar verirdi. Bunlara ek olarak Senato'nun başka bir görevi de diğer ülkelerin gönderdiği elçileri kabul etmek, Roma'nın göndereceği elçileri seçmek ve eyaletlerdeki idari düzenlemelere nezaret etmek için vekiller belirlemekti. Yani Roma'nın dışişleri açısından Senato'nun önemi oldukça yüksekti.

Roma halkının oy kullandığı meclislerin Cumhuriyet içindeki gücü oldukça fazla fakat bağımsız hareket etme kabiliyetleri yok denilebilecek kadar azdı. *Magister*leri seçer, yasaları geçirir, savaş ve barış ilanlarını tasdik ederlerdi. Her yetişkin erkek, vatandaş olduğu sürece oy kullanma hakkına sahipti fakat herkesin oyu eşit değildi. Konsüllerin seçildiği ve önemli birçok başka görevi olan Comitia Centuriata sırasında halk, son sayım sırasında sahip oldukları mülke göre sınıflara bölünürdü. Bu meclisin yapısının kökenleri arkaik Roma ordusunun organizasyonundan gelmekteydi: en zengin şahıslar, en pahalı teçhizata sahipti ve en göze çarpan, en tehlikeli mevkilerde savaşırdı. En üst ka-

deme oy birimlerinin (*centuria)* daha az mensubu olmasının önüne geçilemezdi çünkü zenginlerin sayısı fakirlerin sayısından daha azdı. Her *centuria*'nın oyu eş değerdi fakat zengin sınıflar oylarını önce kullanma hakkına sahiplerdi ve çoğu zaman en fakir sınıflar oylarını kullanmaya fırsat bulamadan mesele son bulmuş oluyordu. Diğer meclisler ise kabilelere göre organize ediliyordu ve buradaki eşitsizlik, yapısı farklı olsa da, diğeri kadar büyüktü. Her kabile oyunu, orada hazır bulunan mensuplarının çoğunluğunun aldığı karar doğrultusunda kullanmaktaydı. Fakat herhangi bir oylama sırasında Romalı fakirlerin de dahil olduğu şehirli kabilelerden orada hazır bulunan insan sayısı, Roma'ya seyahat edebilecek kadar zengin kırsal kabile mensuplarından çok daha fazla olurdu. Bu nedenle de daha zengin vatandaşların fikirleri, sayıca daha fazla olan fakir vatandaşlarınkinden daha etkili oluyordu. Bu meclislerin hiçbirinde oylamaya sunulan konu tartışmaya açılmazdı. Bunun yerine halktan, bir aday listesinden seçim yapmaları veya bir önerinin lehine ya da aleyhine oy vermeleri istenirdi. Meclisler, oylamaya da başkanlık eden bir *magister* tarafından toplantıya çağrılırdı. MÖ beşinci yüzyılın son çeyreğindeki Atina meclisiyle karşılaştırıldığında Roma'daki sistemin içindeki demokratik öğeler sıkı bir kontrol altındaymış gibi görünüyor olabilir fakat bu, onların önemsiz olduğu anlamına gelmez. Özellikle seçimler sırasında oylamaların sonuçlarını tahmin etmek pek de kolay değildi.

Sadece sayım sırasında atlı sınıfına kaydedilmiş olan şahısların politik bir kariyer sürdürmeye hakları vardı. *Magister*liğe ulaşmak için, kişinin seçmenler tarafından sevilmesi gerekiyordu. Roma'da, günümüzdeki politik partilere uzaktan yakından benzerlik gösteren hiçbir unsur bulunmamaktaydı (bu durumun Roma'yı daha mı az yoksa daha mı çok demokratik yaptığı tartışılır) ve her aday, kendisi adına mücadele ederdi. Adayların çoğunun belli başlı siyasi planları bulunmamaktaydı ve genellikle günün önemli olayları üzerinden bir çizgi tuttururlardı. Genel olarak, seçmen kitlesi becerikli ve ülke için gereken her şeyi yapabilecek şahıslar arayışındaydı. Geçmişteki başarılar bu becerinin kanıtı olarak gösterilirdi fakat eğer kendi adına fazla bir başarısı bulunmuyorsa, aday özellikle kariyerinin ilk evrelerinde ailesinin kendinden önceki kuşaklarının başarılarını da kullanabilirdi. Romalılar ailevi özelliklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığına gönülden inanırlardı. Babası ve büyük-

babası Roma'nın düşmanlarına karşı başarıyla savaşmış olan bir adayın da aynı kabiliyeti göstereceği yaygın olarak kabul gören bir tezdi. Aristokrat aileler, isimlerinin seçmenler arasında yankı uyandırmasını isterlerdi, bu nedenle de geçmiş ve güncel mensuplarının başarılarını yaymaya oldukça özen gösterirlerdi. Şöhret ve varlık sahibi az sayıda aile *magister*likleri ve özellikle de konsüllük makamını neredeyse kontrolleri altına almışlardı. Buna rağmen herhangi bir şahsın, ailesinin Senato'ya giren ilk üyesi olan birinin bile, konsüllüğe erişmesi imkânsız değildi. Bunu gerçekleştirmiş şahıslara "yeni adam" (*novus homo*) denilirdi. Eşi görülmemiş biçimde art arda birçok kez konsüllük yapan Marius bunun en başarılı örneklerinden biridir. Çoğu "yeni adam" ise bu makamlardan birine bir kez seçilmekle yetinmekteydi ki bu da zaten başlı başına elde edilmesi zor bir başarıydı. Politika ortamı oldukça çekişmeliydi ve belli başlı ailelerin mensupları bile çıkarlarını korumak için devamlı mücadele etmek durumundaydı. *Magister*lik makamlarının sayısı, kıdem arttıkça düşüyor ve kişi daha üst mevkilere tırmandıkça politik oyunlar bir o kadar çetinleşiyordu. Basit bir aritmetik işlemi sonucunda, *praetor*ların sadece üçte birinin konsüllük mertebesine erişebileceği sonucunu çıkarabiliriz. Bu ağır rekabet uzun vadeli politik ittifakların nadiren ortaya çıkmasına neden oluyor ve *magister*lik makamı paylaşılamayacağından, politik partilerin oluşmasına da pek imkân vermiyordu.

Sistem birçok yönden iyi işlemekteydi. Her sene, on iki aylık görev süreleri zarfında Roma adına büyük işler yapmayı arzulayan ve Cumhuriyet'in işleyişiyle alakadar olan *magister*ler seçilmekteydi. Kişinin sahip olduğu resmi *imperium* yetkisi sadece bu dönem için geçerliydi ama başarıları, *auctoritas*ını artırırdı. Roma'ya ait birçok kavram gibi bu kelimenin de bire bir çevirisini yapmak güçtür. Bir şahsın otoritesinin, itibarının, etkisinin, statüsünün ve öneminin bileşimi olarak görülebilir. Şahıs, görev süresini bitirdiğinde, *auctoritas*ına hâlâ sahipti fakat müteakip davranışları bunu azaltabilirdi ve başka senatörlerinki onunkini geçebilirdi. Senato'ya başkanlık eden *magister*in kişinin fikrini ne kadar sıklıkla ve ne kadar erken soracağına, ayrıca başkalarının bu fikri ne kadar ciddiye alacağına buna göre karar verilirdi. *Auctoritas* başkaları tarafından da tanınmak durumundaydı, yoksa bir anlamı olmazdı. Fakat statülerinin farkında olan şahıslar tarafından dobra dobra kullanıldığı da olmuştur. MÖ 90'da ünlü bir eski konsül ve *censor*,

aynı zamanda da en önde gelen senatör (*princeps senatus*) olan Marcus Aemilius Scaurus, düşman krallardan birinden rüşvet almakla suçlanmaktaydı. Savcılık yapan şahıs ise vasat bir adam olan Quintus Varius Severus'tu. Severus, Roma vatandaşı olmasına rağmen İspanya'nın Sucro bölgesinde doğmuştu. Savunmasının sonunda mahkemeye ve toplanmış olan halka doğru dönüp basit bir soru sordu; "Sucrolu Varius Severus, Aemilius Scaurus'un bir kraldan rüşvet aldığını ve bu yüzden Roma halkının *imperium*una ihanet ettiğini iddia ediyor; Aemilius Scaurus ise bunu inkâr ediyor. Kime inanmayı tercih edersiniz?" Buna cevaben Severus halkın alayları arasında mahkemeden ayrılmak zorunda kaldı ve dava düştü.[7]

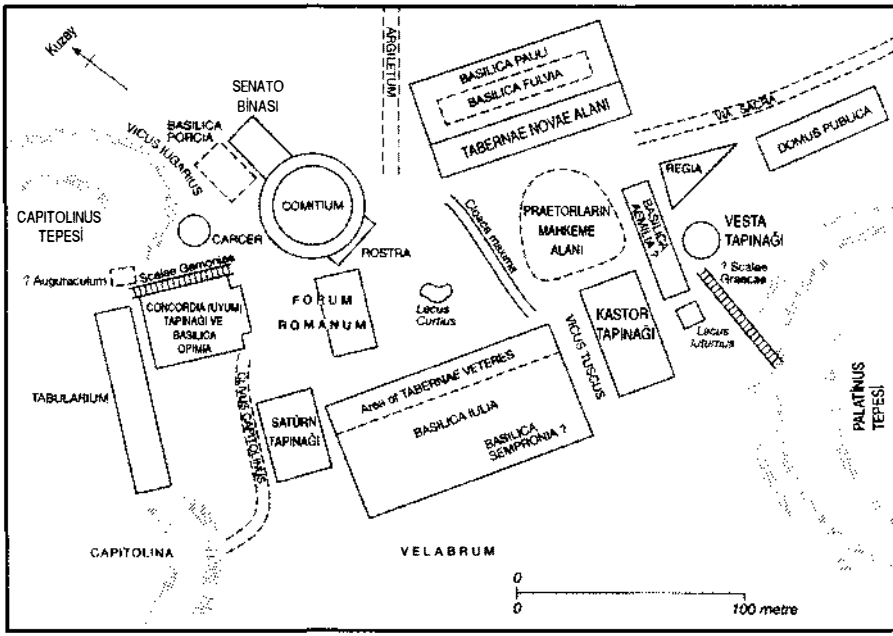
Mücadele, şahıs konsüllüğe ulaştığında son bulmuyordu. Akabindeki statüsü başka konsüllere kıyasla makamın hakkını verip vermediğine bağlıydı. Ordunun başına geçip Cumhuriyet'in düşmanlarını harp meydanında mağlup etmek, özellikle de Roma'ya döndükten sonra bir zafer alayıyla (*triumphus*) ödüllendiriliyorsa, büyük bir başarıydı. Muzaffer general, iki tekerlekli bir at arabasının içinde, ele geçirdiği esirlerden, ganimetten, başarılarını simgeleyen başka sembollerden ve kendi askerlerinden oluşan tören alayının başında yer alırdı. Bu geçit töreni Roma şehrinin merkezinden geçerdi. General, Roma'nın en önemli tanrısı olan Iuppiter Optimus Maximus'un [Jüpiter] özel giysi ve işaretleriyle donatılır, hatta pişmiş topraktan yapılan eski tanrı heykellerine benzemesi için yüzü kırmızıya bile boyanırdı. Generalin arkasında duran bir köle, kafasının üstünde defne çelengi tutardı ama aynı zamanda bir görevi de kulağına bir fani olduğunu unutmamasını fısıldamaktı. Zafer alayıyla ödüllendirilmek büyük bir şerefti ve bu şerefe nail olan kişiler bunu kapılarının önüne sürekli olarak defne çelenkleri asarak (gerçi bazıları bu betimlemeyi duvarlarına oyma biçiminde işlemeyi tercih ediyorlardı) kutlarlardı. Bu tür bir başarıya oldukça önem verilir ve aynı zamanda diğer senatörlerin zaferleriyle de mukayese edilirdi. Daha iyi ve daha büyük zaferler kazanmak, daha güçlü ve daha egzotik düşmanları mağlup etmek, kişiye diğer generallerden daha fazla *auctoritas* sağlardı. Çoğu konsül bu makama kırklı yaşlarında geldiği için uzun bir süre daha Senato'da aktif olarak görev yapmaları olağandı. Bir senatörün kamusal hayattaki önemi ve başarısının devamı *auctoritas*ına bağlıydı. Rekabet Roma'daki kamusal hayatın merkezindeydi. Senatör-

ler kariyerleri boyunca şöhret ve nüfuzlarını artırmak ve başkalarının bunları kazanmasını engellemek için çabalarlardı. *Magister*lerin her sene seçilmesi ve görev süresine getirilen sınırlama birçok senatöre yüksek makamlara ulaşma olanağı sunuyordu. Bunun yanı sıra bu önlemler, tek bir kişinin gerektiğinden fazla nüfuza ve şöhrete sahip olmasının da önüne geçmekteydi. Aristokratların hepsi öne çıkma arzusundaydı fakat en büyük korkuları aralarından bir başkasının bütün rakiplerini açık ara geride bırakıp, kalıcı bir öncelik edinmesi ve krallığın gölgesinin bu şekilde bir kez daha ülkenin üstüne düşmesiydi. Herhangi bir kişinin çok fazla başarı kazanması, bu yarışın içindeki diğerlerinin elde edebileceği başarıyı kısıtlardı.

*

MÖ ikinci yüzyılda Cumhuriyet Akdeniz'in başlıca güçlerinden biri haline gelmiş olmasına rağmen politik hayatın bütün yönlerinin odağı Roma idi. Senato sadece orada toplanabilir, mahkemeler sadece orada kurulabilir ve Halk Meclisleri *magister*leri seçmek veya yasaları yürürlüğe sokmak için sadece orada oy kullanabilirdi. MÖ 100'de Roma, bilinen dünyadaki en büyük şehirdi. İskenderiye gibi en yakın rakipleri bile onun haşmetine erişemiyordu. MÖ birinci yüzyılın bitiminde nüfusunun bir milyona yakın olması muhtemeldir. MÖ 100'de bile bu sayının birkaç yüz bini veya belki yarım milyonu bulduğu düşünülmektedir. Bilgi eksikliğinden dolayı kesin bir rakam vermek mümkün değil ama bu sayılardan da anlaşılabileceği gibi muazzam büyüklükte bir şehirden bahsediyoruz. Nüfusun büyüklüğüne rağmen, yayanın veya atın erişebileceğinden daha hızlı bir ulaşım biçimi bulunmayan o zamanlarda, Roma günümüz şehirleri kadar büyük bir alana yayılmıyordu. Özellikle daha fakir mahallelerde yaşama alanı oldukça sınırlı ve nüfus oldukça yoğundu. Yine de her anlamıyla Roma'nın kalbinde, açık bir alan olan Forum vardı. Burası ticari bir alandı; büyük binalarının yanında yer alan ve müşterilerine imparatorluğun bütün lükslerini sunan şık dükkânlardan, büyük ticaret şirketlerinin temsilcilerine ve tahıl tüccarlarına kadar herkes burada iş görürdü. Aynı zamanda bir adalet ve yasa mekânıydı: Mahkemeler burada toplanır, avukatlar davalarını burada savunur, jüriler kararlarını burada verir ve bunların hepsi halka açık bir şekilde yapılırdı. Forum'un içinden Sacra Via [Kutsal Yol-ç.] adlı yol geçmekteydi. Zafer alayları bu yol üstünde yapılırdı.

Her şeyden daha çok, Cumhuriyet'in kamusal hayatı Forum'da ve etrafında yaşanırdı. Tribün, *aedilis* ve *praetor* gibi *magister*lerin hepsinin Forum'da belli başlı yerleri vardı, burada otur ve işlerini buradan görürlerdi. Senato, birkaç istisna dışında, Forum'un kenarındaki binalardan birinin içinde ya Senato Binası'nda (Curia) veya büyük tapınaklardan birinde gerçekleşirdi. Senato Binası'nın hemen dışında Rostra [anlamı: gemi mahmuzu-ç.] olarak bilinen konuşmacı platformu vardı. Bu ismi Kartaca Savaşı sırasında düşman gemilerinin pruvalarıyla dekore edilmesinden almıştı. *Magister*ler ve diğer başlıca vatandaşlar, informel olarak toplanmış olan Roma halkına Rostra'dan hitap eder, herhangi bir yasanın lehine ya da aleyhine oy vermeye veya seçimler sırasında oylarını herhangi bir adaydan yana kullanmaya ikna etmeye çalışırlardı. Aynı Romalılar, yetkili *magister*lerin biri tarafından kabile meclislerini (Concilium Plebis veya Comitia Tributa) toplamaya ve burada yasaları oylamaya da davet edilebilirdi. Seçimlerin dışındaki bu çağrı, Forum'da hemen her zaman gerçekleşen olaylardandı. Birçok yönden Forum, Roma'nın atan kalbiydi.[8]

Roma Şehri-Merkez, Forum vs. (Kaynak CAH² IX). Bazı detaylar tahminidir.

İmparatorluğun Yararı ve Bedeli

Roma Cumhuriyeti uzun dönemler boyunca neredeyse her yıl savaş durumundaydı. Antik dönemde sık sık savaş açmak alışıldık bir durumdu ve bir ülkenin komşularına saldırması için onların zayıf olduğundan şüphelenmesi yeterliydi. Klasik Yunan kültürünün en şaşalı; sanat, edebiyat ve felsefenin en çok meyve veren dönemi, aynı zamanda Yunan şehir devletleri arasındaki savaşların da en yaygın olduğu dönemdir. Roma savaşı ise tarihinin başından beri farklı bir özellik taşır. Bu özellik, savaşta başarı kazanmasından ziyade, mağlup ettiği düşmanlarını kendine katıp sindirerek sadık müttefiklere dönüştürmek suretiyle zaferlerini kalıcılaştırma becerisidir. MÖ üçüncü yüzyılın başında İtalya Yarımadası'nın neredeyse tümü Roma kontrolü altındaydı. Bu topraklarda yaşayan toplulukların bir kısmına vatandaşlık verilmişti. Fethedilen topraklarda kurulan koloniler de göz önünde bulundurulunca bu durum Roma vatandaşlarının sayısının diğer şehir devletlerinin nüfusunu bir hayli aşmasına olanak verdi. Başka halklara ise, daha düşük bir statü olan fakat hâlâ hatırı sayılır ayrıcalıkları beraberinde getiren Latin statüsü verilmişti. Geri kalan topluluklar ise müttefikler anlamına gelen *socii* statüsündeydi. Oldukça erken sayılabilecek bir dönemden beri Romalı ve Latin statüsü etnik ve hatta linguistik gruplarla olan tüm ilişkisini yitirmiş ve aslen hukuksal bir ayrım haline gelmişti. Bazı imtiyazların verilmediği topluluklar bunları zamanla kazanabilir, Latin statüsünden, oy hakkından yoksun vatandaşlığa ve oradan da tam vatandaşlığa geçebilirdi. Bu toplulukların her biri, Roma'ya belirli bir antlaşmayla bağlanmış ve bu antlaşmalarda hakları ve yükümlülükleri açıkça belirtilmişti. Bu antlaşmaların hepsinde açık olan bir başka durum ise Roma'nın bu topluluklardan üstün olduğu ve bu antlaşmanın eşit ortaklar arasında gerçekleşmediğiydi. Latinler de dahil olmak üzere müttefiklerin en sık rastlanan yükümlülüğü savaş sırasında Roma'ya asker ve kaynak sağlamaktı. Her Roma ordusunun neredeyse yarısı müttefik askerlerden oluşmaktaydı. Bu şekilde dün mağlup edilmiş düşmanlar bugünün savaşlarını kazanmaya yardım etmekteydi. Askeri yardım, bu halkların Roma'ya bağlılıklarını kanıtlamalarının bir yoluydu fakat bunun yanı sıra müttefikler, savaşta kazanılan ganimetlerden de küçük ama hatırı sayılır miktarda bir pay almaktaydılar. Romalıların sıkça sa-

vaş içinde olmaları –ki bazı akademisyenlere göre bu durumun nedenlerinden biri müttefiklere yükümlülüklerini hatırlatmaktır– hem hizmet etmek hem de bu durumdan kâr etmek için yeterince olanak olduğu anlamına geliyordu.[9]

MÖ 264'te Romalılar ilk kez İtalya dışına bir ordu gönderdiler ve bu durum Kartaca Savaşı'na yol açtı. Kartacalılar Fenike uyrukluydu ve Romalıların onlara verdiği isim olan *Poeni* (Pön) de buradan gelmektedir. Birinci Kartaca Savaşı (MÖ 264-241) Roma'ya ilk denizaşırı eyaleti olan Sicilya'yı kazandırmış ve savaşın bitiminden hemen sonra buna Sardinya da eklenmiştir. İkinci Kartaca Savaşı (MÖ 218-201) ise İspanya'da kalıcı bir Roma varlığına ve Makedonya ile ilişki kurulmasına yol açmıştır. Cumhuriyet'in vatandaşlar ile müttefiklerden oluşan devasa insan kaynağı ve sarsıcı kayıpları dahi karşılayabilmesi, Kartaca'ya karşı kazanılan zaferde önemli bir rol oynamıştır. Bu savaşlar Roma'nın, ordularını kendi topraklarından oldukça uzağa sevk etmeye ve bu orduların her türlü ihtiyacını tedarik etme alışkanlığı kazanmasını sağlamıştı. Bunu mümkün kılan şey ise Birinci Kartaca Savaşı sırasında oluşturulan güçlü donanmaydı. Cumhuriyet, aynı anda birçok farklı yerde savaşmaya alışkın bir duruma gelmişti. MÖ ikinci yüzyılın ilk yarısında Makedonya'yı ve Seleukosları mağlup etmişti. Mısır'ın Ptolemaios Hanedanlığıyla birlikte bu devletler Büyük İskender'in kurduğu imparatorluğun enkazı üzerine kurulmuş Hellenistik krallıkların en güçlüleriydi. MÖ 146'da hem Kartaca'nın hem de Korint'in yok edilmesi, Romalıların Akdeniz'in eski güçleri üzerindeki üstünlüğünü kanıtlamaktaydı. Makedonya ve Afrika'da kurulan eyaletlerin sayısı artmaktaydı. Aynı zamanda Po Vadisi'nin fethi de tamamlanmış ve Illyricum'daki kuvvetler de takviye edilmişti. Aynı yüzyılın sonuna doğru Gallia Transalpina* fethedilmişti. Illyricum, Makedonya; Galya ise İspanya ile Roma kontrolü altında bulunan bir kara bağlantısı sağlamaktaydı. Yakında Romalılar eyaletleri birbirine bağlayacak görkemli ve kullanışlı yollar inşa edeceklerdi. Yine aynı dönemde varlıklı Asia Eyaleti ele geçirildi. Roma ile denizaşırı eyaletler arasındaki bağ, İtal-

* Romalıların İtalya Yarımadası dışındaki ilk kalıcı eyaleti. Kabaca günümüzde Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki Provence bölgesini oluşturan bölge. Kuzey ve batı sınırını ise Cevenne ve Alp Dağları oluşturmaktaydı-ç.n.

yan halklarla arasında olan bağlar kadar kuvvetli değildi ve bu halklara Romalı veya Latin statüsü bahşedilmesi söz konusu değildi. Eyaletlerdeki topluluklar sıklıkla Roma ordusunda görev yapmak üzere asker tedarik ederlerdi fakat asıl yükümlülükleri bu değil, düzenli olarak haraç (*tribute*) vermek ve vergi ödemekti.

Bu denizaşırı genişlemeden birçok Romalı kâr etmişti. Yayılma, aristokrasiye *magister*likleri sırasında savaşıp zafer kazanma şansı sunuyordu. İspanya, Galya, Illyricum ve Trakya'daki kabilelere karşı sıklıkla sefere çıkılmaktaydı. Hellenistik dünyanın ünlü devletleriyle yapılan savaşlar daha seyrek fakat çok daha görkemliydi. Savaşlar bu kadar sık olunca, senatörler arasındaki rekabet diğerlerinden daha büyük veya daha tehlikeli bir savaş kazanmaya odaklanmıştı ve herhangi bir kavmi ilk mağlup eden kişi olmak oldukça büyük bir önem taşıyordu. Zafer, ganimet ve kölelerin satışından elde edilecek zenginlik anlamına da geliyordu. Bu varlığın bir kısmı Cumhuriyet'e, bir kısmı da askerlere verilmekteydi fakat daha kıdemli rütbeler daha çok pay hakkına sahip oldukları için, bu işten en çok komutanlar kârlı çıkmaktaydı. En kârlı savaşlar ise Doğu Akdeniz'de kazanılanlardı ve MÖ ikinci yüzyıl boyunca buralarda savaşmış olan generaller eşi benzeri görülmemiş ölçüde gösterişli ve müsrif zafer alayları yapmışlardı. Yine bu dönemde, başarılı generaller ele geçirdikleri ganimetlerin bir kısmını başarılarının daimi bir işareti olan yeni tapınaklar ve kamusal binalar için harcayınca Roma çok daha gösterişli bir biçimde yeniden yapılanmaya başladı. Şöhret ve nüfuz için girişilen rekabet, kamusal hayatı hâlâ kontrol etmekteydi ve bu dönemde bazı generallerin zaferlerinden kazandıkları muazzam servetlerden dolayı çok daha pahalı bir hale gelmişti. En kârlı seferlerin komuta kademelerini ele geçirme konusunda başarı kazanamamış olan ailelerden gelen senatörler, politik kariyerin maliyetini karşılamakta giderek zorlanıyorlardı. Zengin ve fakir senatörler arasındaki ara iyice açılmaya başladı. Bu durum da en önemli *magister*likler ve komutanlıklar için rekabet eden senatörlerin sayısının azalması anlamına geliyordu.

Bu imparatorluğun kuruluşundan fayda sağlayan sadece senatörler değildi. Genel olarak bu durum en çok zengin vatandaşların yararınaydı. Cumhuriyet, eyaletlerin idaresi için oluşturulmuş yaygın bir bürokratik sistemden yoksundu. Valilerin emri altında sadece az sayı-

da memur ile kendi hane halkından oluşan bir kadro bulunmaktaydı. Sonuç olarak eyaletlerin günübirlik idaresinin büyük bir kısmı halkın kendisine bırakılmakta, geri kalanı ise zengin Romalıların kontrolü altındaki ortaklıklar tarafından yürütülmekteydi. Bu şahıslar genelde atlı sınıfının mensuplarıydı çünkü teorik olarak senatörlerin bu tip bir sözleşme içine girmelerine izin yoktu. (Bu önlem senatörlerin ticari çıkarlarının Senato'da dile getirdikleri fikirleri etkilemesinin önüne geçilmek için alınmıştı. Buna rağmen birçok senatör kağıt üstünde atlı sınıf mensupları tarafından yönetiliyor gibi görünen şirketlere el altından ortak olmaktaydı.) Bu tip şahıslar tarafından yönetilen şirketler, bir eyaletin vergilerini toplamak, savaş tutsaklarının ve diğer ganimetlerin satışını gerçekleştirmek veya ordunun gıda ve teçhizat tedarikini sağlamak gibi büyük imtiyazları almak için teklif verirlerdi. Bu kişiler *publicani* (King James İncili'ndeki* *publicanus*lar [vergi tahsildarı, mültezim-ç.]) olarak bilinirlerdi ve Cumhuriyet'in taşeron firmaları niteliğindeydiler: Asıl amaçları kamu hizmeti yapmak değil, bu işlerden kâr etmekti. Şirket, belli bir bölge veya eyaletin vergilerini toplama hakkı karşılığında hazineye belli bir ödeme yapmayı taahhüt eder ve doğal olarak bu miktarın üzerinde bir vergi toplardı. Şirketin her seviyedeki temsilcileri de bu paradan bir pay koparma huyunda olduğundan yöre halkından toplanan para, hazineye ödenen paranın çok üstünde olurdu. Buna rağmen Cumhuriyet bu durumdan büyük ölçüde hoşnuttu ve eyaletlerde oluşabilecek huzursuzluklar, eğer gerekirse ordu tarafından bastırılabilirdi. *Publicanus*ların dışında birçok başka Romalı ve temsilcileri de eyaletlerle ticaret yapıyordu. Sadece Romalı olmak (diğer halklara göre bütün İtalyanlar Romalıydı) bile bir tüccar (*negotiatores*) için, emperyal güçle olan ilişkilerinden dolayı önemli menfaatler sağlamaktaydı. Daha etkili şahıslar ise -yine en zenginler ve onların temsilcileri- eyaletlerin valilerinden daha dolaysız yardım isteğinde bulunabiliyorlardı. Tüccarların faaliyetleri antik kaynaklarda genellikle merkezi biçimde ele alınmaz fakat bu etkinliklerin sayısını veya boyutunu hafife almak hata olur. Cumhuriyet'in dışişlerini yönlendiren karar verme süreci açısından etkinlikleri sınırlı olsa bile, tüccarlar, Roma emperyalizminden oldukça kârlı çıkmışlardır.[10]

---

* İngiltere Kralı I. James tarafından 17. yüzyılda yaptırılan İngilizce İncil çevirisi-ç.n.

Kuşaklar boyunca Roma'nın erkek nüfusunun hatırı sayılır bir kısmı orduda görev yapmıştır. Fransız Devrimi hükümeti mecburi askerlik uygulamasını başlatana kadar hiçbir başka devlet bu boyuttaki insan gücünü bu kadar uzun süre boyunca seferber etmeyecekti. MÖ ikinci yüzyılın ortasına kadar halk bu duruma bir direniş göstermemişti ve çoğu erkek, askerlik görevini gönülden yapmaktaydı. Bazılarına aktif görev oldukça çekici gelmekteydi. Lejyonlarda uygulanan acımasız disipline rağmen, hem ganimet hem de çeşitli payeler kazanma şansı oldukça yüksekti. Romalılar aynı zamanda aşırı derecede vatanseverdi ve Cumhuriyet'e bağlılıklarını bu şekilde kanıtlamak onlar için önemliydi. Ordu, mülk sahibi sınıflardan asker toplardı çünkü her askerin kendi teçhizatını kendi sağlaması gerekiyordu. Bu yüzden en zenginler süvari, çoğunluk ağır piyade, en fakirler ve en gençler ise hafif piyade olarak göreve başlardı. Hâlâ en yaygın mülk tipi toprak olduğundan, lejyonerlerin çoğunluğu çiftçiydi. Görev süresi, lejyonun dağıtılmasıyla son bulmaktaydı ve bu da genellikle savaşın sonunda gerçekleşirdi. Cumhuriyet'in ilk günlerinde görev süresi birkaç haftayı veya en kötü durumda birkaç ayı geçmemekteydi çünkü düşman yakındaydı ve savaşlar küçük boyutlu ve kısaydı. Bu tip bir savaş, ideal olarak çiftçi/asker'e zafer sonrası çabucak eve dönüp tarlasını hasat etme olanağını sunmaktaydı. Roma genişledikçe, savaşlar gitgide daha uzak topraklarda yapılmaya ve daha uzun sürmeye başladı. Kartaca Savaşları boyunca on binlerce Romalı yıllar boyunca evinden uzak kaldı. Denizaşırı eyaletlerden bazıları kalıcı garnizonlar talep etmekteydi ve İspanya Eyaleti gibi bir yere atanacak kadar bahtsız askerin görev süresi beş veya on yılı bulabiliyordu. Bu süre zarfında ise küçük çiftlikleri mahvolabiliyor, aileleri yoksul kalabiliyordu. Daha fazla asker sağlamak için mülk limitinin düşürülmesi ise durumun daha da kötüleşmesine yol açtı çünkü bu yeni askerler yoksulluk çizgisine bir o kadar daha yakındı. Uzatmalı askerlik birçok küçük çiftçiyi mahvetti. Ayrıca topraklarının kaybı, gelecekte lejyonlarda görev yapmaktan men edilmeleri anlamına geliyordu. MÖ ikinci yüzyılın ortasında askeri görev yapabilecek vatandaşların sayısının düşüşe geçtiği endişesi yaygınlaşmıştı.

Küçük çiftçiler için ortaya çıkan bu zorluklar, İtalyan tarımını yapı değiştirmeye iten başka etkenlerin de baş gösterdiği bir dönemde gelişmişti. İmparatorluğun genişlemesi birçok senatör ve atlı sınıf mensubu-

na muazzam servetler kazandırmıştı. Bu şahıslar kazançlarının büyük bir kısmını devasa arazilere sahip malikânelere yatırmış ve bu şekilde daha önce küçük çiftlikler arasında bölünmüş olan toprakları ele geçirmişlerdi. Bu tip çiftlik kompleksleri (*latifundia*) kölelerden oluşan bir işgücü tarafından işletilmekteydi ve sık sık girilen savaşlar yüzünden köleler ucuz ve boldu. Arazinin boyutu, buralarda çalışan kölelerin sayısı ve sahipleri ziyaret ettiğinde ikamet edeceği villaların görkemi, asiller için muazzam servetlerini sergilemelerinin bir yolu haline gelmişti ve bu da yeni rekabet olanakları sunmaktaydı. Pratik yönden ise bu geniş araziler istikrarlı ve az riskli bir gelir sağlayan ticari tarıma ayrılmıştı. Bu durum birçok açıdan acımasız bir döngüydü: uzak eyaletlerde sürekli tekerrür eden savaşlar gitgide daha çok sayıda çiftçi vatandaşı evlerinden uzak tutmakta, kendilerini ve ailelerini yoksulluk riski altında bırakmaktayken yine aynı savaşlar sayesinde toplumun elit zümresi daha da zenginleşiyor, daha büyük *latifundium*lar kurmak için gereken imkânlara sahip olabiliyordu. Arkeolojik açıdan İtalya'da bu dönemdeki tarımsal değişimin boyutunu sergilemek güçtür ve bazı bölgelerde küçük çiftçiliğin devam ettiği açıktır. Buna rağmen yaygın olarak önemli boyutta bir değişikliğin gerçekleştiği ve Romalıların da bu durumu bir sorun olarak kabul ettikleri şüphe götürmez bir gerçektir.[11]

Kan ve Politika

MÖ 133'te, pleb tribünü olarak seçilen on kişiden biri olan Tiberius Sempronius Gracchus bu soruna çözüm bulmak için büyük bir reform programı başlattı. *Magister*ler ile tribünler arasındaki fark, tribünlerin Roma dışında hiçbir yetkisinin bulunmamasıydı. Bu makamın oluşturulmasının nedeni halkı üst kademedeki *magister*lerin yetkilerini kötüye kullanmasından korumaktı fakat tribünlük, zamanla politik kariyer basamaklarından bir diğeri haline gelmişti. Otuzlu yaşlarının başlarında olan ve oldukça seçkin bir aileden gelen (babası iki kere konsüllük, bir kere de *censor*luk yapmıştı) Tiberius'un büyük başarılara imza atması bekleniyordu. Tribünlüğü sırasında mağlup edilen İtalyan düşmanlardan ele geçirilen kamu arazileri (*ager publicus*) üzerine yoğunlaşmıştı. Yasal ve teorik olarak bu arazilerin küçük parçalara bölünüp vatan-

daşlar arasında pay edilmesi icap ediyordu fakat pratikte bu arazilerin büyük kısmı *latifundium*lar tarafından yutulmuştu. Tribün, her şahsın işgal etmeye hakkı olduğu kamu arazisinin yasal sınırını tespit ederek kalan toprağın fakir vatandaşlar arasında dağıtılmasını ve bu şekilde askerlik yapmaya uygun olan vatandaş sayısının artırılmasını öngören bir yasa çıkardı. Senatörlerden bazıları Gracchus'u desteklemekteydi ama büyük bir kısmı ve çok sayıda etkili atlı sınıfı mensubu uygunsuz bir şekilde işgal edilen bu kamu arazilerinden faydalanmaktaydı. Yasasını Senato'da onaylatamayan Tiberius, geleneklere karşı çıkarak yasayı doğrudan Halk Meclisi'ne sundu. Mevkidaşı olan tribünlerden biri veto hakkını kullanarak bu işlemi durdurmak istediğinde ise Gracchus, bir oylama düzenleyerek hemen bu şahsın görevinden alınmasını sağladı ki bu durumun yasal olduğu da olmadığı da söylenebilir. Teorik olarak halkın her konuda yasama hakkı vardı fakat bu oylama, Cumhuriyet'in merkezinde yer alan aynı rütbedeki her *magister*in eşit olduğu varsayımına karşı gelmekteydi.

Gracchus'un yasalarına ilk başta sempati duyan birçok senatör bu olaydan sonra tribünün fakir vatandaşları düşündüğünden değil, kişisel nüfuz kazanma arzusundan dolayı böylesine hırslı davrandığından korkmaya başladı. Eğer Tiberius bu kadar çok sayıda vatandaşın talihini etkilemekte başarılı olursa hayli prestij ve *auctoritas* sahibi olacaktı. Önündeki olanakların el verdiği başarılı kariyerden bile daha göz alıcı bir makamı arzuladığı korkusu artmaya başladı. Arazinin pay edilmesini denetleme yetkisi Tiberius, kayınpederi ve kardeşi Gaius'un oluşturduğu bir komisyona verilmişti ve bu durumun onlara sunduğu büyük nüfuz da kıskanılmaktaydı. Bazı şahıslar onu kalıcı ve monarşik bir gücü simgeleyen bir kavram olan *regnum* peşinde olmakla suçlamaktaydı. Tiberius'un MÖ 132'de tribünlük için yeniden aday olması ise (bu durumun gerekçesini yasanın hemen feshedilmesini engellemek olduğunu öne sürüyordu) bardağı taşıran son damla olmuştu. Yasanın doğası gereği reformlarından yararlanan ve kendisine borçlu olan vatandaşlar Roma'dan uzaktaki çiftliklere yerleştirildikleri için oy kullanmaları pek olası değildi. Bu yüzden Tiberius'un seçilmesi kesin değildi. Senato'nun başında bulunan konsül, tribün aleyhine karar almayı reddettiğinde karmaşa koptu. Tiberius'un kuzeni olan Scipio Nasica'nın liderliğinde bir grup kızgın senatör hiddetle görüşmeyi kesip tribünü ve destekçilerinin

çoğunu linç etti. Gracchus'un kafasını bir sandalyenin ayağıyla kırdılar. Birçok destekçisininkiyle birlikte cesedini Tiber Irmağı'na attılar.

Politik tartışmalar daha önce bu kadar yaygın ve ölümcül bir şiddetle son bulmamıştı. Roma adeta şoktaydı. (Cumhuriyet'in ilk yıllarında Senato'yu tehdit eden demagogların ve başka şahısların linç edildiği rivayet edilir fakat Romalılar için bu hikâyeler artık antik tarihe aitti.) Bu ayaklanmanın sonucunda, hayatta kalan birçok destekçisi şiddete maruz kalmasına rağmen, Tiberius'un yasalarının çoğu hâlâ yürürlükteydi. Tribün'ün kardeşi Gaius bu sırada İspanya Eyaleti'nde askeri görevini yapmaktaydı ve Roma'ya döndüğünde politik kariyerine devam etmesine izin verilmişti. Tiberius'un kaderi, hâlâ yirmili yaşlarında olan genci biraz hayata küstürmüş ve MÖ 123'te tribünlüğe seçilene kadar, ağabeyininkilerden daha radikal ve daha yaygın nitelikteki kendi reformlarını kimseye açmamıştı. Bunun nedenlerinden biri daha fazla zamanı olmasıydı. MÖ 122'de çok fazla bir rekabetle karşılaşmadan ikinci kez tribünlüğe seçildi. Reformlarının çoğu imparatorluğun ganimetlerinin daha yaygın paylaşılmasına yönelikti. Gaius, ağabeyinin yasalarını onadı ve onun mülk sahibi vatandaş sayısını artırma çabasını, Kartaca topraklarında koloni kurarak daha da genişletti. Eyaletlerde vali olarak görev yapan ve yetkilerini kötüye kullanmakla suçlanan senatörleri yargılamak için yeni bir mahkeme kurdu (*quaestio de rebus repetundis*) ve jüri üyelerini atlı sınıf mensupları arasından seçerek, bu sınıfın da desteğini sağladı. Bu noktaya kadar bir senatör sadece başka senatörler tarafından yargılanabiliyordu. Buna rağmen, çok sayıda Latin ve İtalyana vatandaşlık hakkı vermek gibi Romalılar arasında daha az popüler olan reformları da vardı ve bu yüzden üçüncü dönem için tribünlüğe seçilmeyi başaramadı. Hem Gaius hem de rakipleri on sene önceki duruma kıyasla kaba kuvvet ve tehdit kullanmaya çok daha yatkındı. Çıkan kavgalardan biri konsül Opimius'un hizmetkârlarından birinin ölümüyle sonuçlanınca durum daha da kötüye gitti. Senato'nun bu konuda çıkardığı kararnameden, Caesar tarafından bahsedilmiştir ve onun yaptığı alıntı sonrası tarihçiler tarafından *senatus consultum ultimum* (nihai kararname) olarak tanınmıştır fakat çıkarıldığı zamanki ismi bilinmemektedir. Kararnameye göre konsüle, Cumhuriyet'i savunmak için ne gerekiyorsa yapması buyrulmuştur. Normal dönem yasaları askıya alındı, iki taraf da partizanlarını silahlandırmaya başladı. Opi-

mius taraftarları arasına, Roma'nın hemen dışında beklemekte olan bir grup Giritli okçu paralı askeri de eklemişti ki bu da belirli bir taammüdün işareti olarak görülebilir. Gaius ve taraftarları sayıca daha azdılar ve Aventinus Tepesi'ndeki Diana Tapınağı'na sığındılar fakat konsül anlaşma yapmayı reddetti ve tapınağa baskın düzenledi. Gracchus, çıkan çarpışmada hayatını kaybetti ve kafası, ağırlığı kadar altın vaat etmiş olan Opimius'a getirildi.[12]

Gracchus kardeşler gerçekten Cumhuriyet'in sorunlarını çözmeye çalışan reformlar peşinde miydi yoksa tek istekleri muazzam bir popülariteye erişmek olan hırslı iki asil miydi, tam olarak bilemeyiz. Gerçek, büyük ihtimalle bu ikisinin arasında bir yerdeydi: Romalı bir senatörün bu kadar derin reformlar sonucu kazanacağı kişisel faydaların farkında olmaması imkânsız. Kişisel nedenleri ne olursa olsun bu iki kardeş Roma'da var olan bazı sorunlara dikkat çekti. Fakir halk zor durumdaydı. Ayrıca İtalyanlar ve atlılar sınıfı gibi politik ortamdan dışlanmış gruplar daha fazla güç istemekteydi. Gracchus kardeşlerin kamu hayatı üzerinde yarattığı etki kendini aniden belli etmedi -tribünler hâlâ bir seneliğine seçiliyordu ve politik şiddet düşük seviyedeydi- fakat ne kadar derin olduğu sonradan anlaşılacaktı. Teamüle bu kadar dayalı bir sistemde bazı temel prensiplerin çiğnenmesi büyük bir tehlike teşkil etmekteydi. İki kardeş, etkisi her ne kadar geçici ve istikrarsız olsa da, sosyal grupların yeni gelişen benliklerine hitap eden kişilerin nüfuzlarını artırabileceğini kanıtladı. Aynı prestije ve isteğe sahip başka birinin onları taklit etmesi, bir zaman meselesiydi. Durumu daha da yokuşa süren diğer iki faktör ise Senato'nun Gracchus kardeşlerin ortaya koyduğu sorunlarla uğraşırken gösterdiği durağanlık ve tek bir şahsın bu soruna çözüm bularak gereğinden fazla nüfuz kazanmasını engellemek isteğinden doğan hiçbir önlem almama tercihiydi. Bunun yanı sıra, MÖ ikinci yüzyılın son çeyreği, beceriksiz ve sahtekâr *magister*lerden payına düşeni almıştı.

Roma'nın müttefiklerinden biri olan Kuzey Afrika'daki Numidia Krallığı'nda yaşanan hanedan kavgası, üst üste birçok skandala neden oldu. Iugurtha'nın veraset hakkını savunması için birçok Romalı senatöre muazzam rüşvetler verilmişti. Sirte'de binlerce Romalı ve İtalyan tüccarın katledilmesi Roma'da büyük yankı uyandırmış ve Iugurtha'ya karşı bir ordu gönderilmişti. Fakat bu savaş oldukça uyuşuk bir halde

yürütülmüş ve MÖ 110'da bu birlik mağlup edilerek teslim olmuştu. Bu durumdan sonra komuta daha yetenekli bir konsüle verildi fakat bu olay, toplumun senatör zümresinin liderlik kabiliyeti hakkındaki inançlarını zedeledi. MÖ 107'de konsüllük için aday olan Gaius Marius bu durumu kullanmaktan çekinmedi. Kendisini, rütbesini alın teriyle kazanmış, çetin ve tecrübeli bir asker olarak lanse eden Marius, kendi yetenekleriyle değil atalarının zaferleriyle övünen aristokrat ailelerin çocuklarıyla arasındaki tezadı vurguluyordu. Marius seçimi açık ara kazandı ve Halk Meclisi'nde, Senato'nun eyaletlerdeki görevlendirmelerini hükümsüz kılan bir yasa çıkaran tribünün yardımıyla Numidia'nın komutasını almayı başardı. Marius'u yıldırmayı amaçlayan Senato, Kuzey Afrika'ya yeni lejyonlar götürmekten onu men etti ve konsülün sadece gönüllülerden oluşan bir ordu toplamasına izin verdi. Marius normalde askerlik yapmalarına izin verilmeyen halkın en fakir kesimlerinden gönüllüler toplama taktiğiyle buna cevap verdi. Bu durum, mülk sahibi kesimlerden oluşan bir milis ordusundan, halkın en fakir kesimlerinden de asker toplayan bir profesyonel orduya geçişte atılan ilk adımdı. Bu değişim anında gerçekleşmedi fakat Cumhuriyet'in son bulmasına neden olan önemli etkenlerden biridir.[13]

Marius MÖ 105'in sonlarına doğru Numidia'daki savaşı kazandı fakat bu sefer de Cimbri ve Töton kavimleri Roma'yı tehdit ediyordu. Bu kavimlerle ilk temas skandallarla ve çoğu belli başlı ailelere mensup *magister*lerin beceriksizliğiyle gölgelenmişti. Sadece Marius'un işgalci barbarları mağlup edebileceği inancı fakirler arasında olduğu kadar Comitia Centuriata'daki oyların çoğunluğunu ellerinde tutan zengin vatandaşlar arasında da yaygındı. Bu durum, teamüle Gaius Gracchus'un tribünlüğünden bile daha az uyan bir dizi konsüllüğe yol açacaktı. Saturninus ve Glaucia, Marius'u destekliyor, onun başarısından faydalanmayı umuyorlardı. MÖ 103'te tribün olan Saturninus, Marius'un emrinde Numidia'da savaşan birçok askere Kuzey Afrika'da toprak bahşeden bir yasa çıkardı. Caesar'ın babası ya bu yasanın veya yine Saturninus tarafından MÖ 100'de çıkarılan benzer bir yasanın uygulamaya konulmasını idareden sorumlu görevlilerden biriydi. Toplumun en fakir kesimlerinden asker toplamanın sorunlarından biri, bu kişilerin tezkere aldıkları zaman geçimlerini sağlayabilecekleri bir kaynaklarının bulunmamasıydı. Saturninus'un MÖ 100'de çıkardığı yasanın gerekçelerinden

biri de Cimbri kavmiyle savaşmış askerlere yardım etmekti. Saturninus, tribünlük makamını aynen Gracchus kardeşler gibi kullanmaktaydı. Özellikle eyaletlerde toprak dağıtımı ve vatandaşlara piyasanın durumu göz önünde bulundurulmaksızın sabit fiyattan buğday satılması gibi popüler tedbirlere imza atıyordu. Bu ikincisi Gaius Gracchus tarafından yürürlüğe konmuş fakat ölümünden sonra bu uygulamaya devam edilmemişti. Buna rağmen Saturninus ve Glaucia baştan beri Gracchus kardeşlere nazaran ne kadar itibarsızlarsa şiddete de bir o kadar daha yatkınlardı. Sonunda çok ileri gittiler ve Marius'un desteğini kaybettiler. Marius, MÖ 122'de Opimius'un yaptığı gibi, Senato'nun nihai kararnamesi uyarınca harekete geçerek konsülleri ezecekti. Caesar'ın doğduğu sırada Cumhuriyet, yüzleştiği sorunlarla pek iyi başa çıkamıyordu.

2. Bölüm

Caesar'ın Çocukluğu

En asil ailelerden biri olan Iulii ailesinde doğmuş olan Caesar, şeceresini Anchises ve Venüs'e dayandırıyor ve bu iddia tarihçiler tarafından destekleniyordu. Görünüşü açısından diğer bütün vatandaşları geride bırakmaktaydı. -Velleius Paterculus, MÖ 1. yüzyılın ilk çeyreği.[1]

Bu Caesar'ın içinde birçok Marius var.-Sulla.[2]

Gaius Iulius Caesar modern takvime göre MÖ 100'ün 13 Temmuz'unda doğdu. Günü tam olarak bilinmesine rağmen sene konusunda ufak da olsa bazı şüpheler vardır, çünkü hem Suetonius'un hem de Plutarkhos'un Caesar biyografilerinin ilk bölümleri kaybolmuştur. Bazı tarihçiler doğum tarihinin MÖ 101 veya 102 olduğunu iddia etmiş olsalar da, bu tezler çok sayıda insanı ikna etmeyi başaramamıştır ve Caesar'ın doğum tarihi yaygın olarak MÖ 100 olarak kabul edilmektedir. Roma takvimine göre Caesar *Idus Quinctilis*'in* üç gün öncesinde, Gaius Marius ile Lucius Valerius Flaccus'un konsüllüğünde doğmuştu ve bu tarih "şehrin kuruluşunun" altı yüz elli dördüncü yılıydı. Beşinci anlamına gelen *quintus* kelimesiyle ilişkili olan *Quinctilis*, Cumhuriyet'in beşinci ayıydı, tabii Roma'da aylar Mart'tan (*Martius*) başlardı. Caesar'ın diktatörlüğünün ilerleyen dönemlerinde bu ayın adı Iulius olarak değiştirilecekti. Neredeyse her Avrupa dilinde Temmuz ayına verilen ismin ["İngilizce: July, Almanca: Juli, Fransızca: Julliet, İtalyanca: Luglio"–ç.] kökeni de buradan gelmektedir. *Idus Quinctilis*, aynı *Idus Martius* gibi ayın 15'indeydi fakat Romalılar bu günlerden geriye veya ileriye doğru sayarken günün kendisini de sayarlardı.

---

* Aslen dolunay zamanı olan bu günler, her ayın 13'ündeydi. Mart, Mayıs, Temmuz ve Ekim ayları istisna teşkil etmekteydi, bu ayların *Idus*'u 15'inde gerçekleşirdi-ç.n.

Kişinin ismi, onun Roma toplumu içerisindeki konumu hakkında birçok ipucu içerirdi. Caesar bir Roma vatandaşının hakkı olan "üç isim"e (*tria nomina*) sahipti. Ön ad (*praenomen*), güncel versiyonu ile aşağı yukarı aynı göreve sahipti, bir ailenin herhangi bir ferdini tanımlamakta ve gayri resmi sohbetlerde kullanılmaktaydı. Çoğu aile, oğlan çocuklarına her nesilde aynı adı koyardı. Caesar'ın babasının ve büyükbabasının adları da Gaius'tu ve Iulii Caesares boyunun birçok ilk erkek çocuğuna da şüphesiz aynı isim verilmişti. İkinci ve ana isim (*nomen*) ise en önemlisiydi, çünkü şahsın bağlı olduğu klanı veya aile grubunu belirtmekteydi. Üçüncü isim (*cognomen*) ise tabiri caizse aile ağacının hangi dalından geldiğini belirtmekteydi fakat aristokratik ailelerin bile hepsi bu ayrımı gözetmiyordu. Caesar'ın büyük rakibi Gnaeus Pompeius'un ve kurmayı Marcus Antonius'un aileleri *cognomina* sahibi değillerdi. Birkaç şahsa ise ek olarak yarı-resmi bir takma isim verilmekteydi. Romalıların hafif kaba saba olan espri anlayışları dolayısıyla bu isimler genellikle kişinin dış görünüşüyle alay eder nitelikteydi. Hem Pompeius'un babasının hem de Caesar'ın uzaktan akrabası başka bir Gaius Iulius Caesar'ın lakabı, şaşı anlamına gelen Strabo idi. Caesar'a ise böyle bir lakap verilmemişti. Çocukluğunda kendisine üç isim verilmişti fakat eğer bir kız çocuğu olarak doğmuş olsaydı, kendisine sadece *nomen*in dişil formuyla hitap edilecekti. Caesar'ın halası, kız kardeşleri ve kızının hepsinin adı klanın herhangi bir kolunun tüm kız çocukları gibi Iulia'ydı. Eğer ailenin birden fazla kız çocuğu varsa, resmi durumlarda adlarının arkasına bir numara eklenirdi. Cinsiyetler arasındaki bu fark, Roma toplumu hakkında bize çok şey anlatır. Sadece erkekler politik hayatta rol oynayabilirdi ve rekabetin önemli olduğu politik hayatta kimin kim olduğunu tam olarak bilmek önemliydi. Kadınların ise politik bir rolü bulunmamaktaydı ve aynı şekilde tanımlanmalarına gerek duyulmamıştı.[3]

Iulii ailesi *patricius* statüsüne sahipti. Bu, erken Cumhuriyet'te gücü elinde bulundurmuş, birçok plebe hükmetmiş olan Roma'nın en eski aristokrat sınıfının mensuplarından oldukları anlamına geliyordu. Cumhuriyet'in ilk iki yüz yılında üst düzey *magister*liklere seçilen bir düzine kadar klan mensubu ile ilgili çok fazla bilgimiz yok. Fabii veya Manlii gibi daha başarılı *patricius* klanlarından farklı olarak Iulii, atalarının başarılarından faydalanma konusunda pek başarılı olamamış gibidir. Bu ailelerden birkaçı nüfuzlarını korumaya devam etmişti fakat

patricius klanların iktidar üzerindeki tekeli, pleblerin giderek daha fazla hak talep etmesi ve zengin pleb ailelerinin yönetici elit zümreye intikal etmeleri üzerine gitgide zayıflamaya başlamıştı. MÖ 342'den itibaren her senenin konsüllerinden biri pleb olmak durumundaydı. MÖ ikinci yüzyılın sonunda senatör elit zümrenin en etkili ailelerinin çoğunluğu plebdi. Sadece *patricius*lar'a açık olan veya pleb tribünü gibi, bu kişilerin men edildikleri mevkiler hâlâ bulunmaktaydı fakat bu iki statü arasındaki fark oldukça azdı. Bu statüye sahip olmak bir ailenin politik başarısını garanti etmiyordu. Bunun yanı sıra *patricius* statüsünde yeni bir aile yaratmak için hiçbir süreç bulunmamaktaydı ve bu yüzden birçok aile ya son bulmuş ya da unutulmuştu. Iulii ailesi hayatta kalmayı başarmış fakat kamu hayatında pek nüfuzları kalmamıştı. Bu *cognomen*e sahip karşılaştığımız ilk kişi olan Iulius Caesar adlı başka bir şahıs, İkinci Kartaca Savaşı sırasında *praetor* olarak görev yapmıştı. Çok daha sonra yazılmış bir kaynağın iddiasına göre bu kişi savaş sırasında düşmana ait bir savaş fili öldürmüş ve bu isim Kartaca dilinde fil anlamına gelen bir sözcükten uyarlanmıştı. Başka bir hikâyeye göre ise "gür saçlı" anlamına gelmekteydi ve bu ailenin bireylerinin sık saçlı olmalarından ortaya çıkmıştı. Bu hikâyenin uydurma olması kuvvetle muhtemeldir. Bu dönemde ailenin iki kola ayrıldığı düşünülmektedir. Bu iki kol da Iulius Caesar adını taşımaktaydı fakat oylarını farklı kabilelerde kullanıyordu. MÖ 157'de Lucius Iulius Caesar konsüllük mertebesine erişti. Bu şahıs, MÖ ikinci yüzyılda bu makama erişen tek Caesar'dı. Gaius'un atası değildi ve ailenin biraz daha fazla başarı kaydetmiş olan diğer kolundan gelmekteydi. Birinci yüzyılın ilk yıllarında birkaç Iulius Caesar seçimlerde daha fazla başarı yakalayacaklardı. MÖ 91'de Sextus Iulius Caesar, 90'da ise Lucius Iulius Caesar konsüllüğe erişecekti. Lucius'un erkek kardeşi Gaius Iulius Caesar Strabo ise aynı senede *aedilis* olarak görev yaptı. *Aedilis*, halka açık festivallerin ve şenliklerin düzenlenmesinden sorumlu düşük düzeyli bir *magister* idi. Lucius ve Gaius, ailenin diğer kolundan geliyorlardı, yani Caesar'ın babasının uzaktan akrabalarıydı. Strabo, zamanının ünlü hatiplerinden biriydi ve kendisine oldukça saygı duyulmaktaydı. Sextus Iulius Caesar hakkında ise daha az bilgi sahibiyiz, ailenin hangi kolundan geldiğini bile bilmiyoruz. Caesar'ın amcası olma ihtimali de bulunmaktadır fakat bu konuda elimizde kesin bir veri yoktur ve bir kuzen olması da mümkündür.[4]

Iulii, Cumhuriyet'in tarihi boyunca diğer klanlardan daha az etkili olmuştur fakat buna rağmen kadimlikleri herkes tarafından tanınmaktaydı. MÖ yedinci yüzyılın ortasında Alba Longa şehri Roma'nın üçüncü kralı Tullus Hostilius tarafından ele geçirilip yok edildiğinde Roma'ya yerleştikleri rivayet edilmekteydi. Ayrıca Roma'nın ilk günleriyle bu aile arasındaki bağ bunun daha da öncesine uzanmaktaydı. Aile, adlarının şehirlerinin istilasından sonra İtalya'ya yerleşen Troyalı sürgünlerin lideri olan Aeneas'ın oğlu Iulus'tan geldiğini iddia ediyordu. Aeneas ise fani Ankhises ve tanrıça Venüs'ün oğluydu ve bu yüzden de Iulii ailesinin ilahi bir yönü vardı. Roma'nın erken dönemleriyle ilişkili bu söylenceler, Augustus'un zamanında şair Vergilius ve tarihçi Livius'un yazdıkları sonucu aldıkları sabit formdan yoksunlardı. Livius bile Aeneas ve nesli hakkında anlatılan hikâyelerin birçok değişik versiyonu olduğunu kabul etmektedir. Alba Longa'nın kurucuları ve şehrin ilk kralları olan Remus ve Romulus'un annesi Rhea Silvia'nın mensup olduğu hanedanı başlatan kişinin Iulus mu yoksa Aeneas'ın başka bir oğlu mu olduğundan Livius emin değildi. MÖ birinci yüzyılda Iulii ve Romulus arasındaki bu ilişkiyi bilen Romalılar arasında çok fazla kişi büyük ihtimalle bulunmamaktaydı. Aksine, klanın Venüs'le ilişkisi ise yaygın olarak bilinmekteydi ve tahminen yeni icat edilmemişti. MÖ 69'da halasının cenazesinde Caesar tarafından verilen söylevin bir kısmı Suetonius tarafından kaydedilmiştir:

> Halam Iulia'nın ailesi anne tarafından krallardan, baba tarafından ölümsüz tanrılardan gelmiştir. Annesinin ailesi olan Marcii Reges, Ancus Marcius'un soyundan gelir. Bizim ailemizin bir parçası olduğu Iulii ise Venüs'e dayanmaktadır. Bu yüzden bizim kanımız, hem faniler arasında en yüce güç sahibi kralların kutsiyetinden hem de krallar üstünde bile güç sahibi olan tanrılara duyulan saygıdan payını almıştır.[5]

Caesar, hitap ettiği kitlenin böyle bir iddiayı olağan karşılayacağını beklemiş olmalıdır. Bazı tarihçilerin belirttiğine göre burada kullanılan *rex* (kral) kelimesi monarşik bir anlamdan daha çok Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde dinsel görevi olan bir makamla ilişkili bir anlam taşımaktaydı. Bu tez bir bakıma doğrudur fakat bu ayrımın MÖ birinci yüzyıla kadar keskinliğini korumuş olması pek olası değildir.

*

Caesar'ın büyükbabası Gaius Iulius Caesar hakkında çok az bilgi sahibiyiz fakat bir *praetor* olarak görev yapmış olması muhtemeldir. MÖ 144'te *praetor*luk yapmış olan Quintus Marcius Rex'in kızı Marcia ile evli olduğunu biliyoruz. En az iki çocukları olmuştu: Caesar'ın babası Gaius ve Gaius Marius'la evlenen halası Iulia. Daha önce bahsedildiği üzere, MÖ 91'de konsüllük yapmış Sextus adında başka bir çocukları da olmuş olabilir. Gaius, kamusal hayatta bir nebze başarı yakalamış, oğlunun doğumundan ya hemen önce veya hemen sonra *quaestor* olarak görev yapmıştır. Karısının adı Aurelia'ydı ve oldukça başarılı pleb kökenli asil bir aileden gelmekteydi. Babası MÖ 144'te, dedesi ise 119'da konsüllük mertebesine erişmiş, ayrıca kuzenlerinden üçü de (Gaius, Marcus, Lucius Aurelius Cotta) bu göreve nail olmuştu. Bu ailenin damadı olmak Gaius Iulius'un politik kariyerine büyük fayda sağlamış olmalı. Bir başka etken de şüphesiz kız kardeşinin Marius'la evli olmasıydı. Gaius'un, Marius'un emri altında savaşan askerler için Saturninus'un MÖ 103 ve 100'de çıkardığı yasalardan birinin yönetiminden sorumlu on vekilden biri olduğundan bahsetmiştik. Daha sonra *praetor* seçilmişti fakat bunun tam tarihi bilinmemekle birlikte MÖ 92 ile 85 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu aralığın erken dönemlerinden birine denk düşmesi daha muhtemeldir çünkü *magister* olarak görev yaptığı senenin sonunda Asia Eyaleti'ne vali olarak atanmıştı ve bu durum yaklaşık olarak MÖ 91 yılında gerçekleşmiştir. Gaius, MÖ 84'ün ilk aylarında vefat etti, kurduğu ilişkilerin sonucunda konsüllüğe kadar yükselme şansı olup olmadığına bu yüzden cevap veremeyiz. Eğer *praetor* olarak görev yaptığı dönem MÖ 92 kadar erkense, bu en üst düzey *magister* mevkisi için aday olabilecek kadar yaşlıydı. Bunun yanı sıra eğer Sextus Caesar'ın gerçekten onun kardeşi olduğunu varsayarsak, bu kardeşin politik başarısı ona büyük ihtimalle umut vermişti. Buna rağmen, eğer Gaius konsüllüğe aday olduysa seçimi kaybetmiş olmalı. Caesar'ın ailesi hakkında sahip olduğumuz veriler o kadar az ve kafa karıştırıcı ki, babasının makul derecede başarılı olduğu dışında pek bir şey söyleyemeyiz. Gaius ve ailesinin bu başarılardan hoşnut olup olmadığını da bilemeyiz.

Gaius ve Aurelia'nın bilindiği kadarıyla üç çocuğu olmuştu, Caesar ve Iulia isimli iki kız. Ölen başka çocuklarının olması da muhtemeldir. Roma'da, aristokratlar arasında bile bebek ölümleri oldukça yaygındı (aslında antik dünyanın her yerinde durum aynıydı). Gracchus kardeş-

lerin annesi Cornelia on iki kez doğum yapmış fakat bu çocuklardan sadece üçü, Tiberius, Gaius ve kız kardeşleri Sempronia hayatta kalmıştı. Bu durum büyük ihtimalle oldukça istisnaiydi ama iki veya üç çocuğun hayatta kalması senatör aileleri için vasati sayılabilecek bir sayıydı. Bu durumda da istisnalar bulunmaktaydı. Büyük çapta servet ve nüfuz sahibi olan pleb kökenli asil Metelli ailesinin oldukça doğurgan olduğu açık, bu yüzden de Cumhuriyet'in son yüzyılında üst düzey *magister*lik yapmış birçok aile mensubu bulunmaktadır.[6]

Gençlik Yılları ve Eğitimi

Caesar'ın gençlik yılları hakkında fazla bilgi sahibi değiliz fakat o dönemde Roma aristokrasisi hakkında sahip olduğumuz bilgiler doğrultusunda bu boşlukların bir kısmını doldurabiliriz. Yakın tarihlere kadar bütün toplumlarda olduğu gibi Roma'da da doğum genellikle evde yapılırdı. Bir çocuğun doğumu aristokratik aileler için oldukça önemliydi ve geleneğe göre doğum sırasında şahitler bulunması gerekirdi. Doğum anı yaklaşınca akrabalar ve politik müttefiklere haber yollanır, onlar da bu haberi alınca doğrudan doğumun yapılacağı eve giderlerdi. Geleneksel olarak bu durumdaki rolleri, çocuğun gerçekten bir aristokrat olduğunu teyit etmekti ve bu hâlâ bir açıdan devam etmekteydi. Ne çocuğun babası ne de misafirler doğum odasına girerdi. Doğum yapacak kadının yanında genellikle bir ebe, kadın akrabaları ve köleler olurdu. Bazı durumlarda erkek bir doktor odada bulunabiliyordu ve bu kişi, odaya girmesine izin verilen tek erkek olurdu. Onun adını taşımasına rağmen, Caesar'ın antik dönemde gerçekten de uygulanan sezaryenle doğduğuna dair hiçbir veri bulunmamaktadır. Caesar'ın bu şekilde doğmuş olması pek muhtemel değildir çünkü bu prosedür genelde annenin ölümüyle sonuçlanmaktaydı ve Aurelia, Caesar'ın doğumundan sonra uzun seneler boyunca yaşamıştı. (Çok daha sonra kaleme alınmış bir kaynak, Caesar'ın atalarından birinin bu şekilde doğmuş olduğunu iddia eder.) Ayrıca, Caesar'ın doğumunun anormal olduğunu gösteren hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Bebek ters doğduğunda veya benzer başka bir sorunla karşılaşıldığında bu durum, İmparator Nero'nun doğumunda olduğu gibi genel olarak kaydedilmekteydi. Bebek doğduğunda ebe onu yere koyar ve herhangi

bir anormallik veya kusur var mı diye bakar, en basit şekliyle hayatta kalma şansını ölçerdi. Ebeveynler ancak bundan sonra çocuğu yetiştirip yetiştirmeyeceklerine karar verirlerdi. Yasal olarak bu kararı vermek babanın hakkıydı fakat annenin, özellikle de Aurelia gibi zorlu bir kadının, bu sürecin içinde bulunmaması pek muhtemel değildir.[7]

Çocuk kabul edildiğinde ailenin evindeki sunaklarda ateşler yakılırdı. Misafirlerin çoğu da evlerine döndüklerinde aynı ritüeli gerçekleştirirdi. Doğum günleri Romalılar için önemliydi ve kişinin yaşamı boyunca kutlanırdı. Bir erkek çocuğu dokuz yaşına bastığında -bilinmeyen bir nedenden dolayı bu durum kızlar için bir gün erken gerçekleşirdi- aile resmi bir arınma seremonisi (*lustratio*) gerçekleştirirdi. Bunun amacı çocuğu, doğum sırasında içine girmiş olabilecek kötü ruhlardan ve kirlilikten arındırmaktı. Bu günün arife gecesi nöbet tutulur ve bir dizi ayin gerçekleştirilirdi. Günün başında ise kurban kesilir ve kuşların uçuşuna bakılır, bunun çocuğun geleceği için yol gösterici olması beklenirdi. Çocuğa genellikle altından yapılmış, *bulla* adında bir nazarlık verilirdi. *Bulla*, deri bir torbaya konulur ve çocuğun boynuna asılırdı. Bu seremoninin bir parçası olarak çocuğun ismi konulur ve bu isim resmi olarak kaydedilirdi. Ritüel ve din her Romalıyı, özellikle de aristokratları hayatının her döneminde sarıp kuşatırdı.[8]

Çocuk yetiştirilirken normal olarak ilk senelerde anne çok daha baskındı. Aurelia'nın çocuklarını kendi sütüyle beslemiş olması olasılığı oldukça düşük zira MÖ ikinci yüzyılın çok daha önceki yıllarında Yaşlı Cato'nun karısının bunu yapması olağandışı karşılanmıştı. Bu ve bunun gibi hikâyeler aristokrat kadınların bebeklerini emzirmelerinin artık olağan bir durum teşkil etmediğini ortaya koymaktadır.[9] Caesarların serveti her ne kadar mütevazı olsa da, yine de oldukça fazla sayıda köleye sahiptiler ve çocuğa büyük ihtimalle bu kölelerin arasından bir sütanne bulunmuştu. Çocuğa bakacak dadıyı ve köleleri seçmek ve onları idare etmek annenin önemli görevlerinden biriydi. Bunun yanı sıra yapılması gereken şeylerin bir kısmını da anne bizzat yapardı. Cato'nun bir baba olarak görevine verdiği önemi vurgulayan bir başka hikâyeye göre, ne zaman karısı Licinia oğullarını yıkasa senatör orada olmaya özen gösterirdi. Bu hikâyeden anlaşılabileceği gibi annenin varlığı bu durumlarda gerekliydi. Annelerin, esas olarak hizmetkârlar tarafından yetiştirilen çocuklara fazla uzak kalması beklenmezdi ama bu yakın me-

safeye rağmen bile yine de çocuklar üzerinde dikkate değer bir otoriteye sahiplerdi. MÖ birinci yüzyılın sonunda veya ikinci yüzyılın başında Tacitus çocuk bakımı konusunda annenin rolü hakkında Aurelia'yı örnek göstererek şunları yazmıştır:

> Eski zamanlarda her adamın meşru oğlu parayla tutulmuş bir dadının odasında değil, annesinin kucağında ve dizinin dibinde yetişirdi. Bir anneye verilebilecek en yüce paye, eviyle ilgilendiği ve kendini çocuklarına adadığıydı... Böyle bir kadının önünde onu kırmadan ne alçakça bir şey söylenebilir, ne de kötü bir şey yapılabilirdi. Sofu ve hamarat bir şekilde hem çocuklarının eğitimini ve yapması gereken şeyleri gözetir, hem de eğlencelerini ve oyunlarını düzenlerdi. Gracchus kardeşlerin annesi Cornelia işte tam bu şekilde çocuklarını yetiştirmişti. Aurelia, Caesar; Atia da Augustus için aynısını yapmıştı. Bu anneler, soylu oğullarını işte bu şekilde yetiştirdiler.[10]

Aurelia'nın çocuğu üstündeki nüfuzu şüphesiz ki oldukça kuvvetliydi ve hayatının ileri dönemlerinde de devam edecekti. Caesar otuz yıl boyunca dul hayatı sürmüş olan annesini kaybettiğinde kırk altı yaşındaydı. Aristokratlar arasında bu olağandışı bir şey değildi. Çoğu zaman kocalar, eşlerinden çok daha yaşlıydı ve bu durum politik nedenlerden dolayı yaptıkları ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü evlilikte daha da belirginleşiyordu. Bu nedenle bir kadın eğer doğum sırasında hayatını kaybetmezse kocasından daha uzun yaşaması beklenirdi ve bir senatör önemli bir makama aday olacak yaşa geldiğinde babasından ziyade annesinin hayatta olma şansı çok daha yüksekti. Anneler ve annelik idealine oldukça uyan Aurelia gibileri Roma'da büyük saygı görürdü. En değer verdikleri hikâyelerden biri Coriolanus'unkiydi. Bu büyük komutana politik düşmanları tarafından kötü davranılmış, o da düşmana iltica etmiş ve onlara Roma'ya karşı önderlik etmişti. Anavatanını yok etmenin eşiğindeyken vatanseverliğinden çok doğrudan annesinden gelen bir rica sonucunda ordusunu geri çekmişti.[11]

Aristokrasi için eğitim ve öğretim aile içinde gerçekleşirdi. Birçok Romalı bu âdetten gurur duymakta ve Yunan şehirlerinde yaygın olan devlet kontrolü altındaki, müfredat bazlı eğitime yeğlemekteydi. Roma'da yedi yaşından itibaren öğrenci kabul eden ücretli ilkokullar bulunmaktaydı fakat bu okullara giden öğrenciler daha çok orta gelirli ailelerin çocuklarıydı. Aristokrat ailelerde öğretim evde devam ediyordu ve başta kız ve

erkek çocuklarına aynı şeyler öğretilirdi. Bu derslerin arasında okuma, yazma, basit hesap ve matematik vardı. Caesar'ın zamanında çoğu senatörün çocuğu iki lisanla (Latince ve Yunanca) yetişirdi. Yunanca en azından başta, bu görevden sorumlu bir Yunan köle (*paedagogus*) tarafından öğretilirdi. Çocuklar ailenin ritüel ve gelenekleri ile Roma tarihi konusunda da ders görürdü; Roma tarihi çocuğa kendi atalarının hizmetleri vurgulanarak anlatılırdı. Atalarıyla tarihe mal olmuş başka kişilikler iyi bir Romalının ne anlama geldiğinin örnekleri olarak lanse edilirdi. Çocuklar *dignitas*, *pietas* ve *virtus* gibi Roma benliğinde derin bir yer tutan kavramlara saygı duymayı öğrenirlerdi. Bu sözcüklerin çevirisi olan haysiyet, dindarlık ve erdem kelimeleri bu kavramların Romalılar için önemini açıklamaya yetmez. *Dignitas* bir erkeğin önemini, sorumluluğunu ve yetkisini açıkça gösteren ağırbaşlı bir karaktere sahip olması ve bu yüzden çevresindekilerde saygı uyandırması anlamına geliyordu. Bu herhangi bir Roma vatandaşı için önemliydi fakat bir aristokrat, hele de bir *magister* için önemi kelimelerle ifade edilemezdi. *Pietas* sadece tanrılara gösterilen saygıyla ilişkili değildi. Bir insanın hem ailesi ve ebeveynlerine, hem de Cumhuriyet'in yasa ve geleneklerine aynı saygıyı göstermesi anlamına geliyordu. *Virtus*un güçlü askeri tonları da vardı. Bir erkeğin sadece yiğit değil, aynı zamanda özgüvenli, ahlaklı ve cesaret sahibi olması, hem bir asker hem de bir komutan olarak beceri göstermesi gerekirdi.[12]

Romalılara göre Roma'nın bu büyük güce ulaşmasının nedeni, önceki nesillerin bu vasıflara diğer bütün ülkelerin halklarından daha çok sahip olmalarıydı. MÖ birinci yüzyıldaki Roma anıtlarında insanın yaşamdaki mizacını ve kusurlarını gerçekçi bir şekilde yansıtan gururlu, özgüvenli ve ciddi suratlar Klasik Yunan'ın idealize edilmiş heykellerinden çok farklıdır. Romalılar kendilerini gayet ciddiye almaktaydılar ve çocuklarını kendi halklarının özel olduğundan emin olarak yetiştirirlerdi. Kendileri ve Cumhuriyet hakkında duydukları gurur, en fakir vatandaşlar arasında bile oldukça fazlaydı ve zenginler ile asiller arasında bu gurur en uç noktalara ulaşırdı. Roma senatörleri kendilerini yabancı kralların üstünde görürlerdi. Genç aristokratlar hem bu durumun bilincine hem de kendilerinin ve ailelerinin Roma aristokratları içerisinde bile daha ayrıcalıklı bir mevkiye sahip oldukları inancına sahip olarak yetiştirilirdi. Caesar'ın ailesi yüksek makamlara ulaşmış ve Cumhuriyet'e sadık bir şekilde hizmet etmiş olan senatör atalara sahipti

ve bunun yanı sıra kadim ve kutsal bir sülaleden geliyordu. Bu önem hissiyle birlikte bir görev aşkı da beraberinde gelmekte, kişiyi ailenin ve toplumun beklentilerini boşa çıkarmamak için çaba sarfetmeye sevketmekteydi. Çocuklar, kendilerini ailelerinin ve Roma'nın geçmişiyle mahrem bir ilişki içinde hissetmeleri doğrultusunda yetiştirilirdi. Cicero'nun da dediği gibi; "İnsan hayatı nedir ki, eğer bir tarih algısı içinde geçmiş kuşakların hayatları ile örülmemişse?"[13]

Caesar'a kendisini özel hissetmesi öğretilmişti. Bunun kendisi olağandışı bir durum değildi. Aileyi devam ettirebilecek tek oğul olduğu ve güçlü ve takdir edilen bir annesi olduğu için zaten en baştan beri kendisini oldukça önemli hissetmekteydi. Roma'da eğitim ve öğretimin pratik açıdan amacı, çocuğu yetişkin hayata hazırlamaktı. Aristokrat bir çocuk için bu, kamu hayatında bir kariyerin sonucunda ailesine şeref kazandırmak ve en sonunda bir sonraki kuşağı yetiştirmekten sorumlu olan aile reisi (*paterfamilias*) haline gelmekti. Yaklaşık olarak yedi yaşından itibaren erkek çocukları babalarıyla daha fazla vakit harcamaya başlar, işyerinde onlara eşlik ederlerdi. Aynı yaşta kız çocukları ise annelerini izler, ev işleriyle uğraşmayı, köleleri denetlemeyi ve daha geleneksel evlerde, dokuma yapmayı öğrenirlerdi. Erkek çocuklar, babalarının başka senatörlerle görüşüp selamlaşmalarını izlerdi. Senato toplantı yerinin açık kapıları önünde oturup tartışmaları seyretmelerine de izin verilirdi. Senato'da en fazla nüfuz sahibi kişilerin kim olduğunu ve bunun kaynağını öğrenmeye başlarlardı. Erken yaştan itibaren Cumhuriyet'in işlerinin görülmesine şahitlik eder, bu sürecin doğal bir parçası olarak ve gereken yaşa erdiklerinde bu sürece dahil olacak şekilde yetişirlerdi. Gayri resmi himmet ve minnet bağlarından oluşan bir himaye sistemi, Roma toplumunu sarmıştı. Varlık, nüfuz ve güç sahibi olan hami, herhangi bir ihtiyacı olan kişilere (bunlara yandaş* diyebiliriz) yardım ederdi. Bu yardım, bir makama ulaşmasına, bir ihale almasına yardımcı olmak, ticari

* Burada kullanılan terim *client*'tir (Lat. *cliens*). Metindeki anlatıma ek olarak yandaşlarına himmet eden, çeşitli lütuflarda bulunan (İng: *favour*) para ve iktidar sahibi haminin (İng: *patron*, Lat. *patronus*) himmetine mahzar olarak kendisine minnet (İng: *obligation*) duygusuyla bağlanan ve özel hayatta, toplum içinde, siyasette, kısacası gereken her ortam ve biçimde onu destekleyen kişiyi ifade eder. Ayrıca oğullar, babalarının hami/yandaş ilişkilerini devam ettirirlerdi. Böylece himaye sistemi bir tür miras yoluyla intikal ederdi. Akademik yayımlarda bu terimi karşılamak üzere "yanaşma" teriminin giderek daha çok kullanılmasına karşın "yandaş" teriminin bu kavramsal çerçeveye daha uygun olduğunu düşündük -e.n.

veya hukuki bir ihtilafına çözüm bulmak için yapılabileceği gibi, en basitinden bir yemek yardımı şeklini de alabiliyordu. Yandaşın yükümlülüğü ise çeşitli biçimlerde hamisini desteklemekti. Büyük çoğunluğu her sabah merasimlerle hamisine arz-ı hürmet etmeye gelirdi. Yandaşlarının sayısı, özellikle de egzotik veya seçkin şahısları içinde bulunduruyorsa, kişinin prestijini artırırdı. Senatörlerin yandaşları arasında topyekûn kavimler, İtalya'daki şehirler ve eyaletler bulunabilirdi. Böyle yandaşları olan bir şahsın kendisinin de daha güçlü bir başkasının yandaşı olması çok olağandışı değildi ve bazı senatörler için bile bu durum geçerliydi (bu durumdaki şahıslar için aynı terimler kullanılmazdı). Senatör, zamanının büyük kısmını yandaşlarıyla görüşerek geçirirdi. Bağlılıklarının devamını sağlamak için gerekenler yapılır ve karşılığında istenilen desteği vereceklerinden emin olunurdu. Roma'da politik hayat, genellikle informel biçimde yürütülürdü.[14]

Çocuğun resmi öğretimi, aynı zamanda olmak üzere, *grammatica* öğreten yirmi kadar okuldan birinde, çocuğun kendi evinde ya da birkaç başka çocukla birlikte bir akrabanın evinde devam etmekteydi. Caesar da öğretimine evde devam etmekteydi ve hayatının bu döneminde Marcus Antonius Gnipho adlı bir öğretmeni olduğunu biliyoruz. Hellenistik Doğu'dan gelmiş ve İskenderiye'de öğretim görüş olan Gnipho, eski bir köleydi. Antonius ailesi tarafından, büyük ihtimalle çocuklarına sağladığı eğitimin ödülü olarak azledilmişti. Saygı duyulan bir Latince ve Yunanca belagat ustasıydı. Öğretiminin ikinci evresinde Casear bu iki dilde de edebiyat ve belagat dersleri almıştır. Edebiyat, eğitim ve öğretimde merkezi bir yere sahipti ve aristokratların, matbaadan yoksun bir dünyada, elyazmalarından oluşan bir kütüphaneye sahip olacak kadar zengin olmaları büyük avantajdı. Birçok senatörün oldukça zengin kütüphanesi bulunmaktaydı ve genç akraba ve yandaşlarının bu kitaplardan yararlanmalarına izin verirlerdi. Gelecekte Caesar'ın kayınpederi olacak Calpurnius Piso'nun Herculaneum harabelerinde kalıntılarına rastlanmış olan kütüphanesi oldukça zengindi ve genellikle Epikürcü felsefe hakkında kitaplar içermekteydi. Bunun yanı sıra, şehri ziyaret eden bilgin ve filozofları ağırlamak da gelenektendi ve bu durum da genç aristokratların içinde bulunduğu kültürel ortamı geliştirmekteydi. Başka birçok sayıda genç aristokrat gibi Caesar'a da edebi eserleri sadece okumak yetmiyor, yazmak da istiyordu. Suetonius'un bahsettiği

üzere -Hercules'e övgü olarak yazığı bir şiiri ve *Oedipus* adlı bir oyunu bulunmaktadır. Ne kadar sanatsal değer içerdiği şüpheli olan bu ergen yapıtları (yine de diğer büyük aristokratların gençliklerinde yazdıklarıyla karşılaştırıldığında çok kötü olmasa gerek), Caesar'ın evlatlık oğlu İmparator Augustus tarafından yok edilmiştir.[15]

Öğretimin ezbere dayalı tarafları da vardı. Mesela Roma hukukunun temelini oluşturan On İki Levha Kanunları'nı çocukların ezberlemesi şarttı. MÖ 92'de bir bildiri sonucu Latince belagat öğreten bütün okullar kapatılmıştı. Bu yasaya göre Yunanca öğretim, Latince konuşma yapacak bir şahıs için bile daha yararlıydı. Bu tedbirin alınma nedenlerinden biri, Senato dışındaki ailelerin çocuklarına hitabet sanatının öğretmesini durdurmak ve bu sanatın gereğinden fazla yayılmasını engellemek olabilir. Roma politikasında hitabet yeteneği esastı; bu yüzden eğitimin bu yönü akademik açıdan çok pratikti. Caesar'dan altı yaş büyük olan Cicero, MÖ 91'de yazdığı üzere "neredeyse her gün" mahkemelerde ve Halk Meclisleri'nde günün en üstün hatiplerini dinlemeye giderdi. Aynı zamanda nasıl "büyük bir enerji ile yazdığını, okuduğunu, nutuk çektiğini ve kendini sadece belagat çalışmalarıyla kısıtlamadığını" ve kısa bir süre sonra zamanın ileri gelen jüri üyelerini takip etmeye başladığını da yazmıştı. Caesar, en çok akrabası Caesar Strabo'nun belagat tarzından etkilenmişti ve onu yakından izlemekteydi.[16]

Fiziksel idman da akademik eğitim gibi pratik bir şekilde yapılmaktaydı. Hellenistik dünyada atletik mükemmeliyet, kendi içinde bir hedef olarak kabul edilmekte ve yetişkinliğe hazırlığın bir parçası olarak görülmemekteydi. *Gymnasium*larda egzersiz çıplak yapılırdı ve birçok şehirde bu kurumlar eşcinselliği överdi ancak bu iki durum da Romalıların aklına pek yatmamaktaydı. Romalılar için egzersiz formda kalmak için yapılırdı ve askerlikle ilişkisi oldukça kuvvetliydi. Bu tip idmanlar genellikle, Roma hâlâ küçük bir şehirken ordunun toplandığı ve savaş tanrısına adanmış bir düzlük olan Campus Martius'ta yapılırdı. Aristokrat gençler burada koşmayı, Tiber Irmağı'nda yüzmeyi, kılıç ve *pilum* [mızrak] kullanmayı ve aynı zamanda ata binmeyi öğrenirlerdi. Kabaca çağdaşı olan olan Varro'ya göre Caesar, ata binmeyi ilkin eyersiz öğrenmişti. Bu hünerler konusundaki ilk eğitimlerini gençler babalarından veya başka bir erkek akrabalarından alırlardı ve bunun halkın gözü önünde gerçekleşmesi de oldukça önemliydi. Politik entrikalarda

birbirlerine rakip olacak aynı yaştaki gençler, birbirinin gözü önünde idman yapardı; bu genç yaşta bile bir nebze şan ve şöhret kazanmak olasıydı. Caesar küçük yapılı bir çocuktu ve pek dinç olduğu da söylenemezdi fakat azmiyle bu engelleri aşmıştı. Plutarkhos'a göre ata binmek onda doğal bir yetenekti. Ellerini arkasında kavuşturmuş bir biçimde, atı dizleriyle kontrol ederek sürdüğünden bahsedilir. Hayatının sonraki dönemlerinde silah kullanmaktaki becerisi de övgü almıştır. Romalılar iyi bir kumandanın lejyonlara komuta etmekteki yeteneği kadar kılıç, mızrak ve kalkan kullanmadaki becerisine de önem verirlerdi.[17]

Sükûnet ve Fırtına

MÖ 100 sonbaharında Saturninus ve Glaucia'nın acımasızca bastırılışının akabinde Roma'da hayat neredeyse normale dönmüştü. Onlara karşı Cumhuriyet kuvvetlerine liderlik etmiş olmasına rağmen, daha önceki dönemde bu ikiliyle olan ilişkisinden dolayı Marius'un itibarı zedelenmişti. Kendisinin bir süreliğine Saturninus'a katılmayı aklından geçirdiğine dair söylentiler vardı. Bunların en tuhafına göre Marius çarpışmanın yaşandığı günden önceki gece hem radikal liderleri hem de Senato'dan bir delegasyonu evinde ağırlamıştı. Güya bir grubun yanından ayrılıp diğeriyle konuşmak istediğinde ishal olmuş gibi yapıp, bu durumu odadan çıkmak için bir mazeret olarak kullanmıştı. Yine de bu durumdaki şüpheli rolü bir yana bırakılırsa, Marius'un servetinden ve askeri başarılarından yeterince yararlanabilecek kadar iyi bir politikacı olmadığı açık. Bir senatörün her gün arkadaşlarını ve işbirlikçilerini ağırlaması, onları küçük düşürmeksizin yükümlülük altına sokmak için olabildiğince çok sayıda insana lütufta bulunması gerekmekteydi fakat Marius bu konularda pek becerikli değildi. Plutarkhos'a göre ziyaretçiler onu görmek için çok yürümesinler diye Forum'a yakın yeni bir ev yaptırdıktan sonra bile, çok az sayıda insan ondan yardım istiyordu. MÖ 90'larda Caesar ünlü eniştesiyle ne kadar iletişim içindeydi bilmiyoruz ama Senato içindeki nüfuzunu artırma konusunda ondan fazla bir şey öğrenmiş olma ihtimali düşüktür.[18]

Gracchus kardeşler ve Saturninus'un yasalarına çok sayıda kişi muhalif olmuştu fakat eninde sonunda söz konusu kişilerin hayatlarının

kanlı bir şekilde sonlanmasının en büyük nedeni, bu radikal tribünlerin faaliyetleri sonucunda sahip olacakları güç ve nüfuzun yarattığı korkuydu. Roma'nın seçkin tabakasının çoğunluğu, başka birinin işi halledip itibar kazanmasındansa Cumhuriyet'in yüzleştiği birçok sorunun çözümsüz kalmasını tercih etmekteydi. Buna rağmen hâlâ cevabı bulunmamış birçok soru bulunmaktaydı ve bu soruların en temeli ve en önemlisi, imparatorluğun sağladığı getirilerden kimin faydalanacağıydı. Toprak dağıtımı, şehirdeki fakirler için devlet sübvansiyonlu mısır satımı veya atlı sınıfın kamu hayatındaki rolünün jüri üyeliğine de genişletilmesi gibi önerileri savunan bir *magister* destek bulmakta zorlanmazdı. Bu radikal tribünlerin son yıllardaki başarısı bunu açıkça ortaya koymuştu. Fakat aynı kişilerin kanlı ölümleri, işin içinde çıkarları bu kadar farklı olan birçok grup varken, kişinin popülaritesini uzun vadede korumasının ne kadar zor olduğunun göstergesiydi.

Bir senatör için çabuk getirisi olmayan başka bir kaynak ise *socii* denilen İtalyan müttefiklerin takdiriydi. Tiberius Gracchus çıkardığı toprak yasası yüzünden İtalyan aristokrasisini kendine düşman etmişti, çünkü bu şahısların çoğu *ager publicus*un büyük bir kısmını işgal etmekteydi. Doğrudan doğruya Roma'da güç sahibi olmasalar da bu aristokratlar tribüne muhalefet edecek yeterli sayıda önemli senatör üzerinde nüfuz sahibiydi. Gaius Gracchus İtalyanların gönlünü onlara Roma vatandaşlığı bahşederek kazanmayı planlamış fakat bu durum Romalı destekçileriyle arasını açmıştı. Romalı elitler kamusal makamlar için verilen mücadeleye bu yeni vatandaşların zengin olanlarının eklenmesini istemiyordu. Fakir vatandaşlar (özellikle de şehirliler) ise İtalya'dan gelen güruhların oyun ve eğlencelerde kendilerine yer bırakmayacağından ve meclislerde oylarının değerini düşüreceğinden korkuyorlardı. Gaius'un yasalarının başarısızlığı Roma'nın İtalyan müttefikleriyle arasını daha da açmıştı. Bu topluluklar Roma ordusunun neredeyse yarısını oluşturmaktaydılar -ki bu oranın son dönemlerde artış göstermiş olması kuvvetle muhtemeldir- ve savaşlarda verdikleri kayıplar da bu oranı yansıtmaktaydı. Buna rağmen bu dönemdeki büyümeden eşit derecede pay alamıyorlardı. Bazı Roma *magister*lerinin *socii* statüsündeki halklarla ilişkileri sırasında gösterdikleri kibir ise daha fazla hınca yol açmaktaydı. MÖ 125'te imtiyazlı kabul edilebilecek olan Latin statüsüne sahip olan Fregellae kolonisi Roma'ya başkaldırmış ve bu isyan

amansız bir şekilde bastırılmıştı. Birçok İtalyan Roma hükmü altında yaşamanın sadece Roma vatandaşı olduğunda dayanılır hale geleceği kararına varmıştı. Bunlardan bazıları Roma'ya göç edip kendilerini bir şekilde vatandaş olarak kaydettirmeyi başarmıştı fakat birinci yüzyılın ilk yıllarında müsamahasız bir dizi *censor* aslen Romalı olmayan bu tip şahısların isimlerini silmek için ellerinden geleni yapmıştı.[19]

MÖ 91'de Marcus Livius Drusus bir kez daha müttefiklere vatandaşlık hakkının tanınmasını savunmaktaydı. Bu tasarı, Gracchus kardeşlerinkileri hatırlatan bir dizi reformdan sadece biriydi (bu durum belli bir ironi içermekteydi çünkü Drusus'un babası, Gaius'un önde gelen karşıtlarından biriydi). Gracchus kardeşler gibi Drusus da son derece varlıklı ve nüfuzlu bir aileden geliyordu ve bu durum onun daha gözüpek yasaların altına imza atmasına olanak sağlıyor fakat aynı zamanda uzun vadeli amaçları konusunda korku yaratıyordu. Tribünün, özellikle de vatandaşlığı genişletme konusunda çok sayıda muhalifi vardı. Yasa daha Meclis'te oylamaya sunulamadan Drusus evinin verandasında ziyaretçileriyle görüşürken bir derici bıçağıyla öldürüldü. Katilin kimliği meçhul kalacaktı ve yasaların geçmeyeceği açıktı. Bazıları Drusus'la yakından çalışmış olan çok sayıda İtalyan asil, bir süre sonra kendi işlerini kendileri yapmaya karar verdiler. Sonuç, İtalya'nın büyük bir kısmını pençesine alan ve Latince müttefik anlamına gelen *socii* sınıfındaki halklara karşı verildiği için Müttefikler Savaşı adıyla bilinen isyandı. Asiler, başkentleri Corfinium olan ve anayasaları Roma sistemine odaklı (iki konsül ve on iki *praetor*dan oluşan *magister*lik sistemi burada da devam etmekteydi) kendi devletlerini kurmuşlardı. İtalyan boğasını Roma kurdunu boynuzlarken gösteren sikkeler basılmış ve teçhizatı, eğitimi ve taktik doktrini lejyonlarla neredeyse bire bir benzerlik gösteren bir ordu alelacele oluşturulmuştu. Bu mücadelede kimin kime sadık olduğu belirsizdi ve isyandan çok içsavaşı andırmaktaydı. Birçok İtalyan ve Latin kasabası Roma'ya sadık kalmıştı ama aynı zamanda esir alınan birçok Romalı asker de İtalyan ordularına katılıp yurttaşlarına karşı savaşmaya hazırdı.[20]

Caesar, Müttefikler Savaşı'nda yer almak için çok gençti fakat onun öyküsünde büyük bir rol oynayacak olan Cicero veya Pompeius gibi birçok isim bu savaş sırasında ilk kez askeri görev almıştı. Caesar'ın babasının da bu dönemde hizmet etmiş olması muhtemeldir fakat antik kaynaklar bu durumdan bahsetmemiştir. Eğer MÖ 91'de Asia Eyaleti'nde

valilik yaptığı doğruysa, savaşın başını kaçırmış fakat bitişinden önce dönmüş olmalı. MÖ 90'da konsül olan ve ailenin diğer boyundan gelen Lucius Iulius Caesar, İtalyan asilere karşı bazı operasyonlara komuta etmişse de pek başarı kaydedememiştir. Gaius'un kardeşi olma olasılığı bulunan Sextus Iulius Caesar ise bir önceki sene aynı mevkiye nail olmuş ve bu savaşta rol oynamıştır. Prokonsül olarak bir orduya komuta ederken hastalık dolayısıyla vefat etmiştir. Müttefikler Savaşı'nın korkutucu boyutunun yanı sıra birçok *magister*in ölümü ve diğerlerinin beceriksizliği, birçok tecrübeli senatörün pro-*magister* olarak görev yapmasına yol açtı. Savaşın ilk senesinde Marius'un rolü büyüktü; küçük birkaç çatışma kazanmış ve en önemlisi mağlup olmamıştı. Romalıların savaş meydanında bir general için oldukça geçkin olarak kabul ettikleri bir yaşta, altmışlarının sonlarındaydı ve orduyu idare şeklinin gereğinden fazla ihtiyatlı olduğu konusunda eleştiriler bulunmaktaydı. Bu yüzden mi, yoksa kötüye giden sağlığı yüzünden mi bilinmiyor ama MÖ 90'dan sonra savaşta aktif bir rol oynamamıştır. Lucius Cornelius Sulla ve Gnaeus Pompeius Strabo adlı iki general, Roma'yı muzaffer kılmak için en çok çaba gösteren iki kişi olarak beğeni toplamıştı. Buna rağmen Müttefikler Savaşı'nın kazanılmasında diplomasi ve uzlaşma arayışlarının, en az askeri güç kadar önemi olmuş, Senato da en baştan beri İtalyanların taleplerini gerçekleştirmeye yatkınlık göstermişti. Başta sadık kalan müttefik halklara verilen vatandaşlık hakkı daha sonra çabuk teslim olan halkları da kapsayacak şekilde genişletilmiş, hemen sonrasında mağlup edilen halklara da tanınmıştır. Roma'nın Po Nehri'nin güneyindeki neredeyse her özgür İtalyan'a vatandaşlık hakkı tanımaya bu kadar hazır olması, bu savaşın anlamsızlığını vurgulamaktadır. Değişikliklerin yapılma tarzı ise Roma'daki politik dengeyi değiştirmeye kimsenin pek istekli olmadığını göstermekteydi -yeni vatandaşlar, nüfuzlarının en aza indirgenmesi amacıyla oldukça az sayıdaki oy birimi içerisine yerleştirilmişti.[21]

Asileri bastırmaktaki rolü yüzünden Sulla oldukça fazla beğeni toplamıştı ve MÖ 89'un sonunda Roma'ya döndüğünde en önemli rakiplerinden biri olan Gaius Iulius Caesar Strabo'yu mağlup edip konsül olmuştu. Sulla'nın kariyeri, birçok yönden Caesar'ınkine benzemekteydi. İkisi de *patricius* sınıfındandı fakat ikisinin de ailelerinin esamisi pek okunmamaktaydı ve bu yüzden kamusal hayatta kazandıkları başarılar neredeyse "yeni adamlar" kadar zor elde edilmişti. Sulla'nın kariyeri alı-

şılandan daha geç başlamıştı. Numidia'da Marius'un *quaestor*'u olarak görev yapmıştı ve Iugurtha'nın tuzağa düşürülüp yakalanmasındaki en büyük pay onundu. Bu başarıyla sürekli övünerek bu durumun kendi şanına gölge düşürdüğü fikrinde olan eski komutanını kıskandırmıştı. Sulla, Cimbri kavmine karşı verilen savaşta ilk başta Marius'un komutası altındaydı fakat kısa bir süre sonra mevkidaşının ordusuna geçmişti. İkisi arasındaki ilişki bu olaydan sonra samimiyetini tamamen yitirmiştir. MÖ 88'de Senato Pontos kralı VI. Mithradates'e karşı verilen savaşın komutasına ve aynı zamanda bu eyaletin yönetimine Sulla'yı atamıştır. Mithradates, Makedonya'nın ve Seleukosların yıkılışıyla birlikte güç kazanan Hellenleşmiş doğu krallıklarından birinin hükümdarıydı. Roma, İtalya'daki savaşla meşgulken bu kral Küçük Asya'daki Roma topraklarını işgal etmiş ve bölgedeki Romalıların ve İtalyanların katlini emretmiştir. Bu başarısını Yunanistan'ın işgali takip etmiştir. Sulla için bu komutaya sahip olmak, doğunun ünlü ve muazzam bir servete sahip şehirlerine sefer düzenleme şansı sunuyordu ve ordu toplamaya başladı. Asker bulmakta da açıkçası pek zorlanmamıştı çünkü doğudaki savaşlar hem daha kolay hem de ganimet açısından daha kârlı görülmekteydi.[22]

Olağan şartlar altında Sulla'nın sadece savaşa çıkması ve aile ismine şan katmak için elinden gerekeni yapması beklenirdi. Fakat Sulpicius adlı bir tribün, Meclis'ten, doğunun komutasını Sulla yerine Marius'a veren bir yasa geçirmişti. Bu, Gracchus kardeşler ile Saturninus'un izinden giden ve tribünlük makamını yaygın bir reform programı için kullanmayı hedefleyen Sulpicius'un çıkardığı bir dizi yasadan biriydi. Başka bir tasarı ise yeni vatandaşları oy birimleri arasına daha adil bir şekilde yaymayı planlıyordu. Marius, aynı bir zamanlar Saturninus'u kullandığı gibi, Sulpicius'u da kullanmaktan çekinmiyordu. Sulpicius da isminin bu savaş kahramanıyla birlikte anılmasından ve bunun sağladığı faydalardan oldukça hoşnuttu. Çıkarlarına daha uygun düşen bir durum ortaya çıktığında ve kısa vadeli amaçlarına ulaştıklarında bu ikili birbirlerine ihanet etmekten büyük ihtimalle kaçınmayacaktı. Bu dönemde politikada partilerin bulunmadığını ve en önemli şeyin kişisel başarı olduğunu unutmamalıyız. Marius'a göre yeniden halkın gözüne girmek, Iugurtha'yı ve kuzeyli barbarları mağlup ettikten sonra ona gösterilen saygıyı yeniden yakalamak için yapması gereken şey yeni bir savaş kazanmaktı. Marius altmış dokuz yaşındaydı ve MÖ 100'den

beri *magister*liğe seçilmemişti. Sulla'nın şöhreti ise yeterliliğini açıkça sergilediği için komutanın kendisine verilmesi amacıyla teamüle aykırı davranmasını gerektirecek hiçbir neden bulunmamaktaydı. Öte yandan Halk Meclisi'nde her konunun oylamaya sunulabileceği Gracchus kardeşler tarafından tasdik edilmişti. Sempati ve teamül Sulla'dan yanaydı fakat teknik olarak rakibinin emelleri de yasadışı değildi. Ayrıca Sulpicius yasal yolların yanında şiddete başvurmaktan da çekinmiyordu; bir rivayete göre Sulla bir keresinde Marius'un evine sığınarak canını zor kurtarabilmişti.[23]

Sulla haksız muamele görmüş, aristokrat, senatör ve konsül olarak sahip olduğu *dignitas* hayli zedelenmişti. Bu durumdan şikâyetçi olması anlaşılır bir durumdu fakat bu duruma cevaben yaptıkları hayret vericiydi. Roma'yı terk edip ordusunun yanına gitti ve doğunun komutasını alan Marius'un kendi lejyonlarını toplamasının an meselesi olduğunu söyledi. Bunun olmasına izin vermek yerine lejyonerlerini Roma'ya kadar kendisini takip edip iktidarı ele geçirmiş olan zümreden Cumhuriyet'i kurtarmasına yardım etmeye çağırdı. Subayları arasında yer alan bir senatör dışında hiçbiri bu çağrıya kulak vermedi fakat bu gönülsüzlük ordunun geri kalanına yayılmamıştı. Belki ganimetlerini kaybetme korkusu, belki de komutanlarına yapılan haksız muameleye karşı duydukları öfke sonucu, lejyonerler Sulla'nın peşinden Roma'ya doğru yola çıktılar. Bir Roma ordusu daha önce hiçbir zaman şehrin üstüne yürümemişti. Ordunun karşısına çıkmak için gönderilen iki *praetor*a kabaca davranıldı, kıyafetleri yırtıldı, refakatçilerinin taşıdığı ve sahip oldukları *imperium*u simgeleyen *fasces* sinirli lejyonerler tarafından parçalandı. Daha sonra, başka senatörlerden oluşan delegasyonlar daha samimi bir şekilde karşılanmış fakat onlara da kulak asılmamıştır. Küçük bir birliğin Roma'ya girişi Marius ve Sulpicius'a sadık aceleyle organize edilmiş bir birlik tarafından durdurulunca Sulla daha büyük bir gövde gösterisiyle cevap verdi. Adamları sokaklarda savaşmaya ve geçtikleri sokaklardaki evlerden bazılarını yakmaya başladılar. Karşı kuvvetler başta dişli bir savunma gösterseler de teçhizat açısından yoksundular ve çok zaman geçmeden bastırıldılar. Sulla kendine muhalif liderlerden (bunların arasında Marius ve oğlunun yanı sıra Sulpicius da vardı) on ikisini yasadışı ilân etti. Bu durum, bu kişilerin katlinin vacip olması anlamına geliyor, bu kişileri öldüren herhangi bir şahsa ödül bile

veriliyordu. Tribün, kendi kölelerinden biri tarafından ihanete uğradı ve öldürüldü. (Sulla bu köleyi azletmiş fakat hemen akabinde Tarpeius Kayası'ndan aşağı atılıp öldürülmesini emretmiştir. Bu tip sert davranışlar hem göreve hem de yasaya karşı duyulan saygıyı üstün tutan Roma geleneklerine uygundu.) Diğer kaçaklar ise yakalanamadılar ve firar ettiler. Marius, daha sonra abartılarak efsanevi bir hâl almış birçok ilginç maceradan sonra Afrika'ya ulaşmış ve Numidia savaşından sonra oraya yerleştirilmiş gaziler tarafından samimi bir şekilde karşılanmıştır. Sulla ise normal bir durumun yeniden oluşmasını sağlamak için bazı önlemler aldıktan hemen sonra Mithradates'le savaşmak üzere ordusuyla birlikte ayrılmış, beş sene boyunca İtalya'ya dönmemiştir.[24]

MÖ 87'deki konsüllerin arası oldukça çabuk açılmıştı. Bunlardan biri olan Lucius Cornelius Cinna, Sulla'nın yasalarını değiştirmeye çalıştığında Cumhuriyet düşmanı ilan edilmiş ve makamından indirilmiştir. Cinna daha sonra, aynen Sulla'nın yaptığı gibi ordulardan birine sığınmış (bu ordu İtalyan isyanının son alevlerini söndürmekteydi) ve askerleri kendine katılmaya ikna etmişti. Kısa zamanda beraberinde çok sayıda gönüllü getirirken –gerçi bu gönüllüler ordu değil, baldırıçıplaklardan oluşan bir kalabalıktı- Afrika'dan dönen Marius da ona katılmıştı. Bu gönüllü gruplardan en çok ün kazanmış olanının adı Bardyaei'ydi. Azledilmiş kölelerden oluşan bu topluluk Marius'un şahsi muhafızlığı dışında cellat olarak da görev yapıyordu. Yılın sonuna doğru Marius ve Cinna Roma'ya doğru ilerlemeye başladılar. Prensipli ama pek kabiliyetli olmayan konsül Gnaeus Octavius komutasındaki muhalif kuvvetler ise bu ilerleyişi durdurmakta başarı kaydedemediler. Kendi ordusuna hâlâ komuta eden ve son birkaç senedir ikinci bir konsüllük arayışı içinde olan Pompeius Strabo'nun müphem davranışları ise durumu daha da kötüleştirdi. Sulla, MÖ 88'de birlikte konsüllük yaptığı Quintus Pompeius'u lejyonların komutasını Strabo'dan devralmaya gönderdi. Quintus, Strabo'nun uzaktan akrabasıydı fakat bu durum büyük ihtimalle bizzat kendi emriyle Strabo'nun lejyonerleri tarafından öldürülmesinin önüne geçmemişti. Strabo hangi tarafa katılacağından emin değildi ve bu yüzden her iki tarafa da yaklaşmıştır. En sonunda Octavius'a katıldı fakat onu yeterince destekleyemedi ve birleşik kuvvetleri mağlup edildi. Strabo bu olaydan bir süre sonra hastalıktan veya bir olasılık yıldırım çarpması sonucu öldü.

Düşman şehre girdiğinde Octavius kaçmayı reddetti ve Ianiculum Tepesi'ndeki makam koltuğunda otururken katledildi. Cinna'ya getirilen kesik başı Forum'daki *rostra*ya çivilendi. Kısa zamanda başka senatörler de aynı kaderi paylaşacaktı. Elimizdeki kaynaklarda bu olayları izleyen idamların suçu Marius'un üzerine kalmıştır fakat Cinna'nın oynadığı rol de küçümsenemez. Caesar'ın yandaşı Marcus Antonius'un dedesi olan ünlü hatip Marcus Antonius, Marcus Licinius Crassus'un babası ve ağabeyi, Lucius Caesar ve kardeşi Caesar Strabo öldürülenlerin arasındaydı. Öldürülenlerin bazıları sözde yargılanmıştı fakat çoğu kişi yakalandığı anda infaz edilmekteydi. Sulla'nın evi ateşe verilmişti. Bu sembolik açıdan dikkate değer bir davranıştı, çünkü bir senatörün evi onun politik faaliyetlerinin çoğunu gerçekleştirdiği yer olması dışında şahsın öneminin göze çarpan bir göstergesiydi. Eşi ve ailesi aranıyordu fakat kaçıp Yunanistan'da ona katılmayı başarmışlardı. Sulla'nın Roma'yı işgali şaşkınlıkla karşılanmıştı fakat bu ikinci işgal çok daha acımasız ve şiddetliydi. Marius ve Cinna MÖ 86'da konsül seçilmişti ancak Marius bu makama eriştikten birkaç hafta sonra öldüğünde yetmiş yaşındaydı.[25]

Caesar'ın babası bu olayların içinde yer aldı mı, bilmiyoruz. Aynı şekilde genç Caesar'ın bu arada şehirde bulunup bulunmadığı da açık değil. Şehrin işgalini, Tiber'de yüzen cesetleri veya *rostra*ya çakılan insan başlarını görüp görmediğini bilmiyoruz. Genç aristokratların eğitimi oldukça gelenekselci ve büyüklerini izleyerek öğrenmeleri beklenirdi. Ne var ki bu senelerde kamu hayatı o kadar karmaşık ve çoğu zaman o kadar şiddete yatkındı ki, zamanın gençleri eski kuşaklara nazaran Cumhuriyet'in çok daha farklı bir yüzünü görüyorlardı. Üstelik durum daha da kötüleşmek üzereydi.

3. Bölüm

İlk Diktatör

Yasaklı şahısların listesi Roma'nın yanı sıra İtalya'daki her şehirde sergilenmekteydi. Hiçbir yer -ne tanrıların tapınakları, ne bir tanıdıkların ocakları, ne ailelerin evleri- dökülen kandan muaf değildi. Kocalar karılarının, oğullar annelerinin kollarında katledilmişti. Ölenlerin çok küçük bir kısmı birisini öfkelendirdikleri veya birini kendine düşman ettikleri için öldürülmüştü; çoğunluk malı mülkü yüzünden can vermekteydi. Cellâtları bile diyordu ki, işte bu adamı malikânesi, bunu bahçesi, şunu ise kaplıcaları öldürdü. -*Plutarkhos, MS erken ikinci yüzyıl*[1]

Caesar'ın babası aniden, bir sabah ayakkabılarını giyerken ölmüştü. Oğlu neredeyse on altı yaşındaydı. Büyük ihtimalle halihazırda resmen reşit olmuş, sadece erkek çocukların ve *magister*lerin giydiği erguvan kenarlı *toga praetexta*'nın yerine reşit erkeklerin giysisi olan düz beyaz *toga virilis*'i kuşanmaya başlamıştı. Bu seremoninin bir parçası olarak erkek çocuk aynı zamanda da *bulla* adı verilen nazarlığı boynundan çıkarıp ebediyen bir kenara koyardı. Hayatında ilk kez tıraş edilir, çocukken uzayan saçı, yetişkin bir vatandaşa uyacak şekilde kısa kesilirdi. Bu seremoni için kesin olarak belirlenen bir yaş bulunmamaktaydı. Roma eğitiminin başka birçok yönü gibi bu da aileye bırakılmaktaydı. Genellikle on dört ve on altı yaşları arasında gerçekleşirdi fakat on iki kadar erken ve on sekiz kadar geç yaşlarda da bu seremoniye katılan şahıslardan haberdarız. Bu seremoni genellikle 17 Mart'ta, Liberalia festivali* sırasında gerçekleşirdi fakat bu günde olması için hiçbir yasal sebep yoktu. Ev halkı arasında gerçekleşen seremonilerin dışında aristokrat bir erkek çocuğu, babası ve babasının arkadaşları tarafından şehrin merkezinden törenle geçirilir, bu da genç adamın Cumhuriyet toplumuna kabul edilmesini simgelerdi. Forum'dan geçtikten sonra bu grup Ca-

* Bereket tanrıları Liber Pater ve eşi Libera adına düzenlenen bir festival-ç.n.

pitolinus Tepesi'ne çıkar ve buradaki Jüpiter Tapınağı'nda kurban keser, gençlik tanrısı olan Iuventus'a adak adardı.[2]

Babasının ölümünden sonra Caesar, sadece bir yetişkin değil aynı zamanda hanenin reisi, yani *paterfamilias* olmuştu. Gelecekteki kariyerinde ona rehberlik edecek az sayıda erkek akrabası bulunmaktaydı fakat genç adam başından beri dikkate değecek bir özgüven sergilemişti. Bir sene içinde kendisi için ebeveynleri tarafından ayarlanmış olan nişanı attı. Nişanlısı babası senatör değil, atlı sınıfa mensup olan Cossutia adlı bir kızdı. Kızın ailesi oldukça varlıklıydı ve bu durum politik bir kariyerin başlangıcı için oldukça yararlı bir durum teşkil etse de bu ittifakın başka pek bir getirisi yoktu. İki gencin nişanlanmak yerine evlenmiş olmaları da mümkündür. Suetonius tarafından kullanılan kelimenin gerçek anlamı boşanmadır ve Plutarkhos da Cossutia'yı açıkça Caesar'ın eşlerinden biri olarak saymaktadır. Yaşları bu durumu pek olası kılmasa da imkânsız olduğu söylenemez. Bu birlikteliğin niteliği neydi bilmiyoruz ama bozulduğu açık. Bunun yerine Caesar, MÖ 87 ve 84 arasında dört sene üstüste konsüllük yapan ve Roma'daki en güçlü şahıs kabul edilmesinin yanı sıra kendisi gibi bir *patricius* olan Cinna'nın kızı Cornelia ile evlenmiştir.[3]

Cinna'nın Caesar'a bu onuru neden bahşettiği belli değildir. Açıkça görülüyor ki, iki Iulius Caesar'ın idamı ona zarar vermemişti. Bu durum ailenin bu iki kolunun ne kadar ayrı olduğunu da sergiler. Marius'un genç Caesar'ın eniştesi olmasıyla elde ettiği bir imtiyaz bulunmaktaydı fakat bu bağlantı Marius'un MÖ 86'nın ilk aylarında ölümüyle zayıflamıştı. Hayatının son haftalarında Marius ve Cinna Roma'nın en önemli rahiplerinden biri olan *Flamen Dialis* makamı için genç Caesar'ın ismini öne sürmüşlerdi. Bu mevkinin eski sahibi olan Lucius Cornelius Merula, MÖ 87'de görevinden alınan Cinna'nın yerine Octavius tarafından *suffectus* (vekâleten) konsül olarak atanmıştı. Marius ve Cinna'ya bağlı kuvvetler Roma'yı ele geçirdiklerinde idam edileceğini sezen Merula intiharı yeğlemiştir. *Flamen*in *patricius* olması ve yine aynı sınıftan biriyle kadim ve nadiren başvurulan *confarreatio* adı verilen bir törenle evlenmesi gerekiyordu. MÖ 86'da Caesar bu mevkiye erişmek için çok gençti ve MÖ 84'teki Cornelia ile evliliğinin bir amacı da onu bu makam için hazırlamaktı. Buna rağmen Cinna'nın kızı müstakbel *flamen* ile evlenebilecek *patricius* sınıfına mensup tek kişi değildi ve Caesar'ı bu maka-

ma nail olmaya hazırlama isteğinin kızına damat arayan bir senatörün olağan önceliklerinin önüne geçmiş olması da pek olası değildir. Tabii Caesar'ın bu makama uygunluğu da tartışılır. *Flamen*in aynı zamanda *confarreatio* ritüeline uygun olarak evlenmiş iki *patricius*un çocuğu olması gerekmekteydi; oysa Aurelia plebdi. Caesar gerçekten de Cinna'yı etkilemiş olmalı.

Eğer öyleyse bu genç adamı *flamen dialis* yapmak daha da tuhaf kaçmaktadır. Bu makam Roma'nın en kadim tarikatlarından biriydi. Toplam sayısı on beş olan bu rahiplerden her biri kendini farklı bir tanrının ibadetine adamıştı ancak bu makamlardan üçünün, Quirinus (*Flamen Quirinalis*), Mars (*Flamen Martialis*) ve Jüpiter'in rahiplerinin (*Flamen Dialis*) ağırlığı ve prestiji daha büyüktü. Jüpiter Roma'nın en önemli tanrısıydı ve bu yüzden de onun *flamen*i en kıdemli rahipti. Bu mevkinin kadimliği, ona erişen şahısla ilgili tabulardan da anlaşılabilirdi. *Flamen* ve eşinin sürekli bir şekilde tanrıyı teskin etmeye hazır bulunmaları, bu yüzden de ritüel anlamda her daim arınmış olmaları gerekiyordu. Birçok başka şeyin yanında *Flamen Dialis* ant içmekten, üç günden fazla süre şehir dışında kalmaktan ve bir ceset, seferde bir ordu veya festival gününde çalışan bir şahıs görmekten men edilmişti. Bunlara ilaveten ata binmesi ve evinin herhangi bir yerinde düğüm bulundurması da yasaktı. *Flamen Dialis*'in önünde boş bir masa olamazdı, çünkü hiçbir zaman yokluk çekmemesi gerekiyordu. Saçı ve sakalı sadece bronz bıçak kullanan bir köle tarafından tıraş edilebilir (mevkinin kadimliğinin şüphesiz bir diğer göstergesi) ve kesilen saçı, sakalı ve tırnakları gizli bir yerde gömülürdü. *Flamen*, *apex* adı verilen sivri uçlu ve kulakları örten özel bir kürk başlık takardı. Bu kısıtlamalar Senato'da bir kariyeri imkânsız kılmaktaydı.[4]

Flamen Dialis makamı çok prestijliydi. Son yüzyılda bu mevkiyi işgal eden şahıslar Senato'ya katılmalarını ve Roma'dan ayrılmalarını gerektirmeyen *magister*liklere gelme haklarını kullanmışlardı. Bu hak, her *magister*in göreve başlamadan önce içtiği anttan bu kişilerin muaf tutulmasını gerektirmekteydi. *Flamen*i askeri bir komuta almaktan men eden kısıtlamaların aşılması ise bu kadar kolay değildi. Eğer Cinna MÖ 87'de görevden alınmasaydı Merula'nın konsül olması pek ihtimal dahilinde olmayacaktı. Merula, daha sonra bu göreve kendisinin aday olmadığını savunmuştu fakat büyük ihtimalle Comitia Centuriata tarafından normal yolla seçilmiştir. Bu rahiplikle ilişkili tabular, Merula'nın gelişen

olaylarda pek aktif bir rol alamayacağı anlamına gelmiş olmalı. Belki de Octavius'un mevkidaş olarak onu seçmesinin nedenlerinden biri de budur. Cinna ve Marius Roma'yı ele geçirdiklerinde Merula hemen konsüllükten vazgeçmiş, ne var ki bunun hayatını kurtarmak için yeterli olmayacağını tez zamanda fark etmiştir. Capitolinus Tepesi'ndeki Jüpiter Tapınağı'na gitmiş, *apex* başlığını başından çıkararak resmen mevkisinden istifa etmiş ve hemen sonrasında bıçakla bileklerini keserek intihar etmiştir. Cinna ve destekçilerine lanetler yağdırarak ölmüş fakat aynı zamanda nail olduğu bu rahiplik rütbesini kirletmekten kaçındığını açıklayan bir not yazmıştır.[5]

Caesar ve Cornelia, ilginç *confarreatio* töreniyle evlenmişlerdir. Bu seremoninin ismi gernik buğday anlamına gelen Latince *far* kelimesinden türemiştir. Bu buğday *Iuppiter Farreus*'a adanan bir ekmek yapmak için kullanılırdı. Bu ekmek, gelinin önünde taşınırdı; ritüelin bir parçası olarak çift tarafından yeniliyor olması da mümkündür. Seremoni sırasında on şahit bulunması ve seremoninin Roma'nın en kıdemli rahiplerinden ikisi olan *pontifex maximus* ve *flamen dialis* tarafından yapılması gerekiyordu. Bu ikinci mevki Merula'nın ölümünden beri doldurulmadığından seremoninin bu kısmı eksik kalmış olmalı. Caesar'ın bu göreve seçilmesi kesin olduğundan eşinin de *flaminica* olacağı açıktı, bu yüzden düğünleri sırasında bir koyun da kurban edilmişti. Sonrasında çift, başları örtülü bir şekilde koyunun postunun örtüldüğü koltuklara oturmuştu.[6]

Casear'ın boş kalan bu rahipliğe seçilmesi, onu Cumhuriyet'in içinde önemli bir adam haline getirecek ve genç yaşta Senato'da ona bir pozisyon sağlayacak, küçümsenemeyecek bir şerefti. Buna rağmen bu önemli mevki aynı zamanda gelecek kariyerini kısıtlayacak nitelikteydi. Caesar en fazla babası gibi *praetor*luğa erişmeyi umabilirdi fakat Roma'nın dışında bir eyalete vali olarak atanması veya askeri bir zafer kazanması olasılık dışıydı. Bu ailenin mütevazı sayılabilecek başarıları göz önünde bulundurulduğunda çocuk için bu durum cömert bir ödül olarak kabul edilebilirdi, çünkü daha sonraki başarılarını o anda kimsenin öngörmesi beklenemezdi. Buna rağmen yeteneksizlik veya sıhhatsizliğin bu delikanlının önünde bir engel oluşturduğu düşüncesine dair elimizde hiçbir veri yok. Hayatının ileri dönemlerinde geçirdiği sara krizlerinden henüz mustarip değildi. Cornelia ile evliliği de genç adama değer verildiğinin işaretidir. Cinna ve Marius'un bu atama konusunda hemfikir oldukları açık.

Marius'un ölümünden sonra Cinna bu fikirden caymamıştır fakat nihayetinde ne onların ne düşündüğünü ne de Caesar'ın bu konudaki gerçek hislerini tam anlamıyla bilebiliriz. Düşündükleri her neyse, fazla telaş etmedikleri açık. Elimizdeki kaynaklardan biri Caesar'ın bu mevkiye getirildiğini iddia etse de, bunun resmi olarak gerçekleşmediğini savunan kaynakların doğru olması daha muhtemel. En başta yaşının küçüklüğü engel olmuş olabilir. Daha önemli bir nokta ise, Cinna'nın bu atamayı yapacak yetkiye sahip olmamasıydı. Bu atamanın oldukça katı bir prosedüre uygun olarak Roma'nın diğer kıdemli rahibi *pontifex maximus* tarafından yapılması gerekmekteydi. Bu kişinin adı Quintus Mucius Scaevola idi. Quintus, yeni yönetime dost olan bir çizgide değildi, Cinna'nın yardakçılarından biri tarafından neredeyse öldürülecekti. Eski bir konsül ve ünlü bir jüri üyesi olan (*pontifex maximus*, *flamen* kadar baskıcı kurallarla kısıtlanmamıştı ve aktif olarak kamu hizmetinde bulunabiliyordu) Scaevola, Caesar'ın seçilmesine, Aurelia'nın pleb statüsünden kaynaklanan teknik konulardan dolayı itiraz etmiş olabilir. Cinna'nın baskısına boyun eğmeyi reddetmiş olması da mümkündür. Nihayetinde bu durum oldukça küçük bir sorun teşkil etmekteydi ve Cinna'nın dikkati çok daha önemli başka konularda olduğundan mesele çözülememişti.[7]

Sulla'yı Beklerken

Cinna ve destekçilerinin Roma'ya hükmettikleri yıllar elimizdeki kaynaklar tarafından detaylı bir biçimde işlenmemiştir. Bu bilgi eksikliği onun büyük çaplı herhangi bir reform çalışmasına girişmediğini işaret eder. Cinna, zaferinden önce oy hakkına yeni sahip olmuş İtalyanlara ve durumdan hoşnut olmayan başka gruplara yanaşmasına rağmen, sonrasında bu grupların taleplerini gerçekleştirmek için hiçbir çaba sarf etmedi. Roma'nın geçirdiği ilk içsavaş döneminin -ve tabii sonraki çatışmaların- karşıt ideolojiler veya politikalarla ilgisi yoktu, şahıslar arasındaki geleneksel rekabetin şiddet içeren bir uzantısıydı bu durum. Cinna, Cumhuriyet'i yeniden yapılandırmak gibi devrimci bir tutkudan uzaktı. Onun isteği, mevcut sistemin içinde kişisel güç ve nüfuz kazanmaktı. Bunları güç kullanarak kazandığına göre birinci önceliği bunları elinde tutmaktı. MÖ 86'da zaten konsül olan Cinna, 85 ve 84'te de bu göreve

seçileceğinden emin olmuştu. Bu süreçte sadece kendisi tarafından seçilmiş başka bir kişinin seçime katılmasına izin verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Konsül olarak *imperium*a sahipti ve kendisini Sulla'dan veya başka rakiplerden korumak için ordulara komuta etmeye yasal olarak hakkı vardı. Bir *magister* olarak hukuki dokunulmazlığı bulunmaktaydı. Roma mahkemeleri hâlâ bir nebze aktif durumdaydı ama bazı seçkin avukatlar artık mahkemelere çıkmamaktaydı. Cinna ve Marius bazı senatörleri öldürmüş, bazılarının ise kaçmasına sebep olmuştu fakat Senato'nun çoğunluğu hâlâ Roma'daydı ve toplanmaya devam ediyordu. Birçok senatör ne Cinna'yı ne de Sulla'yı desteklemekteydi. Senato'daki tartışmalar hâlâ neredeyse bağımsız bir karaktere sahipti ve Cinna'nın pek hoşuna gitmeyen tasarılar da Senato'dan geçmekteydi. Bunlardan bir tanesi, Senato'nun Sulla ile görüşmelere başlanması için çıkardığı kararnameydi. Buna rağmen Senato ne onu kontrol altında tutabiliyor ne de art arda konsüllük makamını ele geçirmesini engelleyebiliyordu. Netice itibariyle Cinna'nın bir ordusu vardı, Senato'nun ise yoktu. Cinna'nın Roma'sında Senato hâlâ toplanmakta, mahkemeler hâlâ işlemekte ve seçimler hâlâ devam etmekteydi, bu durum yaşanan durumun biraz da olsa üstünü örtüp, göze normal görünmesini sağlıyordu. Cumhuriyet'in ana kurumları şaşırtıcı derecede esnekti ve durum ne olursa olsun sistem işlemeye devam ediyordu; tabii ayaklanmalar ve şiddet yüzünden geçici olarak sekteye uğramadığında... Senatörlerin hayatı destek ve nüfuz kazanmak ve bunun sonucunda yüksek bir makama ulaşmak için lütufta bulunmak üzerine kuruluydu. Her türlü şartta bunları yapmaya mümkün olduğunca devam ettiler.[8]

Cinna'nın bulunduğu mevki düzgün işleyen bir Cumhuriyet ile bağdaşmayan bir noktaydı. Gücü ordusundan gelmekteydi ve bu güçten vazgeçmek gibi bir arzu sergilemiyordu. Art arda gelen konsüllükleri ise başka senatörlerin önündeki kariyer olanaklarını sınırlıyor ve eyaletlerde vali olarak görev yapacak *magister*lerin sayısını kısıtlıyordu. Buna rağmen Sulla hâlâ özgür ve lejyonlarının başındayken Cinna'nın kendisini güvenli hissetmesine olanak yoktu. Marius'a MÖ 86'da Mithradates ile yapılan savaşın komutası verilmiş fakat general daha yola çıkamadan ölmüştü. Bu görev konsül olarak onun yerini alan Lucius Valerius Flaccus'a miras kalmış ve ordu en sonunda doğuya doğru yola çıkmıştı. Sulla'nın yerine başkasının geçmesine izin vermeyeceği kısa sürede

açıklığa kavuşmuştu fakat Flaccus'un onunla en azından Mithradates'e karşı geçici bir askeri ittifak kurmaya çalışmış olması mümkündür. Flaccus kısa bir süre sonra *quaestor*u Gaius Flavius Fimbria tarafından öldürülmüştü. Bu yeni general Pontos'u kendi başına mağlup etmek arzusundaydı. Bir hain ve katil olarak gösterdiği beceriyi ne yazık ki general olarak gösteremeyen Fimbria, askerleri ayaklanmaya başladığında intihar etmiştir. Gelecek birkaç sene boyunca Senato, Sulla ile ilgili girişimlerde bulunmuş, Cinna ile onu barıştırarak içsavaşı engellemeye çalışmıştı fakat her iki lider de bu işe pek hevesli değildi. Sulla kendisini makamına seçimle ulaşmış bir *magister* olarak görüyordu. Prokonsül olarak Senato tarafından bir Cumhuriyet düşmanına karşı savaş vermek için gönderilmişti ve bu görevi tamamlamasına izin verilmeliydi. MÖ 85'te Mithradates'le savaş sonuna yaklaşmaktaydı. Cinna ve ortakları Sulla'ya karşı verecekleri ve engellenemez olarak gördükleri savaş için asker toplamaya ve yığınak yapmaya başladılar.[9]

Lucius Cornelius Sulla görünümü açısından çarpıcı bir adamdı. Oldukça açık tenliydi, gri renkte delici gözleri ve kızıla çalan saçları vardı. Hayatının ileri dönemlerinde görünümü yüzünde kırmızı lekelere yol açan bir deri hastalığı dolayısıyla bozulmuştu. (Birkaç yüzyıl sonra yazılmış olan kaynağı belirsiz bir askeri belgeye göre aynı zamanda sadece bir testisi vardı. Bundan anlaşılabileceğine göre bu durum başarılı bir askeri kariyerin önünde engel teşkil etmiyordu.) Sulla hem askerlerinin hem de birçok senatörün gönlünü kazanmıştı fakat çok sayıda aristokrat hâlâ ona pek güvenmiyordu. Kamu hayatına geç sayılabilecek girişine rağmen oldukça başarılı olmuş ve askeri yeteneğini defalarca kanıtlamıştı. Bu görevi ilk kez yapanlar için oldukça geç olan elli yaşında konsüllük mertebesine erişmişti. Önceki on yıl içinde ise *praetor*luk mevkisine ulaşması için iki sefer denemesi gerekmişti. Birçok senatör büyük ihtimalle çocukluğu sırasındaki yoksulluğunu ve ailesinin zayıflığını unutmamıştı. Herhangi bir sistemin içinde başarı sağlayan şahısların, başkalarının başarısız olmayı hak ettiklerini düşünmeleri yaygın bir durumdur. Sulla yoksulluk çekmişti, ayrıca itibarsız meslekler olarak kabul edilen aktör ve müzisyenlerle âlem yaptığı da bilinmekteydi. Genç bir adam için bile kötü kabul edilen bu durum, bir senatör ve *magister* için skandal yaratacak düzeydeydi fakat hayatı boyunca Sulla eski dostlarına sadık kalmıştı. Ağır içiciydi ve şölenlerden zevk alırdı.

Cinsel açıdan oldukça aktifti ve hem erkeklerle hem de kadınlarla ilişki içindeydi. Hayatının büyük kısmında adı, sahnede kadın rolleri oynamakla ünlü aktör Metrobius ile birlikte anılmıştı ve ikisinin bir ilişki yaşadığına inanılmaktaydı. Senato'nun iç halkasını oluşturan elit zümre, bazı durumlarda alternatiflerine karşı onu yeğlemiş ama bir yandan da Sulla'nın politik başarılarını isteksizce kabullenmiştir. Bu durumun onun umurunda olmaması mümkündür fakat başarılarının halk tarafından kabullenilmesi ve hak ettiği şeyin elinden alınmaması konusundaki azmi sarsılmazdı. MÖ 88'de Cumhuriyet'in yasal temsilcisi olduğunu ve Roma'yı bir zümrenin yasadışı hâkimiyetinden kurtarmak zorunda olduğunu savunarak ordusuyla birlikte Roma'ya doğru harekete geçmişti. Sonrasında ise kendisini her zaman bir Roma prokonsülü olarak lanse etmiş, Marius ve Cinna'nın onu devlet düşmanı ilan eden bildirgesinin geçersiz olduğunu savunmuştur. Sulla, mezar taşına dostlarına iyilik, düşmanlarınaysa kötülük yapmak için hiçbir fırsatı kaçırmadığının yazılmasını istemiştir.[10]

Sulla'ya göre *imperium*u ve komutası meşru, karşıtlarıysa yasadışı ve Cumhuriyet düşmanıydı. Bu durumda onları elinden gelen her şekilde ortadan kaldırmayı bir hak ve görev addetmişti. Aynı zamanda kendi *dignitas*ını korumak da onun için önemliydi çünkü başarıları hem kendisi hem de ailesi için saygı kaynağı olmalıydı. Romalılar insanın her işinde, özellikle de savaşta talihin önemini açıkça vurgulamakta ve -aynı Napoleon gibi- şanslı olmanın bir generalin en önemli özellikleri arasında yer aldığına inanırdı. Bu, bir komutanın her şeyi kör talihe emanet etmesi anlamına gelmiyordu. Şahıs, başarı sağlamak için elinden gelen her şeyi yapmalıydı fakat savaşın içindeki karmaşada her şey sarpa sarabilir ve zafer veya mağlubiyet şansa kalabilirdi. Talihli bir adamın tanrılar tarafından korunduğuna inanılırdı. Sulla için bu tanrı Venüs, bazen Apollon kimi zamansa birkaç başka tanrıydı. Sulla'nın iddiasına göre hayatındaki birçok önemli olaydan önce kehanet benzeri rüyalar görmüştü. Bu rüyalarda güya bir tanrı veya tanrıça, Sulla'yı planladığı bir şeyi gerçekleştirmeye teşvik etmiş ve bunun sonucunda ona başarı vaat etmiştir. Marius da aynı şekilde kâhinlerden ilham almıştı. Bu kehanetlerin en ünlüsü ise yedi kez konsül olacağı doğrultusundaydı. İki adam da amansızca hırslıydı ve başarılarının kendilerine tanrılar tarafından bahşedildiği inancı, zaten yüksek safhada olan özgüvenlerini daha da

artırıyordu. Ayrıca bu iddiaların etkili bir propaganda olduğu gerçeğine, modern şüphecilikten dolayı gözlerimizi yummamalıyız.[11]

Sulla makamını korumak için bir kez kaba kuvvete başvurmuştu. Cinna şehri ele geçirirken gösterdiği vahşetten sonra rakibinin daha ılımlı davranmasını bekleyemezdi. MÖ 85'te Sulla, Dardanos Barışı'nı imzalayıp Mithradates ile yapılan savaşa son verdi. Roma standartlarına göre bu tam bir zafer değildi. Pontos kralı hâlâ bağımsızdı ve dikkate değer bir güce sahipti fakat Roma topraklarından atılmış ve ordusu utanç verici bir yenilgiye uğratılmıştı. Sulla'nın hemen İtalya'ya dönmesi olanaksızdı; doğu eyaletlerinin yatıştırılması için gerekli çok sayıda idari meselenin halli gerekiyordu. MÖ 84'de Cinna rakibiyle İtalya'da değil Yunanistan'da savaşmaya karar verdi fakat Adriyatik'te hava kötüleştiğinden birçok ciddi gecikme yaşandı. Hatta asker konvoylarından bir tanesi fırtına sonucu İtalya kıyılarına geri sürüklenmişti. Kısa süre sonra bir ayaklanma sonucu -elimizdeki kaynaklar bu ayaklanmanın nedenini tam olarak belirtmeseler de lejyonerlerin başka Romalılar ile savaşmaktan çekinmelerinden kaynaklanmış olması mümkündür- Cinna kendi askerleri tarafından öldürüldü. Destekçilerinin yeni lideri, bir önceki ve o sene mevkidaşı olan konsül Gnaeus Papirius Carbo'ydu. Carbo, MÖ 82'de, bu makama ulaşmak için aslında çok genç olan Marius'un oğlu ile ortak olarak üçüncü defa konsüllük yapacaktı. İtalya'nın artık güvenli olmadığına karar veren senatörlerin sayısı giderek artmaktaydı ve ya bu yüzden veya Sulla'nın galip çıkacağına inandıklarından, birçok senatör, generale katılmak için doğuya kaçmıştı. En sonunda Sulla, MÖ 83'ün sonbaharında güney İtalya'daki Brundisium'da (günümüzde Brindisi) karaya ayak bastığında daha birçok kişi ona katılacaktı.[12]

Sulla'nın düşmanları kendisinden sayıca oldukça üstündü fakat bu avantajdan yararlanamadılar ve ordu üstüne ordu ya yenilgiye uğradı veya topyekün rakibe sığınmaya ikna edildi. Karşısına çıkan liderlerin çok azı herhangi bir askeri yetenek sergiledi. Kış aylarında duraklayan sefer daha sonra devam etti ve MÖ 82 yılında Sulla Roma'yı aldı. Düşman tarafından düzenlenen ani karşı saldırı Collinus Kapısı'nın önündeki gözü kara bir çarpışmayla sonuçlandı. Çarpışma sırasında Sulla canını zor kurtardı. Ordusunun kanatlarından biri çökmesine rağmen, kalan askerleri savaşmaya devam etmiş ve zafer onların olmuştur. Talihleri döndükçe düşmanın liderleri intikam hırsıyla doldu. Genç Ma-

rius annesi Iulia'nın itirazına kulak asmamış ve *pontifex maximus* olan Scaevola'nın idamını emretmişti. Marius, Praeneste'de kuşatılmış ve şehir teslim olduğunda ya öldürülmüş veya intihar etmiştir. Kellesi Sulla'ya götürüldüğünde muzaffer general bu kadar genç bir çocuğun "gemiyi idare etmeden önce kürek çekmeyi öğrenmesi" gerektiği konusunda bir yorumda bulunmuştur. Carbo ise Sicilya'ya kaçmayı başarmıştı fakat Sulla'nın kurmaylarından biri tarafından daha sonra yenilgiye uğratılıp idam edilmişti.[13]

Her ne kadar Marius'un Roma'yı ele geçirişi katliamlar ve idamlar yönünden Sulla'nınkini geride bırakmışsa, her ikisi de Sulla'nın Roma'ya geri dönüşünün ardından yaşanan vahşet yanında sönük kalmıştır. Bellona Tapınağı'ndan Senato'ya hitap eden muzaffer generalin konuşmasına, az ötede idam edilen binlerce esir askerin çığlıkları eşlik ediyordu. Bu askerlerin çoğunluğunu, Romalılardan daha sert bir biçimde cezalandırılan İtalyanlar oluşturmaktaydı. Acı çeken sadece düşmanın askerleri değildi. Liderler de ya ele geçirildikleri anda infaz edilmiş ya da önce davranıp kendi canlarına kıymışlardı. Sulla'ya muhalif olduğu düşünülen birçok senatör ve atlı sınıfa mensup şahıs ise kazanılan zaferin hemen sonrasında Sulla'nın askerleri tarafından öldürülmüştü.[14]

En başta idamlar herhangi bir uyarı olmadan gerçekleşmekteydi fakat kimin tehlikede olduğunu bilmek isteyen Senato'nun itirazı üzerine bu süreç resmileştirilmişti. Sulla yasaklıların listesinin Forum'a asılmasını emretti ve bu listenin kopyaları tüm İtalya'ya dağıtıldı. Listede ismi geçen şahıslar herhangi yasal bir korumaya veya hakka sahip değildiler. Herhangi bir kişi tarafından öldürülebilirdiler. Sulla bu kişilerin kesik başlarını getirenleri ödüllendiriyordu. Akabinde bu kelleler rostra üzerinde veya çevresinde sergileniyordu. Kurbanın malına ve mülküne el konuluyor ve açık artırma sonucunda satılıyordu. Bunların çoğu indirimli bir fiyattan Sulla'nın yardakçıları tarafından kapılmaktaydı. Kurbanların çoğu senatör veya atlı sınıf mensubuydu. Birkaç farklı liste bulunmaktaydı ve sayıdan tam emin olamasak da listelerde birkaç yüz kişinin adının yer aldığı açıktır. Bu şahıslardan çoğu Sulla'ya karşı gelmişti fakat birçok isim de sadece şahsi varlıkları yüzünden listeye eklenmişti. Kamu hayatıyla pek ilgisi bulunmayan atlı sınıftan bir şahıs, bu listelerden birinde ismini görünce kendisini ölü görmek isteyenin Alban Tepesi'ndeki malikânesi olduğunu söylemiştir. Bu adam kısa bir

süre sonra öldürülmüştür.[15] Birçok şahsi nefret açığa çıkmıştı. Hatırı sayılabilecek kadar vakada kişiler öldürüldükten sonra isimleri listeye eklenmiş, bu şekilde cinayetler yasal hale sokulmuştu. Sulla bu süreci pek yakından izlememiş görünmektedir. Öte yandan Sulla yasaklı kişilerin azat edilmiş kölelerinden oluşan bir koruma birliği oluşturmuştu ve bu birlik ellerine geçen gücü kötüye kullanmakla suçlanıyordu. MÖ 1 Haziran 81'de yasaklara resmi olarak son verilmiş fakat duyulan dehşet bu asrın geri kalanı boyunca varlığını sürdürerek Roma'nın ortak bilincine kazınmıştı.[16]

Sulla'nın gücü, rakiplerini mağlup eden bir orduya komuta etmesinden kaynaklanıyordu. Fakat prokonsül olarak sahip olduğu meşru yetkiyi savunmak için bu kadar çaba sarf eden general, devlet üzerindeki hükmünü yasal kılmak için kendisine daha resmi bir paye verdi. Ciddi bir kriz durumunda Cumhuriyet tek bir şahsın egemenliğiyle ilgili korkusunu bir kenara bırakıp en yüksek *imperium*a sahip, mevkidaşı bulunmayan ve diktatör denilen bir *magister* atardı. Bu her zaman geçici bir mevki olmuştu ve altı ay sonra bırakılması gerekirdi fakat Sulla bu kısıtlamaları kaldırarak kendine bir görev süresi koymadı. Halk Meclisi tarafından *dictator legibus faciendis et rei publicae constituendae* (yasalardan ve devleti yeniden yapılandırmaktan sorumlu diktatör) ilan edildi. Hem bu paye, hem de kendisine karşı çıkan herkesi bastırmasındaki vahşet benzersizdi. Bir defasında sanki sıradan bir şeymiş gibi, emirleri doğrultusunda davranmayarak konsüllükten adaylığını çekmeyi reddeden en kıdemli subayının Forum'da infazını emretmişti.[17]

Kaçak

Sulla'nın ordusu Roma'yı ikinci kez ele geçirdiğinde Caesar on sekiz yaşlarındaydı fakat içsavaşta yer almamıştı. Kayınpederi Cinna ölmüştü. Genç Marius ile yakın olduğunu gösteren bir veri bulunmamaktadır. Daha önemlisi, resmi olarak göreve gelmemiş olmasına rağmen bir *flamen dialis*'in uyması gereken kurallara riayet ettiği varsayılmış olmalı. Onu savaşmaktan alıkoyan kısıtlamalar aynı zamanda şehir alındığında orada bulunduğu, Collinus Kapısı önünde yaşanan muharebeye tanıklık ettiği ve bu dönemde dökülen kana şahit olduğu anlamına da gelmekte-

dir. *Flamen*in ceset görmemesi gerekmekteydi fakat bu dönemde bunun engellenmesi neredeyse imkânsızdı. Cesetlerini görmese bile önde gelen birçok Romalının kesik başının *rostra*da asılı olduğundan haberdar olmaması mümkün değildi. Hatta görünen o ki, bir noktada kendi başı da neredeyse onlara katılıyordu.

Caesar yasaklılar listesine girecek kadar önemli veya zengin değildi. Buna rağmen Cinna'nın kızı Cornelia ile evliydi ve bu durum yeni yönetimin pek hoşuna gidecek bir şey değildi. Sulla genç adama karısını boşamasını emretmişti. Başka şahıslara da benzer emirler vermiş, bazen kendisi onlar için yeni eşler bulmuş, hatta kimini kendi kadın akrabalarıyla evlendirmişti. En ünlü vaka Sulla'nın en etkili komutanlarından biri ve Pompeius Strabo'nun oğlu olan Gnaeus Pompeius'unkiydi. Generale karısını boşaması ve diktatörün üvey kızıyla evlenmesi emredilmişti. Bu kız halihazırda hem evliydi hem de göze batacak derecede hamileydi fakat bu durum acele bir boşanmanın ve yine acele bir şekilde Pompeius ile evlendirilmesinin önüne geçmedi. Sulla'nın emirleri üzerine karısını boşayan başka şahıslardan da haberdarız. Caesar bu emre uymayı reddeden ilk kişiydi. Tehditlere ve diktatörün kendi ailesinden biriyle evlenme olasılığını da kapsayan iltimas olanaklarına rağmen kararından vazgeçmemişti. Son zamanlardaki olaylar göz önünde bulundurulduğunda bu oldukça cesur bir duruştu. Eninde sonunda kolaylıkla ortadan kaldırılabilecek ve zaten muhaliflerle bağlantıları bulunan bir genç adamdı Caesar. Bu kararı neden verdiği tam olarak bilinmemektedir. Cornelia ile gerçekten de mutlu bir evlilik yapmış gibi gözükmektedir fakat bu kararı inatçılığından veya gururundan dolayı vermiş olması da mümkündür.

Sulla'nın tehditleri gittikçe artmaktaydı. Ceza olarak Cornelia'nın çeyizine elkonulmuş ve Cumhuriyet hazinesine eklenmişti. Akabinde ise Caesar *flamen*likten atılmıştı. Bu mevki ona Marius ve Cinna tarafından bahşedildiğinden bunun olması zaten olasıydı fakat elimizdeki kaynaklar bu durumu Cornelia hakkındaki anlaşmazlıkla ilişkilendirmektedir. Bu sırada Caesar'ın teknik olarak bu göreve uygun olmadığının belirtilmiş olması da muhtemeldir. Roma MÖ 87'den beri bir *flamen dialis*'ten yoksun şekilde ayakta kalmıştı ve bu makamı doldurmak için telaşa lüzum yoktu: nitekim bu mevki MÖ 12'ye kadar boş kalacaktı. Çoğu aristokrat bu makamın getirdiği kısıtlamalara pek sıcak bakmıyordu. Plutarkhos'a göre Caesar yine bu dönemde adı belirtilmeyen bir ruhban

makamı için aday olmuş fakat Sulla'nın gizli muhalefeti yüzünden bu denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun, *flamen*liğe gelişinin kafa karıştıran bir versiyonu olması veya kendinden emin genç Caesar'ın güçlü diktatöre meydan okuduğunu vurgulamak için uydurulması da mümkündür.[18]

Sulla'ya muhalefetinin boyutu ne olursa olsun Caesar tehlikeli bir yolda ilerliyordu ve çok geçmeden tutuklanması yönünde emir çıkmıştı. Bu şekilde tutuklananlar genellikle hemen akabinde idam ediliyorlardı. Bu emrin Sulla'dan mı veya kendi inisiyatifiyle hareket eden bir kurmayından mı çıktığı pek açık değildir. İkinci seçenek geçerli olduysa bile diktatörün kısa zamanda bu emirden haberi olmuş ve adamlarını alıkoymak için hiçbir girişimde bulunmamıştı.[19]

Caesar Roma'dan kaçtı ve kuzeydoğuda yaşayan Sabinlerin topraklarına sığındı. Diktatörün kuvvetleri İtalya'nın tümünde aktif durumdaydı. 120.000 gazinin terhis ve iskânı için kısa süre sonra verdiği emir, ordusunun muazzam kuvvetini gözler önüne sermektedir. Caesar'ın küçük bir köy veya kasabaya sığınıp gözden kaybolma şansı yoktu. Devriyeler tarafından yakalanmaması için neredeyse her gece hareket halinde olması gerekiyordu. Bunun dışında ihanete uğraması da mümkündü çünkü bu dönemde kaçakları teslim eden şahısların ödüllendiriliyor olmaları kuvvetle muhtemeldi. Son yıllarda *flamen*liği dolayısıyla son derece düzenli bir şekilde yaşamış olan Caesar, şimdi adeta sefalet çekiyordu. Yanında birkaç kölesi veya belki birkaç arkadaşı olması mümkündür ancak yine de bu yeni hayat tarzı eskisiyle tezat içindeydi. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de sıtmaya tutuldu. Bir sıtma nöbetinin pençesinde bir sığınaktan diğerine geçerken Sulla'nın askerlerinin eline düştü. Bir *centurio* olması muhtemel olan Cornelius Phagites adlı bir şahsın komutası altındaki birlik, diktatörün düşmanlarını ortadan kaldırmak için bölgeyi taramakla görevlendirilmişti ve Suetonius'a göre günlerdir Caesar'ın izindeydi. Caesar, gitmesine izin vermeleri için onlara para teklif etti ve en sonunda 12.000 gümüş *denarius* karşılığında özgürlüğünü satın aldı. Bu tutar, normal bir askerin neredeyse yüz senelik maaşına denkti. *Centurio* maaşı ise çok daha yüksekti.[20]

En sonunda Caesar'ı annesi kurtardı. Aurelia, Vesta Bakireleri'nin yanı sıra aralarında kuzeni Gaius Aurelius Cotta ve Mamercus Aemilius Lepidus da bulunan bazı akrabalarını, diktatörden oğlunun hayatını

bağışlamasını rica etmeye ikna etti. Cotta ve Lepidus içsavaş sırasında Sulla'nın tarafını tutmuşlardı ve gelecek birkaç sene içinde ikisi de konsüllük yapacaklardı. Bu kadar nüfuzlu şahısların araya girmesi ve tabii Caesar'ın bu dönemde pek önemli biri olmaması, gencin affedilmesiyle sonuçlandı. Caesar'ın hayatı bağışlanmış olmasının yanı sıra kamusal bir kariyere başlamasına da izin verilmişti. Bu oldukça ciddi bir taviz niteliğindeydi çünkü yasaklı şahısların oğulları ve torunları herhangi bir devlet makamına gelmekten veya Senato'ya girmekten men edilmişti. Efsaneye göre Sulla, en sonunda insafa geldiğinde şöyle söylemişti: "İstedikleri olsun ve onu alsınlar. Fakat bilsinler ki araya girip o kadar kurtarmak istedikleri bu kişi bir gün, hem benim hem de onların müdafaa ettiği en iyi adamlar hizbini (*optimates*) yok edecek çünkü bu Caesar'ın içinde birçok Marius var." Bunun sonradan ortaya çıkmış bir mit olması kuvvetle muhtemeldir fakat diktatörün ona kafa tutan bu kendinden emin genç adamın muazzam hırsının -ve belki de yeteneğinin- farkına varmış olması muhtemeldir.[21]

*

MÖ 80'in sonunda veya 79'un başında Sulla diktatörlük yetkisini iade etti. Atlı sınıfından 300 yeni üye ekleyerek Senato'yu genişletmiş, Cumhuriyet'e yeniden kılavuzluk eden bir niteliğe kavuşturmuştu. Sulpicius'un doğu ordularının komutasını Marius'a vermek için kullandığı tribünlük makamı zayıflatılmıştı, artık bu makam Meclis'e yasa sunma yetkisinden yoksundu. Daha önemlisi, tribünler görev süreleri dolduğunda başka bir *magister*lik makamı işgal etmekten men edilmişlerdi; bu da politikada hırslı bir şahsın bu makama ilgi göstermeyeceği anlamına geliyordu. Makamlarla ilgili yaş sınırlarını tasdik eden, aynı makamı ardı ardına işgal etmeyi yasaklayan ve eyaletlerdeki valilerin faaliyetlerini düzenleyen yeni yasalar çıkarılmıştı. Her zaman Cumhuriyet'in dürüst yollardan atanan bir hizmetkârı olduğunu savunan Sulla, üstün gücünü Cumhuriyet'in oldukça tutucu bir versiyonunu kurmak için kullandı. Daha da önemlisi Senato'yu kendi adamlarıyla doldurdu. Sistemin doğru düzgün işlemesi için bu şahısların kendilerine düşeni yapmaları ve Sulla'nın çıkardığı yasaların geri getirmeye çalıştığı geleneksel sınırlamalar içinde faaliyet göstermeleri gerekmekteydi. Bu sistemi denetlemek için bir diktatöre ihtiyaç yoktu ve bu nedenden dolayı Sulla istifa etti. Bir süre Roma sokaklarında herhangi bir senatör

gibi dolaştı. Yanında korumaları değil, arkadaşları vardı. Herhangi bir şekilde tacize uğramaması, ona karşı duyulan saygı ve korkunun açık bir göstergesidir. Buna rağmen, bir hikâyeye göre sürekli bağırarak onu taciz eden bir genç tarafından takip edilmekteydi. O kadar ki, Sulla'ya göre bu genç budala yüzünden gelecekte hiçbir diktatör yetkilerinden vazgeçmeyecekti. Bunun yine başka bir icat olması mümkündür. Çok daha sonraları Caesar şöyle diyecekti: "Sulla diktatörlükten istifa ettiğinde politik açıdan tam bir cahildi."[22]

Kısa bir süre sonra Sulla, kırsaldaki malikânesinde inzivaya çekildi. Karısının ikiz çocuklarının doğumu sırasında ölümünü takiben, kısa zaman önce yeni bir evlilik yapmıştı. Sulla kehanet ile uğraşan bir ruhban sınıfının üyesi olarak bu tarikatın kurallarını harfiyen takip etmiş ve festival zamanı evinin ölümle kirlenmesi yasak olduğundan, ölmek üzere olan karısını boşamıştı. Bu zaman zarfında onu görmeyi bile reddetmiş fakat hem görev aşkından hem de şahsi düşkünlüğünden dolayı onun için oldukça şatafatlı bir cenaze düzenlemişti. Bir süre sonra oyunlar sırasında kocasından boşanmış genç bir dulla tanışmıştı. Sulla ile flört eden kadının başlattığı bu ilişki, sonrasında iki aristokrata yakışan şekilde devam etmişti. Sulla kadının ailesi hakkında kısa bir soruşturma yapmış ve akabinde evlilik gerçekleşmiştir. İstifasından sonra Sulla'nın kırsaldaki evinde verilen ve karısıyla gençliğinden beri yanında bulunan tiyatrocu arkadaşlarının katıldığı çılgın partilerin dedikoduları dolaşmaktaydı. Sulla, MÖ 78'in başında aniden vefat etti.[23]

Roma, içsavaşı ve diktatörlüğü ilk kez tatmıştı. Genç Caesar -bu olayların hepsinin o hâlâ buluğ çağındayken olduğunu unutmamalıyız- önde gelen senatörlerin kişisel rekabetlerinin vahşi ve kanlı biçimde sonuçlandığına şahit olmuştu. Konsüller ve başka seçkin şahıslar idam edilmiş veya intihara zorlanmıştı. Cumhuriyet'in en önemli şahıslarının kariyerleri bile aniden ve kanlı bir şekilde son bulabiliyordu. Bizzat Caesar ölümden son anda kurtulmuştu. Aynı zamanda bir diktatörün muazzam kuvvetine kafa tutmuş, ona boyun eğmemiş ve hayatta kalmayı başarmıştı. Senatör oğulları kendilerinden oldukça emin bir şekilde yetiştirilirlerdi ve Caesar bu konuda bir istisna değildi. Son birkaç yılın tecrübesi kendi gözünde değerini artırmış olmalıdır. Herkes itaate zorlandığında o, zorbalığa direnmişti. Belki de herkesi bağlayan kurallar onun için geçerli değildi...

4. Bölüm

Genç Caesar

Ben bir hatipten şunları isterim: Bir konuşma yapacağı haber alındığında bütün sıralar dolsun, hâkimler kürsülerinin başından ayrılmasın, yazmanlar gelenlere oturacak yer önermek veya tahsis etmekle meşgul olsun, kalabalık ona kulak versin, duruşmaya bakan hâkim dik otursun ve dikkatini işine versin. Konuşmacı ayağa kalkınca kalabalığın içindekiler birbirine sessiz olmalarını işaret etsin, yüzlerinde onu onaylayan bir ifade olsun ve sıkça onu alkışlasınlar. İstediğinde kahkaha, istediğinde gözyaşı olsun ki davadan haberi olmayan, sadece oradan gelip geçen biri bile hatibin başarısının farkına varsın ve adeta bir Roscius'un [zamanın ünlü aktörü] sahnede olduğunu sansın. – *Cicero*, MÖ 46.[1]

Caesar'ın çok sayıda portresi büstlerde ve sikkelerde günümüze kadar ulaşmıştır. Bazıları Caesar hayattayken yapılmış, bazıları ise orijinalinden kopyalanmış bu büst ve sikkelerin hepsi onu orta yaşlı bir adam olarak betimlemektedir. Büyük bir generalin ve diktatörün resmidir söz konusu olan: Yüz hatları ciddi ve güçlüdür; yüz çizgileri belli olmakta –ve en azından daha gerçekçi birkaç portrede– saçı dökülmektedir. Bu resimler kudret, tecrübe ve muazzam bir özgüven yaymaktadır. İlaveten bazı ipuçları sunsalar da, ister yontulmuş, isterse boyanmış olsun, en fotoğrafik portrelerinin bile kişiliğinin kuvvetini tam olarak yakalaması mümkün değildir. Antik portreler bizim modern gözlerimize oldukça formel ve cansız görünebilir. Fakat unutmamalıyız ki bu portrelerin asılları boyalıydı; kafamızda canlandırdığımız, çıplak taş ve mermerden oluşan klasik dünya büyük ölçüde bir yanılsamadan ibarettir. Büstler, boyandığında bile -heykelleri boyayan sanatçılara usta heykeltıraşlar kadar saygı duyulmaktaydı- kişinin karakterinin sadece bazı yönlerini açığa vururdu. Caesar'ın büstleri keskin zekâsına işaret etmekte ve aynı zamanda çağdaşlarının sıkça vurguladığı canlı, esprili ve cazibeli yanını da sergilemektedir.

Yetişkin Caesar'ın heykellerindeki portresine bakarken yüz hatlarının genç ve yumuşak halini hayal etmek zor olsa da elimizde bu konuda bazı yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Suetonius'a göre Caesar, "anlatıldığı kadarıyla uzun, açık tenli, ince uzuvlu, biraz dolgun suratlıydı ve oldukça koyu renkli, insanı delip geçen gözlere sahipti". Plutarkhos da Caesar'ın ince yapılı ve açık tenli olduğundan, bu yüzden de seferlerinde sergilediği fiziksel dayanıklılığın ilgi çektiğinden bahsetmektedir. Bu gözlemlerin çoğu oldukça öznel niteliktedir ve bazı özelliklerini, mesela ne kadar uzun olduğunu öğrenmemiz zordur. Suetonius'un yorumlarının, Caesar'ın inceliğine rağmen göze ufak tefek gözükmediğinden öte bir anlam taşımaması mümkündür. MÖ birinci yüzyıl Roma'sında hangi boyda birinin kısa kabul edildiğini veya boy ortalamasının ne olduğunu bilmemize imkân yok. Caesar'ın görünümü hakkında fazla göze çarpan bir şey bulunmamaktadır. Koyu renk gözlü, koyu kahverengi veya siyah saçlı (muhtemelen, çünkü elimizde saç rengini açıkça belirten bir kaynak bulunmamaktadır) ve açık tenli birçok aristokrat bulunmaktaydı. Bu genç adamı başkalarından ayıran en belirgin özelliği davranışlarıydı. Herkes korku içinde boyun eğerken Sulla'ya karşı çıkmasını sağlayan olağanüstü cesaretinden zaten bahsetmiştik. Caesar'ın göze batmaktan zevk alan bir kişiliği vardı ve giyim kuşamı hayli kendine özgüydü. Senatörlere özgü kısa kollu, mor çizgili (bu çizginin dikey olarak ortadan mı geçtiği yoksa yatay olarak giysinin kenarlarında mı olduğu konusundaki veriler pek açık değildir) beyaz tuniğin yerine kendi alışılmadık tuniğini giyerdi. Bu giysinin uzun kolları bileklerine kadar ulaşıyordu ve uçları da püsküllüydü. Normalde bu giysinin üstüne kemer veya kuşak takılmazdı fakat Caesar bunu da yapar, ancak anlaşılmaz bir şekilde bu aksesuarı bol bırakırdı. Bir rivayete göre Sulla diğer senatörleri bu "bol kuşaklı velede" dikkat etmeleri için uyarmıştı. *Flamen*lerin giysisinde düğüm bulunmaması gerektiği göz önüne alınırsa, bu stilin insanlara *flamen*liğini hatırlatmasını arzulamış olabilir fakat bunları gösteriş amaçlı yapmış olması da mümkündür. Amacı ne olursa olsun, sonucu aynıydı. Caesar bir senatör ailesinin mensubu olduğu belli olacak şekilde giyinmekte fakat aynı zamanda kendi gibilerden farklı olduğunu da vurgulamaktaydı.[2]

Kişinin görünümü ve bakımlı olması Romalılar, özellikle de aristokratlar için oldukça önemliydi. Vatandaşların temizlik ve rahatlıklarına

adanmış kompleksler olan hamamların Romalıların mühendislik becerisinin en gelişkin örnekleri arasında bulunması rastlantı değildir. Politik hayatın tabiatından dolayı senatörler sürekli potansiyel müttefik ve yandaşları ziyaret etmekte veya onlar tarafından ziyaret edilmekteydi; halka açık toplantılara giderken sürekli sokaktaydılar. Bu yüzden de kişinin hem giyimi hem de davranışları sürekli gözlem altındaydı. Caesar'ın stili ise birazcık züppeceydi; kusursuzca fakat hafif egzantrik bir tarzda giyiniyordu. Senatör ailelerine mensup genç adamlar bu işlere harcayacak paraya sahipti, aynı zamanda bu konuda onların isteklerini gerçekleştirecek çok sayıda köleleri de bulunmaktaydı. Böyle savurgan bir yaşam tarzı için gereken paraya sahip olmayanlar ise diğerlerinden geri kalmamak için çoğu zaman borçlanmaya razıydı. Buna rağmen Roma'nın şık sosyetesi içinde bile Caesar'ın kendi görünümüne düşkünlüğü abartılı karşılanmaktaydı. Sinekkaydı tıraşı ve kısa, düzgünce kesilmiş saçları normaldi fakat Caesar'ın vücudundaki kılları da aldırdığı yönünde söylentiler dolaşmaktaydı. Birçok yönden belki de en kafa karıştırıcı şey, karakterinin zıt yönleriydi. Romalı şık aristokrat gençlerin çoğunun kıyafetleri kadar çılgın hayat tarzları da pahalıydı. Caesar ise az yer ve az içer, misafirlerini her zaman hoşnut tutmaya özen gösterse de kendisi hiçbir zaman içkiyi fazla kaçırmazdı. Davranışları, geleneksel tutumlulukla modern hedonizmin bir karışımıydı. [3]

Caesar'ın ailesi aristokratlar arasında pek zengin sayılmazdı ve Cornelia'nın çeyizinin kaybı şüphesiz ağır bir darbeydi. Evinin konumu bir senatörün önemi ve servetinin göstergesiydi ve Cumhuriyet'in önde gelen şahısları Palatinus Tepesi'nde, Sacra Via üzerinde ikamet etmekteydi. Marius, barbarlara karşı zaferinin göstergesi olarak burada Forum'a yakın bir ev almıştı. Bu evlerden bazıları oldukça eskiydi fakat bir ailenin birkaç kuşak boyunca aynı evde kalması pek yaygın değildi. Roma aristokrasisi arasında miras en büyük oğula düşmez, bütün çocuklar arasında paylaşılırdı. Bunun yanı sıra, çoğu zaman vasiyetin içinde aile dostları da bulunurdu. Kuşaklar boyunca aynı evde ikamet edilememesinin nedenlerinden biri de buydu. Mirasın bu şekilde paylaşımını olası kılmak için evler ve diğer mülkler sıklıkla alınıp satılıyordu. Ünlü hatip Cicero'nun kariyerinin en başarılı döneminde sahip olduğu ev, MÖ 91'de öldürülene kadar Marcus Livius Drusus'a aitti. Cicero bu evi, Sulla'nın önde gelen destekçilerinden olan ve yasaklar sırasında birçok

mülk satın alan senatör Marcus Licinius Crassus'tan almıştı. Cicero'nun MÖ 43'teki ölümünden sonra bu evin en az iki sahibi daha olmuştu. Bu büyük evin konumu, sahibinin önemli mevkisini vurgulamaktaydı. Genç Caesar'ın ise pek de gözde semtler arasında yer almayan Subura'da daha küçük bir evi vardı. Esquilinus ile Viminalis Tepeleri'nin arasındaki bir vadide bulunan ve Forum'a uzak olan Subura'ya, tabiri caizse varoş denilebilir. Semtin fakir sakinleri dar sokak ve geçitlerde kötü inşa edilmiş binalarda oturmaktaydı. Oldukça kalabalık ve keşmekeş bir mahalle olan Subura'nın, aynı zamanda da ahlaksız işlerin, özellikle de fuhuşun yaygın olduğu bir yer olarak adı çıkmıştı. Mahalle sakinlerinin çoğu büyük ihtimalle vatandaştı ve aralarında birçok azat edilmiş köle de bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra yabancı toplulukların da bulunduğu bir yer olması kuvvetle muhtemeldir. Sonraki dönemlerde bölgede bir sinagogun bulunduğu yönünde veriler bulunmaktadır fakat Caesar'ın zamanında böyle bir binanın varlığını kesin olarak kanıtlamak imkânsızdır.[4]

Senatörler işlerinin çoğunu evlerinde görürlerdi. Evlerin tasarımı da bunu yansıtmaktadır. Hamilerinin evden çıkışını törenle karşılamak için orada bulunan yandaşlar dahil, evini ziyarete gelenlerle selamlaştığı veranda, bir senatörün olmazsa olmazıydı. Ataların büstleri ve hem onlar hem de evin şu anki sahibi tarafından kazanılan payelerin ve başarıların sembolleri de burada tutulurdu. Özel müzakerelerin yapıldığı ve konukların ağırlandığı odalar da en az o kadar önemliydi. Geleneksel tasarımdaki merkezi kapalı avlu biraz daha mahremiyet sağlamaktaydı fakat birçok kişi politik nedenlerden dolayı halkın gözünden fazla uzak olmak istemiyordu. Rivayete göre Drusus'un mimarı onu tüm gözlerden uzak tutacak bir ev inşa etmeyi önermiş, tribünün buna cevabı ise eğer elinde olsa inşaatın, her şey göz önünde olacak şekilde yapılmasını isteyeceği olmuştur.[5] Bütün servet, statü ve nüfuzlarına rağmen kamu hayatının bir parçası olan bu şahısların gücü kendilerini şehrin geri kalanından soyutlamaya yetmezdi. Evi Subura'nın bir ucunda olmasına rağmen büyük ihtimalle semtin en fakir yerinde olmayan Caesar da şehirde ne olup bittiğinden haberdardı. Halkın fakir kısımlarıyla iç içe geçen gençliği, hayatının ileriki dönemlerinde kalabalığa hitap ederken ve askerleriyle konuşurken ona yardımcı olacaktı.

Subura'da yaşamanın, bu züppe aristokratın halkın büyük kesimini daha iyi anlamasına yol açarak ona başka avantajlar da sağlamış olması

mümkündür fakat şüphesiz ki orada oturmasının asıl sebebi maddidir. Sulla gençliğinde daha da fakirdi. Müstakil eve parası yetmediğinden apartman dairesi kiralamıştı. Kirası ise hemen üst katında yaşayan eski köleden sadece biraz daha yüksekti. Caesar'ın evi hem parasızlığını hem de Cumhuriyet içindeki önemsizliğini yansıtmaktaydı. Göze batma isteğinin bu durumla tezat içinde olmasının yanı sıra sahip olduğundan fazla harcamaya da her zaman yatkındı. Bunun nedeni genellikle kariyeriyle ilgiliydi fakat bazen de kaprisli davranışlar gösterebiliyordu. Suetonius'a göre sahip olduğu arazilerin birinde bir villa yaptırmaya karar vermişti. Binanın temeli atıldığında ve inşasına başlandığında tasarımdan hoşnut kalmamış, derhal binanın yıkılmasını ve yerine yenisinin yapılmasını emretmişti. Bu olayın tarihi kesin olarak bilinmemektedir ve kariyerinin çok daha sonraki dönemlerinde gerçekleşmiş olması mümkündür, fakat en azından bazı konularda Caesar'ın mükemmeliyetçi bir kişiliğe sahip olduğu gerçeğine ışık tutmaktadır. Hayatı boyunca büyük hevesle sanat eseri, mücevher ve inci toplamıştır. İçinde bulunduğu durum göz önüne alındığında bu hobi ona oldukça pahalıya patlamış olmalı.[6]

Kral ve Taç

Caesar, Sulla'nın askerlerinin elinden kurtulduktan bir süre sonra yurtdışına çıkmış, diktatörün ölümüne kadar Roma'ya dönmemişti. Bu sırada kamusal kariyerin gereksinimlerinden biri olan askerliğe başladı. İlk görev yeri, Asia Eyaleti Valisi Marcus Minucius Thermus'un yanıydı. Caesar'ın babası yaklaşık on sene önce bu eyalete vali atandığından, aile ismi eyalet sakinleri tarafından bilinmekteydi ve bölgenin ileri gelen şahısları ile kurulmuş önemli ilişkiler genç adama miras kalmıştı. Thermus, Sulla'nın yandaşları arasında önemli bir mevkideydi ve Caesar kısa zamanda valinin *contubernales*i ("çadır arkadaşları") arasına girmiş, yani onunla birlikte yemek yiyen ve onun verdiği görevleri yerine getiren genç adamlardan biri olarak seçilmişti. Bu durum hem valiye pek önem arz etmeyen meseleleri halletmek için gereken düşük rütbeli subayları sağlıyor, hem de bu genç adamlara komuta ve askerlik tecrübesi kazanma şansı sunuyordu. Çocuklar nasıl Cumhuriyet'in işleyişini önde gelen senatörleri günlük işleri sırasında takip ederek öğreniyorlarsa, *contu-*

bernales rütbesindeki subayların da gözlem yeteneklerini aynı şekilde kullanmaları beklenirdi. Bir aristokratın gençlik hayatının başka birçok yönü gibi nerede ve kimin emrinde görev yapacağı da devlet tarafından kontrol edilmemekte, aileler arasında ayarlanmaktaydı. Caesar ile Thermus arasındaki ilişkinin niteliği bilinmemekte olup aralarında doğrudan doğruya bir bağ bulunmaması ve bu ilişkinin ikisiyle de politik bağları bulunan ortak bir tanıdık aracılığıyla kurulmuş olması mümkündür.[7]

Normal şartlar altında Asia oldukça sakin ve varlıklı bir eyaletti. Roma valisi ve emrindekilerin görev süreleri sırasınca dikkate değer bir kazanç sağlamaları mümkündü. Fakat Pontoslu Mithradates'in bu bölgeyi işgal edip yöre halkına aralarında yaşayan tüm Romalıları katletmelerini emretmesinin üzerinden sadece yedi sene geçmişti. Sulla, Mithradates'i mağlup etmişti ve kral bir kez daha Roma ile barış içindeydi fakat onun bazı müttefiklerine karşı hâlâ pek başarı kaydedilmemişti. Thermus'un esas görevlerinden biri Mytilene [bugünkü Midilli-ç.] şehrini mağlup etmekti. Şehir kuşatılmış ve sonunda saldırı sonucu ele geçirilmişti. Bu muharebe sırasında on dokuz yaşındaki Caesar, Roma'nın cesaret için verilen en şanlı payesi olan sivil taç (*corona civica*) nişanına layık görülmüştü. Geleneksel olarak bu nişan bir vatandaşın hayatını kurtarmak için kendi hayatını tehlikeye atan askerlere verilirdi. Kurtarılan asker meşe yapraklarından ördüğü tacı (meşe, Jüpiter'in kutsal ağacıydı) minnet borcunun açık göstergesi olarak hayatını kurtaran kişiye sunardı. Caesar'ın zamanında ise bu nişan, orduya komuta eden *magister* tarafından verilmekteydi. Bu taç askeri törenler ve Roma'daki festivaller sırasında takılırdı. Elimizdeki kaynaklardan hiçbiri bu tacın Caesar'a neden verildiğini açıklamamaktadır fakat *corona civica* gelişigüzel bahşedilen bir nişan değildi ve onu kazanan şahıs, saygıyla karşılanırdı. İkinci Kartaca Savaşı sırasında Roma Senatosu birçok üyesini kaybedip yeni üye arayışına girdiğinde *corona civica* ile ödüllendirilmiş şahıslar en çok rağbet görenler arasındaydı. Sulla'nın da bu payeyi kazanan aristokratların otomatik olarak Senato'ya alınmasını öngören bir yasa çıkarmış olması mümkündür. Fakat eğer bu durum doğru değilse bile bu nişan şüphesiz seçmenleri etkileyecek nitelikteydi ve şahsın kariyeri açısından faydası büyüktü.[8]

Caesar'ın askerliği sırasında yurtdışında üstlendiği görevlerin hepsi bu kadar onurlu bir şekilde sonuçlanmayacaktı. Mytilene'ye saldırma-

dan hemen önce *propraetor* onu (bugün Türkiye'nin kuzey batısında bulunan) Bithynia* kralı Nikomedes'in huzuruna çıkıp Roma seferini desteklemek amacıyla bir savaş gemisi filosu göndermesini sağlamakla görevlendirmişti. Bithynia, Roma mandası altındaki bir krallıktı. Roma ile ittifak içindeydi ve bu tip katkılar sağlamakla yükümlüydü. Şüphesiz Caesar'ın babasını da tanıyan yaşlı kral Nikomedes, genç adamı oldukça sıcak bir şekilde karşılamıştı. Burada karşılaştığı lüks hayat genç Caesar'ı içine çekmiş olmalı; kendisine verilen emirleri gerçekleştirmek için gerekenden çok daha fazla zaman harcamakla suçlanmıştı. Caesar gençti, *flamen*liği dolayısıyla yaşam tecrübesi azdı; dünyayı ve krallara layık bir yaşamı ilk kez tatmaktaydı. Bunun yanı sıra Romalılar tarafından çok beğenilen Hellen kültürüyle iç içe olan insanlarla birlikteydi. Bu nedenlerin herhangi biri kralın sarayında geçirdiği uzun süreyi açıklamaya yeterlidir fakat kısa zaman içinde yayılan dedikodulara göre bu durumun gerçek nedeni, Nikomedes'in genç adamı baştan çıkarmasıydı. Anlatılan hikâyelere göre Caesar, kralın sevgilisi olmaya hevesli görünmekteydi ve Romalı işadamlarının da katıldığı bir içki âleminde kralın sakiliğini yapmıştı. Başka bir rivayete göre ise kralın hizmetkârları tarafından kraliyet yatak odasına götürülmüş, pahalı mor giysiler giydirilmiş ve altından bir divanda Nikomedes'i beklemek üzere bırakılmıştı. Dedikodular hızla yayılmıştı. Üstelik Caesar'ın oradan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Bithynia'ya geri dönmesi (bunun nedeninin eski bir kölesinin işleriyle ilgilenmek olduğunu söylemişti) söylentileri pekiştirecekti.[9]

Bu skandal hayatı boyunca Caesar'ın peşini bırakmayacaktı. Roma aristokrasisi Yunan kültürünün çoğu yönüne hayrandı fakat bazı Yunan şehirlerindeki aristokratların yaptığı gibi eşcinselliğin kutlanacak bir şey olduğu inancını kabul etmiyordu. Erkek sevgilisi olan senatörler bu işi kapalı kapılar ardında yaparlar, buna rağmen siyasi rakiplerince alenen aşağılanmaktan kurtulamazlardı. Eşcinselliğin hoş karşılanmaması Roma'da bütün sınıflar arasında yaygın bir durumdu ve erkekleri zayıf düşüren bir şey olarak görülüyordu. En azından MÖ ikinci yüzyıldan itibaren orduda eşcinsellik ölümle cezalandırılmaktaydı. Cimbri kavmi ile savaş sırasında Marius, kendisini cinsel ilişkiye zorlayan subayını öl-

* Marmara Denizi'nin doğu kıyısında, Boğazın Anadolu yakasından başlayarak Sakarya Nehri'ne kadar uzanan ve bugünkü İznik, İzmit, Bilecik gibi yerleşimleri içine alan bölge-ç.n.

düren bir askeri *corona civica* ile ödüllendirmişti. Lejyonerin davranışı bir erdem ve cesaret örneği, subayın ölümü ise aşırıya kaçan tutkusuna ve gücünü kötüye kullanmasına uygun bir ceza olarak görülmüştür. Bütün bunlar, ölü subayın konsülün akrabası olmasına rağmen gerçekleşmişti. Senatörler için geçerli olan kurallar askerler için geçerli olanlar kadar sıkı değildi fakat erkeklerle ilişki yaşamaları en azından eleştiri ve alayla karşılanırdı. Yaşlı Cato, *censor*luğu sırasında, bir şölende sadece o zamanlar düşkün olduğu oğlanı memnun etmek için mahkûmlardan birinin idamını emreden bir senatörü Senato'dan atmıştı. Senatörün suçu *imperium* yetkisini kötüye kullanmaktı fakat bu durumun nedeninin kabahatini artırdığı hissediliyordu. Bu tutkunun odağı ve cinsel ilişkide pasif rol oynayan oğlanlar ve genç adamlar ise daha büyük bir nefretin hedefiydi. Bu tip bir rol oldukça efemine görülür ve aktif rol oynayan, yaşça daha büyük erkeğin davranışına nazaran daha kötü kabul edilirdi. Caesar'ı karşısındakinin isteklerine böylesine teslim olmuş bir rolde gösteren dedikoduların, kendisine büyük zararı olmuştu. Eğer bu durum gerçekse, genç aristokratın kölelere bile yakışmayacak bir davranışta bulunduğu anlamına gelmekteydi. Ayrıca rivayetlere göre göstermiş olduğu heves, suçunu daha da artırmaktaydı.[10]

Hayli tutan bu dedikodu birçok köklü Roma klişesine de uygundu. Romalılar Doğululara güvenmezdi ve Asyalı Hellenleri, klasik tarihin hayran olunan Hellenleri ile alakasız, yoz ve çökmüş halklar olarak görürlerdi. Krallardan özel olarak hiç hazzedilmez, saraylar politik entrikayla cinsel ahlaksızlığın kol gezdiği yerler olarak görülürdü. Bu yüzden yaşlı ve şehvet düşkünü hükümdarın bu saf genç aristokratı ilk yurtdışı görevinde iğfal ettiği hikâyesi oldukça yaygın bir şekilde benimsenmişti. Caesar'ın garip kıyafetleri ve muazzam özgüveni (ki ne kendisinin ne de ailesinin bu kibri haklı kılacak bir başarısı bulunmaktaydı) yönünden içtenlikle beğenilen bir genç olmamasının da bu hikâyenin tutmasında etkisi olmuş olmalıdır. Kendine aşırı güvenen bu genç adamın çökmüş, yaşlı bir sevgiliyi hoş tutmak için onun isteklerine ram olması, insanların pek hoşuna gitmiş olmalı. Caesar kariyerinin ilerleyen dönemlerinde giderek daha fazla sayıda politik düşman kazandığında Nikomedes ile ilişkisi bu kişiler için fazlaca koz sağlamıştı. Bu hikâye Caesar'ın hayatı boyunca tekrar edilmiş, hatta bazen kendisine "Bithynia kraliçesi" diye hitap edilmiştir. Karşıtlarından başka biri ise onun için "her kadının

kocası ve her adamın karısı" lafını kullanmıştır. Bu suçlamaları zevkle tekrarlayan Cicero ve onun gibi başka şahısların onların doğruluğuna ne kadar inandıklarını bilmiyoruz. Neye inanırlarsa inansınlar, bu suçlamaların doğru olduğunu ümit etmekteydiler ve çoğu kişinin sevmeyip bir kısmının da nefret etmeye başladığı Caesar'a bu şekilde hakaret etmekten hoşnuttular. Roma'daki politik ortamda küfürlü hakaretler oldukça yaygındı ve aşırı veya sapıkça tutkularla ilgili hikâyeler, genellikle gerçeğe yeğlenirdi. Buna rağmen Caesar ile bu konuda dalga geçen sadece karşıtları değildi; ilerleyen senelerde kendi askerleri de bu alayları tekrarlayacaktı. Asıl ilginç olansa bu durumun generalleri için duydukları saygıyı azaltmamasıydı. Askerlerin alayları beklendiği gibi kaba saba olsa da, kötülükten uzaktı.[11]

Caesar'ın Nikomedes'in sevgilisi olduğu konusundaki hikâye hiçbir zaman akıllardan silinmeyecekti fakat doğru olup olmadığını söylemek hâlâ imkânsızdır. Casear bunu her zaman şiddetle inkâr etmiştir. Bir keresinde bu olayın içinde en ufak bir doğruluk payı olmadığı hakkında halkın önünde ant içmeyi önermiş fakat bu durum alayların daha da artmasına yol açmıştır. Hayatının ilerleyen dönemlerinde bu konu onu oldukça huzursuz etmiş ve halkın önünde öfkesini kontrol edemediği az sayıda durumdan birkaçına sebep olmuştur. Özellikle de Bithynia'daki saraya geri dönüşü bu dedikoduları körükleyen şey olmuştu. Bu hareketi, aşkının göstergesi miydi, bu davranışın bu şekilde görülebileceğinin farkına varamayan bir gencin saflığı mıydı, yoksa en ufak bir şekilde doğru olmayan dedikoduları gözardı etmek için verilen bir karar mıydı? Caesar'ın başkalarını bağlayan kurallarla kendini sınırlamama dürtüsü göz önünde bulundurulduğunda, bu sonuncu olasılık hiç de düşük değildir. Belki de on dokuz yaşındaki bu genç, gerçekten daha yaşlı bir adamın cazibesine kapılmıştı – günümüzün yaygın deyimiyle söylersek "cinselliğini, hissettiği gibi yaşamak" denilebilecek şey olabilir. Eğer durum buysa, böyle bir şeyin gerçekleştiği tek olaydı, çünkü Caesar'ın hayatının ileriki dönemlerinde eşcinselliğin yer almadığı açıktır. Roma'daki politik tartışmaların tabiatı göz önünde bulundurulduğunda Bithynia'daki durumun, Caesar aleyhine kullanılan neredeyse tek hakaret olması çarpıcıdır. Caesar'ı oldukça rahatsız etseler de şair Catullus tarafından kaleme alınan ağzı bozuk bir yapıtın da içinde olduğu benzer başka dedikodulara fazla inanan çıkmadı. Birçok dedikodu ve

skandala yol açan Caesar'ın cinsel maceraları, ona pek tekin bir şöhret kazandırmayacaktı fakat yaşadığı ilişkilerin hepsi kadınlarlaydı. Kadınlar konusunda uçkuruna düşkünlüğü, erkeklerle birlikte olmasını daha az mümkün kılar ki elimizdeki çağdaşı kaynaklar bu konuda yorum yapmamaktadır. Caesar'ın kadınlara olan açlığı neredeyse doyurulamayacak düzeydeydi ve çoğu zaman en seçkin ailelerin kızlarından oluşan fetihleri oldukça fazla sayıdaydı. Bunun bilinmesi ise başkaları bu büyük çapkının bir zamanlar Nikomedes'in "kadını" olduğu yönündeki suçlamayı tekrarlarken aldıkları zevke zevk katmaktaydı. Hikâyenin doğru olup olmaması yine önemli değildi, önemli olan Caesar'ın yarasına tuz basılması ve onun bu durumdan gocunmasıydı. Her şey göz önünde bulundurulduğunda bu hikâyenin doğru olması pek olası değildir fakat netice itibariyle bunu tam olarak bilmemiz imkânsızdır.[12]

Caesar en fazla on altı yaşındayken Cornelia ile evlenmişti ve bu evlilik, gelin için böyle olsa bile, büyük ihtimalle onun ilk cinsel tecrübesi değildir. Nişanlı bir kızın evlenme yaşına erişene kadar müstakbel kocasının evinde oturması sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Bu durumda (Caesar'ın Cornelia ile evlenmek için bıraktığı) Cossutia'nın bir veya iki sene boyunca Caesar hane halkı arasına katılmış olması da mümkün. Buna rağmen iki genç nişanlının evlilik öncesi birbiriyle ilişkiye girmiş olması pek olası değildir; zaten Cossutia, Caesar'dan birkaç yaş küçüktü. Unutmamamız gereken şeylerden bir tanesi köleliğin Romalılar için hayatın normal bir parçası olduğudur. Her aristokratın evinde, her anlamda efendilerinin mülkü olan çok sayıda köle bulunmaktaydı. Evde tutulan köleler, görevleri gereği hem efendilerinin hem de onun arkadaşlarının gözleri önünde olmaları gerektiğinden genellikle dış görünüşleri için seçilirlerdi. Güzel ev köleleri açık artırmalarda hep yüksek fiyatlara satılmıştır. Eğer bir köle kız –ve elbette oğlan– efendisinin ilgisini çekerse, yasal bakımdan karşı koyma hakkı bulunmamaktaydı çünkü sonuçta köleler insan değil mülktü. Kölelerini bu şekilde kullanmak aristokrat Romalılar için olağan kabul ediliyordu ve bu durum hakkında özel bir yorum bulunmamaktadır. Eski usul erdemin en seçkin örneği Yaşlı Cato, karısının ölümünden sonra düzenli olarak bir köle kızla yatmaktaydı. İçsavaş sırasında Marcus Licinius Crassus İspanya'ya kaçmış ve babasının yandaşlarından birinin yanına sığınmıştı. Marius'un ajanları tarafından yakalanmamak için bir mağarada yaşayan gence, ev sahibi

düzenli olarak yiyecek ve içecek yolluyordu fakat kısa süre sonra yirmili yaşlarının sonunda olan misafirinin gençliği göz önünde bulundurulduğunda misafirperverlikte kusur ettiği kararına varmıştı. Bu nedenle Crassus ile birlikte mağarada yaşamaları ve gücü kuvveti yerindeki bu genç adamın doğal gereksinimlerini tatmin etmeleri için iki güzel köle kız gönderdi. Aynı yüzyılın çok daha ileri yıllarında yazan bir tarihçi, bu kölelerden biriyle tanıştığını, ileri yaşında bile bu kadının o günler hakkında hoş anıları olduğunu iddia etmiştir. Bu konuda kölelerin bir seçeneği bulunmamaktaydı: Efendileri kaba kuvvet kullanarak onları cezalandırabilir veya isterse satabilirdi. Yine de bazı kadın köleler efendilerinin ve efendilerinin oğullarının ilgisini hoş karşılamış ve bu durumdan çıkar sağlamaya çalışmış olmalı. Bu tehlikeli bir umuttu çünkü başka kölelerde veya eğer evliyse efendinin karısında kıskançlık uyandırabiliyordu. Sahiplerinin köleleriyle ilişkiye girmesi o kadar normaldi ki Caesar'ın ilk cinsel tecrübesini ailenin kölelerinden biriyle yaşamış olması kuvvetle muhtemeldir. Başka birçok genç adam gibi Roma'da bolca bulunan pahalı genelevlerin birine gitmiş olması da mümkündür. Bu durum da oldukça normal karşılanmaktaydı. Caesar, *Galya Savaşı* (*de bello Gallico*) adlı eserinde Germen kavmi mensuplarının "yirmi yaşına basmadan önce bir kadınla birlikte olmayı büyük utanç" kabul ettiğinden bahsederken, insan onun bunu inanması zor bir durum olarak değerlendirdiğini düşünmeden edemiyor.[13]

Öğrenci ve Korsanlar

Mytilene'nin düşüşünden bir süre sonra Caesar, aslen bölgeyi kasıp kavuran korsanlara karşı mücadele eden Kilikya valisi Publius Servilius Vatia Isauricus'un kurmay kadrosuna transfer oldu. MÖ 78'de doğudaki eyaletlere kadar ulaşan Sulla'nın ölüm haberi, Caesar'ı Roma'ya dönmeye itmişti. Şehir yeniden içsavaşın eşiğindeydi. Konsül Marcus Aemilius Lepidus, Senato'nun çoğunluğuyla ihtilafa düşmüştü. Lepidus kısa bir süre sonra, aynı Sulla, Cinna ve Marius'un yaptığı gibi hâkimiyeti zorla ele geçirmek için ordu toplamaya başladı. Suetonius, Caesar'ın asilere katılmayı düşündüğünden ve hatta Lepidus tarafından ona büyük ödüller vaat edildiğinden bahseder. Buna rağmen kısa süre sonra

bu fikrinden vazgeçmiştir. Konsülün hem kabiliyetinden hem de hırsından şüphesi vardı. Bunun daha sonraki yıllarda, Caesar'ın amacının hep devrim olduğu varsayımıyla uydurulmuş hikâyelerden biri olması mümkünse de kulağa fazla ihtimal dışı gelmemektedir. Caesar, Sulla'nın elinde acı çekmiş, idam edilmekten kurtulmuş ve en sonunda affedilmiş olsa bile diktatörün destekçileriyle dolu bir Senato'ya karşı herhangi bir sevgi beslemesi pek olası değildi. Aynı zamanda Roma'nın hırslı senatörlerin peşindeki lejyonlarla üç defa alındığını da unutmamalıyız. Bunun yeniden gerçekleşmesi olasılık dahilindeydi ve eğer olacaksa kazanan tarafta yer almak, kaybeden tarafta olmaya yeğdi. Lepidus'a katılıp katılmamaya karar verirken fırsatçılığının öne çıkması ve hangi durumun ona daha fazla avantaj sağlayacağını düşünmüş olması mümkün.[14]

Sonunda Caesar daha geleneksel bir politik yol seçti ve Roma mahkemelerinde ilk kez avukat olarak göründü. Sulla'nın gelenekleri yasalaştırması sırasında kurulan ve her birine birer *praetor*un hâkimlik ettiği yedi adet mahkemenin jürisi de Senato üyeleri arasından seçilmekteydi. Hepsi halka açık olan duruşmalar, Forum'da kurulan platformlar üzerinde veya büyük bazilikalardan birinde herkesin gözü önünde gerçekleşirdi. Roma hukukunda kişi devlet tarafından dava edilemezdi. Davanın başka bir şahıs tarafından açılması gerekmekteydi fakat bu şahıs, bunu başka bir kişinin, hatta bir topluluğun adına yapabilirdi. *Magister*lerin görev süresi boyunca yasal dokunulmazlığı bulunmaktaydı fakat *imperium*larından vazgeçtikleri anda mahkemeye verilebiliyorlardı. Teorik olarak, daha sonra bir dava açılmasından duydukları korku, onları yetkilerini kötüye kullanmamaya teşvik etmekteydi. Hukukçular profesyonel değillerdi fakat özel bir savcı sınıfı (*accusatores*) vardı. Fazla itibar görmeyen bu mesleğin mensupları aristokrasiye dahil değildi. Davacıların ve davalıların avukatlığı kamusal hayatta bir kariyer sahibi olan şahıslar tarafından yapılırdı. Bu şahısların statüsü ve *auctoritas*'ı, savunmalarının tesirini doğrudan etkilerdi. Mahkemede birini savunmak hem politik dostlukları perçinlemenin ve kişide minnet borcu yaratmanın, hem de potansiyel seçmenler tarafından fark edilmenin önemli yollarından biriydi.

MÖ 77'de Caesar, Gnaeus Cornelius Dolabella'yı Makedonya Eyaleti'nde prokonsül olarak görev yaparken yöre halkını haraca bağlamak suçundan dava etti. Dolabella konsüllüğünden sonra MÖ 81'de eyaletine gitmiş ve askeri hizmetlerinden dolayı zafer alayıyla ödüllendi-

rilmişti. Diktatörün hükmü altındaki politik başarısından da anlaşılacağı gibi, Sulla'nın destekçilerinden biriydi fakat bu davanın bu bağlantıdan kaynaklandığını düşünmek hata olur. Caesar, Sulla'nın rejimine saldırmayı amaçlamıyordu. Onun tek amacı bilinen birini dava etmekti. Zafer alayı ile ödüllendirilmiş eski bir konsülü dava etmek, mütevazı birini dava etmekten daha çok ilgi çekecek ve kısa bir zaman için bile olsa genç davacının göz önünde bulunması anlamına gelecekti. Bu dava büyük ihtimalle Dolabella'nın hükmü altında ezilen bazı Makedon toplulukların şikâyetleri sonucu ortaya çıkmıştı. Bu kişiler vatandaş olmadıkları için dava açma hakkından yoksundu ve Roma'ya gitmeleri ve davayı açmak için bir Romalıyı ikna etmeleri gerekmekteydi. Caesar'ı neden seçtikleri bilinmemektedir fakat bu toplulukların liderleriyle arasında bir dostluk bağı –babasından veya atalarından birinden miras kalmış olabilir– bulunması mümkündür. Dolabella'nın yetkisini ceplerini doldurmak için kullanmış olma ihtimali yüksek; Roma *magister*leri arasında bu tip davranışlar oldukça yaygındı. Roma'da seçim kazanmak için bol keseden para harcayan politikacılar açısından eyaletlerine gittiklerinde bu borçları ödeyecek kadar para toplamak oldukça önemliydi. Bazı giderleri karşılanan valilere maaş ödenmezdi fakat eyaletlerindeki en üstün güç onlardı ve yöre halkına ve işadamlarına lütuf gösterip göstermemek onların elindeydi. Valinin hem rüşvet alması hem de istediği her şeye ganimet olarak el koyması olağan durumlardandı. Şair Catullus bir valinin yanındaki düşük rütbeli görevinden sonra arkadaşlarından birinin ilk sorduğu sorunun "Ne kadar kazandın?" olduğunu aktarmıştır. Eyaletlerde yaşayan halkın hükümdarlarına yasal yollardan karşı çıkmasının önündeki engeller (bu kişilerin Roma'ya kadar yolculuk edip kendileri adına konuşacak birini bulmaları gerekmekteydi) büyük çaplı yolsuzluklara yol açmaktaydı. MÖ 70'te Cicero, Sicilya valiliği sırasında adı kötüye çıkmış bir senatöre karşı dava açmıştı. Bu kişi, bir rivayete göre bir valinin görev sırasının üç sene olması gerektiğini söylemişti – ilk sene kendini zengin edecek kadar çalmak için, ikinci sene kendini savunacak en iyi hukukçulara yetecek parayı toplamak için ve üçüncü sene de hâkim ve jüri üyelerine verecek rüşveti toplayıp adaletten kaçmak için.[15]

Durumun pek de eyalet halkının lehine olmadığı, Dolabella'nın duruşmasından da görülebilir. Davayı açan kişi, henüz yirmi üç yaşında olan ve pek nüfuzlu olmayan bir aileden gelen Caesar'dı. Prokonsülü

ise Roma'nın en ünlü hatibi Quintus Hortensius ve seçkinliği şüphe götürmez Gaius Aurelius Cotta savunmaktaydı. Cotta, Caesar'ın annesinin kuzeniydi fakat akrabaların mahkemede karşı saflarda yer almaları sık görülen bir durumdu. Bu durum oldukça normal kabul edilir, başka senatörlerle var olan bağları pekiştirir veya yeni minnet bağları yaratmaya olanak sağlar ve iki akraba arasında herhangi bir anlaşmazlık olduğu anlamına gelmezdi. Gaius, Caesar'ı bağışlaması için Sulla'yı ikna edenlerden biriydi ve MÖ 75'te konsüllük mertebesine erişmişti. Cicero, Hortensius ve Cotta'yı hem bu hem de başka mahkemelerde izlediğinden bahsedecekti:

> O günlerde herkesi aşan ve benim de taklit etmek için yanıp tutuştuğum iki hatip vardı – Cotta ve Hortensius. Biri rahat ve nazikti, cümlelerini açıkça ve kolayca kurardı... diğeri ise şatafatlı ve tutkuluydu... Bu ikisinin aynı safta olduğu duruşmaları da hatırlıyorum, mesela Marcus Canuleius'un davasında veya eski konsül Gnaeus Dolabella'yı savunurken. Bu davada asıl avukat Cotta'ydı fakat Hortensius daha büyük bir rol oynadı. Forum'un karmaşası güçlü bir hatip isterdi; tutkulu ve kabiliyetli, sesini duyurabilen biri.[16]

Caesar zamanın en dişli hukukçularıyla karşı karşıyaydı. Bu durum pek hayret uyandırıcı değildi. Davalı tarafı savunmak, davacı olmaktan daha onurlu olarak görülmekteydi. Davacılar yasal sistemin işleyişi açısından gerekliydi fakat başarılı olmaları bir senatörün kariyerinin son bulması demekti. Haraca bağlama suçundan hüküm giyen senatörler teoride ölümle cezalandırılırdı çünkü Roma'da fazla hapishane bulunmamaktaydı ve tüm ciddi suçların cezası ölümdü. Fiiliyattaysa hüküm giyen şahsın yükte hafif bütün varlığıyla birlikte şehirden kaçmasına ve sürgünde rahat bir şekilde yaşamasına izin verilirdi. Galya kıyılarındaki eski bir Yunan kolonisi olan ve bu dönemde Gallia Transalpina Eyaleti sınırları içinde kalan Massilia (günümüzde Marsilya) bu iş için oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Ne kadar rahat olursa olsun sürgün ebediydi ve şahıs hiçbir zaman Roma'ya dönemezdi. Bu yüzden davacı olmak agresif bir hareket olarak görülmekteydi ve savunma daha onurlu kabul edilirdi. Aristokratik senatörlerin ölçülerine göre başka birinin kariyerini sonlandırmaya çalışmaktansa yargılanan bir dostu savunmak daha iyiydi, bu kişi suçlu olsa bile. Davalıyı savunan şahıslar neredeyse

her zaman yaşlıydı ve mahkemelerde becerilerini zaten kanıtlamışlardı. Bu şahıslar için politik müttefiklerine karşı besledikleri sadakati sergilemek çok daha önemliydi. Davacılarsa genellikle genç ve hırslıydı ve politik kariyerlerine enerji katacak ölçüde şöhret peşindeydiler.

Duruşma başladığında Caesar'ın nutku izleyenleri oldukça etkilemişti. Caesar sonrasında bu nutku yayımlatacaktı – bu, Cicero'nun da kariyeri boyunca tekrarladığı, oldukça sık görülen bir durumdu. Günümüze kadar ulaşmamasına rağmen antik kaynaklardan biliyoruz ki nutuk, büyük bir kesim tarafından beğenilmişti. Caesar'ın, Caesar Strabo'nun hitabet tarzından etkilendiğini gösteren nutkun bu olması mümkündür. Yayımladığı nutuklardan başka birinde Caesar, Strabo'ya ait başka bir söylevden fazlaca alıntı yapacaktı. Söylevin içindeki sözler gösterinin sadece bir kısmıydı ki bu durum, Cicero'nun iyi bir hatibi ünlü bir aktör ile karşılaştırmasından da anlaşılabilir (bkz. bölüm başındaki alıntı). Hatibin duruşu, giyimi kuşamı, *toga*sının nasıl durduğu, yüz ifadesi, sesinin tonu ve kuvveti avukatlık mesleğinin önemli yönleriydi. Duruşma sırasında Caesar hem davada yer alan tarafları hem de izleyenleri etkilemişti ve konuşmasını yayımlaması kazandığı şöhreti pekiştirmişti. Sesi birazcık tizdi fakat konuşma tarzı güçlü ve tesirliydi. İlk avukatlık tecrübesi, dava başarısız olmuş ve Dolabella beraat etmiş olsa da, onun için oldukça yararlı olmuştu. Bu sonuç beklenenin pek dışında değildi; haraca bağlamak suçundan yargılanan senatörlerin çoğu aklanmaktaydı. Beklentiler doğrultusunda savunma yapan taraf daha tecrübeli ve daha fazla *auctoritas* sahibi kişilerden oluşmaktaydı ve sonuç neredeyse engellenemezdi. Caesar'ın kazandığı şöhret onu bu davayı almaya ikna eden Makedonyalıları pek avutmuş olmasa gerek fakat en azından mahkeme beraatle sonuçlansa bile, eski bir valiyi dava edebileceklerini göstermişti.[17]

Caesar aynı mahkemede görülen bir sonraki davasından biraz daha iyi bir sonuç almakla birlikte davalı yine hüküm giymekten kurtulacaktı. Bu, MÖ 76'da gerçekleşen Gaius Antonius'un davasıydı. Antonius Mithradates ile savaş sırasında yöre halkına yönelik zulüm ve açgözlülükle suçlanmaktaydı. Mahkemeye *praetor* Marcus Licinius Lucullus başkanlık etmekteydi. Bu kişi Sulla MÖ 88'de Roma'ya saldırdığında ona katılan tek senatör olan Lucius'un kardeşiydi. Caesar, suçlu olduğu açık olan bu şahıs aleyhinde oldukça etkili bir konuşma yaptı fakat davalı, pleb tribünlerine ricada bulunarak bir veya birkaçının davayı veto

etmesini sağlamıştı. Mahkeme hükmünü vermeden dağılmak zorunda bırakılmış ve Antonius firar etmişti. Dava sonrasında bu senatörün kariyeri inişli çıkışlı olmuştur. MÖ 70'te *censor*lar tarafından Senato'dan atılmış, 68'de geri alınmış, 63'te ise konsüllük mertebesine erişmeyi bile başarmış ve Cicero ile mevkidaş olarak görev yapmıştır. Eyalet halkı yine Romalı bir görevlinin ceza almaktan kurtulduğuna şahit olmuştu fakat Caesar ününe ün katmaktaydı. Suetonius'a göre faaliyetleri nedeniyle başta Dolabella'nın yandaşları olmak üzere nüfuzlu şahısların düşmanlığını kazanan Caesar'ın MÖ 75'te eğitimini gerekçe göstererek yurtdışına çıkmasında bu düşmanlığın rol oynamış olması mümkündür.[18]

Caesar ilk başta günün en seçkin hitabet öğretmeni olan Apollonius Molo'nun yanında eğitim görmeyi planladığı Rodos'a yolculuk etti. Apollonius birkaç sene önce Rodoslular tarafından bir elçi heyeti içinde Roma'ya gönderilmiş ve bu ziyaret sırasında Senato'ya Yunanca bir söylev vermesine izin verilmişti – bu şerefe nail olan ilk kişiydi. MÖ birinci yüzyılda Romalı genç aristokratların doğu Hellen topraklarındaki ünlü felsefe ve hitabet okullarına gidip eğitimlerini pekiştirmeleri sıkça görülen bir durumdu. Caesar'ın yaptığı gibi Cicero da mahkemelerde birkaç sene faaliyet gösterdikten sonra eğitimine devam etmek için Roma'dan ayrılmıştı. Cicero MÖ 78 ile 77 arasında Atina'da ve Küçük Asya'daki birkaç şehirde bulunmuş, sonrasında ise o da Rodos'a gidip Apollonius'un yanında öğretim görmüştü. Cicero, öğretmeni hakkında şunları söyler:

> ...önemli davalarda avukatlık yapmakla ve başkaları için nutuklar yazmakla ün yapmıştı, yapılan yanlışların özüne inmekte, onları düzeltmekte de oldukça yetenekliydi ve bilge bir öğretmendi. Konuşma tarzının gereksiz ve aşırı süslü yönlerini kesip atmaya odaklanmıştı. O zamanlar tarzım aşırı hevesli ve adeta coşkun bir nehir gibiydi, bütün gençlerde olduğu gibi kendine hâkim olma halinden yoksundu.[19]

Caesar'ın ise bu ünlü öğretmenden hangi konularda ders aldığı bilinmemektedir.

Caesar, Rodos'a ulaşamadan bindiği geminin yolu Küçük Asya kıyılarındaki Pharmacussa* açığında korsanlar tarafından kesildi. Korsanlık

---

* Günümüzdeki ismi Farmakonisi, Didim'in yaklaşık 8 kilometre kadar güneydoğusunda küçük bir ada – ç.n.

MÖ birinci yüzyılın ilk yarısında tüm Akdeniz için büyük bir problem teşkil etmekteydi. Bir yönüyle bu durum aslında Roma'nın başarılarının bir sonucuydu. Makedonya Krallığı yok edilmiş, Seleukos İmparatorluğu güçsüz düşürülmüştü, Mısır'da ise Ptolemaios Hanedanı çöküşe doğru gidiyordu. Bu büyük Hellenistik güçlerin hepsinin bir zamanlar kuvvetli donanmaları bulunmaktaydı fakat çöküşleri ile birlikte Ege'de korsanlık iyice yayılmış ve bir süre sonra Akdeniz'e de sıçrayan bir salgın haline gelmişti. Bu çapulcuları Roma'ya karşı yararlı müttefikler olarak gören Pontoslu Mithradates ise korsanlara teşvik ve yardım sağlamaktaydı. Küçük Asya'da, Kilikya'nın sarp sahillerinde birçok korsan sığınağı bulunmaktaydı ve Caesar'ın emrinde görev yaptığı Servilius Isauricus'un seferleri bu problemi kontrol altında tutmak konusunda pek başarı kaydedememişti. Korsanlar sayıca çok fazlaydı, bazen büyük filolar halinde saldırıyor, hatta bazen İtalya'daki yerleşimlere yağma akınları düzenliyorlardı. Tek bir liderden yoksundular ve kabile reisleri altında örgütlenmişlerdi fakat farklı korsan toplulukları arasında dikkate değer ölçüde ortaklık ve işbirliği olduğu açıktır. En güçlü oldukları dönem olan MÖ 70'lerde akınları Ostia'ya [Roma şehrinin ana limanı – ç.] kadar ulaşmıştı ve bir seferinde de hizmetkârlarıyla birlikte iki Roma *praetor*unu rehin almışlardı. Zaman zaman Romalı esirleri öldürseler de –daha modern korsan hikâyelerinde bahsedilen güverteden uzatılan kalasta denize doğru yürümek zorunda bırakılma cezasıyla garip bir şekilde benzerlik gösteren bir rivayete göre gemi açıkta seyrederken kibirli bir aristokrata gemiden inmesi söylenmişti– asıl amaçları genellikle fidye koparmaktı.[20]

Genç *patricius* oldukça değerli bir ganimetti ve onu esir alanlar fidye olarak 20 talent gümüş talep ediyorlardı. Bir rivayete göre Caesar bu miktara gülmüş, bundan daha fazla para ettiğini ve kendilerine 50 talent ödeyeceğini beyan etmişti. Birlikte yolculuk ettiği kişiler borç alıp gereken parayı bütünleştirmeleri için yakın şehirlere gönderildi. Caesar ise yanında sadece doktoru ve iki köle ile korsanların yanında kalmaktaydı. Plutarkhos'un anlatımına göre onu esir alanlardan korkmuyor ve

> ...onlara iğrenerek bakıyordu. Uykuya yatacağı zaman bir köleyle haber gönderip sessiz olmalarını emrederdi. Otuz sekiz gün boyunca sanki bu adamlar gardiyanları değil de kraliyet korumalarıymış gibi kayıtsız bir şekilde onların spor ve egzersizleri-

> ne katıldı. Aynı zamanda şiirler ve söylevler yazıp, bunları (korsanlara) okumaktaydı. Yazdıklarını sevmeyenleri yüzlerine karşı okuma yazma bilmeyen barbarlar olmakla suçlamaktaydı ve sık sık hepsini çarmıha germekle tehdit ediyordu. Bu durum korsanların pek hoşuna gitmişti. Bu cesaretin, açık yürekliliğinden ve gençlik neşesinden kaynaklandığı fikrindeydiler. [21]

Arkadaşları zamanı gelince Roma'da işe yarar bir bağlantı kurma şansını kaçırmak istemeyen müttefik yerleşimlerden toplanan fidyeyi sağladığında Caesar serbest bırakıldı. Paranın en büyük kısmı Asya'nın batı kıyısındaki Miletos [günümüzde Milet, Aydın – ç.] tarafından sağlanmıştı ve Caesar aceleyle oraya doğru yola çıktı. Yirmi beş yaşında, politik hiçbir görev yapmamış sivil bir vatandaştı fakat bu durum ellerindeki birkaç savaş gemisini ve bu gemilerin mürettebatını onun emrine vermesi konusunda yöre halkını ikna etmesinin önüne geçmedi. Caesar'ın komutasındaki birlik onu esir eden korsanlara saldırmak için hemen Pharmacussa'ya yelken açtı. Kendilerine fazla güvenen korsanlar hâlâ sahildeki ordugâhlarındalardı ve gemileri karaya çekildiğinden karşı koyma şansları bulunmamaktaydı. Caesar'ın alelacele bir araya getirilmiş filosu korsanları esir aldı ve içinde kendi fidyesi de bulunan toplanmış ganimetlerine el koydu. 50 talent büyük ihtimalle borçlu olduğu yerleşimlere geri verildi. Esirler ise Pergamon'a [günümüzde Bergama-ç.] götürülüp hapsedildi. Hemen sonrasında Roma'nın Asia valisinin huzuruna çıkıp, korsanların idamını ayarlamaya çalıştı. *Propraetor* Marcus Iuncus ise Caesar'ın korsanlara tekrar tekrar söz verdiği cezayı uygulamaya pek gönüllü görünmüyordu. O anda Bithynia'yı bir Roma eyaleti haline getirmekle meşguldü. Nikomedes kısa bir süre önce ölmüş ve krallığını Roma'ya miras bırakmıştı. Iuncus, korsanları köle olarak satmak dışında ele geçirilen ganimetten de pay elde etmek istiyordu. Sırf genç *patricius* istiyor diye bu işi çabukça halletmeyeceği anlaşıldığında, Caesar hızla Pergamon'a geri dönerek esirlerin çarmıha gerilmesini emretti. Bu emri verecek yasal otoriteden yoksundu fakat bir grup çapulcunun idamını kimse sorgulayacak değildi. Caesar sözünü tutmuştu. Yine de korsanlarla harcadığı zaman içinde onlar için bazı hisler beslemiş olduğundan veya merhametli doğasından dolayı çarmıha gerilmeden önce hepsinin boğazlarının kesilmesini emrederek onları ağır ve oldukça acılı bir ölümden kurtardı.[22]

Caesar efsanesinin birçok yönünü yansıtan bu hikâye böyle biter. Hep kontrolü elinde tutmuştur. Kendini esir alanlarla alay etmiş, istedikleri fidyeyi küçümsemiş ve hep sakin kalmayı becermiştir. Kendini çok aşan bir güce boyun eğmeyi reddettiğinde, Sulla'ya kafa tutan özgüvene bir kez daha şahit oluruz. Aynı şekilde cazibesi de açıkça ortadadır: Daha sonraları Romalı vatandaşlar ve askerlerle de yapacağı gibi bu haydut çetesini kendine bağlamıştı. Serbest bırakıldıktan sonra hızla harekete geçmiş, onlar üzerinde bir yetkisi olmasa da kişiliğinin kuvveti dolayısıyla başkalarını istediğini yapmaya ikna ederek esaslı bir zafer kazanmıştı. Korsanları yakalayıp idam edeceğine dair söz vermişti ve eyaletin fiili yöneticisi *propraetor*un ayak diretmesine rağmen bu sözünü gerçekleştirdi. Bu durum korkusuzluğunun, kararlılığının, süratinin ve acımasız becerisinin göstergesiydi. Son anda gösterdiği merhamet ise sonraları da karşımıza çıkacaktı. Bu hikâye her anlatılışta daha da abartılmaya yatkındır. Caesar'ın yolculuk arkadaşlarının onun yanından ayrıldığı ve bu sırada sadece doktoru ve iki kölesiyle birlikte olduğu göz önünde bulundurulduğunda, hikâyeyi ilk kimin anlattığı önem kazanır. Bu, Caesar'ın kendi başarılarını kutlamaktaki becerisinin ilk ortaya çıktığı zaman mıydı? Durum farklıysa ve hikâye ona yardım eden topluluklar veya arkadaşları tarafından yayılmışsa bile, Caesar bu anlatımı hiçbir zaman yalanlamamıştı. Bu hikâyenin ne kadarı doğru ne kadarı ise romantik bir uydurmadır, bilemiyoruz.

Bu maceranın sonunda Caesar en sonunda Rodos'a ulaşmış ve Apollonius'un yanında eğitimine başlamıştı. Caesar iyi bir öğrenciydi; hitabet tarzı akıcı ve insanı aldatacak derecede sadeydi. Cicero'nun da içinde bulunduğu birçok kişi onu zamanın en iyi hatipleri arasında sayıyor, eğer sırf bu işe odaklansaydı herkesi geride bırakma şansı olduğuna inanıyordu. Buna rağmen Caesar için hitabet becerisi, politik başarıya açılan bir kapıydı. Bu konuda oldukça yetenekliydi fakat aynı dönemde askerlik gibi başka işlerdeki becerisini de kanıtlamaktaydı. Rodos'ta eğitim görürken önüne bu konuda başka bir fırsat daha çıkacaktı. MÖ 74'te Mithradates ile yeniden savaş çıkmış, bir Pontos birliği Asia Eyaleti'ne akın düzenleyerek Roma'ya bağlı halkların topraklarını yağmalamaya başlamıştı. Caesar eğitimine ara verdi ve eyalete gidip yerel halktan asker toplayarak bu kuvvetle istilacıları mağlup etti. Beklenildiği üzere atik, kendine güvenli ve becerikli bir şekilde düzenlenen bu harekâtın bazı

müttefiklere Roma'nın onları korumaya hâlâ muktedir olduğunu gösterip Mithradates'in tarafına geçmelerini önlediği düşünülmektedir. Sivil vatandaş olduğunu ve bunu yapması için gereken yasal yetkiden yoksun olduğunu yeniden belirtmek gerekir. Eğer Rodos'ta sessizce otursaydı kimse onu Asya'nın gördüğü zarardan sorumlu tutmazdı. Buna rağmen Caesar, duruma bakan Romalı bir yetkili bulunmadığından, harekete geçmeyi görev olarak addetmişti. Bu durum aynı zamanda ismini duyurmak için muazzam bir fırsattı. Aristokrat bir senatör için Cumhuriyet'e hizmet etmek ve bu sırada şahsi şeref kazanmak oldukça yaygın bir tutkuydu.[23]

Yeniden Roma'da

MÖ 74'ün sonlarına veya 73'ün başlarına doğru Caesar'a *flamen dialis* kadar kısıtlayıcı olmayan başka bir rahiplik makamı bahşedildi. On beş üyeden oluşan ve *pontifex maximus*'un başkanlık ettiği başrahipler kurulu, mevkidaşlarından birinin ölümü ile boş kalan makama Caesar'ı seçmişti. Ölen kişi, Sulla'dan Caesar'ı affetmesini rica eden ve Dolabella'nın duruşmasında karşı safta yer alan, Aurelia'nın akrabası Gaius Aurelius Cotta idi. Başrahipler sahip oldukları bilgileri bir kuşaktan diğerine yazıya başvurmaksızın ilettiği için kurulun üyeleri arasında bir hayli yaş farkı olması doğaldı. Caesar'ın seçilmesinin nedenlerinden birinin ailenin ilişkileri olması kuvvetle muhtemeldir. Aynı zamanda bu genç adamın göstermiş olduğu becerilerin de fark edilmeye başlandığı anlamına gelmektedir. Başrahiplerden bir tanesi, kendisine *corona civica* bahşedildikten sonra emri altında görev yaptığı Servilius Isauricus'tu. Başrahiplerden çoğunu Sulla'nın atadığını da göz önünde bulundurursak, Caesar'ın tehlikeli bir radikal olarak görülmediği açık. Bu atama büyük bir şerefti ve kişinin politik açıdan talihinin açık olduğu ve kamu hayatında ondan büyük işler beklendiği anlamına geliyordu. On beş başrahip ve en önemli diğer iki dini kurula -*augures* ve *quindecemviri*- dahil eşit sayıdaki şahıs, senatör sınıfının içinde elit bir zümreydi. Bu kurulun üyeleri genelde sadece asil ailelere mensup ve ataları konsül olarak görev yapmış şahıslar arasından seçilirdi ve bu sınırlamalara uymayan birinin bu göreve seçilmesi büyük bir şerefti. Eğer ömürleri yeterse bu rahiplerin çoğunluğu konsüllük mertebesine erişirdi. [24]

Bu atamanın haberi Caesar'a ulaştığında görevinin başına geçmek için eğitimini bırakıp Roma'ya döndü. Sadece iki arkadaşı ve on kölesiyle beraber yolculuk eden Caesar bir kez daha korsan kaynayan sulardan geçmek zorunda kalacaktı ki son macerasından dolayı korsanlarla arası pek iyi değildi. Yolculuk esnasında bir keresinde Romalılar bir korsan gemisi gördüklerini sandıklarında, Caesar pahalı giysilerini çıkarıp baldırına bir hançer bile bağlamıştı. Bunu büyük ihtimalle hizmetkârlarıyla mürettebatın arasında saklanıp kaçmak için bir fırsat gözetme düşüncesiyle yapmıştı. Her halükârda bu önlemin gereksiz olduğu ortaya çıktı: Ormanlık bir kıyıyı gemi silueti sanmışlardı. Roma'ya döndükten sonra yeniden mahkemelere çıkmaya başladı ve Marcus Iuncus'a haraç alma suçundan dava açtı. Bu davayı büyük ihtimalle özellikle de kraliyet ailesi ile ilişkilerini korumaya özen gösterdiği Bithynia adına açmıştı. Daha ileri bir tarihte Nikomedes'in kızı Nysa'yı da yasal olarak temsil edecekti. Bu duruşma sırasında Bithynia kralına karşı olan borcundan bahsettiği tesirli bir söylev verdi. Bu söyleve cevap olarak Cicero'nun, "Yeter, lütfen. Onun sana, senin de ona ne verdiğini iyi biliyoruz" dediği söylenir. Bu skandal Caesar'ın peşini bırakmıyordu fakat ona politik açıdan zarar verdiği de söylenemez. Iuncus davasının sonucu bilinmemektedir ancak yargılanan valilerin çoğunun ceza almadan kurtuldukları göz önünde bulundurulduğunda, beraat etmiş olması muhtemeldir. Önceki mahkemelerdeki gibi, kariyeri açısından davanın sonucu kişisel performansı kadar önemli değildi. [25]

MÖ 70'lerin sonlarına doğru ilk kez kamusal bir makam için seçimlere katıldı ve yirmi dört askeri tribünden biri oldu. Bunun tarihi büyük ihtimalle ya MÖ 72 veya 71'dir fakat elimizdeki kaynaklar bu konuda biraz muğlaktır. Askeri tribünler, pleb tribünlerinden oldukça farklıydı çünkü görevleri tamamen askeriydi. Ordudaki her lejyonun yaklaşık altı tribünü bulunmaktaydı ve halihazırda dörtten çok daha fazla lejyon bulunuyordu ve subayların birçoğu bu göreve seçilmez, atanırdı. Buna rağmen seçilen tribünlerin prestiji daha yüksekti ve bu seçim aristokrat bir gencin seçmenler arasındaki popülaritesinin ilk imtihanı olarak görülmekteydi. Kaynaklarımızın hiçbiri Caesar'ın eyaletlerden birinde görev yaptığından bahsetmez ki bu da büyük ihtimalle görev yerinin, Köle Savaşları'nın yakıp kavurduğu İtalya olduğu anlamına gelmektedir. MÖ 73'te Spartacus adlı bir Trakyalının liderliğinde bir grup gladyatör, Ca-

pua yakınlarında eğitim gördükleri okuldan kaçmış ve tüm İtalyan yarımadasını kapsayan köle ayaklanmasına sebep olmuşlardı. Spartacus bir dizi etkileyici zafer kazanmış ve MÖ 71'de Marcus Licinius Crassus tarafından mağlup edilene kadar peş peşe birçok Roma ordusunu dağıtmıştır. Caesar'ın bu süre zarfında Crassus'un emri altında görev yapmış olması mümkündür ve bu savaşın ikisi arasındaki ilk bağlantının kurulmasına yol açmış olması muhtemeldir.[26]

Crassus MÖ 73'te *praetor*luk makamına erişmiş ve her iki konsül de köleler tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra orduların komutası kendisine verilmişti. Yaklaşık kırk yaşındaydı fakat içsavaş sırasında fazlasıyla komutanlık tecrübesi olmuştu. Babasının ve ağabeyinin Marius taraftarlarınca öldürülmesinden sonra İtalya'dan kaçan Crassus İspanya'ya sığınmıştı. Daha önce bahsedilen mağaraya saklanması ve babasının bir yandaşı tarafından kendisine yemek ve iki köle kız sağlaması hakkındaki hikâye de işte bu sırada gerçekleşmiştir. Sonrasında Sulla'ya katılmış ve emrinde oldukça başarılı bir şekilde savaşmış, MÖ 82'de Roma önünde gerçekleşen Collinus Kapısı Muharebesi'nde günü o kurtarmıştır. Diktatörün başarılarını göz ardı ettiği fikrinde olan Crassus gittikçe daha hoşnutsuz bir çizgi sergilemesine rağmen Sulla'nın hükmü sırasında yasaklı şahısların mülkünü ele geçirerek finansal yönden oldukça kazançlı çıkmıştır. Uyanık ve acımasız bir işadamı olan Crassus, kısa zamanda Roma'nın en zengin adamı haline gelmişti. Kölelere karşı düzenlenen sefer sırasındaki davranışları da aynı şekilde etkiliydi. Önceki yenilgiler yüzünden bozguna uğramış durumda olan askerlerin disiplinini pekiştirmek için bazı birliklerin *decimatio* ile cezalandırılmalarını emretti. Buna göre her on askerden biri kura ile seçilir ve silah arkadaşları tarafından dövülerek öldürülürdü. Hayatta kalanlar ise buğday yerine arpa yemek ve ordugâhın tahkimatı dışında çadır kurmak gibi bazı sembolik aşağılamalara maruz kalırlardı. Köleleri çizmenin ucunda kıstıran Crassus devasa bir savunma hattı inşa ederek onları kontrol altına almaya çalıştı. Spartacus ise kaçak kölelerden oluşan bu güruhu düzenli bir ordu haline getiren muazzam yeteneğiyle güçlü kişiliğini bir kez daha gözler önüne sererek bu hattı aşmayı başardı. Kaçan köleleri takip eden Romalılar en sonunda onları savaşa zorlayıp yok ettiler. Crassus 6000 erkek kölenin Roma ve Capua arasında yer alan Appius Yolu üzerinde düzenli aralıklarla çarmıha gerilmesini emretti. "Merhamet" gösterip

boğazlarını kesmekten kimse söz etmiyordu bile. Köle Savaşları Romalıları çok ürkütmüştü ve bu dehşetli manzaranın amacı isyana kalkışabilecek tüm kölelerin gözünü korkutmaktı.[27]

Caesar'ın askeri tribün olarak görev yaptığı süre hakkında pek fazla bilgi sahibi değiliz. Köle Savaşları'nda rol alıp almadığını, eğer aldıysa da bu rolün ne olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Yıllar sonra, ordularına ilk kez Germenlere karşı komuta ederken köle ordusunun içinde Germenlerin de olduğundan bahsedecekti fakat kendi tuttuğu kayıtlarda bu sırada görev yaptığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum herhangi yönde bir işaret niteliğinde değildir, *Commentarii* (Yorumlar) adlı eseri pek otobiyografi niteliği taşımaz. Bu sırada görev yapmış olma ihtimali yüksektir ve eğer öyleyse geçmişte sergilediği başarıyı burada da göstermiş olmalı. Buna rağmen fevkalade önemli bir başarıya imza atmış olması da pek mümkün değildir; öyle olsaydı kaynaklarımız bundan bahsederdi. Askeri tribünlüğü sırasında Sulla tarafından pleb tribünlerinden alınan yetkilerin bir kısmının iade edilmesi ile ilgili bir tasarının lehinde konuştuğu bilinmektedir. Bu, seçmenlerin sıcak baktığı bir konuydu ve Caesar kendini bu tasarı ile ilişkilendirerek halkın desteğini kazanmayı amaçlamış olmalı. Politik kariyer sahibi şahıslar arasında bu tip oportünist davranışlar oldukça yaygındı. Caesar'ın bu duruşunun ne Sulla'nın yönetimine ne de hâlâ diktatörün destekçileriyle dolu Senato'ya karşı olduğu söylenebilir. Caesar'ın akrabası olan Gaius Aurelius Cotta'nın MÖ 75'teki konsüllüğü sırasında bir yasa tasarısı da pleb tribünü olarak görev yapan kişilerin başka *magister*liklere aday olabilmesinin önünün açılması hakkındaydı ki bu tasarının amacı bu makamın, Sulla'nın istekleri doğrultusunda politik bir çıkmaz olmasının önüne geçmekti.[28]

Caesar ve Crassus arasında erken bir bağ kurulmuş olması fikri oldukça ilgi çekicidir. Crassus, hırsları maddi güçlerini aşan şahıslara yardım ederek politik destek kazanma konusunda oldukça başarılıydı. Caesar'ın daha sonraları Crassus'tan büyük oranda borç aldığı bilinmektedir ve bu sırada da benzer şekilde yardım almış olması muhtemeldir. Buna rağmen Caesar'ın önemini abartmamak gerekir. Crassus'tan yardım gören birçok senatörden sadece biriydi ve kimse ileride sahip olacağı önem ve etkiyi öngöremezdi. Süslü püslü ve –hem askeriyedeki hizmetleri hem de mahkemelerdeki faaliyetlerinden görüldüğü gibi– ye-

tenekli olmasının yanı sıra kendi reklamını iyi yapıyor, bu da seçmenlerin dikkatini çekiyordu. Onu çevreleyen skandal ise en azından insanlara adını duyurmaktaydı. Kamusal hayatta bir kariyer arzulayan biri için bunlar değerli özelliklerdi fakat çağdaşları da az çok aynı özelliklere sahipti ve bunlara sahip olmak otomatik olarak başarı sağlamıyordu. Şahsi başarılar seçmenleri etkilerdi fakat onların desteğini kazanmak için gerekli olan ne tek ne de en önemli nitelikti. Farklı giyinebilir ve özgüveni gereğinden fazla olabilirdi fakat Caesar aslen oldukça geleneksel bir kariyer izlemişti. Korsanlara ve Asia Eyaleti'ndeki Pontoslu akıncılara karşı bağımsız hareketleri istisnai olsa da yurttaşlık bilincine ve sorumluluğuna sahip bir vatandaş için uygun davranışlar olarak kabul edilirdi; en önemlisi bu olaylardan başarıyla çıkmasıydı. Bu tip davranışlar kişinin Roma aristokrasisinin özbilincinin kalbinde yatan bir nitelik olan *virtus* sahibi olduğunu sergilerdi. Otuz yaşına kadar –başrahipler arasına kabul edilmesinden de anlaşılacağı gibi– sahip olduğu potansiyeli yeterince sergilemişti ve kesinlikle devrimci biri olarak görülmüyordu. Politik hayatta nerelere kadar yükseleceği henüz belli değildi. Hem göreceli olarak fakir durumunu hem de atalarının pek önem taşımayan başarılarını dengeleyen şey, yeteneğiydi.

5. Bölüm

Aday

Caesar... bol keseden para harcamaktaydı; bazıları onun geçici ve kısa bir süre için şöhret satın aldığı kanaatindeydi fakat aslında paha biçilmez bazı şeyleri oldukça ucuz fiyata kapatıyordu... Bu şekilde insanlar ona karşı öyle bir sevgi besler oldular ki cömertliğine karşılık olarak ona mevki ve paye sağlama arayışına girdiler. – *Plutarkhos, MÖ ikinci yüzyılın ilk çeyreği.*[1]

MÖ 70'te Caesar otuz yaşındaydı. Roma aristokrasisinin standartlarına göre bile oldukça iyi eğitim görmüştü, yetenekli bir hatip ve cesaretini kanıtlamış bir askerdi. Ev hayatı da iyi gidiyordu. Cornelia ile on beş yıldır evliydi. Caesar eğitimi ve askeri görevi dolayısıyla yurtdışında bulunduğundan, çift bu sürenin üçte birinden fazlasını ayrı geçirmişti fakat Roma soylularının standartları doğrultusunda başarılı ve aynı zamanda büyük ihtimalle mutlu bir evlilikti. Caesar ve Cornelia'nın bu süre içinde bir kızları olmuş, çocuğa tabii Iulia adı verilmişti. Iulia, Caesar'ın tek meşru çocuğuydu fakat bunun önemine rağmen doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Tahminler MÖ 83 ile 76 arasında değişmektedir ama bu aralığın sonlarına doğru gerçekleşmiş olması daha muhtemeldir. Iulia, MÖ 59'da evlenecekti ve bu sırada yaşı büyük ihtimalle on beş ila on dokuz arasındaydı. Caesar'ın yurtdışında olduğu süreler göz önünde bulundurulduğunda, MÖ 78'de doğudan dönüşü ile MÖ 75'te yeniden Roma'dan ayrılmasının arasındaki bir tarihte rahme düşmüş olması kuvvetle muhtemeldir.[2]

Caesar, Cornelia'ya her zaman büyük saygı göstermiştir, ki Sulla'nın onu boşaması yönündeki emrine karşı çıkması bunun en bilinen işaretidir. Roma geleneklerine göre erkekler eşlerine büyük ölçüde hürmet gösterirken karı koca arasındaki ilişkinin tutkulu olması münasebetsiz ve biraz da utanç verici kabul edilirdi. Evliliğin görevi yeni Romalı nesiller üretmek ve aile ismini devam ettirmekti; fiziksel zevk arayışında

olanlar ise bu işlerini başka yerde görürdü. Bu, bazı evli çiftlerin –belki de çoğunun– birbirine âşık olmadığı ve etkin bir cinsel hayattan yoksun oldukları anlamına gelmez. Daha ziyade aristokratik Romalıların ideallerine göre cinsellik ve aşk, evliliğin özel önem taşıyan bir boyutu olarak görülmezdi. Aristokrat kocaların cinsel ihtiyaçlarını başka yerlerde giderip karılarını utanç verici gereksinimlerine maruz bırakmamaları, genel kabul gören bir tutumdu. Bu durum özellikle Romalıların *adulescens* dedikleri genç adamlar için geçerliydi. Günümüzde de kullanılan bu terimi*, Romalılar henüz olgunlaşmamış erkekler için kullanırlardı ve içerdiği yaş aralığının otuzların sonuna kadar ulaşması mümkündü. Bu "gençlere" tam anlamıyla erkekliğe erişmiş, Cumhuriyet'in liderleri olarak sorumluluk sahibi olmaları gereken şahıslara nazaran daha fazla müsamaha gösterilirdi. Kapalı kapılar ardında kadın köleler ve fahişelerle ilişki kuranlar eleştiriye nadiren maruz kalırdı.[3]

Birçok aristokrat erkek evlendikten sonra metres tutardı. Sevgilileri tarafından kendilerine ev, apartman, hizmetkâr ve para sağlanan sosyete fahişesi ve gözdeler de bulunmaktaydı. Bu kadınlar eğitimli, zeki ve cazibeliydi; şarkı söylüyor, dans ediyor veya çalgı çalıyor, sevgililerini hem cinsel yönden hem de muhabbet açısından tatmin ediyorlardı. Bu ilişkilerin kalıcı olması beklenmezdi ve başarılı gözdeler bir sevgili/mali destekçiden diğerine geçerdi. Bu durum ilişkiyi daha heyecanlı hâle getirmekteydi; gönlünü kazanmak ve sonrasında yeterince alaka göstererek hediyeler vermek suretiyle metresin gönlünün hoş tutulması gerekmekteydi. Roma'nın en önemli isimleriyle anılan ünlü gözdeler vardır. Metres tutanlar sadece genç senatörler değildi. Sevgili ve metresi arasındaki ilişkinin tabiatı dolayısıyla bu kadınlar büyük güç sahibi olabiliyordu. MÖ 74'te konsül Lucius Licinius Lucullus'un önemli bir eyaletin komutasını almak için mühim bir senatörün metresi olan Praecia'nın gönlünü iltifat ve hediyelerle kazandığına inanılıyordu. Senatörün adı Publius Cornelius Cethegus'du, resmi hiçbir makamı olmasa da *auctoritas*ını ve senatörlüğe özgü usuller hakkındaki bilgisini açıkgözlü bir şekilde kullanarak Senato'da geçici olarak muazzam bir nüfuz edinmişti. Bir başka ünlü gözde Flora'nın hikâyesinde de görüldüğü gibi, bu kadınlar başka yönlerden de politik rol oynayabiliyordu. Bir zamanlar genç Pompeius,

* Adolesan terimi, Türkiye'de genellikle "ergen" olarak karşılık buluyor. Öte yandan Dünya Sağlık Örgütü, adolesanların yaş aralığını, 10-19 olarak belirlemiştir-e.n.

Flora'ya sırılsıklam âşıktı. Daha sonraları Flora, her birlikteliklerinde Pompeius'un onun sırtını tırmıklayıp iz bıraktığından dem vurup sık sık övünecekti. Buna rağmen Pompeius, arkadaşı Geminius'un Flora'ya sürekli kur yaptığını öğrendiğinde metresini arkadaşına takdim etmişti. Flora'yı bir daha hiç ziyaret etmemeye özen gösteren Pompeius'un arkadaşı, gösterdiği cömertlik yüzünden ona minnet borçlandı ve politik açıdan kendisini desteklemeye başladı. Bu Pompeius için büyük fedakârlıktı çünkü kadını hâlâ çekici buluyordu. Flora da Pompeius'u hâlâ sevdiğini iddia etmekteydi ve uzun bir zaman boyunca acı çektiğini söylemiştir. Gözdelerin durumu son derece istikrarsızdı; bir süre boyunca nüfuzları oldukça fazla olsa da yasal herhangi bir hakları bulunmamaktaydı ve başarıları sevgililerinin gönlünü hoş tutmalarına bağlıydı.[4]

Gözdeler ve köle kızlar sosyal düzeni veya aile bağlarını tehdit etmediklerinden aristokrat erkeklerin aşk odağı olarak kabul görüyordu. Çoğu gözdeler düşük sosyal sınıflara mensup olmalarına rağmen ekonomik açıdan kendini kurtarmış fahişelerdi. Bu sınıfın çoğunluğu şu veya bu şekilde eğlence dünyasında çalışmış köle veya eski kölelerden oluşuyordu. MÖ kırklı yılların ortasında Marcus Antonius, Volumnia (eski adı Cytheris olan bu köle, hamisi tarafından azat edilmişti) adlı pantomim oyuncusu ve dansçıya âşık olmuştu. Cicero'yu gizliden gizliye dehşete düşürecek bir şekilde Antonius, Volumnia ile halk içinde kol kola gezmekte, onu yemeklerde şeref köşesine oturtmaktaydı. Volumnia daha sonra Caesar'ın suikastçısı Brutus'un ve başka birçok senatörün metresi olacaktı. Aristokrat ve metresi arasındaki ilişki sonucu doğan çocuklar gayri meşruydu; babalarının adını alamazlardı ve onun tarafından desteklenmek gibi yasal hakları bulunmamaktaydı – kölelerin doğurdukları çocuklar ise her anlamda efendilerinin malıydı. Aristokrat erkekler için normal karşılanan metres tutma gibi özgürlükler toplum tarafından kadınlara tanınmazdı: Çocukların babasının kim olduğu konusunda en ufak bir soru işareti olmamalıydı. Sadece kocasına sadık kalmak, yani iffet, ideal bir Romalı eş için olmazsa olmaz özelliklerin başında gelirdi. Eski zamanlarda kadınlar hayatlarının tamamını, eğer isterlerse bu kadınları idam etme yetkileri bulunan babalarının veya kocalarının gölgesinde –tam anlamıyla "ellerinin altında" (*sub manu*)– geçirirlerdi. MÖ birinci yüzyılda ise, kadın üstündeki tüm hakların babadan kocaya geçtiği bu geleneksel ve müsamahasız evlilik tarzına nadiren

başvurulmaktaydı. Evlilik daha rahat bir şekil almıştı ve boşanma çok daha yaygındı fakat kadınların hâlâ kocalarına sadık kalmaları gerekiyordu, kocaları sık sık onları aldatsa bile.[5]

Caesar yirmili ve otuzlu yaşlarında birkaç gözde, köle kız ve müsait kadınla gönül eğlendirmiş olabilir. Elimizdeki kaynakların açık bir şekilde bahsetmediği bu durum yaygın biçimde görüldüğü için kayda değer kabul edilmemiş olabilir. Suetonius'a göre Caesar, fiziksel açıdan çekici köleler için sık sık pahalı hatta bazen fahiş fiyatlar ödemiş, o bile bu alımların maliyetinden utanınca muhasebe defterlerinde üstünü örttürmüştü. Bu tip hizmetkârların sadece süs olarak mı yoksa sahiplerini cinsel açıdan tatmin etmek amacıyla mı edinildikleri bilinmemektedir. Suetonius'a göre "baskın fikir" Caesar'ın tutkularının "dizginlenmemiş ve pahalı" olduğu yönündeydi. Kendisi "çok sayıda seçkin kadını" baştan çıkarmıştı. Bu kadınlar arasından hepsi önemli senatörlerin eşleri olan beşinin ismini vermekte, başkaları da olduğunu ima etmektedir. İsmi verilen kadınlardan biri Köle Savaşları sırasında Caesar'a komuta etmiş olma ihtimali bulunan Crassus'un karısı Tertulla'dır. Daha önce Crassus'un ağabeyiyle evli olan Tertulla, onun ölümünden sonra Crassus ile evlenmişti. Caesar'dan büyük ihtimalle biraz daha yaşlıydı ve Crassus'la evliliği aristokratların standartları doğrultusunda başarılıydı; çocukları olmuştu. Bu ilişkinin ne zaman yaşandığı veya ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Bu muğlaklık Caesar'ın hayatının bu yönünde hep karşımıza çıkar. Crassus'un bu ilişkiden haberi olup olmadığını bilmesek de Caesar'ın yaşadığı aşkların ünü bir hayli yayıldığından, haberdar olduğu ihtimalini göz ardı edemeyiz. Karısının sevgilisine karşı katiyen bir düşmanlık göstermemiş, aksine Caesar ile uzun süreli politik bir ittifak kurmuştur.[6]

Caesar'ın evli kadınlarla çok sayıda birlikteliği olmuş fakat hiçbirine uzun süre bağlanmamıştır. Bu konudaki en büyük istisna, Caesar'ın hayatının büyük bir kısmı boyunca devam eden Servilia'yla olan ilişkisiydi. Suetonius'a göre onu "başkalarından çok daha fazla sevmişti". Servilia'nın ilk kocası MÖ 78'de Lepidus'un darbesini desteklemiş ve bu yüzden de idam edilmiş olan Marcus Iunius Brutus'tu. Servilia, MÖ 85'te, adı babası gibi Marcus Iunius Brutus koydukları bir oğlan çocuk dünyaya getirmişti. Shakespeare'in "tüm Romalılar'ın en asili" payesini verdiği Brutus, MÖ 44'te Caesar suikastıyla son bulan komplonun

liderlerindendi. İşin garip yanı Servilia aynı zamanda yirmi seneyi aşkın bir süre boyunca Caesar'ın en zorlu rakiplerinden biri olacak Genç Cato'nun üvey kardeşiydi. Caesar da Brutus'a oldukça düşkündü ve MÖ 49-48'de ona karşı savaşmış olması bile bu sevgisinin düşkünlüğünün önüne geçmemişti. Bu durum Caesar'ın Brutus'un babası olduğu yönündeki ısrarlı dedikoduları körüklüyordu ve Plutarkhos, Caesar'ın bile buna inandığını öne sürer. Brutus doğduğunda Caesar'ın on beş yaşında olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu hikâyenin uydurma olma ihtimali oldukça yüksektir fakat bu hikâyenin varlığı bile Caesar ve Servilia arasındaki ilişkinin oldukça önceye (büyük ihtimalle yetmişlere) dayandığının işaretidir. Servilia'nın yeniden evlenmesine rağmen devam eden bu ilişki, Caesar'ın başka kadınlarla birlikte olmasının önüne geçmeyecekti. Servilia ve Caesar birbirlerine tutkulu bir şekilde bağlanmışlardı ve şiddeti zaman zaman değişse de ilişkileri oldukça uzun süreliydi. Bu da aralarında fiziksel çekimden daha fazlasının olduğunun işaretidir. Son derece zeki bir kadın olan Servilia politikayla da oldukça ilgiliydi; kocasının ve oğlunun kariyerlerini ilerletmeye hayli önem verirdi. Üç kızı da zamanın önde gelen senatörleriyle evliydi. Caesar'ın ölümünden sonra Brutus tarafından komplocuların ne yapacaklarını tartıştıkları toplantılara davet edilmiş, bu konudaki fikirleri Cicero da dahil olmak üzere bazı seçkin senatörlerinkinden baskın çıkmıştı. Erkeklere özgü politik hayata bir kadının karışmasından elbette hiç hazzetmemişti ünlü hatip, kadınların daha etkin olduğu konularda onun fikrine büyük değer vermekteydi. Cicero ve ailesi, kızları Tullia'ya uygun bir koca ararken ona danışmıştı. Tullia doğum yaparken vefat ettiğinde Servilia, kederli Cicero'ya sempati dolu bir mektup yazmıştı. Kadınların resmi herhangi bir mevki veya yetki sahibi olmalarına izin verilmezdi fakat Servilia önemli ailelerle ilişki ve dostluk bağları kurmaya özen gösterirdi.[7]

Çekici, zeki, eğitimli, çok yönlü ve hırslı... Bu tanımlar Caesar için olduğu kadar Servilia için de geçerlidir; aralarındaki fark Servilia'nın hırsının daha dolaylı olması, kendisi değil yakın erkek akrabaları için mevki arayışında bulunmasıdır. Bu ikili gerçekten de birçok yönden benzerlik göstermektedir ve bu da aralarındaki bağın samimi ve uzun ömürlü olması konusunda etkilidir. İlişkilerinin uzunluğu Caesar'ın Servilia'ya karşı hislerinin diğer sevgililerine karşı duyduğundan daha güçlü olduğu anlamına gelir. Caesar ile yaşadığı ilişkinin dışında Servi-

lia, ikinci kocası Decimus Iunius Silanus'a sadık kalmıştır. Bu sadakat, sık sık yaşadığı evlilik dışı ilişkiler yüzünden kocası tarafından boşanan kız kardeşi (beklenildiği üzere, karışıklık yaratacak şekilde onun da adı Servilia'dır) ile tezat teşkil eder. Caesar sürekli olarak evli kadınları baştan çıkarmaktaydı. Eğer bu kadınlardan herhangi birine gerçek anlamda âşık olduysa da bu durum uzun sürmemiş veya en azından tek ilişkisi haline gelmemiştir. Bu konudaki icraatlarının boyutu eşini aldatan erkekler ve hovardalar açısından hiç de yokluk çeken bir yer olmayan Roma toplumu içinde bile göze batmaya başlamıştı. O halde neden bu şekilde davrandığını anlamak önemlidir. Akla ilk gelen cevap olan çekici kadınlarla cinsel ilişkiye girmekten hoşlanması, basitliğinden dolayı göz ardı edilmemelidir. Yine de bu cevap kısmen yetersiz kalır çünkü cinsel haz daha az göze batacak şekilde kölelerle veya daha düşük sosyal sınıflara mensup metreslerle de yaşanabilirdi. Tensel açlığını tatmin etmelerinin yanı sıra bazı seçkin gözdelerin sohbeti de hoştu. Senatör ailelerine mensup evli kadınları baştan çıkartmak oldukça riskli bir davranıştı; kişinin adı kötüye çıkabilir, politik muhaliflerinin diline düşmesine yol açabilirdi. Yasalarda yer almasa da zamanın geleneklerine göre aldatılan koca, karısı ve sevgilisini zina sırasında yakaladığı takdirde sevgiliyi öldürme hakkına sahipti. Bu şekilde doğrudan şiddete pek başvurulmasa da boynuzlanan koca zorlu bir politik rakip haline gelebilirdi.[8]

Tehlikenin ilişkiye heyecan katmış olması da mümkündür. Caesar'ın zamparalığı politik rekabetin uzantısı da olabilir: Başka senatörlerin eşleriyle yatarak belki de Forum'da olduğu kadar yatakta da onlardan daha iyi olduğunu kanıtlıyordu. Başkalarının eşlerine göz koyup ellerinden almasından dolayı adının alenen kötüye çıkması, Nikomedes'le ilgili dedikoduları bastırma arzusundan kaynaklanmış da olabilir. Buna rağmen bu nedenlerin hiçbiri Caesar'ın neden aslen aristokratik kadınlarla ilişkiye girdiğini açıklamaya yetmez. Aristokrat sevgililer neredeyse hep evli olurdu çünkü senatör ailelerine mensup kızların politik bağların yaratılması ve perçinlenmesi konusundaki rolleri büyüktü. Genç yaşta evlendirilen kızlar, henüz genç yaşlarında veya orta çağlarında boşanır ya da dul kalırlarsa hemen yeniden evlendirilirlerdi. Sadece çocukları hayatta olan olgun kadınların yeniden evlenmeyip dul yaşamalarına izin verilirdi. Caesar'ın annesi Aurelia ve ikinci kocasının ölümünden sonra Servilia bu yolu izlemişti fakat Roma'da Caesar'ın ilişkiye girebileceği

bekâr aristokrat kadın sayısı oldukça azdı. Öte yandan Roma'da kamu hizmetinde bulunan senatörlerin görevleri gereği senelerce yurtdışında bulunmaları gerekiyor, dolayısıyla da evli kadınlar uzun süreler boyunca tek başlarına kalıyorlardı.

MÖ birinci yüzyıl Roma'sında aristokrat kadınlar toplumun geri kalanına nazaran daha özgürdü. Birçoğunun kocasından bağımsız dikkate değer miktarda geliri bulunmaktaydı ki bu meblağın en büyük kısmını evin gelirini bütünleyici fakat ondan ayrı olan çeyiz oluşturmaktaydı. Daha önce gördüğümüz üzere bu devirde en azından akademik anlamda, çocukluk yılları süresince erkekler ve kızlar aynı eğitimi görmekteydi. Latince ve Yunancaya eşit şekilde hâkim olurlar, edebiyat ve kültürün değerini bilerek yetişirlerdi. Erkek kardeşlerinin aksine kızların eğitim için yurtdışına çıkıp Yunan eğitim merkezlerinden birine gitmesi pek mümkün değildi. Çok sayıda filozof ve öğretmenin zaten Roma'yı ziyaret etmesinden dolayı bu durum sadece bir noktaya kadar dezavantaj teşkil etmekteydi ve farklı kültürel başarıları aşılayan okullar da bulunmaktaydı. Sallustius'un bir senatörün karısını betimlediği aşağıdaki anekdot, bu durum konusunda bizi aydınlatır:

> Bunların arasında Sempronia adlı biri vardı, erkeksi ve gözüpek davranışlarıyla birçok rezalete yol açmıştı. Bu kadın hem doğumu ve güzelliği hem de kocası ve çocukları açısından talihliydi. Yunan ve Roma edebiyatı hakkında bilgisi genişti; lir çalar, dürüst bir kadına yakışmayacak kadar maharetli dans ederdi; kendisine lüks bir hayat sağlayacak çok sayıda melekeye sahipti. Onur ve iffet ise en az değer verdiği şeylerdi. Parasını mı erdemini mi daha cömertçe harcadığı tartışılır. Şehveti o kadar azgındı ki peşinden koşmalarını bile beklemeden, erkeklerin peşinden kendi koşardı... Çoğu zaman verdiği sözleri tutmamış, borçlarını ödememiş, bir de cinayete karışmıştı; parası az olmasına rağmen lükse düşkünlüğü çılgın bir hayata sebebiyet vermişti. Yine de dikkate değer bir kadındı: Şiir yazabilen, lâtif, istediği zaman karşısındakilerle mütevazı, kibar veya hafifmeşrep sohbetlerde bulunabilen özel ve cazibeli biriydi.[9]

Sempronia, Servilia'nın ilk kocasının kuzeni olan Decimus Iunius Brutus'la evliydi. Oğlu, Caesar'ın yüksek rütbeli subaylarından biri olarak Galya Savaşı ve içsavaş sırasında görev yapacak fakat daha sonra Caesar'a ihanet edip ona suikast düzenleyenler arasında yer alacaktı.

Caesar şüphesiz onu tanıyordu fakat Sempronia'nın gönlünü kazanmaya çalışanlardan (veya onun tarafından peşinde koşulanlardan) biri olup olmadığı bilinmemektedir.

Sallustius'un Sempronia hakkında yazdıkları, kadının ahlaki düşkünlüğünün ve çılgınlığının neden olduğu bir kızgınlıkla kaleme alınmıştır fakat kadının başarılarının çoğu kendi içlerinde kötü kabul edilmezdi. Plutarkhos genç yaşta dul kalıp yeniden evlenen aristokrat bir kadından iftiharla bahseder:

> Güzelliği bir yana, genç kadının çok sayıda başka çekici özelliği bulunmaktaydı. Etraflıca okumuştu, iyi lir çalardı, geometride başarılıydı ve düzenli olarak katıldığı felsefe derslerinden faydalanacak kapasiteye sahipti. Bu özelliklerin yanı sıra entelektüel ilgilerin genç kadınlarda yarattığı nahoş meraktan da uzaktı...[10]

İffetli oldukları sürece kadınların kültürlü, eğitimli, akıllı, bir noktaya kadar da müzik ve dans konusunda yetenekli olmaları kötü algılanmazdı. Buna rağmen Caesar'ın zamanında birçok kadın bu erdemden yoksundu. Bu nesil, annelerinden ve büyükannelerinden daha eğitimliydi fakat hâlâ ev işlerinden başka pek bir şeye kafa yormamaları bekleniyordu. Daha çocuk sayılabilecek yaşta görücü usulüyle evlendirilen, ölüm veya değişen politik ittifaklar dolayısıyla kocadan kocaya geçen kadınlar mutlu ve tatminkâr bir hayat bulurlarsa şanslıydılar. Seçmeseçilme hakkı bulunmayan ve kamu hizmetine giremeyen Servilia gibi kadınlar politikaya olan ilgilerini erkek akrabalarının kariyerlerini geliştirmeye yönlendiriyorlardı. Parası olanın imparatorluğun sağladığı her türlü ganimet ve kazancı satın alabildiği bir yer olan Roma'da bağımsız servete sahip kadınlar arasında lüks hayat konusundaki rekabet yaygınlaşmaktaydı. Bazıları da kendilerine sevgili veya sevgililer edinerek hayatlarına biraz çeşni katıyordu.

Her şey göz önüne alındığında Caesar metreslerinden biraz da olsa muhabbet beklemekte ve kültürlü, hoşsohbet kadınlarla birlikte olmaktaydı. Gözdeler arasında en seçkinleri bu hizmeti belki sağlayabilirdi fakat bu konuda Roma'nın büyük ailelerinin kızları ile yarışmaları mümkün değildi. İlişkileri onu sadece cinsel açıdan değil başka birçok yönden tatmin ediyor ve uyarıyordu. Bahsedilen heyecan da (evli kadınlarla yaşanan ilişkilerin getirdiği tehlike hissi, günbegün politik sahada karşı-

laştığı ve rekabet içinde bulunduğu insanlara boynuz takmak) şüphesiz hazzına haz katmaktaydı. Aşk yaşadığı kadınlar onun cazibesine kapılmıştı ki, zaten çevresindeki pek az kişi ona direnebilirdi. O Caesar'dı; birçok genç adamın taklit ettiği farklı bir giyim tarzı vardı, görünüşü ve duruşuna büyük önem verir, özel olduğunu her daim vurgulardı. Bir süre için bile olsa onun tüm dikkatini celbetmek, şüphesiz insanın gururunu okşardı ki herkes tarafından bilinen aşk maceralarının, onun gösterdiği ilgiyi daha çekici kılmış olması mümkündür. Kaynağı ne olursa olsun farklı kadınlarla sürekli yakaladığı başarı, baştan çıkarma konusunda yetenekli olduğunu gösterir. Bir ilişkiden diğerine geçme isteği bir yerde hayatının her yönüyle sergilediği bitmez tükenmez hırsının ve enerjisinin yansımasıydı. Kendisine kafa tutup ilgisini uzun bir süre boyunca koruyacak birini arıyor olması da mümkündür. Birçok yönden ona benzeyen Servilia, Roma kadınları arasında onun ideallerine en çok uyanıydı; ilişkilerinin uzun sürmesinin nedeni de buydu. İki tarafın da gösterdiği ihtirasa rağmen göreceli olarak mesafeli ve bağımsız bir ilişkiydi bu. Servilia *Ides Martius* olayları [Caesar'ın öldürülmesi –ç.] sonrasında sevgilisinin yasını tutmuş olabilir fakat bu, sonrasında onu oğlunun davasını savunmaktan geri koymadı. Benzer bir şekilde Caesar da zamparalık konusunda her ne kadar büyük bir heves sergilemiş ve çaba sarf etmişse de bu durumun makam ve statü hırsının önüne geçmesine izin vermeyecekti. Onun hakkındaki hikâyelerin bazılarının doğru olmaması da mümkündür. Adı kötüye çıktıktan sonra herhangi bir kadınla görülmek bile ikisinin bir ilişki yaşadığı yönünde dedikodulara yol açacaktı.

Değişen Zamanlar: Pompeius'un Yükselişi

Sulla'nın ölümünden sonraki seneler, kamu hayatında giderek kendine daha iyi bir yer edinmeye başlayan Caesar için oldukça başarılı geçmiştir. Diktatörün öfkesini uyandırmış olsa bile aforoz edilmekten kurtulmuştu; Sulla'ya ve onun yarattığı rejime karşı savaşanlara katılmak içinse bir neden görmüyordu. MÖ 78'de Lepidus'un isyanına katılmadı, Marius ve Cinna'nın destekçilerinden birçoğunun hâlâ içsavaşı sürdürdükleri İspanya'ya da gitmedi. Bu kuvvetler, gelmiş geçmiş en büyük Romalı generallerden biri olan ve İspanyol kabilelerini yanına çek-

medeki başarısı sayesinde on yıla yakın bir süre Senato'nun ordularına kafa tutabilen Quintus Sertorius'un komutası altındaydı. Sertorius ile peşindekiler sürgün ve mülteci durumuna düşmüş yasaklılardı; Sulla'nın fermanları sonucunda Roma'ya dönmekten ve politik kariyer sürdürmekten men edilmişlerdi. Sertorius zaman zaman sivil vatandaş olarak bile Roma hasreti çektiğini vurgulasa da savaşmaktan başka alternatifi yoktu. Sulla'yı öfkelendirmesine rağmen Caesar'ın aile bağları onu benzer şekilde politikadan men edilmekten kurtarmıştı. Sonuç olarak devlete karşı açık bir şekilde isyan başlatmak için bir nedeni yoktu.[11]

Bu yıllarda Sulla'nın gölgesi hâlâ Cumhuriyet'in üstündeydi. Vaktinde onu desteklemeyen herkesten arındırılmış olduğu için taraftarlarıyla dolup taşan Senato'ya o şekil vermişti. Senato'nun kurumsal yetkisini artırmış, senatörlerin jüri üyeliği üzerindeki tekelini yeniden kurmuş ve tribünlerin gücünü büyük ölçüde kısıtlamıştı. Eyaletlere tayin edilen valilere getirilen kısıtlamalar gibi başka yasalar ise diğer generallerin diktatörün örneğini izleyip lejyonlarını Senato'ya karşı kullanmasını engellemeyi amaçlıyordu. Bu tip faaliyetlerin resmen yasadışı ilan edilmesinin pratik açıdan bir değeri olup olmadığı tartışmalıdır ve hem İspanya'da devam etmekte olan savaş, hem de Lepidus'un isyanı bunu ortaya koymuştur. Sulla ne kendi yaptıklarının oluşturduğu teamülün ne de faaliyetlerinin yarattığı tepkilerin önüne geçebilmiştir. İtalya hâlâ Müttefikler Savaşı ve içsavaş sonucunda çalkalanmaktaydı. Karşıt ordular ülkenin büyük bir kısmını tahrip etmişti ve vatandaşlık hakları kendilerine yeni tanınmış olan İtalyanlar henüz tam ve adil bir şekilde topluma kazandırılamamıştı. Sulla terhis ettiği askerlere dağıtmak için geniş topraklara el koymuş, bu da birçok çiftçinin mülksüz kalmasına yol açmıştı. İtalya'nın hinterlandının karşılaştığı sorunlar Spartacus'un köle ordusunun yıllar boyunca sürdürdüğü yağma harekâtları sonucunda daha da kötüleşmişti.[12]

Sulla'nın senatosu, diktatörün görevden çekilmesinden sonra karşı karşıya kaldığı sorunlarla pek başa çıkamıyordu. Köle Savaşı sırasında seçimle başa gelmiş *magister*ler tarafından komuta edilen ordular birbiri ardına bozguna uğratılmış, hatta yok edilmişti. Kesin bir zafer kazanmak uğruna olağandışı önlemler alınmıştı; iki konsül de yetkilerini teslim etmiş ve komuta daha düşük mevkili bir *magister*lik olan *praetor*luğa seçilen Crassus'a verilmişti. Yine de bu durum, alışılanın dışında

olsa da Gnaeus Pompeius'un kazandığı gücün hızıyla karşılaştırıldığında sönük kalmaktadır. Pompeius Strabo'nun oğlu olan Pompeius, MÖ 106'da doğmuştu ve Müttefikler Savaşı sırasında babasının emri altında görev yapmıştı. Strabo'nun ölümünden sonra bir süreliğine Cinna'nın yandaşlarına katılsa da burada şüpheyle karşılanmış ve en sonunda ailesinin Picenum'daki devasa topraklarında inzivaya çekilmişti. MÖ 83'te Sulla İtalya'ya çıktığında rejimin gözünden düşmüş olan veya savaşın sonucunu tahmin eden başkaları gibi Pompeius da ona katılmaya karar vermişti. Yirmi üç yaşında olan Pompeius bu mültecilerden farklı olarak ricacı değil, değerli bir müttefikti. Kendi servetini kullanarak ve çoğunlukla Picenum'dan topladığı askerlerle önce bir lejyon oluşturmuş, sonra da bu sayıyı üçe çıkarmıştı. Kendisine asker toplama ve komuta yetkisi veren *imperium* sağlayan herhangi bir mevkiden yoksun sivil bir vatandaş olduğundan bu durum tamamen yasadışıydı. Senato üyesi bile olmamasına rağmen ailesinin serveti ve nüfuzunun yanı sıra etkili kişiliği sonucunda emrivaki yapmıştı. Kuşağının en az sevilen kişileri arasında olan babasının aksine onlara komuta etmek için herhangi bir otoritesi bulunmamasını umursamayan askerleri tarafından sevilen biriydi. Sulla'ya katılmak üzere güneye doğru ilerlerken hem genç general hem de şahsi ordusu mahir ve vahşi bir şekilde savaşacaktı.

Sulla, Pompeius'tan yardım almaktan hiç çekinmedi ve onu İtalya, Sicilya ve Afrika'da savaşması için görevlendirdi. Genç komutan her seferinde düşmanı kolayca bertaraf etti. Sulla ona Büyük (*Magnus*) Pompeius adını takmış (bunu alaycı bir şekilde yapmış olması mümkün fakat o kadar karmaşık bir kişinin düşüncesini tam olarak bilmek zor), yasal *imperium* sahibi olmayan biri için benzeri görülmemiş şekilde zafer alayı için izin vermişti. Bu yıllar sırasında kazandığı şan ve şöhrete rağmen zalimliği dolayısıyla da adı çıkmıştı; ele geçirdiği ünlü senatörleri idam etmekten zevk alan, sadist biri olduğu yönünde rivayetler vardı

Bazı kişilerin nazarında lakabı "Büyük" değil "genç cellat" idi. Caesar'ın yaptığının tam karşıtını yaparak itaatkâr biçimde karısını boşayıp diktatörün üvey kızıyla evlenecekti. Halihazırda evli ve karnı burnunda olan kadın, Pompeius'la evliliğinden kısa süre sonra ölecekti fakat yine de bu durum Pompeius'a verilen değeri ortaya koyar. Diktatör tarafından verilen tüm şeref ve payelere rağmen Pompeius Senato'ya alınmamıştı ve şahsi ordusu bulunan sivil bir vatandaş olarak kaldı.

Pompeius yine de her daim politikaya ilgisini korudu. MÖ 78'de Lepidus konsüllüğe aday olduğunda onu destekledi; seçimi kazanmasındaki katkısı büyüktü. Lepidus Senato'ya başkaldırdığında ise Pompeius senatörle arasına hızla mesafe koyacaktı. Bu isyanla baş etmek zorunda kalan fakat gerekli sayıda askerden yoksun Sulla yanlısı Senato, Pompeius ve lejyonlarından bir kez daha medet umacaktı. Önceki seferlerinde sergilediği gayretle yeniden harekete geçen yirmi sekiz yaşındaki general, Lepidus ve emrindeki kuvvetleri hızla yok etti. Özellikle Servilia'nın ilk kocası Marcus Brutus'u idam ettiğinde, alışılagelmiş zalimliğini bir kez daha gözler önüne serecekti.[13]

Bu zaferin ardından Pompeius, kendisini seçim sonucu göreve gelmiş valinin komutasındaki orduya destek olarak Sertorius'a karşı İspanya Eyaleti'ne göndermesi için Senato'yu ikna etmeye çalışmaktaydı. MÖ 77'deki iki konsülün de bölgeye gönderilmekten çekinmeleri bu isteğinin gerçekleşmesine yardımcı oldu. Bu sefer Pompeius'a prokonsül olarak *imperium* verilmiş, mevkisi yasallaştırılmıştı. Kendisini destekleyen senatörlerden birinin şaka yollu söylediği üzere prokonsül olarak değil, *pro consulibus* (konsüllerin yerine) olarak gidiyordu. Önceden karşılaştığı kifayetsiz generallere nazaran daha zorlu bir rakip olan Sertorius'a karşı başlarda pek başarı kaydedemedi. Zafer kazanmaya bu kadar alışkın biri için bu tecrübe küçük düşürücü nitelikteydi fakat genç general hatalarından ders çıkarmaya muktedir biriydi ve düşmanı tarafından sindirilmeksizin ona saygı duymayı öğrenmişti. İspanya'daki savaş zorlu ve uzundu fakat yıllar geçtikçe Pompeius'un ve diğer senatörlerin komutasındaki ordular Marius yanlısı kuvvetlere karşı ilerleme kaydetmeye başlamıştı. Buna rağmen eğer Sertorius MÖ 72'de astlarından biri tarafından öldürülmeseydi savaş birkaç sene daha devam edebilirdi. Sertorius'un dehasından yoksun kalan, hırsı ve gururu yeteneğini aşan suikastçı tarafından komuta edilen ordu birkaç ay içinde yenildi. Pompeius bir sonraki sene İtalya'ya dönecek, Spartacus'un yenilgisinin akabinde kaçmayı başaran birkaç bin köleyi yakalayıp yok edecekti. Bu küçük başarı, Köle Savaşı'na son verenin Crassus değil kendisi olduğunu ilan etmesine yol açacaktı.

Pompeius ile Crassus arasındaki anlaşmazlık ikisinin de Sulla'nın emri altında savaştığı içsavaş günlerine dayanmaktaydı. Crassus ondan altı-yedi yaş daha büyüktü ve gösteriş düşkünü genç adama bahşedi-

len payelerle gösterilen ilgi onun gururuna dokunmuştu. Spartacus'e zaferi dolayısıyla hak ettiği şeref'ten kendisini mahrum etmek için yapılan girişimden de tabii ki memnun kalmamıştı. Bu vaka aynı zamanda başkalarının şanını çalmaya tevessül eden Pompeius'un kompleksli yanını sergilemekteydi. Aslında buna hiç gerek yoktu çünkü İspanya'daki savaş Spartacus'un bastırılmasından çok daha prestijliydi. Nitekim Pompeius'a, Crassus'a bahşedilen *ovatio* kutlamasından daha şerefli kabul edilen zafer alayı düzenleme hakkı verilmişti. Yine de Senato'nun ve halkın övgüleri için yaşayan Pompeius ilgiyi kendi üzerinden çeken herkesi kıskanırdı. Halk Pompeius'u severdi, yuvarlak suratı klasik olarak yakışıklı kabul edilemeyecek olsa bile açık ve çekiciydi. Onu daha iyi tanıyanlar ise duruma daha ihtiyatlı yaklaşıyordu, söyledikleriyle yaptıklarının her zaman birbirini tutmadığı ve her daim güvenilir bir arkadaş olmadığını biliyorlardı. Crassus ise aksine pek sevilmezdi ama insanlarda saygı uyandırırdı; başkalarına karşı yükümlülüklerini her zaman yerine getirir fakat ona borçlu olan birini de asla unutmazdı. Pompeius bazı yönlerden olgunlaşmamış biriydi. Bu hâli ilk zafer alayı sırasında filler tarafından çekilen bir arabayı sürmek istemesinden açıkça görülebilir. Bu akıllara zarar fikirden ancak alayın izleyeceği rotadaki taklardan birinin bu dev gibi araba ve aksamının geçişine uygun olmadığı anlaşıldığında vazgeçmişti. Hem *Magnus* lakabı, hem de insanların onu Büyük İskender'e benzetip pohpohlamasından mest olurdu. Zaman zaman çok kurnaz olabiliyordu ki bu bir general için iyi bir özellik olsa da Roma'daki politika oyununda pek işine yaramıyordu. Bu biraz da tecrübesizliğinden kaynaklanıyordu, hayatının büyük kısmını neredeyse sürekli askeri görevde geçirmişti. Yirmi üç yaşından itibaren kendi ordusuna komuta etmiş, çoğu zaman kimseden emir almadan bağımsız olarak hareket etmişti. Pompeius, insanları manipüle veya ikna etmeye değil, onlara emir vermeye alışkındı. Zamanın genç aristokratlarının aksine Senato ve Forum'daki günlük işleri yakından takip edip yaşça büyük senatörlerden kamusal hayatın nasıl idame ettirileceğini öğrenmemişti. Buna rağmen, İspanya'dan döndüğünde resmi olarak politikaya atılmanın zamanı geldiğine karar vermişti.

MÖ 71'de Pompeius otuz beş yaşındaydı fakat herhangi bir seçimli makam sahibi olmamış ve Senato'ya kayıt edilmemişti; hâlâ atlı sınıfın bir mensubundan öte bir şahsiyet değildi. Şimdiyse ertesi yılın konsül-

lerinden biri olmak istediğini açıklamıştı. Bu istek eski yasaları yeniden yürürlüğe sokan Sulla'nın kamu hizmetine dair yaptırımlarıyla çelişki içindeydi. Bu yasalara göre konsüllük makamına aday olmak isteyenlerin en az kırk iki yaşında olmasının yanı sıra *quaestor* ve *praetor* olarak hizmet etmiş olması gerekmekteydi. O sıralarda konsüllük için adaylığını ilan etmiş olan Crassus yaş koşulunu yerine getiriyordu. Öte yandan Pompeius'un bütün kariyeri Sulla'nın yasalarının lafzını ve ruhunu ihlal ediyordu. İki general de ordularıyla birlikte Roma'nın hemen dışında konuşlanmıştı ki, biri zafer alayı diğeri ise *ovatio* kutlamalarını bekliyor olduğundan bu durum tamamen yasaldı. Açıktan açığa hiçbir tehdit yapılmamıştı fakat Sulla politik rakipleriyle yüzleşmek için lejyonlarıyla şehri zapt ettiğinden beri başkalarının da aynı yönteme başvurmasından korkuluyordu. Pompeius ile Crassus anlaşmazlıklarını bir kenara koyup konsüllük için ortak kampanya başlattıklarında pek bir direnişle karşılaşmadılar. Crassus kölelere karşı kaydettiği başarı dolayısıyla bu makama gelmeye hak kazanmıştı, Pompeius ise halkın büyük kısmı tarafından bir kahraman olarak görülmekteydi. Senato dışından bir şahsın seçime girip konsül mertebesine ulaşması kurulu düzene oldukça aykırıydı fakat ordulara komuta etmiş yüksek rütbeli bu generallerin düşük mevkili *magister*liklerle uğraşmaları doğrusu gülünç olurdu. Senato tarafından yaş ve diğer konulardaki sınırlamalardan muaf tutulan ikili (her ikisinin de bu izni şehre girmeksizin alması gerekiyordu çünkü bunu *imperium*larını teslim edip lejyonlarını terhis etmeden yapamazlardı) seçimleri açık arayla kazandı.

Sulla, Pompeius'un kamu hizmetinde sürdürülecek bir kariyerle ilgili düzenlediği yasaların dışındaki kuraldışı bir konumda kalmasına göz yummuştu, Senato da bu durumu değiştirmeye istekli ya da muktedir değildi. Cumhuriyet sisteminde, özellikle de askeri krizler sırasında, esneklik hep önemli bir rol oynamıştır. Pompeius'a verilen payeler ve tanınan ayrıcalıklar olağandışı olsa da şahsi nitelikteydi; buradan kuralların yıkıldığı ve herkesin onun örneğini izleyebileceği anlamı çıkarılamaz. Buna rağmen o ve Crassus seçilmelerinden önce bile Sulla'nın kurduğu sistemin temel öğelerinden bazılarını ortadan kaldırmayı amaçladıklarını ilan etmişlerdi. Göreve geldiklerinde çıkardıkları ilk yasalardan biri, tribünlere geleneksel yetkilerini ve haklarını iade etmişti. Bu yaptırım son derece popülerdi, Caesar'ın askeri tribünlü-

ğü sırasında kendisini söz konusu yasayla ilişkilendirmesi de bundan dolayıdır. Şüphesiz Pompeius ve Crassus'un onayıyla Aurelia'nın akrabalarından Lucius Aurelius Cotta tarafından önerilen ve MÖ 70'te yürürlüğe giren başka bir yasa ise oldukça tartışma yaratan jürilerin kimlerden seçileceği sorusuna çözüm bulmuştu. Bu tarihten itibaren Cumhuriyet'in sonuna kadar jüriler eşit sayıda senatörden, atlı sınıf mensuplarından ve onların bir altındaki *tribunii aerarii* sınıfından seçilecekti. Bu yaptırım da halkın büyük kısmının desteğini toplamış ve bu uzlaşma mantıklı bulunmuştu. Uzun süredir var olan başka bir sorun ise, o sene iki *censor*'un seçilmesiyle büyük ölçüde çözülmüştü. Bu şahıslar MÖ 72'nin konsülleriydi; ikisi de Spartacus tarafından yenilgiye uğratılmış fakat bu durum politik kariyerlerine pek olumsuz etki etmemişti. Nüfus sayımının tamamlanması her ne kadar bir seneyi aşkın bir zaman almışsa da sonuç olarak oy kullanma hakkına sahip kayıtlı erkek vatandaşların sayısında muazzam bir artış görülmüştü. Kısmen bile olsa tamamlanan son sayım MÖ 85'te yapılmıştı ve 463.000 isimden oluşuyordu, son sayımda ise bu listedeki isim sayısı neredeyse iki katına çıkmış, 910.000'i bulmuştu. Bu sürecin bir parçası da senatör listelerinin *censor*lar tarafından incelenmesi ve ıslah edilmesi, yeni isimlerin eklenip faaliyetleri ve ahlaksızlıklarıyla Cumhuriyet'e öncülük etmeye kadir olmadıklarını belli eden şahısların Senato'dan atılmasıydı. En az altmış dört kişi bu şekilde cezalandırılmıştı.[14]

Pompeius ve Crassus her ne kadar ortak bir kampanya yürütmüş ve tribünlere yetkilerinin geri verilmesi için birlikte çalışmışlarsa da karşılıklı soğukluk ve kıskançlıkları kısa zamanda açığa çıktı. İkilinin daha genç olanı görevine göz alıcı bir şekilde başlamıştı. Aynı gün içinde konsüllüğe erişmiş, Senato'ya katılmış ve zafer alayı kutlamıştı. Akabinde ise *censor*lar (şüphesiz Pompeius'un da hatırı sayılır teşvikiyle) atlı sınıfına dahil kimselerin lejyonlarda süvari olarak görev yapmaya hazır olduklarını göstermek için atları ve silahlarıyla gerçekleştirdikleri eski usul bir töreni yeniden başlatmaya karar verecekti. Törenin ortasında Pompeius belirdi ve konsül olarak kendisine tayin edilen on iki *lictor*un gösteriyi izleyen halkın içinden açtığı yoldan geçerek *censor*ların huzuruna çıktı. Tören sırasında kendisine resmi bir şekilde Cumhuriyet'e olan görevini yerine getirip getirmediği sorulduğunda konsül gür sesiyle Roma'nın ihtiyacı olan her yerde hizmet ettiğini ve bunu her daim kendi komutası altında

yaptığını ilan etti. Hemen sonrasında halkın alkışlarıyla birlikte *censor*lar evine kadar kendisine refakat edecekti. Politik tiyatro açısından son derece başarılı olan bu durum, zafer alayı ve buna eşlik eden eğlencelerle birleştiğinde Crassus'un rakip olamayacağı bir noktaya gelmişti. Yine de altta kalmak istemeyen Crassus, farklı bir yöntem izleyip servetinin onda birini Hercules'e [Yun. Herakles] adamış, yemeklerle dolu on bin masalık bir halk şöleni düzenlemenin yanı sıra her vatandaşa üç ay yetecek kadar tahıl desteği sağlamıştı. Büyük kahraman Hercules zafer ve şöhretle ilişkilendiriliyordu ve kazandığı zaferi bu şekilde kutlamış son kişi Sulla'ydı. Birbirlerini gölgede bırakmaya çalıştıkça iki konsül arasındaki ilişkiler hızla soğumaya başladı fakat görev sürelerinin bitiminde başka hiçbir yerde adı geçmeyen Gaius Aurelius adlı şahsın araya girmesiyle halk huzurunda bir barışma gösterisi düzenlediler. Yüksek mevkili *magister*lerin genelde istediği şey olan eyaletlerde valilik görevi yapmayı arzulamayan ikili görev sürelerinin dolmasıyla sivil hayata geçti.[15]

Caesar'ın *Quaestor*luğu

Caesar'ın MÖ 71 ile 70 arasında yaptıkları pek bilinmemektedir. Pompeius ve Crassus'un konsüllüğü sırasında Plotius (veya Plautus) adlı tribünün önerdiği, Sertorius'un ve Lepidus'un halihazırda sürgünde bulunan destekçilerinin yurtlarına dönmelerine izin veren yasa tasarısını desteklemiştir. Kayınpederi Lucius Cornelius Cinna'yı da kapsadığından kişisel olarak önemli bulduğu bu yasanın lehinde söylev verdi. Bu söylevden sadece bir cümle günümüze ulaşmıştır: "Fikrimce, ilişkimizde ne zorluktan, ne faaliyetten ne de gayretten nasipsiz kalmışımdır." Arkadaş ve müvekkilleri kadar sülalesine karşı duyduğu görev hissi de son derece önemliydi. Bazı tarihçiler perde arkasındaki rolünün daha büyük olduğunu öne sürmüşlerdir; Pompeius ve Crassus'u konsüllük için güçlerini birleştirmeye onun ikna ettiğini söyleyenler de vardır. Bazılarına göreyse ikilinin barışmasını da o ayarlamıştır fakat bu tez sadece Aurelius'un annesinin akrabası olduğu önyargısından kaynaklanmaktadır. Bu tezlerin doğru olması imkânsız olmasa da elimizdeki kaynaklar Caesar'ı bu süreçle ilişkilendirmediklerinden sadece spekülasyon olarak ele alınabilir.[16]

Caesar'ın bu sıralarda *quaestor*luğa aday olduğunu biliyoruz ve bu makama erişmek büyük ihtimalle onun en büyük meşguliyetiydi. MÖ 70'te, Sulla'nın bu makam için öngördüğü sınır olan otuz yaşındaydı. Aristokratlar için kendi "yılında" (*suo anno*) yani yaş sınırını doldurduğu sene mevki sahibi olmak gurur vesilesiydi. Bu ve başka faktörler dolayısıyla Caesar'ın MÖ 70'in sonbaharında seçimi kazanmış ve MÖ 69'un ilk aylarında yirmi *quaestor*dan biri olarak görevine başlamış olması kuvvetle muhtemeldir. Konsül seçimleri genellikle temmuz sonunda gerçekleşirdi fakat kesin olarak konulmuş bir tarih bulunmamaktaydı. Bir senede Roma halk Meclisinin toplanabileceği yaklaşık 150 gün vardı fakat bu süre Senato'yla ilgili işlerin görülmesinin yasak olduğu festivaller ve ulusal şükran günleri dolayısıyla daha da kısalabiliyordu. *Quaestor*luk gibi daha düşük rütbeli mevkiler ise konsül seçimlerinden kısa süre sonra gerçekleşen değişik bir meclis tarafından seçilmekteydi. Seçim kampanyaları seçimlerden bir sene önce başlayabiliyordu fakat oylamadan önceki yirmi dört saat içinde oldukça hummalı bir hal alıyordu. Bu süre zarfında seçimden sorumlu *magister* tarafından kayıtları tamamlanan adaylar Forum'daki kalabalığın arasında rahatça görülmelerini sağlamak için özel olarak beyazlatılmış *toga*larını –*toga candidus*– giyerlerdi. Kalabalık şehir merkezinin içinden geçerken adaylar vatandaşları (özellikle mülk ve statüleri dolayısıyla oyları en değerli olanları) selamlardı. *Nomenclator* adı verilen özel eğitimli köle yaklaşan kimselerin isimlerini efendisinin kulağına fısıldamaya hazır vaziyette adayın arkasında durur, böylece aday bu kişileri gerektiği gibi selamlardı. Bu kölelere yaygın şekilde ihtiyaç duyulmaktaydı fakat iyi politikacılar hafızalarının böyle bir yardıma muhtaç olduğunu açığa vurmazdı. Adayların göz önünde olması önemliydi fakat birçok yönden kimle birlikte görüldüğü daha önemliydi. Adaylığını destekleyen senatörlerin seçim kampanyası sırasında kişiye eşlik etmesi beklenirdi, bu seçkin kişilerin *auctoritas*ının seçmenler üzerindeki etkisi büyüktü. Binaların cephesine boyayla yazılan destek yazıları gibi daha doğrudan propaganda örnekleri de bulunmaktaydı. Roma'ya giden ana yolun çevresindeki anıt mezarların çoğunun üstüne yazı yazılmaması veya afiş asılmaması yönünde direktif veren yazıtlar bulunmaktaydı.[17]

*Quaestor*lar otuz beş kabileye ayrılmış Roma vatandaşlarından müteşekkil bir meclis olan Comitia Tributa tarafından seçilirdi. Herhangi

bir yasanın lehine veya aleyhine oy kullanırken yapıldığının aksine *magister* seçimleri sırasında Comitia, Roma'nın kuzeybatısında, şehir sınırının dışında bulunan, parkların ve talim alanlarının yer aldığı Campus Martius adlı açık arazide toplanırdı. Bunun nedeni seçimler sırasında Forum'a sığdırılamayacak sayıda seçmenin bir araya gelmesiydi. Kesin olarak bilinmese de, adayların toplanan Meclise hitap etmelerine izin veriliyor olması muhtemeldir. Akabinde seçimlere başkanlık eden *magister,* "Vatandaşlar, bölünün" (*Discedite, Quirites*) şeklinde emir verirdi. Bu emirle birlikte kabile mensupları çitlerle ayrılmış alanlardan oluşan *saepta* adındaki geçici yapının kendilerine tahsis edilmiş bölümüne giderlerdi. Oy kullanmak için her kabile mensubu kendisine ait çevrili alandan çıkar, "köprü" adı verilen yükseltilmiş bir kalasın üstünden geçip o kabilenin oy işlemini yapmakla görevli memurun (*rogator*) yanına çıkardı. Seçmen burada oyların sayımını yapıp sonucu seçime başkanlık eden *magistere* bildirmekle yükümlü gardiyanların (*custodes*) gözetiminde oy pusulasını sepetin içine atardı. Kabileler oylarını bir birim olarak kullanır ve kararlar seçim öncesinde kurayla belirlenen sıraya göre açıklanırdı. Her kabileye bağlı seçmenlerin sayısı büyük ölçüde farklılık göstermekteydi. Bunun yanı sıra, dört şehirli kabilenin en fakir mensupları bile fazla zorluk çekmeden seçime katılabiliyordu. Bu tarihte çoğu Roma vatandaşının şehir dışında yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, bazı kabilelerin içinden sadece en varlıklıları seçimler için Roma'ya gitmeye muktedir ve razıydı. Hem bu kişilerin hem de Roma'da yaşayan fakat hâlâ taşralı kabilelere kayıtlı daha fakir vatandaşların oyları çok önemliydi. Seçime katılabilen şahısların sayısı arasındaki farklara rağmen her kabilenin oyu eşdeğerdi. Bir aristokrat için kendi kabilesinin (Caesar için bu Fabia kabilesiydi) oyunu almak önemliydi, bu yüzden de kabile mensuplarını tanımak ve onlara lütufta bulunmak için oldukça fazla çaba sarf edilirdi. Seçimlerde oyların hepsinin toplanıp çoğunluğun ne yönde olduğuna bakılmaz, makamları dolduracak sayıda adayın her biri on sekiz kabilenin oyunu aldığında seçime son verilirdi. Bu, tam anlamıyla bir oy çokluğu sistemiydi.[18]

Caesar'ın kazanma olasılığı yüksekti. Mahkemelerde kendini göstermiş ve Doğu'daki savaşlarda takdire şayan şekilde görev yapmıştı. Nikomedes ve skandal yaratan zamparalığı hakkındaki dedikoduların yanı sıra kendine özgü giyim tarzı en azından isminin duyulmasına yol

açmıştı. Ailesi Senato'nun iç halkasını oluşturan asillere dahil olmasa da Iulii Caesares sülalesinden son yıllarda birkaç *magister* çıkmıştı. Bu şahısların bazıları ailenin diğer koluna mensuptu fakat yine de halk ailenin ismini hatırlıyordu. Annesinin akrabaları da iyi durumdaydı; son beş senede iki konsül çıkarmışlardı ve MÖ 70'te *praetor* olan başka bir aile mensubu da bulunmaktaydı. Her sene yirmi *quaestor* seçildiğinden bu makam erişilmesi en kolay *magister*likti. İtalyanlara vatandaşlık haklarının tanınması birçok varlıklı taşralı ailenin oğullarının kariyer umuduyla Roma'ya gelmesine yol açmıştı fakat Roma'nın eski ailelerinden birinin ve *patricius* sınıfı mensubu birinin bu rekabetten korkmasına mahal yoktu. Öngörüldüğü gibi Caesar seçilenler arasındaydı. Bu an Caesar için önemliydi, Sulla'nın reformları sonucunda *quaestor*luğa seçilen her şahıs otomatik olarak Senato'ya da katılıyordu. *Quaestor*ların finansal ve idari birçok görevi bulunmaktaydı fakat çoğunlukla kendisi de ya eski konsül veya eski *praetor* olan eyalet valilerine vekil olarak görevlendirilirdi. Caesar bu şekilde İber Yarımadası'nın en batısındaki eyalet olan Uzak İspanya'ya (Hispania Ulterior) gönderildi.[19]

MÖ 69'da Roma'dan ayrılmadan bir süre önce halası Iulia'nın ve kısa bir süre sonra da karısı Cornelia'nın ölümüyle Caesar kişisel açıdan iki büyük darbe almıştı. Aristokrat ailelere mensup şahıslar için düzenlenen cenaze törenleri halka açık olarak düzenlenir, tüm soyun başarılarını kutlamak için bir fırsat oluşturur, seçmenlere yaptıklarını hatırlatır ve gelecek hakkında adeta dolaylı yoldan teminat verirdi. Makam sembolleriyla donanmış ve seçkin ataların maskelerini takan aktörlerin de dahil olduğu geçit töreni ilk başta Rostra'da verilecek söylev için Forum'a giderdi. Polybios'un anlatımına göre:

> ...gömülmek üzere olan adam hakkındaki [bu durumda kadın hakkındaki] söylevi kim verirse, onun hakkında konuşmayı bitirdikten sonra maskeleri orada bulunan şahısların başarı ve becerilerini, en eskisinden en yenisine doğru anlatırdı. Bu şekilde, yani cesur adamların yaşadıkları iyi hayatın her daim yeniden anlatılmasıyla asil işler başaran kişilerin şanı ölümsüzleşir ve aynı zamanda da ülkelerine iyi bir şekilde hizmet etmiş olan şahısların şöhreti halka tanıtılır ve gelecek kuşaklara miras kalır.[20]

Iulia'nın cenazesinde Rostra'nın üstündeki Caesar seçkin atalarından, Iulii sülalesinin Venüs'e dayandığından ve halasının ailesinin kral-

lıkla ilişkisinden bahsetti. İzleyen kalabalık için bunlar kendi soyu hakkında hatırlatıcı nitelikteydi. Geçit törenine sarsıcı bir şekilde Marius'un zaferlerini de dahil etmişti; onun kılığına girmesi için aktör tutmuş olması da mümkün. Sulla, rakibinin halka açık törenlerde şereflendirilmesini yasaklamıştı fakat izleyenlerden sadece birkaçı duruma itiraz etmiş, bu kişiler de zaten geri kalan katılımcılar tarafından bastırılmıştı. Sulla içsavaşı kazanmış olabilirdi ama tribünlerin yetkilerinin iade edilmesine verilen halk desteğinde de görüldüğü gibi kararlarının hepsi seçkin zümre de dahil olmak üzere birçok Romalı tarafından kabul görmemişti. Romalıların büyük kısmı, Roma'nın Afrika'da zedelenen gururunun öcünü alan ve İtalya'yı kuzeyden gelen tehlikeden koruyan Marius'u hâlâ büyük bir kahraman olarak görüyordu. Marius'u içsavaştaki rolü dolayısıyla açıktan açığa suçlayan Cicero bile Iugurtha'ya ve Cimbri kavmine karşı kazandığı zaferleri şevkle övüyor, izleyicisinin bunu sempati ve onayla karşılayacağını biliyordu. Caesar'ın jesti genel olarak hoş karşılanmış ve bu kahramana olan yakınlığının vurgulanması, popülaritesine olumlu etki yapmıştı.[21]

Asil ailelere mensup yaşlı kadınlar şerefine halka açık şaşaalı cenaze törenleri düzenlenmesi seyrek karşılaşılan bir durum değildir. Caesar'ın aynı şerefi Cornelia'ya tanıması ise beklenmeyen bir durumdu; Plutarkhos'a göre bu kadar genç bir kadın için bunu yapan ilk Romalıdır. Bu jest, durumu iyi kalpli bir adamın sahtelikten uzak hüznünün işareti olarak algılayan halkın hoşuna gitmişti. Her ne kadar günümüzde Romalılar sert ve soğukkanlı olarak görülseler de aslında oldukça duygusal insanlardı. Bir aristokratın yaşamının birçok yönü gibi cenaze törenleri de halka açık gerçekleşirdi ve bunun politik etkileri bulunmaktaydı. Caesar'ın erginliği sırasında yakın hiçbir erkek akrabası ölmemişti; bir anlamda karısının ve halasının cenaze törenleri kendi reklamını yapmak için ona bulunmaz fırsatlar sunuyordu. Caesar bu fırsatı kaçırmayacak ve elinden geldiği kadar kendi emelleri doğrultusunda kullanacaktı. Bu, hüznünün gerçek olmadığı anlamına gelmez; hisler ve politika Roma'da çoğu zaman beraberlik göstermiştir. Cornelia ile evliliği oldukça başarılı, hatta büyük ihtimalle mutlu ve sevgi doluydu. Buna rağmen elimizdeki kaynakların hiçbiri zamparalığının karısının ölümüyle başladığını iddia etmez ve evliyken karısını çoğu zaman aldatmış olması kuvvetle muhtemeldir. Kayınpederi olan Cinna'nın sembollerini de onun müttefiki olan

Marius'unkiler gibi sergileyip sergilemediğini bilmiyoruz. Marius halkın genelinde daha fazla duygu uyandırıyordu; bu yüzden de onunla olan bağı Caesar için daha önemliydi.

MÖ 69'un baharında veya yazının ilk aylarında Caesar, büyük ihtimalle emrinde görev yapacağı vali olan Anistius Vetus'la birlikte Uzak İspanya Eyaleti'ne doğru yola çıktı. Valiler seçimle göreve gelen *quaestor*lar arasından yaygın olarak istediklerini seçerdi. Caesar'ın da bu şekilde seçilmiş ve ikilinin bağlantılı olması mümkündür. Her halükârda birbirleriyle iyi anlaşmışlardı ve Caesar yedi yıl sonra Uzak İspanya Eyaleti'ne vali atandığında Vetus'un oğlunu yanına *quaestor* olarak alacaktı. *Quaestor*ların en önemli görevlerinden biri eyaletin muhasebe işlerini görmekti. Ayrıca birçok faaliyet sırasında valinin temsilcisi olarak görev yapması gerekebiliyordu. Vali zamanının çoğunu dilekçe almak, sorun çözmek ve adalet dağıtmak üzere eyaletin belli başlı yerleşimlerini ziyaret etmekle geçiriyordu. Bazen Vetus, bu işte Caesar'ı görevlendirirdi. Caesar kendisine verilen her görevi başarıyla yerine getirmişti ve yirmi yılı aşkın süre sonra yerlilere onlar için yaptıklarını hatırlatacaktı. *Quaestor*luk eyalet halkının dikkate değer şahısları arasında yandaşlar edinme şansını da beraberinde getiriyordu.

Caesar'ın ilk epilepsi krizinin İspanya'da görev yaparken gerçekleştiği aktarılmıştır fakat bunun MÖ 69'da mı yoksa MÖ 61-60'de valiyken mi olduğu kesin değildir. Büyük ihtimalle *quaestor*luğu sırasında (Plutarkhos'a göre ise daha sonra) Gades (günümüzde Cadiz) şehrine yerel mahkemeye başkanlık etmek üzere yaptığı ziyaret esnasında başka türden bir vaka gerçekleşmiştir. Rivayete göre Caesar, Hercules Tapınağı'nda Büyük İskender'in heykelini görmüş ve Makedonya kralının dünyayı fethettiği yaşta kendi başarılarının azlığı dolayısıyla belirgin bir rahatsızlık hissetmişti. Daha huzursuzluk verici olay ise annesi Aurelia'ya tecavüz ettiği bir rüya görmüş olmasıydı. Bekleneceği gibi dehşete düşen Caesar, durumu bir müneccime anlatmış ve "yazgısının dünyaya hükmetmek olduğu, tecavüz ettiği annenin, hepimizin anası olan Toprak Ana'yı temsil ettiği" cevabını almıştı. Suetonius'a göre bu açıklama Caesar'da bir an önce Roma'ya dönüp kariyerine devam etme hevesi uyandırmış, eyaletten erken ayrılmaya karar vermesine yol açmıştı. Bunu, eğer doğruysa, Vetus'un onayıyla yapmış olmalı, çünkü görevini terk ettiği yönünde herhangi bir eleştiri veya ima bulunmamaktadır.

Asıl görevini yere getirmiş, yani eyalet hesaplarının teftişini tamamlamış olması mümkündür. Herhalde görevini başarıyla yerine getirmişti fakat *quaestor*ların faaliyetleri Romalı seçmenlerin pek ilgisini çekmezdi.[22]

Anıtlar ve Gladyatörler: Caesar *Aedilis* Oluyor

İtalya'ya dönüş yolculuğu sırasında Caesar Po Vadisi'ni içine alan Gallia Transpadana bölgesinde mola verdi. Bu bölge, İtalya yarımadasındaki tek eyalet olan Gallia Cisalpina'ya bağlıdır. Yöre halkı, Romalı ve İtalyan koloniciler ile Galya kabilelerinin karışımıydı ve topluma liderlik eden aileler Roma kültürünü tamamen benimsemişti. Müttefikler Savaşı sonrasında bahşedilen vatandaşlık hakları sadece Po Nehri'nin güneyinde yaşayanlar için geçerliydi; kuzeydeki topluluklar ise sadece Latin statüsüne sahipti. Başta bu toplulukların içindeki zengin ve güçlü şahıslar olmak üzere (tam vatandaşlık hakkı en çok onların işine yarayacaktı) bütün halk bu duruma içerlemekteydi. Caesar ise zengin yeni vatandaşların oyları ilerde kıymetli olacağından, bu duyguları körüklüyordu. Yaptığı ajitasyonun Transpadana halkını isyana sürükleyecek kadar tesirli olduğu ve bu durumun bölgede tesadüfen birkaç lejyon bulunması yüzünden engellendiği yönünde tezlerin gerçek olma olasılığı düşük. Caesar'ın baştan beri amacının devrim yapmak olduğu önyargısıyla sonradan icat edilen bir uydurma olması kuvvetle muhtemeldir. Ne Lepidus'a ne de Sertorius'a katılan Caesar'ın kendi kendine isyan başlatmak amacını gütmesi ihtimal dışıdır. Kariyerinin bu devresinde böyle riskli bir işe kalkışmak sebepsiz olurdu.[23]

Roma'ya vardığında Caesar'ın ilk yaptığı şeylerden biri yeniden evlenmekti. Yeni karısının adı Pompeia'ydı; anne tarafından Sulla'nın, baba tarafından ise diktatörün MÖ 88'de konsülken mevkidaşı olan Quintus Pompeius'un torunuydu. Bu yüzden Marius ile olan bağlantısını şaşaalı şekilde göz önüne sermekten çekinmemesine ve Sulla'nın kurduğu rejimi ortadan kaldırmaya yönelik yasaları desteklemesine rağmen Caesar'ı Marius taraftarı veya Sulla aleyhtarı olarak görmek durumu basite indirgemektir. Roma siyaseti içsavaş sırasında bile pek bu şekilde keskin bir ayrım gözetmezdi. Senatörler evliliklerini ileride işlerine yarayacak bağlantılar kurmak için yapardı. Pompeia'nın akrabalarıy-

la ilgili elimizde yeterli bilgi bulunmadığı için bu birlikteliğin Caesar'ın kariyerine tam olarak nasıl bir yardımda bulunacağını düşündüğünü bilemeyiz – aristokrat aileler arasındaki bağların ördüğü ağ son derece karmaşıktır. Cornelia ile yaptığı evliliğin aksine bu sefer *confarreatio* törenine başvurması için neden yoktu. Roma'da gerçekleşen geleneksel evlilik törenleri hakkında daha bilgiliyiz. Elbette ilişkili tüm törenlerin, Caesar'ın MÖ 67'de yapılan düğününde yerine getirilip getirilmediğini bilmiyoruz. Roma'da hem özel hem de kamusal hayatın çoğu yönünde olduğu gibi burada da kurban kesilmiş ve kehanetler alınmıştır. Gelin geleneksel olarak turuncu terliğini ve evde dokuduğu elbiseyi giyer, bu elbisenin üstüne ise damadın düğün gecesi açmak için uğraşması gereken karmaşık "Hercules" düğümü ile bağlanan bir kuşak takardı. Eğer Pompeia bu konudaki törelere uyduysa saçını altı örgüyle ayırmış ve parlak turuncu bir tülle (*flammeum*) örtmüştü (eğer Caesar, *Flamen Dialis* ilan edilmişse her sokağa çıktığında bu şekilde örtünmek zorunda olan Cornelia'yı hatırlatan bir durumdur bu). Meşale ışığı altında yapılan geçit töreniyle baba ocağından alınıp damadın kapısında beklediği yeni evine götürülürdü. Evin kapısının dikmeleri ahşap tirizlerle süslenmiş, zeytinyağı veya içyağıyla meshedilmiş olurdu. Akabinde gelin, eşiğin üzerinden taşınırdı. Bu geleneğin kendilerine eş bulamayan ilk Romalıların, komşu Sabinlerin kızlarını kaçırmalarından kaynaklandığına inanılırdı. Roma'nın ilk gelinleri yeni evlerine kendi istekleri dışında girmişti. Bu tören (varsayılan kaynağının bilincinde olunmasa da) günümüzde de devam etmektedir fakat Roma'da gelini damat değil, geline eşlik edenler taşırdı.

Damat yeni eşinin temel gereksinimlerini sağlamaya hazır olduğunun göstergesi olarak bir elinde meşale diğer elindeyse içi su dolu bir kap taşırdı. Evliliği resmi hâle getirmek için uzun törenlere nadiren gerek duyuluyordu. Geleneksel teamül olabildiğince basitti: Gelin, "Sen nerede Gaius'san, ben orada Gaia olacağım" (*Ubi tu Caius, ego Caia*) der, sık rastlanan bu ismin eril ve dişil formları çiftin birlikteliğini simgelerdi. Evin kabul salonunda sembolik ve şatafatlı bir şekilde dekore edilmiş evlilik yatağı bulunmaktaydı fakat elbette çift burada yatmaz, zamanı geldiğinde yatak odasına çekilirdi. (Bazı Yunanlar, Romalı damatların odadaki bütün ışıkları söndürtüp karısının yanına zifiri karanlıkta girdiğine inanırdı. Bunun nedeni güya kadının kendini sadece cinsel haz

amaçlı kullanılan bir fahişe gibi hissetmesinin önüne geçilmesi ve onuruna leke düşürülmesini engellemekti. Bunun, Yunanların garip bulduğu Romalılar hakkında uydurdukları bir hikâye olması kuvvetle muhtemeldir.) Ertesi sabah yeni gelin ilk kez yeni evinin hane tanrılarına (*penates* ve *lares*) adak adardı. Sonrasında ise gelin ve damat özel bir şölenle misafirlerini ağırlardı.[24]

Pompeia, Büyük Pompeius'un çok uzaktan akrabasıydı; ailenin iki kolunun arası zaten pek iyi olmadığından bu evlilik Caesar ile halihazırda hayatta olan en popüler ve başarılı Roma generali arasında bir yakınlık yaratmamıştı. Konsüllüğünden sonraki iki sene boyunca her ne kadar Senato'da sönük bir performans sergilese de Pompeius hâlinden memnun görünüyordu. MÖ 67'ye gelindiğinde kazandığı zaferlerin ona sağladığı şöhreti özlediği açıktı ve kendisine yeniden komuta verilmesini sağlamak için politik manevralara başladı. Kariyeri o kadar parlak olmuştu ki, normalde konsüllere verilen eyaletlerden biri ona yeterli gelmiyordu. Akdeniz'de korsanlık hâlâ had safhadaydı ve Aulus Gabinius adlı tribün bu soruna kesin çözüm bulmak için olağanüstü bir komuta oluşturulmasını öne süren bir yasa tasarısını gündeme getirdi. Bu yönde teamül teşkil eden durumlar vardı: MÖ 74'teki konsüllerden biri olan – Caesar'ın astının babası – Marcus Antonius korsanlarla mücadele etmekle görevlendirilmişti. Konsül bu konuda pek bir başarı kaydedememiş, MÖ 72'de ciddi bir mağlubiyet yaşamış, kısa süre sonra da ölmüştü. Durum daha da kötüye gidecek, Roma'nın muhtaç olduğu tahıl ithalatını tehdit edecekti. Fikren herhangi bir yenilik teşkil etmese de Gabinius'un öne sürdüğü yasanın detayları son derece radikaldi: Yeni kumandana çok sayıda gemi ve askerin komutasını veriyor, Akdeniz'in tümü ve kıyı şeridinden 80 kilometre içe kadar uzanan topraklar üstünde *imperium* yetkesi sağlıyordu. Bu topraklarda görevli her valiyle eşdeğer veya daha fazla yetkiye sahip olacaktı. Her ne kadar Gabinius verdiği ilk tasarıda Pompeius'un adını açıktan açığa anmamışsa da aslında ünlü generalin açık ve tek seçenek olduğu açıktı. Yasa tasarısına çok sayıda belli başlı senatör karşı çıkıyor, özgür Cumhuriyet'te tek bir şahsa bu kadar fazla yetki verilmesinin hata olduğunu savunuyorlardı. Her zaman olduğu gibi şimdi de Senato'daki atalet dolayısıyla ciddi bir sorunu birinin çözüp beğeni toplaması yerine sorunun devam etmesine izin veriliyordu.[25]

Caesar'ın bu yasa tasarısı lehinde konuşan tek senatör olduğu söylenir; şüphesiz Forum'da toplanan halkı tasarıyı desteklemek için ikna etmeye çalışan Gabinius tarafından Rostra'dan söylev vermek üzere davet edilmişti. Kabile meclisi olarak yeniden toplanması emredildiğinde halk, oyunu şevkle tasarıdan yana kullandı. Başka hiçbir senatörün bu tasarıyı desteklememiş olması ihtimal dışıdır fakat Caesar büyük ihtimalle bu yasanın en çok ses getiren destekçilerinden biriydi. Kendini popüler davalarla ilişkilendirmeye hevesliydi ve korsanlarla ilgili şahsi tecrübesi dolayısıyla teşkil ettikleri tehlikenin farkındaydı. Yasa geçtiğinde piyasanın Pompeius'a güveninin işareti olarak Roma'da tahıl fiyatlarının bir anda normal seviyelere düştüğü anlatılır. Birçok önemli senatör bu görev için gönüllü olduğundan, çıkarılan yasa sonucu Pompeius'un emrine tayin edilen yirmi dört *legatus*, yani yüksek rütbeli subayın içinde çok seçkin isimler bulunmaktaydı. Sırf bu bile Caesar'ın Gabinius'a destek veren tek kişi olmadığının işaretidir. Organizasyona dayalı dehasını bir kez daha sergileyen Pompeius, kendine inananları haksız çıkarmayacaktı. Akdeniz'i sektörlere bölen general, birkaç hafta içinde İtalya'nın batısında kalan suları korsanlardan arındırdı. Akdeniz'in doğu kısmını işgal eden korsanlar da yine kısa sürede mağlup edilecekti. Bu başarının hızını bir yandan da korsanların ve ailelerinin teslim olma isteklerini kabul edip onları şiddete başvurmadan geçimlerini sağlayabilecekleri verimli araziler üstünde yeni yerleşimler kurarak iskân etmesine borçluydu. Pompeius bir kez daha Cumhuriyet'in tapılan kahramanıydı, fakat Girit'te vali olarak bulunan prokonsüle adadaki korsanları bertaraf etmesinden dolayı hakkı olan itibarı vermemesinden de görüldüğü gibi, karakterindeki karmaşıklık yine kendisini gösteriyordu. Kazandığı her başarıyla şan ve şöhret için duyduğu açlık daha da artmaktaydı.[26]

MÖ 66'da tribün Gaius Manilius, Pompeius ve Crassus'un makamına iade ettiği yetkileri kullanarak Halk Meclisi'ne bir yasa tasarısı sundu. Mithradates'e karşı uzun süredir verilen savaşın komutası MÖ 74'ten beri Lucius Licinius Lucullus'taydı ki bu makama metresi Praecia'nın yardımıyla gelmişti (bkz. bu bölüm). Lucullus, Sulla'nın adamıydı; MÖ 88'de Roma'ya saldırdığında ona katılan büyük ihtimalle tek senatördü. Cesur ve mahir bir generaldi fakat liderlik konusunda strateji ve taktik yönünde olduğu kadar yetenekli değildi. Seferleri sırasında Lucullus, Mithradates ve müttefiki Armenia kralı Tigranes'e karşı çok sayıda ba-

şarı kaydetmişti. Buna rağmen Marius, Sulla veya Pompeius gibi askerlerinin ve subaylarının sevgisini kazanamamıştı. Daha tehlikelisi ise Asia Eyaleti'ndeki Romalı işadamlarının ve vergi tahsildarlarının (*publicani*) faaliyetlerini yakından takip etmesiydi. Bu durum, tek istekleri kârdan pay almak olan valilerin gözetiminde yöre halkını istismar etmeye alışkın nüfuzlu grupların hoşuna gitmedi. Lucullus eyalet halkını ötekileştirmekten kaçınıyor, onların Mithradates'i kendilerini Roma baskısından kurtaracak biri olarak görmelerinden korkuyordu. Buna rağmen birçok varlıklı işadamı için kâr hırsı böyle endişelerden önce geliyordu ve MÖ 69'dan itibaren Lucullus'un komutası altındaki topraklar yavaş yavaş elinden alınıp başka valilere verilmeye başlandı. Sahip olduğu yetki eriyip gidiyor, savaşta kazandığı topraklardan çekilmeye zorlanıyor ve zafer gittikçe daha da uzaklaşıyordu. Bu şartlar altında Pompeius'u işi halletmesi için bölgeye gönderme fikrine sıcak bakılıyordu. Caesar zaten kolayca geçen bu yasa tasarısının da lehinde konuşmuştu. Pompeius görevi Lucullus'tan devraldı ve yine zaten neredeyse kazanılmış bir savaşın tüm itibarını üstlendi.[27]

MÖ 67 ve 66 yıllarında Pompeius'a olağanüstü komuta veren yasaların kabul edilmesi konusunda Caesar'ın desteği o kadar da önemli değildi. Ortalıkta çok sayıda eski *quaestor* ve giyim kuşamları ve davranışları alışılmışın dışında olan kıdemsiz senatör vardı. Caesar'ın hayatının bu döneminde o kadar önemli bir şahsiyet olmadığını unutmamalıyız. Kaydettiği başarılar dolayısıyla önünün açık olduğu gerçeği belirgindi fakat çok sayıda başka senatör de aynı durumdaydı. *Lex Gabinia* ve *lex Manilia* lehinde söylev vermiş olmasının Pompeius'ta minnet borcu doğurmuş olma ihtimali düşüktür çünkü bu hususta oynadığı rol pek de büyük değildi. Buna rağmen her iki yasa da hem epeyi ihtilaflı olduğundan hem de önemli senatörler Forum'da ve Senato'da bu yasalar aleyhinde söylevler verdiklerinden çok ilgi çekiyordu. Caesar fark edilmek ve kendini hem bu yasaların hem de Pompeius'un başarısıyla ilişkilendirmek için yakaladığı fırsatı kaçırmayacaktı. Belki de ünlü generalin popülaritesinin ona da bulaşacağını ümit ediyordu. Daha önemlisi, Caesar'ın çoğu vatandaşın fikrini dile getirmesiydi ki, bunların arasında meclislerde oyu son derece değerli olan atlı sınıfına mensup şahıslar ve orta sınıf Romalılar da bulunuyordu. Bu şekilde popüler davaları savunanlara *populares* deniyordu. Her ne kadar gele-

neksel tarih öğretiminde kesin olarak tanımlanmış politik bir parti veya grup olarak ele alınsalar da aslında bu kişileri birleştiren tek şey halkın desteğini toplamaya dayalı siyasi üsluplarıydı. Gracchus kardeşler, Saturninus, Sulpicius ve zaman zaman da Marius halk yanlısı politikalar izlemişti. Vurguladıkları sorunlar benzeşse de bu şahısların arasında kesin bir fikir birliği yoktu. Caesar kariyerinin başından beri *populari*s çizgisini izliyordu fakat böyle bir çizgi izleyen çok sayıda politikacı bulunmaktaydı ve bu durum, davalarının ortak olduğu anlamına gelmez. Politika aslen kişisel bir mücadeleydi ve kişi herkesle fiilen rekabet halindeydi. Sorun sadece halkın beğenisini kazanmak değildi, bunu herkesten fazla kazanmaktı.[28]

Caesar'ın seçmenleri yanına çekmek için kullandığı başka bir taktik ise bol keseden harcamaktı. Appius Yolu'nun *curator*u seçilen Caesar, bu yolu ve ilişkili yapıları yenilemek ve geliştirmek için kendi cebinden büyük harcama yaptı. Potansiyel olarak parası karşılığında iyi bir getiri sağlayabilirdi çünkü Appius Yolu Roma'dan geçen başlıca yollardan biriydi ve bunu kullanarak Roma'ya gelen seçmenler Caesar'ın onlar için yaptıklarını görecekti. Vatandaşları uğruna kendi servetini harcama hevesinin MÖ 65'te *aedilis curulis* olarak seçilmesine şüphesiz katkısı olmuştu. Toplam dört *aedilis* bulunmaktaydı; bu makamlardan ikisi pleblere ayrılmıştı; bu yüzden *patricius* sınıfına mensup Caesar'a kapalıydı. Pleb veya *patricius* olabilen *aedilis curulis*, *praetor*lar ve konsüller gibi *magister*lere özgü makam koltuğuna oturma hakkına sahipti. Zaten çok az sayıda *aedilis* bulunduğundan, Sulla bu makamı daha yüksek mevkili *magister*liklere geçmek için aşılması gereken zorunlu evrelerden biri ilan etmemiş ancak otuz yedi yaşın altındaki şahısları bu görevden men etmişti. Caesar ise *aedilis* olduğunda otuz beş yaşındaydı, zamanından iki yıl önce bu göreve adaylığını koyması için Senato tarafından kendisine özel imtiyaz tanınmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu tip lütuflar oldukça yaygındı, hatta MÖ 67'de tribünün biri 200 senatörden oluşan yetersayı bulunmadığı takdirde böyle imtiyazların verilmesini engelleyen bir yasa da çıkarmıştır. Annesinin ailesinin nüfuzunun yanı sıra *corona civica* kazanmış ve başrahip makamına nail olmuş biri olarak kendi seçkinliği, Caesar'ın bu kriterden muaf tutulmasını açıklayabilir. (Caesar'ın doğum tarihini MÖ 102 olarak veren tarihçiler, kanıt olarak *aedilis*liğe seçildiği tarihi gösterirler fakat bu durum elimizdeki verilerle

pek uyuşmamaktadır. Doğrusu mümkün olandan iki yıl geç *quaestor*luğa atanması biraz garip olurdu.)[29]

*Aedilis*in görevi neredeyse sadece Roma'nın yerel idaresiyle alakalıydı. Tapınakları korur; yolların, su kemerlerinin ve kanalizasyonların temizlik ve bakımını denetler; tahıl arzını, pazarları ve hatta genelevleri organize ederdi. İlaveten hukuki görevleri de bulunmaktaydı fakat hırslı bir politikacı için *aedilis* olmanın en çekici yanlarından biri kamusal eğlenceler ve festivallerle ilgili göreviydi. İki *aedilis curulis* özellikle Nisan ayında ana tanrıça Cybele onuruna düzenlenen ve yedi gün süren oyunlarla gösterilerden (*Ludi Megalenses*) ve eylül ayındaki on beş gün süren "Roma Oyunları"ndan (*Ludi Romanum*) sorumluydu. Hazine bu gösterilerin parasını karşılaması için *magister*lere ödenek sağlamaktaydı fakat *aedilis*lerin buna kendi ceplerinden ilave yapmaları artık gelenek haline gelmişti. *Aedilis* tarafından sunulan her müsrif gösteri ardılları için rekabet örneği oluşturuyordu. Caesar, şovmenlere yakışır şatafat ve hiçbir harcamadan kaçınmamak konusundaki kararlılığıyla hummalı bir şekilde oyun hazırlıklarına daldı. Kişisel sanat koleksiyonunun büyük kısmı Forum'da, çevredeki bazilikalarda ve bu iş için kurulan geçici revakta sergileniyordu. Hellen şehirlerinin aksine Roma'da hâlâ yeterince büyük tiyatrolar yoktu ve bu yüzden böyle yapıları geçici olarak inşa etmek icap ediyordu. Diğer *aedilis curulis* olan Marcus Calpurnius Bibulus masrafları Caesar ile paylaşıyordu fakat ortaklaşa hayvan dalaşları ve prodüksiyon gerektiren tiyatro oyunları düzenlemelerine rağmen bütün övgüler mevkidaşına gittiğinden hayıflanmaktaydı. Rivayete göre Bibulus durumu, herkes tarafından kısaca Castor Tapınağı olarak bilinen semavi ikizler Castor ve Pollux Tapınağı'na benzetmekteydi. İnsanlar, tıpkı orada yaptıkları gibi Bibulus ve Caesar'ın değil, sadece Caesar'ın *aedilis*liğinden bahsediyordu.[30]

Aedilis olarak görev yaptığı sırada Caesar yaklaşık yirmi yıl önce ölen babası onuruna gladyatör oyunları düzenlemeye karar verdi. Gladyatör gösterilerinin kökeni cenaze oyunlarında yatar. İlk başta bu oyunlar özeldi, aile içinde gerçekleşirdi fakat MÖ üçüncü yüzyılın sonlarına doğru halka açık gösteriler hâline geldiler ve hem boyut hem de şaşaa bakımından hızla geliştiler. Birçok farklı kutlama sırasında düzenlenebilen hayvan dövüşlerinin aksine gladyatör dövüşlerinin sadece ölen bir akraba anısına sahnelenebileceğine dair gelenek Caesar'ın zamanında

hâlâ geçerliydi. Roma'da ve İtalya'da son derece popüler olmuş bu kanlı eğlence için babasının ismini ortaya atması, gösteriye gerekçe bulmaktan öte bir şey değildir. Yine de Caesar'ın aradan bu kadar uzun zaman geçtikten sonra cenaze oyunları düzenlemesi olağandışıydı. İstisnai başka bir durum da bu eğlencelerin muazzam boyutuydu. İtalya'daki okullardan o kadar çok sayıda gladyatör toplamıştı ki, Senato ürkmeye başladı. Spartacus'un isyanı hâlâ akıllardaydı ve Caesar gibi hırslı birinin emrinde bu kadar silahlı insanın Roma'da bulunmasının korku yaratmış olması mümkün. Önem arz eden başka bir mevzu ise senatörlerin halkın beklentilerini had safhaya çıkaracak, ileride bu eğlenceleri düzenlemeyi daha zor ve pahalı kılacak böyle müsrif gösterilere izin vermeye gönülsüz olmasıydı. Bunun sonucu olarak herhangi bir şahıs tarafından düzenlenecek oyunlardaki gladyatör sayısını kısıtlayacak bir yasa çıkarıldı. Kaynaklarımız Caesar tarafından düzenlenen oyunlarda 320 çift gladyatörün mücadele ettiğinden ve hepsinin süslü, gümüş kakmalı zırhlarla kuşatıldığından bahseder. Benzer şekilde Bibulus ile ortak düzenlenen hayvanlarla yapılan dövüşlerde gösterişli silahlar da kullanılmıştır.[31]

*Aedilis*liği sırasında Caesar kendi cebinden muazzam harcamalarda bulunmuş ve elbette ortak projelerinde buna Bibulus'un da katkısı olmuştur. Roma halkı herkes için bedava olan gösteri ve oyunlardan büyük zevk alırdı. Bu oyunları düzenlerken cimrilik gösterenlerden hiç hazzetmez, kişinin gelecek kariyeri boyunca bunu onun aleyhine kullanır, tersine etkileyici bir gösteri ortaya koyan herhangi bir şahsı da minnetle hatırlardı. Bu durum sadece parayla ilişkilendirilemezdi; sunumları iyi değilse en pahalı oyunlar bile başarısız olabiliyordu. Caesar ise yaptığı hiçbir işi şekilsiz yapmazdı ve düzenlediği oyunlar son derece başarılıydı. Bu bakış açısından aldığı netice düşünülürse oyunlara harcadığı para boşa gitmemişti. Şahsi parasını harcıyordu ve bu parayı ciddi borca girerek toplamıştı. Plutarkhos'un anlatımına göre seçim sonucu kazanılan herhangi bir makama nail olmadan önce bile 1300 talentin (Roma parasıyla 31 milyon *sestertii*yi aşkın miktarda) üzerinde borcu vardı. (Orantısal olarak düşünürsek, atlı sınıfına mensup bir şahsın sahip olması gereken mülkün değeri 400.000 *sestertii* idi. Her ne kadar bu kriter, kısa bir süre sonrasının ölçütü olsa da bahsedilen zamanda da geçerli olması kuvvetle muhtemeldir.) Bu, muazzam miktarda bir paraydı ve Appius Yolu'nun *curator*u ve *aedilis* olarak görev yapmasından

sonra daha da artacaktı. Caesar politik geleceğinin borçlarını ödeyecek kadar parlak ve kazançlı olmasından medet umuyordu. Ona borç verenler de aynı riski alıyordu ve Caesar'ın başarılı olacağı konusundaki inançları herhalde sağlamdı. En çok borçlu olduğu kişi büyük ihtimalle Crassus'tu. Crassus'un bu şekilde sponsor olduğu tek genç ve parlak politikacı Caesar değildi fakat diğerlerine aynı şekilde artan miktarlarda sürekli borç almasına müsamaha göstermiş olmasına imkân yoktur.[32]

Caesar, *aedilis*liğinin sonunda bir jest yapmıştı. Büyük ihtimalle düzenlediği oyunlardan birinin öncesinde Marius'un Cimbri ve Töton kavimlerine karşı zaferini simgeleyen zafer yadigârlarının yeniden Forum'da sergilenmesini emretti. Sulla bu yadigârların kaldırılması ve büyük ihtimalle yok edilmesi emrini verdiğinden, Caesar'ın bunların bir benzerini de yaptırmış olması muhtemeldir. Iulia'nın cenazesinde olduğu gibi halkın çoğunluğu bu jeste de sıcak bakmıştı. Kuzeyli barbarların Roma ve İtalya'ya güruhlar halinde akacağından duyulan korkuyu çoğu kişi hâlâ hatırlıyordu. Marius Roma'yı bu makûs talihten kurtarmıştı ve çoğu kişi söz konusu zaferi kutlamaya değer buluyordu. Bir istisna MÖ 78'de konsül olan ve Caesar gibi başrahiplik mevkisine nail Quintus Lutatius Catulus'tu. Babası MÖ 102'de Marius'la birlikte konsül, MÖ 101'de ise prokonsül olarak görev yapmıştı ve popüler kahramanın ortak başarının itibarını üstlenmesini kıskanmıştı. Catulus resmi olarak adı Senato listelerinde ilk geçen *princeps senatus* olmasa bile Senato'nun büyük ihtimalle en saygıdeğer üyesiydi. Marius üstündeki vurgu Catulus'un aile şanına hakaret niteliğindeydi. Bu durum elbette hiç hoşuna gitmemişti fakat eğer anlatılan hikâyeler doğruysa aynı zamanda Caesar'ı pervasız ve potansiyel tehlike arz eden bir politikacı olarak da görmeye başlamıştı. Catulus Senato'da şöyle bir konuşma yapmıştı; "Caesar, artık Cumhuriyet'in kalelerini yıpratmaya uğraşmıyorsun – şimdi doğrudan saldırıyorsun." Yaşlı devlet adamının *auctoritas*ına rağmen Caesar'ın cevaben yaptığı konuşma son derece mantıklıydı ve senatörlerin çoğunu masum olduğuna ikna etti. Bu karar doğruydu. Kariyeri, her ne kadar gösterişli olsa da henüz sıradandı. Yine de havada devrim kokusu vardı.[33]

6. Bölüm

Komplo

Ne zaman ki servete biat edilmeye başlandı; şan, *imperium* ve yetki parayla alınır hale geldi, işte o zaman erdem parıltısını yitirdi; fakirlik utanç verici bir şey, masumiyet ise kötülük olarak algılanıyordu. Servet yüzünden gençlerimiz lüks, açgözlülük ve küstahlığın pençesine düştü; har vurup harman savurdular; kendi mülklerini yetersiz bulup başkalarınınkine göz koydular. Kalenderliği ve iffeti, kutsal veya fani her şeyi hakir görüyorlardı, düşünceli davranma veya kendilerine hâkim olma yetisinden yoksundular. – *MÖ 40'lı yılların sonunda yazan, senatör ve tarihçi Sallustius*[1]

MÖ 66'nın sonlarında gelecek senenin konsülleri için yapılan seçimleri Publius Cornelius Sulla ve Publius Autronius Paetus kazandı. Sulla diktatörün yeğeniydi ve yasaklar sırasında servetine servet katmıştı. Pompeius'la arasındaki ilişki de (büyük kumandanın kayınbiraderiydi) popülaritesini etkilemiş olabilir fakat Sulla aslen başarısını, rüşvet ve gözdağının sıkça rastlandığı seçimlerde harcadığı paraya borçluydu. Bunda olağandışı bir şey yoktur.

Bu dönem boyunca seçimlerde hileyle ilgili çok sayıda yasa çıkarılmıştı fakat sıklıkla benzeri yasaların oluşturulması, etkili olmadıklarını açıkça sergilemektedir. Bu dönemde sunulan bir yasa tasarısına göre bu tip suçlardan hüküm giyen şahıslar seçildikleri makamı kaybetmekle kalmayacak, Senato'dan atılacak, kamu makamlarına özgü sembolleri sergilemekten ve politikaya katılmaktan men edilecekti. Seçimde ikinci gelen Lucius Aurelius Cotta ve Lucius Manlius Torquatus adlı kişiler bu rüşvet yasaları uyarınca kazananlara dava açtı. Cotta, MÖ 70'te *praetor* iken mahkemelerdeki jürilerin yapısını değiştirmişti. Konsüllük için bir-iki yıl geç kaldığını hissediyordu; yenilginin bu kadar gücüne gitmesinin sebeplerinden biri bu olabilir. Ağabeylerinin ikisi de konsüllük mertebesine erişmişti. Manlius ise seçimi kazanan ikiliyle tezat oluşturacak

şekilde son derece seçkin bir *patricius* ailesinden geliyordu. Autronius kendisini hukuki olarak müdafaa etmek yerine destekçilerinden oluşan çeteleri kullanarak mahkeme heyeti üyelerinin gözünü korkutuyor, bunda başarısız olursa da mahkemeyi dağıtıyordu. Sulla'nın da benzer taktiklere başvurmuş olması mümkün – yıllar sonra Cicero başka bir davada onu savunacak, bütün şiddetin suçunu Autronius'un üstüne atacaktı. Bütün bunlara rağmen dava başarıyla sonuçlandı, her iki şahıs da makamlarından ve kamu hizmetinden men edildi. Cotta ile Torquatus, ya Sulla ve Autronius'tan sonra en fazla oya sahip oldukları için veya bir daha yapılan seçim sonucunda MÖ 65'te konsül oldular.

Konu burada bitmedi. Autronius ve Sulla kalıcı olarak politikadan uzaklaştırılmayı kabul etmeye razı değillerdi. MÖ 1 Ocak 65'te, yani konsül olarak göreve başladıkları günde Cotta ile Torquatus'a suikast düzenlemeyi planlıyorlardı. Önde gelen başka senatörler de öldürülecek, komplocular en üst yetkeyi ele geçirecekti. Fakat yeni konsüller darbeden haberdar edilmiş, kendilerine Senato tarafından silahlı koruma sağlanmış ve gün bu şekilde olaysız bitmişti. Resmi olarak olayın üstü örtülmüştü; MÖ 66'da *praetor* olan Cicero zamanında bu durumdan haberi olmadığını iddia edecekti. Gerçekler ortaya çıkmadığından dedikodular artmıştı ve yıllar geçtikçe rakiplerine çamur atmak için onları bu bulanık işlere karışmakla suçlayanlar olmuştu. Daha sonraları su yüzüne çıkan bir iddiaya göre Autronius'un baş müttefiki, bu bölümde daha sonra karşılaşacağımız Lucius Sergius Catilina'ydı. Africa Eyaleti'nde *propraetor* rütbesiyle valilik yapmış, döndüğünde Sulla ve Autronius'un görevlerinden azledilmeleriyle birlikte konsüllüğe aday olmak istemişti. Sorumlu *magister*in bu isteğini reddetmesi üzerine yetkiyi askeri güçle ele geçirmek üzere Autronius'a katıldığı söyleniyordu. Bu hususta anılan bir başka isim ise, MÖ 65'te *quaestor* seçilen ve deli dolu, ölçüsüz biri olarak görülen Gnaeus Calpurnius Piso'nunkiydi. Kısa bir süre sonra Senato tarafından *propraetor* yetkisiyle Uzak İspanya Eyaleti'ne gönderilmesi –böyle genç ve düşük mevkili bir *magister* için beklenmedik bir atama– Roma'da kalmasına izin verilirse yapacaklarından ne kadar korkulduğunun emaresi olarak algılanıyordu. Özellikle Piso görev sırasında komutasındaki İspanyol askerler tarafından öldürüldükten sonra, bu hikâyeler şüphesiz her anlatımda dallanıp budaklanmıştı. Rivayete göre bu *auxilia* (yardımcı birlik) askerleri valinin zorbalığı yüzünden

ayaklanmıştı. Durumun böyle olması elbette mümkün fakat çok sayıdaki baskıcı Roma valisinden sadece çok küçük bir kısmının suikaste kurban gittiğini de unutmamak lazım. Başka rivayetlere göre ise Sertorius'a karşı onun komutasında görev yapan İspanyol askerler Pompeius'a sadıktı ve potansiyel bir rakipten kurtulmaları ya kendilerine emredilmişti ya da buna kendi inisiyatifleriyle karar vermişlerdi. Bu kadar çılgınca bir hikâyenin ortalıkta dolaşması, bu tarihteki endişeli havanın işaretidir.[2]

Crassus ve Caesar'ın, Autronius ve Sulla'nın komplosuna dahil olduklarını iddia eden Suetonius'un versiyonunu ise işte bu bağlamda ele almalıyız. Plan Senato'daki karşıtlarını imha etmek, suçlu bulunan ikiliyi konsül, Crassus'u diktatör yapmaktı; Caesar ise artık kullanılmayan *Magister Equitum* (Süvarilerin Komutanı) mevkisine getirilecek ve fiilen Crassus'un yardımcısı olacaktı. Caesar'ın *toga*sını omzundan düşürmek suretiyle saldırının başlaması için gereken sinyali vermekten sorumlu olduğu rivayet edilir fakat Crassus ortaya çıkmayınca bunu yapmamış, "vicdanı veya korkusu" buna engel olmuştu. Suetonius'un alıntı yaptığı kaynakların hepsi Caesar karşıtı yazarlar tarafından kaleme alınmıştı. Anlattığı bir başka hikâye için de aynısı geçerlidir: Güya Caesar, Piso'yla işbirliği içinde silahlı isyan başlatmayı planlamış fakat bu plan Piso'nun ölümü sonucu suya düşmüş. Genç yaşlardan beri Cumhuriyet'in kontrolünü darbeyle ele geçirmeye niyetli olduğunu savunan başka hikâyeler gibi bunların da sonradan propaganda için uydurulmuş olması kuvvetle muhtemel. MÖ 65'te *aedilis* olarak seçilen Caesar'ın devrim arzusunda olması için neden yoktu. Akrabası Lucius Aurelius Cotta'ya suikast düzenlemeyi içeren herhangi bir komploya dahil olması da pek muhtemel değildir. Catulus'la mevkidaş olarak *censor* seçilen Crassus'un da silahlı başkaldırıdan kazanacağı pek bir şey yoktu. Konsül seçimlerinin öncesinde ve sonrasında siyasi arbedeler gerçekleşmişti ve bir komplo kurulmuş olması da mümkündür fakat Caesar veya Crassus'un bu komploya dahil edilmesi sonraları uydurulan bir eklenti olsa gerek.[3]

Hem antik hem de modern tarihçiler, bu yılları Crassus ve Pompeius arasındaki rekabetle şekillenmiş olarak görmeye meyleder. MÖ 67'de Catulus, korsanlarla mücadele için verilen komutanın tek bir şahsa gereğinden fazla yetki bahşettiğini savunuyordu. Pompeius, Mithradates'e karşı verilen savaşın da başına getirildiğinde içsavaşın ilk zamanlarında Sulla'nın sahip olduğundan çok daha fazla sayıda askere, çok daha geniş

topraklar üzerinde yetkiye sahipti. İmparatorların hükmü altında yazan tarihçiler Pompeius'un kendisine verilen engin yetkileri teslim edip MÖ 62'nin sonlarına doğru İtalya'ya dönmesini şaşkınlıkla karşılayacaklardı. Roma'nın tek hükümdarı olacak kuvvete sahip herhangi bir şahsın egemenlik arzulayacağına inanılıyordu. Oysa bugün biliyoruz ki bu inanış yanlıştır; Pompeius istediklerini yapmak için daha geleneksel yolları seçecekti. Cicero'nun bu yıllarda yazdığı mektuplar büyük generalin Sulla'nın izinden gideceğinden şüphelenmediğini açıkça sergiler. Birçok senatörün yeni bir içsavaş beklentisi içinde olmadığı açıktır fakat bunun tamamen imkânsız olduğunu düşündükleri anlamına da gelmez. Halihazırda aktif olarak kamu hizmetinde bulunan herkes MÖ seksenlerde yaşanan vahşeti, ünlü şahısları ölüme mahkûm eden sürgün listelerini ve Rostra'yı süsleyen başları hatırlayacak yaştaydı. Tüm bunlar Roma'nın kalbinde olmuştu ve yeniden gerçekleşmeyeceğini kim söyleyebilirdi? Pompeius, Sulla'nın kana susamış kurmaylarından biri, "genç cellat"tı. Olgunlaştıkça biraz daha sakinleşmişti fakat halihazırda kariyerinin küçük bir kısmını Roma'da günlük kamusal işlerle uğraşarak geçirmişti. Herkes Afrika, İspanya, Sicilya ve İtalya'da kazandığı zaferlere Küçük Asya'da yenilerini ekleyen bu çetin kumandanı tanıyordu fakat gerçek Pompeius'u kaç kişi tanıyorum diyebilir ve nasıl davranacağını kim bilebilirdi? Mevcut şartlar Sulla'nın karşılaştığı ve onu fiilen köşeye sıkıştıran durumdan çok daha farklıydı. Yine de Roma'da biri hoşnutsuz konsül Cinna'nın yaptığı gibi silah zoruyla gücü ele geçirse Pompeius'un kılıç elinde ordusunun başında Roma'ya dönmesi için bu durumun neden veya bahane teşkil etmeyeceğini kim söyleyebilirdi. Seçimlerin ve mahkemelerin sekteye uğratıldığı ve önde gelen senatörler arasındaki rekabetin vahim bir hal aldığı bu dönemlerde böyle bir senaryoyu hayal etmek kolaydı.[4]

Pompeius'un aksine halk Roma'da çok daha fazla vakit geçiren ve kamu hizmetinde aktif rol alan Crassus'u tanıyordu. Cumhuriyet'in en zenginlerinden biri ve serveti Pompeius'unkiyle yarışır düzeyde olan Crassus, bir kişinin şahsi ordusunu kurmadığı sürece kendisine zengin diyemeyeceğini söylemekten hoşlanırdı. Servetine rağmen bu lüks ve haz çağında bile yaşam stili dikkate değecek kadar kanaatkârdı. Lucullus ve Cicero'nun büyük rakibi hatip Hortensius gibi şahıslar servetlerini kralla ra layık ev, villa ve bahçelerinde göz önüne serer, savurganca egzotik

yemekler yerlerdi. Seyretmek kadar yemek amacıyla da içinde deniz balığı yetiştirdikleri tuzlu su havuzları inşa etmek için harcadıkları çabalar meşhur olmuştu. Crassus parasını böyle gelip geçici arzular için çarçur etmez, zaten muazzam ölçülerdeki servetini artırmak için kullanırdı. Çok sayıda işte parmağı vardı; vergi tahsildarları ve eyaletlerde faaliyet sürdüren şirketlerle bağlantılarını korumaya özen gösteriyordu. En göz önünde olduğu alan emlak işiydi: Elindeki binaları geliştirip fiyatlarını artıran yüzlerce nitelikli kölesi vardı. Bu kölelerin arasında bir grup, bu zamanda Roma'da bulunmayan itfaiye birliği olarak eğitilmişti. Şehrin büyük kısmı dar yollarla birbirinden ayrılan yüksek, kalabalık ve sadece kiradan sağladıkları kârla ilgilenen ev sahiplerince ucuza inşa edilmiş *insulae* adındaki apartmanlardan oluşuyordu. Yangınlar kolay başlıyor ve özellikle İtalyan yazının sıcağında çabuk yayılıyordu. Crassus yangın başlamasını bekleyip yangının yolu üstündeki binaları ucuza alarak Roma'nın hatırı sayılır bir kısmını ele geçirmişti. Pazarlık tamamlandıktan sonra yangınla mücadele etmesi için itfaiye birliğini olay yerine sevk ediyor, onlar da bunu genellikle yangının önünü kesmek için bazı binaları yıkarak gerçekleştiriyorlardı. Bu şekilde aldığı binalardan bazılarını kurtarmak mümkün oluyor, yıkılanların yerine ise usta köleleri tarafından yeni binalar yapılıyordu. Daha zengin vatandaşlar için şaşaalı evler yapmak asıl ilgi alanıydı fakat birçok önde gelen Romalı gibi varoş apartmanları da olması mümkündür. Bu mülkleri ele geçirme yolu hem kararlı hem de acımasız yönünü ortaya koyar. Büyük ihtimalle MÖ 73'te Licinia adlı Vesta bakiresiyle adı çıkmıştı. Licinia resmen iffetsizlikle suçlanıyordu ki, Vesta bakireleri için bu suçun cezası canlı halde mezara kapatılmaktı. Crassus ismi dolayısıyla akrabası olması ihtimali bulunan Licinia'yla, evini satın almak için görüştüğünü söylediğinde dava düşmüştü. Herkes emlak konusundaki hevesinden haberdardı ve bu açıklama, ilişki içinde olabilecekleri fikrinden baskın çıkmıştı. Licinia aklanmıştı fakat rivayete göre Crassus evi satana kadar onun peşini bırakmamıştı.[5]

Crassus sadece evlere, muazzam malikânelere ve gümüş madenlerine sahip bir emlak kralı değildi; servetini politik amaçları için kullanırdı. Gördüğümüz gibi Caesar'ın, halkın sevgisini kazanmak için gerçekleştirdiği gösterişli icraatlar için ondan borç almış olması kuvvetle muhtemeldir. Crassus kamu hizmetine giren birçok kişiye borç vermeye hevesliydi. Faizle borç verdiği pek olmazdı fakat ödeme için anlaşılan tarih

gelip çattığında borçluya aman vermezdi. Başkalarına lütufkâr davranarak onları minnet borcu altına sokuyor, politik çıkar sağlıyordu. Bu dönemdeki 600 senatörün büyük kısmının, hatta belki çoğunluğunun, Crassus'a borcu vardı veya geçmişte faizsiz verdiği borçlardan yararlanmışlardı. Bu şahısların çok ufak bir kısmı yeterince parası olan büyük ailelere mensuptu. Caesar gibi birçoğu, iç halkayı oluşturan ailelere uzaktan dahildi. *Magister*lik makamına ulaşmamış önemsiz senatörler de bulunmaktaydı; konuşmaları nadiren isteniyor olsa da bu kişiler hâlâ Senato mensuplarıydı ve oy kullanma hakları bulunuyordu. Crassus, servetini kullanımlarına açarak gösterdiği bonkörlük dolayısıyla bu kişiler arasında büyük nüfuz sahibiydi. Eğer birisini kendisine karşı minnet borcu altında bırakacaksa, başkaları için iyilik yapmaktan kaçınmazdı. Crassus, Cicero gibi kariyeri hukuksal alanda sergiledikleri yeteneğe dayanan kişilerle karşılaştırıldığında bile mahkemelerde son derece aktifti. Cicero, Crassus hakkında şunları söyleyecekti:

> Ortalama sayılacak retorik eğitimine ve ondan daha da az doğal yeteneğe rağmen çabaları, çalışmaları ve kendisine duyulan minnet borcunu cliensleri adına makul bir şekilde kullanmaktan kaçınmaması sonucunda uzun yıllar boyunca önde gelen avukatlardan biri olmuştur. Söylevlerinin karakterinde açık bir Latince, dikkatle seçilmiş ve ayarlanmış, gereksiz süsten arındırılmış sözler vardı. Fikirleri zekiceydi fakat konuşma tarzı ve sesinin dikkate değer bir yanı yoktu: Her şeyi aynı tarzda söylerdi.[6]

Plutarkhos, Crassus'un mahkemeye çıkmadan önce konuşmasını özenli bir şekilde hazırladığından da bahsetmiştir. Avukatlık tarzı doğal yetenekten çok çabaya bağlıydı fakat yine de son derece etkiliydi ve başkalarının reddettiği davalara bakmaya razı olması çok sayıda kişinin ona minnet borcu beslediği anlamına geliyordu. Benzer şekilde birçok adayın seçim kampanyalarında aktif olarak yer alması, ileri bir tarihte kendisine avantaj sağlayacak minnet borcunu da birlikte getiriyordu. Yeni bağlantılar kurmak için gösterdiği çaba bazen kaypak görünmesine yol açıyordu. Bazen mahkeme veya Forum'da birini savunuyor, ertesi gün ise bu kişinin karşıtlarından birinin tarafını tutuyordu. Crassus Roma'da olduğu zamanlarda Forum'da nadiren görünen Pompeius'un aksine politika konusunda sıkı çalışıyordu. Pompeius'un serveti ve *auc-*

*toritas*ı diğer herkesinkinden daha büyüktü fakat kalabalığı sevmeyen ve mahkemelere nadiren çıkan Pompeius, elindeki bu kaynakları kullanmaya gönülsüz gibiydi. Crassus ise her daim göz önündeydi, başkaları adına konuşuyor, onları destekliyor, karşılaştığı daha mütevazı şahıslara bile adlarıyla hitap etmeye özen gösteriyordu. Kalabalığın sevgisini hiçbir zaman kazanamadı ama nüfuzu ona saygı gösterilmesini sağlamaya yetiyordu. Önde gelen şahısların dava edilmesi kamu hayatının normal ve sık görülen bir parçasıydı fakat Crassus'a karşı kimse bu şekilde bir hamlede bulunmamıştı. Plutarkhos önde gelen şahısları cesurca dava etmekle ünlü bir pleb tribününden bahseder. Crassus'u neden hiç hedef almadığı sorulduğunda, İtalya'da insanların uzak durmasını sağlamak için tehlikeli boğaların boynuzlarına saman asma geleneğine gönderme yaparak, çünkü "onun boynuzlarında saman var" cevabını vermişti. Latincede saman ve tefeci anlamına gelen kelimelerin kökleri aynı olduğundan bunun kelime oyunu da olması mümkündür.[7]

MÖ 65'teki *censor*luğu sırasında Crassus'un büyük planları olduğu açıktır. Gallia Cisalpina Eyaleti'nde yaşayanların büyük kısmını vatandaş olarak kaydetmeyi amaçladığını duyurmuştu. Caesar bu bölgedeki kışkırtmalara zaten karışmıştı ve Crassus bu kadar çok sayıda yeni seçmenin minnetini ve gelecek desteğini kazanmaya istekliydi. Diğer senatörler ise bu durumun Crassus'a sağlayacağı nüfuzdan çekiniyorlardı ve mevkidaşı Catulus yeni vatandaşları kabul etmeyi şiddetle reddediyordu. Crassus aynı zamanda Mısır'ı eyalet olarak Roma'ya katmaya ve vergi altına almaya çalışıyordu (bunu nasıl yapmayı planladığını bilmiyoruz, çünkü bu meselelerle genelde *censor*lar ilgilenmezdi). Ülke çalkantı içindeydi; çökmüş Ptolemaiosların hanedanlık kavgaları ve isyanlarla boğuşuyordu. Suetonius'un anlattığına göre Caesar, *aedilis*liği sırasında kazandığı popülariteye dayanarak, bazı halk tribünlerini kendisini olağanüstü yetkilerle Mısır valisi olarak atamaya ikna etmeye çalışmıştı. Bu mevzuda Crassus'la işbirliği içinde olması mümkündür. Eşit şekilde mümkün başka bir ihtimal ise her ikisinin de zenginliğiyle ünlü bu bölgede yetki sahibi olarak servetlerini artırmayı amaçladıklarıdır. Durum ne olursa olsun, her iki planın da muhalifleri çoğunluktaydı ve bu yüzden başarısız oldular. Crassus ve Catulus birbirleriyle kavgalıydı ve her mevkide sadece birkaç ay geçirdikten sonra ikisi de istifa etti. Vatandaşların ve mülklerinin sayımını yapmak olan asıl görevlerini ye-

rine getirmemişlerdi ve yeni bir sayım yapılana kadar onyıllar geçecekti. Roma'nın en önemli kurumlardan biri kamu hayatının değişen şartlarına ayak uyduramıyordu.[8]

Cato, Catilina ve Mahkemeler

Caesar, MÖ 64'te ilk kez *magister* sıfatıyla mahkemede hâkimlik yaptı. *Praetor*ların yetişemeyeceği kadar dava biriktiğinde *aedilis* ve eski *aedilis*ler hâkim olarak göreve çağrılırdı. MÖ 64'te cinayet mahkemesi (*quaestio de sicariis*), kısmen bu kurumda görevli *quaestor*lardan biri olan Marcus Porcius Cato'nun faaliyetleri dolayısıyla haddinden fazla dava ile ilgileniyordu. Bu senatör, kariyer basamaklarının ilki olan bu mevkide görev yapan öteki şahıslara kıyasla görevini fazlasıyla ciddiye alıyordu. Hazineyi denetlemek üzere atanan Cato, alışılagelmiş teamülü izlememiş, günlük idari işleri bu iş için sürekli orada bulunan kâtiplere bırakmayı reddetmişti. Aksine, işin her yönünü detaylı şekilde irdelemiş, söylenenlere bakılırsa profesyonel kadrosunu bilgisiyle ve titizliğiyle şaşırtmıştı. Kâtipler bu durumu şiddetli bir dirençle karşıladı, o sene görev yapan diğer *quaestor*lardan bazılarını onun önünü kesmek için kullanmaya çalıştılar. Cato'nun buna cevabı ise kadronun en yüksek mevkideki üyesini kovmak, bir diğerini de dolandırıcılıktan dava etmek olmuştu. Görev yaptığı sene içindeki başka bir yaptırımı ise diktatörlük döneminde gerçekleşen bazı uygunsuzlukları araştırmaktı. Sulla sevdiği destekçilerinin Cumhuriyet'ten "borç" almasına izin vermişti. Cato ise bu borçluları takibe alacak, bu paranın geri ödenmesini sağlayacaktı. Özellikle dikkatini yoğunlaştırdığı gruplardan biri, yasaklıların başına konulan 12.000 *denarius*luk (48.000 *sestertius* değerinde) ödülü toplayan şahıslar olmuştu. Bu kişilerin adları kamuya açıklanmış ve bu "kanlı para"yı iade etmek zorunda bırakılmışlardı. Yasaklar sırasında yaşanan kâbusun anısı hâlâ tazeydi, bu yüzden halkın çoğunluğu *quaestor*un icraatlarını onaylıyordu. Zamanın ruhunu fark eden yargıçlar, zaman kaybetmeden bu şahısların hepsini cinayet suçundan mahkemeye verdiler. Sulla'nın yasakları, diktatörün adına Cumhuriyet düşmanı ilan edilmiş kişilere karşı faaliyet yürüten şahıslara koruma sağladığından bu durumun yasallığı tartışmalıdır. Nasıl tribünlerin statü ve yetkilerinin iade edilmesi konusunda kamu-

oyunun gösterdiği heves Sulla'dan önceki "gerçek" Cumhuriyet'in var olduğu günlere dönme arzusunu yansıtıyorsa, bu davalar da diktatörlüğün temelini ve yasallığını sorguluyordu. Roma kısa zaman önce yaşanan şiddet ve kargaşayla hesaplaşmaya çalışıyordu.[9]

Bu davalara bakmak Caesar'ın şüphesiz mutlulukla kabul ettiği bir görevdi. Diktatörlük yıllarındaki tecrübeleri dolayısıyla yasaklar sırasında aktif olarak görev yapan ve bundan çıkar sağlayan şahıslara karşı sempati beslemediğini söyleyebiliriz. Bu tip popüler davalarla ilişkilendirilmek politik açıdan da yararlıydı. Hâkimlerin jüri üzerinde kontrolleri bulunmamaktaydı fakat taraflardan birini kollaması mümkündü ve Caesar, resmi hazine kayıtlarından suçları zaten belli olan bu şahısların hüküm giymesi için elinden geleni yapacaktı. Suçlu bulunanlar arasında Sulla'nın *centurio*larından biri olan Lucius Luscius, yasaklar sırasında 10 milyon *sestertius*u bulan bir servete kavuşmuştu. Bir diğeri, maktullerinin arasında Sulla'nın açık emrine karşı konsüllüğe aday olan Quintus Lucretius Ofella'nın da bulunduğu, Catilina'nın dayısı Lucius Annius Bellienus'tu. Catilina da mahkemeye çıkarılmıştı; suçlu olduğu açıktı fakat Cicero'nun ileri tarihteki tahkirinin abartılmış olması mümkündür. Cicero'nun iddiasına göre Catilina, Marius'un yakın akrabası olan kayınbiraderinin kesik başını sokaklarda sergilemişti. Catilina, tüm bunlara rağmen beraat etti. Bu durumda Caesar'ın parmağı var mı bilmiyoruz fakat bu davalarda hüküm giyen şahıslara kıyasla Catilina çok daha önemliydi ve daha nüfuzlu tanıdıklara sahipti. Catilina'nın, Caesar'ın yardımına ihtiyaç duymamış olması mümkündür ancak öte yandan Caesar'ın başka davalarda gösterdiği hevesi bu davada sergilemediği açıktır. İleri yıllarda politik ilişkilerinin devam etmesi, bu davanın kişisel düşmanlıkla sonuçlanmadığı anlamına gelir fakat olup biteni tam olarak anlamak zordur. Marius'la olan bağlantısına rağmen Caesar, bu dönemde kendisine yapılan haksızlıkların öcünü almaktan bir nebze kaçınmıştır. Suetonius'un anlatımına göre Sulla'nın öfkesinden kaçarken kendisini tutuklayan ve büyük bir rüşvet sonucu gitmesine izin veren subay Cornelius Phagites'i dava etmeyi alenen reddetmişti (bkz. 3. Bölüm). Cornelius pazarlığın kendisine düşen bölümünü gerçekleştirmişti ve kendisine yardımda bulunan birini asla unutmayacağını her daim vurgulayan Caesar'ın, bunun kendisini tutuklamasından daha önemli olduğunu düşünmüş olması mümkün.[10]

Bu, Catilina'nın başından geçen ilk dava değildi. Senato'nun kıdemli üyeleri arasındaki bağlantıları, Afrika'da *propraetor*luk yaptığı sırada rüşvet ve görevi suistimalden suçlandığı davadan beraat etmesini sağlamıştı. Büyük ihtimalle bunda da suçluydu fakat Catulus gibi şahısların mahkemede onu savunması birçok vali gibi Catilina'nın da cezasız kurtulmasına olanak verdi. Hatta bu davada davacı taraf bile davalıya büyük ölçüde müsamaha göstermişti. Sulla ve Caesar gibi Catilina da kadim fakat yüzyıllar içinde önemini yitirmiş ve kamusal hayatın köşesine itilmiş, zengin ve son zamanlarda önem kazanmış ailelerle rekabet etmeye çabalayan *patrici* ailelerinden birinin mensubuydu. İçsavaşta büyük bir servet kazanmış, Sulla'nın en hevesli destekçileri arasında yer almıştı. Bunu izleyen yıllarda kariyeri skandallarla çalkalanacaktı. Başka aşk maceralarının yanı sıra bir Vesta bakiresini baştan çıkarmakla suçlanmıştı. Akabinde zengin ama adı kötüye çıkmış biri olan Aurelia Orestilla (bildiğimiz kadarıyla Caesar'ın annesiyle akrabalığı bulunmamaktadır) ile evlendi. Sallustius onun hakkında biraz ketumca "iyi kimseler, onun güzelliğinden başka bir şeyini övmediler" diyecekti. Yeni karısı evin neredeyse yetişkinliğe ermiş oğluyla aynı çatı altında yaşayamayacağını söylediği için Catilina'nın kendi oğlunu öldürdüğü konusunda çılgın dedikodular ortalıkta dolanıyordu. Catilina kötü bir şöhrete sahipti; zampara olarak biliniyor, hem erkek hem de kadın arkadaşları aristokrasinin hovarda kesimlerinden geliyordu. Fakat aynı zamanda cazibeli bir kişiliği vardı ve beraberindekilerde aşırı bir sadakat duygusu uyandırma yeteneğine sahipti. Caesar'la arasındaki benzerlikler göz alıcıdır ve Catilina'ya ne olduğunu, Caesar'a ne olabileceğinin göstergesi olarak kullanabiliriz. Tüm skandallara rağmen Catilina'nın kariyeri de, normal kuralların askıya alındığı içsavaş yıllarını saymazsak, aslen sıradandı. Başarı kazanmak konusunda gösterdiği hevesli ve umarsız irade bize yine Caesar'ı hatırlatır. MÖ 66'da konsüllüğe aday olmaktan men edilmişti ve bir sonraki sene de (büyük ihtimalle eyaletlere özgü irtikap mahkemesinde davası sürdüğünden) aday olmayacaktı. MÖ 64'te yeniden konsüllüğe aday oldu. Hem Crassus, hem de Caesar onu destekliyordu.[11]

Catilina'nın aksine Marcus Porcius Cato her yönden Caesar'a tezattır. İkinci Kartaca Savaşı'nda gösterdiği üstün hizmet dolayısıyla Senato'ya getirilen, konsül ve *censor* olarak görev yapmış "yeni adam"

Yaşlı Cato'nun torununun oğluydu. Yaşlı Cato her daim kendisini kadim ailelerin efemine aristokratlarıyla karşılaştırır, onların Yunan dili ve kültürüne besledikleri sevgiyle alay eder, katı görev anlayışının ışığında hayatını basitçe yaşardı. Roma tarihini düzyazı üslubunda Latince kaleme alan ilk kişi olan Cato, eserinde aristokrasinin başarılarını değil, Roma halkının icraatlarını kaydetmek istemiş, bu yüzden de *magister*lerin isimlerini saymamıştı. Genç Cato'nun atasının davranışlarını ve yaşam tarzını benimseyerek ün ve saygı kazanması senatör ailelerinin kendilerini nasıl lanse ettiklerinin ilginç bir örneğidir. Cato, geleneksel Roma değerlerinin vücut bulmuş haliydi (geçmiş kuşaklara atfedilen bu değerlerin tarihsel gerçekçiliği tartışılabilirdi ve Cato'nun davranışları kimse tarafından taklit edilmese bile saygı uyandırıyordu) ve Stoa felsefesine körü körüne bağlıydı. Bu öğreti, erdemli bir hayat sürmeyi her şeyin üstünde tutuyordu fakat Cato için bu durum takıntı seviyesine çıkmıştı. Cato'nun adı hiçbir zaman skandalla anılmadı, kimse onu lüks bir hayat idame ettirmekle suçlamadı. Caesar'ın titizliği ve garip giyim tarzıyla tezat oluşturacak şekilde Cato görünümüne önem vermezdi. Roma sokaklarında sık sık yalınayak dolaşırdı. *Magister* olarak resmi görev başındayken *toga*sının altına tünik giymeden işini yaptığı söyleniyordu. Yolculuk sırasında ata binmeyi reddedip yürümeyi tercih eden Cato'nun bu şekilde bile beraberindeki atlılarla aynı hızı yakaladığından bahsedilir. Plutarkhos'a göre, yine Caesar'ın aksine gerdek gecesine kadar seks yapmamıştı. Ancak nefsine hâkim olma düsturundan karısı nasibini almamıştı ve ileride zina yüzünden boşanacaklardı. Caesar'ın uzatmalı sevgilisi olan üvey kardeşi Servilia için de aynısı geçerlidir.[12]

Davranış konusunda Caesar ve Cato büyük bir ayrışma gösterseler de bazı yönlerden benzer amaçlara sahiplerdi. Hırslı politikacıların kendileriyle aynı mevkilere aday olan diğerlerinin arasından sivrilmeleri gerekiyordu, bu yüzden de fark edilmek çok önemliydi. Cato bu konuda daha avantajlıydı çünkü aile bağlantıları Caesar'ınkilerden daha iyiydi. Şahıs *magister*lik makamına nail olduğunda tüm mevkidaşlarını geride bırakmalıydı. Yeteneğe önem veriliyordu fakat şahsın icraatıyla dikkat çekmesi de önemliydi. *Quaestor*luğu sırasında Cato, farkını herkesin önünde ortaya koymaya özen gösteriyor, sadece yeteğini değil kendisine özel katı erdem anlayışını da sergiliyordu. Yasaklar sırasında cinayet işlemiş ve bundan çıkar sağlamış kişileri adalet karşısına çıkar-

mak popüler bir yaptırımdı, dikkat çekmiş ve beğeni toplamıştı. Her ikisi de karşıt şekilde –Caesar titizliği ve moda yaratan duruşuyla, Cato alenen umursamaz dağınıklığıyla– akranlarından kendisini ayırıyordu. Caesar'ın lükse düşkünlüğü ve savurganlığı, Cato'nun ise azla yetinmesi bunun bir başka örneğidir. Cato ve Caesar'ın şan ve şöhreti ilk zamanlardan itibaren dikkate değer hale gelmişti ve yüksek mevkilere ulaşacaklarına kesin gözüyle bakılıyordu. Stilleri her ne kadar farklı olsa da aynı oyunu oynuyorlardı.

Eski Suçlar ve Yeni Komplolar

MÖ 64'ün sonunda yapılan seçimler bir kez daha kıran kırana geçti. *Praetor*luk için bir sene daha beklemesi gerektiğinden Caesar'ın adaylığı söz konusu değildi fakat başkalarının seçim kampanyalarını destekliyordu. Bu, sonraki için destek toplamanın ve başka *magister*lerin minnetini kazanmanın önemli yollarından biriydi. Konsüllük yarışı özellikle dişe diş geçiyordu. Catilina sonunda mevkiye adaylığını koymayı başarabilmişti ve adı bir onun kadar kötüye çıkmış fakat yeteneğinden yoksun olan Gaius Antonius'la politik ittifak içindeydi. Kayda değer başka bir aday ise ünlü hatip Marcus Tullius Cicero'ydu. Cicero, başarı için kendi yeteneğine güvenen bir "yeni adam"dı. Şöhretini mahkemelerde kazanmış, MÖ 80'de Sulla'nın astlarından birine, MÖ 70'te ise adı kötüye çıkmış fakat zengin ve nüfuzlu bir valiye karşı açtığı davalarla başka benzer davalar sayesinde ünlü olmuştu. Caesar gibi Pompeius'a doğunun komutasını veren Manilius Yasası'nı desteklemişti ve popüler kahramanın destekçileriyle ilişkilendiriyordu. Cicero ve Pompeius (ve ironik bir şekilde Catilina), Müttefikler Savaşı sırasında Pompeius Strabo'nun komutasında görev yapmıştı. Cicero aynı zamanda kendisini atlı sınıfının haklarının koruyucusu olarak lanse ediyordu ve *aedilis* olarak görev yaptığı sırada planladığı eğlencelerin kaliteli olmasına dikkat etmişti. Bu halk yanlısı tutumu kendilerine "iyiler" (*boni*) adını takan Senato'daki başlıca aristokratların pek hoşuna gitmemiş ve bir kuşak boyunca hiçbir "yeni adam" konsüllüğe erişememişti. Netice itibariyle Catilina üzerindeki şüpheler Cicero'ya yaradı ve ünlü hatip açık arayla birinci olurken Antonius zar zor ikinci geldi.[13]

Cicero ve Antonius MÖ 1 Ocak 63'te resmen göreve başladıklarında karşılarına ilk çıkan husus, tribün Publius Servilius Rullus tarafından önerilen radikal toprak yasası tasarısı oldu. Bu kapsamlı tasarı fakir vatandaşlara toprak dağıtılmasını öngörüyordu. Dağıtıma önce Campania'daki kamu arazileriyle başlanacaktı; zaten Gracchus kardeşler tarafından başlatılan dağıtım sonrası *ager publicus* olarak elde neredeyse sadece burası kalmıştı. Eldeki toprak önerilen tasarı için yeterli olmayacağından, Cumhuriyet kalan toprağı satın alacaktı. Yasa tasarısı toprak satanlara iyi bir fiyat garanti ediyor, satışların gönüllü olmasını şart koşuyordu. Sulla'nın içsavaş sonrası el koyulan topraklara yerleştirdiği eski askerlerin çiftlikleri de bu yasadan muaf tutulmuştu. Gereken parayı sağlamak için eyaletlerdeki mülklerin satılması bile gerekebilirdi. Otuz beş değil, on yedi kabileden oluşan bir meclis tarafından seçilen ve beş yıl boyunca *propraetor* yetkisine sahip on kişilik bir komisyon (*decemviri*) bu programın işleyişini denetleyecekti. Proje muazzam boyutlardaydı ve komisyonu oluşturan on kişinin yetkileri de bir o kadar geniş, çözüm bulmaya çalıştıkları sorun bir o kadar gerçekti. İtalyan taşrası kötü durumdaydı ve çok sayıda fakir vatandaşın son derece umutsuz durumda olduğu açıktı. Malını mülkünü kaybeden çoğu kişi Roma'ya sürüklenmişti, ailelerini geçindirecek bir iş bulmakta zorlanıyorlardı. Şehir belli fırsatlar ve işler sunuyordu fakat oraya giden herkes tutunamıyordu. Kiralar pahalıydı, kalabalık apartmanlarda yaşam koşulları sefil olabiliyordu ve asiller gibi kamu hizmetinde zenginleşme şansından mahrum çoğu fakir vatandaş için borç bataklığından kurtulmak zordu.

Rullus'un önerdiği toprak yasası bu sorunların hepsini kendi başına çözemezdi fakat çok sayıda insanın hayatını bir nebze de olsa kolaylaştıracaktı. En başta, o senenin on tribünü de bu yasayı destekliyordu. Crassus ve Caesar'ın da Rullus'u hevesle destekliyor ve on kişilik komisyona seçilmeyi umuyor olmaları kuvvetle muhtemeldir. Pompeius'un bakışı ise biraz daha muğlaktı. Bu yasa seferlerini tamamlamak üzere olan askerlerine çiftlik sağlayacaktı fakat eğer bu projede Crassus'un rolü önemliyse çok sayıda vatandaş büyük rakibine minnet borcu duyacaktı. Bazı tribünlerin onun destekçisi olması tasarıya tamamen karşı çıkma ihtimalinin düşüklüğünü gösterir; hâlâ Roma'dan uzakta bulunmasının da bu konuda kesin bir fikir oluşturmasına izin vermediği söylenebilir. Cicero başından beri projeye muhalifti ve hayatı boyunca ben-

zer tasarılara hoş bakmayacaktı. Birçok önde gelen senatör de Rullus'a karşıydı ve konsül, kendisine hâlâ tam olarak ısınmamış bu şahıslara yaranmanın zamanının geldiğini düşünmüş olabilir. Cicero, Senato'ya ve Forum'da toplanan halka yaptığı bir dizi konuşmada bu yasayı yerin dibine geçirdi. On komisyon üyesine, olağanüstü yetkilerinden dolayı kral yaftası yapıştırıldı, kötü emelleri olan karanlık şahısların bu tasarıda parmağı olduğu iddia edildi. Bu meşum şahıslar –isimleri verilmemişti fakat Crassus'tan ve büyük ihtimalle Caesar'dan bahsettiğini herkes çıkarmıştı– Pompeius'a rakip olmak istiyorlardı. Tribünlerden en az biri de tasarıyı veto edeceğini açıklamıştı. Cicero'nun söylevleri galip geldi ve tasarı yasalaşmadı.[14]

Bunu izleyen birkaç ay içinde Caesar, Gallia Cisalpina Eyaleti'nde vali olarak yaptığı görevinden dönen eski konsül Gaius Calpurnius Piso'yu dava etti. Görevi suistimal ve irtikabın yanı sıra Po Vadisi'nden bir Galyalıyı haksız yere idam etmekle suçlanıyordu. Caesar bir kez daha yöre halkının davasını almıştı fakat bu sefer de başarısız olacaktı. Piso, makamının *auctoritas*ını çetin hitabet yeteneğine ekleyen Cicero tarafından başarılı şekilde savunuldu. Buna rağmen, davayı açmaya cüret etmesi ve dava süresince gösterdiği heves ve yetenek Caesar'a Piso'nun ömür boyu sürecek düşmanlığını kazandırdı. Aynı yıl Caesar kral Hiempsal'dan bağımsızlığını ilan etmeye çalışan Numidialı genç bir asilzade olan yandaşı adına mahkemeye çıkacaktı. Kralın oğlu Iuba'nın da bulunduğu görüşme kızışacak, hatta Caesar bir noktada Iuba'nın sakalına asılacaktı. Bu fevri hareket, bir hatibin çoğu Romalıda bulunan yabancı düşmanlığını kullanmak için bilerek yapılmış olabilir fakat sinirden kontrolünü kaybetmiş olması daha muhtemeldir. Caesar'ın kusursuz adabına ve aristokrat duruşuna rağmen (en mütevazı konukseverliği bile kabul eden ve durumdan yakınanları eleştiren biriydi) hayatı boyunca bazen öfkesini kontrol etmekte zorlandığına rastlanmıştır. Amacı ne olursa olsun, anlaşmazlık kralın lehine sonuçlanmıştı. Caesar yandaşını terketmeyecek, Roma'dan kaçırana kadar kendi evinde saklayacaktı.[15]

MÖ 63'te birkaç farklı sefer Caesar, o yılın tribünlerinden biri olan Titus Labienus'la işbirliği yaptı. MÖ 70'lerde Cilicia ve Asia eyaletlerinde Servilius Isauricus komutasında görev yapmış yaşça birbirine yakın ikili, büyük ihtimalle uzun süredir tanışıyordu. Labienus, Pompeius'un aile çiftliklerinin baskın olduğu Picenum'dan geliyordu ve ikisi arasın-

da bir bağlantı bulunması muhtemeldir. Labienus tribünlüğü sırasında Pompeius'a olağanüstü payelerin bağışlanması için yasa çıkarttı. Büyük kumandana, oyunlara gittiğinde muzaffer generallere özgü defne yaprağından tacı ve mor pelerini, araba yarışlarında ise makam sembollerini kuşanması için izin verildi. Bu payelerin hem ortaya atılmasında hem de teşvikinde Caesar'ın büyük rol aldığı aktarılır. Suetonius'a göre Caesar aynı zamanda Labienus'un Senato'nun yaşlı ve önemsiz üyelerinden Gaius Rabirius aleyhine açtığı davada da ilham kaynağıydı. Otuz yedi yıl önce, yani Caesar'ın doğumundan kısa süre sonra gerçekleşen olaylarla ilgili olarak, geçmişte kalmış *perduellio* (vatana ihanet olarak çevrilebilir) suçuyla yargılanmaktaydı. Rabirius, Saturninus ve Glaucia'nın destekçilerini katletmek üzere konsülleri takip edenlerden biriydi. Ölenler arasında Labienus'un amcası da vardı. Çok daha sonraları kaleme alınmış ve büyük ihtimalle pek güvenilir olmayan bir kaynağa göre Rabirius, olaydan kısa süre sonra Saturninus'un kellesini yemekte sergilemişti. Davacı taraf Rabirius'u kişisel dokunulmazlığı bulunan tribünü öldürmekle suçlamış olabilir fakat bunu yaptığı için ödül alan bir köle bulunduğundan bu pek de mümkün değildir. MÖ 100'de Senato yüce ferman (*senatus consultum ultimum*) vermiş, Marius ve mevkidaşı konsüle Cumhuriyet'i korumak için ne gerekiyorsa yapmalarını emretmişti. Caesar ve Labienus Senato'nun bu fermanı verme hakkını veya *magister*lerin bunu uygulama yükümlülüğünü değil, bu emirlerin nasıl yerine getirildiğini sorguluyorlardı. Marius'un radikallerin teslim olmasını kabul ettiği fakat sonra bu kişilerin Senato Binası'nın çatısına tırmanan güruh tarafından öldürüldüğü yönündeki inanç, davanın temelini oluşturuyordu. *Senatus consultum ultimum*, *magister*lere Cumhuriyet'i tehdit eden vatandaşlara karşı güç kullanma yetkisi tanıyordu ama bu şahıslar teslim olup etkisiz hale getirildiklerinde kendilerine verilen yasal korumadan mahrum kalıp kalmadıkları tartışmalıydı.[16]

Davanın çoğu detayı günümüze ulaşmamıştır. Davacı tarafın delilleri esas olarak Cicero'nun Rabirius lehine verdiği söylevden alınmıştır. Aynısı Rullus'un toprak yasası için de geçerlidir, konu üzerine elimizdeki en önemli kaynak Cicero'nun detaylı ve son derece düşmanca söylevidir. Tüm bunlar çok garipti. Davada zaten muazzam bir zaman aşımı mevcuttu. İçsavaş sırasında Roma'nın elit zümresi arasındaki can kaybı da göze alınırsa zaten hayatta kalan tanık sayısı azdı. Herhangi bir şahsı

perduellio suçundan yargılaması için modern bir usul bulunmamaktaydı. Sulla, benzer fakat ikinci derece *maiestas* (fiilen Roma halkının yüceliğine karşı işlenen suç, bir anlamda halka hakaret) suçuyla ilgili kalıcı bir mahkeme kurmuştu. Buna rağmen Caesar ve Labienus bilerek kökü beş yüz yıl öncesine, Roma'nın krallar tarafından yönetildiği zamana uzanan yasayı seçmişti. Eski prosedür, vatandaşlara artık verilmeyen cezalardan biri olan suçlu şahsın çarmıha gerilmesini öngörüyor, suçluya gönüllü sürgün hakkı da tanımıyordu. İki hâkimden oluşan bir kurul (*duumviri*) kurayla göreve getirildi. Bunlardan biri Caesar, diğeri ise önceki senenin konsülü ve Caesar'ın uzaktan kuzeni Lucius Iulius Caesar'dı. Her ne kadar bu durum şüpheli görünse de, seçim işlemini yürüten *praetor*un da işin içinde olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz. Durumun rastlantı olması da mümkündür.

Rabirius her iki hâkim tarafından da suçlu bulunarak ölüme mahkûm edilmiş fakat Comitia Centuriata nezdinde temyiz için Roma halkına sığınmasına izin verilmişti. Cicero'nun yanı sıra en büyük Romalı hatiplerden Quintus Hortensius, Labienus'a karşı yaşlı adamı savunacaktı. Cicero büyük ihtimalle bu sırada vermiş olduğu söylevi daha sonra yayımlatacaktı. Bu söylevde, Saturninus'un ölmeyi hak ettiğinden ve Rabirius'un onu öldürmediğinden bahsediyor fakat aynı zamanda da eğer müvekkili bundan sorumlu ise bunu gururla söylemesini dileyeceğini belirtiyordu. Uzun zamandır kullanılmayan bu yasanın yeniden ortaya çıkarılmasındaki acımasızlıktan bahsediyor, Roma mahkemelerinde sıkla görüldüğü gibi Labienus'a çamur atıyor, dolaylı yoldan onun "herkes tarafından bilinen" ahlaksızlığından dem vuruyordu. Cicero haklı olarak konuşmak için kendisine normalden az zaman verildiğinden de yakınmıştı. Her ne kadar Caesar'ın yargıç olarak bariz düşmanlığı halkın bazı kesimleri arasında davalıya karşı sempati uyandırsa da, Cicero'nun söylevleri Comitia'da toplanan halkı pek etkilemişe benzememektedir. Oylamanın Rabirius'un aleyhine gelişeceği açıktı, ancak bu alışılmadık iş yine garip bir sonuca bağlanacaktı. Yapısı eski Roma ordusundan alınmış bir meclis olan Comitia Centuriata şehir sınırları dışındaki Campus Martius'ta toplanırdı. O günlerde Roma hâlâ küçüktü ve düşmanları yakındaydı. Eli silah tutan herkesin oy vermek için toplanması şehri saldırıya açık bırakıyordu. Bu tehlikeye karşı önlem olarak Ianiculum Tepesi'nde gözcüler konuşlandırılırdı. Gözcüler pozis-

yonları koruduğu ve işlerini yaptığı sürece tepede kırmızı bayrak açılırdı ve Comitia Centuriata devam ederdi. Eğer bayrak indirilmişse bu, Roma'nın tehlike altında olduğu anlamına geliyordu; meclis hemen dağıtılır, vatandaşlar silahlanırdı. Bu gelenek Caesar'ın zamanında da devam ediyordu fakat artık işlevini yitirmişti. Meclis, Rabirius hakkındaki oylamasını bitirmeden önce *praetor* Quintus Caecilius Metellus Celer bayrağın indirilmesi emrini verdi. Meclis karar alınmadan dağıtıldı ve dava yeniden açılmadı.[17]

Elimizdeki kaynaklardan hiçbiri Metellus'un neden böyle davrandığını açıklamaz. Rabirius'u korumak için mi yoksa Labienus ile Caesar'a yaşlı ve önemsiz bir senatörü cezalandırmadan işin içinden çıkış yolu sunmak için mi bunu yaptığını bilmiyoruz. Davanın peşini bırakma konusunda istekli görünmeleri asıl amaçlarının Rabirius'u cezalandırmak olmadığını gösterir. *Senatus consultum ultimum*un diğer bütün yasaların ve vatandaşlık haklarının üstünde olup olmadığını sorgulamışlardı, ancak ne bu soruya açık bir cevap sağlamış ne de yasayı değiştirmeyi başarabilmişlerdi. Pratik anlamda en büyük başarıları gelecekte bu tip emirler doğrultusunda hareket eden *magister*leri sınırlayacak bir teamül oluşturmalarıydı. Kişisel anlamda ise dava Caesar ve Labienus için başarılı geçmişti. Rabirius hakkında karar vermekle yükümlü meclis, Caesar ve Labienus'un destekçilerinin yanı sıra, dava ve onun yansıttığı daha kapsamlı sorunlar çerçevesinde harekete geçenlerden meydana geldiği için olağan mahiyette değildi. Çoğu vatandaş bu tip meclislere katılmak için gereken vakit, ilgi ve fırsattan yoksundu; zaten katılabilen herkes katılsaydı Comitia Centuriata'nın yapıldığı yere sığması mümkün olmazdı. Bunun yanı sıra bu mecliste zenginler daha iltimaslıydı. Meclisin Rabirius'u mahkûm etmeye gönüllü olması, bu vatandaşların davacıya sempati duyduğunun işaretidir. Caesar bir kez daha kamusal hayatta kendini ortaya koyuyor ve popüler davalarla bir ilişki kuruyordu. MÖ 62'de yine Comitia Centuriata tarafından, aday olmaya hak kazandığı ilk sene *praetor* seçilmesi popülaritesinin kanıtıydı.

Praetor makamı son derece önemliydi ve eğer isterse görev süresi bittiğinde *praetor*a eyaletlerden birinde komuta verilebiliyordu. Bu alanda sert bir rekabet vardı; *quaestor*luk yapanların yarısından fazlası asla daha yüksek bir memurluğu elde edemiyordu. Tüm bunlara rağmen, Caesar'ın bu göreve seçilmesi MÖ 63'ün son aylarında yakalayacağı

seçim başarıları arasında en az dramatik olanıydı. Caesar'ın da üyesi olduğu, on beş başrahipten müteşekkil kurumun başı olan *Pontifex Maximus* makamı, Quintus Caecilius Metellus Pius'un (Sulla'yı destekleyerek hatırı sayılır nüfuzlarını biraz daha artıran üretken Metellus ailesinin başka bir üyesi) ölümüyle boş kalmıştı. Diktatör Sulla bu makama ve diğer yüksek mevkili rahipliklere atama yetkisini Senato'ya vermişti. Velhasıl Labienus bu konuda önceden var olan teamüle geri dönülmesi ve bu atamaların halkın seçimiyle yapılmasını öngören bir yasa çıkardı. Oylama otuz beş yerine, kurayla seçilen on yedi kabileden müteşekkil, sayısı düşürülmüş bir Kabile Meclisi'ne sunulacaktı. Bu tasarının yasalaştığı tarih tam olarak bilinmemektedir; Metellus'un ölümünün beklendiği için önceden mi yoksa akabinde telaşla mı hazırlandığı da kesin değildir. Herhangi bir yasa tasarısı açıklandıktan sonra mecliste oylamaya sunulması için üç pazar günü, yani fiilen olarak yirmi dört gün geçmesi gerekiyordu. Caesar tasarının lehinde söylev veriyordu ve yasa geçtikten hemen sonra bu mevkiye adaylığını koyacaktı.[18]

Pontifex Maximus büyük prestij sahibiydi ve birçok yönden Romalı rahiplerin en önemlisiydi. Sonuç olarak bu mevki, Cumhuriyet'in önde gelen şahısları tarafından arzulanıyordu. Hem Catulus, hem de Caesar'a Kilikya'da komuta etmiş Publius Servilius Isauricus bu mevkiye aday olmuştu. Her ikisi de Caesar'dan yaşça büyüktü. İşgal ettikleri makamlar ve kendilerine bahşedilen payeler göze alındığında daha seçkin bir kariyerleri olduğu söylenebilir. Bu atamadan hâlâ Senato sorumlu olsaydı bu mevkiye Catulus'un getirileceği nerdeyse kesindi. Seçimlerde ise sonuç daha muğlaktı: Halk Caesar'ın *aedilis* olarak yaptığı harcamaları ve popüler davalara sürekli olarak verdiği desteği hatırlıyordu. Caesar, seçim kampanyası sırasında da bol keseden para harcamış, her kabiledeki kilit adamları yanına çekmek için hediye dağıtmaktan ve lütufkâr davranmaktan kaçınmamıştı. Rakipleri de aynı şekilde davranıyordu ve oylamanın tüm meclis yerine on yedi kabile tarafından yapılıyor olması rüşveti kolaylaştıracak nitelikteydi. Seçim yaklaştıkça Catulus, Caesar denen yeniyetmenin ciddi bir rakip hâline gelmesinden endişelenmeye başladı. *Auctoritas*ı ne kadar büyük olursa olsun, özellikle kendinden bu kadar genç bir rakibe karşı seçimi kaybetmekle zedelenebilirdi. Kampanyanın başında Caesar'ın çok borcu olduğunu bilen Catulus, Caesar'a mektup yazarak rahiplik yarışından çekildiği takdirde ona büyük mik-

tarda para vaat etti. Bu teklifi rakibinin zayıflık belirtisi olarak gören Caesar ise kabileleri yanına çekmek amacıyla daha fazla borç alacaktı. Tehlikeli bir kumardı bu. Alacaklıları Caesar'ın gelecekteki başarısına oynuyorlar, bu yüksek mevkinin sağlayacağı kazancın hayalini kuruyorlardı. *Pontifex Maximus* makamının finansal getirisi bulunmamaktaydı fakat kaybetmek Caesar'ın sonu olurdu. Eğer seçmenleri yanına çekemediği görülürse, alacaklıları onu risk olarak kabul etmeye başlar ve akabinde şansı tamamen dönüp iflas etmeden borçlarını ödemesi için Caesar'ı sıkıştırabilirlerdi.

Seçim günü gelip çattığında (bu günün ne zaman olduğunu bilmiyoruz ama MÖ 63'ün sonlarında olmalı) Caesar biliyordu ki, o gün bu mevkiden çok daha fazlasını kazanacak veya kaybedecekti. Aurelia oradaydı; ayrılmadan önce Caesar'ı öptü. Caesar, ona eve ya *Pontifex Maximus* olarak döneceğini ya da hiç dönmeyeceğini söyledi. Bu, Aurelia hakkında bu zamanlarda anlatılan ender anekdotlardan biridir ve oğlunun hayatında oynadığı önemli rolü açıkça sergilemektedir. Caesar'ın bunları karısı Pompeia veya sevgililerinden biri yerine annesine söylemiş olması da dikkate değer. Her ne kadar bundan kesin olarak emin değilsek de görünüşe göre Aurelia, oğlunun evinde yaşıyordu. Belki de bir anlamda Aurelia, Caesar'ın ailesine duyduğu borcun simgesiydi; kazandığı başarıların sadece kişisel önemi bulunmuyordu; bunlar aynı zamanda ailenin önem ve statüsünü geri kazanması yönünde atılan adımlardı. Rahiplik için giriştiği rekabet kumar niteliğindeydi; eğer kaybederse ciddi kayıplar yaşayacak, bu durum kariyerini baltalayacak hatta belki de bitirecekti. Caesar, bu riski almadan önce başarısını sağlama almak için gereken her şeyi yapacaktı. Catulus'un telkin ettiği üzere yarıştan çekilmek Caesar'ın içgüdülerine uymazdı. Caesar, kumarbazların mizacına sahipti ama temkinli bir kumarbazdı. Daha fazla para harcayarak potu artırmış, başarı şansının yüksek, alınan riskin yerinde olduğuna karar vermişti. Kaybetme ihtimali her zaman mevcuttu ama Caesar başarı şansının yüksek olduğunu hesaplamış olmalı. Özellikle Marius'un savaş yadigârlarını sergilemesi vakasından sonra Catulus'un ona gösterdiği düşmanlık, Caesar'ın rakibinin de aynı sonuca ulaştığını gösteriyor.[19]

Bu hususta kazanan Caesar olacaktı. Plutarkhos'a göre az farkla, Suetonius'a göreyse açık ara kazanmıştı. Suetonius'un anlatımına göre Caesar'ın, Catulus ve Servilius'un kabilelerinden topladığı oy sayısı, iki-

linin Meclis'in tümünden aldığından fazlaydı. Bu, son derece dişli rakipleri alt eden Caesar için büyük bir zaferdi. *Pontifex Maximus* payesiyle gelecekte devletin dini ve ritüel işlerinde önemli bir rolü olacaktı. Diğer başrahipleri kontrol etme yetkisi yoktu. Kurumun diğer üyeleri çoğunluk oluşturdukları durumda onun kararını feshetme yetkisine sahipti fakat yine de makama gelen şahıs muazzam bir prestij ve *auctoritas* kazanıyordu. Tüm bunların yanı sıra, *Flamen Dialis* makamının aksine politik ve askeri kariyerin önünde engel oluşturacak kısıtlamalar bulunmamaktaydı. Sacra Via'nın bir ucundaki *domus publica* adı verilen makam evi de *Pontifex Maximus*a tahsis edildiğinden, mekânsal açıdan da önemli değişiklikler geliyordu. Caesar gözden uzak Subura'dan Cumhuriyet'in kalbine yakın bir yere taşınmıştı. Forum'un doğu ucunda yer alan *domus publica,* Vesta Tapınağı ile başrahiplerin kayıt ve yazıtları tuttukları ve heyet halinde toplantılarını yaptıkları yer olan Regia'yla bitişikti. Regia ismi saray anlamına gelir; yapılan kazılarda bu alanda çok eski dönemlerden beri bir yapı bulunduğu, sonraki dönemlerde yapılan inşaatlarda da bu yapının sıradışı şeklinin korunduğu ortaya çıkmıştır. Bu eski yapının gerçek anlamda bir saray olup olmadığı konusundaki tartışmalar hararetli bir biçimde sürmektedir fakat bunlar bizim konumuz değildir. Geç Cumhuriyet'te hem *domus publica* hem de Regia eskiliği ve kutsallıkla olan uzun süreli bağıntısı nedeniyle aziz tutulan yerlerdi.[20]

Bu seçim Caesar için kritik nitelikteydi ama şaşırtıcı sonucuna rağmen önemi konsüllük seçimlerinden çok daha azdı. Catilina yeniden bu mevkiye adaylığını koymuştu; Servilia'nın kocası Decimus Iunius Silanus da adaylar arasındaydı. Silanus ikinci kez aday oluyordu. Bundan birkaç yıl önce Cicero onun bir hiç olduğunu söylemişti. Konsül Cicero seçimlerden sorumluydu. Adaylardan birinin de teşvikiyle seçim sırasında rüşvete karşı katı yasalar çıkardı; bu suç artık on yıl sürgün cezası taşıyacaktı. Yeni yasalar, belki de Catilina tarafından başlatılmış ve kısa zamanda diğer adaylar tarafından da uygulanmaya başlanmış olan ve halen muazzam boyutlara ulaşan rüşvet olaylarını durduramadı. Cato böyle bir seçimde kimse dürüstçe kazanamayacağından, kim kazanırsa onu dava edeceğini ilan etmişti. Kayınbiraderi Silanus istisnaydı. Bu durum çağdaş okuyucuya ikiyüzlülük gibi geliyor olabilir fakat aile bağlarına büyük önem veren Roma aristokrasisi bu durumu hiç de tuhaf görmemişti. Talih Catilina'nın yüzüne bir süredir gülmemişti ve

açıkça çaresiz durumda olan senatör, fakir halkın koruyucusu rolünü üstlenmişti. Kendisi de fakir olduğundan, onların çektiklerini iyi anlıyordu. Cumhuriyet'in sadece kendi çıkarlarıyla ilgilenen değersiz ve adi bir zümre tarafından ele geçirildiğinden alenen bahsediyordu. Konsüllerden biri Senato'da ondan bunu açıklamasını istediğinde, iki Cumhuriyetten bahsedecekti: Halk, kendisine rehberlik edecek bir başa sahip olmayan güçlü bir vücut, rakipleriyse kendilerine ciddi destek olacak varlıklardan yoksun vücutsuz birer baştı. Halkın ihtiyaç duyduğu başın kendisi olduğunu ilan etti. Çok sayıda insanın onun davasına katıldığı açıktı, özellikle taşrada ajanları son derece etkiliydi. Öte yandan daha önce mahkemelerde onu destekleyen çok sayıda önemli kişinin desteğini kaybediyordu. Crassus ve Caesar kampanya süresince onu desteklemeye devam edecekti. Cicero seçimi bir kez erteledi ve Eylül sonunda yapıldığında kendisine Senato tarafından tahsis edilen atlı sınıfına mensup korumalarla ortaya çıktı. *Toga*sının altına "gizlice" taktığı göğüs zırhını da herkesin görmesini sağlamıştı. Seçimi, Silanus ve Mithradates'le yapılan savaşlar sırasında Lucullus'un emri altında yüksek rütbeli subay olarak görev yapmış Lucius Licinius Murena kazandı. [21]

Catilina seçimlerin öncesinde bile kaba kuvvete başvurmayı düşünmüştü fakat geleneksel yollardan kazanmayı umuyordu. Seçimi kaybetmiş olması politik hayattan çekilmesi ve sürgüne gitmesi anlamına geliyordu. Caesar gibi borç içinde yüzüyordu ve bu borçların çoğunun 13 Kasım'da geri ödenmesi gerekiyordu ki, bu da onu iflasa sürüklerdi. Caesar'ın aksine Catilina'nın kazanma şansı çok daha düşüktü ve planını nasıl uygulayacağı konusunda kesin fikri bulunmamaktaydı. Takipçilerinden biri olan Gaius Manlius, Etruria'da ordu kuruyordu fakat Catilina hâlâ Roma'daydı ve hiçbir şey yokmuş gibi Senato'ya katılmaya devam ediyordu. Manlius, Sulla'nın emrinde görev yapmış eski bir *centurio*ydu ve Sulla'nın diktatörlüğü sırasında kazandığı serveti kaybetmişti. Yetenekliydi, ancak senatör sınıfına dahil değildi ve bu yüzden de bir subaydan fazlası olması imkânsızdı. Catilina'nın çok sayıda aristokrat destekçisi de bulunmaktaydı fakat bu şahısların en büyük ortak özellikleri kötü şöhretleri ve beceriksizlikleriydi. Bu kadar kabiliyetsiz bir grubu ciddiye almak zordu ve Catilina'nın da Roma'da bulunması bu konuda Senato'da kararsızlık yaratıyordu. Ortalıkta komplo ve isyan dedikoduları kol geziyordu fakat henüz görünürde bir şey olmaması bu

dedikoduların gerçekliği konusunda şüphe uyandırıyordu. Komploculara takibe alan bir casus ağı oluşturmuş olan Cicero ise bu konuda daha bilgiliydi. Bu kaynaklardan en önemlisi, metresi Fulvia'yı etkilemek için bu planlarla övünen Quintus Curius adlı kişiydi. Cicero, aristokrat ailelerden birine mensup ve bir senatörle evli olan Fulvia'nın aklını çelerek, Curius'u komploculara ihanet etmesi için kandırmasını sağladı. Sonuç olarak konsül olup biten birçok şeyin farkındaydı ve bu şekilde kendisine yönelik bir suikasttan da kurtulmuştu. Komploculara kafa tutabiliyordu fakat komplonun varlığını kanıtlamak için Senato'ya sunacak hiçbir şeyi yoktu. Komplocular henüz harekete geçmesi için Cicero'ya bir gerekçe sunmamışlardı. Catilina bu kararsız ortamdan açıkça yararlanıyordu fakat tam anlamıyla nasıl hareket edeceği konusunda kendisinin de kararsız olması mümkündür.[22]

18 Ekim gecesi, Crassus ve bazı başka senatörlere kendilerini 28'inde gerçekleşecek katliamdan kaçmaları için uyaran mektuplar geldi. Cicero, senatörlerin vakit kaybetmeden ona getirdikleri mektupları, Senato huzurunda okuttu. Manlius'un Erutria'daki icraatlarının haberi de şehre ulaşmıştı. Cicero'nun bu bilgiyi iletmesinin ardından Senato *senatus consultum ultimum* fermanı çıkarmıştı. Cicero asi ordunun 27 Ekim'de ortaya çıkacağını iddia ediyordu. Bu konuda dediği olduysa da ertesi gün herhangi bir katliam yaşanmadı. Eldeki kuvvetler (bunların arasında komutanlarına zafer alayı bahşedilene kadar şehir dışında bekleyen ordular da vardı) asilerle başa çıkmak üzere görevlendirildi. 8 Kasım'da Senato bir kez daha toplandı ve Cicero, Catilina'nın hem eski suçlarını hem de hakkında her şeyi bildiği yeni suçlarını yüzüne vurdu. Her ne kadar *patricius* Catilina bu "yeni adam"a keskin bir dille cevap verse de (konsüle "aramıza kabul ettiğimiz yabancı" dediği söylenir) bu atışma harekete geçmeye karar vermesine neden olmuştur. O gece, Cumhuriyet'i iç çatışmadan kurtarmak için gönüllü sürgüne gitme bahanesiyle Roma'dan ayrıldı. Catulus'a gönderdiği mektupta düşmanları tarafından kendisine yapılan haksızlıklardan, çaba ve yeteneğinin getirdiği ödüllerden nasıl mahrum bırakıldığından yakınacaktı. Roma geleneklerine uygun olarak karısı ve kızını Catulus'un himayesine bıraktı. Catilina'nın yurt dışına kaçmadığı, Manlius'la birlikte ordunun başında olduğu sonradan ortaya çıktı. Her ikisi de halk düşmanı ilan edildi. Roma'da hâlâ hatırı sayılır sayıda destekçisi bulunmaktaydı ve

bu kişiler, Roma'dan yardım istemek için orada bulunan Galyalı Allobrox kavmi [*Allobroges*] tarafından gönderilen elçilerle pazarlığa girişti. Komplocular kavmi isyana kalkışıp Senato kuvvetlerini bölecek ikinci bir cephe açmaya ikna etmekle uğraşıyordu. Galyalılar ise komplocular ihanet ederek her şeyi Cicero'ya anlatacaklardı. Allobroxlar tarafından tuzağa düşürülen komplocuların biri yakalandı, kilit roldeki diğer dört kişi de kısa süre sonra tutuklandı. Aleyhlerindeki deliller son derece güçlüydü ve ilk başta masum olduklarını iddia eden bu şahıslar kısa süre sonra suçlarını itiraf ettiler. Şimdi sorun, bu şahıslara ne yapılacağıydı.[23]

7. Bölüm

Skandal

Vatandaşlar, gördüğünüz gibi bugün Cumhuriyet, canlarınız, malınız, mülkünüz, karılarınız, çocuklarınız ve yüce imparatorluğumuzun kalbi, şehirlerin en kutsalı ve en güzeli olan şehrimiz, kılıç ve ateşin zulmünden kurtuldu. Ölümsüz tanrıların size karşı beslediği sevgi, benim çektiğim cefa ve gösterdiğim ihtiyatın sonucunda cehennemin eşiğinden döndük, sağ salim kurtulduk. – *Cicero, MÖ 3 Aralık 63.*[1]

Bu aylar sırasında Caesar'ın davranışları çoğu kişiye son derece muğlak geliyordu. Caesar, Crassus'la birlikte Catilina'nın adaylığını desteklemişti. Büyük ihtimalle Catilina'yı iyi tanıyordu; zaten Roma'da o kadar az sayıda aristokrat vardı ki senatörlerin çoğu birbirini tanırdı. Her ne kadar Cicero'nun MÖ 63'te ve sonrasında verdiği söylevler Catilina'yı ıslah edilemez bir canavar olarak tasvir etse de, ünlü hatibin onun hakkındaki fikirleri her zaman bu yönde değildi. Cicero, MÖ 65'e kadar Catilina'yı mahkemede müdafaa etmeyi aklından geçirmiş, MÖ 63'teki konsüllük seçimleri sırasında yürüttüğü "kampanyada güçlerini birleştirmeyi" ummuştu.[2] Caesar, Catilina'ya verdiği açık desteği uzun süre devam ettirmişti ve daha önce bahsettiğimiz gibi ikisi arasında dikkate değer benzerlikler bulunuyordu. Her ikisi de popüler davaları desteklemeye yatkındı ve Marius'la bağlantılıydı. Catilina, Manlius'un ordusuna ulaştığında Marius'un lejyonlarından birinin sancağı olan kartalı sergilemişti. Yaşam tarzı birçok yönden komplocularla benzerlik gösteren Caesar'ın da bu borçlular komplosuna katılması beklenebilirdi. Cicero Forum'da toplanan halka verdiği bir söylev sırasında komplocuları şöyle tasvir edecekti: "Özenle taranmış saçlarından yağ damlıyor; bazılarının yüzleri kız gibi pürüzsüz, bazıları ise kaba sakallı, tunikleri el ve ayak bileklerine kadar uzanıyor, *toga* değil elbise giyiyorlar."[3] Çizilen bu portre biraz abartılı da olsa Caesar'ı (uzun yenli ve bol tunik modasını büyük ihtimalle o başlatmıştı) anlatır gibidir. Bunu izleyen yıllarda

Cicero, Caesar'ın tüm yaptıklarına şüpheli bir gözle yaklaşacak fakat o sırada bile şunları söyleyecekti: "Bir taraftan da süslü püslü saçını parmağıyla kaşıdığını gördüğümde bu adamın Roma anayasasına karşı isyana kalkışma gibi büyük bir suça yelteneceğini düşünemiyorum."[4] Komplocuların çoğu gibi Caesar da züppeydi; cinsel maceraları ve muazzam dereceye ulaşmış borçlarıyla nam salmıştı fakat onların aksine başarılıydı. *Cursus*da yer alan her mevkiye yaşının erdiği ilk sene ulaşmıştı ve *Pontifex Maximus* mevkisiyle parlak bir başarı yakalamıştı. Caesar'ın devrime ihtiyacı yoktu ama bu, eğer isyanın başarılı olacağını düşünse isyancılara katılmayacağı anlamına gelmezdi.

Crassus da benzer durumdaydı; o da seçimlerde Catilina'yı desteklemişti. Büyük ihtimalle Caesar gibi Crassus da kazanan tarafta olduğundan emin olmak istiyordu fakat durumun muğlaklığı yüzünden bu komploda yer aldığından şüphelenilen herkes temkinliydi. Ajanları alenen asker toplarken bile Catilina Roma'da kaldı. Ayrıldığında ise, başka komplocuların karışıklık yaratmak için şehirde kaldıkları bilinmekteydi. Cicero'nun neredeyse her gün yeni suikast ve kundaklama planları ortaya çıkardığını da göz önünde bulundurursak, senatörlerin birbirlerinden şüphelenmesini anlayışla karşılayabiliriz. Hem Caesar hem de Crassus bu konuda temkinli davranıyordu. Crassus kendisine gelen isimsiz mektubu bu yüzden derhal Cicero'ya iletmişti. Buna rağmen komplocuların tutuklanmasını takiben Senato karşısına çıkarılan bir muhbir, Crassus tarafından Catilina'ya gönderildiğini, kendisine tutuklamalardan endişe etmemesini ve işe devam etmesini iletmesinin emredildiğini iddia edecekti. Sallustius'un anlatımına göre:

> Tarquinius, son derece zengin ve nüfuzlu biri olan Crassus'un adını verdiğinde bazıları bunu inanılmaz buldu, bazıları ise bu suçlamalara inandı fakat bu buhranlı dönemde bu kadar güçlü biriyle aralarını açmak yerine onu kendi yanlarına çekmenin daha doğru olacağı fikrine vardılar. Birçoğunun özel anlaşmalardan Crassus'a borcu vardı ve hepsi gür sesle suçlamaları yalanlıyordu...[5]

Yapılan oylama sonucu verilen ifadenin sahte olduğu ve hakkında soruşturma açılana kadar muhbirin tutuklanması yönünde karar çıktı. Tarihçi Sallustius, olayın sonrasında muhbirin, o zamana kadar taraf seçmeyen Crassus'un Catilina ve asilerle arasını açmak için Cicero'nun

talimatları doğrultusunda hareket ettiğini ve kendisinin bunu bizzat Crassus'tan duyduğunu iddia edecekti. Bu vaka, Cicero ve Crassus'un arasındaki ilişkiyi iyice bozacaktı. [6]

Cicero haftalar boyunca büyük baskı altındaydı. O zaman bile bu olayların onun şöhretine şöhret katacağının farkındaydı, bu Arpinum'lu "yeni adam" Cumhuriyet'i kurtaracaktı. Hayatı boyunca bu olayda kaydettiği büyük başarıyla övünecekti fakat zafer kolay kazanılmamıştı. Uzun süre boyunca elinde somut kanıt bulunmadığından, başından beri tüm senatörleri isyan tehlikesinin gerçek olduğuna inandırmak zor olmuştu. Sonunda Roma'daki kilit rollerdeki komplocuların tutuklanıp sorguya çekilmesiyle Senato tehlikenin gerçekliğinin ve ciddiyetinin farkına vardı. Şimdi sorun, ne yapılması gerektiğiydi fakat görev süresinin birkaç hafta içinde bitecek olması Cicero'nun önünde büyük bir engeldi. Her Romalı *magister* gibi tehlikenin zamanında bertaraf edilmesini arzuluyordu, bunun bir nedeni işi sağlama almaksa başka bir nedeni de bu başarının altında kendi imzasının olması isteğiydi. Cato'nun verdiği sözü tutup MÖ 62'de konsüllüğe seçilmiş fakat henüz göreve başlamamış Murena'yı dava etmesi son derece sırasızdı. Murena seçim sırasında rüşvete şüphesiz başvurmuştu fakat Cato karakteristik zamanlama eksikliğini bir kez daha ortaya koymuştu. Birkaç hafta içinde Cumhuriyet'e önderlik edecek konsüllerden birini kriz zamanı ortadan kaldırmak tehlikeli olurdu. Bu yüzden Cicero, Murena'yı müdafaa etmeye karar verdi; Senato'nun ve Cumhuriyet'in yüzleştiği vahim tehlikeyi vurguladı ve tecrübeli bir asker olan yandaşının bu konuda nasıl yardımcı olabileceğinden dem vurdu. Söylevi daha sonra yayımlanacaktı. Her ne kadar yorgunluk yüzünden Cicero'nun konuşması her zamanki kadar mükemmel olmasa da Murena beraat etti. Suçlamaları tamamen göz ardı ederek davanın açılma sebebini aşağıladı, Cato'yu kullanışsız felsefi prensipleri gerçek dünyaya zorla dayatan naif bir idealist olmakla suçladı. Cato'nun ise buna ketumca "konsülümüz ne de nüktedan bir adam" sözleriyle cevap verdiği söylenir. Cicero, konuşmasını diğer müdafaa avukatlarından (bu davada Hortensius ve Crassus) sonra, yani en son yapmayı tercih ederdi. Crassus ve Cicero'nun bu mahkemede kendilerini aynı tarafta bulmaları Roma politikasında minnet ve arkadaşlık bağlarının ne kadar karmaşık olduğunun işaretidir. Her ikisi de mahkemede savunma yapmayı tercih ediyordu çünkü

bu savunulan kişide, bu kişinin ailesi ve bağlantılı olduğu kişilerde minnet borcu doğuruyordu.[7]

Dava, bu zorlu haftalarda konsülün sırtına yük olmuştu. Crassus'a karşı yapılan suçlamanın sonrasında Cicero'yu Caesar'a karşı kışkırtmayı deneyenler de oldu. Bunun arkasında başrahiplik seçimlerinde yenilmeyi kendine yediremeyen Catulus ve Caesar'ın dava ettiği Gaius Calpurnius Piso vardı. Cicero onlara uymadı. Caesar'ı iyi tanıdığından (MÖ yetmişlerde ikisi de Cotta kardeşlere yakındı), onlara inanmamış olması mümkündür. Caesar gibi birini köşeye sıkıştırıp, onu asilere katılmaya mecbur duruma düşürmek gereksiz, hatta tehlikeli olurdu. Crassus ve Caesar'ın ölümünden sonra kaleme aldığı bir eserde Cicero, ikisinin de Catilina'yla yakından ilişki içinde olduğunu iddia edecekti fakat zamanında buna inanıp inanmadığı veya bu savın doğru olup olmadığını söylemek mümkün değildir. Şahsi fikri ne olursa olsun, MÖ 63'ün sonlarında her ikisinin de Cumhuriyet'e sadık olduklarına inandı. Kilit roldeki beş komplocunun Senato tarafından sorgulanmasının akabinde her biri önde gelen bir senatörün koruması altına verilmişti. Senato bu kişilere ne yapılacağına karar verene kadar kilit altında tutulacaklardı. Crassus ve Caesar bu iş için seçilen senatörler arasındaydı; Cicero, onlara güvendiğini bu şekilde ifade ediyordu. Fakat bunların hiçbiri Piso ve Catulus'u şahsi düşmanları Caesar hakkında dedikodular yaymaktan alıkoymayacaktı.[8]

Tutuklananlar garip bir topluluktu. İkisi, Publius Cornelius Lentulus Sura ve Gaius Cornelius Cethegus, *censor*lar tarafından MÖ 70'te görevinden alınan altmış dört senatör arasındaydı. MÖ 71'de konsül olan Lentulus, görevden alınmasından sonra kariyerini yeniden hale yola koymakla uğraşıyordu. MÖ 63'te ikinci kez *praetor*luk makamına ulaşmış fakat tutuklanmasını takiben bu görevden de alınmıştı. Yeniden seçime katılmak suretiyle eski nüfuzunu geri kazanmaya çalışan tek o değildi. Cicero konsül olarak görev yaparken onun mevkidaşı olan Antonius da aynı *censor*lar tarafından Senato'dan atılmıştı. Metresi Fulvia'nın muhbirlik yapması için ikna ettiği Curius da aynı kaderi paylaşmıştı (bkz. 6. Bölüm). Lentulus kadere inanan biriydi ve üç Cornelius'un Roma'ya hükmedeceği yönünde bir kehanete –Sulla, Cinna ve kendisi– gönülden bağlıydı. Karısı, MÖ 64'te konsül olan Lucius Iulius Caesar'ın kızkardeşi Iulia'ydı. Önceki evliliğinden, on yaşlarında, Marcus Antonius adlı

bir oğlu bulunmaktaydı. Catilina, isyanın başından beri köleleri davanın içine sokmayı reddediyor, vatandaşlara güveniyordu. Lentulus bu duruma karşı çıkıyordu ve bu konuda yazdığı mektuplar daha sonra Senato'nun eline geçmişti. Tüm komplocular suçlarını ortaya koymak için ellerinden geleni yapmış gibidir. Sorgulama sırasında çoğu önce her şeyi inkâr edecek (Cethegus, evinde bulunan silah deposunun antik askeri teçhizat koleksiyonu olduğunu iddia ediyordu) fakat kendi elleriyle yazılmış ve altlarında kendi mührü bulunan mektuplar onlara gösterildiğinde suçlarını kabul edeceklerdi. MÖ 3 Aralık'ta Senato önünde suçlu olduklarına kesin olarak karar verildi. İki gün sonra, yani ayın 5'inde Senato, bu kişilere ne ceza verileceğine karar vermek için toplandı.[9]

Büyük Tartışma

Senato, Senato Binası yerine Concordia Tapınağı'nda toplandı. Senatörlerin Curia'nın dışındaki mekânlarda toplandıklarına sık rastlanırdı. Bu toplantı için tanrıça Concordia'nın tapınağının seçilmesi kişinin bakış açısına göre ya uygun ya da ironi doludur. Gerçi tapınağın Forum'un batı köşesindeki Capitolinus Tepesi'nin yamacında yer almasının da bu seçimde etkisi olabilir. Bu mevki aralarında atlı sınıfına mensup gençlerin çoğunlukta olduğu, konsülü korumakla görevli çok sayıda silahlı kişinin rahat müdafaa edebileceği bir yerdeydi. Sorumlu *magister* olarak Cicero, resmi dualarla açılışı yaptıktan sonra Senato'ya tutuklulara ne yapılması gerektiğini sormuştu. Geçmişte, *senatus consultum ultimum* altında hareket eden konsüllerin Senato'ya danışmadan Cumhuriyet düşmanı ilan edilen şahısları idam ettiği olmuştu. Yine de bu tip infazlar genellikle sıcağı sıcağına kavganın içinde, asiler hâlâ aktif tehdit teşkil ediyorken gerçekleşmişti. Oysa şimdi daha önceki durumların aksine, komploculardan beşi halihazırda derdest edilmişti. Cethegus'un kölelerıyle iletişime girip, tutukluları kurtaracak silahlı bir çete ayarlamaya çalıştığı yönünde dedikodular bulunmaktaydı fakat bu bile kendiliğinden bir linç girişimine bahane sağlayacak nitelikte değildi. Rabirius davası yüce ferman altında yürütülen faaliyetlerin yasallığına gölge düşürmüştü ve Cicero'nun bu yüzden temkinli davranıyor olması mümkündür. Senato yargı aracı değildi fakat çoğunluğun herhangi bir yönde aldığı

kararlar konsülün faaliyetlerine ahlaki temel sağlayacak nitelikteydi. Cicero Senato'nun verdiği karara saygı duyacağını belirtmekteydi fakat tutukluların idam edilmeyi hak ettiğini söylüyor, idamın gerekliliğini vurguluyordu.

Senato'da söz almak için kesin olarak kararlaştırılmış bir sıra yoktu fakat teamül önce konsüllerin, sonra *praetor*ların, daha sonra ise daha düşük mevkili *magister*lerin konuşmasını öngörürdü. Bu gruplar içindeki şahısların konuşma sırasınaysa sorumlu *magister* karar verir, onlara isimleriyle hitap edip sıralarının geldiğini belirtirdi. Senato'nun kıdemsiz üyelerine, özellikle *magister*lik yapmamışlarsa, nadiren söz hakkı verilirdi. Yine de mevcut her senatörün oy kullanma hakkı vardı ve Roma'nın genel oylama sisteminden farklı olarak her oy eşdeğerdi. Oylama zamanı geldiğinde senatörler binanın karşıt taraflarına yürür ve bu şekilde tasarıyı onayladıklarını veya reddettiklerini belirtirlerdi. Tartışmalar sırasında konuşmacıyı destekleyenlerin onun yanına oturması sık görülen bir durumdu. Nadiren konuşan fakat oy kullanma hakkına sahip kıdemsiz senatörlere, yaklaşık olarak, "yürüyenler" anlamına gelen *pedarii* adı verilirdi. Catilina 8 Kasım'daki toplantıda yerini aldığında etrafındaki senatörler yerlerini değiştirmiş, onu hem politik hem de fiziksel olarak dışlamışlardı.[10]

Cicero 5 Aralık'ta Servilia'nın kocası Silanus'a söz vererek tartışmayı başlattı. Seçimi kazanan fakat henüz göreve başlamamış konsüllerin fikrinin, konsül veya eski konsüllerden önce alınması sık rastlanan bir durumdu çünkü Senato'nun kararlarını yürürlüğe koymak bu kişilere düşecekti. Silanus, tüm tutukluların "en ağır cezayı" çekmeleri gerektiğini söyledi, herkesin anladığı gibi bu idam anlamına geliyordu. Hem akabinde söz alan müstakbel mevkidaşı Murena hem de Senato'da mevcut bulunan on dört eski konsül onunla hemfikirdi. Yokluğu gözden kaçmayan Crassus ise muğlak tutumuna devam ediyordu. Aksine, Caesar toplantıda mevcuttu ve müstakbel *praetor* olarak kendisine söz verildiğinde fikrini açıkça belirtecekti. Şu ana kadar tüm konuşmacılar ölüm cezasını savunmuşlardı ve Senato'da duyulan mırıltılar (veya bağırtılar; Senato toplantılarının ne kadar sakin, gürültülü veya ağırbaşlı olduğunu bilmiyoruz) neredeyse herkesin bu cezayı benimsediğini ortaya koyuyordu. Kendisi hakkındaki şüpheler göz önünde bulundurulduğunda, Cumhuriyete olan bağlılığını kanıtlamak için Caesar'ın da bunu şiddetle

desteklemesi bekleniyordu. Fakat kısa zaman önce Roma vatandaşlarının yasadışı katli dolayısıyla Rabirius'u dava etmiş, kariyeri boyunca halk hareketlerini savunmuş, Senato'nun ve *magister*lerin yetkilerini keyfi kullanmalarına karşı çıkmıştı. Şimdi tüm bunlara karşıt bir görüş beyan etmek tutarsız davranmak anlamına gelirdi fakat Caesar'ın bunu düşünmemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Sulla'ya kafa tuttuğu günlerden beri politik açıdan soyutlanmanın onu rahatsız etmediği açıktır. Aristokrasi Senato'nun fikrini kendi başlarına değiştirmeyi başaran kişilere büyük saygı duyardı. Bunlardan en ünlülerinden biri MÖ 278'de Senato'yu muzaffer Pyrrhos'la* anlaşma yapmamaya ve savaşa devam etmeye ikna eden Appius Claudius Caecus'tu. Eğer çoğunluğa uymakla göze batmak arasında seçim yapması gerekiyorsa, Caesar hep ikincisini seçti. Bu hususta sağduyulu ve kişisel inancı doğrultusunda da davranmış olabilir. Bazen kişinin hem şöhret kazanması hem de doğru olduğuna inandığı şeyi yapması mümkündür.[11]

Caesar'ın verdiği söylevin metni günümüze ulaşmamıştır fakat ana argümanlarını Sallustius'tan biliyoruz, bunları her ne kadar kendine özgü tarzda ve kısaltılmış şekilde aktarmış olsa bile. Yazıya dökülen her söylevde olduğu gibi, hatibin seyirci üzerindeki tesirini tam olarak hayal etmek zordur. Caesar hem zarif ve güçlü duruşu, hem jestleri hem de hafif inceye kaçan sesine verdiği tonla beğeni topladı. Sallustius'un aktarımına göre bu muazzam gösteri şu sözlerle başladı:

> Senato'nun seçkin babaları, zor konularda karar vermek durumunda olan kişiler kendilerini nefretin, dostluğun, öfkenin ve acımanın etkisinden kurtarmalıdır. Çünkü bunlar araya girdiğinde akıl doğruyu tam ölçemez; hiç kimse aynı anda hem duygusal hem de çıkarına uygun davranamaz. Ne zaman ki zihnimizi bir icraata odaklarız, o zaman zihin üstün gelir; ne zaman ki tutkularımız bizi ele geçirir, o zaman zihin atıl kalır.[12]

Söylevi boyunca Caesar'ın sesine sakin, nazikçe makul bir ton hâkimdi, kendisinden önce konuşan ve Catilina'nın zaferini takiben ger-

---

* Epiros'lu Pyrrhos (MÖ 319/318- MÖ 272) Roma devletinin erken yıllarında karşılaştığı en zorlu rakiplerden olan Yunan general ve devlet adamı. Bir savaşta Romalıları yenilgiye uğratmış ancak ordusu, komutanları, arkadaşları tamamen yok olmuştur. "Bir daha böyle bir zafer kazanırsak tamamen imha oluruz" diyen Pyrrhos, bu zaferi ve cümlesiyle "Pirus Zaferi" teriminin kaynağı olmuştur-ç.n.

çekleşecek katliam, tecavüz ve yağmadan bahsederken hayal güçleri adeta birbiriyle yarışan senatörleri hafiften alaya aldı. Öfkesine hâkim olamayıp Iuba'nın sakalına sarılan adamdan eser yoktu. Davalıların suçlu olduğu açıktı ve her ceza onlara revaydı. Fakat açılış temasına geri dönen Caesar, Senato'nun sorumluluğunun büyük olduğunu ve üyelerin bu yüzden hislerinin önüne geçmeleri gerektiğini vurguladı. Caesar, Cicero'yu da övmeye dikkat ediyordu, konsülün görevini suistimal etmesinin düşünülemez olduğunu söyledi. Ancak ilerde bu mevkiye nail olacak şahısların kendilerini aynı şekilde kısıtlayacağını kim garanti edebilirdi? Senato üyelerine Sulla'nın yasaklarının da suçlu olduğuna inanılan birkaç kişinin ölümüyle başladığını hatırlattı. Ancak kısa süre sonra ise ortalık kan gölüne dönmüş ve insanlar "evleri ve villaları" için öldürülür olmuştu.[13]

Caesar için ölüm cezası Roma geleneklerine uygun değildi (her ne kadar kısa süre önce gerçekleşen *perduellio* davasının artık kullanılmayan prosedürü bu cezayı öngörse de). Caesar, Silanus'u da hafifçe azarlayacaktı. Vatanseverliği dolayısıyla övgüye layık olduğunu vurguladı fakat tutukluların suçlarının ciddiyeti dolayısıyla kendini kaybettiğini söyledi. Normal şartlar altında Roma vatandaşları –en azından varlıklı vatandaşlar– ciddi bir suçtan hüküm giydiklerinde sürgüne gitmelerine izin verilirdi, ölüm cezası fiilen uygulanmayan teorik bir cezaydı. Caesar, Silanus'un bu şahısların öldürülmeden kamçılanmasını neden istemediğini sorguladı. Kendi sorusunu kendisi cevaplayarak, bunun elbette yasadışı olacağını söyledi. Eski Romalıların bilgeliğini övdü, geçmiş kuşaklar vatandaşlar söz konusu olduğunda ölüm cezasını ve diğer vahşi cezaları kaldırmıştı. Tüm bunların yanı sıra ölüm "ceza değil, cefadan kurtuluş yoluydu... talihsiz hayata son getirir, üzgünlük veya mutluluğa yer bırakmazdı".[14] Caesar farklı bir çözüm öneriyordu: Bu şahısların salıverilmesi söz konusu değildi, çünkü serbest kaldıkları anda gidip Catilina'ya katılacaklardı. Çoğu suçun cezası maddi veya sürgün olduğundan, Roma'da mahkûmları uzun süre tutacak hapishane de bulunmamaktaydı. Caesar, mahkûmların her birinin farklı İtalyan yerleşimlerine verilmesini önerdi; hayatlarının sonuna kadar buralarda tutulacaklardı. Bu görevde başarısız olan herhangi bir yerleşim ağır cezaya çarptırılacaktı. Mahkûmların mal ve mülküne devlet el koyacak, bu da bu şahısların çocuklarının fiilen politikaya girip intikam almasının önüne geçecekti. Bu kişilerin Senato veya halk tarafından geri çağrılmasına

(Caesar'ın Lepidus'un destekçileriyle ilgili yapmak istediği gibi) izin verilmeyecekti. Caesar'a göre bu, komplocular hayatları boyunca suçlarının cefasını çekecek olduklarından ölümden daha ağır bir cezaydı.[15]

Caesar, söylev sırasında önceki kuşakların sergilediği örnekleri vurguladı. Bu, sık görülen bir taktikti çünkü Roma aristokrasisinin atalara saygısı sonsuzdu, onların Cumhuriyet adına yaptıklarını anlatan hikâyelerle büyümüşlerdi. Buna rağmen öne sürdüğü tasarı hem radikal hem de yenilikçiydi. Hiçbir Roma vatandaşı daha önce sürekli olarak hapsedilmemişti, bu konuda önerilen yeni yöntemlerin de nedeni buydu. Mahkûmların serbest bırakılmasının veya topluma kazandırılmasının yasadışı ilan edilmesi gerektiğini savunuyorsa da, bu maddenin ne kadar geçerli olacağı belirsizdi. Gracchus kardeşler ve başka tribünler Halk Meclisi'nin her konuda oylama hakkına sahip olduğunu tekrar tekrar ortaya koymuştu. Komplocuların davasını üstlenecek birinin bulunması pek mümkün değildi fakat imkânsız olduğu da söylenemez. Senato'nun karşısına daha önce karşılaşmadığı bir sorun çıkmıştı; yüce fermanın verdiği yetkiler hiçbir zaman halihazırda derdest edilmiş şahıslara karşı kullanılmamıştı. Caesar Senato'nun verdiği karar sonucu oluşacak teamülden bahsediyor ve çoğu yönden yeni olan bu soruna yeni bir çözüm öneriyordu. Bu çözüm, Gracchus kardeşler ve Saturninus'un bastırılmasından sonraki benzer olayları engellemeyi amaçlıyordu. Komplocuların planları korkunçtu ve suçlu oldukları da ortadaydı fakat buna rağmen her vatandaşın sahip olduğu hakların kendilerinden alınması gerekmiyordu. Üstelik o anda ve hapsedilmeleri sonucunda gelecekte Cumhuriyet'e zarar vermelerinin önüne geçilmişti.[16]

Caesar, verdiği söylev boyunca sakin ve ölçülü, senatörlere hislerinin Cumhuriyet'e hizmet borçlarının önüne geçmesine izin vermemelerini tembihlerken rasyoneldi. Roma'yı kişisel hislerden üstün tutma yönünde yapılan çağrı, büyük ailelerden birinin mensubu olmakla gelen sorumluluk hissiyle yetişmiş aristokratları derinden etkiledi. Toplantının başında var olan kesinlik havası gitgide dağılmaya başladı. Müstakbel *praetor*lardan bir diğeri, konsülün küçük kardeşi Quintus Tullius Cicero, Caesar'dan sonra söz aldı ve bu konuda onunla hemfikir olduğunu belirtti. Bunu belirttikten sonra Senato'nun işleyişine uygun şekilde Caesar'ın yanına oturmuş olabilir. MÖ 62'deki *praetor*lardan bir diğeri olan Tiberius Claudius Nero (İmparator Tiberius'un dedesi) ise farklı

bir çıkış yolu önermekte, Catilina hâlâ serbestken bu şahısların cezasına karar vermek için erken olduğunu savunmaktaydı. Bunun yerine bu konuda ileri tarihte bir görüşme ayarlanana kadar nezaret altında tutulmaları gerektiğini öne sürdü.[17] Çok sayıda senatör fikirlerini değiştirmenin eşiğindeydi. Silanus insanların kendisini yanlış anladığını, ölüm cezasını değil *yasanın izin verdiği* "en ağır cezayı" savunduğunu iddia edecekti. Bu tereddüt tartışmalı hiçbir yaptırımın altına imza atmaya yanaşmayan Silanus'un karakterine uygundu.

Fikir birliğinin bozulmaya başladığını anlayan Cicero, metni daha sonra *Oratio in Catilinam Quarta in Senatu Habita* adıyla yayımlanan uzun bir söylev verdi. Orijinalinin en azından bir kısmının tartışma sırasında derlendiğini düşünürsek asıl söylevin günümüze ulaşan sürümünden biraz daha kaba olması kuvvetle muhtemeldir. Buna rağmen büyük hatibin hitabet eğitimini ve yeteneğini hafife almamalıyız, doğaçlama söylev verirken bile Cicero'nun konuşma dili, ritmi ve yapısı son derece takdire şayandır. Söylevin başından sonuna kadar işgal ettiği konsüllük makamının önemini, bu kriz zamanında Cumhuriyet'e önderlik edenin kendisi olduğunu ve alınan karar ne olursa olun sorumluluğun onun olacağını vurguladı. Caesar'ın makul ve tutumlu itirazından önceki tartışma tonunu yeniden yakalayan Cicero, katliam, tecavüz ve tapınakların yağmalanmasından dem vurmaya başladı:

> Kendiniz düşünün, beyler; anavatanınızı korumaya, kendinizi, karılarınızı, çocuklarınızı, malınızı ve mülkünüzü kurtarmaya, Roma halkının şerefini ve varlığını müdafaa etmeye bakın. Beni kollamayı bırakın, beni düşünmeyin. Birincisi, bu şehri koruyan tanrıların bana hak ettiğimi vereceğine inanmak zorundayım; ikincisi, eğer bana bir şey olursa sakince ve yakınmadan öleceğim.[18]

Ortaya konulan iki öneriyi yeniden ele aldı. Bu önerilerden biri Silanus (Cicero bu öneriyi idam olarak yorumlamayı seçmişti) diğeri ise Caesar tarafından öne sürülmüştü. Silanus'un önerdiği ceza geleneklere uygundu –Cicero, Gracchus kardeşler ve Saturninus'tan bahsetmiş ve bu kişilerin daha hafif suçlar yüzünden idam edildiklerini iddia etmişti– Caesar'ınki ise teamüle aykırı ve kullanışsızdı. Cicero, mahkûmları alıkoymakla yükümlü yerleşimlerin nasıl seçileceğini sordu. Bu seçimi Senato'nun yapması adil olmazdı; yerleşimler kendi iradeleriyle bu iş

için baş mı vuracaktı? Buna rağmen Caesar'ın öngördüğü cezanın ağırlığını eleştirmedi; müebbet hapis ve kişinin tüm malvarlığına el konulmasının birçok yönden çabukça idam edilmekten daha ağır bir ceza olduğu konusunda hemfikirdi.

Cicero, Caesar'a nazik davranmaya da çok dikkat ediyordu; konuşması ve icraatlarının "Cumhuriyet'e olan bağlılığını" sergilediğini söylemişti. Cicero, "halkın iyiliğini düşünen gerçek bir *popularis*" olan Caesar'ı, halkı kışkırtan diğer demagoglardan ayrı tutuyordu. Bu arada "*popularis* kılığında" birinin "herhalde Roma vatandaşlarını öldürüp öldürmeme hususunda oy kullanmaktan çekindiği için" orada olmadığını belirterek Crassus'a da taş atmaktan geri kalmıyordu. Crassus (her ne kadar ismi verilmese de ondan bahsedildiği konusunda şüphe yoktur) son iki gündür tutukluların birinden sorumluydu, Cicero adına şükran günü düzenlenmesini sağlayan ve muhbirlere verilen ödülleri onaylayan da oydu. Cicero, bundan sonra Caesar'ın varlığını onun argümanını zayıflatmak için kullanmaya çalıştı. Eğer Senato'nun komplocular konusunda karar vermesi gerektiğini kabul ediyorsa vatandaşlıktan çıktıklarını ve tüm yasal haklarını kaybettiklerini de kabul etmeliydi. Senato onun önerisini seçerse Caesar'ın kişisel popülaritesini kullanarak Forum'da toplanan halka bu öneriyi kabul ettireceğinin, Cicero farkındaydı. Buna rağmen bilge halkın, tutukluları idam etmenin gerekliliğini göreceğini iddia ediyordu. Akabinde yeniden suçlarının ne kadar ağır olduğu konusuna döndü ve "ağlayan annelerin, kaçan çocukların ve tecavüze uğrayan Vesta Bakirelerinin hayallerinin onu ne kadar sarstığından" bahsetti.[19] Bu toplantıyı ve şehri korumak için aldığı önlemlerin yeterliliği konusunda onların güvenini tazeledi, doğru olanı yapma konusunda özgür olduklarını söyledi. Konsül olarak çıkan kararın sorumluluğunu üstlendiğini, bu idamların doğurduğu nefrete kendisinin göğüs gereceğini belirtti. Cumhuriyet'e hizmetin bedeli neyse ödeyecekti.

Konsülün verdiği söylev bazı senatörlerin duygularını yeniden canlandırdı fakat fikir birliği hâlâ mevcut değildi. Görüşüne başvurulan senatörlerden biri tribün olarak seçilmiş fakat henüz görev süresi başlamamış olan Cato'ydu. Bu konuda da Sallustius'un aktarımına güvenmek durumundayız fakat Plutarkhos'un anlatımına göre söylev Cicero adına çalışan kâtipler tarafından kaydedilmiş ve sonrasında da yayımlanmıştı. Sallustius'a göre otuz iki yaşında olan senatör konuşmasına Catilina'nın

hâlâ serbest ve komplocuların hâlâ Cumhuriyet'e zarar verebilecek pozisyonda olduğunu senatörlere hatırlatarak başladı. Devletin varoluş savaşı sözkonusuydu, "iyi insanların mahvı için uğraşmış birkaç caninin hayatını bağışlamak" aptalca olurdu.[20] Caesar'ın öne sürdüğü, ölümün cefadan merhametli bir kurtuluş yolu olduğu yönündeki fikri ise açıkça hakir görüyordu, aksine geleneksel hikâyelerde kötülerin ahirette çektiği cezaları senatörlere hatırlattı. Mahkûmları farklı yerleşimlerde hapsetme fikrini de eleştirdi. Bu yerleşimler, neden Roma'dan daha güvenli oluyordu ve ayrıca bu şahısların Catilina komutasındaki asiler tarafından kurtarılmasının önüne ne geçecekti? Cato, hayatı boyunca yaptığı gibi bu sefer de ciddi, müsamahasız ve sert yolu önerecekti. Cumhuriyet'in yüzleştiği tehdit ortadan kalkana kadar merhamet yersiz ve tehlikeliydi.

> Emin olun... Publius Lentulus'un ve diğerlerinin kaderini belirlediğinizde Catilina'nın ordusu ve diğer komplocular hakkında da hüküm veriyor olacaksınız. İcraatınız ne kadar gayretliyse, onların cesareti o kadar kırılacaktır; fakat eğer sizde en ufak bir zayıflık sezerlerse, kalpleri umursamaz bir cesaretle dolu olarak o an üstümüze varacaklar... En yüksek mevkili vatandaşlar kendi şehirlerini ateşe vermek için komplo kurdular, Roma halkının en azılı düşmanları Galyalıları savaşa kışkırtmaya çalıştılar. Düşman lideri, ordusuyla birlikte yakınımızda. Şimdi bile tereddüt ediyor ve surlarınızın içinde yakalanan düşmana ne yapacağınızı mı soruyorsunuz?[21]

Aynı Caesar gibi Cato da görüşlerini Roma gelenekleriyle pekiştirmek için Roma tarihinden örnekler –her biri oldukça yapaydı– verdi. Farklı yaptırımları savunan kişilerin köklü Roma âdetlerinin kendilerini desteklediğini iddia etmesi sık görülen bir durumdu. Roma'da yenilikler gelenek kılığına bürünürdü. Sallustius bu tartışmanın aslen Caesar ve Cato arasında gerçekleştiğini aktarır. Dolayısıyla bu durum bir açıdan Cato'nun, Caesar'ın en azılı ve en zorlu düşmanı olacağı içsavaşın habercisiydi. Yıllar ilerledikçe bu görüş yaygın olarak kabul gördü. Brutus, toplantıda Cicero'nun rolünü en aza indirgeyen ve Cato'nunkini vurgulayan bir anlatı kaleme aldığında ünlü hatip küplere binmişti. Bu anlatının sürükleyiciliği şüphe götürmezdi; tek bir kişi Senato'nun fikrini değiştirmiş ve onları görevlerini yapmaya davet etmişti. Cato da Caesar gibi oynadığı rolün son derece farkındaydı ve tartışmaya etkisi büyük olmuştu. Cato konuşmasını bitirip oturduğunda eski konsüllerin

hepsi ve çok sayıda başka senatör onu alkışladı. Tüm bunlar Caesar'ın gözünü korkutmamıştı ve kendi savını ortaya koymaya devam ediyordu. İki senatör birbirine yakın oturuyordu ve Cato'nun cevapları gitgide daha sert bir hal alıyordu fakat Caesar'ı kışkırtmayı başaramamıştı. Cicero'nun aksine Cato, Caesar'ın davranışları üzerine yerli yersiz şüphe düşürmekten kaçınmıyor, onu kötülüyor ve komploculara sempati beslediği veya komploda yer aldığı için ölüm cezasını savunmaya yanaşmadığını söylüyordu. Tüm bunlar olurken, herhalde kölelerinden biri tarafından Caesar'a sessizce bir not verildi. Bunu fırsat bilen Cato, rakibinin şüphesiz düşmanla iletişim içinde olduğunu söyledi. Yazılanları sessizce okuyan Caesar ise ses çıkarmadı fakat Cato mesajın yüksek sesle okunmasını talep ettiğinde gönülsüz davrandı. Bu davranışı suçlu vicdanının emaresi olarak algılayan Cato konuda ısrarcı davrandı; çevreden topladığı destek de cabasıydı. Sonunda Caesar elindeki notu Cato'ya verdi: Bu notun Servilia tarafından yazılan son derece tutkulu bir aşk mektubu olduğu ortaya çıktı. Canhıraş bir şekilde "Geri al şunu, seni sarhoş!" diye bağırarak mesajı Caesar'a geri fırlattı. Caesar ise istifini hiç bozmamış, *patricius*lara özgü sakin ve özgüvenli duruşunu korumuştu. Cato'nun hakareti aslında biraz garip kaçmıştı; Caesar alkol konusunda kanaatkârdı, Cato ise alkolikti.[22]

Bu olay Caesar ve Servilia arasındaki ilişki hakkında ilginç bir anekdottur. Aralarındaki aşkın ne kadar ateşli olduğunu, bağlantı halinde bulunmanın onlar için ne kadar önemli olduğunu sergiler. Caesar'ın hem kocasına hem de üvey kardeşine yakın oturduğu Senato toplantısına aşk mektubu göndermek son derece gözüpek bir hareketti. Belki de bu durumun getirdiği tehlike onların hoşuna gidiyordu. Silanus'un duruşu muğlaktır; karısının Caesar'la ilişki içinde olduğunu bilip bilmediğini anlamak zor. Bunun farkına vardıysa bile rakibine karşı herhangi bir düşmanlık sergilememiştir. Caesar'ın politik dostluğu değerliydi, özellikle konsüllüğe ikinci denemesinde ulaşmış ve yeteneğiyle ün salmamış biri için. Caesar'ın desteğini kazanmak için karısını onun teşvik ettiğini söyleyenler de vardır. Sevgileri her ne kadar derin olursa olsun sevgililer kişisel kazançlarını hiçbir zaman göz ardı etmemiştir.

Silanus'un yerine kayınbiraderi Cato'nun tasarısı (lisanı daha çok beğenilmişti) üzerine yapılan oylama sonucunda açık ara farkla mahkûmların idam edilmesi kararı alındı. Lentulus'un kayınbirade-

ri Lucius Caesar'ın yanı sıra kendisi de senatör olan Cethegus'un öz kardeşi de yaptırımı destekleyenlerin arasındaydı. Caesar ise fikrini değiştirmemişti ve Concordia Tapınağı'ndan çıkarken öfkeli bir kalabalık tarafından etrafı sarılmıştı. Tartışmalarda adet olduğu üzere kapılar açık bırakılmış ve içeride konuşulanların çoğu Forum'da toplanan kalabalığa iletilmişti. Komplonun yarattığı korku ve özellikle Roma'yı ateşe verme planları hakkında anlatılanlar (kalabalık, birbirine yakın ve çabuk alev alan *insulae* tipi binalarda oturan çoğunluk için bu tehdit son derece ciddiydi) düşmanca bir havaya neden olmuştu. Cicero, Caesar'a verdiği açık desteği sürdürdü ve ona zarar gelmesini engelledi. Son sahne ise mahkûmların haklarında hüküm verilene kadar tutuldukları mağara benzeri bir hapishane olan Tullianum'da oynandı. Komplocular buraya götürüldü. Lentulus, *praetor*luk görevinden alınmıştı fakat buna rağmen konsül ona bizzat eşlik etti. Beş mahkûm içeri alındı ve gözden uzak bir yerde boğuldular. Cicero kısa süre sonra binadan çıktı ve sadece şunu söyledi: "Yaşadılar" (*vixerunt*). Senato'dan çıkan yaptırıma rağmen, bu kararın sorumluluğu onun omuzlarındaydı.[23]

Praetor, MÖ 62

Bu hususta Cicero'ya karşı saldırılar kısa süre sonra başlayacaktı. MÖ 10 Aralık 63'te göreve başlayan yeni tribünlerden biri, pervasızlığıyla nam salan Quintus Metellus Nepos'tu; tribünlüğe aday olması Cato'nun da hemen arkasından adaylığını açıklamasına yol açmıştı. Cicero'nun komploculara verdiği "yasadışı" ceza aleyhine söylevler vermeye başladı. Aralığın son günü konsüller resmi olarak görevi bırakınca başarılarını ele alan bir söylev vermeleri adettendi. Nepos ve mevkidaşlarından biri olan Lucius Bestia tribünlere özgü veto hakkını kullanarak Cicero'yu bunu yapmaktan alıkoydu. Bu eşi benzeri görülmemiş bir hakaretti. Buna rağmen görevi biten konsülü geleneksel yemin töreninden alıkoyamazdı ve Cicero bu fırsatı Cumhuriyet'i kurtaranın kendisi olduğunu yeniden vurgulamak için kullandı. Nepos, Pompeius'un kayınbiraderiydi; onun *legatus*larından biri olarak Doğu'da görev yapmıştı; sonrasındaysa Roma'ya dönmüş ve generalin çıkarlarını gözetmekteydi. Savaş sona ermişti ve Pompeius dönmek üzereydi fakat tam olarak nasıl

döneceği konusunda sorular vardı. Cumhuriyet'in en ünlü ve en muzaffer komutanını Catilina'nın asi ordusunu bastırmak üzere göreve çağırmaktan bahsedenler de vardı.[24]

Caesar 1 Ocak'ta göreve başladı ve hemen Catulus aleyhine çalışmalara girişti. Capitolinus Tepesi'ndeki Jüpiter Tapınağı MÖ 83'te yanmış, beş sene sonra ise konsül Catulus'a tapınağı onartma sorumluluğu verilmişti. Bu proje henüz tamamlanmamıştı ve *praetor*, Catulus'u Forum'da toplanan halkın huzuruna çağırmış, ondan bu görev suistimalini açıklamasını talep etmiş, Senato tarafından kendisine verilen ödenekte yolsuzluk yapmakla suçlamıştı. Bu hakaret başından sonuna kadar iyi planlanmıştı; Caesar eski konsülün Rostra'ya çıkmasına izin vermemiş, alçak bir noktada konuşmaya zorlamıştı. Caesar bu görevi başkasına verecek bir yasa tasarısı öneriyordu. Bu kişi büyük ihtimalle Pompeius olacaktı, çünkü Caesar hâlâ büyük kahramana açıktan açığa verdiği desteğiyle popülaritesini artırmaya uğraşıyordu. Fakat sonunda Catulus'un çok sayıda destekçisinin baskısı *praetor*u geri çekilmeye zorladı. Caesar'ın kariyerinde sık şekilde görüldüğü gibi herhangi bir projede başarı yakalamak, halkın gözünde o davayla ilişkilendirilmek kadar önemli değildi.[25]

Caesar bundan sonra Pompeius ve ordusunun göreve çağrılmasını, onlara İtalya'da asayişi sağlama sorumluluğunun verilmesini öngören yasa tasarısını sunan Nepos'a açık destek verecekti. Diğer tribünlerden biri olan Cato'ysa tüm gücüyle karşı çıkıyor, Senato'da aşağılıyor ve o yaşadıkça Pompeius'un şehre ordusuyla giremeyeceğini söylüyordu. Yasa tasarısının oylamaya sunulduğu gün Nepos, Roma halkını âdetlere uygun şekilde resmi toplantıya çağırdı. Caesar, Castor ve Pollux Tapınağı'nın podyumunda yer alan makam koltuğundaydı. Bu yüksek platform Rostra'ya alternatif olarak kullanılırdı, çünkü Forum'un doğu tarafında toplanan kalabalık için daha fazla yer vardı. Caesar ona verdiği desteği sergileyecek şekilde makam koltuğunu tribünün yanına yerleştirtmişti. Kalabalık arasında, sorun çıkarsa tribünleri korumakla görevli, içlerinde gladyatörler de bulunan çok sayıda irikıyım adam bulunuyordu. Çıkan sorunun adı Cato'ydu. O ve mevkidaşı tribün Quintus Minucius Thermus toplantıyı veto etmek için gelmişti ve arkalarında destekçileri vardı. Cato, podyuma çıktı, Minucius ise tapınağın merdivenlerine tırmandı. Nepos ve Caesar arasına oturan Cato'nun gözüpek

davranışı bir an için rahatsız ediciydi. Toplanan kalabalığın hatırı sayılır kısmı şimdi Cato'yu destekliyordu fakat geri kalanı hâlâ Nepos'a sadıktı ve gerilim yükselmeye başladı. Nepos zaman kaybetmeden kâtiplerden birine yasa tasarısını yüksek sesle okumasını emretti. Cato veto hakkını kullanarak bunu yasaklayınca Nepos metni kendisi okumaya başladı; Cato'nun buna cevabı ise dokümanı elinden kapmak oldu. Metni zaten ezberlemiş olan tribün konuşmaya devam edince Thermus eliyle ağzını kapamaya çalıştı. Nepos'un işaret verdiği silahlı destekçileri velvele yaratmaya başladı. Kavga önce taş ve sopalarla başladı fakat sonra bıçak ve kılıçlar konuştu. Hem Cato hem de Thermus tartaklandı fakat Cato kısa süre önce dava ettiği konsül Murena tarafından korundu. Sonunda Nepos'un partizanları ve destekçileri dağıldı. Aynı akşamüstü Senato toplandı ve *senatus consultum ultimum* çıkardı. Nepos'u tribünlük görevinden alma yönündeki tasarı ise, Cato'nun araya girmesiyle reddedildi. Nepos halkı yeniden Forum'da toplayacak, Cato'yu ve Senato'yu Pompeius'a karşı komplo kurmakla suçladıktan sonra Roma'dan kaçacaktı. Tribünlerin görev yaptıkları süre boyunca şehirden ayrılmaları yasaktı ancak Nepos daha da ileriye gitmiş, İtalya'yı terk edip Rodos'ta Pompeius'a katılmıştı. Roma'dan ayrılması herkesi o kadar rahatlatmıştı ki, bu işin yasallığını kimse sorgulamadı.[26]

Caesar, durumu pek iyi değerlendirememişti. Elimizdeki tüm kaynaklar ortaya çıkan şiddetin Nepos'un suçu olduğunu söylemektedir. Fevri ve değişken biriydi fakat buna rağmen Caesar en azından olayların başında onu hevesli şekilde desteklemişti. Üvey kardeşi Mucia generalle evli olduğundan Nepos, Pompeius'u destekliyor, bu ilişkiden çıkar sağlamayı umuyordu. Caesar'ın ise Pompeius'la ne akrabalığı ne de doğrudan bağlantısı vardı (gerçi kocası seferde olan Mucia'yla yatmaktaydı), Romalı bu büyük kahramanı kendi popülaritesini artırmak için destekliyordu. Ancak bu sefer çok ileri gitmişti ve Senato sadece birkaç hafta önce nail olduğu *praetor*luk mevkisinin elinden alınması yönünde karar verdi. Caesar başta bu durumun üstesinden yüzsüzlükle gelmeye çalıştı; halkın içine çıktığında makamına özgü sembolleri taşıyor, göreve devam ediyordu. Halkın geneline hâkim olan havayı anlamamış, gelişen olayların yarattığı öfkeyi görememişti. Bazı senatörlerin kendisine kaba kuvvetle karşılık vermeyi düşündüklerini öğrendiğinde kendisine refakat eden altı *lictor*un işine son verdi. Bu şahıslar kişinin sahip olduğu *imperium*un

yanı sıra dayak veya idam cezası uygulama yetkisini sergileyen *fasces* adlı birbirlerine bağlanmış balta ve sopalardan müteşekkil bir sembol taşırdı. Sonrasında ise senatörlerin resmi işler sırasında giydikleri *toga praetexta*yı çıkardı ve sessizce evinde, *domus publica*da oturarak kamu hizmetinden çekilmek istediğini belirtti. Ertesi gün, Forum'un evinin önünde olan kısmında kalabalık toplanmıştı, makûs talihini yenmek için ona yardım edeceklerini söylüyorlardı. Caesar dışarı çıkıp kalabalığa hitap etti, onları sakinleştirdi ve dağılmaya ikna etti. Bu önceden mi ayarlandı yoksa kendiliğinden mi gelişti, bilmiyoruz (ikisinin birlikte olması da mümkün) fakat mağrur ve sorumlu davranışı Senato'yu ona görevini geri vermeye ikna etti. Her ne kadar son günlerde politik içgüdüleri yetersiz kalmışsa da Caesar, yaptığı hatalardan ders çıkarma ve kendini toparlama konusundaki yeteneğini bir kez daha sergilemişti.[27]

Bu sırada Catilina da güya Cicero'nun eski mevkidaşı Antonius komutasında olan fakat aslında onun astlarından birinin liderliğindeki ordu tarafından mağlup edildi. Cato'nun şiddetli bir tepkinin asilerin gözünü korkutacağı yönündeki savı boş çıktı; çoğunluk Catilina'ya sadık kaldı ve onun yanında ölmeyi yeğledi. Hayattayken onun hakkında ne düşünmüş olursa olsun, insan Catilina'nın ölüm şekline saygı duymadan edemiyordu, bir aristokrattan beklenen cesareti sonuna kadar sergilemişti. Catilina ölmüş, asiler dağıtılmıştı fakat Roma'da hâlâ şüphe ve suçlamalar hâkimdi. Gerekli kurumlara bilgi sağlayan şahıslara ödül verilmekteydi; belki bu da gerçekleşen yerli yersiz gammazlama olaylarını bir nebze açıklar. Metresi tarafından asilere ihanet etmeye ikna edilen ve Senato'daki görevi kendisine iade edilen Quintus Curius, şimdi de komploya katılanlar arasında Caesar'ın adını verdi. Lucius Vettius adlı başka bir muhbir de bunu doğruluyor, elinde Caesar'ın Catilina'ya yazdığı bir mektup olduğunu söylüyordu. Curius'a cevaben Caesar, Senato huzurunda Cicero'ya başvurdu. Cicero, Caesar'ın olayın başından beri kendisine bilgi verdiği ve bu şekilde sadakatini kanıtladığı yönünde ifade verdi. Neticede Curius muhbirlere verilen ödülden oldu. Önemsiz ve kötü şöhretli bir atlı olan Vettius'un icabına bakmaksa daha kolaydı. Caesar, *praetor* olarak sahip olduğu yetkiye dayanarak Vettius'u Rostra'da huzuruna çağırdıktan sonra dövdürüp hapse attırdı. Büyük ihtimalle kısa süre sonra salıverilmişti fakat Caesar açıktan açığa bir daha suçlanmayacaktı.[28]

"İyi Tanrıça"

Caesar'ın *praetor*luğu hakkında elimizde fazla veri bulunmamaktadır. Büyük ihtimalle en azından göze batmamaya çalıştı ve asıl görevi olan hâkimliğe ağırlık verdi. Sene sonuna doğru adı bir zina skandalıyla anılacaktı fakat bu sefer masumdu. Bona Dea (İyi Tanrıça) festivali her sene yüksek mevkili bir *magister*in evinde kutlanırdı. MÖ 62'de, büyük ihtimalle hem *praetor* hem de en yüksek mevkili başrahip olduğundan bu kutlama için Caesar'ın evi seçilmişti. Kutlama *magister*in evinde yapılıyor olmasına rağmen ne kendisinin ne de başka bir erkeğin orada bulunmasına izin verilir, kutlamalar kadınlar, özellikle de çocuklu aristokrat kadınlar ve hizmetkârları tarafından yapılırdı. Kurban kesildikten ve gerekli ayinler gerçekleştirildikten sonra tüm gece boyunca müzik eşliğinde ziyafet çekilirdi. Bu ayinler Vesta Bakirelerinin gözetiminde gerçekleşirdi ve Plutarkhos'a göre *magister*in eşinin kutlamaların organizasyonuna katkısı büyüktü. Bu hususta Aurelia'nın Pompeia'dan daha etkin bir rol oynamış olması muhtemeldir ve Caesar'ın kardeşi Iulia da bu sırada orada bulunuyordu. Pompeia'nın *praetor*luğa seçilmiş fakat henüz göreve başlamamış, otuz yaşındaki Publius Clodius Pulcher adlı bir sevgilisi vardı ve çift, kutlamalar sırasında gizlice buluşmaya karar verdi. Clodius, arpçı kız kılığında, festivalde yer alan ve genellikle kölelerden oluşan profesyonel çalgıcıların arasına karıştı. Pompeia'nın hizmetkârları ve sırdaşı Habra adlı biri tarafından gece vakti eve sokuldu. Hanımını çağırmaya giden köle Clodius'u bir süre yalnız bıraktı. Canı sıkılınca ortalıkta dolaşmaya başlayan Clodius, Aurelia'nın kölelerinden birine denk geldi. Köle, bu genç ve utangaç müzisyeni eğlencenin içine sokmaya çalıştı. Bu ısrarlı köleyi başından savmak isteyen Clodius, arkadaşı Habra'yı beklediğini söyledi. Fakat erkeksi sesini duyan köle, evde erkek olduğunu haykırarak koşturmaya başlayıp ortalığı ayağa kaldırdı. Clodius gecenin karanlığına karıştı. Aurelia ise oğlunun mizacında olduğu kadar kendisininkinde de bulunan sakin bir verimlilikle hareket edecekti. Derhal töreni durdurdu ve erkek gözü değip de ayinde kullanılan kutsal gereçler kirlenmesinler diye örtülmesini emretti. Bu davetsiz misafirin kaçmasını engellemek için kölelere tüm kapıları kilitlemeleri emredildi. Caesar'ın annesinin önderliğinde meşale ışığında evi baştan sona aradılar ve Clodius'u Habra'nın odasında saklanırken

buldular. Aurelia kim olduğunu anlamak için Clodius'a iyice bir baktıktan sonra (Roma aristokrasisi küçüktü ve aristokratlar birbirlerini tanırlardı) evden kovdu. Sonrasında ise Aurelia, Clodius'un işlediği günahı kocalarına anlatsınlar diye kadınları eve yolladı.[29]

Caesar, birkaç gün içinde Pompeia'yı boşadı. Roma'nın en eski yasal metni olan ve Caesar'ın zamanında aristokrat çocuklar tarafından hâlâ ezberlenen On İki Tablet'te boşanma hakkında bir şey yoktu fakat buna rağmen uzun zamandır devam eden bir teamül bulunmaktaydı. Roma toplumunun birçok farklı yönünde olduğu gibi boşanma da aile içinde gerçekleşirdi. Geç Cumhuriyet döneminde hem karı hem de koca eşini tek taraflı boşama hakkına sahipti. En basit biçiminde karısını boşamak için kocanın "Al her şeyin senin olsun!" (*tuas res tibi habeto*) demesi yetiyordu. Caesar bu geleneksel formu mu kullandı yoksa Pompeia'ya mektup mu yazdı bilmiyoruz fakat her halükârda kısa süre içinde boşandılar. Boşanma için resmi olarak neden gösterilmemişti fakat bu (boşanmadan önce gerçekleşen olayların garipliğine rağmen) zaten sık görülen bir durumdur. Pompeia'ya, Cornelia'ya olduğu kadar yakın olmadığı açık, her ne kadar evliliklerinin büyük kısmını birlikte geçirmişseler de çocukları olmamıştı. Caesar'ın diğer eşlerinin evlilik dışı ilişki yaşadığı konusunda elimizde hiç veri yoktur fakat bu sefer Caesar'ın cazibesinin Pompeia'nın sadakatini sağlamadığı açık. Belki de Caesar bu sırada Servilia veya diğer metresleriyle fazla zaman harcıyordu veya yaşça kendisinden küçük olan karısı, kayınvalidesinin egemenliğinde yaşamaktan bıkmıştı. Zeki, yakışıklı (dış görünüşleriyle ünlü bir ailenin mensubuydu), cazibeli ve havalı biri olan Clodius'un çekiciliğini de göz ardı edemeyiz. Bu betimleme neredeyse Caesar için de kullanılabilir ve o da başkalarının eşlerini baştan çıkarma konusunda hevesliydi. Pompeia'nın onu aldatma nedeni ne olursa olsun, Caesar'ın kendisine reva gördüğü bazı davranışları karısına yakıştıramamış olduğu açık. Caesar'ın sınıfından ve çağından biri için bu tutum son derece normaldi.[30]

Boşanma, boşanan şahıslar için önemliydi fakat bu olay Cumhuriyet'in tamamını hayret içinde bırakmıştı. Bona Dea festivali hiçbir zaman bu şekilde kirletilmemişti. Aralarında Cicero ve Caesar'ın da bulunduğu bazı senatörler tanrılara veya en azından geleneksel dini anlayışın bazı öğelerine şüpheyle yaklaşıyordu fakat kamu hayatının her yönüne sinmiş olan ritüellerin öneminden kimsenin şüphesi yoktu. Roma'nın başarısı

tanrıların lütfuna bağlıydı ve bu lütfun devamına yönelik törenlerin aksaması veya yetersiz bir şekilde yerine getirilmesi kabul edilemezdi. Senato, olayı incelemesi ve ne yapılacağına karar vermesi için özel bir komisyon oluşturdu. Festivalin kendisi ise başka bir gece tekrar edilmiş ve bu sefer her şey yolunda gitmişti. Vesta Bakirelerine ve başrahiplere danışıldıktan sonra Clodius'un yargılanmasına karar verildi. Caesar başından beri tüm bunları hasıraltı etmek istiyordu fakat her ne kadar en yüksek mevkili başrahip olsa da, *Pontifex Maximus*'un bunu yapacak yetkisi yoktu. Duruşmada Clodius aleyhinde konuşmamaya ve olan bitenden haberi olmadığını beyan etmeye karar verdi. Kendisine, eğer zinaya karıştığına inanmıyorsa karısını neden boşadığı sorulduğunda ise şu ünlü sözlerle cevap verecekti: "Caesar'ın karısından kimse şüphe etmemelidir." Clodius, geleceği parlak, güçlü arkadaşlara sahip biriydi ve bu kişiler onu aklamak için ellerinden geleni yapıyordu. Caesar, Clodius'un düşmanlığını kazanmanın kötü bir fikir olduğuna veya onun ileride kendisine yardımı bulunacağına inanmış olabilir. Şimdi biliyoruz ki ileride gerçekten de müttefik olacaklardı fakat bu durum o sırada bu kadar açık değildi. Catulus gibi kişiler aleyhine açtığı davalar dışında Caesar'ın tüm kariyeri düşmanlarını yok etmekten çok dostlarına yardım etmeye dayalıydı. Caesar, lütufkârlığı ve bonkörlüğüyle ünlüydü, Cato ise tavizsiz katılığıyla meşhurdu ve bu hususta Clodius'a ağır bir ceza verilmesini savunuyordu.

Politik kaygılar senatörlerin aklından hiç çıkmazdı fakat Caesar'ın şahsi hislerini de göz ardı etmemeliyiz. Tarih boyunca aldatılmak son derece utanç verici kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra, eğer Caesar bu davada şahit olarak çağrılsaydı müdafaa avukatı tarafından zamparalığı kendisine karşı kullanılabilirdi. Belki Caesar'ın kendisinden çok da farklı bir şey yapmamış (her ne kadar durum hem gariplik hem de günahkârlık açısından onu aşıyor olsa da) Clodius'a yüklenmeyi ikiyüzlülük olarak kabul ediyordu. Caesar bu konuda her ne kadar çekimser olsa da hem Aurelia hem de Iulia, Clodius aleyhine şahitlik yaptı. Cicero da mahkeme huzurunda Clodius'u tören günü Roma'da gördüğünü söyleyip, sanığın suç işlendiğinde şehir dışında olduğu iddiasını yalanladı. Suçluluğu açık olan Clodius, arkadaşlarının sistematik göz korkutma ve rüşvetleri sayesinde beraat etti. Son celse için jüri üyeleri koruma talebinde bulundu ve bu talepleri kabul edildi. Otuz bire yirmi beş beraat kararı veren jüriye Catulus hakir gören bir tavırla "Bizden neden koruma istediniz?

Soyulmaktan mı korkuyordunuz?" diye sordu. Bu, kısa süre sonra ölen senatör hakkında kayda geçen son anekdottur. [31]

İspanya

Davanın sonuçlanmasından uzun zaman önce Caesar Roma'dan ayrılmış, *propraetor* rütbesinde vali olarak Uzak İspanya (Hispania Ulterior) Eyaleti'ne gitmiştir. Kral Hiempsal'e karşı savunduğu ve aylar boyunca evinde sakladığı Numidialı yandaşını da maiyeti arasına saklayıp şehirden çıkarmıştı. Ona eşlik edenler arasında *quaestor*u Vetus da vardı, Caesar onun babasının emrinde aynı görevi yapmıştı. Kadrosunun başka bir üyesiyse, *praefectus fabrum* rütbesine sahip (kurmay heyetinde yer aldığını söyleyebiliriz), Pompeius'un minnettarlığı dolayısıyla vatandaşlık kazanmış varlıklı bir İspanyol ailesinden gelen Lucius Cornelius Balbus'du. Yeni vali şehri ve skandalı arkasında bırakmaya şüphesiz hevesliydi fakat kısa süreliğine de olsa Caesar'ın gidip gidemeyeceği şüpheliydi. Borçlu olduğu şahıslardan bir kısmının sabrı tükenmişti. Bunun nedeni sadece Caesar'a verdikleri müddetin dolması olabilir fakat geçici olarak *praetor*luk makamının elinden alınmasının uzun vadede potansiyeline gölge düşürdüğü ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Şehir dışına çıkmasını engellemek için girişimlere başlandı fakat Caesar, Crassus'tan ricada bulundu ve 830 talent (muazzam bir miktar olmasına rağmen borcunun çok ufak bir kısmıydı) için garanti almayı başardı. Caesar'ın, Crassus'tan borç aldığı elimizdeki kaynaklarda açıktan açığa ilk kez bu sefer kaydedilmiştir ama Crassus'un elindeki muazzam servetten daha önce yararlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Yine de durumdan zor kurtulmuş, Senato eyalet atamalarını açıklamadan şehirden ayrılmıştı. Eyaletler halihazırda dağıtılmış olduğundan bu, tamamen formalite icabıydı fakat beyanat gerçekleşmeden Caesar'ın ayrılması teamüle aykırıydı. Garip olan şu ki, İspanya'ya vardığında uğraşması gereken sorunlardan ilki, bölgeyi baştanbaşa sarmış eşkıyaların sürekli artmasına sebep olan yöre halkının ağır borcuydu. Caesar borçlunun kazancının üçte ikisini borcunu tamamen kapatana kadar alacaklıya ödemesi, geri kalan üçte birinin ise kendisini ve ailesini geçindirmek için borçluda kalması yönünde buyruk verdi.[32]

Eyaletlerde görev yapmak, para kazanmak için büyük bir fırsattı. Caesar çok sayıda eski valiyi yolsuzluk ve haraç suçlarından dava etmişti. Çok zaman geçmeden Caesar'ın Senato'daki karşıtları onu İspanya'da nedensiz bir savaş başlatmakla, hatta sırf yağma için müttefik yerleşimlere saldırmakla suçlayacaktı. Bunlar beylik suçlamalardı. Çok sayıda Romalı vali bu şekilde davranmıştı fakat Caesar hakkındaki suçlamaların doğru olup olmadığı konusunda açık veri bulunmamaktadır. MÖ 61'de İspanya'nın büyük kısmı hâlâ Sertorius'a karşı verilmiş savaşın izlerini taşıyordu. Yağma ve eşkıyalık İber Yarımadası'nda, özellikle de tarıma elverişli olmayan dağlık yerleşimlerde yaşamın bir parçasıydı. Caesar'ın asıl faaliyet alanı olan Kuzeybatı Lusitania bu devirde varlıklı bir bölge değildi; insan orayı yağmalamakla ihya olmazdı. Askeri operasyon düzenleme fırsatının da Caesar'ın eline geçmediği söylenemez; elimizdeki tüm kaynaklar bu bölgenin ne kadar kanunsuz olduğundan bahseder. Açık olan şey Caesar'ın bu fırsatların üstüne hevesle atladığı ve kanunsuzlukla son derece şiddetli şekilde başa çıktığıdır. Göreve başlamasıyla birlikte on yeni *cohors* [480 askerlik birlik] toplamış, garnizondaki asker sayısını yüzde elli artırmıştı. Tagus ve Duero nehirleri arasında kalan dağlık bölgeye düzenlediği seferde müstahkem tepe yerleşimlerinden birini teslim olmaya davet etmiş, onları ovaya yerleştirme sözü vermiştir. Daveti beklediği üzere reddedilen Caesar, bu yerleşime saldırıp ele geçirdi. Akabinde komşu yerleşimlere saldırdı. Lusitanialıların, sürülerini yem olarak kullanarak kurduğu bir pusudan kurtuldu. Caesar önüne koyulan yeme aldırış etmemiş, asıl ordulara saldırmış ve yenmişti. İspanya tepelerinde yaşayan halklar yaygın olarak pusuya başvuruyordu ve Caesar'ın kuvvetleri engebeli araziden geçerken en kolay yolu kullanmayarak bir pusudan daha kurtulacaktı. Caesar daha sonra geri döndü, kendi seçtiği arazide savaştı ve kazandı. Bu zaferi takiben Lusitanialıları Atlantik kıyısına kadar kovaladı; onlar da burada küçük bir adaya sığındılar. Caesar her ne kadar bu adayı ele geçirmekte ilk denemesinde başarı kaydedemese de Gades'ten (Cadiz) çağırdığı savaş gemileriyle düşmanı teslim olmaya zorladı. Akabinde ise sahil boyunca yelken açacak, emrindeki kuvvetleri (kürekli savaş gemileri bu yörede nerdeyse hiç görülmemişti) gören en az bir yerleşim anında teslim olacaktı.[33]

Caesar'ın Galya Savaşı ve içsavaş sırasında karşımıza çıkan ve *Commentarii*'sinden tanıdığımız özelliklerini burada da görebiliriz. Hızlı fa-

kat hesaplı hareket etmesi, doğal engeller veya geçici gerilemelerin gözünü korkutmasına izin vermemesi ve yakaladığı başarıları sonuna kadar kullanması gibi. Bunun yanı sıra fethedilen halkları eyaletin vergi ödeyen üretken sakinlerine çevirme umuduyla onların teslim olmasına izin verip merhamet gösteriyordu. Kazandığı zafer her ne kadar bu süreci tamamına erdirmiş olmasa da, bu süreç içinde önemli bir evreydi. Caesar, *imperator* payesiyle selamlandı, bu resmi tezahürat ona Roma'ya döndüğünde zafer alayı talep etme hakkını tanıyordu. Tüm bunlara rağmen görev süresi sadece savaşmakla geçmedi; yörenin sivil idaresiyle uğraştı, yerel halklar arasındaki anlaşmazlıklara çözüm buldu. Bazı yerel kültler içinde gerçekleşen törenlerde insanların kurban edilmesi geleneğine son verdi. Uzun vadede ne kadar başarılı olduğunu söylemek daha zor; geçmişte başka valilerin de bu konuda yaptırımları olmuştu. Demir Çağı'nda Avrupa ve başka birçok yerde bu tip törenlerin gerçekleştiği bilinmektedir – hatta yaygın oldukları bile söylenebilir. Romalılar Caesar'ın doğumundan birkaç sene önce, Cimbri ve Töton kavimlerinin gölgesinde yaşadıkları sırada bu çeşit bir törene başvurmuşlardı. Yine de, insan kurbanı Roma kontrolü altındaki eyaletlerde müsamaha gösterilmeyen ender dini törenler arasındaydı. Caesar'ın İspanya valiliği konusunda elimizde fazla kayıt bulunmamaktadır fakat alışkın olduğumuz gibi hummalı bir şekilde çalıştığı açık. Görev süresince büyük ihtimalle maddi açıdan kazancı olmuştu ancak devasa borçları göz önüne alındığında bunun ne kadar önemi olduğu tartışılır. Yerel halkın takdirini kazanmış, Roma'ya döndüğünde zafer alayı kutlama şansını yakalamıştı. Bu atama ona istediğini vermişti fakat gözü her daim gelecekte olan Caesar, halefinin gelişini beklemeden Roma'ya doğru yola çıkmıştı. Bu durum biraz garip olsa da görülmemiş şey değildi (Cicero da konsüllüğünden on yıl sonra nihayet atandığı eyaletten dönerken aynısını yapacaktı). İşlere büyük ihtimalle vekâleten *quaestor*u bakıyordu.[34]

Plutarkhos'un anlatımına göre Caesar ve beraberindekiler İspanya'ya giderken yolları Alpler'in üstünde küçük bir köyden geçmiş. Arkadaşları Caesar'a böyle pespaye bir yerde bile insanlar güç ve yetki için mücadele ediyorlar mı acaba diye sormuşlar. Caesar ise bu soruya gayet ciddi bir şekilde Roma'da ikinci olacağına böyle bir yerde birinci olmayı yeğlediğini beyan ederek cevap vermiş. Bu anekdot sonradan uydurulmuş olabilir fakat Plutarkhos'un da farkına vardığı gibi Caesar'ın kişiliği

hakkında çok şey anlatır. Halihazırda politik olarak çok sayıda başarı kaydetmişti; başarılı bir kariyer sahibi olacağı neredeyse kesindi. Kendisinden de zaten bundan azını hiçbir zaman beklememişti fakat Caesar için başarılı olmak yeterli değildi; onun gözü en tepedeydi. Herkesten daha başarılı olma ateşiyle yanıp tutuşuyordu.[35]

En tepede de yer yok değildi. MÖ 60'ların sonuna yaklaşırken Pompeius'a rakip olabilecek tek kişi Crassus'tu. Lucullus gibi Cumhuriyet'in en varlıklı şahısları kamusal hayattan el etek çekmiş, lüks içinde emekliliklerini yaşıyorlardı. Bu yıllarda 600'ün üstünde üyesi olan Senato, yetenekli insanların azlığından mustaripti. Bu, seçkin ve becerikli çok sayıda kişinin ölümüne neden olan içsavaşın mirasıydı. Catilina hususunda yapılan tartışmalar (böyle önemli bir konu için toplanan kişi sayısının yüksek olduğunu varsayabiliriz) sırasında sadece on dört eski konsülün mevcut bulunması dikkate değer bir durumdur. Crassus toplantıya kasten katılmamıştı; Pompeius ve diğer birkaç eski konsül ise seferdeydi. Kişinin konsüllük mertebesine eriştikten sonra yirmi sene daha yaşayacağını varsayarsak, beklentimiz en azından bu sayının iki katı olmalı. Önceki devirlere kıyasla Senato'ya kılavuzluk edecek kadar *auctoritas* sahibi az sayıda seçkin senatör bulunmaktaydı. Caesar ve Cato gibilerinin otuzlu yaşlarda bu kadar önem kazanmalarının nedenlerinden biri buydu.

8. Bölüm

Konsül

Caesar, çok gayret sarf edip az dinlenmeye, arkadaşlarının işini kendi işinin önüne koymaya ve lütuf göstermekten hiçbir zaman kaçınmamaya kendini alıştırmıştı. Muazzam bir *imperium* istiyor, bir ordu ve yeteneğini sergileyebileceği yeni bir savaş arzuluyordu. – Sallustius, MÖ kırkların sonu.[1]

Altı yüz yıl sonra tarih benim hakkımda ne der? Ben hayattakilerin boş laflarından değil bundan korkarım. – Cicero, MÖ 59'un Nisan ayında.[2]

MÖ 28 ve 29 Eylül 61'de Büyük Pompeius, korsanlara ve Mithradates'e karşı kazandığı zaferlerin anısına yapılan üçüncü zafer alayını kutladı. Kırk dördüncü doğum günüyle aynı zamana denk gelen şenlikler, büyüklük ve şaşaada benzeri görülmemiş ölçüdeydi. İlk zafer alayını yirmi sene önce gerçekleştirmişti fakat bu sefer filler tarafından çekilen arabalar gibi saçma planlar yoktu. Pompeius artık olgun yaştaydı ve zaferlerinin görkemi tarihin en büyük generallerini bile geride bıraktığından teatral yardıma hiç gerek duymuyordu. Buna rağmen zafer alayında itidale veya tevazuya da yer yoktu. Her Romalı aristokrat gibi Pompeius da başarılarını sayıya vuruyordu: Geçit töreninde 12.183.000 kişiyi öldürdüğünü, mağlup ettiğini veya esir aldığını, 846 savaş gemisi batırdığını veya ele geçirdiğini, 1538 yerleşimi veya müstahkem mekânı zapt ettiğini belirten afişler astırmıştı. Mağlup ettiği her krallık, kavim ve yerin adı, buralardan ele geçirilen ganimetlerin yerleştirildiği arabaların üstünde yazılıydı. Savaşların önemli sahnelerini betimleyen resimler de bulunmaktaydı. Başka afişlerdeyse orduya katılan her askere 1500 *denarius* (on yıllık maaşı aşkın bir miktar) verildiği ve devlet hazinesine 20.000 talent altın ve gümüş eklendiği yazıyordu. Pompeius, başarıları sonucunda Cumhuriyet'in yıllık gelirinin iki kattan fazlasına çıkacak 50 milyondan 135 milyon *denarius*a yükseldiğini böbürlenerek söylüyordu. Zafer alayının sonunda ise bilinen dünyanın

tümü üzerinde zaferi temsil eden savaş yadigârlarının bulunduğu devasa araçlar yer alıyordu. Halk, Pompeius'un üç kıtada zafer kazandığını söylüyordu: Afrika ilk zafer alayının bir parçasıydı; Avrupa (özellikle de İspanya) ikincisinin, Asya da üçüncüsünün. Pompeius'un önünde milli kıyafetlerine bürünmüş ve aralarında krallar, kraliçeler, kabile şefleri ve generaller bulunan 300 önemli rehine yürüyordu. General mücevherlerle süslü at arabasının içindeydi. Mithradates'ten ele geçirdiği, Büyük İskender tarafından giyildiğini iddia ettiği pelerine bürünmüştü. Yüz yılı aşkın süre sonra yazan Appianos bu iddiayı pek olası bulmayacaktı fakat Pompeius kendisiyle gelmiş geçmiş en büyük fatih arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktan zevk alıyordu.[3]

Pompeius'un başarılarının büyüklüğü şüphe götürmezdi. Korsanların bastırılması titizce planlanmış ve süratle gerçekleştirilmişti fakat sonradan elde ettiği başarıların yanında bu, sönük kalıyordu. Pontoslu Mithradates Roma'nın en zorlu rakiplerinden biriydi. Sulla Mithradates'i Yunanistan'dan kovmuş ve Asia Eyaleti'ni geri almıştı fakat İtalya'ya dönme gereksinimi onu kesin bir zafer yakalamaktan alıkoymuştu. Bölgeye komuta ettiği yedi yıl boyunca Lucullus çok daha fazla başarı elde etmiş, harp meydanında krala ve müttefiklerine büyük zarar vermişti. Bu süre zarfında servetine servet katmış fakat hem Asia Eyaleti'nde vergi tahsilâtı yapan *publicanus*ları hem de emrindeki askerleri kendine düşman etmişti. Başarılı generallerin Senato'da düşmanı eksik olmazdı: Senatörler başkasının zafer, servet ve *auctoritas* elde etmesine içgüdüsel olarak karşı çıkardı. Savaşın gerektiğinden uzun sürdüğü, hatta Lucullus'un kendi çıkarları doğrultusunda savaşı bilerek uzattığı yönündeki şikâyetler artmaya başladı. Geniş eyaleti parçalanıp yeni valilere dağıtılmaya başlandı; bu da savaş için gerekli asker ve malzemenin azalması anlamına geliyordu. Lucullus'un zayıflığından faydalanan Mithradates, kaybettiği toprakların bir kısmını geri kazanacaktı. Ancak MÖ 66'da Pompeius'un bölgeye gelişiyle her şey değişti. Emrinde, selefinin ancak rüyasında görebileceği kaynaklar vardı ve bunların desteğiyle yıl sonuna kadar kralın gücünü geri dönüşü mümkün olmayan bir şekilde baltaladı. Pompeius'un gelip zaferden kendisine pay çıkarmaya çalışmasından önce Crassus tarafından yürütülen Köle Savaşları'nın aksine, Lucullus'un savaşı zaten kazanmış olduğunu söyleyemeyiz. Ama yine de Roma'nın nihai zaferinde payı büyüktü.

Pompeius kendisine verilen görevi tamamladığında hemen Roma'ya dönmeye hevesli değildi; emrindeki kuvvetlerle başka zaferlere imza atmak istiyordu. İki sene boyunca kendisine lejyonlarını daha önce Roma ordularının hiç gitmediği yerlere götürme şansı tanıyan her fırsatı değerlendirecekti. İberyalılara ve Arnavutluk'ta yaşayan kavimlere karşı harekete geçecek, Karadeniz'in doğu sahilinden dolanarak güney Rusya'ya girecekti. Yahudi kraliyet ailesinin mensupları arasında çıkan içsavaşta arabulucu olan Pompeius, Kudüs şehrini kuşattı ve üç ay sonra da ele geçirdi. Bu muazzam başarıların hepsi zafer alayında anılacaktı. Tüm bu seferler sırasında Pompeius bir kumandan olarak yeteneğini kanıtlamıştı; İskender'in kahramanlık dolu önderlik tarzını taklit edip zaman zaman ön saflarda savaşmış olması da kuvvetle muhtemeldir (daha önce çıktığı seferlerde bunu yapmıştı). Kudüs'te kurmaylarıyla birlikte Kutsal Tapınak'ta bulunan ve başrahipler hariç herkese yasak olan kutsal alana girse de Pompeius, tapınağa saygı gösterisinde bulunarak hazinesine dokunmadı. Pompeius'un bu jesti yaparken amaçladığı şey hasıl olacak ve Romalılara, dilden dile anlatacakları yeni bir efsane verilecekti. Ancak öte yandan Romalılar için gösteriş kadar pratiklik de önemliydi; Pompeius zamanının büyük kısmını bölgedeki eski ve kendi yarattığı yeni Roma eyaletlerinin idari işlerine adadı. MÖ 63'te Mithradates'in ölüm haberinin alınması (kendini zehirlemeye çalışmış fakat hayatı boyunca kullandığı panzehirlerin ona bağışıklık sağladığı ortaya çıkmıştı; sonunda korumalarından biri tarafından öldürülmüştü) sefere büyük ölçüde son verilmesine yol açtı. Pompeius buna rağmen eyaleti yatıştırmak için bir yılı aşkın süreyi bölgede geçirdi. Organizasyon konusunda son derece yetenekliydi ve koyduğu yasaların çoğu yüzyıllar boyunca uygulanacaktı.[4]

Metellus Nepos'un tribünlüğü sırasında giriştiği hoyratlıklar Pompeius'un İtalya'ya döndüğünde ne yapacağı konusundaki endişeleri artırıyordu. Nepos onun kayınbiraderiydi; emrinde *legatus* olarak görev yapmıştı ve Pompeius'tan komutasının elinden alınmamasını garantilemek için şiddete ve göz korkutmaya meyil edecek gibi durması, endişe uyandırıyordu. Crassus'un, halkın bu konudaki hislerini okuyup ailesini yurtdışına götürdüğü söylenir. Nepos'un nereye kadar emri doğrultusunda hareket ettiğini bilmiyoruz ancak çoğu senatörün hakkındaki şüphelerini artıran ve hiçbir yarar sağlamayan bu davranışlardan Pompeius çok da hoşnut olmuş olamaz. MÖ 62'nin baharında hem tüm

Senato'ya, hem de özel olarak önde gelen senatörlere mektup yazacak, huzurlu bir şekilde inzivaya çekilmek istediğini belirtecekti. *Legatus*larından bir diğeri Marcus Pupius Piso MÖ 61'de konsüllüğe aday olmuş ve Roma'da seçim kampanyasına başlamıştı. Pompeius arkadaşına destek olmak için orada bulunmak istediğini belirtti ve Senato'dan seçimleri yıl sonuna kadar ertelemesini rica etti. Senato bu konuda fikir ayrılığına düşmüştü fakat Cato, usul hakkındaki bilgisini kullanarak oylama yapılmasını engelledi. Tartışma sırasında fikri sorulduğunda gün batana ve toplantı herhangi bir karar alınmadan dağılana kadar susmadı. Konu bir daha tartışmaya açılmadı. Piso, her şeye rağmen konsüllük seçimini kazanacaktı fakat bu, Pompeius'a yapılacak hakaretlerin sadece ilkiydi. MÖ 62'nin Aralık ayında Brundisium'a ayak bastığında emrindeki lejyonları derhal terhis etmiş, askerlere zafer alayının zamanı gelene kadar toplanmamalarını emretmişti.[5]

Zafer alayı gerçekleşene kadar Pompeius, *pomerium* adı verilen kutsal şehrin sınırını geçemezdi ve bu yüzden de Alban Tepesi'ndeki villasına çekildi. MÖ birinci yüzyılın ortasında Roma'nın hatırı sayılır büyüklükte bir kısmı *pomerium* dışında kalmaktaydı. Pompeius'un da katılabilmesine olanak sağlamak için bazı Senato ve halk toplantıları bu alanlarda gerçekleşmişti. Pompeius, MÖ 70'te konsül olduğunda tecrübeli senatör ve üretken yazar Marcus Terentius Varro'ya Senato usulü hakkında bir kitapçık yazdırmıştı. Politik hayata dönüşü sırasında gerçekleşenlerden görülüyor ki, altı yılını seferde geçirdikten sonra Pompeius'un hâlâ öğrenmesi gereken çok şey vardı. Verdiği ilk söylev rağbet görmedi ve kimsenin hoşuna gitmedi. Clodius aleyhine kutsal şeylere hakaretten açılan davanın mahkemesinin en hummalı zamanlarında (hangi usulün kullanılması gerektiği ve jüri seçimi konusunda şiddetli tartışmalar yaşanıyordu) Roma'ya gelmiş olması Pompeius için büyük şanssızlıktı. Pompeius'un eski *legatus*u olan Piso, Clodius'un arkadaşı ve destekçisiydi; diğer konsül ise Clodius'a bir o kadar karşıydı. Hitabet konusunda ne fazla eğitimi ne de fazla yeteneği olan Pompeius, konu hakkında fikri sorulduğunda Senato'ya verdiği desteği ve duyduğu saygıyı vurgulayan bir konuşma yapmış fakat sözleri pek coşku uyandırmamıştı. Catilina'yı bastırdığı için kendisini coşkulu bir şekilde övmeyi reddeden Pompeius'a bozulmuş olan Cicero, geçmişte sıkça desteklediği bu büyük general hakkında ağır yorumlarda bulundu. MÖ

25 Ocak 65'te arkadaşı Atticus'a yazdığı mektupta Pompeius hakkında şöyle söylemiştir: "Şimdi, benim arkadaşım olduğu için açıkça ve caka satarak böbürleniyor fakat gizliden gizliye beni kıskanıyor ve bunu da iyi gizleyemiyor. Onda ne gerçek nezaket, dürüstlük, devlet işlerine yönelik yetenek var, ne de onur, vefa veya cömertlik."[6] Crassus Senato'da onu övmeye başladığında Cicero mest olmuştu, bunun nedeni büyük ihtimalle Pompeius'un aynısını yapmaya yanaşmamasıydı.[7]

Özel hayatında işleri biraz daha iyiydi. Pompeius, İtalya'ya döner dönmez karısı Mucia'yı boşadı. Generalin yokluğunda ilişki içinde olsalar da Mucia'nın tek sevgilisi Caesar değildi ve kadının sadakatsizliği halkın diline düşmüştü. Boşanma politik açıdan talihsiz sonuçlara yol açmış, Pompeius ile Mucia'nın üvey kardeşleri Metellus Nepos ve Quintus Metellus Celer'in arasını açmıştı. Metelli ailesi gerçek olsun olmasın kendilerine yapılan hakaretlere cevap vermekten geri kalmazdı. Cicero, Nepos tarafından saldırıya uğradıktan sonra tartışmayla alakası olmayan kardeşi Metellus Celer'in gönlünü almak için fazla çaba sarf etmişti. Celer'in MÖ 60'ta konsüllüğe erişme şansının yüksekliği, tehlikeli bir düşman olduğu anlamına geliyordu. Yine de bu boşanma Pompeius'un yeni bir politik ittifak oluşturmasına imkân tanıyor, senatör zümresine bağlılığını ve devrimci olmadığını bir kez daha kanıtlamasına izin veriyordu. Pompeius oğlunu Cato'nun yeğeniyle, yani Servilia'nın kızlarından biriyle evlendirmek istiyordu. Hem kızların hem de hırslı annelerinin isteklerinin aksine Cato buna izin vermedi. Bu davranış katı erdem anlayışının onun için her zaman politik menfaatten önce geldiği yönündeki şöhretini de pekiştiriyordu. Senato'daki en varlıklı şahıs ve en başarılı kumandanla kurulacak bir ittifak şansını kaybetmiş olsa da bu olay, Cato'nun davranışları ve hareketleriyle iradi olarak oluşturduğu efsaneye katkıda bulunuyordu.[8]

Bu yıllarda Pompeius'un iki temel amacı vardı. Bunlardan ilki, emrinde savaşan askerlere toprak bağışlanmasını sağlamaktı. MÖ 70'te İspanya'da emrinde savaşmış askerlere dair bir yasa çıkmıştı fakat Senato yeterli toprak dağıtımını mümkün kılacak kaynakları sağlamadığından bu yasa pek bir başarı kaydedememişti. İkinci amacıysa Mithradates'i mağlup ettikten oluşturduğu yasa ve nizamları içeren doğudaki düzenlemelerinin tasdik edilmesini sağlamaktı. Normal olanı, bunlara Senato tarafından atanan bir komitenin karar vermesiydi fakat bu yetkiden

yoksun olması Pompeius'u durdurmamıştı. İyi bir iş çıkarmış olması kendisine yöneltilen eleştirileri engellemedi. Zafer alayı kutlamak için yıllarca bekleyen ve doğu ordularının komutasının elinden alınmasını kendisine yediremeyen Lucullus, Pompeius'a karşı çıkmak için gönüllü emekliliğini terk edip kamu hayatına geri döndü. Kendi verdiği kararlara karşı çıkan hükümler konusunda son derece eleştirel olan Pompeius, doğudaki düzenlemelerinin tek bir yasayla tasdik edilmesini istiyordu. Lucullus, Cato ve çok sayıda önde gelen başka senatör ise verilen her hükmün ayrı ayrı tartışılarak gereğinin yapılması görüşündeydi. MÖ 61'de, Piso'nun konsüllüğü sırasında tüm dikkatlerin Clodius duruşmasına yoğunlaşması yüzünden hiçbir şey yapılmamamıştı. Metellus Celer'in MÖ 60'ta konsüllük seçimlerinden galip çıkmasının neredeyse kesin olduğunu fark eden Pompeius, diğer konsülün kendisine yakın biri olmasını garantilemek için muazzam rüşvetler verdi. Seçilen kişi yine eski *legatus*larından biri olan "yeni adam" Lucius Afranius'tu. Başarılı bir subay olmasına rağmen, Afranius politika değil dans konusundaki yeteneğiyle tanınırdı. Konsül olarak her yönden başarısız oldu. Kendisi de "yeni adam" olan Cicero, ona kötü bir şaka gözüyle bakıyordu. Pompeius'un isteklerini yerine getirmeye hevesli tribün Lucius Flavius ise çok daha yetenekliydi. Terhis edilen askerlere ve çok sayıda şehirli yoksula çiftlik sağlayacak bir toprak yasası önerdi. Yasa tasarısına karşı çıkanların başında Metellus Celer geliyordu; hakaretleri o kadar ağırdı ki tribün tarafından hapse atıldı. Politik açıdan son derece kurnaz olan konsül durumu hemen kendi lehine çevirmiş, Senato'nun hapishane hücresinde toplanmasını sağlamıştı. Flavius'un buna cevabı makam masasını hapishanenin girişinin önüne koyup senatörlerin geçmesini bloke etmek oldu. Fakat tüm bunlar Metellus'un gözünü korkutmamış ve hizmetkârlarına senatörlerin geçmesine izin verecek şekilde hapishane duvarını delmelerini emretmişti. Pompeius, Flavius'un yarışı kaybettiğinin farkına vardı ve ona konsülü serbest bırakmasını söyledi. Bu olay, MÖ 62'de Castor ve Pollux Tapınağı'nda Cato ile Nepos arasında yaşanan kavga gibi kurallara bazen komik sonuçlar yaratacak kadar sadık kalındığını göstermektedir. Bu sefer şiddete mahal verilmeden mesele çözülmüştü. Eyaletine gitme hakkını reddetmek gibi Metellus'un gözünü korkutmak için girişilen başka çabalar da sonuç vermeyecek, toprak yasası tasarısından vazgeçilecekti.[9]

Pompeius iki sene boyunca ana amaçlarından hiçbirini gerçekleştirememişti. Doğudaki düzenlemeleri ile terhis edilen askerlere toprak sağlama tasarısı mantıklı yaptırımlardı ve Cumhuriyet'in yararınaydı. Metellus bu yasaya aslen üvey kardeşini boşayan Pompeius'un yararına bir şey yapmak gücüne gittiği ve tek başına ona karşı çıkmanın kendisine prestij sağlayacağını bildiği için; ayrıca doğuştan gelen inatçılığı yüzünden muhalefet ediyordu. Dedesi, Saturninus'un çıkardığı yasalardan birine uymaya yemin etmeyi reddeden tek senatör olarak nam yapmış, bunun sonucunda ise bir süre sürgüne gönderilmişti. Lucullus'u, MÖ 66'da Pompeius'un ona karşı yanlış yaptığı inancı motive etmekteydi. Cato ve diğerleriyse Pompeius'a haddini bildirmek, muazzam serveti ve şanıyla Cumhuriyet üzerinde kurduğu etkiyi dizginlemek için ona karşı çıkıyordu. Pompeius bu dönemde hayal kırıklığına uğrayan tek senatör değildi. Crassus her ne kadar önceleri rakibine verilen rahatsızlıktan memnunsa da bu senatör zümresinin kendi için önemli yaptırımların da önünü kesmeye aynı derecede hevesli olduklarını keşfedecekti. MÖ 60'ta Senato'yla vergi tahsil şirketlerinin başındaki atlı sınıfına mensup şahıslar arasında anlaşmazlıklar çıktı. Bu şirketler Asia ve diğer doğu eyaletlerinde vergi toplama haklarını satın almıştı. Fakat yıllar süren savaşlar sonrasında bu eyaletlerden devlet hazinesine taahhüt ettikleri meblağı toplamalarının mümkün olmadığını keşfetmişlerdi. Toplanan vergilerden kâr etmek yerine zarara gireceklerini anlayan şirketler, hazineye ödemeleri gereken miktarı azaltacak yeni bir sözleşme yapmak istiyordu. Önde gelen şirketlerle yakın ilişki içinde bulunan ve büyük ihtimalle bu şirketlerde pay sahibi olan Crassus da yeni sözleşmeden yanaydı. Cicero, bu talebin çirkin olduğu görüşündeydi fakat varlıklı atlı sınıfının yatıştırılması ve Senato'dan soğutulmaması gerektiğini düşündüğü için razı gelmişti. Yeni çıkarılan ve senatörler kadar atlı sınıfına dahil jüri üyeleri hakkında da yüksek miktarda para cezası öngören rüşvet yasası bu zümrenin son derece gücüne gitmişti. Hiçbir zaman duyduğu tepkiyi bastırmaktan yana olmayan Cato, vergi şirketlerine şiddetle karşı çıkıyordu ve Senato'yu yeni sözleşme başvurusunu reddetmeye ikna etmişti. Cicero konu hakkında çaresizce şunları söyleyecekti: "En güzel hislerle ve şüphesiz dürüstlükle... Senato'ya zarar veriyor: Önerdiği yaptırımlar Romulus'un bu lağım çukurundan çok Plato'nun ideal Cumhuriyet'ine layık."[10]

Cumhuriyet'teki en varlıklı ve çoğu yönden en etkili şahıslar olan Pompeius ile Crassus'un önü Senato'yu kontrol altında tutan birkaç asil aile tarafından kesilmekteydi. Pompeius bu zümreye katılmaya çalışmışsa da reddedilmişti. Kendi menfaatlerine uygun olanlar bir yana, gerekli, mantıklı ve halktan yana düzenlemeler de bu küçük aristokrat azınlık tarafından engelleniyordu. Cumhuriyet'in artık kalbine işleyen atalet, toplumun her kesiminden vatandaşın yabancılaşmasına yol açıyordu. Çok daha sonraları Caesar'ın emrindeki komutanlardan biri, içsavaşın hikâyesini Metellus Celer ve Afranius'un konsül olduğu yılda başlatacaktı. Şimdi bakınca görüyoruz ki Cumhuriyet'i pençesine alan hastalık MÖ 60'ta ölümcül hâle gelmişti.[11]

Eve Dönüş

MÖ 60'ın yazında Caesar İspanya'dan döndü. Kırk yaşındaydı ve (seçimlere yaşı tutmadan iki sene önce girmesi için kendisine tanınan ayrıcalık göz önüne alındığında) MÖ 59'da konsüllüğe aday olmaya hazırdı. Uzun süredir bu seçime hazırlandığı açıktı. Seçim kampanyasını bizzat yürütemediği için Cicero da dahil olmak üzere çok sayıda seçkin senatöre mektup yazmıştı. Mektupların sadece bir kısmının günümüze ulaşmış olması üzücüdür. Aynı anda birkaç kâtibe birden dikte ettirebildiği ve şehirde olmasına rağmen yine Roma'da bulunan arkadaşlarına ve politik müttefiklerine düzenli olarak mektup yazan ilk Romalı olduğu söylenir. Pompeia'yı da yazdığı bir notla boşamış olması mümkündür. O seneki adaylardan biriyle seçim kampanyalarını birleştirmek yönünde yaptığı anlaşmanın da yazılı gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Lucius Lucceius adlı bu şahıs varlıklı fakat hem karizmadan hem de şöhretten yoksun biriydi. Lucius'un parası ve Caesar'ın popülaritesi tesirli bir karışımdı. MÖ 60'ın Haziran ayının başlarında, henüz Roma'ya dönmemiş olduğu halde Caesar konsüllük seçimlerinde favoriydi, Cicero'ya göre rüzgârı yakalamıştı. Caesar'ın Cicero'ya yazdığı mektuplar anlaşıldığı kadarıyla büyük hatibin hoşuna gitmişti. Atticus'a yazdığı mektuplarda "Caesar'ı daha iyi yapmayı" umduğundan, bunu Cumhuriyet adına gerçekleştirmesi gereken bir görev olarak addettiğinden bahseder.[12]

Caesar iki yıl önce Pompeius'un da yaptığı gibi Roma sınırına kadar gelmişti fakat İspanya'daki seferleri dolayısıyla kendisine bahşedilen zafer alayını kutlayana kadar *pomerium*u geçemiyordu. Gösterişli geçit törenleri ve bunlara eşlik eden kutlamalarıyla bir zafer alayı seçimlerdeki şansını iyice artıracaktı. Roma seçmenleri ve toplumu askeri şan ve şöhreti her şeyden üstün tutardı. Konsüllere genellikle önemli savaşların komutası verildiğinden kişinin askeri yeteneğini kanıtlaması önemliydi. Cicero, kişinin mahkemelerde avukatlık yaparak kaydettiği başarının askeri yetenek kadar önemli olduğunu söylemekten hoşlanırdı ama çoğu seçmenin bunu böyle görmediğini aslında o da biliyordu. Yasal olarak adayların Forum'da yapılan bir toplantıda kendilerini tanıtmaları gerekmekteydi. Zafer alayının hazırlanmasıysa uzun zaman alıyor ve Senato'nun belirleyeceği bir zamanda düzenlenebiliyordu. Seçim günü çoktan belliydi ve Caesar *pomerium*u geçip, zafer alayı hakkından feragat etmediği sürece aday olamazdı. Caesar bu kuraldan muaf tutulup bizzat orada bulunmaksızın aday olmasına izin verilmesi yönünde ricada bulundu. Bu rica ya mektupla ya da aracı üzerinden yapılmıştı; Senato'nun Caesar'ın katılmasına izin verecek şekilde *pomerium* dışında toplandığını gösteren hiçbir veri yoktur. Suetonius'un anlatımına göre Caesar'ın ricasına çok sayıda kişi karşı çıkmaktaydı. Başka kaynaklara göreyse bu işin arkasında Cato vardı. Tartışma için ayrılan zaman dolana kadar konuşma yöntemine yeniden başvuran Cato, bu şekilde oylama yapılmadan toplantının bitmesine sebep oldu. Senato aday listesi resmen açıklanmadan önce bir daha toplanmayacaktı (belirli günlerde toplanmalarına izin vardı. Mesela halk meclisleriyle aynı günde toplanmaları yasaktı). Cato'nun konuşarak tasarıdan vazgeçirme yöntemi bir kez daha işe yaramış, Caesar'ı zafer alayı kutlamak ve bir dahaki sene için aday olmak arasında seçim yapmaya zorlamıştı.[13]

Cato'nun geciktirme taktiği işe yaradı, ancak istediği gibi değil. Caesar ne olup bittiğinin farkına vardığında derhal zafer alayı hakkından vazgeçti ve adaylığını koyabilmek için *pomerium*u geçti. Bu kararın ne kadar zor verildiğini anlamak bizim için çok güç. Zafer alayı, Romalı bir aristokratın nail olabileceği en büyük şereflerden biriydi; evinin avlusunda duran sembollerle ebedileşirdi. Kariyeri alışılmışın çok dışında olan Pompeius üç kere zafer alayı kutlamıştı ve bu çok az rastlanan bir durumdu. Söz konusu dönemde şahsın bu şerefe bir kereden fazla nail ol-

duğu çok nadirdi. Bunun yanı sıra MÖ birinci yüzyılda zafer alayı hakkı *propraetor*ların çok ufak bir kısmına tanınıyordu ve prokonsüller arasında bile oldukça nadirdi. Caesar'ın gözünün gelecekte olduğuna yönelik en açık işaret buydu; önünde çok daha büyük icraatların ve fırsatların bulunduğuna inancı tamdı. İspanya'daki başarılarını kutlayan bir zafer alayını elbette memnuniyetle karşılardı ve bunu gerçekleştirmek için elinden geleni yapmıştı fakat konsüllük daha değerli bir ödüldü.

Cato'nun sebepleri de değerlendirmeye değer, zira yaptıkları ilk bakışta anlamsız ve geriye bakıldığında yanlış tasarlanmış gibi görünmektedir. Cato, Caesar'ın adaylığını en fazla bir sene geciktirebilirdi. Caesar zafer alayını kutlayacak, zaten yüksek olan seçilme şansını daha da artıracaktı. Cato belki de Caesar'ın borçlarının on iki ay içinde başa çıkılmaz hâle geleceğini ve kariyerini bitireceğini umuyordu. Buna rağmen eyaletinden yeni dönmüş olan Caesar, tüm Roma valileri gibi (özellikle de savaş kazanmış olanlar) şüphesiz bu işten kazanç sağlamıştı. Caesar'ın borçları ödemekle bitecek gibi değildi ve Lucullus'un maddi desteğine ihtiyaç duyduğu da açık. Fakat buna rağmen Roma'dan ayrıldığı zamana kıyasla finansal açıdan daha iyi durumdaydı. Cato'nun artık sivil bir vatandaş olan Caesar'ın, birileri tarafından haraç kesme suçundan dava edileceğini ummuş olması da mümkün. Yine de bu suçlamayla karşılaşan çoğu vali beraat ediyordu ve gördüğümüz gibi Caesar'ın gerçekten de masum olması mümkündür (tabii bu davalarda kişinin masum veya suçlu olmasının ne kadar önemi olduğu tartışılır). Caesar'ın adaylığını bir sene geciktirmek için kişisel nedenleri de vardı: Cato'nun damadı Marcus Calpurnius Bibulus da konsüllüğe aday olmuştu. MÖ 65'te *aedilis* olarak görev yaparlarken Casear'ın gölgesinde kalan Bibulus'un ta kendisiydi bu. Bibulus çok da yetenekli biri değildi; gösterişli ve becerikli Caesar'ın yanında daha da sönük kalıyordu. Her mevkiye asgari yaş sınırı getiren sistem, kişinin kariyeri boyunca muhtemelen aynı şahıslarla rekabet içinde olacağı anlamına geliyordu. Hem Caesar hem de Bibulus MÖ 62'de *praetor* olarak görev yapmıştı fakat aralarının bozuk olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Caesar'ın konsüllük adaylığının gecikmesi, meydanın Bibulus'a kalacağı anlamına geliyordu. Aynı zamanda müttefiki Caesar'ın popülaritesinden yararlanan "yeni adam" Lucceius'un da Bibulus'un önüne geçmesine engel olunuyordu. Asiller için seçim kaybetmek utanç vericiydi.

Bu yüzden Caesar'ın talebini engellemenin şüphesiz Cato'nun ailesine kazandıracağı avantajlar bulunmaktaydı. İkisi arasındaki kişilik çatışmasını da göz ardı etmemeliyiz. Caesar'ın görünürdeki cazibesinin ötesini gördüğüne inanan Cato'nun ondan nefret ettiğini söyleyebiliriz. Caesar ve Servilia arasındaki ilişkinin de Cato'nun bu konudaki hisleri üzerindeki etkisi büyüktür. Roma aristokrasisi, fiilen aşırıya kaçılmadığı sürece senatörlerin kin gütmesini normal karşılıyordu. Bu bağlamda ele alındığında, Cato'nun tek yaptığı düşmanlarından birine zarar vermek için eline geçen fırsatı kaçırmamaktı. Bunun yanı sıra Senato'nun fikrini değiştirmesi veya bir karar alınmasının önüne geçmesi de Cato'nun şanına şan katıyordu. Daha otuz beş yaşındaydı ve tribünlükten yüksek bir mevkiye ulaşmamıştı fakat Senato'daki en baskın şahıslar arasındaydı. O Cato'ydu; ünlü atası gibi o da adeta eski erdemlerin vücut bulmuş hâliydi; fikirlerini değiştirmez, çoğunluğun düşüncesine karşıt olsa da istediğini söylemekten geri kalmazdı. Caesar'ın Cumhuriyet için tehlike oluşturduğuna büyük ihtimalle MÖ 60'ta henüz inanmıyordu. Cicero'nun mektupları seçim öncesinde bu görüşün yaygın olmadığını işaret etmektedir. Bazı şüphelerin olduğuna dair tek ipucu, MÖ 59'da konsüllere görev süreleri dolduktan sonra verilecek eyaletlerin Senato tarafından açıklanması sırasında ortaya çıktı (Gaius Gracchus'un çıkardığı yasa uyarınca bu beyanatın seçim öncesi yapılması gerekiyordu). Senato her iki konsülü de "İtalya çevresindeki ormanlık arazi ve taşra yollarıyla" (*silvae callesque*) ilgilenmekle görevlendirdi. İtalyan taşrasının uzun yıllar boyunca çok çektiği doğruydu fakat bu görev değil iki, tek bir konsüle bile yakışmayacak nitelikteydi. Bu kararın iki konsülü de Gallia Eyaleti'nde çıkması olası herhangi bir büyük savaş için yedekte tutmak üzere alındığı iddiası ikna edici değildi ve Roma âdetlerine de aykırıydı. Bu, elimizdeki kaynaklara göre Caesar'a yapılan bir hakaretti fakat sonuç olarak onun kadar Bibulus'un da canını sıkacaktı.[14]

Konsüller, yapı olarak Kabile Meclisleri'nden çok farklı olan Comitia Centuriata tarafından seçilirdi. Caesar daha önce Comitia tarafından *praetor* seçilmişti fakat o zaman sekiz *praetor* ve iki konsül seçildiğinden bu sefer rekabet çok daha çetindi. Konsül seçimleri Temmuz sonunda gerçekleştiğinden Caesar'ın seçim kampanyasını yürütmek için sadece birkaç haftası kalmıştı. Comitia Centuriata Campus Martius'ta ve erken Roma askeri sistemiyle güçlü bağlantısı olan ri-

tüellerle (Rabirius'un mahkemesi sırasında Ianiculum Tepesi'nde kırmızı bayrağın kaldırılmasını hatırlayın [6. Bölüm]) toplanırdı. Senenin konsüllerinden biri seçime başkanlık eder, meclise söyleyeceklerini geleneksel olarak askerlere emir verirmiş gibi bir tarzda söylerdi. İlk başta *contio* adı verilen informel bir toplantı yapılırdı. Bu toplantıda adayların seçmenlere son kez hitap etmelerine izin verilip verilmediğini bilmiyoruz. Konsül süreci başlatmak için önce bir dua okur sonraysa halka iki konsül seçmelerini emrederdi. Seçmenler son sayımda kaydedilen mülklerine göre *centuria* adı verilen birimlere ayrılırdı. Önce Birinci Sınıf'a dahil yetmiş *centuria*, sonrasındaysa on sekiz atlı *centuria* oy kullanırdı. Her *centuria* aday listesinden iki isim seçerdi. Toplam 193 *centuria* bulunmaktaydı ve seçimlerin sonucu genellikle İkinci Sınıf oy kullanırken belli olurdu. Birinci Sınıf'a mensup olmak için tam miktarı bilinmese de kayda değer derecede mülk sahibi olmak gerekiyordu fakat bu sınıfa dahil her şahsın çok varlıklı olduğunu düşünmek de doğru değildir. Bazıları atlı sınıfına dahil şahıslar kadar zengindi, bazılarının geliriyse son derece mütevazıydı. Bu sınıfın mensupları arasında herhangi bir ortak kurumsal kimlik bulunduğu veya modern anlamda sosyal sınıf oluşturdukları yönünde hiçbir veri bulunmamaktadır. İlk oy kullanan *centuria*nın verdiği kararlar, sonra oy kullananları etkilemekteydi; favori adaya oy verme dürtüsü kuvvetliydi. Birinci Sınıf'tan kurayla seçilen ve ilk oy kullanan *centuria*nın kararı, bu durumda son derece etkiliydi. *Centuria praerogativa* adı verilen bu *centuria*nın pusulasında ilk sırada yer alan kişinin seçimi kazanacağına inanılırdı.[15]

Diğer seçimlerdeki gibi, Comitia Centuriata'da da oylar Campus Martius'ta kurulan ve *saepta* yani "koyun ağılı" adı verilen, kimi zamansa *oviles* olarak geçen, geçici olarak ahşap çitlerle çevrilen geniş bir alanda yapılırdı. Seçimlere katılmayı seçen vatandaşların sayısını bilemiyoruz. Sayımda 900.000'in üzerinde erkek vatandaş kaydedilmişti ve bunların birkaç yüz bini en azından yılın birkaç ayı Roma'da yaşamaktaydı. *Saepta*nın boyutu göz önüne alındığında bunlardan büyük bölümünün istese bile oy kullanması pek olası değildir. Oy kullanma alanının boyutu ve seçim sürecinin ne kadar zaman alacağı (günbatımından önce tamamlanması gerekiyordu) yönündeki tahmini bilgilere dayanarak kaç kişinin oy kullandığı konusunda hesaplamalar yapılmıştır. Bunlar 70.000, 55.000 hatta 30.000 olarak değişmektedir. Bu tah-

minleri yürütenlerin de belirttiği gibi oy kullananların sayısı, maksimum seçmen sayısından muhtemelen çok düşüktü. Her ne kadar tamamen tahmini değerlere güvenmemek gerekirse de oy hakkına sahip vatandaşların içinden sadece bir azınlığın oy kullandığı açıktır. Seçmen kitlesinin aşağı yukarı aynı kişilerden meydana gelip gelmediğini de bilmiyoruz ama genelde öyle olduğu kabul edilir. Konsül seçimleri son derece önemliydi; İtalya'nın her yanından çok sayıda vatandaş bu yüzden Roma'ya yolculuk ederdi. Tabii bu şahıslar daha varlıklı vatandaşlardı ve Birinci Sınıf'ın ve atlı sınıfının oyları ağırlık taşıdığından bu kişilerin önemi de artmıştı. Seçimden beklenmedik sonuçlar çıkabiliyordu. Kazanmasına kesin gözüyle bakılan iki adayın da kazanması, istasnai bir durumdu. *Centuria praerogativa*nın hangisi olacağına seçim günü kurayla karar verilmesi de süreci iyice muğlak hale getiriyordu.[16]

Kendi seçim kampanyası sırasında Gallia Cisalpina'da yaşayan vatandaşları ziyaret edip orada kendisine bir destek ağı oluşturmayı amaçlamış olan Cicero, hayatı boyunca İtalya'nın birçok bölgesiyle olan ilişkisini koparmamaya çalışmıştı. Ancak geçmişte yapılan lütuflar ve arkadaşlık yetersiz kaldığında parayla da iş görülebiliyordu. Her kabilede (ister kabile olarak tek bir oy verilecek olsun, isterse herkes kendi *centuria*sında oy kullansın), kabile mensuplarını ikna etme gücüne sahip olmakla maruf birileri oluyordu. MÖ 61'de bu şahısların büyük kısmının Pompeius'un evinin bahçesine gelip Afranius'u desteklemek için para aldıklarından bahsediliyordu. MÖ 60'taysa her aday yine rüşvete başvursa bile bu işler daha gizliden gizliye yürütülüyordu. Lucceius parasını, hem kendi hem de Caesar adına kullanıyordu. Bibulus ise kendi emrindeki kaynakları kullanmanın yanı sıra çok sayıda seçkin senatörden de yardım alıyordu. Cato, (MÖ 63'te kayınbiraderini seçime rüşvet karıştırma suçundan dava etmekten kaçındığını fakat aynı suçtan Murena'yı dava ettiğini unutmamak lazım) bu durumu hoş karşılamıştı. O da her senatör gibi kendi ailesinin başarısını arzuluyordu. Suetonius'a göre Cato ve Bibulus'un diğer destekçileri, konsül mevkidaşı politik açıdan kendisine yakın biri olursa Caesar'ın yapacaklarından da korkuyorlardı. Bunun geriye dönük bir bakışla sonradan söylenmiş olması daha muhtemeldir, o anda Bibulus'un ailesinin bağlantıları ve statüsü daha önemli etkenlerdi.[17]

Caesar, seçimi açık ara kazanacaktı. Bibulus ikinci gelmişti, Lucceius'un harcamalarıysa karşılıksız kalmıştı. Seçmenlerin çoğu oy

pusulalarına Caesar ve Bibulus'un adlarını birlikte yazmış olmalı. Soru, en yüksek *magister*liğe seçilen Caesar'ın on iki aylık görev süresi boyunca ne yapacağı ve nasıl davranacağıydı.

Toprak Yasası

MÖ 60'ın Aralık ayında, yani Caesar'ın konsül olarak göreve başlayacağı 1 Ocak 59'dan birkaç hafta önce Cicero'nun şehir dışındaki villasına bir ziyaretçi geldi. Bu ziyaretçi, İspanya'nın Gades şehrinden gelen Lucius Cornelius Balbus'tu: Caesar'ın emri altında görev yapmıştı ve şimdi de onun politik aracılığını yapıyordu. Balbus, Caesar'ın konsüllüğü sırasında çıkarmayı tasarladığı toprak yasasından bahsediyordu. Büyük miktarda toprağa sahip olan Cicero, hayatı boyunca toprak dağıtımına karşı çıkmıştı; üç sene önce Rullus tarafından öne sürülen yasa tasarısının engellenmesinin ana nedenlerinden biri Cicero'nun muhalefetiydi. Bu sefer yeni yasaya karşı çıkmak, aradan çekilip işi oluruna bırakmak veya yasayı desteklemek arasında seçim yapması gerekiyordu. Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektuplardan Caesar'ın ondan bu yasayı desteklemesini beklediğini anlıyoruz. Balbus, Cicero'ya, "benim ve Pompeius'un fikrini Caesar'ın her konuda yakından takip edeceğine, Pompeius'la Crassus'u da barıştırmaya çalışacağına" yönelik sözünü iletti. Cicero'ya göre bu yolu izlerse, "Pompeius'la ve eğer istersem Caesar'la yakın bir ittifak, düşmanlarımla uzlaşma, ayaktakımıyla barış ve yaşlılığımda güvenlik" şansı sunuluyordu kendisine. Caesar itinayla görevine hazırlanıyor, elinden geldiği kadar müttefik kazanmaya çalışıyordu. Konsül olarak elde ettiği başarılara rağmen Cicero, "yeni adam"dı. Senato'yu elinde tutan belli başlı aileler tarafından hiçbir zaman tam olarak kabul görmemişti. Ayrıca MÖ 63'te komploculari idama mahkûm etmesi, onu yetkisini aşma suçundan yargılanmaya karşı savunmasız bırakmıştı. Son on yıl boyunca kendisini Pompeius'un en sadık destekçilerinden biri olarak lanse etmişti. Şimdiyse Pompeius açıkça Caesar'ın toprak yasasını destekliyordu ve her ikisi de Cicero'dan hitabet yeteneğini onların davası için kullanmasını istiyordu.[18]

Cicero, konu hakkında bir süre düşündükten sonra işi oluruna bırakmaya karar verdi. Bu durum Caesar'ı hayal kırıklığına uğratsa da

Cicero'dan çok daha güçlü iki müttefiki olduğundan o kadar da önemli değildi. Balbus, Cicero'ya, Pompeius ile en büyük rakibi Crassus arasında gerçekleşecek ittifakın ipuçlarını vermişti. Caesar birkaç ay içinde bunu gerçekleştirmiş, kendisini bu iki güçlü adamla ilişkilendirmişti. Suetonius'a göre "Cumhuriyet'te bu üç kişinin hoşuna gitmeyen hiçbir şey yapılamıyordu".[19] Bu politik ittifaka Birinci Triumvirlik adı verilir (İkinci Triumvirlik ise Marcus Antonius, Octavianus ve Lepidus arasında Caesar'ın katillerine karşı kurulmuştur). Triumvirlik üç kişiden oluşan kurul anlamına gelir fakat üç mensubuna da yasal olarak diktatörlük yetkisi verilen İkinci Triumvirlik'in aksine Crassus, Pompeius ve Caesar arasındaki ilişki tamamen gayri resmiydi; ittifak gizlice kurulmuştu. MÖ 60'ın Aralık ayında Balbus'un Pompeius ve Crassus'un sadece barışma ihtimalinden bahsetmesi, triumvirliğin henüz kurulmamış olduğunu değil, halka açıklanmadığı anlamına gelir. Caesar bir süredir Crassus'la yakın ilişki içindeydi. Borçları yüzünden neredeyse Uzak İspanya Eyaleti'ne vali olarak gitmekten alıkonulacakken Crassus ona kefil olmuştu. Caesar, Pompeius'un yararına olan yasaları da uzun süredir desteklemişti. Yakın olduklarını gösteren herhangi bir kayıt bulunmamasına rağmen Caesar şüphesiz Pompeius'u tanıyordu. Roma aristokrasisi oldukça küçüktü ve her ikisi de MÖ 70 ve 67 yılları arasında zamanlarının büyük kısmını Roma'da geçirmişlerdi. Pompeius yurtdışında olduğu sırada karısının Caesar'la ilişki yaşaması herhalde pek hoşuna gitmemiştir fakat Caesar, Crassus'un karısıyla da birlikte olmuş ve bu durum ikisinin politik açıdan birlikte çalışmasına engel olmamıştır. Hem Pompeius, hem de Crassus son yıllarda hayal kırıklığına uğramış, varlık ve nüfuzlarının istedikleri her şeyi gerçekleştirmeye yetmediğini fark etmişlerdi. Pompeius'un isteklerini yerine getirmek için Piso veya Afranius'tan daha yetenekli bir konsüle ihtiyacı vardı. Caesar konsüllüğe çabuk erişebilmek için zafer alayı hakkından feragat etmişti. Bu sıkıntıya değmesi için görev süresi dolduğunda daha büyük askeri riskler almalıydı. Oysa "İtalya çevresindeki ormanlık arazi ve taşra yolları" bunu sağlayamazdı. Bu isteğini gerçek kılmak için nüfuzlu destekçilere ihtiyacı vardı. Eğer Pompeius veya Crassus'tan birine katılsaydı, ikisi arasındaki soğukluk, diğerinin kendisine karşı çıkacağı anlamına geliyordu. Cato, Bibulus ve ortaklarının her hareketine direnecekleri düşünüldüğünde Caesar güçlü bir düşmanla daha baş edemezdi. Basit ve

zarif çözüm Pompeius ile Crassus'u bir araya getirmekti; kimse ikisine birden karşı duramazdı. Bu durum, Cumhuriyet'in en büyük iki şahsiyetinin de önünü kesen ve onları körükleyen Cato ve diğer asillerin yarattığı bir fırsattı. Buna rağmen iki eski düşmanın kendisini desteklediği takdirde istedikleri her şeyi elde edebileceklerine inandırmak için Caesar tüm ikna yeteneğini ve cazibesini kullanmış olmalı.[20]

Triumvirliği kurmak için girişilen pazarlık mektupla başlamış olabilir fakat Caesar MÖ 60'ta İtalya'ya dönene kadar gerçek bir kararın alınmış olması ihtimal dışıdır. Konsüllük seçimlerinden sonraya kadar anlaşmaya varılmamış olması da mümkündür. Caesar'ın bu seçimlerde yakaladığı başarı kendisine büyük koz sağlamıştı. Crassus ve Pompeius'un onun seçim kampanyasına açıktan açığa katılıp katılmadıkları kesin değildir. Öyle yapmış olsalar bile, birbirlerine düşman iki kişinin ikisiyle de arasında ayrı ayrı arkadaşlık bağları bulunan herhangi bir adayı desteklemeleri olağan karşılandığından bunun ne kadar kayda değer bulunduğu tartışılır. MÖ 59'un Ocak ayına kadar üçlünün işbirliği içinde olduğundan kimse şüphelenmiyordu. İşbirliğinin sonradan açığa çıkması öfkeyle ve alışılagelen Cumhuriyet elden gidiyor nidalarıyla karşılanacaktı. MÖ 70'te Pompeius'a Senato'nun usulü hakkında tavsiye veren, sonrasında da onun emrinde *legatus* olarak görev yapan bilge Varro, bu "üç başlı canavarı" yeren broşürler kaleme alacaktı. Bir buçuk asır sonra yazan Plutarkhos triumvirler, özellikle de Caesar ve Pompeius arasındaki arkadaşlığın içsavaşın ve Roma Cumhuriyeti'nin sonunun gelmesinin asıl nedeni olduğunu şiddetle savunacaktı. Caesar bu yolla muazzam bir güce sahip olacak ve sonunda Pompeius'u bile mağlup edecekti. Plutarkhos'un bu karara varmasında geçmişe bakarak fikir yürütmesinin ve tarihte baktığı noktadan daha sonraki zamanlarda gerçekleşecek olayların kaçınılmaz olduğu gibi tartışmalı bir varsayımdan hareket etmesinin payı vardır; nitekim geçmişe bakılarak varılabilecek sonuç, kesinlikle tek değildir. Buna rağmen Plutarkhos, triumvirliğin aynı politik amaçlara sahip şahısların birlikteliği olmadığının farkındadır. Pompeius, Crassus ve Caesar'ın her biri kişisel menfaatlerinin peşindeydi. Pompeius, terhis olan askerleri için toprak ve doğudaki düzenlemelerinin tasdiki, Crassus ise Asia Eyaleti'ndeki vergi tahsildarları için muafiyet istiyordu. Caesar bu birliğin kıdemce en düşük üyesiydi. Mevkidaşı inatçı konsüle rağmen bir şeyler başarmak ve önemli bir eya-

letin komutasını kazanmak istiyorsa başka güçlü destekçilere de ihtiyacı vardı. İstedikleri yasaları önermek ve çıkarmak için fiilen bir *magistere* ihtiyaçları olan diğer ikisi tarafından fiilen kullanılıyordu. Görevin sonucundaysa Caesar ödüllendirilecekti. Her üçü de diğerlerinin bu durumdan faydalanacağının farkındaydı ve kendi istedikleri olduğu sürece hepsi durumdan memnundu. Bunu mantık evliliği olarak düşünebiliriz; herhangi bir tarafın çıkarlarına uymadığı anda bozulabilirdi. Bu işbirliğinin daha kalıcı veya güvenilir olduğuna inanmak hem bu süreci hem de akabinde gelişen olayları yanlış yorumlamaktır. Dio, her üçünün de ciddi yeminler ettiğinden bahseder fakat bunun sonradan uydurulmuş propaganda olması kuvvetle muhtemeldir. Gizlice edilen yeminler, Romalılar tarafından her zaman sinsice bir hareket olarak görülmüştür. Catilina ve takipçilerinin bunu yaptığına inanılıyordu. Gelecek yüzyıllarda Hıristiyanlara karşı yöneltilen suçlamalardan biri de bu olacaktı.[21]

İki konsülün yetkileri de aynıydı ama öncelik her ay bir konsülden diğerine geçiyordu. Caesar seçimde birinci gelmişti. Bu yüzden MÖ 1 Ocak 59'da Bibulus'la birlikte göreve başladığında öncelik Caesar'da olduğu için makamı devraldıklarında dua ve adaklarla Cumhuriyet'in o yılını başlatan oydu. Her konsüle *magister*in yetkisini simgeleyen *fasces* taşıyan on iki *lictor* refakat ederdi. O ay üstünlük kimdeyse *fasce*si "onun tuttuğu" söylenirdi. Normalde *lictor*lar *magister*in önünden gider, gerektiği takdirde ona yol açardı. Caesar, mevkidaşına duyduğu saygının bir işareti olarak yılbaşında Bibulus'un *fasces*i tuttuğu her ay *lictor*larının onu önden değil arkadan takip edeceği sözünü vermişti. Önünde sadece *accensus* adı verilen bir kâtip yürüyecekti. Bu, Caesar'ın yılbaşında yaptığı makul jestlerden sadece biriydi. Aynı zamanda söz ve icraatların halkın takdirine sunulmasını istiyordu. Bu nedenle Senato'da ve halk huzurunda verilen söylevler kâtipler tarafından kaydedilecek ve Forum'da ilan edilecekti. Geçmişte bu uygulamaya sadece nadiren başvurulmuştu: En akılda kalan örnekleri Cicero'nun konsül olarak görev yaptığı sırada verdiği bazı söylevlerdir.[22]

Caesar'ın birinci önceliği toprak yasasıydı. Bu tasarının 1 veya 2 Ocak'ta Senato'ya sunulmuş ve tartışmaya açılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Caesar'ın elini çabuk tutması gerekiyordu; yasa tasarıları Kabile Meclisi huzurunda oylamaya sunulmadan yirmi dört gün önce yayımlanmalıydı. Caesar eğer *fasces*i tuttuğu Ocak ayında bu oylamayı

gerçekleştirmek istiyorsa her gün kıymetliydi çünkü Senato 3 veya 4 Ocak'ta toplanamazdı. Yasa tasarısını hazırlamak ve geçişini sağlama almak için halihazırda büyük emek sarf edilmişti. Balbus'un Cicero'nun desteğini almak için görevlendirildiğinden zaten bahsetmiştik. Caesar, Rullus ve Flavius'un başarısız toprak yasası tasarılarından kendine ders çıkarmıştı. Campania yöresindeki kamu arazisi (hazineye her sene büyük ölçüde katkısı olan *ager campanus*) yasadan muaf tutulmuştu. Özel mülke dokunulmamasını öngören maddeler de bulunmaktaydı. Hem Pompeius'un terhis edilen askerlerine hem de şehirli fakirlere toprak dağıtımıyla ilgilenmek için komisyonlar kurulacaktı. Komisyon üyeleri sadece topraklarını satmaya razı olan şahıslardan satın alacaktı ve bu alım en son sayımda kaydedilen değerden yapılacaktı. Bu sürecin masraflarını Pompeius'un zaferlerinin sağladığı ihtiyaç fazlası para karşılayacaktı. Yasanın diğer maddeleri mevcut tüm toprak işgallerini kesin olarak tanıyor, yasal mülkiyet hususunda tetkikat yapılacağından duyulan korkuyu yatıştırıyordu. Yeni topraklara yerleştirilen şahısları yirmi sene boyunca bu toprakları satmaktan men ediyor, sağlam ve kalıcı yeni yerleşimler kurma arzusunu bir kez daha vurguluyordu. Bir veya iki kişinin çok fazla yetkiye sahip olması istenmediğinden komisyon yirmi üyeden meydana gelecekti. Bununla birlikte bazı kararları almak üzere beş üyeli bir iç komisyonun varlığı da bilinmektedir. Yasa, Caesar'ı seçimle iş başına gelecek komisyon üyeleri arasında yer almaktan men ediyor, yasadan şahsi çıkar sağlamasını engelliyordu. Roma yasaları uzun ve karmaşıktı – Roma'nın en uzun ömürlü miraslarından biri hantal ve yavan yasa jargonudur. Caesar, metnin tümünü Senato'ya okumadan önce itiraz uyandıran her maddeyi ya değiştireceğini ya da kaldıracağını beyan etti.[23]

Tasarı sağlam ve akıllıcaydı. İçinde makul surette eleştirilebilecek pek bir şey yoktu ve senatörler tartışma sırasında söyledikleri her şeyin yayımlanacağının farkındaydı. Caesar büyük ihtimalle 2 Ocak'ta senatörlere bu konudaki görüşlerini teker teker sormaya başlayacaktı. Fikri sorulan eski konsüllerden ilki olan Crassus ile ikincisi olan Pompeius'un tasarıyı onayladıklarını varsayabiliriz. Diğer eski konsüllerse ayak diretseler bile tasarıya karşıt olarak yaftalanmak istemiyorlardı. Bu durum eski *praetor*lar için de geçerliydi. Görüşlerini dile getirme sırası eski tribünlere gelinceye kadar (başka bir deyişle Cato'nun fikri sorulana kadar) herkes hevessizce veya kaçamaklı sözlerle de olsa tasarıyı destekle-

diğini belirtecekti. Cato bile bunun iyi bir tasarı olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı fakat zamanlamasının kötü ve bu sene herhangi bir yenilik yapılmasının hatalı olduğu fikrindeydi. Konuşmacıların bazıları tartışma sırasında tasarıyla fazla alakası olmayan konuları açarak süreci geciktirmeye uğraşmışlardı fakat Cato Senato tüzüğünü kendi amaçları doğrultusunda kullanmak konusunda ustaydı. Kendisine söz verildiğinde görüşünü belirtecek, dakikalar saatlere döndükçe de kesintisiz konuşmaya devam edecekti. Senato oy kullanılmaksızın günlük oturumunu bitirene kadar konuşmaya devam etmeyi amaçladığı açıktı. Aynı taktiği daha önce de kullanmış ve her daim amacına ulaşmıştı.

Bu sefer Caesar'ın tepesi atmıştı: Refakatçilerine Cato'yu tutuklamalarını ve hapse atmalarını emretti. Bu karar her ne kadar ölçüsüz görünse de bir senatöre söz verildikten sonra onu durdurmanın gerçekten başka yolu yoktu; Cato gibi birini velveleyle sindirmek mümkün değildi. Caesar'ın içinde bulunduğu buhrana işaret eden bu kararın bir hata olduğu kısa zamanda ortaya çıktı. Cato durumu nasıl kullanacağını iyi biliyor, Cumhuriyet'in "zorbalığa" boyun eğmeyi reddeden haklı savunucusu rolünü oynuyordu. Her ne kadar tartışmalar bir süre daha devam etse de Senato üyeleri yaygın biçimde Cato'ya sempati duyuyordu. MÖ 62'de Catilina'yı mağlup eden ve otuz yıl askeri görev yapmış Marcus Petreius adlı senatör ayaklanıp Senato'yu terk etti. Oturum kapanmadan neden ayrıldığını soran Caesar'a ise burada Caesar'la olmaktansa Cato'yla hapiste olmayı yeğlediği cevabını verdi. Konsül konuda yanlış karar verdiğinin hızla farkına varmaktaydı. Büyük ihtimalle Cato'nun pleb tribünlerinden birine sığınıp tutuklanma emrini veto ettireceğini ummuştu. Fakat tutuklu bu anın keyfini çıkarmakla meşguldü; Caesar'a kolay bir çıkış yolu sağlamak gibi bir şey aklından geçmiyordu. Senato'nun tasarı hakkında herhangi bir oylama yapmasına fırsat kalmadan gün bitecekti.[24]

Cato o gün bir zafer kazanmış, şanına şan katmıştı. Buna rağmen kariyerindeki birçok başarı gibi bu zafer de aslında boştu ve uzun vadede durumu daha da kötüye sokacaktı. Bu sefer karşısında kolayca önü kesilebilecek veya raydan çıkarılabilecek bir Piso veya Afranius yoktu. Şu ana kadar son derece uzlaşmacı bir tutum takınmış olan Caesar, eğer Senato hiçbir şey yapmayacaksa tasarıyı doğrudan Roma halkına sunacağını beyan etti. Muhtemelen ertesi gün halkı Forum'da toplan-

maya çağıran Caesar, makul görünmek için elinden geleni yapıyordu. Bibulus'u Rostra'ya çağıran Caesar, halkın gözü önünde mevkidaşına yasa tasarısı hakkındaki görüşünü sordu. Bu halk toplantılarına tam olarak kimin katıldığını, halkın genelinin fikirlerinin mi yansıtıldığını yoksa parti mitingi tarzında mı olduklarını anlamak güçtür. Bir yandan o gün Roma'da bulunan vatandaşların herhangi birini (veya vatandaş olmayan birini) bu sürecin bir parçası olmaktan alıkoyacak pek bir şey yoktu. Diğer yandan Forum kısıtlı bir alandı ve şehrin devasa nüfusunun ancak küçük bir kısmını barındırabilirdi. Her ne kadar Forum'un bazı yerlerinde daha büyük bir kalabalığın toplanması mümkünse de yapılan herhangi bir konuşmayı 5.000 kişiden fazlasının duyması pek mümkün değildi. Çoğu tarihçiye göre toplantıyı açan *magister*, toplantı alanını kendi destekçileriyle doldururdu. Bu savın doğruluk ihtimali yüksekse de sürecin nasıl organize edildiği konusunda gerçek anlamda hiç veri bulunmamaktadır ve bu toplantılar sırasında ne derece kontrol sahibi oldukları şüphelidir. Her halükârda bu sefer kalabalık Caesar'dan yanaydı. Buna rağmen Bibulus, Cato'nun bu sene herhangi bir yenilik yapılmaması yönündeki görüşünü yineleyecekti. Caesar mevkidaşını ikna etmek için didiniyor, toplanan kalabalığa eğer Bibulus izin verirse bu yasaya kavuşacaklarını söylüyordu. Mevkidaşını tasarıyı kabul etmeye davet eden tezahürata Caesar liderlik ediyordu. Sıkışan Bibulus ise "Bu yasaya bu sene sahip olamayacaksınız, hepiniz isteseniz bile" diye bağırdı ve bu sert sözlerin ardından sinirli bir şekilde toplantıyı terk etti.[25]

Romalı bir *magister* aslen kimseyi temsil etmezdi; ve ne onun ne de senatörlerin hesap vermek zorunda olduğu özel bir seçmen kitlesi bulunmaktaydı. Roma'da politik hayat bu yanıyla (pratikte olmasa da) teoride modern demokrasilerden farklıydı. Buna rağmen önünde sonunda Roma halkının iradesinin egemen olması gerekiyordu ve konsüllerden birinin seçmenleri bu şekilde hakir görmesi ciddi bir hataydı. Caesar, Bibulus'u bu hataya sürüklemişti, şimdi de başarısını pekiştiriyordu. Bundan sonra toplantıya *magister*leri davet etmeyecek, onların yerine seçkin ve kıdemli senatörleri çağıracaktı. Bu davranış tamamen teamüle uygundu. Caesar, ilk başta Crassus ve Pompeius'u çağırdı. Her ikisi de tasarıyı hevesli bir şekilde destekliyor, ilk defa konsülle ilişkilerini alenen açığa vuruyorlardı. Pompeius emri altında Roma adına kahramanca savaşmış askerleri toprakla ödüllendirmenin gereğini vurgulayacak,

Cumhuriyet'e böyle bir dağıtımı gerçekleştirmek için gereken birikimi orduları tarafından ele geçirilen ganimetlerin sağladığını halka hatırlatacaktı. Caesar kitleler üzerindeki etkisini bir kez daha ortaya koyarak tasarının onaylanmasını sağlaması için halkın Pompeius'a yalvarmasını sağladı. Pohpohlamaya hiç dayanamayan Pompeius, Caesar'ın sorduğu soruya eğer biri bu yasayı durdurmak için "kılıcına sarılırsa", karşısında "kalkanıyla hazır olacağını" (başka bir versiyona göreyse "kılıcı ve kalkanıyla") beyan etti. Bu tehdit, düşüncesizce söylenmiş bir laf olmanın biraz ötesine geçmişti. Tezahürat halindeki kalabalığı mest etmiş fakat çok sayıda senatörü endişelendirmişti. Senato'da Cato ile Bibulus tarafından önü kesilen Caesar ve destekçileri, mücadelenin alevlenmesinden çekinmediler. Önünde sonunda Caesar en az onlar kadar inatçı ve kararlıydı. Senato'nun onayını alamayan Caesar, MÖ 133'te Tiberius Gracchus'un yaptığı gibi tasarıyı doğrudan halka sundu. Ocak'ın son günlerinde tasarının Kabile Meclisi huzuruna getirilmesine karar verilmişti. Caesar, halka açık toplantılarda büyük başarı kaydetmişti ve tüm işaretler bu tasarının onaylanacağı yönündeydi. Her ne kadar kendilerini Cumhuriyet'in savunucuları olarak lanse etseler de Cato ve Bibulus'un vatandaşların küçük bir kısmı adına konuştuklarını söyleyebiliriz. Cato ve Bibulus'un destekçileri Senato'da da azınlıktaydı fakat en seçkin ve nüfuzlu asillerden oluşuyordu.[26]

Iulius ve Caesar'ın Konsüllüğü

Tasarının Kabile Meclisi'ne sunulacağı günün erken saatlerinde Caesar, Crassus ve Pompeius'un destekçileri Forum çevresindeki kilit noktalarda konuşlanmaya başladı. Aralarında büyük ihtimalle Pompeius'un ordusunda savaşan ve tasarının yasa haline gelmesinden bizzat yararlanacak eski askerler de bulunmaktaydı. Bazıları gizliden gizliye silah da taşıyordu. Forum'a açılan tüm girişleri kontrol altında tutacak kadar fazla sayıda olmaları pek muhtemel değildi ve gün ışıyınca çok sayıda başka vatandaş da Castor ve Pollux Tapınağı'nın önünde toplanan kalabalığa katılacaktı. Meclis toplanmadan önce halkın bir araya gelmesi için bu alanın seçilmesi çok sayıda katılımcının beklendiğine işarettir: Forum'un bu tarafı Rostra'nın çevresinden daha genişti. Önerilen top-

rak dağıtımı yasasının halkın geneli tarafından desteklendiğini unutmamalıyız. Konuya kayıtsız kalan şahısları da ele alırsak tasarının aleyhtarlarının sayılarının gerçekten de az olduğunu görürüz. Pompeius'un verdiği açık destek Caesar'ın emellerinden şüphesi olanları yatıştırmaya yetmişti. Forum'un etrafında gruplar halinde toplanan irikıyım adamları gören kalabalığın gözünün mü korktuğunu, yoksa kendilerini daha da güvende mi hissetiklerini bilemeyiz. Caesar tapınak platformundan verdiği söylevde bir kez daha bu yasanın gerekliliğinden bahsetmeye başladı. Söylevinin ortasında mevkidaşı konsül ortalıkta belirdi. Bibulus refakatçileri ve *lictor*larıyla gelmişti; peşinde Cato, o senenin tribünlerinden üçü ve destekçi grubundan oluşan bir güruh bulunmaktaydı. Konsül ona yol vermek için açılan kalabalığın arasından geçip Caesar'ın yanına çıktı. Dio'ya göre halkın ona yol vermesinin nedenlerinden bir tanesi makamına duydukları saygıydı, bir diğeriyse ikna olduğunu ve yasaya artık karşı çıkmayacağını düşünmeleriydi. Tapınaktaki platformda bulunan Caesar'ın yanına ulaştığında (belki de birlikte *aedilis* olarak görev yaparken kendi yaptığı nemrut şakayı hatırlamıştı) Bibulus tavrını en ufak bir şekilde değiştirmediğini belirtti. Tribünlerin varlığı, Bibulus ve Cato'nun onların veto yetkisine dayanarak meclisi dağıtmayı amaçladıklarını ortaya koyar. Toplantıyı bozmak için uğursuz alametler gördüğünü de söylemeyi düşünmüş olabilir. Bu tip beyanatların vatandaşlara kabilelere ayrılma emrinin verilmeden önce yapılması gerekiyordu. Caesar'ın halihazırda bu emri vermiş ve bu yüzden de Cato'nun geç kalmış olması muhtemeldir.[27]

Kalabalığın buna tepkisi çabuk ve düşmancaydı. Ortaya çıkan şiddet olaylarının başında şüphesiz silahlı destekçiler vardı. Caesar aleyhine konuşmaya çalışan Bibulus tapınak merdivenlerinden aşağı itildi. *Lictor*ları etkisiz hale getirilmiş, taşıdıkları *fasces* kırılmıştı (bir *magister* için bu sembolik açıdan son derece utanç verici bir durumdu). Appianos'a göre Bibulus boynunu açtı ve Caesar'ı durduramadığına göre bu toplantıyı ölümüyle lekelemek istediğini söyledi. Bu kahramanlık denemesi çok kaba şekilde son bulmuş, Bibulus'un başından aşağı pislik dolu bir sepet boşaltılmıştı. İnsanlar ellerine ne geçerse fırlatıyordu; birkaç refakatçi ve bazı anlatımlara göre bir veya birkaç tribün yaralanmıştı.

Her ne kadar birkaç refakatçi yaralanmış olsa da kimsenin hayatını kaybetmemesi ortaya çıkan şiddetin Caesar ve müttefikleri tarafından

sıkıca kontrol edildiğinin işareti olabilir. Konsülün yaralanması yerine üstüne gübre dökülerek küçük düşürülmesi kaba kuvvete sınırlı ölçüde ve iyi organize olmuş bir şekilde başvurulduğunu gösterir. Bu durum, MÖ 133'ten şimdiye kadar olagelen şiddet olaylarından büyük farklılık gösterir. Kılına dokunulmayan Cato Forum'dan son ayrılan kişiydi; son ana kadar vatandaşlara bağırıp çağırıyor, ikna etmeye veya göz korkutmaya çalışıyordu. Appianos'un anlatımına göre Caesar'ın destekçileri tarafından karga tulumba dışarı taşınmış, sonra gizlice yeniden içeri girmiş ancak sözüne kulak asılmadığını anladığında bu işten vazgeçmişti. Meclis'ten açık arayla tasarının onaylanması yönünde karar çıktı. Yeni yasa her senatörün yasanın maddelerine uymaya ve bu yasayı feshetmemeye ant içmesini öngörmekteydi. Bu yemini etmeyi reddedenler sürgünle cezalandırılacaktı. Beş gün gibi kısa bir zaman içinde her senatör bu yemini edecekti. Geçen sene Senato'yu hapishane hücresinde toplayan konsül Metellus Celer bile her ne kadar önce ayak direttiyse de en sonunda yemin etmeyi kabullendi. Cicero'nun Cato'yu kendisinin sürgündeyken değil şehirdeyken Roma için daha değerli olduğuna ikna ettiği söylenir. Oylama gününden sonra mümkün olan ilk günde Bibulus Senato'yu toplantıya çağırıp Caesar'ın davranışını resmen protesto edecekti. Bu toplantı büyük ihtimalle *fasces*in ona geçtiği 1 Şubat gününde yapılmıştı. Fakat Bibulus'un Senato'nun Caesar'ı kınayacağı veya MÖ 78'de Lepidus'a yaptıkları gibi hakkında *senatus consultum ultimum* fermanı çıkarıp onu görevden alacağı yönündeki umudu boşa çıktı. Hiçbir senatör halk tarafından desteklendiği açık olan Caesar'a veya yasasına karşı gelmek istemiyordu. Bunun yanı sıra senatörlerin büyük kısmı Caesar'ı destekleyen Pompeius ve Crassus'a yakındı.[28]

Bibulus bu olaydan sonra inzivaya çekildi ve sonrasında konsül olarak görev yaptığı senenin kalanı boyunca halk içine çıkmadı. Caesar'ı, Pompeius'u ve destekçilerini kınayan hakaret dolu broşürler hazırlamakla meşgul oluyor, bunların Forum'da asılmasını emrediyordu. Fakat yine de insan içine hiç çıkmıyordu. Kısa zaman içinde insanlar Bibulus ve Caesar'ın değil, "Iulius ve Caesar'ın konsüllüğünden" bahseder olmuştu. Suetonius, o dönemde ağızdan ağıza dolaşan bir dizeyi aktarır:

> Kısa zaman önce, Bibulus'un değil Caesar'ın senesinde bir yasa geçti.
> Bibulus'un konsüllüğünde hiçbir şeyin yapıldığını hatırlamıyorum.

Buna rağmen Bibulus çalışmalarını kesmemişti; hâlâ Caesar'ın önünü tıkamaya çalışıyordu. Konsüllerin görevlerinden biri belirli bir günde kutlanılması gerekli olmayan festivaller için gün tespit etmekti. Bibulus bu festivalleri normalde Halk Meclislerinin toplanabileceği günlere koyarak bu toplantıların önüne geçiyordu. Fakat mevkidaşı olan Caesar bu kararları tanımak zorunda değildi ve çoğu zaman da göz ardı etmiştir. Bibulus'u Senato'nun başarılı kumandanlara tanıdığı şükran kutlamalarını ilan etmekten alıkoyamazdı. Bu kutlamalar sırasında devlet işlerinin yürütülmesinin yasak olması Caesar ve müttefiklerinin yılın bir kısmını kaybetmesine yol açtı. Bu taktik yıl boyunca girilen tüm icraatların önünü kesmek için yeterli olmadığından Bibulus, Caesar tarafından çağrılan her toplantı ve meclise haberci göndererek uğursuz alametler gördüğünü ve bu yüzden yapılan her neyse durdurulması gerektiğini beyan etmeyi âdet haline getirmişti. "Gökyüzünü izlemek" adı verilen bu âdet antikçağda kutsal sayılırdı, fakat haberci aracılığıyla yapılan bir beyanat şahsen yapılanla aynı güçte değildi. Bibulus elbette bu alametleri uyduruyordu ve herkes bunun farkındaydı fakat kadim ritüellerin kamusal hayattaki rolü hâlâ çok büyüktü (Ianiculum Tepesi'ndeki bayrağın indirilmesinin Rabirius'un mahkemesine son vermesi gibi). Bu durum, Caesar'ın çıkardığı her yasanın geçerliliğini şüphe altında bırakıyordu ama Romalılar bile bu konuda çok emin değillerdi. Caesar *pontifex maximus*tu, Pompeius ise *augur*, yani alametleri yorumlamakla görevli rahipler kurumuna dahil olan bir kâhindi.[29]

Caesar, Bibulus'un beyanatlarını kabul etmedi; gerçekleştirmek istediği çok sayıda yaptırım bulunmaktaydı. Tüm engellere rağmen görev yaptığı sene boyunca (her ne kadar tam tarihlerini bilmesek de) çok sayıda yeni yasanın altına imza atmıştı. Toprak yasasıyla Pompeius'un isteklerinden birini gerçekleştirmişti. Doğudaki düzenlemeler de en sonunda Kabile Meclisi'nde yapılan bir oylama sonucu onanmıştı. Lucullus, büyük ihtimalle bu olayın tartışıldığı bir toplantı esnasında Caesar aleyhinde konuşacaktı. Konsülse o kadar acımasız, uzun bir azarla cevap verecek ve o derece yasal tehditler savuracaktı ki senatör kendisini yerlere atacak, merhamet dilenecekti. Crassus ise Asia Eyaleti'nden vergi toplayan şirketler için üçte bir indirime kavuşmuş fakat bu şirketler Caesar tarafından gelecekte böyle tedbirsiz bir şekilde taahhüt vermemeleri için uyarılmıştı. Bu yardımdan kişisel çıkar sağlamış olması

mümkündür. Cicero'nun sonradan söylediğine göre Caesar, aracılarını bu firmaların hisseleriyle ödüllendirmişti. Uzun zamandır Roma eyaletlerinin idaresiyle ilgileniyordu; mahkemelere genellikle baskıcı valileri dava etmek için çıkmıştı. Eyaletlere vali olarak atanan görevlilerin davranışlarını düzene oturtan, Sulla'nın diktatörlüğü sırasında bu hususta çıkardığı yasayı daha açık ve sıkı hale getiren bir yasa tasarısı hazırladı. Bu yasa son derece başarılıydı ve yüzyıllar boyunca geçerli olacaktı. Cicero, daha sonra bu yasanın "mükemmel bir yasa" olduğunu söyleyecekti. Hem Caesar, hem de Crassus önceki yıllarda Mısır'da görev yapmak için özel yetki almaya çalışmışlardı. Akdeniz'in büyük bir kısmını şahsen yeniden organize etmiş olan Pompeius da bölgeyle son derece ilgiliydi. MÖ 59'da Roma Cumhuriyeti'nin XI. Ptolemaios'un gayri resmi oğlu XII. Ptolemaios'u resmen tanımasını sağladılar. Auletes, yani "flütçü" lakabıyla anılan XII. Ptolemaios Mısırlılar tarafından hiç sevilmezdi fakat Pompeius ve Crassus'a muazzam miktarda rüşvet vermişti. Suetonius'a göre bu rüşvetin miktarı 6000 talent, yani 36 milyon *denarius* gibi afallatıcı bir rakamdı. Bu yasalar, bazılarını Caesar tarafından bizzat öne sürdüğünden Iulius yasaları (*lex Iulia*) olarak bilinir. Benzer başka yasalarsa üçlüyü destekleyen tribünler tarafından önerilmişti. Bu tribünlerden en akılda kalanı elimizdeki kaynaklarda çekici bir düzenbaz olarak geçen Publius Vatinius'tu. Bir seferinde topladığı bir güruhun başında Bibulus'un evine gitmiş, onu dışarı çıkıp uğursuz alametlerini halkın nezdinde beyan etmeye zorlamaya çalışmıştı. Bibulus'un tutuklanmasından bile bahsediliyordu. Vatinius, Caesar'ı destekliyordu fakat onun konsülün emellerine alet olduğunu düşünmek yanlış olur: Her senatör gibi o da kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyordu. Caesar'ı desteklemek Vatinius'un yararınaydı; mesela bu şekilde vergi tahsiliyle ilgilenen şirketlerde hisse sahibi olmuştu. Cicero'nun anlatımına göre Caesar sonraları alaycı bir şekilde Vatinius'un tribünlüğü sırasında "bedavaya" hiçbir şey yapmadığını söyleyecekti.[30]

MÖ 59'da çıkardığı yasaların yanı sıra Caesar'ın başka icraatları da olmuştu. Servilia'ya hâlâ sırılsıklam âşıktı, ona 1,5 milyon *denarius* değerinde bir inci hediye etmişti (bunun parasını Ptolemaios'un verdiği rüşvetten çıkarmış olması mümkündür). Caesar MÖ 62'de Pompeia'dan boşandığından beri bekârdı. Elimizdeki kaynaklardan hiçbirinde Caesar

ve Servilia'nın evlenmeye niyetli olduklarını belirten herhangi bir veri bulunmamaktadır. Hem Silanus'tan boşanmak hem de Caesar'la evlenmek için Cato'nun onayına ihtiyacı vardı ve elbette bu olasılık dışıydı. Caesar'ın tek çocuğu olan Iulia evlilik yaşına gelmişti. MÖ 59'un Nisan ayının sonları veya Mayıs ayının başlarında iki düğün ilan edilecekti. Caesar gelecek seneki konsüllük için favori olan ve triumvirlerin desteğiyle seçimi kazanmasına kesin gözüyle bakılan Lucius Calpurnius Piso'nun kızı Calpurnia'yla evlenecekti. Bu hamle Caesar'a şahsi menfaatlerini koruyacak bir halef sağlıyordu. Evlilik politik açıdan son derece başarılıydı. Her ne kadar Caesar hayatının geri kalanını çoğunlukla denizaşırı seferlerde geçireceği için çift evliliklerinin büyük bölümünde ayrı kalmış olsa da, bu evlilik siyaseten başarılı ve bildiğimiz kadarıyla da epey mutludur. İkinci evlilikse Iulia ve babasının politik müttefiki Büyük Pompeius arasındaydı. Pompeius, Caesar'dan altı yaş büyüktü; damatla gelin arasındaki yaş farkı Roma standartlarına göre bile fazlaydı. Bunun yanı sıra Pompeius eski karısını yeni kayınpederiyle ilişki yaşadığı için boşamıştı. Aniden açıklanan evliliğin arkasında şüphesiz politik sebepler yatıyordu. Iulia, Quintus Servilius Caepio'yla nişanlıydı ve düğünün birkaç gün sonra gerçekleşmesi planlanıyordu. Nişan atıldığında beklenildiği gibi küplere binen Caepio'ya Pompeius, diktatör Sulla'nın oğlu Faustus Sulla'yla nişanlı olan kendi kızı Pompeia'yı vermişti. Pompeius ve Caesar arasında bu kadar yakın bir ailevi bağın kurulması genellikle konsülün, müttefikinin sadakatinden şüphe ettiğinin belirtisi olarak algılanır. Dio ve başka kaynaklara göre teklif kesinlikle Caesar'dan gelmişti. Pompeius'un istediği yasaları çıkararak fazlaca risk almıştı ve eyaletine gideceği zaman Roma'da güçlü arkadaşlara ihtiyacı olacaktı. Bunun yanı sıra Caesar'ın kendisine yaraşacak bir eyalette göreve gelebilmesi için de Pompeius'a ihtiyacı vardı. Bu evliliği triumvirlerin başarısının bir emaresi olarak da görmek mümkündür. Kendisini kanıtlayan Caesar'la daha kalıcı bir bağ kurmak mantıklı olacaktı. Pompeius'un yeni karısı genç, çekici ve zeki olmasının yanı sıra babasının cazibesinden de nasibini almışa benzer. Kırk yedi yaşındaki damat kısa zamanda genç karısına sırılsıklam âşık olacaktı. Bu sevgi anlaşıldığı kadarıyla karşılıklıydı; bunun mutlu bir evlilik olduğunu söyleyebiliriz. Pompeius'un en büyük isteği kendisine hayranlık duyulmasıydı; kendisini seveni o da severdi.[31]

Tepki

Nisan'ın ortasından Mayıs'a kadar senatörler Roma'dan ayrılır, şehir dışındaki malikânelerine çekilirlerdi. Bunun sonucu olarak bu sırada ne Senato ne de herhangi bir meclis toplanırdı. Büyük ihtimalle bu informel kesintiden önce Caesar toprakla ilgili başka bir yasa tasarısı gündeme getirdi. Bu tasarı, ilk yasadan muaf tutulan Campania'daki kamu arazileriyle ilgiliydi. İlk yasayla ilgili kurulan komisyonun üyeleri halihazırda seçilmiş ve göreve başlamıştı; bu değişikliğin nedeni belki de kısa zamanda satın alınabilecek başka arazi bulamamış olmalarıdır. Caesar'ın bu toprakların dağıtımının ileri bir tarihte gerekeceğini düşünmüş veya ilk yasanın yetersiz kalacağı fikrine varmış olması da mümkündür. Eğer bunu bilseydik, gerçekten Senato'yu ilk yasayı desteklemeye ikna etmek mi yoksa senatörleri halkın gözünde yanlış bir hareket yapmaya itmek mi istediğini daha açık şekilde anlayabilirdik. Bu yasanın öngördüğü şekilde Roma'nın fakirleri arasından seçilen 20.000 vatandaş (bu yasadan sadece üç veya daha fazla çocuğu olan evli erkekler yararlanabildiği için 20.000 aile demek daha doğru olur) Campania'daki çiftliklere yerleştirildi. Bu görev büyük ihtimalle ilk yasayı uygulamak için seçilmiş komisyona düşmüştü. Bu yasadan sadece aile sahibi erkek vatandaşların yararlanabilmesi son derece ilgi çekicidir. Daha çok hak eden ve daha ciddi kolonicileri teşvik etmeye yönelik olduğu kabul edilen bu yöntem imparatorluk zamanında da sürdürülmüştür. Senatörler bu yasayı da feshetmemek için bir kez daha yemin ettiler.[32]

Tribün Vatinius, yeni toprak yasasıyla aşağı yukarı eşzamanlı olarak Illyricum ve Gallia Cisalpina eyaletlerini birleştirerek Caesar'a olağandışı beş senelik komuta verilmesini öngören bir önerge sundu. Roma'ya yakın olan bu eyaletlerde üç lejyon asker bulunmaktaydı. Caesar'a kendi *legatus*larını seçme ayrıcalığı tanınacak, bu kişilerden en az biri *propraetor* rütbesinde *imperium*a sahip olacaktı. Mayıs'tan hemen önce her iki yasa tasarısı da onandı. Senato'da yapılan oylama sonucunda Caesar'a verilen eyaletlere halihazırdaki valinin ölümüyle boş kalan (Metellus Celer görev yerine varamadan hastalığa yakalanmış ve ölmüştü) Gallia Transalpina Eyaleti de eklenecekti. Beş senelik yetki, güçlü ordular (Gallia Transalpina'da bir lejyon daha vardı) ve Balkanlar'da ya da bir süredir sorunlarla içten içe kaynayan Galya'da

askeri maceralara girişme fırsatı tam da Caesar'ın istediği şeydi. Bibulus geride kalıp "orman ve taşra yolları" ile ilgilenebilirdi (gerçi bu göreve hiç başlamayacak, hatta on sene boyunca hiçbir eyalette görev almayacaktı). Triumvirlerin hepsi amacına ulaşmış olsa da başarıları hâlâ kesinlikten uzaktı ve kendilerine karşı olan düşmanlığın ciddi bir muhalefete dönüşme şansı mevcuttu. Gelecek sene veya bunu takip eden senelerde göreve başlayan bir *magister*in Caesar'ın konsüllüğü sırasındaki tüm yaptırımlarını geçersiz ilan etmesi tehlikesi bulunmaktaydı. Bu durum triumvirleri endişelendiriyor, herhangi bir eleştiriye şiddetli bir şekilde karşılık vermelerine sebep oluyordu.

Nisan'ın ilk günlerinde Cicero'nun konsülken mevkidaşı olan Gaius Antonius Makedonya'da vali olarak görev yaptığı sırada bölgeyi haraca bağlamaktan suçlanmaktaydı. Cicero MÖ 63'te kendisine verilen bu varlıklı eyaleti, Catilina komplosu sırasında onu kendinin ve Cumhuriyet'in tarafında tutmak için gönüllü olarak Antonius'a devretmişti. Antonius'tan hiç hazzetmemesine ve suçlu olduğunu tahmin etmesine rağmen ünlü hatip onu savunmaya karar verdi. Davalı tarafsa Caesar ve büyük ihtimalle Crassus tarafından desteklenmekteydi. Kazanan davalı taraf oldu ve Antonius son derece lüks bir sürgüne gönderildi. Cicero yaptığı savunma esnasında triumvirleri eleştirme ve Cumhuriyet'in içinde bulunduğu durumdan hayıflanma hatasını yaptı. Cicero savunmasını sabah yapmıştı. Aynı gün akşamüstü saatlerinde Cicero'nun şahsi düşmanı Clodius (Caesar'ın karısı Pompeia'yı baştan çıkarmak için Bona Dea festivalini basan Clodius'un ta kendisi) *patricius* statüsünden pleb statüsüne geçti. Clodius'un pleb sınıfına mensup bir şahıs tarafından evlat edinilmesini gerektiren bu seremoniyi *pontifex maximus* olan Caesar yönetmekteydi ve kâhin yetkisiyle Pompeius da oradaydı. *Patricius* sınıfına mensup şahısların men edildikleri tribün mevkisine ulaşmak isteyen Clodius son birkaç senedir bunu gerçekleştirmek için uğraşıyordu. Adının Claudius yerine bunun daha avam versiyonu olan Clodius şeklinde telaffuzuna ısınmıştı bile. Clodius'u evlat edinen pleb, bu seremoninin ne kadar saçma olduğunu vurgularcasına yaşça ondan küçüktü.[33]

Cicero, yılın büyük kısmını endişe ve iyimserlik arasında gidip gelerek geçirecekti. Nisan ayının büyük kısmında Antium'daki villasında, kendi deyimiyle "göze batmadan" oturacaktı. Bunu yapan bir tek o de-

ğildi. Çok sayıda senatör evde oturmayı seçtiğinden Senato toplantılarına katılan kişi sayısında ciddi bir düşüş yaşandı. Bir seferinde Caesar'ın yaşlı bir senatöre toplantıda neden bu kadar az sayıda kişinin bulunduğunu sorduğu aktarılmıştı. Adı Considius olan yaşlı adamın buna cevabı insanların Caesar'ın silahlı destekçilerinden korktuğu olmuştur. Konsül kendisine neden toplantılara gelmeye devam ettiğini sorduğundaysa yaşından dolayı korkuyla işi kalmadığını, ömrünün zaten kısa olduğu cevabını vermişti. Cicero Campania Yasası'nı hoş karşılamıştı, çünkü bu yasanın çok sayıda senatörü triumvirlerden soğutacağına inanıyordu. Bu toprak dağılımının Cumhuriyet gelirlerini dikkate değer ölçüde azaltacağını savunuyordu. İtalya'dan toplanan vergiler konusunda haklıydı ama Pompeius'un fetihleri bu kaybı hayli hayli telafi etmişti. Triumvirler bir kez daha ünlü hatibi aralarına katmaya çalıştılar. Caesar, *legatus* rütbesiyle yanında Galya'ya gelmesini teklif etmesine rağmen, ne bu teklif ne de bir başkası ünlü hatibi triumvirlerin haksız olduğu fikrinden caydırmayacaktı. Aynı zamanda yaptıkları yüzünden işleri daha kötüye sokmakla suçladığı Cato'ya ve tavır aldığı takdirde kendisini destekleyeceklerine güvenmediği önde gelen soylulara da kızgındı. Nisan'ın sonlarına doğru kamusal hayattaki dengenin değiştiğine inanmaya başlamıştı. Atticus'a yazdığı bir mektupta şunları söyleyecekti: "Diyelim ki Senato'nun bu kadar güce sahip olması kötü bir şeydi. Fakat şimdi kontrol halkın değil üç ölçüsüz şahsın elinde. Ne olacağını tahmin edebilirsin. Kısa zaman içinde hem hatasız olanlarımızın hem de tüm hatalarına rağmen Cato'nun övüldüğünü göreceksin."[34] 18 Nisan'da Cicero, Clodius'un tribünlüğe aday olmayı planladığını öğrendi. Clodius alenen Caesar'ın tüm yasalarını feshedeceğini beyan etmekteydi. Bunun nedeni büyük ihtimalle istediği gibi Mısır'da kârlı bir görev verilmesi yerine Armenia Eyaleti'ne atanmasıydı. Caesar ve Pompeius'un evlat edinme törenini gerçekleştirdiklerini şimdi inkâr ettikleri yönünde dedikodular bulunmaktaydı. Tüm bunlardan umutlanan Cicero, yine de Pompeius hakkında ümitsiz mektuplar yazıyor, ünlü generalin zorbalığa dayalı monarşik bir rejim kurmak istediğini iddia ediyordu. Aynı sene Pompeius'a bu suçlamayı Forum'da alenen yönelten genç bir senatör neredeyse linç ediliyordu. Tabii bu linç girişiminin başında triumvirlerin destekçilerinin mi olduğunu yoksa kalabalığın kendi iradesi doğrultusunda mı hareket ettiğini bilemeyiz. Cicero'nun Gaius Cato adlı bu

senatörü betimlerken kullandığı "politik hassasiyetten yoksun bir genç ... ama yine de bir Cato" sözü, ünlü isimlerin Roma'da ne kadar ağırlık taşıdıklarının işaretidir.[35]

Cicero, yaz aylarında triumvirlerin en ses getiren muhaliflerinden birinin MÖ 76 konsülünün oğlu Gaius Scribonius Curio olduğunu aktarır. Gaius Cato gibi Curio da gençti; triumvirlerin seçkin senatörler ve eski *magister*ler tarafından açıktan açığa eleştirilmemeleri ilginçtir. Bu durum, sözü edilen dönemde içsavaş ve akabinde yaşanan sorunların sonucunda kıdemli Senato üyelerinin aslında ne kadar zayıf olduğunu yansıtır. Fakat bazen, sıradan vatandaşlardan oluşan gruplar da protesto haklarını kullanıyordu. Pompeius'a korsanlara karşı verilen savaşın komutasını sağlamış ve sonrasında emrinde *legatus* olarak görev yapmış Gabinius tarafından organize edilen şenlikler sırasında yaşanan bir olay büyük generali küplere bindirmişti: Sergilenen tiyatro oyunlarından biri sırasında sahnedeki aktörün "Sen bizim sefaletimizle *büyük* oldun" şeklindeki repliğini vurgulaması kalabalık tarafından tezahüratla karşılanmış, Büyük Pompeius'a yapılan bir hakaret olarak algılanmıştı. Cicero'ya göre:

> Caesar geldiğinde tezahürat kesildi fakat hemen arkasından genç Curio belirdiğinde onu Cumhuriyet'in güvende olduğu günlerde Pompeius'u alkışladıkları kadar şevkle alkışladılar. Caesar öfkelenmişti. Capua'da bulunan Pompeius'a derhal mektup gönderdiği söylenir. Curio'yu ayakta alkışlayan atlılara öfkeliler – onlar [triumvirler] şimdi herkesin düşmanı.[36]

Bibulus'un zehir zemberek ve çoğu zaman belden aşağı yazıları çok sayıda vatandaş tarafından zevkle okunmaktaydı. Cicero da Forum'da bu afişlerin etrafında toplanan kalabalıktan bahseder. Afişlerin halkın hoşuna gitmesi evinden çıkmayan konsüle sempati duydukları anlamına gelmez – çağlar boyunca karşı fikirde olan şahısların bile politik hicivlere güldüğü görülmüştür. Mevkidaşının hakaretlerine maruz kalan Caesar durumdan pek sıkılmışa benzememektedir. Eleştirilmekten hiçbir zaman hoşlanmayan Pompeius ise 25 Temmuz'da Forum'da verdiği bir söylevde kendisini bu asılsız hakaretlere karşı savunma gereği duymuştur. Geçmişte sık sık övdüğü büyük generalle arkadaşlığını yenileme umudunda olan Cicero, bu görüntüyü pek zavallı bulmuştu; zaten Pompeius'un tek

başardığı Bibulus'un afişlerine daha fazla dikkat çekmek olmuştu. Aynı sırada Pompeius sürekli olarak Clodius'tan korkmasının yersiz olduğunu söyleyerek Cicero'yu teskin ediyordu. Clodius, Caesar'ın yasalarına saldırma planından vazgeçmişti (tabii eğer gerçekten bunu yapmayı düşündüyse; başından beri tribünlüğe oynuyor olması da kuvvetle muhtemeldir). Sonbahara gelindiğinde Cicero, Pompeius'un bu sene yaşanan rahatsızlıklardan ve Senato'daki asillerden uzaklaşmaktan pişmanlık duyduğuna inanıyor veya inanmak istiyordu.[37]

Yaz sonunda veya sonbahar başında hâlâ tam olarak anlaşılamayan garip bir olay yaşandı. MÖ 62'de Caesar'ı Catilina'nın komplosuna karışmakla suçlayan ve bu yüzden hırpalanıp hapse atılan (Bölüm VII) Vettius Senato huzuruna çıkarılmış ve başka bir komplodan haberdar olduğunu beyan etmişti. Curio'yla arkadaşlık kurmuş ve sonunda ona Pompeius'u (bazı anlatımlara göreyse hem Pompeius'u hem de Caesar'ı) öldürmeyi planladığını anlatmıştı. Curio bunu babasına söylemiş, o da derhal Pompeius'a iletmiş, Vettius Senato huzurunda sorgulanmak için çağırılmıştı. Şimdiyse Bibulus'u, Pompeius ve belki de Caesar'ı öldürmek için Curio'yu teşvik etmekle suçluyordu. Komploya karıştığını iddia ettiği başka isimlerin arasında o sıralar yirmili yaşlarda olan Servilia'nın oğlu Brutus da bulunmaktaydı. Brutus ve adı geçen şahıslardan en az bir tanesinin daha bu komploya karışmak için nedenleri olduğu söylenebilir: Pompeius içsavaş sırasında babalarını infaz etmişti. Bibulus'un hizmetkârlarından birinin genç komploculara kullanacağı bıçağı sağladığı iddia ediliyordu. Cicero, Vettius'un arkasında triumvirleri eleştiren Curio'yu bertaraf etmeye istekli Caesar'ın olduğuna inanıyordu. Fakat sevgilisinin oğlunu bu işin içine karıştırmak istemesi pek ihtimal dahilinde değildir. Curio kendini bu saldırıya karşı başarılı bir biçimde koruyacaktı ve zaten Pompeius birkaç ay önce kendisini suikasta karşı uyaran Bibulus'a teşekkür etmişti. Vettius'un hikâyesi şüpheyle karşılanmış, Forum'da gizli hançer taşıdığını itiraf eden senatör tutuklanmıştı. Ertesi gün Rostra'da toplanan halkın huzurunda Caesar ve Vatinius'un önüne çıkarıldı. Vettius bu sefer Brutus'tan bahsetmeyecekti. Caesar ve Servilia'nın ilişkisine dokunan Cicero, hınzır bir şekilde, "araya gecenin ve gece yapılan bir talebin girdiği açık" yorumunu yapacaktı.[38] Onun yerine aralarında Lucullus ve Cicero'nun damadı da bulunan başka şahısları suçluyordu. İfadesine kimsenin inanmadığı

Vettius'un yargılanmasına karar verildi fakat davası başlamadan önce hücresinde ölü bulundu.

Vettius'un nasıl öldüğü açık değildir. Plutarkhos'a göre intihar etmişti fakat boynundaki boğulma izleri hâlâ belirgindi. Suetonius'a göreyse tüm bu olayların arkasında olan Caesar, Vettius'u zehirletmişti. Birkaç sene sonra Cicero, suçu Caesar'ın değil Vatinius'un üstüne atacaktı. Tarihçiler son zamanlarda perde arkasındakinin kimliği konusunda fikirlerini değiştirmişlerdir. Bazıları Caesar'ı sorumlu tutarken diğerleri Clodius'u, hatta Pompeius'u suçlamaktadır. Öte yandan olayın her zaman korkunç bir suikaste kurban gitme korkusu bulunan Pompeius'u endişelendirmek ve alışılmadık bir popülariteye kavuşan Bibulus'un hakaretlerinin yarattığı engellemeye karşı, triumvirliğe olan bağlılığını pekiştirmek için ayarlanmış olması da mümkündür. Buna rağmen Brutus'un olaya karışması, bunun Caesar'ın başının altından çıkmış olması ihtimalini azaltmaktadır. Olay ortaya çıktığında Caesar'ın bunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmış olması daha muhtemeldir. İkinci ifadede Brutus'un isminin yer almaması muhbire baskı yapıldığının işaretidir. Vettius kendi iradesiyle hareket etmiş olabilir. Belki de yeniden ilgi odağı olmak istemiş veya kaybettiği servetine muhbirlere verilen ödüllerle yeniden kavuşmayı amaçlamıştı. Caesar'ın onu kullanmaya çalıştığı şüphe götürmez bir gerçektir fakat kısa zamanda kazanılacak pek bir şey olmadığının ve Vettius'a güvenemeyeceğinin farkına varmıştı. Mahkûmun öldürülmesi emrini vermiş olması mümkündür, (unutmayalım ki Vettius eskiden Caesar'a saldırmıştı) fakat bunu kanıtlamak imkânsızdır.[39]

Bibulus konsül seçimlerini Temmuz'dan Ekim'e kadar geciktirmeyi başarmıştı. Buna rağmen her ne kadar seçimlere başkanlık etme hakkına sahip olsa da evde kalmayı seçmiş, bu görevi Caesar'a bırakmıştı. MÖ 58'de konsüllüğe seçilen Caesar'ın kayınpederi Calpurnius Piso ve Gabinius'un her ikisi de triumvirleri destekliyordu. Gelecek birkaç ay içinde durumun nasıl gelişeceği Caesar'ın geleceği için son derece önemliydi; çıkardığı yasalar ne kadar uzun yürürlükte kalırsa geçerliliklerinin sorgulanması o kadar zor olacaktı. Konsül olarak görev süresi bittiğinde Caesar birkaç ay daha Roma ve çevresinde bulunmaya özen göstermiş, durumu yakından takip etmiştir. Tribünlüğe seçilen ve pleb statüsüne geçişi Caesar'ın konsüllük yetkisine bağlı olan Clodius, bu yetkinin geçerliliğini savunmak için fazlasıyla çaba sarf edecekti. Dio'nun anlattı-

ğına göre Clodius, aynı Metellus Nepos'un MÖ 63'te Cicero'ya yaptığı gibi konsüllüğünün son gününde Bibulus'u söylev vermekten men etmişti. Kendisine saldırmayı seçen iki yeni *praetor*un eleştirilerini Caesar Senato huzurunda cevaplamıştı. Bu tartışmalar sırasında verdiği üç söylev MÖ 59 yılındaki icraatlarının kalıcı savunması niteliğinde yayımlanmıştı. Ne yazık ki bunlar günümüze ulaşmamıştır. Aradan üç gün geçmesine rağmen Senato henüz bir karar verememişti. Yeni tribünlerden biri Caesar'ı dava etmeye çalışmışsa da Senato'nun çoğunluğu bunu reddetmiştir. Caesar ancak MÖ 58'de bölgede gelişen duruma derhal müdahale etmek için Galya'ya doğru yola çıkabilecekti.[40]

Caesar konsüllüğü sırasında büyük başarılara imza atmıştı. Çıkardığı geniş kapsamlı toprak yasaları uygulamaya konulmuştu ve gelecek on yıl boyunca bu yasalar yürürlükte kalacaktı. Pompeius'un doğudaki düzenlemeleri onaylanmış, Crassus vergi tahsildarları için yardım bulmuştu. Caesar bütün bunları, başlangıçtaki uzlaşmacı tavrının ikna edemediği muhalefet karşısında Pompeius ve Crassus'la kurduğu ittifakla elde etmişti. Sinirlerin birden fazla kez kopma noktasına kadar gerildiği çalkantılı bir yıl olmuştu. Cicero mektuplarında despotluktan ve içsavaştan bahsediyordu. Bunların ikisi de gerçekleşmeyecekti ancak kamusal hayatın işleyişini düzene sokan gelenekler ve teamüller baskı altında kalarak daha çok yıpranacaktı. Hem Bibulus ve Cato'nun Caesar'ın önünü kesmek için yaptıkları hem de Caesar'ın kendi inatçılığı, Cumhuriyet'in bünyesinde eşit derecede hasara yol açmıştı. Fakat şimdilik Caesar kazanmış ve muazzam ölçekte bir askeri zafer elde etme fırsatı ele geçirmişti. Önemli eyaletlerden birinin komutası uzun süreli olarak kendisine verilmişti; şimdi Cumhuriyet adına zafer kazanma zamanıydı. Askeri başarıları yeterince büyük olduğu takdirde –ki Caesar bu konuda kararlıydı– en azılı düşmanları bile onun Cumhuriyet'in büyük –belki de en büyük– hizmetkârı olduğunu kabul etmek zorunda kalacak, konsüllüğü sırasında yaşananlar unutulacak veya affedilecekti. Gallia Cisalpina ve Illyricum eyaletlerini kendisine veren *Lex Vatinia*'nın geçmesi ve Gallia Transalpina'nın da bunlara eklenmesi Caesar'ı memnun etmişti. Bu başarı onu öylesine neşelendirmişti ki, Senato'da "düşmanlarını kahredecek en büyük arzusuna ulaştığını, şimdi onların başlarının üzerine çıkacağını" beyan edecekti. Bunu iki anlamlı bir söz olarak mı söyledi bilemeyiz fakat senatörlerden birinin buna cevabı, Bibulus'un afişleri

sonucu yeniden ortaya çıkan Caesar ile Nikomedes hakkındaki eski hikâyeyle ilgili dedikodulara gönderme yaparak bu işin bir kadın için zor olacağı yönündeydi. Caesar neşeli bir şekilde, "Suriye'nin ve Amazonların kraliçesi Semiramis... bir zamanlar Asya'nın büyük kesiminde hüküm sürdüğüne göre" bunun o kadar zor olmayacağını söyledi. Bu yılın anlatımıyla birlikte kitabın birinci kısmını, böyle kaba bir şaka ve Caesar'ın özgüveniyle kişisel tatminini gösteren bir hadiseyle bitirmek uygun görünüyor. [41]

II. KISIM

PROKONSÜL
MÖ 58-50

9. Bölüm

Galya

Caesar elli meydan muharebesinde savaştı. Otuz dokuz adet meydan muharebesinde bulunan Marcus Marcellus'u aşan tek komutandır. – Yaşlı Plinius, MÖ birinci yüzyılın ortaları.[1]

Caesar, muazzam yeteneğinin ve zarif tarzının yanı sıra, planlarını mükemmel bir şekilde açıklama becerisine sahipti. – Aulus Hirtius, MÖ 44.[2]

Caesar kendisine verilen eyalete gitmek üzere Roma'dan ayrıldığında kırk bir yaşındaydı. Dokuz yıl boyunca şehre geri dönmeyecekti. Hayatının geri kalanına savaşın egemen olduğunu söylersek abartmış olmayız. Bu noktadan sonra önemli askeri harekâtlarla ilgilenmek zorunda kalmadığı sadece iki yıl olacaktı. MÖ 50'de Galya fethedildiğinde, bölgedeki durumu yatıştırmakla uğraşacak, MÖ 44'teyse Dacia ve Parthia'ya düzenleyeceği büyük seferlerden sadece birkaç gün önce öldürülecekti. Uzun zaman boyunca her sene en az bir (ama genellikle birden fazla) büyük muharebe veya kuşatmaya komuta edecekti. Plinius'a göre Caesar elli muharebede ordusuna komuta etmişti. Appianos'a göreyse bu karşılaşmaların otuzu Galya'daki seferler sırasında meydana gelmişti. Tarihin hiçbir döneminde muharebeler ile kısa çatışma veya çarpışma arasındaki fark kesin olarak belirlenemeyeceği için bu iddiaların doğruluğunu kanıtlamak imkânsızdır. Buna rağmen elimizdeki her kaynak Caesar'ın tüm Romalı generallerden daha çok muharebede yer aldığı ve istikrarlı bir şekilde zafer kazandığı konusunda hemfikirdir. Caesar'ın sıkça benzetildiği İskender, sadece beş meydan muharebesi ve üç büyük kuşatmada yer almış fakat çok sayıda küçük çarpışmada bulunmuştu. Çok daha farklı bir düşmana karşı savaşan Hannibal ise sayıca daha fazla büyük muharebede çarpışmıştı fakat toplam olarak Caesar'ın komuta ettiği çatışmaların sayısına ulaşamıyordu. Savaşların

şiddetinin muazzam ölçüde arttığı Napoleon zamanına kadar ancak çok az sayıdaki komutanın savaş tecrübesi Caesar'ın ve antik dünyanın diğer kumandanlarınkine ulaşıyordu.[3]

Caesar'ın hayatı MÖ 58'den itibaren kökten değişecekti. O zamana kadar İtalya dışında yaklaşık (yarısında askeri görevde bulunduğu) dokuz sene geçirmişti. Bu Romalı senatörler için beklenilir bir durumdu, hatta (Cicero gibi sürekli mahkemeye çıkarak kendini halkın gözü önünde tutan şahısları saymazsak) yurtdışında geçirdiği sürenin ortalamanın altında olduğu bile söylenebilir. Göze çarpan davranışlarına, kötü namlı şahıslarla ilişkilerine ve konsüllüğü sırasında uyguladığı yaptırımların kısmen tartışmalı olmasına rağmen Caesar'ın kariyerinin genel anlamda alışılagelmiş nitelikte olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Konsüllük makamına normal asgari sınırdan iki yıl önce nail olduğundan çoğu prokonsülden daha gençti. Ama Büyük İskender, Hannibal ve Pompeius'a kıyasla hayattaki fırsat eline çok daha geç bir yaşta geçmişti. İskender otuz üçünde ölmüş, Hannibal ise son savaşını kırk beş yaşında vermişti. Napoleon ve Wellington Waterloo'da çarpıştıklarında Hannibal'dan bir yaş büyüklerdi (tabii Blücher yetmiş üç yaşındaydı). Öte yandan Amerikan İçsavaşı başladığında Robert E. Lee ellili yaşlarındaydı. Amerika İkinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Patton da bu yaşlardaydı. Ne Roma standartlarına ne de modern standartlara göre MÖ 58'de Caesar'ın yaşlı olduğu söylenebilir fakat dünyanın en büyük kumandanlarından biri olduğunu kanıtlayacağı büyük ihtimalle çağdaşlarının aklından bile geçmemişti. Askeri hizmeti sırasında beceri, cesaret ve kendine güvenini sergilemişti fakat çok sayıda hırslı başka şahıs da benzer ölçüde yetenek sahibiydi. Caesar'ın hikâyesinde gerçekleşen olayların kaçınılmaz olduğu önyargısından kendimizi kurtarmalıyız. Caesar Galya'da muazzam başarılar elde edecek, Pompeius'un zaferleriyle adeta gözleri kamaşan Romalıları daha da çok etkileyecekti. Buna rağmen zafer ve mağlubiyet arasında çok ince bir çizgi vardır. Öldürülme veya Roma'ya dönmeden önce bir kazaya ya da hastalığa kurban gitme ihtimali yüksekti. Roma'ya bir asi olarak döneceği, eski müttefiki ve damadı Pompeius'a savaş açacağı kimsenin aklına gelmezdi. Caesar Galya'ya doğru yola çıktığında amaçları ve planları vardı; şüphesiz birçok sonucu aklından geçirmişti fakat önünde sonunda şansının açık olacağına güveniyordu.

Savaş Yorumları

Caesar bu mevkiye ulaşabilmek için çok uğraşmıştı: Muazzam borçlar üstlenmiş, büyük politik riskler almış, çok sayıda kişiyi kendine düşman etmişti. Tüm bunlara değecek devasa zaferlerin altına imza atması gerekiyordu ve bundan çıkar sağlayabilmesi için halkın bu zaferlerden haberdar olması lazımdı. Pompeius'un korsanlara ve Mithradates'e karşı düzenlediği seferler, ekibinde yer alan Yunan bilge Mytileneli [Midilli Adası –ç.] Theophanes tarafından kaydedilmişti. Caesar'ın başkalarının edebi yardımına ihtiyacı yoktu, zaferlerini kendi sözleriyle kaydedecekti. Yayımlanan söylevlerinin yanı sıra, içlerinden bazılarını gençliğinde kaleme aldığı günümüze ulaşmayan birkaç esere de imzasını atmıştı. İçlerinde *Oedipus* adlı bir tragedya, *Laudes Herculis* [Herakles'e Övgüler – ç.] ve bir özlü sözler derlemesi (*Dicta Collectanea*) gibi ham kabul edilebilecek eserlerin bulunduğu bu çalışmalar daha sonraları İmparator Augustus tarafından yasaklanmış, söylevlerinden ise geriye sadece ufak parçalar ulaşmıştır. Romalı generallerin zaferlerini savaş hakkında yorumlar yazarak kutlamaları gelenektendi; bu tarz eserler tarihsel kabul edilmez, genellikle gelecek kuşaklarda tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılırlardı. Caesar'ın *Commentarii* adlı eseri on ciltte toplanmıştı. Bunlardan ilk yedisi MÖ 58-52'de gerçekleşen Galya'daki harekâtları, diğer üçüyse MÖ 49-48'de Pompeius'a karşı verilen içsavaşı anlatıyordu. Caesar'ın ölümünden sonra emrinde görev yapan subaylar tarafından yazılan ve MÖ 51'deki Galya harekâtıyla MÖ 48-47'de Mısır'a ve Doğu'ya, MÖ 46'da Afrika'ya, MÖ 45'teyse İspanya'ya yapılan seferleri ele alan dört cilt daha bu eserlere eklenecekti. Bunlar dışında başka yorumlar da yazılmıştır fakat günümüze bunlardan sadece ufak parçaların ulaşmış olması yüzünden Caesar'ın kitaplarının kendisine atfedilen üsluba gerçekten uyup uymadıklarını belirlemek zordur.[4]

Caesar'ın *Commentarii de Bello Gallico* (*Gallia Savaşı*) adlı eseri yazıldığı andan beri Latin edebiyatının önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Cicero'nun Caesar'ın hitabet yeteneğine büyük saygısı vardı ve *Commentarii*'den de övgü dolu sözlerle bahsetmekteydi:

> Gerçekten takdire şayan... Çıplak bir vücut gibi dik ve güzel; tıpkı urbasını çıkarıp atmış gibi süsten arındırılmış. Her ne kadar amacı başka tarih yazarlarına kay-

> nak sağlamak olsa da yazdığı eserler, "yeteneklerini" kullanarak onun yazdıklarını yorumlamak isteyen kabiliyetsizleri sevindirmekten başka bir sonuç doğurmamıştır. Çünkü (Caesar) aklı başında her şahsın yazmaktan vazgeçmesine sebep olmuştur. Tarih yazımında seçkin bir açıksözlülükten iyisi yoktur.[5]

Bu satırlar MÖ 46'da, Cicero'nun Caesar'ın diktatörlüğünden son derece rahatsız olduğu bir dönemde kaleme alınmıştı; bu yüzden de "aklı başında her şahıs" lafının, Caesar'ın başarıları hakkında yorumlarını yazmaktan kaçınanları kastedecek şekilde çift anlamlı olması mümkündür. Yine de bu eserlerin edebi niteliğine dair övgülerin (özellikle de Caesar'ın anlatımındaki sadelikle Cicero'nun hitabet tarzı karşılaştırıldığında) tamamen içten olduğu açıktır. Caesar bir defasında hatiplerin, "gemi serdümeninin sığlıklardan kaçındığı gibi alışılmadık sözcüklerden kaçınmalarının" gerektiğini söylemişti. Kendisi gerekli teknik ve yabancı kelimelerin dışında bu prensibe bağlı kalmış, hikâyesini hızlı bir tempoyla ve açık şekilde anlatmıştı. Gerçekleşen olayların kendi dram ve önemleriyle öne çıkmasına izin verdiği için duygusal veya melodramatik zamanlar yok denecek kadar azdır. Kendisinden bahsederken üçüncü şahsı kullandığı, askerlerineyse "bizimkiler" anlamına gelen *nostri* sıfatıyla hitap ettiği eserlerinde, hakkıyla atanmış komutanlarının emrinde azılı düşmanlara ve doğa koşullarına göğüs gören Roma halk ordusunun hikâyesini anlatmaktadır. Caesar yaptığı her şeyin Cumhuriyet'in çıkarları doğrultusunda olduğunu vurgulamıştır. Her ne kadar *Commentarii*'de geçen küstah emperyalizm, katliam, toplu kıyım ve köleleştirme olayları modern okuyucunun tüylerini diken diken edecek raddede olsa da Caesar'ın Romalı çağdaşları bunları hayret verici bulmazdı. Caesar'ın politik muhalifleri bile kendilerini bu anlatının heyecanına kaptırmaktan zor kurtarmışlardır.[6]

Çok sayıda politik ve askeri lider parçası oldukları sürecin hikâyesini kaleme almış olsa da bunlardan çok azı Caesar'ın *Commentarii*'de yakaladığı edebi seviyeye erişebilmiştir. Güçlü sözleriyle ve anılarını İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden hemen sonra çıkarmasıyla buna en çok yaklaşan Churchill'dir. Buna rağmen Caesar ile Churchill (ve tabii diğer ünlü generallerin çoğunluğu) arasında çok büyük bir fark vardı. Bu komutanların hepsi kariyerlerinin bitmek üzere olduğunu biliyor, gerçekleşen olayları gelecek kuşaklara kendilerince doğru olan şekilde aktar-

mak için yazıyordu. Caesar'ın hedef kitlesiyse çağdaşlarıydı; kariyerini ilerletmek ve ileride kendisine daha büyük zaferler kazandıracak fırsatlar elde etmek için yazıyordu (gerçi aynısı Churchill'in ilk eserleri için de geçerlidir). Yedi ciltlik *Commentarii de Bello Gallico*'nun ne zaman kaleme alındığını ve yayımlandığını kesin olarak bilemeyiz fakat MÖ 51-50'de topyekûn yayımlandıkları söylenir. Tamamen tahmine dayalı bu sava göre (genellikle kesinliği öne sürülse bile aslında tahminden öte değildir) içsavaşla son bulacak gerilimli aylarda Caesar Roma'da elinden geldiği kadar destek toplamaya çalışıyordu. Fakat aynısı MÖ 58'de Galya'ya gittiğinde de geçerliydi çünkü ne o ne de kamu hizmetindeki başka biri seçmenler ve şehirdeki nüfuzlu şahıslar tarafından unutulmayı göze alabilirdi. Bu kadar fazla beklemesi doğrusu garip olurdu. Ayrıca bazı şahısların ele alınmasındaki farklılıklar ve çeşitli ciltler arasındaki çelişkili detaylar her cildin ayrı ayrı yayımlandığı anlamına gelir.

Her cilt büyük ihtimalle konu ettiği yıl çıkılan seferi takiben, harekâtlara ara verildiği kış aylarında yazılmıştı. Ciltlerin daha sonra ve topyekûn yayımlandığı tezini savunanlar bile Caesar'ın Senato'ya yıllık olarak yolladığı raporun geniş bir kitleye ulaştığını, bu raporun yapı olarak *Commentarii*'yle benzerlik gösterdiğini kabul etmektedirler. Caesar Galya'da geçirdiği kış ayları boyunca bu eserin bir cildini yazacak zamana şüphesiz sahipti. Emrindeki kıdemli subaylardan biri olan ve *Commentarii de Bello Gallico*'nun sekizinci cildini yazan Hirtius, Cicero'nun yaptığı gibi Caesar'ın yazım tarzını övmenin yanı sıra bu kitapları ne kadar hızlı bir şekilde yazdığından da bahsetmiştir. Asinius Pollio adlı başka bir subayın aktardığına göre Caesar bu eseri yeniden yazmayı planlıyordu. Eğer doğruysa, bu durum eserin acil bir politik gereksinime cevap olarak kaleme alındığı tezini güçlendirir. İki yorum da ciltlerin ayrı ayrı basıldığı savını kanıtlamaz (Galya seferlerinden sonraki aylarda yedi kitap yazmak tabii kolay olmasa gerek) fakat bu savın doğru olması kuvvetle muhtemeldir.[7]

Yaygın olarak kabul gören *Commentarii*'nin asıl hedef kitlesinin senatör ve atlı sınıf mensupları olduğu varsayımı da sorgulanmaya açıktır. Her ne kadar konsüllüğü sırasında Caesar Senato'da tüm söylenenlerin yayımlanmasını emretse de bu, senatörler için başvurulmuş bir uygulama değildi. Roma dünyasındaki okuryazarlık seviyesini kestirmek güç; bu yüzden de Caesar'ın okurlarının kaçının varlıklı elit zümrenin dı-

şından olduğunu bilmiyoruz. Yine de, olaya pratik açıdan bakıldığında her biri teker teker elle kopyalanan kitapların pahalı ve nadir bir lüks olduğu açıktır. Buna rağmen Cicero zanaatkârlar gibi orta halli şahısların hevesli ve iştahlı bir şekilde tarih kitapları okuduğundan bahseder. Elimizdeki kaynaklarda bahsedildiğine göre kitapların halka okunduğu toplantılar sıkça gerçekleşiyor, bu toplantılara çok sayıda kişi katılıyordu. Her daim bir *popularis* olan ve toplumun geniş kesimlerinin desteğine güvenen Caesar, kendisini destekleyenlerle iletişim kurmaya hevesliydi. Senatör ve atlı sınıfına dahil subaylar *Commentarii*'de nadiren karşımıza çıkmalarının yanı sıra bazen de kötü yansıtılırlar. Lejyon askerleri ise aksine istikrarlı bir şekilde cesaret ve becerilerini ortaya koyarlar. Haklarında yapılan eleştiriler bile çoğu zaman lejyonerleri disiplinsiz davranışlara iten aşırı coşkuyla ilgilidir. Fakat en renkli kahramanlık hikâyelerinde başrol er ve erbaşlara değil, onlara liderlik eden *centurio* takımına düşer. Bu subaylardan çok azının ismi verilse de *centurio* takımı buhran zamanında sükûnetini koruyup kumandanlarının gözüne girmek için savaşırken ve ölürken betimlenir. *Centurio*ların ve askerlerin olumlu tasvirlerinin aristokrat ve atlı sınıfına mensup yurtseverlerin hoşuna gitmesi kuvvetle muhtemelse de halkın geneline daha fazla hitap etmiş olmalı. Caesar sadece elit bir zümreye değil tüm Romalılara hitap ediyordu. Oy kullanma hakkı için Comitia Centuriata'nın Birinci Sınıfı'na kaydolanlar gibi bazı gruplar büyük ihtimalle onun için daha önemliydi fakat elit zümrenin dışındaki hayat hakkında o kadar az şey biliyoruz ki bu konuda kesin bir şey söylemek zor.[8]

Galya seferleri ve içsavaş arasındaki dönemde Caesar hakkında çok daha fazla bilgiye sahibiz fakat bu bilgilerin çoğunluğu kendi yazdığı *Commentarii*'den alınmıştır. Özellikle Galya seferlerine dair elimizdeki neredeyse tüm kaynaklar Caesar'ın yazdıklarından alıntılanmıştır. *Commentarii*'nin doğruluğundan şüphe etsek bile elimizde bu eserin yerine geçecek bir kaynak bulunmamaktadır.

Napoleon, Caesar'ın en büyük hayranlarından biriydi. Caesar'ı, gelecek vaat eden her general tarafından seferlerinin incelenmesi gereken Büyük Komutanlar listesine almıştı. Buna rağmen anlattıklarının doğruluğundan bazen şüpheye düştüğü de olmuş, sürgünde geçirdiği sırada bu konuda eleştiriler yazmıştı. Fakat kendi yazdığı broşür ve anılarda doğruya esnek bir şekilde yaklaştığını göz önüne aldığımızda bu durumu

doğal karşılamış olması mümkündür. Caesar'ın bunları yazma amacı politikti: Cumhuriyet adına gerçekleştirdiği büyük hizmetler sonucunda kazandığı şöhreti yaymak, sahip olduğu mevkiyi hak ettiğini kanıtlamak istiyordu. *Commentarii* aslen propaganda nitelikliydi ve Caesar'ın her icraatına olumlu yaklaşıyordu. Suetonius'a göre "Asinius Pollio, bu eserlerin gerçeğe fazla dikkat edilmeden ve önem verilmeden yazıldığı görüşündedir. Caesar başkalarının anlattıklarını gerçek olarak kabul etmeye son derece yatkındı, bazen de kasten veya unutkanlıktan dolayı olayları çarpıtarak sunardı..."[9]

Pollio Galya'daki seferlere katılmamış, Caesar'ın emrinde içsavaş sırasında görev yapmıştı ve söylediklerinin bu dönemle ilgili olma ihtimali daha yüksektir. Caesar'ın başkalarının aktarımlarını kabul etmeye yatkınlığıyla ilgili söylediklerinin ise kendi başına gelen bazı acı olaylardan kaynaklanmış olması mümkündür. Pollio Afrika'ya yapılan ve felaketle sonuçlanan bir çıkartmadan sağ kalan az sayıda asker arasındaydı ve bu çıkarmaya komuta eden şahıstan *Commentarii*'de olumlu bir şekilde bahsedilmektedir. Eğer Pollio'nun Caesar'ın kendi icraatlarını da çarpıtarak yansıttığı yönündeki görüşünün doğru olduğunu kabul edersek, bu durumun nereye kadar geçerli olduğunu da sorgulamalıyız. Galya'daki icraatlarının bir kısmı arkeolojik buluntularla desteklenmiştir fakat bu tür bir yaklaşım askeri harekâtların detayına inemez veya bu operasyonların arkasındaki neden ve düşünceyi ortaya çıkaramaz. Daha da önemlisi, Galya'daki savaş boyunca Caesar'ın ordusundaki çok sayıda senatör ve atlı sınıfına mensup şahsın aile ve arkadaşlarına yazdığı mektuplar elimizde. Cicero'nun kardeşi Quintus ilerleyen yıllarda Caesar'ın *legatus*larından biri olarak görev yapacaktı. İki kardeşin yazışmaları her ne kadar fazla askeri detay içermese de Quintus'un MÖ 54'te birkaç aylığına Britanya'dayken bile ağabeyine mektup gönderebiliyor olması önemli bir detaydır. Orduyla Roma arasında sürekli olarak bilgi aktarımı yapıldığı açıktır. MÖ 56'da Cicero, Caesar'ın kayınpederi Lucius Calpurnius Piso'nun Macedonia Eyaleti'nde prokonsül olarak görev yaptığı sıradaki icraatlarını Senato huzurunda sorgulamıştı. Piso teamüle aykırı bir şekilde Senato'ya düzenli olarak harekât raporu göndermeyi ihmal etmesine rağmen Cicero hem kendisinin hem de diğer senatörlerin prokonsülün icraatlarından ve başarısızlıklarından haberdar olduğunu iddia ediyordu.

Caesar'ın bu hususta dürüstlüğünden şüphe edenler kendi anlatımındaki detayları aleyhinde delil olarak kullanırlar. *Commentarii*'de hem mağlubiyetlerden hem de tartışmalı harekâtlardan bahsedilmektedir. Önünde sonunda Caesar'ın her şeyi uydurması veya şüphe verecek ölçüde çarpıtması mümkün değildi. Fakat elinden geldiği kadar tüm yaptıklarını olumlu bir şekilde yansıtacak, mağlubiyetlerden başkalarını sorumlu tutacak, yaptıklarını sakince savunacak ve fazla getirisi olmayan operasyonlar üzerinde durmayacaktı. Yine de eğer *Commentarii*'nin yardımıyla Roma kamuoyunun desteğini kazanmayı amaçlıyorsa bazı gerçekleri çarpıtamazdı - özellikle Romalı okuyucunun en çok ilgisini çekenleri. Caesar'ın yazdıklarını okurken dikkatli davranmamız lazımdır fakat en azından gerçekleşen olayların özünü isabetli bir şekilde aktarmış olması kuvvetle muhtemeldir.[10]

Caesar'ın Ordusu

MÖ 58'de Caesar'ın eyaletinde bulunan ordu İspanya'ya götürdüğünün iki katıydı fakat sayısı daha da artacak, önce ikiye sonraysa üçe katlanacaktı. Yaklaşık beş yıl askeri görevde bulunmuştu ve bu bölgede savaş tecrübesi yoktu ancak daha önce de değindiğimiz gibi bu durum, Romalı bir kumandan için alışılmışın dışında değildi. Caesar önüne çıkan zorluklarla başa çıkmak konusunda iyiydi fakat herkes tarafından dünyanın en iyi kumandanlarından biri olarak tanınmasına yol açan kendinden emin tarzının en baştan beri var olduğunu varsayamayız. Emrindeki yeni orduyu tanıması ve en iyi nasıl kullanacağını öğrenmesi gerekiyordu; bu süreç zaman alacaktı. Yine de altındaki yüksek rütbeli subayları kendi seçmiş ve birlikte bölgeye getirmişti.

Bu şahıslar arasında en önemlileri *legatus*lardı (temsilci anlamına gelen *legatus*, vali adına hareket eden elçilere ve yüksek rütbeli subaylara verilen addır). *Legatus*lar istisnasız bir şekilde senatörler arasından seçilirdi. Anladığımız kadarıyla Caesar'ın seçtiği şahısların hepsi ancak kendisi kadar askeri tecrübeye sahipti. Cicero'ya da bu görevi teklif etmiş olması, bu kişiler seçilirken politik ilişkilerin askeri beceriden daha önemli kabul edildiğinin işaretidir. Ünlü hatip bu teklifi reddetmişti fakat çıktığı ilk seferden itibaren Caesar'ın emrinde beş ilâ on arasında *le-*

gatus görev yapmaktaydı. Emrindeki en yüksek rütbeli *legatus* Labienus adlı biriydi; kendisine yetki Caesar tarafından verilmemiş, Senato kararıyla *propraetor* rütbesiyle *imperium* bahşedilmişti. MÖ 63'te tribün olarak görev yaptığı sırada Caesar'la birlik olup Rabirius'a dava açan Labienus'un adı, *Commentarii*'de diğer her *legatus*tan daha fazla geçer. Labienus, askeri yeteneğini fazlasıyla kanıtlamıştır ancak MÖ 58'de büyük ihtimalle sadece Caesar kadar askeri tecrübeye sahipti; yeteneği Galya'da ortaya çıkacak ve gelişecekti. Labienus yetmişli yıllarda Asia Eyaleti'nde Publius Servilius Vatia Isauricus'un emrinde görev yapmıştı. İkisinin bu sırada tanışmış olmaları mümkünse de Labienus'un eyalete Caesar Roma'ya döndükten sonra varmış olması da ihtimal dahilindedir. Pompeius'un emrinde uzun süre görev yaptığı tahmin edilir fakat bunu destekleyecek en ufak bir veri bulunmamaktadır. Benzer şekilde, çok sayıda tarihçi Labienus'un MÖ 60 ile 59 arasında *praetor*luk yaptığı kanısındaysa da bu savı destekleyecek kanıttan yoksunuz.[11]

Balbus, Caesar'ın eski yandaşlarından biriydi ve yine *praefactus fabrum* olarak görev yapıyordu fakat Galya'da fazla zaman harcamayacak, Caesar'ın Roma'daki önemli temsilcilerinden biri olacaktı. Aynı sıfatla hizmet gören başka biri de Formiae'dan gelen Mamurra'ydı, Galya'da şaibeli yollardan elde ettiği servetle ün salacaktı. Caesar'a beş yıllık komutayı sağlayan tribün Vatinius da bir süreyi Galya'da geçirecekti fakat bunun MÖ 60'larda gerçekleşmiş olması mümkündür. Quintus Pedius başından beri Caesar'ın yanındaydı. MÖ 58'de Caesar'ın emrinde görev yapan diğer *legatus*ların kim olduklarını tam olarak bilmiyoruz fakat halihazırda orda değillerse bile bu listeye eklenmesi gereken birkaç kişi daha vardır. Bunlardan biri *Commentarii*'nin sekizinci cildini kaleme alan Aulus Hirtius'tur. Bir diğeriyse Allobrox isyanı sırasında Pomptinus'un komutasında görev yapan ve bu vesileyle Galya'da savaş tecrübesine sahip Servius Sulpicius Galba'ydı. Quintus Titurius Sabinus ve Lucius Aurunculeius Cotta da büyük ihtimalle başından beri oradaydı. (*Cognomen*inin Cotta olmasına rağmen bu şahıs büyük ihtimalle Caesar'ın anne tarafından akrabası değildi, çünkü onların *nomen*i Aurelius'tur.) Cotta, Roma anayasası konusunda bilimsel bir inceleme yazmıştı. Ayrıca Caesar'ın kurmay heyeti edebiyata oldukça düşkün bir topluluktu. MÖ 58 ile 56 arasında bu şahısların arasına Crassus'un edebiyat ve felsefeye son derece düşkün ve bu yüz-

den Cicero'nun yakın dostu olan küçük oğlu Publius da katılacaktı. Bu, Caesar'la Crassus arasında devam eden yakınlığın bir işaretiydi. Dostluklarını aileler arasında gerçekleşecek bir evlilikle perçinlemeye gerek duymamışlardı. Yirmili yaşlarının ortasındaki Publius Crassus cesur ve yetenekli bir kumandan olduğunu kanıtlayacaktı: Sefere ordunun süvari komutanı (*praefectus equitum*) olarak başlayacak, bir sene içinde *legatus*luğa terfi edecekti. Büyük ihtimalle seferin başından beri Caesar'ın emrinde görev yapan yetenekli genç adamlardan bir diğeriyse Sempronia'nın, Catilina'nın komplosuna bulaşmış oğlu Decimus Iunius Brutus'tu. Caesar'ın bir de *quaestor*u vardı fakat bu şahsın ismi bilinmemektedir.[12]

Caesar'ın *legatus*larının en çok göze çarpan ortak özelliği pek bilinen şahıslar olmamalarıdır. Crassus (ve daha az ölçüde olsa da Brutus) seçkin ailelere mensuptu ve babaları konsül olarak görev yapmıştı. Labienus "yeni adam"dı ve aynı Vatinius gibi tribünlükten daha yüksek mevkili bir görevde bulunmamıştı. Cotta'nın ailesi ise birkaç kuşaktır pek göze çarpmıyordu. Sabinus ve bazı diğer subaylar hakkında bundan bile daha az bilgimiz bulunmaktadır. En büyük asil aileler, özellikle de Sulla'nın egemenliği sırasında başarı sağlayanlar, Caesar'ın emrinde görev yapmaktan kaçınıyordu. Bu, korsanlara karşı verdiği savaş sırasında Pompeius'un emrinde görev yapmış seçkin şahıslarla kesin bir tezat oluşturmaktadır. Galya'da *legatus* olarak görev yapanların çoğu ya ailelerinin durumunu geliştirmek veya eski konumuna kavuşturmak arzusundaydı ki, birçoğu için bu arzu yerine gelecekti. Aynı durum daha düşük rütbeli subaylar için de geçerliydi. MÖ 58'de Caesar "arkadaşlığını kazanmak için kendisine eşlik eden fakat fazla askeri tecrübesi bulunmayan askeri tribünler, *praefectus*lar ve diğer şahıslardan" bahsedecekti. Durumu iyi olanların MÖ 58'de Caesar'a bağlanmaları için neden yoktu. Kimse onun bu kadar büyük bir kumandan olacağını bilemezdi; mağlup olması veya Galya tepelerinde öldürülmesi kuvvetle muhtemeldi. İnsanlar, Caesar'ın elde ettiği başarıyı cömertçe paylaşacağını tahmin edebiliyordu; bu konuda çoktan nam salmıştı. Caesar ile yakın ilişki içine girmek bir kumardı ve başka türlü başarı yakalama şansı olmayanlara bu daha cazip gelmiş olmalı. Anlaşıldığı kadarıyla elinden geldiği kadar çok kişiye lütufta bulunup bu kişilerde minnet borcu yaratmak isteyen Caesar kendisiyle gelmek isteyen herkesi hoş karşılamıştı.[13]

Caesar yüksek rütbeli subayları kendisi seçmişti fakat emrindeki ordu zaten hazırdı. Illyricum, Gallia Transalpina ve Gallia Cisalpina eyaletlerinde toplam dört lejyon bulunuyordu: VII., VIII., IX. ve X. Bu lejyonların ne zaman oluşturulduğu kesin değildir ama birkaç sene önce kurulmuş ve aktif görevde bulunmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Kâğıt üzerinde bir lejyon yaklaşık 5.000 askerden oluşmaktaydı fakat bu dönemde her orduda olduğu gibi seferdeki birliklerdeki asker sayısı genellikle bunun çok altında olurdu. İçsavaş sırasında Caesar'ın lejyonlarından birinde eli silah tutan kişi sayısı 1.000'in altındaydı. Lejyonların kalıcı bir kumandanı yoktu fakat en yüksek rütbeli subayları genellikle atlı sınıfına dahil olan altı tribündü. Bu şahıslardan bazıları henüz Senato'ya kaydı yapılmamış genç aristokratlar, diğerleri ise lejyondan lejyona atanan yarı profesyonel subaylardı. Roma halkı her sene yirmi dört tribün seçerdi: Bu rakam geleneksel olarak ikişer lejyondan oluşan iki orduya komuta eden iki konsüle yetecek kadardır. Caesar'ın kendisi de bu seçimi kazanmıştı fakat bu dönemde görev yapan lejyonların sayısı bu metodu yetersiz kılmıştı. Caesar'ın tribünlerinin hepsi olmasa bile çoğu kendisi tarafından atanmıştı fakat bir kısmının komuta ettiği lejyonlarda halihazırda görev yapıyor olması da mümkündür. *Commentarii* boyunca lejyona bizzat komuta eden bir tribüne rastlamayız. Caesar bu görevi *legatus*larına ve *quaestor*una bırakıyordu. Buna rağmen tribünler önemli kurmay ve idari görevler alabildikleri gibi büyük bölüklere de komuta edebiliyorlardı.[14]

Tribünün bir rütbe altında *centurio* vardı (aslında bunu ayrı bir rütbe değil de sınıf olarak düşünmek daha doğru olur). Her lejyonda altmış *centurio* bulunuyordu. Her biri seksen askerden oluşan bir *centuria*ya komuta ederdi (bu birimin adı yaklaşık yüz kişiden oluşmasından gelir). Lejyonun, 480 askerden oluşan temel taktik kuvveti *cohors*un içindeyse altı *centuria* vardı. Elimizde bu konuda fazla bir bilgi bulunmasa da altı *centurio*dan en kıdemlisinin muharebe sırasında *cohors*a komuta ettiği varsayılır. Her lejyonda on *cohors* vardı ve lejyonun gümüş veya altın kaplama kartal sancağını taşıyan ilk *cohors*u daha fazla itibara sahipti. İlk *cohors*a komuta eden *centurio* muazzam ölçüde itibar sahibiydi. O ve diğer *cohors*lara komuta eden *centurio*lar "birinci sınıf" (*primi ordines*) rütbesini taşırdı ve kumandanın verdiği brifingde bulunurlardı. *Centurio*lar genellikle uzun yıllar görev yaptıktan sonra terfi ettirilen, görmüş

geçirmiş, "başçavuş" benzeri gedikliler olarak betimlenir fakat bu savı destekleyecek herhangi bir veri yoktur. Caesar, *Commentarii* boyunca bir kez bile ne herhangi bir lejyoneri *centurio*ya terfi ettirdiğinden ne de bu rütbeye sahip şahısların kimler arasından seçildiğinden bahsetmiştir. Bunun nedeni bu soruların cevabının güncel okur tarafından zaten biliniyor olmasıdır. Roma'ya imparatorların hükmettiği dönemlerdeki gibi çok sayıda kişinin doğrudan *centurio* olarak atanmış olması mümkündür (bu dönemde atlı sınıf mensupları bile böyle görev yapacaktı). İdari sorumluluklar görevin önemli bir parçasını meydana getirdiğinden bu rütbeye sahip kişinin okuryazar ve belirli bir matematik bilgisine sahip olması gerekiyordu. Bu beceriler büyük ihtimalle erler arasında pek yaygın değildi. *Centurio* rütbesine sahip şahıslar sosyal ve ekonomik açıdan diğer lejyonerlerden çok daha farklıydı; maaşları birkaç kat (hatta belki on kat) fazlaydı. Çoğu *centurio* büyük ihtimalle ordunun genelini oluşturan fakir sınıflara değil, daha varlıklı sınıflara mensuptu. Eğer bu varsayım doğruysa *Commentarii*'de bu rütbeye böylesine öncelik tanınmasının ilgi çekici olduğu söylenebilir. Comitia Centuriata'nın seçimlerinde önemli bir rol oynayan Birinci Sınıf arasından seçilmiş olmaları mümkündür. Bu durumda söz konusu rütbeye yapılan atamalar ve bunu izleyen terfiler Caesar gibi bir kumandan için sadece askeri bir önem teşkil etmez, Roma toplumunun her yönüne yansıyan himaye sisteminin bir parçası hâline gelir. Daha yüksek rütbeli subayların aksine uzun yıllar orduda kalan *centurio*ları profesyonel subaylar gibi görmek çok da yanlış olmaz.[15]

Halkın bir bölümü arasından seçilen ve kendi teçhizatını sağlayacak kadar mülke sahip olmayan şahısların katılmaktan men edildiği eski lejyonlardan geriye kalan artık sadece uzak bir anıydı. Marius, *capite censi* (bu sınıf o kadar yoksuldu ki sayımda adları anılmıyor, sadece sayılıyorlardı) arasından açıktan açığa asker toplamıştı fakat bunu ilk yapan büyük ihtimalle kendisi değildi; başkalarının örneğini izliyordu. Varlıklı ve eğitimli şahısları lejyonlara çekecek fazla bir şey yoktu. Disiplin acımasız olabiliyordu: Askerler sık sık dövülüyor ve görevini ciddi şekilde ihmal edenler idam ediliyordu. Lejyon askerlerinin yıllık maaşı 125 *denarius*tu (500 *sestertii*) – bu meblağ Caesar'ın ne kadar fazla borcu olduğunu anlamamıza da imkân sağlar. Bu para her ne kadar düzenli olarak ödense de kişinin çiftçilik yaparak kazanabileceğinden azdı. Fa-

kir vatandaşlar orduyu ciddi bir kariyer ve daha iyi bir hayata geçiş yolu olarak görüyordu. Marius, Sulla ve Pompeius'tan da gördüğümüz gibi lejyon askerleri ganimet dağıtırken cömert davranan veya askerlerine toprak bağışı sözü veren generallere son derece sadıklardı. *Centurio*lar sık sık bir lejyondan diğerine geçerdi fakat bu imkânın erlere açık olduğu yönünde elimizde hiç veri yoktur. Lejyon askerleri uzun süre görev yapan profesyonel askerlerdi fakat tam olarak kaç sene hizmet ettikleri kesin değildir. Daha sonraları Augustus görev süresini on altı sene olarak belirleyecekti. Ardından yirmi yıla çıkarılan bu sürenin sonundaysa asker gedikli olarak (bazı görev ve kışla hizmetinden muaf tutuluyordu) beş sene daha silah altındaydı. Lejyon onların eviydi ve başarılı birimler ortak kimlikleriyle ateşli şekilde övünürlerdi. Her lejyonda teknik bilgiye sahip çok sayıda asker vardı ve bu şahıslar birliğe yeni katılanları eğitirlerdi. Mühendis veya ağır silah birlikleri yoktu; ne zaman bir köprü kurulacak veya bir yerleşim kuşatılacak olsa teknik becerilere sahip askerler bir müfreze içinde toplanırdı. Bu dönemde Roma ordusunun mühendislik kabiliyeti son derece yüksekti.

Lejyoner askerler, yanaşık düzende savaşan bir ağır piyade türüydü fakat Caesar'ın zamanında Hollywood filmlerinde veya televizyonda yayımlanan belgesellerde gördüğümüzden çok daha farklılardı. Ünlü parçalı zırh büyük ihtimalle henüz icat edilmemişti, bu şekil bir göğüs zırhı parçasına ilk rastladığımız dönem MS 9'dur. (Bu parça bulunana kadar bu tip zırhların MS birinci yüzyılın ortasına kadar kullanıma girmediği düşünüldüğünden Caesar'ın zamanında biliniyor olması da muhtemeldir.) Bunun yerine lejyonerler zincir zırh ile bronz veya bazen demirden yapılma miğfer takarlardı. Roma miğferleri kişinin gözlerini ve kulaklarını açık bırakacak şekilde tasarlanmıştı fakat miğferin geniş yanaklıkları yüzü bir ölçüde koruyordu. Daha önceki yüzyıllarda Yunan orduları tarafından kullanılan kapalı miğferler yüzü daha iyi koruyordu fakat lejyonerin kendisine verilen emirleri daha iyi duyup uygulaması için göz ve kulaklarının açık olması gerekiyordu. Lejyonerler aynı zamanda *scutum* adı verilen yarı silindir şeklinde bir kalkan kullanırlardı. Bu kalkanın boyu yaklaşık 120, eni 70 santim kadardı ve şekilleri genelde ovaldi; gerçi dikdörtgen şekilli "Hollywood" tipi kalkanların da bu dönemde kullanılıyor olması mümkündür. Her ne kadar kesinlikle ispatlamanın bir yolu bulunmasa da her lejyonun kendi işaretinin, boyanmış

veya kakılmış hâlde kalkanları üzerinde taşıması kuvvetle muhtemeldir. Bu kalkanlar tutkalla birbirine yapıştırılan ve dana derisiyle kaplanan üç parçadan oluşur, kenarları da bronz bir şeritle kapatılırdı. Kalkan, esnekliğine ve sağladığı etkili korumaya rağmen son derece ağırdı (yaklaşık 10 kilo). Muharebe sırasında kalkanın göbeğinin arkasında bulunan dikey tutamaktan kavranırdı. Kalkan, göbeğiyle rakibine vurulmak suretiyle bir lejyoner tarafından saldırı amaçlı da kullanılabiliyordu.

Lejyonerlerin ana iki silahı *pilum* adı verilen fırlatma amaçlı kısa mızrak ve kılıçtı (*gladius*). Yaklaşık 120 santim uzunlukta ahşap bir gövde üzerinde ve 60 ila 90 santim uzunluğunda demirden temreni olan *pilum*un ucu küçük bir piramit şeklinde bitiyordu. Fırlatıldığında, silahın tüm ağırlığı küçük ucunun arkasında toplanır ve rakibinin kalkanını delip geçerdi. İnce ve uzun temreni kalkanının arkasında saklanan düşmanı öldürebiliyor veya yaralayabiliyordu. Yaygın olarak inanılanın aksine metal bükülmesi için tasarlanmamıştı. MS birinci yüzyılda Romalı lejyon askerleri tarafından kullanılan *gladius* oldukça kısaydı; bıçak ağzı 60 santim kadardı. Caesar'ın zamanında ise -ağız uzunluğu 80 santimi aşabilen- daha uzun kılıçlar kullanımdaydı. İyi kalite çelikten yapılan bu ağır kılıçlar hem kesmek hem de saplamak için idealdi; uzun uçları hem zırhı hem de deriyi delip geçiyordu. Lejyon askerlerinin her biri hem iyi donanımlıydı hem de iyi eğitilmişti fakat Roma ordusunun asıl gücü, bir bütün olarak son derece etkili biçimde çarpışmalarına imkân sağlayan disiplin ve emir komuta zincirinden geliyordu.[16]

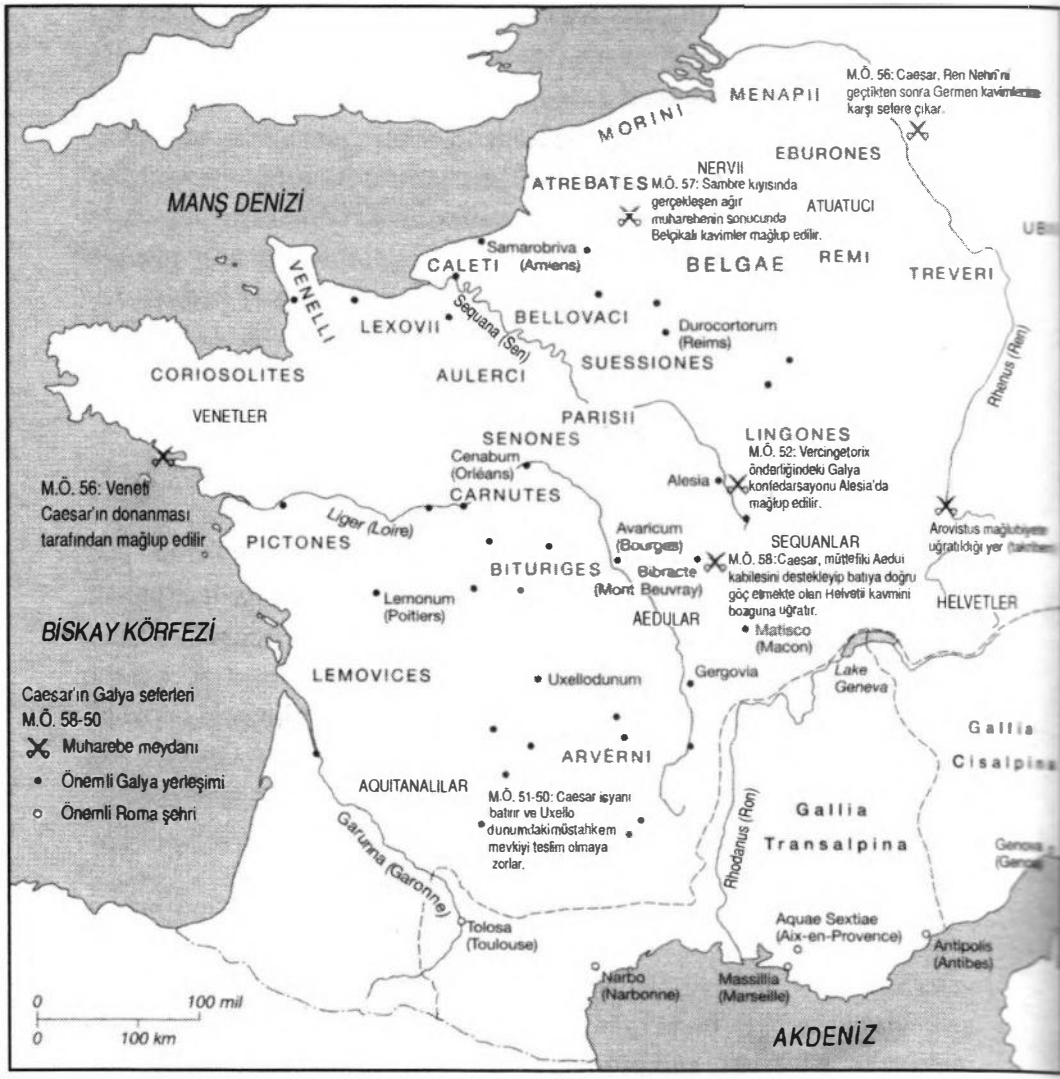
Lejyonlara destek kuvvet olarak yabancı askerler eşlik ediyordu; bu birliklere *auxilia* adı verilirdi. Bunların çoğu çevre yörelerden toplanırdı. Seferleri sırasında Caesar'ın emrinde bulunan *auxilia* birliklerinin büyük kısmı (özellikle de süvari birlikleri) Galyalı yerel kabilelerdendi. Bu askerlere çoğu zaman kendi kabile şefleri komuta ederdi fakat Romalı subayların komuta ettiği bazı Galya birlikleri de bulunmaktaydı. Bu birliklere ordu tarafından teçhizat ve eğitim sağlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Caesar, içsavaş hakkında tuttuğu kayıtlarda MÖ 49'da "geçmişteki tüm seferlerimde yanımda bulunan 3000 süvari"den bahseder. Bunun yanı sıra emrinde destek birlikler dahil 5000 piyadenin de olduğuna değinir, fakat bu birliklerin MÖ 58'den itibaren Caesar'ın komutasında olup olmadıkları açık değildir. İki grubun da adı *Commentarii*'de pek geçmez; müttefik, paralı veya profesyonel (İmparatorluk dönemin-

de kalıcı *auxilia* birlikleri mevcuttu) askerler olmaları mümkündür. Caesar Giritli ve Numidialı okçular ile Balear Adaları kökenli sapancılar gibi bazı uzman birliklerden de bahseder. Girit, okçuları; Balear Adaları ise sapancılarıyla ünlüydü ve buralardan gelenler yüzlerce senedir farklı ordularda paralı asker olarak görev yapmaktaydı. Numidialıların hafif süvari birlikleri de aynı şekilde maharetliydi; Caesar'ın yanında bu birliklerin de olması kuvvetle muhtemeldir. Bunların yanı sıra İspanyol süvarilerden de bahsedilmektedir. Müttefik birliklerin sayısı yıldan yıla değişiyordu fakat paralı askerlerin ve *auxilia* birliklerinin sayısı büyük ihtimalle aşağı yukarı aynıydı. Her ne kadar müttefik birliklerin sayısı bazen daha fazla olsa da ordunun kalbinde lejyonlar vardı.[17]

"Bölünmüş Galya"

MÖ 58'de Caesar'ın seferlerinin sonucunun ne olacağı henüz belli değildi. Kendisine ilk verilen Gallia Cisalpina ve Illyricum eyaletlerine, valisinin ölümünden sonra Gallia Transalpina da eklenmişti. Caesar'ın asıl planının, günümüzde Transilvanya olarak bilinen bölgenin çevresinde kudretli bir imparatorluk kurmuş Dacia kralı Burebista'nın gittikçe büyüyen gücünü baltalamak için Balkanlar'a sefer düzenlemek olması mümkündür. Dacia varlıklı bir bölge olmasının yanı sıra Roma ordularının pek ayak basmadığı bir yerdi; ona, daha önce karşılaşılmamış bir halkı mağlup edip şanına şan katma olanağı sağlıyordu. Planı her ne olursa olsun, MÖ 58'de ve sonrasında gelişen olaylar Caesar'a Galya'da yeterince askeri macera olanağı sunacak, Balkan seferiyse hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Buna rağmen bu fikir Caesar'ın kafasından hiç çıkmayacaktı: MÖ 44'te suikasta uğradığı zaman Dacia üzerine sefere çıkmayı planlıyordu.[18]

MÖ birinci yüzyılda Galya bölgesi günümüz Fransa, Belçika ve Hollanda'sını kapsıyor, Ren Nehri'nden Atlantik kıyısına kadar uzanıyordu. Galya'yı bir ülke olarak düşünmek yanlış olur. Caesar'ın *Gallia Savaşları*'nın açılış cümlesinde yazdığı gibi Galya halkı üç etnik ve linguistik gruba bölünmüştü. Güneybatıda Pireneler'e doğru, Caesar'a göre İspanya'daki İberyalılarla büyük benzerlikler gösteren Aquitanialılar vardı. Kuzeyde, özellikle de kuzeydoğuda Belgae (Belçikalılar), Orta

Galya ve kabileleri.

Galya'daysa Romalıların Galyalılar (*Galli*) adını verdiği fakat kendilerine Keltler diyen kavim vardı. Bu grupların her biri yine kendi aralarında kavimlere bölünmüştü; kültürel ve dilsel benzerliklerine rağmen çoğu zaman birbirleriyle savaş halindeydiler. En küçük politik birim klanlardı (*pagus*). Bunlardan birkaçı bir araya gelerek kabileyi (*civitas*) oluştu-

ruyordu. (Her iki sözcük de bu yapılaşmayı tam olarak izah edemez. Bazı tarihçiler "devlet" tanımının kullanılmasından yana olsalar da kanımca en uygun terimler bunlardır.) Caesar'ın Galya'ya varmasından önceki yüzyılda kabilenin önemi oldukça artmıştı; hatta bazı tarihçiler böyle bir sosyal yapılaşmanın bu dönemden kısa süre önce geliştiğini öne sürmektedirler. Büyük ihtimalle, Galya'nın değişen politik ve ekonomik iklimi, çok uzun zamandır mevcut olan zayıf törensel bağları ve akrabalık ilişkilerini güçlendirmişti. Buna rağmen aynı kabilenin üyesi olan klanlar arasındaki birlik seviyesi son derece değişkendi ve Galya Savaşları sırasında bazı *pagus*ların bağımsız davrandığı zamanlar olacaktı. Bazı kabilelerin (belki bazı klanların da) kralları vardı, bazılarınınsa yoktu; konseyler veya senato aracılığıyla yönetiliyorlardı. Devlet idaresinden seçimle başa gelen memurlar sorumluydu. Roma'nın en eski müttefiklerinden Aedulara [*Aedui*], unvanı "vergobret" ve görev süresi bir sene olan yüksek memur önderlik ediyordu. Kişi bu göreve ikinci kez seçilemediği gibi yaşadığı süre boyunca ailesinden başka biri de bu makama nail olamazdı. Herhangi bir kişi veya zümrenin yetkiyi tekeline almasının önüne bu şekilde geçiliyordu. Bu idealin Roma'daki Cumhuriyetçi sisteme olan benzerliği hayret uyandırıcıdır; Galyalı kabileler birçok yönden (her ne kadar bu evrimin daha geri bir safhasında olsalar da) Akdeniz şehir devletleriyle benzerlik göstermekteydi.[19]

Galyalıların ve Kelt dili konuşan diğer kavimlerin aşağı yukarı aynı âdetleri ve kültürü paylaşan tek bir halk olarak ele alınıp alınamayacağı çok sayıda akademik tartışmaya konu olmuştur fakat bizi ilgilendiren çerçevede bu meseleye daha fazla değinmek yersiz olur. Caesar farklı kabileler arasında hem benzerliklerin hem de farklılıkların bulunduğundan, Galyalılarla Germen kavimlerinin ise birbirinden tamamen ayrı olduğundan bahsedecekti. Her ne kadar Ren Nehri'nin bu halkları birbirlerinden ayırdığı kabul edilse de gerçek durumun bundan çok farklı olduğunun ve nehrin batı kıyısındaki topraklarda uzun süredir Germen yerleşimlerinin bulunduğunun Caesar da farkındaydı. Arkeolojik buluntularda da kesin bir ayrıma rastlanmamakta, Galya ve Orta Germania bölgeleri yerleşim yapısı ve maddi kültür (çanak çömlek, metal eşyalar vs.) açısından büyük benzerlikler sergilemektedir. Germania'nın doğu/merkez ve az sayıda müstahkem yerleşimin bulunduğu kuzey bölgeleri arasındaki farklarsa daha belirgindir. Yine de bu verilere dayanarak Caesar'ın ve diğer antik

kaynakların aktardıklarını göz ardı edemeyiz: Arkeoloji etnik ve politik sınırları belirleme konusunda pek başarılı değildir. Birbirinden ayrı Germen ve Kelt dillerinin var olduğunu biliyoruz ve iki ana grubun da içinde şüphesiz çok sayıda farklı diyalekt ve yöresel farklılıklar mevcuttu. Germen dili konuşan kavimlere ait yerleşimlerin Galya yerleşimleriyle boyut ve biçim açısından benzerlik göstermesi, bu halkların şekil ve tarz olarak birbirine benzeyen eşyalar kullanmaları da imkân dahilindedir. Ancak bu durum, iki halkın birbirini yabancı değil de özünde benzer gördüğü anlamına gelmez. Kendileriyle aynı veya benzer bir dili konuşan, aynı tanrılara aynı şekilde tapan ve uzun zamandır yan yana yaşadıkları halkları akraba gibi görmeleri daha muhtemeldir. Bu durum, iki grup arasında düşmanlık veya savaş olmayacağı veya "yabancılarla" barışçı bir ilişki kurulamayacağı anlamına gelmez. Ne Galyalılar ne de Germenler bizim anladığımız şekilde birer ulus teşkil ediyordu. Kişisel kimlik ve bağlılık, kabileyle, klanla ve bunların dahilindeki aileyle, komşularla ya da kabile şefiyle çok daha fazla ilişkiliydi.[20]

Galyalı kavimler ile Akdeniz dünyası arasındaki ilişkinin uzun tarihi çoğu zaman kanlı geçmiştir. MÖ 390'da Galyalı bir kabileler topluluğu Roma'yı ele geçirmiş, başka kabilelerse Po Vadisi'ni işgal etmiş ve orada yerleşmişti. Romalıların bölgede koloniler kurmaya başlamaları iki halk arasında çok sayıda savaşa neden olmuş, MÖ ikinci yüzyılda Galyalı kabilelere boyun eğdirilmesi ve bunların Roma'ya dahil edilmesiyle son bulmuştur. MÖ 125 sıralarında Roma devleti, İspanya'daki eyaletlere güvenli bir yol açabilmek için Gallia Transalpina'nın fethine başlamıştı. Bu seferlerde yer alan prokonsüllerden biri İmparator Nero'nun büyük-büyük-büyük-büyükbabası olan Gnaeus Domitius Ahenobarbus'tu. Çağdaşlarından biri tarafından "demir suratlı ve kurşun kalpli" olarak betimlenen Ahenobarbus'un fil sırtında gezerek Galyalı kabileleri etkilediği söylenir fakat bıraktığı en büyük miras İspanya'ya kadar ulaşan askeri yol Via Domitia'dır. Cimbri ve Töton kavimlerinin göçü sırasında savaştan payını alan bu bölgede Caesar'dan önce planlı bir Roma yayılımı gerçekleşmemişti. Caesar'ın gelişine kadar bir takviye politikası sürdürülmüş, müstahkem ileri karakollar ve MÖ 118'de Narbo'da (günümüzde Narbonne) bir koloni kurulmuştu. İtalya'daki büyük *latifundium*lar (çoğ. *latifundia*) Alpler'in ötesine yayılmaya başlayınca bu koloni önemli bir ticaret merkezi haline gelecekti. Şarap ana üründü ve

şarap ticareti taşıma amaçlı kullanılan amforalara ait parçalardan takip edilebilir. Bu incelemelerden, şarap ticaretinin muazzam boyutlarda olduğu ortaya çıkmaktadır: Bir tarihçinin hesabına göre MÖ birinci yüzyılda Galya'da 40 milyon amfora şarap alınıp satılmıştı. Gerçek sayıysa büyük ihtimalle bunun çok daha üstündeydi. Her amfora yaklaşık 90 ila 100 santim yüksekliğinde, 20 ila 26 litre hacmindeydi. Ana ticaret yolları Rhone-Saone vadilerini takip ediyor ya da Aude ve Garonne üzerinden batıya, Atlantik kıyısına gidiyordu. Tüccarlar şarap ve başka lüks ürünler karşılığında (Güneybatı Britanya'dan kalay da dahil) hammadde ve köle alıyordu. Elimizdeki kaynaklardan biri, Galyalı bir kabile şefinin tek bir amfora şarap için bir köle vermeye razı olduğundan bahseder. Bu kaynak, ev sahibinin misafirinden aldığı hediyeye, gücü ve zenginliğinin işareti olarak daha değerli bir hediyeyle karşılık vermesini gerektiren sosyal yükümlülüğü yanlış anlamış olabilir fakat buna rağmen Galyalı asiller için şarabın önemini açık bir şekilde göz önüne sermektedir. Bu ticaretin bir kısmının yerel aracılar tarafından gerçekleştirilmiş olması mümkündür ama Romalı tüccarların Galya'da sık görüldükleri de açıktır. Bu, Romalılara önemli ticari fırsatlar sunan bir dönemdi ve girişimci Romalı işadamları henüz Roma ordularının ayak basmadığı topraklara kadar gidiyordu. Noricum'da yerel bir kasabanın hemen yakınında MÖ birinci yüzyılın başında kendi *forum*u olan bir Roma ticaret yerleşimi bile kurulmuştu.[21]

Roma dünyasıyla ticarete giren Galyalı kabilelerin çoğu gittikçe merkezileşmeye başladılar. MÖ ikinci yüzyılın sonları ve birinci yüzyılın başlarında etrafı surlarla çevrili geniş yerleşimler ortaya çıkmaya başladı: Caesar bu yerleşimlere biraz muğlak şekilde *oppida* demektedir. Çok sayıda kabilenin, Hellenistik modelleri örnek alan standart boyut ve ağırlıkta sikkeler basması uzun mesafeli ticaretin yaygın olduğunu gösterir. Bazı yerleşim yerleri büyük ölçekli üretim merkezleriydi ve bir plana uygun olarak organize edilmişlerdi. MÖ 124 civarındaki Gallia Transalpina fethi sırasında Romalılar tarafından ele geçirilen Entremont tepe yerleşimi taş kullanarak, Yunan tarzında inşa edilmişti. Yine de bu kültürel etkileşim fazla derine nüfuz etmemişti, zira Hellenistik tarzdaki bu mabedin içinde düşmanların kesik başlarını koymak için açılan oyuklar bulunuyordu. Bu durumdan en çok ana ticaret yolları üzerinde bulunan yerleşimler çıkar sağlamaktaydı; en büyük kasabalar da onla-

rınkilerdi. Arverni kavmi batı yolunun üstündeydi, Rhone-Saone vadilerineyse hem Aedu hem de Sequan kavmi [*Sequani*] sahip çıkmaktaydı. Aeduların ana yerleşimi surlarla çevrili 135 hektarlık bir alana yayılan Bibracte'ydi (günümüzde Mont Beuvray). Buradaki kazılarda çok sayıda şarap amforası gün ışığına çıkmıştır. Bu tip yerleşimler kavmin merkezi idarenin toplandığı yerler niteliğindeydi fakat Roma veya Hellen şehirleri gibi merkezi bir role tam anlamıyla hiçbir zaman sahip olmamışlardı. Güçlü taşralı önderler hâlâ kavimlerinde baskın olabiliyordu.[22]

Galyalı kavimlerde egemenlik, her ne kadar sahip oldukları yetki açısından farklılıklar bulunsa da aristokratların elindeydi. Caesar, sıradan insanların güçlü kabile şeflerine bağlı kölelerden farksız olduklarından bahsedecekti. Asilleriyse atlılar (*equites*) ve druid adı verilen rahipler olarak ikiye ayırmıştı. Bu kişiler bir kasta dahil değillerdi, herhangi bir ailenin hem druid hem de atlı mensupları olabiliyordu. Druidler savaşmazdı, yetkileri kendilerine din, hukuk ve kavim töreleri konusunda uzmanlık sağlayan uzun süreli eğitimlerinden kaynaklanıyordu. Caesar'ın anlatımına göre yazılı sözün hafızayı zayıflatacağına ve ellerindeki otoriteyi azaltacağına inandıklarından, inanışlarını asla yazıya dökmezlerdi. Bunun sonucu olarak druid inançları hakkında çok kesin bilgiye sahip değiliz (bu boşluk yüzyıllar boyunca romantik uydurmalarla doldurulmuştur). Bu dönemde yaşayan Yunan filozoflar druidleri ilkel Stoacılar olarak görüyorlardı (Caesar, druidlerin ruhun ebediyetine inandıklarından ve bu inancın savaşçıları muharebe sırasında serdengeçti tavırlara teşvik ettiğinden bahsetmektedir). Senede bir kere Galyalı druidlerin büyük kısmı Carnutes kavminin topraklarındaki bir mabette toplanıyordu fakat farklı kavimleri bir araya getirecek yetkiden çoğu zaman yoksunlardı. Kurban törenlerine liderlik ederlerdi ve herhangi bir şahsı bu törenlere katılmaktan men etmekle cezalandırabilirlerdi. Kurban edilen adaklar törenden törene farklılık gösteriyordu ancak Caesar ve diğer kaynaklara göre bazı törenlerde insan kurban edildiği kesinlikle doğruydu. Caesar hasırdan örülmüş büyük sepetlerin içine doldurulan insanların (genellikle suçlular ve düşmanlardı ama bunlar bulunamazsa diğer insanlar da burada yer almak zorunda kalabilirlerdi) ateşe verildiğinden bahseder. Her ne kadar bazı tarihçiler bu tip hikâyeleri Roma ve Hellen propagandası olarak göz ardı etse de Romalıların bile Cimbri kavminin İtalya'yı işgali sırasında insan kurban ettiğini ve bu geleneğin MÖ 97'ye

kadar Senato tarafından yasaklanmadığını unutmamalıyız. Roma toplumu insanların arenada eğlence için öldürülmesini hoş karşılıyor fakat din için öldürülmesine karşı çıkıyordu. Arkeolojik buluntular Galya kabilelerinde insan kurbanı konusunda su götürmez kanıtlar sağlamamıştır fakat Germen ve Britanya kavimleri arasında bu tip törenlerin varlığı açıkça görülmektedir. Buna rağmen Galyalı kavimlerin ayinlerinde ceset parçalarının kullanıldığını biliyoruz ve bunların törensel cinayetler sonucu elde edilmiş olmaları mümkündür. Bunun yanı sıra Galyalı (ve diğer Kuzey Avrupa kökenli) savaşçılar arasında kafatası avcılığı son derece yaygındı. Entremont'taki mabet ve Rocquepertuse'daki benzeri bunu son derece açık bir şekilde ortaya koymaktadır.[23] Strabon'un anlatımına göre:

> (Galyalılar) muharebe alanını terk ettiklerinde düşmanlarının kellelerini atlarının boynuna asıp eve getirir, akabinde evlerinin girişine asarlardı. Poseidonios bu manzaraya çok yerde rastladığından, önceleri onu iğrendiren bu duruma bir süre sonra alıştığından bahseder. Şanlı düşmanların kellelerini ise sedir yağıyla tahnit eder, yabancılar geldiğinde sergiler, ağırlığınca altın karşılığında bile geri vermezlerdi.[24]

Poseidonios, MÖ birinci yüzyılın ilk yıllarında yaptığı etnoğrafik çalışma için Güney Galya'da yolculuk eden bir Yunan filozofuydu. Daha sonraları Roma'ya taşınan filozofla Caesar'ın tanışmış olması mümkündür. Bu yüzyılın ortasında basılan bir Galya sikkesinin üstünde elinde kesik bir baş olan savaşçı betimlenmiştir. Bunun yanı sıra Ribemont-sur-Ancre'de arkeologlar korkunç bir keşifte bulunmuştur: Çok sayıda savaşçı ve at cesedi dik durmaları için ahşaptan bir yapıya sabitlenmiştir. Kafaları da kesilen bu savaşçıların mağlup edilmiş düşmanlar mı yoksa kurban edilen adaklar mı oldukları kesin olarak açıklığa kavuşmamıştır. Caesar, düşmandan ele geçirilen ganimetlerin çoğu zaman tanrılara adandığı ve çok sayıda yerde sergilendiğinden bahseder; Galyalılar bu törenlere o kadar saygı duyuyorlardı ki hiçbir hırsızlık olayı gerçekleşmiyordu. Caesar, aynı zamanda bölgeye gelişinden önce bu kabilelerin "neredeyse her sene birbirleriyle savaştıklarından ya amaçsız saldırılara kalkıştıklarından ya da böyle bir saldırıya karşı kendilerini savunduklarından" bahseder. Strabon tüm Galyalıların "savaş delisi" olduklarını söyler. Bu atlıların bir savaşçılar aristokrasisi olduğu açıktır. Şahsın sta-

tüsü kendi kesesinden beslediği ve büyük yeminlerle kendisine bağlanan savaşçıların sayısına bağlıydı. Maiyetinin kuvveti ve şöhreti, kabile içinden veya dışından gelen kendisine veya, himayesi altındaki kendisine sadık yerleşimlere yönelik saldırıları engelliyordu.[25]

Galya'da askeri faaliyetler genelde yağma ağırlıklıydı fakat kabileler arasındaki savaşlar (Aedular ve Sequanlar arasında Rhone-Saone vadilerinin kontrolü için yapılan savaş gibi) bazen son derece büyük boyutlara ulaşabiliyordu. Her ne kadar Akdeniz ticaretinde yaşanan büyümenin Galya kabilelerini daha kavgacı hâle getirmiş olduğu savının doğru olma ihtimali düşük olsa da savaşa teşvik ettiği de göz ardı edilemez. Galya'ya giriş yapan ürünler genellikle aristokrat bir pazarı hedeflemekteydi. Kabile şefiyle savaşçıyı birbirine bağlayan şölenlerde şarabın önemli bir rolü vardı; lüks eşyalara sahip kişinin hem toplum içinde statüsü yükseliyor, hem de bu eşyalar sadık takipçilere hediye olarak verilebiliyordu. Bu malları en kolay edinebilen kavimler elbette ticaret yolları üzerinde bulunanlardı. Bu kavimler aynı zamanda yollardan vergi alabiliyordu. Vergilerden elde edilen paranın aslan payı aristokratlara düşüyor, onlar da bunu emirlerindeki savaşçıların sayısını gitgide büyütmek için kullanıyorlardı. Ünlü savaşçıları maiyetine katmak isteyen önderlerin sadece varlıklı değil, aynı zamanda cengâverlikleriyle de nam salmış olmaları gerekiyordu. Başarılı yağma akınları düzenlemek, bunu gerçekleştirmenin en iyi yollarından biri olduğu gibi yandaşların sadakatlerini pekiştirmek için paylaştırılabilecek ganimet de sağlıyordu. Çok sayıda önder ve kavim ticaret yollarının kontrolünü ele geçirmek için kaba kuvvete başvurmaktan çekinmiyordu. Bunlara ilaveten şaraba karşılık serbestçe takas edilen kölelerin de bir yerlerden sağlanması gerekiyor, bu da esir almak için yapılan yağma seferlerini teşvik ediyordu. Maiyetinde çok sayıda savaşçı bulunan bir aristokratın, kavminin düşmanlarına saldırması yaygın olarak rastlanan bir durumdu fakat kendi kavmi içinde güç sahibi olmak için kaba kuvvete başvurması da muhtemeldi. Orta Galyalı kabileler arasında bu dönemde krallıkla yönetilenlerin sayısı çok azdı ki bu kabilelerde bile krallar sınırlı yetkiye sahipti. Buna rağmen çok sayıda güçlü lider hâlâ kral veya diktatör olmanın hayalini kuruyordu. Kavim içindeki yüksek memurlar ve yönetsel konsey gibi kurumların gücü her zaman bu tip şahısları durdurmaya yetmiyordu.[26]

Roma lejyonlarının tersine Galya orduları son derece hantaldı: Uzun süreli bir sefer boyunca sahrada kalabilecek lojistik beceriden yoksunlardı ve manevra kabiliyetleri de düşüktü. Savaşçıları son derece cesurdu ama -en büyük önderlerin maiyetlerindeki savaşçılar dışında- toplu eğitim ve tatbikat yapmazlardı; onlar için en önemli olan kişisel maharetti. En büyük liderlere eşlik eden yarı-profesyonel savaşçıların sayısı çok azdı. Bu sayı yağma akınları için yeterliydi ancak eli silah tutan erkeklerden oluşan kabile ordusunun sadece çekirdeğini meydana getiriyordu. Romalıların zincir zırhı ve en yaygın görülen miğfer tiplerini Galyalılardan almış olmaları muhtemeldir fakat askeri üretim kapasiteleri Galyalılara göre çok daha yüksekti. Her lejyonerin kılıcı, kalkanı, göğüs zırhı ve miğferi vardı ancak Galyalılar arasında sadece varlıklı şahıslar ve yarı-profesyonel savaşçıların bir kısmı bunların hepsine sahipti. Çoğu savaşçının koruma unsuru olarak sadece kalkanları vardı. Galya'da yaygın şekilde kullanılan kılıçlar her ne kadar Roma kılıçları gibi İspanyol tasarımından uyarlanmış olsalar da tarz olarak Roma tipinden daha uzunlardı ve saplamadan çok kesme hareketleri için uygunlardı. Çoğu kavim binek atı yetiştiriyordu: bu atlar modern standartlara göre küçük olsalar da oldukça niteliklilerdi. Galya, süvarileriyle ünlüydü ve profesyonel Roma ordusunun atlı kolu, teçhizat, eğitim ve terminolojisinin büyük bir kısmını bu birliklere borçluydu. Hücum esnasında son derece etkili olan kabile süvarileri (bu birimlerin varlıklı kişilerden oluştuğunu unutmamak lazım) devriye gezmek gibi diğer önemli görevler konusunda aynı hevesi ve beceriyi sergilememişlerdir.[27]

Caesar bölgeye vardığında Galya'nın durumu pek istikrarlı değildi. Gallia Transalpina Eyaleti Allobrox kavminin (MÖ 63'te Cicero'ya yardımlarından dolayı ödüllendirilmedikleri için baş kaldırmaktan başka bir alternatifleri kalmamıştı) isyanından sonra toparlanmaya çalışıyordu. Bu isyan MÖ 60'ta bastırılmıştı fakat Aedular ile Sequanlar [*Sequani*] arasındaki mücadele eyaletin güvenini ve ticaretin devamlılığını tehdit ettiğinden ciddiyet gösteriyordu. Her iki kabile de Roma'nın müttefikiydi fakat dışarıdan yardım almaya da son derece yatkındı. MÖ 71 civarlarında Sequan kavmi Germen kral Ariovistus'u ordusuyla birlikte yardıma çağırdı. Ariovistus, yaklaşık on sene sonra Aedulara ciddi bir yenilgi yaşatacak, kabilenin önemli asilzadelerinin çoğu bu savaşta can verecekti. Bu yardımın karşılığı olarak kendisine takipçilerini iskân

edebileceği topraklar bahşedilmişti. Kısa süre sonra Aeduların toprakları, günümüzde İsviçre sınırları içinde kalan bölgelerden gelen Helvetler [*Helvetii*] tarafından yağmalandı. Yine bu sırada, *Vergobret* mevkisindeki Diviciacus adlı druid yardım istemek için Roma'ya gitti. Senato elçilerden oluşan bir heyeti bölgeye gönderecek fakat duruma doğrudan karışmayacaktı. MÖ 59'da, yani Caesar'ın konsüllüğü sırasında Ariovistus kral ve "Roma halkının dostu" olarak resmen tanınacaktı. Bu diplomatik süreç her ne kadar Gallia Transalpina çevresindeki sınır bölgelerinde geçici olarak bir nebze istikrar sağlamışsa da Caesar'ın son derece hareketli bir durumla karşı karşıya olduğu açık. Kavimler arasındaki (ve kavimler içindeki) güç dengesi sıklıkla değişiyordu. Galyalı kavimleri Roma emperyalizminin şiddetli saldırısını uysalca bekleyen ezik halklar olarak görmek son derece yanlış olur. Buna rağmen, ayrılmış ve bölünmüş bir durumda oldukları da açıktı ve Caesar da bu zaaftan acımasızca yararlanacaktı.[28]

10. Bölüm

Göçmenler ve Paralı Askerler: İlk Seferler, MÖ 58

Şu anda Galya'da savaş çıkacağı korkusu [Roma'da] en sık bahsedilen konu çünkü "kardeşlerimiz" Aedular giriştikleri savaşı kaybetti. Helvetlerin silaha sarılıp eyaletlerimizi yağmaladığı da şüphesiz – *Cicero,* MÖ 15 Mart 60.[1]

MÖ 28 Mart 58'de Helvetler adı verilen kavim Rhone Nehri kıyısında, Cenevre Gölü [Leman Gölü] yakınlarında toplanmaya başladı. 368.000 insanın hareket halinde olduğu söyleniyordu; bu kişilerin dörtte biri eli silah tutan erkeklerdi; geri kalanıysa kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan oluşuyordu. Günümüzde İsviçre sınırları içinde kalan anavatanlarından ayrılmak, Galya'nın batı kıyısında daha verimli ve geniş topraklara yerleşmek istiyorlardı. İzledikleri yol doğrudan bir Roma eyaleti olan Gallia Transalpina'dan geçiyordu. Caesar'ın bu göçten bir ay kadar önce haberi olmuş, bu durum hızla eyalete intikal etmesine sebebiyet vermişti. Bu zamana kadar Roma'nın hemen dışında beklemekte, Senato ve Forum'daki çatışmaları takip etmekteydi. Helvetler, hedefine giden en kolay yol olarak Gallia Transalpina'dan geçmek istiyordu. Caesar'ın devasa eyaletinin en kuzey kısmı tehdit altındaydı ve kamuoyu, komutasındaki eyalette yaşanan kriz sırasında Roma'da oyalanan bir prokonsülü hoş görmezdi. Bu komutayı almak için çok çaba sarf eden Caesar için başarısızlık kabul edilemez bir durumdu. Aceleyle kuzeye doğru yola çıktı; inanılmaz sürati çağdaşlarını hep şaşırtacaktı. Günde ortalama 145 kilometre kat eden Caesar, Rhone Nehri kıyısına sekiz günde vardı. Her kriz aynı zamanda bir fırsattı.[2]

Bu göç birden ortaya çıkan bir durum değil, yıllar süren bir planlamanın eseriydi. Fikir olarak en başta Caesar tarafından kavmin "en asili ve en zengini" olarak betimlenen Orgetorix tarafından ortaya atılmıştı fakat bu duruma yol açan gerilimlerin uzun süredir var olduğu açıktır. Helvetler kalabalık ve savaşçı bir toplumdu. Rhone Nehri öte-

sindeki Roma eyaletiyle doğudaki Ren Nehri arasında sıkışan dağlarla çevrili anavatanlarını gitgide kısıtlı buluyorlardı. "Durum bu olunca menzilleri kısıtlanıyor, komşularına savaş açma fırsatı sınırlanıyordu. Savaşa doymayan bir kavim olduklarından gerilim had safhadaydı."[3] Galya'da yağma olayları son derece yaygındı, zaten Helvetlerin isteği de yağma amaçlı saldırıları daha kolay bir şekilde gerçekleştirebilmekti. Caesar'a göreyse Orgetorix bu konuda art niyetliydi: Kavmini bu dava için birleştirmenin kral olmasını sağlayacağına inanıyordu. Çok sayıda diğer kavim gibi Helvetler de monarşik düzenden çıkmıştı; kabile şeflerinden oluşan bir konseyin yanı sıra seçimle göreve gelen liderler ve yüksek memurlar tarafından yönetilmekteydi. Orgetorix çok sayıda asilzadeyi yanına çekmişti, muazzam bir güce ve desteğe sahipti, zira bu dönemde adını ORCIITRIX formunda taşıyan sikkeler bastırmıştı. Kavmin liderlerinin onayıyla göç sırasında izlenecek yolu hazırlamak için Galyalı kabilelerin topraklarına diplomatik göreve gönderilmişti. Yüksek memurlar veya kabile konseyleri yerine kabile şefleriyle teker teker anlaşmayı yeğleyen Orgetorix, Sequanlardan Casticus'u ve Aedulardan Dumnorix'i yanına çekmeyi başarmıştı. Orta Galya bu iki kabilenin kontrolü altındaydı ve Helvetler kuzeye giden yolda onların topraklarının içinden veya yakınından geçecekti. Bu kabilelerin desteği, hatta tarafsız kalmaları, hem göç sürecini kolaylaştıracak hem de Helvetlerin yeni topraklarında kök salmasına yardım edecekti. Orgetorix, hem Casticus hem de Dumnorix'i kabileleri içinde kral olmak için uğraşmaya teşvik ediyor, büyük ihtimalle göç sonrasında Helvet savaşçılarının desteğini vaat ediyordu. Casticus'un babası Sequan kavminin eski kralıydı ve Senato tarafından resmen "Roma halkının dostu" olarak tanınmıştı. Dumnorix ise druid Diviciacus'un kardeşiydi ve kabile içinde yaygın destek görüyordu. Üç lider gizliden gizliye birbirlerinin davasına yardım etmek üzere yemin ettiler (Romalılar'ın gözünde sinsi bir durum). Bunun yanı sıra Dumnorix, Orgetorix'in kızıyla evlenerek parçası olduğu çok sayıda ittifak evliliğine bir yenisini ekledi (annesi halihazırda Bituriges kavminin önemli şahıslarından biriyle evliydi. Üvey kız kardeşi ve başka kadın akrabalarıysa komşu kabile şefleriyle evlendirilmişti). Kurdukları ittifakla birlikte Orta Galya'nın en güçlü üç kavmine liderlik edecek bu şefler, karşılarında kimsenin duramayacağına inanıyordu.[4]

Helvetler bu göçe titiz bir şekilde hazırlanmıştı. Liderlerinin yaptığı hesaba göre harekete geçmeleri iki sene alacaktı (MÖ 60-59). Taşıma amaçlı kullanılacak büyükbaş hayvanları toplamaya başladılar (bunlardan bir kısmı komşularından satın alınmış ya da yağmalanmıştı) ve göç sırasında kendilerini doyuracak fazlayı sağlaması için ellerinden geldiği miktarda tahıl ektiler. Göç tasarısı hakkında endişe doğuran bilgiler, müttefik kavim şefleri ve Gallia Transalpina valisi tarafından Senato'nun dikkatine sunulmaya başlandı. MÖ 60'ta tecrübeli diplomatlardan ve yörede aile bağları bulunan şahıslardan oluşan bir delegasyonun Galya'ya gönderilmesine karar verildi. Sequan kavmine yardım için Galya'ya gelen fakat savaşçıları ve aileleriyle birlikte bu kabilenin topraklarının büyük bir kısmına yerleşmiş olan Germen kral Ariovistus'la da bağlantı kurulmuştu. Roma delegasyonunun aktiviteleri hakkında başka pek bir şey bilmiyoruz ama kısa zamanda durumun Roma lehine değiştiği açıktır. Diplomatik başarısına rağmen Orgetorix'in hırsı diğer Helvet soylularının kulağına gitmiş ve kendisine despotluğa özenme suçundan dava açılmıştı. Bu suçun cezası diri diri yakılmaktı fakat Orgetorix diğer liderlerin gözünü korkutmaya karar verdi. Davanın gerçekleşeceği gün tüm savaşçıları ve yandaşlarının yanı sıra, kavmin sosyal yükümlülük veya borçla kendisine bağlı her mensubunu peşine katarak geldi (sayıları 10.000'in üstündeydi; Helvetlerin tüm askeri gücünün sekizde biri kadarı). Bu durum, yeni gelişmekte olan devlet kurumları ve geleneksel aristokratik düzenin bir çatışmasıydı. Bu şartlar altında davanın yapılması beklenemezdi fakat diğer liderler de uzun süre yılmamış, Orgetorix'i bastırmak için kavmin tüm gücünü toplamaya başlamıştı. Orgetorix içsavaş başlamadan önce ölecekti (ortalıkta intihar ettiği yönünde dedikodular dolaşıyordu). Orgetorix'in ölümüne rağmen göç hazırlıkları devam ediyordu, kavim bu konudaki kararlılığını hâlâ koruyordu. Her ne kadar planın arkasındaki lider ortadan kalkmışsa da Romalılar ivmenin hala devam ettiğinin belki de farkına varmamıştı. MÖ 60'ın Mayıs ayında Cicero Galya'da gerçekleşecek ciddi bir savaş tehlikesinin atlatıldığı fikrindeydi ve bu durum kendisine Gallia Transalpina Eyaleti verilen Metellus Celer'in hiç hoşuna gitmemişti.[5]

Caesar bu göçün arkasındaki faktörlerin kavmin yağma için yeni fırsatlar yaratma isteği ve Orgetorix'in şahsi hırsı olduğu fikrindeydi. Tarihçilerin tümü bu savı olduğu gibi kabul etmemiştir; Caesar'ın ken-

di yaptıklarını haklı çıkarmak için gerçeği gizlediğine inananlar vardır. Buna delil olarak da önce Sequanlar adına savaşıp sonra onların topraklarına yerleşen Germen kral Ariovistus'un adının, *Commentarii*'de geçmediğini ileri sürerler. Bu da Helvetlerin asıl niyetinin, Ariovistus'a ve Germenlerine karşı diğer kabilelere yardım etmek olduğu düşüncesine yol açar. Germen lidere Senato tarafından "Roma halkının dostu" payesinin verilmesi, Caesar'ın konsüllüğü sırasında gerçekleşmişti. Nitekim komplo teorilerine düşkün olanlar MÖ 58'de Helvetlere karşı sefere çıkan Caesar'ın, Ariovistus'un yardımına veya en azından tarafsız kalmasına ihtiyacı olduğunu öne sürerler. Helvetleri mağlup ettikten sonra Caesar, alay edercesine Germen kralına saldıracak, onu Galya'dan atacaktı. Bu versiyona göre Caesar, Helvetlerin kendi başlarına Ariovistus'u Galya'dan çıkarıp olaya müdahil olma bahanesini ortadan kaldırmalarını istemiyordu.[6]

Bu savların hiçbiri akla yakın değildir, çünkü sonra meydana gelecek olayları bilmeye dayanırlar. Öncelikle Caesar'ın tuttuğu kayıtlar son derece düşmanca (ve çoğu zaman bilgili şahıslar tarafından) eleştirilere maruz kaldığından, gerçeği bu derece çarpıtmış olması pek ihtimal dahilinde değildir. Ayrıca Roma'nın, Ariovistus'un Helvetler tarafından sınırdışı edilmesine sıcak bakacağı da şüphelidir. Çünkü Gallia Transalpina Eyaleti'nin sınırının öbür tarafında Aedu ve Sequan kavimleri yaşıyordu ve her iki kabile de müttefik statüsündeydi. Ariovistus bu sisteme kısa süre önce dahil olmuştu. Allobrox kavmi tarafından başlatılan büyük isyanın pençesinden yeni kurtulan bölgede ticaretin ve gelirin azalmaması isteniyorsa istikrarlı bir dönem yaşanması gerekiyordu. Halbuki bölgeye güçlü bir kavmin girişi mevcut ittifak ağını bozardı. Helvetlerin anavatanına ne olacağı da başka bir sorundu. Terk edilen bu topraklara yerleşen başkaları, mesela bir diğer Germen kavmi, Roma eyaleti açısından tehlike teşkil edebilirdi. Romalılar genel olarak Demir Çağı'nda sıkça yaşanan büyük çaplı göçlere şüpheyle yaklaşıyor, bu göçlerin kendi toprakları yakınında gerçekleşmemesi için çaba harcıyorlardı. Galya kavimlerinin Roma'dan bağımsız olarak birleşmeleri de işlerine gelmiyordu.

Bunlar göz önüne alındığında, Helvetler Ariovistus'a savaş açmak arzusunda olsa bile Caesar olaya müdahale etmek için yeterli gerekçelere sahipti ve bu gerekçeleri de saklamaya ihtiyacı yoktu. Konu hakkındaki

kendi aktarımları kulağa daha mantıklı gelmektedir. Hem Casticus hem de Dumnorix göçmenlerin gelişinden çıkar sağlamayı umuyor, şüphesiz yabancı düşmanlara ve kabile içindeki düşmanlarına karşı Orgetorix'ten yardım bekliyorlardı. Ariovistus'u Galya'ya davet eden Sequan liderleri ve gelecek yıllarda Caesar'dan yardım isteyecek kabile şeflerinin amaçları da aynıydı. Büyük yabancı güçlerle kendilerini ilişkilendirmek kavim şefleri için itibar kazanmanın bir yolu olmanın yanı sıra doğrudan askeri yardım şeklini de alabiliyordu. Kavimler arasında Roma destekçisi veya aleyhtarı (veya Germen/Helvet destekçisi/aleyhtarı) gruplardan bahsetmek yanlış olur. Her lider kişisel çıkarları doğrultusunda yardım arıyordu ve bu liderlerin hepsi kabilelerinin kontrolünü ele geçirmeye çalışıyordu. Bazı liderler, hatta bazı kabile konseyleri, Caesar ve Roma ile ittifak kurmanın daha faydalı olacağına karar verdiler, onların rakibi olan başka şahıs ve kabilelerse daha farklı davrandı.[7]

Tüm bunlara rağmen MÖ 58'in baharında Caesar'ın, Helvetler tarafından hazırlıksız yakalandığına dair her türlü emare bulunuyordu. Belki onu bu göçün zamanlaması, belki de muazzam boyutu şaşırtmıştı. Emrinde dört lejyon bulunuyordu fakat bunlardan sadece biri Gallia Transalpina Eyaleti'ndeydi. Geri kalan üç lejyon Gallia Cisalpina Eyaleti'nin Illyricum sınırında bulunan Aquileia yakınlarında konuşlanmıştı. Birliklere bu emri kimin verdiği bilinmemektedir fakat bu kişi Caesar değilse bile bu durumu değiştirmek için herhangi bir çabada bulunmamıştır. Aceleyle Rhone Nehri'ne doğru yol alırken bile bu birliklere herhangi bir emir göndermeyecekti. Hâlâ bir Balkan seferi düzenleme arzusunda olduğu sonucuna varmamak güç. Belki de sorunun büyüklüğünün farkına ancak Cenevre yakınlarına ulaşınca vardı. Helvetler ve göçte kendilerine katılan müttefik klanlar tüm ağırlıklarını arabalara koymuş ve büyük bir kararlılıkla yola koyulmuşlardı. Arkalarında kasaba ve köylerinin hâlâ dumanı tütüyordu; bunları yolculuk zorlaşınca davadan dönmemek için kasten ateşe vermişlerdi. Caesar'ın her yerleşim yerinin yakıldığı ve geriye kavmin bir tek üyesinin bile kalmadığı konusunda söyledikleri abartı olabilir fakat bu göç gerçekten de göz ardı edilemez büyüklükteydi.

Caesar 368.000 göçmen olarak verdiği sayıyı Helvetlerin Yunanca tuttuğu kayıtlardan aldığını söyler (Kelt dilinde fakat Yunan alfabesiyle yazılan Gallo-Hellen yazıtlara Güney Galya'da sıkça rastlanır. Bu durum

Massilia'nın uzun varlığı ve nüfuzunun sonucudur). Antik kaynaklardan elimize geçen rakamlara her zaman şüpheyle yaklaşmalıyız: Elyazmaları yüzyıllar boyunca kopyalandıkça çarpıtılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu gibi durumlarda Romalıların askeri zaferlerini sayıya dökerken, öldürülen düşman ve ele geçirilen şehir sayısına verilen önem abartıyı teşvik ediyordu. Verilen sayının muazzam büyüklükte olduğu ve göçe yol açacak raddede kalabalık bir bölgeden bile beklenilenin çok üstünde bir nüfus yoğunluğunu yansıttığı doğrudur. Buna rağmen, antik nüfus seviyeleri hakkında o kadar az bilgiye sahibiz ki bu konuda fazla kesin konuşamayız; Caesar'ın verdiği sayıyı reddettiğimiz takdirde elimizde bu sayının yerine koyacak bir şey bulunmamaktadır. Modern tahminlerin ortaya attığı daha "akla yatkın" sayılar da tamamen tahmine dayalıdır. Nihayetinde Caesar abartmış veya sayı konusunda hataya düşmüş olsa bile ciddi miktarda insan ve hayvanın hareket halinde bulunduğu inkâr edilemez. Göçmenler büyük ihtimalle tek bir konvoy halinde değil (bu, son derece büyük pratik ve lojistik sorunlar yaratırdı) ayrı gruplar halinde yol alıyordu. Fakat nehirler ve dağlar gibi engeller aşılırken bu gruplar büyük ihtimalle birbirlerine yaklaşıyordu.[8]

Caesar büyük ihtimalle kaç göçmenin nehri aşıp eyaletine girmek istediğini bilmiyordu fakat sayıca emrindeki bir lejyondan fazla oldukları açıktı. Lejyonerlere verdiği ilk emir Cenevre yakınındaki köprüyü imha etmeleri oldu. Bunun yanı sıra bölgeden elinden geldiği kadar asker ve yerel kabilelerden de süvari birlikleri topladı. Bölgeye gelişinden kısa bir süre sonra Helvetlerin liderlerinden oluşan bir heyet Roma eyaletinden geçmek için Caesar'ın iznini istediler ve geçtikleri bölgeleri yağmalamayacaklarına söz verdiler. Caesar ise bu ricayı kabul etmeye pek istekli değildi. *Commentarii*'de okurlarına elli yıl önce gerçekleşen bir savaşta Helvetlerin bir Roma ordusunu mağlup ettiğini hatırlatır. Roma bakış açısından bu saldırı herhangi bir kışkırtma olmadan yapılmıştı ve hayatta kalanların, savaşçı statülerinin ellerinden alınmasını temsilen çatılı mızrakların altından yürümek zorunda bırakılması durumu daha da utanç verici kılıyordu. Bu savaş MÖ 107'de, Cimbri ve Töton kavimlerinin Roma ordularını hüsrana uğrattıkları zamanlarda gerçekleşmişti. Caesar Romalı okurlarında (bu olayların üzerinden çok zaman geçse de hâlâ hatırlardaydı) o yılların korkusunu yeniden canlandırmak istiyordu. Marius'un yeğeni onları koruyacaktı.

Fakat Caesar bunu yapacak kuvvete henüz sahip değildi. Bunun yerine Helvet heyetini geciktirmek için uğraşacaktı. Heyete ricalarını düşüneceğini, Nisan *Ides*'inde (yani ayın 13'ünde) kararını bildireceğini söyledi: Bu, Caesar'a bir veya iki hafta zaman kazandırmıştı. Bu sırada lejyonerlerine Rhone Nehri'nin Roma kıyısı boyunca Cenevre Gölü'nden Jura Dağları'na kadar uzanan bir savunma hattı inşa etmelerini emretti. Ordusunun hızla gerçekleştireceği mühendislik becerilerinin sadece ilkiydi bu. 19 Roma mili boyunca (Roma mili 1,48 kilometreden biraz daha kısadır) yaklaşık 5 metre yüksekliğinde toprak siper oluşturdular. Nehrin sığlaştığı yerlerde istihkâm noktaları oluşturuldu; bu noktalarda lejyon askerleri ve Caesar'ın topladığı diğer askerler konuşlandırıldı. Bu siperin hat boyunca kesintisiz devam etmiyor olması ve doğal özelliklerin geçişe izin vermediği yerlerde boşlukların bulunması mümkünse de elimizde bunu kanıtlayacak bir kaynak bulunmamaktadır. Bu tip hatlar Roma ordusu tarafından sıklıkla kullanılıyordu. Crassus Spartacus'a, Pompeius ise Mithradates'e karşı benzeri bir savunma hattına başvurmuştu. Bunlar son derece pratikti: Düşmanı en azından yavaşlatacak bir engel oluşturmanın yanı sıra ordunun azim ve kararlılığının gözle görülür bir yansıması niteliğindeydi.[9]

Caesar, kararını öğrenmek için dönen Helvet heyetine açıkça "Roma halkının geleneklerine ve teamülüne göre eyaletten kimsenin geçmesine izin veremeyeceğini, eğer zorla geçmeye çalışırlarsa onları durduracağını" söyleyecekti.[10] Yapılan tahkimat da bu söylediklerini zaten ortaya koyuyordu. Fakat bu kadar insanın birden yön ve amaç değiştirmesi son derece zordu. Nehir kıyısında bekleyerek geçirilen dönem büyük ihtimalle Helvetler arasında gerilime yol açmıştı ve yıllardır göçe hazırlanan, bu uğurda evlerini yakan kavim ilerlemeye kararlıydı. İnsan, hayvan ve araçlardan oluşan küçük gruplar sığlıklardan veya yaptıkları sallarla Rhone Nehri'ni geçmeye başladılar. Bu grupların kavim şefleri tarafından Caesar'ın kurduğu savunma hattının kuvvetini sınamak için kasten gönderilmiş olması mümkündür fakat bu durumun Galya kavimleri arasında yaygın olan merkezi otoritenin zayıflığını ve şahsi bağımsızlığı yansıtma ihtimali daha kuvvetlidir. Savunma hattına yönelik gerçek bir saldırı niteliği taşımadıkları açık. Bu geçişlerin çoğu gece karanlığında gerçekleşiyordu fakat nehri gün ışığında geçmeye çalışacak kadar cesur gruplar da vardı. Bu denemelerden hiçbiri başarıya ulaşamayacaktı: Caesar'ın

askerleri teker teker bütün grupların üstüne yoğunlaşıyor, nehri geçerken yavaşlamalarından yararlanıp üstlerine mermiyat yağdırıyorlardı. Helvetler en sonunda mağlubiyeti kabul edecekti fakat liderlerinden bazıları zaten karar değiştirmiş, anavatanlarından çıkmak için daha zorlu başka bir yol izlemeye karar vermişlerdi. Bu yol Jura Dağları'ndan Sequanların topraklarına çıkıyordu. Bu plan, Sequanların direniş göstermesi durumunda pratik olmazdı ama kabile Aedulardan Dumnorix tarafından Helvetlerin geçmesine izin vermeye ikna edilmişti. Bunu gerçekleştirmek için büyük ihtimalle şöhretini ve nüfuzlu şahıslarla arasındaki aile bağlarını kullanmıştı. Orgetorix ölmüştü fakat güçlü Helvetlerin askeri desteği Dumnorix için önemliydi. Ne var ki kavim daha bu yeni rotada yola koyulmadan Caesar planlarından haberdar olmuştu.[11]

"Yeni Bir Savaş"

Caesar büyük ihtimalle bu noktada Galya'da Helvetlere karşı büyük çaplı bir sefere girişmeye karar vermişti. *Commentarii*'de bu seferin nedeni olarak Helvetlerin "eyalette yaşayan kavimlerden biri olan Tolosates civarına, Santones kabilesinin sınırlarına yerleşmeyi planlamasıydı. Biliyordu ki bu durum gerçekleştiği takdirde (yani Roma halkına düşman çok sayıda savaşçıya sahip bu kavim verimli fakat savunmasız olan bu bölgeye yerleşirse) eyalet büyük tehlike altında kalacaktı." Helvetlerin düşmanlığına yol açan aslında kendi davranışlarıydı fakat bir Romalı'nın bakış açısından söyledikleri tamamen mantıklıydı. Gördüğümüz gibi bu yeni yerleşimcilerin bölgeye intikali Roma diplomasisi ve askeri gücünün yarattığı dengeyi bozacak, eyaletin güvenliğini tehlikeye atacaktı. Caesar, en yüksek rütbeli *legatus*u Labienus'u Rhone Nehri kıyısındaki savunma hattının komutasında bırakarak (bu durum Helvetlerin çok sayıda ayrı grup olarak hareket ettiğinin ve insanlar, hayvanlar ve araçlardan oluşan bu kadar büyük bir güruhun birden yön değiştiremeyeceğinin başka bir işaretidir) ordusunun büyük kısmının bulunduğu Aquileia'ya doğru yola çıktı. Burada bulunan üç lejyonla Rhone Nehri kıyısındaki lejyona XI. ve XII. lejyonlar da eklenecekti.

Commentarii'ye göre bu iki yeni lejyon Caesar'ın bölgeye gelişinden sonra kurulmuştu, ancak asker toplamanın ve birlik organizasyo-

nunun ne kadar meşakkatli bir iş olduğunu düşünerek bu emri daha önce vermiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu birliklerin aslen Caesar'ın Balkanlar'a düzenlemeyi planladığı sefer sırasında orduyu takviye etmesi amaçlanmış olabilir fakat Helvetlerin oluşturduğu tehlikenin aciliyeti okurları için daha iyi bir bahane oluşturuyordu. Caesar yeni lejyonlar oluşturacak otoriteden yoksundu (bu yetki valilere Senato tarafından bahşedilirdi) fakat herhangi bir yetkiden yoksun olması geçmişte de Caesar'ı durdurmamıştı. Gençliğinde, sadece sivil bir vatandaşken korsanlara ve Asia Eyaleti'ni işgal eden Pontoslulara karşı müttefik yerleşimlerden asker toplamış, İspanya'da *propraetor* olarak görev yaparken ise on yeni *cohors* (sayı olarak bir lejyon askere eşit) kurmuştu. Roma ve eyaletler için en iyisinin ne olduğunu bildiğinden hiçbir zaman şüphe etmeyen Caesar, kabiliyetine güvenerek yapacağını yapıyor ve sonrasında da pürüzleri gideriyordu. Senato bu lejyonları onaylamadığından maaş ve teçhizat için hazineden para ayrılmamıştı; prokonsülün eyaletten ve zaferlerinden elde ettiği gelirle bunu finanse etmesi gerekiyordu. Yeni lejyon askerlerinin çoğu Gallia Cisalpina Eyaleti'nden geliyordu, yani vatandaş değillerdi ve yasal olarak lejyonlarda hizmet etmeye hakları yoktu. Caesar geçmişte bölge halkının vatandaşlık isteğini savunmuş, valiliği sırasında da onlara vatandaş gibi davranmıştı. Bu durum, böyle bir politikanın ilk örneğiydi.[12]

Caesar kısa zamanda beş lejyonu da Gallia Transalpina'ya götürmeye hazırdı. En hızlı yol Roma yerleşimleriyle çevrili olmasına rağmen henüz fethedilmeyen Alpler'den geçiyordu. Roma orduları bir hafta içinde dağları aşacak, bu işgali ganimet toplamak için bir fırsat olarak gören vahşi ve bağımsız kabilelerin kurduğu pusuları birer birer bertaraf edecekti. Acemi askerler için bu ilk sefer tecrübesi son derece çetindi fakat ciddi kayıplar yaşanmadan ordu hedefine varacaktı. Dağları aştıktan sonra Caesar Allobrox kavminin topraklarına girmiş, burada bıraktığı birliklere katılmıştı. Şimdi emrinde 25.000 ila 30.000 askerden oluşan altı lejyon vardı; müttefik süvarilerin sayısı da yakında 4.000'i bulacaktı ve tüm bunların yanı sıra bazı hafif piyade birliklerine de sahipti. Tabii orduya refakat eden, teçhizatı taşıyan ve subaylara hizmet eden kölelerı ve orduyu takip eden sivilleri de unutmamalıyız. Tüm bu şahısların yanı sıra beslenmesi gereken binek ve yük hayvanları da vardı. Ordunun tedarikini sağlamak her kumandanın en büyük kaygılarından bi-

riydi. Helvetlere karşı harekâtlar öyle hızla gelişmişti ki Caesar'ın Gallia Transalpina'da gerekli yerlerde geçici ikmal depoları oluşturacak fırsatı olmamıştı. Ana ordu Aquileia'dan aceleyle geldiğinden besin tedarikini tam olarak sağlayamamış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Mevsim hâlâ bahar ve hasada daha birkaç ay olduğundan (Caesar'ın *Commentarii*'de yazdığına göre bu kadar kuzeyde hasat daha geç oluyordu) ordunun tedarikinin bölgeden sağlanması mümkün değildi. Durum bu olunca Roma'nın müttefiklerine, özellikle de büyük ve güçlü Aedulara orduyu tedarik amaçlı tahıl stoklamaları için haber yollandı.

Bu arada Helvetler Pas de l'Ecluse'ten Sequanların topraklarına girmiş, Aedu sınırına doğru yol almaktaydı. Bu kabilenin temsilcileri Caesar'ın huzuruna çıkıp göçmenler tarafından topraklarının yağmalandığından yakındılar. "Aedular bu kötülüğü hak etmiyor: Toprakları-mızın tarumar, çocuklarımızın köle edilmesi, kasabalarımızın Roma ordusunun neredeyse gözü önünde yağmalanması doğru değil." Aeduların müttefiki Ambarri kavminden ve (kısa zaman önce ayaklanan ve mağlup edilen) Allobroxlardan da benzeri şikâyetler gelmekteydi. Helvet liderlerinin bu tip yağma akınlarını kasten mi başlattıklarını bilmiyoruz. Birbirinden tamamen ayrı kısımlara ayrılmış bu büyük grubu kontrol altında tutmak son derece zor olduğundan bu olaylarda kasıt bulunmaması da mümkündür. Göç sırasında yaşanan gecikmeler göz önüne alındığında göçmen gruplardan bazılarının ellerindeki erzağın yetersiz kalmış olması kuvvetle muhtemeldir. Saldırıların bu kadar yabancının topraklarına girmesinden rahatsızlık duyan yerel halklar tarafından başlatılmış olması da ihtimal dahilindedir. Bu sürecin içine şiddet karışması hayret uyandıracak bir durum değildir fakat Romalılar müttefiklerini korumak ve onlara karşı düzenlenen saldırıların öcünü almak için sıklıkla savaş ilan etmiş, bu olayları saldırgan politikalarına bahane olarak kullanmışlardır. Bu tutum aynı zamanda pratik açıdan da mantıklıydı. Eğer Roma dostlarını korumaya razı veya muktedir değilse müttefik kavim ve kabilelerin (özellikle de kısa zaman önce isyan eden Allobrox kavminin) bu ittifakı sürdürmeleri için neden yoktu. Caesar konsüllüğü sırasında eyalet valilerinin icraatlarını düzenleyen bir yasa çıkarmış, emirlerindeki orduları kendilerine verilen eyaletlerin dışına çıkarma yetkilerini kısıtlamıştı. Şimdiyse bunu kendisi yapıyor ve *Commentarii*'de de verdiği bu kararı haklı çıkarmaya uğraşıyordu.[13]

Caesar, Saone Nehri yakınlarında Helvetlere yetişti. Göçmenler son yirmi gündür yaptıkları sallarla, birbirlerine bağladıkları küçük kayıklarla nehri geçmekle meşguldü ve üçte ikisi halihazırda karşı kıyıda bulunuyordu. Bu durum Helvetlerin tek bir konvoy olarak değil geniş bir alana yayılmış ve geçilecek yer dar olduğunda bir araya toplanmış çok sayıda ayrı grup olarak hareket ettiğinin başka bir işaretidir. Romalılara MÖ 107'de utanç verici bir mağlubiyet tattıran Tigurini klanı hâlâ lejyonların bulunduğu kıyıdaydı. Caesar eserinde okurlarına bir kez daha bu mağlubiyeti hatırlatmakta, kayınpederi Calpurnius Piso'nun dedesi bu savaşta hayatını kaybettiğinden öç almak için şahsi bir nedeni de olduğunu belirtmektedir. Kılavuzları tarafından durum kendisine bildirilen Caesar ani bir saldırıda karar kılmış, ordusunu gün ışımadan önce harekete geçirmişti. Sonuç bir muharebeden çok bir katliamı andırıyordu: Romalılar dağınık durumdaki göçmenlerin ve ailelerinin arasına adeta kurtlar gibi dalmışlardı. Çok sayıda kavim mensubu öldürülmüş, geri kalanlarıysa arabalarını ve mallarını bırakarak dağılmıştı. Saldırının hemen akabindeyse Romalılar bir gün içinde Saone Nehri üzerinde köprü kurup karşı kıyıya geçeceklerdi.[14]

Roma ordusu Helvetlerin geri kalanına ulaştığında kabile şefleri tarafından prokonsüle yeni bir heyet gönderilecekti. Durumun MÖ 107'de yaşananlarla ilişkisini bir kez daha vurgulamak isteyen Caesar, bu heyetin başında o tarihte Roma'ya karşı kavmin liderliğini üstlenmiş (şüphesiz artık yaşça geçkin) Divico adlı birinin olduğundan bahsedecekti. Kavim, Caesar tarafından öngörülen topraklara yerleşeceklerine ve Roma'yla barış yapacaklarına söz veriyordu. Yine de, Tigurini klanına düzenlenen ani saldırının onları yıldırmadığını ortaya koyuyor, Romalılara yarım asır önce gerçekleşen muharebeyi hatırlatarak askeri güçlerini hakir görmemelerini salık veriyorlardı. "Ebeveynlerinden ve atalarından kurnazlık ve sinsilikle değil cesaretle savaş kazanmayı" öğrenmişlerdi.[15] Roma'nın gücünü tanımayı ve ona boyun eğmeyi reddeden bu kavmin cüreti Romalı okura şüphesiz tehlikeli geliyordu. Caesar heyete Cassius'un MÖ 107'de aldığı yenilginin, Romalılar kendileriyle savaş hâlinde olmadığı bir zamanda Helvetlerin habersiz saldırısından kaynaklandığını söyledi. Bu eski hatalarının yanı sıra, son zamanlarda Roma'nın müttefiklerine karşı gerçekleştirdikleri saldırıları hatırlattı. Kendilerine fazla güvenmemelerini, ölümsüz tanrıların bazen suçlulara

korkunç cezalar vermeden önce bir süre boyunca onlara başarı bahşettiğini söyledi. (Caesar, *pontifex maximus*'tu fakat bu, eserlerinde tanrılara değinilen ender bölümlerden biridir.) Sözlerini tutacaklarının garantisi olarak kendisine rehine vermeleri, Aedular ve zarar verdikleri diğer kabilelere tazminat ödemeleri durumunda barışın mümkün olduğunu beyan etti. Divico ve heyetin buna cevabı Helvetlerin "rehine vermediği, aldığı" oldu ve bu sözlerden sonra hışımla ayrıldılar. Caesar'ın Helvetlere toprak bahşetmesi zaten mümkün değildi: Galya'nın nüfusu halihazırda son derece yoğundu. Kendi eyaleti dışındaki toprakları bağışlamaya zaten yetkisi yoktu ve eyalet içinde kalan topraklara yerleşmeleri düşünülemezdi. Nereye giderlerse gitsinler Helvetler sorun çıkaracaktı; bu durum Romalıların çıkarlarına uymuyordu.[16]

Helvetlerin konvoyları yollarına devam ederken Caesar da takipteydi, emrindeki 4.000 süvariyi öncü olarak göndermişti. Bunların arasında Orgetorix'le ittifak kuran ve Helvetlere yardım eden Dumnorix komutasındaki Aedulara mensup büyük bir süvari birliği de bulunmaktaydı. Dikkatsizce ilerleyen öncüler, Helvet süvarilerinden oluşan sayıca kendilerinden çok daha küçük bir kuvvet tarafından pusuya düşürülüp bozguna uğratıldı. Bu bozgundan ilk kaçanlar Dumnorix ve Aedu süvarileriydi. Kolayca kazanılan bu zafer düşmanın artçı birliklerini cesaretlendirmişti; daha yavaş ilerliyorlardı ve savaşmaya daha hazırlardı. Bu birliklerle henüz çatışmaya girmek istemeyen Caesar düşmanı gözlem altında tutuyor, ana ordudan ayrılıp bölgeyi yağmalama amacındaki grupları durdurmakla yetiniyordu. Caesar'ın ordusu Helvetleri sıcağı sıcağına takip ediyordu: Roma öncü birlikleriyle Helvet artçı birliklerinin arasındaki mesafe 8-10 kilometrenin üstüne çıkmıyordu. Eyaletinden oldukça uzaklaşmıştı ve tedarik konusundaki endişesi artıyordu. Saone Nehri kıyısındayken durum daha iyiydi; bu ticaret yolundan geçen mavnalarla ordusuna erzak getirtebiliyordu. Fakat Helvetler nehirden uzaklaştıkça Caesar'ın da aynısını yapması gerekiyordu. Aedular, Caesar'a tahıl sözü vermiş (sonuçta topraklarını istila eden bir düşmana karşı çarpışıyordu) fakat halihazırda hiçbir şey yollamamışlardı ve birbiri ardına yapılan isteklere tek cevapları erzakın yolda olduğuydu. Birkaç gün içinde askerlere erzak dağıtılması gerekiyordu fakat Caesar'ın elinde hiç tahıl kalmamıştı. Sefere çıkan askerleri kısa süre boyunca asgari tayınla geçinmeye ikna etmek mümkündü ancak bu, komutan ve asker arasın-

daki bağın gücüne bağlıydı. Caesar ve emrindeki askerler arasında böyle bir bağın henüz mevcut olmamasının yanı sıra ordudaki askerlerin üçte biri acemiydi.[17]

Bu felaketi engellemek isteyen Caesar, Aeduların ileri gelenlerini huzuruna çağırdı. Aedu heyetinin başında druid Diviciacus ve *vergobret* (her yıl seçilen en yüksek memur) Liscus vardı. Caesar'ın huzurundakileri onları savunan bir orduya karşı yükümlülüklerini yerine getirmedikleri için azarlaması üzerine Liscus, Romalıların yerine Galyalı kardeşleri Helvetlerin egemenliği altında yaşamayı yeğleyen ve bu yüzden de tahıl toplamasını ve naklini geciktiren kabile içindeki nüfuzlu şahısları suçladı. Bu kabile şefleri düşmana bilgi sağlıyor ve kendilerine karşı çıkanların gözünü korkutuyordu. Liscus'un isim vermemesine rağmen Caesar bu işin arkasında Dumnorix'in olduğundan şüpheleniyordu. Caesar daha sonra diğer kabile şeflerini azlederek *vergobret*le özel olarak konuşmuş, yalnız kalınca dili çözülen Liscus prokonsülün şüphelerini doğrulamıştı. Dumnorix'in arzusu kral olmaktı (bu döneme ait, DUBNOREIX adını taşıyan sikkeler büyük ihtimalle onun tarafından bastırılmıştı); emrinde çok sayıda savaşçı ve Saone ticaretinden kazandığı büyük bir servet vardı. Caesar Helvetlerle suç ortaklığı yaptığı açığa çıkan Dumnorix'e sert bir ceza vermek istiyordu fakat Diviciacus'un sadakatine önem verdiğinden tereddüt ediyordu. En sonunda druidi ordugâhtaki çadırında gerçekleşen son derece gizli bir toplantıya çağırdı. Normalde kullandığı çevirmenleri azleden Caesar, bu konuda sadece Gallia Transalpinalı bir aristokrat olan Gaius Valerius Procillus'a (babası tüm aile için vatandaşlık hakkı kazanmıştı) güveniyordu. Roma mahkemelerinde yeterince zaman geçirmiş olan Caesar, Dumnorix'in aleyhindeki delilleri sunacak, ya ağabeyinin ya da Aeduların onu yargılaması gerektiğini söyleyecekti. Diviciacus kardeşinin kamusal hayatta başarı sağlayabilmek için ona güvendiğini fakat sonradan kendisine rakip olduğunu anlattı. Dumnorix'le Diviciacus arasındaki gerilimin nedenlerinden biri druidin *vergobret* olarak görev yapması ve hayatı boyunca ailesinin başka bir üyesinin bu mevkiden men edilmesiydi. Tüm bunlara rağmen Diviciacus, hırslı kardeşini cezalandırmaması için Caesar'dan ricada bulunacaktı. Bunun bir nedeni ona karşı duyduğu sevgiydi; diğeriyse kardeşine karşı Romalılarla işbirliği yapmanın kendisine vereceği zarardı. Ricası ısrarlı ve gözyaşlarıyla doluydu. Dumnorix çadıra çağrılmış ve ağabeyi-

nin önünde suçlarıyla yüzleşmeye zorlanmıştı. Prokonsül, Dumnorix'e ağabeyinin hatırına bir şans daha tanıyacağını fakat gelecekte şüphe altında kalmaktan bile kaçınmasını salık verdi. Caesar, Galya'da görev yaptığı sürece yüz yüze gerçekleştirilen bu tip diplomatik görüşmelere sıklıkla başvuracaktı. Eyalet valilerinin yöre halkıyla iletişimi aynı Roma kamu hayatında olduğu gibi son derece şahsi bir tabiata sahipti. Caesar Roma'da affetmeye yatkınlığı ve lütufkârlığıyla tanınıyordu. Galya'da da çoğu zaman aynı prensiplere bağlı kalacaktı fakat herkese naifçe güvendiği de söylenemezdi. Bu görüşmenin akabinde Dumnorix'in takibe alınmasını ve yaptığı her şeyin kendisine rapor edilmesini emredecekti.[18]

Tahıl tedariki konusundaki engel ortadan kaldırılmıştı fakat sorun hâlâ çözülmemişti; Aeduların vaat ettiği erzakın orduya ulaşması zaman alacaktı. Caesar'ın seferi kısa zamanda sonlandırması gerekiyordu ve bahsedilen görüşmelerin yapıldığı gün bunu yapmak için eline bir fırsat geçecekti. Gözcü birlikleri kampa döndüklerinde Helvetlerin 8 Roma mili kadar ötede tepelik alana yakın mevkide ordugâh kurduğunu bildirdiler. Caesar mevki çevresinde keşif yapmaları ve tepenin (özellikle de düşmanın konuşlandığı mevkiye ters taraftan) tırmanmaya ne kadar elverişli olduğunu araştırmaları için bir devriye birliği yolladı. Dönen birlikler tepeye kolayca tırmanılabileceğini bildirdi. Caesar, düşman kampına taarruz etmeyi planlıyor, Tigurini klanına yaptığı gibi bu düşmanı da gafil avlamayı umuyordu. Labienus'un komutasındaki iki lejyon (bunlar büyük ihtimalle daha tecrübeli askerlerden oluşuyordu) günün erken saatlerinde tepeyi almak için yola çıkacaktı. İki saat sonraysa Caesar ordunun geri kalanıyla birlikte düşmanın bulunduğu 13 kilometre ötedeki mevkiye doğru ilerleyecekti. Caesar'ın taarruza başladığını görünce Labienus'un emrindeki lejyon da tepeden saldırıya geçecekti. Her iki kuvvet de yolculuğun büyük kısmı boyunca aynı rotayı izliyor, önceki gün devriye görevi yapan ve araziyi gündüz gözüyle gören keşif erleri onlara kılavuzluk ediyordu.

Bu oldukça cesaret isteyen bir plandı fakat başarı olasılığı da yüksekti; Romalılar hazırlık konusunda en az modern bir ordu kadar titizlik göstermişlerdi. Caesar akın ve ani taarruz konusunda oldukça tecrübe edinmişti (İspanya'da savaşlar genellikle bu şekilde oluyordu); hatta bu konudaki tecrübesi meydan muharebesi konusundaki tecrübesini aşıyordu. Marius da MÖ 102'de Aquae Sextiae'da Tötonlara karşı verdiği

savaşta bir müfreze askeri düşman hatlarının gerisindeki gizli bir alanda ilerletmeyi başarmıştı. Gece harekâtları her zaman riskliydi; karışıklık çıkma veya birliklerin kaybolma potansiyeli bulunuyordu. Harekât sorunsuz başladı. Labienus karanlığa karıştı, Caesar da kararlaştırılan zamanda ana kuvvetle birlikte yola koyuldu. Konvoyun başında süvariler yol alıyordu ve ilerleyen birliklerin önünden devriyeler gönderilmişti. Bu keşif kuvvetleri, Sulla ve Crassus'un altında görev yapan, büyük ihtimalle kırklı yaşlarındaki Publius Considius adlı tecrübeli ve yetenekli bir subayın emrindeydi. Her ne kadar Caesar, Considius'un rütbesini belirtmese de tribün, *praefectus* ya da *centurio* görevinde bulunmuş olması mümkündür. Bir sene önce yaşlı olduğundan diğer senatörler gibi tehlikeden korkmadığını belirten senatör Considius'la akrabalığı da ihtimal dahilindedir (Bölüm VIII).[19]

Şafak söktüğünde ordunun büyük kısmı düşman mevkisinin iki buçuk kilometre kadar uzağındaydı; Labienus ise kendisine emredilen mevkide konuşlanmış, fakat Caesar'la irtibatı kesilmişti. Çok sayıda kavim ordusunda olduğu gibi keşfe pek önem vermeyen Helvet savaşçıları her iki kuvvetten de bihaberdi. Tam bu anda Considius dörtnala at sürerek belirdi ve tepenin Romalıların değil Galyalıların kontrolünde olduğunu bildirdi. Bu durumdan tamamen emindi, silah, sorguç ve nişanlarını açıkça görmüştü. Bu haber Labienus'un ya kaybolup tepeye hiç ulaşmadığı veya mağlup edildiği anlamına geliyordu. Her iki durumda da Helvet ordusu duruma hazır ve beklemedeydi. Caesar orduya derhal durmasını emretti. Emrinde dört lejyon vardı fakat bunlardan XI. ve XII. lejyonlar henüz acemiydi. Tüm gece yol alan askerler yorgundu: Aileleri ve mallarıyla uğraşmak zorunda kalan şaşkın ve dağınık bir düşmana saldıracak takatleri şüphesiz vardı ama uzun süreli bir meydan muharebesine girişecek hâlde değillerdi. Bu şartlar altında taarruza kalkışmak, sayıca üstün bir düşmanla kendi seçtiği mevkide savaşmak anlamına geliyordu. Orduyu yakınlardaki bir sırta çeken Caesar, askerlerine gelecek herhangi bir saldırıyı savuşturacak şekilde hat oluşturmaları emrini verdi. Gün böylece ilerledi. Helvetler gün ışıyınca kalkıp yeniden yola koyuldu; Roma ordusunun bu kadar yakına geldiğinden ve ikiye bölündüğünden bihaberlerdi. Labienus kendisine verilen emirleri son kelimesine kadar yerine getirmiş, Caesar'ın askerlerini görene kadar saldırıya başlamamıştı. Sonuçta emrindeki iki lejyonla yapabileceği pek bir

şey yoktu. Günün ilerleyen saatlerinde keşif erleri nihayet Labienus'un müfrezesiyle irtibat kurup tepeyi düşmanın değil Romalıların tuttuğunu doğruladı. Günün geri kalanındaysa Caesar orduyu toplayıp yeniden Helvetleri takibe başladı, gece için ordugâh kurduklarında iki ordu arasında 5 kilometreden az mesafe vardı.[20]

Bu hata son derece utanç vericiydi. Eğer Helvetler durumun ciddiyetini anlamış ve Roma ordusunun bölünen iki yarısından birine saldırmış olsa felaket yaşanabilirdi. Özellikle Labienus'un askerleri tepede saldırıya son derece açıktı. Caesar kıdemli *legatus*unun mantık ve sağduyusuna güvenebileceğini fakat her ne kadar şöhretli olsalar da diğer subaylardan aynısını bekleyemeyeceğini öğrenmişti. Bu olay karmaşık harekâtların içerdiği risk ve savaşta şansın oynadığı rol konusunda Caesar'a ders olmuştu. Caesar yaptığı hatadan dolayı Considius'u cezalandırıp cezalandırmadığından bahsetmez fakat *Commentarii*'nin yayımlanması bu utanç verici olayın yaygın şekilde duyulmasına neden olacaktı. Caesar bu başarısızlıktan dolayı astlarından birini suçlamayı seçmişti. Bu konuda belki de haklıydı fakat emrindeki askerlerin hislerinin daha farklı olması mümkündür. Sonuç olarak emri veren Caesar'dı; hatalı bir rapor üzerine orduyu durduran ve raporun doğruluğunu kontrol etmeden önce uzun zaman bekleyen de oydu. Bu sırada Labienus'un müfrezesindeki yoldaşları açıkta kalmıştı. Hâlâ Helvetleri takip ediyorlardı fakat durum pek de iyi değildi. Tahıl tayını iki gün sonra dağıtılacaktı fakat ordunun elinde yeteri kadar erzak bulunmamaktaydı. Ertesi sabah durumun böyle devam edemeyeceğine karar veren Caesar, orduya bu temkinli takibi bir süreliğine durdurmasını emretti. Ordu yaklaşık 29 kilometre uzaktaki Bibracte'ye çekildi. Caesar, burada erzak tedarikini sağlayıp bir kez daha Helvetlerin peşine düşmeyi planlıyordu. Göçmenler ağır hareket ettiklerinden onlara yetişmek pek zor olmayacaktı.[21]

Şimdi biliyoruz ki bu an tüm sefer için bir dönüm noktası niteliğindeydi. Caesar'ın Galyalı müttefikleri arasında bazı savaşçılar düşmanın tarafına geçip Romalıların geri çekildiğini bildirdiler. Bu durumu büyük ihtimalle bir zayıflık belirtisi olarak algılayan Helvetler, Roma ordusunun peşinden gitmeye karar verdi. Caesar'a göre amaçları ordunun ihtiyacı olan erzaka ulaşmasını engellemek de olabilirdi. Romalı artçı kuvvetler kısa zamanda saldırı altında kaldı. Bu hattı emrindeki tüm süvari birlikleriyle takviye eden Caesar, ordusunu savaş düzenine sokarken bu

birlikleri koruma amaçlı kullandı. Yakındaki bir tepede mevzilenen Caesar ana hatta tecrübeli VII, VIII, IX ve X. lejyonları yerleştirdi. Eğer muharebe düzenini gelecek muharebelerde yapacağı gibi kurduysa hattın en sağında (yani en itibarlı kanatta) X. Lejyon yer alıyordu. Her lejyon normal düzende (*triplex acies* adı verilen düzen üç saftan oluşuyordu, ön safta dört, arkadaki iki saftaysa üçer *cohors* bulunuyordu) mevzilenmişti. Lejyonerler rahat savaşabilmek için ağırlıklarını yere bırakmıştı (normalde sopaya bağlanarak omuzda taşınıyordu). Kalkanlar birlik nişanları görülebilecek şekilde deri kılıflarından çıkarılmış, sorguçlar miğferlere takılmıştı. Arkalarında, yamacın daha yukarısında acemi XI ve XII. lejyonların yanı sıra destek kuvvetler mevzilenmişti. Teçhizat ve erzakı korumakla görevlendirilen bu birlikler mevkiyi çevreleyen bir siper kazmaya ve bunun hemen gerisinde de bir set inşa etmeye başladılar fakat Roma ordularının normal şartlar altında gün sonunda kurdukları türden bir ordugâh kurmaya büyük ihtimalle zamanları yoktu. İleri hatlardaki askerlerin ağırlıklarının güvende olduklarını bilmesi önemliydi; Caesar'ın bu acemi lejyonerlere henüz tam güvenmediği ortadaydı. Tepe yamacının çoğunu kapsayan hattı büyük ihtimalle daha tecrübeli dört lejyon oluşturuyordu. Buna rağmen Caesar'ın içinde bulunduğu muharebelerin çoğu gibi bu karşılaşmanın yerini kesin olarak belirlemek mümkün olmadığından bölgenin topografik özelliklerinden bahsedemeyiz. Caesar'ın anlatımına göre düşman geride kalan iki lejyon ve destek birlikleri görebiliyor, tüm tepenin askerlerle kaplı olması Romalıların sayısal üstünlüğünü vurguluyordu.

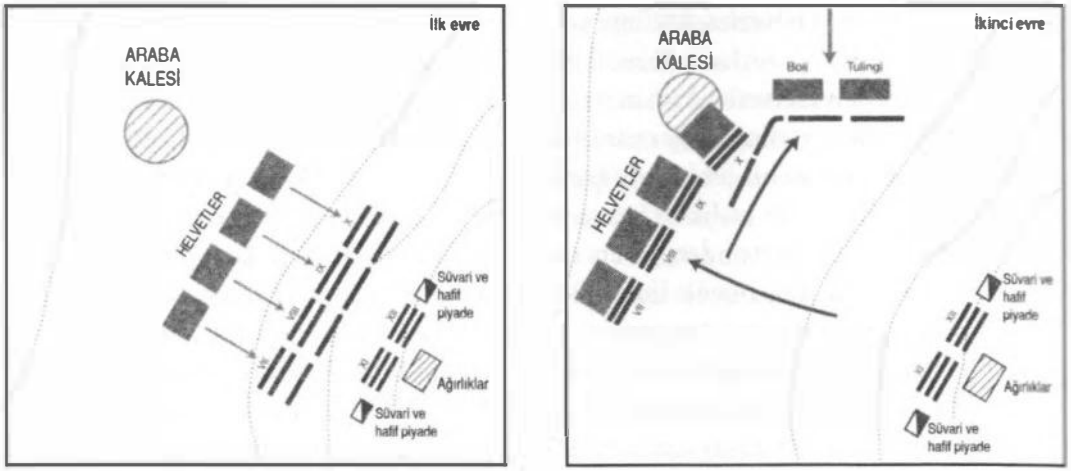
Ordu, birkaç saat süren konuşlanma evresi sırasında süvari birlikleri tarafından korunuyordu fakat zaten Helvetlerin de savaş hazırlıklarını tamamlaması ve taarruza başlaması için zamana ihtiyacı vardı. Birkaç haftadır yolculuk hâlinde olduklarından koordinasyon kapasitelerini geliştirmişlerdi fakat Romalılara karşı başarı sağlayabilecek sayıda savaşçıyı bir noktada yoğunlaştırmaları yine de zor olacaktı. Savaşçılara eşlik eden aileleri ve onlara bağımlı kişiler, arabalardan oluşan derme çatma bir savunma mevzisi meydana getirmişti. Mevzilenmeye devam eden ordu bazı birliklerin henüz intikal etmemiş olmasına rağmen saldırıya geçecekti. Caesar muharebenin başında düşman ordusundaki asker sayısını belirtme gereği duymamıştır fakat bu kadar gözüpek bir biçimde saldırmaya karar verdiklerine göre iki ordunun kuvveti büyük ihtimalle

birbirine yakındı (tabii eğer Helvet savaşçıları Romalıların savaş becerisini tamamen hakir görmemişlerse). Muharebelerden önce yaşanan uzun süreli gecikmeler bu devirde yaygındı; bu sırada beklemekten başka çaresi olmayan askerler arasında şüphesiz gerilim yaratıyordu. Askerlerine jest yapmaya karar veren Caesar gösterişli bir şekilde atından inecek, "tehlikeyi herkes için eşit duruma getirmek ve kaçma dürtüsünü ortadan kaldırmak" için kendisinin ve yüksek rütbeli subaylarının bineklerini hat gerisine gönderecekti. MÖ 62'de yandaşları Senato yanlısı bir ordu tarafından kıstırıldığında Catilina da aynısını yapmıştı. Gladyatör Spartacus son savaşında daha da ileriye gitmiş, Romalı bir generalden ele geçirdiği pahalı atın boğazını kesmişti. Savaşa yaya olarak katılan bir generalin hareket kabiliyeti azalıyor ve muharebenin gelişimini takip etmesi zorlaşıyordu; Caesar emrindeki askerleri yüreklendirmek uğruna bu pratik avantajlardan vazgeçmişti. Bu taktiğe gelecekteki muharebelerinda asla başvurmayacaktı. Bu da emrindeki lejyon askerlerinin onu henüz pek iyi tanımadığını ve son birkaç gündür seferin iyi gitmediğini düşündürür. Bir komutan olarak henüz kendisine fazla güvenmediğinin işareti de sayılabilir. Askerleri yüreklendirmek için muharebe öncesi onlarla konuşacak, dört lejyon onu aynı anda duyamayacağından her *cohors*a ayrı ayrı hitap edecekti.[22]

Akşamüstü vakti Helvetler tepenin yamacında mevzilenen Roma hattına karşı taarruza geçtiğinde muharebe başladı. Helvet savaşçıları muntazam ve düzenli bir şekilde ilerliyordu. Ordular düşmanlarına yaklaşmadan önce savaş nidaları, boru sesi ve korkunç görüntüleriyle onları tedirgin etmeye ve gözünü korkutmaya çalışırlardı. Taraflardan birinin ilk darbe vurulmadan korkup kaçması görülmemiş bir durum değildi. Yeni oluşturulmuş lejyonları savaşa sokmanın risklerinden biri de buydu. Tecrübeli dört lejyon hatta beklemedeydi; bu dönemdeki genel taktik sessiz bir şekilde bekleyip soğukkanlılıklarıyla düşmana gözdağı vermekti. Helvetler menzile girdiğinde (büyük ihtimalle 10-15 metre arası) lejyonerler *pilum*larını fırlatıyor, ağır silah kalkanları delip geçiyor hatta bazen iki kalkanı birbirine mıhlıyordu. Savaşçılardan bazıları ölmüş veya yaralanmış, bazıları ise işe yaramaz hâle gelen kalkanlarını atmak zorunda kalmıştı. Saldırı ivme kaybetmişti; avantajı ele geçiren Romalı askerler tezahüratla kılıçlarını çekip ani saldırıyla yakın temasa geçtiler. Mevzilerinin daha az elverişli olmasına, saldırının şiddet ve şev-

kine karşın Helvetler düzlüğe geri çekilmeden önce bir süre dayanmayı başardı. Roma ordusu düzenli bir şekilde ilerlemeye başladı fakat hızla geri çekilen Helvetler kısa süre içinde menzilden çıkacak ve birkaç kilometre ötede vadinin diğer tarafındaki tepede konuşlanacaktı. Bu sırada Romalılar yeni bir tehlikeyle karşı karşıya kaldılar: 15.000 kadar savaşçıdan oluşan bir birlik sağ cenahtan saldırıya başladı. Bu birlik Helvet konvoyunun gerisinden gelen müttefik Boii ve Tulingi kavimlerinden oluşuyordu. Bu, büyük ihtimalle Romalıları düzlüğe çekmek amacıyla önceden planlanmış bir manevra değil, tesadüfen gelişen bir durumdu. Hattın çökmesine yol açacağından herhangi bir kabile ordusu veya yedek kuvvetlere başvurmaksızın piyadeleri tek hat üzerinde yoğunlaştırmaya dayalı bir doktrinle hareket eden Hellenistik ordular için ciddi bir tehlike oluşturacak nitelikteydi. Fakat Roma askeri sisteminde yedek birliklerin önemi büyüktü; muharebenin başında ordunun en az üçte ikisi yedekte tutuluyordu. *Cohors*ların üçüncü safına Boii ve Tulingi kavimlerine karşı yeni bir hat oluşturmaları emredildi. Bu sırada birinci ve ikinci saflar müttefiklerinin savaşa intikaliyle birlikte yeniden saldırıya geçen Helvetlere karşı mücadele ediyordu. Caesar, yedekte tutulan XI ve XII. lejyonları ön saflara sürmeye ihtiyaç duymamıştı; bu birlikler muharebeyi izlemekle yetinecekti.[23]

Çetin geçen savaş gece de devam etti fakat yeni birliklerin muharebeye intikalinin şaşkınlığını atlattıktan sonra Romalılar emin bir şekilde ilerlemeye devam ettiler. Arabalardan oluşan savunma mevzisi önünde son derece dişe diş bir mücadele yaşandı; savaşçılar varlıklarını ve ailelerini korumak için çarpışıyordu. Caesar muharebe sırasında ne yaptığından bahsetmez, iki yönde hat oluşturacak şekilde manevra yapan "Romalıların" hikâyesini anlatır. Büyük ihtimalle herhangi bir Roma komutanının yapacağını yapıyor, hat gerisinde askerleri yüreklendiriyor, destek kuvvetlere gereken emirleri veriyordu. Sonunda zafer Romalıların olacaktı fakat Roma kayıpları beklenilenin üstündeydi; ordu yaralıları tedavi etmek ve ölüleri gömmek için üç gün aynı mevkide kalacaktı. İçlerinde Orgetorix'in bir oğlu ve bir kızı bulunan çok sayıda tutsak ele geçirilmişti, ancak Caesar 130.000 kişinin kuzeydoğuda bulunan Lingones kabilesinin topraklarına kaçtığından bahseder. Bu şartlar altında tam bir sayım yapması büyük ihtimalle mümkün olmamıştır fakat çok sayıda göçmenin hayatta kaldığı açıktır. Göçmenlerden bir kısmının

Bibracte Muharebesi.

muharebeye hiç karışmamış olması da mümkündür ama muharebede bulunanlar varlıklarının büyük kısmını kaybetmişti. Caesar hemen takibe geçmedi. Tedarik sorununu hâlâ tam anlamıyla çözememişti ve yaralılara karşı gösterdiği ilgi orduyla komutan arasında gelişen güven açısından önemliydi. Bunun yerine Lingones kavminin şeflerine mesaj göndererek eğer düşman muamelesi görmek istemiyorlarsa Helvetlere yardım etmemelerini emretti.

Ordu üç gün sonra takibe başlayacak fakat yolda kavmin teslim şartlarını görüşmek için gönderdiği heyete rastlayacaktı. Caesar, bu heyete ilerlemelerini durdurup kendisini beklemelerini, kavmin geri kalanına yetişince kararını bildireceğini söyledi. Helvetlerin emri yerine getirmesi bunun geciktirme amaçlı bir taktik olmadığının işaretidir. Caesar göçmenlere yetiştiğinde onlardan rehine istedi ve bu isteği yerine getirildi; göç sırasında Helvetlere firar eden veya kavim tarafından ele geçirilen köleler de iade edildi. Savaşçılar silahsızlandırıldı. İlk gece aynı klana mensup 6.000 kadar savaşçı firar ederek doğu istikametindeki Ren Nehri'ne doğru yola koyuldu. Caesar, bu bölgede bulunan yerleşimlere Lingones kavmine verdiği ültimatomun aynısını iletti. Bu kaçaklar yakalanacak ve köle pazarında satılacaktı; önerilen teslim şartları onlar için geçerli olmayacaktı. Helvetler ile müttefiklerine anayurtlarına dönme-

leri ve yeniden oraya yerleşmeleri emredildi. Yeniden yerleşene, yakılan yerleşimlerini yeniden inşa edene ve tarlalarını yeniden sürene kadar Allobrox kabilesi bu kavimlere tahıl sağlamakla görevlendirildi. Aeduların ricası üzerine Caesar, Boii'yi kavim toprakları içerisinde ayrılan bölgede iskân etti. Gallia Transalpina Eyaleti'ni çevreleyen topraklarda yeniden istikrar sağlanmıştı fakat bunun bedeli kanla ödenmişti. Caesar'ın anlatımına göre Helvetlerden ele geçirilen kayıtlardaki 368.000 kişinin sadece 110.000'i anavatanına dönebilmişti. 32.000 Boii (muharebe sırasında can verenlerin dışında) Galya'ya yerleşmiş, 6.000 kaçaksa köleleştirilmişti. Geriye 220.000 kişi kalıyordu. Bu kayıtların ne kadar doğru olduğunu tam anlamıyla bilmemiz mümkün değildir ve Tigurini kabilesinin Saone Nehri kıyısında yaptığı gibi çok sayıda insanın Roma saldırısı esnasında dağılması da ihtimal dahilindedir. Yine de açık olan şey, çok sayıda (belki on binlerce) insanın hayatını kaybettiğidir fakat bu durumun günümüz zihinlerinde yaratacağı dehşet, bizi bu istatistikler karşısında Caesar'ın Romalı okurlarının tepkisine kayıtsız bırakmamalıdır. Düşman bir kavmin tehlike yaratan hareketi durdurulmuş ve İtalya'dan çok da uzak olmayan bir eyaletin güvenliği sağlanmıştı. Caesar, *Commentarii* boyunca teskin etmek anlamına gelen *parcere* fiilini sıkça kullanır. Bu fiil Roma otoritesine boyun eğmeyi reddeden halkların mağlup edilmesinden bahsederken kullanılıyordu. Roma zaferinin sonucu *pax* yani barıştı. Roma bakış açısından kuzey sınırına barış gelmişti.[24]

Roma Halkının Dostu

Tüm bunlar olurken yaz gelmişti. Sefer yapılabilecek hâlâ birkaç hafta kalmıştı fakat orduları Balkan sınırına sevk etmek ve orada yeni bir harekâta başlamak için zaman yoktu. Her ne kadar Caesar büyük bir zafer kazanmış olsa da daha fazlasını istiyordu ve kısa süreliğine bile boş durmaktan hoşlanmıyordu. Yeni bir askeri macera fırsatı kısa zaman içinde ayağına gelecekti. Orta Galya'da yaşayan Galyalı/Kelt kavimlerinin çoğu Helvetlere karşı kazandığı zaferden dolayı Caesar'ı kutlamak için heyet yollamıştı. Övgülerinin bir kısmının gönülden gelmesi mümkündür fakat bölgeye intikal eden bu yeni süper güçle arayı iyi tutmanın akıllıca olduğu da açıktır. Elçiler tüm kavimlerin katıla-

cağı ve Caesar'a ricalarını bildirecekleri bir toplantının oluşturulması için izin istediler. Bu toplantıda druid Diviciacus önderliğindeki kavim şefleri yaşlı gözlerle Caesar'ın ayaklarına kapanarak kendilerini Germen kral Ariovistus'tan koruması için yalvardılar. Söylediklerine göre Sequanlara yardım etmek için davet edilen kral o tarihten beri halkından 120.000 kişiyi bu kavmin topraklarına getirip yerleştirmiş ve tüm çevre kavimlerden rehine almıştı. Kralın despotça davranışlarından yakınan kavim şefleri onun "vahşi, dizginsiz bir barbar" olduğunu söylüyorlardı. Çok sayıda Germen'in de savaş liderlerine katılmak için Galya'ya gelmekte olduğunu iddia ediyorlar, Caesar'dan "Galya'nın tümünü Ariovistus'un amansız saldırısından korumasını" istiyorlardı. Sequanlardan gelen temsilciler bu ricayı sessiz bir şekilde destekliyorlardı; Caesar'ın sorgusu üzerine Diviciacus bu kişilerin söylediklerinin Germenlerin kulağına gitmesinden korktukları için konuşamadıklarını söyledi. Caesar toplantıda bulunan kavim şeflerine durumu çözüme kavuşturacağını ve *auctoritas*ını kullanarak Ariovistus'u davranışlarını değiştirmeye ikna edeceğini söyledi. Bu meseleyi kişisel anlamda son derece ciddiye alıyordu; uzun zamandır Roma'nın sadık müttefikleri olan Aedu kavmini desteklemenin boynunun borcu olduğuna inanıyordu. Bunun yanı sıra Ren Nehri'ni aşmayı huy haline getirmiş Germenlerin önüne geçmek istediğinden bahsediyor, böyle bir durumun Cimbri ve Töton istilası zamanındaki boyutta bir kavimler göçüne dönüşme tehlikesini vurguluyordu.[25]

Ariovistus'a ikisi için de uygun olan bir yerde Caesar'la buluşması isteğiyle elçiler yollandı. Bu isteği reddeden kral eğer kendisiyle konuşmak istiyorsa Caesar'ın gelmesini söyledi ve Romalıların Galya'nın bu kısmına karışmaya neden gerek duyduklarını sordu. Caesar söylenenlere cevaben yeni bir mesaj yollayıp kendi konsüllüğünde Roma halkı tarafından "kral ve dost" payesiyle tanındığı için duyması gereken minnet borcunu hatırlattı. Bu sefer talepler açık şekilde belirtilmişti. Ariovistus artık Ren Nehri ötesinden Galya'ya iskân amaçlı Germen getirmeyecekti. Aedulardan aldığı rehineleri iade edecek, gelecekte onların topraklarını yağmalamayacak ve tehdit etmeyecekti. Bu şartlara uyması durumunda Roma'yla iyi ilişkisi devam edecek, aksi hâlde Caesar Aeduların ve Cumhuriyet'in diğer müttefiklerinin güvenliğini sağlamak için adımlar atmak zorunda kalacaktı. Ariovistus'un cevabı uzlaşmaya hevesli ol-

madığını ortaya koyuyordu. Romalılar gibi o da bir fatihti ve fethedilen halklara nasıl davranacağı konusunda yapılan ihtarları ciddiye almak için herhangi bir neden görmüyordu. Romalılar kendi eyaletlerini istedikleri gibi yönetiyorsa Ariovistus da şahsının ve savaşçılarının fethettiği topraklar üzerinde aynı hakka sahip olduğunu iddia ediyordu. Aeduları mağlup etmişti ve aldığı rehineler kabile kendisine her yıl haraç ödediği sürece güvendeydi. Kendisi ve savaşçıları Galya'ya geldiklerinden beri yenilmemişlerdi ve hiçbir düşmandan korkuları yoktu. Ariovistus'un cüretini okurlarına sergileyen Caesar bu mesajın eline geçmesinden bir saat sonra Aedulardan gelen elçilerin, topraklarının Germenler tarafından yağmalandığını söylediklerini iddia ediyordu. Bunun yanı sıra daha kuzeyde yaşayan Treveri kavmi muazzam büyüklükte bir Süevler (Ariovistus ve savaşçılarının mensubu oldukları Germen kavmi [*Suebi*]) güruhunun Ren Nehri kıyısında olduğunu ve Galya'ya geçmeye çalıştıkları haberini gönderdi. Yüz kadar klanın dahil olduğu iddia edilen bu girişim, Helvetleri gölgede bırakacak bir göçtü.[26]

Harekete geçmeye karar veren Caesar bu sefer yola çıkmadan önce tahıl tedarikini sağlama alacaktı. Ordu hızlı hareket etmek zorundaydı; takip ettikleri, aheste yol alan Helvetler değildi. Caesar üç gün sonra Ariovistus ve Germen ordusunun Sequanların ana yerleşimi olan Vesontio (günümüzde Besançon) kasabasına doğru ilerledikleri haberini alacaktı. Bu iki eski müttefikin arası bu sırada açılmış olmalı. Kavmin merkezi olan bu yerleşim son derece önemli, hâliyle de savunması kolay bir yerdeydi ve ordular için büyük bir önem teşkil eden erzak depoları içermekteydi. Bu yerleşimin düşman eline geçmesini istemeyen Caesar askerlerini adeta kamçılıyordu; yerleşime ulaşana kadar ordu elinden geldiği kadar az dinlenerek gece gündüz yol almıştı. Vesontio'ya vardığında Caesar buraya bir garnizon yerleştirecekti. Yarışı Caesar kazanmış, askerlere dinlenmeleri için birkaç gün izin vermişti; zaten erzak ve teçhizatın da ordunun geri kalanına yetişmesi gerekiyordu. Askerler arasında hoşnutsuzluk genelde ordular boş kaldığı zaman çıkar. Dedikodular tüm yerleşime yayılmıştı:

> Galyalılar ve tüccarlarla yapılan konuşmalar sonucunda panik yayılmıştı. Bu şahıslar Germen ırkının devasa boyutundan, muazzam cesaretinden ve silahlarla ilgili hünerinden bahsediyorlar, onlarla karşılaştıklarında yüzlerine bile bakamadıklarını,

bakışlarını kaçırdıklarını söylüyorlardı. Derken bu panik birden tüm orduya yayıldı, her rütbeden askerin aklını ve ruhunu çeldi. Bu durum tribün ve *praefectus*larla, Caesar'ın dostluğunu kazanmak için onun peşine takılıp Roma'dan ayrılmış, askeri tecrübeden yoksun şahıslarla başladı. Bazıları oradan ayrılmalarını gerekli kılan bahaneler uyduruyor, bazıları ayrılmak için izin istiyordu; bazılarıysa utandıkları için kalmıştı... Bunalımlarını gizleyemiyor, bazen gözyaşlarını saklayamıyorlardı. Çadırlarında titreyerek kaderlerinden yakınıyor veya arkadaşlarıyla toplanıp bu ortak tehlikeye ağıt yakıyorlardı. Tüm ordugâh boyunca askerler vasiyetlerini yazmaya başladı. Yeis ve keder dolu bu sesler hatırı sayılır sefer tecrübesine sahip asker, *centurio* ve süvari subaylarını bile etkileyecekti.[27]

Bazı subaylar ordunun ilerleyişinin bir sonraki evresinde aşılacak engebeli araziden çekindiklerini iddia ediyorlardı. Başkalarıysa tahıl tedarikiyle ilgili endişelerini vurguluyorlardı (Helvetlere karşı yapılan harekâtlar göz önüne alındığında bu endişe yersiz değildir). Subaylardan bazılarına göreyse askerlerin başkaldırıp Caesar'ın ileri emrine uymamaları bile ihtimal dahilindeydi. Bu olay, içsavaş başta olmak üzere Caesar'ın seferleri sırasında asker ve subaylarının gösterdikleri fanatik sadakatin Galya'ya gelir gelmez birden ortaya çıkmadığı, oluşmasının zaman aldığının en belirgin işaretlerinden biridir. Caesar'ın tribünleri ve diğer subayları bu hoşnutsuzluğun kaynağı olarak göstermiş olması ilgi çekicidir, bu şahıslar genelde atlı sınıfına mensuptu ve aralarında senatör çocukları da bulunuyordu. Bu durum, *Commentarii*'nin hedeflediği ana kitlenin bu sınıflar olmadığı savını destekler. Dio'ya göre bu subaylardan bazıları Ariovistus'a karşı girişilen savaşın Senato tarafından onaylanmadığını, Caesar'ın hırsı uğruna hayatlarını tehlikeye attıklarından yakındıklarını belirtir.[28]

Prokonsül emrindeki subayları *consilium*a (konsey veya brifing) çağırdı. Yüksek rütbeli subayların yanı sıra tüm *centurio*ların bu brifinge katılması emredilmişti (altı lejyonda toplam 360 *centurio* görev yapıyordu). Caesar'ın hitabet yeteneğini sergilemesinin, mantıklı sözlerle Forum'daki kalabalıklara yaptığı gibi ordusunu kendi yanına çekmesinin zamanı gelmişti. Söylevine Senato ve Roma halkı tarafından *imperium* bahşedilen bir generale yakışacak ciddiyetle başlayacak, yasalara uygun şekilde atanan kumandanlarının emirlerini sorguladıkları için onları azarlayacaktı. Onları bu şekilde şaşırttıktan ve disipline ettikten sonra

Caesar konuyu başka bir yere çekti. Endişeleri büyük ihtimalle yersizdi; Ariovistus'un Caesar'a olan minnet borcunu hatırlaması ve geçen sene haklarını tanıyan Roma'ya karşıt duruşunu değiştirmesi mümkündü. Savaşmaya mecbur kalsalar bile Roma lejyonları geçmişte Germen savaşçılarla karşılaşmış ve bu savaşlardan zaferle çıkmıştı. Marius, Cimbri ve Töton kavimlerini bertaraf etmişti; Spartacus'un ordusunda da Germenler vardı. Ariovistus, Aedular ve diğer Galya kavimlerini adilce savaşarak değil, cebren ve hileyle mağlup etmişti. Bu tip ilkel stratejiler Roma ordularına işlemezdi. Tahıl tedariki konusunda endişelenenler ilgi ve becerisinden şüphe ederek ona hakaret ediyor, müttefik kabilelerden gelen konvoyları ve hasada hazır tarlaları görmezden geliyordu. Askerlerinin ileri emrine uymayacağından endişe etmiyordu:

> ...ordusunun kulak asmadığı komutan ya talihsizdir ya da vahim bir hata yapmıştır... Ben dürüstlüğümü hayatım boyunca kanıtladım; Helvet savaşındaki talihim de bunu gösteriyor. Bu yüzden, daha sonraya ertelemeyi düşündüğüm bir şeyi şimdi yapacağım. Bu gece dördüncü nöbet sırasında ordugâhtan çıkacağız; bakalım kalbiniz görev aşkı ve şerefle mi dolu yoksa korkuyla mı? Kimse beni takip etmese bile ben peşimde X. Lejyon ile ilerleyeceğim; onların sadakatinden şüphem yok; gerekirse şahsi muhafızım görevini görecekler.

Caesar bu lejyonu kayırıyordu, askerlerin cesaretine olan güveni tamdı.[29]

Bu söylevle *centurio*ların hem şahsi onuruna hem de birliklerinin gururuna karşı meydan okuyordu. Caesar onlardan memnun olmadığını belirtiyordu; emirlerine karşı gelmeleri ya korkaklıktan ya da kendisine güvenmemelerinden kaynaklanabilirdi. X. Lejyon'un gururu okşanmıştı; tribünleri derhal Caesar'ın her emrine uyacaklarını ve onlara olan güveninin yersiz olmadığını kanıtlayacaklarını bildirdiler. Diğer birlikler başka bir lejyonun gölgesinde kalmak istemiyordu; bu birliklerin *centurio*ları tribünlerine ve yüksek rütbeli subaylara Caesar'ın emirlerine karşı gelmeyi hiçbir zaman düşünmediklerini bildirdiler.[30]

Caesar söz verdiği üzere bir sonraki gün şafaktan önce orduyu ordugâhtan çıkardı. Planlarının bir bölümünü değiştirmesi, eleştirilerin bazılarını haklı bulduğunu gösterir. Daha önce planladığı gibi tepelerden geçerek ilerlemek yerine Diviciacus'un nasihatine uyarak orduyu

açık araziye yönlendirdi. Bu yaklaşık 80 kilometrelik bir sapma anlamına geliyordu fakat böylece subayların evhamlanmasının önüne geçilmişti. Bir hafta sonra gözcü birlikleri Germen ordusuyla aralarında yaklaşık 40 kilometre olduğunu bildirecekti. Kısa süre sonra Ariovistus tarafından gönderilen elçiler belirecek ve kralın daha önce reddettiği yüz yüze görüşme isteğini şimdi kabul ettiğini bildireceklerdi. Caesar *Commentarii*'de hâlâ duruma barışçıl bir çözüm bulma dileğinde olduğunu vurgular; makul davranışları vurgulama isteği herhalde bunun tek nedeni değildi. Sulla dahil olmak üzere çok sayıda Romalı kumandan bir Roma *magister*ine yakışacak şaşaa ve törenle, sıra sıra lejyonerle çevrilmiş şekilde yabancı krallara kafa tutup şartlarını onlara dikte etmelerini kutlamıştı. Böyle bir icraat, her ne kadar ganimet ve köleler açısından daha az kârlı olsa da şahsa neredeyse düşmanı harp meydanında alt etmek kadar şan ve şeref kazandırıyordu.[31]

Görüşme beş gün sonra iki ordunun ordugâhlarına eşit uzaklıkta bir ovada gerçekleşecekti. Arazi ufak bir tepenin dışında tamamen düzdü. Bu görüşmenin detayları önceden gerçekleştirilen pazarlıklar sırasında belirlenmişti. Ariovistus her iki kumandana da sadece süvarilerin eşlik etmesinde ısrar etmişti. Müttefik süvarilere tam olarak güvenmeyen Caesar onların bineklerini ödünç almış ve X. Lejyon askerlerine vermişti; kendisine bu askerler eşlik ediyordu. Tüm ordunun arasından seçildikleri için gönülleri okşanan askerler Caesar'ın kendilerine atlı (*equites*) statüsü bahşettiğini söyleyip bu varlıklı sınıfın tarihsel rolüyle alay ederek eğleniyorlardı. İki grup birbirlerinden 200 adım mesafede konuşlandı. Ariovistus'un istekleri doğrultusunda iki lider sadece on asker eşliğinde atlarını ileri sürdü. Görüşme, Ariovistus'un herhalde Ren Nehri'nin batısında geçirdiği zaman sırasında öğrendiği Galya dilinde yapılacaktı. Caesar ise büyük ihtimalle sıkça kullandığı çevirmenlerden birine başvuracaktı. Caesar, Ariovistus'a Cumhuriyet tarafından kendisine gösterilen lütufları ve bunların doğurduğu yükümlülükleri hatırlatacaktı. Aedular uzun zamandır Roma'yla ittifak içindeydi; Germenlerin bu kavme karşı davranışları kabul edilemezdi ve derhal durdurulmalıydı. Caesar'ın talepleri değişmemişti. Germenlerin Ren Nehri üzerinden Galya'ya girişi durmalı, Aedulardan alınan rehineler iade edilmeliydi. Ariovistus'un duruma bakışı da değişmemişti. Bunları bileğinin hakkıyla kazanmıştı. Caesar Roma ordularının ayak basmadıkları bu topraklara neden

karışıyordu? Gallia Transalpina nasıl Caesar'ın eyaletiyse bu topraklar da onun "eyaletiydi"; ikisi de birbirinin topraklarına karışmamalıydı. Germen kralı "Caesar'ın arkadaşça olduğunu söylediği davranışlarına rağmen ordusunu Galya'ya onu yok etmek için mi getirdiğini" merak ediyordu. Romalılar topraklarından çekilene kadar Ariovistus onları düşman kabul edecekti. *Commentarii*'de kralın Caesar'ı öldürdüğü takdirde bu haberin Roma'nın "önde gelenleri ve soyluları" tarafından sevinçle karşılanacağı yönünde iğneli bir yorumda bulunduğundan da bahsedilir. Bunları söylemiş olması tabii mümkündür fakat karşıtlarından herhangi birinin, Caesar'ın öldürülmesi uğruna bir Roma ordusunun mağlup olmasını dileyecek kadar vatanseverlikten uzak olarak betimlenmekten hoşnut kalacağı düşünülemez. Ariovistus, bu tehdidi savurduktan sonra derhal çekilmesi hâlinde gelecekte her türlü harekâtta Caesar'ı destekleyeceğine söz verdi.[32]

Caesar'ın buna cevabı Roma'nın duruşunu destekleyen başka savlar oldu fakat görüşmeler bazı Germen savaşçıların lejyon askerlerine mızrak ve taş atmalarıyla son buldu. Caesar, olayı Romalıların başlattığı izlenimine mahal vermemek için bu saldırıya cevap vermemeyi seçecekti. İki gün sonra Ariovistus yeni bir görüşme isteğinde bulundu; Romalıların, ordugâhına elçi göndermesi de mümkündü. Yüksek rütbeli subaylarını riske atmak istemeyen Caesar bu görevi güvendiği adamı Valerius Procillus'a verecekti. Valerius'a geçmişte Ariovistus'u ziyaret eden ve kral tarafından ağırlanan tüccar Gaius Mettius eşlik ediyordu. Ne var ki bu sefer hoş karşılanmayacak, casuslukla suçlanan iki elçi Germenler tarafından zincire vurulacaktı.[33]

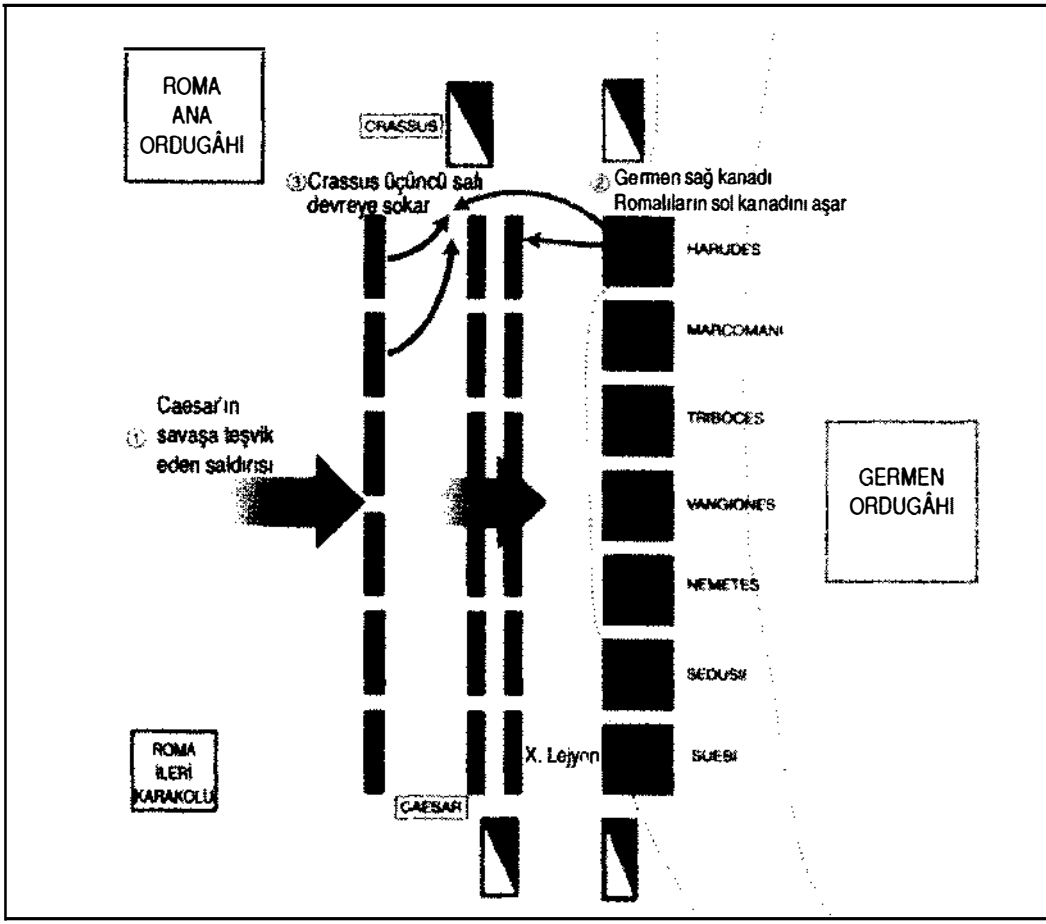
Ariovistus bu anlaşmazlığa askeri bir çözüm bulmakta kararlı görünüyordu. Askerlerinde kabile ordularında rastlanmamış derecede bağlılık yaratmayı başaran tecrübeli savaş lideri yine de temkinli davranıyordu. Roma elçilerinin tutuklandıkları gün ordusunu Roma mevkisine yaklaşık 10 kilometre mesafede bir tepeye çekmiş, ertesi günse ordusuyla yeniden yola çıkarak Caesar'ın ordugâhına yaklaşık 3 kilometre mesafede Roma hatlarının gerisinde konuşlanmıştı. Bu gelişme Caesar'ın müttefik kabileler ve tedarik kanallarıyla iletişimini kesiyordu. Prokonsül beş gün boyunca her gün ordusunu ordugâhtan çıkaracak ve savaş düzeninde mevzilendirecekti. Yüksek arazide konuşlanan Germenlerin bu meydan okumaya cevap vermemesi ve Caesar'ın Ariovistus'un ordugâhına doğ-

rudan saldırmaması avantajın onlarda olduğunu gösterir. Her ne kadar genellikle süvari birlikleri arasında ufak çaplı çarpışmalar yaşanıyor olsa da tam anlamıyla bir muharebe gerçekleşmedi. Ariovistus'un süvarileri, (daha sonraki yüzyıllarda "yüzler" (*centeni*) olarak bilinen) yelelerine tutunarak bir süre atların hızında koşabilen seçkin hafif piyadelerle birlikte çalışıyordu. Bu savaşçılar süvariler için sağlam bir destek oluşturuyor, çarpışmayı kaybedecek gibi göründükleri takdirde süvariler onların arkasına çekilebiliyor, bu da toparlanıp yeniden saldırmalarına olanak sağlıyordu. Germen savaşçıların kalite ve taktikleri onlara Galyalı süvariler üzerinde üstünük sağlıyordu.[34]

Caesar, olduğu yerde kalmayı göze alamazdı; hiçbir şey gerçekleştiremiyor, ordunun durakladığı her gün erzaklarının biraz daha azalması anlamına geliyordu. Doğrudan gerçekleştirilecek bir saldırı son derece tehlikeli olduğundan Caesar önce tedarik yollarını yeniden açmaya karar verdi. Caesar ordusunu üç sıraya böldü, her sıra *triplex acies* düzenine geçerek kolayca savaş hattı oluşturabilecek şekilde düzenlenmişti. Levazım katarı ve büyük ihtimalle bazı muhafızlar ordugâhta bırakılmıştı, Caesar'ın amacı Germen mevzisinin gerisinde ileri karakol oluşturmaktı. Germen kampını geçen Romalılar yaklaşık bir kilometre mesafede durdu. Lejyonlar bu noktada yüzlerini düşmana döndüler. Germen süvarileri 16.000 piyade eşliğinde bu kuvvetin karşısına çıktı. Bu kuvvet Ariovistus'un piyade birliklerinin sadece bir kısmını oluşturuyordu fakat büyük ihtimalle bu kadar kısa zamanda daha fazla askeri hazır edememişti. Caesar üçüncü saftaki askerlere iki lejyona yetecek büyüklükte yeni bir ordugâh kurmalarını emretti; birinci ve ikinci safın göreviyse gelecek herhangi bir Germen saldırısını savuşturmaktı. Bu saldırılar tam taarruz yerine genelde düşman kuvvetlerini yoklama veya gösteriş saldırısı niteliğinde olmalı. Eğer altı lejyonun üçte ikisinin bu harekâtta yer aldığını varsayarsak, süvari ve hafif piyade birlikleriyle birlikte sayıları Germen ordusuna muhtemelen eşitti. Birkaç saat içinde ileri karakol savunmaya hazır duruma getirildi. İki lejyon burada konuşlandırılmış, ordunun geri kalanıysa ordugâha dönmüştü. Bu küçük ileri karakol, müttefik kavimler tarafından gönderilen tedarik konvoylarının savunulmasını kolaylaştıracaktı. Caesar'ın üzerindeki hızlı bir zafer kazanma veya onursuzca çekilme baskısı kalkmıştı; düşman ordusuyla karşılaşmadan önce bir süre daha bekleyebilirdi.[35]

Ertesi gün Caesar tüm lejyonlara ordugâhtan çıkmalarını ve düşmana karşı *triplex acies* düzeninde konuşlanmalarını emredecekti. Bu tam anlamıyla bir gövde gösterisi niteliğindeydi; kendi askerlerini yüreklendirme, düşmanın gözünü korkutma amaçlı bu taktik söz konusu dönemde yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Ariovistus bu meydan okumaya cevap vermeyince Romalı komutan askerlerini ordugâha geri çekecekti. Akşamüstü sularında Germenler daha saldırgan tavırlar takınmaya başlamıştı; ileri karakola saldırmak için birlikler gönderseler de burada bulunan askerler bu saldırıları savuşturacaktı. Caesar ele geçirilen tutsaklardan bir kısmını o akşam şahsen sorgulayacaktı. Bu savaşçıların söylediğine göre Ariovistus'un topyekûn savaşa kalkışmamasının nedeni Germen ordusundaki kadın kâhinlerin zafer kazanması için ona dolunayı beklemesi gerektiğini söylemeleriydi. Ritüeller ve adak törenleri tüm ordularda yaygındı fakat Caesar her ne kadar *pontifex maximus* olsa da lejyon hayatının bu önemli bölümünden bahsetmez. Caesar düşmanın batıl inancını kendi çıkarı için kullanmaya karar verdi. Ertesi gün elinden geldiği sayıda askeri toplayarak ordusunu *triplex acies* düzeninde konuşlandırdı. Süvari birlikleri de büyük ihtimalle kanatlarda mevzilenmişti. Ordusunu tepe yukarı Germenlerin üstüne süren Caesar, ordugâhlarına daha önce hiç olmadığı kadar yaklaştı. Bu meydan okuma cevapsız kalamazdı; hem utanç vericiydi hem de Romalıların Germen savaşçılarının gözünü korkutmasına neden olacaktı. Liderlerinin peşinde ordugâhtan çıkan Ariovistus'un askerleri klanlarına ve kavimlerine göre farklı birliklere dağılacaktı- toplam yedi bölük oldukları söylenir. Hat gerisindeyse savaşçıların eşleri vardı; arabaların üstünden kocalarına tezahürat yapıyor, köle olarak düşman eline düşmelerine izin vermemeleri için onlara yalvarıyorlardı.[36]

Bu muharebede altı lejyonun birden ileri hatta yer alması, Caesar'ın XI. ve XII. lejyonların muharebe baskısına dayanacak kadar sefer tecrübesi kazandığına inandığını açıkça sergiler. Bu iki lejyon büyük ihtimalle daha tecrübeli lejyonların arasında konuşlandırılmıştı. Caesar'ın emrinde görev yapan beş *legatus* ve bir *quaestor*un hepsine "cesaretlerine şahitlik edecek biri olsun" diye lejyonlardan birinin komutası verilmişti. Caesar'ın kendisiyse sağ kanattaydı; düşman hattının en zayıf, bozulmaya en hazır noktasının burası olduğu fikrindeydi. Muharebe aniden, normalde olduğu gibi orduların birbirini mermiyat yağmuruna tutma-

Ariovistus'a karşı girişilen muharebe.

sına zaman kalmadan başladı. Caesar düşmanın sol kanadını aşmıştı fakat muharebenin diğer mıntıkalarında olan biteni kontrol edemeyecek kadar meşguldü. Germen sağ kanadı Roma sol kanadını gerilemek zorunda bırakıyordu ve süvari birliklerine komuta ettiği için "ana hattaki subaylardan daha rahat hareket edebilen" genç Publius Crassus'un kararlı ve tez davranışları olmasa tüm hat çökebilirdi. Crassus üçüncü saftaki *cohors*lara ilerlemelerini emretti ve bu birlikler durumu kurtarmayı başardı. Sağ kanatta başlayan panik kısa süre içinde tüm Germen

ordusuna yayılacak ve savaşçılar birer birer kaçmaya başlayacaklardı. Caesar kaçanları kararlı ve acımasızca takip eden süvari birliğine bizzat komuta ediyordu. Caesar'ın çetin bir direniş gösteren bir grup Germen'e onları daha kolay avlayabilmek için kaçış yolu önerdiğinden bahseden kaynak büyük ihtimalle bu muharebeden bahsediyordu. Ariovistus bir şekilde kaçmayı başaracaktı fakat bu olaydan sonra tarih sahnesinde bir daha karşımıza çıkmaz. Karılarından ikisi (bunlardan biri Norcia kralının kız kardeşiydi) ve kızlarından biri onun kadar şanslı değildi; bu katliam sırasında öldürülmüşlerdi. Kızlarından bir diğeriyse rehine alınacaktı. Ren Nehri ötesine kaçmayı başarabilen bazı Germenlerse diğer kabileler tarafından saldırıya uğrayacaktı. Galya'daki yoldaşlarına katılma amacında oldukları söylenen Süev kavmi anavatanına dönecekti. Caesar'a eşlik eden askerlerin Valerius Procillus'a rastlamaları ve onu esaretten kurtarmaları da Caesar'ı son derece mutlu etmişti. Prokonsül onu yeniden görmenin kendisine "en az kazanılan zafer kadar" zevk verdiğini söyleyecekti. İçtenliğinden şüphe etmediğimiz bu sözler aynı zamanda da Caesar'ın arkadaşlarına karşı beslediği sadakati vurguluyordu. Procillus da şüphesiz rahat bir nefes almıştı, anlattığına göre Germenler onu yakarak öldürmek istemişti. Bu hususta üç defa kâhinlere danışılmış ve her üç seferinde de bunlar tarafından kurtarılmıştı. Ele geçirilen diğer elçi olan tüccar Mettius da sapasağlam kurtarılmıştı.[37]

Sefer mevsimi son bulurken Caesar kendi sözleriyle "bir yazda iki büyük savaş" kazanmıştı. Eyaletine gelirken bu savaşların olmasını beklemiyordu fakat önüne çıkan fırsatları sonuna kadar kullanmıştı. Bir süreliğine dikkatini Galya'ya yöneltmişti ve yakın gelecekte bu bölgeden ayırmayacaktı. Caesar kışın büyük kısmını Gallia Cisalpina'da, bir Roma valisinden beklenen idari ve yasal görevleri yerine getirmenin yanı sıra bir gözünü de Roma'nın üstünde tutarak geçirecekti. Orduysa Sequanların topraklarında kışlayacak, bahar geldiğindeyse Galya'nın daha da derinlerinde yeni seferlere hazır olacaktı.[38]

11. Bölüm

"Galyalı Kavimlerin En Cesuru": Belgae, MÖ 57

Tüccarları aralarına almazlar, şarap ve benzeri lüks malların ithal edilmesine izin vermezlerdi. Bu gibi şeylerin ruhu zayıf düşürdüğüne ve cesareti baltaladığına inanırlardı. – *Caesar.*[1]

Şimdi Galyalılar veya Galatlar olarak bilinen kavimler, tamamen ahmak olmasalar da savaş delisidirler... Böylece öfkelendirildiklerinde davaları uğruna açıkça ve ihtiyatsız bir şekilde hemen bir araya gelmeleri, onları savaş hileleri ve manevralarla mağlup etmek isteyenlerin işini kolaylaştırır. – *Strabon, MS birinci yüzyılın ilk çeyreği.*[2]

MÖ 58-57'nin kış aylarında Caesar, yeni XIII. ve XIV. lejyonları kuracaktı. Bunu bir kez daha kendi inisiyatifini kullanarak yapıyor, askerlerin maaşını ve teçhizatın parasını vali olarak topladığı kaynaklarla finanse ediyordu. Bu şekilde eyaletiyle birlikte emrine verilen orduların sayısını on iki ay içinde iki katına çıkarmıştı. Tecrübeli lejyonlarda hizmet eden *centurio*lar terfi ettirilerek yeni lejyonlara atandı. Acemi askerlerle kıdemli subayları bir araya getiren bu politika askeri açıdan son derece mantıklıydı ve çıktığı tüm seferler boyunca Caesar tarafından yaygın şekilde kullanılacaktı. Bu terfilerin kıdemli lejyonlarda yol açtığı açıklar lejyon içinde yapılan terfilerle veya dışarıdan yapılan atamalarla dolduruluyordu. *Commentarii*'de sadece üstün cesaret sergiledikleri için terfi edilen veya ödüllendirilen *centurio*lardan bahsedilir. Suetonius'un anlatımına göre Caesar emrindekilerin "yaşam tarzına veya varlıklı olup olmadıklarına değil, sadece cesaretine" önem veriyordu. İltimas geçilen ve lütfen atanan tribünler ve *praefectus*lar önceki yaz Caesar'ı hayal kırıklığına uğratmıştı. Vesontio'da yaşanan huzursuzluğun görevden alınmalara yol açıp açmadığını bilmiyoruz. Roma toplumunun her kesiminde mevcut olan himaye sisteminin Caesar'ın *centurio* atamalarında hiçbir rol oynamamış olması pek ihtimal dahilinde değildir fakat ilgisini

en çok çeken özelliğin şahsi beceri olduğu açıktır. Emrindeki *centurio*lar, yeteneklerini sergilemeleri halinde ödüllendirileceklerinden kuşku duymazdı. Caesar emrindekilere özen gösteriyor, kendisinin ve diğer senatörlerin Forum'dan gelip geçenlere yaptıkları gibi onlara isimleriyle hitap ediyordu. Prokonsül ve bu subaylar arasında gelişen bağ son derece kuvvetli ve kişiseldi. *Centurio*lar ön saflarda savaşır ve bu yüzden de savaş sırasında ağır kayıplar verirlerdi. Bunun yanı sıra Caesar'ın ordusunun genişlemesi bu rütbeye atanacak şahıslara sürekli ihtiyaç duyulduğu ve ödüllendirilmesi gereken çok sayıda cesur genç subayın bulunduğu anlamına geliyordu. Galya seferlerinin sonunda emrindeki lejyonlarda hizmet veren *centurio*ların büyük çoğunluğu bu rütbeye atanmalarını, daha yüksek bir rütbeye terfilerini veya bunların her ikisini Caesar'a borçluydu. Caesar'ın eyaletinin ordusu, bu sürecin sonunda tam anlamıyla Caesar'ın ordusu haline gelecekti.[3]

Ordunun eğitimi de kış aylarında gerçekleşirdi. Caesar sıkı bir disiplin sağlamak uğruna askerlerini kamçılattıran veya idam ettiren sert Roma kumandanları gibi acımasız değildi. Bu tip cezalara nadiren, sadece firar veya başkaldırma olayları sırasında başvuracaktı. Görev dışında ve sakin aylarda askerlerinin işine fazla karışmıyordu. Caesar'ın bir keresinde "buram buram parfüm kokuyor olsalar" bile askerlerin çetin bir şekilde dövüşeceklerini söylediği aktarılmıştır. Marius da ordularına bu şekilde komuta etmişti; Caesar'ın bu ünlü akrabasını örnek almış olması mümkündür veya belki de bu komuta tarzının *popularis* bir generale daha uygun olduğunu düşünüyordu. Barış zamanı gösterdikleri hoşgörüye rağmen hem Caesar hem de Marius'un harekât esnasında lejyonlarından beklentileri yüksekti. Harekât sırasında sıkı disiplin, emirlere anında itaat ve manevra konusunda hüner gerekiyordu ve Caesar bu standardı yakalamak için askerlerini sıkı çalıştırıyordu. Bu konudaki davranışları aristokrat bir generalden beklenenlerle tam tamına örtüşüyordu; Romalılara göre en iyi general ordusunu sıkı bir şekilde eğiterek itinayla savaşa hazırlayandı. Caesar "sıklıkla ve nedensiz yere, özellikle de festivallerde ve yağmurlu günlerde askerlerini esas duruşta tutuyordu. Bazen gözlerini kendisinden ayırmamalarını emreder sonraysa gece veya gündüz vakti gizlice kamptan ayrılır ve ayak uyduramayanları ayıklamak için orduyu uzun bir süre boyunca uygun adım yürümeye zorlardı."[4] Onun standartlarına ulaşmaları için askerlerinin önünde

sergilediği örnek önemliydi. Caesar eğitim esnasında orduya bizzat komuta ediyor, komutasını ise bazen at sırtından ama daha yaygın şekilde lejyonerler gibi yaya olarak yerine getiriyordu. Bu jestin amacı askerlerinden kendisinin yapmayacağı bir şey istemeyeceğini göstermekti. Plutarkhos'un anlatımına göre emrindeki askerler hayret içindeydi:

> Çektiği eziyete vücudu dayanamayacak gibiydi... ince yapılıydı, teni yumuşak ve beyazdı, sara krizlerinden mustaripti... Buna rağmen zayıf sağlığını hiçbir zaman rahat bir yaşam için bahane etmedi; tersine askeri hizmetin sağlığına iyi geldiğini söylüyor, yorucu yolculuklar, basit yemekler, açık havada istirahat ve zorlu işlerle bu tehdidi savuşturduğunu ve vücudunu sağlam tuttuğunu söylüyordu. Çoğunlukla arabalarda veya tahtırevanlarda uyuyordu; dinlenirken bile hareket hâlindeydi. Gündüzleri karakollara, şehirlere veya ordugâhlara taşınırken yanında diktasyona alışkın bir köle oturuyor, arkasındaysa kılıcıyla bir asker duruyordu.[5]

Caesar emrindekilere "askerler" değil, "yoldaşlar" (*commilitones*) diye hitap ederdi. Kendisi de onlar da Roma'nın evlatlarıydı; düşmana karşı savaşarak Cumhuriyet'e hizmet ediyorlar, bu arada zafer ve ganimet kazanıyorlardı (Caesar bunları askerleriyle cömertçe paylaşmaya özen gösterecekti). Halihazırda iki büyük zafer kazanmışlardı. Kumandan, subayları ve askerleri arasındaki güven bağı birbirlerini daha iyi tanıdıkça giderek güçleniyordu. Askerlerin şahsi ve birlik gururu da özenle okşanıyordu. Bazıları altın veya gümüş kakmalı süslü silahları, büyük ihtimalle cesaret ödülü olarak dağıtıyor, bu silahlara sahip olanların istisnai askerler olduğunu vurguluyor, bu şahıslara kendilerini özel hissettiriyordu. Askerleri daha cesur olmaya teşvik etmek Roma askeri sisteminin özünde vardı fakat Caesar'ın ordusunda bu ideal neredeyse aşırıya kaçıyordu.[6]

Caesar kışın önemli bölümünü Alpler'in güneyinde geçirdiğinden eğitimin büyük kısmı *legatus*ların, tribünlerin ve *centurio*ların gözetiminde gerçekleşmiş olmalı. Geçmişte Gallia Cisalpina ahalisinin haklarını savunan Caesar valiliği sırasında da yöre halkının, özellikle de aristokratların kalıcı desteğini kazanmak için çaba sarf ediyordu. Aralarında Gallia Transalpina Eyaleti'nin kabilelerine mensup aristokratlar da bulunan çok sayıda Galya uyruklu vatandaşa kadrosunda görev verecekti. *Commentarii*'de, ilk birkaç seferde rolü büyük olan Valerius

Procillus'un yanı sıra başka şahıslardan da bahsedilmektedir. Galyalı tarihçi Pompeius Trogus'un babası Caesar'ın kadrosundaydı; kendisine mektuplarından bazılarını yazma görevi verilmişti. Her ne kadar Caesar ondan bahsetmese de prokonsülün çok sayıdaki mektubuyla ilgilenen kâtiplerden biri olması ihtimal dahilindedir. At sırtında ordusunu teftiş ederken bile Caesar'ın iki sekretere birden dikte ettirebildiği söylenir. Roma'daki nüfuzlu şahıslara sıkça mektup gönderiyor, bu mektupları bazen temsilcisi Balbus bizzat veriyordu. Roma'dan da Caesar'a çok sayıda mektup gelmekteydi. Plutarkhos'un anlattığına göre kadrosuna alınma gibi ricalarda bulunmak için Caesar'ın yanına kuzeye gelenlerin sayısı da az değildi. Lütufta bulunarak insanlarda minnet borcu uyandırmaya her daim hevesli olan Caesar ricacılarını hayal kırıklığına uğratmamaya çalışıyordu. Yine de onun huzuruna çıkanların çoğu, hâlâ başarısız veya nüfuzlu tanıdıklardan yoksun insanlardan oluşuyordu.[7]

Caesar, çoğunluğu sadece bir kuşaktır vatandaşlık hakkına sahip olan yerel aristokratlarla da iyi geçinmeye özen gösteriyor, sıklıkla bu şahısları ağırlıyor veya onlar tarafından ağırlanıyordu. Suetonius'un anlatımına göre düzenli olarak iki yemek salonuna: Bunlardan bir tanesi subayları ve kadrosunun Yunan üyeleriyle doluydu, diğeriyse sivil vatandaşlarla. Bir keresinde Mediolanum'da (günümüzde Milano) Valerius Meto'nun evinde yemek yerken önlerine gelen kuşkonmaza sos olarak zeytinyağı yerine acı mür konmuştu. Caesar önüne konan yemeği yorum yapmaksızın ve yüz ifadesi değişmeksizin yiyecek, gürültülü bir şekilde şikâyet eden beraberindekileri azarlayacaktı. Roma'nın en köklü ailelerinden birinin mensubu olan *patricius* kusursuz bir konuk ve her daim eğlenceli bir ahbaptı. Roma'nın seçkin kitleleri arasında yaygın olan felsefe veya edebiyat konulu nüktedan muhabbeti yerel asilzadelerden kaçının sağlayabildiğini bilmiyoruz. Her ne kadar Roma'daki sofistike akşam yemeklerinin seviyesine ulaşmaları zor olsa da subaylarının edebi konulara ilgileri şüphesiz Caesar'ı bir nebze de olsa eğlendirebiliyordu. Caesar, ailesi Po Vadisi'nden gelen şair Catullus'un babasıyla da arkadaştı. Oğul Roma'ya gitmiş fakat kamu hizmetinde birkaç basamak tırmandıktan sonra kendini dizelerine adamıştı. Şiirlerinden çoğunun konusu aşktı ama bir kısmı Caesar ve Cato gibi devrin önde gelen şahıslarına karşı ağır hakaretler içeriyordu. Şiirlerinden birinde Caesar'a "gözü doymaz, utanmaz kumarbaz" diye hitap edecek, daha kaba bir

diğerindeyse (başka şeylerin yanı sıra) general ve *praefectus*larından biri olan Mamurra arasında eşcinsel bir ilişki olduğunu iddia edecekti:[8]

> Bu iki iğrenç hovarda birbirine pek uygun, efemine Mamurra ve Caesar; buna şaşmamak lazım. İki leke gibi, biri şehirli, diğeri Formiae'den birbirlerinin içine işlemişler, temizlenmeleri mümkün değil. İkisi de hastalıklı, ikiz kardeşler gibi, aynı divanda, ikisi de heveskâr yazarlar, zinaya olan iştahlarında eşit, aşkta rakip ve ortaklar. Bu iki iğrenç hovarda birbirine pek uygun.[9]

Bu şiir Caesar'ı küplere bindirmişti fakat şairin babasıyla arkadaşlığını bozmadı ve Catullus özür dilediğinde onu hemen yemeğe davet etti.[10] Caesar ve Mamurra'nın sevgili olduğuna kimse gerçekten inanmamıştı, ancak *praefectus* popüler bir şahıs değildi ve Catullus'un öfkesini başka şiirlerinde de üstüne çekecekti. Nikomedes hakkındaki hikâyelerden sonra Caesar bu konulara son derece hassastı. Buna rağmen, prokonsülün hovardalıklarına Galya'da devam ettiği iddiasının doğru olduğu şüphe götürmez. Yıllar sonra, zafer alayı sırasında Caesar'ın lejyonerleri komutanlarının Roma'da ödünç aldığı parayı Galyalı kadınlarla harcaması üzerine şarkılar söyleyecekti. Tacitus'un aktarımına göre MS 70'te Ren kıyısında çıkan isyana katılan Galyalı asilzadelerden biri Caesar'ın soyundan geldiğini iddia ediyordu. Rivayete göre Caesar bu asilzadenin büyük-büyükannesini Galya'daki seferleri sırasında kendine metres almıştı. Bu yıllarda Caesar'ın sevgililerinin kim olduğunu kestirmek güç olsa da Galyalı aristokrat ailelere mensup olduklarını kabul edebiliriz. Bazılarının, özellikle de Roma vatandaşlarının eğitimli olmaları ve evli Romalı kadınların kendisine sunduğu eğlenceli muhabbeti onlarla da yakalamış olması mümkündür. Başka zamanlardaysa büyük ihtimalle tek aradığı tensel hazdı.[11]

Belgae Kavmi

Ordusunu Sequanların topraklarında kışlamaya bırakan Caesar, Galya'daki icraatının geçici olmadığını vurgulamıştı. Bu durumun, eğer şimdi bir Roma prokonsülü tarafından yönetileceklerse Ariovistus'un kovulmasından ne kazandıklarını sorgulayan bazı kabile liderleri ara-

sında rahatsızlığa yol açtığını kendi de kabul etmektedir. Kış aylarında kuzeydeki Galyalı kabilelerden oluşan Belgae kavminin iyice huzursuzlandığı ve Roma'ya karşı komplo girişiminde olduğu yönünde rapor ve dedikodular Alpler'in güneyinde bulunan prokonsülün kulağına ulaşmıştı. Caesar'ın iddiasına göre krallığa özenen bazı Galyalı/Kelt kabilelerin liderleri tarafından da teşvik edilen bu kabileler, Roma kontrolündeki bir bölgede bu tip devrimlerin daha zor olacağı fikrindeydiler. Bunun yanı sıra Belgae kavmi Orta Galya'nın tamamen Roma kontrolü altına girmesinden sonra (*Commentarii*'de bölgenin "huzura kavuşturulması" olarak geçer) lejyonların kendilerine saldıracağından endişeleniyordu. Bunu izleyen olaylarda görüleceği gibi korkuları yersiz değildi; Caesar gerçekten de aynen bunu yapacaktı. Ordusunu Helvetlere ve Ariovistus'a karşı Gallia Transalpina dışına çıkararak Roma'nın müttefiklerine yardım etmeye hevesli olduğunu sergilemişti. Geçmişte bu Roma eyaletinin sınırları çevresinde dost devletler bulunmaktaydı. Caesar Roma'nın etki alanını kuzeye doğru genişletmek istiyor, bunun başkalarının bölgeyi kontrol altına almasına ve eyaletin güvenliğinin tehlike altında kalmasına engel olacağını iddia ediyordu. Bu konudaki endişeleri Romalı valilerden beklenen türdendi ve her ne kadar görevine bakış açısı son derece saldırgan olsa da yaptıkları Cumhuriyet hizmetindeki bir *magistere* tanınan sınırların dışına çıkmıyordu. Doğudaki seferleri sırasında Pompeius da aynı şekilde davranmıştı; onun ve Caesar'ın seferlerinin eski Romalı generallerinkinden tek farkı boyutlarıydı. Bu şahıslardan çok azının yaptıkları sorgulanmıştı; cezalandırılanların sayısı daha da azdı. Caesar'ın *Commentarii*'de anlattığına göre Belgae kavmi Roma'ya meydan okuma amaçlı ön alıcı [*preemptive*] bir saldırı planlamış ve başlatmıştı. Kendisi de aynısını yapıyordu. Zamanın ölçülerine göre her iki tarafın yaptığı da mantıklıydı.[12]

Caesar, Belgae veya Belçikalı terimlerini Kelt kavimlerinin kuzeyinde yaşayan tüm halklar için kullanır. Bu kavimlerin toprakları günümüz Belçika'sından çok daha genişti; Hollanda ve Kuzey Fransa'nın bir kısmını da içeriyordu. "Asıl" Belgae kavminin günümüzde Pas de Calais ve Normandiya bölgeleri içinde kalan topraklarda yaşayan halklar olduğu söylenebilir. Caesar'a göre Belgae kavminin tüm mensupları ırk olarak Galyalıydı fakat bazılarının Germen yerleşimcilerin soyundan geldiğinden de bahseder. Gördüğümüz üzere Galyalılar ve Germenler

arasındaki farklılıkların, antik kaynaklarda yansıtılan kadar açık olmamakla birlikte en azından kısmen var olması da mümkündür. MS birinci yüzyılın sonunda yazan Tacitus, Nervii ve Treveri kavimlerinin Germen kökenli olduğuna inanıyordu. Caesar'ın bu kavmin Germenlerle bağlantısından söz etmesinin nedeni, muhtemelen onların tehlikeli olduğunu vurgulamak ve Roma tarafından "huzura kavuşturulmasını" haklı çıkarmaktı. Caesar'ın aktarımına göre bu kavme dahil kabilelerden biri Cimbri ve Töton kavimlerine direnmeyi bir tek kendilerinin başarmış olmasıyla övünüyor, bir diğeriyse soylarını Roma'nın bu eski düşmanlarına dayandırıyordu. Belgae kavminin diğer Kelt halklarından daha cengâver oldukları açık; bunun nedenlerinden biri belki Roma'dan uzak olmalarıydı. Antik tarihçilere göre uygarlığın sağladığı lüksler halkları güçsüz düşürüyor, basit bir yaşamsa doğal erdemleri ve cesareti koruyordu. Roma şarabına, ticaret yolları üzerinde bulunan kavimlere kıyasla Kuzey Galya'da nadir olarak rastlandığı savını arkeolojik buluntular da desteklemektedir. Anlatılana göre Nervii kabilesi ithalatı topyekûn yasaklamıştı fakat başka kabilelere dahil asilzadeler arasında şarap hâlâ değerliydi ve küçük bir miktara sahip olmak bile kişinin statüsünü artırıyordu. Kelt kabilelerinin *oppidum*larına kıyasla kuzey Galya'nın surlarla çevrili yerleşimleri hakkında az miktarda bilgiye sahibiz fakat daha küçük ve daha az gelişmiş oldukları aktarılmaktadır. Bazı kabileler hâlâ krallar tarafından yönetiliyordu, bazılarındaysa asillerin oluşturduğu konseyler daha önemliydi. Buna rağmen bu krallardan bazıları son derece kudretliydi; içlerinden birinin yaklaşık bir kuşak önce bölgenin büyük bölümünün yanı sıra Britanya'nın bir kısmını kontrol ettiği söylenir.[13]

Tek bir güçlü liderin yönetiminde bu tip bir politik birlik ve beraberliğe artık sahip olmasa da Belgae kavmi Romalıların oluşturduğu tehdide cevap vermek için bir araya gelecekti. Kış ayları sırasında başka kabilelere rehine verip onlardan rehine aldılar ve ortak bir ordu kurmaya karar verdiler. Bu orduya her kabile önceden belirlenen sayıda savaşçı sağlayacaktı. Bu ordunun başına Suessiones kralı Galba getirilmişti. Bunun nedeni doğuştan kazandığı herhangi bir hak değil, diğer liderlerin onun yeteneğine duydukları saygıydı. Caesar da sefer mevsimi başlamadan önce emrindeki kuvvetleri mevzilendirmeye başlamış, iki yeni lejyonu Quintus Pedius komutasında ordunun geri kalanına katıl-

maya yollamıştı. Prokonsül Gallia Cisalpina'da kalacak, kuzeye doğru yolculuk etmek için baharın gelmesini ve ordudaki hayvanlara yetecek kadar otun bitmesini bekleyecekti. Müttefik kabilelerden kuzeyde olan bitenden kendisini haberdar etmelerini isteyen Caesar, Belgae kavminin hazırlıkları konusunda bilgilendiriliyordu. Prokonsülün ısrarı üzerine ona özgü muazzam hızla hareket eden Roma ordusu kuzeye doğru yola koyulduktan sadece iki hafta sonra Kelt değil, Belgae olarak görülebilecek ilk kabile olan Remi'nin topraklarına varacaktı. Kabile tarafından gönderilen elçiler Roma'ya hiçbir zaman düşman olmadıklarını söyleyecek, rehine ve erzak taleplerini derhal kabul edeceklerdi. Karşısına çıkacak ordudaki savaşçı sayısını öğrenmek isteyen Caesar'a kabile birliklerinin detaylı bir listesi verilecekti. Bellovaci 60.000, Suessiones ve Nervii 50.000'er, Morini 25.000, Atuatuci 19.000, Atrebates 15.000, Ambiani ve Caleti 10.000'er savaşçı sözü vermişti. Altı başka kabile de aralarında 50.000 savaşçı toplayacaklarına söz vermişti. Bu şekilde ordudaki toplam savaşçı sayısı 289.000'i buluyordu. Remi kabilesi tarafından sağlanan bu rakamları Caesar *Commentarii*'de itinalı bir şekilde yazacaktı. Savaşçıların sayısı hakkında kendisine verilen bilgilerin doğru olup olmadığı konusundaki fikrindense bahsetmeyecekti. Oysa bu seferle ilgili bölümlerde anlatılanlardan Belgae ordusunun çok da büyük sayılmayacak hantal bir kuvvet olduğu anlaşılmaktadır. Caesar, Diviciacus'la konuşup Aeduların Bellovaci'ye saldırmasını sağlayarak bu kabileye dahil savaşçıları topraklarını müdafaaya zorlamış ve ordusunun gücünü sürekli baltalamaya özen göstermiştir.[14]

Remi ve Suessiones kabileleri arasındaki bağlar son derece kuvvetliydi; aynı yasa ve geleneklere uyuyorlar, hatta bazen aynı liderler tarafından yönetiliyorlardı. Remi kabilesinin Romalılara katılmaya bu kadar hazır olmasının nedeni birden ortaya çıkan Caesar'a direnme şanslarının olmadığını bilmeleri miydi yoksa diğer kabilelerle aralarında var olan rekabet ve korku muydu emin olamayız. Bu duruma yol açan neden ne olursa olsun Remi kabilesi Belgae koalisyonunun ilk hedefi olacak, orduları kabilenin ana yerleşimlerinden biri olan (büyük ihtimalle günümüzde Vieux-Laon kasabasına yakın bir yerde bulunan) Bibrax köyüne saldıracaktı. Kabilenin sınırlarını izleyen Aisne Nehri'nden geçen Caesar, nehrin karşı kıyısında ordugâh kurdu. *Legatus* Sabinus'un komutasında bir bölük askerse köprüyü koruyacak bir kale inşa etmekle

görevlendirilmişti. Yaklaşık 13 kilometre uzaklıkta bulunan Bibrax'ın lideri (bu şahıs Caesar'ın huzuruna çıkan elçilerden biriydi) yardım gönderilmediği takdirde fazla dayanamayacaklarını bildiren bir mesaj yolladı. Prokonsül bu mesajı getirenlerin kılavuzluğunda gece vakti kasabaya gizlice sızmaları için Numidialı, Giritli ve Balear Adalı hafif birlikleri gönderdi. Belgae savaşçılarının müstahkem mevkiye saldırmak için kullandıkları taktik basitti: Sapan taşları ve türlü başka mermiyattan oluşan bir saldırıyla müdafiler oyalanırken kalkanlarını kafalarının üstünde tutan savaşçılar sura zarar veriyordu. Caesar tarafından gönderilen hünerli okçu ve sapancılar bunu o kadar zor bir hale getirmişti ki, Belgae savaşçıları bu taktikten vazgeçmek zorunda kalmış, yerleşime saldırmak yerine yöreyi ve çevredeki küçük köylerle çiftlikleri yağma etmekle yetinmişti. Akabinde Caesar'ın ordugâhına doğru ilerleyen Belgae ordusu Romalılardan yaklaşık 3 kilometre uzaklıkta, vadinin diğer tarafına ordugâhını kurdu. Caesar'ın anlatımına göre Belgae savaşçılarının kamp ateşleri yaklaşık 13 kilometrelik bir alana yayılmıştı.[15]

İki ordu birkaç gün boyunca birbirini izlemekle yetinecekti. Süvari birlikleri arasında yaşanan küçük çaplı çatışmalar sonucunda düşmanını tanıma fırsatı bulan Caesar, emrindeki askerlerin çoğu şartlar altında avantajlı olduğuna karar verdi. Caesar'ın kampı yüksek arazideydi ve arkasında Aisne Nehri vardı. Tepenin bir yüzünde tecrübeli altı lejyonu konuşlandıran Caesar yeni oluşturulan iki lejyonaysa ordugâhı koruma emrini verdi (bu taktiği Helvet ordusuna karşı da kullanmıştı). Kanatları koruyacak doğal herhangi bir özellik bulunmadığından lejyon askerleri ana hatta dik açıda her iki yönde 400 adımlık hendekler kazacaktı. Bu hendeklerin sonunda küçük istihkâmlar bulunmaktaydı. Bu mevkilere akrep adı verilen ve Belgae savaşçılarının elindeki herhangi bir silahtan çok daha uzun menzile sahip son derece isabetli ağır silahlar yerleştirilmişti. Sulla da bir defasında sayıca kendinden üstün bir düşmana karşı aynı taktiğe başvurmuştu. Belgae kuvvetleri Romalılara cepheden saldırmadan önce tepe yukarı tırmanmak zorunda kalacaktı; bu tip bir mevkinin sağladığı avantaja bir sene önce Bibracte'de şahit olmuştuk. Belgae ordusunun talihsizliğine, iki hat arasında kalan vadinin zemini bataklıktı. Bu engellerin aşılması imkânsız değildi fakat herhangi bir saldırıyı yavaşlatacak ve ordunun düzenini bozacak nitelikteydi. Saflara çekidüzen vermek için duraklamalarına düşman tabii izin vermeyecekti.[16]

Caesar'ın konumu son derece avantajlıydı ve en çetin saldırıya bile karşı koyabileceğinden emindi. Fakat Belgae ordusu da durumun farkındaydı ve hiç de aceleleri yoktu; vadinin diğer tarafında konuşlanmışlar, Romalıların bataklıktan geçip kendilerine saldırmalarını bekliyorlardı. Sağlam mevzilenen bir komutanın aldığı risklerden biriydi bu; avantaj bu kadar açık olunca düşmanı saldırmaya teşvik edecek pek bir şey kalmıyordu. Her iki ordu da süvari birliklerini devreye sokmuştu ve Caesar geri çekilme emrini vermeden önce müttefik birlikler avantajı ele geçirmişti. Düşmanın taarruza geçmeyeceğinin farkına varan Caesar lejyonlarına geri çekilmelerini ve dinlenmelerini emretti. Belgae ordusunun kumandanları da aynı sonuca ulaşmıştı ve ordunun bir kısmını Aisne Nehri'ni geçip köprüyü koruyan müstahkem mevkiyi alarak Roma ordusunun tedarik yolunu kesmek veya yeni müttefikleri Remi'ye saldırarak Caesar'ı kışkırtmakla görevlendirdiler. Köprüdeki karakolun bu gelişmelerden kendisini haberdar etmesi üzerine Caesar bu tehdide süvariler, Numidialılar ve başka hafif piyade birliklerinden oluşan yardım kuvvetine bizzat komuta ederek cevap verdi. Belgae ordusunun savaşçılarına yetiştiklerinde henüz bir kısmı nehri geçmişti. Etrafları derhal süvari birliklerince sarılan bu savaşçılar kısa zaman içinde etkisiz hale getirildi. Nehri geçmeye çalışan yoldaşlarıysa hafif piyade birlikleri tarafından saldırı altındaydı. Ağır kayıplar veren Belgae savaşçıları çekilmek zorunda kaldılar.

Herhangi bir kabile ordusunu uzun süre boyunca arazide tutmak zordu; lojistik düzenleri son derece basitti. Savaşçılar veya onlara eşlik eden eşleri ve hizmetkârları tarafından taşınan erzak sınırlıydı. Yaz aylarında çevreden yemek bulmak mümkün oluyordu fakat ordu bir yerde fazla zaman harcadığında bu olanak ortadan kalkmaktaydı. MÖ 57'deki Belgae ordusu (her ne kadar Caesar tarafından verilen sayılara temkinli yaklaşmamız gerekse de), olağanüstü derecede büyük olduğundan erzak sorunları da bir o kadar ciddiydi. Hem Bibrax'a yaptıkları saldırı hem de nehri aşıp Roma hatlarının gerisine sarkmak için giriştikleri hücum başarısız olmuştu. Belgae ordusu dezavantajlı olmadığı sürece Caesar'ın savaşmayacağı açıktı. Şüphesiz askerlerine düşmanlarının Roma mevzilerine saldırmaktan kaçınmalarının nedeninin korkuları olduğunu söylemişti. Galba ve diğer Belgae kabile şefleri de savaşçılarına Romalıların tepeden inmeyi reddetmelerinin nedeninin, ordunun gücünden

sakınmaları olduğunu söylemiş olabilirler. Sefer, Belgae ordusu için pek başarılı geçmiyordu fakat sayıca kalabalık ve gözü pek olduklarını düşmana göstermişlerdi ve Caesar henüz ana kuvvete saldırma riskini göze alamamıştı. Galba ve diğer liderlerin bu gövde gösterisinin gelecekteki herhangi bir istilayı caydırıcı nitelikte olacağını ummuş olmaları mümkündür. Kabileler arasında yapılan savaşlarda bu tip gösteriş ve jestler son derece önemliydi; Belgae ordusunun bundan sonra yapacaklarına Caesar gibi pragmatik bir açıdan yaklaşmak zorunda değiliz. Tabii olayın içinde pratik faktörlerin olduğunu da inkâr edemeyiz; ordu erzakını neredeyse tüketmişti ve aynı yerde daha fazla kalması mümkün değildi. Bunun yanı sıra Caesar'ın Diviciacus'la yaptığı anlaşmaya uyan Aeduların Bellovaci sınırına doğru harekete geçtiği haber alınmıştı. Ordunun önde gelen kabile şeflerinin katıldığı konseyden ordunun dağılması, her savaşçının kendi kabilesine dönüp erzak toplaması kararı çıktı. Bunu izleyen aylarda Caesar'ın saldıracağı herhangi bir kabilenin yardımına koşmaya ant içtikten sonra ordu dağıldı. Bu dağılım düzenli bir şekilde gerçekleşmemişti, farklı liderler ve gruplar ağırlıklarını toplayıp gece vakti gideceklerdi.[17]

Roma ileri karakolları Belgae ordusunun dağılmaya başladığını bildirdiğinde Caesar önce bunun bir tuzak olduğunu düşündü. Helvetlere karşı girişilen ani saldırının başarısız olduğu göz önüne alınırsa Caesar'ın gece harekâtları konusunda temkinli olması mümkündür. Şafak söktüğünde gönderilen devriyeler de düşmanın savunmasız şekilde geri çekildiğini doğrulamıştı. Pedius ve Cotta'nın emrinde taarruza başlayan süvari birliklerini Labienus komutasındaki üç lejyon yakından takip ediyordu. Fazla bir direnişle karşılaşmaksızın Roma saldırısından kaçan çok sayıda Belgae savaşçısını öldürdüler ve ele geçirdiler. Bu devasa ordu o an için dağılmıştı; kabilelerin güçlerini bir daha birleştirmeleri için zaman lazımdı. Caesar onlara bu zamanı vermeyecekti. Ertesi gün toprakları Remi kabilesine bitişik olan Suessiones kabilesine karşı harekete geçti. Muazzam bir hızla ilerleyen Caesar Noviodunum'da (Caesar'ın sözünü ettiği diğer Belgae *oppidum*ları gibi bu kasabanın da nerede olduğunu tam olarak bilmiyoruz fakat günümüzde Soissons olarak bilinen bölgeye yakın olması kuvvetle muhtemeldir) bulunan ana yerleşimlerinden birine ulaştı. Yerleşimin savunmasız olduğu konusunda kendisine ulaşan raporlara inanan Caesar askerlerine derhal taarruz

emrini verdi. Yerleşimi gerçekten de az sayıda savaşçı savunmaktaydı fakat buna rağmen merdivenleri veya kuşatma donanımı bulunmayan Romalıları püskürtmeyi başaracaklardı. Bu başarısız denemeden sonra işi sağlama almaya karar veren Caesar askerlerine rampa ve kuşatma kuleleri inşa etmelerini, kendilerini atılan mermiyattan korumak için büyük kalkanlar yapmalarını emretti. Yerleşimin etrafı tam olarak sarılmadığından Belgae ordusundan kaçan bazı savaşçılar içeri girmeyi başarmıştı. Fakat savaşçıların morali iyice bozulmuştu ve Romalıların kuşatma silahlarının görüntüsü yerleşime korku salıyordu. Suessiones kavmi teslim olmaya karar vermişti; araya giren Remi kabilesi sayesinde kendilerine sunulan teslim şartları ağır değildi. Önde gelen ailelerden rehineler verildi (bunların arasında kral Galba'nın oğullarından ikisi de vardı) ve büyük ihtimalle bir silahsızlanma sembolü olarak çok sayıda silah Romalılara teslim edildi.[18]

Elindeki avantajı kaybetmek istemeyen Caesar hemen sonrasında Bellovaci kabilesine saldırdı. Bu kabile de fazla direniş göstermeden teslim olacaktı. İki kabile arasında uzun zamandır var olan bağları neden göstererek bu kabile adına araya giren bu sefer Aedulardan Diviciacus oldu. Bellovaci'nin son zamanlarda takındığı düşmanca tavırlardan Aeduların Roma'yla ittifakını kölelik gibi gören yeni kabile şeflerinin sorumlu olduğu iddia ediliyordu. Bu şahıslar Britanya'ya kaçmış ve kabile politikaları üzerinde herhangi bir etkileri kalmamıştı. Caesar bu ricayı kabul etmekte sakınca görmemiş ve merhamet göstermişti. Talep ettiği 600 rehine, sayıca normalin çok üstünde olmasına rağmen kendisine verilmişti. Bu ricayı yerine getirmesinin nedenlerinden biri Aeduların ve Diviciacus'un gönlünü hoş tutma isteğiydi, bir diğeriyse karşısındaki koalisyonu elinden geldiği kadar üyesini ekarte ederek zayıflatmaktı. Talep edilen rehinelerin sayısının fazlalığı Suessiones'in aristokrat ailelerinin çoğunun Caesar'a birini emanet ettiği anlamına geliyordu, bu durum yeni bir savaş başlatmak isteyenler için caydırıcı nitelikteydi. *Commentarii*'de rehinelere sıklıkla rastlarız fakat bir kez bile anlaşmalarını bozan kabilelere mensup rehinelerin akıbetinden bahsedilmez. Böyle bir durumda bu şahıslardan çoğu büyük ihtimalle derhal idam ediliyordu. İki güçlü kabileyi bu şekilde bertaraf eden Caesar daha küçük olan Ambiani kabilesine saldıracak, bu kabile de derhal teslim olacaktı. Belgae koalisyonunun üçte birinden fazlası mağlup edilmişti ve olaylar

giderek Caesar'ın lehine gelişiyordu ama ilk günlerin kolay zaferleri son bulmuştu; artık direniş çetinleşiyordu.[19]

Sambre Muharebesi

İlerleyişine kuzeybatı yönünde devam eden Caesar savaşmaya hâlâ kararlı en büyük kabile olan Nervii'nin topraklarına girdi.

Üç gün içinde Sambre Nehri'ne 16 kilometre kadar yaklaşan Roma ordusu tarafından sorguya çekilen düşmanlardan kabile ordusunun nehrin diğer kıyısında konuşlandığını öğrenecekti. Orduyu oluşturan kabilelerin içinde Nervii'nin yanı sıra Atrebates ve Viromandui de vardı ve Atuatuci kabilesi de orduya katılmak için yola çıkmıştı. Remi kabilesine göre bu üç kabile koalisyon ordusuna toplam 75.000 savaşçı sağlamıştı ve Caesar'a göre bu muharebede Nervii ordusundaki asker sayısı bundan 10.000 fazlaydı. Gördüğümüz gibi verilen bu sayıların doğruluğu tartışılır, kabile kuvvetlerinin gerçekleşen harekâtlar ve orduya henüz katılamamış savaşçılar yüzünden zayıf düşmüş olması da mümkündür. Caesar'ın emrindeki sekiz lejyondaki asker sayısı büyük ihtimalle 30 ila 40.000 arasında olup birkaç bin süvari ve hafif piyadeyle desteklenmekteydi. Nerviilerle müttefiklerinin savaşçı sayısının Caesar'ın lejyonerlerine aşağı yukarı eşit olduğu söylenebilir. Bir ihtimal onlardan hatırı sayılır ölçüde fazla olsalar da iki katı gibi bir sayı oluşturmuş gibi görünmemektedir. Belgae ordusu savaşmaya kararlıydı, eşler, çocuklar ve eli silah tutmayanlar bataklıklardaki sığınaklarda saklanmıştı. Caesar'ın ordusunda müttefik veya rehine olarak bulunan Galyalı ve Belgae savaşçıları gizlice bu kabilelere haber ulaştırıyordu. Kabile ordusu bu şekilde Caesar'ın tercih ettiği düzene göre her lejyonun ayrı ayrı yolculuk ettiğini, kendi erzak ve teçhizatının korumasından sorumlu olduğunu öğrenmişti. Bu, Caesar'ın elindeki kuvvetin sekize bölündüğü anlamına geliyordu ve hizmetkârlar, at arabaları ve yük hayvanlarıyla uğraşmak zorunda kalan bu birliklerin savaş düzenine girmeleri zaman alacaktı.[20]

Bu düzen Romalıları saldırıya açık bırakıyordu ve Nervii savaşçıları yerlerini iyi seçmişti. Muharebenin tam olarak nerede yapıldığını bilmiyoruz fakat Maubeuge kasabasına birkaç kilometre uzaklıkta gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kabilenin daha önce bu mevkide baş-

ka bir istilacıyı geri püskürtmüş olması mümkündür. Belli ki Caesar'ın nehri nerde geçeğini biliyorlardı; bu da Caesar'ın, muhtemelen kavimler tarafından ticaret kadar askeri harekâtlar için de kullandıkları, iyi bilinen bir yolu izlediğini gösterir. Yılın bu vaktinde derinliği bir metreden az olduğundan kolayca aşılabilen nehrin her iki tarafında da küçük tepeler bulunuyordu. Nehrin karşı kıyısı 200 adımlık mesafeye kadar açıktı; sonrasındaysa içinde savaşçıların saklandığı sık ormanlık arazi başlıyordu. Romalıların yaklaştığı kıyı ise düşman süvarilerin gerçekleştirebileceği ani akınları engellemek için Nerviiler tarafından kalın ve yüksek çalılardan oluşan bir çitle çevrilmişti. Bu çalılar hareketi ve görüşü engellediği gibi saldırganlara bu noktayı aştıktan sonra gururlu ve cengâver bir kabileyle karşı karşıya kalacaklarını hatırlatıyordu. Öndeki lejyonun erzak ve teçhizat konvoyu belirir belirmez bunu Caesar'a kanıtlayacaklardı.[21]

Ordunun önünde yol alan süvari devriye birlikleri ve öncüler tarafından ele geçirilen tutsaklar Caesar'a nehri geçerken saldırıya uğrayacağını bildirmişti. Bu nedenle orduya düşmanla karşılaşma riski bulunduğunda başvurulan düzene geçme emri verilmişti. Süvari ve hafif piyade birliklerinin oluşturduğu paravanın hemen arkasından erzak ve teçhizat arabalarını arkada bırakan (bunlar arkada bir araya toplanmıştı ve iki lejyon tarafından korunuyordu) altı tecrübeli lejyon ilerliyordu. O gün en öndeki X. Lejyon'du; arkasında sırayla IX., XI., VIII., XII. ve VII. lejyonlar geliyordu. Öncü birliklerine *centurio*lardan oluşan ufak bir kuvvet eşlik ediyordu, görevleri gece ordugâh kurulacak yeri seçmek ve işaretlemekti. Arazide bulunan her Roma ordusu için hendek ve siperlerle korunan bir ordugâh kurmak standarttı, bunu günümüz piyadelerinin günün sonunda siper kazmasına benzetebiliriz. Ordugâhın kurulması birkaç saat sürüyordu fakat sonrasında gelecek ani saldırılara karşı orduya güvenlik sağlıyor ve düzenli bir şekilde planlandığından her birlik yerini biliyordu. *Centurio*lar nehrin Roma ordusu tarafındaki tepelerden birinin üstündeki araziyi seçti. Ana kuvvetler alana intikal etmeye başladığında süvari ve hafif piyade birlikleri düşmanın kontrolünde bulunan nehrin karşı kıyısına geçerek paravan oluşturdular. Ordunun çoğunluğu ormanlık arazide gizlenmişti fakat bazı ufak gruplar aradan sıyrılarak Romalılarla çatışmaya başladı. Nervii kabilesinde fazla süvari bulunmadığından meydana çıkan küçük çatışmalarda Roma destek

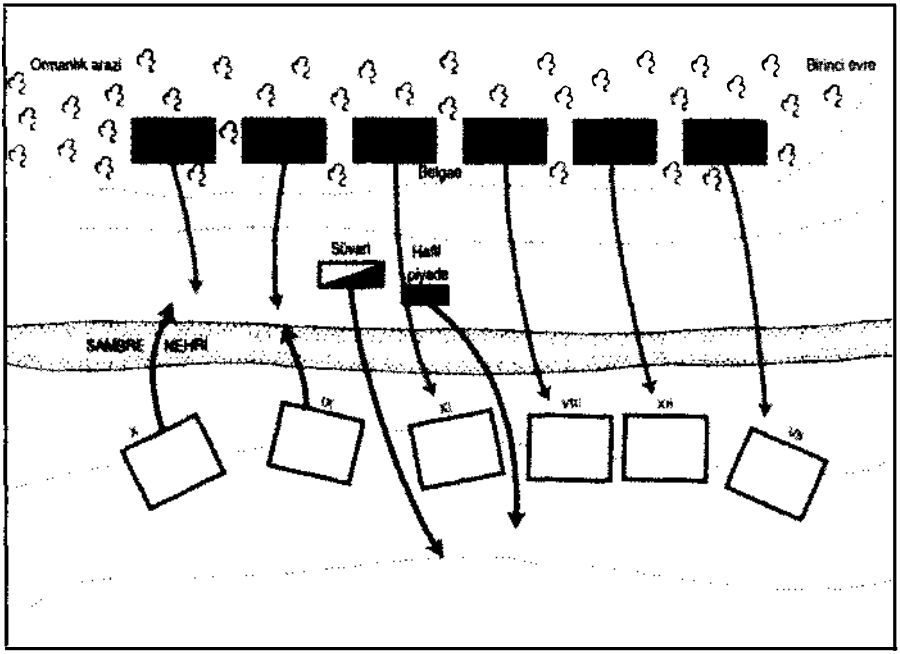
kuvvetleri düşmana kolayca göğüs gerebilmişti fakat onları takip etmemeye ve ormanlık araziye girmemeye özen gösteriyorlardı. Bu sırada lejyonlar tepeye varmış, ordugâhı kurmaya başlamıştı; yükler sırtlardan indirilmiş, miğferler, kalkanlar ve *pilum*lar istiflenmişti fakat siperler kazılırken genelde zırhlar çıkarılmazdı. Caesar'ın ordugâh kurulana kadar askerlerinin yanında kalmaları yönündeki emrine uygun olarak (bu emir büyük ihtimalle sürekli yürürlükteydi), her *legatus* emrindeki lejyonu denetliyordu. Ordugâh kuran askerleri düşman saldırısından korumak için pek çaba sarf edilmemişti ama bazı silahlı lejyonerlerin bu işle görevlendirilmiş olmaları mümkündür.

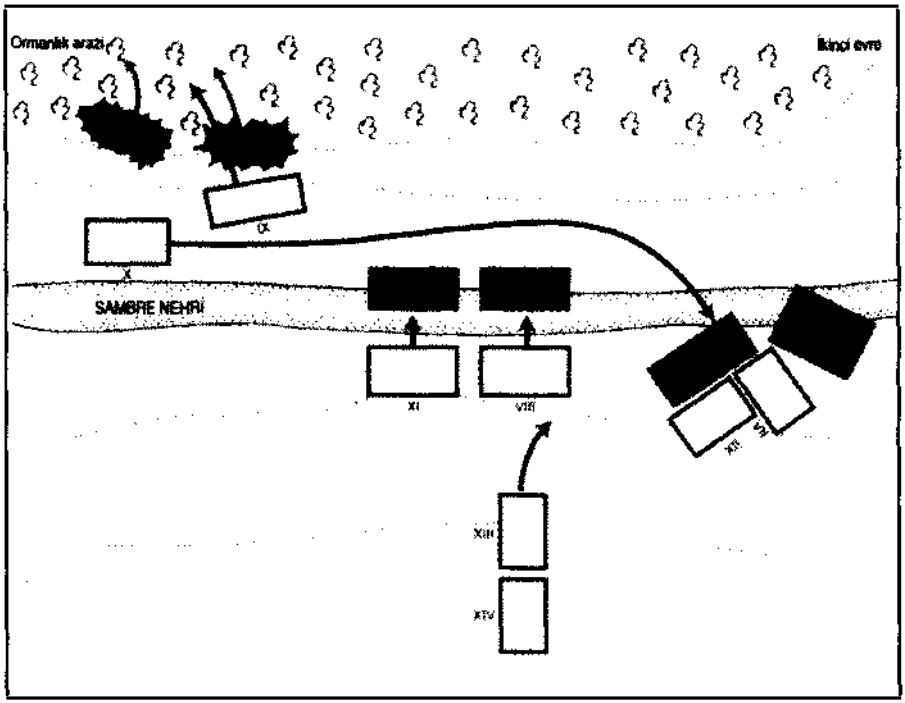
Caesar önceki yıllarda Ariovistus'un ordusuna yakın ordugâh kurarken lejyonların birinci ve ikinci saflarını düşmana dönük şekilde savaş düzeninde konuşlandırmıştı; siperleri kazma görevi ise üçüncü safa düşüyordu. Napoleon ve konu hakkında yorum yapan başkaları prokonsülü bu sefer de benzer bir önlem almadığı için eleştirmiştir. Caesar düşmanın nehrin karşı kıyısında bir yerde toplanmış olduğunu biliyordu; emrindeki süvari ve hafif piyade birlikleri bu kuvvetlerle çatışmaya girmişti. Nervii ve müttefiklerinin yakınlığından dolayı saldırı olasılığı bulunmaktaydı fakat Caesar belki de bu ihtimalin düşük olduğunu düşünüyordu. Gün oldukça ilerlemiş ve düşman, ileri karakolları taciz etmekten fazla bir şey yapmamıştı. Birkaç hafta önce karşılaştığı sayıca daha büyük ordu engebeli arazi üzerinden saldırmayı reddetmişti ve nehir Roma ordusuna bir nebze korunak sağlıyordu. Ordunun hatırı sayılır bir kısmını silâh altında tutmak ordugâhın kurulmasını geciktirecekti (MÖ 58'de üçüncü saftaki *cohors*lar tüm ordu için değil sadece iki lejyon için ordugâh kurmuştu). Bu bilinçli olarak alınan bir karar mıydı yoksa gözden kaçan bir detay mıydı bilmiyoruz fakat Caesar, ordugâh kuran lejyonları korumasız bırakmıştı. Bu neredeyse ölümcül bir hataydı.[22]

Belgae savaşçılarının saldırı anını beklerken gösterdikleri disiplin takdire şayandır. Ordunun kumandanları (tüm ordunun komutası Nervii kabilesinin şeflerinden biri olan Boduognatus'un elindeydi) Roma erzak ve teçhizat konvoyu ortaya çıkana kadar beklemekte karar kılmıştı. Her ne kadar bu, bekledikleri gibi ilk lejyonun gözükmesinden sonra gerçekleşmese de savaşçılar sakince beklemeye devam edecek, ağır ilerleyen konvoylar vadinin diğer tarafında belirene kadar saklandıkları yerden çıkıp ilerlemeye başlamayacaklardı. Süvari ve hafif piyadelerden

oluşan Roma destek kuvvetlerinin böyle bir saldırıya karşı koyması beklenemezdi; kısa sürede bozguna uğradılar. Ağaçlık alanda savaş düzenine girmiş olan Belgae kuvvetleri kısa zaman içinde tepeden aşağı ilerleyip nehri geçmeye başladı. Bu sırada düzenleri bir nebze bozulmuştu ve nehrin diğer tarafındaki çalılıklar daha da dağılmalarına sebep olacaktı. Tüm bunlara rağmen düzenli bir hat oluşturmak için adeta çırpınan Romalılara göre savaşmaya daha hazırlardı. Helvetlere ve Ariovistus'a karşı savaşlar (aslında bu dönemdeki çoğu büyük muharebe) dikkatle ve hevesle hazırlanır, safların kurulması ve askerlerin motive edilmesi için saatler harcanırdı. Bu sefer durum değişikti: "Caesar her şeyi bir anda yapmak zorunda kaldı: Silah başına emrini veren sancak açıldı; askerlere işi derhal bırakmalarını işaret eden ve şev istihkâmı kurmak için malzeme toplamak amacıyla araziye dağılan askerleri geri çağıran boru çalındı; savaş düzenine geçildi; askerlere hitap edildi; taarruz sinyali verildi."[23]

Prokonsülün aynı anda her yerde olması mümkün değildi. Ondan emir beklemeksizin kendilerine en yakın askerleri savaş düzenine sokmak üzere harekete geçen *legatus*larına sonradan takdir ve şükranlarını sunacaktı. Lejyonerler ve *centurio*lar da paniğe kapılmamış ve kendilerine en yakın askerlerle bir araya gelip geçici birlikler oluşturmuşlardı. Her ne kadar normalden daha dağınık ve gelişigüzel de olsa (kalkanlarının deri kılıflarını çıkarmaya veya miğferlerine sorguç takmaya zaman bulamamışlardı) birliklerin düşman saldırısına karşı koyabilecek bir savaş düzenine girmekte gösterdikleri sürat takdire şayandı. Geçen sene olsa ordu benzer bir krizle başa çıkabilir miydi, tartışılır; ne de olsa ordu ve komutanı birbirlerini bu kadar iyi tanımıyordu; eğitimin getirdiği birliktelikten ve başarının getirdiği özgüvenden yoksunlardı. Caesar en başta bu derme çatma düzenin sol kanadında yer alan gözdesi X. Lejyon olmak üzere atını her lejyonun yanına sürecekti. Birkaç sözle askerlerini yüreklendirecek, sıkı durmalarını ve kanıtladıkları cesaretlerini hatırlamalarını söyleyecekti. Belgae savaşçıları (bu kanatta genelde Atrebates savaşçıları yer alıyordu) 100 metre kadar uzaktayken Caesar X. Lejyon'a taarruz emrini verdi, onlar da cansiperane bir şekilde bu emre uydular. *Pilum* saldırısı düşmanın ön saflarını dağıtıp yavaşlamasına sebep oldu. Arazinin meyli Romalıların lehineydi, düşmanın ani saldırısı ivme kaybettiğinde X. ve hemen yanındaki IX. Lejyon onları yokuş aşağı gerilemeye

Sambre Muharebesi.

zorlayacaktı. Hattın ortasında yer alan XI. ve VIII. lejyonlar da düşmana direnmeyi başarmış, Viromandui kabilesinin savaşçılarını nehre doğru itiyorlardı. Belgae ordusunun sağ kanadı ve orta safları dağılmanın eşiğindeydi, X. ve IX. lejyonlar düşmanı nehrin öte kıyısındaki tepelere kadar kovalayacaktı. Buna rağmen Belgae saldırısının en yoğun olduğu nokta (Nervii savaşçılarının çoğu burada toplanmıştı ve saldırıya bizzat Boduognatus komuta ediyordu) Romalıların sağ kanadıydı. Yüksek çalılar yüzünden Romalı subayların olan biteni görmesi son derece zordu fakat prokonsül içgüdüsel olarak mı yoksa tehlikeyi fark ettiği için mi bilinmez, atını dörtnala bu noktaya sürecekti:[24]

> X. Lejyon'a hitap etmesinin akabinde Caesar aceleyle sağ kanada yetişti, askerleri zora düşmüştü, XII. Lejyon'un sancakları bir noktada yoğunlaşmıştı ve askerlerin birbirine yakınlığı savaşmalarına engel oluyordu. Dördüncü *cohors*daki tüm *centurio*lar hayatlarını kaybetmişti. Sancaktar öldürülmüş, sancak düşman eline geçmişti; diğer *cohors*lardaki *centurio*ların çoğu ölü ya da yaralıydı. Bunların arasında son derece cesur bir adam olan *primus pilus* Sextus Iulius Baculus da vardı. Kendisi ciddi şekilde yaralanmıştı; artık ayakta duramıyordu. Diğer askerler de halsiz düşmüştü, arka saflardakiler savaşı bırakmış, düşmanın menzilinden çıkmaya uğraşıyordu. Düşman gittikçe ilerliyor ve her iki kanadı da zorluyordu. Durumun kritik olduğunu ve takviye kuvvet bulunmadığını fark eden Caesar, arka saflardaki askerlerden birinin kalkanını alıp (kendisininkini getirmemişti) hattın önüne doğru ilerlemeye başladı, *centurio*lara isimleriyle hitap ediyor, askerleri yüreklendiriyordu. Ön saflara ilerlemelerini ve birliklere yayılmalarını emretti; böylece kılıçlarını daha rahat kullanabileceklerdi. Orada bulunması askerlere ümit vermiş, şevklendirmişti; bu kadar ümitsiz bir durumda bile herkes generalinin huzurunda elinden gelenin en iyisini yapma arzusundaydı. Düşmanın ilerleyişi bir süreliğine durdurulmuştu.[25]

Romalı generaller savaş hattının hemen gerisinden komuta ettiklerinden uzun menzilli silahlarla vurulma veya düşman kumandanını öldürerek şan kazanmak isteyen şahıslara hedef olma tehlikesi her zaman mevcuttu. Bu şekilde emrindeki askerlerin aldıkları risklerin bir kısmını da olsa paylaşması ordu ve önderinin birbirine bağlılığı açısından önemliydi. Bu sefer Caesar bunu bir adım daha ileri taşımış, savaşın en kızgın noktasına giderek iyi bir kumandanın göstermesi gereken becerilerin yanı sıra aristokratlardan beklenen en önemli erdemlerden biri olan *vir-*

tus, yani şahsi cesaretini ortaya koymuştu. Askerlerinin yanında savaşma ve gerekirse ölmedeki kararlılığı Caesar ile ordusu arasında gelişen güvenin kanıtıydı. Ön saflara varan Caesar askerleri yüreklendirecek (*centurio*lara şahsen, erlereyse "silah arkadaşlarım" diye veya birimler hâlinde hitap ediyordu) ve savaş düzenini oluşturacaktı. Pompeius'un da askerlerine ön saflardan komuta ettiği, düşmanın üstüne kılıcı veya mızrağıyla kahramanca atıldığı söyleniyordu. Büyük İskender de bu şekilde savaşırdı ve onunla kendisi arasında karşılaştırma yapılması Pompeius'u mest ediyordu. Caesar'ın da iyi bir silahşor olduğu söylenir fakat tuttuğu kayıtlarda kendisinin nasıl savaştığından hiç bahsetmez. Bunun, prokonsülün kahramanca eylemlerini okurun hayal gücüne bırakmak için bilerek vurgulanan bir alçakgönüllülük örneği olması mümkündür; askerlerden birinden ödünç aldığı kalkanla ilgili hikâye de bu bağlamda ele alınabilir. Caesar'ın öne çıkarmak istediği şey ne kadar iyi bir savaşçı olduğu değil, lider ve kumandan olarak oynadığı roldü. *Commentarii*'de de kabul ettiği gibi Sambre son derece çetin bir savaştı ve askerlerin kararlılığı ve disiplini sonucu kazanılmıştı.

Muharebe bir nebze durulduğunda Caesar XII. ve VII. lejyonlara herhangi bir yönden gelen saldırıya direnebilecek şekilde kare veya çember oluşturmalarını emretti. Muharebelerde bu tür duraklamalar sıklıkla yaşanıyordu; herkesin bir anda hücuma kalkıp birbirine girdiği ve sonucu dakikalar içinde belli olan muharebeler sadece Hollywood filmlerinde olur. Muharebeler genelde saatler sürerdi fakat yakın dövüş hem fiziksel hem de zihinsel anlamda son derece yorucuydu, askerler tüm güçleriyle düşmanın üstüne çullandıklarından saldırılar kısa sürüyordu. Hemen sonrasındaysa birkaç metre geriye çekilip dinleniyorlar ve düşmana yeniden saldıracak kadar güç toplamaya çalışıyorlardı. Caesar savaş hattına ulaştığında ön saflar neredeyse dağılmak üzereydi, arka saflardaki askerlerse kendilerini kurtarmak için sıvışıyorlardı. Çok sayıda *centurio* ölü veya yaralıydı ve saflar çökme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Caesar'ın ve şüphesiz orada bulunan diğer subayların (*centurio*ları yüreklendirmiş, savaş düzenini değiştirme emrini tribünleri aracılığıyla vermişti) sergilediği örnek, durumu bir süreliğine yatıştırmıştı fakat iki lejyon hâlâ büyük baskı altındaydı; hattın çökmesi an meselesiydi.[26]

Her ne kadar Roma sağ kanadı düşmana direnmeyi başarmış olsa da savaş başka bir yerde kazanılmıştı. Erzak ve teçhizat konvoyunu

koruyan iki lejyon, Romalıların sağ kanadını aşıp ordugâha saldırma amacıyla tepeye doğru ilerleyen Belgae savaşçılarının görüş hizasına girmişti. Roma takviye birliklerinin belirmesi karşı tarafta korkuya yol açtı ve bunu gören Romalıları yüreklendirdi. Muzaffer Roma sol kanadını yöneten Labienus kendi inisiyatifini kullanarak orduya yardım etmesi için X. Lejyon'u yeniden nehrin karşı tarafına gönderdi. Durumun arkadaşları açısından pek iyi gitmediğini fark eden lejyon hızla ilerleyip Nervii kabilesine arkadan saldırdı. Önü açılan Roma sağ kanadı ilerlemeye, karşılarındaki savaşçıları geri püskürtmeye başladı. Yeniden düzene girmeyi başaran süvari ve hafif piyade birliklerinin ordugâhın çevresindeki Belgae savaşçılarını geri püskürtmesine köleler bile yardım etti. Nervii kabilesi çabuk pes etmeyecek, çoğu sonuna kadar savaşacaktı. Caesar'ın anlatımına göre savaşçılardan bazıları yoldaşlarının ölülerinden oluşan tepeciklerin üstüne çıkmış halde savaşmaya devam ediyordu. Bu rivayetin abartı olduğu şüphe götürmese de özellikle yakın dövüşte ne kadar maharetli olduklarının bir işaretidir. Caesar'ın anlatımında kabilenin kayıpları (güya 60.000 savaşçıdan sadece 500'ü, 600 kabile şefinden sadece üçü hayatta kalmıştı) muazzam ölçüde abartılmıştı. Hatta *Commentarii*'nin ileriki bölümlerinden birinde, bu rakamlar kendi anlattıklarıyla yalanlanmaktadır. Yine de çok sayıda insanın hayatını yitirdiği inkâr edilemez; Nervii kabilesinin ve müttefiklerinin direnci kırılmıştı. Gönderilen elçiler prokonsüle teslim olduklarını ilan ettiler. Caesar ise onlara gelecekte kendi sınırları içinde kalmalarını ve başka kimseye saldırmamalarını emretti. Bunun yanı sıra komşu kabilelere de haber yollayacak, zayıf düşen Nervii kabilesinin topraklarına akınlar düzenlemekten kendilerini alıkoymalarını söyleyecekti.[27]

Küçük İşler

Muharebeye zamanında ulaşmayı başaramayan Atuatuci kabilesi, Caesar'ın zaferinden haberdar olduğunda topraklarına geri dönmeye karar vermişlerdi fakat Roma'ya boyun eğmeye niyetleri yoktu; ümitsiz bir direnişe hazırlanıyorlardı. Çevre yerleşimlerdeki halkı da seferber edip kayalık tepelerde bulunan müstahkem kasabalardan birinde toplandılar. Caesar'ın kasabayı abluka altına alması olasılığına karşılık erzak da

stoklamışlardı. Kasabanın hemen dışında ordugâh kuran Roma ordusuna saldırmaları özgüvenlerini sergiliyordu. Caesar askerlerine kasabanın etrafını saran bir hendek kazmalarını ve şev inşa etmelerini, bu kuşatma hattını düzenli aralıklarla karakollarla güçlendirmelerini emretmişti. Çevresi neredeyse 400 metreyi bulan bu hat yerleşimin ne kadar küçük olduğunu gösterir. Bu karakollarda Aisne Nehri kıyısındaki savaş sırasında da kullanılan ağır silahlar bulunduğundan müdafiler yerleşimden dışarı adım atamıyordu. Atuatuci içeriye tıkılmıştı fakat en başta Romalıların inşa ettikleri kuşatma kulelerine ve rampalara dudak büküyorlardı. Caesar, bu "cüce Romalılar"la alay ettiklerinden bahsederek tüm Galya halklarının ufak tefek Romalıları hakir gördüğünü ekler. Atuatuci daha önce hiç kuşatma kuleleriyle karşı karşıya kalmamıştı ve Romalılar bu tekerlekli kuleleri rampanın üzerinden çıkarmaya başladıklarında gözlerine inanamamışlardı. Ümitsizliğe kapılan kabile elçiler aracılığıyla teslim olmak istediklerini bildirmiş, tek ricaları topraklarını yağma etmek isteyen komşularından korunmak için silahlarına el konulmaması olmuştu. Bu ricayı reddeden Caesar onları Roma himayesi altına alıp Nervii'yi koruduğu gibi onları da koruyacağına, çevre kabileler tarafından saldırıya uğramalarına engel olacağına söz vermişti. Bunun üstüne savunmacılar silahlarını şevin öte yanına atmaya başladılar. Silahlardan oluşan tepenin uzunluğu neredeyse şevinkine eşit olacaktı.[28]

Her ne kadar yerleşimin kapıları açılsa da Caesar ordusunun sadece bir kısmının içeri girmesine izin verecekti. Gece vakti gelip çattığında bu askerlere bile kampa dönmeleri emredilecekti; karanlık sokaklarda subaylarının gözlerinden uzakta disiplinli davranacaklarına güvenmiyordu. Askerlerin maaşı fazla değildi; kariyer olarak sadece en fakirlere ve toplumdan dışlanmış şahıslara çekici geliyordu. Lejyon askerleri arasında kolayca kontrolden çıkabilecek adi suçlular ve benzeri şahıslar bulunmaktaydı. Caesar bu önlemi başka zamanlarda da alacaktı. Romalılara teslim olan kabileyi korumak için yerleşimin kapılarının kapalı tutulmasını söyleyecekti. Fakat teslim kararından cayan (veya bu karara hiçbir zaman katılmayan) bazı kabile üyeleri gece karanlığında silahlanmış ve kendilerine derme çatma kalkanlar yapmıştı. Gecenin ilerleyen saatlerinde Caesar'ın kuşatma hattının en zayıf olduğuna hükmettikleri bölümüne hücum ettiler. Romalılar tetikteydi; orduyu harekete geçirecek sinyali veren gözcü ateşleri yakıldı. Hattın tehdit altındaki bölü-

müne takviye kuvvetler gönderildi ve saldırganlar Roma askerlerinin hücumuyla karşı karşıya kaldı. Hepsi öldürülmüş veya yerleşime geri sürülmüştü. Ertesi gün Caesar bu olaydan tüm kabileyi sorumlu tutacaktı. Kapıyı kıran lejyon askerleri içerideki herkesi derdest etti. Bu sefer kimse lejyonerleri kontrol altına almaya çalışmamıştı. İçerideki herkes (Caesar'a göre 53.000 erkek, kadın ve çocuk) bir tüccarlar birliği tarafından daha sonra köle olarak pazarlanmak üzere topyekûn satın alınacaktı. Bu gerçekleşmeden önce, o çağda yaygın olduğu üzere askerler büyük ihtimalle kadınların ırzına geçmişti. Satıştan kazanılan paranın bir kısmı lejyon askerlerine, daha büyük bir kısmıysa *centurio* ve tribünlere düşüyordu. Savaşta ele geçirilen tutsakları satmak para kazanmanın bir yoluydu; bir diğeriyse ganimetti ama *Commentarii*'de bundan pek bahsedilmez. Caesar'ın anlatımına göre Galya'da altın ve başka değerli eşyaların herkesin gözü önünde adak olarak bırakıldığı çok sayıda kutsal mekân bulunuyordu. Tüm kabileler bu yerlere saygı duyuyor, buralardan bir şey çalmaya kimse cüret edemiyordu. Suetonius'a göre Caesar bu tip tabulardan hiç korkmuyordu ve önüne hangisi çıktıysa yağmalamıştı. Eline geçen zenginlik mali durumunu düzeltmesine olanak sağlıyordu ancak her zaman olduğu gibi bu sefer de asıl amacı hem ordusu içinde hem de İtalya'da dost kazanmaktı.[29]

Belgae kavminin mağlup edilmesi, önceki yıl kazanılanlar gibi muazzam bir zaferdi. Her sene *Commentarii*'nin bir cildinin basıldığı tezi doğruysa, Roma halkı Helvetlere ve Ariovistus'a haddinin bildirilmesinden haberdardı. Roma'ya haberi ulaşan bu yeni zafer de büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Caesar Senato'nun kendisini on beş gün süren şükran kutlamalarıyla onurlandırdığından gururla bahseder. Pompeius dahil olmak üzere herhangi başka bir generale bahşedilenden daha fazlaydı bu. Bu resmi tebrik, icraatını haklı gösteriyor, bu göreve atanmasının yasallığını sorgulayan düşmanlarına zorluk çıkarıyordu. Buna rağmen Roma'da her şey Caesar'ın lehine gitmiyordu. Pompeius kayınpederinin başarı ve şöhretinden pek mutlu değildi; Dio'nun anlatımına göre beş yıllık görev süresi dolmadan önce geri çağrılmasından yanaydı. Triumvirlik çöküşün eşiğindeydi. Caesar'ın karşısına çıkan bir sonraki tehlike dışarıdan değil içerden gelecekti.[30]

12. Bölüm

Politika ve Savaş: Luca Konferansı

Pompeius'un cevabı sert oldu. Pek de gizli saklı olmayan bir şekilde Crassus'u kastederek kendi hayatını korumaya, G. Carbo tarafından öldürülen Africanus'tan daha hazırlıklı olduğunu söyledi... Crassus hem Gaius Cato'yu, hem de Clodius'u finanse ediyor. İkisinin arkasında da Crassus var.- *Cicero, MÖ 15 Şubat 56.*[1]

Sizinle hemfikirim Senato'nun seçkin ataları... Durumu onaylamadığınızda ben de onunla fikir ayrılığındaydım. Fakat şimdi icraatı fikrinizi ve hislerinizi değiştirdi ve ben de görüşünüzü hem paylaşıyorum hem de övüyorum.- *Cicero, MÖ Mayıs 56.*[2]

Caesar iki senedir yurtdışındaydı ve bu süre Roma'da çalkantılı geçmişti. Caesar'ın konsüllüğü çekişmeli geçmişti ama belli başlı kişiler tarafından örgütlenen ayaktakımının şiddetinin kamu hayatının olağan bir parçası haline geldiği sonraki ayların yanında sakin kalacaktı. Siyasette hiçbir şey sonsuza kadar sürmez denir; Roma Cumhuriyeti söz konusu olduğunda bunun doğruluğu şüphe götürmez. Senatörler sürekli olarak nüfuz kazanıyor ve kaybediyor, eski ittifaklarını bozuyor ve kendilerine yeni müttefikler buluyorlardı. Her ne kadar bazen eski düşmanlarla barışıyorlarsa da çok daha sık olarak yeni düşmanlar ediniyorlardı. Şimdiyse bazı konularda görüşlerini değiştirmenin çıkarları doğrultusunda olacağını fark ettiler. MÖ 59'da Cicero'nun triumvirayı açıktan açığa eleştirmesi, şahsi düşmanı Clodius'un triumvirler tarafından pleb statüsüne geçirilmesine ve dolayısıyla tribünlük makamına ulaşmasına neden olmuştu. Bundan iki sene sonraysa Cicero'nun bizzat sunduğu bir tasarı sonucunda Senato'dan Caesar onuruna resmi şükran törenleri düzenlenmesi yönünde karar çıkmıştı. Bunu takip eden aylarda ünlü hatip önce sürgüne gönderilmiş (eğer Caesar'ın bu olayda bir parmağı yoksa bile kesinlikle onayladığı bir durumdu), ardından Caesar'ın merhamet göstermesi üzerine geri çağrılmıştı. Her ne kadar duygusal mektupların-

dan anlaşıldığı gibi bu durum Cicero için çok önemliyse de söz konusu yıllar içinde gerçekleşen politik çatışmalar esnasında neredeyse kimsenin kişisel güvenliğinin garanti edilemediği göz önüne alınırsa o kadar mühim bir gelişme olmadığı söylenebilir. Caesar bu olaylarda en fazla ilgili bir gözlemci olarak rol alıyordu; her ne kadar kendisinin Roma'ya gitmesi mümkün değilse de orada gerçekleşen olaylardan etkileneceği açıktı. Politik sahnedeki belli başlı oyuncuları etkileyecek nüfuza sahip olmakla birlikte onları doğrudan kontrol etmesine imkân yoktu. Bu olayların nasıl gelişeceği veya nasıl çözüme ulaşacağı hiç belli değildi. Olayların Caesar'ın lehinde geliştiğini şimdi biliyoruz fakat o zaman bu konuda herhangi bir kesinlik bulunmamaktaydı ve bir süre boyunca gidişat, konsül olarak gerçekleştirdiği yaptırımların ortadan kaldırılıp Galya'daki olağanüstü mevkisine zamanından önce son verileceğine işaret ediyordu. Tüm bunların gerçekleşmemesini sağlamak için nüfuz ve bağlantılarının yanı sıra hayal gücünü de son derece başarılı şekilde kullanacaktı. Bu konuda talihin rolü de büyüktü ve savaş meydanında olduğu gibi Roma'da da Fortuna [şans tanrıçası-e.] Caesar'ın yüzüne gülmeye devam ediyordu.

MÖ 59'da Roma'nın en varlıklı ve en nüfuzlu iki vatandaşı kısa vadeli amaçlarına ulaşmak için ittifak kurmuştu; Caesar'ın göreviyse karşılarındaki çetin muhalefetin üstesinden gelmekti. Pompeius, doğudaki düzenlemelerini onaylatmayı ve askerleri için toprak almayı başarmıştı. Crassus ise vergi tahsildarlarıyla yapılan sözleşmedeki şartların değiştirilmesini sağlamıştı. Caesar da hem toprak reformlarını yasa haline getirmiş hem de arzuladığı komuta görevine sahip olmuştu. Herkes halinden memnundu fakat bu durum uzun sürmeyecekti; triumvirlerin her birinin gelecek için başka planları vardı. Her Roma politikacısı gibi eninde sonunda amaçları bireyseldi. Tek başlarına başarı sağlayamayacaklarını bildiklerinden bir süre için güçlerini birleştirmek herkesin işine gelmişti. Fakat bu ittifakın temelinde paylaşılan bir ideolojiye veya davaya bağlılık yatmıyordu; kişisel çıkarların başladığı noktada sadakat bitiyordu. Caesar'ın her iki müttefikiyle de arası iyiydi ama bu onlara asla ihanet etmeyeceği anlamına gelmiyordu. Galya'daki başarılarına rağmen hâlâ bu ittifakın en az nüfuzlu üyesiydi ve Roma'da olmadığı da göz önüne alınırsa diğer ikisi arasındaki ilişkilerin devam etmesi onun için ölüm kalım meselesiydi. Pompeius ve Crassus'un yakın oldukları-

nı söyleyemeyiz; birbirlerinden hiç hazzetmezlerdi ve hayatları boyunca aralarındaki rekabet her an alevlenmeye hazırdı. Büyük çabalar sonucunda da olsa ellerinde ancak Caesar gibi bir konsül olunca istediklerini elde edebilmişlerdi. MÖ 58'deki konsüllerse her ne kadar triumvirlere yandaş olsalar da Caesar'ın kabiliyetinden yoksundu. Roma'daki başka kimse Pompeius veya Crassus kadar varlıklı, ünlü veya *auctoritas* sahibi değildi fakat tüm bunlar kişiye yetki değil, en fazla nüfuz sağlıyordu ve güçlerini birleştirdiklerinde bile kamusal hayatın tüm yönlerini sürekli olarak kontrol altında tutmaları mümkün değildi. Cato susturulamıyordu; o ve "iyiler" (*boni*) veya "en iyiler" (*optimates*) adı verilen zümreye dahil diğer şahıslar da büyük şöhrete, varlığa ve çok sayıda yandaşa sahipti. Bu durum çok sayıda başka hırslı şahıs için de geçerliydi. Bu şahısların triumvirlere karşı hisleri davranışlarını etkileyen nedenler arasında küçük bir role sahipti. Makam sahipleri, özellikle de Senato veya meclis toplantılarına başkanlık etme yetkisine sahip şahısların elinde (her ne kadar önemli olurlarsa olsunlar) başka senatörlerin sahip olmadığı fırsatlar vardı. MÖ 70'te Pompeius ve Crassus pleb tribünlüğünün tüm yetkilerini iade etmişti. Şimdiyse onlara en büyük muhalefet bu makamdan gelecekti.

Pleblerin 'Patricius' Tribünü

Pompeius ve Caesar (büyük ihtimalle Crassus'un tasdikiyle) Publius Clodius Pulcher'in MÖ 59'da *patricius* statüsünden pleb statüsüne geçmesini sağlamıştı (bkz. 8. Bölüm). Caesar nasıl Pompeius'un veya Crassus'un adamı değilse Clodius da aynı şekilde kendi yolunu çiziyordu. Triumvirler ona bir iyilik yapmıştı ve bunun karşılığında ondan yardım bekleyebilirlerdi fakat bu, tribünün onların kontrolünde olduğu anlamına gelmez. Bunun nedenlerinden biri Roma politikasının bireysel başarıya dayanan yapısı, bir diğeriyse tribünün son derece bağımsız biri olmasıydı. Kimse Caesar, Pompeius, Crassus, Cato, Cicero veya önde gelen herhangi başka bir senatörü nasıl kontrol edemiyorsa Clodius için de durum böyleydi. Kendisi Iulius sülalesinin aksine kuşaktan kuşağa Cumhuriyet'in kalbinde kalabilmiş ve üyeleri arasında sayısız konsül ve ünlü devlet adamı bulunan en seçkin *patricius* ailelerinden birine men-

suptu. Claudius ailesi gurur ve kibriyle nam salmıştı; İkinci Kartaca Savaşı sırasında Roma donanmasını hüsrana sürükleyen Publius Claudius Pulcher bu ailenin bir üyesiydi. Muharebe öncesi kendilerine verilen yemi, tanrıların Kartaca donanmasına karşı Romalıları kayırdığını gösterecek şekilde yemeyi reddeden kutsal tavuklar sinirini bozmuştu. Aniden tavukları yakalayıp denize atan Publius "eğer yemeyeceklerse, içeceklerini" beyan etti. Birkaç sene sonraysa Roma sokaklarında dolaşırken tahtırevanının yavaşlamasına sebep olan kalabalığa kızan kız kardeşi yüksek sesle keşke kardeşinin daha fazla yoksulu boğmuş olmasını arzuladığını söyleyecekti. Her ne kadar Claudius ailesi her zaman popüler olmasa da, her daim önemliydi. Statüsü artık resmen pleb olmakla birlikte Clodius herkesin gözünde hâlâ bir Claudius'tu ve bu ismin getirdiği *auctoritas*ın yanı sıra bu önemli *patricius* ailesinin yüzyıllar boyunca özenle kurduğu bağlantıların ve himayesi altındaki yandaşların desteğine sahipti.[3]

Claudius sülalesi diğer tüm aristokrat aileler gibi kendi çıkarlarının peşindeydi. Clodius'un babası, o henüz gençken vefat etmişti ve ailenin reisi, ailenin itibarına takıntılı sayılabilecek ölçüde büyük önem veren en büyük ağabey Appius Claudius Pulcher'di. Halihazırda büyük nüfuz sahibi olan bu ailenin en son kuşağının eli açıklığıyla kamu hayatında daha da önemli bir noktaya gelmişti. Sayıca fazla olmaları da güçlerine güç katıyordu. Clodius, Gaius adlı başka bir erkek kardeşin yanı sıra seçkin ailelere mensup kocaları olan üç de kız kardeşe sahipti. Bu üç kız kardeşten biri Catullus'un şiirlerinde Lesbia olarak geçen kadının ta kendisiydi; ikili arasında kısa süreli, tutkulu ve yasak bir ilişki yaşanmış fakat en sonunda reddedilen şair, en ağır dizelerinden bazılarını bu eski sevgilisine yazmıştı. Publius, öngörülemeyen davranışları ve cinsel maceralarıyla halkın diline düşen bu altı kardeşin en küçüğü ve en deli dolusuydu. Bona Dea skandalı Clodius'un kutsal geleneklere gösterdiği saygısızlığı ortaya koymuştu fakat en sonunda aklanması çetin ve dikkate değer biri olduğu anlamına geliyordu. Yasak ilişkilerinin yanı sıra kız kardeşlerinin hepsiyle ensest yaşadığı iddia ediliyordu. Alenen bu iddiada bulunan şahıslardan biri, kız kardeşlerden birinin kocası (gerçi hemen sonrasında boşanacaklardı) Marcus Lucullus'tu. Bu iddianın kötü niyetli bir dedikodudan ibaret olması kuvvetle muhtemeldir (önde gelen çok sayıda Romalı da aynı şeyle suçlanmıştır) fakat Clodius ve

kardeşleri söz konusu olduğunda fazla bir şeyden emin olamayız. Asia Eyaleti'nde Lucius Lucullus'un kadrosunda görev yaptığından beri Clodius ile Lucullus kardeşlerin arası açıktı. Bir akrabanın veya dostun emri altında görev yaparak askeri tecrübe kazanmak genç aristokratlar için son derece yaygındı ama aykırı bir kişiliğe sahip olan Clodius kayınbiraderine karşı bir ayaklanma başlatmıştı. Kısa bir süre sonra kız kardeşlerinden başka birinin kocasının kadrosuna geçen Clodius başka bir olaya karışmadan hizmetini tamamlamayı başarmıştı.[4]

Clodius MÖ 59'un Aralık ayında tribün olarak görevine başladığında ne yapacağını kimse tam olarak kestiremiyordu. Birkaç ay önce verdiği söze uyarak Caesar'ın yasalarına gerçekten karşı çıkmaya kararlı mıydı bilmiyoruz, büyük ihtimalle bu duruşu daha çok triumvirlere ne kadar ciddi olduğunu bildirme amaçlıydı. Clodius çıkarcıydı; isteği Roma vatandaşları (özellikle de maddi durumu iyi olmayanlar) nezdinde popülaritesini artırmaktı. Bu hususta en önemli yaptırımı İtalya'da devlet desteğiyle gerçekleşen tahıl tedarikiyle ilişkili yasaları yeniden yapılandırmak oldu, çıkardığı yasanın bir maddesine göre Roma şehir sınırları içinde ikamet eden vatandaşlara düzenli bir şekilde tahıl yardımı yapılacaktı. Bunun yanı sıra MÖ 64'te yürürlüğe giren *collegium* (meslek veya semt temelinde organize olan lonca ve örgüt) yasağını ortadan kaldırdı. Yürürlüğe giren başka bir yasaysa kötü alametleri bahane ederek kamu işleyişini aksatmayı suç haline getirdi (her ne kadar bu yaptırım Bibulus gibi şahısların önüne geçmek için yapılmış olsa da geriye dönük olarak işlemediğinden onun yaptıklarını geçersiz kılmıyordu) ve *censor*ların senatörleri azletme yönündeki yetkilerini kısıtladı. Bu yasaların hepsi MÖ 58'in Ocak ayında yürürlüğe girecekti. Bedava tahıl özellikle şehirli plebler arasında son derece popülerdi ve Clodius destekçilerini organize etme konusunda *collegium*ların da desteğine sahipti. Kârlı komuta vaatleriyle her iki konsülün de desteğini alan (konsüllerin her ikisinin de borçlarını kapatmak için paraya ihtiyacı vardı) Clodius gücünü sergilemeye karar verdi.[5]

İlk hedef Cicero'ydu; ünlü hatip kendisine hem Pompeius hem de Clodius tarafından verilen güvencelerin boş olduğunu görecekti. MÖ 63'te komplocuların idamı Cicero'ya yöneltilen ana suçlamaydı. Saldırı MÖ 58'de, Caesar henüz şehir dışına çıkmışken başladı (eyaletin komutasını üstüne aldığından şehre girmesi mümkün değildi); yeni vali olaylara se-

yirci kalmıştı ve zaten halihazırda iki yeni *praetor* tarafından kendisine yöneltilen saldırılarla uğraşıyordu. Caesar da katılabilsin diye Roma'nın resmi sınırlarının dışında bulunan Circus Flaminius adlı at yarışları için yapılan stadyumda halk meclisi toplandı. Caesar'ın Clodius'a verdiği destek sınırlıydı. Caesar komplocuların akıbetinin tartışıldığı toplantıda kullandığı argümanları tekrarlayacak ve idam edilmelerinin doğru olmadığına inandığını söyleyecekti. Fakat sırf Cicero'yu dava etmek için geçmişe dönük yasaların çıkarılmasının da yanlış olduğunu ekleyecekti. Aynı zamanda dokunulmazlık hakkından yararlanabilmesi için ünlü hatibe *legatus*larından biri olması teklifini yineleyecekti. Eğer Cicero bu teklifi kabul etseydi bu Caesar için önemli bir hamle olur, ünlü hatip muazzam bir minnet borcu altında kalırdı. Bunun yanı sıra Roma'da kendisine düşman ve son derece etkili bir şahıs da ortadan kalkmış olacaktı. Cicero hem Caesar'ın teklifini hem de Senato'nun olağanüstü *legatus* rütbesiyle yurtdışında devleti temsil etmesi isteğini reddetti. Daha sonraysa kendine güveni biraz da olsa kırılacak, ne Pompeius'un ne de sadakat beklediği çok sayıda önemli senatörün desteğine güvenemeyeceğini fark edecekti. Önde gelen çok sayıda senatörün Claudius ailesiyle bağlantısı vardı ve bu 'yeni adam' uğruna bunu riske atmak istemiyorlardı. Mart ayının ortalarında (Caesar'ın Galya'ya doğru yola çıktığı sıralarda) Cicero şehirden kaçıp gönüllü sürgüne gitti. Kısa süre içinde ağır bir depresyona girecek, makûs talihinden başkalarını suçlu tutacak ve bir anlık korkaklığından yakınacaktı. Clodius ünlü hatibi resmen sürgün eden ve mülküne el koyan bir yasa çıkartacaktı. Cicero'nun evi tribünün destekçilerinden oluşan bir çete tarafından yakılacak ve yerine hürriyet tanrıçası Libertas'a adanan bir sunak inşa edilecekti. Clodius, her ne kadar söz konusu olan güçlü aile bağlantılarından yoksun kibirli bir "yeni adam" da olsa ünlü bir eski konsülü ortadan kaldırarak gücünü göstermişti. Cato'nun ekarte edilmesiyse daha gizliden gizliye gerçekleşecekti; tribün, senatörün, adanın Roma İmparatorluğu'na katılımını denetlemek için Kıbrıs'a gönderilmesini sağlamıştı. Bu zengin krallığın Roma topraklarına katılmasının nedenlerinden biri yeni tahıl yardımını finanse etmekti ve bu süreçte yolsuzluğun engellenmesi için Roma'nın en ahlaklı vatandaşının gönderilmesine karar verilmişti. Bu onuru kabul eden Cato'nun forsu daha da artacaktı fakat bu işin arkasında neyin yattığının da şüphesiz farkındaydı. Cato'nun bu görevi kabul etmesi

tribünlerin devletin dışişlerine (normalde bundan Senato sorumluydu) fiilen karışmaya hakkı olduğunu kabul etmesi anlamına geliyordu.[6]

Kıbrıs süreci, Doğu düzenlemelerini kısmen değiştirdiğinden, bir yandan da Pompeius'a hakaret niteliğindeydi. Bundan daha utanç verici bir olaysa Pompeius'un evinde rehine olarak tutulan Armenia kralının oğlunun Clodius'un yardımıyla kaçmayı başarmasıydı. Tüm bunların yanı sıra tribünün kontrolündeki çetelerden biri (büyük ihtimalle bu anlaşmazlık sırasında Pompeius'un tarafını tuttuğu için) konsül Gabinius'u sokakta hırpalayacak, *fasces*ini kıracaktı. MÖ 58'in yazında Clodius, Caesar'ın çıkardığı yasaların geçerliliğini alenen sorgulamaya başlayacak, Bibulus'u eski mevkidaşının aleyhine şahitlik yapması için çağıracaktı. Geçen senenin Nisan ayındaki duruşuna geri dönmüştü; eğer Caesar'ın yasaları geçersizse pleb statüsüne ne olacağı ve bunun sonucunda sahip olduğu mevkinin nasıl etkileneceği konusunu ise tamamen göz ardı etmekte sakınca görmüyordu. Haziran ayında Pompeius Senato'yu Cicero'yu geri çağırmak için ikna etmeye çalışsa da bu tasarı sonunda veto edilmişti. Ağustos ayındaysa Clodius kölelerinden birine halka açık bir toplantıda hançerini yere düşürmesi emrini vermişti ve sorguya alınan bu köle Pompeius'u öldürmekle görevlendirildiğini söyleyecekti. Pompeius savaş meydanında son derece cesur bir adamdı fakat bir suikasta kurban gitmekten oldum olası korkardı; gençliğinde şahit olduğu olaylar düşünülürse bu pek de şaşırtıcı değildir aslında. Evinde inzivaya çekilen Pompeius birkaç ay boyunca dışarıya adımını atmayacaktı. Tribün olarak görev süresi dolduğunda Clodius nüfuzunun bir kısmını yitirdi ve bu durum Cicero'nun geri çağrılması yönündeki çabaların çoğalmasına yol açtı. Clodius hâlâ *collegia* üzerinden örgütlenen destekçi çetelere sahipti ve muhaliflerini tehdit etmek veya toplantıları bölmek için sıklıkla bunlara başvuruyordu. Pompeius'un cevabı, Clodius'un destekçileriyle başa çıkabilmek için kendi çetelerini kuran Titus Annius Milo ve Publius Sestius adlı iki tribünü desteklemek oldu. Her iki tarafta da çok sayıda gladyatör bulunuyordu ve aralarında sıklıkla birçok kişinin öldüğü veya yaralandığı ağır çatışmalar yaşanıyordu. Bu hadiseler Caesar'ın konsüllüğüne kıyasla çok daha sıklıkla gerçekleşiyordu ve hem çap olarak daha büyük hem de daha şiddetliydiler. Pompeius ayrıca İtalya'daki yandaşlarını ziyaret edip onlardan Roma'ya gelmelerini ve Cicero'yu geri çağırmak için yapılacak oylama-

da oy kullanmalarını istiyordu. MÖ 57'nin yazında bu yasa Senato'dan geçecek (ret oyu veren bir tek Clodius vardı) ve hemen sonra halk tarafından onanacaktı.[7]

Önceleri biraz ayak diretse de Caesar, Pompeius'un sergilediği örneği izleyecek ve yandaşlarına mektup yazarak tasarıyı desteklemelerini rica edecekti. Cicero'nun sürgüne gitmesini başından beri arzu etmemişti fakat konsüllüğü sırasında çıkardığı yasaların geçerliliğini sorgulayanlara ünlü hatibin destek vermesini engellemek de çıkarları dahilindeydi. Eline Cicero'yu minnet borcu altında bırakma fırsatı geçen Caesar, beklenileceği gibi bu fırsatın üzerine atladı. Önceden ayak diretmesinin (Publius Sestius eyaletine gelip onu ikna etmeye çalışmıştı) nedeni Cicero'ya Caesar'a karşı üstleneceği borcu hatırlatmak olabilir. Senato'nun Caesar onuruna şükran kutlamaları çıkarmasını sağlaması, bu borcun işaretidir. Pompeius'a olan minnet borcuysa (her ne kadar onu korumamasının anısını silmeye yetmese bile) daha fazlaydı ve Cicero kısa zaman içinde bu borcunu kısmen kapatacaktı. İtalya'ya tahıl ithali son derece düzensiz gerçekleşiyordu ve Clodius'un yürürlüğe koyduğu devlet kontrollü arz henüz doğru düzgün işlemiyordu. Cicero bu sorunu çözmek için Pompeius'a olağanüstü komuta verilmesini öneren bir tasarı hazırladı. Tasarının son taslağına göre bu komuta beş sene süreli olacaktı, gerçi tribünlerden biri (büyük ihtimalle Pompeius'un desteğiyle) generale imparatorluk genelinde tüm valilerinkini aşan *imperium* bahşedilmesini, hatırı sayılır ölçüde askeri ve maddi destek sağlanmasını da önermişti fakat bu önerisi rağbet görmemişti. Pompeius yeniden güçlenmişti ve her ne kadar kendisine verilen *imperium* onu Roma'ya girmekten alıkoyuyorsa da Senato ona bu konuda iltimas göstermekten veya şehir sınırları dışında toplanmaktan çekinmiyordu. Mısır'da ortaya çıkan sorunları çözmek için yetkisini artırmaya da çalışmıştı fakat bu çok sayıda kişinin arzuladığı bir görevdi ve en sonunda umutları boşa çıkacaktı.[8]

MÖ 56'nın başında Pompeius resmi bir mevkiye sahipti fakat Clodius da bu sene *aedilis* olarak göreve başlayacaktı. Milo'ya politik amaçlı şiddete başvurmaktan dava açmış fakat karşısında Pompeius ve Cicero'yu bulmuştu. Her iki taraf da beraberinde destekçilerinden oluşan çeteler getirmiş, bağırarak ve tehditlerle karşıtlarını sindirmeye çalışıyordu. Cicero kardeşi Quintus'a bu manzarayı şöyle anlatacaktı:

"Pompeius konuştu ya da daha doğrusu konuşmaya çalıştı; ayağa kalktığında Clodius'un çetesi bağırıp çağırmaya başladı. Konuşması sırasında sözü sadece bağırtılarla değil hakaret ve yuhalamalarla da bölünüyordu. Sözünü bitirdiğinde –durum göz önünde bulundurulduğunda büyük bir kararlılık örneği sergiledi, gözünü kırpmadan söylemek istediği her şeyi söyledi; tabiatındaki kudret bazen bağıranların susmasına bile sebep oluyordu- Clodius hızla ayağa kalktı. O da bizim destekçilerimizin bağırış çağırışlarının hedefi oldu –iltifatının karşılığını verdik doğrusu– ve ruh, ses ve hareketlerinin kontrolünü yitirdi. Bu durum Pompeius'un konuşmasını bitirdiği altıncı saatten sekizinci saate kadar Clodius ve Clodia hakkında hakaretler ve edepsiz şiirler eşliğinde devam etti. Sinirden beti benzi atmıştı ve hiddetli bir şekilde destekçi çetesine sordu --bağırışlara rağmen sesi duyuluyordu– halkı açlıktan kıran kimdi? "Pompeius!" diye cevap verdi yaltakçıları. İskenderiye'ye gitmek isteyen kimdi? "Pompeius!" dediler. SİZ kimin gitmesini istiyorsunuz? "Crassus!". O [Crassus] da duruşmadaydı ve Milo'ya karşı hiç de iyi hisler beslemiyordu."[9]

İki eski rakip arasındaki düşmanlık yeniden baş gösteriyordu ve Pompeius'un Cicero'ya anlattığına bakılırsa Clodius ve genç bir adamken MÖ 59'da onu diktatörlükle suçlayan, şimdiyse tribün mertebesine ulaşmış olan Gaius Cato'nun arkasında Crassus vardı. Crassus'un onu öldürmeye çalıştığını bile iddia ediyordu ve bu apansız korkunun kucağına bir kez daha düşerek taşralı yandaşlarından kendisine daha fazla muhafız göndermelerini istedi. Crassus'a güvenmeyen Pompeius, Caesar'a hâlâ ihtiyacı olup olmadığına karar vermeye çalışıyordu. Tahıl tedariki organizasyonundaki sorunlara hızlı ve kolay bir çözüm bulunamamıştı; hazinenin para sıkıntısı işi daha da zora koşuyordu. Cato varlıklı yeni eyalet Kıbrıs'tan henüz dönmediğinden adanın sağlayacağı hatırı sayılır maddi destekten de yoksundu. MÖ 59'da Campania'daki kamu arazilerinin dağıtımıyla birlikte Cumhuriyet ciddi bir gelir kaynağını yitirmişti. Cicero ve başka senatörler şimdi yasanın yürürlükten kaldırılmasını ve bu arazilerin yeniden devlet kontrolüne girmesini savunuyordu. Cicero'nun inancına göre Pompeius da böyle bir yaptırıma tamamen karşı değildi. Caesar'ın yasalarının tehdit altına girmesi yetmiyormuş gibi bir yandan da komutasını elinden almak isteyenler ortaya çıkacaktı. Tribünlerden biri derhal geri çağrılmasını öngören bir tasarı önerecekti. MÖ 55'in favori konsül adaylarından biriyse bu görevin bitiminde Caesar'ın yerini almak arzusundaydı. Konsülün adı

Lucius Domitius Ahenobarbus'tu; fil sırtında gezen ve Gallia Transalpina Eyaleti'nin iskânında büyük rol oynayan Ahenobarbus'un soyundan geliyordu ve bu aile bağlantısı bu hususta onun yararına işlemekteydi. Daha önce de Caesar'a karşıt tutumları olmuştu; MÖ 58'in ilk aylarında Caesar'ın konsül olarak yaptırımlarının geçerliliğini eleştiren *praetor*lardan biriydi. Cicero'nun anlatımına göre konsüllük Ahenobarbus'un doğuştan hakkıydı. Caesar bir bakıma başarılarının kurbanı olmuştu; kazandığı zaferler dolayısıyla onuruna verilen şükran töreni savaşın kazanıldığı anlamına geliyordu; beş yıllık komuta süresini doldurmasına gerek yoktu. Pompeius'un da Caesar'ın geri çağrılmasına fazla karşı çıkmadığı söyleniyordu. Crassus ise bu konuda sükûnetini koruyacaktı. Son zamanlarda Clodius'a gösterdiği destek (her ne kadar açık olmasa da herkes tarafından biliniyordu), gücünü ortaya koyuyor, Pompeius'un onu göz ardı edemeyeceğini gösteriyordu. Yeni görevine başlayan ve kendisine Senato tarafından hatırı sayılır finansal destek verilen Pompeius, bu ittifaka devam etmeye değip değmeyeceğinin hesabını yapıyordu. Triumvirlik çöküşün eşiğindeydi.[10]

Kısa süre sonra gerçekleşecek toplantı ileriki yıllarda halka açık bir tür zirve olarak ele alınacaktı; Roma dünyası triumvirlerin çıkarları doğrultusunda pay edilecekti. Suetonius'un anlatımına göre: "Caesar, Crassus ve Pompeius'u eyaleti sınırları içinde bulunan Luca adlı şehre çağırıp konsüllüğe yeniden aday olmaya, Domitius'u ekarte etmeye ve kendi komutasını beş sene daha uzatmaya ikna etti."[11] Appianos ve Plutarkhos, maiyetleriyle birlikte (120'den fazla *lictor*un bulunduğu söylenir) kuzeye, yani Luca'ya doğru yola çıkan ve bu üç büyük adam pazarlık ederken dışarıda bekleyen 200 senatörden bahseder. Bu hikâyenin tekrar edildikçe dallanıp budaklandığı açık; yazılış tarihi toplantıya daha yakın olan kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla toplantı bu kadar başarılı bir şekilde organize değildi ve birçok husus son anda halledilmişti. MÖ 56'nın baharında Pompeius'un gücü konusunda endişeye düşen Crassus, Cicero'nun Campania arazisi konusunu yeniden açacağı bir toplantıya katılmak üzere Caesar'ın eyaletinin sınırları dahilinde bulunan Ravenna'ya doğru aceleyle yola çıkacaktı. Pompeius'un 11 Nisan'da Roma'dan ayrılması planlanmıştı; tahıl tedariki hususunu çözmek için önce Sardinya'ya, sonraysa Africa Eyaleti'ne gidecekti. Her ne kadar Cicero bundan haberi olmadığını iddia etse de, Pompeius'un resmi gö-

revine başlamadan önce Gallia Cisalpina'nın batı kıyısında bulunan Luca şehrine gidip Caesar'ı ziyaret etmeyi amaçladığı ortaya çıktı. Eğer Cicero'nun söylediklerine inanırsak Crassus bu toplantıda mevcut değildi; onun çıkarlarını Caesar temsil ediyordu. Sonraları yazılan kaynaklara göre bu toplantıdan çıkan sonuç Pompeius ve Crassus'un MÖ 55'te konsüllüğe aday olmaları ve Caesar'ın görev süresinin beş sene daha uzatılmasıydı. Pompeius ve Crassus'a da konsüllüklerinin bitiminde bir eyaletin komutası verileceğinden gelecek birkaç sene boyunca triumvirlerin her biri ordulara ve resmi *imperium*a sahip olacaktı.

Bu anlaşmaya bakıldığında triumvirliğin ilk günlerine nazaran Caesar'ın forsunun arttığını görürüz. Bu buluşmanın öncülüğünü aslen onun yaptığını söylemek mümkün. Şahsi cazibesi şüphesiz Pompeius ve Crassus arasındaki düşmanlık ve şüpheyi ortadan kaldırmaya yardımcı olmuştu. Bu uzlaşmacı planı onun ortaya koymuş olması da kuvvetle muhtemeldir fakat işin sırrı, ilk anlaşmada da olduğu gibi, bu birliktelikten herkesin çıkar sağlayacağının açık olmasındaydı. Konsüllük ve akabinde prokonsüllük (ve tabii bunun sağladığı askerler) Crassus ve Pompeius'un hem şahsi güvenliklerini hem de Cumhuriyet içinde etkin rol oynamaya devam etmelerini sağlayacaktı. Tüm bunların yanı sıra bu durum herkese yeni askeri maceralara atılma olanağı da sunuyordu; bu özellikle, hem Pompeius'un hem de Caesar'ın askeri zaferlerinin gölgesinde kaldığını hisseden Crassus'a çok cazip geliyordu. Pompeius tatmin olmuştu. Son aylarda aralarındaki ittifakı bozmaya en yakın o gibiydi fakat triumvirliğin son bulması aslında onun da çıkarlarıyla uyuşmuyordu. Caesar'a sırtını dönmesi durumunda bile Senato'daki önde gelen asiller tarafından kabul görmeyecek, Cato'nun eleştirilerine ve Clodius'un düşmanlığına göğüs germeye devam edecekti. Arkadaşlarından biri tarafından verilen öğüde uyup Iulia'yı boşamamış olması da dikkate değer bir gelişmedir. Bunun nedenlerinden biri karısına karşı duyduğu sevgi olabilir fakat Caesar'la arasındaki bu bağlantıya hâlâ değer veriyor olması da kuvvetle muhtemeldir. Durumu en basit şartlar altında düşünürsek Kuzey İtalya'da konuşlanmış bir orduya komuta eden bir kayınpedere sahip olmak (özellikle de bu tarihte emrinde bir ordu olmadığını da göze alırsak) yabana atılacak bir avantaj değildi. MÖ 56'da yaptıkları ikinci anlaşma her triumvir için ilkinden daha kazançlıydı.[12]

Bu pazarlığın eriminin ve sonuçlarının tam olarak anlaşılması zaman alacaktı. Cicero hayrete düşmüştü fakat durumu tez zamanda kabullenecek ve ayak uyduracaktı. Nisan ayının başlarında genç aristokrat Marcus Caelius Rufus'u başarıyla savunan ünlü hatip, Clodius ve ailesine karşı şahsi bir zafer kazanacaktı. Rufus politik amaçlı şiddete başvurmak, cinayet ve Clodius'un kız kardeşi Clodia'yı öldürmeye teşebbüsten suçlanıyordu. Cicero'nun ustaca olduğu kadar saldırgan söylevi resmen kişilik katli niteliğindeydi; ensest suçlamalarına bir kez daha yer veriyor, "bu kadının kocası - özür dilerim erkek kardeşi demek istedim" türünden laflar ediyordu. Bu şahsi intikamın yenilenen triumvirliği ünlü hatip için daha katlanılabilir kılmış olması mümkündür. Triumvirler, Pompeius'un *legatus*larından biri olarak tahıl komisyonunda görev yapan Cicero'nun kardeşi Quintus'a, Pompeius ve Caesar'ın ünlü hatibi onları eleştirsin diye geri çağırmadıklarını alenen hatırlattılar. Büyük ihtimalle Mayıs ayının ilk aylarında Cicero Senato huzuruna çıkacak, Gallia Cisalpina ve Gallia Transalpina eyaletlerinin komutasının Caesar'ın elinden alınması ve yeni bir vali görevlendirilmesi tasarısı aleyhinde söylevler verecekti. Geçmişteki fikir ayrılıkları ne olursa olsun Caesar'ı yürekten övüyor, Galya'da kazandığı zaferlerin bu övgüyü haklı çıkardığını söylüyordu.[13]

> Gaius Caesar'ın komutası altında Galya eyaleti içinde savaştık; eskiden gelen saldırıları savuşturmakla yetiniyorduk. Generallerimiz bu halkların savaşla geri sürülmesi gerektiği fikrindeydi... Benzersiz ve kutsal cesareti Roma halkını korkunç felaket ve kayıplardan koruyan ve İtalya'yı adeta bir sel gibi boğan Galyalı güruhları önüne katan Gaius Marius bile onlara kasabalarında ve inlerinde saldırmadı... Gaius Caesar'ın aynı fikirde olmadığı açık. Sadece Roma halkına karşı silaha sarılanlara değil tüm Galya'ya boyun eğdirmemizin gerektiğini hissediyor. Bu nedenle ki talihin yüzüne bu kadar gülmesi insanı neredeyse sersemletiyor, Germenlerin ve Helvetlerin en zorlu ve en kudretli kavimlerini er meydanında helak etti, diğer halklarınsa gözünü korkutup Roma halkının kudret ve hükmünü kabul etmelerini sağladı. Generalimiz, askerlerimiz ve Roma halkının orduları sözü duyulmamış, hikâyesi yazılmamış topraklara ve ülkelere ayak bastı.[14]

Cicero'nun süslü sözlerinin yanı sıra Pompeius ve Crassus'un da desteğiyle Caesar'ın önce makamı tasdik edilecek, sonrasındaysa görev

süresi uzatılacaktı. Senato'dan Caesar'ın kurduğu yeni lejyonları finanse etme kararı da çıkmıştı; bunun nedeni Caesar'ın eyaletinin sağladığı kaynakların yetersiz kalması değil, Cumhuriyet'in böylesine seçkin bir hizmetkârına karşı cimri davranmak istenmemesiydi. Caesar'ın mevkisi sağlama alınmıştı fakat Crassus ve Pompeius'un MÖ 55'te konsüllüğe ulaşabilmeleri için daha fazla çaba gerekecekti. Gaius Cato tarafından Clodius'un desteğiyle örgütlenen ayaklanmalar MÖ 56'nın son aylarında seçimlerin yapılmasını engelleyecekti. En sonunda her ikisi de yenilenen triumvirlikle birlikte çalışmayı kabul edecekti. Bu tamamen pragmatik bir karardı fakat onları son yıllarda ikiliyi desteklediğine inanılan Crassus'un da ikna etmiş olması mümkündür. Pompeius ve Crassus adaylıklarını öngörülen zamandan sonra ortaya koymuştu ve seçimlerden sorumlu konsül Gnaeus Cornelius Lentulus Marcellinus bu hususta triumvirlere iltimas tanımayı reddediyordu. Seçimler bu yüzden Marcellus'un görev süresinin bitiminden sonra MÖ 55'in Ocak ayında *interrex* adı verilen geçici bir yüksek memurun denetiminde gerçekleşecekti. Diğer adayların çoğu direnişin faydasız olduğuna karar vermişti ama Ahenobarbus o kadar kolay vazgeçen biri değildi. Crassus'un oğlu Publius kısa zaman önce Galya'dan dönmüş ve beraberinde seçimlere katılmak için özel izin verilen çok sayıda asker getirmişti. Bu askerlerin arasında subaylar (belki *centurio*lar ve kesinlikle tribünler ve *praefectus*lar) da bulunmaktaydı fakat çoğunluğu iriyarı erlerden oluşuyordu. Seçim gününde kıyamet kopacaktı; Ahenobarbus yaralanmış, hizmetkârlarından biri öldürülmüştü. Sonunda zafer Pompeius ve Crassus'un olmuştu. Triumvirler bir kez daha Roma'yı kontrol ediyordu fakat ilk sefere nazaran çok daha fazla kaba kuvvet kullanmak zorunda kalmışlardı. Göz korkutma taktiklerine başvurarak Genç Cato'nun *praetor*luğa ulaşması engellendi. *Aedilis curules* seçimlerinde kavgalar o kadar yaygın ve kanlıydı ki, Pompeius'un üstü başı bir başkasının kanına bulanacaktı. Pompeius ve Crassus'un konsül olarak görev yaparken saldırıya uğramaları pek ihtimal dahilinde değildi fakat görev süreleri bittiğinde ve eyaletlerine gittiklerinde durum değişebilirdi. Clodius hâlâ ortalıktaydı ve ne yapacağını kestirmek zordu; Ahenobarbus ve Cato gibi başkalarıysa triumvirlere her zamankinden daha da karşıydı. Roma'da güç hiçbir zaman kalıcı değildi fakat zaman triumvirlerin zamanıydı.[15]

Atlantik Okyanusu'na Doğru

Her ne kadar Galya'daki askeri harekâtlar MÖ 56'da devam ediyor olsa da çapları önceki senelere kıyasla çok daha küçüktü. Helvetler, Ariovistus ve Belgae konfederasyonu birer birer mağlup edilmişti; Caesar'ın "tüm Galya sulh içinde" sözleri boşuna değildi. Bu yaz ciddi bir harekât düzenlemeyi tasarlamayan Caesar, Nisan ayına kadar Gallia Cisalpina Eyaleti'nde kalmayı ve Luca'daki durumu kontrol altında tutmayı başarmıştı. Galya'da hatırı sayılır bir rakip kalmadığından gözünü bir kez daha Balkanlar'a dikmiş olması mümkündür. Gelecek sene Britanya'ya bir sefer düzenleyecekti ve bunun planını şimdiden kurmuş olması ihtimal dahilindedir. Luca'daki toplantıya kadar politik endişeler Caesar'ı oyalamıştı fakat bu olayların sonucunda görev süresine beş yıl eklenen prokonsül bu sene büyük bir sefere çıkmaya gerek duymuyordu. *Legatus*larının komutasındaki bazı bölükler küçük çaplı operasyonlara çıksalar da ne komutanın ne de ana kuvvetlerin bu tür harekâtlara katılmasına gerek yoktu. MÖ 57'nin sonbaharında Sulpicius Galba komutasındaki XII. Lejyon Büyük San Bernard Geçiti'ni zapt etmeye çalışmıştı, amaçları Alpler'in ötesine giden bu geçidi askeri ve ticari konvoyların geçişine güvenli bir yer haline getirmekti. Bu harekât başarısızlıkla sonuçlandı ve Galba geri çekilmek zorunda kaldı. Ordunun diğer birlikleri kışı Gallia Comata bölgesinde geçiriyordu. Publius Crassus ve VII. Lejyon batıda, kendilerine teslim olan kabilelerin arasındaydı. Kabile büyükleri Romalıların rehine talebini yerine getirmişti ve her şey yolundaymış gibi görünüyordu.[16]

MÖ 56'nın baharında veya yaz mevsiminin ilk aylarında bu batılı kabilelerin tutumu tamamen değişecekti. Orduya tahıl tedarikini sağlamak için kabilelerle anlaşmaya gönderilen Romalı subayları tutsak eden kabileler, Crassus'a gönderdikleri mesajda tutsakları ancak kabilelerden alınan rehineler iade edildiğinde serbest bırakacaklarını söylüyorlardı. Yerli halkın en başta Romalıların bu kadar uzun süre kalacağının ve sürekli olarak yiyecek talep edeceklerinin farkına varmamış olmaları mümkündür. Bunu fark ettiklerindeyse gerilim her geçen ayla birlikte daha da artmıştı. Harekete geçen ilk kabile, toprakları günümüzde Güney Brittany'de kalan Veneti oldu. Bu kabilenin halkı denizcilikle uğraşırdı; Atlantik kıyı ticaretinde önemli bir rol oynuyorlardı. Dio'nun iddiasına

göre Caesar'ın planladığı Britanya seferinden haberdar olmuşlardı ve bu durumun adayla yaptıkları ticareti bozacağından ve piyasada rekabet oluşturacağından korkuyorlardı. Caesar'a ve tabii Romalı okurlarına göre bu, isyan demekti; kabileler yaptıkları anlaşmayı bozmuşlar, subaylarını (bu şahısların birkaçı atlı sınıfına mensuptu) esir almışlardı. Loire Nehri üzerinde bir donanma inşa edilmesini emreden Caesar, aceleyle bölgeye doğru yola çıktı. Romalıların zayıf düştüğü kanaatindeki diğer kabilelerin hızla yayılan bu isyana katılmasını istemiyordu. Galyalılar "isyana meyilliydi ve kolayca savaşa kışkırtılabiliyorlardı". Bunun yanı sıra tüm insanlar gibi "özgürlüğü derinden seviyor, kölelikten nefret ediyorlardı". Caesar ordusunu birbirinden bağımsız birkaç tabura böldü. Labienus geçen sene mağlup edilen Belgae kavmine dahil kabilelere göz kulak olacak, Crassus ise emrinde on iki *cohors* askerle (büyük ihtimalle VII. Lejyon'un yanı sıra birkaç bölük asker) Aquitania'ya gidecekti. Sabinus komutasında üç lejyon da kuzeye Normandiya'ya gönderildi.[17]

Geri kalan birlikler Caesar'ın komutasında Veneti'ye karşı yola çıkmıştı, isyanın kalbinin burası olduğu düşünülüyordu. Kabile savaş meydanında lejyonların karşısına çıkmaya yanaşmadığından Romalılar kayalıklı burunlarda kurulu kasabalarına saldırmaya başladı. Her ne kadar çok sayıda yerleşim bu şekilde ele geçirilse de yerli halk her defasında mallarının büyük bir kısmıyla birlikte gemilerine atlayıp kaçmayı başarıyordu. Kabilenin gücü gemilerinde yatıyordu. Caesar'ın anlatımına göre 280 gemiye sahiplerdi ve yeni Roma donanması gelmeden kabileye karşı çıkmak mümkün değildi. Galyalıların gemileri oldukça büyüktü; savaştan çok ticaret için tasarlanmışlardı ancak yine de Romalıların kürekli kadırgalarına çetin bir şekilde karşı koyabiliyorlardı. Akdeniz dünyasında donanma savaşlarında kullanılan teknikler mahmuzlama ve bordalamaydı. Bunlardan ilki Veneti gemilerinin kalın ahşap gövdesi karşısında etkisiz kalıyordu; ikincisiyse yüksek bordaları yüzünden son derece zordu. Roma donanmasına Decimus Brutus komuta ediyordu. Yaratıcılığı ve talihi sayesinde düşman donanmasını tek muharebede yok edecekti. Kuşatmalar sırasında kullanılana benzer teçhizatı düşman yelkenlerini yırtmak ve donanımını parçalamak için kullandılar fakat savaşta asıl dönüm noktası rüzgârın aniden kesilerek kürekleri olmayan Veneti gemilerini hareketsiz ve saldırıya açık bırakması oldu. Caesar ve ordunun büyük kısmı savaşı sadece izlemekle yetinecekti. Donanmala-

rından yoksun kalan Veneti kabilesinin kasaba ve köylerine gerçekleştirilen Roma saldırılarına direnme şansı yoktu ve derhal teslim oldular.

Roma müttefiki tek bir kabile bile onlar için araya girmeyecekti ve Caesar'ın Veneti'ye vereceği ceza ağırdı. Kabileyi yöneten konseyin tüm üyelerinin (büyük ihtimalle birkaç yüz kişi) kellesi vurulacak, geri kalanlarsa köle olarak satılacaktı. Tüm bölgenin insandan arındırılmış olması pek ihtimal dahilinde değildir ve bu kadar çok sayıda insanı toplamak kolay olmadığından kabilenin her üyesinin aynı kaderi paylaştığını söyleyemeyiz. Köle olarak satılanlar belki ele geçirilmiş veya teslim olmuş askerlik yaşındaki erkeklerdi. Ne olursa olsun bu Veneti için büyük bir darbeydi; tüm liderleri ve yaşlıları öldürülmüş, kabilenin büyük bir kısmı ortadan kaldırılmıştı. Bunun büyük bir sosyal ve politik tehcire yol açtığı açık. Caesar'a göre kendisinin bu korkunç cezayı uygun görmesinin nedeni, elçiye zeval olmayacağını göstermenin gerekliliğiydi. Bazı tarihçilerin buna haklı itirazı, tahıl toplamak için gönderilen subayların elçi sayılamayacağı yönünde olmuştur. Tüm bunlara rağmen Caesar'ın bu hususta tutumu Romalıların çoğu için geçerliydi. Subayları güya Roma müttefiki bir halkı ziyaret ederken tutsak alınmıştı (bu şahısların akıbetini bilmiyoruz; Caesar kurtarılıp kurtarılmadıklarından bahsetmez). Veneti'ye verilen bu ağır ceza herhangi bir Romalıya (özellikle de yüksek rütbeli subay ve atlı sınıfına dahil şahıslara) kötü davranılmasının yaratacağı korkunç sonuçları ortaya koyuyordu. Kabilenin Caesar'a sadık kalacağının garantisi olan rehineler sadece mağlup edilen kabilelerden değil, Romalıları hoş karşılayan kabilelerden de alınıyordu. Romalıları tutsak alarak bu sistemi tersine çevirme denemesinin başarıya ulaşmasına izin verilemezdi. Bu yüzden de Veneti'ye verilen ceza ibretiâlem olsun diye bu kadar ağırdı. Romalıların bu tip vahşice yaptırımlara yaklaşımı son derece pragmatikti. Nedensiz zulüm hoş karşılanmıyordu fakat eğer Roma'ya pratik bir avantaj sağlıyorsa (ve söz konusu olan yabancılarsa) vahşet kabul edilebilir bir şeydi. Bunun en aşırıya kaçan örneklerinden biri Crassus'un MÖ 78'de Spartacus'un takipçilerini topyekûn çarmıha germesiydi. İşine geldiğini düşünüyorsa Caesar da merhametten tamamen yoksundu.[18]

Labienus'un varlığı bölgede yeniden savaşın baş göstermesinin önüne geçecekti. Crassus Aquitania'da, Sabinus ise Normandiya'da muzaffer olacaktı. Yaz sonunda Caesar günümüzde Pas de Calais kıyılarında ve

Belçika içinde kalan topraklarda yaşayan Menapii ve Morini kabilelerine karşı harekete geçecekti. Bu saldırının nedeni, Caesar'ın ve Roma'nın gücünü kabul ettiklerine işaret edecek şekilde valinin huzuruna elçi yollamamalarıydı. Her iki kabilenin de geçen sene Romalıların karşısına çıkan Belgae ordusuna asker gönderdiklerine inanılıyordu. Bu kabile büyük kasabalardan yoksundu; küçük yerleşimler halinde dağılmışlardı. Romalılar bölgeye girdiklerinde bu küçük yerleşimler bile terk edilmiş, yöre halkı hayvanlarını ve yükte hafif mallarını toplayarak ormanlık ve bataklık arazide saklanmıştı. Bu arazi Romalıların ilerleyişini zorlaştırıyordu ve lejyonların önünde kesin bir hedef bulunmamaktaydı. Buldukları köy ve çiftlikleri yaksalar da düşmanı teslim olmaya zorlayamıyorlardı. Askerler ormanlık arazileri temizlemeye ve hayvanlarıyla birlikte düşman gruplarını ele geçirmeye başladılar fakat aynı zamanda pusuya düşürülüp fazlaca kayıp da vermekteydiler. Bu, şu ana kadar çıkılan seferlerden çok daha farklı bir savaştı ve sefer mevsiminin bitimine birkaç hafta kala elle tutulacak bir şey başarılamamıştı. Hava kötülemeye başlayınca Caesar geri çekilme kararı aldı; her iki kabile de namağluptu. Bu, her ne kadar bir başarısızlık örneği olsa da dünyanın sonu değildi. Yıl genel olarak iyi geçmişti; hem Galya'da, hem de politik durumun çözülmesiyle birlikte Roma'da işi rast gitmişti. Komutası güvende olan Caesar ertesi sene çıkacağı büyük çaplı seferlerin planını kurmaya başlamıştı. Veneti'ye verdiği ağır cezanın nedenlerinden biri de buydu. Halihazırda Britanya'yı hedef almış olması mümkünse de Illyricum sınırına doğru sefere çıkma ihtimali de bulunuyordu. Her halükârda ordusunun büyük kısmı başka bir yerdeyken Galya'da savaş çıkmayacağından emin olmak istiyordu. İsyan eden bu kabilenin vahşice bastırılması Caesar'ın öfkesinin korkulacak bir şey olduğunu herkese hatırlatacaktı.[19]

13. Bölüm

Denizin Ötesi: Britanya ve Germen Seferleri, MÖ 55-54

Kardeşim Quintus ve Caesar tarafından 25 Eylül'de Britanya kıyılarındaki en yakın yerleşimden gönderilen mektuplar 24 Ekim'de elime ulaştı. Britanya boyun eğmiş, rehineler alınmış. Ülke yağmalanmamış fakat haraca bağlanmış; ordu Britanya'dan geri dönüyor. – *Cicero, MÖ 54'ün Kasım ayının son günleri.*[1]

Kutsal Iulius ordusunun başında Britanya'ya ayak basan ilk Romalıydı. İlk giriştiği muharebeyi kazanarak yöre halkının gözünü korkutmuş ve sahili kontrol altına almıştı. Buna rağmen adayı kendinden sonraki kuşaklara miras bıraktığı söylenemez; en fazla onlara yolu göstermişti. – *Tacitus, yaklaşık MS 98*[2]

MÖ 56'da Galya'daki harekâtların hızı azalmıştı fakat Caesar ilk iki yıldaki performansını yeniden tutturmak istiyordu. Ya daha önceden ya da kış ayları sırasında bir sonraki hedefi olarak Britanya'yı seçmişti. Britanyalı kabileler kendisine karşı savaşan Galyalılara askeri destek verdiklerinden bu harekâtın gerekli olduğunu iddia ediyordu. Gerçekten de Kuzey Galya halkıyla Manş Denizi'nin diğer tarafında yaşayanlar arasında yakın ticari bağlar mevcuttu. Geçmişte aralarında politik bağların da bulunuyor olması muhtemeldir fakat Caesar Veneti ve diğer kıyı kabilelerine karşı giriştiği savaşları betimlerken Britanyalıların büyük çaplı bir katılımından bahsetmez. Yine de Kuzey Avrupa halkları arasında savaşçı bireyler yaygın olarak başka kabilelere mensup ünlü şeflerin emrinde görev yapardı ve bazı Britanyalıların bu şekilde Caesar'ın lejyonlarının karşısına çıkmış olması mümkündür. Britanya kabilelerinin Roma'nın Galya'daki çıkarlarını tehdit ediyor olduğu iddiası önünde sonunda bir bahaneden ibaretti; Britanya, Caesar'ın dikkatini başka nedenlerden dolayı çekiyordu. Bu adada zengin doğal kaynakların bulunduğu söyleniyordu; bu da savaşın kârlı olacağı anlamına geliyordu. Suetonius'un iddiasına göre Caesar'ın incilere olan düşkünlüğü de bu

konuda bir etkendi; Britanya kıyılarında nadide incilerin bulunduğuna inanıyordu (bu inancın yanlış olduğu ortaya çıkacaktı). Ganimetten fazla arzuladığı tek bir şey varsa o da bu keşfedilmemiş diyarlara bir Roma ordusunun başında giden ilk kişi olarak kazanacağı şan ve şöhretti. Bu hususta Britanya'nın çekici bir hedef olmasının sebeplerinden biri de denizaşırı bir ülke olmasından kaynaklanıyordu; bu adanın, dünyayı çevrelediğine inanılan okyanusun en ucunda olduğu düşünülüyordu. Ne Yunanlar ne de Romalılar Britanya ve halkı hakkında fazla bilgiye sahipti ve bu bilgisizliklerinden kaynaklanan boşluğu garip mahlûklar ve acayip geleneklerle ilgili çılgın hikâyelerle dolduruyorlardı; benzer bir durum, Avrupalılar Yeni Dünya'yı keşfettikleri zaman da yaşanacaktı. Britanya'da kazanılacak bir zafer, hangi sınıfa dahil olursa olsun her Romalının ilgisini çekecek bir şeydi.[3]

İhanet ve Katliam

Caesar beklenildiği gibi kışı Gallia Cisalpina'da geçirdi; bir başka göçten haberdar olduğunda hâlâ oradaydı. Usipetes ve Tencteri adlı iki Germen kabilesi Ren Nehri'nin doğusundaki anavatanlarından ayrılmış, nehri geçerek Galya'ya girmişti. Caesar'ın iddiasına göre sayıları 430.000'i buluyordu; eğer Helvetlerde olduğu gibi yaklaşık olarak her üç kadın, çocuk veya kendilerine bağımlı kişiye bir savaşçı düştüğünü kabul edersek eli silah tutan erkeklerin sayısı 100.000'i geçiyordu. Her zamanki gibi bu sayılara şüpheyle yaklaşmamız gerekse de hatırı sayılır miktarda Germen'in bu göçe katıldığı açık. Aynı Helvetler gibi bu kabilelerin de tek bir konvoy değil geniş bir alana yayılmış çok sayıda grup halinde hareket ediyor olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu göçün sebebi bir kez daha savaş ve yağmaydı ama bu defa söz konusu kabileler daha büyük ve daha güçlü komşuları Süevlerin zulmünden kaçıyordu. Süevleri bir kavim olarak değil de birbirleriyle bağlantılı kabilelerden oluşan bir konfederasyon olarak düşünmek daha doğru olur; Caesar'ın iddiasına göre diğer Germen kavimlere kıyasla daha vahşi, dolayısıyla da daha tehlikeliydiler. Caesar'ın anlatımına göre Süev savaşçılarının sayısı diğer her kavme kıyasla çok daha fazlaydı ki bu savaşçıların yarısı her sene savaşa hazırdı. Germen kabileleri cengâverliklerinin bir sembolü ve yağ-

macılara karşı caydırıcı bir önlem olarak sınırlarında yerleşime izin vermez, bu boş toprakların genişliğiyle iftihar ederlerdi. *Commentarii*'de yer verilen bir dedikoduya göre (Caesar bunu ne doğrular ne de yalanlar) Süevlerin çevresindeki kabileler onlara ancak bin kilometre kadar yakın yarlarda yerleşmeye cesaret edebiliyordu. Her ne kadar güçlü komşularının amansız saldırılarına artık direnemeyecek bir duruma düşmüş olsalar da Usipetes ve Tencteri kabileleri hâlâ savaşçı halklardı; nehir geçişini tutan Belgae kavmine dahil Menapii kabilesi onların önünü sadece bir süreliğine kesebilmişti. Geçmekten vazgeçiyormuş izlenimi yaratmak için kasabanın üç gün kadar doğusunda bir mesafeye geri çekilen Germenler gecenin karanlığında ani bir süvari saldırısı gerçekleştirecekti. Bu hileyle gafil avlanan Menapii kabilesi, organize bir müdafaa veremeyecek şekilde dağıldı. Kabilenin ele geçirilen kayıkları göçmenleri nehrin bir kıyısından diğerine taşımak için kullanılacaktı. İki Germen kabilesinin Menapii'den ele geçirdikleri erzak onlara kışın geri kalanı boyunca yetecekti; kışı da zaten istila ettikleri yerleşimlerde geçireceklerdi.[4]

Caesar ordusuna normal zamandan önce katılma kararı aldı. Bölgeye vardığında göçmenler yola çıkmıştı bile; güneyde bulunan Eburones ve Condrusi kabilelerinin topraklarına doğru ilerliyorlardı. Bunu izleyen sefer son derece tartışmalı geçecek, Caesar'ın verdiği kararlar, Senato'da valiyi görevini ciddi bir şekilde suistimal etmekle suçlayan Cato tarafından eleştirilecekti. Bu nedenden dolayı *Commentarii*'de sunulan kayıtlar Caesar'ın her hareketini savunma; mantıklı ve onurlu bir şekilde kendisinden beklenen ölçüde soğukkanlılık ve maharet göstererek davrandığını sergileme amacı taşıyordu. Fakat önünde sonunda Caesar'a en ağır eleştirileri yönlendirenler bile bu iki Germen kabilesinin Galya'ya girişinin Roma'nın çıkarlarına aykırı düştüğünü kabul etmek zorundaydı. Bölge henüz resmen imparatorluğun bir parçası değildi ve kabileler hâlâ özerkliklerini koruyordu fakat hepsi ya alenen veya üstü örtülü bir biçimde Roma egemenliğini kabul etmişti. Caesar'ın koşullarını henüz kabul edip rehine vermeyen Menapii kabilesi bu hususta bir istisnaydı fakat Eburones ve Condrusi kabileleri MÖ 57'de bu koşulları yerine getirmişti. Prokonsül başından beri müttefiklerini her düşmandan korumaya hazır olduğunu vurgulamış, çıktığı her seferde hem Roma'yla yapılacak bir ittifakın faydalarını hem de imparatorluk lejyonlarına karşı çıkanların başına gelecekleri açıkça sergilemişti.

Göçmenler Caesar'ın oluşturduğu bu güç dengesini değiştirmişti. Galya'da onların yerleştirilebileceği boş toprak bulunmamaktaydı ve kendilerini kabul etmeyenlere kaba kuvvetle karşılık vereceklerini ortaya koymuşlardı. Bu sayıca üstün ve şanlı savaşçı kabilesiyle ittifak kurma planları yapan kabilelerin (daha doğrusu bu kabilelere mensup bazı şeflerin) onları hoş karşılaması olasılık dahilindeydi. Ariovistus, Helvetler ve Caesar da aynı nedenlerden dolayı bazı Galyalı liderler tarafından hoş karşılanmıştı. Bu göçmenlerle kurulacak bir ittifak özellikle lejyonların son zamanlarda mağlup ettiği kabileler gibi Romalıların bölgeye girişinden zarar gören topluluk, zümre veya şahıslar için son derece çekici bir fırsattı. Bu durum hem farklı kabilelerin içinde hem de kabileler arasında yeni rekabet ve çatışmaların oluşmasına yol açmıştı; bu çatışmalardan galip çıkanların Roma değil Germen desteğine bel bağlamış olmaları mümkündü. Caesar, Ariovistus'u Galya'dan sürdüğünde Germen kabilelerini Ren Nehri'ni geçmekten men ettiğini açıkça beyan etmişti. Gördüğümüz gibi Germenler ve Galyalılar arasındaki farkları sıklıkla abartıyor, Germenlerin Roma için tehlike arz ettiğini sürekli vurguluyordu. Fakat tüm bu abartılara rağmen iki ırk arasındaki farklar ve Roma çıkarları için var olan tehdit tamamen onun uydurması değildi. Romalılar, sınırları çevresindeki topraklara yeni kavimlerin girişini hiçbir zaman hoş karşılamamıştır.[5]

Caesar Galya'da bulunan orduya yetiştiğinde göçmenler hakkında daha fazla bilgi sahibi oldu. Bu bilgilerin çoğu (Alpler'in güneyinde eline geçen raporlar gibi) kışlık ordugâhlara komuta eden *legatus*lardan geliyordu. Caesar'ın *legatus*ları Germenlere karşı doğrudan harekete geçmemişti. Bu durum kısmen biri kış aylarında sefere çıkmanın güçlüğünden kaynaklanıyordu fakat bunun yanı sıra *legatus*lardan fazla inisiyatif göstermeleri beklenmezdi; kendi başlarına böyle bir harekâta kalkışmaları münasebetsiz olurdu. Caesar'ın eline müttefik kabilelerden de raporlar ulaşıyordu. *Commentarii*'de anlatımına göre eyaleti içinde yolculuğa çıktığında Galyalı asilzadelerin evlerinde kalmak Caesar'ın huyuydu. Böylece hem dostluklarına ne kadar değer verdiğini sergiliyor (misafirperverliğin Galya kültüründe önemi büyüktü) hem de his ve görüşlerini değerlendirme şansı buluyordu. Roma'da olduğu gibi Galya'da da Romalı bir *magister*in görevlerinin çoğu yakın ilişkiler aracılığıyla gerçekleşiyordu. Caesar'ın kaynaklarından öğrendiği kadarıyla durum

pek iyi değildi. Bazı kabileler ve kabile şefleri halihazırda Germen göçmenlere askeri destek karşılığında toprak önermekteydi. Tüm kabile liderlerini bir konseye çağıran Caesar, onlardan beklenen süvari ve erzak yardımını yapmalarını talep etti. Bazı kabile şeflerinin Germenlerle iletişim içinde olduğunu bildiğinden bahsetmedi. Eğer bu iki kabileyi tez elden mağlup edebilirse bunun zaten bir önemi kalmayacaktı. Hazırlıklarını tamamlayan Roma ordusu kuzeye doğru yola koyuldu.[6]

Ordu Germen kabilelerine birkaç günlük mesafeye geldiğinde Caesar'a bir delegasyon gönderilecekti. Süevler tarafından anavatanlarından nasıl sürüldüklerini anlatan elçiler Caesar'dan kendilerine toprak bağışlamasını ya da en azından ele geçirdikleri topraklara yerleşmelerine izin vermesini istediler. Caesar anlatımında bir kez daha barbarların cüretini vurguluyordu; isteklerini reddettiği takdirde savaşmaya hazırlardı; Süevler dışında kimseden korkuları yoktu. Prokonsül bu isteklere "gerektiği gibi" cevap vermiş ve Galya'ya yerleşmelerine izin veremeyeceğini söylemişti. Onları Ren Nehri'nin doğu kıyısında yaşayan Ubii kabilesinin toprakları içine yerleştirmeyi teklif etti. Bu kabile de Süevlerin saldırısı altındaydı ve kısa bir süre önce kendisine elçi gönderip yardım istemişti. İki kabilenin elçileri bu öneriyi halklarına ileteceklerini ve üç gün içinde cevap vermek için döneceklerini söylediler. Caesar'dan bu sırada ilerleyişini durdurmasını rica ettiler. Bunun zaman kazanmak için yapılan bir hile olduğu fikrinde olan Caesar bu ricayı reddetti; Germen süvari birliklerinin yağma ve erzak toplamak için akınlar düzenlediğinden haberdardı.[7]

Romalılar kabile ordugâhıyla aralarında yaklaşık 20 kilometre mesafe kalıncaya kadar ilerlemeye devam etti. Bu ilerleyiş büyük ihtimalle üç gün kadar sürmüş olsa gerek; cevap vermek için dönen heyet bu noktada Caesar'ın karşısına çıkacaktı. Bir kez daha Caesar'dan durup beklemesini rica ettiler fakat lejyonlar ilerlemeye devam etti. Caesar elçilerin ricalarından birini kabul edecek, öncü süvari birliklerine karşılaştıkları Germenlere saldırmamalarını emredecekti. Saldırıya uğramaları durumunda destek birlikler ve müttefik süvariler kendilerini müdafaa etmekle yetinecekti. Bunun yanı sıra Germenler, Ubii kavmine elçi göndermek ve kendi aralarında bir anlaşmaya varmak için izin istiyordu. Bunun gerçekleşmesi için kendilerine üç gün daha tanıması ricasında bulundular. Caesar duruma şüpheyle yaklaşıyor, bunun akıncı birlikle-

re geri dönecek zamanı sağlamak için kullanılan bir bahane olduğunu düşünüyordu. Bu düşüncesinde haklı olması ihtimal dahilindedir; eğer Germenlerin arzusunun gerçekten de barışçıl bir anlaşmaya ulaşmak olduğunu kabul edersek bunu arkalarını sağlama alıp yapmaları çıkarları dahilinde olurdu. Eğer amaçları savaşmaksa Menapii'yle çatışmada ön saflarda yer alan ve aralarında şüphesiz en çetin savaşçılarının bulunduğu bu birliklerin de muharebeye katılmasını tercih ediyorlardı. Buna ek olarak eğer akıncılar erzak getirmeyi başarabilirse anlaşma süreci veya askeri manevralar sırasında kabilelerin tedariki kolaylaşacaktı.

Caesar mütevazı bir tavizde bulunup ordugâhını su kaynağına yakın bir mevkiye taşımak için gün içinde sadece 7 kilometre kadar ilerleyeceğini söyledi. Bu sırada iki tarafın süvari birlikleri arasında çatışmalar başlamıştı. Germenlerin ordugâhını korumakla görevli 800 süvari bulunuyordu. Caesar'ın ise 5.000 süvarisi vardı fakat devriye ve öncü birlikleri olarak görev yaptıklarından büyük ihtimalle bir noktada yoğunlaşmamışlardı. Buna rağmen sayıca çok daha üstün ve atları daha büyük olan Galyalı destek birliklere karşı Germenlerin kısa süre içinde üstünlüğü ele geçirmeleri kayda değer bir durumdur. Caesar'ın anlatımına göre ilk Germenler taarruza geçmiş, Galyalı süvarilerin bir kısmını bozguna uğratmışlar, fakat hemen arkasından destek kuvvetlerle karşılaşmışlardı. Germenlerin büyük kısmı atlarından inip yaya olarak savaşmaya karar vermişti. Germen süvari birliklerine sıklıkla eşlik eden seçkin piyadeler tarafından destekleniyor olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bozguna uğrayıp kaçmaya başlayan Galyalılar destek birlikler ve müttefik süvariler arasında paniğe yol açtı; birkaç kilometre ötede konuşlanan ana kuvvete doğru dehşet içinde topyekûn bir kaçış başladı. Caesar ateşkesi, gafil avlanan müttefiklerine saldıran Germenlerin bozduğunu iddia eder. Başka bir yerdeyse Germenlerin ata eyersiz bindiklerinden, Galyalılar gibi eyer kullanan süvarilerden nefret edip ellerine geçen her fırsatta bu tip şahıslara saldırdıklarından bahseder. Tam olarak ne olduğunu belki de hiç bilemeyeceğiz; durumun o zaman bile açık olmaması mümkündür. Hem Galyalılar hem de Germenler bireysel cesaret ve maharete önem veren halklardı. Savaşçılar arasında sıkı disiplin sağlamak bir lider için kolay değildi; farklı kabilelere mensup bu kadar çok sayıda savaşçı bir araya geldiğinde kan dökülme riski had safhaya ulaşıyordu. Savaş başlamadan önce taraflarca birbirine yöneltilen alay-

lar bireysel düellolara veya topyekûn bir çarpışmaya yol açabiliyordu. Galya'da yapılan seferler boyunca Germen savaşçıların Galyalılara karşı kolayca üstünlük sağladığını görürüz; kazandıkları her zaferle birlikte vahşi şöhretleri artıyordu. Bu karşılaşmada Caesar'ın müttefiklerinden yetmiş dördü hayatını kaybetmişti. Kayıplarını açıkça belirttiği ender anlardan biridir bu. Hayatını kaybeden şahıslardan biri Piso adlı Aquitanialı bir aristokrattı; dedesi kavminin kralıydı ve Senato tarafından "Roma halkının dostu" ilan edilmişti. Bozgun sırasında Piso kardeşini kurtarmak için geri dönmüştü fakat kaçış esnasında atından düşmüş, çevresi sarılmış ve öldürülmüştü. Bunu görüp atını gerisingeri düşman üstüne süren kardeşi de aynı kaderi paylaşmıştı.[8]

Caesar bu çarpışmanın Germen kabilelerin ihanetini ortaya koyduğunu iddia eder; saldıracak duruma gelinceye kadar onu pazarlıkla oyalamışlardı. Bu görüşün doğru olup olmadığı tartışmaya açıktır; eğer doğru kabul edersek bir çatışmaya yol açmanın çıkarları dahilinde olmadığını da varsaymak zorundayız. Çarpışma hakkındaki dedikoduların yayılmasından ve bunu büyük bir yenilgi olarak algılayan Galyalı kabileler arasında asayişi bozmasından korkan Caesar *legatus* ve *quaestor*larını huzuruna çağırarak ertesi gün tam taarruza geçilmesi yönünde emir verdi. Ertesi sabah lejyonlar savaşa hazırlanırken büyük bir Germen heyeti Caesar'ı ziyarete geldi. Heyet en nüfuzlu liderleri ve kabile şeflerini içeriyordu; geçen günkü saldırıdan dolayı özür diliyor, ateşkesi bozmak istemediklerini ve müzakerelere hâlâ devam etmek istediklerini dile getiriyorlardı. *Commentarii* Germenlerin "ihanetini ve ikiyüzlülüğünü" vurgular ve Caesar'ın duygularını ortaya koyduğu ender anlardan birinde eline geçen bu fırsattan dolayı "sevinçle dolduğundan" bahseder. Kendi subaylarının alıkonulması hususunda duyduğu öfkeyi unutarak (iki durum arasındaki en önemli fark bu şahısların kendi askerleri ve Romalı olmasıydı) elçileri tutuklattı. Lejyonların oluşturduğu, kısa süre içinde *triplex acies* savaş düzenine geçebilecek üç kol Germen mevzisiyle aralarında bulunan yaklaşık 13 kilometrelik mesafeyi hızla kat etti. Usipetes ve Tencteri kabileleri lidersiz kalmış ve gafil avlanmıştı; saldırıyı takip eden şey muharebe değil, adeta bir katliamdı:[9]

> [Düşmanın] içine düştüğü dehşet savaşın karmaşası ve keşmekeşi içinde ortaya çıktığında askerlerimiz topluca ordugâha saldırdı. Eli hâlâ silah tutanlar erzak ve le-

> vazım arabaları arasında bir süre daha direnmeyi başardı, geri kalanlarsa, kadınlar ve çocuklardan oluşan bir güruh... her yönde koşuşturuyordu. Caesar, bu kişileri yakalamaları için süvari birliklerini gönderdi.
>
> Arkadan gelen feryatları duyan ve çevrelerinde yurttaşlarının öldürüldüğünü gören Germenler silahlarını yere attı, askeri sancaklarını düşürüp kamptan kaçmaya başladılar. Meuse ve Ren nehirlerinin buluştuğu noktaya ulaştıklarında kaçmaktan yorulmuşlardı. Çok sayıda kişi hayatını kaybetmişti, geri kalanlarıysa nehre atlayıp korkuya, yorgunluğa veya suyun akışına yenilerek boğulacaktı.[10]

Bu tek taraflı savaşta Caesar'ın ordusunda can kaybı yaşanmadığı gibi yaralıların sayısı bile oldukça azdı. Her ne kadar Germen ordusunun kayıplarından bahsetmese de büyük ihtimalle oldukça fazlaydı; çok sayıda kişi öldürülmüş veya köle olarak satılmıştı. Kaçanların sayısı daha fazlaydı fakat tüm mal ve mülklerini geride bırakmak zorunda kalmışlardı. Eğer iki kabileyi oluşturan tüm grupların aynı kampta olmadığını varsayarsak bazılarının daha az zarar görmüş olmaları mümkündür. Kaçabilen gruplardan en organize olanları akıncı süvari birlikleriydi ve bunlar da Ren Nehri'ni geçip Sugambri kabilesine sığınacaktı. Halklarının yenilgiye uğratılıp dağıtılmasından sonra kabile liderleri serbest bırakılmış fakat topraklarını yağmaladıkları Galyalıların hiddetinden korkan bu şahıslar Roma ordugâhında kalmaya karar vermişlerdi.[11]

Romalılar, kendilerini "böyle büyük bir savaşın korkusundan kurtaran" bu kolay zaferi kutlamalarla karşılamışlardı. Bu başarı Caesar'ın önceki zaferleriyle oluşan Galya'daki Roma egemenliğini iyice pekiştirdi. Bu sefer hızla tamamlandığından eğer Britanya'ya da bir sefer düzenlemek istiyorsa bunu yapmak için hâlâ zamanı vardı. Pratik açıdan bu zafer Roma'nın yararınaydı fakat haberler şehre ulaştığında bazı senatörler tarafından hoş karşılanmayacaktı. İlk raporların Caesar'dan gelmiş olması pek ihtimal dahilinde değildir; büyük ihtimalle Roma bu olaylardan Caesar'ın kadrosundaki subaylar tarafından yazılan mektuplar veya (doğrudan veya dolaylı olarak) orduyla birlikte seyahat eden tüccarlar sayesinde haberdar olmuştu. Bu hususta Caesar'ı eleştirenlerin başında Cato geliyordu; en büyük eleştirisi katliamla ilgili değildi; prokonsülün elçileri tutuklayarak ve ani bir saldırı gerçekleştirerek ateşkesi ihlal ettiğine inanıyordu. Romalılar ırklarının dürüstlüğüne (*fides*) son derece önem verir, bunun onları diğer (Roma bakış açısına göre) ikiyüz-

lü halklardan ayrı tuttuğuna inanırlardı. Her ne kadar gerçek hayatta bu hep böyle işlemese de resmi anlaşmalara uymanın müzakereleri kolaylaştırdığının farkındaydılar. Dahası Romalıların tanrılarla özel ilişkileri savaşlardaki kayda değer başarılarla kendisini gösterirdi ve bu da fazilete ve kutsal yükümlülüklerle yeminleri ciddiye almalarına dayanıyordu. Senatörlere hitap eden Cato, onlardan Caesar'ı mağdur ettiği kişilere teslim etmelerini ve bu suçun yarattığı kirliliği kendi üstlerine çekmemelerini, şehre zeval vermesine engel olmalarını isteyecekti. "Yine de" diyordu Cato "tanrılara kurban keselim ki şehrimizi kayırsınlar ve generallerinin çılgınlığından dolayı askerleri cezalandırmasınlar".[12]

Geçmişte Romalıların yapılan bir haksızlıktan dolayı *magister*lerini yabancı bir düşmana teslim ettikleri olmuştu. MÖ 137'de konsül Gaius Hostilius Mancinus, ordusunun Numantia kasabası yakınlarında İberya Keltleri tarafından sarılmasına izin vermişti. Mancinus teslim olarak askerlerinin hayatını kurtarmayı başarmıştı. Şartları Numantialıları gözeten bir barışa Roma'nın razı olması koşuluyla ordu serbest bırakılmıştı. Bu anlaşmayı onamayı reddeden Senato, Mancinus'un prangaya vurulup Numantia surları dibine bırakılmasını emretti. (İberya Keltleri bunu pek önemsemişe benzemez. Mancinus Roma'ya geri dönecek ve Romalı bir aristokrata yakışacak şekilde, çıplak ve zincire vurulmuş halde betimlendiği bir heykel yaptıracaktı. Bu heykel, Cumhuriyet adına kendini kurban etmeye hazır olduğunu vurgulamak amacıyla evinin başköşesinde sergileniyordu.) Cato'nun Caesar'ı Mancinus gibileriyle karşılaştırması kimsenin aklına yatmamıştı. Geçmişte bu tip teslim olaylarının gerçekleşme nedeni, yenilgiler için birini suçlama veya Romalıların çıkarlarına uymayan bir anlaşmayı geçersiz kılma isteğiydi. Caesar ise zafer üstüne zafer kazanmıştı ve durum bu şekilde devam ettiği sürece (özellikle de Pompeius ve Crassus'un konsül olduğu da göz önünde bulundurulduğunda) Senato'nun Cato'nun taleplerine uyması düşünülemezdi. Buna rağmen senatörlerin durumdan rahatsız oldukları açıktı; Senato, "Galya bölgesindeki durumu incelemekle" görevli bir komisyon oluşturacaktı.[13] Bildiğimiz kadarıyla böyle bir komisyon bölgeye hiçbir zaman gönderilmedi. Cato'nun eleştirilerinden rahatsız olan Caesar, Senato huzurunda okuması için bir arkadaşına yazdığı mektupta yaptıklarını savunacaktı ve "Hakkında hakaret ve kınamayla dolu bu mektup okunduğunda Cato ayağa kalkacak, öfkeli veya kavgacı değil hazırlıklı ve hesaplı bir

şekilde, kendisine yöneltilen suçlamaların taciz ve alaydan ibaret olduğunu, Caesar'ın çocukça ve bayağı davrandığını ortaya koyacaktı".[14] Cato bu durumu kendi yararına çevirebilecek kadar iyi bir oyuncuydu. Eğer Caesar orada olsaydı belki de bu sözleri daha etkili olacaktı veya en azından tartışmayı kaybettiğinin farkına varıp konuyu değiştirebilecekti. Caesar'ın işi kolay değildi; Roma'da gerçekleşen senato veya halk toplantılarına katılamıyordu. Bu mektubun okunmasının akabinde Cato, Caesar'ın tüm icraatını detaylı bir şekilde eleştirmeye koyulmuştu. Bu noktada Cato'nun veya Caesar'a düşman başka şahısların yapabileceği pek bir şey yoktu fakat Caesar'a karşı kurulan bu tür politik tuzaklar bitmek bilmiyor, Cumhuriyet, prokonsülün başarılarını resmi olarak kutlarken bile arka planda sürekli olarak devam ediyordu.[15]

Tencteri ve Usipetes kabilelerinin katliam haberinin Roma'ya ulaşması zaman alacağından bu tartışmaların MÖ 55'e kadar gerçekleşmiş olması pek ihtimal dahilinde değildir. Kazandığı zaferin hemen akabinde Caesar ordusunu Ren Nehri'nin karşı kıyısına çekerek Germen kabilelerini Galya'yı istila etmekten caydıracak bir gövde gösterisi yapmaya karar verdi. Bu harekâtın bahanesi, halihazırda prokonsüle rehine vermiş ve Süevlere karşı desteğini rica etmiş olan Ubii kabilesini korumaktı. Caesar, ordusunu karşı kıyıya taşımak amacıyla kabile tarafından kendisine teklif edilen salları "fazla riskli oldukları ve Roma halkının gururuna yakışmadıkları" için reddedecek, bunun yerine lejyonlara bu noktada bir köprü kurmalarını emredecekti. Bu köprünün tasarımı *Commentarii*'de tüm detaylarıyla özenle anlatılmıştır; Romalılar için askerlerinin mühendislik becerisi en az er meydanındaki başarıları kadar önemliydi. Köprü on gün içinde hazırdı, her iki ucunda da çok sayıda lejyon askeri tarafından tutulan birer kale bulunuyordu. Bu köprünün yeri ve Caesar'ın detaylı anlatımına karşın bazı detayları bilinmemektedir. Coblenz veya Andernach yakınlarında olması kuvvetle muhtemeldir.[16]

Ordu nehrin karşı tarafına geçtiğinde askerlerin karşısına kimse çıkmayacaktı. Kendilerine sığınan Tencteri ve Usipetes kabilelerinin süvarileri tarafından uyarılan Sugambri kabilesi, yükte hafif tüm ağırlıklarını toplayıp ormanlara kaçmıştı. Süevler de benzer şekilde yerleşimlerini terk etmiş, aile ve sürülerini istilacılardan saklanabilecekleri ormanlık arazilere göndermişti. Savaşçılara kabileye ait toprakların ortasında herkesin bildiği bir yerde toplanma emri verilmişti, Roma ordusuna karşı burada

mücadele edeceklerdi. Caesar düşman hatlarının bu kadar gerisinde savaşmak istemiyordu. On sekiz gün boyunca bölgeyi tarumar edecek, çiftlik ve köyleri yakacak, ekinleri hasat veya yok edecekti. Hemen sonrasındaysa Ren Nehri'nin batı kıyısına çekilecek ve arkasından köprünün yıkılmasını emredecekti. Bölgedeki Germenlere Roma ordusunun istediği zaman bu topraklara ulaşmaya ve saldırmaya muktedir ve hazır olduğunu ispat etmişti. Usipetes ve Tencteri kabilelerinin (tabii onlardan önce de Ariovistus'un) akıbeti Galya'yı işgal etmeye yeltenen her kabileye ders olacaktı. Caesar, Ubii kabilesinin liderlerine de Süevlerin onlara karşı harekete geçmesi durumunda dönüp kendilerine yardım edeceği konusunda güvence vermişti. Galya sınırları şimdilik güvendeydi.[17]

Cebri Keşif - İlk Britanya Seferi, MÖ 55

Yaz mevsiminin sonuna yaklaşılmış olmasına rağmen Caesar hâlâ Britanya'ya bir saldırı düzenlemek konusunda kararlıydı. Bu tam teşekküllü bir saldırıdan çok akın niteliğindeydi; kış geldiğinde yeniden Galya'ya dönülecekti. Veneti'ye karşı oluşturulan filonun yanı sıra bu sefer sırasında ele geçirilen veya müttefikler tarafından sağlanan tekneler Morini kavminin topraklarının kıyısında (günümüzde Pas de Calais olarak bilinen bölgenin yakınlarında) toplanmıştı. Caesar Ren Nehri kıyısından dönen lejyonlara bizzat komuta ediyordu; bölgeye intikal etmeleri geçmişte düşmanca davranışlar sergileyen Morini kabilesini Roma'yla barış yapmanın en azından şimdilik mantıklı olduğu konusunda ikna etmişti. Prokonsülün emrinde kürekli savaş gemilerinin yanı sıra taşıma amaçlı 100 kadar da tekne bulunuyordu. Durumun lojistik zorluğu göz önünde bulundurulduğunda bu sayı çok da fazla değildi. Caesar sadece ordunun ihtiyacı olan minimum erzak ve levazımın yüklenmesini emretti; yılın bu vaktinde hasada hazır olan ekinlere el koymayı planlıyordu. VII. ve X. lejyonlar seksen tekneye sığışmayı başarmıştı. Her iki lejyonda da büyük ihtimalle 4.000'den fazla asker kalmamıştı, her teknede büyük ihtimalle yüz kadar lejyoner bulunuyordu. Bazı lejyonerlerin bu teknelere binmek yerine savaş gemilerinde kürekçi olarak görevlendirilmiş olmaları da mümkündür. On sekiz tekneyse süvarilerin kullanımına ayrılmıştı; atlarıyla birlikte birkaç yüz kişiye yetecek kadar yer vardı.

Yüksek rütbeli subaylar, kadroları ve levazımlarıyla birlikte savaş kadırgalarına yüklenmişti. Caesar'ın Britanya'yı işgal ederken komuta ettiği ordu geçmişteki seferlerine kıyasla oldukça küçüktü. Ordunun büyük kısmı Galya'da kalmış, Caesar'ın *legatus*larının emrinde Menapii kabilesine ve Morini arasından teslim olmayı reddedenlere boyun eğdirmekle görevlendirilmişti. Gemilerin yola çıktığı noktada da bir garnizon asker bırakılmıştı; bu nokta büyük ihtimalle günümüzde Boulogne yakınlarında kalmaktadır – Calais çevresindeki topraklar bu dönemde deniz altındaydı. Tüm hazırlıkların tamamlanması uzun zaman alacak, Roma donanması Ağustos'un son günlerine kadar yola çıkamayacaktı.[18]

Sefere çıkmadan önceki haftalarda Caesar Britanya ve adanın yerlileri hakkında elinden geldiği kadar bilgi sahibi olmaya çalışıyordu fakat işine yarayacak çok az veri bulabilmişti. Adaya yolculuk eden tüccarlarla konuşsa da bu şahıslar pek bir şey bilmediklerini söylüyorlardı. Caesar Britanya'nın güneydoğu köşesine çıkarma yapmayı planlıyordu; bu dönemdeki en büyük ticaret limanlarıysa (aralarından en önemlisi Hengistbury Burnu'ndaydı) batıdaydı. Bu yüzden tüccarların Caesar'ın hedefi hakkında fazla bilgi sahibi olmamaları gerçekten mümkündür fakat ona fazla bilgi vermemenin, çıkarları dahilinde olduğu da şüphe götürmez. Britanya ticareti çoğunlukla Galyalıların kontrolündeydi; bu rotada iş yapan az sayıda Romalı bulunuyordu. Bu tüccarların çoğu Caesar tarafından kısa süre önce bastırılan kıyı kabilelerine mensuptu. Bu piyasada Romalı tüccarlarla rekabet etmek istemeyen bu şahısların, Roma ordularının Britanya'ya girişini hoş karşılamaları beklenemez. Bu şekilde yararlı pek bir şey öğrenemeyen Caesar emrindeki savaş gemilerinden bazılarını Manş Denizi'nin karşı kıyısına bir keşif harekâtı düzenlemekle görevlendirdi. Bu görevin komutası Gaius Volusenus adlı bir subaya verilmişti. Volusenus beş gün içinde kıyı şeridiyle ilgili bazı gözlemlerle dönecekti fakat emrine verilen birliklerle çıkarma riskini göze alamadığı için bu gözlemler kısıtlı olsa gerek. Güneydoğu İngiltere'nin kıyı şeridi bu dönemde günümüzden çok daha farklıydı; Romney Bataklıkları gibi düşük rakımlı çok sayıda bölge hâlâ su altındaydı. Thanet bu dönemde bir adaydı ve Wantsum Kanalı'nın çevresindeki lagünler istilacılar için son derece uygun bir çıkarma noktası oluşturuyordu. Gelgelelim Volusenus bunları keşfedememişti. Romalıların planları Britanyalı kabilelerin kulağına ulaştığında içlerinden bir kısmı Caesar'ın Galya kıyısındaki

ordugâhına elçiler gönderecekti. Bu kabileler Roma'yla ittifak kurmayı ve şartlara uygun olarak rehine göndermeyi kabul ediyordu. Prokonsül, elçisi olarak bu heyetlere eşlik etmesi için kendisine Atrebateslerin kralı unvanını bahşettiği Galyalı kabile şefi Commius'u görevlendirdi. Commius'un Britanya'da çok sayıda bağlantıya ve nüfuza sahip olduğuna inanıyordu. Bu inancının doğruluğu son derece şüphelidir. Commius Britanya'ya varır varmaz mahkûm edilecek ve Caesar'a göreviyle ilgili hiçbir haber ulaşmayacaktı. Caesar Britanya'ya doğru yola çıkarken gerçek manada bilinmez bir engine yelken açıyordu fakat aynı zamanda da yıl bitmeden elle tutulur ve şaşaalı (ve belki de daha az tartışma yaratan) bir zafer kazanmak için sabırsızlanıyordu. Savaş gemileri ve lejyonlar rüzgârı yakalar yakalamaz yola çıkmıştı.[19]

Seferin başından beri sorunlar peşlerini bırakmıyordu. Süvari birlikleri hâlâ kıyıdaydı, başka bir limana gidip kendilerine tahsis edilen on sekiz tekneye binene kadar rüzgâr yön değiştirmişti. Her ne kadar Doğu Akdeniz'de savaş gemileriyle haşır neşir olmuşsa da Caesar denizin, özellikle de Manş Denizi'nin gücünü ve tutarsızlığını hep hafife almıştır. Süvari birliklerinin ordunun geri kalanına yetişmesi mümkün değildi. Şafak vaktinden önce yola çıkan ana kuvvet sabahın ilerleyen saatlerinde (büyük ihtimalle Dover yakınlarında) Britanya'ya varmıştı. Volusenus'un Dover'daki doğal limanı fark etmiş, Caesar'ın da bu noktayı bilinçli olarak seçmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Gelgelelim sahilin hemen ardındaki yüksek uçurumları Britanyalı savaşçılar tutmuştu. Caesar akşamüstünün ilerleyen saatlerine kadar demir atmış bir şekilde bekledi. Caesar kayıklarla amiral gemisine getirilen yüksek rütbeli subaylarıyla yaptığı bir toplantıda planladığı harekâtın sinyallerine derhal uyulmasını gerektirdiğini söyledi. Tüm gemiler bu noktaya ulaştığında Volusenus'un keşfettiği yaklaşık 11 kilometre mesafede başka bir çıkarma noktasına gidilecekti. Britanyalı savaşçılar Roma donanmasını sıkı bir takibe almıştı fakat tabii bu hıza ayak uydurabilenler sadece süvariler ve at arabalı savaşçılardı; Roma çıkarmasına sadece onlar karşı koyabilirdi. Volusenus'un keşfettiği sahil büyük ihtimalle Deal veya Walmer yakınlarındaydı, hem genişti hem de uçurumlarla çevrili değildi. Buna rağmen Britanyalılar hem araziyi tanıyordu hem de gelgitler konusunda daha bilgiliydi. Süvariler ve atlı arabalar gemilerden inmeye çalışan askerlere son hızla saldırdı. Taşıma gemileri sahile doğrudan çıkarma yapmak için tasarlanmamıştı,

derin suda karaya oturdular. Lejyonerler bazen göğüslerine kadar ulaşan suyun içinden ağır teçhizatlarıyla ilerlemek zorunda kalıyordu. Hareket kabiliyetleri kısıtlandığından ve kalkanlarını kullanamadıklarından Britanyalılar tarafından fırlatılan türlü mermiyata karşı kendilerini koruyamıyorlardı; sahile birli ikili gruplar halinde ulaşan lejyonerlerin organize bir savunma oluşturacak takatleri kalmamıştı. Lejyonerlere bu harekâta hazırlık amaçlı özel eğitim verilmemişti. Caesar'ın yorumlarına göre kıdemli birlikler kendilerinden beklenen şevk ve cevvalliği sergilememişti ve durum göz önünde bulundurulduğunda sahilde gerçekleştirilecek bir taarruzun ivme kazanması zordu.[20]

Savaş gemilerine sinyal veren Caesar kaptanlara sahile ellerinden geldiği kadar yaklaşmalarını emretti; mürettebatın Britanyalılara sapan, ok ve ağır silahlarla saldırmasını istiyordu. Piyadeler üstündeki baskı biraz olsun hafiflemişti ancak yine de pek bir ilerleme kaydedemiyorlardı:

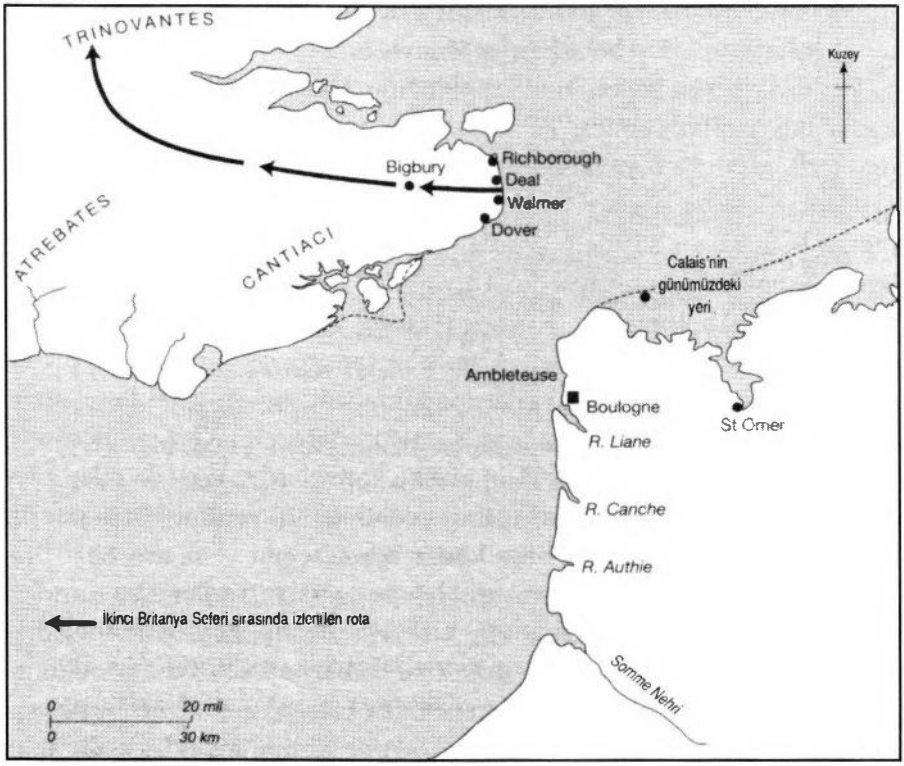
> Askerlerimizin hâlâ, en çok da suyun derinliğinden dolayı geride kaldığını gören X. Lejyon'un *aquilifer*i [tuğ taşıyıcısı] hızlıca bir dua okuduktan sonra bağırmaya başladı: "Atlayın, askerler, eğer kartalınızı düşmana kaptırmak istemiyorsanız; en azından benim Cumhuriyet'e ve komutanıma olan görevimi yaptığımı herkes bilecek!" Yüksek sesle bunu söyledikten sonra gemiden atladı ve kartal tuğuyla düşmana doğru ilerlemeye başladı. Bunu gören bizimkiler böyle bir utanca izin veremeyeceklerini [lejyonun sancağını kaybetmekten bahsediyorlar] ve teknelerden aşağı atlamaya başladılar. Buna şahit olan çevre teknelerdekiler de onları takip ederek düşmana doğru ilerlemeye başladılar.[21]

Savaş hâlâ tüm hızıyla devam ediyordu. Lejyonerler tıpkı Sambre'de yaptıkları gibi karşılaştıkları ilk subay veya sancaktarın yanında düzene girerek dağınık da olsa bir hat oluşturmayı başarmışlardı. Savaşın gidişatını amiral gemisinin güvertesinden takip eden Caesar, hattın koptuğu yerleri takviye etmeleri için kayık ve keşif gemileriyle asker yolluyordu. Her ne kadar Britanyalılar çetin bir direniş sergileseler de süvari ve atlı arabalardan oluşan bu birliğin herhangi bir mevkiyi uzun süre müdafaa etmesi beklenemezdi; sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar. Hareket kabiliyetleri dolayısıyla çoğu bu çarpışmadan sağ salim kurtulacaktı. Her ne kadar bireysel kahramanlıktan çok X. Lejyon'un kolektif başarısını kutlama huyunda olsa da Caesar'ın bahsedilen kahraman tuğ

taşıyıcının (*aquilifer*) ismini vermemesi dikkate değerdir. Belki de düşük bir sosyal sınıfa sahip bu askerden ismiyle bahsetmeye gerek duymamıştı. Ordudakiler bu lejyonerin kim olduğunu şüphesiz biliyordu ve her ne kadar bundan bahsetmese de Romalı bir generalden bekleneceği üzere onu terfi, nişan ve parayla ödüllendirmişti.[22]

Caesar karaya çıkmayı başarmıştı fakat süvari birliklerinden yoksun olması hem kaçan düşmanı kovalama hem de araziyi keşfedip bilgi toplama olanaklarını sınırlıyordu. Lejyonlar büyük ihtimalle sahilden az içeride ordugâh kuracaktı. Kürekli tekneler kıyıya çekilmiş, nakliye gemileriyse açıkta demirlenmişti. Caesar'ın şansına çetin bir direnişe karşın başarıyla gerçekleşen bu çıkarmadan gözü korkan yerel kabilelerin liderleri Caesar'a elçiler göndermiş, talep ettiği rehineleri göndermeye başlamışlardı. Caesar büyük ihtimalle bu kabilelerden tahıl da talep edecekti. Commius da kendisini tutsak edenlerce salıverilmiş ve Caesar'a teslim edilmişti. Kendisine otuz kadar refakatçinin yanı sıra bazı Britanyalılar eşlik ediyordu; hepsi atlı olan bu şahıslar Caesar'a en azından küçük bir süvari birliği sağlıyordu. Caesar'ın *Commentarii*'de söylediği gibi "bu şekilde barış sağlanmıştı". Yine de bazı olaylar Caesar'ın kontrolü dışında gelişecekti. Galya'dan yeniden yola çıkmış süvari birliklerini taşıyan gemiler dört gün sonra Caesar'ın kampına yaklaşacak fakat çıkan bir fırtına sonucu kıyıya ulaşmadan dağılacaklardı. Hava gittikçe kötüleşiyordu (Manş Denizi'nde yaz sonunda genelde olduğu gibi) fakat Romalılar ya Caesar'ın söylediği gibi bu konuda uyarılmamıştı ya da bu sularda gezen Galyalı denizcilere kulak asmamıştı. Çıkan şiddetli fırtına Roma filosunu darmadağın etmişti; on iki gemi paramparça olmuş, kalan gemilerinse hepsi hasar görmüştü. Yanlarında fazla erzak getirmemiş ve şimdi Avrupa anakarasıyla da ilişkisi kesilmiş olan Caesar'ın ordusu kötü bir durumda kalmıştı. Lejyonerlerin saldırıya açık bir durumda olduğunu gören Britanyalılar yeniden savaş açmaya karar verdiler. Kabile şefleri gizlice Roma kampından firar edecekti. Lejyonların yiyeceğe ihtiyacı olduğunu bildiklerinden erzak tedarikini kesmeye karar verdiler. Romalıları teslim olana kadar aç bırakmayı ya da en azından dirençlerini kırmayı planlıyorlardı. Bu ilk kuvvet tamamen yok edildiği takdirde istilacıların bir daha geri dönmeyeceklerini düşünüyorlardı.[23]

Askerlerin bazıları ellerinden geldiği kadar çok sayıda gemiyi tamir etmekle uğraşırken bazılarınaysa ordugâh etrafındaki tarlalardaki ekin-

MÖ 55'te Britanya ve Galya'nın muhtemel sahil hattı.

leri hasat etme görevi verilmişti. Bir bölgede hasat tamamlandığında lejyonerler bir sonrakine geçtiğinden nereye gideceklerini kestirmek kolaydı. Tarlaların hemen sınırındaki ağaçlık arazide saklanan Britanyalılar pusuda bekliyordu. Birkaç gün sonra ekin toplama görevine çıkmış VII. Lejyon askerleri genel olarak süvari ve atlı arabalardan oluşan büyük bir kuvvet tarafından saldırıya uğradı. Atlı arabalar Galyalılar tarafından uzun süredir kullanılmıyordu fakat Britanya ve İrlanda'da birkaç yüzyıl daha rağbet göreceklerdi. Son derece pahalı olan bu aletlere sadece aristokratların gücü yetiyordu. Aristokrat savaşırken silahsız seyisi iki midilliyi sürüyordu. Sosyal değişiklikler ve daha büyük süvari atlarının mevcudiyeti atlı savaş arabalarının Avrupa anakarasında neden gözden düştüğünü açıklar. Britanya savaş arabaları hafif ve hızlıydı fakat ne düşmanın üstüne sürüldükleri ne de tekerleklerine orak takıldığı (yaygın

olarak inanılan bu mite yönelik antik dünyadan hiçbir veri yoktur) doğrudur. Caesar Homeros'un eserlerindeki kahramanları hatırlatan bu egzotik araçların okurlarının ilgisini çekeceğini düşünmüş olmalı ki savaş taktiklerinden detaylı bir şekilde bahseder:

> Bu arabalarla şu şekilde savaşıyorlardı – başlangıçta savaş alanını başından sonuna kat ederek mızraklarını fırlatıyor, atlarının korkunç görüntüsü ve tekerleklerin gümbürtüsüyle düşman saflarının düzenini bozmaya çalışıyorlardı. Süvariler eşliğinde taarruza kalktıktan sonraysa arabadan iniyor ve yaya olarak savaşıyorlardı. Bu sırada savaş alanından çekilen seyisleri [savaşçıların] düşman tarafından sarıldığını gördükleri takdirde ona kaçış şansı sunmak için beklemedeydi. Bu şekilde muharebe esnasında bir süvarinin süratiyle bir piyadenin sağlam duruşunu birleştiriyorlardı; alışkanlık ve eğitimlerinden dolayı en dik tepelerden dörtnala inerken bile kontrolü kaybetmiyorlardı; bir anda durup geri dönebiliyor, boyunduruk boyunca ileri atılıp sonrasında yıldırım hızıyla arabaya geri kaçabiliyorlardı.[24]

Savaş arabasına sahip aristokrat cengâverler savaş meydanında göz alıcı bir görüntü oluşturuyordu. Bu araçlar aynı zamanda hem hareketli bir silah platformu niteliğindeydi hem de savaşçının yaya olarak savaşıp gerektiği zaman hızla geri çekilmesine olanak sağlıyordu. Bireysel hünere ve kahramanlığa dayalı daha eski bir savaşçılık geleneğine aitlerdi. Yine de Britanyalı hafif süvarilerin de desteğiyle özellikle de tamamen piyadelerden oluşan düşmana karşı son derece etkiliydiler. Romalı bölüğün bir kısmı ilk saldırıda can vermişti, geri kalan askerlerse etraflarını saran, hareket kabiliyeti yüksek düşmanın fırlattığı mızraklara karşı koyamıyorlardı. Roma kampının dışında kurulan ileri karakollar bölüğün bulunduğu mevzi istikametinde büyük bir toz bulutu olduğunu rapor etti. Yaya askerlerin bu kadar büyük bir buluta yol açması mümkün değildi. Ne olduğunu tahmin eden Caesar derhal ileri karakollarda bulunan askerleri peşine takarak yardıma koştu. Ordugâhtan ayrılmadan önce iki *cohors* askere kampın tahkimatının dışında mevzilenip ileri karakolları tutmalarını, ordunun geri kalanınaysa hazırlanıp savaş düzenine girer girmez kendisini takip etmelerini emretti. Britanya çıkarması daha önceki seferlere kıyasla küçük çaplıydı fakat sekiz lejyona ve çok sayıda destek birliğe komuta eden bir prokonsülün binden az sayıda askerden oluşan bu birliği bizzat yönetmesi dikkate değer. Bu

*cohors*ların mevziye intikal etmesi Britanyalıları durdurmaya yetmişti. Emrindeki birliği savaş düzenine sokan Caesar bir süre düşmana meydan okurcasına beklemiş, sonrasındaysa hasat toplamaya giden bölüğü ve takviye birlikleri ordugâha geri çekmişti. Britanyalılar küçük bir zafer kazanmış, daha da önemlisi Romalıları tahıl toplamaktan alıkoymayı başarmışlardı. Bu başarının yüreklendirdiği Britanyalılar, var güçleriyle Roma ordugâhına saldırmaya karar verdi. Caesar emrindeki lejyonları ve Commius'un ufak süvari birliğini ordugâhın hemen dışındaki düzlükte savaş düzenine sokarak düşmanı karşıladı. Sıkı saflar halinde savaşmaya alışık lejyonerler kısa süre içinde Britanyalıları bozguna uğrattı fakat kaçanlardan çok azını ele geçirmeyi başardılar. Caesar'ın askerleri çevre köy ve çiftlikleri ateşe vermekle yetindi.[25]

Bu bozgun Britanyalı liderleri bir kez daha barış yapmaya itti. Caesar öncekinin iki katı kadar rehine istiyordu ama dönüşünü daha fazla geciktirme yanlısı olmadığından Britanyalıların bu rehineleri Galya'ya göndermesini istedi. Tüm ordu sağlam kalan savaş gemilerine ve onarılan altmış sekiz nakliye teknesine sığmayı başarmıştı. Güz mevsimi gelip çatmasına rağmen Caesar'ın şansına hava açmıştı ve gece yarısı demir aldılar. Tüm gemiler Galya kıyılarına ulaşacaktı fakat rotasını kaybeden iki gemi kendilerini Morini kabilesinin kontrolündeki sahilde bulmuştu. Yağma olanağı sezen yerel savaşçılar gemilere saldırmaya başlamış, haber yayıldıkça sayıları iyice artmıştı. Caesar olaydan haberdar olunca ordudaki tüm süvarileri yardıma göndermiş ve kuşatılan askerler bir kayıp bile vermeden geri dönmeyi başarmışlardı. Ertesi gün VII. ve X. lejyonlara dahil yorgun askerler Labienus komutasında bu kabileye yönelik hızlı bir cezalandırma seferi için harekete geçecekti. MÖ 56'nın aksine kuru geçen yaz bataklıkların bir kısmını kuruttuğundan Romalıların ilerleyişi daha kolay olmuştu. Morini kabilesi kısa süre içinde teslim olacaktı. Britanya seferinden önce Caesar tarafından gönderilen lejyonlarsa Menapii kabilesini mağlup etmişti.[26]

Britanya çıkarması birçok yönden başarısızlıkla sonuçlanmıştı, hatta felaketin eşiğinden dönüldüğü bile söylenebilir. Caesar'ın adadaki kabileler hakkında fazla istihbarat edindiği de söylenemez; orada geçirdiği birkaç hafta boyunca adanın küçük bir kısmında sıkışıp kalmıştı. Galya'da olduğu gibi ordugâhına rehine veya sığınmacı olarak gelen kabile şefleri bu konuda kendisine biraz yardımcı olmuştu. Bu şahıslardan

kaç kişinin prokonsülle birlikte Manş Denizi'ni aştığını bilmiyoruz fakat aralarında düşmanları tarafından kabilesinden sürülen bir prens vardı. Her ne kadar sarf edilen çabaya değip değmediği tartışmalı olsa da MÖ 54'te Caesar ada hakkında daha fazla istihbarata sahipti. İlk akın sefer mevsiminin sonuna kalmıştı; hem yapılan hazırlıklar hem de asker sayısı yetersizdi. Bu hataların hepsinden Caesar sorumluydu. Her ne kadar bu sefer sırasında kayda değer bir başarı göstermese de kendisini ve ordusunu zor durumlardan kurtarma konusundaki kabiliyetini bir kez daha sergilemişti. Tüm bunlara rağmen Caesar yılın sonunda propaganda açısından bu seferin büyük bir zafer olduğunun farkına varmış olmalı. Bu macerayı haber olan Romalılar çılgına döndü; lejyonların bu gizemli ve garip adaya ayak basmaları onları son derece heyecanlandırmıştı. Senato, Caesar onuruna yirmi gün sürecek şükran kutlamaları düzenlemeye karar verdi; bu süre, MÖ 57'deki üç büyük seferden sonra düzenlenen kutlamalardan beş gün uzundu. Başarılarının Cumhuriyet tarafından resmen tanınması Cato'nun eleştirilerine (bunların Senato'nun aynı toplantısında dile getirilmiş olması mümkündür) verilebilecek en iyi cevaptı. Yıl iyi bitmişti ve Caesar gelecek yaz Britanya'ya dönmeyi planlıyordu. Bu ada, özellikle de dedikodulara konu olan zenginliği, hâlâ ilgisini çekiyordu. Romalıların tepkisi de ikinci bir seferi çekici kılıyordu – kutlamaların şaşaasının böyle bir şerefin gereğini yapma dürtüsünü öne çıkarmış olması mümkündür.[27]

İstila

İkinci sefer daha iyi düzenlenecekti. Caesar kış bitmeden önce lejyonlarındaki ustaları çok sayıda gemi inşa etmekle görevlendirmişti. Bu ustaların hepsine geniş, alçak bordalı, hem kürekleri hem de yelkenleri olan bir gemi tasarımı verilmişti. Birkaç ay içinde bu tasarıma uygun 600 gemi inşa edildi; gerekli halat, palanga ve diğer teçhizat MÖ 54'ün başından beri Pompeius'un denetimindeki İspanya eyaletleri tarafından sağlandı. Bunun yanı sıra yirmi sekiz adet de savaş gemisi inşa edilmişti. Caesar kışı yine Gallia Cisalpina Eyaleti'nde idari ve adli görevlerini yerine getirerek geçirecekti. Tam orduya katılmak için yola çıkacakken Illyricum Eyaleti'ne düzenlenen akınlardan haberdar olan Caesar yol

değiştirmek zorunda kaldı. Acilen bölgeye giderek yerel vergileri artırdı ve akınlardan sorumlu olan kabileyi barışa zorladı. Hemen sonra kuzeye doğru yola çıkarak ordu kışlalarını ziyaret etti, subay ve askerlerini inşaat konusunda gösterdikleri heves dolayısıyla kutladı. Tüm filonun Britanya'ya doğru yola koyulmak üzere Portus Itius'ta (günümüzde Boulogne kıyısında olduğu kesin gibidir) toplanması emrini verdi. Ne var ki sefer henüz başlamadan Treveri kabilesinin iç kavgaları yüzünden bir kez daha yolundan dönmek zorunda kaldı. Treveri'nin rekabet halindeki ileri gelenleri iktidar için mücadele ediyordu. Caesar yanında dört lejyon ve 800 süvariyle desteklediği adayın yardımına gitti. Bu adayın derhal teslim olmayı kabul eden rakibi içlerinde oğlu ve çok sayıda başka yakın akrabası bulunan 200 rehine önerdi. Caesar bu şartlardan hoşnuttu ve Britanya seferini daha fazla geciktirmek istemiyordu. Galya kıyılarına geri dönen Caesar son hazırlıkları yapmaya başladı. Çıkarma kuvveti bu sefer çok daha büyük olduğundan, yokluğunda Galya'nın barış içinde kalacağından emin olmak istiyordu. Galyalı her kabileden gelen şefler Caesar'ın talep ettiği 4.000 süvariyle birlikte ordugâhta toplandı. Bu şekilde lejyonlara destek olacak çok sayıda işinin ehli süvari toplanmıştı. Bu savaşçılar, özellikle de onlara komuta eden asiller, aslında halklarının başkaldırmasını önlemek için tutulan rehinelerdi.

Bu süvarilerden biri Aedulara mensup druid Diviciacus'un küçük kardeşi Dumnorix'ti. MÖ 58'de Caesar'ın bu genç adamdan şüphelenmek için iyi nedenleri vardı ve onu gözaltında tutuyordu. Caesar'ın başka bir Galyalı asilzadeden duyduğuna göre Dumnorix Aeduların bir toplantısında prokonsülün onu Aeduların kralı ilan etmeyi tasarladığı iddiasında bulunmuştu. Her ne kadar başlarında bir kral istemeseler de Caesar'ın kararına karşı çıkmaktan korkan diğer kabile şefleri bu iddianın doğruluğunu bile soruşturmayacaktı. Galyalı süvarilerin sadece yarısı Britanya seferinde Caesar'a eşlik edecekti fakat "devrim ateşiyle yanıp tutuşan" Dumnorix'in bunlardan biri olacağı artık kesinlik kazanmıştı. Genç aristokrat bu göreve gitmemek için bir sürü bahane uyduracaktı, sağlığı kötüydü, denizde yolculuk etmekten korkuyordu, onu Galya'dan ayrılmaktan alıkoyan dini bir tabu vardı. Bu bahanelerin hiçbiri Caesar'ı etkilemediğinden Dumnorix sayısal üstünlüğe güvenerek Galya'ya gitmeme kararına katılmaları için diğer Galyalı kabile şeflerini ikna etmeye uğraştı; Romalıların onları kabilelerinden uzağa,

denizaşırı ülkelere götürüp öldürmeyi planladığını iddia ediyordu. Diğer kabile şefleri arasından bazıları Dumnorix'i prokonsüle ihbar etti. Ters rüzgârlar yola çıkışı neredeyse bir ay kadar geciktirdiğinden komplo kurmak ve dedikodu yapmak için çok zaman vardı. Sonunda Dumnorix ve beraberindeki savaşçılar rüzgârın dönüp ordunun gemilere binmeye başladığı gün kamptan kaçtı. Caesar gafil avlanmıştı ama gecikmeksizin Dumnorix'i takip etmeleri için bir süvari birliği yolladı. Yola çıkmak için sabırsızlansa bile kabile şefinin işi bitene kadar ayrılmamaya kararlıydı. Askerlerine Dumnorix'i eğer mümkünse canlı ele geçirmelerini fakat direnirse öldürmelerini söylemişti. Dumnorix korkak biri değildi; karşısındakilere "özgür bir halkın özgür bir bireyi" olduğunu haykıracaktı. Beraberindeki savaşçıların hepsi kaçmış olsa da savaşmayı seçen Dumnorix öldürülecekti. Caesar acımasız gücünü sergilemişti; Galyalı aristokratların en varlıklılarından birinin bile gücü ona karşı koymaya yetmiyordu. Diviciacus'un MÖ 57'de gerçekleşen olaylarda etkin bir rol aldığından bahsedilmez; belki de kardeşi adına merhamet dilememesinin nedeni bu sırada hayatta olmamasıydı. Sonuçta Dumnorix sorun yaratan biriydi ve sabırsızlanan Caesar onun ölüm emrini vermişti.[28]

İkinci istila kuvveti çok daha büyüktü. Caesar yanına beş lejyon asker (bunlardan ikisi VII. ve X. lejyonlardı fakat diğerlerinin hangileri olduğunu bilmiyoruz), destek ve müttefik süvari birliklerinin de yarısını almıştı. Geri kalan üç lejyon ve 2.000 kadar süvari Labienus komutasında Galya'da kalmıştı. Görevleri limanların güvenliğini sağlamak, gerekirse Britanya'daki orduya erzak tedarik etmek ve kabileleri gözaltında tutmaktı. Roma filosu günbatımında limandan çıkacaktı ancak Caesar ve subayları bir kez daha Manş Denizi'nin gücünü hafife almıştı. Rüzgâr kesildi ve gemiler akıntıyla birlikte sürüklenmeye başladı. Bu kadar çok sayıda gemiyi bu kadar kısa sürede inşa etmek hatırı sayılır bir başarıydı fakat bu, tecrübeli denizcilerden oluşan bir mürettebatları olduğu anlamına gelmiyordu. Asker, at ve teçhizat taşımaya uygun olarak tasarlanan nakliye gemileri kötü hava koşullarıyla başa çıkamıyordu. En azından geminin kürekleri (ve tabii askerlerin angaryaya alışıklığı) Romalılara avantaj sağlıyordu. Önceden kararlaştırılan sahile ancak kürek çekerek varabilmişlerdi. Her ne kadar biz yerini bilmesek de Caesar'ın anlatımına göre çıkarmaya en uygun nokta burasıydı. Bazı tarihçilerin iddiasına göre Wantsum Kanalı'ndan şimdi haberdar olan

Caesar buraya çıkarma yapmıştı ama çıkarmanın hemen sonrasında gelişecek olaylar göz önüne alındığında bu iddia pek ikna edici değildir. Geçen sene çıkılan yerin yakınlarında demir atmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Romalılar sahile vardıklarında Britanyalıları karşılarında bulacaklardı fakat kendilerine doğru hızla yol alan yüzlerce gemiyi gören yerliler hemen geri çekilecekti. Filonun büyük kısmı öğle sularında sahile ulaşmıştı. Sahile çıkan Romalıların ilk işi uygun bir mevki seçip ordugâhın inşasına başlamak oldu. Devriyeler tarafından ele geçirilen tutsaklar Romalıları ülkenin iç kısımlarına doğru bir yerde toplanan Britanya ordusundan haberdar etti.[29]

Gecikmeksizin taarruza kalkmaya karar veren Caesar gece karanlığında emrinde kırk *cohors* lejyoner ve 1.700 süvariyle yola çıktı. Geri kalan piyadeler ve süvarilerse Quintus Atrius'un komutasında ordugâhta bırakılmıştı. Roma filosunun büyük kısmı sahilin biraz açığında demirliydi ve prokonsül "sakin ve açık bu kıyıdaki" gemilerin güvende olduğundan şüphe etmiyordu. Hızla ilerleyen Caesar komutasındaki birlikler şafaktan önce neredeyse 20 kilometre kat etmişti; bir nehrin diğer kıyısında (büyük ihtimalle Canterbury yakınlarındaki Stour Nehri) mevzilenen Britanya ordusu görüş mesafesindeydi. Kabile ordusunun büyük kısmı ağaçlıklı tepelerin üstünde, etrafı surlarla çevrili bir yerleşimin içindeydi (Büyük ihtimalle Bigbury Ormanı'ndaki kale). Süvariler, savaş arabaları ve hafif piyadelerden oluşan ufak birlikler düzenli şekilde ani menzilli saldırılar düzenliyordu. Kabile savaşlarında şüphesiz tesirli olan bu tür taktikler tecrübeli lejyonerlere karşı pek işe yaramıyordu. Caesar saldırıya geçti; süvari birlikleri Britanyalıları önlerine katarken VII. Lejyon da doğrudan kaleye saldıracaktı. Askerler kaplumbağa anlamına gelen *testudo* düzenine geçtiler; birbiri üstüne binen kalkanlarını yukarı kaldırarak çoğu mermiyattan kendilerini koruyacak bir çatı oluşturmuşlardı. Romalılar tarafından başka kuşatmalarda başvurulan daha karmaşık teçhizata gerek yoktu. Basit bir rampanın yardımıyla sur aşılmış ve yerleşim basılmıştı. Kaçan düşmanı kovalamak için fazla çaba gösterilmeyecekti. Caesar'ın askerleri Manş Denizi'ni geçmiş, tüm gece yol almış ve savaşmışlardı; üstüne komutanları bir de gece için ordugâh kurmalarını emretmişti. Ordu bu gece bir yere gitmeyecekti.[30]

Ertesi sabah Caesar düşmanın mevkisini keşfetmeleri için birbirinden bağımsız üç bölük asker görevlendirdi. Yerel liderler barış talebinde

bulunana kadar ilerleyen ordunun önüne geleni ateşe vermesi ve yağmalaması son derece normaldi. Caesar Britanyalıların mağlup olduktan bu kadar kısa bir süre sonra tek bir ordu halinde toplanamayacağına inanmış olmalı ki ordusunu bölüklere ayırarak yaymaya karar vermişti. Bu birliklerden hiçbirine bizzat komuta etmeyen Caesar, Quintus Atrius tarafından gönderilen haberci, ordugâha ulaştığında oradaydı. Haberler kötüydü: Geçen gece çıkan fırtına sahilde demirli olan filoyu vurmuş ve ağır hasar vermişti. Tüm birlikleri geri çağıran Caesar hasarı teftiş etmek için derhal ordugâha döndü. Kırk gemi tamiri mümkün olmayacak şekilde hasar görmüştü. Askerler arasındaki ustalar kalan gemileri tamir etmekle görevlendirildi. Galya'da bulunan Labienus'a da mesaj gönderilmiş, emrindeki lejyonerleri daha fazla gemi inşa etmeleri için işe koşması emredilmişti. On gün süren hummalı çalışmalar sonucunda Caesar'ın elindeki gemilerin büyük çoğunluğu yeniden kullanıma hazırdı. Gemi tamiratıyla uğraşmayan askerler ordugâh ve sahil arasında siper ve hendek kazıyordu. Tamir edilen tüm gemiler karaya çekilmiş ve bu müstahkem mevkide koruma altına alınmıştı. Caesar'ın en büyük sorunu gemilerinin kolayca yük alıp indirebilecekleri korunaklı bir limandan yoksun olmasıydı. Aslında Thanet Adası'nın çevresindeki Wantsum Kanalı bu işi görürdü fakat fırtınanın yol açtığı hasar buranın kullanılmadığını gösterir. Belki de Romalılar hâlâ böyle bir yerin varlığından haberdar değildi veya bu kanala nasıl gireceklerini bilmiyorlardı. Hava koşulları tüm tarih boyunca deniz yollu istilaların önünde büyük bir engel oluşturmuştur; 1944'te Britanya, Amerika ve Kanada kuvvetleri Normandiya Çıkarması sırasında "Mulberry" [dut – ç.] adını verdikleri yapay limanları kullanacak fakat buna rağmen 19-23 Haziran arasındaki şiddetli fırtına dolayısıyla çıkarma sekteye uğrayacaktı. Her ne kadar böyle bir etkene karşı elinden gelen pek bir şey olmasa da geçen sene çıkan fırtınanın filosuna verdiği zarara rağmen MÖ 54'te Caesar'ın planlarını en ufak bir şekilde değiştirmemiş olması son derece gözükara bir davranıştı. Kazılan siperler gemileri düşman saldırısından koruyacaktı fakat doğal etkenlere karşı herhangi bir koruma sağlamıyordu. Çok sayıda tarihçi hatalarından ders çıkarmadığı için Caesar'ı eleştirir. Bu tip eleştirilerin büyük bir kısmı aslında haklıdır ama gemileri gerisingeri Galya'ya göndermekten başka elinden gelen diğer tek şey bu ikinci sefere hiç çıkmamaktı. Caesar hem politik hem de kişisel nedenlerden dolayı

bu sefere çıkmaya kararlıydı. Her iki Britanya seferinde de şans onu yarı yolda bırakacaktı ancak her iki seferde de kurtulmayı başaracaktı.[31]

Romalıların duraklaması toparlanmaları için Britanyalılara zaman sağladı. Normal şartlar altında birbirine düşman olan çok sayıda kabile Cassivellaunus adlı savaş liderinin komutasında bu ortak tehlikeye karşı bir araya geldi. Caesar, bu şahsın Thames Nehri'nin kuzeyinde bir kabileden geldiğinden bahseder fakat ne kabilenin ismi ne de bu lider hakkında başka bir detay günümüze ulaşmıştır. Ana kuvvetle birlikte ilerlemesine devam eden Caesar'ın devriye birlikleri sürekli olarak savaş arabalı ve atlı birlikler tarafından saldırıya uğruyordu. Yakın dövüşte, özellikle de sıkı şekilde saf tutmuş büyük birlikler söz konusu olduğunda Caesar'ın lejyonerleri ve destek süvarileri üstünlüklerini kanıtlıyordu fakat askerleri çok sayıda ufak çaplı çatışmada pusuya düşürülmüş ve büyük kayıplar vermişti. Bu başarılardan cesaret alan Cassivellaunus, ilerleyişlerini durdurup ordugâh kurmaya başlayan Romalılara saldırdı. Caesar ileri karakolları takviye etmek için iki *cohors* asker yollayacak, bu birliklerin Britanyalıları püskürtmeyi başaramaması üzerineyse bölgeye daha fazla takviye birlik gönderecekti. Tribünlerinden biri bu çarpışma sırasında hayatını kaybetmişti. Ertesi gün Britanyalıların saldırılarının biraz da olsa gücünü yitirdiğini gören Caesar, *legatus*larından birinin komutasında üç lejyonu yiyecek toplamakla görevlendirmişti. Kendilerine verilen görevi yerine getiren lejyonerler dağılmak zorunda kalmış, bu zayıflığı değerlendiren Britanyalılar, süvari ve savaş arabası birlikleriyle derhal saldırıya geçmişti. Ne var ki kısa süre içinde toparlanan Romalılar düşmanı geri püskürtmeyi başarmıştı. Britanya kabileleri dağılmıştı ve direniş hafifti.[32]

Cassivellaunus'un yurdunu hedef almaya karar veren Caesar, Thames Nehri'ne doğru yola koyuldu. Nehri nerede geçtiğini bilmiyoruz (Londra'nın merkezinde bir nokta olsa gerek) fakat karşıya geçmeyi başaran birlikler bu kıyıyı savunan savaşçıları dağıtacaktı. Meydan savaşına yanaşmayan Britanyalı komutan savaş arabalarına güveniyor, Roma ordusuna sürekli küçük çaplı saldırılar düzenliyordu. Caesar'a göre düşman 4.000 savaş arabasına sahipti fakat bu rakamları abartmış olması kuvvetle muhtemeldir, özellikle de bu kadar savaş arabası için 8.000 midilli gerekeceğini düşünürsek. Romalıların yolu üstündeki sürüler kaçırılmış, yiyecekler saklanmış veya imha edilmişti. Savaş arabaları yiyecek toplamakla görevlendirilen lejyon askerlerini pusuya düşürüyor-

du. Caesar'ın adamları bu kısa süreli çarpışmalarda durmadan zayiat veriyordu. En sonunda Caesar, çareyi tüm askerlerini ana konvoya yakın tutmakta bulmuştu. Şansına, geçmişte birçok zaman olduğu gibi yerel bir müttefik bulacaktı. Thames Nehri'nin kuzeyinde, Doğu Anglia dolaylarında yaşayan Trinovantes kabilesinin prenslerinden Mandubracius orduya eşlik ediyordu; prens, babasını öldüren Cassivellaunus tarafından sürgüne gönderilmişti. Teslim olan kabile, Caesar'dan Mandubracius'u yeniden kral yapmasını rica etti; prokonsüle yiyecek ve rehine verdi. İsimleri günümüze ulaşmayan başka beş küçük kabile daha bu örneği izleyecekti. Britanyalı kabileler arasındaki narin ittifak uzun süreli düşmanlıkların yarattığı baskı altında yıkılıyordu. Caesar yeni müttefiklerinden Cassivellaunus'un ormanlık ve bataklık bir arazide bulunan saklanma yerini öğrendi. Lejyonlarıyla birlikte hemen harekete geçen Caesar, burayı ele geçirip çok sayıda büyükbaş hayvana el koydu. Bu saldırı, savaş liderinin prestijine vurulan büyük bir darbeydi. Cassivellaunus bu sırada Kent civarındaki kabileleri Atrius'un komutasında gemileri korumakla görevli *cohors*lara saldırmak için organize etse de bu saldırı başarısızlıkla sonuçlanacak, Britanyalılar büyük kayıplar verecekti.[33]

İki ağır yenilgiye uğrayan Cassivellaunus şimdi barış istiyordu. Neredeyse Eylül sonuydu ve prokonsül durumu çözüme ulaştırıp Galya'ya dönmek istiyordu. Görüşmeler Caesar'a bu seferde de eşlik eden Commius tarafından başlatılmıştı. Britanyalı savaş lideri rehine sağlamaya, yıllık haraç ödemeye, Mandubracius'a ve Trinovantes kabilesine saldırmamaya söz verdi. Rehineler kendisine teslim edilir edilmez Caesar ordusunu gemilere bindirdi. Çoğunun tamir edilmiş olmasına rağmen gemilerin sayısı hem askerleri, hem de ele geçirilen çok sayıda köle ve rehineyi taşımak için yeterli değildi. Prokonsül iki sefer yapmaya karar verdi. Her ne kadar ilk sefer başarıyla gerçekleşmiş olsa da giden gemiler Galya kıyılarından dönemedi. Labienus'un komutasındaki gemilerin de Britanya'da bulunan orduya ulaşması mümkün değildi. Caesar birkaç gün bekledikten sonra olduğu yerde kalmanın fazla riskli olduğuna karar verdi. Eylül gelip çatmıştı ve hava gittikçe kötüleyecek, ordusunun bir kısmıyla birlikte Britanya'da takılıp kalma tehlikesi doğacaktı. Askerlerini elindeki gemilere dolduran Caesar gece vakti yelken açıp şafakta Galya'ya ulaşacaktı. Caesar bir daha Britanya'ya dönmeyecekti. İstilacı Roma ordusu bir asır boyunca bu adaya ayak basmayacaktı.[34]

Caesar her iki Britanya seferinde de felaketin eşiğinden dönmüştü. Britanya kabileleri tarafından vaat edilen yıllık haraç ya hiç ödenmeyecek, ya da kısa bir süre içinde sekteye uğrayacaktı. Britanya ve Roma dünyası arasındaki ticaret Caesar'dan sonraki yıllarda giderek artacak, odağı yavaş yavaş güneybatı kıyısındaki eski rotalardan prokonsülün çıkarma yaptığı güneydoğuya kayacaktı. Veneti kabilesinin yok edilmesinin bu değişimdeki rolü şüphesiz büyüktü ve yüzyıl ilerledikçe çok sayıda Romalı tüccar Britanya'ya ulaşacaktı. Buna rağmen Caesar'a teslim olan kabilelerin bile (Roma propagandacısı bazı şahısların iddiasının aksine) Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olduğunu söyleyemeyiz. Cicero, Britanya seferinin beklenildiği kadar kârlı olmadığını ortaya koymakta gecikmemişti. Ne gümüş ele geçirilmişti ne de "kölelerden başka bir ganimet ki aralarında kâtip veya müzisyen olduğunu (bu köleler yüksek fiyatlara satılıyordu) hiç sanmıyorum". Tüm bunlara rağmen bu sefer ünlü hatibi etkilemişti ve Caesar'ın emrinde *legatus* olarak görev yapan kardeşi Quintus Cicero'nun bu konuda yazdıklarından hevesle bahsediyordu. Her ne kadar ailesinden bir bireyin katılımı onu etkilemiş olsa da bu eleştirileri Romalıların çoğu tarafından paylaşılıyordu. Britanya seferleri Caesar'a halkın ilgisini ve desteğini sağlamıştı, savaş arabaları ve vücutlarını maviye boyayan barbarlarla ilgili hikâyeler herkesi heyecanlandırıyordu. Son derece riskli olmalarına ve fazla bir getiri sağlamamalarına rağmen bu iki istila propaganda açısından oldukça başarılıydı. MÖ 55'te Cato'nun eleştirileri Senato'da veya Forum'da yüz yüze karşılaşma şansı olmadığı rakiplerle başa çıkmanın zorluğunu ortaya koymuştu. Buna rağmen Caesar'ın şan, şöhret ve muazzam bir servet kazanmak için eline geçen bu fırsatları sonuna kadar değerlendirdiğinden kimsenin şüphesi yoktu. Britanya seferlerinin fazla bir getirisi olmasa da beş yılın sonunda borçlarını kapatmakla kalmamış, Cumhuriyet'in en varlıklı şahıslarından biri haline gelmişti.[35]

14. Bölüm

İsyan, Felaket ve İntikam

Ardından hiçbir şey sezmemiş olan Sabinus telaşa kapıldı ve emrindeki *cohors*ları düzenden yoksun bir şekilde harekete geçirdi. Fakat bunu bile, böyle kararların hepsini arbedenin içinde vermek zorunda kalan insanların genellikle yaptığı gibi, kararsız ve karmaşık şekilde yaptı. Ordu hareket halindeyken böyle bir şeyin olabileceğini sezen ve bu yüzden de yola çıkma kararına itiraz etmiş olan Cotta ise emrindeki kuvvetlerin güvenliğini sağlamak için her önlemi aldı. Hem lejyonerlerinin önüne hedefler koyan ve onlara ilham veren bir general olarak, hem de savaş başladığında bir asker olarak görevini başarıyla yerine getirdi.- Caesar[1]

MÖ 54'ün Ağustos ayında, Caesar Britanya'dayken, kızı Iulia doğumda vefat etti. Bazı rivayetlere göre kız, başkalarına göre ise erkek olan bebek ise annesinin ölümünden sonra sadece birkaç gün daha hayatta kaldı. Roma aristokrasisi ve tabii modern zamana kadar insanlığın çoğu için bu tip ölümler oldukça yaygındı. Evliliği sırasında Iulia, daha önce bir kez daha hamile kalmıştı ama rivayete göre kocasının seçimlerden üstü başı kan içinde (aslında kendi kanı değildi) döndüğünü gördüğünde düşük yapmıştı. Doğum tarihini bilmediğimizden, Iulia'nun öldüğünde kaç yaşında olduğunu da bilemiyoruz ama yirmilerinin ortasında olma ihtimali yüksek. Caesar'ın annesi Aurelia da MÖ 54'te vefat etti. Ölümüne neyin sebebiyet verdiği tam olarak bilinmiyor fakat altmışlı yaşlarındaydı ve kocasının ölümünün üstünden otuz sene geçmişti. Bir sene içinde Caesar ailesinin kendisine en yakın iki üyesini kaybetmişti. Annesi, Caesar'ın eve ya *pontifex maximus* olarak döneceği ya da hiç dönmeyeceği üzerine ant içen ve evinde Bona Dea kutlamalarını yöneten kişiydi. Caesar üstündeki otoritesi kuvvetli olan güçlü bir kadındı ve oğlunun büyük başarılarının bir kısmını görecek kadar yaşamıştı. Her iki ölümün de haberi Caesar'a mektup yoluyla ulaştı. Roma'dan ayrıldıktan sonra geçen dört yıl içinde annesiyle ve kızıyla görüştüğü konu-

sunda elimizde hiçbir veri bulunmamaktadır. Bunlar, özellikle de kızının ölümü, şüphesizdir ki kişisel olarak Caesar için acı bir darbe olmuştur. Kendi kızı Tullia'nın üzerine titreyen ve birkaç sene sonra hayatını kaybettiğinde karalar bağlayan Cicero, Caesar'a içten bir taziye mektubu yazmıştır. Politik bağları göz ardı etsek bile bu durumdaki birçok insanın Caesar'ın acısını ve hislerini paylaşacağı açık. Pompeius'un da genç eşinin ölümüne oldukça üzüldüğü şüphe götürmez. Aralarındaki büyük yaş farkına ve evliliklerindeki politik nedenlere rağmen, bu ikilinin birbirlerine âşık oldukları çok bellidir. Son yıllarda Pompeius kendisine ait büyük çiftlik evlerinde karısıyla çok fazla vakit harcadığı, Cumhuriyet'in işleriyle uğraşacağına keyif yaptığı için eleştirilmişti. Plutarkhos'a göre, Iulia'yla evliyken başka hiçbir ilişki yaşamamıştı.[2]

Baba ve damadın Iulia'nın ölümü sonrası hisleri ne kadar gerçek olsa da kamu hayatı bir senatörün aklından hiçbir zaman tam olarak çıkmıyordu. Pompeius, Iulia'nın küllerinin Albania'daki arsalarından birinde yaptırdığı kabirde defnedilmesini ayarlamıştı ama halka açık cenaze töreninden sonra cemaatten bazıları naaşı Campus Martius'a taşımış ve oraya gömmüştü. Bunun nedeninin Caesar veya Pompeius hakkındaki hislerinden çok Iulia'ya karşı duydukları sempati olduğu söylense de bu durumun gerçekten kendiliğinden mi geliştiğini yoksa birileri tarafından mı ayarlandığını bilemiyoruz. Daha sonra bu noktada yüzyıllarca ayakta kalacak bir anıt dikilmiştir. Caesar cenaze için kutlamalar vaat etmiş olsa da bunlar ancak on yıl sonra gerçekleşecekti. Iulia'nın ölümü Caesar ve Pompeius arasındaki en güçlü bağı koparmıştı. Sonraki aylarda Caesar bu ilişkiyi yenileyecek başka bir kadın akraba arayışı içine girmişti. Pompeius'un, yeğeninin kızı Octavia ile kendisinin ise Pompeius'un kızı Pompeia ile evlenmesi fikrini öne sürdü. Ancak bu plan, Caesar, Octavia ve Sulla'nın oğlu Faustus'la evli olan Pompeia'nın her birinin eşlerini boşamalarını gerektirmekteydi. Pompeius bu teklifi geri çevirdi. Belki de daha avantajlı bir durumun gelişmesini beklediği için yeni bir evlilik yapmak için hiçbir çaba göstermiyordu. Politik endişeler Romalı bir senatörün aklından hiçbir zaman tam anlamıyla çıkmazdı fakat hislerinin de bu konuda bir rol oynamış olması çok muhtemeldir. Pompeius'un Iulia'ya karşı beslediği sevgi son derece derindi; acısı gerçek ve büyüktü.

Pompeius ile Caesar arasındaki bağ zayıflamışsa da kesinlikle kopmamıştı ve her ikisi de bu ittifakı devam ettirmenin kendi çıkarları doğ-

rultusunda olduğunu biliyordu. MÖ 54'te triumvirlerin hepsi prokonsüldü ve bu nedenle de mevkilerinden istifa etmeksizin Roma'ya giremiyorlardı. MÖ 55'teki konsüllükleri sırasında Pompeius ve Crassus, tribün Trebonius'un da yardımıyla kendilerine sınırları genişletilmiş eyaletlerde yetki veren bir yasayı yürürlüğe sokmayı başardılar. Bu yasanın bir benzeri de MÖ 59'da Caesar için çıkarılmıştı. Pompeius iki İspanya eyaletinin yetkisini üzerine almıştı. Bu bölgeler askeri seferlere oldukça açıktı ve Roma'nın hükmünü Kuzey Denizi'ne ve Atlantik sahillerine kadar yayma olasılığını beraberinde getirmekteydi. Buna rağmen, elli bir yaşında olan Pompeius özellikle de Iulia hayattayken sefere çıkmak istemiyordu. Halihazırda üç zafer alayı yapmıştı ve başka hiçbir komutanın kendi görkemine ulaşabileceğine inanmıyordu. Bu yüzden kendisine verilen eyaletleri yönetmeleri ve lejyonlara komuta etmeleri için *legatus*larını görevlendirdi. Kendisiyse Roma yakınlarında kalmaya her zaman itina ederek, İtalya'daki birçok konforlu villasından birinde konaklamaktaydı. Pompeius hâlâ tahıl tedarikinden sorumluydu ve bunu alışılmadık idaresinin mazereti olarak kullanmaktaydı, çünkü o güne kadar hiçbir eyalet valisi bu şekilde davranmamıştı.[3]

Crassus'un durumu daha farklıydı. Sulla'nın yanında başarılı bir şekilde savaşmıştı fakat icraatının yeterince ödüllendirilmediği kanısındaydı. Roma ordularının ardı ardına aldığı birçok sayıda aşağılayıcı yenilgiden sonra Spartacus'a karşı kazanılan zafer büyük bir harekâttı ve Crassus bu seferde becerikli bir komutan olduğunu açıkça kanıtlamıştı. Buna rağmen sefer son bulduğunda yaşanan tehlikeler unutulmuş ve kölelere karşı kazanıldı diye bu zaferi küçümsenmiştir. Yurtdışındaki bir savaşta başkomutan olarak yer almaya karar veren Crassus'a, MÖ 55'te Syria Eyaleti'nin komutası verilmişti. Bu eyaletin o zamanki valisi, Crassus göreve başlamadan önce Mısır'a karşı bir sefer düzenlemiş, bunun sonucu olarak da yeni valiyi zafer ve kazanç sağlama şansı oldukça yüksek bir fırsattan mahrum etmişti. Bunun yerine Crassus, Armenia Eyaleti'nin ötesindeki büyük krallıklardan biri olan Parthia'yı fethetmeye karar vermiştir. Parthia'nın işgali için, Roma standartlarına göre bile yeterli bir bahane bulunmamaktaydı. Pompeius doğudaki seferleri sırasında, Caesar da Galya'da neyin Roma'nın yararına olduğu konusunda kendi yorumlarını sonuna kadar empoze etmişlerdi. Ancak ikisi de daha ileri gidip sırf kendi çıkarları için savaş açmamıştı. Crassus'un duru-

munun ise kendi hırsından kaynaklandığı ve Cumhuriyet'in çıkarlarıyla kesişmediği tüm çıplaklığıyla ortadaydı. Planları açığa çıktığında bu durum tribünlerin ikisi tarafından da açıkça protesto edildi. Bunlardan biri Crassus'un konvoyu MÖ 55'te şehirden ayrılırken onları takip etmiş, Cumhuriyet'i gereksiz ve haksız bir savaşa sürüklediklerini için korkunç lanetler yağdırmıştı. Cicero'nun kuru yorumuna göre bu etkileyici bir başlangıç değildi ve seferin bu açıdan uygunsuz olduğu inkâr edilemezdi.

Crassus Romalı bir general için oldukça yaşlıydı. Ellili yaşlarının sonlarında olmasının yanı sıra, on altı senedir askeri açıdan aktif görevden uzak kalmıştı. Geçmişte yaşlı generaller Cumhuriyet'i savunmak için göreve çağrılmış olmakla birlikte bu durum genellikle kriz dönemlerinde gerçekleşirdi. Bu sefer Roma'nın karşısında gerçek bir tehdit bulunmamaktaydı ve Crassus'un savaş yönetimi, göründüğü kadarıyla yavaş ve sönüktü. MÖ 54'ün büyük kısmını Suriye'de harcadı. Planlanan istila için para toplamak amacıyla yöre halkından ağır vergiler almaya başladı ama bu paraların bir kısmını cebe attığı söylenmekteydi. Kârlı bir sefer olasılığı Crassus'un yeni bir komuta istemesinin şüphesiz önemli nedenlerinden biriydi. Buna rağmen birçok açıdan Crassus hayattaki temel isteklerine ulaşmıştı. Önemli ve etkili bir insandı; iki kere konsül olmuş, büyük bir servete kavuşmuştu ve Catilina tartışmalarında da görüldüğü gibi fiilen hem politik hem de hukuki saldırılardan muaftı. Bu nedenlerden dolayı politik müttefikleriyle arasında süregelen rekabetin belki de yeni bir komuta arzulamasının asıl nedeni olduğunu göz ardı edemeyiz. Sulla'nın yanında birlikte görev yaptıkları zamanlardan beri Crassus ve Pompeius birbirlerini hep kıskanıyordu. Özellikle Crassus, Pompeius'un kazandığı şöhreti kendisine yedirememişti. Şimdiyse Caesar kendisinin de harika bir general olduğunu kanıtlıyordu ve üç triumvirin en yaşlısı olan Crassus ikisinin de gölgesi altında kalmak istemiyordu.[4]

MÖ 54'ten itibaren üç triumvirin hepsi de Roma'dan uzak olduğundan işlerini temsilcileri aracılığıyla görmekteydi. Hâlen baskın durumdaydılar ama geçmişteki gibi her şeyi kontrol altında tutmaları mümkün değildi. Lucius Domitius Ahenobarbus MÖ 54'te konsüllük mertebesine ulaşmıştı ve meslektaşı da Appius Claudius Pulcher'di. Bu senenin *praetor*larından biri de Cato'ydu. Her iki konsül de askeri tribün gibi kıdemsiz mevkilere bile atama yapmaya muktedir olmamaktan yakınıyordu. Triumvirlerin ortak komutası altındaki ordudaki asker sayısı yirmi lej-

yonu bulmuştu ve bu da var olan Roma ordusunun ezici çoğunluğunu temsil etmekteydi. Hatta Appius yandaşlarından birinin tribünlüğe atanmasını sağlamak için Caesar'ı kuzeyde, Gallia Cisalpina'da ziyaret etmişti. Pompeius ise Roma yakınlarında beklemedeydi ve zaten pek iyi bir hatip olmadığından düzenli olarak Senato'ya katılamamak açıkçası onu pek de rahatsız etmiyordu. Crassus'un gücüyse şehirden ayrıldığında azalmıştı; eskisi kadar halkın gözü önünde değildi ve başkalarına yardım edip onlara lütuf göstererek destek kazanma olasılığından yoksundu. Caesar bir suredir İtalya'dan uzak olduğu için Roma'daki işlerinin önüne çıkan engellere alışkındı. Temsilcileri, özellikle de Balbus, sürekli hareket halindeydi. Caesar'ın ordugâhıyla Roma'nın ileri gelenleri arasındaki mektup trafiğinin yoğunluğu Cicero'nun yazışmalarında açıkça görülmektedir. Cicero'nun kardeşi Quintus önce Pompeius'un yanında Roma şehrinin tahıl tedarikiyle görevli *legatus*lardan biri olarak görev yapmış, MÖ 54'teyse yine *legatus* rütbesiyle Caesar'ın yanında Galya seferinde bulunmuştu. Bu durum ağabeyinin her iki generale birden duyduğu minnet borcunun bir belirtisi olarak görülebilir. Cicero Roma'dan ayrılmaya pek yanaşmıyordu; zaten her halükârda triumvirler açısından Roma'da bulunması daha yararlıydı. Dolayısıyla ailenin iyiliği için bu görevler Quintus'un üstüne düşmüştü. Cicero kardeşine yazdığı mektuplarda sürekli Caesar'ın nasıl bir ruh hâli içinde olduğunu ve kendilerine özel bir ayrıcalık tanıyıp tanımadığını sorguluyordu. Aynı zamanda Caesar'a şiir ve başka edebi derlemeler gönderip bunlar hakkında onun fikrini aldığından da bahseder. Caesar'ın da Britanya'daki ikinci seferi sırasında Cicero'ya üç mektup yazdığını da biliyoruz.[5]

Cicero'nun yandaşlarından biri olan ve hatibin ricası üzerine kendisine Caesar'ın kurmay kadrosunda görev verilen Gaius Trebatius Testa'ya yazdığı birkaç mektup da günümüze ulaşmıştır. Daha sonra ünlü bir jüri üyesi olan bu genç adam, o zaman bile hukuk alanında bir kariyer sürdürmeye kararlıydı. Bu atamanın yapılmasına sebebiyet veren tavsiye mektubu da elimizde bulunmaktadır. Hatibin daha sonra Quintus'a anlattığına göre Caesar, Cicero'ya "nazik ve esprili bir şekilde teşekkür etti. Oldukça geniş olan kadrosunda bir kefalet formunu doldurmayı bile bilen kimse bulunmadığını söyledi". Cicero her ne kadar başka bir yandaşı için askeri tribün makamı ayarlamayı başarmış olmakla birlikte Trebatius'a askeri bir mevki verilmemiş, idari ve hukuksal işlerle

görevlendirilmişti. Buna rağmen Trebatius bu yeni görevlere pek ısınmamıştı ve Roma'yı çok özlüyordu. MÖ 54'ün Ağustos'unda Cicero, Trebatius'a yazdığı bir mektupta kendisinin Caesar'la haberleştiğini ve generalin ona "gayet nazik" bir mektup yazdığını, Trebatius'u pek iyi tanıma fırsatı bulamadığını fakat bu konuya daha fazla ilgi göstereceğini söylediğini iletmiştir. Buna ek olarak Cicero, Caesar'dan Trebatius lehinde başka lütuflarda bulunmasını rica ettiğini genç yandaşına bildirmiştir. Bunda ve başka mektuplarında genç adamın sabırsızlığından ve inisiyatifsizliğinden biraz bıktığını da ifade ediyor Cicero. Eğer önerdiği kişiler yetersiz çıkarsa onları önerenin itibarı da zarar görüyordu ve Caesar büyük ihtimalle Cicero'nun kendisine duyduğu minnet borcunu artırmak için önerdiği herkesi kabul etmeye meyletmekle beraber hatibin de bu ilişkide kendi rolünü ciddiye aldığı açıktı. Belki de bu temasın en ilgi çekici yönlerinden biri, Caesar seferdeyken bile görüştükleri konuların, Roma senatörlerini normalde meşgul eden meseleler olmasıydı. Cicero ve Caesar arasındaki mektupların çoğunun yayımlanmasına rağmen bunların büyük kısmı günümüze kadar ulaşmamıştır. Caesar'ın, Cicero dışında başka birçok senatörle daha iletişim içinde olduğu da şüphesiz doğrudur.[6]

İsyan

Politik konuları hiçbir zaman göz ardı etmemiş olmasına rağmen Caesar sonraki birkaç ay boyunca neredeyse sürekli aktif görevdeydi. Britanya'dan geri döndüğünde Galya kabilelerinin liderlerini bir toplantıya çağırmış ve akabinde ordusunun kışlık ordugâhına yerleşmesini idare etmişti. Hasat o sene pek bol değildi; Caesar durumu kurak geçen yaza bağlamasına karşın son birkaç senedir düzenlediği seferlerin bölge tarımını kötü yönde etkilemiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Bunun sonucu olarak elindeki sekiz lejyonu geniş bir alana yayma kararı almıştı. Bunların çoğu Roma'ya ne kadar bağlı oldukları pek bilinmeyen Belgae kabileleri arasına yerleştirilmişti. Önceki yıllarda Caesar Gallia Cisalpina'ya gitmek için hemen yola çıkmıştı; bu seferse ordusunun güvenli bir şekilde yerleştiğinden emin olmak istediği için her zamankinden daha fazla bekledi. Her lejyon ya bir *legatus*un, ya da Caesar'ın

*quaestor*u olan Crassus'un en büyük oğlu Marcus'un emri altındaydı. Yeni *legatus*lardan biri, MÖ 55'teki tribünlüğü sırasında Pompeius ve Crassus için beşer senelik komuta görevleri sağlayan ve Caesar'ın da görev süresini uzatmış olan (bkz. 12. Bölüm) Trebonius'un ta kendisiydi. Bu subayların hepsine mevkilerine ulaşıp onları takviye ettikten sonra hemen ana ordugâha haber vermeleri emredilmişti. Quintus Cicero'ya ordugâhını kuracağı yeri kendisinin seçmesi için izin verildiğini biliyoruz ve büyük ihtimalle bu özgürlük diğer *legatus*lara da tanınmıştı. Bunlar olurken, bir kısım kabilelerde baş gösteren karışıklıkların haberi Caesar'in kulağına ulaştı. Carnuteslerin başına zorla geçirdiği kral, diğer kabile reisleri tarafından öldürülmüştü ve bu da Caesar'ı fikrini değiştirmesine ve lejyonlarından birini Belgae kavminin arasından çekip bu kabile arasında kışlatma kararı vermesine neden oldu.[7]

Her ne kadar bazı kabile reisleri Caesar'in Galya işgalinden çıkar sağlamış olsalar da aynı durum başkaları için rakiplerinin başarısı anlamına gelmekteydi. Dumnorix'in rahatsızlık vermeye başladığı anda mahallinde infazı da Caesar'ın fazla bir kışkırtmaya gerek duymaksızın istekleri dışında davrananlardan kurtulmaya yatkın olduğunu gösteriyordu. Roma egemenliğine rağmen kabilelerin aristokratları arasındaki vahşi güç kavgası durmamıştı. Caesar'in hükmü altındaki konumlarından memnun olmayan kabile şefleri için ün ve güç elde etmenin yolu, generale karşı çıkıp başarı kazanmaktan geçiyordu. MÖ 54'ün yazında Britanya'ya gitmeden önce Caesar Treveri kabilesinin liderleri arasında yaşanan bir anlaşmazlıkta aracılık yapmıştı. Tartışmalarda Roma destekli rakibine karşı mağlup düşen lider Indutiomarus olmuştu. Bu kabile reisi zamanında Caesar'la barış yapmış, hatta bu barışı perçinlemek için 200 rehine vermişti. Kış sırasında Romalıların dağınık ve saldırıya açık olduğunu gören Indutiomarus, kendisine sadık bütün Treveri savaşçılarını ayaklandırıp kabile topraklarında kışlamakta olan Labienus komutasındaki lejyonlara saldırmayı planlıyordu. Yine de Treveri kabilesinin kendi başına Caesar'ı alt edemeyeceğinin farkındaydı. Bu yüzden de çevre kabilelerin ileri gelenlerini de Romalılara karşı kışkırtıp başlattığı isyana katılmalarını sağlamak amacındaydı. Bu, tek bir lider tarafından yönetilen düzenli bir başkaldırı değildi. Küçük çaplı isyanlar birçok yerde ayrı ayrı patlak veriyor ve Roma kuvvetlerini bölerek dolaylı olarak birbirlerine katkı sağlıyorlardı. Bu olaylar aslen Treveri ve

Indutiomarus'la değil, günümüzde Ardenne adındaki bölgede yaşayan Eburones kavmiyle başlamıştır. Ambiorix ve Catuvolcus isimli iki savaş lideri kabile tarafından atanmış ve Caesar'ın ordusunun yaşadığı üç ciddi mağlubiyetten birinin mimarı olmuşlardır.[8]

On beş *cohors*tan oluşan bir kuvvet Eburones arasında kışlamaktaydı. Ordugâhlarını kurdukları mevkinin adi Atuatuca'ydı (günümüzde Liège veya Tongres'e yakın olması muhtemeldir fakat tam yeri kesin olarak bilinmemektedir). Bu kuvvetin içinde XIV. Lejyon'un tamamı bulunmaktaydı ama geriye kalan beş *cohors*un başka lejyonlardan mı alındığı yoksa bağımsız birlikler mi olduğu bilinmiyor. Caesar Gallia Transalpina'da en az yirmi *cohors* toplamıştır ki Gallia Cisalpina Eyaleti'nden askere alınanların aksine bu yeni *cohors*ları oluşturan acemilerin çoğu Latin statüsünde bile değildi. Caesar lejyonerlerin yanında İspanyol süvarilerden bahsetmektedir ve yedek birliklerin de bulunduğunu göz önüne alırsak büyük ihtimalle toplamda 6.000 ile 8.000 kişilik bir kuvvettir bu. Bu kuvvetin kumandası Caesar'ın *legatus*ları olan Cotta ve Sabinus'un elindeydi. Her ikisi de geçmişte ayrı ayrı ordulara komuta etmiş, ilham sahibi olmamakla birlikte işinin ehli generaller olduklarını kanıtlamışlardı. Ayrıca MÖ 55'te Menapii'ye karşı da birlikte savaşmışlardı. Caesar ikisinden birinin başkomutan olup olmadığını belirtmez, anlatış biçiminden orduya ortak komuta ettikleri ortaya çıkmaktadır. Ordugâhlarına karşı yapılan ilk saldırı zorlanmadan püskürtülmüştü. Bunun akabinde Ambiorix barış görüşmelerini başlattı ve kabilesi tarafından savaşmaya zorlandığını ileri sürdü. Romalı temsilcilere bir uçtan bir uca bütün Galya'da bir komplo kurulduğunu ve bütün kabilelerin belirlenmiş bu günde lejyonlara saldırmayı planladığını söyledi. Caesar'ın geçmişte kendisi için yapmış olduğu iyiliklerin hatırına Romalıların çekilmelerine ve 70 kilometre mesafede ordugâh kurmuş iki lejyondan birine katılmalarına izin vereceğini taahhüt etti. *Legatus*lar gecenin geç saatlerine kadar ne yapılması gerektiğini tartıştılar. Sabinus teklifi kabul etmekten yanaydı. Cotta ise Caesar'ın sözünden çıkmayıp su ve yiyecek stoklanmış ordugâhlarında kalmaları ve yardım gelene kadar beklemeleri gerektiğini savunuyordu. En sonunda Sabinus baskın çıktı ve ertesi gün şafak vaktinde Romalı askerler ordugâhtan ayrıldı. Araziyi iyi bilen Eburones kabilesi, yolun derin ve dar bir vadiden geçen kısmında pusuya yatmıştı. Romalıların çevresi sarıldı ve teker teker avlandılar. Cotta muharebenin başında bir sapan

taşıyla yaralanmış olmasına rağmen hâlâ askeri öne sürüyor ve başarılı bir direniş ortaya koymaya çalışıyordu. Bütün umudunu kaybeden Sabinus ise Ambiorix'le müzakere ederken öldürüldü. Cotta ile çevresinde bir savunma çemberi oluşturan askerleri, son hücumda hayatlarını yitirdiler. Hayatta kalmış bir avuç asker sonraki birkaç gün içinde Labienus'un kampına kadar gelmeyi başarsa da on beş *cohors*un neredeyse tamamı yeryüzünden silinmişti.[9]

Caesar *Commentarii*'de bu felaketin tüm suçunu Sabinus'un üstüne atmıştır. Cotta ise mantıklı fikirler öne süren ve kriz zamanında gerçek bir Romalı aristokrata yakışan davranışlar gösteren bir adam olarak yansıtılmıştır. İkisi de sözü çok geçen ailelerin mensupları değillerdi; o yüzden de Caesar'ın, Senato'nun güçlü isimlerinin çıkarlarıyla çelişmekten çekinmesi gerekmiyordu. Kendi iddiasına göre bu olayların hikâyesini, hayatta kalanları dinledikten, daha sonra ele geçirilen esirleri sorguladıktan sonra ve gerçeğe uygun bir şekilde yazmıştı. Hikâyenin *Commentarii*'de yazılan biçimine inanmamamız için hiçbir neden yok. Tarihteki başka askeri felaketlerle de benzerlik gösterdiği açık. Bir örnek olarak Birinci Afgan Savaşı'nda Elphinstone ve Macnaughten'in Kabil'de başına gelenleri verebiliriz.* Olay gerçekten de Caesar'ın anlattığı gibi gerçekleşmiş olabilir ama aynı zamanda anlatım biçiminin bu felaketin darbesini yumuşatmak ve suçu kendi üzerinden atmak amacı güttüğü de açık. Verilen rapor oldukça detaylıdır. Komutanlar arasındaki tartışmadan pusuya düşen kollardan birinde çıkan kargaşaya kadar birçok olayı renkli bir şekilde anlatmıştır Caesar. Cotta'nın askeri bir arada tutmak için gösterdiği coşkulu fakat nafile çabanın yanı sıra başka birçok kahramanlık manzarası da içermektedir. Oğlunu kurtarmaya çalışırken ölen *centurio* veya Britanya'dakinin aksine bu sefer ismi verilen, öldürülmeden önce tuğunu güvenli bir yere atmayı başaran "kartal-taşıyıcısı"nı örnek verebiliriz (sağ kalanlar gece vakti sığındıkları ordugâhta intihar ettiğinde kartal büyük ihtimalle yine de düşman eline düşmüştü). Caesar bu durumun sorumluluğunu *legatus*una yıkıyordu fakat çağdaşlarını bu

* Kabil'de bulunan İngiliz kuvvetlerinin komutanı Tümgeneral Elphinstone ile danışmanı Macnaughten, Ekber Han önderliğinde isyan eden Afganlar tarafından kuşatılınca, onlarla anlaşarak 1842 Ocak ayında Hindikuş Dağları'nı aşıp Celalabad'a çekilme kararı aldı. Ancak 700'i İngiliz, 3800'ü yerli askerden ve kendilerini takip eden ordugâh halkından oluşan yaklaşık 12.500 kişilik grup dağlarda pusuya düşürülerek yok edildi-e.n.

konuda ikna etmeyi pek başaramamıştır. Elimizdeki kaynakların hepsi bu mağlubiyeti Caesar'a yüklemektedir. *Imperium* sahibi bir prokonsül olarak komutası altındaki ordunun her şeyinden sorumluydu. Bu, Roma valilerinin Senato'ya yazdıkları mektuplara geleneksel olarak; "Ben iyiyim. Ordu da iyi" diye başlamalarından da anlaşılabilir. Hem Sabinus hem de Cotta, Caesar'ın *legatus*larıydı; onun tarafından seçilmişlerdi ve onun emirlerine uyuyorlardı. Eğer bu kuvvete ortak komuta ediyorlarsa, bu karmaşık durumdan Caesar sorumluydu. Napoleon'un da daha sonra belirttiği gibi bir ordunun kötü bir komutanı olması, ortak yetkilere sahip iki iyi komutanı olmasına yeğdi. Sabinus ordugâhtan çekilirken Caesar'ın emirlerine belki karşı gelmekteydi ama bu bile ya prokonsülün istek ve emirlerini açık bir şekilde subaylarına iletemediğinin veya onları emirlerine sıkı sıkıya uymalarını sağlayacak kadar disiplin altında tutamadığının işaretiydi. Nihayetinde sorumluluk Caesar'daydı. Hatalar kurmayları tarafından yapılmış olsa da mağlubiyet onundu. Ordusunun hafife alınmayacak bir parçası, Galya'nın en az prestijli kabilelerinden biri tarafından yok edilmişti. Böyle bir şey daha önce hiç yaşanmamıştı; sürekli kazanılan zaferlerin sonucu olan Roma'nın yenilmezliği fikrinin bir yanılsamadan ibaret olduğu ortaya çıkmıştı.[10]

Bunun ilk işareti, Ambiorix'in peşindekilerle birlikte önce komşuları Atuatuci, sonra da Nervii kabilesinin topraklarına akınlar düzenlemeye başlamasıydı. Eburones kabilesinin büyük çoğunluğu düzenli bir ordusu olmayan tüm kabile savaşçılarının yaptığı gibi ganimetlerini evlerine götürmek üzere dağıldı. Kazandıkları zaferi haber alan başka kabileler de ayaklanmaya başladı. Nervii kabilesi de topraklarında kışlayan lejyona saldırdı. Bu lejyona *legatus* mevkisine erişmesinin tek nedeni ağabeyiyle Caesar arasındaki bağ olan Quintus Cicero kumanda etmekteydi. Quintus ailesi için ne gerekiyorsa yapmıştı ama pek şevkli bir asker olduğu söylenemezdi. Eve yazdığı mektuplarda sefer hayatının zorluğundan yakınıyordu, askerliğe çok hevesli olmadığı açıktı. Kardeşine yazdığı bir mektupta, MÖ 54'ün sonbaharında emrindeki lejyonu kışlasına çekerken on altı gün içinde dört tragedya yazdığını söyleyecekti. Tüm bunlara rağmen Nervii kabilesi kampına saldırdığında Quintus Cicero bu tehditle ustaca başa çıkacaktı. Romalıların tamamen gafil avlandığını söyleyebiliriz; onları bu felaketten kimse haberdar etmemişti fakat ani olmasına rağmen ilk saldırıyı savuşturmayı başaracaklardı. Saldırı ba-

şarısız olunca müttefik klanların yanı sıra Atuatuci ve Eburones kabilelerine mensup savaşçılarla takviye edilen Nervii ordusu kampı kuşatma altına aldı. Cicero'nun emrindeki askerler bir gece içinde 120 adet küçük kule inşa ederek kampı daha güvenli bir hale getirdi. Gereken malzeme toplanmıştı ama surun inşası henüz tamamlanmamıştı ve inşaat hummalı bir şekilde devam ediyordu. Ertesi gün gerçekleşen saldırı da ilki gibi geri püskürtülecekti. Kişisel tercihi veya becerisi ne yönde olursa olsun Cicero Romalı bir senatöre yakışacak şekilde davranıyordu; gün içinde savaşırken askerlerini yüreklendiriyor, geceleyin kampı takviye ederken veya yeni mermiyat üretirken onları denetliyordu. Sağlığı pek iyi olmayan Cicero, askerlerinin ısrarı sonucu en sonunda çadırına çekilmişti. Belki de savunmanın asıl kahramanları Cicero'nun subaylarıydı; komutanlarının bazen onlara ayak bağı olması bile mümkündür. Caesar, Quintus'la (ve tabii ağabeyiyle) arasını iyi tutmaya çalışıyordu ve *Commentarii*'de onu şerefle anacaktı. Tüm bunlara rağmen sınırlı bir tecrübeye sahip Quintus'un gerçek bir cesaret örneği sergileyerek elinden geleni yaptığı açıktır; bölgeden ayrılmaları karşılığında önerilen ateşkesi soğukça reddedecekti. Kuşatma devam ediyordu; kalenin çevresinde siper kazan ve sur ören Belgae kavmi, devasa kalkanlar ve başka kuşatma teçhizatı yapmakla meşguldü. Galyalılar birkaç yıl öncesine kadar bu tür şeylerden habersizdi fakat kabileler Caesar'ın askerlerinden çok şey öğrenmişti. Roma garnizonu yavaşça eriyordu; çok sayıda asker yaralandığından sağlıklı olanlara giderek daha çok iş düşüyordu. Nervii ordusu sayıca kendilerinden çok üstündü (MÖ 57'de Nervii'lere verdirdiğini iddia ettiği ağır kayıpları unutmuş olmalı ki Caesar bu ordunun 60.000 savaşçıdan oluştuğunu aktarmıştır) ve eğer takviye kuvvetler gelmezse sonunda şüphesiz mağlup olacaklardı.[11]

Quintus Cicero saldırı başlar başlamaz Caesar'a haberciler göndermesine karşın askerlerin hiçbiri Belgae hatlarını aşmayı başaramamıştı. Habercilerden bir kısmı ordugâh surlarının önünde lejyon askerlerine ibret olsun diye idam edilmişti. Kuşatma başladıktan ancak bir hafta sonra habercilerden biri düşman hatlarını aşabildi. Bu haberci Cicero'nun yanında kalmayı seçen Galyalı asilzadelerden birinin Roma'ya sadık kölesiydi. Haberler Samarobriva'daki (günümüzde Amiens adı verilen yer) ordugâhında bulunan Caesar'a akşamın ilerleyen saatlerine doğru ulaştı. Cicero'nun raporu hem kendi durumundan bahsediyor hem de

Cotta ve Sabinus'un emrindeki askerlerin mağlubiyetinden Caesar'ı ilk kez haberdar ediyordu. Caesar isyandan bu noktaya kadar haberdar değildi ve bu da istihbarat açısından kabileler arasındaki dost asilzadelere ne kadar bağımlı olduğunun bir işaretidir. Her ne kadar büyük bir şaşkınlık içinde olsa da Caesar tez davranması gerektiğinin farkındaydı. Quintus Cicero'nun emrindeki garnizon eğer derhal takviye edilmezse mağlup olacaktı. İkinci bir zafer isyana daha çok ivme kazandıracak, çok sayıda başka lider ve kabileyi de ayaklanmaya katılmaya itecekti. Samarobriva'da yanında ordu kayıtlarını, maaş sandığını, Galyalı kabileler tarafından gönderilen erzakı MÖ 58'den beri alınan yüzlerce rehineyi korumakla görevli sadece tek bir lejyon vardı. Kampta aynı zamanda aralarında Cicero'nun yandaşı Trebatius'un da olduğu çok sayıda başka idari memur ve kâtip de bulunuyordu. Caesar'ın ne kendine ayak bağı olan bu kadar gayri muharip kişi ve ağırlıkla hemen harekete geçmesi, ne de onları korumasız bırakması beklenebilirdi. İlk işi 25 Roma mili (Roma mili 1,48 kilometreden biraz daha kısadır) ötede ordugâh kuran *quaestor*u Marcus Crassus'a haber göndermek oldu. Crassus kendisine gece yarısı ulaşan emre uyarak derhal Samarobriva'ya doğru harekete geçti. Büyük ihtimalle ilk başta harekete hazır olan nöbetçileri göndermiş, kendisi de daha sonra ordunun geri kalanıyla birlikte yola çıkmıştı. Sabahın ilerleyen saatlerinde Crassus'un öncü kuvvetleri (büyük ihtimalle süvariler) Caesar'a ulaşacak ve ana kuvvetin yaklaştığını prokonsüle haber vereceklerdi.[12]

*Quaestor*unu Samarobriva'yı korumakla görevlendiren Caesar hemen yola çıktı; ilk gün 32 kilometre katetti. Emrinde, Samarobriva'daki lejyonun yanı sıra alelacele toparladığı destek birliklerden ve müttefik süvarilerden oluşan yaklaşık 400 kişilik bir kuvvet vardı. Ayrıca yolda iki lejyonun daha kendisine katılacağını umuyordu. Morini kabilesi arasında kışlamakta olan Gaius Fabius'a da haber gönderilmiş, Atrebateslerin topraklarından geçerken Caesar'la buluşması emredilmişti. Labienus'a da eğer mümkünse Nervii kabilesinin sınırında ana kuvvete katılması emredilmiş fakat eğer bölgesindeki durum gerektiriyorsa olduğu yerde kalması için izin verilmişti. Fabius her ne kadar biraz gecikse de Caesar'la buluşmayı başarabildi. Labienus ise bir haberci aracılığıyla gelemeyeceğini, Treveri kabilesinin ordusunun bulunduğu mevkiden yaklaşık 5 kilometre ötede ordugâh kurmuş olduğunu bildirdi. Aynı za-

manda Sabinus ve Cotta hakkındaki haberleri de doğrulamış, hayatta kalanlar arasından kendisine ulaşabilenlerden öğrendiği detayları sağlamıştı. Her ne kadar Caesar en kıdemli *legatus*unun kararına hak verse de bu durum elinde sadece uzun bir zamandır seferde olan ve kayda değer sayıda asker kaybetmiş iki lejyon bulunduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Süvarileri saysak bile emrinde en fazla 7.000 kadar asker vardı ve en az birkaç hafta boyunca takviye olasılığı bulunmuyordu. Beklediği takdirde Cicero'nun kampı ele geçirilebilir ve bir lejyon daha kaybedilebilirdi ki bu da isyanı daha da körüklerdi. Yola çıktığında yanına fazla erzak veya teçhizat almamıştı. Sonbaharın ortasına doğru gelirken askerlerinin geçtikleri topraklarda kendileri veya binekleri için yiyecek bulmaları pek mümkün olmayacaktı. Romalıların hızlı bir zafere ihtiyaçları vardı, temkinli ve uzun manevralardan oluşan bir sefer söz konusu bile olamazdı. Caesar çevresi sarılan garnizonu kurtarmak için harekete geçti. Bu kararı stratejik açıdan mantıklı, saldırganlığı vurgulayan Roma askeri düşüncesine de son derece uygun olmasına rağmen aynı zamanda riskliydi. Caesar'ı bu kararı vermeye iten daha kişisel bir sebep de vardı. Lejyonerler tehlike altındaydı ve orduyla komutanı arasında gelişen güven bağının temelinde birbirlerine karşı olan güvenleri yatıyordu. Eğer onları kurtarması mümkünse Caesar askerlerini ölüme terk edemezdi. On beş *cohors*un kaybından dolayı duyduğu derin acının bir ifadesi olarak bu askerlerin öcünü alana kadar saçını ve sakalını kesmeyeceğine ant içmişti. Bu jest, görünümüne son derece önem veren Caesar için son derece önemliydi. Tıraşsız prokonsül, emrindeki 7.000 askerle birlikte harekete geçti.[13]

Devriyeler tarafından ele geçirilen tutsaklar Cicero ve adamlarının hâlâ direndiklerini haber verdi. Galyalı süvarilerden biri, hatların arasından bir mesaj taşımaya ikna edildi. Yunan alfabesiyle yazılan bu mesajı Belgae savaşçılarının okuyamayacağına inanılıyordu. Ordugâha girmeyi başaramayan süvari kendisine verilen talimatlara uyarak bir mızrağa bağladığı mesajı kampın içine doğru fırlattı. Mesaj, ancak üstüne bağlı olduğu mızrak iki gün sonra birinin dikkatini çektiğinde Cicero'ya ulaşacaktı. Askerlerini sıraya dizen Cicero mesajı onlara okudu; Caesar geliyordu. Kısa zaman içinde bunu doğrulayan işaretleri de göreceklerdi. Uzaktan tüten dumanları görebiliyorlardı; ilerleyen Roma ordusu

"düşman" çiftlik ve köylerini ateşe veriyordu. Belgae devriyeleri de aynı durumu rapor etmişti ve ordu bu yeni tehditle yüzleşmek için kuşatmayı kaldırdı. Caesar'ın söylediği gibi 60.000 kişi olmasalar da büyük ihtimalle sayı olarak bu küçük Roma ordusundan çok daha fazlaydılar. Aynı Galyalı aristokrattan düşman hatlarını aşacak başka bir haberci isteyen Cicero, Caesar'a bir mesaj yazarak Belgae ordusunun ona doğru harekete geçtiğini bildirdi. Gece yarısı saatlerinde kendisine ulaşan Galyalının mesajını Caesar derhal askerleriyle paylaştı; Suetonius'un anlatımına göre herhangi bir kötü haberi askerlerine bizzat verir, bunu endişelenmelerine gerek olmadığını vurgularcasına gelişigüzel ve kendine güvenli bir şekilde anlatırdı. Bazense tehlikeyi abarttığı bile olurdu. Tüm bunlara rağmen hâlâ temkinli bir komutandı. Bu harekâtta gece bitmeden yola çıkmayı seçmişti, şimdiyse harekete geçip 7 kilometre kadar ilerlemeden önce şafağın sökmesini bekleyecekti. Kuzey Avrupa'da bu mevsimde günler oldukça kısaydı. Nervii ve müttefikleri bir çayın yanındaki sırtta Roma ordusunu bekliyordu. MÖ 57'de Belgae savaşçıları iki kere daha benzer şekilde mevzilenmişti; her iki seferde de topraklarına giden ve kabileler arasında yapılan savaşların gerçekleştiği ana yollardan birini kesmiş olmaları mümkündür.[14]

Caesar hem sayı üstünlüğünden hem de uzun süren manevralara yetecek erzaktan yoksundu. Hem çayı hem de sırtı aşarak düşman mevzisine saldırmak askerleri için büyük bir dezavantaj olacak, büyük ihtimalle de felaketle sonuçlanacaktı. Bu yüzden Belgae savaşçılarını kendisine saldırmaya zorlaması gerekiyordu. Caesar askerlerine hafif yükle seyahat eden bir ordunun ihtiyaç duyduğundan bile daha küçük bir ordugâh kurmalarını, çadırları birbirine bağlayan yolları daraltmalarını emretti. Nervii'nin bu küçük orduyu küçümseyip saldıracağını umuyordu fakat bu hilenin işe yaramaması durumunda çayı geçip düşmanı kanattan çevirmenin yolunu bulmaları için devriyeler görevlendirdi. Vadinin iki yanında konuşlanan ordular gün boyunca birbirine bakmakla yetiniyor, sadece süvariler arasında ufak çaplı çarpışmalar gerçekleşiyordu. Ertesi günün sabahında da durum aynıydı fakat bu sefer Caesar destek kuvvetlere düşmanın karşısında geri çekilmelerini emretmişti. Nervii kabilesinin fazla süvarisi yoktu; eldekilerin de pek iyi olmadığı söyleniyordu. Buna rağmen Caesar'ın süvarilerini ordugâha doğru kovalıyor olmaları

şüphesiz düşmanı yüreklendirmişti. Adeta korkularını vurgulamak istercesine Romalılar ordugâhın surlarını normalden daha yüksek tutmuş, dört girişi tek sıra kesekten engellerle kapamışlardı. Yemi yutan Nervii kabilesi çayı geçip vadinin diğer tarafındaki Roma mevzisine doğru ilerlemeye başladı. Dikkatli bir şekilde düşman ordugâhına yaklaşıyor ve bilerek sergilenen panik gösterileri onları daha da yakına çekiyordu. Askerler yaklaşan savaşçılardan korkuyormuşçasına surlardan bile çekilmişti. Elçiler gönderen Belgae savaşçıları Caesar'ın askerlerini firar etmeye teşvik ediyordu; verilen saate kadar bunu yapmayan hiçbir askere merhamet gösterilmeyecekti. Bir süre sonra Nervii ordusu surlara yaklaştı içlerinden bazıları girişlerin önündeki toprak engelleri yıkmaya başlamıştı bile. Caesar saldırı emrini işte o zaman verdi. Girişlerin arkasında bekleyen askerler önlerindeki hafif engelleri kolaylıkla yıkarak düşmanın üstüne atıldı. Lejyon askerleri ve Caesar tarafından destek olarak gönderilen süvari birlikleri paniğe kapılıp kaçmaya başlayan Nervii ordusunu kovalıyor, yakaladıklarını öldürüyorlardı. Bazı kabile savaşçıları hayatlarını kurtarmak için çareyi kalkan ve silahlarını atmakta bulmuşlardı. Caesar çok zaman geçmeden askerlerini geri çağırdı; düşmanı fazla takip ederlerse yakınlardaki orman veya bataklıklarda pusuya düşürülmelerinden korkuyordu.[15]

Düşman ordusunu dağıtan Caesar hızla Cicero'yu kurtarmaya gitti. *Legatus*una övgü dolu sözlerle hitap eden Caesar, garnizonda görevli subay ve askerleri de ayrıca teftiş edip övdü. Kuşatmadan ordunun sadece onda biri yara almadan kurtulmuştu; yine de yaralılardan bir kısmının görev yapabilir halde olduğunu kabul edebiliriz. Ertesi gün düzenlenen geçit töreninde prokonsül Cotta ve Sabinus'un yenilgisinden bahsedecekti. Bu yenilginin suçunu Sabinus'un üstüne atan Caesar askerlerini yüreklendirmeye çalışıyordu. Roma zaferinin haberi Treveri kabilesine ulaştığında Labienus'un ordugâhının etrafında mevzilenen ordularını derhal geri çektiler. Caesar, Fabius ve emrindeki lejyonu Morini kabilesinin topraklarındaki ordugâhlarına geri yolladı; o da kendisinin ve Cicero'nun emrindeki lejyonlarla birlikte Samarobriva'ya doğru yola çıktı. Bu birliklerin yanı sıra Crassus'un emrindeki lejyon kış boyunca bu yerleşimin yakınlarında konaklayacak, ileride çıkacak herhangi bir isyana karşılık verecek bir kuvvet oluşturacaktı. Prokonsül ordularıyla kalacak, göreve başladığından beri ilk kez bu mevsimde Alpler'in güne-

yine inmeyecekti. Galya'daki durum ayrılmasına izin vermeyecek kadar gergindi. *Commentarii*'nin MÖ 54 seferleri hakkındaki cildinin bu sene çıkmadığını varsayabiliriz. Beşinci ve altıncı ciltler büyük ihtimalle MÖ 53-52'nin kış aylarında birlikte çıkacaktı. Caesar son derece meşguldü; isyanın korları hâlâ küllenmemişken tamamına erdirilmemiş bir savaşın hikâyesini anlatmak istemiyordu. Galya'da yaşanan kıran kırana mücadelenin haberi MÖ 54'ün Aralık ayına kadar Roma'ya ulaşmış olmalı ki Cicero, Trebatius'a oralarda son zamanlarda "işlerin kızıştığını" duyduğundan bahseden bir mektup yazacaktı.[16] Kış ayları boyunca Caesar'ın gözü kabilelerin üstündeydi: "Sabinus'un mağlubiyetini ve ölümünü haber alan nerdeyse tüm Galyalı kabilelerin aklına savaş düştü; her yöreye elçiler ve heyetler göndererek diğerlerinin ne düşündüğünü ve savaşın nerede başlaması gerektiğini kestirmeye çalışıyorlar, gece vakti ücra mekânlarda toplanıyorlardı."[17]

Kabile savaşçılarından oluşan bir kuvvet Lucius Roscius komutasındaki XIII. Lejyon'un Amorica'da (günümüzde Kuzey Fransa'daki Brittany bölgesi) bulunan ordugâhı çevresinde toplandı fakat sonra dağıldı. Caesar tarafından bizzat atanan Senones kralı Cavarinus kabile şeflerinin saldırısına uğradı ve canını zor kurtararak Samarobriva'ya, Caesar'ın yanına sığındı. Kışın geri kalanı boyunca Labienus'un payına ciddi anlamda tek çarpışma düştü. Germen müttefiklerini ayaklandırmayı deneyen fakat bu konuda başarısız olan Indutiomarus, kabilesine bağlı savaşçılarla birlikte bir kez daha Labienus'un ordugâhını kuşattı. Treveri ordusu her gün ordugâhın önündeki düzlükte savaş düzeni alıp Romalılara meydan okudu. Labienus ise bu meydan okumayı sürekli reddetti fakat bir gün Treveri ordusu ordugâhlarına dönmek için dağılırken arkalarından süvari birliklerini gönderdi. Süvarilere Indutiomarus'u öldürmeleri ve başka kimseyi umursamamaları emredilmişti. Gafil avlanan komutanın kellesi *legatus*a sunuldu. Başsız kalan ordu yeniden dağıldı.[18]

Vastatio - Kabileler Cezalandırılıyor

Kış ayları boyunca Caesar ordularını eski gücüne ulaştırmakla yetinmeyecek, kaybettiği her asker için orduya iki asker alacaktı. Amacı Galyalıları Romalıların sınırsız sayıda askere sahip olduğuna inandırmaktı.

Gallia Cisalpina Eyaleti'nde üç yeni lejyon daha kurulmuştu; bunlardan bir tanesi katledilen lejyonun yerini alan XIV. ile XV. ve I. lejyonlardı. Caesar'ın eyaletinde kurulmuş olmasına rağmen, I. Lejyon'un, aslen Pompeius'un emrindeki İspanya ordusunun bir parçası olması amaçlanıyordu ve ona bağlılık yemini etmişti; lejyona verilen sayının diğer lejyonlarla uyuşmaması bundandır. Herhangi büyük bir sefer hazırlığından bulunmayan Pompeius "Cumhuriyet'in iyiliği için ve aralarındaki arkadaşlıktan dolayı" bu lejyonu Caesar'a "ödünç vermişti". Caesar'ın emrinde on lejyon vardı fakat asi kabileler de güçlerini birleştirmeye başlamıştı. Treveri kabilesiyle ittifak yapmış olan Ambiorix'in isyanı körüklemekteki rolü büyüktü. Buna ek olarak Nervii, Atuatuci ve Menapii kabileleri de Roma'ya savaş ilan etmişti. Senones ve Carnutes gibi başka kabilelerse Caesar yanlısı liderleri kovmuş ve kendilerini konseye çağıran prokonsülün çağrılarına uymayı reddetmişlerdi. Her ne kadar sefer sezonu normalde bahar aylarında başlasa da Caesar bunu bekleyemezdi. İsyanın başında asilerde olan üstünlüğü ele geçirmek istiyordu. Roma ordusu taarruza geçecek, mağlubiyetlere rağmen Roma ordusunun gücünü ve ona karşı çıkanların başına gelecekleri göstereceklerdi. Kabilelerin ne tek bir lideri, ne de tek bir merkezleri vardı; tek bir ordu halinde bile toplanmaya da pek yatkın görünmüyorlardı. Bir kabilenin mağlup edilmesi diğerlerini teslim olmaya zorlamayacaktı, her birinin teker teker bertaraf edilmesi gerekiyordu. Açık bir hedeften yoksun olan Caesar çareyi savaşçıların ev ve çiftliklerine saldırmakta buldu. Evler yakılıyor, ekinler ve sürüler ya el konuluyor veya yok ediliyor, insanlar öldürülüyor veya köleleştiriliyordu. Romalılar düşman ülkesinin tarumar edildiği bu sürece *vastatio* adını vermişlerdi, hatta fiil olarak bile (*vastare*) kullanılıyordu. Son derece acımasız bir eylemdi fakat çoğu zaman işe yarıyor, dehşete düşen düşmanı teslim olmaya zorluyordu. Tarih boyunca istilacı güçler benzer yöntemlere başvuracaktı fakat aralarından pek azı bu yöntemleri Caesar'ın lejyonları kadar acımasızca etkili bir şekilde uygulayacaktı.[19]

Kış bitmeden önce (büyük ihtimalle Samarobriva yakınlarında bulunan) Caesar, emrindeki dört lejyonla Nervii kabilesine saldırdı. Kabilelerin ordularını toplaması zaman alıyordu ve Nervii'nin ne kendilerini korumaya ne de kaçmaya vakti olmuştu. Galya orduları bu mevsimde savaşmadığından (MÖ 57'de Belgae ordusu erzakı bittiğinden yaz mev-

siminde bile dağılmak zorunda kalmıştı) tamamen gafil avlanmışlardı. Organize erzak tedarik sistemlerine sahip Roma ordusu için bu bir sorun değildi. Caesar'ın emrindeki askerler çok sayıda esir ele geçirdi, sürülere el koydu ve en sonunda köyleri ateşe verdi. Nervii kabilesi bu acımasız saldırının karşısında teslim oldu ve Caesar'a çok sayıda rehine gönderdi. Ordusunu geri çeken Caesar tüm kabilelere haberci göndererek bahar mevsiminin başında düzenlenecek konseye davet etti. Senones ve Carnutes kabilelerinin yanı sıra Indutiomarus'un akrabalarının önderliğindeki Treveri kabilesi bir kez daha bu daveti reddetti. Konsey ilk defa Sen Nehri üstündeki Lutetia kasabasında gerçekleşecekti; bu kasaba günümüzde Fransa'nın başkenti olan Paris şehrine isimlerini veren Parisii kabilesinin merkeziydi. Konsey başlamadan önce Caesar emrindeki lejyonlarla birlikte Senones kabilesinin topraklarına saldırdı. Kasabanın surları arkasında saklanmaya bile zaman bulamayan kabile mensupları derhal teslim oldu. Aeduların araya girmesiyle Caesar bu kabileye hatırı sayılır ölçüde merhamet gösterdi. Bunun nedenlerinden biri belki de Roma'nın en eski müttefiklerinden birine saygı göstermek istemesiydi fakat aynı zamanda diğer asi kabilelerin de kısa zamanda işini bitirmek istiyordu. Caesar'a yüz kadar rehine gönderen kabile tüm mensuplarının köle olarak satılması cezasından kurtuldu. Caesar'ın bir sonraki hedefi olmaktan korkan Carnutes kabilesi prokonsüle elçiler gönderdi; bunlara Remi kabilesinden liderler eşlik ediyordu. Normalde yaptığı gibi Caesar bu kabilelerden süvari birlikleri talep etti. İçten içe, Senones kabilesine dahil süvarileri, özellikle de komutanları Şef Cavarinus'u hep gözünün önünde tutmayı planlıyordu.[20]

Orta Galya'ya "huzur getiren" prokonsül şimdi dikkatini kuzeydoğuya çevirdi. Karşısındaki liderlerin en karizmatik ve nüfuzlu olanı Ambiorix meydan muharebesinde Caesar'ın karşısına çıkmaya cesaret edemiyordu. Prokonsülün planı Ambiorix'in hem mevcut, hem de potansiyel müttefiklerinin desteğini kesmekti. Ordunun erzak ve teçhizatı iki lejyon eşliğinde Labienus'a gönderilmişti. Caesar ise emrinde asgari erzak taşıyan ağır donanımlı beş lejyonla (yeni üç lejyondan henüz sadece biri ana kuvvete ulaşmıştı) birlikte Menapii kabilesine karşı harekete geçti. Menapii kabilesi daha önce de yaptığı gibi yakın temastan kaçınıyor, topraklarındaki ulaşımı son derece zor ormanlık arazilere ve bataklıklara güveniyordu. Ne var ki bu sefer Romalılar hazırlıklı gelmişti.

Caesar emrindeki lejyonları birbirinden bağımsız üç birliğe böldü; bu birliklerin her biri gerekirse set ve köprüler kurarak kabilenin merkezine yol açmakla görevlendirilmişti. Lejyonların mühendislik kabiliyeti o kadar yüksekti ki yeterince kararlı birinin liderliğinde aşamayacakları engel yok gibiydi. Önceden düşündükleri kadar güvende olmadıklarını fark eden ve yanan çiftliklerinden çıkan dumanı gören Menapii kabilesi elçi göndererek teslim oldu. Ordu, Menapii kabilesinin kararından vazgeçmemesini sağlamak için geride Atrebates kabilesinden Commius'u ve emrindeki savaşçıları bırakarak ilerlemesine devam etti. Bu harekât devam ederken Treveri kabilesi de Labienus'a saldıracaktı. Artık alışık olduğumuz maharetini bir kez daha sergileyen Labienus kabile ordusunu kötü bir mevziye çekmeyi başardı ve karşı taarruza geçti. Askerlerine "generalleri uğruna sıklıkla sergiledikleri cesaretlerini bir kez daha ortaya koymalarını" söylediği rivayet edilir. Labienus'un üç lejyonu (çarpışma sırasında emrindeki lejyon erzak ve teçhizatı koruyan iki lejyonla takviye edilmişti) Treveri ordusunu paramparça etti. Bu mağlubiyetten sonra düşman kabile şefleri Ren Nehri'nin ardına kaçtı ve kabilenin yönetimi Caesar'ın adayı olan Cingetorix'in eline geçti.[21]

Indutiomarus ve Ambiorix Ren Nehri'nin doğu kıyısındaki Germen kavimleri arasında müttefik arayışına girmişti. Fakat Caesar'a göre Ariovistus'un yanı sıra Usipetes ve Tencteri kabilelerinin akıbeti Germenlerin gözünü korkuttuğundan her ikisi de bu arayışta fazla başarı kaydedememişti; yardımlarına sadece ufak savaşçı grupları gelmişti. Buna rağmen hem Germen kavimleri Galya'daki muhaliflerine bu kadar küçük bir yardımda bulunmaktan bile alıkoymak hem de Ambiorix'in nehrin diğer kıyısına sığınmasını engellemek isteyen prokonsül Ren Nehri'ni ikinci kez geçmeye karar verdi. Ren Nehri kıyısına doğru ilerleyen Roma ordusu MÖ 55'te kurup sonra yıktıkları köprünün yakınlarında bir köprü daha kurdu. Caesar tasarımı detaylarıyla anlatmasa da bu işi daha önce de yapan lejyon askerlerinin köprüyü süratle kurduğunu aktarır. MÖ 55'te Ren Nehri'ni aşarken keşfedilmemiş bir ülkeye heyecan verici bir sefer düzenliyorlardı; şimdiki harekâtsa neredeyse sıradan denilebilecek nitelikteydi. Aslında harekâtın amacı da buydu: Nehrin Romalılar karşısında bir engel oluşturmadığını ve Caesar'ın Germen anavatanına istediği zaman saldırabileceğini şüphe götürmeyecek şekilde ortaya koymaktı. İlkinde olduğu gibi bu sefer de çarpışmasız

geçecekti. Ubii kabilesi derhal elçiler göndermiş, Roma'yla yaptıkları ittifaka hâlâ bağlı olduklarını Caesar'a bildirmişlerdi. Kabile merkezine doğru geri çekilen Süev kavmi ordularının toplandığını ve Caesar'ın istila etmesi halinde karşısına çıkacakları prokonsüle Ubii kavmi tarafından bildirilmişti. Yeterli erzak bulundurduğundan emin olan Caesar, Ubii kavmine düşman bunları ele geçirmesin diye yiyecek stoklarını ve sürülerini saklamalarını söyledikten sonra ilerleyişine başladı. Bunu öğrenen Süev savaşçıları topraklarının daha da içinde savaşma kararı aldı. Belki de Caesar'ın emrindeki kuvvetin büyüklüğü onları şaşırtmıştı ve yeterli sayıda savaşçı toplamak için bir süre daha geçmesi gerekiyordu. Caesar Ren Nehri'nden fazla uzaklaşmamaya karar verirken Germenlerin genelde tarımla değil hayvancılıkla uğraştığından ordusuna erzak sağlamanın kolay olmadığını iddia edecekti. Arkeolojik buluntulardan anlaşılıyor ki Caesar'ın Germenler hakkında bu anlattıkları yanıltıcı niteliktedir; bölgede tarım son derece yaygındı. Buna rağmen nüfusun daha büyük bir alana yayılmış ve Galya'nın geneline nazaran daha az buğday ve arpa üretiliyor olması mümkündür. Caesar büyük ihtimalle ordusuna erzak sağlayabilirdi, fakat üretim fazlası tahıl stoklarını ordusunu beslemek için gönderen müttefiklerden yoksun olması işini şüphesiz zorlaştırıyordu. Caesar'ın Süev kavmini mağlup etmesi zorunlu değildi. Yaptığı gövde gösterisi Süev ordusunun geri çekilmesini sağlamıştı. Her iki taraf da birbirinin gücüne ihtiyatlı bir saygı duyuyordu ve özellikle hem Caesar'ın hem de Süev kavminin daha yakında ve daha zayıf düşmanları olduğu göz önünde bulundurulduğunda birbirlerine saldırmaları pek mümkün değildi.[22]

Caesar Ren nehrinin bir sınır olarak önemini ve Germenlerle Galyalılar arasındaki farkları abartmıştı; bunun nedeni izlediği stratejiydi. Her ne kadar MÖ 68'den beri fetih için eline geçen her fırsatı değerlendirmiş olsa da gayesi Büyük İskender gibi ölene kadar başka ülkeler fethetmek değildi. Görev süresinin sınırlı olduğunun farkındaydı ve artık sahip olduğu şan, şöhret ve varlığın getirileriyle birlikte Roma'ya dönmeyi hevesle bekliyordu. Uzun bir süre önce Galya'ya yoğunlaşmaya ve tüm bölgeyi Roma boyunduruğu altına sokmaya karar vermişti. Özellikle de beş yıllık görev süresi MÖ 55'te uzatıldığından, bu arzusunda başarı sağlayacağından emindi. Tüm bunların yanı sıra Germen ülkelerini de fethetmek Caesar'ın erimini aşıyordu. Ren nehrinin doğusuna düzen-

lenen harekâtlar gerekli olmakla birlikte Caesar'ın asıl odağı Galya'da zafer kazanmaktı. Britanya'yı veya en azından adanın güneydoğu köşesini de fetihlerine ekleme amacı gütmüş olabilir fakat bu fikri Britanya coğrafyası konusundaki bilgisizliğine bağlıydı. Adaya düzenlediği ikinci seferden sonra Caesar'ın burada kalıcı bir kontrol kuracak ne zamanı ne de bunu yapmaya isteği vardı. Illyricum'a düzenlenecek seferler de yıllar geçtikçe askıya alınmıştı. Caesar tamamen Galya üzerinde odaklanmıştı ve stratejik açıdan diğer her şey ikinci plandaydı. Ren Nehri Caesar'ın İtalyan okurlarının anlayabileceği bir huduttu; hiç kimsenin bu sınırı aşıp yeni eyalet Galya'daki Roma üstünlüğünü tehdit etmesine izin verilemezdi.[23]

Batı kıyısına dönen Caesar kurulan köprünün büyük bir kısmını yıkma emrini verdikten sonra kıyıyı korumaları için bir garnizon asker bıraktı. Yazın sonlarına gelindiğinden ekinler hasada hazırdı; ordunun erzak toplaması çok daha kolay oluyordu. Dikkatini şimdi Ambiorix ve Eburones kabilesinin üstüne çeviren Caesar, Ardenne ormanlarındaki kabile merkezine doğru harekete geçti. Öncü olarak gönderilen süvari birliklerine ateş yakmamaları emredilmişti; düşman ateşin ışığını veya bulutlardaki yansımasını görüp, askerlerin mevzisini seçebilirdi. Aniden beliren süvariler düşmanı gafil avlamış, çok sayıda esir ele geçirilmişti. Sorgulanan esirler Ambiorix'in nerede olduğunu bildirdi ve bu bilgi doğrultusunda köylerden birine düzenlenen baskında kabile şefi neredeyse ele geçiriliyordu. Ağırlıkları, atları ve sahip oldukları ganimet süvari birlikleri tarafından bulundu fakat Ambiorix kaçmayı başararak beraberindekilerle birlikte en sık ormanlık arazilerden birinde saklandı. Ambiorix'le birlikte Sabinus ve Cotta'yı mağlup eden Catuvolcus ise saklanmak için çok yaşlı olduğunu söyleyip kendini bir porsuk ağacına asacaktı (her ne kadar Caesar bu konuda bir şey söylemese de bu intiharda ritüel öğesinin etkin olması kuvvetle muhtemeldir; belki de halkına zarar verilmesini engelleyemeyen kralların böyle davranması bekleniyordu). Caesar'ın bir sonraki hedefi, Atuatuci kabilesinin ana yerleşimi olan Atuatuca oldu; geçen kış yaşanan facia bu topraklarda gerçekleşmişti. Bu sırada yeni kurulmuş lejyonlardan kalan ikisi de ana kuvvete katılacaktı. Ordunun erzak ve teçhizatını Quintus Cicero komutasındaki XIV. Lejyon'a bırakan Caesar, ordusunu düşmana farklı kollardan saldırmak amacıyla birkaç birliğe böldü. Caesar'ın komutasında üç

lejyon Scheldt Nehri'ne doğru harekete geçti; Labienus üç lejyon alarak Menapii kabilesinin topraklarına doğru ilerledi, Trebonius'un komuta ettiği üç lejyonsa Atuatuci kabilesine saldıracaktı. Sürat çok önemli olduğundan birlikler gerekenden fazla erzak taşımıyordu; zaten plana göre bir hafta içinde Atuatuca'ya geri dönülecekti. Birliklerin hiçbiri ciddi bir direnişle karşılaşmadı ancak geri kalan askerler veya ana kuvvetten ayrı düşen küçük gruplar sıklıkla pusuya düşürülüyordu. Caesar bu kabilenin topraklarını yağmalarken daha fazla asker kaybetmek istemiyordu. Bunun yerine tüm Galya'ya duyurduğu bir fermanda Eburones kabilesi ve müttefiklerinin topraklarını isteyen herkesin yağmalayabileceğini ilan etti. Bu durum çok sayıda savaşçı tarafından sevinçle karşılandı ve Galyalı birçok savaşçı grubu kısa süre içinde hummalı bir şekilde kabilenin topraklarını yağmalamaya başladı.[24]

Caesar'ın Atuatuca'ya dönüşünün hemen öncesinde Cicero'nun ordugâhı bir grup Germenin saldırısına uğradı. Bu savaşçıların Galya'ya geliş amacı Eburones kabilesinin topraklarını yağmalamaktı fakat Romalıların stokları onlar için daha cazip bir hedefti. Saldırı geri püskürtülmesine karşın ordugâh dışında gafil avlanan birkaç *cohors* ağır kayıplar vermişti. Caesar *Commentarii*'de emirlere uymayıp askerlerinin ordugâhtan çok uzaklaşmasına izin verdiği için Cicero'yu hafiften azarlamıştı ancak ne *legatus*unu ne de ağabeyini gücendirmek istemediği için dile getirdiği eleştiriler son derece yumuşaktı. Bu küçük yenilgi, özellikle de kışın aynı noktada gerçekleşen felaket göze alındığında utanç vericiydi. Caesar yılın geri kalanını Ambiorix'i takip ederek geçirse de kabile şefini yakalamayı başaramayacaktı. Roma'nın Galyalı müttefikleri teker teker ganimet arayışı içinde bölgeye geldiğinde durum iyice nahoş bir hal aldı:

> "Görünen her köy, her ev ateşe verilmişti; ele geçirilen büyükbaş hayvanlar toplanmıştı; buğday askerler ve hayvanlar tarafından tüketilmekle kalmayıp aynı zamanda yılın bu dönemine özgü ağır yağmurlarla ezilip dümdüz olduğundan şimdi saklanmayı başarmış olanlar bile ordu bölgeden ayrıldığında açlık çekmeye mahkûmdu."[25]

Caesar MÖ 53'ün büyük kısmını seferde geçirecekti; kış bitmeden önce harekete geçmesine ve sonbaharın başına kadar dönmemesine rağmen tek bir muharebede bile bulunmamıştı. Kayda değer tek çarpışma

prokonsülün yokluğunda Labienus tarafından yapılmıştı. Romalılar yıl boyunca büyük bir bölgeyi imha etmiş, etrafa terör estirmişlerdi. Kuzeydoğu Galya büyük hasara uğratılmıştı; Caesar'ın Galya'daki seferlerinden sonra bu bölgedeki yerleşimlerde altın ve benzeri değerli metallere çok daha az rastlanması kayda değer olup bölgenin büyük ihtimalle bir kuşak boyunca kendini toparlayamadığını gösterir. Göz korkutmaya dayalı bu politikanın en büyük tehlikesi ekilen nefret tohumlarıydı ancak Caesar, Sabinus'un yenilgisini anılardan silecek tek şeyin asi kabileleri acımasızca cezalandırmak olduğuna karar vermişti. Kaybettiği askerlerin onuruna içtiği andın gereğini yaptığına tam olarak ne zaman karar verdiğini bilmiyoruz fakat Caesar yeniden kölelerine saçını kesmelerini ve kendisini tıraş etmelerini emredecekti. Sefer mevsiminin sonunda ordusunu geri çeken Caesar Galyalı kabile liderlerini bu sefer Remi kabilesinin merkezi Durocortorum'da (günümüzde Reims kasabası) yapılacak yeni bir konseye davet etti. Senones ve Carnutes kabileleri arasında baş gösteren kargaşayı daha önce göz ardı etmeyi seçmişti. Bu konuda bir soruşturma başlatan Caesar, olayın Senones kabilesine bağlı asilzadelerden biri olan Acco'nun başının altından çıktığına karar verdi. Normalde ağır cezalara başvurma huyunda olmayan Caesar bu sefer Acco'nun diğer kabile şeflerinin gözü önünde kamçılanıp idam edilmesi emrini verdi. Bu ceza, kabile liderlerini Dumnorix'in öldürülmesinden bile çok sarsacak ve ağır sonuçlar doğuracaktı. Caesar cezayı vermeden önce etraflıca düşünmüş olsa gerek fakat bir an önce Gallia Transalpina Eyaleti'ne dönme isteği onu sabırsızca davranmaya itmişti belki de. Tayin ettiği krallardan birinin öldürülmesi, bir diğerininse rakipleri tarafından sürülmesi de büyük ihtimalle bu tip ağır cezaları gerekli kılan bir nedendi; ne de olsa Caesar sadakat ve arkadaşlarına verdiği önemi her daim vurgulamıştır. Nedeni ne olursa olsun kararı kesindi. Caesar orduyu üçe böldü; iki lejyon Treveri kabilesi topraklarına yakın bir mevzide kışlayacak, iki lejyon Lingones'i gözaltında tutacak, geri kalan altı lejyonsa Senones kabilesinin ana yerleşimlerinden birine yakın bir pozisyon alacaktı.[26]

Son bir buçuk seneyi Alpler'in kuzeyinde geçiren Caesar'ın Gallia Cisalpina ve Illyricum'da yapması gereken şüphesiz çok şey vardı. MÖ 54 ve 53'te yaşananları konu alan *Commentarii*'nin beşinci ve altıncı ciltlerini büyük ihtimalle bu ara tamamlamıştı. Beşinci cilt Cotta ve Sabinus'un mağlubiyetini detaylı bir şekilde, iki *legatus*un davranışları arasındaki

farkı vurgulayarak anlatıyordu. Cildin devamı Quintus Cicero'nun ilham verici bir başarıyla ordugâhını savunmasını konu alıyor, *centurio*larının ve askerlerinin kahramanlığına yer veriyordu. Altıncı cildin büyük bir kısmıysa Galya ve Germen kültürleri hakkında detaylı incelemeler içeriyordu; pek fazla çarpışmanın meydana gelmediği cezalandırma amaçlı seferlerin kayıtları pek heyecan verici olmadığından bu tip detaylarla çeşnilendirilmişti. Gözlemlerin bir kısmının başka etnografik kaynaklardan ödünç alınması bu cildin alelacele derlendiğinin bir işaretidir. Caesar kayıtlarda çok sayıda garip hikâyeye de yer vermektedir. Mesela Germen ormanlarının derinliklerinde yaşayan ve dizleri olmadığından ağaca yaslanarak uyuyan "elk" adı verilen geyikten bir hayvandan bahseder. Rivayete göre avcılar bu hayvanı yakalamak için ağacın gövdesini, ağacı dik tutan çok küçük bir kısmı kalana dek kesiyorlar ve hayvan uyumak için ağaca yaslandığında ikisi de yere yıkılıyordu. Her ne kadar Yunanlar ve Romalılar uzak ülkeler hakkında isabetli bilgi edinmek konusunda zorluk çekiyor olsalar da Caesar gibi zeki ve iyi eğitimli bir insanın böyle saçma hikâyeleri ciddiye almasını bekleyemeyiz. Bu anekdotu *Commentarii*'nin genelde sakin anlatımında nadiren karşımıza çıkan esprili öğelerden biri olarak kabul etmek belki de çok yanlış değildir fakat elbette okurlarının nasıl algıladığını bilemeyiz.[27]

Caesar Alpler'in güneyine son indiğinden beri çok şey olmuştu; Roma'nın kamu hayatı her zamanki gibi çalkantılıydı ama Caesar için en önemli gelişme Roma dünyasının doğu kıyısında yaşanmıştı. MÖ 54'ün son aylarında Crassus'un ordusuna gözüpek oğlu Publius ve Galya'dan getirdiği 1.000 süvari de eklenmişti. Baba ve oğul uzun zamandır bekledikleri Parth istilasına başlamışlar, ancak sefer mevsiminin bitiminde fazla bir başarı sağlayamamışlardı. MÖ 53'ün baharında yeniden harekete geçeceklerdi. Çekirdeği yedi lejyondan oluşan bir kuvvete sahip ikilinin özgüveni yerindeydi; geçmişte Lucullus ve Pompeius Roma ordularının kendilerinden sayıca çok daha üstün Asya ordularını mağlup etmeye muktedir olduğunu kanıtlamıştı. Komşularını fazla bir güçlük çekmeden alt etmeye alışkın Parthların da aynı şekilde kendilerine güveni tamdı. Her iki taraf da karşılarındaki düşmanın öncekilerden çok değişik olduğunu şaşkınlıkla anlayacaktı. Müttefik süvari ve hafif piyade birliklerine rağmen Roma ordusu aslen bir ağır piyade ordusuydu. Parth ordusunun çekirdeğiyse iki farklı tip süvari birliğinden oluşuyordu; hem

kendileri hem de atları ağır zırhlı, mızraklı *cataphractes*ler ve kompozit yaylarıyla son derece ölümcül olan hızlı okçu süvariler. Bu iki güçlü ordu Carrhae'de [günümüzde Harran – ç.] ilk kez karşı karşıya geldiklerinde galip çıkan süvariler olacaktı fakat inanılanın aksine iki ordunun verdiği kayıplar arasında fazla fark yoktu. Hileye düşüp ana kuvvetten uzağa düşen Publius Crassus ve askerlerinin hepsi öldürülmüştü ancak iki taraf da birbirini bozguna uğratamamıştı. Roma'nın kayıpları daha fazlaydı ve Romalı askerler anavatanlarından oldukça uzaktalardı.

Her ne kadar muharebe sırasında Crassus eski askeri dehasını zaman zaman sergilemişse de savaştan sonraki gece hem onun, hem de askerlerinin direnci kırıldı. Geri çekilmeye başladılar, ancak Romalılar yaya, Parthlar ise atlı olduğundan bu o kadar kolay değildi. Bu takip sırasında Roma ordusu neredeyse tamamen yok edildi. Crassus düşmanla müzakere ederken öldürülmüş, kellesi Parth kralına gönderilmişti. Bu, son derece utanç verici bir mağlubiyetti; birkaç ay önce Ardennes'de gerçekleşen felaketi gölgede bırakıyordu. Triumvirlerin biri gitmişti; ayrıca Roma'nın en varlıklı ve nüfuzlu şahıslarından birinin kaybı Cumhuriyet'in politik dengelerinde köklü bir değişim yaratmıştı. Rastlantı eseri, Parth seferleri Crassus'un *quaestor*una şan ve şöhret kazandırmıştı. Bu genç adam hayatta kalan askerlerden oluşan bir kuvveti Syria Eyaleti'ne çekip, bölgeye düzenlenen Parth akınlarını geri püskürtmeyi başarmıştı. Bu şahsın adı Gaius Cassius Longinus'tu ve dokuz sene sonra Caesar'ın suikastçılarına liderlik eden iki kişiden biri olacaktı.[28]

15. Bölüm

Zamanın Adamı: Vercingetorix ve Büyük İsyan, MÖ 52

> Galyalı kabile şefleri orman içi kuytu mekânlarda meclisler kuruyor ve Acco'nun ölümüne yakınıyorlardı. Aynı kaderi kendilerinin de paylaşabileceğini fark etmişlerdi ve Galya'nın içine düştüğü duruma acıyorlardı. Kâh vaatler vererek, kâh hediyeler sunarak insanları Galya'nın özgürlüğü uğruna hayatlarını tehlikeye atmaya ikna ediyorlardı - *Caesar*[1]

Başarılı imparatorluklar her daim askeri güce olduğu kadar (hatta belki de daha fazla) diplomasi ve politik antlaşmalara da bel bağlamışlardır. Bir ordunun savaş meydanında karşısına çıkan düşmanı alt etmesi ve gerilla savaşını kontrol altında tutması mümkün olsa da bunu tamamıyla ortadan kaldırması çok daha güçtü. Bununla birlikte eğer daimi bir askeri harekât durumu arzulanmıyorsa istila altındaki halkın yeterli çoğunluğu tarafından (özellikle de güç ve nüfuz sahibi şahısların) kabul görecek bir uzlaşmaya varılması mecburidir. Bu prensip Galya'da Caesar için her ne kadar geçerliyse, İngiliz sömürgesi Hindistan'da Wellesley* ve Fransız Kuzey Afrika'sında Bugeaud** için de bir o kadar geçerliydi. Bu şahıslar büyük zaferler kazanmış, yetenekli komutanlardı fakat her biri etkili diplomasi veya sağlam bir yönetim olmadan bu zaferlerin tek başına yeterli olmadığının farkına varmıştı. Roma Cumhuriyeti'nde politika ile savaş arasındaki yakın ilişki senatörleri bir bakımdan eyalet valiliğine hazırlıyordu. Önemli başka bir noktaysa şuydu: İtalya'yı dışarıda tuta-

---

* 1798-1803 arasında İngiltere'nin Hindistan'daki askeri valisi. Savaş ve diplomasiden oluşan ve etkin bir şekilde uygulanan bir stratejiyle Fransızların bölgedeki etkisini sona erdirdiği gibi yerli halkın da sömürge yönetimine muhalefetini asgariye indirmiştir-e.n.

** Fransa'nın Cezayir valisi. 1836 yılında yerel halka karşı büyük bir askeri zafer kazandıktan sonra yendiği yerel liderle antlaşma imzalamıştır. 1840-46 yılında askeri valililiğini yaptığı sömürgedeki muhalefete karşı askeri harekâtta bulunurken bir yandan da ülkenin tarımsal olanaklarını araştırmaya ve yerel halkla uzlaşmaya önem vermiştir-e.n.

cak olursak Roma'nın yayılım stratejisi ne yerli halkı ortadan kaldırıp ele geçirdikleri topraklarda Roma kolonileri kurmak, ne de bağımlı hâle getirilen halkın sırtından geçinecek Romalı elit bir zümreyi zorla başa getirmekti. Roma İmparatorluğu'nun gelişini izleyen tüm katliamlara ve toplu köleleştirmelere rağmen Caesar'ın yarattığı Galya eyaletinde yaşayacak insanlar, prokonsül bu topraklara ayak basmadan önce de burada bulunan kabilelerden oluşuyordu. Bölge içişlerinin büyük bir çoğunluğu halihazırda var olan aristokrat sınıfına dahil yöneticiler tarafından idare edilecekti. Fethin kalıcılığı, kabileleri ve bu kabilelerin liderlerini Roma hükmüne karşı çıkmaktansa onu kabul etmenin kendi çıkarları doğrultusunda olduğuna ikna etmekten geçiyordu.[2]

Bu durumun başından beri farkında olan Caesar seferlerine her zaman politik kılıflar bulacaktı. Galya'ya ilk müdahalesinin nedeni müttefik kabilelerin yardım çağrısıydı. İstilacılar geri püskürtüldüğünde bile Galyalı rakiplere Germen düşmanlara nazaran daha fazla merhamet göstermiş, mağlup edilenleri müttefik ilan edip Roma koruması altına almıştı. Caesar kabile şefleriyle de sıklıkla görüşüyordu; her yıl en az bir fakat çoklukla iki veya daha fazla meclis toplanıyordu. Prokonsül her kabile içindeki güç dengesini dikkatle takip ediyor, liderlerinin şahsiyet ve eğilimlerini anlamaya uğraşıyordu. Bu şahıslardan bazılarının kabile içinde güç kazanmasına yardım eden Caesar, bu şekilde kendisine minnet borcu duyan liderleri başa getiriyordu. Bunlardan biri hem birkaç sene boyunca pratik anlamda Aeduların liderliğini ele geçiren hem de prokonsülden onlar adına ricada bulunarak başka kabileleri kendisine borçlu duruma düşüren Diviciacus'tu. Britanya'da Caesar'ın elçisi olarak görev yapan Commius ise hem kendi kabilesi Atrebates'in kralı hem de Menapii kabilesinin efendisi olmuştu. Bu şahıslara Romalı emperyalistlerin maşası veya vatan haini yaftası giydirip bir kenara atmak doğru değildir. Herkes kendi amaçları doğrultusunda hareket ediyordu. Caesar'ın lejyonlarının Galya'ya girişi göz ardı edilemezdi. Alternatif güçlerin (Helvetler, Ariovistus ve Germen göçmenler) her biri geri püskürtüldüğünden bölgede Roma'ya karşı koyabilecek kimse kalmamıştı. Caesar'ın gözüne girmek kabile şeflerine büyük avantajlar sunuyordu ve Caesar'ın onları kullandığı kadar onlar da Caesar'ı kullanıyorlardı. Prokonsül hatırı sayılır ölçüde nüfuza sahip olmakla beraber, Senones ve Carnutes kabilelerinin başına getirdiği kralların halk

tarafından dışlanmasından da görüldüğü gibi yerel halkların iç politikalarını kontrol edemiyordu. Caesar'ın gelişi Galya aristokrasisini fazla değiştirmemişti; kabile şefleri hâlâ iktidar kavgası içindeydi. Roma'yla ittifak çok sayıda avantajı beraberinde getiriyordu fakat bu avantajlar çok büyük olmadığı gibi itibar ve servet elde etmenin başka yolları da bulunmaktaydı. Caesar birini başa getirse bile, çoğu kabilede kralların durumu sağlam olmadığından bu kişinin başta kalmayı becerip becerememeyeceği kesin değildi.[3]

Caesar kabile politikalarını genellikle iyi anlıyor ve kendi yararına kullanabiliyordu fakat MÖ 53-52'nin kış aylarında bu süreç başarısızlığa uğrayacaktı. Bunun çok sayıda nedeni vardı ancak temelinde Caesar'ın bölgeye gelişinin yarattığı değişimlerin belirginleşmesi yatıyordu. Bu durum özellikle *Commentarii*'de adı geçen ve 'Galya'nın tümüne' yayılmış üç halktan biri olan Güney Galya'nın Kelt/Galyalı toplulukları için geçerliydi. Her ne kadar Helvetlere ve Ariovistus'a karşı düzenlenen seferler kendi topraklarında gerçekleşmiş olsa da bu kabileler Caesar'a karşı henüz ciddi bir savaş vermemişti. Roma dünyasına açılan ticaret yollarını kontrol altında tutan Aedular, Sequanlar ve Arverni gibi halklar kuzeyli kabilelere nazaran daha zengin ve siyasi açıdan daha gelişmişti. Caesar kendisini destekleyen Helvetlere ve Ariovistus'a karşı (en azından prokonsülün iddiasına göre) kendi yanında savaş veren bu kabilelere ve tabii bu kabileler içinde kendisine en yakın liderlere iltimaslı davranmıştı. Şimdiyse, bir sene içinde bu kabilelerin neredeyse hepsi Caesar'a ihanet edecekti. Bu sadece Caesar'dan lütuf görmeyen ve rakiplerinin kendilerine üstünlük sağladığına şahit olanların isyanı değildi. Asilerin arasında Roma egemenliğinden fazlaca fayda sağlamış olan kabile şefleri de vardı. Ortaya çıkan bu huzursuzluğun asıl nedeni, Caesar ve lejyonlarının birkaç çabuk seferden sonra Transalpina Eyaleti'ne dönmeyeceklerinin, Galya'da kalmaya kararlı olduklarının farkına varılmasıydı. Roma, gücünün tüm Galya'da kalıcı şekilde tanınmasını bekliyordu. Ciddi bir Kelt direnişiyle karşılaşmaksızın ve müttefik olarak girdiği bölgeden fatih olarak çıkıyordu.

Caesar'ın icraatından bazıları da bu yeni gerçeği acımasızca ortaya koymuştu. Dumnorix'in anında ve mahallinde infazı ile Acco'nun kamçılanıp kellesinin vurulması (Galya dini inancında baş büyük bir önem taşıdığından bu ikincisi büyük ihtimalle daha fazla nefret uyandırmıştı),

prokonsülün kendisine karşı komplo kurmakla suçlanan liderleri ortadan kaldırmaktan çekinmeyeceğini açıkça sergilemişti. Şanlı kabile şeflerinin bu şekilde ortadan kaldırıldığını görmek korku uyandırıcı bir durumdu ve kimsenin güvende olmadığını ima ediyordu. Geriye dönüp bakıldığında Caesar'ın yaptırımlarının yanlış bir hesaba dayandığını söyleyenler olacaktır fakat her iki soruna da daha etkin bir şekilde çözüm bulmak kolay değildi. Acco'nun idamı, isyanı ateşleyen kıvılcım olmuştu fakat her ne olursa olsun böyle bir başkaldırı önünde sonunda yaşanacaktı. Caesar *Commentarii* boyunca düşmanlarının birçoğunun özgürlük için savaştığını açıkça belirtmekten çekinmez. Kendisiyse Roma'nın menfaati uğruna bu özgürlüğü onların ellerinden almaya çalışıyordu. Galya aristokrasisinin büyük bir kısmı Roma egemenliği altındaki kayıplarının, kazançlarını aşacağına karar vermişti. Romalılara göre barış zaferin bir ürünüydü fakat aslında barış, Caesar'ın seferleri sonucunda Galyalı kabilelere zorla dayatılmıştı. Savaş Galya kültürel ve sosyal hayatında önemli bir yere sahipti ve kabile şefleri aslen güçleri maiyetlerindeki savaşçı sayısıyla ölçülen savaş liderleriydi. Kabileler, artık birbirleriyle de savaşabilecek özgürlükten yoksundu; savaşçıların şan kazanmasının tek yolu Roma ordusunda müttefik olarak hizmet etmekti. Güçlü kabile şefleri Romalı valinin onayı olmaksızın krallığı ele geçirmeleri halinde hızla cezalandırılacaklarının farkındaydı. Aynı zamanda diğer kabilelerin liderleri arasında arkadaşlar, müttefikler ve nüfuz altındaki şahıslardan oluşan bir ağ kurmak da zorlaşmıştı. Dünya değişmişti ve kabile liderleri, kabilelerini törelere uygun olarak yönetme özgürlüklerinin kısıtlandığının farkına varıyorlardı. Her ne kadar Caesar kabilelerin iç idaresine nadiren karışıyorsa da bunu istediği zaman yapabileceği açıktı. Politik özgürlükleri sözde bir müttefik tarafından kısıtlanmıştı; artık ne komşu kabileleri yağmalayıp kelle toplayabiliyor ne de kabile içinde iktidarı ele geçirebiliyorlardı. Kabile şeflerinin gücü maiyetlerinin büyüklüğüyle doğrudan ilişkiliydi fakat bu tip bir savaşçı topluluğunu düzenli savaş ve yağma olmaksızın bir arada tutmak mümkün değildi. Bir uçtan diğer uca hınç dolu olan Galya'da kış ayları boyunca isyanın tartışılıp planlandığı gizli toplantılar yapıldı. Bu toplantıların çoğu, belki de tüm Galyalılar açısından kutsal sayılan dinsel alanlara ev sahipliği yapmasından dolayı Carnutes kabilesinin topraklarında gerçekleşti. Liderler Romalıların dikkatini çekmemek için yeni itti-

faklarını rehine alıp vererek perçinleyemiyordu. Bunun yerine sembolik bir şekilde sancaklarını birlikte çattılar ve yeminler ettiler.[4]

Galya'daki Roma varlığına karşı gösterilen tepkiden cesaret alan isyancılar aynı zamanda ellerine bir fırsat geçtiğinin de farkındaydılar. Caesar güneydeki Gallia Cisalpina Eyaleti'ne dönmüştü ve kabile şefleri prokonsülün bahar aylarında geri dönene kadar *legatus*larının saldırgan davranışlardan kaçınacağını biliyorlardı. Roma'da yaşanan karmaşayla ilgili dedikodular da Galya'ya ulaşmıştı ve çok sayıda kimse Caesar'ın hiç dönmeyeceğini umuyordu. Bu hikâyelerdeki gerçeklik payı yüksekti; Crassus ve Pompeius görev yerlerine gittiğinden beri şehirdeki kamu hayatı çok sayıda çalkantıya sahne olmuştu. MÖ 53 yılının konsülleri için düzenlenen seçime Cumhuriyet'in standartlarına göre bile hayret uyandırıcı miktarda rüşvet karıştığı açığa çıkmış, ardı ardına gelen kesintiler dolayısıyla yıl başlamasına rağmen seçimler hâlâ düzenlenememişti. MÖ 52 yılı için *praetor*luğa adaylığını koyan ve seçim yasalarını azledilen köleleri de kapsayacak şekilde değiştireceğini vaat eden Clodius'un destekçileri arasında kaba kuvvet kullanmaktan çekinmeyen çok sayıda eski köle vardı. Konsüllüğe aday olan eski düşmanı Milo'nun kabadayılardan ve gladyatörlerden müteşekkil destekçileriyle Clodius'un adamları arasında yaşanan şiddetli çatışmalar bir kez daha seçimleri imkânsız hâle getirecek, Cumhuriyet bir sene daha ona yön verecek konsüllerden ve yüksek mevkili *magister*lerden yoksun kalacaktı. MÖ 18 Ocak 52'de iki karşıt çete Roma'nın hemen dışında Appianus Yolu'nda karşı karşıya geldi ve yaşanan çatışmada Clodius hayatını kaybetti. Ertesi gün destekçilerinden oluşan bir kalabalık Senato Binası'na taşıdıkları naaşını cenaze ateşine verdi, bu arada binayı da yaktılar. Asayişi silah zoruyla sağlamak için Pompeius'un diktatör ilan edilmesinden bahsediliyordu. Acil durum hâlinde İtalya'da yaşayan ve askerlik yaşı tutan tüm erkek vatandaşların arasından asker toplanmasına karar verilmişti. Bu kararı Gallia Cisalpina Eyaleti'nde hemen uygulamaya sokan Caesar, Roma'daki gelişmeleri doğal olarak dikkatle takip ediyordu. İki sene sonra yazacağı bir mektup sayesinde öğrendiğimize göre Cicero, Gallia Cisalpina'da bulunan Ravenna kentini ziyaret ederek Caesar'la görüşmüştü. Ünlü hatip şüphesiz prokonsülün bu dönemde ağırladığı tek misafir değildi. Caesar'ın Pompeius'la arasındaki akrabalık bağını yenileme planını da bu aylarda ileri sürmüş olması mümkündür. Galyalıların Roma'daki sorunların

Caesar'ı geri dönmekten alıkoyacağı yönündeki görüşleri her ne kadar asılsız çıksa da birkaç ay boyunca bu husus üzerinde yoğunlaştığı açıktır. Galya'daki *legatus*ların planlanan isyandan haberleri olmuşsa bile kendilerine iletilen raporlara ya inanmamışlar ya da önemsememişlerdi. İsyan Romalıları tamamen gafil avlayacaktı.[5]

Carnutes kabilesi ilk taarruzu gerçekleştireceğine ant içmişti. Kabile şeflerinden ikisinin önderliğinde Cenabum adlı yerleşime (günümüzde Orléans şehri) saldıran kabile savaşçıları orada yaşayan tüm Romalı tüccarları katletti. Caesar tarafından tahıl tedarikini idare etmekle görevlendirilen atlı sınıfına mensup bir şahıs da öldürülenler arasındaydı. Katliamın haberi çabuk yayıldı; *Commentarii*'de anlatılana göre gece yarısı itibariyle 257 kilometre uzaktaki bir yerleşimde bile duyulmuştu. İkinci saldırı Vercingetorix adlı Arverni kabilesine mensup genç bir aristokrat tarafından gerçekleştirildi. Vercingetorix'in babası, zamanında Galya'nın büyük bir kısmı üzerinde egemenlik kurmuş ama kendini kral ilan etmeye çalıştığında kabilesi tarafından öldürülmüştü. Caesar, Vercingetorix'in ismine aşinaydı; kendisi desteğini kazanmaya çalıştığı genç aristokratlardan biriydi. Eski arkadaşlıklar şimdi unutulmuş, Vercingetorix ordusunu toplamaya başlamıştı ancak amcası ve kabilenin diğer ileri gelenleri tarafından Arverni kabilesinin ana yerleşimi olan (büyük ihtimalle günümüzden Clermont adlı yerleşime birkaç kilometre mesafede bulunan) Gergovia'dan kovulacaktı. Şevki kırılmayan Vercingetorix'in ordusu günbegün büyüyordu (Caesar ona katılanların yersiz yurtsuz ve dışlanmış kimseler olduğunu söyler fakat çoğunun kendilerini destekleyecek bir kabile şefinden yoksun savaşçılar olması da kuvvetle muhtemeldir). Topladığı bu hatırı sayılır kuvvetle birlikte geri dönen ve rakiplerini Gergovia'dan atmayı başaran Vercingetorix, askerleri tarafından kral ilan edildi. Atlantik kıyısına kadar batıdaki kabilelerin neredeyse hepsi kısa zamanda ona katılarak ona savaş lideri payesi bahşedeceklerdi. Vercingetorix'in davranışları başından beri Galyalı diğer komutanlardan son derece farklıydı; orduda disipline önem veriyor, erzak tedarikini sağlama almaya özen gösteriyordu. Caesar'ın anlatımına göre itaatsizliğin cezası ölüm veya sakat bırakılmaktı.[6]

Vercingetorix kısa zaman içinde ordusunu saldırıya hazır duruma getirmiş, Roma müttefiki kabilelere saldırmaya başlamıştı. Emrindeki kabile şeflerinden biri ordunun bir kısmıyla Remi kabilesine saldırırken

Vercingetorix ordunun geri kalanıyla kendi kabilesinin kuzeyinde yaşayan Bituriges'e doğru harekete geçti. Bituriges derhal bağlı oldukları Aedulardan kendilerini korumalarını istediler. Caesar'ın *legatus*larına danışan Aedulara Biturigeslere yardım etmek için ordu göndermeleri tavsiyesi verildi. Romalı subayların olaya bizzat müdahale etmemeleri ilgi çekici olmakla beraber, büyük ihtimalle olayın ciddiyetini henüz kavramadıklarını yansıtmaktadır. Caesar'ın Labienus dışındaki *legatus*ları mütevazı yeteneğe sahip şahıslardı ve kumandanları, subaylarını kendi inisiyatiflerini kullanarak hareket etmeye pek teşvik etmiyordu. Mevsim hâlâ kış olduğundan harekât düzenlemeleri de pek kolay değildi (yine de Caesar'ın bir önceki sene ortaya koyduğu gibi imkânsız da değildi). Bir isyanın en zayıf olduğu nokta başlangıcıdır; potansiyel katılımcıların isyanın başarı şansı olup olmadığına karar vermeden öncesi... Normalde Romalı komutanlar isyanın belirtileri ilk baş gösterdiği anda harekete geçerdi fakat bu sefer verilen tepki oldukça zayıftı. Aeduların duruma müdahalesi de bir o kadar çekingen olmuştu. Orduları Bituriges'le kendi toprakları arasındaki sınır olan Loire Nehri'ne kadar ilerlemişti. Bu noktada birkaç gün durakladıktan sonra müttefiklerinin Vercingetorix'le işbirliği içinde olduğunu ve nehri geçtikleri anda kendilerine saldıracağını iddia edip geri çekildiler. İsyan bastırıldıktan sonra bile Caesar, Aeduların şeflerinin buna gerçekten inandıklarından mı yoksa kendisine ihanet etmeye karar vermiş olduklarından mı böyle davrandıkları yönünde kesin bir fikri olmadığını söyleyecekti. Aeduların geri çekilmesini takiben Bituriges isyana alenen katıldı.[7]

Caesar'ın subaylarının bu noktada durumun ciddiyetinin farkına varmaya başlamış olmaları mümkündür; yazdıkları raporlar Caesar'ı ordusunun başına geçmesinin gerekliliğine ikna edecekti. Roma'daki durum da bu sırada sağlama alınmıştı; Pompeius diktatör değil tek başına konsül ilan edilmiş, beraberinde getirdiği kuvvetlerle şehirde asayişi sağlamıştı. Caesar, Alpler'i aşarak Gallia Transalpina'ya girdi. Bu zamana kadar çok sayıda kabile (kendi rızalarıyla veya zorla) Vercingetorix komutasındaki asilere katılmıştı. İsyan gitgide ivme kazanıyordu. Roma'ya veya müttefiklerine sadık kabileler sistematik saldırılara maruz kalıyor, bunlardan çoğu çareyi taraf değiştirmekte görüyordu. Caesar bir generalin karşılaşabileceği en kötü durumlardan biriyle yüz yüzeydi: Düşman ordusu meydana çıkmışken kendisi ordusundan yüz-

lerce kilometre uzaktaydı. Ordusuna bulunduğu mevkiye gelmesini emrederse yolda düşmanla karşılaşması ve onun liderliğinden yoksun savaşma tehlikesi bulunuyordu. Mağlup olmaları bir yana, kazansalar bile galibiyetten Labienus veya *legatus*lardan bir diğeri kazanç sağlayacaktı. Bu kadar kabile isyana katılırken lejyonların bulunduğu noktaya doğru kendisinin harekete geçmesi de az sayıda koruması olduğundan ve hangi kabile şeflerine güvenebileceğini bilmediğinden tehlikeliydi. Karar vermesi uzun sürmeyecekti. Caesar için kendisini tehlikeye atmak ordusunu tehlikeye atmaya yeğdi. Altı sene boyunca kazandığı zaferlere rağmen tek bir mağlubiyetin Roma'daki düşmanlarına şerefini beş paralık etmeleri için gereken kozu sağlayacağını biliyordu. Ayrıca Caesar, hizmetkârları, personelinin bir kısmını ve 400 Germen atlıdan oluşan korumasıyla orduya yetişmesinin, lejyonların kendisine gelmesinden daha çabuk olacağının da farkındaydı. Tüm bunlara rağmen yola çıkmadan önce Gallia Transalpina Eyaleti'ne yönelik tehditlerle uğraşması gerekecekti. Sınır kabilelerinden bir kısmı isyana katılmış, asilerden oluşan bir kuvvet eyaleti istila etmiş ve Narbo kolonisine doğru harekete geçmişti.[8]

Karşı Saldırı

Derhal yerleşime doğru harekete geçen Caesar savunma organizasyonuna başladı. Eyalette lejyon bulunmamasına rağmen Caesar'ın emrinde yerel düzeyde toplanmış *cohors*lar ve Gallia Cisalpina'dan beraberinde getirdiği acemi askerler bulunuyordu. Bunun yanı sıra bölgedeki kabileler de büyük ihtimalle süvari birlikleri göndermişti. Ordunun bir bölümüne kasabanın çevresinde savunma hattı oluşturması emredilmiş, bu kuvvetler kısa süre içinde istilacıları geri çekilmeye zorlamıştı. Ordunun geri kalanına komuta eden Caesar ise eyalette yaşayan Galyalı kabilelerden biri olan Helvii'nin toprakları üzerine yoğunlaştı. Hemen sonrasında emrindeki alelacele toplanmış ve tecrübesiz orduyla birlikte Cevennes geçidini aşıp Arverni kabilesine saldıran Caesar onları tamamen gafil avlayacaktı. Mevsim hâlâ kıştı ve yöre halkı bile karın geçitleri kapadığına inanıyordu. Neredeyse iki metreyi bulan karın arasından zorlukla ilerleyen Caesar'ın askerleri en sonunda Arverni kabilesinin topraklarına

ulaşmayı başardı. Bölgeye intikal eden Caesar küçük birliklere ayırdığı süvarilerine geniş bir alana yayılmalarını ve önlerine ne çıkarsa yakıp yıkmalarını emretti. Verdikleri hasar, her ne kadar ağır olmasa da tam teşekküllü bir istila izlenimi uyandırıyordu. İstilanın haberi ordusuyla birlikte 160 kilometre mesafedeki Bituriges'in topraklarında ordugâh kuran Vercingetorix'e ulaşır ulaşmaz Galyalı önder halkını yatıştırmak için ordusunun başında güneye doğru hareket etti. İki gün boyunca çevreyi yağmalayan Caesar, komutayı süvari akınlarına devam etmesini emrettiği Decimus Iunius Brutus'a bırakarak yola çıktı. Prokonsül piyade ve müttefik süvari toplamak için geldiği eyalete dönmesi gerektiğini fakat üç gün içinde geri geleceğini beyan etmişti. Caesar bu haberin düşmanın kulağına hızla ulaşacağından emin görünüyordu ve dağları aştıktan sonra Viyana'ya (günümüzde Avusturya'nın başkenti olan değil, Rhone Nehri kıyısındaki Vienne) gidecekti. Emrindeki süvari birliklerinden birine kendisini burada beklemelerini emretmişti. Bir gece dahi beklemeyi reddeden Caesar emrindeki kuvvetlerle birlikte Aeduların topraklarından dörtnala geçerek kuzeydeki Lingones kabileleri arasında kışlayan lejyonlarına katıldı. Burada bir süre mola veren Caesar, diğer lejyonlara haber göndererek saldırılarını (büyük ihtimalle günümüzdeki Sens kasabası yakınlarındaki) Agendicum üzerinde yoğunlaştırmalarını emretti. Caesar olası düşman toprakları içinde zor bir yolculuk geçirmişti. (Caesar'ın bir isyan sırasında ordusuna ulaşmak için Galyalı kılığında seyahat ettiğine dair Suetonius kaynaklı hikâyenin -tabii eğer doğruysa- bu sırada geçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.) Ordu komutanına kavuşmuştu. Şimdiyse üstünlüğü ele geçirmesi gerekiyordu.[9]

Cevennes'teki akınlar Vercingetorix'i oyuna düşürmüştü ve tüm bunların bir hileden ibaret olduğunun farkına varması birkaç gün almıştı. Roma'ya sadık kabilelere saldırma planına geri döndü. Tekrar kuzeye dönerek MÖ 58'de Helvetlerle birlikte Galya'ya gelen ve Aeduların ricası sonucu bölgeye yerleşmelerine izin verilmiş olan Boii'ye saldırdı. Galya ordusu bu kabilenin Gorgobina adı verilen yerdeki ana yerleşimlerinden birini kuşatma altına aldı. Mevsim kış olduğundan lejyonların arazide tedarikini sağlamak güç olacaktı; yük hayvanı veya yiyecek gibi harekât hazırlıklarını tamamlayacak zaman olmamıştı. Buna rağmen Caesar'ın gecikmesi durumunda Boii kabilesinin boyun eğmesi ve isyana katılması tehlikesi bulunuyordu. Bu durum Vercingetorix'in Aedu

kavmine bağlı diğer kabilelere saldırmasına olanak tanıyacak, Roma'ya en yakın halk olan Aeduların bile dostlarını korumaktan aciz olduğunu gösterecekti. O zaman Roma'ya bağlı kalmanın hiçbir kabilenin çıkarı dahilinde olmadığı ortaya çıkacaktı. Bu "utanç verici hakareti" kabul etmeyi reddeden Caesar, Boii kabilesine elçiler göndererek kendisinin ve ordunun yardıma geleceğini bildirdi. Aedularaysa orduya yetecek kadar tahıl tedarik etmeleri emredilmişti. İki lejyonu ordunun erzakını korumakla görevlendiren Caesar, geri kalan sekiz lejyonla birlikte Boii kabilesine yardıma gitti. Müttefik kabilelerden asker toplamak mümkün olmadığından Caesar'ın lejyonlarına eşlik eden süvari kuvveti oldukça zayıftı. Bunun yanı sıra erzak eksikliği çeken Romalıların yeni bir yiyecek kaynağı bulmadıkları sürece uzun süre arazide kalmaları da mümkün değildi. Bu âdeta bir kumardı fakat isyan güç ve ivme kazanırken boş durmaya yeğdi. Hiçbir şey yapmamak zayıflık belirtisi olarak algılanacaktı; bu şekilde gözdağı vermek ve karşı saldırıya geçmekse kabile şeflerinden en azından bir kısmının bir süre duraksamasına yol açacaktı.[10]

Caesar ertesi gün Senones kabilesinin müstahkem mevkilerinden biri olan Vellaunodunum'a vardı. Şehri kuşatan lejyonlara üç gün içinde teslim olan kasaba halkı, silahlarını teslim etmeye, 600 rehine ve çok sayıda yük hayvanı sağlamaya (bu sonuncusu ordu için o anda çok önemliydi) söz verdi. Fazla duraklamayan Romalılar kısa zaman içinde Romalı tüccarların katliyle birlikte isyanın başladığı yer olan Cenabum'a ulaştı. Yerleşime iki gün içinde ulaşan Caesar henüz kuşatma hazırlıklarını tamamlamamış kasaba halkını gafil avladı. Lejyonlar bölgeye geç bir saatte varmıştı ve prokonsül saldırıyı sabaha ertelemeye karar verdi. Buna rağmen kasaba halkının Loire Nehri'nin karşı kıyısına geçmesini önlemek için iki lejyon hazırda bekliyordu. Caesar'ın tahmini doğru çıkacak, gece yarısı dolaylarında lejyonlar kasaba halkının nehrin üzerindeki köprüye doğru yola çıktığını belirteceklerdi. Bunun üzerine kasabaya gönderilen iki lejyon fazla bir direnişle karşılaşmamış, köprüdeki izdiham dolayısıyla esaretten çok az kişi kurtulabilmişti. Caesar kasabanın yağmalanıp yakılmasını emretti; esirlerin çoğu da şüphesiz köleleştirilmişti. Hemen sonrasında köprüyü aşan Caesar, Bituriges kavminin topraklarına doğru harekete geçti. Romalılar üstünlüğü ele geçirmişti; Vercingetorix saldıran tarafken savunan taraf olmuştu. Boii topraklarından çekilmek zorunda kalan Galya ordusu Bituriges kabilesinin yardımına koştu. Noviodunum

kasabası tam Romalılara teslim olmak üzereydi ki Galya ordusunun yetiştiğini görüp yüreklendiler; kasabaya giren *centurio*ları ve diğer askerleri kovdular. Kasabanın hemen dışındaki tarlalarda gerçekleşen süvari savaşı, Caesar'ın emrindeki 400 Germen'i devreye sokması sayesinde kazanıldı. Bu küçük zaferden etkilenen ve Romalıların surlarının dibinde Galya ordusunun ise hâlâ uzakta olduğunu fark eden Noviodunum halkı yeniden fikir değiştirip teslim olmaya karar verdi. Ateşkesi bozan şahısları da teslim ettiler. İlerlemeye devam eden Caesar kısa süre içinde Bituriges kabilesinin en önemli ve en müstahkem yerleşimlerinden biri olan Avaricum'a vardı (günümüzde Bourges). Zorlukla ele geçirdiği önceliği düşmana kaptırmaya niyeti yoktu.[11]

Vercingetorix başından beri lejyonları savaş meydanında alt edebileceğine inanmıyordu ve Romalıların inanılmaz bir hızla üç yerleşimi ele geçirmiş olmaları savaş ve kuşatma konusundaki hünerlerine duyduğu saygıyı daha da artırmıştı. Bunun yerine düşmanı gölgesi kadar yakından takip etmeye, topyekûn bir karşılaşmaya girmeyip küçük birliklere pusu kurmaya karar verdi. Romalıları erzaktan yoksun bırakmak isteyen Galyalı lider peşindekilere tamamen acımasız olmalarını salık veriyordu: "...şahsi mülk gözden çıkarılmalı, düşmanın ilerlerken ulaşabileceği alandaki tüm köy ve evler ateşe verilmeli".[12] Düşmana karşı korunamayan büyük kasabalar bile içlerindeki erzaktan lejyonerleri mahrum bırakmak için yerle bir edilmeliydi. Bu emre uyan Bituriges kabilesi ana yerleşimlerinden yirmisini ateşe verecekti. Vercingetorix'e göre bu durum her ne kadar feci de olsa savaşçıların ölümüne ve ailelerinin köleleştirilmesine yeğdi. İzlediği strateji Caesar'ın eski rakiplerine nazaran çok daha incelikliydi ve peşindekileri bu yaptırımların gerekliliğine inandırabildiğine göre Vercingetorix gerçekten de karizmatik, güçlü bir kişiliğe sahip biriydi. Kabilelerin bu hususta gösterdikleri fedakârlık gerçekten dikkate değer olup bazen ihtimaller karşısında tereddüt etmeleri bizi şaşırtmamalıdır. Bituriges kabilesinin liderlerinin ricası üzerine Vercingetorix istemeyerek de olsa Avaricum'u planından muaf tutmuştu fakat doğal ve insan yapımı korunaklarının bu müstahkem mevkiyi zapt edilemez kıldığı konusunda şüpheliydi.[13]

Avaricum gerçekten de son haftalarda kolaylıkla ele geçirilen yerleşimlere kıyasla çok daha çetin bir engeldi. Etrafının çoğu nehir ve bataklıkla çevrili olan kasaba tek bir yönden saldırıya açık olup, ablukaya

alınması neredeyse imkânsızdı. Yerleşimin bulunduğu tepenin yamacında ordugâh kuran Caesar'ın ordusu surlara ulaşmak için rampa inşa etmeye başladı. Bunun yanı sıra askerler surlara yaklaştıkça çalışan işçileri korumak için paravanlar, korunaklar ve bittiğinde rampa üzerine çıkarılacak iki kuşatma kulesi yapmaya başlamıştı. Caesar'ın emrindeki sekiz lejyonda büyük ihtimalle 25.000-30.000 arası asker vardı ve bunlara birkaç bin kişilik bir destek kuvvetin yanı sıra çok sayıda köle ve hizmetli eşlik ediyordu. Böyle büyük bir kuvvetin erzak tedariki arazide bile zorken, Avaricum'u kuşatma altına aldıklarında neredeyse imkânsız hale gelmişti. Çevreden yiyecek toplamak hem faydasız hem de tehlikeliydi; 25 kilometre ötede ordugâh kuran Vercingetorix Romalıların gönderdiği her birliği yakın takibe alıyor, açık verdikleri anda avlıyordu. Prokonsül Aedu ve Boii kabilelerine ardı ardına elçiler gönderiyorsa da çok az erzak geliyordu. MÖ 58'den beri Caesar'a en çok erzakı tedarik etmelerine rağmen (aslında belki de bu yüzden) Aedular kendilerine verilen göreve gönülsüzce yaklaşıyordu. Boii kabilesiyse kendilerine verdiği destekten dolayı Caesar'a minnet duymakla birlikte fazla tahılı olmayan bir topluluktu. Vercingetorix'in uyguladığı arazileri yakıp yıkma taktiği işe yarıyordu. Romalılar bir ara tüm tahıl stoklarını tüketti. Gönderilen birliklerin ele geçirmeyi başarabildiği büyükbaş hayvanlar kesilip orduya et dağıtıldı. Caesar yetersiz ve sade tayınlarına aldırmayıp çalışmaya devam ettikleri ve gösterdikleri cesaret için askerlerini kutlayacaktı. (Romalı askerlerin vejetaryen oldukları konusundaki yaygın efsane bu ve benzeri birkaç bölümün yanlış yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Normal şartlar altında et, tahıl ve sebzeden oluşan dengeli bir beslenme biçimleri vardı. Burada ilginç olan şey et yemeleri değil, sadece et yemeleridir.)[14]

Lejyonerler tüm bu kıtlığa ve ana Galya ordusunun tehdidine rağmen (Vercingetorix yerleşimi savunanlarla yakın irtibat halindeydi) kuşatma çalışmalarına devam ediyordu. Çalışmalar devam ederken Caesar hattı bir uçtan diğerine dolaşıyor, uğraşıp didinen askerlerini teftiş ediyor ve yüreklendiriyordu. Birkaç sefer eğer bu işin altından kalkamayacaklarına inanıyorlarsa kuşatmayı kaldırıp geri çekilmeyi önerdi. Bu, lejyonerlerin şahsi ve birlik gururunu kullanan kurnazca bir oyundu; kimse ilk vazgeçen olmak istemiyordu. Askerler, işi bitirmelerine izin vermesi, pes etmenin getireceği utanca onları maruz bırakmaması için Caesar'a adeta yalvardı. Cenabum'da katledilen Romalıların anısı hâlâ tazeydi ve yaygın

bir şekilde öfke uyandırıyordu. Caesar'ın anlatımına göre askerler, kararlılıklarını ve zafere ulaşacaklarına olan güvenlerini Caesar'a iletmeleri için subayları aracı ediyorlardı. Bu sırada rampa da kuşatma kulelerinin geçebileceği büyüklüğe yavaşça ulaşıyordu fakat henüz bu kuleler içlerindeki koçboynuzlarının gedik açabileceği kadar surlara yaklaşmamıştı.

Erzak sorunu yaşayan sadece Romalılar değildi; Galyalıların ordugâhında da kıtlık baş göstermişti. Bunun nedenlerinden biri mevsimin kış olması ve bir yerde kalmanın yarattığı sıkıntılardı fakat bu durum aynı zamanda kabile ordularındaki lojistik organizasyon eksikliğini de vurgulamaktadır. Vercingetorix birçok Galyalı lidere kıyasla çok daha iyi bir kumandandı; ordusu herhangi bir kabile ordusundan daha esnek ve daha hazırlıklıydı ama bu konularda Roma ordusunun hâlâ çok gerisindeydi. Kuşatmanın gidişatı yüzünden askerlerini yüreklendirecek yeni bir zafere ihtiyaç duyduğunu da hissetmiş olabilir. Ordusunu kasabaya biraz daha yaklaştıracak, hemen sonrasındaysa Roma öncü birliklerini pusuya düşürme amacıyla süvari ve hafif piyadelerden oluşan bir birliğe bizzat komuta edecekti. Ele geçirilen esir veya asker kaçaklarından bunu haber alan Caesar ana kuvvetiyle Galya ordugâhına doğru harekete geçti fakat büyük kayıplar vermeksizin karşısında mevzilenmiş düşmana saldıramayacağını fark etti. Askerler savaşmak için yanıp tutuşuyordu; kazandıkları zaferler onları yüreklendirmiş, ağır angarya ve az tayınsa sinirlendirmişti. Caesar onlara gereksiz yere zayiat vermeyeceğini "askerlerin hayatlarının, kendisinin ihtiyaçlarından daha değerli olduğunu" söyleyecekti. Düşmanı bir süre izleyen Romalılar daha sonra ordugâha geri döndü. Bu tehdit Vercingetorix'i planlarını değiştirip ana kuvvete geri katılmaya ikna etmişti. Caesar Galyalı lidere eğer savaşmaktan çekiniyorsa fazla yaklaşamayacağını göstermişti. Galya ordusu arasında huzursuzluk baş göstermişti; bazı şahıslar Vercingetorix'in Romalılarla iş birliği yaptığını, Caesar'ın yardımıyla tüm Galya'nın kralı olmayı arzuladığını iddia ediyorlardı. İkilinin önceden tanışıyor olmaları, hatta Arverni kabilesine mensup aristokratların gönlünü hoş tutmaya çalışan Caesar'ın Vercingetorix'e lütufta bulunması gerçekten de kuvvetle muhtemeldir. Galyalı lider en sonunda önlerine lejyoner olduklarını iddia ettiği esir Romalı köleler çıkararak ordusunu yatıştırmayı başaracaktı. Bu kölelere Roma ordugâhındaki eziyetleri ve kıtlıkları konu alan acıklı hikâyeler anlatmaları tembih

edilmişti. Ordusunu planının akıllıca olduğuna ikna eden Vercingetorix, diğer kabile şefleriyle birlikte 10.000 seçme askerden oluşan bir takviye birliğini Avaricum'a gönderdi.[15]

Kuşatmalar insanın kararlılığının yanı sıra yaratıcılığını da sınıyordu. Avaricum'un önemli bir yerleşim olmasının nedenlerinden biri bölgedeki demir madenleriydi ve bunun sonucunda da kasabada Roma rampasının altına lağım kazabilecek çok sayıda maden işçisi bulunuyordu. Bunun yanı sıra suru takviye amaçlı ahşap kuleler inşa ediliyor, Romalıların kuşatma makineleriyle başa çıkabilmek için hummalı bir çalışma yürüyordu. Savunan veya saldıran taraf herhangi bir avantaj kazandığı takdirde diğer taraf hemen rakibini bu avantajdan yoksun bırakmak için çareler aramaya başlıyordu. Tüm bunlara rağmen Romalılar mühendislik konusunda daha hünerliydi ve onu ateşe vermeyi amaçlayan tüm saldırılara rağmen yirmi beş gün içinde rampa neredeyse tamamlanmıştı. 100 metreyi aşkın eni ve 25 metreyi bulan boyuyla neredeyse kasabanın surlarının hizasına gelmişti. Yani kuşatma kulelerinin içindeki koçboynuzları menzile ulaşmak üzereydi. Müdafiler, Roma rampasını çökertmek veya tutuşturmak umuduyla o gece madenlerdeki ahşap destekleri ateşe verdi. Şafağın ilk saatlerinde Romalı nöbetçiler rampanın tütmeye başladığını fark edecekti. Neredeyse aynı anda surlardan yükselen bir feryatla birlikte silah ve yanıcı maddeler taşıyan iki müdafi grubu ayrı kapılardan çıkarak saldırıya geçti. Caesar'ın emirleri doğrultusunda her gece iki lejyon rampa civarında devriye geziyordu. Çatışma çetinleştikçe onları takviye etmeleri için daha fazla Roma askeri gönderildi. Lejyonerlerden bir kısmı düşmanı geri püskürtürken bir kısmı da kuşatma kulelerini güvenli bir yere çekmeye uğraşıyordu fakat tüm bu çabaya rağmen rampada iyice yukarı kadar ileri sürülmüş büyük kalkanların ve sığınakların bir kısmını kurtarılamadı. Caesar başka zamanlarda da seyrek olarak yaptığı gibi *Commentarii*'de bu amansız çatışmanın içinde tanık olduğu küçük bir olayı aktarır: Kasabanın girişlerinden birinde duran Galyalı bir savaşçı Roma kuşatma makinelerine zift ve içyağı karışımdan yapılmış topaklar fırlatıyordu. Bu savaşçıyı Roma *scorpio*larından* birinin attığı ok öldürecekti (Romalıların ağır

* Yere sabitlenerek düz atışta yüz metrelik bir menzilde isabetli ok atabilen, yaklaşık bir metre yüksekliğindeki ok makinesi-e.n.

silahlarından biri olan bu alet, mermiyatı hem son derece isabetli, hem de kuvvetli şekilde fırlatıyordu). Ölen savaşçının yerini vakit kaybetmeden bir başkası almış, her yeni savaşçı aynı silahın kurbanı oldukça bu böyle devam etmişti. Caesar kendisini derinden etkileyen bu tarz yürekli davranışları (her ne kadar bunun Romalı askerlerin disiplinli cesareti kadar iyi olmadığını düşünüyorsa da) *Commentarii*'de hiçbir zaman gizlemeye çalışmamıştır.[16]

Kıran kırana geçen çatışmanın sonucunda Romalıları ciddi bir biçimde yavaşlatacak kadar zarar veremeyen kasaba halkı yeniden surların içine sürülmüştü. Ertesi gün kendilerine kasabadan ayrılmalarını nasihat eden Vercingetorix'e memnuniyetle uydular. Savaşçılar gece karanlığında gizlice şehirden ayrılmayı ve bataklıklardan geçerek ordunun geri kalanına katılmayı amaçlıyordu. Fakat geride bırakılan aileler durumu fark etmiş ve ortalığı öyle bir velveleye vermişlerdi ki çıkardıkları gürültünün Romalıları uyaracağından korkulduğu için plandan vazgeçildi. Ertesi gün (kuşatmanın yirmi yedinci gününde) lejyon askerleri rampayı tamamladı. Ağır yağmurlu bu günde savunmacıların gafil avlanacağını uman Caesar derhal saldırıya geçmeye karar verdi. Taarruz emri verilmiş, gerekli hazırlıklar tamamlanmış, askerler amaçlarını düşmana belli etmemek için Roma kuşatma sığınaklarının altında savaş düzeni almıştı. Romalı generaller şahsi cesarete büyük önem verirlerdi ve Caesar surları ilk aşan askere büyük ödüller vaat etmişti. Caesar'ın işaretiyle siperlerinden fırlayan lejyonerler savunmacıları gafil avladı ve kısa süre içinde kasabanın girişini ele geçirdi. Her ne kadar birkaç Galyalı grubu pazar yerleri gibi açık alanlarda organize olsalar da surlara akın eden Romalıları gördüklerinde cesaretlerini yitirdiler. Tarih boyunca müstahkem bir mevkiyi ele geçirmeyi başaran askerler içeride ortalığı birbirine katmıştır. Kuşatmalar her daim uzun ve tehlikeliydi. Taarruzun kendisiyse daha da riskliydi ve tüm bunlara göğüs germiş olan askerlerin içeri girdikleri anda (dar sokaklarda üstlerinin dikkatinden uzak olduklarını da göz önüne alırsak) tüm bu hisleri bir anda kenara koymaları beklenemezdi. Bir yerleşim alındığı zaman en ufak direniş gösterenlerin bile öldürülmesi ve kadınların tecavüze uğraması sıradandı. Bu sefer lejyonerlerin tepkisi normalden daha da acımasız olmuştu. Caesar'ın anlatımına göre "Cenabum'da olanları ve kuşatmanın zorluklarını hatırlayan [askerler] ne yaşlılara, ne kadınlara, ne de çocuklara merhamet gösterdiler. En so-

nunda 40.000 kadar kişiden, ilk hamlede şehirden kaçıp Vercingetorix'e katılan 800'ü kurtuldu".[17]

Bir asır kadar önce Polybius, Romalıların gelecekteki düşmanlarını savaşmadan teslim olmaya zorlayacağı için ele geçirdikleri bazı yerleşimlerde yaşayanları kasten katlettiklerinden, hayvanları bile hayatta bırakmadıklarından bahseder. Caesar eğer askerlerine Avaricum halkını ibretiâlem olsun diye topyekûn katletmelerini emretmiş olsa bundan bahsederdi. Başka katliamlar ve toplu idamlardan gayet açıkça bahseder ki zaten Romalı okur, yabancı düşmanların kaderine fazla üzülmeyecektir. Bu katliama yol açan şeyin Caesar'ın emirleri değil, soğuk havada zorlu bir kuşatma geçiren, kıtlıklarla boğuşan yorgun ve usanmış lejyonerlerin öfkesi olması daha muhtemeldir. Kasaba halkının öldürülmesi (Caesar'ın aktardığı gibi kimsenin hayatta kalmamış olması pek muhtemel değilse de yaşanan kayıpların ağır olduğu açık) kendi çıkarları açısından pek faydacı bir davranış değildi; öldürülenler köle olarak satılamayacağından, şehri ele geçirmekle sağlayacakları kazancı düşürüyordu. Caesar askerlerini dizginlemek için herhangi bir çaba sarf etmemiş gibidir ama eğer isteseydi bile buna engel olup olamayacağı tartışmaya açıktır.[18]

Gergovia'da Aksilik

Caesar, Avaricum'un alınmasından sonra ordusunun birkaç gün dinlenmesine izin verdi. Kasabanın içinde stoklanmış büyük miktarda tahıl ve türlü erzak ordunun sıkıntısını büyük ölçüde azaltmıştı. Bunun yanı sıra başlayan bahar mevsimi çevreden yiyecek bulmayı kolaylaştırıyordu. Ordu erzakını korumakla görevlendirilen iki lejyon da ana kuvvete katıldı. Caesar, Vercingetorix'in üstünlüğü ele geçirmesini istemiyordu fakat bu sırada Aedulardan gelen yardım çağrısını göz ardı edemezdi. Kabilenin en yüksek memuriyeti olan *vergobret* mevkisine seçildiğini iddia eden iki farklı kişi vardı. Caesar'ın en büyük ve en önemli müttefiki olan kavmin şefleri arasındaki anlaşmazlık, isyan zamanında hayli tehlikeliydi; taraflardan birinin Vercingetorix'in yardımına sığınması işten bile değildi. Caesar iki rakiple görüşmek için hızla güneye doğru harekete geçti (*vergobret* görev süresi boyunca kabile topraklarından ayrılmaktan men edilmişti. Bu kısıtlamanın yanı sıra müttefiklerine hakaret

etmeme isteği de onları huzuruna çağıramayacağı anlamına geliyordu). Rakiplerden birinin kabile yasalarına göre bu görevden men edildiğini keşfeden prokonsülün makamın kime ait olduğuna karar vermesi uzun sürmedi. Kabileden kendisine ellerinden geldiği kadar süvari ve erzak hattını koruma amaçlı 10.000 piyade vermelerini istedi. Ordusunun yanına geri dönen Caesar emrindeki kuvvetleri ikiye ayırmaya karar verdi. Labienus, emrinde dört lejyonla kuzeydeki Senones ve Parisii kabilelerine doğru harekete geçecek, kendisiyse altı lejyonla birlikte güneydeki Arverni kabilesine saldıracaktı. Kuvvetleri bu şekilde bölmek son derece tehlikeliydi fakat asilerin meydan muharebesinden kaçındığını göz önüne alırsak Caesar büyük olasılıkla bu riski göze alınmaya değer kabul etmişti. Asilerin ne alınacak tek bir başkentleri, ne de mağlup edilecek birleşik bir orduları vardı; onları bu şekilde teslim olmaya zorlamak mümkün değildi. Vercingetorix tüm karizmasına rağmen hâlâ özgürlüklerine son derece düşkün kabilelerden oluşan bir orduya komuta ediyordu ve bunların birer birer bastırılması gerekiyordu. İsyanın baş gösterdiği bölgelerden herhangi birinin boş bırakılması asilerin sayısının çoğalmasına ve cesaretlerinin artmasına yol açacak, komşu kabilelerin isyana katılmaya ikna edilmesiyle veya zorlanmasıyla son bulacaktı.[19]

Verilen kısa ara Vercingetorix'e Avaricum'un kaybını atlatacak süreyi tanımıştı. Bu mağlubiyet bir yandan da kasabanın en başından beri terk edilmesini salık veren ve istemeden aksine razı olmak durumunda kalan Galyalı kumandanın itibarını artırmıştı. Planı değişmemişti; Caesar'ın ordusunun karşına çıkmaktansa küçük akınlarla yetiniyor, daha fazla sayıda kabile ve kabile şefini yanına çekmeye çalışıyordu. Allier Nehri hizasında ilerleyen Roma ordusunu nehrin diğer kıyısında yakından takip ediyor, karşılarına çıkan köprüleri yıkmaları ve yeni köprülerin inşa edilebileceği yerleri korumaları için askerlerini görevlendiriyordu. Vercingetorix'in kendisini kral ilan ettiği Gergovia'ya saldırması için Caesar'ın nehri aşması gerekiyordu fakat yılın bu zamanında köprü olmaksızın karşıya geçmek mümkün değildi. Roma ordusu yıkılan köprülerden birine yakın ormanlık bir arazide ordugâh kurmaya karar vermişti. Ordu ertesi gün yola koyulduğunda ormanlık arazide saklanan Caesar komutasındaki iki lejyon asker geride kaldı. Diğer dört lejyon, *cohors*larının arası daha açık yürüdüğü için birliklerin sayısı aynı görünüyordu. Roma ordusu her gün yaptığı gibi ordugâh kurduğunda,

tüm bunlardan bihaber olan Galyalılar düşmanın geçişine uygun noktaları ele geçirmek için yola çıkmıştı. Günün ilerleyen saatlerinde, diğer lejyonların duraklayacağı zamanı seçen Caesar askerlerine köprü inşa etmelerini emretti. Bu tamamlanır tamamlanmaz nehrin karşı kıyısına geçen Romalılar siper ve surlarla kuşatılmış bir ordugâh kurmaya koyuldu. Ordunun geri kalanı haberciler yollanarak geri çağrıldı. Vercingetorix olup biteni keşfettiğinde yapacak bir şey kalmamıştı. Nehirden uzaklaşmaya başladı; Caesar'la arasına elinden geldiği kadar fazla mesafe koymak istiyordu. Planı hâlâ meydan savaşından kaçınmaktı. Onu takip eden Caesar beş gün içinde Gergovia'ya ulaşacaktı.[20]

Düşman mevzisini incelemeye çıkan prokonsül, burasının son derece sağlam olduğuna karar verdi. Yerleşim bir tepenin üstündeydi ve çevresindeki yüksek arazide de Vercingetorix'in ordusu konuşlanmış, her kabileye savunmaları için bir nokta verilmişti. Doğrudan bir saldırı pratik olmadığı gibi görünüşe göre çok sayıda kayıpla sonuçlanacaktı. Düşmanı açlıkla teslim olmaya zorlamak mümkün olabilirdi fakat etkili bir abluka başlatmaları için Romalıların önce kendi erzak tedariklerini sağlama almaları gerekiyordu. Aedular tarafından gönderilen konvoylardan biri yoldaydı ama henüz orduya ulaşmamıştı. Gece vakti bir saldırıda bulunan Caesar Galya ileri karakollarından birini ele geçirmişti ve bu ona düşmanın su ve yiyecek erişimini tehdit etme fırsatı veriyordu. Bu noktada kurulan ve ana ordugâha iki yanı da derin siperlerle çevrili bir yolla bağlı küçük ordugâhta iki lejyon konuşlandırılmıştı. Her iki taraf da rakibini dikkatle izliyor, meydan muharebesine girişmeksizin süvari ve hafif piyadelerin yer aldığı küçük çaplı çatışmalarla yetiniyordu. Emrindeki kabile şefleriyle her gün görüşen Vercingetorix'in kabile ordusu üzerine uyguladığı disiplinin standardı hâlâ oldukça yüksekti.[21]

Aeduların sadakati tükenmeye başlamıştı. Convictolitavis (*vergobret* makamı üzerindeki iddiasına Caesar'ın destek verdiği şahıs) gizliden gizliye Arverni kabilesinin temsilcileriyle iletişim içindeydi ve onların hediyelerini kabul etmişti. Caesar'ın lejyonlarına erzak taşıyan konvoyu korumakla görevli 10.000 savaşçıya komuta eden Litaviccus, Convictolitavis'in kışkırtması sonucu Romalı müttefiklerine ihanet etmeye karar verdi. Gergovia'ya yaklaşık 50 kilometre mesafede konvoyu durduran Litaviccus, Caesar'ın emri altındaki tüm Aedu süvarilerinin düşmanla pazarlık yapmak suçundan Romalılar tarafından idam

edildiğini beyan etti. Aynı kaderi paylaşmamak için tek seçenekleri Vercingetorix'e katılmaktı. Arverni'nin kabile şefi gibi Litaviccus'un da bu katliamdan sağ kurtulduklarını iddia ettiği şahıslara Romalıların sözde ihanetini acıklı bir şekilde anlattırdığı söylenir. Bu yalana kanan Aedular, konvoya eşlik eden Romalıları işkenceyle öldürüp korumaları altındaki erzakı yağmalamaya koyuldular. Bu olanlar Caesar'ın ordusundaki süvari birliklerine komuta eden Aedu kabile şeflerinin kulağına geldiğinde içlerinden biri derhal prokonsüle gidip olayı rapor etti. Beraberinde dört lejyonla yola çıkan Caesar, Litaviccus'un askerleriyle arasındaki 40 kilometrelik mesafeyi kat edene kadar askerlerinin dinlenmesine izin vermedi. Prokonsül, Aedulara bağlı süvari birliklerini önden göndermiş, kendilerini gösterip Litaviccus'un yalanını ortaya çıkarmalarını söylemişti. Birlikteki savaşçılar derhal teslim olmuş, Litaviccus ve maiyeti ise kaçıp Vercingetorix'e katılmıştı. Askerlerine sadece üç saat dinlenme izni veren Caesar, hemen sonrasında bu yorgun askerleri uygun adım Gergovia'ya dönmeye zorladı. Dönüş yolunda iki lejyonla birlikte kasabanın önünde konuşlanmış *legatus* Fabius tarafından gönderilen ulaklarla karşılaştılar. Fabius raporunda gün boyunca ağır saldırılara maruz kaldıklarını ve altı lejyon için inşa edilmiş ordugâhı iki lejyonla zorlukla savunabildiğini, bunun ancak ağır silahların yardımıyla mümkün olduğunu belirtiyordu. Hızını artıran Caesar şafak sökmeden önce ordusuyla birlikte ordugâha ulaşmayı başardı. Bu birlikler, Vercingetorix'i Roma mevzisine doğrudan başka bir saldırı düzenlemekten alıkoymaya yeterliydi.[22]

Caesar Aeduları yatıştırmak için ulaklar gönderdi fakat Litaviccus'un ulakları kabileye prokonsülünkilerden önce vardı ve Convictolitavis'i halkını Roma'ya karşı ayaklandırmaya teşvik etti. Cabiloonum adlı kasabada ikamet eden askeri tribün ve az sayıda Romalı tüccar ayrılmaya ikna edildi fakat hemen sonra kalabalık bir grup tarafından saldırıya uğradılar. Ganimeti sezen Galyalı savaşçılar bölgede toplanmaya başlamışken Caesar'ın gönderdiği ulaklar kabileye ulaşmış, süvari birliklerinin ve 10.000 piyadenin Caesar'ın ordugâhında olduğunu bildirmişlerdi (yani Caesar'a sadık olmanın yanı sıra onun elinin altındalardı). Aeduların liderleri davranışları yüzünden resmi olarak özür dileyip kabilenin avam halkını suçladı. Caesar şimdilik geçmişte onlar için yaptıklarını hatırlatmak ve kabileyi sadakatlerini sergilemeye çağırmakla yetinecekti

fakat Roma'yla aralarındaki bağın kopma noktasına kadar inceldiğinin farkındaydı. Durumu artık o kadar iyi değildi. Her ne kadar saldırıya geçerek üstünlüğü ele almışsa da şimdi Gergovia'nın önünde takılıp kalmıştı ve ne Vercingetorix'in ordusunu geri püskürtmeye, ne de kasabayı ele geçirmeye yetecek kaynaklara sahipti. Olduğu yerde kalmanın bir getirisi olmayacaktı fakat geri çekilmek de son derece utanç vericiydi. Gallia Transalpina Eyaleti'nden Arverni kabilesinin topraklarına akınlar düzenlediğinden beri durmadan saldırmaya ve ilerlemeye devam etmişti. Bu durum pratik anlamda Vercingetorix'i edilgen duruma düşürmüştü fakat daha da önemlisi, Roma'nın, gücüne karşı konulamayacağından ve zaferinin engellenemeyeceğinden şüphe duymadığı izlenimi yaratıyordu. Bu izlenimin gerçek olup olmaması önemli değildi; isyana katılıp katılmamaya henüz karar vermemiş olanların akıllarını çeliyordu. Caesar saldırıdan vazgeçip geri çekilmeye başladığı anda Roma'nın yenilmezliği yönündeki yanılsama paramparça olacaktı. Düşman karşısında geri çekilmek her zaman tehlikeliydi. Bu seferse başarısızlık olarak algılanacak ve çekimser kabileleri isyana katılmaya itecekti. Buna rağmen diğer taraftan da geri çekilmesi durumunda ordusunun düzenini yeniden sağlayabilir, Labienus komutasındaki dört lejyonu da ordusuna katarak Gergovia'yı alacak kadar askere sahip olabilirdi. Caesar kötünün iyisini tercih edip geri çekilmeye karar verdi fakat önce geri çekilmenin etkisini hafifletecek ufak bir zafer kazanmayı umuyordu.[23]

Prokonsül küçük ordugâhı teftiş ederken daha önce çok sayıda Galyalının konuşlandığı tepelerden birinde şimdi neredeyse kimsenin bulunmadığını fark etti. Roma devriyeleri tarafından yakalanan asker kaçaklarından birini sorguya çeken Caesar, Vercingetorix'in Romalıların diğer tepelerden birine saldıracağından çok korktuğunu ve bu yüzden orayı takviye etmek için diğer tepelerden asker çektiğini öğrendi. Fırsatı sezen Caesar düşmanının kuruntularını kullanacaktı. O gece atlı bir devriye birliği Vercingetorix'in takviye ettirdiği tepeye bakmaya gönderildi. Süvarilere Galyalılar tarafından duyulduklarından emin olmak için normalden daha fazla ses çıkarmaları emredilmişti. Ertesi gün ordunun kölelerinden birçoğunu katır ve yük atlarına bindirdi, miğfer taktırdı ve bu hileyi daha da inandırıcı kılmak içine aralarına birkaç gerçek süvari ekleyerek dolambaçlı bir yoldan aynı yere gönderdi. Sonrasındaysa lejyonlardan biri onları izleyecek fakat düz arazide durakladıktan

sonra ormanlık bir alanda gizleneceklerdi. Galyalıların dikkati saldırıyı bekledikleri noktaya yoğunlaşıyor ve Caesar ellerindeki kuvvetleri buraya kaydırdıklarını görebiliyordu. Ordusunu küçük ordugâha çeken prokonsül askerlerine kalkanlarının üstünü kapamalarını ve sorguçlarını çıkarmalarını emretti. Organize bir birlik olarak değil, kısım kısım hareket ediyorlar, adeta amaçsızca ortalıkta dolanıyorlardı. Caesar her lejyona komuta eden *legatus*u ayrı ayrı bilgilendirip onlardan ne beklediğini açıkladı ve "askeri kontrol altında tutmalarını, savaş aşkıyla ve ganimet umuduyla fazla ileri gitmelerine izin vermemelerini" emretti.[24]

Verilen işaretle birlikte Romalı askerler tepenin bir yanından Aedulara mensup askerlerse diğer yanından hücuma kalktı. Her iki birlik de düşe kalka yoluna devam ediyordu; tepenin sırtı son derece inişli çıkışlıydı ve birbirlerini görmek her zaman mümkün olmuyordu. Tepeyi savunan savaşçıların sayısı azdı ve lejyonerler Galyalıların üst üste dizdikleri kayalardan oluşan yaklaşık 1,80 metre yüksekliğindeki suru kolaylıkla aştılar. Bu engel Romalıları uzun bir süre duraklatmasa da savaş düzeninin bozulmasına yol açtı. Romalılar Galyalıların tepenin üstünde dağınık biçimde konuşlanmış ordugâhlarına saldırırken bu düzen iyice bozuldu. Vercingetorix'e sadece kısa bir süre katılan kabilelerden birinin kralı çadırında gafil avlanmış, yarı çıplak bir şekilde atına atlayıp dörtnala kaçmayı başarmıştı. IX. Lejyon'a bizzat komuta eden Caesar yeterince hasar verildiğine kanaat getirmiş, lejyonu durdurup, geri çekil borusunun çalınmasını emretmişti. Boru herkes tarafından duyulmadı; duyan bazı subayların askerlere emirlere uymalarını söylemelerine rağmen askerlerin çoğu taarruza devam etti. Ordugâhların içinden geçip kasabanın surlarına kadar geldiler. Geçmişte sayıca bundan daha çok düşmanı gafil avlamış ve mağlup etmişlerdi; belki de onları kamçılayan şey bu zaferlerin hatırasıydı. Bir süreliğine Gergovia gerçekten de Romalıların eline geçecek gibiydi; bu noktayı çok az kişi tutuyordu ve kasaba ahalisi paniğe kapılmıştı:

> Evli kadınlar surlardan aşağı giysilerini ve gümüşlerini atmaya başladı ve göğüslerini açarak Romalılardan merhamet dileniyorlar, Avaricum'da yaptıkları gibi kadınları ve çocukları katletmemeleri için yalvarıyorlardı. Hatta kadınlardan bazıları kendilerini surlardan aşağı sarkıtıyor, askerlerin merhametine bırakıyordu. VIII. Lejyon'a dahil *centurio*lardan biri olan ve Avaricum'da verilen ödüllerden etkilenip

> birliğine surlara kendisinden önce kimsenin tırmanmasına izin vermeyeceği yönünde söz veren Lucius Fabius lejyonerlerinden üçünün yardımıyla surlara tırmandı. Daha sonraysa onları da yukarı çekti.[25]

Bu sırada kasabanın diğer tarafında tahkimat çalışması yapan Galyalılar sesleri duydu ve oyuna geldiklerinin farkına vardılar. Aynı anda ulakları Vercingetorix'e kasaba halkının yardım ricalarını iletiyordu. Galyalı kumandan süvari birliklerini Roma saldırısını geri püskürtmekle görevlendirdi; piyade birlikleri de hemen arkalarındaydı. Bölgeye intikal ettiklerinde kasaba halkı teslim olmayı birden unutmuştu; kadınlar erkeklerine kendilerini kurtarmaları için yalvarıyordu. Roma taarruzunun hızı azalmıştı; yorgun ve dağınık olan askerler taze bir düşmanla yüzleşmeye hazır değildi. Aedulara mensup savaşçılar birden yanlarında belirdiğinde savaşın sıcağında çıplak sağ omuzlarını görmeyip (Caesar'ın ordusunda Galyalı müttefiklerin işareti) onları düşman sanan askerlerin çoğu paniğe kapılacaktı. Zaferin getirdiği heyecan hızla dehşete dönüyordu:

> Tam bu arada etrafı çevrilen *centurio* Lucius Fabius ve onunla birlikte sura tırmananlar öldürülmüş ve surlardan aşağı atılmıştı. Kasabanın kapısını kırmaya çalışan Marcus Petronius adlı aynı lejyondan başka bir *centurio*nun etrafı da düşman kaynıyordu, çok zor bir durumdaydı. Birçok yerinden yaralanan [Petronius] birliğindeki askerlere hitap etti: "Hem kendimi, hem de şan ve şöhret aşkımdan dolayı tehlikeye attığım sizleri kurtaramayacağıma göre en azından sizlerin hayatını kurtarayım. Fırsatını bulduğunuz anda kaçıp canınızı kurtarın." Hızla kendini düşmanın ortasına attı; ikisini öldürüp kalanını kapıdan bir nebze çekilmeye zorladı. Askerleri yardımına koşmaya çalıştı fakat o, "Hayatımı kurtarmanız için hiç umut yok; canım, kanım ve gücüm akıp gidiyor. Fırsatınız varken kaçın ve lejyona geri dönün." Elde kılıç, kısa süre içinde ölecek ama askerlerinin hayatını kurtaracaktı.[26]

Caesar'ın X. Lejyon ve küçük ordugâhtan getirdiği XIII. Lejyon ile birlikte geri çekilenleri korumaktan başka yapabileceği bir şey yoktu. Bu şekilde Galyalıların fazla ilerleme kaydetmesi engellenmiş fakat buna rağmen ağır kayıplar verilmişti. 700 kadar asker ve en az 46 *centurio* hayatını kaybetmişti. *Centurio*lar askerlerine ön saflardan komuta eder, özellikle bir şeyler yanlış gittiğinde orantısız derecede ağır kayıplar ve-

rirlerdi. Yenilginin ertesi günü Caesar lejyonları teftiş etti, cesaretlerini överken disiplinsizliklerini sertçe eleştirdi. Caesar, kaybetmelerinin sadece zorlu araziye, düşman savunmalarına ve emirlere uymamalarına bağlı olduğunu söyleyerek (Galyalıların savaş gücünü işin içine katmamıştı bile) konuşmasını bitirdi. Bu savını iyice gözler önüne sermek isteyen Caesar sonraki iki gün boyunca seçtiği elverişli bir mevzide (büyük ihtimalle bir sırt üstünde) konuşlanıp ordusunu savaş düzenine sokacak, Vercingetorix'i adeta savaşmaya davet edecekti. Galyalı liderin düşmanının seçtiği yerde savaşmaktan doğal olarak kaçınmasını Caesar askerlerine düşmanın onlardan hâlâ korktuğunun kanıtı olarak sundu. Ertesi gün ordusuyla birlikte yeniden yola koyulan prokonsül geldiği yoldan saptı ve Aeduların topraklarına doğru ilerleyişe geçti. Üç gün içinde Allier Nehri'ne varan Romalılar yıkılan köprülerden bir tanesini daha tamir ederek karşıya geçtiler. Galyalılar onları durdurmak için fazla çaba sarf etmedi. Caesar geri çekilmenin yol açtığı kötü görüntüyü zaten kabullenmişti. Küçük bir zafer kazanarak bu durumu hafifletme denemesiyse geri tepmişti. Mağlubiyetin haberi hızla yayılmış, çok sayıda yeni kabile alenen isyana katılmıştı. İsyana katılan ilk kabilelerden biriyse Aedu idi. Caesar'ın emri altında görev yapan süvari subayları eve dönmek için prokonsülden izin istedi. Onları iradeleri dışında alıkoyup Roma "ihaneti" konusundaki dedikoduları körüklemek istemeyen Caesar, bu ricalarını kabul etti.

Kısa bir süre sonra Noviodunum kasabasındaki Aedulara mensup bazı şahıslar orada bulunan Roma garnizonunu ve Romalı tüccarları kılıçtan geçirdi. Bu durum Caesar için iki yönden ağır bir darbeydi; ordu için toplanan erzakın büyük bir kısmının bu kasabada tutulmasının yanı sıra ordu kayıtlarının ve rehinelerin bulunduğu levazım konvoyu da ele geçirilmişti. Bu mevkiyi savunamayacaklarının farkına varan Aedular kasabayı ateşe vermiş, taşıyabildikleri kadar tahılı yanlarına almış, taşıyamadıklarını mundar etmişti. Hemen sonrasında ele geçirdikleri rehineleri diğer kabilelerle yaptıkları görüşmeler sırasında piyon olarak kullanacaklardı. Vercingetorix'in yanı sıra çok sayıda başka kabile şefi Bibracte'ye çağrılmıştı. Bu toplantı sırasında Aedular Arvernili kumandanın yerine kendilerinden birini tayin ettirmeye uğraşsa da bu deneme başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Ayak direterek de olsa ortak çıkarları için Vercingetorix'e itaat etmeyi kabul edeceklerdi. Kelt ve Galyalı kabilele-

rin neredeyse hepsi artık Caesar'a karşıydı ve Belgae kavimlerinin çoğu da isyana katılacaktı. Vercingetorix meydan savaşından kaçınarak Romalıları taciz etmeye, onları askerleri için yiyecek, hayvanları için yem bulmaktan aciz bırakmaya yönelik stratejisine devam etmeye kararlıydı. Roma askeri argosunda bu taktik "düşmanın midesini tekmelemek" olarak biliniyordu. Ordusundaki piyade sayısını aynı tutan Vercingetorix, kabilelerden 15.000 süvari daha istedi. Aedulardan ve diğer kabilelerden Roma kuvvetlerini bölmek amacıyla Gallia Transalpina Eyaleti'ne yeni saldırılar düzenlemelerini istiyor, oradaki halkların da (özellikle de henüz on sene önce isyan eden Allobrox kabilesinin) isyana katılacağını umuyordu.[27]

Aeduların taraf değiştirdiğini öğrenen Caesar, Labienus'un kuvvetleriyle buluşmak için hızla kuzeye doğru hareket etti. Cebri yürüyüşle şaşırtıcı bir hızla Loire ırmağına vardı ve baharda eriyen karlarla yükselen su seviyesine rağmen karşıya geçmeyi başardı. Akıntıda zincir oluşturan süvarilerin hemen altından geçen askerler teçhizat ve kalkanlarını yukarı kaldırarak göğüs hizasını bulan suları aştılar. Birkaç gün içinde Lutetia'da (Paris) yeni bir zafer kazanmış olan Labienus'la karşılaştı. Roma ordusu yeniden bir yerde toplanmıştı; silah altındaki on lejyondaki asker sayısı büyük ihtimalle otuz beş ila kırk bin arasındaydı ve bunlara destek birlikler eşlik etmekteydi. Sayıları hızla azalan Galyalı müttefiklerinden süvari toplayamayan Caesar, Ren Nehri'nin diğer tarafında yaşayan Germen kavimlerinden süvari ve hafif piyade isteyecekti. Caesar, orduya katılan bu süvarilerin bindiği küçük Germen atlarını tribünlerinden, atlı subaylarından ve orduya çağrılan varlıklı askerlerden aldığı daha iyi atlarla değiştirdi. Gallia Transalpina Eyaleti'ndeki saldırıların endişe verici bir düzeye ulaştığını gören Caesar, eyalete daha yakın olabilmek amacıyla Lingones kabilesinin topraklarının sınırlarını izleyerek ordusunu Sequanların bölgesine çekti. Neyse ki MÖ 64'te konsül olarak görev yapan, şimdiyse *legatus* rütbesine sahip Lucius Iulius Caesar'ın (prokonsülün uzaktan akrabası olup, ailenin diğer kolunun mensubuydu) komutasında eyaletten ve yerel kabilelerden toplanmış askerler bu saldırılarla başa çıkabilmişti. Yine de geçici bile olsa inisiyatif Vercingetorix'e geçmişti ve Galyalı lider Romalıları daha sıkı bir takibe almayı planlıyordu. Elindeki hatırı sayılır sayıda süvariyle, levazımat konvoyları yüzünden yavaşlayan lejyon askerlerine hareket esnasında

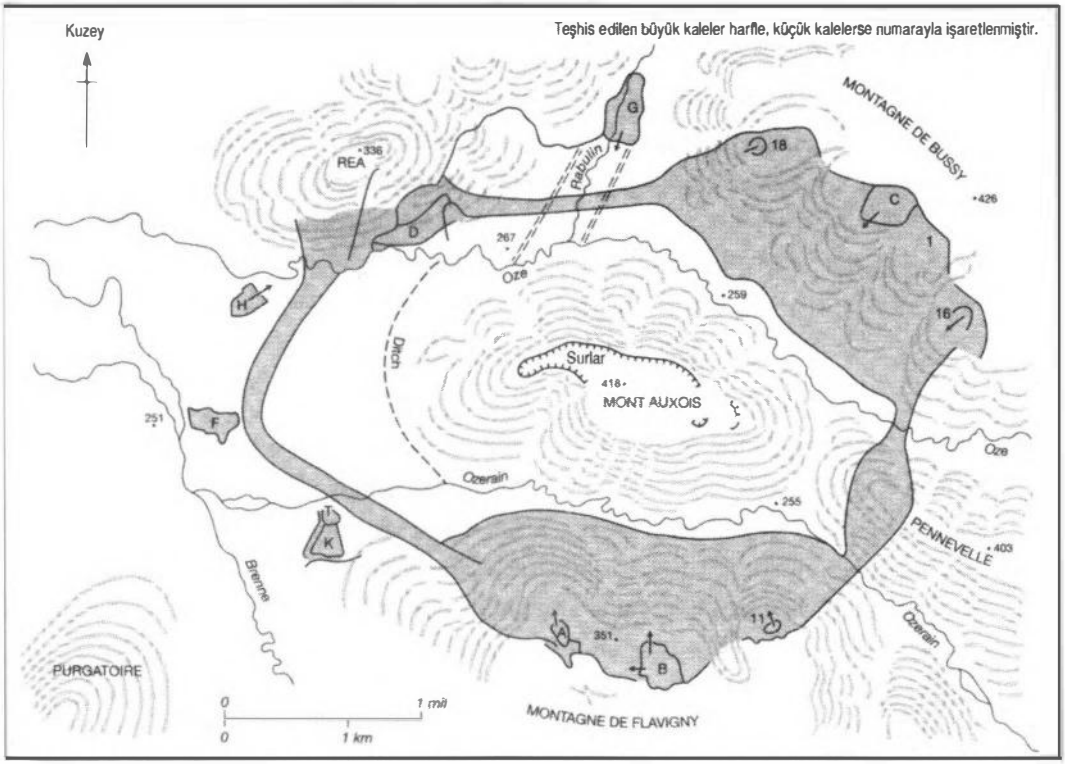
saldıracaktı. Düşman ya bu konvoyları korumasız bırakıp ilerlemeye devam edecek ya da ağır aksak ilerlemek zorunda kaldığından erzak sorunları daha ciddi boyutlara ulaşacaktı. Savaşçıları Roma hattı içinden iki kere geçmedikçe "çatıları altına dönmemeye, ebeveynlerini, karılarını ve çocuklarını görmemeye" ant içtiler. Ertesi gün Galyalı süvariler üç grup halinde saldırıya geçti; bu gruplardan biri hattın başına saldıracak, diğer ikisiyse kanatları tehdit edecekti. Caesar sayıları çok daha az olan süvarilerini aynı şekilde üç gruba ayırdı ve sıkıştıkları yerde onlara destek olmaları için piyade birliklerini harekete geçirdi. Lejyonerlerin düşman süvarilerine yetişmesi mümkün değildi fakat kendi atlılarının arkasında toplanıp yeniden düzene girebileceği bir paravan oluşturuyorlardı. Sonunda sağ kanatta muharebeyi Germenler kazandı; karşılarına çıkan savaşçıları bozguna uğratmışlar ve geri kalanları çekilmeye zorlamışlardı. Romalılar şimdi takipteydi; iki lejyon levazım katarını korumak için geride kalmıştı, diğer sekiziyse süvarileri yakından takip ediyordu. Galyalıların kayıpları ağırdı. Caesar'ın belirgin bir hoşnutlukla dile getirdiği üzere esir alınanlar arasında Aedulara dahil önemli şahsiyetler vardı. Bunlardan ikisi o sene emri altında savaşmış olan kabile şefleriydi; diğeriyse *vergobret* adaylığına karşı çıktığı aristokrattı. Caesar, bu şahısların akıbetinden bahsetmez.[28]

Doruk: Alesia Kuşatması

Caesar'ın şansı bir kez daha dönmüştü. Caesar'ın geri çekiliyor olduğuna ve Romalıların dönmeyeceğinden emin olmak için onları acımasızca taciz etmesi gerektiğine inanan Vercingetorix yanlış hesap yapmıştı. Aslında Caesar ve askerleri yenilgiyi kabul etmek şöyle dursun, kendilerine daha önce hiç olmadığı kadar yaklaşan Galya ordusunun teşkil ettiği açık hedefi gördükleri anda saldırıya geçmişlerdi. Vercingetorix geri çekilerek Mandubii kabilesinin topraklarındaki Alesia dağ kasabasının (günümüzde Côte d'Or bölgesindeki tepelik alanda bulunan Mont Auxois) dışında ordugâh kurdu. Ertesi gün kasabanın hemen dışında ordugâhını kuran Caesar bölgede keşif gezisine çıkacaktı. Kasaba, dik sırtları olan yüksek bir tepede kuruluydu. Batıda geniş, açık bir ova vardı ama diğer üç tarafı vadilerle bölünmüş tepelerle çevriliydi.

Bu tepeler ve sırtlar kasabanın çevresinde bir hilal şeklinde yayılmıştı. Alesia'nın kurulduğu tepenin altından kuzeyden güneye doğru bir ırmak akıyordu. Doğrudan saldırı son derece tehlikeliydi ve başarılı olsa bile arazi Vercingetorix'in askerlerine avantaj sağladığı için büyük kayıplara sebep olacaktı. Caesar'ın aktarımına göre Galyalı kumandanın emrinde süvarilerin yanı sıra 80.000 piyade vardı fakat bu sayının ne kadar doğru olduğunu söylemek güç. Napoleon hem bu sayının doğruluğundan hem de Galyalıların sayıca Romalılardan üstün olduğundan kuşku duyuyordu. Bu kuşkularının doğru olduğunu varsayarsak bile doğrudan bir saldırı pek çekici bir seçenek değildi ancak durum aynı zamanda da Gergovia'dan çok farklıydı. Caesar şimdi kuvvetlerinin tümüne sahipti ve bölgenin coğrafyasına bakarak Alesia'yı ve Galya ordusunu çevirip abluka altına alabileceğinden emindi.[29]

Romalılar hummalı bir şekilde kuşatma silahları inşa etmeye başladı. Bunların arasında 17 kilometrelik bir rampa, yirmi üç adet küçük kale ve askerlerin dinlenmesi için çok sayıda irili ufaklı ordugâh vardı. Galyalılar da boş durmadı, bu çalışmaları sekteye uğratmak için süvari hücumuna geçtiler. Roma destek birlikleri ve müttefik süvariler bu saldırıya karşı koydu ama Galyalılar ancak Caesar'ın yedek Germen süvarileri ileri sürmesi ve lejyonerlerin desteğiyle geri püskürtüldü. Uzun süreli bir kuşatmayı en sonunda kabullenen Vercingetorix, kasaba tamamen abluka altına alınmadan önce süvarilerini şehirden yolladı, kabileleri dolaşmalarını ve ablukayı kaldırmak için ordu toplamalarını emretti. Galya'nın kaderi Alesia'da belli olacaktı. Vercingetorix her ne kadar abluka altındaysa Caesar da bir o kadar aynı yerde saplanıp kalmıştı. Alesia'daki tahıl stokları adil bir şekilde dağıtım için merkezi kontrol altına alınmış, büyükbaş hayvanlarsa kesilene kadar beslenmeleri için bazı şahıslara emanet edilmişti. Galyalılar surların ardında artık ya kurtarılmayı ya da Caesar'la yapılacak son savaşı bekliyorlardı. Romalılar hummalı bir çalışma içinde kasabanın üstünde bulunduğu tepeyi tamamen abluka altına almaya uğraşıyorlardı. Bu ören yeri Fransa tarihinin bu dönemine kişisel ilgi duyan III. Napoleon'un himayesi altında keşfedilmiş ve kazılmıştır. Daha güncel kazılar ve modern tekniklerin ortaya çıkardığı manzara *Commentarii*'deki betimlemelerle takdire şayan benzerlikler göstermektedir (siperlerin genişliği Caesar'ın anlattığı kadar nizami olmasa da uzunlukları göz önüne alındığında bu durum o kadar şaşırtıcı değildir).

Alesia Kuşatması: Günümüzde ve ondokuzuncu yüzyılda yapılan kazılara dayalı plan. Büyüklüğü dolayısıyla ören yerinin tamamı incelenmemiştir.

Düzlüğün bulunduğu batı tarafında Romalılar bir ırmaktan diğerine uzanan ve genişliği 60 metreyi bulan düz bir siper kazmıştı. Bunun amacı gerçekleştirilen herhangi bir yarma hücumunu yavaşlatmak ve ani saldırıların önüne geçmekti. Bunun dört yüz adım gerisindeyse, bir tanesi mümkün olduğu sürece suyla dolu iki hendekten oluşan ana savunma hattı bulunuyordu. Bu hendeklerin hemen ardında uzunluğu 3,5 metreyi aşan ve her 25 metrede bir kulelerle takviye edilen ahşap bir sur bulunmaktaydı. Hendeklerin önü lejyonerlere özgü kara mizaha dayalı takma adlar verdikleri engellerle doluydu. Uçları yontulmuş ve ateşte sertleştirilmiş kazıklar "sınır taşı" (*cippi*) olarak biliniyordu. Üstleri yapraklarla kapalı yuvarlak delik biçimleri dolayısıyla "zambak" (*lilia*), yere yarı gömülü demirdikenleri ve çivilereyse "mahmuz" (*stimuli*) deniliyordu. Bu tip tuzaklar özellikle de gece saldırıları sırasında düşman

saflarında kayıplara yol açabiliyordu fakat asıl amaçları saldırıyı yavaşlatmak, askerlerin bu bölgeden gelişigüzel geçmesini engelleyip, hızlarını kesmekti. Tahkimat, az sayıda askerin kendilerine yöneltilecek neredeyse tüm saldırılarla başa çıkabilmeleri için yeterliydi; böylece ordunun büyük kısmı yiyecek toplama ve inşaat görevlerine yoğunlaşabiliyordu. Bu hat tamamlanır tamamlanmaz prokonsül askerlerine daha uzun ikinci bir hat oluşturmalarını emretti. *Contravallatio* adı verilen bu hattın amacı kuşatmacıları gelecek destek kuvvetlerine karşı korumaktı. Düşman ordusu görünmeden önce mümkün olan tüm hayvanları ve tahılı stoklamak gerektiğini bilen Caesar, askerlerine tüm orduya otuz gün yetecek kadar erzak toplamalarını emretti. Bu görevleri yerine getirirken gösterilen çaba ve harcanan zamanın haddi hesabı yoktu ama Caesar'ın hem tüm ordusu hem de en becerikli subayları yanındaydı. Aralarında Quintus Cicero ve Gaius Trebonius'un da bulunduğu *legatus*ların dışında Decimus Brutus ve yeni *quaestor*u Marcus Antonius da ona eşlik ediyordu. Alesia'da tıkılıp kalan Galyalılar çoğunlukla Romalıları izlemekle yetiniyor, arada sırada taciz amaçlı saldırılar gerçekleştirseler bile dışarıdan yardım gelene kadar ciddi bir karşılaşmaya girmekten kaçınıyorlardı. Her iki taraf da fırtınanın kopmasını bekliyordu.[30]

Kabilelerin kurtarma kuvveti oluşturması uzun zaman almıştı. Kabile şefleri toplanmış, kimin kaç asker göndereceğine karar vermişlerdi. Caesar her kabileden talep edilen savaşçı sayılarını vererek ordunun 25.000 piyade ve 8.000 süvariden oluştuğunu iddia eder. Bu bilgilerin yanlış olması, hatta sayıyı bilerek büyük göstermesi mümkündür fakat sayının *Commentarii* boyunca verdikleriyle uyuştuğunu göz ardı edemeyiz ki bu, abartırken tutarlı davrandığı anlamına da gelebilir. Abartıyor olsa bile, ciddi bir savaş içinde böyle büyük bir koalisyonun varlığı, bu ordunun büyük ihtimalle şimdiye dek meydana getirilmiş en büyük Galya ordusu olduğu anlamına gelir. Caesar, kabilelerin eli silah tutan herkesi askere almadığından bahseder; bu tip bir ordunun çok büyük ve hantal, ayrıca erzak tedarikinin de imkânsız olacağına inanıyorlardı. Yine de normal şartlar altında sadece kendi topraklarını savunmak için savaşacak çok sayıda kişinin ya kendi rızalarıyla, ya da kabile şeflerinin emirleri dolayısıyla bu orduya katıldığı açık. Ordunun başında dört kumandan vardı. Bunlardan biri Atrebateslerin kralı Commius'tu; diğer ikisiyse geçen sene Caesar'ın emri altındaki Aedu süvarilerine ko-

muta eden aristokratlardı. Vercingetorix'in kuzeni olan dördüncünün ismiyse Vercassivellaunus'tu ve aralarında Caesar'ın ordusunda görev yapmamış tek komutan oydu. Yavaş toplanan ordu aynı zamanda da böyle büyük bir kuvvetten bekleneceği üzere yavaş hareket ediyordu. Alesia'da kuşatılan Galyalılar bir türlü gelmeyen destek yüzünden telaşa kapılacak ve korkunç çarelere başvurmak zorunda kalacaklardı. Kasaba halkı (kadınlar, çocuklar ve elleri silah tutamayacak kadar yaşlılar), savaşçıların erzakı "işe yaramaz" kursaklara gitmesin diye dışarı atılmıştı. Vercingetorix belki de Romalıların onların kuşatma hattının dışına çıkmasına izin vereceğine inanıyordu. Eğer inandığı buysa hayal kırıklığına uğrayacaktı. Ordugâh nöbetçilerini artıran Caesar kimsenin kendi surlarından içeri girmesine izin vermedi. Belki de bu kadar sayıda göçmenin bir arada ordugâha girmesinin düşman savaşçılarının saldırısına paravan olacağından veya ordunun hâlâ yiyecek topladığı çevre bölgeye girip Romalıların ihtiyaç duyduğu kaynakları tüketeceğinden korkuyordu. Galyalıların bu göçmenleri kasabaya geri alacaklarını, böylece kendi ablukasının daha etkili bir hale geleceğine de inanmış olabilir. Fakat bu da olmayacaktı. Savaşın bu döneminde her iki kumandan da acımasızlıkta birbiriyle yarışıyordu. Kasaba halkının yalvarmalarına kulak asılmamış, iki hat arasında açlıktan ölmeye bırakılmışlardı. Caesar belki de bu durumun Galyalıların moralini bozacağına inanıyordu ki son yaşanacak çarpışmayı gerçekten de son derece korkunç bir hale getirecekti.[31]

Destek ordusu sonunda bölgeye intikal etti ve büyük ihtimalle kasabanın güneybatısında, dış savunma hattının yaklaşık bir buçuk kilometre ilerisinde ordugâh kurdu. Galyalılar ertesi gün süvarilerini düzlükte, piyadelerini hemen ardındaki tepelerde konuşlandırarak savaş düzeni aldılar ve muazzam sayılarını hem düşmanlarına hem de kuşatılmış dostlarına gösterdiler. Buna cevaben Vercingetorix kendi savaşçılarını kasabanın dışına çıkarmıştı. İlerleyen Galyalı savunmacılar Caesar'ın askerleri tarafından kazılan siperlerden birine ilerleyip içini doldurmaya başladılar. Bu mevkide kalıp kurtarma kuvvetiyle aynı anda saldırıya başlamak için bekliyorlardı. Lejyonlar hazırdı; askerler her iki hattan da gelecek saldırıyı bekliyordu. Kendine ne kadar güvendiğini göstermek isteyen Caesar, süvarilerine kurtarma ordusunun atlılarına saldırmalarını emretti. Neredeyse akşama kadar devam eden çatışmayı uzun bir süre

Galyalılar kazanacakmış gibi görünse de zafer bir kez daha Caesar'ın Germen süvarilerinin olacaktı. Galyalılar piyadelerini ileri sürmekten kaçınmış ve ordular en sonunda ordugâhlarına dönmüştü. Ertesi gün hazırlıkla geçecekti. Galyalı savaşçılar Roma surunu aşmak için merdiven yapıyor, halat topluyor, siper ve hendekleri doldurma amacıyla birbirine bağlı dallardan yapılmış *fascinus* denen balyalar oluşturuyorlardı. Kurtarma ordusu Vercingetorix'i durumdan haberdar etmek için (aralarında Romalılar bulunduğundan doğrudan iletişim kurmaları mümkün olmuyordu) canhıraş feryatlarla gece yarısı saldırıya geçti. Arverni kumandanı kendi savaşçılarını saldırıya geçirecek borunun çalınmasını emretti. Müdafilerin saldırısı da kurtarma ordusunun hücum ettiği noktaya yoğunlaşacaktı. Fakat hem organize olmaları, hem de Romalıların kazdığı hendekleri doldurmaları uzun zaman aldı. Sonuçta yoldaşlarına yardım etmek için çok geç kalmışlardı. Çatışma kıran kırana geçmişti fakat hattın bu bölümünün komutasına sahip olan Marcus Antonius ve *legatus* Trebonius en sonunda yedek kuvvetlerin de yardımıyla her iki saldırıyı püskürtmeyi başarmıştı. Caesar'ın askerlerinin büyük çabalarla kurduğu engeller değerlerini kanıtlamıştı.[32]

Başka bir saldırıya geçmeden önce kurtarma ordusunun dört kumandanı araziyi tetkik etmeye ve yöreyi tanıyan şahıslardan bilgi toplamaya başladı. Hilal şeklindeki yüksek rakımlı arazinin kuzeybatı ucunu meydana getiren tepenin yamacında kurulmuş Roma ordugâhının çemberin en zayıf halkası olduğuna karar verdiler. Romalılar yeteri kadar meşakkatli olan inşaat işini daha da uzatmamak için bu tepeyi hat dışında bırakmak zorunda kalmışlardı. Bu ordugâhta sadece iki lejyon bulunmasına rağmen Commius ve diğer kabile şefleri piyadelerinin neredeyse dörtte birini, 6.000 seçme askeri bu mevziye saldırmak için gönderdi. Vercassivellaunus gece karanlığında askerleriyle birlikte düşmana görünmeden bekleyebileceği tepenin diğer yamacına gitmişti. Gün ortasında başlayacak asıl taarruzdan önce dikkat dağıtma amaçlı saldırılar gerçekleşecekti. Bu hazırlıklardan bir kısmının farkına varan Vercingetorix, her ne kadar yapılan planın detaylarını bilmese de iç hatlara saldırarak yardım etmeye karar verdi. Gün ortasında Vercassivellaunus ve askerleri tepenin üstünden geçerek zayıf Roma ordugâhına doğru yamaç aşağı saldırıya geçti. Aynı anda çok sayıda yerden saldırıya uğrayan ve bir yerde yoğunlaşmayı başaramayan Romalılar büyük baskı altında

kaldı. Savaş hatları devasa bir araziye yayılmış olsa da karmaşanın çoğunu görebileceği bir noktaya çıkan Caesar tehlike altındaki bölgelere yedek kuvvet göndermeye başladı. Ayrıca yüksek rütbeli subaylarının kendisine bilgi vereceklerine ve kendisinin bulunmadığı yerlerde inisiyatif kullanacaklarına da güveniyordu. Vercassivellaunus'un yavaş yavaş tepenin yamacındaki ordugâhı yok etmeye başladığını gören Caesar emrindeki en becerikli subay olan Labienus'u bölgeye gönderdi. Kıdemli *legatus*a verilen emir kendi yargısını kullanması, eğer bölgenin savunulabileceğine inanmıyorsa vazgeçmesi ve oradaki lejyonlarla birlikte geri çekilmesiydi.

Artık sadece gözlem ve emir verme zamanının geçtiğinin farkında olan Caesar askerlerinin yanına gidip onları yüreklendirmeye başlamıştı. Askerlere bu günün tüm savaşın sonucunu belirleyeceğini söylüyordu. Vercingetorix ve savaşçılarının iç hattın en zayıf noktasına karşı gerçekleştirdikleri saldırılar geri püskürtülmüştü. Şimdiyse çevre tepelerin sırtlarıyla korunan ve az sayıda Romalının bulunduğu mevkilere saldırıyorlardı. Hatta bir yerde suru aşmış, halat ve kanca kullanarak Roma kulelerinden birini devirmeyi başarmışlardı. Caesar, Decimus Brutus'u takviye kuvvetlerle birlikte bu mevziye göndermesine rağmen genç subay düşmanı durduramamıştı. Hatta açılan gedik ancak *legatus* Gaius Fabius'un emrindeki birkaç *cohors* askerin daha desteğiyle kapatılmıştı. Bu kriz atlatılır atlatılmaz Caesar, Labienus'un nasıl olduğunu görmek için dörtnala tepenin yamacındaki ordugâha doğru at sürdü. Yanında çevredeki küçük kalelerden birinden alelacele toplanan dört *cohors* vardı. Boşta bulunan süvarilerin yarısına kendisine eşlik etmelerini, diğer yarısına ise dış hattın çevresinden dolanıp Vercassivellaunus'un askerlerine kanattan saldırmalarını emretti. Bu sırada Labienus'un askerleri surun kontrolünü kaybetmişti fakat *legatus* birlikte getirdiği altı *cohors*a kaledeki iki lejyonun yanı sıra bölgeden topladığı on dört *cohors*u da eklemişti. Bu hatırı sayılır kuvvetle kalenin içinde bir savunma hattı kurmuş, Caesar'a durumu rapor etmek için ulaklar göndermişti. Kuşatmanın, seferin ve *Commentarii*'nin anlatımına göre Caesar'ın MÖ 58'den beri tüm yaptıklarının zaferle mi, yoksa yenilgiyle mi sonuçlanacağı şimdi belli olacaktı. Anlatısında Labienus ve diğer *legatus*ların becerikli davranışlarına yer verilmesine rağmen bu bölümün odağı Caesar'ın kendisidir.

> ...[Caesar'ın] gelişi, savaşta ayırt edici bir işaret olarak giydiği pelerininin renginden belli olurdu. Onu takip eden süvari ve piyadeler de seçiliyordu, çünkü tepenin yüksek yerlerinden bu yamaçlar ve düzlükler görülüyordu. Düşman da artık meydana çıkmıştı: Her iki taraf da tezahürat yaptı ve bu çağrılar surların ve savunmaların içindeki askerler tarafından da yankılandı. Askerlerimiz *pilum*larını fırlattı, kılıçlarını çekip kavgaya tutuştu. [Galyalılar] arkalarından gelen süvarileri fark ettiklerinde diğer *cohors*lar da yaklaşmıştı. Geri dönüp kaçan düşman süvarilerce yakalandı ve büyük bir katliam başladı...Ele geçirilen 74 sancak Caesar'a sunuldu; bu dev ordunun çok az askeri ordugâhlarına sağ salim dönebildi.[33]

Roma karşı saldırısı durumu tamamen Caesar'ın lehine çevirmişti. Caesar'ın hattını yarma denemesi kanlı bir bozgunla sonuçlanmıştı. Vercingetorix ve askerleri de hattı aşamamış, destek kuvvetlerin bozguna uğradığını görünce geri çekilmişlerdi. O gün gerçekleşenlerin Caesar'ın anlattığı kadar çabuk gelişmemiş ve şansının bir anda bu kadar dönmemiş olması mümkündür fakat zaferi sorgulanamayacak kadar kesindi. İsyanın kalbi adeta susturulmuştu. Vercingetorix ve askerleri erzak sıkıntısı çekiyordu ve kaçacak yerleri yoktu. Kurtarma ordusu iki büyük saldırı gerçekleştirmiş ve ikisinde de başarısız olmuştu. Bu boyutta bir kabile ordusunun uzun süre arazide kalması mümkün değildi ve dağılmadan önce başarılı bir saldırı gerçekleştirme şansları bulunmuyordu.[34]

Vercingetorix ertesi gün kabile şeflerinden oluşan bir meclis topladı. Teslim olmayı önerdi; kendisi de Romalıların merhametine sığınacaktı. Hiçbir meclis üyesi bu tasarıya karşı çıkmadı. Caesar kendisine gönderilen ulaklar aracılığıyla onlardan silahlarını ve liderlerini teslim etmelerini talep etti. *Commentarii*'de bu teslim faslından pek bahsedilmez. Plutarkhos ve Dio'nun anlatımına göre en şahane zırhını kuşanan Vercingetorix, en pahalı savaş atının sırtında kasabadan çıkmıştı. Makam koltuğunda oturan Caesar'a yaklaşan Arverni kabilesinin şefi önce düşmanının çevresinde bir kez dolandı, sonra atından indi, silahlarını yere bıraktı ve derdest edilmeyi bekledi. *Commentarii*'de bu hikâyeden bahsedilmemesinin nedeni Caesar'ın rakibinin bu mağrur davranışlarını göz ardı etmek istemesi olabilir.[35]

İsyana karışan kabilelerin neredeyse tümü teslim oldu. Birçok yönden Caesar'ın zaferini büyük kılan şey, isyana bu kadar çok sayıda kabilenin katılmasıydı. Kelt/Galya kabileleri en sonunda lejyonların gücüne kafa

tutmuş ve tartışmasız bir şekilde yenilmişlerdi. Şimdi neredeyse hepsi fethedildikleri gerçeğini kabul ediyordu. Caesar, Aedu ve Arverni kabilesine dahil tutsaklara (ve büyük ihtimalle bu kabilelere bağımlı diğerlerine) merhametli davranacaktı. Bu şahıslar köle olarak satılmayacaktı fakat Vercingetorix, Caesar'ın zafer alayına kadar tutsak olarak kalacak, kutlamalar sırasındaysa Roma geleneklerine uygun şekilde törenle boğularak öldürülecekti. Buna rağmen satılıp orduya kazanç sağlayacak çok sayıda başka tutsak vardı. Aedular ve Arverni Caesar'ın müttefik olarak tutmak istediği önemli kabilelerdi; bu yüzden onlara merhamet göstermişti. Askeri bir zafer kazanmıştı fakat kalıcı bir barış yaratmanın yolunun politikadan ve diplomasiden geçtiğini biliyordu. Bu yaklaşım her iki kabilede de işe yarayacaktı.[36]

16. Bölüm

"Tüm Galya Fethedildi"

Caesar hakkında çok sayıda dedikodu fısıldanıyordu ve bunların hiçbiri olumlu değildi. Birinin söylediğine göre tüm süvarileri öldürülmüş –gerçi bence bu tamamen bir uydurma– bir diğerine göreyse VII. Lejyon büyük kayıplar vermiş. Hatta Caesar'ın kendisi Bellovaci kabilesinin topraklarında ordusundan yoksun şekilde abluka altındaymış. Tüm bunlara rağmen gerçekte hiçbir şey bilinmiyor; bu doğrulanmamış hikâyeler bile ortalıkta pek yaygın bir şekilde dolanmıyor; bir grup insan arasında herkesin bildiği bir sırmış gibi anlatılıyor (bunların kim oldukları biliyorsun). Her neyse, Domitius [Ahenobarbus] konuşmadan önce eliyle ağzını örtüyor. – *Marcus Caelius Rufus'un Cicero'ya yazdığı bir mektuptan, MÖ 26 Mayıs 51.*[1]

Galya'da geçirdiği tüm zaman boyunca Caesar varlığını ve başarılarını Roma'ya hatırlatmak için fazlaca çaba sarf etmiştir. *Commentarii* bunun büyük bir bölümünü oluşturuyordu fakat bu zamanda kaleme aldığı tek şey bu ciltler değildi. MÖ 54'ün ilk aylarında Gallia Cisalpina Eyaleti'nden ayrılıp ordusuna katılmak için kuzeye doğru yolculuk ederken *De Analogia* (Analojiler Üzerine) adlı iki ciltlik bir eser yazmıştı. Kitabın adı Yunancaydı ama içeriği Latince gramer analizi olup o zamanlardaki yaygın arkaik kelimeler ve karmaşık deyimlerin aksine konuşmada ve yazıda doğruluk ve basitliği savunuyordu. Bu eser Cicero'ya adanmıştı ve ona Roma'nın en mahir hatibi unvanını veriyor, kendisinden "adeta belagat sanatının yaratıcısı" diye bahsediyor fakat aynı zamanda günlük konuşmanın da değerlendirilmesinin iyi olacağını söylüyordu. Bu kitaptan günümüze sadece birkaç bölüm kalmıştır ancak Galya'nın işleriyle ilgilenirken ve ikinci bir Britanya seferine hazırlanırken bu kadar detaylı ve ağır bir eser ortaya çıkarmış olması Caesar'ın hem zekâsını, hem de sınırsız enerjisini ortaya koyar. Birçok kişiye göre yazar Caesar halkçı Caesar'dan daha az tartışmalıydı. Cicero'ya övgüsü zorlama değildi ve ünlü hatibin sürgünden dönmesinden sonra ara-

larında gelişen yakınlığı göstermektedir. Cicero yazdıklarının taslağını Caesar'a gönderiyor, ikili bunları tartışırken politik dostluklarını da perçinliyordu.[2]

Edebiyat Roma'nın elit zümresi için son derece önemliydi fakat toplumun geneline ulaşmak için farklı yollara başvurmak gerekiyordu. Seçkin şahısların, özellikle de muzaffer generallerin başarılarını hatırlarda tutabilmek için Roma'da anıt yaptırmaları uzun zamandır var olan bir gelenekti. Pompeius, MÖ 55'te konsül olarak görev yaparken eşi görülmemiş derecede büyük zaferlerini kutlamak için daha önce kimsenin şahit olmadığı kadar büyük bir anıt yaptırmış, eğlence alanlarından müteşekkil bir kompleksi resmen halka açmıştı. Bu kompleks içindeki tiyatro, şehirde inşa edilen ilk kalıcı taş tiyatroydu ve üç yüz sene sonra Dio bu binayı hâlâ şehrin en görkemli yapılarından biri olarak kabul edecekti. Tiyatronun taş oturaklarına on bin kadar kişi sığıyordu (aklı başında ve hazırlıklı olanlar giderken yanlarında yastık götürürlerdi). Campus Martius'da yer alan yapı yüzyıllar boyunca muzaffer komutanlar tarafından adanmış tapınakların yanında yükseliyordu. Binada en azından beş mabet bulunmaktaydı. Ana mabet Venus Victrix'e (Muzaffer Venüs), diğerleriyse Onur (*Hons*), Cesaret (*Virtus*) ve Şans (*Felicitas*) gibi erdemleri simgeleyen tanrılara adanmıştı. Yarım daire biçimindeki binaya dahil olan sütunlu girişin kendisi 180 metreye 135 metrelik bir alana yayılmıştı ve binanın tasarımından kullanılan malzemeye kadar her şey, proje için yapılan muazzam harcamayı yansıtıyordu.

Aynı şey bu kompleksin açılışı için gerçekleştirilen şaşaalı kutlamalar için de geçerliydi. Bu kutlamaların içinde müzik ve jimnastik gösterilerinin yanı sıra yakınlardaki Circus Flamnius'ta gerçekleşen atlı araba yarışları ve hayvan dövüşleri vardı. Beş gün içinde beş yüz aslan öldürülmüş, gösterilerden birinde ağır zırhlı bir grup gladyatör yirmi kadar filin karşısına çıkarılmıştı. Arena'dan kaçmaya çalışan hayvanlar kendilerini demir parmaklıklara atarken kalabalığı korkutmuştu. Görevliler en sonunda hayvanları parmaklıklardan uzaklaştırmayı başardı ve kalabalığın korkusu kısa zamanda sempatiye döndü; bu hayvanlara acıyan halk onların öldürülmesini emreden Pompeius'a kin duyacaktı. Her ne kadar Romalılar sirklerde gerçekleşen kanlı gösterilerden haz alıyorlarsa da bu gösteriler için muazzam paralar harcamak kalabalığın bundan zevk alacağı ve bunları ortaya koyan kişiye minnet duyacağı anlamına gelmiyor-

du. Cicero da kişisel olarak Pompeius'un tiyatrosunun ve sütunlu girişin boyutunun çok büyük olduğu fikrindeydi. Bazı tutucu senatörler tiyatronun (ne de olsa bu Yunanlara özgü bir kurumdu) şehirde kalıcı bir yer edinmesinin hata olduğu konusunda bıyık altından homurdanıyordu. Geçmişte bu tip gösterilere katılan seyircilerin çoğu ayakta dururdu ve bazı senatörler vatandaşlara oturacak bir yer vermenin onları günlerini aylakça tiyatro izleyerek geçirmeye teşvik edeceğinden korkuyordu.[3]

Caesar da şehirde iz bırakmayı planlıyordu ve MÖ 54'te Forum'un kuzey cephesinin genişletilmesi ve bu yeni yapıya bağlı olarak Basilica Iulia'nın inşası için çalışmaları başlattı. Bununla yetinmeyen Caesar, Pompeius'un örneğini izleyerek Campus Martius'ta bulunan ve oy vermek için kullanılan *saepta*yı kalıcı ve mermerle süslenmiş bir hâle dönüştürecekti. Bu yapı muazzam boyutlardaydı; her iki yanında da bir buçuk kilometreyi aşkın bir mesafede devam eden sütunlar bulunmaktaydı. Prokonsül ile ünlü hatip arasındaki politik dostluğun devam ettiğinin işareti olarak Cicero, bu projelerin tasarım ve inşasında Caesar'ın temsilcisi Oppius'a yardım edecekti. Yapılan muazzam harcamaların altından (Cicero'ya göre Forum'un genişletilmesi için satın alınan toprağın fiyatı 60 milyon *sestertius* idi, Suetonius'a göreyse bu miktar 100 milyondu) Galya fetihlerinden elde ettiği kazanç sayesinde kalkabiliyordu. Tamamlandıklarında bu projeler şehir merkezinde daha büyük ve şaşaalı bir Forum oluşturacak, kamu hizmeti ve ticaret için daha fazla yer açacak, Campus Martius'ta oy kullanmak için görkemli bir yapı sağlayacaktı. Kısa vadede ise inşaatlar şehirdeki çok sayıda fakir vatandaş için iş imkânı sunacak, malzeme sağlayacak çok sayıda şirket için son derece kârlı olacaktı.

Aynısı Caesar'ın kızı adına gerçekleştirdiği gladyatör oyunları için de geçerliydi. Bu tip gösteriler ilk kez bir kadının ölümünü anmak için gerçekleştirilecekti. Bu durum aslında halası Iulia ve ilk eşi Cornelia adına düzenlediği kamuya açık cenazelerle aynı bağlamda ele alınabilir. Caesar daha önceki dövüşlerde arenada kaybedenlerin hayatlarının bağışlanmasını sağladığı için çok sayıda gladyatör toplamıştı. Bunlar yaygın olduğu gibi gladyatör okullarında değil silah kullanma konusundaki hünerleriyle tanınan senatör ve atlı sınıf mensuplarının evlerinde eğitilmekteydi. Suetonius'un anlatımına göre Caesar Galya'dan bu şahıslara mektup yazarak gladyatörlerin eğitimine özen göstermelerini rica

etti. Sonuçta MÖ 49 itibariyle Caesar, çoğunluğu Capua'daki gladyatör okullarında bulunan 5.000 dövüşçüye sahipti. Doğuştan bir gösteri adamı olan Caesar oyunların özel olmasını istiyordu. Aynısı, kızının cenaze töreninin bir parçası olan halka açık şölenler için de geçerliydi. Yemeklerin bir kısmı kendi mutfaklarında aşçıları tarafından hazırlanmıştı fakat çoğunluğu Roma'nın ünlü ve pahalı dükkânlarından alınmıştı. Caesar kâr eden tüccarların ve gönlü hoş tutulan kalabalığın kendisi hakkında iyi şeyler düşüneceğini umuyordu. Her ne kadar Iulia'nın cenaze töreni birkaç sene sonra gerçekleşecek olsa da yapılan hazırlıklar halkın sürekli gözü önündeydi ve eğlenceler heyecanla bekleniyordu.[4]

Caesar'ın halkın gözü önünde kalmak için giriştiği tüm çabalara rağmen Roma'da kimsenin şehrin dışında olanlarla ilgilenmediği zamanlar da vardı. MÖ 50'lerin sonuna yaklaştıkça Cumhuriyet'i oluşturan kurumlar tamiri mümkün olamayacak şekilde hasar görmüş gibiydi. Seçimlere sürekli rüşvet karışıyordu. MÖ 53'te konsül olmak isteyen adaylardan ikisi bir araya gelmiş ve Comitia Centuriata'da ilk oy kullanacak grup olan *centuria praerogativa*nın oyu için 10 milyon *sestertius* teklif etmişlerdi. Ayrıca 3 milyon da MÖ 54'te yapılacak bu seçimleri denetleyen konsüllere verilecekti. Hem Caesar, hem de Pompeius'un adları bu skandala dolaylı da olsa karışmıştı ve her ikisi de bu durumdan hiç memnun değildi. Ancak MÖ 53'ün yazında yer alabilen seçimlere Senato'nun ricası üzerine Pompeius başkanlık edecekti. Ertesi yılın adayları da bir o kadar yozlaşmıştı. Milo ile Clodius'un emrindeki çeteler de işin içine karışınca durum feci bir hal almış ve adaylardan birinin ölümüyle sonuçlanmıştı (bkz. 15. Bölüm). Önde gelen şahısların yaralandığı ve senatör yardımcılarının öldürüldüğü politik kargaşalar hâlâ akıllardaydı. Fakat ünlü bir kişinin, hem de bir konsül adayının öldürülmesi çok daha feciydi. Bu cinayetin son derece soğukkanlı bir şekilde işlenmiş olması olaya dehşet katmıştı. Çatışmada yaralanan Clodius bir hana sığınmıştı. Milo ise adamlarına eski düşmanını sürükleyerek dışarı çıkarmalarını ve işini bitirmelerini emretmişti.

Bunu izleyen kargaşa sırasında Clodius'un ailesi ve destekçilerinin hırslarını, ortalığı yakıp yıkarak çıkarması Cumhuriyet'in anarşiye doğru sürüklendiği izlenimini yaratıyordu. Aslında olanlar tam anlamıyla da buydu, zira Yunanca'dan gelen anarşi kelimesi Atinalı yüksek memurlar olan *arkon*ların seçiminin engellenmesi anlamına geliyordu. Toplanan

Senato nihai bir karar çıkararak ülkeyi koruması için Pompeius'u göreve çağırdı. Senato durumu kontrol altına alacak kolluk kuvvetlerine veya askere sahip değildi. Pompeius ise prokonsül olarak *imperium*a sahipti ve emrinde çok sayıda asker vardı. Kendisine hangi unvanın bahşedilmesi gerektiği tartışılıyordu; onu bir kez daha diktatör ilan etmekten bahsedenler vardı. Başka senatörler ise Caesar'ın kriz son bulana kadar Pompeius ile birlikte konsül olarak görev yapması için geri çağrılması gerektiğini öne sürüyordu; on pleb tribünü de bu tasarıyı destekliyordu. Caesar Senato'ya mektup yazarak teşekkür etmiş ama Galya'dan ayrılamayacağı için tasarıyı geri çekmelerini rica etmişti. En sonunda Bibulus (MÖ 59'da Caesar'ın mevkidaşı olan ve ne ona ne de Pompeius'a karşı sevgi besleyen Bibulus) Pompeius'un bir seneliğine tek başına konsül olarak atanmasını önerdi. Cato'nun da desteklediği tasarı sorunsuzca onaylandı; rakipleri bile şehirde asayişi sağlamaya en muktedir kişinin Pompeius olduğunun farkındaydı. Fakat aynı zamanda diktatör payesini kullanmaktan kaçınmışlardı. Amaçları bu yüce iradenin kendisine Sulla gibi kalıcı bir şekilde bağışlanmadığını açıkça ortaya koymaktı; bu, krizle başa çıkmak için başvurulan geçici bir durumdu.[5]

Pompeius'un üçüncü konsüllüğünün çok sayıda alışılmadık yönü vardı ve bunlardan en önemlisi makamın en köklü kuralını ihlal edecek şekilde bir mevkidaşı olmamasıydı. Bunun yanı sıra halk tarafından seçilmemiş, atanmıştı. Normalde konsüllere *lictor*lar eşlik eder, ona yol açarlardı, fakat Pompeius kolluk kuvveti olarak silahlı askerler kullanıyordu. Milo'nun duruşması sırasında takipçilerinin kargaşa çıkarmasını engellemek amacıyla mahkemenin etrafı konsülün kuvvetleri tarafından sarılmıştı. Bu mahkeme ve onunla ilişkili prosedürler seçim yolsuzlukları ve politik şiddete karşı Pompeius tarafından bizzat oluşturulmuştu. Jüriler konsül tarafından kaleme alınan bir listeden kurayla çekiliyordu. Milo'nun suçlu olduğu açıktı ve her ne kadar bu ayrımın Roma mahkemelerinde her zaman bir anlamı olmasa da bu sefer hem mahkemenin, hem de halkın davalıya karşı olan hisleri son derece düşmancaydı. Cicero, düşmanı Clodius'un en azılı rakiplerinden biri olan Milo'ya yakınlık duyduğundan onu savunmaya razı olmuştu. Ne var ki kalabalığın nefreti ve feryatlarıyla yüz yüze kaldığında cesaretini kaybetmiş ve hazırladığı söylevi vermekten vazgeçmişti. Milo, Gallia Transalpina Eyaleti'nde bulunan Massilia şehrine sürgün edildi. Cicero daha sonra savunması

sırasında vermeyi planladığı söylevin elyazmasını patavatsızca Milo'ya gönderecekti. Eski yandaşının buna cevabı ise alaycı bir şekilde söylevin iyi ki verilmediğini, aksi takdirde Massilia'nın leziz balıklarının tadına bakma şansı bulamayacağını söylemek oldu. Clodius'un destekçileri davanın sonucundan son derece hoşnuttu fakat içlerinden belirli bir kısmı kısa süre içinde kendilerini mahkemede bulacak ve hüküm giyecekti. Pompeius görevini ciddiye alıyordu ve gelecek aylarda kamu hayatını adeta istila eden rüşvet ve şiddetin önüne geçmeye çalışacaktı. *Senatus consultum ultimum*'un daha önceki kullanımlarının aksine MÖ 52'de yargısız infaz olayları yaşanmamış, durum mahkeme yoluyla çözülmüştü (her ne kadar bu iş için özel olarak kurulmuş ve yeni kurallar altında yürütülen mahkeme olsa da).[6]

Seçime rüşvet karıştırmak, özellikle de konsüllük seçimleri söz konusu olduğunda neredeyse kronik bir hal almıştı. Pompeius seçime hile karıştırma suçuna verilen cezayı artıran yeni bir yasa çıkardı. Yine de bahsedilen rüşvetlerin devasa boyutlarda olduğunu unutmamalıyız. Çoğu aday görev sürelerinin bitiminde kendisine zengin bir eyaletin komutasının verilmesini sağlamak için bu yola başvuruyor, sonra da bahtsız eyalet halkından kopardığı paralarla ve insanların sırtından geçinirken işlerine karışılmasını istemeyen vergi tahsilat şirketleri tarafından kendisine verilen rüşvetlerle bu borçlarını kapatıyordu. Bu durumdan doğan sonuçlar eyaletler için kötüydü ama çoğu senatör seçimlere daha fazla önem veriyordu. Pompeius bu kısırdöngüyü bozmak için konsül olarak görev yapan herhangi bir şahsın eyalete atanmadan önce beş yıl beklemesini öngören bir yasa çıkardı. Bu yasa, kişinin borçlularının bu kadar süre beklemeye yanaşmayacağı kanısına dayanıyordu. Bu durum kaçınılmaz olarak eyalet valisi kadrosunda açığa yol açtığından, kısa vadede konsüllüklerinden sonra valilik yapmamış şahısların eyaletlere atanması gerekmişti. Bunlardan biri de Cicero'ydu. Ünlü hatip MÖ 51 yılında pek hevesli olmadığı bir görev olan Cilicia Eyaleti'nin valiliğine atanmıştı. Aynı yıl Bibulus da Syria Eyaleti'ne gönderilmişti. Pompeius'un yaptırımları MÖ 51, 50 ve 49 yıllarında yapılan seçimlerde hile ve rüşveti azaltmışa benzer. MÖ 51'de konsüllüğe aday olan Cato seçmenleri kendi tarafına çekmek için hiçbir şey yapmayacağını beyan etmişti. Cato çok sayıda kişi tarafından takdir edildi, ancak hiçbir zaman popüler olmadı ve bu yaklaşımı son derece tuhaf olduğu gibi geleneklere de aykı-

rıydı. Seçimi açık arayla kaybetmesi kimseyi şaşırtmayacaktı. Pompeius büyük ihtimalle Cato'nun adaylığını ortaya koymasından pek memnun değildi fakat seçimlerin sonuçları onun kontrolünde değildi ve bu üç sene içinde yapılan seçimlerde kadim ve köklü aileler başarı kaydetti. Kazananlardan üçü *patricius* statüsündeydi; diğer üçüyse en seçkin pleb ailelerinin mensuplarıydı. Marcus Claudius Marcellus ile kardeşi Gaius sırasıyla MÖ 51 ve MÖ 49'da konsüllük mertebesine erişti; kuzenleri Gaius ise MÖ 50'de aynı şerefe nail oldu. Kuzen Gaius, Caesar'ın yeğeninin kızı Octavia'yla evliydi (bu, Pompeius'a eş olarak sunulan Octavia'nın ta kendisiydi). Bu tekliften haberi olup olmadığını bilmiyoruz fakat Marcellus Caesar'a köklü bir düşmanlık besleyen kuzenlerinin tarafını tutacaktı.[7]

Pompeius'un üçüncü konsüllüğü başarılı olduğu kadar alışılmadık kariyerinde başka bir adımdı. Bir kez daha Cumhuriyet tarafından bir krizle başa çıkmak için seçilmişti ve düşmanları bile bu görevi ona vermenin gerekliliğini kabul ediyordu. Geçmişte Lepidus ve sonrasında Sertorius'la, korsanlarla, Mithradates'le, tahıl tedarikiyle başa çıkan Pompeius şimdi de şehirdeki politik şiddete son vermişti. Bu görevi de maharetli bir şekilde yerine getirmişti ama Romalı bir senatörden bekleneceği gibi kişisel çıkarlarını da kollamıştı. Kendisine verilen iki İspanya eyaletindeki görev süresini beş yıl uzatarak konsüllüğü sona erdikten sonra bile elinde *imperium* ve asker bulunmasını sağlama aldı. MÖ 52'nin ilk aylarında Milo ve kalan üç konsül adayından ikisi suçlu bulunup sürgüne gönderilmişti. Adaylardan sonuncusu Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica, uzun isminden de anlaşılacağı gibi Roma'nın en seçkin ailelerinden birinin mensubuydu. *Patricius* statüsündeki Scipio (İkinci Kartaca Savaşında Hannibal'i yenen ve Üçüncü Kartaca Savaşında Kartaca'yı yerle bir eden iki general de bu ailenin mensubuydu) ailesine doğan bu senatör sonrasındaysa Roma'nın en köklü pleb ailelerinden Metelli tarafından evlat edinilmişti. Metellus Scipio bu şekilde muazzam bir servetin yanı sıra önemli aile bağlantılarına ve son derece saygın atalara sahipti. Becerileri kısıtlı olsa da Cornelia adlı güzel bir kızı vardı; Crassus'un yakışıklı oğlu Publius'la evli olan Cornelia Carrhae Savaşı'nda dul kalmıştı. Dördüncü kez evlenmeye karar veren Pompeius'un teklifine Metellus Scipio da sıcak bakıyordu. Scipio hakkındaki suçlamalar sessizce geri çekilecek, evlilik gerçekleşecekti.

Aynı Iulia gibi Pompeius'un yeni karısı da kızı, hatta belki torunu yaşındaydı fakat yine de başarılı ve mutlu bir evlilik olacaktı. Cornelia zeki, ince ve cazibeli olmasının yanı sıra fiziksel açıdan da çekiciydi. Hayran olunmaktan zevk alan Pompeius, eşi kendisine sevgi gösterdiği sürece her şeyi yapmaya hazırdı. Pompeius elli dört yaşındaydı fakat onun gibi erken bir yaşta bu kadar başarı yakalayan, zinde olmaya önem verip yakışıklılığının övülmesinden zevk alan biri için yaşlanmak herhalde kolay değildi. Son iki sefer de kendisinden yaşça çok daha küçük bir eş alması belki de genç hissetmek içindi. Bu birliktelik politik açıdan da son derece mantıklıydı. Başına buyruk generali Roma'nın kalbindeki ailelerden biriyle bir araya getiriyordu. Cornelia'nın babası da bu evlilikten çıkar sağlayacak, hüküm giymekten kurtulduğu gibi Ağustos ayında konsül Pompeius'un mevkidaşı ilan edilecekti. [8]

Caesar eski damadının başka bir aileyle evlilik bağı kurma yönündeki kararı dolayısıyla hayal kırıklığına uğramış olabilir. Biliyoruz ki iki sene sonrasında birbirleriyle savaşıyor olacaklardı fakat o anda aralarında henüz böyle bir düşmanlık olduğunu gösterecek fazla kanıt yoktur. Pompeius'un mevkidaşı olarak dönmeye yanaşmamıştı, çünkü hem isyanla uğraşıyor hem de fethettiği toprakları iskân etmeye çalışıyordu. Geleceği düşünmeye başlayan Caesar Galya'daki görev süresi dolunca doğrudan ikinci kez konsül olmayı planlıyordu. Dokunulmazlığını yitireceği anda, büyük ihtimalle konsüllüğü sırasındaki yaptırımları yüzünden dava edilebilir hale geleceğinden, sivil vatandaş olarak kaldığı bir süre geçirmek istemiyordu. MÖ 52'de Pompeius'un çıkardığı bazı yasalar Caesar'ın bu hedefiyle çelişiyor gibidir. Konsüllük ve valilik arasına koyulan ara Caesar'ı dolaylı yoldan etkiliyordu. Şimdiye kadar yeni konsüllerin atanacağı eyaletler konsüllük seçimleri yapılmadan önce açıklanırdı. Bunun nedeni halihazırda eyaletlerde görev yapan valilere durumu yaklaşık on sekiz ay önceden bildirmekti. Yeni sistemdeyse, en azından teorik olarak herhangi bir eski konsül, özellikle de Caesar'a halk oyuyla değil, Senato tarafından bahşedilen Gallia Transalpina Eyaleti'ne hemen vali atanabilirdi. Her ne kadar bu durum endişe verici olsa da Domitius Ahenobarbus gibilerinin çabalarına rağmen, Pompeius dahil Caesar'ın Roma'daki dostları böyle bir kararı engelleyebilirdi.

Daha fazla endişe veren başka bir durum, Pompeius'un konsüllüğe *in absentia* [gıyabında-e.] aday olmayı yasa dışı hale getirmesiydi ki aday

olmak için mutlaka Roma'ya gitmesi gerekecekti. Bunun anlamı, ikinci bir dönem konsül olmak istiyorsa *imperium*undan vazgeçmesi ve dokunulmazlığını yitirmesiydi. Caesar aynı yıl, kendisinden Roma'ya geri dönüp Pompeius'un mevkidaşı olarak görev yapmasını isteyen tribünleri, sadece kendisi için geçerli olan ve şehirde bulunmaksızın aday olmasına izin veren bir yasa çıkarmaya ikna etmişti. Caesar'ın Senato'daki taraftarları Pompeius'a bu eski yasanın kendi çıkardığı yeni yasayla uyuşmadığını hatırlatmakta gecikmedi. Yeni yasayı taşıyan tunç tablet halihazırda Cumhuriyet'in kayıtları arasına koyulmuştu fakat Pompeius kendi eliyle bir madde yazarak bunun yasaya eklenmesini emredecekti. Elbette bu tip bir eklentinin yasal geçerliliği tartışılır. Caesar'a yönelik bu hafif hakaretin kasıtsız yapılmış olması mümkün olduğu gibi Pompeius'un gücünü müttefikine hatırlatmak arzusunda olması da muhtemeldir. Her ikisi de durum kendi çıkarlarına olduğu sürece bu ittifakın içindeydi ve şu anda bu ittifakı bozmak işlerine gelmiyordu. MÖ 52'nin sonunda ittifak belki zayıflamıştı fakat hâlâ yerindeydi. Vercingetorix'in mağlup edilmesinin haberi şehre ulaştığında Senato Caesar adına yirmi gün daha şükran günü ilan etti. Pompeius hâlâ müttefikinin icraatlarını kutlamaya razıydı fakat kendi başarılarını anmaya da dikkat edecek, Zafer tanrıçasına (*Victoria*) bir tapınak adayacaktı.[9]

Galya'da Son

Hirtius, Caesar'ın *Commentarii de Gallo Bellico* adlı eserini tamamlamak için yazdığı kitaba "Galya tamamıyla fethedilmiştir..." diye başladı. Buna rağmen iddiasının doğru olmadığı kendi anlatımından ortaya çıkacaktır. Asi kabilelerin çoğu Vercingetorix'in Alesia'da teslim olması üzerine af dilemişti fakat bir kısmı hâlâ boyun eğmeyi reddediyordu. MÖ 52'nin 31 Aralık'ında Bibracte'den ayrılan Caesar kışlalarından çektiği XI. ve XII. lejyonlarla birlikte Bituriges kabilesini cezalandırmak için sefere çıktı. Roma saldırısı son derece ani olmuştu, Caesar askerlerine çevre çiftlik ve köyleri ateşe vermemelerini emrettiği için kabile ordunun hareket halinde olduğundan haberdar değildi. Galyalıların düzgün bir savunma yapma şansı bulamadığı saldırıda binlerce tutsak alınmıştı. Toprakları bir önceki yaz rakip ordular tarafından

yağmalanmıştı. Ayrıca Vercingetorix'in emrine uyup kasabalarını ve erzak stoklarını ateşe verdiklerinden saldırıya karşı koyacak durumda olmayan Bituriges kabilesi kısa süre içinde teslim oldu. Caesar'ın asi kabilelere tanıdığı teslim şartlarından etkilenmişlerdi ve Caesar da zaten onlara merhamet gösterme yanlısıydı. Askerlere dağıtılacak köle ve ganimet olmadığından prokonsül ordusunu bu kış seferi süresince sergiledikleri üstün hizmet dolayısıyla ödüllendirip her askere iki yüz, her *centurio*ya ise iki bin *sestertius* verdi. İki buçuk hafta sona VI. ve XIV. lejyonlarla birlikte Carnutes kabilesine saldırdı. Caesar ordusunu kaçan Galyalıların boş bıraktığı ve geçen sene yaşanan katliamın gerçekleştiği Cenabum kasabasına yerleştirdi. Piyade ve süvarilerden oluşan akıncı birlikler çevredeki yerleşimleri düzenli olarak yağmalamakla görevlendirilmişti. Gizli saklı yaşayan ve kış kıyamette açıkta kalan Carnutes kısa zaman içinde erzaklarını tüketti ve büyük kayıplar verdi. Çoğu kaçıp diğer kabilelere sığındı.[10]

Trebonius'u Cenabum kasabasının başında bırakan Caesar kışlalarından çıkardığı VII., VIII. ve IX. lejyonlarla birlikte Bellovaci kabilesine karşı harekete geçti; XI. Lejyon'a da bu kuvvete katılması emredilmişti. Cesaretiyle nam salmış bu kabile, Alesia'ya yardıma giden orduya fazla savaşçı göndermemişti. Kabile içinde bağlantıları olan Commius'un kişisel ricası üzerine birkaç bin savaşçı bu orduya katılmıştı. Kabilenin geri kalanı ise Romalılara karşı kendi başlarına ve kendi tarzlarıyla savaşmaya kararlıydı. MÖ 51'in ilk aylarında Correus'un komutası altında ve Alesia kuşatmasının akabinde teslim olmayı reddeden Commius'un desteğiyle güçlü bir Bellovaci ordusu kurulmuştu. Caesar'ın tutsaklardan öğrendiğine göre, bu ordu kendisine yanında üç veya daha az lejyon varken saldıracak, yoksa daha iyi bir fırsatın ortaya çıkmasını bekleyecekti. Caesar emrindeki dördüncü lejyonu ordunun erzak konvoyunun içinde gizlemeye çalıştı; amacı Bellovaci kabilesini kendisine saldırmaya teşvik edip hızlı bir zafer kazanmaktı. Galyalılar bu yemi yutmamıştı ve iki ordu bir vadinin iki tarafında ordugâh kurdu. İki taraf da tepe yukarı düşmana saldırmak istemiyordu fakat güvenliği artırmak isteyen Caesar lejyonerlerine mevkiyi normal bir ordugâhın gerektirdiğinden daha sıkı takviye etmelerini emretti. Sıkça küçük çaplı çatışmalar yaşanıyordu (Commius 500 savaşçıyı Bellovaci ordusuna katılmaya ikna ettiğinden her iki tarafta da Germenler vardı) ve bir keresinde çevrede

yiyecek toplamaya çalışan Roma müttefiki Remi kabilesine dahil bir birlik Galyalılar tarafından yok edilmişti. Elindeki kuvvetlerin yetersiz olduğuna karar veren Caesar VI., XIII. ve XIV. lejyonlara kendisine katılmalarını emretti. Sefer düşündüğünden daha zorlu geçiyordu ve haberler Roma'ya ulaştıkça ciddi yenilgiler hakkında çılgın dedikodular ortaya çıkacaktı. Lejyonların yaklaştığını keşfeden Bellovaci ordusu önceden hazırladıkları saman ve kuru odundan oluşan balyaları ateşe vererek bu paravanın ardında geri çekildi. Bundan sonra artık Romalılara doğrudan meydan okumayacak, pusu taktiklerine başvurup ana kuvvetlerini geride tutacaklardı. Bu tip harekâtlarda istihbaratın rolü büyüktür ve Caesar sorguya çekilen bir tutsaktan Correus'un 6.000 piyade ve 1.000 süvariyle pusuya yattığını duyunca eline büyük bir fırsat geçtiğini sezdi. Pusuyu önceden haber alan destek birliklerine dahil süvariler saldırıya lejyonlar yetişinceye kadar karşı koymayı başardı. Galyalıların çoğu kaçtı ama hem kaçmayı hem de teslim olmayı reddeden Correus mızraklanarak öldürüldü. Lejyonlarıyla birlikte harekete geçen Caesar 13 kilometre mesafede olduğuna inanılan düşman ordugâhına doğru harekete geçti.

Correus'un ölümü ve mağlubiyetten kaçan savaşçıların anlattıkları Bellovaci kabilesini Caesar'a elçiler gönderip teslim olmaya itti. Bu elçiler isyanın tüm suçunu ölü kabile şefinin üstüne attı. Prokonsül buna cevaben sorumluluğun tek bir kişide olduğundan şüphe duyduğunu, fakat teslimiyetlerini kabul edeceğini ve onları daha fazla cezalandırmamaktan memnuniyet duyacağını söyledi. Bellovaci prokonsüle rehineler gönderdi. Caesar'ın merhametinden etkilenen çok sayıda başka kabile de teslim oldu. Caesar'ın bir kabile şefinin sahip olabileceği nüfuz konusunda söyledikleri doğruydu fakat aynı zamanda karizmatik liderlerin bir isyanı körüklemekte oynadıkları rolün de farkındaydı. Kısa zaman içinde Eburones kabilesini cezalandırmak için başka bir sefere çıktı; bu kabilenin şefi Ambiorix hâlâ firardaydı. Bellovaci mağlubiyetinden kaçan Commius ve maiyetindekiler de aranıyordu. Labienus bir seferinde onu görüşmeye çağırıp öldürmeyi denemişse de Atrebates kralı hafif bir yarayla bu tuzaktan kurtulmuştu. Başka bir zamansa bir Roma devriyesi tarafından neredeyse yakalanan Commius başka bir Romalıyla göz göze gelmediği sürece barış yapmaya razı olduğunu beyan edecekti. Caesar'ın buna cevabı belirtilmemektedir fakat Commius en sonunda denizi aşıp

Britanya'ya geçecek, güneydeki kabilelerden birinin kralı olacak ve burada bir hanedanlık kuracaktı.[11]

Bundan sonra gerçekleşen tek ciddi isyan güneybatıdaki kabileler arasında, günümüzün Dordogne kasabasında yer alan Uxellodunum yerleşiminde baş gösterdi. Bu isyanın elebaşlarından biri, Vercingetorix'in emirleri üzerine Gallia Transalpina'yı yağmalayan Lucterius'tu. Savaşa büyük ölçüde Caesar'ın *legatus*ları komuta edecekti fakat prokonsül hesabı kapatmak için bizzat bölgeye intikal edecek, yolda da isyandan sorumlu olan lideri kendisine veren Carnutes kabilesinin teslimiyetini kabul edecekti. Hirtius'un anlatımına göre Caesar Cenabum'da yaşanan katliam yüzünden hâlâ öfkeli olan askerlerini yatıştırmak için kabile şefini idam etmek zorunda kalmıştı. Asiler abluka altına alınmış ve Romalıların üstün mühendislik becerisi sayesinde su kaynaklarından mahrum bırakılmıştı. Müdafiler teslim olmak için kasabanın dışına çıktığında, Hirtius'un anlatımına göre "ılımlı olduğu bilinen" Caesar onları ibretiâlem olsun diye cezalandırmaya karar verdi. Kasabadaki tüm savaşçıların elleri kesilip salıverildiler. Bazı modern tarihçiler Hirtius'un bu yorumunun Galya Savaşı'na değil, içsavaşa daha uygun olduğu görüşündedir fakat bu, olaya modern bir bakış açısıyla yaklaşmaktır. Kitabın önceki bölümlerinde Hirtius, Caesar'ın teslim olan asi kabilelere merhamet gösterdiğinden ve bu durumun diğerlerini teslim olmaya teşvik ettiğinden zaten bahseder. Kazandığı askeri zaferlerden sonra Caesar önde gelen Galyalıları Roma ile ittifak kurmanın kendi çıkarları doğrultusunda olduğuna ikna ederek politik bir zafer kazanmaya çalışıyordu. Bu politikanın tesirinin bir örneği Uxellodunum'daki mağlubiyetten kaçan Lucterius'un başka bir Arverni kabilesi şefi tarafından Caesar'a teslim edilmesiydi. Hirtius MÖ 51-50 yıllarının kış aylarında Caesar'ın icraatlarından bahseder: "Caesar'ın bir tek ana hedefi vardı, kabilelerin dostluğunu sağlamak, onlara savaş çıkaracak ne bir fırsat, ne de bir neden vermek... Böylece kabilelerin onurunu gözeterek, şeflere pahalı hediyeler vererek ve onların sırtına gereksiz yük bindirmeyerek boyun eğmeyi kaldırılabilir bir duruma getirip bunca askeri mağlubiyetten sonra bitap düşen Galya'da barışı sağladı."[12] Caesar belki de MÖ 52'deki büyük isyanla son bulan durumu yanlış yorumlamıştı, ancak işin diplomatik tarafını gayet başarılı bir şekilde götürüyordu. Gelecek yaz barış içinde geçecekti. MÖ 49'un başında Galya'dan ayrılan Caesar, sonunda ordu-

larının büyük bir kısmını da bölgeden çekti. Roma boyunduruğunun gevşemesine rağmen korkulan isyan gelmedi. Bellovaci MÖ 46'da yeniden ayaklanacak ve bastırılacak fakat bunun dışında Galya neredeyse on yıl kadar barış içinde yaşayacaktı.[13]

*

Caesar Galya'da dokuz sene geçirdi; Roma hâkimiyetini doğuda Ren Nehri'ne, kuzeyde Manş Denizi'ne ve batıda Atlantik Okyanusu'na kadar genişletti. Bu bölge yaklaşık beş asır boyunca Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olacaktı. Bu zamanın büyük bir bölümü, eğer ilk kuşaklarda arada sırada baş gösteren isyanları, Roma içsavaşlarını ve düzenli olarak yaşanan barbar istilalarını saymazsak barış ve refah içinde geçecekti. Aristokratlara Roma vatandaşlığı verilecek, Caesar'ın ölümünün üstünden henüz bir asır geçmeden ona karşı savaşanların soyundan gelenler Senato'da yerlerini alacaktı. Yöre halkı (daha doğrusu üst sınıflar) cam pencerelere, su ve kanalizasyon sistemlerine, hamamlara ve merkezi ısıtmaya alıştıkça Galya kültürü Roma'nın etkisiyle değişecek ve günümüzde Gallo-Roman adıyla bilinen halini alacaktı. Özellikle şehirlerde, kasabalarda ve aristokratlar arasında Latince yaygınlaşacaktı. Okuma yazma oranı ve yazılı kayıtlar artmaya başlayacaktı. Druid adı verilen din adamları bastırılacak, kelle avcılığı ve insan kurbanı gibi gelenekler yasaklanacaktı fakat bazen tanrı ve tanrıçalara Roma isimleri verilse de Galya dini başka yönleriyle devam edecekti. Gizli bir kült olarak başlayıp Constantinus zamanında Roma İmparatorluğu'nun resmi dini ilan edilen Hıristiyanlık, daha sonraki dönemde bu eski inançlara meydan okuyacaktı. Bu yeni inanış, insanların güvenlikle bir ucundan diğerine seyahat edebildiği Roma dünyasının bir parçası olması sayesinde Galya'ya ulaşan fikir ve kavramlardan sadece biriydi. Roma'nın Galya ülkesi ve halkı üzerindeki etkisi hem derin hem de Roma kültürünün neredeyse tüm izlerinin bir iki kuşak içinde silindiği Britanya'nın aksine kalıcıydı.

Bu tarih Galya'ya Caesar'ın seferlerinden miras kalmıştır. Bu seferler gerçekleşmeyip de istediği gibi bir Balkan seferine çıkabilseydi ne olurdu bilemeyiz. Caesar'ın seferlerinin üstünden iki bini aşkın sene geçti ve bu konuda sayılamayacak olasılık bulunmaktadır. Caesar'ın hızı ve yoğunluğuyla olmasa da her halükârda Romalıların Galya'yı fethedecekleri kuvvetle muhtemeldir. MÖ birinci yüzyılın ortalarında Roma'nın yayıl-

masının önündeki sınırlamalar göz önünde bulundurulduğunda böyle bir açılımın kısa zamanda gerçekleşeceği açıktır. Roma egemenliğinin Galya ve diğer eyaletlere çok sayıda olumlu katkısı olmuştur. En basit anlamda daha fazla kişi, öncesine veya sonrasına kıyasla, Roma İmparatorluğu döneminde daha iyi bir hayata sahipti. Roma toplumunun yanlışları –ki bunlar çok sayıdadır– Galyalılar gibi diğer kültürler tarafından da paylaşılmaktaydı. Bunun en akla gelen örneği köleciliktir. Sanat ve drama gibi Roma etkisinin bir parçası olan arenalardaki şiddete dayalı eğlence gibi hatalaraysa daha az rastlanıyordu. Caesar hevesli bir Roma fatihi olmasına rağmen Roma emperyalizminden veya Roma kültüründen sorumlu değildi. Galya'yı fethi uzun vadeli bir amaç veya hırsa dayalı değildi, istilanın tek nedeni uzun zamandır zafer kazanmak için bir fırsat arıyor olmasıydı. Onun dikkatini Galya'ya yönelten şey şans ve fırsattı.

Roma hâkimiyetinin yararları tartışmaya açık olsa da Roma fethinin ağır faturası hiç tartışmalı değildir. Plutarkhos'un aktarımına göre Caesar'ın seferleri sırasında bir milyon Galyalı hayatını kaybetmiş, bir o kadarı da tutsak alınarak bunların çoğu köle olarak satılmıştı. Bu sayıya askerlerinin içsavaş sırasında öldürdükleri düşmanların sayısını da ekleyen Plinius'a göre Caesar 1.192.000 kişinin savaşta ölümünden sorumluydu (gerçi ona göre bu sayının şan ve şöhretine herhangi bir etkisi yoktu). Velleius Paterculus'a göre Galya seferleri sırasında 400.000 düşman öldürülmüş ve "daha fazlası tutsak alınmıştı". Verilen bu sayıların nereden alındığını bilemiyoruz. *Commentarii de Gallo Bellico*'da verilen sayıların toplamı bu kadar fazla değildir ve Caesar'ın içsavaş sırasında tuttuğu kayıtlar ölenlerin sayısından bahsetmez. Galyalı kabilelerin verdiği kayıpların kesin olarak biliniyor olması pek mümkün değildir fakat köleleştirilenlerin sayısı tutsakların ve köle olarak satılanların kaydedildiği kayıtlardan hesaplanabilir. Bu sayıların abartılmış olması mümkünse de insan hayatıyla ödenen bedeli ortaya koymaktadır. Bu seferlerin Galya üzerinde sarsıcı bir etki yaratmamış olması imkânsız. Yerle bir edilen bazı bölgeler on yıllar boyunca toparlanamayacaktı. MÖ 50'de Caesar kurduğu yeni eyaletin yıllık getirisini 40 milyon *sestertius* olarak bildirdi; bu, yaptırdığı Forum için ödediğinden daha azdı. Sekiz sene süren seferlerin sonucu olarak alabiliriz bunu. Caesar'ın bazı yaptırımlarının, mesela Veneti kavminin tüm yönetici konseyi infaz etmesinin yarattığı

sosyal hasarı sadece hayal edebiliriz. Caesar'ın ne zaman merhamete, ne zaman kıyım ve katliama başvuracağı konusunda tamamen pragmatik, hatta fiilen ahlak ölçüleri dışında davrandığını bile söyleyebiliriz. Galya'nın fethi sırasında askerleri bazen emir üzerine (mesela Usipetes ve Tencteri kabilelerinin katli); bazen de kendiliklerinden (mesela Avaricum'daki kadın ve çocuklara yönelik kıyım) korkunç davranışlarda bulunacaklardı. Başka komutanların emri altındaki başka Roma orduları da geçmişte benzer işlere bulaşmıştı ve gelecekte de bulaşacaktı. Benzer, hatta daha feci zulüm örneklerine antik dünyada yapılan neredeyse tüm savaşlarda rastlanır. Her ne kadar bunların hiçbiri Caesar'ın yaptıklarını doğru kılmasa da davranışlarını şu bağlamda incelemeliyiz: Antik dünyada savaş son derece acımasız bir işti.[14]

Caesar, kendisine yüksek bir komuta verilmesi için hayatı boyunca çalışmış, bu şans MÖ 58'de önüne çıktığındaysa iki eliyle birden sarılmış, savaş ve fetih için önüne çıkan tüm fırsatları değerlendirmişti. Bunu izleyen seferlerde askeri dehasını ve gelmiş geçmiş en başarılı Romalı generallerden biri olduğunu kanıtlayacaktı. Komuta tarzı tamamen Roma generallerine özgüydü; savaş hattının hemen gerisinden askerlerini yönetiyor, gerektiğinde yedek kuvvet çağırırken bir yandan da gözünü askerlerinin üzerinden ayırmadan onları yüreklendiriyordu. Stratejisi son derece saldırgandı; inisiyatifi ele geçirmeye ve elinde tutmaya, karşısındaki düşmanın sayısı ne olursa olsun zafer kazanacağından hiçbir zaman şüphe etmemeye dayalıydı. Bu da Roma askeri düşüncesinin bir parçasıydı ve her ne kadar modern okuyucuya ihtiyatsız görünse de Romalı senatörler bunu böyle algılamazdı. Onun zamanında yaşayan kumandanlardan sadece belki Pompeius başarı ve maharet açısından ona ulaşabilirdi; Lucullus her ne kadar taktik konusunda usta olsa da Caesar'ın liderlik yeteneğinden yoksundu. Her iki general de seferleri sırasında son derece saldırgandı. Bunların hiçbiri bir anda kazanılmış beceriler değildi; Caesar ilk seferleri sırasında birçok kez tökezlemişti. Cazibesi, cömertliği ve becerisiyle lejyonlarının gönlünü kazanması, onlarla birlikte geçirdiği hizmet süresine ve devam eden başarısıyla ilişkiliydi. Hatalar ve mağlubiyetler de olmuştu: Mesela gelişigüzel yapılan Britanya çıkarması, Cotta ve Sabinus'un yaşadığı kayıplar ve Gergovia'daki yenilgi gibi. Fakat Caesar askerlerini kendi komutası altında her zaman zafere ulaşacaklarına ikna etmişti. Sekiz

sene süren yoğun harekâtlar süresince birbiri ardına gelen zaferler askerlerinin inancını perçinlemişti. MÖ 50'de kendisine gönülden bağlı bir ordu yaratmıştı. Caesar büyük zaferler kazanmış ve Roma'da destek kazanmak için harcayabileceği inanılmaz bir servete kavuşmuştu. Şimdi artık iş, Roma'ya dönüp Pompeius'un yanında Cumhuriyet'in en büyük diğer vatandaşı olarak yerini almasına bu servetin yetip yetmeyeceğini görmeye kalmıştı.[15]

III. KISIM

İÇSAVAŞ VE DİKTATÖRLÜK
MÖ 49-44

17. Bölüm

Rubicon'a Giden Yol

Eyaletinin sınırı olan Rubicon Nehri'nde *cohors*larına yetiştiğinde bir süre durakladı ve tasarladığının ne kadar muazzam bir şey olduğunun farkına vararak dönüp yanındaki askerlere hitap etti: "Şimdi bile geri dönebiliriz fakat şu küçük köprüyü geçtiğimiz anda her şey bileğimizin kuvvetine kalacak". - *Suetonius, MS birinci yüzyılın sonları.*[1]

Tüm bunlar onu [Caesar'ı] o kadar güçlü bir hale getirdi ki ona karşı koyabilecek tek bir vatandaş [Pompeius] kaldı. Keşke [Pompeius] [Caesar'a] savaş açmadan önce bu kadar güçlenmesini beklemese, ona bu kadar yetki vermeseydi. – *Cicero, MÖ 9 Aralık 50.*[2]

Galya Caesar'a şan, şöhret ve servet sağlamıştı. MÖ 50 yılı ciddi bir çatışma yaşanmadan geçmişti. Çıkan her isyanın aldığı ezici mağlubiyet ile prokonsülün özenli diplomatik çabaları Cumhuriyet'in bu yeni eyaletinde istikrar sağlamıştı. Kabile şeflerinin ezici çoğunlukla Roma hâkimiyetini tanıyor olması Caesar'a kişisel bağlılıklarından ibaret değildi. Altı yıl sonra kurban gideceği cinayet Galya'da yeni ayaklanmalara yol açmayacaktı. Caesar başarılı tüm Romalı kumandanlar gibi zaferlerinden büyük ölçüde kişisel çıkar sağlamıştı fakat bu gerçek, fetihlerinin Roma'ya sağladığı kazancı ortadan kaldırmaz. Resmi olarak Cumhuriyet'e yeni bir gelir kaynağı eklenmişti; elbette bölgeye gönderilecek askerlerin maliyeti bundan çıkarılmalıdır. Gallia Transalpina Eyaleti'nin ve İspanya'ya giden önemli karayollarının güvenliği sağlanmış, Cimbri ve Tötonların izinden giden kuzeyli kavimlerin İtalya'yı istila etmesi daha da zorlaşmıştı. Gerçi İtalya zaten kısa vadede bu yönden herhangi bir tehditle karşı karşıya değildi ve böyle stratejik hedefler seferlerinin başında Caesar'ın birinci önceliği değildi. Yine de bu endişelerin belli bir ölçüde geçerli olduğunu ve bu yüzden de Galya'nın fethinin Roma'ya yarar sağladığını inkâr edemeyiz. Buna rağmen tarih boyunca

fetihler devletlerden çok şahıslara yarar sağlamıştır ve bu Roma İmparatorluğu için de geçerliydi. Galya'yla ticaret Caesar'dan önce de önemliydi fakat onun fetihleri Romalı tüccarlara (mesela Britanya'da) yeni pazarlar açmış ve yeni eyalet Galya'da avantajlı koşullarla iş yapmalarına imkân tanımıştı. Ele geçirilen ganimet ve kölelerden son derece cömert bir pay alan Caesar'ın emrindeki yüksek rütbeli subaylar ve personeli de kısa zaman içinde büyük bir servete kavuşmuştu. Caesar yeni servetini kendine saklamayıp inşaat projeleri ve planladığı eğlenceler için büyük paralar harcamış, yetiştirmek istediği şahıslara faizsiz borçlar vermiş, hatta bazılarına parayı hibe bile etmiştir. Hayatlarında hiç Galya'ya gitmemiş Romalılar bile bu fetihten çıkar sağlayacaktı.

Galya'daki seferlerin Cumhuriyet'e (ve belli başlı şahıslara) büyük faydası olmuştu fakat tüm bunlar Caesar'ın kişisel servetine ve konumuna etkisiyle karşılaştırıldığında solda sıfır kalıyordu. MÖ 50'de Caesar diğer tüm senatörlerden daha varlıklıydı; daha geniş bir arkadaş ve yandaş çevresine sahipti; büyük ve şanlı başarılara imza atmıştı, tabii eğer Pompeius'u saymazsak. Caesar Roma'ya döndüğünde ikinci kez konsüllüğe aday olmayı istediğini senelerdir söylüyordu. Seçmenler arasında her daim popüler olan Caesar'ın oy toplamak için kullanacağı yeni serveti de göz önünde bulundurulduğunda, seçimlerde başarı kaydedeceği neredeyse kesindi. Sulla'nın diktatörlüğü zamanında yürürlüğe giren ve uzun süre geçerliliğini koruyan bir yasaya göre kişinin ikinci kez konsül olabilmesi için aradan on sene geçmesi gerekiyordu. Yasa MÖ 52'de Pompeius (zaten ünlü generalin tüm kariyeri sıradışıydı) söz konusu olduğunda uygulanmamıştı ama hâlâ yürürlükteydi ve zaten Caesar da bu hususta kendisine iltimas tanınmasını istemiyor, buna ihtiyaç duymuyordu. MÖ 49'un sonbaharında yapılacak konsüllük seçimleri için adaylığını koymayı tasarlıyordu; böylece ilk kez konsül olduktan on sene sonra, MÖ 48'in Ocak ayında konsüllük görevine başlayabilecekti. İlk konsüllüğünün tartışmalı yaptırımları bir türlü yakasını bırakmayan Caesar, sivil bir vatandaş haline geldiği anda mahkemeye verileceğini biliyordu. Prokonsüllük görevinin süresi dolduğu anda ikinci konsüllük dönemine başlamak bu yüzden önemliydi. MÖ 52'de görev yapan on tribünün hepsi tarafından çıkarılan yasa (gerçi en azından birinin bunda tereddüt ettiğini biliyoruz) kendisine şehre girmeksizin aday olma hakkı tanıyordu. Pompeius ile Crassus da MÖ 71'de aynısını yapmış,

ordularıyla birlikte Roma'nın hemen dışında bekleyip ancak konsül olarak göreve başladıklarında şehre girmişlerdi. Caesar konsül olduğunda (mevkidaşı da tercihen kendisine karşı sempati besleyen biri olacak, hatta belki Labienus gibi *legatus*ları arasından seçilecekti) yeni yasalar çıkaracak, askerlerini toprak bağışlarıyla ödüllendirecek ve Galya'daki mutabakatı onaylatacak yetkiye sahip olacaktı. Başka yasalarsa toplumun farklı kesimleri arasındaki popülaritesini artırmak için özel olarak tasarlanacaktı. Yeniden kamu hayatının kalbinde olan Caesar'ın politik düşmanlarını yanına çekmek veya en azından dava edilemeyecek kadar güçlenmek için bir senesi vardı. Bundan sonrası için ne planladığını gerçekten bilmiyoruz; çok büyük ihtimalle bu aşamada kesin bir fikri yoktu ve olayların gidişatını beklemeye niyetliydi. Belki yeni bir eyalete atanmayı planlıyordu; belki de Crassus'un Carrhae'daki feci yenilgisinin lekesini temizlemek için Parthlara karşı sefere çıkacaktı ya da Roma'nın hemen dışında beklerken kendisine *imperium* sağlayacak ve lejyonlara komuta etme hakkı tanıyacak Pompeius'unkine benzer bir göreve atanmak istiyordu.[3]

Bunların hiçbiri Caesar'ın planladığı gibi gelişmeyecekti. Eve dönüşünde onu bekleyen şey ikinci bir konsüllük, Galya seferleri için zafer töreni, kızı onuruna eğlenceler ve Cumhuriyet'in önde gelen ikinci adamı olarak Pompeius'un eşiti kabul edilmek değil, asi yaftasıydı. Karşıtlarının Caesar'ın dönüşünün nasıl olması gerektiği konusunda farklı fikirleri vardı ve Pompeius da giderek bu fikirleri paylaşmaya başlıyordu. Çok sayıda pazarlık ve uzlaşma teklifine rağmen tüm tarafların kabul etmeye istekli ve hazır olduğu bir antlaşmaya varılamamıştı. Taraflar arasında yaşanan bu çıkmazın sebebi dik kafalılık, gurur ve şüphenin yanı sıra derinlere işlemiş şahsi düşmanlıklardı. Başka bir nedense, her iki tarafın da karşısındakinin geri çekileceğine dair duyduğu yersiz bir iyimserlikten kaynaklanan inançtı. İçsavaş ihtimalini başlamadan daha bir sene önce sezenler vardı ama kilit oyunculardan pek azı bunun olmasını gerçekten istiyordu. Caesar ve Pompeius da dahil olmak üzere çoğu kişi, tereddütlü bir şekilde giderek başka bir alternatiflerinin kalmadığına inandıkları bir durumun içine düşmüştü. Savaşın ne zaman kaçınılmaz bir seçenek olacağını söylemek zordu. İçsavaş büyük meseleler veya karşıt ideolojiler adına çıkmamıştı; kişinin bireysel konumu ve *dignitas*ıyla ilişkiliydi – özellikle de Caesar'ın. Gelecek yıllarda, özellikle

de Roma imparatorlarının hükmü altında yaşayacak kuşaklar arasında, Caesar'ın gençliğinden beri devrim ve monarşi arzusu güttüğünü iddia edenler olacaktı. Bu kanıları destekleyen o dönemden herhangi bir veri bulunmamakta ve Caesar'ın icraatı böyle bir planı yansıtmamaktadır. Caesar'ın tüm istediği barış içinde geri dönüp Cumhuriyet'te yüksek bir mevkiye ulaşmak, prestij, nüfuz ve *autocritas* açısından tüm senatörler (kendisini sevmeyenler bile) tarafından tanınmaktı. Konumunu korumak için kaba kuvvete başvurmak zorunda kalmak, hem Caesar hem de Pompeius için politik başarısızlıktı.[4]

İttifak Bozuluyor

Caesar'ın üzerindeki baskı giderek artmıştı. Cato, Caesar'ın MÖ 55'te Usipetes ve Tencteri kavimlerine karşı yaptıklarını kınadığında, Senato'nun onun öne sürdüğü tasarıyı uygulamaya koyup prokonsülü Germenlere teslim etmesi gibi bir beklenti söz konusu değildi. Triumvirlik Luca'da yenilenmişti ve Pompeius- Crassus -Caesar ittifakı (özellikle de Roma'da bulunan ilk ikisi) karşı konulamayacak kadar kuvvetliydi. Domitius Ahenobarbus'un konsül olmasını sadece bir sene boyunca engelleyebildiler fakat onun Galya eyaletini Caesar'ın elinden alma isteğinin önüne kolayca geçebildiler. Iulia'nın ölümü Caesar ile Pompeius arasındaki bağı zayıflatmıştı. Crassus'un ölümüyse Roma kamu hayatını kökten değiştirmişti; çok sayıda seçkin vatandaş geçmişte verilen borçlar ve gösterilen lütuflar dolayısıyla ona minnet borcu duyuyordu. Hayatta kalan tek oğlu Marcus, babasının yandaşlarından ve siyasi dostlarından oluşan çevrenin merkezindeki boşluğu doldurabilecek tecrübe ve yetenekten yoksundu. Bu şahıslardan bazıları şimdi kendilerini Pompeius'la bazılarıysa Caesar'la ilişkilendiriyordu fakat aralarındaki bağların uzun yıllar boyunca serveti gibi politik nüfuzunu da artırmak için çaba harcamış Crassus'unki gibi güçlü olması için zaman gerekecekti. Caesar'ı en şiddetli biçimde eleştirenler geçmişte Pompeius'a da düşman olmuştu. MÖ 52'de Bibulus'un öne sürdüğü ve Cato tarafından desteklenen yasayla tek başına konsül ilan edilmesi bu yüzden şaşırtıcıdır. Tüm bunlara rağmen Cato kişisel bağımsızlığını her daim vurgulayacaktı. Cumhuriyet'in iyiliği için kendisine danışmanlık yapacağını

fakat bunun aralarında bir dostluk bağı olduğu anlamına gelmediğini Pompeius'a açıkça bildirmişti. Tabii bunun da konsüllük seçimini kazanamamasına etkisi olmuştu. Yine de, en azından şimdilik, yeni evliliği ve ülkede asayişi sağlama isteği sayesinde Pompeius, Senato'daki önde gelenlerin biraz daha gözüne girmeyi başarmıştı. Kendilerine "iyiler" (*boni*); bazen de "en iyiler" (*optimates*) diyen bu şahıslar genellikle köklü ailelerin mensuplarıydı. MÖ 52'de kamu hayatını sekteye uğratan şiddetle başa çıkması için Pompeius'u desteklemişler ve özellikle de yeni mahkemelerde yargılananlardan Milo haricinde neredeyse hepsinin Clodius'un destekçileri olması onları memnun etmişti. Cato, Milo'nun tehlikeli rakibini öldürerek Cumhuriyet'e hizmette bulunduğunu bile söyleyip beraat etmesi gerektiğini savunmuştu.[5]

MÖ 51'de konsül olarak görev yapan Marcus Claudius Marcellus, şahsi düşmanı Caesar'a yoğun biçimde saldırmaya başladı. Bu düşmanlığın asıl nedeni bilinmese de büyük ve önemli eyaletlerin neredeyse tümünün triumvirlerin tekelinde olmasından kaynaklanan hıncın etkenlerden biri olduğu şüphe götürmez. Normal şartlar altında Cumhuriyet'e hizmet edip şan şöhret kazanmak için ortaya çıkan bu gibi fırsatlar büyük aristokrat ailelerinin mensuplarına (mesela Marcellus'un kendisi, kardeşi veya kuzeni) verilirdi. Pompeius şu anda saldırılamayacak kadar güçlüydü fakat Caesar zayıf görünüyordu. Marcellus açıktan açığa Caesar'ı Roma'ya geri çağırmak istediğini beyan ediyordu. Zaten Vercingetorix'e karşı kazandığı ve Cumhuriyet'in de halka açık şükran törenleriyle kutladığı büyük zafer alayı Galya'daki savaşın son bulmuş olduğunu göstermekteydi. Crassus ile Pompeius'un MÖ 55'te çıkardığı yasalar Caesar'ın görev süresini beş sene uzattığından, bunun bir şekilde haklı çıkarılması gerekiyordu. Bunun yanı sıra Marcellus, eyaletlerin komutasına yönelik Pompeius'un çıkardığı yasanın, tribünler tarafından çıkarılan ve Caesar'a şehre girmeden ikinci kez konsüllüğe aday olma hakkı tanıyan yasadan üstün olduğunu savunuyordu. Mart ayında Pompeius konsülün isteklerinden hoşnut olmadığını belirtmişti. Caesar'la arasındaki bağlantı bir yana, çıkardığı yasaların bu şekilde sorgulanması (özellikle de yasanın içindeki maddelerden bazıları Senato ve Meclis'i yasayı değiştirmekten men ettiği için) hakaret niteliğindeydi. Caesar'ın prokonsül olarak görev süresinin bitiminden önce geri çağrılmasını öngören herhangi bir yasayı asla desteklemeyeceğini alenen beyan etti.

Temmuz ayında Senato'da Pompeius'un, Cotta ile Sabinus'un mağlubiyetinden sonra Caesar'a "ödünç verdiği" lejyonlar hakkında sorular soruldu ve kendisinden ısrarla bu lejyonları kendi komutası altına alması istendi. İstemeden de olsa bunu yapacağını söyleyen Pompeius, yine de bu askerleri geri çağırmak için kesin bir tarih vermeyi reddediyordu. Baskı yapmaya devam eden Marcellus en sonunda Caesar'ın eyaleti konusunun Senato'da 1 Eylül'de görüşülmesini kabul etttirmeyi başardı. Senato, Pompeius yine katılabilsin diye resmi şehir sınırlarının dışında toplanmıştı. Pompeius, Senato'nun bu konuda herhangi bir karara varmasının yersiz olacağı görüşünü bir kez daha dile getirdi. Kayınpederi Metellus Scipio, konunun MÖ 30 Mart 50'de yeniden açılmasını önerdi; bunun Pompeius'un rızası haricinde olması pek kuvvetle muhtemel değildir. Fakat Marcellus bu tarihten daha önce, 29 Eylül'de konuyu bir kez daha Senato'nun önüne getirdi. Pompeius bir kez daha oturuma katıldı. Marcellus, Scipio'nunkine bire bir benzeyen tasarısını öne sürerek Senato'nun 1 Mart'ta veya bu tarihten önce toplanıp, "konsüllere verilen eyaletler" konusunu görüşmesini önerdi. Bu tasarı kabul edilecekti. Herhangi bir tribünü bu tartışmanın sonucunu veto etmekten alıkoymak ve yasal hizmet süresini (bu dönemde büyük ihtimalle on altı yıl) Caesar'ın emrinde doldurmuş askerleri emekliye sevk etmek veya diğer nedenlerle ordudan şerefiyle terhis edilecek askerlerin işlemleri de tartışmaya açıldı. Bu tasarıların yanı sıra Caesar'ın görev süresi dolduğunda atanabilecek konumda olanları da etkileyecek bir mesele olan *propraetor*lara verilecek eyaletlere dair bir yasa en az iki tribün tarafından veto edildi.[6]

Marcellus'un kazandığı söylenemezdi fakat kaybetmemişti de. Marcellus konsüllük süresini doldurduğunda Caesar hâlâ üç eyalette resmen yetki sahibi kabul ediliyordu. Caesar MÖ 50'nin ilk aylarında normal yetkili Senato mercileri üzerinden iş görmekle alakalı sıkıntılarını dışarı vurmaya başlamıştı. Yürürlüğe soktuğu toprak yasalarının bir parçası olarak Gallia Cisalpina Eyaleti'nde, Po Nehri'nin hemen kuzeyinde bulunan Novum Comum'da bir koloni kurmuştu. Galya'daki görev süresinin tamamı boyunca aslında sadece Latin statüsüne sahip olan Gallia Transpadana (Galya'nın Po Nehri'yle Alpler arasında kalan kısmı) halkına da vatandaş muamelesi yapmıştı. Koloninin eski *magister*lerinden birine kamçı cezası veren (vatandaşlar bu cezadan muaftı) Marcellus, mahkûma Caesar'a gitmesini ve ona 'yaralarını göstermesini' söyleye-

cekti. Kulağına ulaştığında Cicero'nun tiksintiyle karşılayacağı bu kaba hareket Marcellus'un Caesar'dan ne kadar nefret ettiğini vurgulamaktadır. Marcellus prokonsülü açığa almayı başaramamış olmasına rağmen geleceği hakkında ciddi bir muğlaklık yaratmıştı. 29 Eylül'de gerçekleşen oturumda ve sonrasında Pompeius'un bazı yorumları Caesar karşıtlarını yüreklendirmişti. Caesar'ın MÖ 1 Mart 50'ye kadar görevinden alınamayacağını bildiren ancak tutumunun bu tarihten sonra değişeceğinin de işareti veren Pompeius, kendisinin ve Crassus'un çıkardığı yasaların sonucunda Caesar'a verilen yetkilerin bu süre sonrasında dolacağına inandığı izlenimini yaratıyordu. Kendisine herhangi bir tribünün bu tarihten sonra Senato'nun kararını veto etmesini nasıl karşılayacağı sorulduğunda, Pompeius'un cevabı hem müttefiki hem de eski kayınpederi Caesar'la arasında pek bir yakınlık kalmadığını yansıtır nitelikteydi. Pompeius'a göre Caesar'ın doğrudan veya bir tribün aracılığıyla Senato'ya karşı çıkması hiçbir şey değiştirmezdi: Bunların her ikisi de onun için yanlıştı. Cicero bu sırada Roma dışındaydı; MÖ 52'de yürürlüğe giren yasaların sonucunda isteksizce Cilicia Eyaleti'nde valilik görevini yapıyordu. Mektuplaştığı şahıslardan biri (MÖ 56'da başarıyla savunduğu ve şimdi *aedilis* olarak görev yapan Caelius Rufus) tarafından kendisine gönderilen detaylı raporda Pompeius'a sorulan son bir sorudan daha bahsedilmektedir: "Peki" diye sordu başka biri "ya hem konsül olup hem de hâlâ ordusuna sahip olmak istiyorsa?" Pompeius'un buna kibarca şu cevabı verdi: "Peki ya oğlum beni sopayla dövmek istiyorsa?" Bu sözler Pompeius ile Caesar'ın kavgalı olduğu şüphesini doğurdu. [7]

Caesar'ın vali olarak görev süresinin kesin bitiş tarihi akademik çevrelerde yoğun tartışmalara konu olmuş, hiçbir zaman nihai çözüme ulaşmamıştır. Pompeius'un ancak bu tarihten sonra Caesar'ın yerine bir başkasını atamanın doğru olacağı yönündeki inancı, MÖ 1 Mart 50'nin gerçekten de bu hususta bir önem taşıdığını gösterir. Bu, büyük ihtimalle MÖ 55'te çıkarılan ve Caesar'ın görev süresini uzatan yasanın o senenin Şubat ayında yürürlüğe girdiğini gösterir. Bu demek oluyor ki Caesar'a bahşedilen beş sene Romalıların Mart *Kalendae*'si adını verdiği Mart'ın ilk gününde başlayıp beş sene sonra yine aynı günde son bulacaktı. Bu süre dolduktan sonra Senato tarafından atanacak yeni vali yerini alır almaz Caesar'ın görev süresi sona erecekti. Caesar ise bu yasayı açıkça daha farklı yorumluyordu ve süre uzatımının beş yıllık asıl görev süresi-

nin bitiminde başladığı fikrindeydi. Buna rağmen görev süresinin yasal olarak ne zaman biteceğine olan inancı konusunda herhangi bir beyanda bulunmamıştı. Söz konusu yasa aceleyle ve triumvirler arasındaki ittifakın güçlü olduğu bir dönemde çıkarıldığından muhtemelen özensizce hazırlanmıştı. On tribünün tümü tarafından çıkarılan ve Caesar'a bizzat hazır bulunmaksızın konsül seçimleri için aday olma hakkı tanıyan yasa da ortalığı iyice karıştırmıştı. Caesar bunu seçimler gerçekleşene kadar görevinden alınamayacağı yönünde yorumluyordu. Görev süresinin MÖ 50'de bittiğini düşünürsek MÖ 49'un sonbaharında yapılacak seçimlere kadar on sekiz ay kadar görevde kalacağı anlamına geliyordu bu.[8]

Praetor olarak görev yaptığı zamandan beri Caesar'ın peşini bırakmayan Domitius Ahenobarbus uzun bir süredir Galya'nın komutasını ele geçirmek istiyordu. Durumu sertçe eleştiren Cato da MÖ 59'da gerçekleşen olaylar yüzünden Caesar'ı dava etme isteğini tekrar tekrar dile getiriyordu; hatta bunun üzerine yemin bile etmişti. Son zamanlarda Caesar'ın Milo gibi askerlerle çevrili bir mahkemede yargılanacağını beyan etmeye başlamıştı. Bibulus'un da Caesar'a karşı beslediği kin hiç azalmamıştı fakat Cicero gibi bu sırada Syria Eyaleti'ndeki valilik görevini yerine getiriyordu. Marcellus, kardeşi ve kuzeni de Caesar'a aynı şekilde düşmandı; Metellus Scipio'nun duruşunun da pek dostça olduğu söylenemezdi. Bu önemli devlet adamlarının hepsi Caesar'ın ikinci kez konsül olup yargıdan muafiyet kazanmasını engellemek için birlik olmuştu. Eğer Pompeius, Caesar'a tam destek vermeyi seçseydi prokonsülün düşmanları tüm nefretlerine rağmen başarıya ulaşamayacaklar, Caesar istediği her şeye sahip olacaktı. Pompeius prokonsül olarak *imperium* sahibiydi ve İspanya'da kendisine bir ordu kurmuştu. Caesar'ı tehdit edecek ya da savaş çıktığı takdirde ona engel olacak güce Pompeius haricinde kimse sahip değildi. Marcellus'un MÖ 51'de prokonsülü görevden alma denemesinde başarısızlığa uğraması, Caesar karşıtlarının Pompeius'un desteği olmaksızın hiçbir şey yapamayacağını ortaya koymuştu. Aynı şekilde Caesar'ın da Pompeius'un desteği veya en azından tarafsızlığı olmadan görevinde kalması ve Roma'ya istediği gibi dönebilmesi zordu. Genellikle olduğu gibi bu sefer de Pompeius'un ne düşündüğünü kimse bilmiyordu. Caelius MÖ 51'in sonbaharında son iki triumvirin arasının açıldığından şüphelenmekteydi. Pompeius'un durumu son derece sağlamdı; önünde sonunda en büyük endişesi bu

durumdan nasıl çıkar sağlayacağı ve üstünlüğünü nasıl koruyacağıydı. Eski müttefiki Caesar'ın istediğini elde etmek için onun yardımına ihtiyacı vardı. Aynısı Pompeius'un son zamanlarda yakınlık kurduğu Caesar'ın rakipleri için de geçerliydi. Caesar Galya'da kazandığı şan, şöhret ve servetle Roma'ya döndüğünde Pompeius'la eşit bir konuma sahip olacak, üstün politika yeteneği göz önünde bulundurulduğunda belki de zamanla onu geride bırakacaktı. Fakat eğer Cato, Domitius, Marcellus ailesi ve müttefiklerinin istediği gibi Caesar tamamen ortadan kaldırılırsa artık Pompeius'a ihtiyaç duymayacaklar, ünlü general MÖ 62'de doğudan döndüğünde olduğu gibi politik açıdan göreceli olarak iktidarsız bir duruma itilecekti. Şimdilik üstünlük Pompeius'un elindeydi. Hem Caesar'a hem de karşıtlarına kendisine ihtiyaçlarını olduklarını gösteriyor fakat desteğini öyle kolayca vermeyeceğini de açık ediyordu.[9]

Yeni yıl Caesar'ın düşmanlarına adeta uğurlu gelmişti. Konsüllerden biri yine bir Marcellus'tu (seçime rüşvet karıştırmaktan yeni aklanmıştı) ve mevkidaşı da MÖ 78'de ayaklanan ve Pompeius tarafından bastırılan Lepidus'un oğlu Lucius Aemilius Lepidus Paullus'tu. Tüm bunlara rağmen Caesar'ın tarafını tutmayan Lepidus zaten zamanının büyük kısmını atalarından birinin onuruna yaptırılan Basilica Fulvia et Aemilia anıtını daha şaşaalı bir biçimde yeniden inşa etmeye adamıştı. Yeni tribünlerden biri de MÖ 59'da triumvirleri alenen eleştirmeye cüret edebilmiş az sayıdaki şahıslardan Genç Curio'ydu. Cicero'nun hayat dolu mektup arkadaşı Caelius bu dönemde tribüne yakınlığıyla biliniyordu. Her ikisi de çılgın yaşam tarzlarıyla öne çıkan yeni kuşak Romalı aristokratlardı ve işin içine dizginlenmemiş hırsları da girince çoğu zaman kendilerini borç içinde buluyorlardı. Bu gözü kara gençlerin bir diğeri de Marcus Antonius'tu; onu metreslere, içki âlemlerine ve müsriflik derecesinde lüks yaşam tarzına Curio'nun alıştırdığı söylenir. Curio'nun babası bu yaşam tarzının sonucu olarak adeta borç içinde boğulan Antonius'un evlerine gelmesini yasaklamıştı; oğlunun arkadaşının borçlarını ödemesini istemiyordu. Curio MÖ 53'te ölen Yaşlı Curio adına düzenlediği cenaze oyunları için muazzam paralar harcamıştı. Kendi çevresinde dönen ve farklı oyunların sahnelenmesine izin verecek şekilde iki yarı daireye bölünebilen ahşap bir amfi tiyatro bile inşa ettirmişti. Kısa bir süre sonraysa Clodius'un dul kalan açık sözlü ve kuvvetli eşi Fulvia'yla evlene-

cekti. Bu genç adamlar (Roma anlayışına göre hâlâ buluğ çağındaydılar) son derece yetenekliydi fakat yaşlı kuşak onları güvenilir bulmuyordu.

Caelius, Curio'nun Caesar'a karşı tam taarruza geçeceğinden emindi fakat yeni tribünün ilk işi fakir vatandaşlara toprak dağıtacak bir projenin altına imza atmak olacaktı. Bu yaptırıma karşı olan konsüller engel koyunca tüm Roma vatandaşlarına tahıl bağışı yapılmasını ve tüm İtalya'da yeni yollar inşa edilmesini öngören iki yasa önerdi. Aynı zamanda da halka açık toplantılarda Caesar'ın davasını savunduğunu açıkça belirtiyordu. Daha sonralarıysa Caesar'ın Galya'dan ganimet olarak getirdiği altınlarla Curio'nun borçlarını kapatıp onun desteğini satın almak istediği yönünde dedikodular başladı. Velleius Paterculus 2,5 milyon *denarius*luk bir rüşvetten bahsederken, Valerius Maximus'a göre bu meblağ 15 milyonu buluyordu. Dedikodular bu miktarı şüphesiz abartmıştır ama Caesar'ın Curio için yaptığı Crassus'un kendisi için yaptığından farklı değildi: Kullanışlı bir müttefik kazanmak için diğer türlü altından kalkılamayacak borçları kapatıyordu. Paullus'a da inşaat projelerini tamamlaması için 9 milyon *denarius* vereceği söyleniyordu. Hem Paullus hem de Curio hırslı Roma aristokratlarıydı ve Caesar'ın safına geçtiklerinde kendi menfaatlerini düşünüyorlardı. Şimdilik onu desteklemenin kendi çıkarları doğrultusunda olduğuna ikna edilmişlerdi. Curio'nun yasa tasarılarının engellenmesi de onu Senato'nun ileri gelenlerine yardım etmeye teşvik etmemişti elbette.[10]

Zaferlerinden edindiği kâr Caesar'a işine yarayan *magister*leri yanına çekecek parayı sağlamıştı. Marcellus MÖ 1 Mart 50'de Caesar'a verilen komutayı bir kez daha gündeme getirdiğinde mevkidaşı tarafından desteklenmeyecekti. Fakat asıl karşı saldırıyı gerçekleştiren Pompeius'un yetkisini sorgulayan Curio'ydu. Tribünün savına göre eğer Galya valiliğine Caesar'ın yerine başkası getirilecekse, aynı anda Pompeius'un da İspanya eyaletleri üzerinde sahip olduğu olağanüstü yetkiden feragat etmesi hem adil hem de Cumhuriyet açısından daha güvenliydi. Bu fikrini halka açık toplantılarda dile getirdiğinde kamuoyunun onayıyla karşılanmıştı. Caesar bu taktiği tamamen onaylıyordu, hatta planın ona ait olması kuvvetle muhtemeldir. Pompeius'un MÖ 52'de yenilenen İspanya eyaletlerindeki görev süresinin bitimine birkaç yıl daha olduğundan bu tasarının herhangi bir yasal dayanağı yoktu fakat yine de ünlü generalin eşine rastlanmamış konumunu gözler önüne seriyordu. Tasarı,

Roma halkının bahşettiği onurların ya ikisine de verilmesi, ya da hiçbirine verilmemesi gerektiğini öne sürerek Caesar'ı Pompeius'la aynı kefeye koyuyordu. Başka bir amacı ise kişisel düzeyde Pompeius'a konumunun düşündüğü kadar sağlam olmadığını, Caesar ile arasındaki ittifaka devam etmenin çıkarları dahilinde olduğunu göstermekti. Bu konuyu tartışmaya sokmak işi ciddiye bindirmek oluyordu fakat bir yandan da Caesar, karşıtlarının inisiyatifini biraz olsun ellerinden almıştı. Başlangıçta afalladılar. Bunu izleyen birkaç ay içinde işler çıkmaza girecek, Curio Senato'nun önerdiği Caesar karşıtı her tasarıyı veto edecekti. Nisan ayında Caelius, Cicero'ya şunları yazmıştı:

> Cumhuriyet'in durumu söz konusu olduğunda tüm anlaşmazlıklar tek bir noktada yoğunlaşmış durumda, yani eyaletlerde. Şimdilik Pompeius Senato'yu destekliyor ve Caesar'ın Kasım *Ides*'inde [13'ü] eyaletinden ayrılmasını talep ediyor. Curio ise bunu engellemekte tamamen kararlı; diğer tüm projelerini bir kenara bırakmış durumda. "Arkadaşlarımız" (onları iyi tanırsın!) bu hususu kriz noktasına kadar taşımaya korkuyor. Manzara bu –hepsi bu– Pompeius, sanki Caesar'a saldırmıyormuş da ona adil bir mutabakat sunuyormuş gibi, tüm bu sorunlara yol açtığı için Curio'yu suçluyor. Aynı zamanda Caesar'ın ordusundan ve eyaletinden feragat etmeksizin konsül olmasına da tamamen karşı. Curio onun başına bela olmuş durumda, üçüncü konsüllüğüne her yönüyle saldırıyor. Bak şuraya yazıyorum, eğer tüm güçleriyle Curio'yu ezmeye çalışırlarsa Caesar onu kurtarmaya gelecek. Yok eğer -ki bu daha kuvvetle muhtemel- bu riski almaktan çekinirlerse Caesar istediği kadar [eyaletinde] kalacak.[11]

Pompeius'un Caesar'ın görev süresini sona erdirmek için neden 13 Kasım'ı seçtiğini bilmiyoruz. MÖ 49'un sonbaharında konsüllük seçimleri yapılana kadar neredeyse bir sene beklemek zorunda kalacağından bu pek bir taviz sayılmaz. Caesar MÖ 50'de yapılacak olan seçimlere katılmak isteseydi bu durum daha kabul edilebilir olurdu fakat konsüllükler arasında on sene geçmesini öngören yasadan muaf tutulmak için herhangi bir başvuru yapmamıştı. Durum göz önünde bulundurulduğunda bu seçimlerde başarı sağlayamayacağını düşünmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Caelius'un Haziran ayında yazdığı mektuba göre Marcellus tribünlerle pazarlık etmeyi önermiş fakat Senato böyle bir tavize oybirliğiyle karşı çıkmıştı. Curio ise Caesar'ın yetkilerinin bağımsız olarak tartışılmaması, Pompeius'la aynı muameleyi görmesi konusun-

daki ısrarlarına devam ediyordu. Bir sene önce Pompeius'un İspanya'ya gitmesi konuşulmuştu; şimdiyse onun veya Caesar'ın Parthlara karşı sefere çıkmasını isteyenler vardı. Cicero, Kilikya'daki görev süresi dolmadan Caesar'ın Roma'nın doğu eyaletlerini işgale kalkışacağından korkuyordu; böyle bir saldırının gerçekleşmesi durumunda ayrılmanın onursuz bir davranış olacağının farkındaydı. O yaz Senato Pompeius'un ve Caesar'ın ordularından birer lejyon çekip Parth sınırındaki Roma kuvvetlerini takviye etmeye karar verdi. Pompeius MÖ 54'te Caesar'a ödünç verdiği ve bu yıldan beri onunla birlikte seferde bulunan lejyonu göndermeye kararlıydı. Bu, Caesar'ın fiilen iki lejyon kaybedeceği anlamına geliyordu. Lejyonları yollamadan önce Caesar her askere senelik maaşlarını aşan 250 *denarius*luk bir ikramiye vermişti. İki birliğin İtalya'ya intikal ettikten sonra duraklamaları ve kimsenin onları ülke dışına yollamak için en ufak bir çaba sarf etmemesi duruma şüphe katıyordu. Lejyonları Galya'dan toplamakla görevlendirilen Claudius ailesine mensup genç aristokrat Caesar'ın tüm ordusunun huzursuz olduğunu bildirdi. Bu tam da Pompeius'un inanmak istediği şeydi. Pompeius bu olaydan kısa bir süre sonra hastalanacaktı; yinelenen ateşle baş gösteren bu rahatsızlığın sıtma olması mümkündür. Görünüşe bakılırsa tüm İtalya halkı Cumhuriyet adına bu derece büyük başarıların altına imza atan ünlü generalin sağlığına kavuşması için dua etmeye ve adak adamaya kendiliğinden başlamıştı. İyileşmesi onuruna sevinç dolu kutlamalar yapılmış, Napoli'den Roma'ya dönerken halk onu karşılamak için yollara dökülmüştü. Bu sevgi gösterisi, kendisine hayranlık duyulmasından (bu hayranlığın kaynağı eşleri, askerleri, halk veya kim olursa olsun) her zaman büyük memnuniyet duymuş Pompeius'u son derece duygulandırmıştı. Fakat asıl tehlike, bu hevesi halk arasında kendi davasına yaygın bir gönülden bağlılık bulunduğu yönünde algılamasıydı. Henüz hastalığın pençesindeyken Senato'ya haber yollayarak görevinden feragat etmeye gönüllü olduğunu bildiren Pompeius, Caesar'ın da aynısını yapacağı yönünde teminat vermişti. Curio'nun cevabı, bu çözümün makul olduğu, ancak önce Pompeius'un görevden çekilmesinin gerektiği şeklindeydi. Henüz Ağustos ayında bile Caelius, Cicero'ya içsavaş olasılığından bahsediyordu. "Eğer ikisinden biri Parthlara karşı savaşa çıkmazsa ileride soğuk çelik ve kaba kuvvetle karara bağlanacak büyük bir ihtilaf görebiliyorum. Her ikisi ruhen buna hazır, orduları da öyle."[12]

Tüm bunlara rağmen ikilinin en ateşli partizanları dışında kimsenin içsavaşa hevesli olmadığı Senato'nun 1 Aralık tarihli toplantısında ortaya çıktı. Curio bir kez daha Pompeius ile Caesar'ın aynı anda görevi bırakmasıyla ilgili tasarıyı ortaya çıkardı. Konsül Marcellus bu tasarıyı iki parçaya bölerek ayrı ayrı oylamaya sundu. Caesar'ın istifasını öngören tasarı büyük bir çoğunlukla geçerken Pompeius'un da aynısını yapması yönündeki tasarı açık ara reddedilecekti. Curio her iki prokonsülün de istifa etmesi yönündeki tasarıyı oylamaya sunduğundaysa ortaya çıkan sonuç gerçeği açığa vuruyordu: Yirmi iki senatör aleyhte oy kullanırken 370'in üstünde senatör tasarıyı desteklemişti. Önde gelen isimler bu yirmi iki kişinin arasındaydı. Ancak "arka sıralardaki" senatörler, yani senatörlerin ayak takımı (*pedarii*) sıfatlarına uygun şekilde ayaklanmıştı. Marcellus "eğer istediğiniz oysa Caesar'ın kölesi olun" sözleriyle toplantıyı dağıttı, oylama göz ardı edildi. Gerçi bunun Caesar için bir zafer olduğunu söyleyemeyiz çünkü çoğunluk eyaletlerinden ve ordusundan feragat etmesini istiyor, Pompeius'un ise aynı konudaki hakkını koruyordu. Buna rağmen aynı zamanda neredeyse tüm Senato'nun her şeyden çok barışı arzuladığı gözler önüne serilmişti. Caesar'ın davasına bağlı değillerdi fakat ne Pompeius'un hatta ne de Cato, Domitius ve yandaşlarının uğruna içsavaş tehlikesine girmekten yana da değillerdi. Bu sırada eyaletinden dönmüş olan Cicero da aynı görüşteydi. Caesar'ın taleplerinin taşkın ve ölçüsüz olduğunu düşünmesine karşın Cumhuriyet'in kendini parçalamasına izin vermektense talepleri yerine getirmeyi tercih ediyordu. Sulla ile Marius arasındaki savaşı birçokları gibi o da unutmamıştı ve o korkunç günlerin tekrarlanmasını istemiyordu. Uzlaşma ve barışçıl bir çözüm için hâlâ bir şans olduğu fikrindeydi. Bu konuda belki de haklıydı fakat anlaşmazlığın taraflarının ruh hâli öyle bir noktaya ulaşmıştı ki savaş gittikçe kaçınılmaz bir hâl alıyordu.[13]

Belli başlı senatörlerden oluşan çekirdek bir grup hem politik hem de kişisel nedenlerden dolayı Caesar'dan nefret ediyordu. Bu nefretin tamamen mantıklı olduğunu söyleyemeyiz. Çoğu kişi Caesar'ın *aedilis* olarak halkçı politikalarını ve olaylı geçen konsüllüğünü hatırlıyordu. Cato ve yandaşlarına göre Caesar, Catilina'yla işbirliği içindeydi fakat ihanetinin gün ışığına çıkmasına izin vermemişti. Onun başkaları üzerindeki cazibesine şahit olmuşlardı (bunu halk üzerinde olduğu kadar başkalarının karıları üzerinde de kullanmıştı) ama kendilerinin onun içyüzünü gördük-

lerine inanıyorlardı ve başkalarının Caesar'ın cazibesine kapılıp kalmış olması onları öfkelendiriyordu. Cato'nun üvey kız kardeşinin Caesar'ın en coşkulu aşklarından biri olması da durumu iyice çıkmaza sokmuş olmalı. Cato, damadı Bibulus ve kayınbiraderi Domitius Ahenobarbus geçmişte Caesar'a karşı çıkmıştı ve bu konuda başarı da kazanmışlardı. Daha sık olarak ise Caesar'ı fevri davranışlara itmişler, en sonunda MÖ 59'da onun tarafından ezici bir yenilgiye uğratılmışlardı. İnsan olarak Caesar'ı hor görüyorlardı ve bu da onun kamu hayatındaki ve komutan olarak başarılarını daha da rahatsız edici yapıyordu. Clodius'un Caesar ile birçok konuda işbirliği yapan ağabeyi Appius Claudius da, kendi köklü *patricius* soyunun onurunu korumayı takıntı derecesine getirmişti. Kızlarından biri, Servilia'nın oğlu ve Cato'nun yeğeni olan Brutus'la, diğeriyse Pompeius'un en büyük oğluyla evliydi. Caesar'a karşı çıkan sadece Cato'nun akrabaları değildi; Marcelli ve Lentuli gibi aileler de seçimlerde son zamanlarda elde ettikleri başarıların gölgelenmesini istemiyordu. Metellus Scipio ise hem şanlı atalarının adına layık olmaya (hem kendininkilere hem de onu evlat edinen aileninkilere) hem de Pompeius ile arasındaki aile bağlarını kendi çıkarına kullanmaya hevesliydi.

Sonuçta Romalı hiçbir senatör bir başkasının şan, şöhret ve nüfuz yönünden kendisini aşmasını istemezdi. Nefretinin sebebi Caesar'ın yaptıkları değildi. Aynı icraatı, özellikle de Galya zaferini bir başkası yapmış ya da daha iyisi, tüm şan ve şöhret tek bir kişiye düşmeyecek şekilde birçokları tarafından gerçekleştirilmiş olsa çoğu bunu övgüyle karşılardı. Köklü ailelere mensup şahıslar Cumhuriyet'e yön vermeye layık olduklarına inanarak yetiştirilmişlerdi ve Caesar'ın öne çıkması onları bu görevden alıkoyuyordu. Şimdiyse onun kariyerine son vermek için ellerine bir fırsat geçmişti. Eğer yapabilirlerse bu işi adli yollardan, Caesar hakkında onlarla aynı fikirde olan ve ondan kurtulmak gerektiğine inanan mahkemelerde halletmek istiyorlardı. Aksi hâlde kaba kuvvete başvurmaktan çekinmeyeceklerdi. Pompeius'un yardımı bunu olanaklı kılan tek şeydi ve ünlü generalin muğlak konumu bu yüzden göz ardı ediliyordu. Gelecekte ondan da kurtulmak veya egemenliğini kırmak mümkün olacaktı. Caesar'ın taleplerine tam destek vermekten kaçındığı anda Pompeius, prokonsülün rakiplerini yüreklendirmişti. En azından Cato'nun içsavaştan kaçındığı açıktır ve başladığında da şiddetini azaltmaya çaba gösterecektir. Onun beklentisi, Caesar'ın zorla da olsa önüne

sürülen şartları kabul edeceğiydi. Müttefiklerinin tutumu ise bu kadar açık değildi. Bazıları açıkça savaştan kâr elde etmeyi bekliyordu. Birçok kişide şahit olduğu savaş hevesi Cicero'yu hayrete düşürmüş ve tiksindirmişti. Caesar'ın bu kadar güç kazanmasına izin verdikten sonra ona savaş açmanın mantığını göremiyordu.[14]

Pompeius'un ise olaya bakışı farklıydı. Sonuçta Caesar'ın kamu hayatına dönmesine razıydı, tabii kendisini geçmek bir yana onunla eşit bile olmadığı açıksa. Aylar geçtikçe, Curio'nun iki prokonsülü aynı konuma getirme çabalarının da etkisiyle bu hisleri daha da güçlenmişti. Kendisinden yaşça büyük olan ve Sulla adına savaşan Crassus'u kendisiyle eşit saymıştı. Önemli bir ayrıntı da Pompeius'un karizmasının ve takdire şayan askeri başarılarının (kendisi üç zafer alayı, Crassus ise sadece bir *ovatio* kutlamıştı) rakibine karşı kendisine üstünlük sağladığına her daim inanmış olmasıydı. Kendisinden altı yaş küçük olan Caesar ise Pompeius bizzat kurduğu orduların başında zaferden zafere koşarken hiçbir şey yapmamış olduğu için kariyer açısından onlarca yıl gerisindeydi. Pompeius, Caesar'ı Crassus'tan daha cana yakın bulmuştu; tabii bunun nedenlerinden biri belki de onu en azından ilk başlarda kendine rakip olarak görmemesiydi. Caesar'ın Galya, Britanya ve Germen ülkelerindeki zaferlerine rağmen Pompeius onu hâlâ küçük ortağı olarak görüyordu. Sonuç olarak kendisi üç kıtada (Asya, Avrupa ve Afrika) zafer kazanmış, hem Romalı hem barbar çok sayıda düşmanı bertaraf etmişti. "Peki ya oğlum beni sopayla dövmek istiyorsa?" sözleriyle sadece böyle bir tehditle kolaylıkla başa çıkabileceğini ima etmiyor, aynı zamanda bunun gerçekleşemeyecek kadar saçma bir şey olduğunu dile getiriyordu. Pompeius içsavaş istemiyordu fakat işler hepten kötüye giderse ve kendini böyle bir savaşın içinde bulursa kazanacağından emindi. Yine bu sıralarda ayağını yere vurmasıyla İtalya toprağından orduların fışkıracağı laflarıyla böbürlenmeye başlamıştı. Pompeius, Caesar'dan kendisine saygı duymasını, şartlarını kabul edip geri dönmesini ve mahkemeye karşı onu savunması için kendisine güvenmesini bekliyordu. Curio'nun, Pompeius'un konumuna yönelik saldırıları onu Galya'daki prokonsüle taviz vermeye zorlayacak nitelikte değildi. Caesar'ın aklı başına geldiği takdirde Pompeius'a hâlâ büyük ölçüde yardımı dokunabilirdi; ünlü general Cato ve müttefiklerinin kendisinden de pek hazzetmediğinin farkındaydı.

Caesar daha sonraları *dignitas*ını (yani şanını) korumak için içsavaşın kaçınılmaz olduğunu iddia edecekti. Ona göre konsüllüğü sırasında çıkardığı yasalar (özellikle de toprak yasaları) hem gerekliydi hem de son derece etkili oldukları kanıtlanmıştı. Sonrasında da Cumhuriyet'e sadık bir biçimde hizmet etmiş, çıkarlarını ve müttefiklerini korumuş, lejyonların daha önce ayak basmadığı ülkelerin Roma'nın gücüne saygı duymasını sağlamıştı. Bu başarıları dolayısıyla Senato onun adına benzeri görülmemiş uzunlukta üç şükran kutlaması düzenlemişti. Şimdiyse (en azından kendi görüşüne göre) zamanı gelmeden görevden alınacak, MÖ 52'de tüm tribünler tarafından Roma halkının iradesinin bir yansıması olarak çıkarılan yasa tamamen göz ardı edilecekti. Tüm başarılarını görmezden gelen düşmanları, Caesar'ı neredeyse on sene önce konsül olarak görev yaparken giriştiği icraat yüzünden suçladıklarını ve ona bu yüzden saldırdıklarını alenen beyan edip böbürleniyordu. Cumhuriyet'in önde gelen vatandaşları mahkemeye verilmezdi. Pompeius kendi lejyonlarını kurduğu gençliğinden beri dava edilmemişti. Crassus'u mahkemeye vermeye de kimse cüret edememişti. Kendisini savunmak zorunda kalmak bile Caesar'ın *autocritas*ına ve gururuna vurulmuş bir darbe olacaktı. Bunun yanı sıra suçlu bulunma riski de yüksekti, özellikle de mahkeme düşmanlarının kontrolündeyse. Konsül olarak yaptıkları son derece tartışmalıydı; tabii kişinin suçlu veya masum olması Roma mahkemelerinin kararını nadiren etkilerdi. Hem Milo'nun, hem de MÖ 67'deki tribünlüğü sırasında korsanlara karşı sefere çıkması için Pompeius'a yetki verilmesini sağlayan ve MÖ 58'deki konsüllüğü sırasında Caesar'ın kayınpederi Calpurnius Piso'yla birlikte triumvirlerin durumunu pekiştirmeye yardım eden Gabinius'un kaderleri birer uyarı niteliğindeydi. Syria Eyaleti'ne vali olarak gönderilen Gabinius, tahttan indirilen XII. Ptolemaios'a yardım etmek için kendi inisiyatifiyle ordusunu Mısır'a sokmuş, bundan da büyük kazanç sağlamıştı. Tüm servetine ve Pompeius'un desteğine rağmen hiç de popüler biri değildi ve MÖ 53'te Roma'ya döndüğünde sürgüne gönderilmişti.

Caesar'ın da benzer bir kadere mahkûm olması mümkündü ve kendisine dava açılması her koşulda politik açıdan ona zarar verecek, herhangi bir zayıflık belirtisi beraberinde yeni davaları getirecekti. Bu durumda Pompeius'un himayesine güvenip görevinden istifa etmesi son derece riskli olacaktı. Caesar'ı desteklemeye karar verse bile Pompeius'un onu

kurtarması mümkün olmayabilirdi. Cicero'nun sürgüne gönderilmesi, Pompeius'un her şeye kadir olmadığının bir işaretiydi. Caesar görevinden feragat etmesi durumunda bile hâlâ *imperium* sahibi olacak, kendisine Galya'daki zaferlerinden sonra bağışlanması neredeyse kesin olan zafer alayı dolayısıyla şehrin hemen dışında birkaç birlik askerle birlikte beklemesine izin verilecekti. Şehre girip *imperium*undan feragat etmediği sürece dokunulmazlığı bulunuyordu. Fakat bunu yapması durumunda tribünlerin çıkardığı yasaya uygun şekilde konsüllüğe aday olmasına izin verileceğini gösteren hiçbir belirti bulunmamaktaydı. Üç eyaletin ve on lejyonun komutasına sahipken eli güçlüydü. Bir yılı aşkın süredir mevkisine karşı girişilen saldırılardan sonra elindeki bu avantajdan vazgeçmeye niyetli değildi. Düşmanlarının onu yok etmeye kararlı olduklarını biliyordu. Pompeius'un tavırlarından ne düşündüğünü kestirmek de kolay değildi. MÖ 50'nin sonlarına yaklaşırken Caesar köşeye sıkıştığını hissediyor ve eski müttefikine fazla güvenmekten çekiniyordu.[15]

Bir asır sonra yaşayan şair Lucanus'a göre "ne Caesar kendisinden üstün birini kabul edebilirdi, ne de Pompeius bir eşiti". Ona göre Iulia'nın ölümünün ikili arasındaki yakın bağları koparması ve Crassus'un ölümünün her ikisi açısından da ikiye karşı tek savaşacakları yönündeki korkuyu ortadan kaldırmasıyla içsavaş neredeyse önlenemez bir hâl almıştı. Antik dünyada son derece yaygın olan bu görüşün doğru yanları bulunmaktadır. Fakat bu görüş içsavaşın engellenemez olduğunu ima eder ve bu tez çok abartılmamalıdır. Savaşın çıkmasına birkaç ay kala bile hem Caesar hem de Pompeius diğerinin geri adım atacağından veya en azından daha uygun şartlar önereceğinden emindi. Fakat uzun süren anlaşmazlık aralarındaki güvenin neredeyse yok olmasına sebep olmuştu ve bu da bir uzlaşmaya varmayı zorlaştırıyordu. İşin giderek ciddileşmesi ve aralarındaki iddialaşmanın artması, ikisinin de son anda bir hata yapacakları yönündeki endişeleri artırıyordu. Sonbaharda yapılan seçimlerin sonucu da gerilimi yükseltecekti. Üç sene üst üste yine bir Marcellus konsül olmuştu; mevkidaşı da asil ailelerden birine mensuptu. Galya seferleri sırasında Caesar'ın *legatus*u olarak görev yapan ve onun emrinde uzun süre kalan tek *patricius* olan Servius Sulpicius Galba'yı mağlup etmişlerdi. Appius Claudius ve Caesar'ın kayınpederi Calpurnius Piso da *censor* seçilmişti. Appius Claudius uygunsuz bulduğu kişileri Senato'dan tasfiye etmeye başladı (kendi kötü şöhreti göz önünde bu-

lundurulduğunda bu durum ironikti) ve bu şekilde görevden alınanların çoğu Caesar'la ilişkili kişilerdi. Bizim tarihçi olarak tanıdığımız Sallustius da bu sırada görevden alınacak ve Caesar'a katılacaktı. Curio'ya karşı düzenlenen bir saldırı Piso ve konsül Paullus tarafından engellenmesine rağmen Senato'da kavgaya yol açtı; tribün bu kavga sırasında *censor*un giysisini yırttı. Kâhin okulundaki boş bir mevkiye aday olan Domitius Ahenobarbus seçimlerde Marcus Antonius tarafından mağlup edilmeyi kendine yedirememiş, Antonius'un bir sonraki sene tribün seçilmesi de bu yaraya tuz basmıştı. Caesar'ın farklı farklı rakiplerini birleştiren tek şey ortak nefretleriydi ve aralarında fazla koordinasyon yoktu. Prokonsülün saldırısına açık olduğunu hissetmeleri düşmanlık ateşini körüklemiş, bunun sonucu olarak Caesar'ın da şüphe ve endişesi artmıştı. Bu durum uzlaşmayı zorlaştırıyordu.[16]

Bu bağlamda, gelişecek olaylardaki rolü büyük olan Marcus Antonius'un renkli kişiliğine de değinmeliyiz. Kudüs ve Mısır'daki harekâtlar sırasında Gabinius'un süvari birliklerine komuta eden Marcus Antonius yetenekli ve gözü pek bir asker olduğunu kanıtlamıştı. MÖ 52'de Caesar'ın *quaestor*u olarak göreve başlamış ve hem Vercingetorix'e karşı çıkılan seferlerde hem de bunu izleyen isyanlar sırasında görev yapmıştı. Antonius'un annesi Iulii ailesinin bir üyesi olduğundan (her ne kadar diğer kolundan da olsa) uzaktan akrabaydılar. Antonius'un dayısı MÖ 64'te konsül olarak görev yapan Lucius Iulius Caesar'dı. Roma usullerine uygun olarak genç asilzadenin babasının ve dedesinin adı da Marcus Antonius'tu. Zamanının önde gelen hatiplerinden biri olan dedesi MÖ 87'de Marius'un dönüşünü izleyen vahşet sırasında öldürülmüştü. Babasınaysa MÖ 74'te baş gösteren korsan problemiyle başa çıkma görevi verilmiş fakat Pompeius'un önüne serilen olanaklar kendisine tanınmadığından başarısız olmuş, kısa bir süre sonra da ölmüştü. Babası öldüğünde Antonius dokuz yaşındaydı. Annesi kısa bir süre sonra yeniden evlenecek ve Antonius gençlik yıllarını MÖ 63'te Cicero'nun emirleri üzerine idam edilen Catilina yanlısı komploculardan biri olan üveybabası Lentulus'un yanında geçirecekti. Bu durumun Antonius ile Cicero arasında nifak tohumları ekmiş olması mümkündür fakat ikisi arasındaki güçlü düşmanlığın henüz başlamış olduğu yönünde hiçbir veri yoktur. Caesar'ın ölümünden sonra Cicero'nun söylevleri (özellikle de ünlü hatip Demosthenes'in Atinalıları Makedonya kralı II. Philip-

pos tehlikesine karşı uyarmak için yaptığı kin dolu söylevlerden esinlenen *Phillipicae*) Marcus Antonius'un adını karalamıştır. Yine de tüm abartmalarına ve önyargısına rağmen Antonius'un eleştiriye açık birçok yönünün olduğunu başka kaynaklar doğrulamaktadır. Antonius'u çılgın partilere, şaraba ve kadınlara Curio'nun alıştırdığına inanıldığından daha önce bahsetmiştik (bkz. bu bölüm). İşin gerçeği ne olursa olsun, Antonius'un bu eğlenceli hayata büyük bir hevesle ve kendini hiçbir şekilde sakınmadan sarıldığı şüphe götürmez. Antonius tutkulu ve taşkın biriydi; her giriştiği işte kuvvet ve kararlılığını sergilerdi. Hem hitabeti hem de askeri tarzı (tabii sarhoşluğu ve hovardalığı da) yetenek veya eğitimden ziyade kişiliğinin sağladığı gücü gözler önüne sermektedir. Pompeius nasıl İskender'le karşılaştırılmaktan hoşlanıyorsa, o da Herakles'le bir tutulmaktan hoşlanan iriyarı biriydi. Tribün olarak görev yaparken sergilediği baskın kişilik, göz ardı edilmesini ve Caesar'ın karşıtları tarafından bastırılmasını zorlaştırıyordu. Caesar, incelik gerektiren pazarlıklar için İspanyalı bir atlı olan ve Roma'da temsilcisi olarak görev yapan Balbus'a güvenirken Marcus Antonius ise onun bir tür özel görevlisi işlevini görüyordu. Antonius'un davranışlarıysa prokonsülün taviz vermeye ya da ikinci kez konsül olduğunda radikal davranışlardan kaçınmaya yatkın olduğuna dair bir izlenim oluşturmaktan hayli uzaktı.[17]

"Zarlar Atıldı"

Dedikodu ve yanlış bilgilendirmenin gelişen krize büyük etkisi olmuştu. Ekim ayında Caesar'ın elindeki lejyonlardan dördünü Gallia Cisalpina Eyaleti'ne yığdığı yönünde haberler dolaşıyordu ve bu da savaş hazırlığı belirtisi olarak algılanmıştı. Aslında eyalette bulunan tek lejyon, bölgeyi barbar saldırılarına karşı korumakla görevli XII. Lejyon'du. Aralık ayının ilk günlerinde Marcellus her iki prokonsülü de görevinden alıp savaşı önlemek isteyen Senato'yu dağıttıktan kısa bir sonra Roma'ya ulaşan başka bir rapora göre Caesar halihazırda ordusunu toplayıp Roma'yı istila etmişti. Bunun yanlış bir rapor olduğunu bilmeyen konsül Senato'yu harekete geçmeye çağırdı. Çoğunluğu savaş yanlısı olmayan Senato, şüphesiz Curio'nun da teşvikiyle bu çağrıyı reddetti. Kendi mevkidaşının değil, seçimleri kazanmış ama henüz göreve

başlamamış olan konsüllerin eşliğinde Marcellus Pompeius'un huzuruna çıkarak, ünlü generale bir kılıç takdim etti ve ondan Cumhuriyet'i korumasını istedi. Kendisine, Parthlarla yapılacak savaş bahane edilerek Galya'dan çağrılan iki lejyonun komutası verildi ve daha fazla asker toplamakla görevlendirildi. Bu istek senato tarafından onaylanmadığından ve Pompeius'a herhangi bir acil yetki verilmediğinden bunların hiçbiri yasal değildi. Pompeius'un buna cevabı eğer gerekirse bu görevi kabul edeceği ve savaşacağı oldu. Asker toplamaya başladı ama saldırgan hareketlerden kaçınıyordu. Bunun nedenlerinden biri birliklerin henüz savaşa hazır olmaması, bir diğeriyse bahsedilen dedikodunun doğru olmadığının ortaya çıkmasıydı.

Roma kamu hayatı hiçbir şey olmamış gibi devam etmekteydi. Caesar henüz Roma'ya saldırmamıştı ve rakipleri de savaşı başlatan taraf olmaktan kaçınmaya kararlıydı. Marcellus ile Pompeius senatörlere kendine güvenlerini ifade eden, Caesar'a ise onları zorladığı takdirde savaşmaya kararlı olduklarını bildiren mesajlar göndermişlerdi. Büyük ihtimalle hâlâ prokonsülün geri adım atacağını ümit ediyorlardı. Caesar'ın bu konuda büyük bir dezavantajı vardı, şahsen pazarlık etmek için eyaletinden ayrılamıyor, mektup veya temsilcileri aracılığıyla iletişim kurmak zorunda kalıyordu. Curio, Senato'yu Pompeius'un asker toplama programını kınayan ve vatandaşlardan bu çağrıyı göz ardı etmelerini isteyen bir bildiri yayımlamak için ikna etmeye çalışıyordu. Fakat bunda başarısızlığa uğradı ve tribün olarak görev süresi diğer politik mevkilerden daha önce dolduğundan Caesar'a danışmak için Roma'dan ayrıldı. Caesar'ın temsilcilerinin yapmadıkları da yaptıkları ve söylediklerı gibi yakın takip altındaydı. 6 Aralık'ta Caesar'ın güvenilir adamı Hirtius şehre gelmiş fakat birkaç saat içinde ayrılmıştı. Ne Pompeius'u ziyaret etmiş, ne de ertesi sabah Metellus Scipio ile yapılması planlanan görüşmeyi beklemişti. Pompeius ve Cicero, bu durumu Caesar'la aralarındaki çatlağın artık tamir edilemeyecek bir boyuta geldiğinin işareti olarak yorumlamıştı. Tüm bunlara rağmen artık savaşı beklemelerine karşın bunu başlatan taraf olmak istemiyorlardı.[18]

1 Ocak itibariyle yeni konsüller göreve başladı. Muazzam borçların altında çırpınan ve Caesar'ın anlatımına göre ikinci bir Sulla olma arzusuyla övünen Lentulus, Marcellus'a kıyasla çok daha ileri gitti. Fakat tribün olarak göreve başlayan Marcus Antonius ile mevkidaşlarından

biri olan Cassius Longinus, meşaleyi Curio'dan devralmıştı. Caesar'ın yazdığı mektup ancak bu tribünlerin ısrarı üzerine Senato'da okundu ama konsüller konuyla ilgili görüşmeyi engelledi. Bu mektupta prokonsül Cumhuriyet adına gerçekleştirdiği büyük başarılardan bahsediyor, komutasından feragat etmesi isteniyorsa Pompeius'un da aynısını yapması gerektiği yönündeki ısrarını yineliyor ve bunun gerçekleşmemesi durumunda Senato'yu savaşla tehdit ediyordu. Bu sırada Roma'ya henüz varmış olan Cicero bunun "katı ve tehditkâr bir mektup" olduğunu söyleyecekti. Metellus Scipio'nun, Caesar'ın görevinden belirlenen günde istifa etmediği takdirde halk düşmanı kabul edileceği yönündeki tasarısı oylamaya açıldı. Senato'da kabul edilen tasarı Antonius ile Cassius tarafından derhal veto edildi. Özel görüşmelerde ise Caesar daha uzlaşmacı bir havadaydı ve Cato dahil olmak üzere önde gelen birçok isimle mektup ve temsilcileri aracılığıyla iletişime geçmişti. MÖ 52'de tribünler tarafından kendisine tanınmış olan ayrıcalıktan yararlanmasına izin verilmesi karşılığında Gallia Transalpina'dan vazgeçeceğine ve ikisi dışında tüm lejyonlarını dağıtacağına söz verdi. Böylece elindeki kuvvetlerin sayısı Pompeius'unkiyle eşitlenecek ve saldırıya geçmek için gereken sayıdaki askerden yoksun olacaktı. Savaşı engellemek için gereken her şeyin yapılmasını savunan ve çoğu senatörün kendisiyle hemfikir olduğu görüşündeki Cicero da bu pazarlıklara katıldı. Caesar'ın karşıtları ve dostlarıyla yaptığı görüşmeler sonucunda prokonsül bir taviz daha vererek sadece Gallia Cisalpina Eyaleti'ne ve tek bir lejyona razı oldu. Bu da yeterli olmamıştı. Cato, Senato önünde değil de özel olarak önerilen hiçbir anlaşmanın altına imza atamayacağını beyan etti fakat nihayetinde ne o, ne de en yakın müttefikleri Caesar'ın ikinci konsüllüğünün önünü açacak herhangi bir duruma izin vermeye niyetlilerdi. Aralık'ın son günlerine yaklaşırken Cicero, Pompeius'un açıktan açığa savaş arzuladığından şüpheleniyordu. Elimizdeki kaynaklar bu konuda fikir ayrılığındadır fakat Pompeius ilk öneriyi büyük ihtimalle reddetmişti. İkinci öneri ise (yani sadece bir lejyon ve Gallia Cisalpina) aklına yatmış ama bu öneri de Cato, Metellus Scipio ve diğerleri tarafından geçersiz sayılmıştı. Sonuç olarak bu şüphe ve nefret ortamında insanların birbirine güvenmesi zordu. Taraflar arasındaki mesafe de işleri zora koşuyordu. Galya'daki tecrübeli ordusunun başında olan Caesar ılımlıları bile korkutuyordu. Cazibesi o kadar uzaktan etkili değildi.[19]

Konsüllerin Caesar aleyhine çıkardığı tasarıların devamlı olarak Antonius ile Cassius tarafından veto edilmesi senato toplantılarını çıkmaza sokmuştu. Mesele zorluydu ve Antonius'un asabiyeti de pek yardımcı olmuyordu. Antonius tutkularına hâkim olmakta hep zorluk çekmişti. Seneler sonra Cicero halka hitap ederken onun "hep yaptığı gibi sözlerini kustuğundan" bahsedecekti. Bu olaydan birkaç hafta önce Senato'ya hitap eden Antonius, zehir zemberek bir konuşma yaparak Pompeius'un tüm kariyerine saldırmış ve askeri tehditlerde bulunmuştu. Akabinde Pompeius "Eğer zayıf ve değersiz *quaestor*u böyle davranıyorsa Cumhuriyet'i ele geçirdiğinde Caesar'ın kendisi nasıl olacak dersiniz?" yorumunda bulunmuştu. Tüm senatörleri şehir sınırının hemen dışındaki evine çağıran Pompeius, sarsılmaz desteğine ve eğer gerekirse savaşmaktan kaçınmayacağına güvenebileceklerini beyan etti. Caesar'ın kayınpederi Piso, Senato bir karar almadan önce kendisinin ve *quaestor*lardan birinin Gallia Cisalpina'ya gitmesi ve Caesar'la yüz yüze konuşabilmesi için 6 gün istedi. Başkalarıysa daha fazla sayıda elçi gönderilmesini istiyordu. Lentulus, Cato ve Metellus Scipio bu öneriye karşı çıkmayacak ancak tasarı hiçbir zaman uygulanmayacaktı. Bunun yerine MÖ 7 Ocak 49 tarihinde Senato'nun çıkardığı *senatus consultum ultimum* "konsüller, *praetor*lar ve tribünlerin yanı sıra şehre yakın tüm prokonsüllerin Cumhuriyet'i zarardan korumalarını" buyuruyordu. Her ne kadar Caesar'ın adı bu fermanda hiç geçmiyor olsa da (prokonsüllerle ilgili bölüm Pompeius'a merkezi bir rol vermek için düzenlenmişti) hedefinin kim olduğu açıktı. Caesar'ın iddiasına göre Lentulus, Pompeius, Cato, Scipio ve çok sayıda diğer rakibi savaşmaya kararlıydı. Bazıları için belki de bu gerçekten doğruydu fakat başkaları için bu ferman sonun yaklaştığı anlamına geliyordu; Caesar'a savaşarak istediğine ulaşamayacağı ve geri adım atması gerektiği gösterilmişti. Senato'nun çıkardığı yüce ferman olağanüstü hâl ilan edilmesi anlamına geliyordu; veto edilemezdi. Lentulus, Antonius ile Cassius'a Roma'da kaldıkları takdirde güvenliklerini sağlamasının mümkün olmadığını söyledi. İki tribün, büyük ihtimalle Caesar'ın 1 Ocak tarihinde Senato huzurunda okunan mektubunu getirmek için Roma'ya dönmüş olan Curio'yla birlikte köle kılığına girip kiralık bir at arabasının içinde şehirden kaçtı.[20]

Bundan sonraki birkaç gün içinde gelişen olayların kronolojisi kesin olarak bilinmemektedir. Caesar bir süredir Gallia Cisalpina'daydı; eya-

lete geliş sebebi Marcus Antonius'un (Caesar bölgeye varmadan önce kâhinlik seçimlerini zaten kazanmış olan Antonius, tribünlük görevi için adaylığını koymuştu) seçim çalışmalarına yardım etmekti. Caesar son zamanlarda eyaletinin sınırlarına yakın olan Ravenna kentinde konaklamaktaydı. Kendisine XIII. Lejyon ve 300 kadar süvari eşlik etmekteydi. Elimizdeki kaynakların iddiasına göre neredeyse tam kadro olan lejyondaki asker sayısı 5.000'i buluyordu fakat bu bilgiye nereden ulaştıkları tartışmaya açıktır. Lejyondaki asker sayısının kâğıt üzerinde göründüğünden az olması kuvvetle muhtemeldir. Sonbaharın ilk günlerinden beri ordusunu hareket halinde tutan Caesar, bazı lejyonları Pompeius'un İspanya'daki ordusundan gelecek tehdide karşı koyması için konuşlandırmıştı. Üç veya dört lejyonluk bir kuvveti de Alpler'in güneyinde kendisine katılması için hazır tutuyordu. Buna rağmen düşmanları savaş istediği sonucuna varmasın diye ordusunu bir yere yığmamaya özen gösteriyordu. Muazzam askeri tecrübeye sahip Pompeius'un, Caesar'ın İtalya'yı istila etmeye henüz hazır olmadığına inandığı açıktır. Ravenna'dan Arminium'a (günümüzde Rimini) giden yolun üstündeki bugüne kadar yeri tam olarak kesin biçimde tespit edilemeyen küçük bir nehir olan Rubicon*, İtalya ve Gallia Cisalpina arasında sınır kabul ediliyordu. Caesar kısa zaman içinde, Ocak ayının başında Senato'da şahsına yöneltilen saldırılardan, yüce fermanın oylamadan geçmesinden ve tribünlerin bunu izleyen kaçışından haberdar oldu. Bu haberler büyük ihtimalle kaçaklardan önce kendisine ulaşacaktı. Durum ne olursa olsun atak davranmaya karar verdi.

Commentarii bundan sonra gelişen olayları gelişigüzel bir biçimde anlatır; hatta Rubicon'dan hiç bahsetmez. Daha geç tarihli kaynaklar ise bu olayları daha detaylı bir biçimde betimlemektedir. Tüm günü Ravenna'da geçiren Caesar olağandışı herhangi bir şey yokmuş gibi işine devam ediyordu. Tarih büyük ihtimalle 10 Ocak'tı fakat antik dünyada önemi büyük olan bu günün kesin tespiti mümkün değildir. Caesar emrindeki *centurio* ve askerlerden bazılarını gizli silahlarla Arminium'u ele geçirmeye yollamıştı bile. Prokonsül eğitim gören gladyatörleri izleyerek ve inşa etmek istediği gladyatör okulunun planlarını gözden ge-

* Google İtalya haritasında Apeninlerin eteklerinden kaynaklanıp Ravenna ile Rimini arasından akarak Adriya Denizi'ne dökülen Fiume Rubicone adlı küçük bir ırmak bulunmaktadır-e.n.

çirerek birkaç saat harcadı. Gece vakti yıkanıp yemeğe gitti ve davet ettiği çok sayıda konuğu karşıladı. Her zamankinden çok daha erken bir saatte izin isteyen Caesar konuklarına kendisini beklemelerini söyledi. Kıdemli subaylarından ve hizmetkârlarından bir kısmı bu konuda uyarılmıştı ve dışarıda onu bekliyorlardı. Bu şahıslardan biri daha sonraları Plutarkhos ve Suetonius'un başvurduğu bir içsavaş tarihi yazacak olan Asinius Pollio'ydu. Bu sırada XIII. Lejyon'a ve süvari birliklerine emir gönderilmiş, hazır oldukları anda prokonsülü takip etmeleri iletilmişti. Caesar ve subaylarından bir kısmı kiralık bir at arabasında yolculuk ediyordu; Suetonius'un anlatımına göre arabayı yakınlardaki bir fırıncıdan ödünç alınan katırlar çekmekteydi. Gecenin karanlığında bu şekilde Arminium'a doğru yola çıktılar. Suetonius'un anlatımından ortaya çıkan komediye göre Caesar ve beraberindekiler gecenin karanlığında kaybolmuşlar, şafak söküp bölgeyi tanıyan birine sorana kadar nereye gittiklerini bilmeden dolanmışlardı. Ne Plutarkhos, ne de Appianos bu olaydan bahseder; onlara göre Caesar şafak söktüğünde Arminium'a varmıştı bile. 11 Ocak'ın erken saatlerinde *cohors*larının başında Rubicon'a gelmişti. Burada bulunan köprüyü geçmeden önce durakladığı, Pollio'nun da içinde bulunduğu subaylarına hitap etmeden önce sessiz ve derin düşüncelere daldığı söylenir. Bize aktarıldığına göre eğer nehri geçmezse kendisinin, geçerse de Roma dünyasının ödeyeceği bedelden bahsetmişti. Suetonius'un iddiasına göre bu sırada birden ortalıkta beliren doğaüstü bir varlık önce flüt çalarak sonra da askeri bandodan kaptığı bir borazana üfleyerek nehri aşmış, askerleri de aynısını yapmaları için yüreklendirmişti. Bu abartılı öykünün kaynağı Pollio olmasa gerek. Caesar'ın nehri geçerken söylediği ünlü sözleriyse büyük ihtimalle o aktarmıştı fakat burada da karşımıza biraz farklı versiyonlar çıkmaktadır. Plutarkhos'un iddiasına göre Caesar Yunanca konuşmuş, şair Menandros'tan bir dize okumuştur: "Zarlar atılsın!" (*aneristhe kubos*). Suetonius ise daha sık rastlanan Latince deyimi aktarmıştır: "Zarlar atıldı" (*iacta alea est*).[21]

Kumarbazlara özgü bu deyim kuvvetlerinin onda biriyle içsavaşa giren Caesar'ın durumuna son derece uygundu. Tüm ordusu yanında olsa bile düşmanlarının elindeki imkânlarla boy ölçüşemeyecek durumdaydı. Her ne kadar şu anda geriye bakarak Caesar'ın sonunda başarıya ulaşacağını biliyor olsak bile o anda bu sonuç kesin değildi; hatta kazanma

ihtimalinin düşük olduğunu bile söyleyebiliriz. Savaşmayı seçmesinin nedeni diğer alternatiflerin daha kötü olduğuna inanıyor olmasıydı. Cumhuriyet, yasaları görmezden gelen, tribünlerin geleneksel yetki ve haklarını tanımayı reddeden bir zümrenin egemenliği altındaydı. Caesar, yaptıklarının nedeninin aslen bu zümrenin kendisine saldırması olduğunu açıkça belirtiyordu. Roma dünyası bir kişinin *dignitas*ını korumaya, diğerlerininse onu yok etmeye olan kararlılığından dolayı karmaşa ve kan dolu bir geleceğe sürükleniyordu. Bundan önceki on sekiz ay boyunca iki taraf birbirine sürekli rest çekmişti. Tavırlar sertleşmiş, şüpheler artmış, aradaki güven tavize izin vermeyecek şekilde azalmıştı. MÖ 49'un Ocak ayında başlayan içsavaş Cato, Domitius Ahenobarbus ve yandaşlarının Caesar'a karşı duydukları keskin, neredeyse takıntılı sayılabilecek nefret olmaksızın gerçekleşemezdi; onun kamu hayatına konsül olarak dönmesini engellemek için ellerinden geleni yapmaya kararlılardı. Eğer Pompeius üstünlüğünü sergilemek ve hem Caesar'a hem de senatörlere onun gönlünü hoş tutmaları gerektiğini kanıtlamak için bu olayları bir fırsat olarak görmemiş olsa, tüm bunlar yine de gerçekleşmeyecekti. Son olarak eğer Caesar prestij ve konuma bu kadar değer veriyor olmasa bu savaş önlenebilirdi. Kazanacağı şey buna değiyorsa risk almaya hazır olduğunu hayatı boyunca göstermişti. Geri adım attığı (mesela *praetor*luk görevinden atıldığında) nadirdi ve bunu da sadece kariyerine devam etmesinin başka yolu kalmadığında yapmıştı. MÖ 49'daysa bu olasılık elinden alınmış veya en azından savaştığı duruma göre daha büyük olduğu görüntüsü veren risklerle kuşatılmıştı. Roma aristokrasisinin değer sistemi kararlılığa son derece önem veriyor, mağlubiyeti kabul etmeyen generallere büyük saygı duyuluyordu. Muhaliflerin yaptıklarının yasallığı tartışmaya açık olmasına rağmen sonuçta tek bir şeyin önemi vardı: Caesar, Rubicon'un kuzeyinde yasal olarak *imperium* sahibiydi, güneyindeyse değildi. Onu bunu yapmaya iten nedenler ne olursa olsun Caesar'ın nehri geçmesinin isyan niteliği taşıdığı şüphe götürmez bir gerçekti. Bu bağlamda düşmanları zaten zaferi kazanmışlardı çünkü Cumhuriyet adına savaşanlar onlardı. Catilina ve öncesinde de Lepidus nasıl ezilmişse Caesar'ı da öyle ezmeye kararlılardı. Caesar'ın askeri güce başvurması, istediğini politik yollardan elde etmeyi başaramadığının göstergesiydi. Zarlar atılmıştı, yuvarlanıyorlardı ve durduklarında üzerlerinde hangi sayının olacağını kimse bilmiyordu.

18. Bölüm

Yıldırım Harekâtı: İtalya ve İspanya, Kış-Sonbahar, MÖ 49

Sana sorum şu; durum ne? Ne oluyor? Benim gerçekten de hiçbir fikrim yok. Biri diyor ki "Cingulum bizim – Ancona'yı kaybettik; Labienus Caesar'ı terk etti." Roma halkının bir kumandanından mı bahsediyoruz yoksa Hannibal'dan mı? Tüm bunları haysiyetini korumak için yaptığını söylüyor. Gurur olmadan haysiyet nasıl olur? – *Cicero, yaklaşık MÖ 17-22 Ocak 49.*[1]

Bakalım bu şekilde herkesin desteğini kazanıp kalıcı bir zafere erişebilir miyiz? Biliyoruz ki gaddarlık yapanlar ne nefretin odağı olmaktan kurtulabildi ne de zaferleri kalıcı oldu – tek istisna tabii Lucius Sulla'ydı ve ben onu taklit etmek istemiyorum. Bu yeni bir fetih biçimi; merhamet ve cömertlik gösterdikçe gücümüz artıyor. – *Caesar, MÖ 49, Mart'ın ilk günleri.*[2]

İçsavaşın başlangıcında XIII. Lejyon'u teftiş eden Caesar, askerlere hitap etti. Caesar'ın eserinde düşmanları tarafından kendisine yapılan haksızlıklardan, eski dostu ve müttefiki Pompeius'un başarılarını kıskanıp nasıl bu kişilere katıldığından bahsetmiştir. Prokonsül aynı zamanda bu kişilerin halk tribünlerini veto haklarını kullanmaktan men ederek bu kutsal yetkiye karşı yaptıkları saygısızlığı -ki bu Sulla'nın bile yapmadığı bir şeydi- askerlerinin dikkatine sundu. Senato'nun *senatus consultum ultimum* kararı çıkarma hakkına sahip olduğunu reddetmiyordu fakat böyle bir yaptırımın gerekli olmadığını savunuyordu. Bu yetkinin hiçbir zaman böyle bir durumda değil, sadece Roma doğrudan tehlike altında olduğunda kullanıldığını belirtmekteydi. Elimizdeki bazı kaynaklara göre Caesar bunu vurgulamak için Antonius ile Cassius'u askerlerinin önüne çıkarmıştı. Roma'dan kaçarken kuşandıkları sefil kıyafetler hâlâ üzerlerinde olan tribünleri gören askerlerin son derece duygulandığı söylenir. Önce tribünlere acıyan askerlerin bu duyguları, hemen sonrasında sıradan vatandaşların haklarını korumak için oluşturulmuş bu yüksek mevkiyi ayaklar altına alan şahıslara karşı öfke-

ye dönüşmüştü. Bu teftişin Ravenna'da mı yoksa Rubicon'u geçtikten sonra Arminium'da mı yapıldığı açık değildir. Buradaki en önemli öğe askerlerin tepkisidir. XIII. Lejyon yedi sene önce Caesar tarafından kurulmuş ve tüm bu süre zarfında onun emrinde görev yapmıştı. Askerlerin, Caesar'ın kendilerini hep yaptığı gibi zafere taşıyacağına şüphesi yoktu. Ganimet, övgü ve nişan konusundaki cömertliğini de hatırlıyorlardı. Lejyon askerlerine verilen maaşı 125 *denarius*tan 225 *denarius*a çıkararak neredeyse iki kat artırmıştı. XIII. Lejyon'daki askerlerin çoğu büyük ihtimalle Po Nehri'nin kuzeyinden geldiğinden resmi olarak Latin statüsüne sahipti fakat Caesar onlara her zaman vatandaş muamelesi yapmıştı. Subaylar, yarım düzine kadar tribün ve altmış *centurio* mevki ve terfilerini ona borçluydu. Bu şahıslardan bazılarının prokonsüle Pompeius tarafından önerilmiş olması mümkündür; eğer vicdanları eski hamilerine sadık kalmalarını buyuruyorsa canlarına ve mallarına dokunulmadan ayrılmasına izin verilecekti. Tanınan bu seçeneklerden kaç kişinin yararlanmayı seçtiğini bilmiyoruz. Caesar'ın her rütbeden askere (sadece XIII. Lejyon'da değil ordu genelinde) büyük iyiliği dokunmuştu ve gelecekte de, özellikle terhis edilen askerlere bağışlanan topraklar göz önünde bulundurulduğunda bu lütufkâr davranışların devam etmesi beklenebilirdi. Caesar'ın rakiplerinin egemenliğinde olan bir Senato'nun bu konuda cömert olması pek mümkün değildi. Konuya pragmatik bir açıdan baktığımızda, içsavaştan Caesar'ın galip çıkması Galya'daki ordunun da çıkarları doğrultusunda olacaktı. Onun emrinde bu kadar sene görev yaptıktan sonra kumandanlarını iyi tanıyorlardı; rakipleri hakkındaysa fazla bilgiye sahip değillerdi.

İçsavaş süresince (hatta ölümünden sonra bile) Caesar'ın ordusunun sadakati gerçekten dikkate değerdi ama bunu birden ortaya çıkmış bir durum olarak görmemeliyiz. Bu sadakatin büyük bir kısmının komutanla subayları ve askerleri arasında gelişen bağdan kaynaklandığı açık. Caesar Galya seferleri süresince buna önem vermiş, askerlerini özenle eğitip ödüllendirmişti. Fakat olayın tek yönünün bu olduğunu veya politikanın bu hususta hiçbir rol oynamadığını düşünmek yanlıştır. Özellikle subayları, muhtemelen Roma'da olup biten hakkında detaylı bilgiye sahipti. Ordusunun büyük oranda (ve tabii bunun bir uzantısı olarak kendilerine de) Cumhuriyet'in yasal temsilcilerine uyuşmayacak davranışlarda bulunan bir grup senatör tarafından Caesar'a kötü muamele edildiği ka-

nısında olduğunu söyleyebiliriz. Hem varlıklı hem de mütevazı servete sahip birçok Romalının tribünlük makamıyla arasında güçlü duygusal bir bağ bulunmaktaydı. Caesar'ın askerlerinin tereddüt etmeden başka Romalılarla savaşacak duruma gelmesinde sadakat ve çıkarlarının yanı sıra adalet duygularının da etkisi olmuştu; haklarını istiyorlardı.[3]

Hangi tarafa katılacakları sorusu Caesar'ın askerlerinden çoğunu pek meşgul etmemişti ama Romalıların çoğunluğu için bu o kadar kolay değildi. Savaş başladığında halkın çok küçük bir kısmı taraflardan birine bağlıydı. Daha önceleri partizan bir çizgi izleyenlerden bazıları bile şimdi geri adım atmaya başlamıştı. Bu şahıslardan biri MÖ 50'de konsül olarak görev yaptığı sırada Pompeius'a kılıç takdim edip onu Cumhuriyet'i korumaya çağıran Gaius Claudius Marcellus'tu. İçsavaş başladığında belki de Caesar'ın yeğeniyle olan evliliği hatırına tarafsız kalmayı seçecekti. Calpurnius Piso'nun da damadına karşıt tarafı tutması beklenemezdi; zaten özellikle ilk aylarda savaşta önemli bir rolü olmayacaktı. Aile bağlantıları ve uzun süreli dostluk bağları taraf seçerken önemliydi ama Roma elit zümresinin küçük dünyasında yaşayan çoğu şahsın her iki tarafla da bağları olduğundan, çok sayıda insanı zor bir seçim bekliyordu. Çoğu kişi her iki tarafa karşı büyük bir bağlılık hissetmiyordu fakat Sulla ile Marius arasındaki savaşın akıllarda kalan hatıraları tarafsız kalmanın şahsi güvenliklerini sağlamayacağını ortaya koyuyordu. Servilia'nın oğlu Brutus, MÖ 78'de Lepidus isyanı sırasında babasını infaz eden Pompeius'la konuşmamaya her zaman özen göstermişti. Şimdiyse annesinin uzatmalı sevgilisinin haksız olduğuna karar veren genç adam, babasının katilinin emrinde savaşmaya hazır olduğunu beyan etti. Bu, bir yere kadar prensip meselesiydi fakat aile bağları göz önünde bulundurulduğunda başka bir karar vermesi beklenemezdi. Cato'nun evinde büyümüştü, dayısının felsefe sevgisini paylaşıyordu ve Appius Claudius'un kızıyla evliydi.[4]

Caesar'ın ordusunda yaşanan tek ciddi ayrılık, Ocak ayının başında Labienus'un gidişiydi. En başından beri Caesar'ın emri altında Galya'da savaşan kıdemli *legatus*, yüksek rütbeli subaylar arasında en yeteneklisi olduğunu kanıtlamıştı. Diğer *legatus*lara kıyasla *Commentarii*'de Labienus'a daha önemli bir yer verilmiştir. Bazı tarihçiler Labienus'un Galya'ya gelmeden önce (belki MÖ 60'ta) *praetor* olarak görev yaptığı kanısındadır ama bu tezi destekleyecek herhangi bir veri bulunmamakta-

dır. Eğer bu tez doğruysa içsavaş başladığında en azından elli yaşında ve uzun süredir konsül olabilecek yaştaydı. Caesar'ın hatırına Galya'daki seferler süresince kendi kariyerini askıya almıştı. Her ne kadar *legatus* olarak bir nebze şan ve şöhret kazanmış olsa bile aslan payı prokonsüle gitmişti. Bağımsız olarak gerçekleştirdiği harekâtların bir kısmı, özellikle de MÖ 54-53 ve 52'de asi kabilelere karşı gerçekleşenler, Labienus eğer subay değil de vali olsa kesinlikle kendisine zafer alayı hakkı tanınmasına yeterdi. Şan ve şöhreti paylaşmayı sevmeyen Caesar eline geçen serveti paylaşmak konusunda çok daha cömert olduğundan Labienus bu seferlerden büyük paralar kazanmıştı. Cicero, Labienus'un eline geçen servetten yakınanlardan biriydi. Muhtemelen Catullus'un da nefretine hedef olmuştu; tabii eğer şiirlerinde bahsedilen *Mentula*'nun, yani "hıyar" ya da "salak"ın Labienus olduğu varsayımı doğruysa. Caesar, Labienus'a karşı lütufkâr davranışlarına devam etmekte kararlıydı; hatta MÖ 48'de onu mevkidaşı konsül olarak almayı umuyor olması da kuvvetle muhtemeldir. MÖ 50 yazından beri *legatus*un sadakatiyle ilgili dedikodular ortalıkta dolanıyordu fakat Labienus'a olan güvenini sergileyen Caesar onu İtalya'ya (ve tabii düşmanlarına) yakın olan Gallia Cisalpina Eyaleti'ne yollamıştı. Bu jestin başarısızlıkla sonuçlanacağını ve Labienus'un Caesar düşmanlarına katılacağını biliyoruz. Belki de vicdanı bunu gerektirmişti: Pompeius'un ailesinin baskın olduğu Picenum bölgesinden geliyordu. Geçmişte Pompeius'un emrinde görev yaptığı ve kariyeri hususunda ondan yardım aldığı iddia edilmiştir. Tüm bunlar büyük ihtimalle doğru olmakla birlikte kişisel hoşnutsuzluğunun da muhtemelen payı vardı. Tarih boyunca çoğu başarılı generalin ortak noktası, sergiledikleri özgüvenin yanı sıra başkalarının yeteneklerini aşağılamaya ve onların şöhretini kıskanmaya yatkınlıklarıdır (Napoleon'un mareşalleri ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki müttefik kuvvetlerin generalleri akla geliyor ama örnekler bununla sınırlı değildir). Labienus en verimli yıllarını büyük ölçüde Caesar'a adamıştı ancak bunun yeterince takdir edilmediğini hissediyordu. Seferler sırasında kazanılan birkaç zaferin Caesar'ın değil, kendi yetenek ve icraatlarının sonucu olduğu kanısındaydı belki de. Elimizdeki kaynaklara göre rahatsız edici ve sevilmesi zor biriydi. Bir başkasının gölgesinde kalmaktan duyduğu rahatsızlık ve gerçek değerinin fark edilmediği yönündeki inancının kararında payı olması kuvvetle muhtemeldir. Caesar'ın (özellikle de kendi yeteneğinden yoksun

kaldığında) savaşı kaybedeceğine inanmış da olabilir. Labienus'un ayrıldığını duyan Caesar, bir jest daha yapmaya karar verdi ve tüm eşyalarının arkasından yollanmasını emretti.[5]

Doğru tarafı seçmekten çıkar ve kişisel avantaj sağlama isteği, savaşla yüzyüze kalan birçok kişi için önemliydi. MÖ 50'nin Ağustos ayında bile Cicero'nun mektup arkadaşı Caelius Rufus alaycı görüşünü dile getiriyordu:

> Bilirsin ki yasalara uygun olarak, kaba kuvvete başvurmaksızın gerçekleşen vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklarda insan daha onurlu olan davayı desteklemeli. Gelgelelim savaş ve asker ocağı söz konusu olduğunda güçlüyü desteklemek, en güçlünün davasını savunmak gerekir. Bu savaşta Senato'nun ve "avukatların" Pompeius'u destekleyeceğinden eminim; korkusu fazla, umudu az olanlarsa Caesar'a katılacak ki onun ordusunun üstünlüğü şüphe götürmez.[6]

Sözünün eri olan Caelius önde gelen şahıslar tarafından desteklenen ve davası haklı olan tarafa değil ordusu üstün olana katılacaktı. Güç dengesi konusunda herkes onunla hemfikir değildi. Caesar'ın emrinde Galya'daki seferler sırasında tecrübe kazanmış on lejyon ve Gallia Transalpina'da toplanan yirmi iki bağımsız *cohors*un (bu kuvvet iki lejyonla eşdeğerdi) yanı sıra Galya'dan ve Germen kavimler arasından toplanan destek ve müttefik birlikler vardı. Muharebe sırasında yaşanan kayıpların yanı sıra kaza ve hastalıklar (özellikle de en uzun süre görev yapan lejyonlar söz konusu olduğunda), bu birliklerde kâğıt üzerindeki sayının çok altında asker bulunduğu anlamına gelir. MÖ 49'un başında Caesar'ın emrinde büyük ihtimalle en fazla 45.000 lejyon askeri bulunmaktaydı fakat bu sayının 30.000-35.000 arasında olması mümkündür. Bu askerler düşmanın emrindekilere kıyasla çok daha üstündü. Bunun dışında Caesar'ın elinden alınan ve o anda Güney İtalya'da konuşlanmış iki lejyon vardı. Bunlardan biri olan I. Lejyon kurulduğunda Pompeius'a sadakat yemini etmişti fakat diğeri (XV. Lejyon adıyla kurulan bu birlik sonra III. Lejyon adını almıştır) Caesar tarafından, kendisi için kurulmuştu. Her iki birlik de Galya'da üç sefere çıkmıştı. Pompeius bu birliklerin eski kumandanlarından hoşnut olmadığı yönündeki iyimser raporların fanteziden ibaret olduğunu hızla fark ediyordu. En azından şimdilik bu askerlere, eski yoldaşlarına ve generallerine karşı çıkmayı

emredecek kadar güvenmiyordu. İspanya eyaletlerinde tam tekmil ve eğitimli yedi lejyonu vardı fakat bu lejyonlar Caesar'ın askerlerinin yıllar boyunca kazandıkları zaferlerle gelişen savaş tecrübesinden yoksundu. Daha önemlisi, uzakta olduklarından savaşın ilk evresinde rol alamayacaklardı. Pompeius ve müttefikleri Caesar'a nazaran daha fazla askere, paraya, hayvana ve teçhizata sahipti. Eli silah tutan erkeklerin askere katılmak için sıraya gireceği öngörülüyordu ve konsüller yanlarında olduğundan devletin tüm olanakları da emirlerine amadeydi. Pompeius, İspanya, Kuzey Afrika ve bütün Doğu'da, davasına askeri ve finansal anlamda yardım edebilecek çok sayıda yandaşa ve ilişkiye sahipti. Ancak tüm bu kaynakları kullanıma sokmak, orduyu toplamak, teçhizat sağlamak, lojistik desteği organize etmek ve acemi askerleri eğitmek zaman alacaktı. Pompeius ve müttefiklerinin savaştan önceki aylarda Caesar'a karşı bu kadar katı davranmalarının nedenlerinden biri, onu ezecek askeri güce sahip olduklarına inanmalarıydı. Bu fikirlerinde aşağı yukarı haklı olsalar da, iş Caesar'ın onlara hazırlanmak için zaman verip vermeyeceğine kalıyordu.

İtalya Seferi, Ocak'tan Mart'a Kadar

Caesar'ın Rubicon'u geçtiği haberi, karşıtlarını hayrete düşürdü. Ocak ayında arazideki ordunun tedariğini sağlamak son derece zordu. Daha önce ortaya çıkan dedikodulara rağmen Caesar'ın ordusunun büyük bir çoğunluğunun hâlâ Alpler'in kuzeyinde olduğunun büyük ihtimalle farkındaydılar. Bu şaşkınlık aynı zamanda *senatum consultum ultimum* kararı çıkıp savaş hazırlığına başlanmasına rağmen karşıtlar arasındaki birliğin ve üstün kuvvetlerinin sonucu olarak Caesar'ın önünde sonunda geri adım atacağına hâlâ inandıklarının işaretidir. Belki de tam anlamıyla harekete geçmeden önce sefer mevsiminin gelmesini bekleyip elindeki kuvvetleri bir yerde yoğunlaştıracağını, hatta pazarlığa devam edeceğini umut ederek savunmada kalacağını varsayıyorlardı. 7 Ocak'ı takip eden günlerde Senato şehir sınırları dışında birçok kez toplanmış, bu toplantılarda Pompeius senatörlerin yüreklerine su serpmeye uğraşmıştı. Kayınpederi Metellus Scipio'ya Syria Eyaleti'nin komutası verildi, Domitius Ahenobarbus ise prokonsül olarak Gallia Transalpina'ya atan-

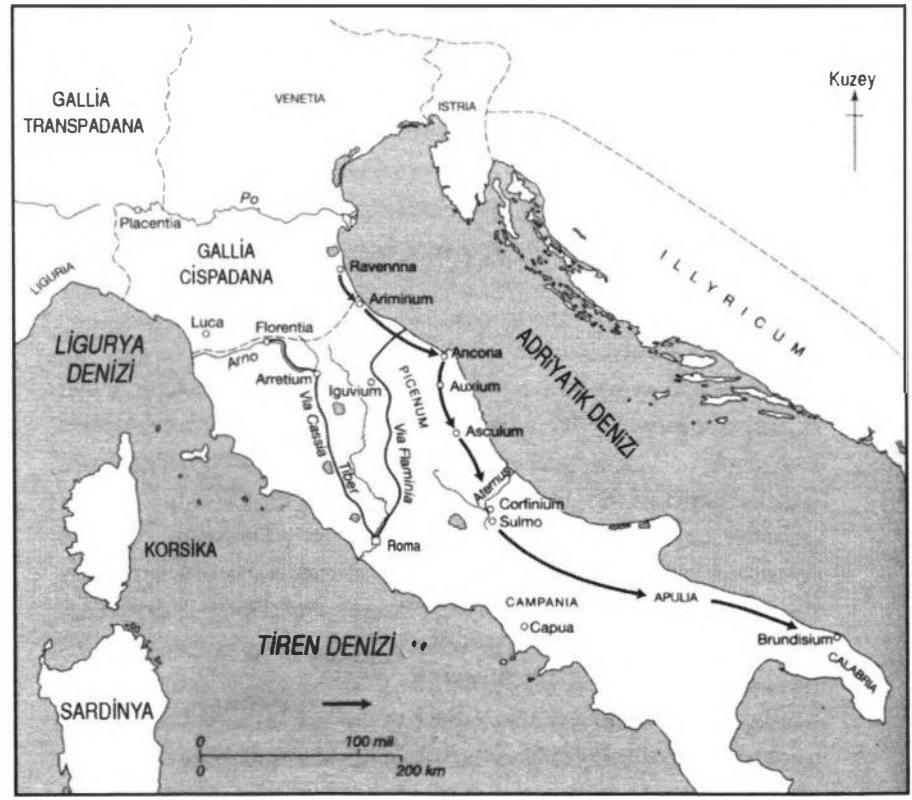
dı. Caesar'ın *Commentarii*'de anlattığına göre bu kararların teamüle uygun olarak Halk Meclisi tarafından onanmasına bile gerek duyulmamıştı. Buna rağmen senatörlerin her ikisi de göreve giden *magister*lere özgü seremonileri yerine getirdi. Bunların hemen akabinde başka görevlere tayin edilen *propraetor*larla birlikte şehirden ayrıldılar. Bu *propraetor*lardan birine Gallia Cisalpina'nın valiliği verilmişti. Caesar'ın rakipleri ona kuvvet kullanarak karşılık vermeye karar vermiş olsalar da henüz buna hazır değillerdi. Asker, silah ve teçhizat toplanmaya başlanmıştı fakat neresinden bakılırsa bakılsın İtalya'nın bir istilaya karşı koymaya hazır olduğu söylenemezdi. Aslında Caesar da hazır değildi; elbette harekete geçmeden önce emrinde daha çok askerin olmasını isterdi. Emrindeki birliklerden birçoğuna haber yollayarak kendisine katılmalarını emreden Caesar, bunun gerçekleşmesinin zaman alacağının farkındaydı. Düşmanları hazırlıksızdı ve beklemek onların güç kazanmasına olanak tanıyacaktı. Kendisine açık bir avantaj sağlamadığı sürece beklemeyi hiç sevmeyen Caesar, sadece XIII. Lejyon'la birlikte ilerlemeye başladı.[7]

Askerlerinin zaten sızmış olduğu Arminium'da herhangi bir direnişle karşılaşmadı. Bir süre burada kalan Caesar, Antonius komutasında beş *cohors*u Arretium'u (günümüzde Arezzo) işgale etmeye gönderirken, Pisaurum, Fanum (günümüzde Fano) ve Ancona'ya da birer *cohors* yolladı. Bu birlikler yine hiçbir direnişle karşılaşmadı. Rubicon'un geçildiği haberi Roma'ya 17 Ocak'ta ulaştı. Caesar'a karşı koyacak kuvvetlerden yoksun olduğunu fark eden Pompeius, belli başlı müttefikleriyle birlikte şehirden ayrıldı. Bu, tüm yüksek memurların Roma'yı terk ettiği ve kamu hayatının normal şekilde yürümesinin mümkün olmadığı anlamına geliyordu. Sulla ve Marius'un şehre girişlerinde dökülen kanı hatırlayan birçok tarafsız senatör de şehirden ayrılmayı seçti. Birçokları ise taşradaki villalarına çekilmiş, fırtınanın dinmesini beklemeye karar vermişti. Bu sırada bazı gayri resmi elçiler Caesar'ı Arminium'da ziyaret etti. Bunlardan biri birkaç sene boyunca Caesar'ın yanında *legatus* olarak görev yapmış eski konsülün oğlu Lucius Iulius Caesar'dı. Pompeius'tan getirdiği mesaja göre, onun yaptıkları kişisel düşmanlıktan değil, Cumhuriyet'e olan görevinden kaynaklanıyordu. Eski müttefiki Caesar'dan görevinden gönüllü olarak feragat etmesini ve böylece içsavaşı önlemesini istiyordu. Benzer bir teklif *praetor* Lucius Roscius tarafından da iletilmişti. Caesar buna cevaben tek yapmak istediğinin Roma halkı tarafından kendisine

tanınan hakları kullanmak olduğunu beyan etti. Düşmanları bir süredir asker topluyordu. Eğer istedikleri barışsa Pompeius eyaletine gitmeliydi, böylece ikisi de aynı anda istifa edebilir ve (İtalya'daki diğer kuvvetler de dahil olmak üzere) ordularını dağıtabilirlerdi. Tüm bunların yanı sıra Pompeius'tan gelip kendisini bizzat görmesini istedi. Genç Lucius Caesar artık Apulia'daki Teanum kasabasında bulunan Pompeius'a 23 Ocak'ta ulaştı. Cicero bu olaydan iki gün sonra şunları yazacaktı:

> Kendi eyaleti dışında istila ettiği yerleşimlerden tüm askerlerini çekmesi şartıyla [Caesar'ın] koşulları kabul edildi. Dediler ki bu gerçekleştikten sonra şehre dönmeli ve konuyu Senato'da halletmeliyiz. Umarım barış hâlâ mümkündür. Liderlerden biri aceleci budalalığına üzülüyor, diğeriyse elindeki kuvvetlerin azlığına.[8]

Caesar da mektup yoluyla bu tekliften haberdar edilmişti. Caesar'ın kendisinin de sonradan belirttiği üzere teklif şu demekti: "Galya'ya geri dön, Arminium'u terk et ve ordunu dağıt." Caesar'a göre bu hiç de "adil bir teklif" değildi. Pompeius'un ne kendi eyaletine dönmesi için herhangi bir tarih verilmiş, ne de istifasından veya ordusunu dağıtmasından konu açılmıştı. Ani hamlesiyle ele geçirdiği askeri avantajdan feragat etmesi istendiği açıktı. Rakipleri geri çekilmesini ve isteklerini Senato'da uyumlu bir şekilde dinleyecekleri konusunda kendilerine güvenmesini istiyorlardı. Caesar'ın bundan çıkan sonucun son on sekiz aydır gerçekleşen tartışmalardan daha farklı olacağına inanması için hiçbir neden yoktu. Pompeius ve müttefikleri Caesar'ın şartlarını kabul edeceğine pek inanmadıklarından asker toplamaya devam ediyorlardı. Tabii Caesar da ilk adımı atıp eyaletine dönecek kadar onlara güvenmiyordu. Özellikle de Pompeius'un yüz yüze görüşmeye yanaşmaması Caesar'ı çıkmaza sürüklüyordu. Geçmişte ikilinin arası son derece iyiydi ve Caesar eski damadıyla bir anlaşmaya varabileceğinden emindi. Pompeius'un ise Caesar'ın ikna kabiliyetine dayanamayacağına inanıyor olması mümkündür. Suikasta uğramaktan büyük bir korku duyan ve daha önce içinde bulunduğu içsavaşın kanlı hatıralarını hâlâ taşıyan Pompeius'un böyle bir buluşma riskine girmek istememesi şaşırtıcı değildir. Fakat önünde sonunda bu konudaki en büyük engel Cato ve diğer yeni müttefikleriyle arasındaki ilişkiydi. Bu ittifak henüz yeniydi; Caesar'la arasındaki arkadaşlıksa eski ve uzun süreliydi. Kendi hisleri ne olursa olsun Pompeius, Caesar'la

İtalya Seferi MÖ 49.

şahsen buluşması durumunda yeni müttefiklerinin sadakat ve iyi niyetine güvenemeyeceğinin farkındaydı. Cato, Pompeius'u kriz bitene ve asi prokonsül yenilene kadar başkumandan ilan etmek için Senato'yu ikna etmeye çalışıyordu. Bu tasarı bir başkasının emrinde savaşmayacak kadar mağrur olan konsül ve prokonsüller tarafından reddedilmişti. Müttefikler arasındaki kıskançlık ve şüphe bir anlaşmaya varılmasını en az düşmanlar arasındaki güvensizlik kadar zorlaştırıyordu.[9]

Caesar ilerlemeye devam ediyordu. Bu sırada Iguvium kentinin *propraetor* Quintus Minucius Thermus'un komutasında beş *cohors* tarafından tutulduğu fakat kent ahalisinin kendisini desteklediği yönünde bir rapor eline geçti. Arminium'daki iki ve Pisarum'daki bir *cohors*tan oluşan kuvvet Curio'nun komutasında kente doğru harekete geçti. Ther-

mus geri çekildi, emrindeki acemi askerler firar edip evlerine döndü ve Curio Iguvium'da sevinçle karşılandı. Kent halkının iyi niyetine güvenen Caesar önce Auxinum'u, sonraysa Pompeius'un ailesinin anayurdu Picenum'u işgal etti. Birkaç esirin alındığı küçük çaplı bir çarpışma yaşansa da halk genel olarak Caesar ve emrindekilere karşı gelmiyordu. Caesar'ın düşmanları halkın desteğinden yoksundu ve Caesar'ın askerleri yağma gibi halkı kendilerine düşman edecek davranışlardan kaçınıyorlardı. Hatta Pompeius'un askerlerinden bir kısmı Caesar'ın ordusuna katıldı. Caesar'ın Galya'dan kazandığı parayla birçok yerleşime gönderdiği hediyeler hâlâ akıllardaydı. Caesar'ın da belirtmekten hoşlandığı üzere Labienus'un en güvendiği yerleşim Cingulum bile gönüllü olarak kendisine kapılarını açmıştı.[10]

Şubat ayı gelip çattığında Caesar XIII. Lejyon'un müfrezelerini yeniden bir araya getirmiş ve XII. Lejyon da kendisine katılmıştı. Asculum'da Pompeius yanlısı bir birlik daha kendisinden kaçtı ve Corfinium'a kadar ciddi hiçbir direnişle karşılaşmadı. Bu kuvvete henüz eyaletine doğru yola çıkmamış olan Domitius Ahenobarbus komuta etmekteydi. Ahenobarbus, subaylarıyla birlikte otuzu aşkın *cohors*dan oluşan bir kuvvet toplamayı başarmıştı fakat bu kuvvet acemi askerlerden oluşuyordu. Bunlar Caesar'ın tecrübeli askerleriyle karşılaşınca ne olacağını bildiğinden Pompeius, Ahenobarbus'tan şehri savunmaya kalkışmamasını istemişti. Kendisi I ve II. lejyonların yanı sıra yeni oluşturulan bazı başka birliklerle çok daha güneydeki Apulia'daydı. Ahenobarbus'a emir verebilecek yetkiden yoksun olan Pompeius'un tek yapabildiği kasabayı terk edip kendisine katılması için ona mektup yazmaktı. Fakat Domitius Ahenobarbus fikrini kolay değiştiren biri değildi ve cevaben yazdığı mektuplarda Pompeius'u yardıma çağırıyordu. Elbette Caesar'ın ordusunda ise böyle stratejik ayrılıklar bulunmuyordu. Caesar kasabanın dışındaki köprüyü yıkmaya çalışan bir grup *cohors*u dağıtarak Corfinium'a yaklaştı. Kısa bir süre sonra Sulmo kasabasından gelen talep üzerine Antonius'u ordunun dörtte biriyle birlikte yardıma gönderdi. Kansız kazanılan yeni bir zaferde Pompeius yanlısı bir komutanı ele geçirdi. Caesar'ın huzuruna çıkarılan kumandanın gitmesine izin verildi. Bu arada Caesar'ın ordusu Corfinium kuşatması için erzak topluyordu. Üç gün içinde VIII. Lejyon'un ve lejyon askerleri gibi eğitim görüp donatılmış Gallia Transalpina'dan yirmi iki *cohors*un katılımıyla Caesar'ın

ordusu daha da güçlenmişti. Bu birlikler yerleşimin etrafına inşa ettikleri kalelerle güçlendirilmiş surla kasabayı abluka altına almaya koyuldu.

Abluka tamamlanmadan önce Pompeius tarafından Domitius Ahenobarbus'a gönderilen son mektup ünlü generalin Corfinium'a yardıma gelmeyeceğini açıkça belirtiyordu. Kasabayı savunamayacağına en sonunda ikna olan Ahenobarbus, emrindeki askerlere yardımın yolda olduğunu söyledi ama bir yandan da kaçışını planlamaya başladı. Ne var ki gitgide daha şüpheli bir hâl alan davranışları gerçeği askerlerine açık etti. Tribünlerden, *centurio*lardan (eğer *cohors*ların tam kadro olduğunu varsayarsak bu subayların sayısı iki yüzdü) ve rütbesiz erlerin temsilcilerinden oluşan bir konsey durumu tartışmaya başladı. Askerlerden bir kısmı Ahenobarbus ailesiyle aralarında güçlü bağlar bulunan Marsi kabilesine mensuptu. En başta kumandanlarına son derece sadık olan, hatta diğerlerini kaba kuvvetle tehdit eden bu askerlerin hisleri, liderlerinin firar etmeye kararlı olduğuna ikna olduklarında değişmeye başladı. Ahenobarbus'u tutuklayan askerleri derhal Caesar'a elçiler göndererek teslim olmak istediklerini bildirdiler. Bu gelişme Caesar'ı mest etmişti; her ne kadar eninde sonunda kuşatmayı kazanacak da olsa bu onu birkaç hafta oyalayacaktı. Şimdiyse durum yedi gün içinde çözülmüştü. Buna rağmen Caesar kasabaya hemen girmekten çekiniyordu; gece yaklaşıyordu ve lejyonerlerinin kasabanın karanlık sokaklarına girdiklerinde kendilerine hâkim olacaklarına pek inanmıyordu. Ordusu şu ana kadar hiçbir yeri yağma etmemiş, geçtiği yeri yakıp yıkmamıştı. Kasabaya girmek yerine firarları engellemek için ordusunu gece boyunca Corfinium'u çevirecek şekilde konuşlandırdı. Şafak yaklaşırken Pompeius yanlısı kıdemli subaylardan biri ve MÖ 57'de konsül olarak görev yapmış Publius Cornelius Lentulus Spinther, Caesar'a teslim oldu ve diğer tüm kıdemli subaylar onu izledi.

Caesar'ın çizdiği Ahenobarbus portresi pek onur verici değildir ama elimizdeki diğer kaynaklar bu konuda daha da acımasızdır. Bir iddiaya göre intihara karar veren Ahenorbarbus doktorundan zehir talep etmişti. Caesar'ın tutsakları infaz etmediğini öğrendiğinde bu aceleci kararından pişmanlık duymuş, doktoru kendisine aldığı ilacın tamamen etkisiz olduğunu bildirince de sevinmişti. Hemen sonrasında Domitius Ahenobarbus on yıldır en büyük düşmanı olduğu Caesar'a teslim oldu. Büyük ihtimalle 21 Şubat'ta teslim olan Pompeius yanlıları arasında elli

senatör ve atlı sınıf mensubu bulunmaktaydı. Bu şahısları huzuruna çağıran Caesar, yasadışı muameleye maruz ve savaşmaya mecbur kaldığını yineledi; geçmişte bu şahıslara gösterdiği lütuftan dem vurdu. Hemen sonrasında hepsini serbest bıraktı. Caesar tüm seferi boyunca aynı politikayı izlemişti fakat şimdiye dek bu kadar çok sayıda seçkin şahıs merhametinden yararlanmamıştı. Ahenobarbus askerlerine ödeme yapmak için hazineden 6 milyon *sestertius* çekip kasabaya getirmişti. Bu para kasabanın *magister*leri tarafından kendisine önerilmişti ama Caesar bu paranın düşmanlarına geri yollanmasını emretti; hakkında "adamın canını bağışlasa da, parasını bağışlamıyor" diye düşünülmesini istemiyordu. Teslim olan askerlerden kendine bağlılık yemini etmeleri istedi. Bu askerler yakında Curio'nun komutasında Sicilya ve Afrika'da Caesar adına çarpışacaktı.[11]

Corfinium'da gösterdiği merhametle şöhret kazanan Caesar'ın propagandasının merkezinde ılımlı yaklaşımları bulunuyordu. Herkes onun Sulla veya Marius -hatta her ne kadar kimse bunu söylemeye cüret edemese de- "genç kasap" lakabını kazanan Pompeius gibi davranmasını beklemişti. Aksine, askerleri sıkı disiplin altındaydı; yağmadan kaçınıyorlar, sadece direnişle karşılaştıkları zaman şiddete başvuruyorlardı. Her ne kadar Lentulus ve Ahenobarbus kendisine karşı yeniden savaşacak olsalar da Caesar en büyük düşmanlarını bile serbest bırakmıştı. İtalya halkının büyük çoğunluğu içsavaşın çıkış nedenlerini fazla umursamıyordu. Halk hem Pompeius'a, hem de Caesar'a Cumhuriyet'e üstün hizmetleri dolayısıyla büyük saygı duymaktaydı. Eğer Caesar'ın lejyonları İtalya'da yıkım ve katliama yol açsaydı halkı kendilerine düşman edebilirlerdi. Merhamet politikası pratik açıdan da mantıklıydı.

Pompeius'un birkaç ay önce söz verdiği üzere İtalya toprağından ordu fışkırmadı. Senatörlerden biri iğneleyeci bir biçimde, belki de büyük generalin ayağını yere basmasının zamanının geldiğini söyledi. Pompeius Roma'nın savunulamayacağına uzun zaman önce karar vermişti. Daha sonralarıysa acemi askerler tarafından desteklenen iki tecrübeli lejyonla -ki bunlara güvenebileceğinden de emin değildi- Caesar'ın İtalya'da alt edilemeyeceği fikrine vardı. Bunun yerine savaşı Yunanistan'a taşımayı düşünüyordu; burada hem kuvvetlerini eğitebilecek hem de doğu eyaletlerinin yardımıyla muazzam bir ordu toplayabilecekti. Bu, diğer senatörler nezdinde popüler bir karar değildi; bu yüzden mümkün olduğu kadar

planlarını Caesar'dan saklamak amacıyla da bu fikri önceleri kimseye açmamıştı. Corfinium'daki karşılaşma Pompeius'a üç lejyon asker kaybettirmişti fakat ünlü general kuvvetlerinin geri kalanını Brundisium'da (günümüzde Brindisi) toplamayı başardı. El konulan tüccar gemileriyle Adriyatik Denizi üzerinden asker ve teçhizat nakliyatı başlamıştı. Büyük çaplı organizasyonlar konusunda her zaman başarılı olan Pompeius, bu uzun ve karmaşık süreci de kendisinden beklenecek kadar mahir bir şekilde idare ediyordu.[12]

Caesar 9 Mart'ta Brundisium'a ulaştı. Emrinde altı lejyon vardı. VIII, XII ve XIII. lejyonlara yeni askerler ve Gallia Transalpina'dan toplanan *cohors*lar eşlik ediyordu. Bu birliklerden bazıları yakında V. Alaudae ("Tarlakuşu" anlamına gelen bu lakap büyük ihtimalle miğfer sorgucunun şeklinden veya kalkan üstündeki süslemelerden türemişti) adı verilen yeni bir lejyonda toplandı. Caesar askerlerine limanın dar ağzını kapatmak için engeller oluşturmalarını emretti. Savunmacılarsa mühendislik becerilerini bunun önüne geçmek için kullanıyorlardı. Pazarlık girişimleri yapıldı ama bunlardan sonuç alınamadı ve Pompeius, Caesar'ın kişisel görüşme isteğini bir kez daha reddetti. Pompeius ve beraberindekiler hazır oldukları anda, yani 17 Mart gecesi şehri boşaltacaklardı. Pompeius neredeyse tüm askerleriyle birlikte firar etmeyi başarmıştı; geride sadece Caesar'ın askerlerinin inşa ettiği engele takılan iki gemi kalmıştı. Düşman Caesar'ın askerlerine karşı çok sayıda tuzak kurmuştu fakat bu tuzakların yeri şehir ahalisi tarafından orduya gösterildi (Caesar'a göre bunun nedeni Pompeius'un yandaşlarına karşı duydukları öfkeydi ama askerlerin elinde zarar görmek istememeleri de bunda şüphesiz büyük bir pay sahibiydi). Pompeius, etrafında büyük bir ordu kurabileceği hatırı sayılır bir kuvvetle kaçmayı başarmıştı. Hazır olduğunda, Sulla'nın başarıyla yaptığı gibi İtalya'yı Yunanistan'dan işgal edecekti. Pompeius da zaten sıkça belirtmekteydi: "Sulla yaptı, ben niye yapmayayım?"[13]

Roma

Caesar'ın şimdilik onu takip etmesi mümkün değildi. Pompeius yanlıları bölgedeki tüccarların gemilerinin çoğuna el koymuştu ve başka yerlerden gemi toplayıp buraya getirmek zaman alacaktı. Caesar ise

beklemekten hoşlanmıyor, savunmada kalıp önceliği düşmanlarına kaptırmak istemiyordu. Bahar gelmiş, orduların rahatlıkla arazide kalabileceği sefer sezonu başlamıştı. Ordusunun büyük kısmı (yedi lejyonun yanı sıra müttefik ve destek birlikler) hâlâ Alpler'in kuzeyindeydi. Pompeius'un elindeki en tecrübeli lejyonlarsa kumandanlarıyla araları kesilmiş vaziyette İber Yarımadası'nda olup *legatus*ların komutası altındaydı. Şu anda hareketsiz olmalarına rağmen bu durum sonsuza kadar uzun sürmez, özellikle de Caesar kuvvetlerini toplayıp Yunanistan'ı denizden istila etmeye hazırlanırsa, değişirdi. Oysa İspanya'yı işgal etmek için gemiye ihtiyacı yoktu; oradaki kuvvetler de aynı şekilde Galya veya İtalya'ya kolaylıkla girebilirdi. Aksine, Pompeius'un ordu kurup eğitmesi uzun zaman alacağından MÖ 49'da Yunanistan'dan İtalya'yı işgal etmesi mümkün değildi. Buna rağmen Pompeius'un hareketsiz olduğunu da söyleyemeyiz: O ve müttefikleri eyaletlerden İtalya'ya giden erzak yollarını kesmeye uğraşıyordu. İspanya'daki orduları bertaraf etmek Caesar'a savaşı kazandırmayacak olmasına karşın Pompeius'un en tecrübeli askerlerini elinden alacak ve onu zayıflatacaktı. Yararlı ve en önemlisi de yapılması mümkün bir hamleydi bu. Caesar tereddüt etmeden İspanya'daki Pompeius yanlılarına saldırma kararı aldı. "Generali olmayan bir orduyla" savaşmaya gittiğini, Yunanistan'da Pompeius'un karşısına çıktığındaysa "ordusu olmayan bir generalle" savaşacağını söyleyerek eğleniyordu. Aynı zamanda Curio da Sicilya'ya giderek adanın tahıl fazlasını İtalya'ya göndermeye devam etmesini sağlayacaktı. Başka bir kuvvetse Sardinya'yı almaya gönderilmişti.[14]

Tüm İtalya Caesar'ın kontrolü altındaydı ve surla çevrili tek bir kasaba veya şehir bile ona direnmemişti. Zamana karşı yarışan Caesar derhal İspanya'ya doğru yola koyuldu; geçen her ayla birlikte Pompeius daha da güçlenecekti. *Magister*lerin çoğu ve seçkin senatörlerden bir kısmı rakipleriyle birlikte ayrılmıştı. Geride kalan senatörlerin sayısı daha fazlaydı fakat bu şahıslar henüz tarafsızdı. Caesar Senato'nun toplanmasını istiyor, bu kriz zamanında bile devletin tüm birimlerinin işlemeye devam ettiği izlenimini yaratmak için uğraşıyordu. Düşmanları gerçek Cumhuriyet'i temsil ettiklerini iddia ediyorlardı. Caesar'ın amacıysa bu iddiaya meydan okumak, devletin olması gereken yerde yani Roma'da halen işlediğini göstermek, davasının haklı olduğunu ve Cumhuriyet'e karşı değil, gücü ele geçiren bir hizibe karşı savaştığını

gözler önüne sermekti. Bu yüzden 1 Nisan'da yapılacak oturuma olabildiğince çok sayıda senatörün katılmasını istiyordu. Caesar taraftarları mektup aracılığıyla hâlâ İtalya'da bulunan Cicero'yu katılmaya ikna etmeye uğraşıyordu. Ünlü hatip elinden geldiğince savaş çıkmasını önlemeye çalışmış, başkalarında gördüğü savaş hevesi onu korkutmuştu. Savaş başladığındaysa Roma'nın hızla terk edilmesini şaşkınlıkla karşılamış, Pompeius'un İtalya'yı tamamen terk etme planı onu tiksindirmişti. Cicero'nun Pompeius'a duyduğu şahsi sadakat eski ve derindi; başından beri içgüdüleri ve mantığı, ne olursa olsun ünlü generalin tarafını tutmasını buyuruyordu. Pompeius ise ünlü hatibi sıkça hayal kırıklığına uğratmış, ona istediği övgülerde bulunmamış, Crassus ve Caesar'la ittifak yapmış ve en önemlisi Clodius, Cicero'yu sürgüne gitmeye zorladığında onu yalnız bırakmıştı. Tüm bunlara rağmen ikili arasında hâlâ derin bir dostluk bağı bulunuyordu ve ünlü hatip bu büyük adamın tam potansiyeline erişip Cumhuriyet'i göklere çıkaracağı konusundaki umudunu yitirmemişti. Pompeius ve başka senatörler, Cicero sürgünden döndüğünden beri onu Caesar'la arkadaşlık kurmaya teşvik etmişlerdi. İkili arasındaki dostane mektupların, Caesar'ın inşa ettirdiği binalar üzerinde birlikte çalışmalarının ve Quintus'un Galya'daki hizmetlerinin yanı sıra Cicero, Caesar'dan hatırı sayılır miktarda borç da almıştı. Savaştan hemen önceki aylarda bu husus aklından çıkmıyordu; ne Caesar tarafından satın alındığının düşünülmesini istiyordu, ne de borcunu ödemekten kaçmak için onunla savaştığının.[15]

Cicero, Cilicia valisi olarak atanmak istememiş fakat atanınca da görevini dikkatli bir şekilde yerine getirmişti. Amanos Dağları'ndaki kabilelere karşı çıktığı seferler (elbette ordu aslında tecrübeli *legatus*larının komutasındaydı) küçük çaplı bir zaferle sonuçlanmıştı. Ünlü hatip her ne kadar askerliğe yatkın olmasa da başarıları dolayısıyla zafer alayı hakkı kazanmak için didiniyordu. MÖ 50 yılında Senato oybirliğiyle onuruna şükran kutlaması (geleneksel olarak zafer alayından bir önceki adım) düzenlemesine karar vermişti. Tasarıya karşı çıkan Cato, daha sonra bu tutumunun nedenini Cicero'ya küstah bir biçimde açıklayarak iyi ve dürüst bir yönetici olduğu için onurlandırılmasının daha iyi olacağına inanması olduğunu söylemişti; Cumhuriyet açısından nezdinde bu daha değerliydi. Curio da başta bu tasarıya karşı çıkmıştı. Şükran kutlaması devlet işlerinin askıya alınması anlamına geliyordu ve tri-

bün, Caesar'ın düşmanlarının bu zamanı kendi çıkarlarına kullanarak avantaj kazanmaya çalışacağından çekinmişti. Caesar ise tribünden tasarıyı desteklemesini istedi ve böylece tasarı kolayca Senato'dan geçti. Cilicia'yla komşu Syria Eyaleti'nde valilik yapan ve aynı dağlarda sefere çıkan Bibulus onuruna yirmi gün sürecek şükran kutlamaları düzenlenmesi yönünde Cato'nun öne sürdüğü tasarıysa Cicero'nun yarasına tuz bastı. Cato'nun damadı pek başarı kaydedemediği gibi en az bir kez ciddi yenilgiye uğramıştı. Hiçbir paye hak etmeyen Bibulus onuruna bu kadar uzun (Pompeius onuruna düzenlenenlerden uzun, Caesar'ınkine eşitti) şükran kutlaması düzenlemek çok saçmaydı. Cicero'ya göre politik başarı için insanın riyakâr olması lazımdı. Cilicia'daki selefi Appius Claudius, eyaleti kendi çıkarı için adeta yağmalamıştı. Cicero'nun şahsi fikri Claudius'un "vahşi bir hayvan" gibi hareket ettiğiydi fakat kamu içinde ona her daim kibar hatta sıcak davranmaya özen gösteriyordu. Şöyle ya da böyle, Cato'nun davranışları ağzında acı bir tat bırakmıştı. Caesar oylamadan sonra Cicero'ya yazdığı mektupta onu kutlayarak, şüphesiz zafer alayı umutlarını körüklemiş ve kadim düşmanının çifte standartlarını yerlere vurmuştu.[16]

İçsavaş başladığında Cicero zor durumdaydı. Uzun zamandır beklediği zafer alayını düzenlemeden önce prokonsül olarak sahip olduğu *imperium*dan feragat etmek istemiyordu. Bu yüzden kendisine hâlâ *lictor*lar eşlik ediyordu ve askeri komuta yetkisine sahipti. Her ne kadar Pompeius, Cato, Domitius Ahenobarbus ve yandaşlarının tutum ve davranışlarından hoşlanmıyorsa da ne onlara karşı çıkmaya, ne de yasal yollarla seçilen konsüllerden desteğini çekmeye cüret edebiliyordu. Kendisine asker toplama görevi verildi, ancak kısa zaman içinde bunun pratik olmadığına karar verip vazgeçti. Caesar'ın Rubicon'u geçmesini korkunç bir suç olarak görüyordu fakat yakalanan Pompeius yanlılarına gösterilen merhametten haberdar olduğunda bu tutumu biraz yumuşamıştı. Cicero bu yüzden, özellikle de MÖ 63'te kendisini desteklemiş olan Lentulus'un salıverilmesi dolayısıyla Caesar'a övgü dolu bir mektup yazdı. Brundisium'daki Pompeius'la iletişim şansı bulunmayan Cicero (İtalya'yı terk etme stratejisinden nefret ettiğinden aslında ona ulaşmak için pek uğraşmamıştı) taşradaki villalarından birinde olayların gelişmesini izliyordu. Mart'ın başında, büyük ihtimalle Brundisium'un ele geçirilmesinden önce Caesar ünlü hatibe yazdığı mektupta şunları söylemişti:

"Size minnettar olduğumdan şüpheniz olmasın; gelecekte de size minnet duymak için birçok nedenim olacağını umuyorum. Bunu hak ediyorsunuz. Ama önce, tez zamanda Roma'ya döneceğimden sizden rica ediyorum: Sizi orda göreyim, nasihatlerinizi, iyi niyetinizi, asaletinizi ve her türden yardımınızı bizden esirgemeyin. Başladığım gibi bitireceğim. Lütfen bu mektubun acelesini ve kısalığını mazur görün"[17]

19 Mart'ta bu mektuba cevap veren Cicero, Caesar'a "iyi niyet" ve "yardım"la neyi kastettiğini sordu. "Ortak dostları" Pompeius'a faydası dokunduğu müddetçe barış için çabalamaya gönülden razı olduğunu ve ikisinin barışmasının Cumhuriyet için en yararlı şey olacağını tekrar etti. Caesar, 26'sında başka bir mektup yazarak merhametini öven Cicero'ya teşekkür etti ve "tabiatına zorbalık kadar uzak olan başka bir şeyin olmadığını" belirtti. Ünlü hatibi teşvik eden başka bir şey de damadı Publius Cornelius Dolabella'nın Caesar'ın ordusunda olması ve generalin bu genç adama duyduğu saygıyı ünlü hatibe bildirmesiydi. Cicero ile Caesar iki gün sonra Formiae'de buluştu. Caesar'ın oyunlarına alet olmamaya kararlı olan Cicero, Roma'ya dönmesi yönündeki ısrara inatla direniyordu:

Benim [Roma'ya dönmeyi] reddetmemin kendisini kınamam anlamına geldiğini söyleyip duruyordu; benim dönmememem başkalarının da Roma'ya dönme olasılığını düşürecekti. Uzun süren bir sohbetten sonra [Caesar dedi ki] "Peki, gel ve barıştan bahset." "Bağımsız aracı olarak mı?" diye sordum. "Sana ne diyeceğini ben mi söyleyeyim!". "O halde" dedim, "İspanya'ya bir ordu götürüp bir başkasını da Yunanistan'a sevketmene Senato'nun izin veremeyeceğini savunacağım. Ve dahası" diye devam ettim "Gnaeus'un [yani Pompeius'un] kaderine hayıflanacağım." Bunun üzerine o da "Bunları söylemeni gerçekten istemiyorum." dedi. "Ben de öyle düşünmüştüm. Dönmek istemiyorum, çünkü dönersem dilimi tutamayıp bunları ve daha fazlasını söyleyeceğim, ya da dönmeyeceğim."

Caesar, Cicero'yu meseleyi etraflıca düşünmeye davet etti. Cicero ise Caesar'ın bu sıralar kendisinden pek hazzetmediğinden emindi fakat buna rağmen kendine güveni biraz olsun yerine gelmişti. Caesar'ın eğer Cicero kendisine nasihat vermeyecekse başkasını bulacağını kaba bir şekilde belirtmesi gözdağı kokan bir davranıştı. Ünlü hatibin, Caesar'ın subaylarının ipsiz sapsız takımından oluştuğu yönündeki görüşü bu tehdidi daha da ciddiye almasına neden oluyordu.[18]

Tribünler Antonius ve Cassius tarafından çağrılan Senato kararlaştırılan günde, prokonsül Caesar'ın katılımına izin verecek şekilde şehrin resmi sınırları dışında toplandı. Her ne kadar bu durum geleneklere uygun olsa da Cicero sonradan bunun geçerliliğini reddedecek, gayri resmi bir toplantıdan ibaret olduğunu iddia edecekti. Katılım azdı ve seçkin senatörlerin yokluğu dikkat çekiyordu. Buna rağmen Caesar bu toplantıyı şikâyetlerini bir kez daha dile getirmek için kullandı. Tek istediği tribünler tarafından kendisine tanınan yasal ayrıcalıkları kullanmaktı fakat Pompeius'un tutumu zamanla değişmişti. Onu savaşa zorlayan, şahsi düşmanlarının azılı nefretiydi. Caesar, Pompeius'la konuşup barışı sağlamaları için senatörler arasından elçiler göndermeyi teklif etti. Tek hırsının, askeri harekâtlardaki maharetinin, "adalet ve eşitlik" konusunda da mevcut bulunduğunu sergilemek olduğunu belirtmişti. Tasarı kabul edildi fakat kimse gitmek istemiyordu. Her zaman bir *popularis* olan Caesar tüm dikkatini Senato'ya yoğunlaştırmıyordu. Antonius Concilium Plebis'i toplayarak bazı tasarıları oylamaya sundu. Bu toplantı gerçekleşmeden önce halka hitap eden Caesar yaptıkları için nedenler göstererek savaşı başlattıkları için rakiplerini suçladı. Şehrin ihtiyacı olan tahılı tedarik etmeye devam edeceğini söyleyen Caesar, her vatandaşa 300 *sestertius* hibe etmeye bile söz verdi. Senato'nunki gibi halkın tepkisi de temkinliydi. Marius ve Sulla'nın vahşi öçlerinin anısı hâlâ çok sayıda vatandaşın aklındaydı ve savaşın nasıl gelişeceği açık değildi. Caesar'ın *Commentarii*'de bahsettiğine göre Pompeius İtalya'da kalan herkese Caesar'ın tarafını tutuyormuş gibi muamele edecekti. Sonuç olarak hangi sınıfa mensup olurlarsa olsunlar vatandaşların çoğu taraflardan herhangi birine bağlı değildi; tarafsız kalmak istiyorlardı ve tek umutları içsavaşı kazasız belasız atlatmaktı. Caesar'ın sözleri ve tutumu bazılarını ikna etmeyi başarsa da çoğu kişi hâlâ temkinliydi. Caesar'a alenen direnen tek kişi olan tribün Lucius Caecilius Metellus, Senato'da generali engellemeye başladı.[19]

En büyük anlaşmazlık Caesar devlet hazinesini kullanmaya çalıştığında yaşandı. Galya'nın fethi ona muazzam bir servet kazandırmıştı ama Caesar hem ordusunun hem de Curio ve Aemilius Paullus gibi önemli şahısların sadakatini elde etmek için parasını cömertçe harcamıştı. Şimdiyse bu devasa çaptaki bir içsavaşın astronomik faturasıyla karşı karşıya kalmıştı. Sadece birkaç ay içinde ordusuna üç yeni lejyon ekledi; yılın

başında halihazırda emrinde bulunan on lejyonun yanı sıra bağımsız *cohors* ve destek birlikler için asker topladı. Zamanla bu birliklere yenileri eklendi. Tüm bu askerlerin maaşının ödenmesi gerekiyordu; zamanında düşmanın emrinde görev yapmış askerleri sıkıntıya sokmak son derece akılsızca bir davranış olurdu. Buna ilaveten orduların teçhizat ve erzak tedarikinin sağlanması gerekiyordu. Caesar Galya'da müttefik toplulukların yardımlarına bel bağlamıştı fakat içsavaşın koşulları farklıydı. Eyaletlerdeki halkın veya müttefik toplulukların hepsi onun tarafını tutmayacaktı; bu toplulukları bile ikna etmek isteyen Caesar onlara kötü muamele edemezdi. Ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için büyük paralar harcaması gerekecekti. Crassus sadece kendi kaynaklarını kullanarak ordu kurabilen birinin kendisine zengin diyebileceğini söyleyerek böbürlenirdi. Caesar son derece varlıklıydı fakat bu muazzam çaptaki savaşın bilançosunun altından tek bir şahsın kalkması mümkün değildi.

Hazine binasına vardığında (şehrin sınırını geçmek istemediğinden bu iş için büyük ihtimalle askerlerini göndermişti) kapıyı tutan Metellus veto hakkını kullandı. Hazine, Forum'daki Saturn Tapınağı'nın içindeydi. Konsüller kapıyı kilitleyip anahtarı da yanlarına almışlardı. Tribünü görmezden gelen askerler kapıyı baltalarla parçaladı. Plutarkhos'un anlatımına göre bu işi yapmaları için demirciler çağrılmış, kapının önünde Caesar ile Metellus arasında bir tartışma yaşanmıştı. Tribünün işi durdurmak için ısrarlı çabalarından bıkan Caesar'ın tepesi atmış ve Metellus'u ölümle tehdit etmişti. Sonunda Metellus'un geri adım attığını gören Caesar kendisi gibi merhametli biri için birini öldürmenin onu ölümle tehdit etmekten daha kolay olduğunu söyledi. Ocak ayında tribünlerin hak ve yetkilerini savunan Caesar, *magister*leri bastırmaya ve tehdit etmeye düşmanları kadar yatkındı. En büyük hedefinin *dignitas*ını korumak olduğunu hiçbir zaman gizlememişti. Artık savaş çıktığına göre bunu yapmanın tek yolu kazanmaktı ve kazanmak için paraya ihtiyacı vardı. En sonunda paraya ulaşılmış, 15.000 altın, 30.000 gümüş külçe ve 30 milyon *sestertius*a el konulmuştu. Caesar bunlara ilaveten, MÖ 390'da Galyalıların Roma'ya karşı düzenledikleri saldırının bir benzerinin gerçekleşmesi ihtimaline karşı yüzyıllardır bir kenara ayrılan fona da el koymuştu. Caesar Galya tehdidini kalıcı olarak ortadan kaldırdığı için bu fona artık gerek olmadığını beyan etmişti. *Commentarii*'de bunların hiçbirinden bahsetmemiş, düşmanları tarafın-

dan körüklenen Metellus'un genelde kendisine köstek olduğunu belirtmekle yetinmiştir.[20]

Caesar son dokuz senedir ilk kez Roma'ya dönmüştü. En fazla birkaç hafta kalacak, hemen sonrasında İspanya seferi için hazırlanan orduya katılmak için yola çıkacaktı. İtalya'yı Marcus Antonius'un kontrolüne bıraktı. Cicero'nun mektuplarından Curio, Caelius ve Dolabella gibi şahısların İspanya seferinin çabuk ve başarılı geçeceğine inandıklarını biliyoruz. Sardinya ve Sicilya da kısa zaman içinde fazla bir direnişle karşılaşmadan ele geçirildi. Caesar her ne kadar İtalya seferinde zafer kazansa da Pompeius ve ordusu kaçmayı başardığından bu zaferin içi bir anlamda boştu. Savaş devam edecekti ve halihazırda farklı bölgelere doğru genişlemeye başlamıştı. Zamanla Akdeniz'in çevresindeki bütün topraklara yayılacaktı. Caesar'ın düşmanları hâlâ güçlüydü ve güçleri artmaya devam ediyordu. Caesar'ın yeni bir Sulla çıkmaması İtalya halkını rahatlatmıştı fakat şimdiye kadar aralarından çok azı onu gönülden desteklemişti.[21]

Ilerda Seferi, MÖ 49, Nisan-Ağustos

Caesar İspanya'daki Pompeius yanlıları için generali olmayan bir ordu benzetmesini yapmıştı. İber Yarımadası'ndaki yedi lejyona üç *legatus* komuta ediyordu fakat etkili bir takım oldukları söylenemezdi. İçlerinden biri, Marcus Terentius Varro, hayatı boyunca farklı konularda çok sayıda kitap yazmış saygıdeğer bir bilim insanıydı. Ünlü generalle arasındaki uzun süreli politik bağ, Pompeius'un isteği üzerine MÖ 70 yılında Senato prosedürleri hakkında bir elkitabı hazırladığında başlamıştı. Daha önce de Pompeius'un emrinde *legatus* olarak görev yapan Varro'ya bir süre boyunca Uzak İspanya Eyaleti'nin komutası verilmişse de askeri yeteneği sınırlıydı. Sefer boyunca emrindeki birlikler Pompeius yanlılarının ana kuvvetine katılmadı ve önemli bir rol oynamadı. Savaşın göbeğinde Marcus Petreius ile Lucius Afranius'un komutasındaki diğer beş lejyon yer almaktaydı. İkisinin arasında daha tecrübeli olan Petreius'tu. MÖ 63'te Catilina'yı mağlup eden orduya fiilen o komuta etmişti. Sallustius'un anlatımına göre halihazırda otuz sene görev yapmıştı. Marius'un kıdemli *centurio*larından birinin oğlu

olması mümkündür. İçsavaş başladığında aşağı yukarı altmış yaşındaydı ve tecrübeli bir asker olmasına rağmen hep birisinin emri altında görev yapmıştı. MÖ 60'ta konsül olarak görev yapan Afranius ise en çok dansa olan yeteneğiyle ün salmıştı. Pompeius'un birkaç seferinde yer aldığı için savaş tecrübesi olsa da kendisine daha önce bağımsız komuta verilmemişti. Eski konsülün mevkisi Petreius'a nazaran daha yüksekti fakat dizginler Afranius'un elinde miydi yoksa ikili komutayı paylaşmaya mı karar vermişti bilmiyoruz. Emirlerinde beş lejyonun yanı sıra, 10.000 süvari ve seksen *cohors* kuvvetinde İspanyol piyadesinden oluşan hatırı sayılır miktarda destek kuvvet vardı. Bu sonuncusu genelde ağır piyadelerden (*scutati*) oluşmakla birlikte aralarında cirit ve daire şeklinde küçük kalkanlar taşıyan hafif piyade (*caetrati*) birlikleri de mevcuttu.[22]

*Legatus*u Gaius Fabius'a haber yollayan Caesar, Gallia Transalpina'nın batısındaki Narbo'da bulunan üç lejyonla birlikte Pireneler'deki geçitleri tutmasını emretti. Hemen ardından Fabius, Petreius ve Afranius'un kuvvetlerinin toplandığı Ilerda (günümüzde Lérida) kasabasına doğru ilerledi. Üç başka lejyona daha haber yollanarak 5.000 destek piyade ve 6.000 müttefik ve destek süvariyle birlikte Fabius'a katılmaları emredildi. Caesar da bizzat onlarla buluşmak için yola çıktı ama Massilia'da bir süre durakladı. Bu kadim Yunan kolonisi Roma'nın en eski müttefiklerindendi. Caesar Galya'da prokonsül olarak görev yaparken yöre halkına gereken onur ve lütufları göstermişti fakat Sertorius'a karşı girişilen savaştan beri yerleşimle Pompeius arasında da yakın bir bağ bulunmaktaydı. Şimdiyse kasaba kapılarını kapamış, Caesar'ın girmesine izin vermiyordu. Roma politikasının entrikalarını anlamadıkları iddiasında bulunan Massililalı *magister*ler ne Caesar'ın, ne de Pompeius'un tarafını tutacaklarını beyan ediyorlardı. Fakat Domitius Ahenobarbus'un hane halkı ve köleleri arasından topladığı bir kuvvetle şehrin limanına girmesi bu tarafsızlık bildirisinin pek de gerçek olmadığını ortaya koyuyordu. Ahenobarbus ailesinin bölgeyle bağlantısının bu kararda rol oynaması kuvvetle muhtemeldir. Yakın zamanda yakalanıp salıverilmiş olmaktan yüzü kızarmayan Domitius Ahenobarbus uzun yıllardır göz koyduğu eyalete en sonunda ulaşmıştı. Savunmanın komutasını derhal Ahenobarbus'a veren Massilia halkı kuşatmaya hazırlanmaya başladı. Üç lejyonu şehre sevk eden Caesar, bu kuvvetleri Gaius Trebonius'un

komutasına bıraktı. Bu birliklere Venetlere karşı deniz savaşını yönetmiş olan Decimus Brutus'un komutasındaki savaş gemisi filosu destek olmaktaydı. Her şeyi yerli yerine koyan ve kuşatmayı başlatan Caesar, görevi astlarına emanet ederek 900 Germen süvarisinden oluşan şahsi korumasının eşliğinde ilerlemeye devam etti. Tüm bu süre boyunca plan yapmakla ve gerekli emirleri vermekle son derece meşguldü. Büyük limanı ve tüccar filolarıyla İspanya'da savaşan ordunun tedarikini kolaylaştıracak Massilia'nın düşman eline geçmesi Caesar için bir darbe niteliğindeydi. Buna rağmen zaman fakiri olan Caesar'ın beklemesi söz konusu olamazdı. Bu kadar büyük bir orduya komuta etmesine rağmen önemli şahıslara mektup yazacak zamanı hâlâ buluyordu. Massilia'ya ulaşmadan birkaç gün önce Cicero'ya mektup yazmıştı. Bu mektupta Caesar ünlü hatibi Pompeius'a katılmak gibi herhangi bir aceleci harekette bulunmaması için uyarıyordu.[23]

Caesar Haziran'da Fabius'a katıldığında altı lejyon (büyük ihtimalle VI, VII, IX, X, XI ve XIV. lejyonlar) müttefik ve destek birliklerin çoğuyla birlikte bir yerde yoğunlaşmıştı. Düşman sayıca üstün olsa da maneviyat ve tecrübe Caesar'ın askerlerinin tarafındaydı. Hazineden alınan paraya rağmen savaşın bilançosunu karşılamak kolay değildi. Bu yüzden Caesar "askeri tribünlerden ve *centurio*lardan borç alıp bu parayı askerler arasında pay etti. Bunu yapmakla eline iki şey geçiyordu; hem *centurio*ların sadakatini sağlama alacak bir kefalete sahip oluyor hem de cömertliğiyle askerlerin hevesini körüklüyordu." Caesar'ın ordusu kendisinden emindi fakat düşmanın savunduğu mevzi son derece sağlamdı. Ordugâhları Ilerda kasabasıyla aynı sırtın üzerindeydi. Daha küçük bir birlikse iki ordunun arasındaki Sicoris (günümüzde Segre) Nehri'nin üstündeki köprüyü tutuyordu. Caesar bölgeye intikal etmeden önce 6,5 kilometre arayla iki köprü inşa ederek düşman elinde bulunan batı kıyısına geçmeyi başarmıştı. Hatırı sayılır büyüklükteki iki ordunun aynı bölgede bulunması yiyecek bulmayı zorlaştırmıştı ve durum kötüleştikçe her iki ordu da yiyecek toplamak için doğu kıyısına birlikler gönderecekti. Fabius'un emrindeki lejyonlardan ikisi yine böyle bir göreve giderken üzerinden geçtikleri köprü çöktü fakat Afranius'un gönderdiği dört lejyon ve güçlü bir süvari birliği bu bahtsız askerlere ciddi bir zarar veremeden aceleyle ayakta kalan köprü üzerinden yollanan kuvvetler yardımlarına yetişti.[24]

Caesar bu küçük çaplı çatışmadan iki gün sonra bölgeye intikal etti. Yıkılan köprünün neredeyse tamamlanan tamiri Caesar'ın emirleri doğrultusunda o gece bitirildi. Aynı gün bölgenin etraflıca keşfedilmesini emretti ve özellikle toprağın durumunu inceledi. Köprüyü ve ordugâhı korumak için geride bırakılan altı *cohors* hariç tüm orduyu yanına alarak Pompeius yanlılarının ordugâhının bulunduğu yamacın bitiminde askerlerini savaş düzenine soktu. Afranius ve Petreius bu gövde gösterisini cevapsız bırakmadı ama savaş hattını ordugâhın surlarına yakın, yamacın ortasında kurdu. Bu dönemin muharebelerinde yaygın olduğu üzere, birbirine dönük şekilde konuşlanmış her iki ordu da ilk adımı atıp çatışmayı başlatmak istemiyordu. Caesar düşmanına avantaj sağlayan bir mevkide savaşmayı reddediyordu. Gün içinde -büyük ihtimalle tutsaklardan ve asker kaçaklarından- öğrendiğine göre düşmanı saldırmaktan alıkoyan Afranius'un temkinli tutumuydu. Burada yeni bir ordugâh inşa etmeye karar veren Caesar, inşaat sürerken askerlerini saldırıdan korumaya özen gösteriyordu. *Triplex acies* şeklinde düzenlenen lejyonların üçüncü safına 4,5 metre genişliğinde bir hendek kazmaları emredilmişti. Temkinli davranıp düşman tarafından kolayca fark edilebilecek bir sur inşa etmemişlerdi. Bu kadar geniş bir hendek, surdan yoksun olsa bile düşman saldırılarına karşı ciddi bir engel oluşturuyordu. Akşam vakti inşaat bitmiş, Caesar ve ordusu hendeğin gerisine çekilmişti. Gece boyunca ordu hazırda bekletilse de düşman herhangi bir saldırıya kalkışmadı. Ertesi gün üç lejyon savaş hattını oluştururken bazı birlikler sur inşaatı için gereken malzemeleri toplamaya gönderilmiş, diğerleriyse ilk hendeğe dik açılarla bağlanan başka hendekler kazarak ordugâhı geliştirmekle görevlendirilmişti. Savunma birlikleri inşaatı durdurma amaçlı düşman saldırılarını kolaylıkla bertaraf etti. Ertesi gün hendeklerin hemen arkasındaki surların inşaatı tamamlanacaktı.[25]

Caesar'ın bir sonraki hareketi Ilerda kasabasıyla Pompeius yandaşlarının arasında bulunan tepeciği ele geçirmeye çalışmak oldu. Üç lejyonla yola çıkan Caesar, bu lejyonlardan birine dahil öncü birlikleri tepeyi almaya gönderdi. Fakat Caesar'ın emrindeki kuvvetin tepeye doğru yola çıktığını gören Afranius'un birlikleri tepeye daha önce ulaştı ve canhıraş bir şekilde yamacı tırmanmaya çalışan askerleri geri püskürttü. *Commentarii*'de Caesar suçun bir kısmını İspanya kavimleri gibi savaşan, yani hızla ve düzensiz bir şekilde hareket eden düşmana attı.

Bu doğru olabilir (Caesar'ın bahsettiğine göre bir yerde uzun zaman harcayan askerler yerel savaş taktiklerinden etkileniyordu) fakat asıl amacı düşman askerlerinin kendi emrindekilere nazaran daha az Romalı olduğunu ima etmekti. Galyalı vahşi kabilelere karşı harekâtlarıyla okurlarını heyecanlandırması kolaydı fakat söz konusu yurttaşlar olunca iş değişiyordu. Çatışma gün boyu sürdü ve yedek kuvvetler devreye sokuldu. Son derece dar olan mevzi, savaş düzeninde yan yana sadece üç *cohors* konuşlanmasına izin veriyordu. Her iki taraf da ağır kayıplar verdi fakat beş saatin sonunda IX. Lejyon'a dahil askerler elde kılıç düşmana son bir kez hücum edecek enerjiyi buldular. Pompeius yandaşlarının dayanmayı başaramaması Caesar'ın askerlerine geri çekilecek zamanı sağlamıştı. Caesar'ın ordusu aralarında XIV. Lejyon'un kıdemli *centurio*larından biri de bulunan yetmiş ölü ve 600 kadar yaralı vermişti. Düşman ordusunun 200 kişiyi bulan kayıpları arasında da bir *primus pilus*un yanı sıra dört başka *centurio* daha bulunmaktaydı. Her iki taraf da kazandığını iddia ediyordu fakat gerçek, Caesar'ın mevkiyi ele geçiremediğiydi.[26]

Hava durumunun da bu muharebede payı vardı ve ağır yağmurun neden olduğu sel Fabius'un köprülerini yıkmıştı. Caesar'ın ordusu şimdilik ne müttefikleri tarafından gönderilen malzemelere, ne de destek birliklere ulaşabiliyordu. Caesar'a katılmaya gelen Galyalı bir birlik düşmanın saldırısına uğramış, güvenli bir mevziye çekilmeden önce kayıplar vermişti. Köprünün tamiri için yapılan tüm girişimlerin sonuçsuz kalması askerlere dağıtılan tayının uzun vadede sağlıklarına zarar verecek kadar azaltılmasına sebep olmuştu. Birkaç gün içinde lejyon askerleri Britanya'da yaptıkları gibi ahşap iskeletli, deri kaplı kayıklar yapmaya başladı. Bu kayıklar gecenin karanlığında at arabasıyla 22 Roma mili uzaklıkta bir noktaya taşınmış, nehrin yanındaki tepelerden birinin arkasında yeni bir ordugâh kurulmuştu. Daha sonraları lejyonlardan biri bu ordugâhta konuşlanmış ve diğer kıyıya bölükler göndererek iki gün içinde yeni bir köprü inşa etmeyi başarmışlardı. Galyalılar ve eşlik ettikleri levazımat katarı köprüyü geçerek ordunun geri kalanına katıldı. Kriz şimdilik atlatılmıştı fakat Caesar düşmanı alt etmekten hâlâ çok uzaktı. Rüzgârın değiştiğini hisseden bazı İspanya yerleşimlerinin elçiler göndererek onun tarafına geçmek istemeleri Caesar'a umut vermişti. Hepsinden kendisine tahıl tedarik etmelerini istedi; buna vahim bir

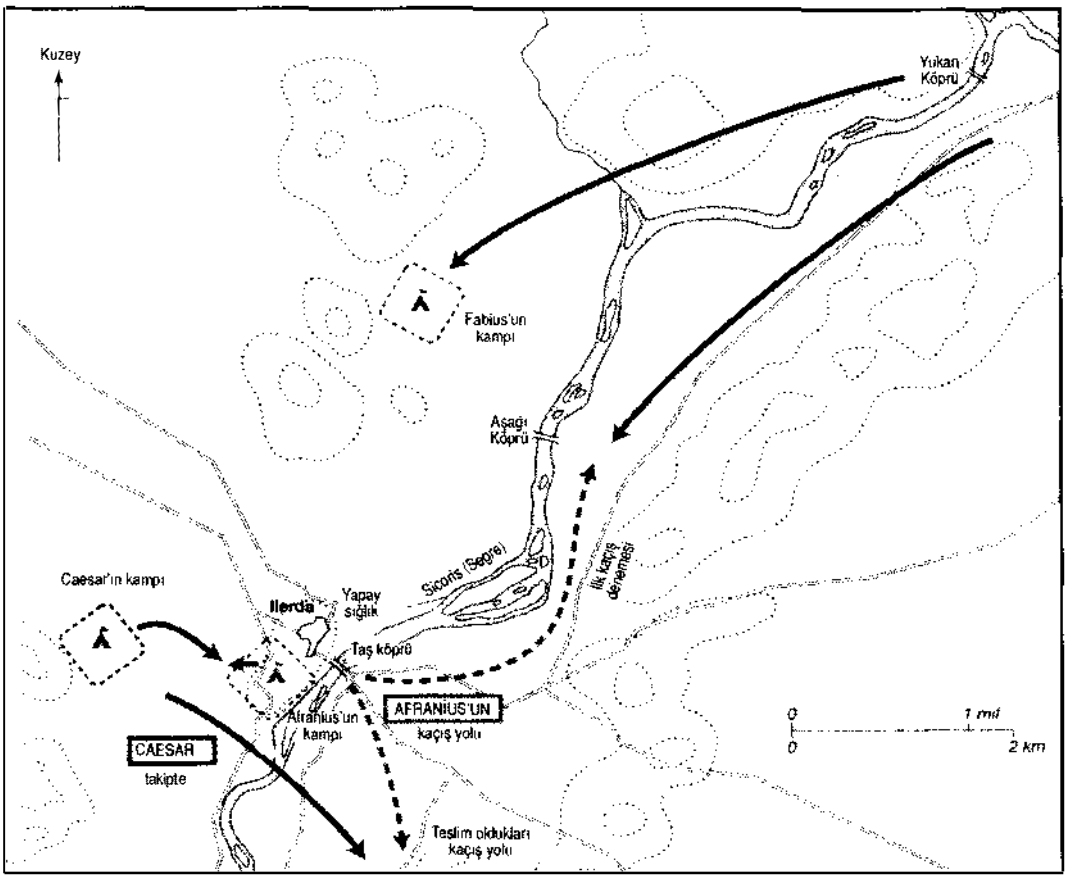
şekilde muhtaçtı. Yeni köprü Caesar için adeta bir cankurtaran halatı olmuştu ancak ordudan uzak oluşu faydasını azaltıyordu. Caesar'ın askerleri şimdi kanallar kazarak Sicoris Nehri'nin suyunu boşaltmaya ve üzerinden geçilebilecek bir sığlık oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu sırada düşman süvari birliklerinin hem sayısının hem de özgüveninin arttığını fark eden Pompeius yanlısı *legatus*lar da saldırıya açık bir konumda oldukları kanaatine varmıştı. Pompeius'un tarafındaki Keltiberlerin topraklarına çekilmeye karar verdiler.[27]

Dikkatli bir şekilde hazırlıklara devam eden Pompeius taraftarları, Ebro Nehri'nden toplanan gemi ve mavnaları ordugâhlarına 50 kilometre kadar uzaktaki Octogesa kasabasına gönderdi. Bu taşıtlar geniş Ebro Nehri üzerinde bir yüzer köprü kurmak için kullanılacaktı. Çalışmalar Caesar'ın keşif birlikleri tarafından fark edildi ve şans eseri köprü projesinin bittiği gün Sicoris'i geçebilecek sığlık oluşmuştu. Öte yandan Afranius ve Petreius'un önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştı. Ebro'yu aştıkları anda en azından birkaç gün için takip edilmelerinin çok daha zorlaşacağını biliyorlardı ancak önce orduyu Octogesa'ya çekmeleri gerektiğinin de farkındaydılar. Lejyonlarından ikisi şehrin hemen dışındaki köprüyü kullanarak Sicoris Nehri'ni aştı ve doğu kıyısında ordugâh kurdu. Ilerda'daki garnizonda bırakılan iki *cohors*un dışında Pompeius yanlısı ordunun geri kalanıysa gece vakti bu iki lejyona katılmış ve birlikte Ebro'ya doğru yola çıkmıştı. İleri karakolları sayesinde durumdan haberdar olan Caesar, emrindeki süvari birliklerini düşmana saldırıp onları oyalamakla görevlendirdi. Gün ışıdığında Pompeius yanlısı artçı kuvvetlerin gönderdiği süvari birlikleri tarafından sıkıştırıldığını, sürekli savaş düzeni alıp onları geri püskürtmeye zorlandıklarını görebiliyordu. Askerler de ne olduğunun farkındaydı; tribünleri ve *centurio*ları aracılığıyla Caesar'dan nehri geçip düşmana saldırmalarına izin vermesini istiyorlardı. Onların coşkusundan etkilenen Caesar beş lejyonla birlikte ilerlemeye geçti; iki lejyon savunma amacıyla geride bırakılmıştı. Öndeki ve arkadaki süvari birlikleri tarafından kollanan kuvvet nehri kayıp vermeden geçmeyi başardı. Daha geç yola çıkmalarına rağmen Caesar'ın öncü kuvveti Pompeius yanlısı artçı birliklere o akşamüstü yetişti. İki ordu karşılıklı savaş düzeni aldı fakat çatışmaya girmek istemeyen Pompeius yanlıları yüksek araziden inmeyi reddetti. Caesar'ın yorgun askerleri de saldırmaktan bir o kadar çekindiklerin-

den ordular bu noktada ordugâh kurmuştu. Pompeius yanlısı ordunun hemen ilerisinde bir tepe sırası bulunmaktaydı ve iki *legatus* tüm gece ilerleyip buradaki geçide düşmandan önce varmayı planlıyordu. Ele geçirilen tutsaklar Caesar'ı haberdar ettiklerinden bu plan başarısızlığa uğradı. Caesar henüz şafak sökmemiş olmasına rağmen kalk borusunun çalınmasını emretti. Pompeius yanlıları bu sesi duyduklarında planlarının suya düştüğünü fark ederek ordugâha geri döndüler.[28]

Ertesi gün iki tarafın keşif birlikleri yaklaşık 8 kilometre ötede başka bir geçidin bulunduğunu bildirdi. Geçidi kim ele geçirirse düşmanını bu rotayı kullanmaktan men edecekti. Gece ilerlemeyi başaramayan Pompeius yanlıları şafakla birlikte harekete geçmeye karar verdiler. Ordugâhları geçide Caesar'ınkinden daha yakındı fakat levazımat katarları nedeniyle yavaş hareket ediyor, yanlarında sadece en gerekli teçhizat ve asgari erzak taşıyan Caesar'ın askerleriyse hızla ilerliyorlardı. Şafak sökmeden önce yola çıkan Caesar, değişik bir yönde ilerleyerek düşmanlarını şaşırttı. Bu durum her ne kadar önce Pompeius yanlılarını rahatlatsa da kuvvetin daha sonra yavaşça sağa dönüp geçide doğru ilerlemeye başlamasıyla başlangıçtaki rahatlama hüsrana döndü. Pompeius yanlılarıyla Caesar'ın askerleri arasında geçide doğru bir yarış başlamıştı. Caesar'ın askerlerinin izlediği yol daha zorluydu fakat daha erken yola çıkmışlardı ve yükleri daha hafifti. Bunun yanı sıra Caesar'ın emrindeki süvari birlikleri de sürekli olarak düşmana saldırıp onları yavaşlatmaktaydı. Yarışı Caesar kazandı ve Afranius ve Petreius moralleri bozuk askerlerini durdurdu. Hem konum, hem de maneviyat açısından dezavantajlı düşmana saldırmak için şevke gelen Caesar'ın askerleri ve subayları, ondan saldırı emrini vermesini istediler. Tüm tedarik yolları kesilen düşmanın teslim olacağına inanan Caesar bu emri vermeyi reddetti. Ne kendi askerlerinin ne de düşman adına savaşan vatandaşların hayatlarını boşa harcamak istemiyordu. Bu, gedikli askerleri arasında Caesar emir verdiğinde dövüşmeyecekleri yönünde homurdanmalara yol açtı.

Bunu izleyen birkaç gün boyunca iki ordu da savunma hatları inşaatına başladı. Pompeius yanlıları bir su kaynağı bulmaya çalışıyor, Caesar ise bir yandan bunu yapmalarına engel olurken bir yandan da onları tamamen abluka altına almaya çabalıyordu. Bu sırada her iki taraftan da çok sayıda asker düşmanla dostluk kurmaya başlamıştı; akraba, arkadaş ve komşularını bulmaya çalışıyorlardı. Pompeius yanlısı

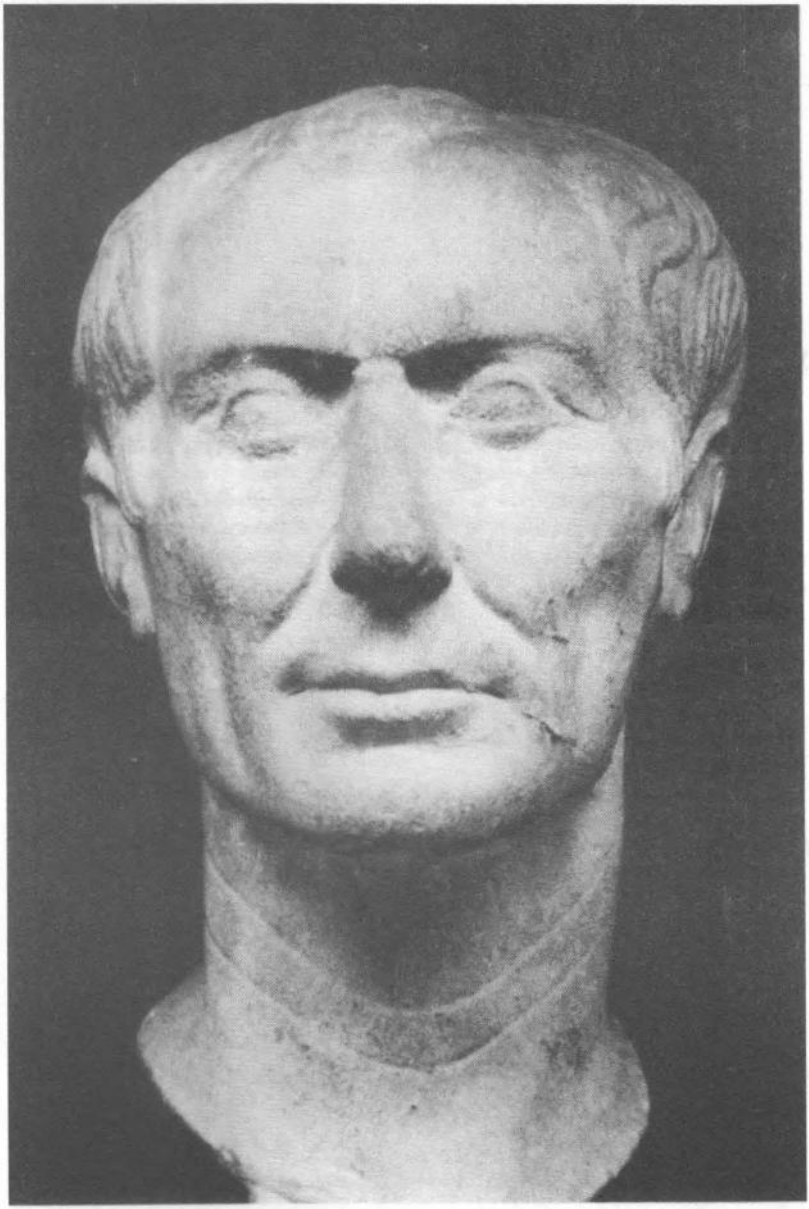

Ilerda Muharebesi.

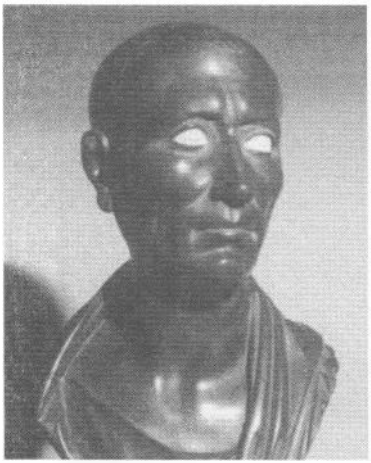
ordudaki bazı subaylar teslim olmaktan bahsetmeye başlamıştı ve Afranius, Caesar'la görüşmesi için kendi oğlunu yolladı. Görünüşe göre Afranius'un devam etmeye cesareti kalmamıştı fakat Petreius İspanyol süvari ve hafif piyadelerinden müteşekkil korumalarını kendi askerleriyle haşır neşir olan Caesar'ın askerlerini katletmeleri için yönlendiriyordu. Bunlardan bazıları savaşarak kaçmayı başardı. Pompeius yanlısı askerler tarafından saklanan diğerlerininse geceleyin firar etmelerine izin verildi. Caesar, kendi hatlarındaki Pompeius yanlısı askerlere gitmekte serbest olduklarını fakat isterlerse kalabileceklerini söyleyecekti. Askerlerine sadık kalmaları için yalvaran Petreius "orduya veya subaylarına ihanet etmemeye, kendi güvenliğinden önce kamu yararını düşünmeye"

ant içmişti. Afranius'u da aynı andı içmeye ikna etti ve bu yemin önce kıdemli, sonra kıdemsiz subaylar tarafından ve en sonunda da rütbesiz erler tarafından tekrarlandı.[29]

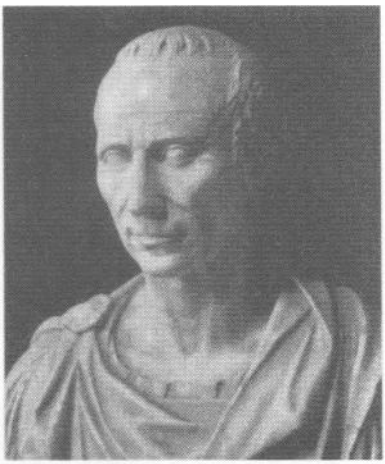
Pompeius yanlıları ablukayı kırmak için son bir deneme daha yaptı. Yakın takipteki Caesar, eline geçen her fırsatta geri çekilen düşmana saldırıyordu. Düşman bir kez daha köşeye sıkıştırılmıştı ve bu sefer herhangi bir su kaynağından yoksun hâlde, öncekinden bile kötü durumdaydı. Çarpışmayı önlemeye çalışan Caesar, düşmanı bir kez daha abluka altına almaya koyuldu. Pompeius yanlılarının Sicoris'i yeniden aşma yönündeki denemeleri de başarısızlıkla sonuçlanıp yiyeceğin tükenmesi üzerine Afranius elçiler göndererek teslim oldu. Caesar, düşman kumandanlarını insan hayatını gereksiz yere tehlikeye attıkları için azarladı. Buna rağmen Corfinium'da ve o ana kadar tüm savaş sırasında olduğu gibi serbest bırakılacaklardı. Ordu Caesar'ın dikkatli gözetimi altında dağıtılmıştı. Bu sırada Uzak İspanya Eyaleti'nde bulunan ve Afranius'un gönderdiği iyimser raporlardan etkilenen *legatus* Varro, Pompeius'a ve davaya bağlılığını kanıtlamak isteğindeydi; asker ve kaynak toplamaya başlamıştı. Ilerda'daki işi bitince Caesar Uzak İspanya'ya doğru yola çıktı. Caesar'ın zafer haberi kendisine ulaşınca Varro'nun kendine güveni kaybolmaya başladı, eyalet halkının da muzaffer generale sempati duyduğu açıktı. Askerleri tarafından terk edilmeye başlayan Varro, Caesar'a haber göndererek teslim oldu. Tüm İspanya Caesar'ın kontrolü altına girmişti. Zorlu anlar yaşanmasına rağmen hızlı bir zafer kazanacağı umudunda haklı çıkmıştı. Yazın bitiminde Massilia'daki direniş de sona ermişti. Şehrin teslim olmasından hemen önce deniz yoluyla kaçmayı başaran Domitius Ahenobarbus bir kez daha ele geçirilmekten kurtulmuştu. Caesar onu yine karşısında bulacaktı. Ahenobarbus gibi Caesar'ın merhametinden faydalanan Petreius ile Afranius da savaşmaya devam etti; ünlü generale karşı duydukları nefret azalmamıştı. Pompeius ile önemli müttefiklerinin de kabul edecekleri tek barış yolunun zaferden geçtiği açıktı. Savaş devam edecekti.[30]

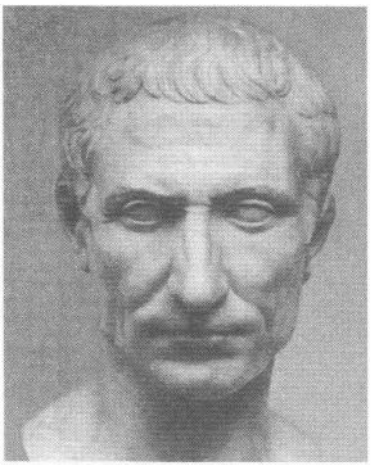
Torino'nun Tusculum semtinde bulunan bu eser, büyük ihtimalle yaşadığı zamandan günümüze ulaşan tek heykeli olmasının yanı sıra saçları hafif açılmaya başlamış olarak betimlenen orta yaşlı Caesar'ın belki de gerçeğe en yakın portresidir. (W&N Arşivi)

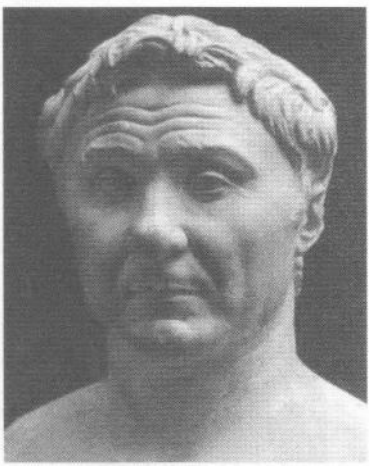
Caesar'ın yeşil arduvazdan bu heykeli Mısır'da bulunmuştur ve büyük ihtimalle MS birinci yüzyıla aittir. Daha sonra yapılan çoğu betimlemede olduğu gibi bazı özellikler abartılmıştır. (AAA Koleksiyonu)

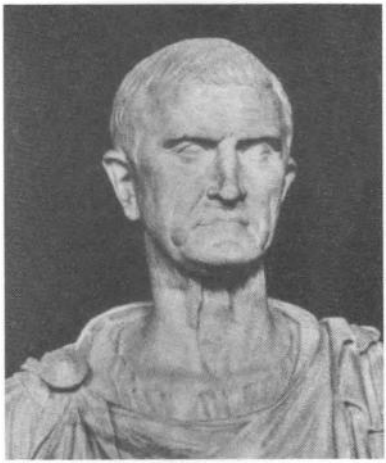
Her ne kadar aynı kişiye ait olduğu belli oluyorsa da Caesar'ın farklı büstleri farklı özelliklerine ayna tutar. Bu örnek de dahil olmak üzere çoğu ölümünden sonra yapılmıştır. (Vatikan Müzeleri)

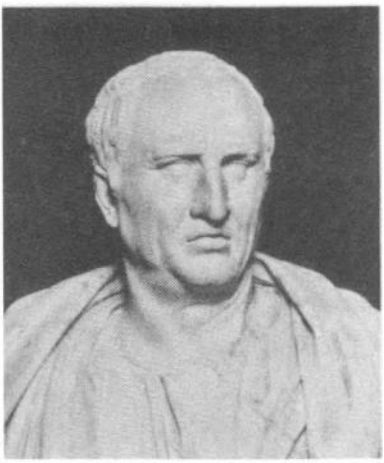
Bu büst Caesar'ın yüz hatlarının ileri dönemlerdeki tasvirlerinde ne kadar stilize bir hal aldığını ortaya sermektedir. Sert hatlar ve kasılmış çene kasları kişiliğinin muazzam gücünü yansıtma amacı güder. Bu örnekte gür saçları da dikkat çekicidir. (W&N)

Büyük Pompeius'un genç yaşta başlayan kariyeri alışılmadık olduğu kadar göz alıcıdır. Bu örnekte orta yaşlı haliyle, yani saygıdeğer görünmek için can attığı zamanlarda tasvir edilmiştir. (W&N)

Crassus servetini akıllıca kullanarak ve lütuf-destek alışverişine kendisini adayarak muazzam derecede kudretli bir konuma ulaşmıştı. Buna rağmen karizmadan yoksun biri olduğundan Pompeius'a veya Caesar'a duyulan hayranlıktan nasibini almamıştır. (Bridgeman)

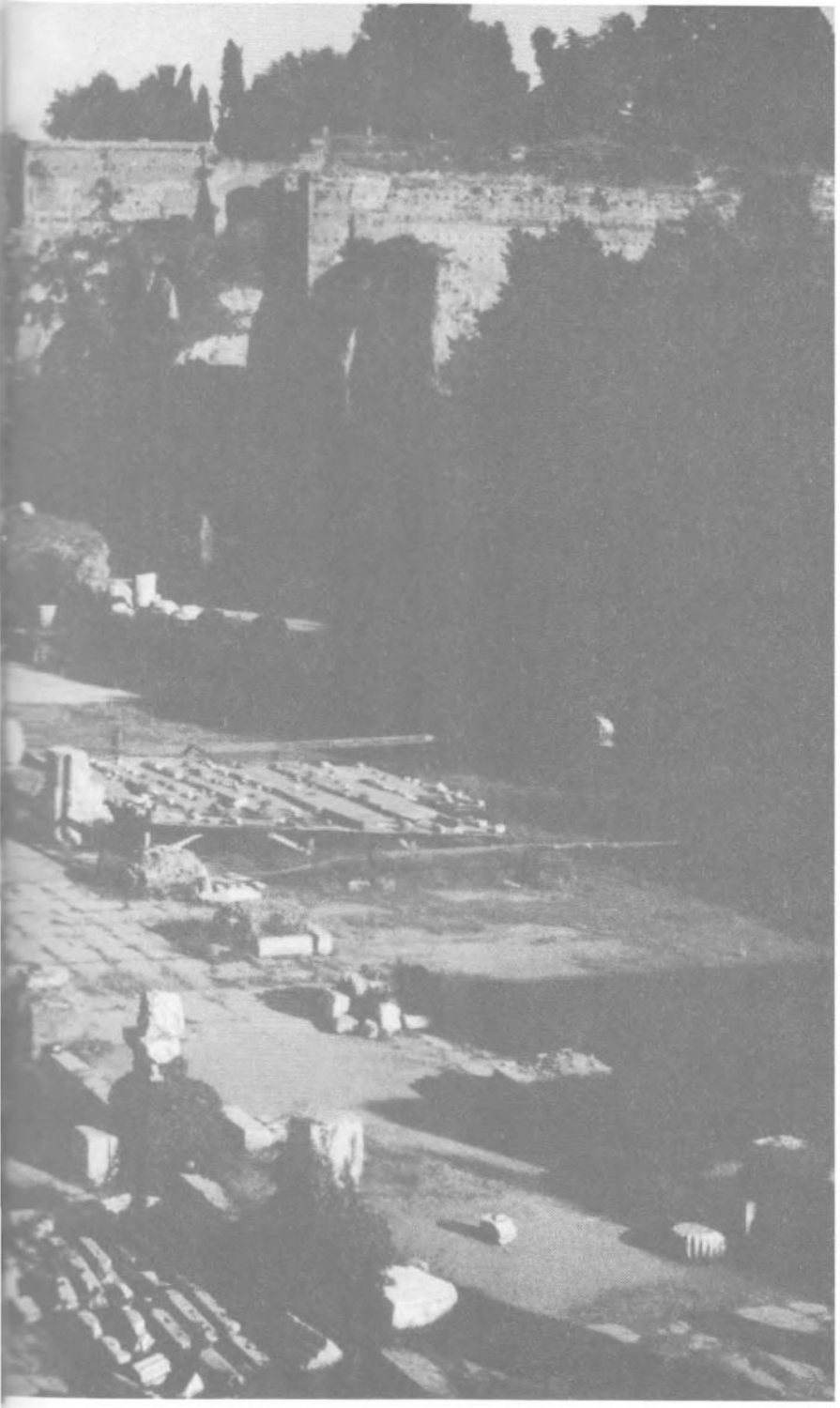
Cicero'nun kariyeri şahane hitabet yeteneği üzerine kurulmuştu. Yaşadığı dönemin en ayrıntılı görüntülerine, onun kaleme aldığı çok sayıda eserden ulaşmaktayız. Cicero şahsen Caesar'dan hoşlanıyor ancak politik olarak ona güvenemiyordu. (Bridgeman)

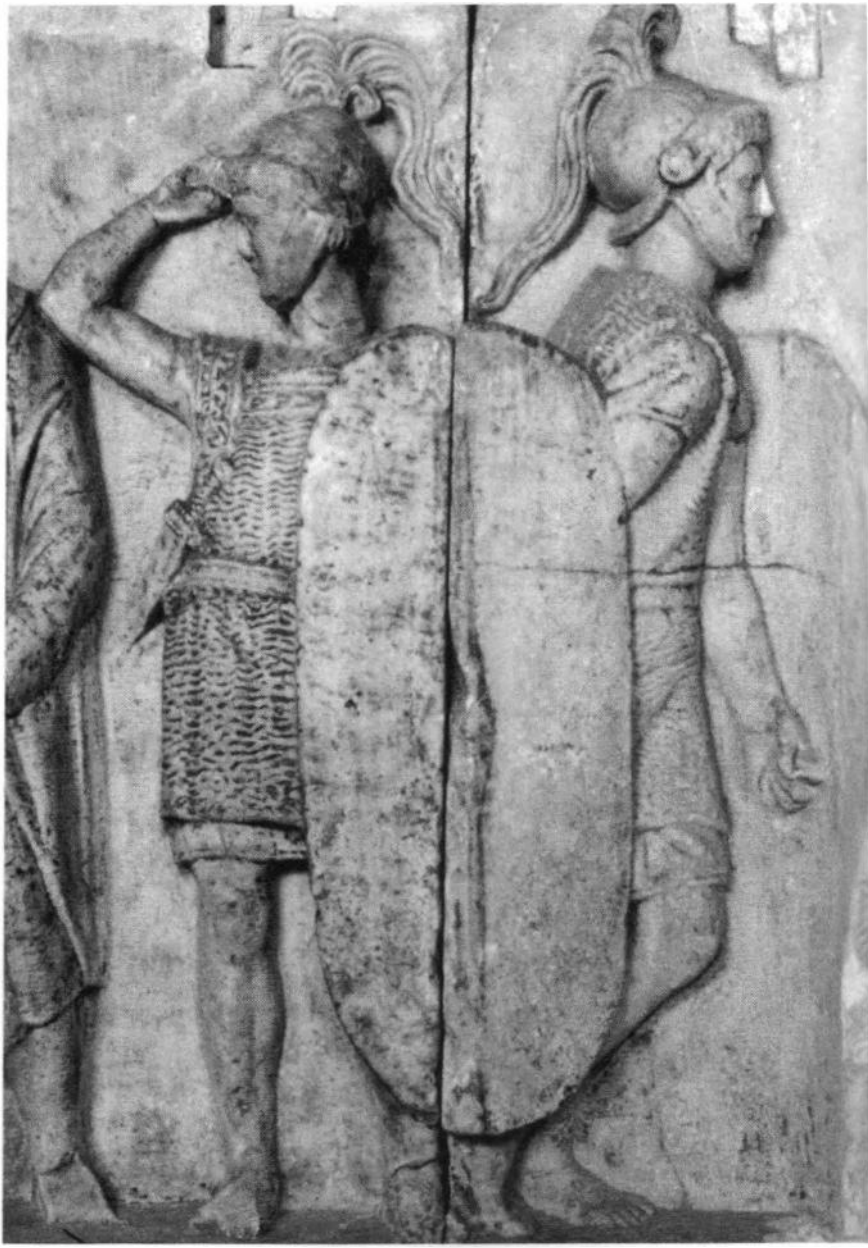

Sol: Cato'nun politikada öne çıkmasının en büyük nedenleri arasında katılığıyla ünlü olan atası *censor* Cato'yu örnek almaya özen gösteriyor olması ve aile bağlantılarını sağgörülü bir şekilde kullanması bulunmaktadır. Caesar'dan hem şahsi olarak, hem de politikaları yüzünden nefret ediyordu. Caesar ile Servilia arasındaki uzun süreli ilişkinin bu antipatiyi iyi yönde etkilemesi beklenemezdi. (W&N)

Sonraki sayfa: Roma Forum'unun kalıntılarının görünen kısmı Caesar zamanından sonra inşa edilmiştir. Fotoğrafın ön kısmında bulunan *Basilica Iulia*'nın inşaatı Caesar tarafından başlatılmış ve MÖ 46'da tamamlanmıştır ancak bu tarihten sonra birkaç sefer yeni baştan inşa edilmiştir. Arkalarda göze çarpan üç sütun Augustus zamanında yeniden inşa edilen Castor ve Pollux Tapınağı'nı işaret etmektedir. Sağ taraftaysa Palatinus tepesinin yamaçları uzaktan seçilmektedir. (W&N)

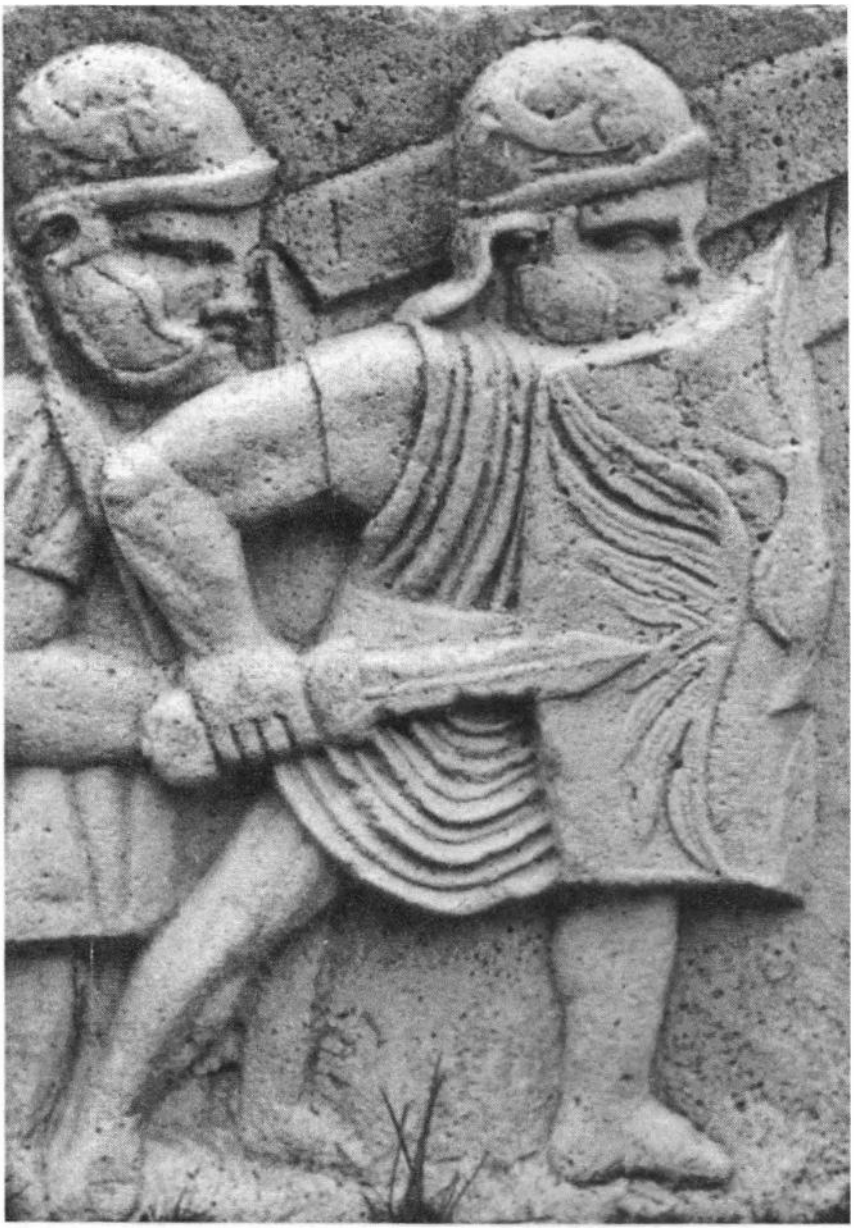

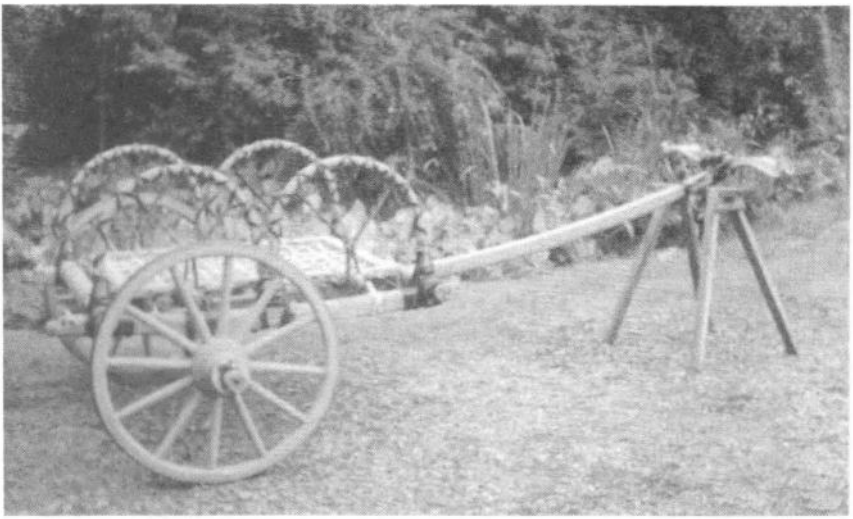

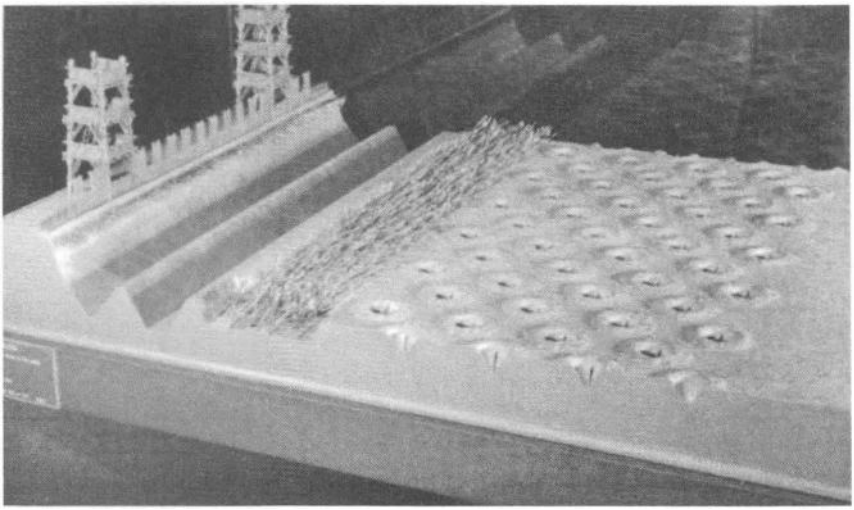
MÖ birinci yüzyıl Roma askerlerinin günümüze ulaşan ender tasvirlerinden bir kısmını içeren Domitius Ahenobarbus anıtının Caesar'ın askerlerinin giydiği üniformalara ışık tutuyor olması kuvvetle muhtemeldir: Montefortino tipi miğfer, oval kalkan ve zincir zırh. (AAA Koleksiyonu)

Mainz'deki lejyon kalesindeki bu rölyef Caesar'ın ölümünden en az bir yüzyıl sonrasında ait olup daha klasik bir Romalı lejyoner görüntüsünü yansıtmaktadır. Bu rölyefte betimlenen teçhizatın bir kısmının Caesar zamanında da kullanılıyor olması mümkündür. (AAA Koleksiyonu).

Bu atlı savaş arabası Yorkshire'daki Wetwang antik yerleşiminde bulunan örnek temel alınarak BBC'de yayınlanan bir televizyon belgeseli için yapılmıştır. Britanya'da savaş arabaları uzun menzilli silahlar için hareketli platformlar olarak kullanılmakta, aynı zamanda da arabadan inerek savaşa katılan savaşçıların hızla ilerlemesine ve geri çekilmesine olanak tanımaktaydı. (Robert Hurford)

Caesar'ın Alesia'daki kuşatma hatlarını betimleyen on dokuzuncu yüzyıla ait bu model *Commentarii*'deki kayıtlar ve III. Napoleon'un emirleri altında gerçekleşen kazılar esas alınarak yapılmıştır. Kuşatma altındaki Galyalıların yüzleştikleri engelleri başarılı bir şekilde gözler önüne sermektedir. (Bridgeman)

Sağda: Havadan çekilen bu fotoğraf Alesia yerleşiminin bulunduğu tepeyi göstermektedir. On dokuzuncu yüzyıldan beri devam eden kazılar Caesar'ın bu kritik kuşatma hakkındaki anlatımlarını genellikle doğrulamaktadır. (W&N)

Caesar'ın destekçileri tarafından MÖ 48'de basılan bu gümüş *denarius*un bir tarafında Britanya'ya özgü savaş arabası betimlenmiştir. (Bridgeman)

Turasında Vercingetorix'in sureti betimlenen bu sikke, onun kabilesi Arverni tarafından basılmıştır. Aslen bir Yunan sikkesinin taklidi olduğundan Vercingetorix'in görünüşünü ne kadar yansıttığı tartışmalıdır. (Bridgeman)

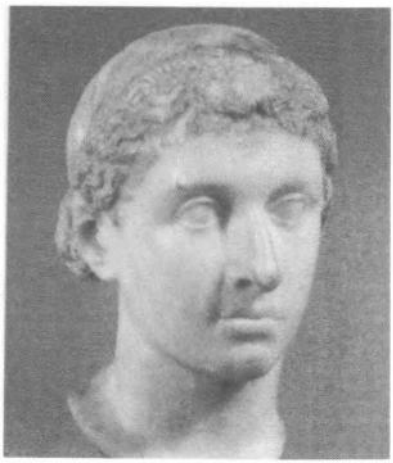

Ascalon şehri tarafından MÖ 50-49'da basılan bu gümüş sikkenin üzerinde kraliyet üyelerine özgü *diadem*iyle Kleopatra betimlenmiştir. (British Museum)

Dendera'daki Hathor Tapınağı'ndaki bu devasa rölyefte Kleopatra, sağında bulunan oğlu Caesarion ile birlikte tanrılara adak sunarken betimlenmiştir. (AAA Koleksiyonu)

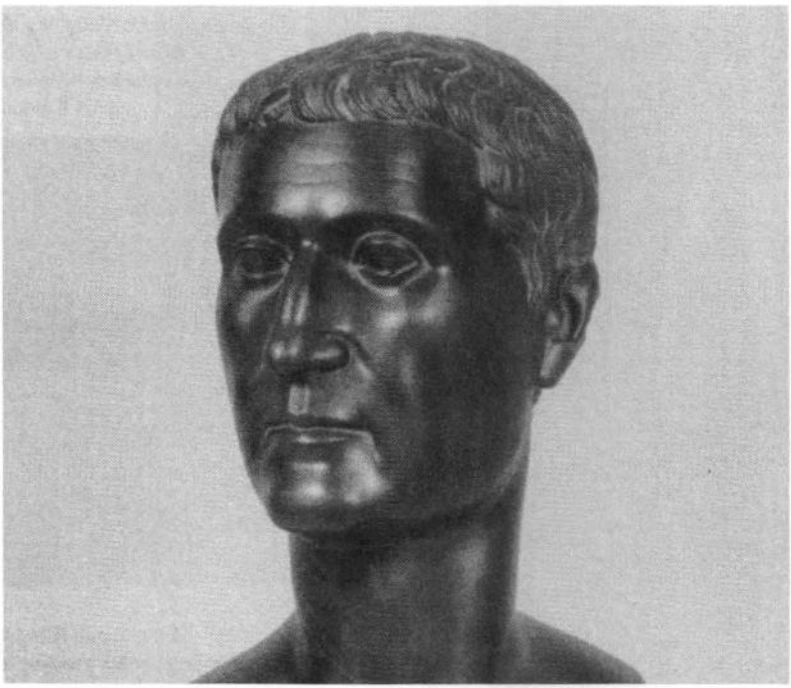
Her ne kadar bu büstün Kleopatra'ya ait olduğu genel kabul görüyor olsa da bunu kesin olarak kanıtlamak mümkün değildir. Büyük ihtimalle ölümünden çok daha sonra yapılmış olduğundan yüz hatlarını doğru bir şekilde yansıtmıyor olması kuvvetle muhtemeldir. (bpk/ Staatlische Museen zu Berlin)

MÖ 43'te kurulan ikinci *triumvir*lik dönemine ait bu sikkede Marcus Antonius betimlenmiştir. Kuvvetli ve iri yapılı biri olan Antonius'un bedensel gücünü yansıtmaktadır. (W&N)

Diktatörlüğü sırasında basılan bu sikkede Caesar zafer kazanan generallere özgü çelenkle betimlenmiştir. Hayattayken tasviri sikkeye basılan ilk Romalıydı. (W&N)

Sikkeler üzerinde betimlenen başıyla birçok benzerlik gösteren bu büst Marcus Antonius'a atfedilir. Caesar'ın uzaktan akrabası olan Antonius ona her daim sadık kalmıştı fakat ilişkileri her zaman yakın değildi. Antonius, Caesar'ın yokluğunda Roma'yı idare etme işini eline yüzüne bulaştırmıştı. (National Trust/Kingston Lacy)

Bu büstün Caesar'ı öldüren suikastçıların başlıca liderlerinden Marcus Iunius Brutus'a ait olduğu iddia edilmiştir. Caesar, Brutus'un annesi Servilia'nın sevgilisiydi. Brutus'un da babası olduğu yönünde ısrarlı fakat kanıtlanmamış dedikodular dolanmaktaydı. (W&N)

İmparatorluk dönemine ait bu heykel Caesar'ı idealize edilmiş hâliyle betimlemektedir. Augustus'tan itibaren tüm imparatorlar Caesar'ın hangi yönlerinin kutlanacağı konusunda son derece seçici davranmışlardır. *Principatus** döneminde hem Cato, hem de Brutus çok sayıda senatörde saygı uyandırmaktaydı. (W&N)

---

* İmparatorların teknik olarak "eşitler arasında birinci" olduğu, İmparatorluk döneminin ilk evresi. MÖ 27'den MS 284'e kadar sürmüştür-ç.n.

19. Bölüm

Makedonya, MÖ Kasım 49-Ağustos 49

Gnaeus Pompeius'un haline bak: Ne şanlı adı veya geçmiş başarılarının şöhreti ne de sıklıkla hakkında böbürlendiği yandaş kralları ve devletleri onun güvenliğini sağlayabiliyor; en mütevazı şahısların bile sahip olduğu onurlu bir kaçış yolundan mahrum. İtalya'dan kovuldu, İspanya'yı kaybetti, tecrübeli ordusu tutsak düştü ve hepsinin üstüne şimdi bir de abluka altına alındı ki, bunun daha önce hiçbir generalin [*imperator*] başına geldiğini sanmıyorum. – *Publius Cornelius Dolabella'nın, Caesar'ın Dyrrachium yakınlarında bulunan ordugâhından Cicero'ya yazdığı mektuptan alıntı, MÖ 48'in Mayıs-Haziran ayları.*[1]

Her işte ve özellikle de savaşta önemli bir yeri olan talihin küçük bir oyunu insanın kaderini tamamen değiştirebilir.– *Caesar.*[2]

Caesar, İspanya'nın kontrolünü Quintus Cassius Longinus'a bıraktı. Her ne kadar bu görev pleblerin tribünü mevkisinde biri için alışılmadık nitelikte olsa da sıra dışı bir zamanda yaşıyorlardı ve *quaestor*luğu sırasında İspanya'da görev yapan Cassius yöreyi ve halkını tanıyordu. Caesar bu seçiminden hoşnut kalmayacaktı. Prokonsül kendisine katılan herkesi açık kollarla karşılıyor, gösterilen sadakati şan, mevki ve servetle ödüllendiriyordu; bir keresinde kendine iyiliği dokunan haydutları bile ödüllendirmekte tereddüt etmeyeceğini beyan etmişti. Cicero ve başkalarıysa Caesar'ın yanına sığınan serserilerin oluşturduğu bu uyumsuz çeteyi hor görüyordu. Kendi miraslarını har vurup harman savuran bu şahısların şimdi Cumhuriyet'i yönetmek istediklerini düşünüyorlardı. Suetonius'un iddiasına göre MÖ 49'dan önceki yıllarda Caesar bu tür şahısların bir içsavaşa ihtiyaç duyduklarını söyleyip takılmaktaydı. Gerçekten de Caesar'ın zaferi birçok umarsız şahıs için kamu hayatında başarı ve servet kazanmanın son yoluydu fakat Cicero'nun fikirlerini ve Pompeius yanlılarının propagandasını sorgulamaksızın kabul etmemeliyiz. İçsavaş sırasında Caesar'ın *legatus*larının ve kıdemli subayları-

nın (birkaç istisna dışında) yetenekleri veya güvenilir kişilikleriyle nam salmış insanlar olmadığı açık. Çoğunun aldığı yanlış kararlar ciddi sorunlara yol açmıştı. Buna rağmen Pompeius yanlılarının yetenek ve dürüstlükleri de şanlı aile adlarına rağmen aynı şekilde tartışmaya açıktı. Pompeius'un ordusundaki eski konsüllerin büyük bir kısmı geçmişte seçime rüşvet karıştırmaktan yargılanmıştı. Caesar'ın avantajlarından biri, verdiği emirlerin Domitius Ahenobarbus gibi dik kafalı şahıslar tarafından sorgulanmamasıydı. Buna rağmen, Caesar bizzat ordunun başındayken işlerin daha yolunda gittiği şüphe götürmez bir gerçekti. Trebonius ile Decimus Brutus, Massilia kuşatmasını başarıyla idare etmişti. Curio Sicilya'yı savaşmaksızın ele geçirmiş, Pompeius yanlıları tarafından adanın komutasıyla görevlendirilen Cato emrinde hatırı sayılır bir kuvvet bulunmadığından umutsuz bir savunmayla askerlerinin hayatını gereksiz yere harcamak istememişti. Curio bu zaferden sonra emrindeki ordularla birlikte MÖ 49'un yazında Kuzey Afrika'ya geçmişti. Pompeius yanlılarının gönderdiği güçlü bir birliği yenerek bazı başarılar kaydeden Curio, daha sonra kral Iuba'nın komutasındaki Numidia ordusu tarafından pusuya düşürülmüştü. Askerlerinin çoğuyla birlikte Curio da savaş sırasında hayatını kaybetmişti. Geride kalan çok sayıda asker ya kaçarken öldürüldü ya da teslim olduktan sonra kralın emirleri doğrultusunda idam edilmişti. Caesar'ın Curio'dan övgüyle bahsetmesi, kaçmayı başaran çok az sayıda kişinin arasında olan Asinius Pollio'nun *Commentarii*'deki bazı bölümlerin güvenilirliğini sorgulamasına yol açmıştır. Marcus Antonius'un kardeşi Lucius da ufak bir yenilgi yaşamış ve emrindeki on beş *cohors*la birlikte Illyricum'da teslim olmuştu.[3]

Bu terslikler İspanya'dan dönen Caesar'a bildirilmişti. Bu talihsiz olaylara rağmen inisiyatif hâlâ ondaydı ve bir an önce Pompeius ile ana düşman kuvvetlerinin karşısına çıkmaya kararlıydı. Onu daha çok endişelendiren Placentia'da (günümüzde Piacenza) ordugâh kuran lejyonları arasında baş gösteren ayaklanmaydı. Sorun, Caesar adına İspanya'da cesurca savaşan IX. Lejyon arasında çıkmıştı ve tarihteki tüm ayaklanmalar gibi çok sayıda nedeni olup, asker dingin ve hareketsiz kaldığında yüzeye çıkmaya başlamıştı. Savaş sonucunun kesinleşmemesi generallerinin hâlâ kendilerine ihtiyaç duyduğu anlamına geliyordu ve askerlerin çoğu generallerinden lütuf koparmak için bunun iyi bir zaman olduğu fikrindeydi. Görev sürelerini tamamlayan bazı askerler terhis edilmek

istiyordu. Daha fazla sayıda askerse Brundisium'da kendilerine söz verilen 500 *denarius*luk ödülü almadıklarından yakınıyordu. Bunun dışında Caesar'ın savaş sırasında gösterdiği ılımlı davranışların ve merhametin (büyük ihtimalle en önemli sorun buydu) ganimetlerini azalttığına hayıflanıyorlardı. Ayaklanmadan haberdar olduğunda Massilia'da bulunan Caesar, hızla bölgeye intikal etti ve isyancıların karşısına çıktı. Prokonsül, sert ve boyun eğmez bir tonla böyle büyük bir savaşın aceleye gelmeyeceğini açıkladı. Hemen sonrasında IX. Lejyon'a eski *decimatio* cezasını uygun gördüğünü beyan etti: Her on askerden biri kurayla seçilecek ve silah arkadaşları tarafından dövülerek öldürülecekti. Lejyonun geri kalanı ise ordudan cezai olarak ihraç edilecekti. Telaşa kapılan kıdemli askerler ve subayları kumandanlarından merhamet dilenmeye başladı. İnsanları nasıl istediği duruma getirebileceğini iyi bilen Caesar, en sonunda geri adım attı, elebaşların içinden 120 kişinin kura çekmesini ve bunlardan onunun idam edilmesini buyurdu. Söylenene göre kuraya en nüfuzlu elebaşların isimleri çıkacak şekilde hile katılmıştı. Buna rağmen Appianos'un anlatımına göre idam edileceklerin arasında ayaklanma başladığında ordugâhta olmayan biri de vardı. Caesar bu gerçeği keşfettiği anda bu askeri serbest bırakmış, onun yerine masum birini bu şekilde öldürmeye kalkışan *centurio*yu koymuştu. Caesar MÖ 58'den beri ilk kez ciddi bir itaatsizlikle karşılaşıyordu ve ayaklanma derhal bastırılmıştı. IX. Lejyon gelecek savaşlarda Caesar adına cesurca mücadele edecekti ve aynısı diğer birlikler için de geçerliydi. Bu olaylardan *Commentarii*'de hiç bahsedilmemektedir.[4]

Mart ayında Brundisium'dan kaçarak düşmanı atlatmayı başaran Pompeius, kendisine zafer kazandıracak bir ordu kurmak için tüm organizasyon yeteneğini seferber etmişti. Aynı zamanda bölgedeki bağlantılarını Doğu Akdeniz'deki insani ve maddi kaynaklardan yararlanmak için kullanıyordu. Neredeyse her topluluk ve belli başlı hükümdarların hepsi yandaşları arasındaydı ve Pompeius'un askerlerinin maaş, erzak ve teçhizatlarını tedarik ediyor, ordusunun saflarını müttefik ve destek birliklerle dolduruyorlardı. Emrinde, İtalya'dan getirdiği birliklerin yanı sıra Yunanistan ve Anadolu'daki vatandaşlardan oluşan dokuz lejyon vardı. Syria Eyaleti'ne giden Metellus Scipio da Parth ülkesinin sınırında bulunan iki lejyonla döndü. Hummalı diplomatik görüşmeler sonucu Parthların eyalete saldırmamaları güvence altına alınmıştı fakat bu eski

düşmanlardan askeri destek istendiği yönündeki iddiaların doğru olup olmadığını bilemiyoruz. Bununla birlikte Pompeius'un büyük ölçüde yabancı askerlere bel bağladığı ve güçlü bir süvari birliği oluşturduğu doğrudur. Büyük bir ordu kurmak için gerekli hammaddeye artık sahip olan Pompeius, kendini acemi askerlerin eğitimine adadı. Elli yedi yaşında olmasına ve içsavaşın başlangıcında on üç senedir aktif görev yapmamış olmasına rağmen söylenenlere göre enerjisi herkesi şaşırtmıştır. Askerleriyle birlikte eğitime giren kumandan lejyoner teçhizatıyla talim yapıyor, atına binerek süvarilere nasıl savaşılacağını gösteriyordu. Plutarkhos'un aktarımına göre fırlattığı *pilum*un mesafesi, kuvvet ve isabet açısından genç askerlerin çoğunu geride bırakıyordu. Teşkil ettiği örnekten etkilenen askerleri güçlü ve etkili bir ordu oluşturmaya başlamıştı. Pompeius yanlıları gittikçe güçlerine güç katıyordu.[5]

Caesar'ın yokluğu sırasında senatörler arasından İtalya'yı terk edip Pompeius'a katılanlar olmuştu. Bazılarının gitme nedeni Pompeius'un kazanacağına dair inançları ve muzaffer tarafta olma yönündeki istekleriydi. Vicdanlarının zorlamasıyla veya aileleri tarafından ikna edilmeleri sonucu katılanlar da vardı. İçsavaşın en garip yönlerinden biri, karşı tarafta saflaşmış şahısların arasında mektup alışverişinin hâlâ düzenli bir biçimde devam etmesiydi. Bu sırada daha aktif bir rol oynamak isteyen Cicero, uzun bir süre vicdanını sorguladıktan sonra Yunanistan'a gitmeye karar verdi. Hâlâ içsavaşın gereksiz olduğuna inanıyor ve Pompeius'un Roma ve İtalya'yı terk etme kararından nefret ediyordu. Caesar'ın merhameti onu memnun etmişti fakat bu durumun ne kadar süreceğinden emin değildi ve Caesar'ın üstünlük sağladıktan sonra MÖ seksenlerde Cinna'nın yaptığı gibi zalimce davranacağından korkuyordu. Sicilya'yı almaya giderken yanına uğrayan Curio, bu korkularını artırmıştı. Tribün, Caesar'ın merhametinin tamamen politik nedenlerden kaynaklandığını, aslen zalim karakterine ters düştüğünü söylemişti. Zamanla perde kalkacak ve asıl tabiatı ortaya çıkacaktı. Bir müttefikten beklenmeyecek bu sözler Curio'nun vurdumduymaz kişiliğini yansıtmaktadır. Buna rağmen daha bir sene önce katıldığı Caesar'ı pek iyi tanımadığından görüşlerinin doğruluğu tartışmaya açıktır. Caesar düşmanlarına merhamet göstermekten hiçbir zaman kaçınmamış, korkuyla hükmetmeyi her zaman reddetmiştir. Hayatı boyunca zalim bir kişilik sergilememiştir. Kendisine avantaj sağlayacağını düşündüğünde son derece acımasız olabiliyordu ve

içten içe yanan öfkesinin de arada sırada yüzeye çıktığı doğrudur ama hiçbir zaman zulmetmiş olmak için zulmetmemiştir. Cicero, Caesar'ın uzun vadede nasıl davranacağından emin olamıyordu. Pompeius hakkında da hisleri aynıydı ve içsavaşı kim kazanırsa kazansın fiilen diktatörlük kurarak, *regnum* yani monarşik yetkiye sahip olacağı fikrindeydi. Buna rağmen Pompeius'a hâlâ gönülden bağlıydı ve onun yanında savaşan seçkin şahıslara saygısı büyüktü. Bu saygı onların oldukları değil, olmaları gereken kişilerle ilişkili olmasına rağmen bu duygusu yeterince güçlüydü. Hareketsiz kalmaktan nefret ediyordu ancak Caesar tarafından kontrol edilen bir Cumhuriyet'in politikasında yer almak istemiyordu. Caesar'ın yanındaki arkadaşlarının ve aile bireylerinin yanı sıra Caesar'ın bizzat yazdığı mektuplara rağmen Cicero, sonunda Pompeius'a katılmaya karar verdi. Galya'da Caesar'ın *legatus*u olarak görevli bulunduğu yıllara rağmen kardeşi Quintus da aynısını yaptı.[6]

Taraf değiştirmeler yaşanmasına karşın Senato'nun çoğunluğu tarafsız kalmayı seçmişti ve Caesar Roma'da kamu hayatının normal işleyişini sürdürdüğü izlenimini yaratmak istiyordu. MÖ 48'de konsül olarak görev yapmak arzusundaydı fakat seçimlere başkanlık etmesi gereken konsüller Pompeius'un yanındaydı. Caesar'ın seçimlere bir *praetor*un başkanlık etmesi yönündeki önerisi (bu daha önce hiç gerçekleşmemişti) kâhinler kurulu tarafından reddedildi. Bunun yerine *praetor* Marcus Lepidus seçimlere başkanlık edebilmesi için Caesar'ı diktatör olarak atadı. Bu durum İkinci Kartaca Savaşı sırasında bir kez yaşandığından teamüle uygundu. Roma'ya dönüp Comitia Centuriata'yı toplayan Caesar, Publius Servilius Vatia Isauricus'la birlikte gelecek sene için konsül seçilmişti. Bu alışılmadık duruma rağmen seçimler teknik olarak yasaldı; tabii kendileri dışında başka adayların yer almamış olması kuvvetle muhtemeldir. Caesar ilk konsüllüğünden on sene sonra MÖ 48'de yeniden konsüldü. Elit zümrenin arasından seçtiği mevkidaşı, MÖ yetmişlerde Anadolu'da emrinde görev yaptığı Isauricus'un oğlu olmasının yanı sıra Cato'nun yeğenlerinden biriyle evliydi. Bu durum, içsavaş sırasında sadakat bağlarının ne kadar karmaşık ve kafa karıştırıcı olduğunun bir başka işaretidir.

Diğer mevkiler için de seçimler yapıldıktan sonra (Caelius Rufus *praetor* olacaktı) Caesar diktatör olarak kendisine verilen yetkiyi kullanarak bazı yasaları yürürlüğe soktu. Bunlardan biri Pompeius'un MÖ

52'deki olağanüstü mahkemeleri tarafından sürgün edilen herkesin geri çağrılmasıydı. Milo özel olarak bu yasanın kapsamı dışında tutulduğundan yasadan asıl yararlananlar Clodius'un yandaşlarıydı. Caesar bunların yanı sıra Appius Claudius'un *censor*luğu sırasında sürgüne yollanan Sallustius'u ve Ptolemaios'u tahtına geri çıkaran Syria valisi Gabinius'u da geri çağırdı. Her ikisi de savaş sırasında onun emrinde görev yapacaktı. Ayrıca Sulla'nın yasakları sırasında ellerinden alınan politik haklar maktullerin çocuklarına iade edilmişti. Bu tip yaptırımların amacı destekçilerinin sadakatini pekiştirmek ve daha çok sayıda insanı kendi yanına çekmekti. En büyük sorunlardan biri de borçtu; savaşın başından beri emlak fiyatları taban yapmıştı. Özellikle büyük borçları olan şahıslar (ki Caesar'a katılanların arasında bu şahıslardan çok sayıda bulunmaktaydı) borçların feshedilmesini istiyorlardı. Catilina isyanına katılanların da dudaklarından düşmeyen "yeni tabletler" (mevcut hesap defterlerinin silinmesi ve yeniden yazılması anlamına gelen *novae tabulae)* haykırışları sıklıkla duyuluyordu. Çoğu kişi *populari*s olmasının yanında bizzat büyük borçlarla boğuşan Caesar'ın destek toplamak için bunu yapacağından korkuyordu. Fakat böyle ağır bir yaptırımdan kaçınan diktatör, tavizkâr bir çözüm bulmak için uğraşacaktı. Tayin edilen vergi tahakkuk memurları savaş öncesi emlak fiyatlarını hesaplamakla görevlendirilmiş, borçluların alacaklılarına bu parayı ödemeleri emredilmişti. Hiçbir şahsın 15.000 *denarius*tan fazla nakde sahip olmamasını öngören eski bir yasa da yeniden yürürlüğe sokulmuştu. Bunun amacı piyasa akışını sağlama almak, Roma ve İtalya'daki ekonomik hayatı düzene sokmaktı. Elbette bu yaptırımı uygulamak kolay olmayacaktı.[7]

Büyük Çarpışma

Caesar on bir gün sonra diktatörlükten feragat edip Roma'dan ayrıldı. Ocak'ta başlayacak konsüllüğünü beklememeye, ordusunun toplandığı Brundisium'a gitmeye karar vermişti. Subaylarının son altı ay içindeki gayretli çabalarına rağmen hâlâ nakliye gemisi sıkıntısı söz konusuydu. Caesar'ın Brundusium ve çevresinde on iki lejyonu vardı (verilen kayıplar ve İspanya'da bırakılan yaralı ve sakatlar göz önünde bulundurulduğunda fiilen büyük ihtimalle 25.000-30.000 kadar asker) fakat elinde sadece

15.000 piyade ve 500 süvariyi taşıyabilecek kadar gemi bulunmaktaydı. Bu birlikler asgari teçhizatla ilerlemek durumunda kalacaktı ve atların ihtiyaç duyduğu daha geniş alan yüzünden süvarilerin sayısı da düşüktü. Tüm orduyu taşımak için birkaç sefer yapılması gerektiği ortadaydı fakat ilk karaya çıkan birliklerin düşman tarafından sarılıp yok edilmesi tehlikesi bulunmaktaydı. Pompeius yanlıları 500 savaş gemisinden ve keşif amaçlı kullanılan küçük teknelerden oluşan büyük bir filo kurduklarından deniz yolculuğu bile kendi içinde son derece riskliydi. Bu filonun büyük kısmı Bibulus'un komutası altında olup gelecek herhangi bir istilayla başa çıkmak için Doğu Adriyatik kıyısında konuşlandırılmıştı. Caesar'ın emrindeki on iki savaş kadırgası ise nakliye gemilerini korumak için yeterli değildi; ordusunu Adriyatik'in karşı kıyısına geçirmek için çıktığı her sefer son derece tehlikeli olacaktı. Caesar bu faktörlerin farkındaydı ve yakın zamanda değişmeyeceklerini de biliyordu. Düşmanını can evinden vurmak için yanıp tutuşuyor, beklediği takdirde Pompeius'un daha da güçleneceğini ve daha hazırlıklı olacağını biliyordu. Kötü hava koşulları onu biraz geciktirdi ve MÖ 4 Ocak 48'e kadar demir alamadı. On iki ay önce düşmanları, orduların normalde dinlendiği kış aylarında saldırmasını beklememişti. Aynısı bu sefer için de geçerliydi. Pompeius'un lejyonları kışlalarındaydı ve Bibulus'un filosu hazır değildi. Caesar hiçbir direnişle karşılaşmadan Adriyatik'i aşıp Epirus kıyısında bulunan Paeleste'de demir atmayı başardı. Bu operasyon hızla tamamlanmış ve gemiler aynı gece Brundisium'a geri gönderilmişti fakat olayı haber alan düşman bu gemilerden birkaçını ele geçirmeyi başardı. Caesar'ın iddiasına göre Bibulus o kadar öfkelenmişti ki ele geçirilen gemilerin mürettebatlarıyla birlikte yakılmalarını emretmişti. Nakliye gemilerinin büyük çoğunluğu sağ salim geri dönmeyi başardı ama bir sonraki konvoyun karşısında dikkatli ve hazır bir düşman olacaktı.[8]

Caesar şimdilik takviye kuvvetlerden ve erzak konvoylarından mahrumdu. Elinde her birinde ortalama 2.140 asker bulunan yedi lejyon ve 500 süvari vardı ancak yanlarında uzun süre yetecek kadar erzak taşıma fırsatları olmadığından bunu çevreden temin etmeleri gerekiyordu. Roma takvimi doğal mevsimlerin birkaç hafta ilerisinde olduğu için sonbaharın sonlarına yaklaşılmaktaydı ve Caesar'ın düşmana karşı harekâta devam ederken ordusunu tek bir yerde tutmayı ve beslemeyi başarması gerekecekti. Caesar, çıkarmayı izleyen gece Oricum'a doğru

harekete geçti; burada konuşlanan küçük Pompeius taraftarı garnizon aleyhine dönen kasaba sakinleri derhal teslim oldu. *Commentarii*'de iddia edildiğine göre Roma halkı adına *imperium* sahibi olan bir generale saldırmak istemiyorlardı. Pompeius yanlılarının bu karşılaşmadan yenik çıkacakları yönündeki hesaplarının da bu kararda bir payı olması mümkündür. İtalya halkının büyük ölçüde hâlâ tarafsız olduğu göz önünde bulundurulduğunda eyalet ahalisinin de taraflardan birine fazla bağlılık göstermesi beklenemezdi. Garnizona komuta eden Lucius Manlius Torquatus beklendiği gibi Caesar tarafından bağışlandı ve ona katılmayı seçti. Caesar'ın bir sonraki hedefi olan Apollonia'nın sakinleri de ona karşı koymayı reddettiler ve Pompeius yanlılarını kaçmaya zorladılar. Epirus'taki yerleşimlerin çoğu bu kasabaların teşkil ettiği örneği izleyerek Caesar'ın tarafına geçti. General Yunanistan'da bir üs kurmuştu ve şimdilik bu yerleşimler ordusu için gerekli erzakı tedarik edebiliyordu. Düşman tarafından saklanan erzak stoklarından bazıları da ele geçirilmiş fakat Oricum yakınlarında demirli tahıl nakliye gemileri, kendilerine eşlik eden Pompeius yanlıları tarafından batırılmıştı. Pompeius'un ana deposu daha kuzeyde, büyük bir ticaret limanı olan Dyrrachium'daydı (günümüzde Arnavutluk'ta bulunan Dıraç). Caesar bu büyük ganimeti ele geçirmeye çalıştı fakat düşman artık karşılık vermeye başlıyordu. Ordularını bir yerde toplayan Pompeius'un askerlerini zar zor Dyrrachium'a rakibinden önce getirmeyi başardığını gören Caesar derhal geri çekildi. Düşmanın emrinde dokuz lejyon vardı ve daha yeni olduklarından Caesar'ın ordularıyla karşılaştırıldıklarında büyük ihtimalle ikiye bir sayı üstünlükleri bulunmaktaydı. Buna rağmen beklenmedik çıkarmaları ve kazandıkları zaferler Pompeius'un askerlerinin moralini bozmuştu. Labienus herkesin önünde Pompeius'a inandığını beyan etti; onu terk etmeyeceğine ve kaderini paylaşacağına dair ant içti. Onu önce tribünler ve *centurio*lar, ardından tüm askerler izledi.[9]

Caesar Epirus'a geri çekildi. Apollonia ve Oricum'daki limanlar Caesar'ın kontrolünde bulunmasına rağmen Bibulus'un emrindeki filo son derece aktif olup bölgeyi sıkı bir biçimde abluka altına almıştı. Lejyon askerlerinden ve süvarilerden müteşekkil takviye birlikleri taşıyan bir konvoy Brundisium'a geri dönmek zorunda bırakılmış, bu sırada bir gemi düşman eline geçmişti. Bibulus gemideki herkesin rütbesine bakılmadan idam edilmesini emretti. Belki de böyle bir gaddarlık gös-

terisinin Caesar'a ulaşma denemelerini azaltacağı umudundaydı fakat *aedilis*, *praetor* ve konsül olarak hep birlikte görev yaptığı mevkidaşına karşı duyduğu nefret büyük ihtimalle öfkesini körüklüyordu. Kısa zaman önce Mısır'da gerçekleşen en büyük iki oğlunun öldürülüşünden kaynaklanan şahsi hüznün de şüphesiz bunda bir payı vardı. Bibulus savaşırken korku uyandıran bir vahşet sergiliyordu ama böyle davranan bir tek o değildi. Savaşın başından beri Caesar'ın sergilediği merhametli ve ılımlı tavırlar Pompeius yanlılarında görülmemişti. Aksine Caesar'ın kişisel üstünlüğünü açıkça ima eden bu tutumunun, onları küplere bindirdiğini ve zalim davranışlara ittiğini söyleyebiliriz. Birçok Pompeius taraftarının tutumu Cicero'yu hayrete düşürmüştü. Pompeius'un ileri gelen yanlıları tarafsızların da Caesar'ın aktif yanlıları kadar suçlu olduğunu beyan ediyor, orduyla birlikte İtalya'ya döndüklerinde hepsinin cezalandırılacağını söylüyorlardı.[10]

Caesar, Apollonia yakınlarında, Apsus Nehri kıyısında ordugâh kurmuştu. Pompeius'un daha büyük olan ordusu ise karşı kıyıda konuşlanmıştı fakat saldırıya kalkışmayacaktı. Caesar'ın ikinci kez eline geçen Pompeius yanlısı bir subayı geri göndermesi sonucu başlayan bir pazarlık denemesi gerçekleşti. Caesar hem kendisinin hem de rakibinin ordularını üç gün içinde dağıtmaya yemin etmelerini (bu öneri her ne kadar adil olsa da ne kadar pratik olduğu tartışılır), anlaşmazlıklarına çözüm bulmak için Senato'ya ve Roma halkına güvenmelerini önerdi. Pompeius bir süre buna cevap vermedi ancak Caesar beklemeye hazırdı; bu süre zarfında İtalya'dan takviye kuvvetlerin gelmesini umuyordu. Bu sırada kıyıya yanaşmalarını engelleyerek Bibulus'un filosunu sıkıştırıyordu. Hızlarını ve manevra kabiliyetlerini çok sayıda kürekçiye borçlu olan savaş kadırgaları boyutlarından beklenmeyecek kadar fazla mürettebata sahipti. Kürekçilerin ağırlıkları gemiyi dik tutan safranın bir kısmını oluşturduğundan, ne mürettebatın fazla hareket etmesine ne de fazlaca yiyecek ve içme suyunun stoklanmasına izin verecek kadar yer vardı. Bu yüzden düzenli olarak (en geç üç günde bir) kürekçilerin dinlenmesine izin vermek ve erzak tedarik etmek için karaya çıkmak gerekiyordu. Antik dönem filoları etkili olmak için yakın üslere ve kara kuvvetlerinin desteğine ihtiyaç duyardı. Limanları kontrol altında tutan ve yanaşmaya çalışan tüm gemilere saldıran Caesar'ın askerleri Bibulus'un filosunu sıklıkla Korkyra'da [bugünkü Kerkira/Korfu-ç.] bu-

lunan üslerine dönmeye zorluyordu. Ağır kış şartları da dikkate alındığında Pompeius yanlıları ablukayı sürdürmekte zorlanıyordu. Ateşkes talebinde bulunan Bibulus, Caesar'a karşı şahsi nefretinin ve asabi tabiatının anlaşmaya varmalarını zorlaştıracağını bahane ederek yerine kıdemli subaylarından Lucius Scribonius Libo'yu gönderdi. Libo'nun kızının Pompeius'un genç oğlu Sextus'la evli olması, önde gelen Pompeius yanlıları arasındaki yakın bağları bir kez daha ortaya koymaktadır. Görüşmeye giden Caesar hayal kırıklığına uğrayacaktı: Libo, Pompeius'un gemilerinin istedikleri yerde demir atabilecekleri bir ateşkes talep ediyordu fakat bunun karşılığında sadece Caesar'ın isteklerini Pompeius'a ileteceğine söz veriyordu. Caesar'ın buna cevabıysa ateşkesi düşmanın ablukayı kaldırması koşuluyla kabul edeceği oldu. Libo'dan Pompeius'a göndereceği elçilerin geçişine izin verilmesini istedi. Bu iki talep de reddedildi, *Commentarii*'de de bahsedildiği üzere "Caesar bu konuşmanın halihazırdaki tehlikeyle ve erzak sıkıntısıyla ilgili olduğunu, ciddi bir barış umudu veya teklifi sağlamadığını anladığında savaşın devamı için yaptığı planlara geri döndü".[11]

Bibulus kısa bir süre içinde bitap düşerek hastalandı ve öldü. Filonun komutasının başka kimseye verilmemesine ve tüm zorluklara rağmen Pompeius yanlıları ablukayı sürdürüyordu. Apsus Nehri'nin iki kıyısında konuşlanan ordular birbirine düşmanca bakışlar atmaya devam ediyordu. Birkaç pazarlık denemesi daha yapılacaktı. Bir keresinde nehir kıyısına giden Vatinius düşman ileri karakollarına seslendi ve en sonunda kendisine ertesi gün görüşme için subaylardan birinin gönderileceği söylendi. Bu görüşme gerçekleşmekle birlikte Labienus tarafından fevri bir şekilde kısa kesildi ve mermiyat yağmuruyla son buldu. Caesar'ın eski *legatus*u hemen sonrasında şunları haykırmıştı: "Bütün barış görüşmelerini bırakın; Caesar'ın kellesi getirilene kadar barış olasılığı yok!" Bundan kısa bir zaman önce de Pompeius eğer "Caesar'ın cömertliği" sonucu hayatta kaldığı izlenimi ortaya çıkacaksa barışı aklına bile getirmeyeceğini söylemişti. İki ordu arasındaki açmaz devam ederken İtalya'dan beklediği takviye birlikler bir türlü gelmeyen Caesar giderek umudunu yitiriyordu. Elimizdeki bazı kaynaklara göre bu sırada İtalya'da bulunan astlarının kararlılık ve sadakatinden şüphe etmeye başlamıştı. Onlara bu enerjiyi verecek tek şeyin şahsen orada bulunması olduğuna karar veren Caesar, Brundisium'a gitmeyi planlıyordu.

Caesar iki kıyı arasında sıklıkla haber taşıyan kölelerinden birinin kılığına girerek, Apsus Nehri'nin ağzında demirli tüccar gemilerinden birine bindi. Gemi nehirden denize doğru ilerlerken denizden esen güçlü rüzgâr mürettebatı zorluyordu. Denizciler bir süre sonra vazgeçip geri dönmeye karar verdi fakat pelerinini birden geriye atan Caesar onlara korkmamalarını, çünkü "Caesar'ı ve Caesar'ın talihini" taşıdıklarını söyledi. Gayretlerini artıran kürekçiler ve serdümen her ne kadar gemiyi denize çıkarmaya uğraşsalar da en sonunda vazgeçmek zorunda kaldılar. Bir kumandanın takviye kuvvet bulmak için bile olsa ordusunu bu şartlar altında terk etmesinin ne kadar doğru bir hamle olduğu tartışmaya açıktır ve *Commentarii*'de söz konusu olaydan bahsedilmemesinin sebebi büyük ihtimalle budur. Buna rağmen Plutarkhos'un anlatımına göre olup biteni keşfeden askerler terk edildiklerini hissetmemiş, komutanlarının savaşı kazanmak için kendilerini yeterli bulmamasına içerlemişlerdi. Ordugâha dönünce Caesar'ın etrafını çeviren askerleri onun kendilerine daha fazla güvenmesini istediler. Bu, Galya'daki seferlerin başından beri general ve askerleri arasında gelişen bağın bir işaretiydi.[12]

Dyrrachium

Nihayet 10 Nisan'da, Marcus Antonius ordunun büyük bölümünü Brundisium'dan Yunanistan'a nakletmeyi başarmış, dört lejyon ve 800 atlıyla kuzeyde bulunan Lissus'ta karaya çıkmıştı. Pompeius, Caesar'ın emrindeki bu iki kuvvetin birleşmesini engelleyecek kadar hızlı davranamamıştı. Caesar'ın ordusu şimdi çok daha güçlüydü. Pompeius kuvvetleri, özellikle de süvari birlikleri bakımından sayıca hâlâ daha üstündü fakat askerlerinin tecrübesi Caesar'a büyük bir avantaj sağlıyordu. Yine de ordu aynı yerde uzun süre kalmak zorunda bırakıldığında takviye kuvvetlerin intikali erzak sıkıntısını artıracaktı. Ana ordudan ayrılan bazı büyük birlikler Teselya ve Makedonya'daki müttefiklerini korumakla görevlendirilmişti. Ordunun kalanı Pompeius kuvvetlerine meydan okuyorsa da düşman muharebeden kaçınıyordu. Pompeius, Caesar'ın ordusuna onları erzaktan yoksun bırakarak diz çöktürebileceğine inanıyordu. Bu tehlikenin farkında olan Caesar, bir kez daha Pompeius'un Dyrrachium'da bulunan ana tedarik üssünü ele geçirme-

ye çalıştı. Bu sefer kasabaya düşmandan önce varmayı başardı ama yerleşimi ve burada bulunan stokları ele geçirmeye zaman bulamadı. Caesar, doğal bir limanın yanındaki Petra adlı bir tepede konuşlanan Pompeius'un ordusuyla Dyrrachium arasında ordugâh kurmaya karar verdi. Denize kolayca ulaşabilen Pompeius, hem kasabayla hem de kuvvetlerinin geri kalanıyla iletişim içindeydi. Tahıl konvoylarının (bunların içinde Anadolu'dan gelenler bile vardı) orduya doğrudan getirilmesi yönünde emir verdi. Caesar'ın yüksek rakımlı arazideki ordugâhı ise denize yakın olmadığından askerleri çevre yöreden yiyecek toplamaya mahkûmdu. Caesar hem erzak toplamaya giden askerlerini korumak, hem de kendisinden daha fazla süvari atına ve yük hayvanına sahip olduğu için gereksinimleri aynı derecede çok olan Pompeius'un kuvvetlerini aynısını yapmaktan alıkoymak amacıyla bölgedeki tepeleri takviye etmeye karar verdi. Bunun yanı sıra "Caesar tarafından kuşatıldığı ve savaşmaktan korktuğu hikâyesini yayarak Pompeius'un yabancı milletler arasındaki prestijini (*auctoritas*) baltalamak istiyordu". Pompeius geri çekilip, Caesar'ın Dyrrachium'u ve burada bulunan depoları ele geçirmesine izin veremezdi. Askerlerini Caesar'ınkine paralel bir müstahkem hat kurmakla görevlendirdi. Yüksek rakımlı arazi üzerindeki kilit noktaları ele geçirmek için küçük çaplı çatışmalar yaşanmış, bir defasında IX. Lejyon'a düşman okçu ve sapancılarının saldırısına açık oldukları bir konumdan çekilmeleri emredilmişti. Marcus Antonius'un komutasındaki lejyon geri çekilme esnasında aniden dönüp taarruza kalkarak düşmanı bozguna uğrattı ve mağlup edildikleri için değil kendi seçimleri dolayısıyla geri çekildiklerini gösterdi. Pompeius'un hattı bittiğinde 15 Roma mili [yak. 22 kilometre] uzunluğunda olup, yirmi dört küçük kaleyle takviye edilmişti. Caesar'ın bunu çevreleyen hattıysa tabii daha uzundu ve özellikle de düşmanı tamamen abluka altına almak istediğinden hattın uzunluğu 27 kilometreyi aşıyordu.[13]

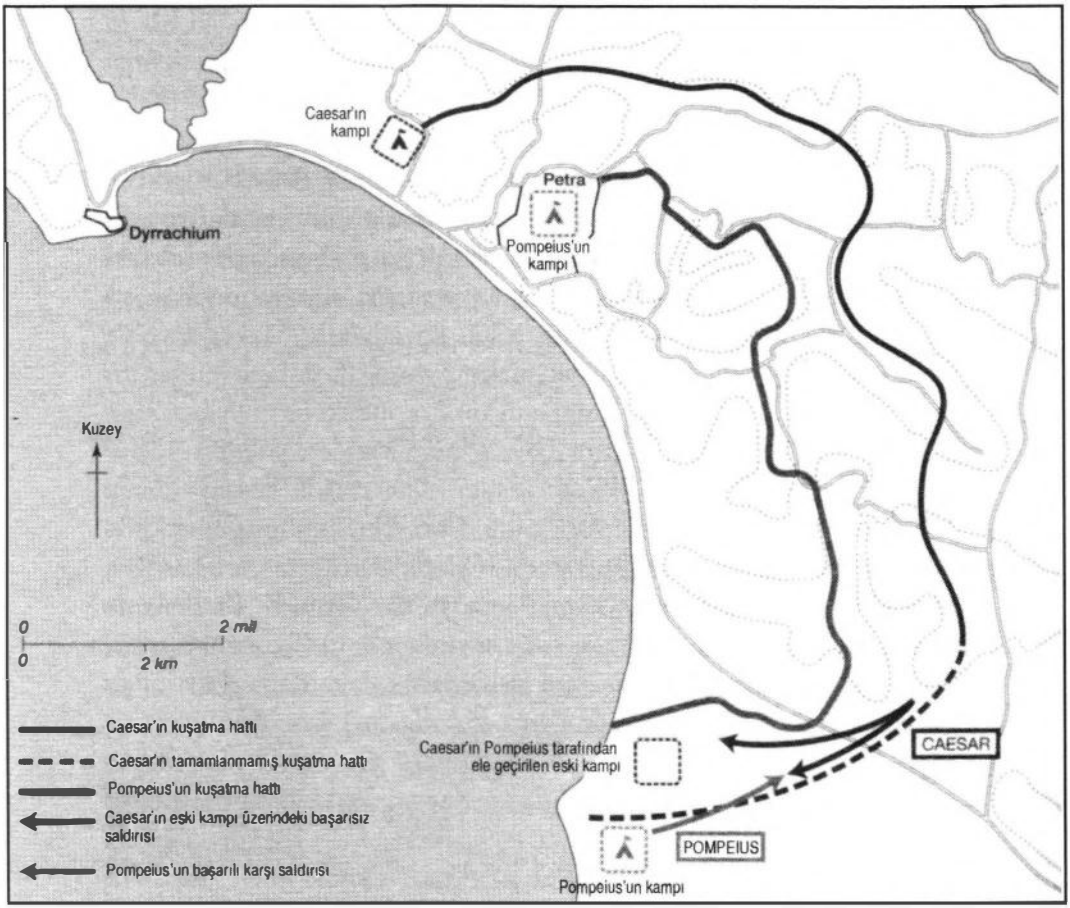
Her ne kadar Roma takvimi bahar aylarına girmişse de doğal mevsimin hâlâ kış aylarında olması Caesar'ın askerlerinin yiyecek sıkıntısı çektiği anlamına geliyordu. Bölgede hayvancılık yaygın olduğundan askerlerinin besin düzenindeki et oranı artmıştı. Tahılsa daha zor bulunuyordu ve askerler buğday yerine -genellikle hayvan yemi olarak kullanılan- arpayla idare ediyorlardı. Bazen bu bile bulunamıyordu ve *kharaks* adı verilen bir bitkinin köklerinin sütle karıştırılıp fırına verilmesiyle

yapılan bir tür ekmekle yetiniyorlardı. Pompeius bu somunlardan bazılarını görünce hüzünlü bir şekilde insanlara değil vahşi hayvanlara karşı savaştıklarını söyledi. Caesar su sıkıntısı çekmemesine rağmen düşmanını bundan mahrum bırakmak amacıyla askerlerine kendi hatlarından geçen su kaynaklarının önünü baraj yaparak veya akıntının yönünü değiştirerek kesmelerini emretmişti. Erzak tedariki deniz yoluyla sağlanan Pompeius'un ordusu bol miktarda yiyeceğe sahipti fakat kısa zamanda su sıkıntısı çekmeye başladı. Pompeius yeni kuyular kazılmasını emretmesine karşın bu sadece bir dereceye kadar başarılı oldu. Küçük bir alan içinde çok sayıda askerin yanı sıra hatırı sayılır miktarda hizmetkâr ve yük hayvanı bulunuyordu. Yem ve su önceliği süvari atlarına verildiğinden çok sayıda yük hayvanı ölmüş veya öldürülmüştü. Kalabalık ordugâhta hastalık (elimizdeki kaynaklar bu konuda biraz muğlak olsa da muhtemelen tifüstü) kol gezmeye başladı. Bu aslında devasa boyutlarda bir kuşatma niteliğindeydi ve taraflar sıkıntı çekmesine rağmen iki kumandan da geri adım atmak istemiyor, birinin çektiği zorluk diğerini dişini sıkıp dayanmaya teşvik ediyordu. Caesar askerlerinin de kendine olan güvenini paylaştığı fikrindeydi. Arada sırada kararlılıklarının işareti olarak *kharaks* somunlarını düşman hatlarına fırlatıp karşı tarafla alay ediyorlardı. Haftalar geçtikçe tarlalardaki ekinlerin olgunlaşmaya başlaması Caesar'in askerlerini yüreklendirmişti. Caesar, bazı gözcülerin ağaç kabuğu yemeye başlamadan Pompeius'un kaçmasına izin vermeyeceklerini söylediğini işittiklerini iddia eder.[14]

İstihkâm hattının inşaatı devam ediyor, Caesar düşmanını tamamen abluka altına almak istiyordu. Böylece Pompeius ya deniz yoluyla kaçacak, ya Caesar'ın hatlarını yaracak, ya da ordusunun yitip gitmesini seyredecekti. Küçük çaplı çatışmalar ve ani saldırılar devam ediyordu. Pompeius'un ordusundaki okçular ve sapancılar Caesar'ın hatlarının gerisindeki ordugâh ateşlerini ve çevresini hedef almaya başlamışlardı. Sıcak ve tehdit altında olmaktansa soğuk ve güvende olmayı seçen lejyonerler bunun karşısında kamp ateşlerinden uzak uyumaya başlamışlardı. Pompeius'un bir sonraki hamlesi, güçlü ve zayıf noktaları bulmak amacıyla Caesar'ın hattına birkaç yerden büyük saldırılar düzenlemek oldu. Kilit tepelerden bir tanesini ele geçirmeye yönelik saldırılardan biri, iki lejyonla mevzisini takviye eden Publius Cornelius Sulla (bu Sulla diktatörün yeğeniydi, oğlu Faustus Sulla karşı taraftaydı) sayesinde geri

püskürtüldü. Pompeius yanlıları bozguna uğratılmıştı fakat Sulla durumu değerlendirip karşı saldırıya geçmeyi reddetti. Caesar bir *legatus*tan bekleneceği üzere temkinli davrandığı için onu kutladı ve saldırı gibi kararların başkumandanlara düştüğünü belirtti. *Commentarii*'de Caesar'ın askerlerinin cesaretinden gururla bahsedilmektedir. IX. Lejyon'dan üç *cohors* savundukları bölgeyi okçu ve sapancılar tarafından desteklenen tüm bir lejyona karşı tutmuştu. Zorlu geçen saldırı sonucunda savunmacıların neredeyse hepsi yaralanmıştı fakat içlerinden çoğu açıkça hâlâ savaşmaya muktedir ve istekliydi. Yaraların çoğuna uzun menzilli silahlar yol açmıştı; son saldırılar savuşturulduktan sonra kaleden 30.000 okun toplandığı söylenir. *Cohors*taki altı *centurio*dan dördü yüzlerinden yaralanıp gözlerinden birini kaybetmişti. Scaeva adlı *centurio*nun kalkanı 120'yi aşkın mermiyatın hedefi olmuştu. Başka kaynaklara göre gözünden yaralananlardan biri oydu ve bunun yanı sıra baldır ve omuzlarındaki yaralara rağmen savaşmaya devam etmişti. Bir defasında teslim olmak istiyormuş gibi yapıp düşmanı oyuna getirmiş, düşman ileri atıldığındaysa birini öldürmüş, bir diğerininse kolunu kesmişti. Geri çekilmeyi reddeden Scaeva ve askerleri düşmanın gözünü o kadar korkutmuştu ki kimse onlara saldırmak istemiyordu. Scaeva'nın uzun zamandır Caesar'ın yanında bulunuyor olması kuvvetle muhtemeldir, belki Galya'da olduğu gibi İspanya'da *propraetor* olarak görev yaparken de onun emrindeydi. Caesar tüm *cohors*u cömertçe ödüllendirdi, maaşlarını iki katına çıkardı; birçoklarına nişan, hepsine de yeni giysiler verdi ve (belki de o anda en önemlisi buymuş gibi görünse de askerlerin gururunu göz ardı etmemeliyiz) bu birliğe fazladan tahıl verilmesini emretti. Scaeva, lejyonun en yüksek rütbeli *centurio*su olan *primus pilus*luk rütbesine terfi edildi ve 200.000 *sestertius*la ödüllendirildi. Scaeva uzun süre Caesar'ın hizmetinde kalacak, daha sonraki yıllarda atlı sınıfına yükselip kendi adını alan (*ala Scaevae*) destek süvari birliğine bir süre komuta edecekti.[15]

Saldırılar geri püskürtülmüştü fakat Caesar'ın düşmandan daha az askerle düşmanınkinden daha uzun bir hattı tutması zordu. *Commentarii*'de iddia edildiği üzere Pompeius yanlıları 2.000 asker kaybetmişti ve bu kayıpların arasında, içlerinden biri eski bir *praetor*un oğlu olan çok sayıda *centurio* bulunmaktaydı. Caesar'ın ordusundaysa sadece yirmi ölü vardı fakat hatırı sayılır miktarda askerin yaralandığını

Dyrrachium'daki savunma hatları.

o bile kabul ediyordu. Scaeva ve askerlerinin ne zaman göreve dönebilecekleri kesin değildi. Pompeius'un askerleri bu çatışmaları takiben konumlarının saldırıya açık olan bölgelerini tahkim etmeye çalıştı ve surların boyutunu 4,5 metreye çıkardı. Caesar'ın buna cevabı her sabah ordusunu düşman savunma hattının ilerisinde ve mancınık menzilinin dışında savaş düzenine sokmak oldu. Pompeius bu meydan okumaya cevap vermemesi durumunda prestijinin ve askerlerinin özgüveninin zarar göreceği fikrindeydi ve elindeki lejyonları surların hemen önünde *triplex acies* düzeninde sıraladı. Savaşmak istemiyor, düşmana açlıkla diz çöktürmeyi amaçlıyordu. Muharebe çıkması durumunda emrindeki

acemi askerleriyle süvari üstünlüğünün bir işe yaramayacağı iki hattın arasındaki engebeli arazide Caesar'ın tecrübeli askerleriyle başa çıkamayacağından korkuyordu. Caesar da saldırı emrini vermeyi reddediyordu. Yamacın eğimi Pompeius'un ordusunun yanındaydı ve bu kuvvetler surlarda konuşlanan okçu ve sapancılar tarafından da destekleniyordu. Caesar, askerlerinin bu durumu Pompeius yanlılarının karşılarına eşit koşullar altında çıkmaktan korkmaları olarak yorumlayacağını biliyordu. Caesar şimdilik Pompeius ile anlaşmaya varma umudunu yitirmişti ancak yine de Syria Eyaleti'nden getirdiği iki lejyonla Makedonya'ya dönen Metellus Scipio'ya kişisel bir mektup yazarak dolaylı yaklaşımlarda bulundu. Aynı zamanda Pompeius'un üzerindeki baskıyı artırmak isteyen Caesar, istihkâm hatlarını Dyrrachium'a giden yolların ikisini de kesecek şekilde genişletti. Pompeius'un buna cevabı bölgeye deniz yoluyla bir süvari birliği göndermek oldu. Caesar'ın ani bir gece saldırısıyla kasabayı ele geçirmeye çalıştığı da söylenir: Rivayete göre kasabanın içinde bir hain askerlerine kapıyı açmaya söz vermişti. Bu deneme başarısızlıkla sonuçlansa da genişletilen savunma hattı Pompeius'un süvari birliklerinin hayvanları için yem bulmalarını daha da zorlaştırmıştı ve bu birlikler birkaç gün içinde deniz yoluyla ana üsse geri dönmek zorunda kalacaktı. Ne Korkyra'dan, ne de daha uzaktan deniz yoluyla yeterince yem getirebildiklerinden atlarını yaprak ve sazlarla beslemeye başlamışlardı.[16]

Pompeius, kendi ordusunun da en az düşman kadar (belki de daha fazla) can çekiştiğinin farkındaydı ve inisiyatifi bir kez daha ele geçirmeye karar verdi. Roucillus ve Egus adlı iki Galyalı asilzadenin firarı ona istediği fırsatı sunacaktı. Gallia Transalpina Eyaleti'ndeki Allobrox kabilesinin büyük şeflerinden birinin oğulları olan ikili uzun zaman Caesar'ın emri altında görev yapmış, kabile süvarilerinden müteşekkil bir birliğe üstün şekilde komuta etmişlerdi. Caesar tarafından cömertçe ödüllendirilen ikiliye senatör mevkisi verilmişti; her ne kadar bazı tarihçiler bunun kendi kabileleri içinde geçerli olduğunu düşünse de birçoğuna göre bu Roma'daki Senato'ya kaydedildikleri anlamına gelmektedir. Vatandaş olmaları da kuvvetle muhtemeldir. İki kardeş bir süredir emirlerindeki askerlerin maaşlarının büyük bir kısmını çalmaya, daha fazla para ve erzak almak için beraberlerindeki süvarilerin sayısını fazla göstermeye başlamıştı. Kendi askerleri tarafından Caesar'a şikâyet edil-

mişlerdi fakat resmi bir karar vermekten kaçınan general onlarla bizzat konuşmuş, bu ahlaksız davranışları bırakmaları yönünde uyarmıştı. Popülaritelerini yitiren ve ileride cezalandırılmaktan korkan iki kardeş, kaçmayı planlıyordu. Hatırı sayılır miktarda borç alan ikili (dedikoduya göre askerlerinin gönlünü almayı planlıyorlardı) çok sayıda at satın aldı. Caesar'ın süvaribaşını öldürmeye yönelik planlarını pratik olmadığı için kenara iten Roucillus ile Egus, atlarıyla düşmana katıldı. Onları törenle ordusunun önünde sergileyen Pompeius, bu kadar seçkin iki kişi firar ettiğine göre Caesar'ın ordusunun zayıfladığını iddia etti. Dahası yüksek rütbeli iki kardeş Caesar'ın hatları ve ordunun rutini konusunda bilgi sahibiydi.[17]

Pompeius eline geçen bu bilgileri Caesar'ın hatlarını yarıp geçecek ve ablukayı kıracak yeni bir saldırı hazırlamak için kullandı. Askerleri gün boyunca mığferlerin çevresini hasırla kapladı. Bu hem tunç mığferin parlamasını engelliyor hem de atılan mermiyatın hızını biraz olsun kesiyordu. Bu, özellikle elle veya sapanla fırlatılan ve mığferi delmeksizin beyin sarsıntısına yol açabilen taşlar için geçerliydi. Saldırı için seçilen nokta Caesar'ın hattının denize en yakın olan güney köşesiydi. Bu noktanın zayıflığından Caesar da haberdardı ve burada ikinci bir hattın inşa edilmesini emretmekle birlikte bu henüz tamamlanmamıştı. Düşman hendeklerini doldurmak ve surlara çıkmak için gereken teçhizatı taşıyan okçular ve hafif piyadelerden oluşan birlikler kayıkla bu noktaya yollanmıştı. Gece yarısı ise Pompeius'un bizzat komuta ettiği altmış *cohors*tan oluşan ana kuvvet bölgeye intikal etti. Bu bölgeyi korumakla görevli IX. Lejyon ağır saldırı altında kalmıştı. Pompeius yanlılarının mığferlerini kaplayan hasır, atılan taşlara karşı son derece etkili olduğunu kanıtlamıştı; inşaatı tamamlanmamış savunma hattının kanadı çevrilerek hat gerisine sızılmıştı. Buradaki iki *cohors* bozguna uğratıldı; gönderilen birlikler de savaşın akışını değiştiremedikleri gibi geri püskürtüldü. Lejyonun ilk *cohors*undaki *centurio*lardan sadece biri hayatta kalacaktı ve kartal sancağı ancak onu taşıyan sancaktar tarafından surların gerisinde bulunan kaleye fırlatıldığında kurtarılabilecekti. Durum, hat gerisinden getirdiği on iki *cohors*la birlikte bölgeye intikal eden Marcus Antonius tarafından yatıştırıldı. Gönderilen mesajlar (bunların birçoğu kaleler arasında iletişimi sağlamak için önceden kararlaştırılan duman sinyalleriydi) sonucu Caesar'ın bizzat komuta ettiği yedek birlikler yardıma

gelecekti. Pompeius kaleyi ele geçirmeyi başaramamış olsa da denize en yakın konumları kontrol altına almış, bu mevkide ordugâh kurmaya başlamıştı. Caesar'ın hattını delmeyi başarmışlardı ve artık daha geniş bir alana yayılabileceklerdi.[18]

Caesar, Pompeius'unkinin hemen karşısında büyük bir ordugâh kurulmasını emretti. Çevrede Pompeius'un ana ordugâhından yaklaşık bir kilometre uzaklıkta bir küçük kale bulunuyordu. Aslen IX. Lejyon'un kullanımı için inşa edilmişti fakat istihkâm hattının planı değiştiğinde terk edilmişti. Bu kale sonradan düşman eline düşmüş fakat yapılan bazı değişikliklere rağmen birkaç gün içinde yine terk edilmişti. Caesar'ın keşif birlikleri bir lejyona yakın askerden oluşan bir düşman birliğinin bu konuma doğru hareket ettiğini bildirdi. Devriyeler de bu eski kalenin bir lejyon tarafından tutulduğunu doğruladı. Düşmanının bu birliği saldırıya açık bıraktığına karar veren Caesar, düşmanın son başarısının acısını çıkaracak küçük bir zafer kazanmayı umuyordu. Hatları koruması için iki lejyonu görevlendiren Caesar, hazırdaki tüm kuvvetiyle (yaklaşık otuz üç *cohors*; tabii bunların içinde *centurio*larından çoğunu kaybeden ve ciddi hasar gören IX. Lejyon da vardı) dolambaçlı bir yol izleyerek kaleye vardı. Bu hile başarılı oldu ve Pompeius olan biteni fark etmeden Caesar'ın birlikleri taarruza geçti. Caesar'ın askerleri sıkı bir kavgadan sonra, kazıklardan oluşan kale kapısını yıkarak içeri girmeyi başardı ama şimdi işler ters gitmeye başladı. Caesar'ın askerleri dış surları aşmıştı ancak kalenin içi ikinci bir surla çevriliydi ve saldırı altındaki garnizon burada tutunmayı başarmıştı. Bu sırada hattın bu bölgesini pek iyi bilmeyen sağ kanattaki *cohors*lar yollarını kaybetmiş ve onları hedeflerinden uzağa taşıyan bir sur hizasında ilerlemeye başlamışlardı. Bir girişle karşılaşmadıkları için şaşıran fakat ilerlemeye devam eden bu birliklere Caesar'ın süvarileri eşlik ediyordu. Bu sırada yeni ordugâhını istihkâm etmekle görevli beş lejyonla karşı saldırıya geçen Pompeius'u gören savunmacılar, yeni bir heyecanla savaşa tutuştu. Pompeius yanlısı büyük bir süvari birliğinin Caesar'ın sağ kanadına doğru ilerlemesi, hat gerisine giden yolun kesileceğinden korkan buradaki atlılar arasında paniğe yol açmıştı. Durum son derece kafa karıştırıcıydı ve panik kısa zamanda yayıldı. Önce sağ kanat, sonra da bunu gören saldırı gücünün kalanı dağılmaya başladı. *Cohors*lar düzensiz gruplar halinde kaçıyor, herkes kendi canını kurtarmaya bakıyordu ve bu sırada bazı askerler

ordugâhın etrafındaki hendeklerde sıkışıp kalmıştı. *Commentarii*'de anlatıldığı kadarıyla "karmaşa, dehşet ve bozgun her yeri öyle bürümüştü ki Caesar kaçan askerler tarafından taşınan sancakları kavrayıp onlara durmalarını emretmesine rağmen bazıları at üstünde dörtnala onun yanından geçip gidiyor, bazılarıysa sancaklarını bile geride bırakıyordu; hiç kimse durmamıştı". Caesar, Sambre'de ve diğer birçok muharebe sırasında yaptığının tersine hattın dağılmasını engelleyememişti. Başka kaynaklardan elimize geçen bir anlatıma göre daha da utanç verici bir olay daha yaşanmış, kaçan askerlerden biri sancağının dibindeki mıhla Caesar'a saldırmıştı. Kumandanı kurtaran tek şey, hızlı davranıp kılıcıyla askerin kolunu kesen korumasıydı.[19]

Maliyeti büyük olan başarısız saldırıda Caesar 960 asker, 32 tribün ve *centurio* ile birkaç kıdemli subay kaybetmişti. Pompeius'un ordusu zaferlerinin işareti olarak 32 sancak ele geçirmiş, hatırı sayılır miktarda tutsak almıştı. Buna rağmen Pompeius saldırıyı geri püskürtmekle yetindi; Caesar'ın hatlarına saldırmaya kalkışmadı. Bunun bir hata olduğuna inanılıyordu: Kendi askerlerinin morali yüksekti, Caesar'ın askerleriyse bozguna uğramıştı. Caesar "eğer kendilerine muzaffer biri komuta ediyor olsa düşmanın bu gün zafer kazanacağını" bizzat beyan etmişti. Labienus ele geçirilen askerlerin kendisine verilmesini istedi ve "yoldaşlar" diye hitap ederek onlarla alay ettikten sonra hepsini düşman hatlarının görüş mesafesi içinde idam ettirdi. Ertesi gün askeri içtima eden Caesar, Gergovia'da yaptığı gibi onlara bir kez daha hitap etti. O zamanki yenilgilerini ve hemen sonrasında nasıl zafer kazandıklarını hatırlattı. Sayıca kendilerinden üstün bir düşmana karşı kaydettikleri başarılardan bahsederek onları yüreklendirdi, bir sonraki muharebede cesurca savaşarak dünkü mağlubiyetin öcünü almalarını istedi. Hem azarları hem de verdiği cezalar son derece ılımlıydı; sadece sancaktarlardan bazılarının rütbesi düşürülmüştü. Bu söyledikleri askerler tarafından coşkuyla karşılandı, subaylarından bazıları yeniden bir saldırıya başlamasını istedi. Caesar ise askerlerinin dünkü yenilgiden sonra kendilerini tamamen toparladığından emin değildi ve bir gövde gösterisi yapması durumunda bile Pompeius'un saldırmak için bir nedeni olmadığını biliyordu. Pompeius yanlılarını ablukaya almak için yapılan denemenin başarısızlıkla sonuçlandığı açıktı. Düşman, bölgenin etrafını çeviren savunma hatlarından birini ele geçirmişti ve Caesar yeni ve elbette daha uzun bir hat

oluşturacak kaynaklardan yoksundu. Pompeius'un ordusu deniz yoluyla gelen levazımatın yanı sıra bölgeden erzak tedarik edebilecekti. Caesar, bu amacında başarısız olduğunun farkındaydı fakat askerlerine seferin hâlâ başarıyla sonuçlanacağını söylüyordu. Düşmanın ihtiyacı olan erzak genelde deniz yoluyla sağlandığından Caesar kıyıdan çekilmeye karar verdi. Gece karanlığında levazımat konvoyu ve yaralı askerleri bir lejyon eşliğinde Apollonia'ya gönderdi. Şafak sökmeden bir iki saat önce ise savunma hattında kalan iki lejyonluk artçı kuvvetlerin dışında ordusunun geri kalanıyla yola çıktı. Bu askerler kalk borusunu çalacaktı. Pompeius yanlıları bu hileye kanmıştı; artçı kuvvetler de ordunun geri kalanına yetişmeyi başardı. Her ne kadar Pompeius arkalarından süvarilerini yollasa da bu birlikler Caesar'ın sayıca daha az olan atlıları ve onlara yakın destek sağlayan 400 asker tarafından geri püskürtüldü. Küçük çaplı birkaç çatışmanın akabinde iki ordu yakın temastan çıktı ve Pompeius Caesar'ı hemen izlemekten kaçındı.[20]

Pharsalos, 9 Ağustos, MÖ 48

Düşmanla arasına mesafe koymaya çalışan Caesar'ın ordusu henüz iki ordu tarafından da keşfedilmemiş bölgelere girdi. Yaz gelmiş, tarlalardaki ekinler aç askerler tarafından biçilebilecek kadar olgunlaşmıştı. Caesar, görevden dönüp orduya katılan birlikler sayesinde kaybettiği askerlerin bir kısmını geri kazanmıştı. Fakat Dyrrachium'daki mağlubiyet haberinin yayılması, bazı yerleşimlerde savaşı kaybedecekmiş gibi görünen lidere yardım etmenin iyi bir karar olmadığı fikrini uyandırmaktaydı. Gomphi kasabasının yöneticileri kapılarını kapayacak, Caesar'ın askerlerini içeri almayı reddedecekti. Kasaba, saldırılıp ele geçirildikten sonra yağmaya maruz kaldı; sarhoş askerler keyiflerince cinayet işledi, tecavüz ve talana girişti. Şehrin yöneticileriyse intiharı seçmişlerdi. Elimizdeki bazı kaynaklara göre ordu ertesi gün yola koyulduğunda düzenli bir ordu değil, içki âlemi görüntüsü yaratıyordu. İlginçtir ki aynı kaynaklar bu sefih davranışların Dyrrachium'da yiyecek sıkıntısına ve ağır angaryaya maruz kalan askerlerin sıhhatini iyi yönde etkilediğini iddia etmektedir. Caesar, içsavaşın başından beri ilk kez askerlerinin ele geçirilen bir yerleşimin halkına kötü muamele etmesine izin vermişti ve

bu acımasızlığı ibretiâlem olsun diye yaptığı açıktı. Gomphi'nin kaderini paylaşacakları korkusu bölgedeki diğer şehir ve kasabaların Caesar'ın ordusuna kapılarını açmasını sağladı.[21]

Dyrrachium'un Pompeius yanlıları için bir zafer niteliğinde olduğu tartışılmazdır. Ordugâhlarına coşku havası hâkimdi, zira içsavaşın başından beri Caesar'ın talihi ilk kez bu denli dönmüştü. Yüksek rütbeli subaylar kararlı harekâtların savaşa son vereceğinden emindi. Afranius, Pompeius'a orduyu deniz yoluyla İtalya'ya çekmesini salık veriyordu; böylece Roma'yı geri alıp Caesar'ın gerçek Cumhuriyet'i temsil ettiği yönündeki iddialarını ortadan kaldırabileceklerdi. Başkaları, özellikle Domitius Ahenobarbus, Caesar'ın avuçlarının içinde olduğunu ve muharebeye zorlanıp ezilmesinin gerektiğini savunuyordu. Temkini elden bırakmayan Pompeius ise Caesar'ın tecrübeli askerlerinin savaş gücünden hâlâ çekiniyordu. İtalya'ya dönmeyi hep planlamasına rağmen Caesar hâlâ ciddi bir yenilgiye uğratılmamış olduğundan böyle bir hamlenin deniz yoluyla yeni bir kaçış yaptığı yönünde algılanacağından korkuyordu. Daha önemlisiyse Suriye'den topladığı lejyonlarla ordunun geri kalanına katılmayı henüz başaramamış kayınpederi Metellus Scipio'yu sayıca ondan üstün olan Caesar'a karşı yalnız bırakmak istememesiydi. Pompeius Yunanistan'da kalmayı tercih ediyordu fakat aynı zamanda henüz bir muharebeye girmenin mantıksız ve en azından henüz gereksiz olduğu görüşündeydi. Düşmanı bir gölge gibi takip etmeyi ve onu ihtiyacı olan kaynaklardan alıkoymayı yeğliyordu.

Müttefiklerinin en seçkinleri bu temkinden hoşnut kalmamıştı. Ahenobarbus, Pompeius'a bazen Agamemnon (on yıl süren Troya Savaşı'nda Akhaların lideri) bazen de "Kralların Kralı" lakabıyla hitap ediyor, kendi üstünlüğünü sürdürmek için savaşı uzatmakla suçluyordu. Pompeius'a gönülden bağlı Cicero bile içsavaşın Caesar'la Pompeius arasındaki iktidar kavgasından çıktığını düşünüyorsa başkalarının da bunu sorguluyor olması bizi şaşırtmamalıdır. Yaklaşan zaferin kokusunu alan çok sayıda kişi ganimetten büyük bir pay almak için hesap yapıyordu. Bazıları Roma'ya gönderdikleri temsilcileri aracılığıyla Forum'a daha yakın (özellikle de Caesar'ın yandaşlarına ait olanlardan) malikâneler satın almaya çalışacaktı. Domitius Ahenobarbus, Metellus Scipio ve Lentulus Spinther Caesar'dan sonra kimin *pontifex maximus* olacağı konusunda kavgaya tutuşmuştu. Pompeius'un yanlıları arasında öne çıkan çok

sayıda şahıs Sulla'nın onlarca yıl önceki zaferinden çıkar sağlamıştı ve şimdi de yeni bir zaferle borçlarından kurtulmanın ve kamu hayatında ilerlemenin hesabını yapıyordu. Ordugâhtaki bu havadan tiksinen Cicero, kendilerine "iyiler" yani *boni* adını takan Cato ve yandaşları için "onların davalarından başka iyi bir tarafları yok" diyecekti. Şüphesiz Cato'yu diğerleriyle aynı kefeye koymuyordu; zaten ünlü devlet adamı ordunun yanında değildi; Dyrrachium'u savunan garnizona komuta ediyordu. Ortalıkta dolaşan söylentilere göre Pompeius bu görevi Cato'ya Caesar'ın mağlubiyeti sonrasında gelişecek olaylar üzerindeki nüfuzunu azaltmak için vermişti. Caesar'ın karşıtları arasında önde gelenler, Pompeius'a güvenmemelerinin yanı sıra kendi aralarında da çekişiyorlardı. Afranius İspanya seferleri sırasında orduya ihanet etmekle suçlanmıştı. Başkalarıysa bir dahaki sene kimin seçimlere katılmasına izin verileceği konusunda tartışıyorlardı. Domitius Ahenobarbus'u en çok meşgul eden konu, Caesar'ın destekçilerine ilaveten tarafsız kalan şahısları da cezalandırmaktı. Caesar'ın sorgulanamaz askeri otoritesine Pompeius asla sahip olamamıştı.

Dyrrachium'daki zaferi izleyen birkaç gün içinde Pompeius yanlısı yüksek rütbeli subayların hisleri aşırı güven ve kibrin, açgözlülük ve hırsın, kıskançlık ve şüphenin patlamaya hazır bir karışımıydı. Düşmanını savaşmaya zorlaması için Pompeius üzerinde kurulan baskı giderek artıyordu. Kendisine karşı çıkılmasından hiçbir zaman hoşlanmamıştı ve savaşın içindeki herkes gibi o da barışın sağlanmasının şahsi konumuna etkisiyle ilgiliydi. Üçüncü konsüllüğünden beri Senato'daki elit zümreye giderek daha çok yakınlaşmıştı ve şimdi onları kendisinden soğutmamaya gayret ediyordu. Dyrrachium'dan sonra kararlı havasını yitirmiş, başkalarının önerilerinden gitgide daha çok etkilenmeye başlamıştı. Cicero, elde ettiği zaferden sonra, lejyonlarına olan güveni de gittikçe artan Pompeius'un "artık bir general olmadığını" söyleyecekti.[22]

Pompeius, Teselya'ya ilerleyip düşmana yakınlaşmadan önce Scipio'nun orduya katılmasını bekledi. Ağustos ayının ilk günlerinde iki ordu zamanın alışılagelen askeri taktikleri uyarınca birbirine yakın manevralara girişti. Askerlerinin, geri çekilmenin başına nazaran hem sıhhat hem de moral açısından daha iyi durumda olduklarına karar veren Caesar, ordusuna savaş düzenine girmesini emretti. Pompeius'un bu gövde gösterisine karşılık vermeyi reddetmesi, henüz ne olursa olsun

savaşmaya karar vermediğinin işaretidir. Ünlü general eline daha iyi bir fırsat geçinceye veya daha avantajlı bir konuma ulaşıncaya kadar bekleyecek askeri zekâya hâlâ sahipti. Süvari birlikleri bir kez daha küçük çaplı çarpışmalarda bulunmuş ve Caesar'ın az sayıda seçme piyade tarafından yakından desteklenen atlıları bir kez daha düşmana karşı koymayı başarmıştı. Yakınlardaki bir tepede ordugâh kurup ordusunu bu tepenin yamacında sıralayan Pompeius, Caesar'a avantajı elinden bırakıp saldırması için meydan okuyordu. Her ne kadar erzak durumu sağlama alınmışsa da Caesar ordusunu gerekmedikçe uzun süre bir yerde tutmak istemiyordu. İki ordu arasındaki açmaz birkaç gün bu şekilde devam etti ve en sonunda 9 Ağustos sabahı savaşmak için eline daha iyi bir fırsatın geçeceğini uman Caesar, ordugâhı bozup yola çıkma emrini verdi. Fakat bu sırada Pompeius'un ordusunun yamaçtan düzlüğe indiğini fark etmişti. Öncü birlikleri harekete hazır olan Caesar ordusuna durmasını emretti ve "ilerlememizi durdurup zaten arzu ettiğimiz şey olan savaşa hazırlanmalıyız; ruhlarımızı bu uğraş için hazırlayalım; böyle bir fırsat elimize bir daha kolay kolay geçmez" dedi. Sırtlarındaki yükleri atan askerler sadece zırh ve silahlarıyla ilerlemeye başladı. Çağın en yetenekli kumandanları arasında gerçekleşecek en büyük muharebe başlamak üzereydi. Elbette elimizdeki kaynakların talihin bu dönüşünü işaret eden alametlerden bahsetmeleri kaçınılmazdır. Appianos, Caesar'ın geceyi Mars ve atası Venüs (zafer kazanması durumunda tanrıça adına Roma'da bir tapınak inşa edeceğine söz vermişti) onuruna kurban keserek geçirdiğini söyler. Alışık olduğumuz gibi Caesar kendi kayıtlarında bunlardan hiç bahsetmemekte, daha pratik konulara yoğunlaşmaktadır fakat buna rağmen bu savaşın da nerede gerçekleştiğini kesin olarak bulmamıza yetecek kadar detay vermemiştir.[23]

Son derece geniş ve açık olan Pharsalos Ovası'nın sınırını Enipeus Nehri oluşturuyordu. Pompeius ordusunu sağ kanadı nehir tarafından korunacak şekilde konuşlandırmıştı. 600 süvarilik küçük bir birlik bu kanattaydı ve büyük ihtimalle hafif piyadeler ile müttefik askerler tarafından destekleniyorlardı. Hemen yanlarındaysa *triplex acies* düzenindeki on bir lejyondan oluşan ana kuvvet vardı. En iyi lejyonlar kanatlarda ve merkezde konuşlanmıştı; zamanında Caesar'ın emrinde savaşan I ve II. Lejyonlar sol kanadı tutuyordu. Her *cohors*, alışılageldiğinden daha sık biçimde ardı ardına on sıra hâlinde dizilmişti. Bu tip

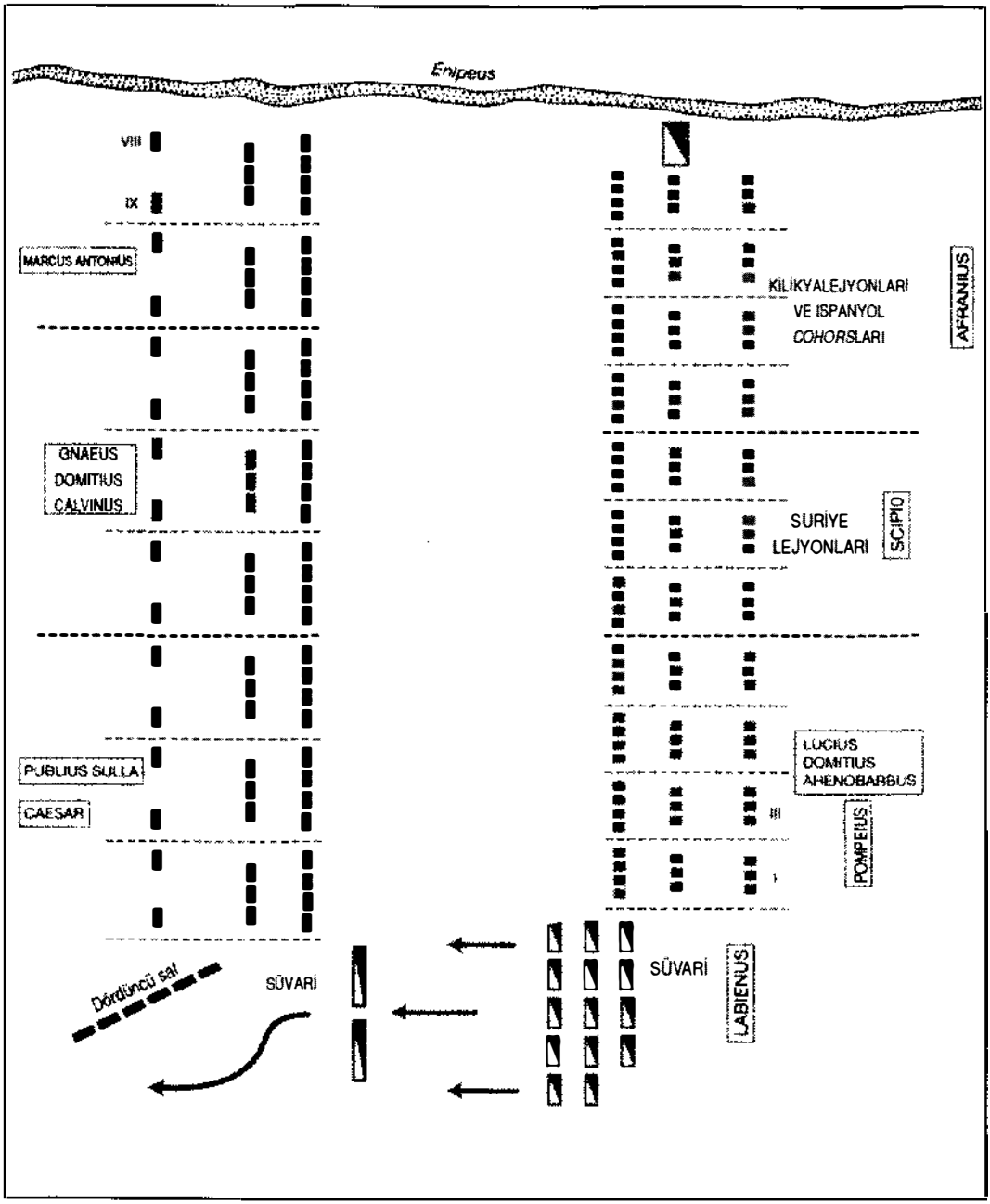
sıkı düzen, ön saflarda bulunan askerlerin kaçmasını zorlaştırdığından savaşın stresi altındaki tecrübesiz askerlerin safları bozmasını engelliyordu. En büyük dezavantajıysa bu şekilde sıralanan askerlerden sadece ufak bir kısmının savaşa katılabilmesiydi; arka saflardaki askerler *pilum*larını bile fırlatmakta zorlanacaktı. *Commentarii*'de anlatıldığına göre Pompeius'un emrindeki 110 *cohors*ta toplam 45.000 lejyon askeri vardı ancak başka kaynakların hesapları bu sayıyı birkaç bin azaltmaktadır. Sağ kanat Afranius'un komutası altındaydı (Appianos'a göre Lentulus); Metellus Scipio merkezden, Domitius Ahenobarbus ise sol kanattan sorumluydu. Lejyonlara düşmana karşı ilerlememeleri, bulundukları mevkiyi tutmaları emredilmişti; muharebedeki rolleri düşman piyadesini bir yerde zapt etmekti. Pompeius, bu muharebeyi Labienus'un bizzat komuta ettiği ve sol kanatta yoğunlaşmış 6.400'ü aşkın süvarisiyle kazanmayı amaçlıyordu. Binlerce hafif piyade tarafından desteklenen sayı üstünlüğüne sahip süvarilerin, Caesar'ın süvarilerini ezip lejyonlarının kanadına ve gerisine saldırmaları bekleniyordu. Özellikle de açık alanda yüksek manevra kabiliyetine sahip süvariler söz konusu olduğunda sayı üstünlüğüne bağlı bu plan oldukça basit fakat aynı zamanda son derece mantıklıydı. En büyük dezavantajı süvari taarruzunun işe yaramaması durumunda ne yapılacağının düşünülmemiş olmasıydı. Pompeius, lejyonlarının Caesar'ın askerlerine, süvarilerin düşman hatlarını yarmasına izin verecek kadar dayanacağından emindi. Labienus, Pompeius'un ardından yaptığı konuşmada Caesar'ın ordusunda Galya seferlerinde tecrübe edinmiş çok az kişinin kaldığı konusunda askerlerini temin etti.[24]

Caesar'ın ordusuysa nehir solda kalacak şekilde konuşlanmıştı. Fakat *cohors*lardaki asker sayısı Pompeius'un lejyonlarına nazaran çok daha az olduğundan emrinde 22.000'den az asker vardı. Her iki taraf da ordugâhlarını korumak için bir bölük askeri geride bırakmıştı; Caesar bu görevi yedi *cohors*tan oluşan bir birliğe vermişti. Lejyonlar aynı karşılarındakiler gibi üç sıra halinde dizilmişti fakat zorunlu olarak dört, beş veya altı saftan oluşan daha seyrek bir düzenleri vardı. Aynı şekilde, yine rakipleri gibi en iyi birlikler kanatlara yerleştirilmişti. En büyük onur, sağ kanada yerleştirilen X. Lejyon'a bahşedilmişti; sol kanattaysa VIII ve Dyrrachium'da ağır kayıplar veren IX. lejyonların birleşiminden oluşan bir birlik bulunuyordu. Marcus Antonius sol kanada, Gnaeus

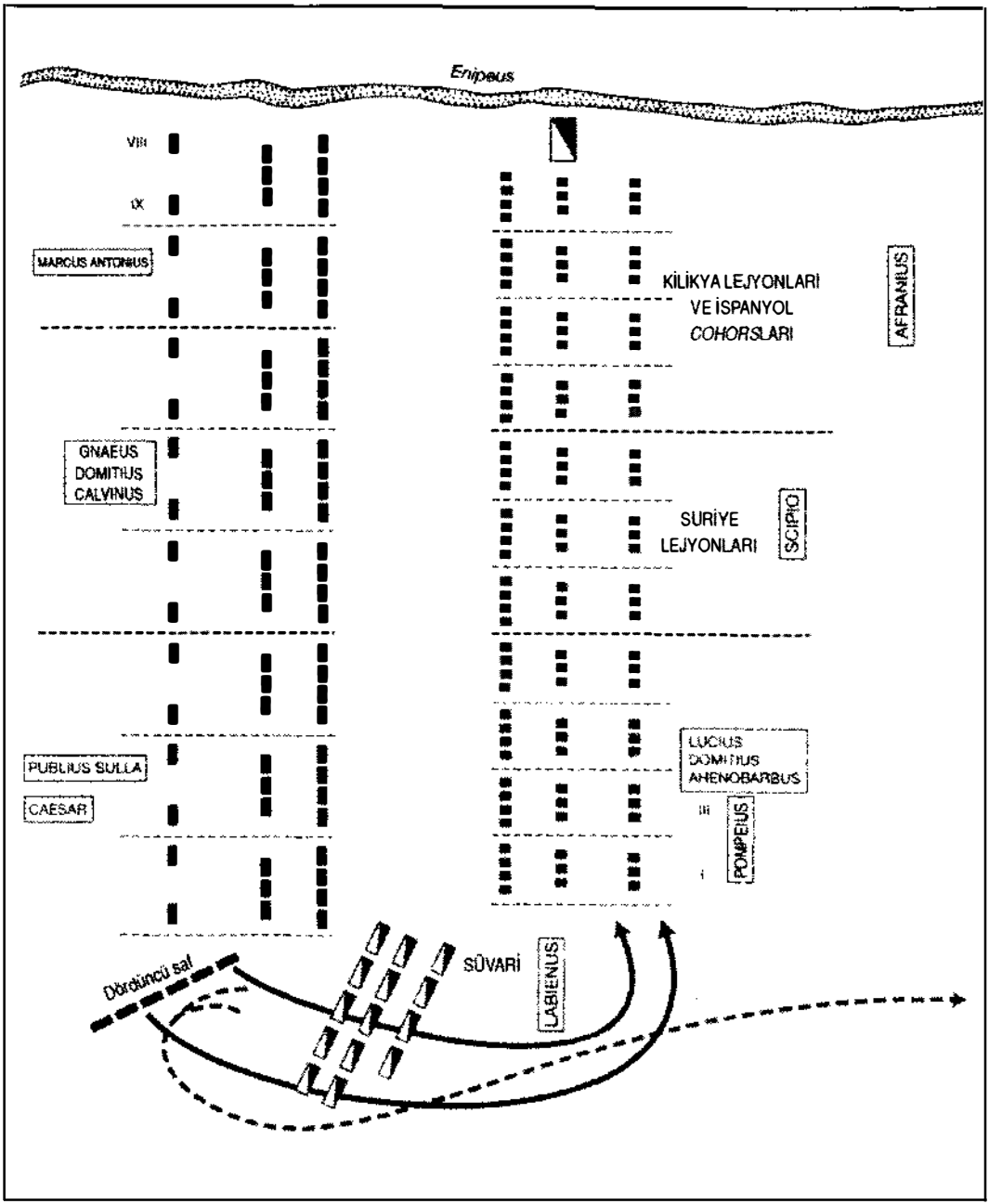
Domitius Calvinius merkeze ve Publius Sulla da sağ kanada komuta etmekteydi. Aslında sağ kanat fiilen X. Lejyon'un yanında yer alan ve kilit taktiksel hareketlerin bu noktada gerçekleşeceğini tahmin ettiğinden muharebe süresince burada kalacak olan Caesar'ın komutası altındaydı. Emrindeki 1.000 kadar süvariyi X. Lejyon'un yanında, sollarında bulunan düşmanın hemen karşısında konuşlandırmıştı. Bu kadar kalabalık bir süvari birliğinin savunma amaçlı kullanılmayacağı açık olduğundan Pompeius'un planı ortadaydı. Buna karşılık Caesar ordusunun üçüncü hattından altı *cohors* çekip bu birlikleri sağ kanadın hemen arkasında kısa ve açılı bir hat oluşturacak şekilde konuşlandırdı. Önlerindeki saflar onları düşmanın gözünden uzak tuttuğundan ve ovadaki bu kadar asker ve atın kaldırdığı toz onları gizlediğinden söz konusu birlikler düşman kumandanları tarafından fark edilmedi.[25]

Orduların ön saflarının aralarında 1,5 kilometreden az mesafe kalacak şekilde konuşlanması şüphesiz saatler almıştı. Muharebenin karmaşasını ve bunun bir içsavaş olduğunu göz önünde bulunduran taraflar, düşmanı dosttan ayırt etmek için askerlerine parola verdi. Caesar, tanrısal atasının askeri zaferle ilişkili ismini (Zafer Getiren Venüs), Pompeius ise "Yenilmez Herakles"i seçti. Daha sonra kaleme alınan kaynaklar bu sırada bir duraksama yaşandığından, her iki tarafın da yurttaşlarını katletmekten çekindiğinden bahseder ancak bunlar büyük ihtimalle romantik uydurmalardan ibarettir. Her iki ordu da kendinden emin görünüyordu. Saflar arasında dolaşıp her şeyin yerli yerinde olduğunu kontrol ederken askerleri arasında şahit olduğu yüksek moral Caesar'ı yüreklendirmişti. Caesar kendisine yapılan yanlışları ve barışçıl bir çözüme ulaşmak için gösterdiği çabayı bir kez daha yinelediğinden bahseder. Tüm hattı baştan sona teftiş eden Caesar, X. Lejyon'un yanında yerini aldı ve "ileri" emrini verdi. Borular çalındığında Caesar'a yakın olan Crastinus isimli emekli bir *primus pilus* şöyle haykırdı:

> Beni izleyin kadim yoldaşlarım ve generalinize gereken hizmeti yapın. Önümüzde bir tek bu muharebe var; bittiğinde o itibarına, biz de özgürlüğümüze kavuşacağız. Hemen sonrasında Caesar'a dönerek şunları söyledi: "Bugün, general, yaşasam da ölsem de minnettarlığınızı kazanacağım." Bunları söyledikten sonra peşinde aynı *centuria*ya dahil seçme 120 askerle birlikte -ki bunların hepsi gönüllü olmuştu- sağ kanattan ileri atıldı.[26]

Pharsalos Muharebesi.

Pharsalos Muharebesi.

Caesar'ın piyadeleri düzenli bir şekilde ilerliyor, nizamlarını bozmamak için hızlarını sabit tutuyorlardı. Düşmana yaklaştıklarında ön saflardaki *cohors*lar, düşmanla aralarındaki mesafe etkili menzil olan yaklaşık 15 metreye indiğinde *pilum*larını fırlatmaya hazır vaziyette hızla ilerlemeye başladılar. Normal taktik, *centurio*lar ile diğer subayların emir ve yüreklendirmeleri haricinde sessiz kalmak, ancak *pilum*lar fırlatılıp düşman saflarıyla temasa geçilmeye başlandığında hücum naraları atmaktı. Ancak bu hücumda Pompeius'un askerleri oldukları yerde kaldı ve onlara doğru ilerlemedi. *Centurio*lar taarruz emrini ne zaman vereceklerine, düşmanın kendi saflarına doğru hızla ilerleyeceğini varsayarak karar verirlerdi. Şimdiyse bunun gerçekleşmeyeceğini fark etmişlerdi. *Pilum* taarruzunun gerekenden daha erken yapılması ve düşman saflarıyla temasa geçtiklerinde formasyonun bozulması tehlikesi bulunuyordu. İnanılmaz bir disiplin örneği sergileyen Caesar'ın tecrübeli askerleri, saflarını bir kez daha düzene sokarak nizami şekilde ilerlemeye devam etti. Doğru zaman geldiğinde yeniden hızlandılar; *pilum*larını fırlatıp naralar atarak elde kılıç Pompeius'un hattına doğru atıldılar. Caesar, Pompeius'un askerlerine verdiği sabit kalmaları emrini kötü bir karar olarak görüyordu, çünkü orduyu hızlı bir taarruzun sağladığı avantajdan yoksun bırakmaktaydı. Buna rağmen sayı üstünlükleri ve derin formasyonları sayesinde düşman askerleri saldırıya dayanmayı başarmıştı ve saf boyunca ağır çarpışma sürüyordu.

Pompeius askerlerinin düşmanı mağlup etmesine ihtiyaç duymuyordu; tek gereken onları süvarilerin galip gelmesine izin verecek kadar oyalamalarıydı. Muharebe başladığında büyük bir sayı üstünlüğüne sahip olan Labienus'un süvarileri, Caesar'ın atlılarına karşı saldırıya geçti. Bu atlıların saldırı karşısında geri çekilmeleri belki de düşmanı çekmek için yapılan bir hileydi. 6.000'i aşkın süvari dar bir alanda toplanmıştı. Aralarında çok sayıda farklı ırk bulunan bu tecrübesiz birliğe son derece hevesli fakat en az askerleri kadar acemi genç aristokratlar komuta etmekteydi. Sefer sırasında Pompeius'un süvarilerinin eline toplu şekilde hareket etmek için fazla fırsat geçmemişti. Dyrrachium'da yaşanan zorluklar yüzünden atların durumu büyük ihtimalle pek iyi olmadığından taarruzun tırısta yapılmış olması mümkündür. Bu kadar fazla sayıda süvariden oluşan bir kuvvetin en başında saflara ayrılması, gelişen durumu en iyi şekilde değerlendirmek veya gereken yerlerde destek sağlamak için

rezerv birliklerin oluşturulması gerekirdi. Buna rağmen Caesar'ın atlıları çekildikçe, bu kadar büyük bir kuvvetin parçası olmaktan kaynaklanan sarhoş edici kudret duygusuna yenik düşen süvarilerin düzeni bozulmaya başlamıştı. Labienus ve subayları kontrolü kaybetmiş, bu düzenli birlik karışık bir güruh haline gelmişti. Caesar tam bu anda dördüncü hattındaki altı *cohors*a saldırı emrini verdi. Askerler ilerledi ve tarihte eşine az rastlanır şekilde bir piyade birliği süvarilere saldırdı. *Pilum*larını ellerinde tutuyor, mızrak olarak kullanıyorlardı. Labienus'un askerleri düzen ve hızlarını kaybetmişlerdi. Belki de yeniden düzeni sağlayıp Caesar'ın piyadelerinin kanatlarına saldırmak için duraklamışlardı. Nedeni ne olursa olsun sonuç tüm süvari birliğinin bozguna uğrayarak güruh halinde hat gerisine kaçması ve fiilen muharebeden çekilmesiydi. Onlara destek sağlayan hafif piyadelerse ya kaçmış, ya da öldürülmüştü.

Caesar dördüncü hattı sıkı bir şekilde kontrol ediyordu. Süvarileri takip etmektense dönüp Pompeius'un sol kanadına saldırdılar. Tüm ön hat boyunca Caesar'ın birinci ve ikinci safları (bu ikisi muharebe sırasında birbirine yakın olurdu) düşmanla ağır çarpışma hâlindeydi. Biraz mesafe kaydetmişlerdi ve düşman safı sol kanattan çevrildikçe daha fazla ilerleme sağladılar. Caesar henüz muharebeye katılmamış olan üçüncü hattaki yedek *cohors*ları şimdi devreye sokup düşman üzerine yolladı. Pompeius'un önce gerilemeye başlayan ordusunun oluşturduğu hat en sonunda çöktü ve askerler bozguna uğrayıp kaçtı. Caesar geride tuttuğu bir bölük askerle birlikte düşman ordugâhına saldırdı. O ve subayları askerlerine yurttaşlarının canlarını mümkün olduğunca bağışlamaları konusunda uyarıda bulundu. Öte yandan iddia edilen o ki, aynı zamanda merhametlerinin özel bir iyilik olduğunu göstermek amacıyla düşman yardımcı birliklerine acımamaları da söylenmişti. Caesar'ın anlatımına göre 15.000 düşman öldürülmüş, 24.000'i tutsak alınmış, dokuz lejyonun kartallarının yanı sıra 180 başka sancak ele geçirilmişti. Asinius Pollio'ya göre sadece 6.000 Pompeius yanlısı asker öldürülmüştü. Domitius Ahenobarbus muharebe sırasında hayatını kaybetmesine rağmen önde gelen Pompeius yanlılarının çoğu kaçmayı başardı. Servilia'nın oğlu Brutus'un tutsakların arasında ve hayatta olduğu haberi, onu bulmaları için askerlerini görevlendiren Caesar'ı son derece memnun etmişti. 200 asker ve 30 *centurio*nun (agresif bir liderlik tarzına sahip bu subayların arasında ölüm oranı son derece yüksekti) hayatına mal olan za-

ferin boyutu göz önünde bulundurulduğunda Caesar'ın kayıpları pek de büyük sayılmazdı. Ölülerin arasında, kahramanca savaşırken ağzından girip ensesinden çıkan bir kılıç darbesiyle hayatını kaybeden Crastinus da vardı. Appianos'un anlatımına göre Caesar onun onuruna büyük bir cenaze töreni düzenlemiş ve bu kahraman askere nişan bahşetmişti. Bu sıra dışıydı, zira Romalılar normalde ölümden sonra nişan vermezlerdi. Caesar bize, kendisinin ve askerlerinin düşman ordugâhındaki gösterişten ve çoktan zafer sembolleriyle donatılmış çadır ve barınaklardan dolayı tiksinti duyduklarını söyler. Düşmanın cesetleriyle dolu düzlüğe bakan Caesar'ın neler hissettiğini özetleyen şu cümleler Asinius Pollio tarafından kaydedilecekti: "Bunu onlar istedi; elde ettiğim onca büyük zaferlerden sonra bile ben, Gaius Caesar, eğer ordumun desteğine sığınmasaydım mahkûm olacaktım."[27]

Elimizdeki çoğu kaynağın onun tarafında olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda dahi Pompeius'un Pharsalos'ta gerektiği gibi davranmadığı ve muharebede etkisiz kaldığı açıktır. Süvari saldırısı başarısız olduktan kısa bir süre sonra ordugâha dönecekti. Ardından ordusunun çöküşün eşiğinde olduğunu fark ettiğinde generallere özgü nişan ve alametlerini bırakarak kaçtı. Askerlerinin yanında kalması belki de hiçbir şeyi değiştirmeyecekti fakat yenildiğini asla kabul etmemesi ve durum kötüye gittiğinde ordusunun elinden geldiği kadarını düzenli bir şekilde geri çekmesi beklenen Romalı bir general için bu kabul edilemez bir davranıştı. Muharebe kaybedilmiş olabilirdi ancak generalin görevi savaşı kazanmaktı. Seferin başından beri meydan savaşından kaçınan Pompeius, Pharsalos'ta ümidini yitirmişti. Yunanistan'da yeni bir ordu kurmaya kalkışmamıştı; danışmanlarıyla birlikte denizaşırı ülkelere kaçmayı planlıyordu. Parthlardan sığınma ve askeri destek isteyeceği yönünde söylentiler bulunuyordu ama en sonunda kral Ptolemaios'un çocukları arasındaki taht kavgasıyla çalkalanan Mısır'a gitmeye karar verdi. Son seferinde kendisine askeri destek sağlayan son derece varlıklı Mısır, yeni bir ordu toplamak için uygundu. Pompeius, eşi Cornelia'nın, bazı subaylarının ve hizmetkârlarının eşliğinde İskenderiye'ye yelken açtı. Ülkenin genç kralı (daha doğrusu kral daha henüz buluğ çağına bile erişmediğinden danışmanları) kendisine davet mektupları göndermişti. Pompeius sahilden kendisini almaya gelen bir kayığa bindi. Kayıkta birkaç Mısırlının yanı sıra yıllar önce Pompeius'un emrinde görev

yaptıktan sonra Gabinius'un ordusuna katılan ve kral Ptolemaios'un tahta çıkarılmasından sonra Mısır'da kalmayı seçen iki Romalı subay vardı. Bu subaylar gemide bekleyen eşinin ve arkadaşlarının gözü önünde Pompeius'u kılıçtan geçirdiler. Üç kere zafer alayı düzenleyen ve üç kere konsül olan Büyük Pompeius'un sonu böyle geldi. Elli dokuzuncu doğum gününe sadece bir gün kalmıştı. Muzaffer Caesar'a karşı iyi niyet gösterisi olarak ona sunulmak üzere başı kesildi, sahile bırakılan vücuduysa azat edilen kölelerinden biri tarafından gömüldü.[28]

20. Bölüm

Kleopatra, Mısır ve Doğu, MÖ Sonbahar 48-Yaz 47

Caesar'ın kraliçelerle de ilişkileri olmuştu... Bunlardan en önemlisi, birlikte gün ışıyana kadar ziyafet yaptığı Kleopatra'ydı. Ordusu onu izlemeyi reddetmeseydi, saltanat kayığında Aethiopia'ya kadar yolculuk edecekti. – *Suetonius, MS birinci yüzyılın sonları/ikinci yüzyılın başları.*[1]

Kleopatra... eşsiz bir güzelliğe sahipti; gençliğinin baharında olduğu bu dönemde özellikle göz alıcıydı. Bunun yanı sıra son derece cazibeli bir sesi vardı ve herkesle anlaşabilecek kadar bilgiliydi. Hem göze hem de kulağa öyle bir hitap ediyordu ki yaşı ilerleyen şahıslar dahil olmak üzere herkes ona esir düşüyordu. Durum böyle olunca Caesar'la tanışmanın kendisi için uygun olduğuna karar verdi; taht talebini güzelliğiyle savunacaktı. – *Dio, MS üçüncü yüzyılın başları.*[2]

Caesar, Pharsalos'taki zaferinden sonra alışık olduğumuz şekilde hızla harekete geçti ve Pompeius'un öldürülmesinden üç gün sonra İskenderiye'ye vardı. Düşmanın toparlanmasını engelleyerek zaferi pekiştirmek önemliydi. Pompeius'un yeteneği, şöhreti ve çok sayıdaki yandaşı, onun mağlup edildikten sonra bile tehlikeli olduğu anlamına geldiğinden Caesar kendisini eski damadını avlamaya adamıştı. Küçük bir birliğin eşliğinde hızla hareket ediyordu. Bir keresinde sayıca kendisininkinden çok üstün bir savaş gemisi filosuyla karşılaşmışsa da muazzam özgüvenini bir kez daha sergileyerek onlardan teslim olmalarını talep etti ve bu talebi derhal kabul edildi. Anadolu kıyılarında birkaç gün duraklayan Caesar, eyalette asayişi sağladı ve buradaki yerleşimleri (özellikle de Pompeius'u destekleyenleri) giderek büyüyen ordularının ihtiyaç duyduğu para ve erzakı sağlamaya zorladı. Bu sırada Pompeius'un Mısır'a doğru yola koyulduğu haberi kulağına ulaşan Caesar, 4.000 askerle derhal harekete geçti ve Kasım başında İskenderiye'ye vardı. Pompeius'un ölümünden hemen haberdar edildi, düşmanının mühür yüzüğü ve kellesi genç kralın elçileri tarafından kısa bir süre sonra

kendisine takdim edildi. Caesar, yüzüğü gördüğünde ağlayacak, kadim dostunun kesik başınaysa bakmayı reddedecekti. Bu hususta tiksintisi ve kederi büyük ihtimalle içtendi; başından beri düşmanlarına gösterdiği merhamet ve onları bağışlamaya olan yatkınlığıyla övünüyordu. "Caesar'ın cömertliğine" borçlu bir şekilde yaşamayı asla istemediğini beyan eden Pompeius'un bu merhameti kabul edip etmeyeceği elbette tartışmaya açıktır. Olayların görünen yüzünün arka planına bakmaya çalışan bir gözlemci, Cumhuriyet tarihindeki en büyük kahramanlardan birini öldürmenin suçunu yabancı suikastçılara atma imkânına sahip olmanın, Caesar için son derece uygun bir durum teşkil ettiğini ileri sürebilir. Buna rağmen geçmişte ikili arasında politik bir bağın yanı sıra gerçek bir arkadaşlık yeşermişti. Birbirlerini rakip olarak görmeye başladıktan sonra bile Caesar, Pompeius'un ölümünü arzulamamıştı. Onun amacı Pompeius dahil olmak üzere herkes tarafından Pompeius'un eşiti (ve belki zamanla birlikte ondan üstün) kabul edilmekti. Pompeius'un ölümü onun bu hevesini kursağında bırakmıştı.[3]

Tüm bunlara rağmen cinayet, yerel otoritelerin yeni gelenleri hoş karşıladığına işaret ediyordu; Caesar ordusuyla birlikte karaya çıkmaya karar verdi. Yanında kesintisiz seferler dolayısıyla 1.000 askere düşmüş VI. Lejyon ile Pompeius'un 2.200 lejyonerden oluşan ve XXVII. Lejyon olarak yeniden adlandırılmış eski bir birliği vardı. Onları içlerinde Galyalıların ve Germenlerin bulunduğu 800 kadar süvari destekliyordu. Bu süvarilerin yakın zamanda gerçekleşen seferlerde Caesar'a eşlik eden koruma birliğine dahil olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu güçlü bir birlik değildi fakat Caesar da zaten ciddi bir direnişle karşılaşmayı beklemiyordu. Gemisinden inen Caesar, şehrin kraliyet bölgesindeki bir saraya doğru yola çıktı. Konsüle, Roma yüksek memuru olarak sahip olduğu *imperium*un simgesi *fasces*i taşıyan *lictor*lar eşlik etmekteydi. İskenderiye halkının büyük çoğunluğu ve şehirde bulunan kraliyet askerleri bu görüntüyü hoş karşılamamıştı. Romalılar yuhalanmış, bunu izleyen birkaç gün içinde sokaklarda yalnız yakalanan lejyonerler linç edilmişti. Mısır'da kendisini başka bir içsavaşın içinde bulan Caesar yakında abluka altına alınacak, Akdeniz'in geri kalanında gelişen olaylardan bihaber şekilde hayatını kurtarmak için savaşmak zorunda kalacaktı. İskenderiye Savaşı olarak tarihe geçecek bu olaydan bahsetmeden önce Ptolemaios hanedanlığının son günlerinde Mısır'ın durumunu incelemeliyiz.[4]

Ptolemaios Hanedanlığı'nda Mısır ve Kraliçesi

Büyük İskender MÖ 331'de Mısır'ı Perslerden almış, aynı sene İskenderiye'yi kurmuştu. Her ne kadar bu şehir büyük fatihin adını taşıyanlardan sadece biri olsa da zamanla tüm diğerlerini gölgede bırakacaktı. İskender'in ölümüyle birlikte onun devasa imparatorluğu kendi krallıklarını kuran generalleri tarafından parçalanmıştı. Aralarında en başarılılarından biri olan Lagos oğlu Ptolemaios, I. Ptolemaios *Soter*, yani "kurtarıcı" adını almış ve Mısır'daki İskenderiye'yi başkenti ilan etmişti; hatta İskender'in cenaze konvoyunun önünü kesmeyi bile başarmış ve büyük fatihin şehirde defnedilmesini sağlamıştı. Ptolemaios'un kuracağı hanedanlık sadece Mısır'la sınırlı olmayıp, Cyrenaica (Doğu Libya'da bulunan bir bölge), Filistin, Kıbrıs ve Anadolu'nun bazı bölümlerinden oluşan bir imparatorluğa yaklaşık üç yüz yıl boyunca hükmedecekti. Ancak isyanlar ya da Antigonos Hanedanı tarafından yönetilen Makedonya Krallığı'yla Seleukos İmparatorluğu gibi İskender'in ardılı olan hanedanların yükselişe geçmesinin etkisiyle uzak bölgelerdeki topraklarını kaybettikçe hâkimiyet alanı da değişiyordu. Üç rakip devlet arasındaki güç dengesi zaman zaman değişiyordu fakat MÖ 48'de bu rakiplerin ikisi de ortadan kalkmış durumdaydı. Makedonya MÖ 146'da bir Roma eyaleti haline gelmiş, MÖ 64'te ise Seleukosların son kralını tahtından indiren Pompeius Suriye'yi Roma hükmü altına almıştı. Makedonyalılar ve Seleukoslar Roma'ya karşı çıkmışlar ve kaybetmişlerdi. Ptolemaios Hanedanlığı ise tam tersine gücü bu bölgeye henüz yayılmadan önce bile Roma Cumhuriyeti'yle ittifak içindeydi. Krallık hayatta kalsa da Roma'nın genişlemesinden fazla yarar sağlamadı; hatta bu durum MÖ ikinci yüzyılda yaşadıkları gerilemenin en büyük nedenlerinden biriydi. Bunun başka bir sebebi de hanedanlık içindeki sonu gelmeyen taht kavgalarıydı. Kız kardeşiyle evlenen II. Ptolemaios, aile içindeki evliliklere dayanan (kardeşle kardeş, amca veya halayla yeğen evleniyordu) ve hanedanın sonuna kadar sürecek bir gelenek başlatmıştı. Yabancı (genelde Seleukos Hanedanı'na mensup) prenseslerle yapılan evliliklerin tek istisnayı teşkil ettiği bu durum, aristokrat ailelerin taht üzerindeki iddialarının önüne geçiyordu. Fakat bu durum aynı zamanda halefiyet sırasının da son derece karmaşık olduğu anlamına gelmekteydi. Kraliyet ailesinin farklı bireyleri çevresinde gruplaşan zümreler,

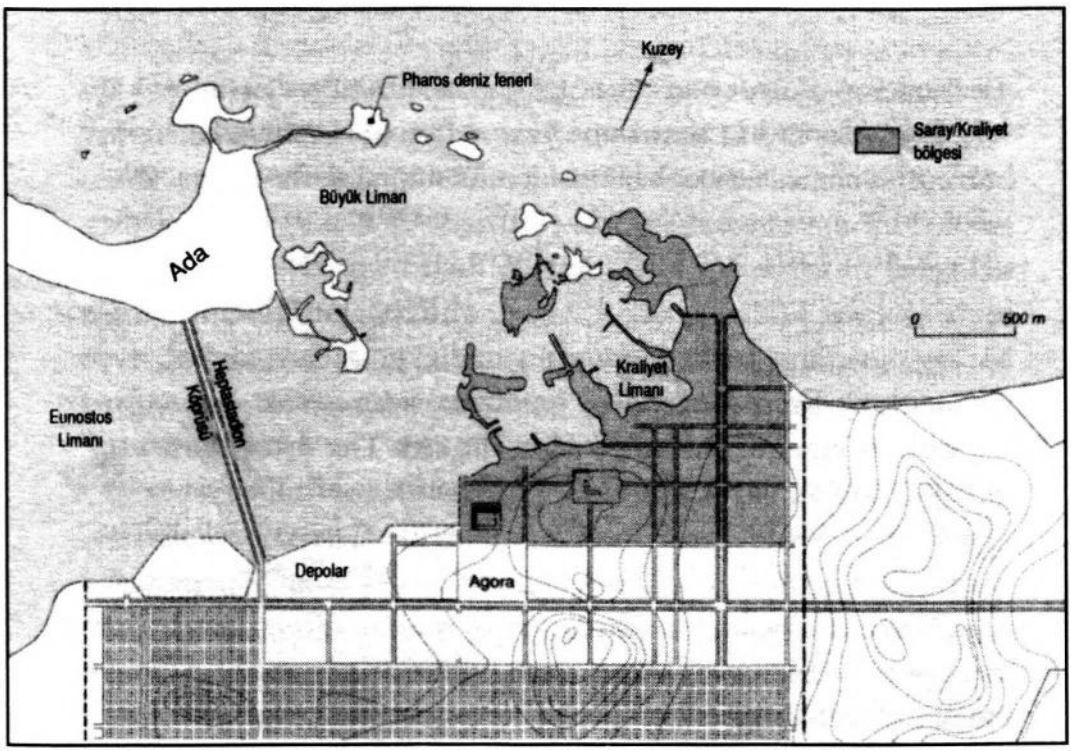
onlara danışmanlık yaparak güç kazanma arzusuyla bu şahısları tahta çıkarmak için uğraşıyordu. Sıklıkla baş gösteren içsavaşlar sırasında arabuluculuk yapan Roma'nın bir tarafı resmi olarak tanıması, o kralın hükmüne meşruiyet kazandırıyordu. Krallık gitgide bağımsızlığını kaybediyordu.

Mısır hâlâ son derece zengin bir ülkeydi. İskenderiye antik dünyanın en büyük limanlarından biri olduğundan bu zenginlik kısmen ticarete dayanıyordu fakat en büyük etken tarımdı. Nil Nehri her sene taşardı; Asuan Barajı'nın inşasına kadar bu böyle devam etmiştir. Suların çekilmesiyle birlikte çiftçiler nemli ve verimli bu toprağa ekim yapıyordu. Su baskınının boyutları seneden seneye değişiyor, Eski Ahit'in Yaratılış Kitabı'nda bahsedildiği gibi bazı yıllarda bolluk, bazı yıllarda ise kıtlık olabiliyordu. Nil vadisinin eşsiz bereketi yüzyıllar önce eski Mısır uygarlığının gelişmesini ve inşa ettiği muazzam anıtları mümkün kılmıştı. Daha sonraları, önce Persler, sonra Makedonlar için cazip bir fetih imkânı sunacaktı. Ptolemaios Hanedanlığı'nın gücü Mısır'a bağlıydı. Çoğu kendilerinden önce de var olan gelişkin bürokrasi sistemi, bu verimden en iyi şekilde yararlanmalarını sağlıyordu. Tapınaklar sistemin önemli bir parçasını oluşturmaktaydı ve büyük bölümü en ufak bir şekilde Hellenleşmeden eski Mısır din ve inanışlarını sürdürüyordu. Geniş arazilere sahip olmalarının yanı sıra önemli üretim ve ticaret merkezleri durumundaki tapınakların imtiyazlı statüleri vardı ve çoğu vergiden muaf tutuluyorlardı. Mısır'ın verimliliği ve zenginliği, ülkeyi ziyaret eden Romalıları en az saray maiyetinin şaşaası ve entrikaları kadar hayrete düşürüyordu. MÖ birinci yüzyılda birçok hırslı Romalı için Mısır büyük bir servete kavuşma olanağı sunmaktaydı.[5]

Kleopatra'nın babasının kariyeri hem Mısır politikasının istikrarsızlığını, hem de Roma'ya olan daha açık bağlılığını ortaya koymaktadır. Kleopatra'nın babası XII. Ptolemaios'tu; IX. Ptolemaios'un gayri meşru oğlu olup, annesi de (büyük ihtimalle) bir cariyeydi. Kleopatra'nın dedesi IX. Ptolemaios, annesi tarafından ortak hükümdar ve koca ilan edilerek MÖ 116'da tahta çıkarılmış, daha sonra obez kardeşi X. Ptolemaios lehine tahttan indirilmişti. En sonunda geri dönüp ikisini de zorla tahttan indiren IX. Ptolemaios, MÖ 81'deki ölümüne kadar tahtta kaldı. Halefi yeğeni XI. Ptolemaios, kendisini koca ve ortak hükümdar olarak seçen üvey annesini öldürerek tek başına tahta geçtikten kısa bir

süre sonra suikasta kurban gitti. XII. Ptolemaios, Sulla tarafından Mısır kralı olarak tanınmıştı. Kendisine "Yeni Dionysos" (*Neos Dionysos*) adını takmıştı fakat halk arasında alayla "Auletes" yani flütçü olarak biliniyordu (bazıları bunun "obuacı" olarak çevrilmesi gerektiğini düşünse de bu kullanım daha yaygındır). MÖ 75'te taht üzerinde hak iddia eden rakipler Senato'da lobi yapmak amacıyla Roma'ya gitmişlerse bile elleri boş dönmüşlerdi.

Mısır'ın zenginliği hırslı Romalıları cezbediyordu. On yıl sonra Crassus *censor*luğu sırasında büyük ihtimalle X. Ptolemaios'un ülkesini Cumhuriyet'e miras bıraktığı vasiyetine dayanarak Mısır'ı Roma topraklarına katmaya çalışacaktı. Daha önce bahsettiğimiz gibi Caesar'ın da benzer planlar yaptığından bahsediliyordu (bkz. 6. Bölüm). Bu konuda ikisi de başarı kaydedemedi ama MÖ 59'da konsül olarak görev yapan Caesar, Roma halkının "dostu ve müttefiki" olarak tanınması

İskenderiye

karşılığında XII. Ptolemaios tarafından söz verilen 6.000 talentlik muazzam rüşveti Pompeius'la paylaşmıştı. Ne var ki rüşvet parasını toplamak kolay olmamıştı ve bu durum şüphesiz Caesar'ın Mısır'dan kaçmasına neden olan bir sene sonraki ayaklanmanın nedenlerinden biriydi. Tahtı ele geçirmek için ihtiyaç duyduğu desteği sağlamak üzere Roma'yı ziyaret eden Ptolemaios'un bu sırada on bir yaşındaki kızı Kleopatra'yı da yanına almış olması muhtemeldir. Birçok kişi Mısır'da sefere çıkmak için yanıp tutuştuğundan ve minnettar bir kralın göstereceği lütufların cazibesine kapıldığından bu durum şiddetli tartışmalara yol açmıştı. Ptolemaios'u yeniden tahta çıkarma görevi, MÖ 57 konsülü Publius Lentulus Spinther'e (Corfinium'da Caesar'a teslim olan kişinin ta kendisi) verilmişti ama rakipleri bunu yanında bir ordu olmadan yapmasını öngören bir kehanet "keşfettiler". MÖ 55'te Auletes'in önerdiği 10.000 talentlik rüşvetin cezbettiği Gabinius bu göreve talip oldu. Fakat rüşvetin büyük bölümünü hiçbir zaman tahsil edemeyen Gabinius, Roma'ya döndüğünde dava edilip hüküm giydi ve talihi ancak MÖ 49'da Caesar'a katıldığında değişti.[6]

Ptolemaios MÖ 58'de sürgüne gönderildikten sonra kızı IV. Berenike, ablası VI. Kleopatra'yla ortak hükümdar ilan edilmiş fakat Kleopatra'nın ölümünden sonra Pontos kralı Mithradates'in oğullarından biriyle evlenmesi, Roma'yı devreye girmeye itmişti. Yeniden tahta oturtulan Auletes, Berenike'yi öldürtmüş fakat Gabinius'a ve Romalı diğer alacaklılarına borçlarını hâlâ ödeyememişti. Halk, Auletes'ten hoşlanmıyor, onu destekleyen, şimdi de ülkeyi ahlaksızca kendi çıkarları dahilinde kullanmak isteyen Romalılardansa nefret ediyordu. Özellikle İskenderiye sıklıkla isyanlarla ve Romalılara karşı girişilen saldırılarla çalkalanıyordu. Auletes, MÖ 51'de öldüğünde taht üçüncü kızı VII. Kleopatra'ya ve büyük oğlu XIII. Ptolemaios'a kaldı. Vasiyetinin bir kopyasını Roma'ya emanet etmesi, Cumhuriyet'in gücünü tanıdığının bir işaretiydi. Abla ve kardeş geleneğe uygun olarak evlendi. Genç yaşına rağmen güçlü bir kişiliğe sahip olan Kleopatra saltanatının ilk yıllarında çıkardığı fermanlarda Ptolemaios'tan bahsetmeyecekti bile. Çocuk yaştaki kral henüz ablasına karşı çıkamıyordu ancak hadım Pothnius ile ordunun kumandanı Akhillas'ın başını çektiği danışmanları ve bakanları kısa süre sonra onun adına bu yaptırımlara direnmeye başladı. İskenderiye bir süredir çalkantılıydı. Bir dizi kötü hasadın da etkisiyle (MÖ

48'de Nil Nehri'nin su seviyesi kaydedilen en sığ düzeyindeydi) halk genelinde huzursuzluk artmıştı. MÖ 49'da Pompeius, oğlu Gnaeus'u Mısır'a göndererek Makedonya'da toplanan ordusu için destek talep etti. Kleopatra onu hoş karşıladı (sonraki yıllarda aralarında bir ilişkinin olduğu söylenmişse de bu büyük ihtimalle propaganda ve dedikodudan ibaretti) ve Gabinius tarafından geride bırakılan bir bölük askerin yanı sıra elli gemi gönderdi. İmparatorluğun gücü ve babasının Pompeius'a olan borcu göz önünde bulundurulduğunda Romalıların taleplerini yerine getirmek son derece mantıklıydı ancak bu tutum halk nezdinde büyük ihtimalle hoş karşılanmadı. Ordunun büyük kısmını kontrol eden naipler, İskenderiye halkının da desteğiyle Kleopatra'yı şehirden sürdüler. Arabistan ve Filistin'e sığınan kraliçe, Aşkelon şehrinin de desteğine sahipti (Eski Ahit'te adı geçen ve yüzlerce yıldır Mısır egemenliği altında olan Filistin şehirlerinden biri). MÖ 48'in yazında ordusuyla birlikte tahtı ele geçirmek üzere geri döndü. Kleopatra'nın ordusuyla kardeşinin kuvvetleri temkinli bir şekilde Nil Delta'sının iki karşı yakasında birbirini izlemekteyken önce Pompeius, sonra da Caesar Mısır'a vardı.[7]

Kleopatra'nın ismi, antik dünyadan günümüze ulaşanlar arasında en fazla tanınanlardan biridir fakat buna rağmen gençlik yılları ve Caesar'la ilişkisi hakkında o kadar fazla bilgiye sahip değiliz. Hayatının daha sonraki dönemleri ve Marcus Antonius'la ilişkisi hakkında daha fazla şey biliyoruz, tabii elimizdeki kaynakların Kleopatra'nın ölümünden çok sonraları yazıldığını ve ikiliyle savaşa giren Augustus'un propagandası yüzünden çarpıtıldığını göz ardı etmemeliyiz. Buna rağmen birçok kuşağı cezbeden kraliçe tarihsel kaynakları büyük ölçüde süsleyen ve abartan çok sayıda resim, edebiyat, tiyatro ve daha sonralarıysa sinema ve televizyon eserine konu olmuştur. Dönemi incelerken Kleopatra'nın popüler kültürdeki bu imajından sıyrılmak son derece zor olmakla birlikte kesin şekilde bildiğimiz konulara yoğunlaşarak başlamak doğrudur. Caesar Mısır'a vardığında neredeyse yirmi bir yaşında olan Kleopatra, yaklaşık dört seneden beri kraliçeydi. Son derece zeki olmasının yanı sıra üstün bir Hellen eğitimi görmüştü. Geç tarihli kaynaklara göre kozmetik ve kuaförlükten bilim ve felsefeye kadar uzanan birçok farklı konuda kitaplar yazmıştı. Anlatılanlara bakılırsa seçkin bir dilbilimci de olan Kleopatra, komşu ülkelerin önderleriyle konuşurken çevirmene ihtiyaç duymazdı. Makedonyalı bir hanedan olan Ptolemaioslar Mısır'ı zorla ele geçirmiş

ve yerli halkı firavunların gerçek halefleri oldukları yönünde ikna etmeyi başarmışlardı. Kleopatra ülkenin geleneksel inanışlarını destekleyen ilk hükümdar değildi; bununla birlikte törenlerin detaylarıyla son derece yakından ilgilenmesiyle nam salmıştı. Hayatının ilerleyen dönemlerinde kendisini bir Yunan tanrısına benzeten babasının aksine bir Mısır tanrıçası seçerek (gerçi bu tanrıçanın inancı Akdeniz dünyasının neredeyse tümüne yayılmıştı) Yeni İsis lakabını aldı. Plutarkhos'a göre Ptolemaios Hanedanlığı'nın Mısır dili konuşabilen ilk üyesiydi. Tüm bunlar politik açıdan son derece mantıklıydı; egemenliğine karşı gelenlerin alacağı desteği kısıtlamak istiyordu ve tapınaklar ülke hayatında hem manevi hem de ekonomik bir yere sahipti. Bu dönemde bölünmüş olan Mısır Roma'nın muazzam gücüyle karşı karşıyaydı. Bu durum göz ardı edilemezdi ama belki tavizlerle yatıştırılabilirdi. Hiçbir hükümdarın tamamen güvende olması mümkün değildi; Kleopatra'nın şüphe götürmez acımasızlığını da bu bağlamda incelemeliyiz. Ptolemaios Hanedanlığı'na dahil bir şahsın acımasız olmaması mümkün değildi.[8]

Kleopatra hakkında en sık sorulan sorulardan biri neye benzediği, gerçekten o kadar güzel olup olmadığıdır. Bu soruların ikisine de büyük ihtimalle hiçbir zaman kesin cevap veremeyeceğiz. Bastırdığı sikkelerde görünüşü serttir fakat elbette bunun nedeni betimlerin onu güzel gösteren bir portre sunma değil, kudret ve otoritesini yansıtma amacını taşımasıydı. Bazı sikkelerde korozyon nedeniyle uzun, kavisli burnu ve sivri çenesi daha belirgin bir hal alsa da Aşkelon'da basılan diğerleri daha genç ve yumuşak hatlı bir kadını betimlemektedir. Yüzyıllar boyunca çok sayıda büstün Kleopatra'ya ait olduğu iddia edilmiştir fakat içlerinden pek azı genel kabul görmüştür. Mesela tapınak kabartmalarında rastlanan geleneksel Mısır tarzında betimlemeleri farklı kurallara uygun yapıldıklarından Kleopatra'nın gerçek görünüşü konusunda bizi fazla aydınlatmazlar. Sikkeler ve büstler kraliçeyi istisnasız bir biçimde arkadan toplanmış saçlarıyla (akademik dünyada geleneksel olarak bu saç tarzına "kavun şekli" denir) ve Hellenistik hükümdarlara özgü *diadem*le [başın etrafına sarılan bir şeritten oluşan taç tipi – ç.] gösterirler. Elmacık kemikleri çıkık olan Kleopatra'nın en göze çarpan tarafı yüksek köprülü, uzun ve kemerli burnuydu (romantik bir yazar onu şüphesiz kartala benzetirdi). Dio'nun iddiasına göre son derece güzeldi. Onu görenleri ilk etkileyen şeyin güzelliği değil, cazibesi, kişiliği ve sesinin

ahengi olduğundan bahseden Plutarkhos'un bir pasajı ilk bakışta bunu yalanlıyormuş izlenimini yaratabilir. Aslında Plutarkhos, Kleopatra'nın güzel olduğunu inkâr etmemekte, erkekler üzerindeki kuvvetli tesirinin başka nedenleri olduğunu ortaya koymaktadır. Güzelliğin göreceli olduğunu hepimiz biliyoruz ve her kuşağın mükemmeliyet kıstasları son derece farklıdır. Dikkati çekecek kadar güzel olmaksızın izleyenleri büyüleyen ve muazzam bir seksapele sahip ünlü film yıldızlarını örnek verebiliriz. Şahsın canlılığı ve hareketliliğini yakalamak heykeltıraşlar için her daim zor olmuştur ve bu tip şeyleri sikkelerdeki resimler aracılığıyla yansıtmak neredeyse imkânsızdır.

Önünde sonunda Kleopatra'nın son derece çekici bir kadın olduğunu ve hangi devirde yaşarsa yaşasın böyle kabul edileceğini söyleyebiliriz. Güzel olmanın yanı sıra zeki, çok yönlü, latif, canlı ve son derece cazibeliydi. Buna bir kraliçe olmanın ona kattığı alımı ve politik önemi de katarsak çağın en kudretli Romalılarından ikisini etkilediğine şaşmamak gerekir. Ne saç, ne de ten rengi bilinmektedir. Bazıları siyahî olduğunu iddia etseler de bu kanıyı destekleyecek en ufak bir veri bile bulunmamaktadır. Ptolemaioslar Makedonyalı bir hanedandı fakat ailede biraz Yunan, (Seleukoslarla yapılan evlilikler sonucu) biraz da Pers kanı bulunmaktaydı. Kleopatra'nın babaannesinin kim olduğunu bilmiyoruz. Annesinin kimliği konusu da tartışmalıdır; eğer Auletes'in öz kardeşi olduğuna dair iddialar doğruysa babaannenin önemi artacaktır. Kleopatra'nın babaannesinin bir cariye olduğu yönündeki yaygın savda gerçek payı bulunduğu takdirde bu, kendisinin büyük ihtimalle Makedonyalı olmadığı, Mısır'dan veya daha uzaklardan geldiği anlamı taşır. Bu yüzden Kleopatra'nın Afrikalı kanı taşıyıp taşımadığını kesin olarak söyleyemesek de bunu destekleyen herhangi bir veri bulunmamaktadır. Makedonyalılarda açık renk saç yaygın olduğundan sarışın olması da aynı derecede mümkündür fakat elimizdeki kaynaklardan hiçbiri böyle bir iddiada bulunmamaktadır. Bu muğlak durum, farklı kişilerin gözünde çok sayıda farklı Kleopatra'lar yaratmıştır.[9]

İskenderiye Roma'ya nazaran genç bir şehirdi. Aynı zamanda büyük ihtimalle daha küçük olmasına rağmen (bir hesaba göre nüfusu yarım milyon kadardı) Syria Eyaleti'nde bulunan Antiokheia'dan [günümüzde Antakya– ç.] sonra Hellen-Roma dünyasındaki en büyük şehirdi. Roma'dan kesinlikle daha şaşaalı olup, Hellenistik mimari geleneğinin

en üstün örneklerine göre düzenli bir şekilde kurulmuştu. Birbirlerine dik açıyla bağlanan iki ana yolun genişlikleri yaklaşık 30 metre kadardı. Devasa limanının kenarında bulunan bir adanın üstünde dünya harikası Pharos deniz feneri yükseliyordu. Denize bakan kraliyet bölgesinde çok sayıda gösterişli saray bulunmaktaydı; bunun nedeni her yeni hükümdar için yeni bir saray inşa edilmesiydi. Şehrin şimdi su altında olan bu bölümünde yapılan arkeolojik kazılar önemli bilgileri gün ışığına çıkarmıştır. Ortaya çıkan sürprizlerden biri, şehri süslemek için getirilen çok sayıda Mısır anıtıdır. Ptolemaios Hanedanı'na dahil çok sayıda hükümdarın ele geçirdikleri bu krallığın kadim geçmişini gözler önüne sermek istedikleri açıktır. Buna rağmen İskenderiye, Makedonyalı bir kral tarafından kurulmuştu ve asıl ahalisi Yunan ve Makedonlardan oluşmaktaydı. Daha sonralarıysa ahalisine çok sayıda başka ırk eklenen şehir Kudüs dışındaki en kalabalık Yahudi topluluğuna ev sahipliği yapıyordu. Aynı zamanda son derece hareketli bir liman şehri olan İskenderiye'deki baharat, fildişi ve Hindistan kökenli başka lüks eşyaların ticareti Kleopatra'nın zamanında artış göstermişti. Tüm bu insan med-cezirine rağmen İskenderiye kültürel anlamda Hellen kalmış, Hellen dünyasının en önemli öğrenim merkezlerinden biri haline gelmişti. Sadece kitaplarla değil, nadir eşyalarla ve bilimsel harikalarla (elimizdeki kaynaklardan birinde buharla çalışan bir aletten bahsedilmektedir) dolu devasa bir kütüphanesi vardı. Ayrıca Ptolemaios Hanedanlığı, filozofları öğrenim ve öğretim için şehre gelmeye teşvik ediyordu.[10]

İskenderiye Savaşı

Caesar'ın MÖ 48'den önce İskenderiye'yi veya Mısır'ı ziyaret ettiği yönünde hiçbir veri bulunmamaktadır. *Lictor*larını ve şehirde kasılarak gezen askerlerini gören halkın düşmanca tavırları onu hayrete düşürmüştü. Hava koşulları yüzünden ülkeyi hemen terk edemeyen Caesar, bir şeylerle meşgul olmaya karar verdi. Auletes tarafından kendisine söz verilen paranın büyük kısmı hâlâ ödenmemişti ve Caesar bu borcun 10 milyon *denarius*luk kısmını almak istediğini beyan etti. Pharsalos'taki zaferden sonra teslim olan on binlerce Pompeius yanlısı asker, zaten devasa boyutlarda olan harcamaları altından kalkılamayacak boyuta

getirmişti. Caesar, Ptolemaios Auletes'in Roma tarafından tanınmasına yardım ettiği için halefiyet meselesinde de arabulucu olacağını ilan etti. XIII. Ptolemaios'un (kral, on üç-on dört yaşlarında bir çocuktu) naibi olan hadım Pothnius buna alenen karşı çıkmadı ama haberciler yollayarak Akhillas'ı ve orduyu şehre çağırdı. *Commentarii*'de anlatıldığına göre Akhillas'ın emrinde genelde Gabinius'un emrinde görev yaptıktan sonra geride kalıp Mısırlı kadınlarla evlenen Romalı askerler ve aralarında Roma eyaletlerinden kaçan kölelerin de bulunduğu paralı askerlerden oluşan 20.000 asker vardı. Düşman sayıca Caesar'dan çok üstündü ve general kendisini surlarla çevrili sarayda ve kraliyet bölgesinde işgal ettiği diğer binaların içinde abluka altında bulacaktı. Önceleri iki taraf arasında temkinli bir ateşkes bulunmasına karşın kısa zaman içinde Akhillas topyekûn taarruza geçti. Caesar'ın askerlerinin saldırılardan birini savuştururken bazı binaları ateşe vermeleri yüzünden bir yangın kontrolden çıkmış ve elimizdeki kaynaklardan birine göre İskenderiye Kütüphanesi'ne kadar yayılmıştı fakat buradaki kitaplara ciddi bir hasar gelmedi ve kütüphane bu olaydan sonra yüzyıllarca öğrenim merkezi olarak kalmaya devam etti. Şehir ahalisinin büyük çoğunluğu ya kraliyet ordusunu destekliyor ya da tarafsız kalmayı seçiyordu; Mısır'ın Roma tarafından yutulmaması için savaş vermek gerektiğini söyleyenler de vardı. Caesar takviye birlik ve yardım talep eden mektuplar gönderiyordu ama bunların yerlerine ulaşması zaman alacaktı ve halihazırda mağlup olup hayatını kaybetme tehlikesi içindeydi.[11]

Savaş başladığında XIII. Ptolemaios ve ablası Arsinoe içlerinde Pothnius'un da bulunduğu maiyetleriyle birlikte Caesar'ın yanındaydı. Hadım Pothnius, Romalılara özellikle hakaret ediyor, altın ve gümüş tabakların Caesar'ın talep ettiği parayı ödemek için kullanıldığını aymaz bir şekilde söyleyerek Romalılara kaba saba kaplarda kötü yemekler sunuyordu. Günbatımında gizlice saraya giren Kleopatra işte tam da bu sırada göz alıcı bir şekilde sahneye çıktı. Kraliçenin yanında, içinde bulunduğu kayığın küreklerini çekerek onu limanın karşı kıyısından bu tarafa getiren tek hizmetkârı, Rodoslu Apollodoros vardı. Apollodoros, kraliçeyi Caesar'ın huzuruna taşıdı, Hollywood'un gösterdiği gibi halıya sarılmamıştı; bir çamaşır torbasının içindeydi. Torbanın ipleri çözüldüğünde kraliçe ortaya çıktı; belki de torba üstünden dökülürken ayağa kalkmıştı (pastanın içinden çıkan dansçıları düşünmemek mümkün değil). Dio'nun

iddiasına göre Caesar'ın çapkınlığından haberdar olan kraliçe giysilerini son derece dikkatli bir biçimde seçmişti; hem tahttan indirildiği için kendisine acımasını istiyor, hem de bu ünlü hovardayı ayartmaya çalışıyordu. İkisi sevgili olduktan kısa bir süre sonra Caesar, Auletes'in vasiyetinin son derece açık olduğunu, Kleopatra ve kardeşinin ülkeye ortak hükmetmesi gerektiğini belirtti. Ablasının Romalı konsüle kendisinin hiçbir zaman olamayacağı kadar yakın olduğunu hisseden çocuk kral, bu karardan hiç hoşlanmamıştı. İskenderiye halkı huzurunda verdiği söylev arbedeye yol açtı. Saray içinde de sinirler gerilmeye başlamış, Caesar'a suikast düzenleneceği yönünde söylentiler ortaya çıkmıştı. Konsül hiçbir zaman içkiye düşkün biri olmamıştı fakat şimdi subaylarıyla birlikte sabahlara kadar içiyordu. Bunu onların korumasına sığınmak için yaptığı söyleniyordu. Caesar'ın şahsi kölelerinden biri Pothnius'un komplolarına kulak misafiri oldu ve takibe alınan hadım kuşatmacılarla temasta olduğu ortaya çıkınca derhal idam edildi. Bu sırada saraydan kaçmayı başaran Arsinoe Mısır ordusuna ulaşmayı başarmış, onlar tarafından kraliçe ilan edilmişti. Eski öğretmeni hadım Ganymedes'le birlikte kurduğu entrikalarla Akhillas'ın öldürülmesini sağlayıp ordunun komutasını ele geçirdi. Pompeius'un ölümünde en büyük paya sahip iki şahıs kısa bir zaman içinde benzer olaylara kurban gitmişti.[12]

Kuşatma büyük bir şiddetle devam etmekteydi. Kuşatmacıların, Romalıların elindeki bölgeye su sağlayan kaynağı pisletmeyi başarmaları, Caesar'ın askerlerini kuyu kazmaya zorlamıştı. Pompeius'un teslim olan askerlerinden kurulu XXXVII. Lejyon deniz yoluyla Caesar'a ulaşmayı başararak beraberinde erzak, ağır silahlar ve türlü teçhizat getirdi. Caesar için liman çıkışlarını kontrol etmek son derece önemliydi, çünkü denizle arasının kesilmesi durumunda dışarıdan yardım alamayacaktı. Caesar'a eşlik eden küçük savaş gemisi filosuyla Nil Nehri'nde devriye gezen teknelerden ve kraliyet tersanelerinde unutulmuş savaş gemilerinden alelacele oluşturulmuş Mısır donanması arasında küçük çaplı deniz savaşları yaşandı. Konakların tavanlarından indirilen ahşap kirişlerden kürek yapmak zorunda kalmışlardı. Caesar'ın gemileri bu çarpışmaların çoğundan muzaffer çıktı ve bu durum konsülü Pharos Adası'nı ve buradaki deniz fenerini ele geçirmek amacıyla bir saldırı düzenlemeye teşvik etti. Bu ada yaklaşık 1,5 kilometre uzunluğunda bir köprüyle karaya bağlanmıştı. Halihazırda adanın küçük bir bölümünü kontrol eden

Caesar, kayıklarla karaya çıkardığı on *cohors*la bu noktada taarruza geçerken savaş gemileri de adanın diğer ucunda yanıltma amaçlı başka bir saldırı başlattı. Ertesi gün gönderilen başka bir birliğe ise köprüye giden yolu ele geçirmesi emredilmişti. İyi başlayan bu harekât, denizcilerin gemilerinden inerken yüzleştikleri düşman karşı saldırısı yüzünden paniğe kapılması dolayısıyla karmaşayla son buldu. Kargaşa gittikçe yayılmıştı ve en sonunda askerler bile hayatlarını kurtarmak için kaçmaya başlayarak, en yakın kayıklara hücum ettiler. Caesar askerlerinden bir kısmıyla birlikte savaşmaya devam ediyordu fakat kısa bir süre sonra geride kalan küçük birliğin düşmana karşı koyamayacağının farkına vardı ve geri çekilen ordusuna katıldı. Caesar'ın kayığı da paniğe kapılan askerler tarafından sarıldığından mürettebatın kıyıdan uzaklaşması mümkün değildi. Durumun farkına varan Caesar, zırhını ve generallere özgü pelerinini çıkararak suya atladı. Hemen sonrasında üzerindeki önemli dosyaları korumak için sol elini su üstünde tutarak sakince karaya kadar yüzdü. Suetonius'un iddiasına göre ünlü pelerinini de yanına almayı başarmıştı fakat başka kaynaklar bunun düşman eline geçip törenle sergilendiğinden bahseder. Kendi kayığı arbede sırasında su alıp batmıştı ancak Caesar geride kalan askerlerini kurtarması için gemiler gönderecekti. Bu, tüm sefer boyunca karşılaştığı en büyük mağlubiyetti; Caesar'a yarısı lejyoner, kalanıysa denizcilerden oluşan 800 askere mal olmuştu. Askerlerinin morali buna rağmen son derece iyiydi ve mevzilerine yönelik saldırıları püskürtüyorlardı.[13]

Kısa bir süre sonra (büyük ihtimalle MÖ 47'nin Ocak ayının sonu veya Şubat ayının başı) İskenderiye halkı tarafından gönderilen bir heyet, Arsinoe ile Ganymedes'in zorbalığından bıktıklarını söyleyerek Caesar'dan Ptolemaios'u serbest bırakmasını istedi. Caesar bu talebi kabul etti fakat önce çocuk kraldan halkının çıkarlarına uygun düşmeyen bu saldırıları durdurmasını, Caesar'a ve Roma'ya karşı sadakatini hatırlamasını istedi. Ağlamaya başlayan çocuğun Caesar'a kendisini göndermemesi için yalvarmaya başlamasına konsülün cevabı, eğer böyle hissediyorsa savaşa hemen son verip geri dönmesi oldu. Ptolemaios, Roma mevzilerinin dışına çıktığında güle oynaya ablasına katıldı ve askerlerini işgalcileri yok etmek için daha fazla çaba göstermeye teşvik etti. *De Bello Alexandrino*'nun (İskenderiye Savaşı Üzerine) yazarı "Caesar'ın *legatus*larının, dostlarının, *centurio*larının ve askerlerinin büyük bir kısmının

bunu sevinçle karşıladığından" bahseder, çünkü "Caesar'ın aşırı merhameti, çocuğun hilekârlığı yüzünden anlamsız bir hal almıştı". Fakat kaynağımızın yazarı, Caesar'ın bunu saflığından yaptığından şüphe ediyor, her iki tarafın da birbirini kandırdığından emin olduğuna inanıyordu. Roma mevzilerine girişilen saldırılar sonuçsuz kaldı. Talih Caesar'ın yüzüne gülmeye başlıyordu; Pergamonlu Mithradates komutasındaki bir ordu Syria Eyaleti üzerinden Caesar'ın yardımına gelmişti. Romalılardan değil müttefiklerden oluşan bu ordunun içinde Büyük Herodes'in babası Antipatros komutasında yüksek rahip II. Hyrkanos tarafından gönderilen 3.000 Yahudi askerin yanı sıra Suriyeliler ve Araplar da vardı. Hyrkanos'un olaya dahil oluşu İskenderiye Yahudileri arasında Caesar'ın popülaritesinin artmasına yol açtı. Mithradates'in Pelusium'u (günümüzde Port Said'in yaklaşık 30 kilometre güneydoğusunda kalmaktadır) ele geçirmesi, Ptolemaios ve diğer liderleri düşmanın Delta'yı aşmasını engellemek için ordularının büyük kısmını doğuya sevk etmeye zorlamıştı. Mithradates tarafından gönderilen ulaklar da Caesar'a bu süre zarfında ulaştı. Emrindeki kuvvetlerin bir kısmıyla sahilden kuzeye doğru yelken açan Caesar, ana Mısır ordusuyla henüz temasa geçmemiş takviye kuvvetlere yetişti. Bunu izleyen muharebede Ptolemaios'un ordusu bozguna uğratıldı. Nehir aşağı kaçarken kayığı firar eden askerler tarafından alabora edilince Ptolemaios boğularak hayatını kaybetti (bu olay birkaç hafta önce Caesar'ın başına gelenleri hatırlatır).[14]

Savaş sona ermiş, Mısır'da mutabakat sağlamanın zamanı gelmişti. Tutsak alınan Arsinoe, Caesar'ın zafer alayında halk önünde sergilendikten sonra sürgünde yaşayacaktı. Sonradan Marcus Antonius'un emirleri üzerine öldürülmesi şüphesiz ablasının ısrarı sonucu gerçekleşmişti. Kleopatra şimdi hayatta kalan son erkek kardeşi XIV. Ptolemaios'la ortak olarak hüküm sürse de tüm yetki kendi elindeydi. Pazarlıkların önceki evrelerinde Caesar, Ptolemaios ile Arsinoe'nin birlikte Kıbrıs'a hükmetmelerine izin verecekti. Adanın bu sırada bir Roma eyaleti olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu ciddi bir tavizdi. Kararın Caesar'ın o sıradaki askeri zayıflığını yansıtması muhtemeldir ama adayı Cumhuriyet'in topraklarına katan Cato'ya karşı bir saldırı niteliğinde ele alınması da mümkündür. Buna rağmen Kıbrıs, sonunda Kleopatra ve erkek kardeşine kalacaktı. Caesar'ın İskenderiye'ye vardığında talep ettiği parayı alıp almadığı kesin değildir ama büyük ihtimalle almıştır. *De*

Bello Alexandrino'da Caesar'ın zaferden kısa bir süre sonra Mısır'dan ayrıldığı iddia edilmekle beraber, bu bilginin doğru olmadığı ve uzun bir süre (belki üç ay kadar) ülkede kaldığı açıktır. Caesar ve Kleopatra, kraliçenin saltanat kayığında Nil Nehri'nde gezintiye çıktı. Appianos'un anlatımına göre kendilerine 400 teknenin ve ordunun büyük kısmının eşlik etmesi, bu gezintisinin sadece eğlence için yapılmadığını ortaya koymaktadır. Amaçlarından biri tahtı yeniden eline geçiren kraliçeyi ve onu destekleyen Roma'nın gücünü halka göstermekti. Her ne kadar politik kaygılar ne Caesar'ın ne de Kleopatra'nın aklından bir an olsun çıkmıyorsa da bu bakış açısı durumu etraflıca açıklamak için yeterli değildir. Mısır'daki durum Caesar'ın şahsen orada bulunmasını gerektirmiyordu ve daha çok ilgilenmesi gereken olaylar vardı. Bir senedir Roma'dan uzaktı ve kuşatma sırasında İskenderiye dışında gelişen tüm olaylardan bihaber kalmıştı. Suetonius'un iddiasına göre Caesar Nil Nehri üzerinden daha da güneye doğru ilerlemeye razıydı fakat ordu (ve yüksek rütbeli subayların çoğu) onu izlemeyi reddetmişti. Bu öykünün Büyük İskender'in fetihlerine son veren isyanın yankısını taşıması, uydurma olduğu anlamına gelmez.[15]

Bu gezi hakkında öne sürülen teorilerin hiçbiri durumu tam olarak açıklayamamaktadır. Caesar'ın tek isteğinin istirahat etmek olduğu sonucuna varmamak güç. On yılı aşkın süredir sürekli seferdeydi ve Rubicon'u aştığından beri hiç dinlenme fırsatı bulamamıştı. Dur durak bilmeyen enerjisine rağmen büyük ihtimalle yorulmuş ve içinde bir boşluk hissi doğmuştu. İstemediği bir içsavaşa girişmek zorunda bırakıldığına inanan Caesar'ın dünyası, Pharsalos Savaşı sonrasında ve Pompeius'un ölümüyle birlikte kökten değişmişti. Sadece kısa bir süreliğine düşmanı olan en büyük rakibi ortadan kalkmış, Roma dünyasında onunla boy ölçüşecek kimse kalmamıştı. Bitkinlik ve belki de depresyonun yanı sıra kendisine komplo kurulacağı yönündeki korkular İskenderiye günleri sırasında katılmaya başladığı içki âlemlerinin nedeni olabilir. MÖ 47'nin Temmuz ayında elli beş yaşına basacak olan Caesar'ın saçlarının da dökülmeye başlaması görünüşüne her zaman bu kadar önem veren ünlü generalin sinirlerini büyük ihtimalle bozuyordu. Bu bağlamda ele alındığında bir sonraki göreve yetişmek için koşturmak yerine lüks bir hayatın cazibesi ve rahatlığıyla Nil Nehri üzerindeki rahvan gezinti arasında ne kadar büyük fark olduğunu iyice anlamıştı. Bunların yanı sıra seyahat arkadaşı ve

sevgilisi Kleopatra da vardı. İlerleyen yaşını hissetmeye başlayan Caesar için şüphesiz son derece çekici olan gençliğinin yanı sıra kraliçe akıllı, nüktedan ve eğitimliydi. İlişkinin cinsel hazdan başka keyifleri de vardı; bu derece hoşsohbet, bilgili ve çok yönlü biriyle birlikte olmak Caesar'ı şüphesiz memnun ediyordu. Bunların birçoğunu Romalı aristokrat kadınlarla da yaşamıştı fakat Kleopatra söz konusu olunca işin içine kraliyetin şaşaası, Hellen kültürünün cazibesi ve büyük ihtimalle Mısır'ın egzotik geçmişi de giriyordu. Kleopatra birçok yönden Caesar'a benziyordu ve muhtemelen diğer metreslerine nazaran kendisiyle daha eşitti. Bu sarhoş edici bir karışımdı ve kişisel açıdan bakıldığında Nil seyahati, muhtemelen Caesar'ın tam da ihtiyacını hissettiği şeydi. Hellenistik bir hükümdarla geçirdiği zaman belki de gençliğindeki seyahatleri hatırlatıyordu. Geçmişteki ve gelecekteki davranışları herhangi bir sevgiliye bağlı kalmadığını ortaya koysa da ikilinin birbirine âşık olduğunu iddia eden kaynaklara inanmamamız için hiçbir neden yoktur. Kleopatra'nın duruma bakışı konusunda ise sadece tahmin yürütebiliriz. Tahtını Caesar'a borçluydu ve Roma'nın nüfuzunun Mısır'ın kaderini nasıl etkilediğine kuşkusuz yeterince tanık olduğundan dünyadaki en kudretli Romalının gönlünü hoş tutmanın kendi çıkarları dahilinde olduğunu biliyordu. Tabii buna rağmen Caesar'a tutulmuş olması da ihtimal dahilindedir. Ünlü general kendisinden yaşça çok daha büyüktü fakat sahip olduğu büyük kudret geçmişte çok sayıda kadını baştan çıkaran cazibesini daha da artırmıştı. Bazı kaynaklar, özellikle de gelecek kuşakların hayalperest fantezileri Ptolemaiosların sarayını cinsel entrika ve aşırılıkların odağı, Kleopatra'yı ise tensel hazlar konusunda üst derecede bilgi ve tecrübe sahibi olarak betimler. Buna rağmen kraliçenin gençliği hakkında bu kanıyı kanıtlayacak veya çürütecek kadar bilgiye sahip değiliz. Kraliçenin ilk romantik tecrübesini Caesar'la yaşamış ve bekâretini onunla kaybetmiş olması da aynı ölçüde mümkün hatta belki daha muhtemeldir.[16]

Sonunda Anadolu'da çıkan bir kriz Caesar'ı Mısır'dan ayrılmaya itecekti. Kraliçe'nin yanında bu kadar uzun süre kalmasının elbette politik nedenleri de vardı fakat Mısır'a yaptığı ziyareti bu denli uzatması çok sayıda soruna yol açacaktı. Kleopatra'nın güvenliğini sağlamak ve hayatta kalan Pompeius yanlılarının ülkeyi ele geçirip zenginliğini ve kaynaklarını kullanmasına engel olmak için geride üç lejyon bırakılmıştı. İçsavaşın henüz bitmediğini ve onu daha birçok seferin beklediğini

anlamasına yetecek kadar bilgi edinmişti. Bu üç lejyona komuta etmesi için azat ettiği kölelerinden birinin oğlu olan Rufio adlı bir subayı seçti. Roma imparatorları daha sonraki yıllarda Mısır'ın valiliğini atlı sınıfına mensup birine vermeyi politika haline getirecekler, hatta senatörlerin izin almadan ülkeyi ziyaret etmesini bile yasaklayacaklardı. Caesar'ın senatör sınıfından birini seçmemesinin bu politikanın öncülü olduğunu iddia edenler bulunmakla birlikte Caesar böyle bir seçimin İskenderiye halkı tarafından daha hoş karşılanacağını düşünmüş de olabilir. Senatör sınıfından bir *legatus*un hükümdarı desteklemek isteyen bir müttefik tarafından geride bırakılan birliklerin komutanı değil, eyalet valisi olarak algılanması mümkündü. Caesar geride bir tek lejyonlarını bırakmamıştı; elimizdeki kaynaklara göre Anadolu'ya gitmek üzere Mısır'dan ayrıldığında Kleopatra hamileydi.[17]

En Hızlı Zafer – Zela, MÖ 2 Ağustos 47

Caesar, içsavaşın devam ettiğinin artık farkındaydı fakat onun Mısır'dan ayrılmasına neden olan tehdit dışarıdan geliyordu. Bosporos kralı Pharnakes, Pontoslu Mithradates'in oğullarından biriydi fakat taraf değiştirip Roma'yla ittifak kurduğu için babasının mağlubiyetini paylaşmamıştı. Doğu Mutabakatı'nda Pompeius ona babasının krallığının küçük bir kısmını bırakmıştı. İçsavaşı, kaybettiği toprakları ele geçirmek için fırsat gören Pharnakes hızlı bir taarruz sonucu Kapadokya, Armenia, Doğu Pontus ve Aşağı Kolkhis'i ele geçirmişti. Aynı zamanda son derece gaddardı; ele geçirilen tüm Romalıların hadım edilmesini emretmişti. Bölgedeki tüm birliklere Pompeius yanlıları tarafından el konulduğundan bu tutsakların çoğunluğu büyük ihtimalle sivillerden oluşuyordu. Dolayısıyla Caesar'ın *legatus*u Gnaeus Domitius Calvinus MÖ 48'in Aralık ayında harekete geçene kadar kral ciddi bir direnişle karşılaşmayacaktı. Romalı ve yabancı lejyonların karışımından oluşan ordusu Pompeius yanlıları tarafından kurulmuştu ve son derece tecrübesizdi. Lejyonlardan bazıları cesurca savaştı fakat Galatia kralı tarafından kurulan ve Roma tarzında eğitilip Roma teçhizatı taşıyan iki lejyonun fazla savaşmadan kaçmasıyla hattının merkezi çöken Calvinus'un ordusu bozguna uğradı.[18]

Caesar yaza kadar Mısır'dan ayrılmadı (tam tarihi tartışmalıdır). Asia Eyaleti'ne doğru yola çıkarken Syria Eyaleti'nde bulunan Antiokheia'yı ve Cilicia Eyaleti'ndeki Tarsos'u ziyaret etti. Hem Hyrkanos'un hem de Antipatros'un Mısır'daki yardımları dolayısıyla ödüllendirildiklerini biliyoruz. Zamanla ağırlaşan giderlerin altından kalkmak için paraya ihtiyacı olan Caesar yöre halkından, özellikle de Pompeius'u destekleyen yerleşimlerden para topladı. İtalya'daki astları arasında yaşanan politik kavgalardan ve yersiz davranışlardan haberdar olmasına rağmen Pharnakes'e karşı Kapadokya'ya doğru yola çıkmıştı. Yabancı bir tehlikeye karşılık vermemesi durumunda prestiji zarar görecekti. Yanında Mısır'dan getirdiği fakat büyük kayıplar veren VI. Lejyon vardı. Buna Galatialı lejyonlardan birinin yanı sıra Calvinus'un mağlubiyeti sırasında orada bulunan diğer iki lejyonu ekledi. Caesar'a elçiler gönderen Pharnakes, Pompeius'a yardım etmeyi reddettiğini hatırlatıyor, fethettiği yerleri elinde tutmasına izin verecek bir anlaşma istiyordu. Elçileri, kazandığı zaferlerin bir işareti olarak Caesar'a defne çelengi şeklinde altın bir taç takdim ettiler. Caesar ise hiçbir taviz vermeyeceğini söylemiş, tutsak alınan Romalılara edilen işkence ve eziyeti hatırlatmıştı. Pharnakes'in derhal Pontus Eyaleti'nden çekilmesini, Romalılardan alınan ganimetleri iade etmesini ve tutsakları serbest bırakmasını talep etti. İlerlemeye devam eden Roma ordusu, Zela [günümüzde Zile, Tokat – ç.] adlı tepe kasabasında bulunan düşmana yetişti. Düşmanın yüksek rakımlı arazide ordugâh kurmaya başlayan Romalılara aniden saldırması, muharebeye başlamadan önce bir süre geçmesini bekleyen Caesar'ı şaşırtmıştı. Böyle bir taarruz zamanın askeri düşüncesiyle uyuşmuyordu ve bir anlığına karışıklığa yol açmıştı. Buna rağmen Caesar ve askerleri kısa süre içinde toparlandı ve savunma hattı kurarak düşmanı tepe aşağı itmeye başladı. VI. Lejyon'un tecrübeli askerlerinin sağ kanadı çevirmeyi başarmasıyla birlikte düşman bozguna uğratılmıştı. Pharnakes kaçmayı başardı fakat krallığına döndüğünde rakiplerinden biri tarafından öldürüldü. Tüm sefer sadece birkaç hafta sürmüş, Caesar'ın bölgede düzeni sağlamasıyla son bulmuştu. Zaferinin hızını Roma'daki temsilcilerine yazdığı mektuptaki kısa ve öz sözleriyle özetleyecek, bu sözler daha sonra zafer alayı sırasında taşınan pankartlara da yazılacaktı: *VENI, VIDI, VICI* – "Geldim, gördüm, yendim." Aynı zamanda zayıf düşmanlara karşı savaşarak şan şöhret kazanan generallerin ne kadar şanslı olduğunu söyleyerek Pompeius'la da alay etmekteydi.[19]

21. Bölüm

Afrika, MÖ Eylül 47-Haziran 46

Kimse Caesar'ın İskenderiye'den ayrıldığından bahsetmiyor; 15 Mart'tan beri kimsenin oradan ayrılmadığı ve 13 Aralık'tan beri hiçbir mektup göndermediği de biliniyor. – *Cicero, MÖ 14 Haziran 47.*[1]

"Eğer" dedi [Cato], "Caesar'ın hatırına hayatta kalacak olsaydım onun huzuruna çıkıp kendisiyle bizzat görüşmem icap ederdi fakat yasadışı faaliyetlere girişen o tirana minnet borcu duymak istemiyorum. Hükümdarı olmayı hak etmediği insanları, sanki onların efendisiymiş gibi kurtarmaya çalışmakla da yasadışı davranışlarını devam ettirmektedir." – *Plutarkhos, MS ikinci yüzyılın başları.*[2]

Caesar Eylül sonunda İtalya'ya vardı. Makedonya seferine çıkalı yirmi ay olmuş, Pharsalos'taki zaferinin üstünden ise bir yıl geçmişti. MÖ 48'in büyük bölümü boyunca astları ve diğer önde gelen şahıslarla iletişimde kalmış fakat vurdumduymaz bir davranış olduğunu hissettiği için Pompeius'un mağlubiyetini haber veren resmi bir rapor göndermekten kaçınmıştı. İskenderiye seferi sırasında ise mektupları aniden kesilmişti. Bunun nedeni önceleri düşman tarafından abluka altına alınmış olmasıydı fakat kuşatma kaldırıldığında da bu sessizlik devam etti. MÖ 47'nin Haziran ayında yazdığı mektupta Cicero altı aydır Caesar'dan haber almadığından bahsediyordu. Bu beklenilmedik davranışları bitkin düşmüş olduğu yönündeki tezi desteklemektedir. Uzun Mısır ziyareti Caesar'ın başına şüphesiz çok sayıda sorun açmış, düşmanlarının toparlanmasına izin vermesinin yanı sıra Roma ve İtalya'da tehlikeli bir belirsizlik yaratmıştı. Caesar'ın destekçilerini birleştiren tek şey ünlü generale olan sadakatleriydi ki, bu da geçmişte gösterilen ve gelecekte gösterilmesi umulan lütuflara bağlıydı. Makedonya seferi uzadığında kimin kazanacağını çok az kişi tahmin edebilirdi, zira Caesar'ın dezavantajlarının herkes farkındaydı.

Cicero'nun tezcanlı mektup arkadaşı Caelius Rufus, içsavaşın başlangıcında ordusu daha güçlü olan tarafa katılmıştı. Caesar MÖ 48'de

kendisini *praetor*lukla ödüllendirmesine rağmen en yüksek mevki olan şehir *praetor*luğunun geçen sene Massilia'yı alan *legatus* Trebonius'a verilmesi onu sinirlendirmişti. Caesar'dan soğuyan Caelius, tüm borçları feshetmeyi planladığını açıklayarak kendisi için destek toplamaya çalıştı. Bu radikal yaptırım, Caesar'ın ılımlı yasalarını yetersiz gören kitleyi hedefliyordu. Rufus, yandaşlarından oluşan bir çeteyle birlikte Trebonius'a ve Caesar'ın mevkidaşı konsül Servilius'a karşı ayaklanmalar başlatıyordu. Senato derhal *senatus consultum ultimum* fermanı çıkardı ve konsül de iki tribünün vetosuna rağmen Brundisium'a doğru gitmekte olan askeri bir birliği yolundan döndürüp Roma'ya getirdi. Ardından Caelius şehirden sürüldü. Caesar onu affetmeyi reddetmesine rağmen Caelius sürgünde bulunduğu Massilia'dan İtalya'ya dönen Milo'ya katılmayı düşünmüştü. Milo, Pompeius adına isyan çıkarmaya çalışıyor, böylece bizzat kendisini sürgüne gönderen şahsa hizmet ediyordu. Bu konuda pek başarı sağlayamadı ve Caelius kendisine ulaşamadan öldürüldü. *Praetor* da kısa zaman içinde aynı kaderi paylaştı. *Senatus consultum ultimum*un kullanılması ironi dolu bir durum gibi görülebilir fakat Caesar elbette hiçbir zaman bu fermanın geçerliliğini sorgulamamış, sadece kendisine karşı kullanılmasının yersiz olduğunu söylemişti.[3]

MÖ 48'in Ekim ayında Caesar yeniden diktatör ilan edildi fakat ilkinin aksine bu sefer amaç seçimlere başkanlık etmesine izin vermekten ibaret değildi. Gelecek sene için ne konsüller, ne de pleb tribününden başka *magister*ler seçilecekti. Bunun nedeni büyük ihtimalle Caesar'ın dönemiyor olması ve seçimlere başkanlık etme görevini kimseye vermek istememesiydi. Teamüle göre diktatörlük altı ay sürerdi. Sulla'ysa bunu göz ardı etmiş, görevinden feragat edene kadar bu mevkide kalmıştı. Caesar her ne kadar yasakların babası Sulla'yı taklit ettiği izlenimini yaratmak istemese de resmi yetkiye ihtiyaç duyuyordu. Konsül Servilius, Caesar'ı bir sene için diktatör ilan etti. Böylece normal görev süresini iki katına çıkarmakla birlikte aslında ona kısıtlama getirmiş oluyordu. Diktatörün mevkidaşı yoktu fakat emrinde süvaribaşı (*Magister equitum)* mevkisini işgal eden bir subay vardı (bu konumun yaratılma nedeni geleneksel olarak diktatörün ağır piyadelerin yanında bulunmasına verilen önemdi. Bu subay da aristokrat süvarilere komuta ediyordu). Marcus Antonius, Caesar'ın süvaribaşı ilan edildi. Antonius'un da üyesi olduğu kâhinler kurulu bir süre süvaribaşının altı aydan fazla görev-

de kalmasına karşı çıkmasına rağmen bu tuhaf itiraz daha sonra geri çekildi. Pharsalos sonrasında İtalya'ya dönen Antonius, MÖ 47'nin Ocak ayından Caesar'ın sonbahardaki dönüşüne kadar burada fiilen en yüksek otoriteydi. Yetenekli bir subay olmakla birlikte kendi başına bırakılan Antonius giderek çığırından çıktı. Sıklıkla şaşaalı ve kamuya açık şölenler veriyordu. Muazzam derecede içkiciydi (hayatının ilerleyen dönemlerine bu konuyla ilgili böbürlenme dolu bir kitap yazacaktı); kamusal görevlerini çakırkeyif veya akşamdan kalma bir şekilde yerine getirdiği söylenir. En azından bir seferinde herkesin gözü önünde kusarak Forum'da katıldığı bir toplantıyı yarıda bırakmıştır. Bazen bir kervanla taşrada yolculuğa çıkıyor, kendisi Galya tipi (büyük ihtimalle Britanya'dan getirdiği) bir savaş arabasını sürerken bir faytonda o zamanki metresi olan aktris, bir başkasındaysa annesi onu izliyordu. Bu alayın önündeyse görüntüye hiç uymayan *lictor*ları ilerlemekteydi. Herakles kılığına girmesinin yanı sıra savaş arabasını aslanlara çektirmeye çalıştığından bahsedilir. Metresinin yanı sıra çok sayıda senatörün eşiyle de skandal yaratan ilişkilere girmişti. Kendisine verilen güç Marcus Antonius'u adeta sarhoş etmesine rağmen onun davranışları toplumun tarafsız kesimlerinde Caesar'ın zaferinin uzun vadede zorbalıktan başka bir şey getireceği izlenimini yaratmıyordu.[4]

Antonius MÖ 47'de doğrudan veya dolaylı olarak Caesar'ın uzun süreli yokluğundan çıkan ciddi sorunlarla başa çıkmakta zorlandı. Mühür yüzüğü Roma'ya geri gönderilip sergilenene kadar Pompeius'un öldüğüne inanılmamıştı. Çok sayıda Pompeius yanlısı Pharsalos sonrasında ve bunu izleyen haftalarda teslim olmuştu. Muharebede bulunmayan Cicero, savaşın kaybedildiği fikrindeydi. Kendisine önerilen başkumandanlığı reddetmesi yüzünden, eğer teklifi yapan Cato araya girmeseydi Pompeius'un oğlu Gnaeus tarafından öldürülecekti. Antonius İtalya'ya dönen Cicero'ya Caesar'ın talimatları olmaksızın bağışlanıp Roma'ya geri dönemeyeceğini bildirdi. Buna rağmen aylar boyunca Caesar'ın sesi çıkmamıştı ve Mısır'daki savaştan sağ çıkıp çıkmayacağı da bilinmiyordu. Bu sırada Cato, Dyrrachium'daki garnizonu önce deniz yoluyla Cyrenaica'ya, sonra da karadan Africa Eyaleti'ne çekerek Metellus Scipio, Labienus, Afranius, Petreius ve teslim olmayı reddederek savaşa devam etmeye kararlı diğer Pompeius yanlılarına katılmıştı. Onları Numidia kralı Iuba destekliyordu (mahkeme sırasında Caesar tarafından

sakalı çekilen ve yakın zamanda Curio'yu mağlubiyete uğratan şahsın ta kendisi). Zaman geçtikçe güçleri artıyordu; yaz geldiğinde Sicilya, Sardinya, hatta İtalya'ya saldıracaklarından korkulmaktaydı. Gerektiğinden çabuk teslim olup olmadıklarını sorgulayan ve Pompeius yanlılarının tarafsız kalanlara karşı bile duydukları nefreti hatırlayan Cicero gibileri için endişeli bir zamandı. Ünlü hatibin tek istediği kamu hayatına geri dönmekti ve endişeleri savaşa bir türlü son veremeyen Caesar'a karşı duyduğu öfkeyi artırıyordu.

Caesar'ın emektar askerleri de sıkıntılıydı; IX ve X. da dahil olmak üzere tecrübeli lejyonların çoğu Pharsalos sonrasında İtalya'ya gönderilmişti. Beklemekten başka yapacak işleri olmayan askerler homurdanmaya başlamıştı. Görev süreleri dolanlar terhis edilmek istiyordu ve herkes Caesar'ın birkaç senedir verdiği ödül ve toprak bağışı sözünü hatırlıyordu. Bazı *centurio*lar ve tribünlerin başını çektiği isyankâr lejyonlar asayişi sağlamak için gönderilen subayları taşladılar. Antonius da bizzat ordugâha gitmesine rağmen durumu yatıştırmakta başarı sağlayamadı. Roma'dan ayrıldığındaysa pleb tribünlerinden biri sorun çıkarmaya başlamıştı. Cicero'nun damadı tribün Dolabella, tıpkı Caelius gibi borçların silinmesini talep ediyordu. İnsanlar bu karmaşık durum sayesinde daha iyi bir konum kazanabileceklerini fark ettiklerinde Forum'da arbede çıktı. En sonunda Antonius, Senato tarafından çıkarılan yüce fermana dayanarak isyana katılmayan bazı birliklerle şehre girip zorla asayişi sağladı. Bunu son derece etkili bir biçimde yerine getirmişti ancak aynı zamanda yönetimin tamamen askeri güce dayandığı izlenimini pekiştirmişti. Dolabella'yla arasında derin ve karşılıklı bir nefret vardı. Antonius'un, tribünün kısa bir süre sonra boşayacağı karısıyla ilişki içinde olduğu yönündeki şüpheleri de durumu iyice kötüye götürüyordu.[5]

Asiler, Borçlular ve Eski Düşmanlar

Brundisium'dan dönerken Cicero'yla buluşan Caesar'ın sergilediği sıcak karşılama endişeli hatibin yüreğine su serpmişti ve bunu affı ve Roma'ya dönüş izni izledi. Yokluğunda Caesar'a düşmanlarıyla gerekli gördüğü şekilde uğraşması için izin verilmiş, içsavaşın başından beri yaptıklarına böylece bir şekilde resmi geçerlilik sağlanmıştı. Ayrıca kendisine savaş ve barış ilan etme hakkı tanınmış, tüm yüksek memurluk

seçimlerine başkanlık –fiilen kontrol- etmesine izin verilmişti. Caesar Ekim başına kadar Roma'ya dönmeyecekti fakat bu son hakkı kullanarak gelecek senenin yüksek memurlarını atamaya karar verdi. Konsül olarak Quintus Fufius Calenus ile MÖ 59'daki tribünlüğü sırasında Galya'nın komutasını ele geçirmesine yardımcı olan Publius Vatinius'u seçti. Bu şahısların her ikisi de onun emrinde *legatus* olarak görev yapmıştı. Diğer memurluklar ve son senelerde yaşanan kayıplar dolayısıyla boşalan rahiplik makamları da aynı şekilde Caesar'ın destekçileri arasında dağıtıldı. Bu yeni görevliler büyük ihtimalle fazla bir şey yapacak zaman bulamayacaklardı fakat ödüllendirilmesi gereken çok sayıda kişi vardı ve Caesar meşhur cömertliğiyle her zaman övünmüştü. Gelecek yıl, teamüle aykırı olarak sekiz yerine on *praetor* atayacaktı. Kendisi de diktatörlük görevinden feragat etmiş, üçüncü kez konsül seçilmişti (yokluğunda Senato'nun çıkardığı başka bir karar Caesar'a beş yıl üst üste bu makama aday olma hakkını vermişti). Seçtiği mevkidaş, fazla yeteneğe veya hayal gücüne sahip olmasa da sadık ve güvenilir biri olan Aemilius Lepidus'tu. Bu seçimi, Marcus Antonius'un geçen seneki davranışları yüzünden Caesar'ın gözünden düştüğü yönünde algılamak mümkündür. Her ne kadar bunda doğruluk payı olsa da Caesar'ın ödüllendirmesi gereken çok insan olduğunu ve tek bir kişiye imtiyaz göstermekten kaçınmak istemiş olması olasılığını da göz ardı etmemeliyiz.[6]

Caesar'ın İtalya'ya döndüğü haberi orduda uzun zamandır içten içe kaynayan huzursuzlukların yarattığı isyanları yatıştırmaya yetmemişti. Generalin askerlerle anlaşması için gönderdiği (o sene *praetor* ilan edilen geleceğin tarihçisi) Sallustius linç edilmeye çalışılmış, hayatını zor kurtarmıştı. İsyancılar Campania'daki ordugâhlarından çıkıp Roma'ya doğru ilerlemeye başladı. İsyanın elebaşları *centurio* ve tribünler Caesar'dan imtiyaz ve daha fazla ödül koparmaya çalışıyorlardı. Caesar'ın Pompeius yanlılarıyla son bir defa yüzleşmek için Afrika'ya gideceğinin farkındaydılar ve en iyi askerlerine ihtiyaç duyan generalin taleplerini kabul edeceğini düşünüyorlardı. Askerlerin çoğu ve subayların büyük bir kısmının bu kadar kesin amaçları yoktu fakat hoşnutsuzluk hisleri her ne kadar odaktan yoksunsa da son derece güçlüydü. Durumu düzeltememesi durumunda Roma'yı savunmak için hazırlıklar yapan Caesar sükûnetini korudu ve danışmanlarının uyarılarına rağmen isyancılarla bizzat konuşmaya gitti. Roma'nın hemen dışında ordugâh kuran asi bir-

liklerin hattına doğru atını sessizce süren Caesar ordugâhın yakınında kurulan podyuma çıktı. Bunu duyan askerler söyleyeceklerini duymak için toplanmaya başladı. Caesar onlara ne istediklerini sordu ve askerleri de cevaben uzun ve zorlu hizmetlerinin karşılığında kendilerine vaat edilen ödülleri hatırlattı. En sonunda topluca terhis talepleri Caesar'a yeni seferi için onlara ihtiyaç duyduğunu ve sadakatlerini suiistimal edemeyeceğini hatırlatma amacı taşıyordu. Caesar'ın kendilerine son derece sakince cevap vermesi askerleri hayrete düşürecekti. Geçmişte askerlerine her daim "yoldaşlar" diye hitap eden Caesar şimdiyse onlara "vatandaşlar" (*quirites*) diye seslenip, artık sivil olduklarını ve görevlerine son verdiğini açıkladı. Kumandanlarının söz verilen ödülleri alacakları konusunda sakince taahhüt verdikten sonra onları vurdumduymaz bir şekilde terhis etmesi askerlerini hayrete düşürmüştü.

Seferler sırasında olduğu gibi Caesar önceliği eline geçirmişti ve askerler kendine güvenlerini ve kararlılıklarını yitirmişti. Çok sayıda kişi bir kez daha Caesar'ın emrinde görev yapmaya gönüllü olduğunu haykırdı ve isyanın elebaşlarından biri bu isteği resmen dile getirdi. Bu öneriyi reddeden Caesar, vaat edilen toprak ve paranın kendilerine verileceği yönündeki sözünü bir kez daha yineledi; artık askerlerini yumuşak bir şekilde azarlıyor, askerlerinin kendisine güvenmemesinden incinmiş olduğu izlenimini yaratıyordu. Belki de tam o anda sırtını onlara dönmüştü ki kendilerini geri alıp Afrika'ya kadar liderlik etmesi için yalvaran askerler, başka hiçbir birliğe gerek duymadan savaşı kazanacaklarına yemin ediyorlardı. Caesar kararını değiştirdi ve MÖ 58'de Vesontio'da yaptığı konuşmanın tam aksine X. Lejyon haricinde diğer tüm lejyonları geri alacağını beyan etti. X. Lejyon'un tecrübeli askerlerine gösterdiği onca lütfu hatırlatan Caesar, nankörlükleri yüzünden lejyonu dağıtacağını fakat Afrika'daki zaferinden sonra kendilerine söz verilen tüm ödülleri alacaklarını söyledi. Gururu derinden sarsılan ve komutanlarına bağlılıkları yeniden alevlenen birlik eğer *decimatio* cezasına çarptıracak olsa bile kendilerini geri alması için Caesar'a yalvardı. Bir süre direniyormuş gibi yapan Caesar, askerleri tarafından fikrinin değiştirilmesine izin verdi ve bu sefer kimsenin idam edilmeyeceğini açıkladı. Buna rağmen, isyanın elebaşları olan tribün ve *centurio*ların adını not almıştı ve söylenene göre gelecek sefer sırasında bu şahısları saldırıya en açık ve tehlikeli konumlara yerleştirmeye özen gösterecekti.[7]

Caesar, Sulla'nın yaptığı gibi İtalya'daki arazilere el koyup askerleri arasında paylaştırmayacağını vurgulamıştı. Bunun yerine onlara halihazırda kamu arazisi olan veya kamu tarafından satın alınmış topraklar verecekti. Bunun yanı sıra savaşın devam eden maliyeti zaten devasa boyutlardaki finansal yükü daha da artırmıştı ve MÖ 47'nin sonbaharında Caesar bu giderlerle başa çıkmak için uğraştı. İtalya'nın kasabalarından büyük meblağlarda borç almıştı (bu borçlar sözde gönüllü biçimde verilmiş olsa da hiçbir yerleşimin onu reddetmesi beklenmezdi) ve bu borçları en azından kısa vadede geri ödemeyi düşünmediği açıktı. Pompeius'un ölümünden sonra doğu eyaletlerindeki halk tarafından kendisine hem zaferinin bir işareti, hem de mali bağış niteliğinde olan çok sayıda altın taç ve çelenk gönderilmişti. Şimdi aynı jesti İtalya'da da yaymaya çalışıyordu. Caelius ile Dolabella'nın yaptıkları borçlular arasında huzursuzluk olduğunu ortaya koyuyordu. Konuda ufak bir geri adım atan Caesar, Dolabella'nın yasalarından birini örnek alarak içinde bulundukları sene için mülk sahiplerine ödenmesi gereken kiranın üst sınırını büyük oranda düşürdü. Buna rağmen tüm borçları silmeyi hâlâ reddediyor, muazzam miktarlarda borç aldığından böyle bir yaptırımın en çok kendi çıkarları doğrultusunda olduğunu söylüyordu. Ölen veya halihazırda kendisine karşı savaşmaya devam eden Pompeius yanlılarının mülklerinden bazıları da açık artırmayla satılmıştı. Gerçek değerinin sadece küçük bir kısmını ödeyeceğini sanan Antonius, Pompeius'un Roma'daki malikânesini satın aldı. Sulla destekçilerinden birçoğunun (en başta Crassus, Pompeius ve Lucullus) bu şekilde değerli mülkler edinmesini sağlamıştı ve Caesar'ın yandaşlarından çoğunun da aynı şekilde çıkar sağlamayı umduğu açıktı. Eğer umdukları buysa ümitleri suya düşecekti çünkü Caesar her şey için savaş öncesi piyasa değerlerine göre hesaplanan tam fiyatların ödenmesini emretmişti. Bunun nedenlerinden biri şüphesiz Sulla'yı taklit etmekten kaçınıyor olmasıydı fakat sorunun temelinde altına girdiği ağır finansal yükümlülük bulunmaktaydı. Bu işten sadece birkaç kişi çıkar sağlayacaktı. Bunlardan biri uzatmalı sevgilisi Servilia'ydı. İlişkilerinin fiziksel boyutunun devam edip etmediğini bilmesek de Caesar'ın ona karşı olan hisleri hâlâ son derece derindi. Bu sıralarda Servilia'nın "Tertia", yani "Üçüncü" adlı kızıyla da ilişkiye girmesi aralarındaki bağı zayıflatmayacaktı. Söylentilere göre bu ilişkide aslında annenin parmağı vardı. Bunun yanı sıra Servilia, Pharsalos'tan

sonra Caesar'a sığınan Pompeius yanlılarının en seçkinlerinden (ve kesinlikle en saygınlarından) biri olan Brutus'un annesiydi. Servilia'nın pahalı bazı malikâneleri çok ucuza satın almasına izin verilmişti. İşi şakaya vuran Cicero, insanların bunun ne kadar kelepir olduğunu fark etmediklerini, fiyatta "Üçte" bir oranında indirim yapıldığını söyleyecekti.[8]

Afrika Seferi

Caesar, Roma'da sadece asayişi sağlayacak ve Africa Eyaleti'nde bulunan Pompeius yanlılarına karşı düzenleyeceği saldırıya hazırlanacak kadar kaldı. Asker ve levazımatın istila kuvvetinin bulunduğu Sicilya'daki Lilybaeum limanında toplanması kararlaştırılmıştı. Caesar'ın elinde hâlâ yeteri kadar gemi olmadığından orduyu bir seferde taşıması yine mümkün değildi. Kışın gelmesi, havanın bozacağı ve Makedonya seferi sırasında karşılaşılan sorunlarla bir kez daha boğuşması anlamına geliyordu. Ordunun beraberindeki kâhinler, yakın zamanda bir sefer için alametlerin kötü olduğunu söylese de bunları hiçbir zaman fazla umursamayan Caesar, onların söylediklerini kulak arkası etti. Yola çıkmak, düşmanı Afrika'da yok edip savaşa son vermek için sabırsızlanıyordu. MÖ 47'nin 17 Aralık'ında Lilybaeum'a vardığında çadırını neredeyse kumsalda kurması, ne kadar acele ettiğini göstermekteydi. Askerlerine "günün her vakti" harekete hazır olmalarını işaret etti. Mısır'da üstüne çöken rehavet şimdi kaybolmuştu; hatta eski enerjisine geri kavuşan Caesar'ın daha sabırsız biri haline gelmiş olduğu bile söylenebilirdi. Caesar yanında sadece bir lejyon asker getirmişti fakat bir hafta içinde beş lejyon daha kendisine katılacaktı. Bunlardan sadece biri, Caesar tarafından Gallia Transalpina'da kurulan ve kendilerine vatandaşlık bağışlanan V. Alaudae tecrübeliydi. Diğer beş lejyon (XXV, XXVI, XXVIII, XXIX ve XXX. lejyonlar) savaş sırasında kurulmuştu ve içlerinde Pompeius yanlıları tarafından askere alınan çok kişi vardı.

Birlikler, geldikleri gibi balık istifi şeklinde gemilere bindirilmişti. Askerlere gereksiz herhangi bir donanım veya şahsi eşya almamaları yönünde emir verilmişti. Lejyonlara 2.000 süvari ve bunların binekleri eşlik ediyordu ama ne gereken erzak ve hayvan yeminin, ne de çıkarmadan sonra bunları taşıyacak yük hayvanlarının nakliyesine izin verecek kadar

yer vardı. Caesar gereken her şeyi Afrika'da temin edebileceğini umuyordu. 25 Aralık'ta yola çıkmıştı fakat harekât iyi planlanmamıştı. Geçmişte düşman sahilinde nereye çıkarma yapacaklarını subaylarına önceden kararlaştırılan saatte açmalarını söylediği mühürlü emirlerle bildirmişti. Bu seferse düşman sahil şeridi hakkında fazla bilgiye sahip olmayan Caesar, filo Afrika kıyılarına vardığında elverişli bir nokta bulmayı umuyordu. Güçlü rüzgârların sonucunda filo dağılmış, gemiler teker teker veya küçük gruplar halinde ilerlemeye başlamıştı. 28 Aralık'ta kara göründüğünde onunla birlikte yelken açan kuvvetin çok ufak bir bölümü Caesar'ın yanında kalabilmişti. İyi bir çıkarma noktası bulmayı ve dağılan gemilerin bir kısmıyla karşılaşmayı uman Caesar, bir süre kıyıya paralel seyrederek en sonunda düşman elindeki Hadrumentum limanına yanaşmaya karar verdi. Yanında sadece 3.500 lejyoner ve 150 süvari vardı. Söylentiye göre karaya ayak bastığında tökezleyip düşmüş fakat iki eliyle kumsaldaki taşları kavrayıp, "Seni tuttum, Afrika!" diye bağırarak bu kötü alameti şakaya çevirip yanındakileri güldürmeyi başarmıştı.[9]

Karşısındaki ordu kendisinden sayıca çok üstündü. Sicilya'dan ayrılmadan önce eline geçen raporlara göre Scipio'nun emrinde en az on lejyon vardı (Bu birlikler tecrübesizdi ve çok sayıda kayıp vermişlerdi fakat aynısı kendi emrindeki lejyonlar için de geçerliydi) ve bu birlikler güçlü bir süvari kuvvetinin yanı sıra kral Iuba'nın Roma tarzında organize olmuş, eğitilmiş ve teçhizatlandırılmış dört "lejyon"dan oluşan ordusu tarafından desteklenmekteydi. Numidialılar hafif süvari ve hafif piyadeleriyle nam salmış bir halktı (süvarilerine özellikle saygı duyulurdu) ve Iuba'nın emrinde bu tip askerlerden çok sayıda bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra eşine bu dönemde az rastlanan 120 kadar da savaş filine sahipti. Filler korku uyandırıyordu ancak kendi saflarını da ezip geçmeye olan yatkınlıklarından dolayı her iki taraf için tehlikeliydiler. Seferin ilerleyen evrelerinde Metellus Scipio kendi ordusundaki filleri muharebenin karmaşası ve gürültüsüyle başa çıkmak üzere eğitmeye çalıştı. Düşman sayıca Caesar'dan çok üstündü ve bunu izleyen günlerde geride kalan gemilerin kendisine katılmasına rağmen bu durum fazla değişmeyecekti. Gemiler, subayların emrinde gönderilen küçük filoların yardımıyla zar zor bulunmuştu. Bir keresinde Caesar kaybolan gemileri bulmak için gizlice ordudan ayrıldı fakat komutan henüz yola çıkmadan gemiler ufukta belirdi. Buna rağmen aynı Makedonya'daki gibi

düşmanlarının beklemediğini yapıp kış aylarında yola çıkarak avantaj sağlamıştı. Düşman kuvvetleri büyük bir alana yayılmıştı ve ona karşı çıkacak kadar askeri bir araya toplamaları uzun zaman alacaktı. Bu sırada filosunu Sicilya'ya geri gönderip olabildiğince fazla sayıda askerle dönmesini emretmişti ama Pompeius yanlıları hâlâ güçlü bir filoya sahip olduklarından bu konvoyların kendisine ulaşacağı kesin değildi. Şimdilik en büyük önceliği elindeki birliklere yetecek kadar erzak toplamaktı. Bunları uzaklardan toplaması mümkün değildi; hem düşman onu engellemeye çalışacaktı, hem de konumunu terk etmesi takviye birliklerin kendisine ulaşamayacağı anlamına geliyordu. Pompeius yanlıları tüm gıdalara el koymuştu. Bunun yanı sıra yöredeki çiftçilerin zorla askere alınması bölgedeki tarımı kötü yönde etkilemişti. Seferin başında erzak tedarik etmekte zorlanan Caesar, Sardinya da dahil diğer eyaletlere haber yollayarak kendisine derhal tahıl yollamalarını emretti.[10]

Çıkarmadan kısa bir süre sonra Caesar, Hadrumentum'daki garnizon komutanını teslim olması için ikna etmeye çalışsa da bu deneme başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Caesar'ın bir kuşatma başlatması mümkün değildi. Bu yüzden bölgeden ayrılarak Ruspina'da ordugâh kurdu. MÖ 1 Ocak 46'da vardığı Leptis kasabası kapılarını Caesar'a açtı. Corfinium'da yaptığı gibi burada da askerlerinin şehri yağmalamasına engel olmak için devriyeler görevlendirdi. Altı *cohors*u kasabayı korumak için bırakan Caesar, ordusunun geri kalanıyla Ruspina'ya döndü. 4 Ocak'ta büyük çaplı bir erzak toplama harekâtına girişmeye karar veren komutan, bu görev için bizzat komuta ettiği otuz *cohors*luk bir birlik görevlendirdi. Ordugâhın 5 kilometre ilerisinde düşman kuvvetlerinin keşfedilmesi üzerine 400 süvariden ve 150 okçudan oluşan birliğin de (o anda elinde sadece bunlar kalmıştı) kendisine katılmasını emretti. Gönderilen keşif erlerine bizzat komuta eden Caesar'ı lejyonerler geriden takip ediyordu. Labienus'un komuta ettiği Pompeius yanlısı kuvvet 8.000 Numidialı süvari ve 1.600 Germen ve Galyalı atlının yanı sıra çok sayıda piyadeden oluşuyordu. Ne var ki süvariler olması gerekenden daha sıkı saf tutmuştu ve onları uzaktan gören Caesar bir piyade birliğiyle karşı karşıya olduğunu sandı. Yanılgısı doğrultusunda hareket eden komutan, ordusunu tek bir hat üzerinde konuşlandırdı. Romalıların böyle bir savaş düzeni aldıkları nadiren görülürdü (genelde en azından ikinci bir hat daha kurulurdu) fakat düşman sayı olarak çok üstündü ve düşmanınki kadar uzun bir

hat oluşturmak, düşmanın ordunun kanadını çevirmesine izin vermekten daha mantıklıydı. Emrindeki ufak süvari kuvvetini (birçoğu henüz gemilerdeydi) kanatları arasında bölmüş ve okçuları hafif piyade olarak ön saflarda görevlendirmişti. Caesar hazırdı fakat gerekmedikçe savaşmak istemediğinden düşman hattına saldırmaktan kaçınıyordu. Aniden harekete geçen Labienus, süvarilerine kanatlara yayılmalarını emretti. Ön saflardan ileri atılan Numidialı hafif piyadelerin saldırısına Caesar'ın lejyonerleri düşmana doğru ilerleyerek karşılık verdi. Sefer boyunca sadece küçük çaplı çatışmalar yaşandığından bu, Caesar'ın askerlerinin yerel taktikler yönünden ilk tecrübesiydi. Saldırı, kanatlardaki süvari birliklerini geri püskürtmeye yetmişti fakat merkezdeki askerler tam temasa geçemeden kendilerinden kaçan, sonrasında da birden toparlanıp geri gelen ve sürekli onları fırlattıkları mızraklarıyla taciz eden düşmana karşı çıkmakta zorlanıyorlardı. Özellikle de kalkanlarının korumadığı sağ tarafları saldırılara son derece açıktı. Düşmanı fazla takip etmek de tehlikeliydi: Çevik hafif piyadeler açıkta kalan küçük grupların veya tek başına kalan askerlerin etrafını hızla sarabiliyordu. Caesar hiçbir askerin *cohors*unun bulunduğu hattan dört adımdan fazla uzaklaşmamasını emretti.[11]

Baskı giderek artıyordu ve yaralananların sayısı öldürülenlerden fazlaydı. Caesar'ın askerlerinin çevresi sarılmıştı ve onları birer birer avlayan yakalayamadıkları bir düşmanla karşı karşıyaydılar. Lejyonerlerin çoğu tecrübesizdi ve endişe orduya yayılmaya başlamıştı. Caesar ise sakin kalmaya ve askerlerini yüreklendirmeye devam ediyordu. Kaçmaya çalışan bir sancaktarı durdurmakta Makedonya'daki sefere nazaran daha başarılı olacaktı. Adamı kavrayan Caesar, onu dönmeye zorlamış ve şunları söylemişti: "Bak, düşman işte orada!" Caesar tereddüde düşen askerlerini yüreklendirmeye çalışırken Labienus da düşmanın ön safının hemen gerisinden onları aşağılıyordu. *De Bello Africo*'nun yazarı olayı şöyle anlatır:

> "Ön saflarda miğfersiz dolaşan Labienus askerlerini yüreklendirirken Caesar'ın lejyonerlerine de şöyle bağırıyordu: 'Ne yapıyorsun, çömez? Çok cevvalsin, değil mi? Onun ince sözlerine kananlardan biri misin? Seni zorda bıraktı. Senin için çok üzülüyorum.' Sonra bizim askerlerimizden biri şunları söyledi: 'Ben çömez değilim, Labienus, X. Lejyon'un bir gazisiyim.' 'X. Lejyon'un nişanlarını görmüyorum' dedi Labienus. Askerin buna cevabıysa şu oldu: 'Yakında nasıl biri olduğumu görürsün.' Bu

sırada kendisini tanısın diye miğferini çıkaran, Labienus'u hedefleyip *pilum*unu tüm gücüyle savurup, derinden atının göğsüne saplayan asker dedi ki 'Bu sana gösterir, Labienus, sana saldıranın X. Lejyon'un bir askeri olduğunu.'"[12]

Buna rağmen kuvvette fazla sayıda tecrübeli asker yoktu ve düşmanın giderek artan baskısı acemileri zorluyordu. On sene önce Sambre'de olduğu gibi endişeye kapılan askerlerin birbirlerine gitgide daha yakınlaşmaları hareket kabiliyetlerini kısıtlıyor, onları saldırıya açık bırakıyordu. Hattını yayan Caesar, her iki *cohors*tan birinin arkaya dönmesini emretti; böylece emrindeki kuvvetin yarısı artlarından saldıran süvarilere karşı koyarken diğer yarısı da öndeki piyade birliklerine karşı mücadele edecekti. Bu gerçekleştikten hemen sonra *cohors*lar birden ileri atılarak aynı anda *pilum*larını fırlattılar. Bu saldırı düşmanı bir süreliğine geri püskürtmüştü ve askerlerini takibe geçmekten alıkoyan Caesar derhal geri çekilmeye başlayacaktı. Bu sırada Petreius'un komutasında 1600 süvari ve çok sayıda piyadeden oluşan bir birlik düşmanı takviye etmeye gelmişti. Bunu gören Pompeius yanlıları yeni bir hevesle Caesar'ın geri çekilen askerlerine saldırmaya başladı. Caesar kısa bir süre sonra geri dönüp savaş düzeni alarak bir kez daha onlarla yüzleşmek zorunda kaldı. Askerleri yorulmuş, süvarilerin atları (yolculuk sonrasında daha toparlanamamış olan hayvanlar, manevralar ve aldıkları yaralar nedeniyle yavaşlamıştı) bitap düşmüştü. Buna rağmen tüm gün savaşmış olan düşmanın durumu da bundan çok farklı değildi. Askerlerini son bir gayret için teşvik eden Caesar, düşman baskısının azaldığını fark ettiği anda bir karşı saldırı başlatarak, karşısındaki birlikleri yakındaki tepenin ardına kadar sürdü. Petreius bu saldırıda yaralanmıştı; atından düşen Labienus'un da araziden çekildiğini varsayarsak düşmanın en tecrübeli ve agresif iki komutanı ortadan kalkmıştı. Nedeni ne olursa olsun, bu ufak başarı Caesar'a saldırı altında kalmaksızın geri çekilme şansını sundu. Ruspina dışındaki harekâtın (buna muharebe diyenler de vardır) ordusunun ihtiyaç duyduğu erzakı toplaması engellenen Caesar için mağlubiyet niteliğinde olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Yine de sonuç çok daha kötü olabilirdi ve zorla da olsa ordusunu güvenliğe almayı başarmıştı. Bu durum Caesar'ın tökezlemesine yol açmışsa da onu durdurmamıştı. Curio'nun ordusu aynı tarzda savaşan bir düşman tarafından yok edilmişti ve Caesar aynı kaderi paylaşmamayı başarmıştı.[13]

Harekâtın hemen sonrasında Caesar Ruspina'daki ordugâhında tahkimat çalışmaları yaptı; filosundaki denizcileri hafif piyade olarak ordusuna kattı, demircilerine çok sayıda değişik tür fırlatma mızrağı ve sapanlar için mermiyat yapmalarını emretti. Bunun yanı sıra erzak toplanarak derhal kendisine gönderilmesi talebiyle çok sayıda yere haberciler gönderdi. Bunların gelmesini bekleyen askerler ihtiyaçları olan şeylerin yerine başkalarını bulma konusunda hayal güçlerini kullanıyorlardı. Tecrübeli askerlerden bir kısmı topladıkları yosunları kurutup atlara yem yapmıştı; bu, atların sağlığını biraz bozsa da en azından onları hayatta tutmak için yeterli olmuştu. Metellus Scipio da ordusunu Pompeius yanlılarının yanına çekmişti ve bu toplu kuvvet Caesar'ın konumundan 5 kilometre kadar ötede konuşlanmıştı. Kral Iuba da onlara katılmak için yola çıkmış fakat rakibi Mauretania [günümüzde Fas'ın tamamı ve Cezayir'in batısını içeren bölge – ç.] kralı Bokhos'un Romalı paralı asker Publius Sittius komutasındaki ordusunun topraklarına saldırması yüzünden geri dönmek zorunda kalmıştı. Sittius, Catilina isyanına katılmakla suçlandıktan sonra Afrika'ya kaçmıştı. Bokhos'un bu şekilde ikinci bir cephe açması Caesar'ın işi değildi; onun ve Sittius'un bu şekilde davranması tamamen şans eseriydi. Bokhos, Pompeius yanlılarının desteğini aldıktan beri gücü son derece artan büyük rakibi Iuba'nın düşmanıyla ittifak kurmaya elbette sıcak bakıyordu. Caesar ise Iuba ve Pompeius yanlıları arasındaki bu ilişkiyi kullanmakta yabancı bir kralla ittifak kurmanın veya onun emrinde görev yapmanın Romalı senatörlere yakışmadığını söyleyerek propaganda yapmaktaydı. *De Bello Africo*'da yer alan bir iddiaya göre düşman kuvvetleri en sonunda bir araya geldiğinde Metellus Scipio, Iuba'nın hoşuna gitmeyen general pelerinini çıkarmıştı. Bunun yanı sıra Pompeius yanlılarının gaddarca davranışlarıyla eyaletin tümünü kendilerine düşman ettikleri iddia ediliyordu. *Legatus*larından birinin değil de bizzat Caesar'ın bölgeye geldiği duyulduğunda yöredeki yerleşimlerden bir kısmı onun tarafına geçti. Bunlardan bazılarının Caesar'ın eniştesi Marius'a duydukları minnet borcunu hatırladıkları söylenir; onun adı Numidia'daki zaferinden altmış yıl sonra bile bölgedeki birçok kişide sadakat uyandırıyordu. Aynı zamanda Pompeius yanlılarının ordusundan firar eden çok sayıda asker de Caesar'ın ordugâhına doğru akıyor fakat Caesar'ın askerlerinden biri bile düşmana sığınmıyordu. Seferin başından beri Pompeius yanlıları

tutsaklarını idam etmekten kaçınmamış, bu idamlardan biri de ele geçirilen *centurio*nun taraf değiştirip onlara katılmayı reddetmesi üzerine gerçekleşmişti. İki taraf da savaşa anlaşmayla son vermeye yanaşmıyordu. Savaşmaya devam eden Pompeius yanlıları Caesar'dan ölesiye nefret ediyordu. Caesar'ın onlara karşı hisleri de pek farklı değildi. Scipio ailesinin Afrika'dan her daim muzaffer çıkacağı yönündeki dedikodu yayıldığında Caesar, bu ailenin ismi dışında hiçbir değeri olmadığı yaygın olarak kabul gören Salvito veya Salutio Scipio adlı silik bir üyesini kadrosuna eklemişti.[14]

İki ordu Ruspina'nın hemen dışında küçük çatışmalara girerek birbirlerini yokluyor, Pompeius yanlıları Caesar'ın ordugâhından fazla uzaklaşan birlikleri pusuya düşürmeye çalışıyordu. Metellus Scipio sıklıkla ordugâhın önünde askerlerini savaş düzenine sokuyordu; Caesar'ın birkaç gün boyunca buna karşılık vermemesi sonrasında hattı daha da ileriye çekti. Buna rağmen doğrudan bir saldırıya geçecek kadar kendine güvenmiyordu. Caesar erzak bulmaya gönderilen birliklere ve ordugâh dışındaki gözcülere saldırı altında kalmaları durumunda çekilmelerini emretti. Tüm bunlar son derece kayıtsız bir şekilde yapılıyordu, Caesar "savaş konusunda o kadar tecrübeli ve bilgiliydi ki", düşmanı izlemek için surlara çıkmasına gerek kalmadan ordugâhındaki çadırında kendisine getirilen raporları okuyor, gereken emirleri veriyordu. Rakibinin temkinli halini doğru anlamıştı: Surlarla, kulelerle ve ağır silahlarla donatılmış ordugâhın tahkimatlarından çekinen Scipio saldırıya geçmeyecekti. Bunun yanı sıra düşmanın sükûneti de Pompeius yanlılarını endişelendirmişti; Caesar'ın kendilerine tuzak kurmasından çekiniyorlardı. Tüm bunlara rağmen Scipio, Caesar'ın kendilerinden korktuğunu söyleyerek askerlerini yüreklendirmeyi başardı. Kısa bir süre sonra Sicilya'dan gelen konvoy, XIII ve XIV. lejyonların yanı sıra 800 Galyalı süvari ve 1.000 hafif piyade getirdi. Gemi tüm bu birliklerin yanı sıra Caesar'a bir süre yetecek kadar erzak da taşıyordu. Firar eden askerler ve taraf değiştiren yerleşimlerle gücü gittikçe artan Caesar, ana kuvvetiyle ordugâhtan çıkarak 25 Ocak'ta aniden saldırıya geçti. İlk başta düşmandan uzaklaşarak Ruspina'yı geçtiler, sonrasında dönüp Pompeius yanlılarının mevzisini tehdit edecek şekilde bir dizi tepeyi ele geçirdiler. Bu tepeler alınırken çatışmalar yaşanmıştı; ertesi gün meydana gelen daha büyük çaplı süvari muharebesini ise Caesar'ın askerleri kazandı.

Labienus'un emrindeki Numidialılardan çoğu kaçarken süvari birliklerinin geri çekilmesi sonucu açıkta kalan çok sayıda Germen ve Galyalı savaşçı öldürüldü. Süvarilerin kaçışı tüm ordunun moralini bozmuştu. Caesar ertesi gün Pompeius yanlılarının ana su kaynağının bulunduğu Uzitta kasabasına doğru yola çıktı. Metellus Scipio'nun buna cevabı savaş düzeninde onun karşısına çıkmak oldu fakat iki taraf da saldırıyı başlatmaktan kaçınıyordu.[15]

Thapsus Muharebesi, MÖ 6 Nisan 46

Bu sırada Sittius'la başa çıkması için emrine güçlü bir birlik verdiği subaylarından birini görevlendiren Iuba da üç "lejyonu", 800 ağır süvarisi ve çok sayıda Numidialı atlı ve hafif piyadesiyle Metellus Scipio'ya katılmıştı. Kralın bölgeye intikal ettiği haberi Caesar'ın ordugâhına yayılmıştı ve emrindeki askerlerin sayısı ve cengâverlikleri her anlatımla büyüyordu. Suetonius'a göre askerlerine hitap eden Caesar, sözü dolandırmadan şunları söyledi:

> "Birkaç gün içinde kralın on lejyon, 30.000 atlı, 100.000 hafif piyade ve 300 fille buraya geleceğini söylememe izin verin. Tamam, şimdi soru sorup tahmin yürütmeyi bırakabilirsiniz; bana inanın, ben hepsini biliyorum. Eğer bana inanmayan varsa rüzgâr nereye atarsa oraya gitsin diye onun eski gemilerden birine koyulmasını emredeceğim."

Muazzam bir özgüvene işaret eden ve kendisine inanmayıp disiplinlerini kaybettikleri için onları biraz azarlayan bu konuşmanın bir benzerini Vesontio'da yapmıştı. Düşman ordusundaki asker sayısını abartması, düşman bölgeye intikal ettiğinde takviye birliklerin gerçek sayısını gören lejyon askerlerinin yüreğine su serpmişti. Her iki ordu da bir süre Uzitta etrafında manevra yaptı. Tepeleri almak için bazı çatışmalara girişilse de Labienus'un Caesar'ın artçı birliklerine karşı kurduğu pusu, sabırla beklemeyi başaramayan askerleri arasındaki disiplinsizlik yüzünden başarısızlığa uğradı. Caesar'ın askerleri onları kolayca geri püskürttükten sonra tepede ordugâh kurdu. Ana kuvvet günbatımında ordugâha çekildikten sonra Pompeius yanlıları ani bir süvari saldırısı başlattıy-

sa da buna da karşı konuldu. Küçük çaplı çatışmalar devam ederken Caesar'ın askerleri düşmanın hareket kabiliyetini kısıtlamak ve kasabayı abluka altına almak için tahkimat hattı kuruyordu.

Kısa bir süre sonra bir takviye birliği konvoyunun daha Ruspina'ya yaklaştığına dair haberler ulaştı. Caesar tarafından kendilerine eşlik etmek için gönderilen savaş gemilerini düşman sandıklarından birkaç günlük bir gecikme yaşansa da en sonunda filo karaya ulaşacak, IX ve X. lejyonlar orduya katılacaktı. X. Lejyon'un İtalya'daki isyanını hatırlayan Caesar, elebaşılarına bir ders vermeye karar verdi. Bunlardan biri olan tribün Avienus, tüm bir gemiyi bencilce şahsi eşyalarıyla doldurmuştu. Askere ve erzaka ne kadar ihtiyaç duyulduğu göz önüne alındığında bu hareket son derece pervasızcaydı. Avienus'un yanı sıra benzer suçlar işlemiş olan birkaç tribün ve *centurio* ordudan atılarak utanç içinde geri gönderildi. Her birine sadece bir kölenin eşlik etmesine izin verilmişti. Caesar'ın emrindeki on lejyonun sadece yarısı tecrübeliydi. Kendi saflarına firar edenlerin sayısı gittikçe artıyordu ve Getulialı bazı önderleri kral Iuba'ya karşı isyana ikna etmişti. Kral bu tehditle başa çıkmak için bazı birlikleri göndermek durumunda kaldı.[16]

Uzitta önündeki tahkimat hattı tamamlanmıştı fakat her iki tarafın birkaç gün sonra birbirlerine 400 metre mesafede savaş düzeni almasına rağmen muharebe gerçekleşmedi. Süvariler ve hafif piyadeler arasında küçük çaplı bir çatışma yaşanmış, bu karşılaşmada Pompeius yanlıları üstünlük sağlamıştı. Ordular kasabanın hemen dışında birbirlerini tehdit ederken Caesar tahkimat hattını genişletmeye başlamıştı. Üçüncü bir takviye konvoyunun Afrika'ya yaklaştığı söyleniyordu fakat bu sefer Pompeius yanlıları bunu haber almış, Caesar'ın konvoya eşlik etmesi için gönderdiği savaş gemilerinden bir kısmını batırmayı, bir kısmını da ele geçirmeyi başarmışlardı. Bunu duyan Caesar orduyu Uzitta'da bırakıp dörtnala 10 kilometre uzaktaki kıyıda bulunan Leptis'e gitti. Emrindeki küçük savaş gemisi filosuyla birlikte düşman gemilerini bulup yok etti. Her ne kadar durum kesin olmasa da VII ile VIII. lejyonların ancak seferin bitiminden sonra Caesar'a ulaşmış olmaları mümkündür.

Caesar orduya yetecek kadar erzakı bulmakta hâlâ zorlanıyordu. Yöre halkının yiyeceklerini gömerek sakladıklarını duyunca bu gizli depolardan elinden gelen kadarını bulmak için iki lejyonla birlikte yola çıktı. Aynı zamanda firar eden askerlerden Labienus'un kendisine pusu

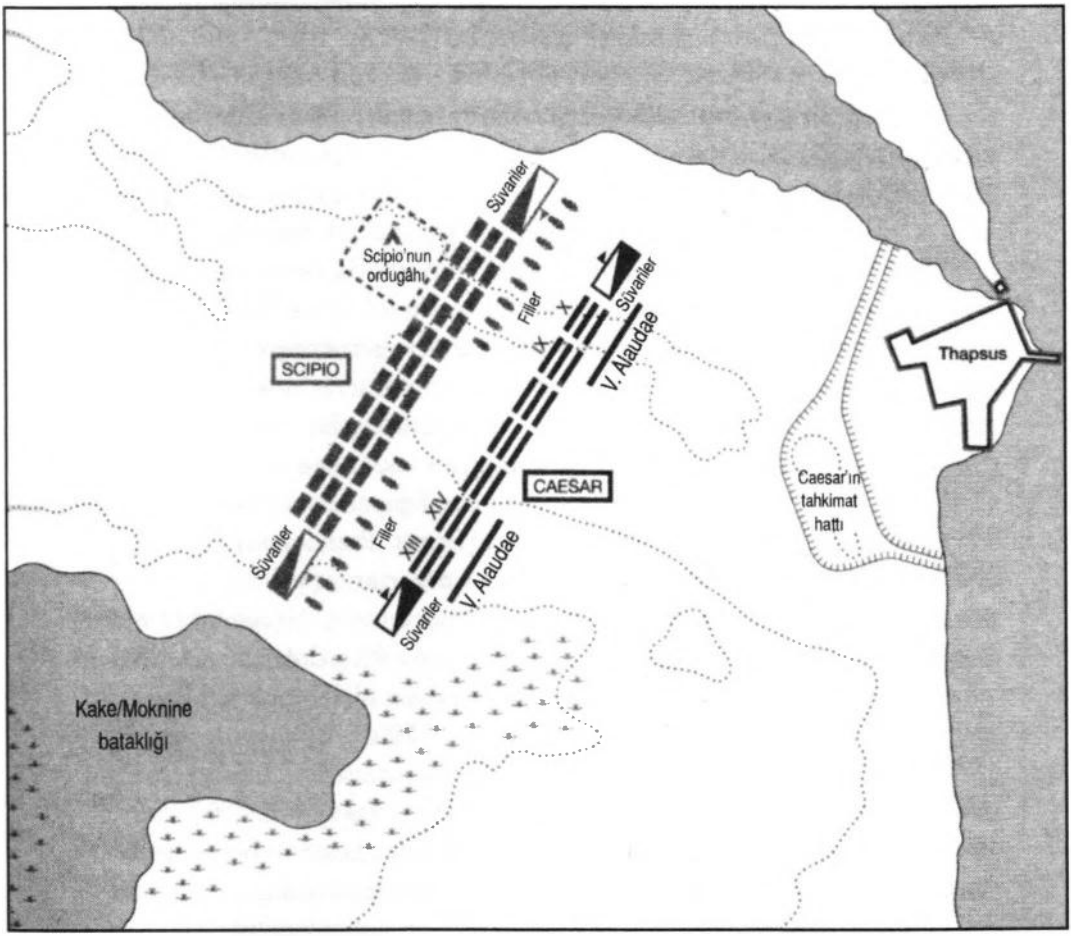
kurmayı planladığını da öğrendiğinden yiyecek toplayan küçük birliklere birkaç gün boyunca aynı rotayı izlemelerini emretti; bunu Labienus'u oyuna getirmek için kullanacaktı. Bir sabah süvariler tarafından desteklenen üç tecrübeli lejyon pusudaki düşmanı temizlemeye gönderildi. Düşmanın oyunu bozulmuştu ama hâlâ erzak sıkıntısı çekiliyordu. Kendisine katılan takviye birlikleri Caesar'ın gücünü artırmıştı ancak bu aynı zamanda daha çok erzaka ihtiyacı olduğu anlamına geliyordu. Pompeius yanlılarını kendi istediği koşullarda savaşmaya zorlayamamıştı ve Uzitta'yı alarak düşmanın su kaynağını kesmeyi de kısa zaman içerisinde başaramayacak gibiydi. Caesar olduğu yerde kalarak bir şey kazanamayacağına karar verdi. Ordugâhını ateşe veren ordu sabahın ilk ışıklarıyla yola çıktı. Aggar kasabası yakınlarında durakladıklarında gönderdikleri birlikler büyük miktarda tahıl (gerçi bunun çoğunluğu buğday değil arpaydı) ve başka erzak bulmayı başaracaktı.[17]

Sonrasında Caesar, düşmanın erzak bulmakla görevlendirdiği birlikleri pusuya düşürmeye çalıştı (Pompeius yanlıları da erzak bulmakta zorluk çekiyordu) fakat takviye birliklerini gördüğünde geri çekildi. Caesar'ın ordusu ilerlemesine devam ediyordu fakat Numidialı atlıların sürekli saldırıları yüzünden durup sıklıkla kendilerini savunmak zorunda kalıyorlardı. Bu saldırılar askerlerin yorgun düşmesine ve ordunun yavaşlamasına neden oluyordu. Bir seferinde dört saat boyunca sadece 100 adımlık (yaklaşık 30 metre) bir mesafe kaydetmeyi başarmışlardı. Caesar süvarilerinin çoğunu piyadelerin arkasına çektiğinde lejyonların daha hızlı ilerlediğini fark etti; düşman atlıları süvariler kendilerine yaklaşınca hemen geri çekiliyordu. Ordu yoluna zorla da olsa devam etti; ordugâh kurmayı başardıklarında çoktan gece çökmüştü. Bunu izleyen birkaç gün içinde Caesar askerlerini eğitmeye ve bu yeni savaş tarzına karşı koymak için yeni talimler oluşturmaya karar verdi. Geri çekilmesine rağmen yerleşimler kendisine katılmaya devam ediyordu; bir keresinde Iuba durumu haber aldıktan sonra Caesar'ın garnizon göndermesine vakit kalmadan bu kasabalardan birini almış ve ahaliyi kılıçtan geçirmişti. 21 Mart'ta Caesar'ın ordusu her sene yapılan *lustratio* adlı arınma törenini gerçekleştirdi. Caesar her ne kadar *Commentarii*'de bundan bahsetmese de *De Bello Africo*'nun yazarı bu anekdotu bildirmeyi seçmiştir. Ertesi gün ordusunu savaş düzenine soksa da düşman saldırmayı reddedecek, Caesar ilerlemesine devam edecekti. Caesar'ın yeni devamlı emirleri doğrultu-

sunda, süvarilere yakın destek vermekle görevlendirilen 300 askerin de yardımıyla Numidialı atlılarla başa çıkılabiliyordu. Sarsura kasabasına ulaşan Caesar, burayı ele geçirdi ve içerideki düşman tarafından toplanan büyük miktarda erzaka el koydu. Scipio onu durdurmaya çalışmamıştı bile. Düşmanın elindeki bir sonraki yerleşimi uzun süreli bir kuşatmaya girmeden almanın mümkün olmadığına karar verdikten sonra Aggar yakınlarında ordugâh kuran Caesar'ın süvarileri sayıca kendilerinden çok üstün bir atlı kuvvetini bozguna uğrattı. Ordusunu bir kez daha savaş düzenine sokmasına rağmen Pompeius yanlıları bir kez daha işgal ettikleri tepeden inip ona saldırmayı reddetmişti. Caesar ise üstün konumda bulunan düşmana saldırarak askerlerini tehlikeye atmak istemiyordu. 4 Nisan'da yine daha gün ışımadan yola çıkan Caesar, 25 kilometre uzaktaki Thapsus [günümüzde Tunus sınırları içinde bulunan Bekalta'nın yakınlarında Ras Dimas olarak bilinen yer – ç.] adındaki sahil yerleşimine giderek burayı kuşattı. Onu takibe alan Scipio kasabadan yaklaşık 12 kilometre uzaklıkta iki ordugâh kurup kuvvetlerini bu ikisi arasında böldü. Bir tarafında deniz, bir tarafındaysa geniş bir tuzlu su lagünü bulunan yerleşimin iki dar girişi vardı. Düşmanının planını tahmin eden Caesar, en göze çarpan yolu kapatmak için küçük bir kale inşa ettirdi. Planı suya düşen Scipio, gecenin karanlığında askerleriyle birlikte en geniş yer olan 2,5 kilometre civarındaki kara parçasını izleyerek lagünün etrafından dolanıp kasabanın diğer tarafına geçmek zorunda kaldı ve 6 Nisan'da hedefine vardı. Iuba ile Afranius ise Caesar'ı abluka altında tutmak için kuvvetleriyle birlikte ordugâhta kalmıştı.[18]

Kuşatma hatlarını iki acemi lejyona emanet eden Caesar ordusunun geri kalanını *triplex acies* düzeninde Scipio'nun karşısında konuşlandırdı. Okçular ve sapancılar tarafından desteklenen tecrübeli lejyonları kanatlara (IX ve X. lejyonlar sağda, XIII ve XIV. lejyonlar solda) yerleştirdi. Özellikle düşman savaş fillerine karşı koruma sağlamak amacıyla V. Alaudae'yi ikiye bölen Caesar, onları her iki kanadın arkasında beşer *cohors*luk dördüncü bir hat olarak dizdi. Daha az tecrübeli lejyonlardan üçü (bunların hangi lejyonlar olduğu aktarılmamıştır) merkezdeydi. Süvariler de kanatlarda konuşlandırılmıştı ama elbette bu dar alanda manevra kabiliyetleri son derece kısıtlıydı. Pompeius yanlılarının süvarileri sayıca daha fazla olduğundan bu durum en çok onları kısıtlıyordu; tabii çoğu Numidialı süvarinin, Iuba'nın yanında ordugâhta kalması

kuvvetle muhtemeldir. Caesar beklenmedik bir strateji uyguladı ve savaş gemilerinden bazılarına muharebe başladıktan sonra kanalı kullanarak düşmanın artçı birliklerine saldırmalarını emretti. Pompeius yanlılarının savaş düzeni veya ordunun ne kadarının Scipio'yla birlikte olup, ne kadarının Iuba ile Afranius'un yanında kaldığı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Büyük ihtimalle alışık olduğumuz düzende sıralanmışlardı; süvariler kanatlardaydı, lejyonlar üç hat şeklinde yerleştirilmişti ve filler kanatların hemen önünde konuşlandırılmıştı. Bu, Caesar için iyi bir fırsattı. Pompeius yanlıları güçlerini bölmüş, elindeki tecrübeli as-

Thapsus Muharebesi.

kerlere avantaj sağlayacak dar bir alanda savaşmayı seçmişti. Askerleri saldırmaya hevesli, zaferi kazanacaklarından emindi. Subaylarından birçoğu taarruz işaretini vermesini talep ediyordu. Caesar hattı teftiş ederken ne kadar hevesli olduklarını görebiliyordu. Buna rağmen *De Bello Africo*'nun yazarı şunları anlatır:

> "Caesar şüpheliydi. Onların hevesli ve istekli ricalarına direniyor, bağırarak gözü kara saldırıları onaylamadığını söylüyor, hattı geri tutuyordu ki askerler tarafından dolduruşa getirilen sağ kanattaki bir *tubicen* [borucu], Caesar'dan gelen bir emir olmaksızın borusunu çalmaya başladı. Bu sinyal tüm *cohors*lar tarafından yinelenmiş ve hat, askerlerinin önüne geçip onları generalin emri olmadan düşmana saldırmaktan alıkoymaya çalışan *centurio*lara rağmen ilerlemeye başlamıştı."

Askerlerinin gayretli saldırısının önüne geçmeyeceğini anlayan Caesar, önceden kararlaştırılan parolayı (*felicitas* yani "İyi Şanslar") vererek atını düşmanın üzerine sürdü.[19] Ordunun özgüveninin yerinde olduğu ortaya çıkacak, Pompeius yanlıları bu ani saldırının karşısında kısa zamanda bozguna uğrayacaktı. Hikâyenin Plutarkhos tarafından aktarılan versiyonuna göre, savaş başlamak üzereyken Caesar bir sara nöbetinin geldiğini hissetmiş ve sığınağa götürülmesi gerekmiş ve bu yüzden ordunun ilerleyişi düzensiz başlamıştı. Elimizde Caesar'ın geçirdiği sara krizlerinden bahseden fazla kaynak bulunmamaktadır; epilepsi hastalığının komuta kabiliyetini etkilediğini aktaran tek kaynak budur.[20]

Caesar'ın sağ kanadına saldıran filler hafif piyadelerin saldırısından ürküp kaçarak kendi saflarında izdiham yarattı. Pompeius yanlılarının tüm sol kanadı kısa süre içinde çöktü ve Caesar'ın askerlerinin sıkı takibi yeniden toparlanmalarını engelledi. Pharsalos'ta olduğundan çok daha acımasız bir tavır sergileyen Caesar'ın askerleri, önlerine geleni öldürüyordu. Savaşın bitmesini istiyorlar, affedilen kişilere karşı bir daha savaşmayı arzulamıyorlardı. Caesar da MÖ 49'da İspanya'da serbest bıraktığı ve yeniden ele geçirilen bir Pompeius yanlısının idamını emretmişti. Normal politikası buydu: İlkinde affediyor fakat şahıs savaşmaya devam ederse onu öldürüyordu. Askerler Thapsus'ta bunu pek önemsemedi ve çok sayıda Pompeius yanlısı teslim olmaya çalışırken öldürüldü. Bu katliamı durdurmaya çalışan Caesar'ın bazı subayları bile askerlerce kılıçtan geçirildi. Muharebenin sonunda Caesar 50 kayıp verirken,

Pompeius yanlılarının kayıpları 10.000'i buluyordu. Düşman liderleri kaçmayı başarmışsa da muharebeyi izleyen haftalarda çoğu ölecekti. Afranius ve Sulla'nın oğlu Faustus, Sittius tarafından yakalanmıştı. Caesar askerlerinin tezahüratları eşliğinde ikilinin idam edilmesini emretti. Birkaç tutsak daha idam edildi. Bunlardan bazılarının (mesela kuzeni ve *legatus*unun oğlu Lucius Caesar) bu emrin kendisi mi yoksa astları tarafından mı verildiği kesin değildir. Petreius ile kral Iuba ise son derece garip bir biçimde, düelloyla birbirlerini öldürmüştü. Hikâye kaynaktan kaynağa değişmekle birlikte ortaya çıkan sonuca göre Petreius Numidialı kralı öldürmüş, sonrasında bir kölenin yardımıyla kralın kılıcıyla intihar etmişti. Metellus Scipio deniz yoluyla kaçmayı başardı fakat gemilerinin önü Caesar'ın filosu tarafından kesildiğinde intihar etti. Kurtulan az sayıda kişiden biri olan Labienus, İspanya'da Pompeius'un oğulları Gnaeus ile Sextus'a katılmayı başaracaktı.[21]

Tüm Afrika seferi boyunca Utica şehrinin yönetiminde olduğu için Cato mağlubiyette yer almamıştı. İçsavaş boyunca bu kadar küçük bir rol oynaması gerçekten de şaşırtıcıdır. Savaş meydanından kaçmayı başaranlar kısa bir süre sonra felaket haberlerini ve Caesar'ın askerlerinin yaklaştığını ünlü devlet adamına bildirdi. Cato şehirde yaşayan Romalılardan üç yüzünü bir araya getirip bir konsey oluşturmuştu; bunlara ne yapılması gerektiğini sordu fakat konsey ne karar verirse versin savaşmanın boşuna olduğunun kısa süre içinde farkına vardı. Önünde üç seçenek kalmıştı: Kaçmak, teslim olmak ya da intihar etmek. Pharsalos'tan sonra usulünce uzanarak değil oturarak yemek yemeye başlayan Cato, akşam yemeğinden sonra odasına çekildi. (İçsavaşın başından beri tıraş olmayı ve saçını kestirmeyi de reddetmişti.) Oğlunun ve hizmetkârlarının kılıcını ortadan kaldırdığını fark edip bunu kendisine iade etmelerini istedikten sonra okumaya devam etti. O günkü kitap seçimi boşuna değildi; hayatını felsefeye adayan büyük devlet adamı, şimdi ruhun ölümsüzlüğü hakkında bir tartışma olan Platon'un *Phaidon*'unu okuyordu. Aniden okumayı bıraktı ve kılıcını alıp karnına sapladı. Yarası kötüydü fakat henüz ölümcül değildi; gürültüyü duyan köleleriyle oğlu hemen yardıma koştu. Çağrılan doktor, Cato'nun yarasına pansuman yapıp sardı. Buna rağmen kararlılığını ve cesaretini hiçbir zaman kaybetmeyen kırk sekiz yaşındaki Cato, dikişlerini yırtarak bağırsaklarını dışarı dökmeye başladı. Yanındakiler onu durdurmayı ba-

şaramadan yaşamına son verdi. Caesar bundan haberdar olduğunda en azılı rakibini bağışlama şansının elinden alındığına hayıflanacaktı fakat elbette Cato'nun intiharının en büyük nedenlerinden biri düşmanının merhametine mecbur kalmak istememesiydi.

Rubicon'u aşmasının üstünden daha üç buçuk sene bile geçmemişti ve Caesar'ın bunu yapmasına neden olanların çoğu ölmüş, hayatta kalanların neredeyse hepsi pes etmişti. Ancak akan kan henüz durmayacaktı; İspanya'ya ilkinden daha çetin bir sefer yapılacaktı. İçsavaşın başında rakipleri Caesar'ın savaşa yanaşmayacağını ve ellerindeki üstün kaynakların zaferi garantileyeceğini düşünerek hataya düşmüştü. Zafer tüm engellere rağmen Caesar'ındı, ama barış konusunda da aynı başarıyı sergileyecek ve kalıcı bir mutabakat sağlayabilecek miydi, bu henüz kesin değildi. En büyük önceliği buydu fakat ilk başta Asia Eyaleti'nde olduğu gibi bölgede asayişi sağlaması gerekiyordu. Pompeius yanlıları burada da ceza amaçlı vergilere tabi tutuldu, Caesar'ı destekleyenlerse ödüllendirildi. Bu sırada Mağrip kralı Bogudes'in karısı Eunoe'yle de ilişkiye girmişti. Afrika'yı ancak karaya çıktığından beş buçuk ay sonra, Haziran ayında terk edebilecekti.[22]

22. Bölüm

Diktatör, MÖ 46-44

İçsavaşların sonu hep aynıdır: Her şey kazananın istediği gibi olamaz; kazanmasına yardım edenlere de lütuf göstermesi icap eder. – *Cicero, MÖ 48'in Aralık ayı.*[1]

Muzaffer Caesar şehre döndü ve insanüstü bir merhamet sergileyerek kendisine karşı silaha sarılan herkesi affetti. – *Velleius Paterculus, MS birinci yüzyılın başları.*[2]

Caesar MÖ 46'nın Temmuz ayının sonlarına doğru Roma'ya vardı. Senato zaferi onuruna eşi görülmemiş şekilde kırk günlük şükran kutlamaları yapılmasına karar vermişti (bu kutlama kral Iuba'ya karşı zaferi dolayısıyla yapılıyor, kralın Romalı müttefikleri işin dışında bırakılıyordu). Bu, Vercingetorix'e karşı zaferinden sonra kutlanandan bile iki kat uzun bir süreydi. On dört yıl önce Caesar konsüllüğe aday olmak uğruna zafer alayı kutlama hakkından feragat etmişti. Şimdiyse haftalar süren hummalı hazırlıklardan sonra tam tamına dört zafer (bunlar Galya, Mısır/Nil, Asya ve kral Iuba'ya karşı Afrika'daki zaferlerdi) kutlayacaktı. Pompeius uzun kariyeri boyunca üç zafer alayı kutlamıştı; şimdi Caesar'ın da bu büyük rakibi gibi Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarında zafer kazandığını vurguladığının herkes farkındaydı. Kutlamalar 21 Eylül'de başladı fakat arka arkaya yapılmadıklarından 2 Kasım'a kadar sürdü. Son derece şaşaalı kutlamalar sırasında içlerinde Vercingetorix, Iuba'nın çocuk yaştaki oğlu ve Kleopatra'nın kız kardeşi Arsinoe'nin de bulunduğu çok sayıda tutsak vardı. Toplanan kalabalığın Arsinoe'ye acıması üzerine, onun ve Iuba'nın oğlunun Galya zafer alayı sonrasında törenle boğularak öldürülen Galyalı liderle aynı kaderi paylaşmaktan kurtulduğu söylenir. Caesar'a tanınan özel imtiyazlar geleneklere (en azından o dönemde uygulananlara) aykırıydı. Bunlardan en göze çarpanlarından biri kendisine tam tamına yetmiş iki *lictor*un eşlik etmesine izin verilmesiydi. Konsüllere normalde bir düzine, diktatörlere ise yirmi dört *lictor* eşlik ederdi. Bu sayının Caesar'ın diktatör-

lük mevkisine üç kere nail olduğunu hatırlatmak üzere seçilmiş olması mümkündür (konsüllerin altı katı, diktatörlerinse üç katıydı). Bunlara ilaveten, Cumhuriyet'in uzak geçmişindeki teamüllere uygun olarak Caesar tören sırasında beyaz atlar tarafından çekilen bir savaş arabasında gidiyordu. Suetonius ile Dio'ya göre ilk zafer alayı sırasında arabanın dingili kırılmış, Caesar töreni alelacele getirilen yedek savaş arabasında tamamlamıştı. Caesar, belki de bu kötü alameti başından savmak için Capitolinus Tepesi'ndeki Jüpiter Tapınağı'nın basamaklarını dizlerinin üstünde tırmandı. Plinius'un anlatımına göre zamanında benzer bir kaza geçiren Caesar savaş arabasına her binişinde sihirli bir söz mırıldanırdı fakat bu sefer bunun bir etkisinin olmadığı açıktır.[3]

Alayların her birinde düşmandan ganimet olarak alınan silah ve zırhları, gümüş, altın ve diğer değerli eşyaları taşıyan arabalar bulunuyordu. Diğerlerinde ise üstlerinde sloganlar (bunlardan biri ünlü *Veni, Vidi, Vici*'ydi) yazan veya icraatlarını anlatan afişler asılmıştı. Plinius, Caesar'ın zaferleri sırasında 1.192.000 düşmanın öldürüldüğü yönündeki iddiasına zafer alayları sırasında sergilenen düşman kayıplarını toplayarak ulaşmıştı. Zaferleri sayıya dökmek rekabetçi Roma aristokrasisi için her zaman önemli olmuştur. Başka bir gelenek ise seferlerden önemli anları betimleyen resimlerdi ve Caesar'ın zafer alayında çok sayıda böyle resim vardı. Resmi olarak Cumhuriyet'in yabancı düşmanlarının mağlubiyetini kutluyordu, Pompeius veya Pharsalos ne anılmış ne de betimlenmişti. Metellus Scipio'nun intiharına ve kendi ölüm yarasını kendisi açan Cato'nun resimlerine yer verildiği söylenir. Bunları gören kalabalık homurdanmaya başlamıştı. Normalde merhametini her daim vurgulayan biri için düşmanlarının mağlubiyetini bu şekilde kutlamak son derece kaba bir hareket olarak görülmüştü. Buna rağmen elimizdeki kaynaklar bu görüntülerin Caesar'a karşı düşmanca davranışlara yol açmadığı konusunda hemfikirdir; içsavaş sırasında kaybedilen hayatlar ve yaşanan korkunç olaylar insanları yeni bir savaşı engellemek uğruna yeni yönetim şeklini kabul etmeye itiyordu. Nişanlarını ve en kaliteli teçhizatlarını kuşanan askerlerse kimseyi umursamıyordu. Eski geleneklere uygun olarak tören gününde sıkı askeri disiplin gevşetilmiş, askerlerin sadece savaştaki icraatları üzerine değil, kumandanlarıyla dalga geçen müstehcen şarkılar söylemelerine izin verilmişti. Caesar'ın gazileri Galya'daki metresleri hakkında şarkı söylüyor, Cumhuriyet tarafından ken-

disine verilen ödeneği onlar uğruna harcadığını iddia ediyor, yanlarında getirdikleri "kel zamparadan" korumak için Romalıları "karılarını eve kapatmaları" yönünde uyarıyorlardı. Suçların normalde cezalandırıldığı fakat Caesar'ın Senato'ya karşı çıkarak kendisini Roma'nın efendisi yaptığı yönünde şakalaşıyorlardı. Başka bir dize de Bithynia'daki eski dedikodular hakkındaydı:

> Caesar Galya'yı zapt etti – fakat Nikomedes de Caesar'ı zapt etti:
> Bak şimdi Caesar namağlup, Galya'yı fethetti –
> Nikomedes ise mağlup, o ki Caesar'ı fethetti.[4]

Caesar, sinirini bozan bu tek hakaretin doğru olmadığı yönünde halk önünde yemin edecekti. Dio'nun anlatımına göre herkes bunu gülünç bulmuştu.[5]

Zafer alaylarının arasındaki günlerde halka açık şölenler düzenlenmekteydi; leziz yemekler ve pahalı şaraplarla donatılmış 22.000 masa kurulmuştu. Son şölenin gecesinde Caesar, devasa meşaleler taşıyan yirmi filin eşliğinde evine döndü. Aynı zamanda tiyatro gösterileri de düzenlenmekteydi; bu gösterilerin birinde Caesar, atlı sınıfına mensup ünlü oyun yazarı Decimus Laberius'un da sahneye çıkmasında ısrar etti. Laberius istemeyerek de olsa bunu yaptı ve "Çok kişiye korku salan, çok kişiden korkar" repliğinden sonra tüm seyircilerin Caesar'a bakmasıyla öcünü aldı. Bu gösteriden sonra Labierius'a 500.000 *sestertius* ve sahneye çıkarak feragat ettiği atlı sınıf statüsünün (oyunculuk varlıklı bir vatandaşa uygunsuz bir faaliyet olarak görülüyordu) kendisine yeniden bahşedildiğini simgeleyen altın bir yüzük verildi. Tiyatronun dışında spor ve atletizm gösterileri ve (Caesar'ın Iulia onuruna söz verdiği cenaze törenini yaptığında) gladyatör karşılaşmaları da düzenlendi. Araba yarışları Circus'ta, atletizm gösterileri Campus Martius'ta kurulan geçici alanlarda ve gladyatör oyunlarının bir kısmı Forum'da düzenlenmişti. Gladyatör oyunları o kadar muazzam boyutlardaydı ki bunlardan bir kısmını başka yerlerde düzenlemek icap etmişti. Hayvanlar arasındaki dövüşler beş gün sürdü, 400 aslan ve Romalıların daha önce hiç görmediği bir hayvan olan çok sayıda zürafa öldürüldü. Bildik gladyatör dövüşleri dışında her biri 500 piyade, 30 süvari ve 20 filden oluşan iki ordu arasında karşılaşmalar düzenlendi. Başka bir anlatıma göre binicileriyle

birlikte yirmi fil birbirleriyle düello etmişti. Bunun yanı sıra Tiber Irmağı kıyısında kazılan gölette bir donanma savaşı düzenlendi. Kutlamaların Roma'nın şu ana kadar gördüğü her şeyden daha büyük ve şaşaalı olması bekleniyordu. Şehir, kutlamaları görmeye gelenlerle dolup taşmıştı. Çoğu kişi boş buldukları yere çadır kurmuştu ve Suetonius'un anlatımına göre aralarında iki senatör de bulunan çok sayıda kişi gösterileri izlemeye gelen kalabalık arasında ezilip öldü. Kutlamaların maliyeti de astronomik boyutlardaydı. Bunun tek nedeni eğlence ve törenler değildi; aynı zamanda doğrudan cömertlik de gösterilmişti. Zafer alayının sonunda Caesar askerlerinin her birine 5000 *denarius* verecekti ki bu, on altı yıl görev yapan bir askerin toplam maaşından daha fazlaydı. *Centurio*ların her birine 10.000, çoğu atlı sınıfına dahil olan tribün ve *praefectus*lara ise 20.000 *denarius* verildi. Bu miktarlar içsavaş sırasında söz verilenin çok daha üstündeydi. Cömertliğini fakir vatandaşlar başta olmak üzere sivil halka da kanıtlamak isteyen Caesar, her vatandaşa 100 *denarius*un yanı sıra buğday ve yağ verdi. Bu jest, durumu bileklerinin zoruyla kazandıkları ganimetin paylaşılması olarak gören bazı askerleri sinirlendirmişti. İçkinin ve tatil havasının da katkısıyla hoşnutsuzluk arbedelere yol açtı. İsyancılara boyun eğmeyeceğini daha önce de ortaya koyan Caesar, bir kez daha kararlı bir tutum sergiledi ve isyancılardan birini derhal idam ettirdi. İki isyancının kellesi de başrahipler konseyi ve *flamen martialis* (Mars rahibi) tarafından törenle vuruldu. Tören Campus Martius'ta gerçekleşmiş, fakat daha sonra kelleler Regia yakınlarındaki Forum'da sergilenmişti. Asayiş sağlanınca kutlamalar başarılı bir şekilde devam etti. Harikulade bir şovmen olan Caesar sadece gösterileri değil, katılanların rahatını da düşünmüştü. Gösterilerin bir kısmında izleyenleri güneşten korumak için ipek tenteler çekilmişti.[6]

Ödüller ve Mutabakat

Her ne kadar Dio gladyatör oyunlarında dökülen kanın bazı kişileri hayrete düşürdüğünü söylese de Caesar'ın düzenlediği zafer alayları, kutlamalar ve eğlenceler halkı memnun etmişti. Diktatörün eğlenceler sırasında mektuplarını okuması veya katiplerine dikte ettirmesi halk tarafından hoş karşılanmamıştı ama bu durum Caesar'ın yapması gereken

çok iş olduğunu gösteriyordu. Caesar, içsavaşı Cumhuriyet'i yeniden yapılandırmak amacıyla kazanmamıştı ve Cicero gibilerinin iddialarının aksine hayatının büyük kısmı boyunca tek başına hüküm sürmeyi amaçladığı yönünde hiçbir kanıt yoktur. İkinci kez konsül olmak istemiş, bir senelik görev süresi sırasında da bazı yasalar çıkarmayı amaçlamıştı. Bunun yerine (en azından kendi inancına göre) içsavaşa zorlanan Caesar'ın zaferi ona çok daha büyük güç sağlamıştı. MÖ 46'daki üçüncü konsüllüğünü MÖ 45'te dördüncüsü ve 44'te de beşincisi izledi. Aynı zamanda hem diktatörlük makamına sahipti hem de Senato tarafından kendisine bazı imtiyazlar tanınmıştı. Bu zamanın tümünü Roma'da geçirmemiş, içsavaşın son seferi için MÖ 46'nın Kasım ayında İspanya'ya gitmiş, bir sonraki yaza kadar İtalya'ya dönmemişti. Bu durum, çıkardığı yasaların sayısını ve kapsamını daha hayret verici bir boyuta getirir. Yasaların detayları için Oppius ve Balbus gibi asistanlarının yardımlarına başvursa da asıl işi sürekli çalışan Caesar yaptı. Hükmettiği dönemin kısalığı göz önünde bulundurulduğunda çoğu projesine başlanamasının bizi şaşırtmaması gerekir. Elbette birçok projesi de ölümünden sonra ortadan kaldırılacaktı. Tam olarak ne yaptığını kestirmek hayli güç olup niyetinin ne olduğunu anlamaksa daha da zordur. Suikastı, destekçileri ve suikastçıları arasında yeni bir içsavaşa yol açacak ve bu savaş sırasında iki taraf ta Caesar'ın uzun vadeli planlarını farklı farklı yansıtacaktı.

İçsavaş sonunda Caesar'ın evlatlığı (daha sonra Augustus ismini alan) Octavianus'un Roma'nın ilk imparatoru haline gelmesi durumu daha da karmaşıklaştıracaktı. Octavianus evlat edinildiğinde ismi resmen Gaius Iulius Caesar Octavianus olmuştu. Bu durumda ikisinden birinin yasa çıkarması veya koloni kurması durumunda bunlar *lex Iulia* veya *colonia Iulia* olarak kayda geçecekti. Bu durumda yasanın tarihini bilmiyorsak bunu Caesar'ın mı Octavianus'un mu yürürlüğe soktuğunu anlamamız mümkün değildir. Kafa karıştıran bir başka durum da Augustus'un bazen Caesar'ın yaptırımlarını uygulaması, bazı konulardaysa aralarında büyük bir fikir ayrılığı bulunmasıdır. Caesar'ın muhtemel kararlarının tümünü detaylı bir şekilde inceleyecek yerimiz yok; zaten bu, konudan uzaklaşmak olur. Bu kitapta yaygın olarak kabul gören icraatlarına odaklanan daha genel bir bakış sunulmaktadır. [7]

Caesar'ın muazzam bir yetkiye sahip olduğu açıktır fakat uzun vadeli amaçları konusunda tarihçiler arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır.

Bazı kişilere göre Caesar Cumhuriyet'in yüzleştiği sorunları anlayan, yönetim sisteminin imparatorluğun değişen gerçekliğine ayak uyduramayacağını ve tek yolun monarşi olduğunu fark eden büyük bir devlet adamıydı. Planları sadece siyasi değişimi değil, Roma'yla İtalya'nın geri kalanı ve bu ikisiyle eyaletler arasındaki ilişkide köklü değişiklikler içeriyordu. MÖ 48'de Metellus Scipio'ya yazdığı bir mektupta tek istediğinin "İtalya'da dinginlik, eyaletlerde barış ve [Roma'nın] gücünün güvenliği" olduğundan bahsetmesi, bazı şahısları bu düsturun politik yaptırımlarına yön verdiğine inandırmıştır. Görüşü eleştirenlerse bunun içsavaşın ortasında uydurulan muğlak bir slogan olduğunu söylerler. Onlara göre Caesar'ın amacı ne radikal bir yeniden yapılanma ne de derin değişikliklerdi; her asilzade gibi Cumhuriyet içinde şahsi şan ve statü peşindeydi. Bu tip alışılagelmiş hırslarla motive olduğu için Roma'yı ele geçirdiğinde ne yapacağını bilememişti. Farklı konulardaki çok sayıda yenilik uyumlu bir programdan değil, genel bir tasarının yokluğundan kaynaklanıyordu. Caesar'ın bu kadar işle uğraşmasının nedeni ne yapacağını bilmemesiydi; hep bir şeylerle meşgul olmuş ve meşguliyeti başarı sanmıştı. Her iki görüş de aşırıya kaçmaktadır ve çoğu tarihçinin konumu ikisinin arasında bir yerdedir fakat soruya dönmeden önce delilleri yeniden incelememiz gerekir.[8]

Caesar'ın devraldığı Cumhuriyet etkili bir şekilde işlemiyordu. İçsavaş tüm Roma dünyasını sarsmıştı fakat bundan önce bile devlet kurumları çalkantılı ve çoğu zaman kanlı politik kavgalarla başa çıkmakta zorlanıyordu. Geleneklere duyulan saygıyla (Caesar'ın bunu nereye kadar umursadığı konunun dışındadır; bunun diğer şahısların gözünde önemini biliyordu) mümkün olduğu kadar kısa bir zaman içinde etkili bir yönetimin kurulmasının pratik önemi dengelenmeliydi. Bunun yanı sıra farklı şahıslarla da ilgilenmeliydi; hem kendisi adına savaşan ve ödüllendirilmesi gereken, hem de ya cömertlik gösterilerek yanına çekilecek veya sert bir şekilde cezalandırılacak karşıtları vardı. Caesar, MÖ 46'nın sonbaharında terhis edilen askerlerine toprak sağlamak için koloniler kurmaya başladı. Amacı kamu arazilerinin yanı sıra ölen veya kendi tarafına geçmeyi reddeden Pompeius yanlılarının mülklerini kullanmaktı ama bu yetmediği takdirde adil bir fiyattan toprak satın alınacaktı. İsyancılara söylediği gibi Caesar, Sulla'nın askerlerine toprak bağışlarken yol açtığı zorluk ve kargaşayı önlemeye çalışıyordu. Önce sadece

görev süresini doldurmuş askerler terhis edildi (bunun ordudaki oranını bilmiyoruz); geri kalanı görev sürelerini doldurana kadar bekleyecekti. Genelde İtalya'ya yoğunlaşıldı fakat bazı askerler Kuzey Afrika ve Gallia Transalpina'da da iskân edildi, mesela Narbo'daki koloni genişletildi. Zafer alayı sonrasında askerleri gibi halkın genelini de ödüllendiren Caesar aynı şekilde sivilleri de koloni programına dahil etmişti. Eyaletlerde koloniler kuruldu; 80.000 kişinin yeniden yerleştirileceği bu program çerçevesinde birçok koloni daha kurulacaktı. Gaius Gracchus'un Kartaca'da koloni kurma planı yeniden yürürlüğe sokuldu; aynı Kartaca gibi Romalılar tarafından MÖ 146'da yok edilen Korinthos'ta da yeni bir yerleşimin temeli atıldı. Bazı kolonilerin yeri savaşta kendisine muhalif yerleşimleri cezalandırmak için seçildi fakat bu cezanın bile fazla ağır olmamasına özen gösterildi. Koloni programı için muazzam bir çaba sarf ediliyor, söz konusu bölgelere ölçüm için memurlar gönderiliyor, temel atılmadan ve şahıslara arazi dağıtılmadan önce toprağın mülkiyetinin kime ait olduğu araştırılıyordu. Caesar ve ekibi olaydan herhangi bir şekilde etkilenen tarafların ricalarıyla ilgileniyordu. Cicero, bölgede mülkleri olan arkadaşı Atticus'un ricası üzerine Epirus'taki Buthrotum yerleşimi adına imtiyaz almayı başarmıştı. Amaç, terhis edilen askerleri ve sivilleri kolonilerin kurulacağı eyaletlere, halka (özellikle de nüfuzlu arkadaşları olanlara) olabildiğince az zorluk çıkararak yerleştirmekti.

Populares politikacılar arasında halka toprak dağıtma geleneği yaygın olup, Gracchus kardeşlere kadar uzanıyordu. Caesar'ın toprak yasaları MÖ 59'daki yaptırımlarının merkezini oluşturmuştu. Elindeki hareket özgürlüğü şimdi bunun boyutlarını artırabileceği anlamına geliyordu. Hem askerlerini ödüllendirmiş hem de Roma'nın kolay galeyana gelen halkının bir kısmından kurtulup onlara kendilerine ve ailelerine bakabilme imkânı sunmuş oluyordu. Politik olarak bundan büyük bir kazanç sağlayıp, çok sayıda şahsı kendine borçlu bırakırken aynı zamanda Cumhuriyet'teki varlıklı şahısların sayısını da artırıyordu. Caesar (ve tabii onun çoğu çağdaşı) muhtemelen bu yaptırımların kendisi gibi ülke yararına da olduğuna inanmaktaydı. MÖ 59'da Cato bile Caesar'ın toprak yasalarıyla ilgili tek sorunun öneriyi ortaya koyan olduğunu söylemişti. Yine de muazzam boyutlardaki bu projelerin aceleye getirilmesi mümkün değildi. Caesar'ın ölümüne kadar sadece ufak bir kısmı yerine getirilebilecekti. Pomptina bataklıklarını ıslah ederek tarıma açık ara-

ziler sağlama fikri planlama aşamasını geçmemiş olmasına rağmen bu, iskân programlarını sürdürmeyi ve fakir vatandaşlara imkânlar sağlamaya devam etmeyi amaçladığını gösteriyordu. Hayata geçmeyen bir diğer projeyse Tiber Nehri'nin akışını değiştirerek nehri ulaşıma daha elverişli bir hale getirmek ve şehrin bazı bölgelerini selden korumaktı.[9]

Subaylar, özellikle *centurio* ve tribünler, toprak dağıtımından çıkar sağladı. Caesar'ın seçkin takipçilerine bahşedilen makamlar ise yüksek memuriyetlerin geleneksel işleyişini değiştirmişti. MÖ 47'de *praetor*ların sayısını sekizden ona çıkarmıştı. Bir sonraki senenin sonbaharında ise Afrika'dan dönmesiyle İspanya'ya gitmesi arasında çoğu seçimin yapılmasına yetecek kadar zaman kalmamıştı. MÖ 45'in Ekim ayında İspanya'dan döndüğünde senenin geri kalanı için on dört *praetor* ve kırk *quaestor*un seçilmesini, MÖ 1 Ocak 44'teyse on altı *praetor* ve yine kırk *quaestor*un göreve başlamasını öngördü. Bunun yanı sıra Pompeius'un MÖ 52'nin başında yaptığı gibi mevkidaşı olmaksızın getirildiği konsüllükten MÖ 45'te istifa etti. *Legatus*ları Fabius ve Trebonius senenin geri kalanı boyunca konsül seçilmişti. Senato'nun kendisine *magister*leri seçme hakkını tanımış olmasına rağmen Caesar sadece seçimler sırasında okunan mektuplar yazmakla yetinmişti: "Diktatör Caesar'dan [*kabilenin ismi*]'ne. Bu makam için şu kişiyi tavsiye ediyorum." Bu tavsiyeler her zaman işe yarayacaktı; zaten bu şahısların çoğunun karşısında rakip yoktu. Bu bir bakımdan formalitelerin korunduğu anlamına geliyordu. Öte yandan Caesar'ın çok sayıda destekçisine yüksek mevkili *magister*likler bağışlamak istemesi bazen geri tepiyordu. Tiyatroya giden Fabius Maximus konsül olarak tanıtıldığında izleyenlerin "O konsül değil!" diye bağırdığı anlatılır. Maximus görev süresinin dolacağı günün sabahı ölecekti. Caesar'ın olaydan, gelecek senenin *quaestor*larını seçmek üzere toplanan Kabile Meclisi'ne başkanlık ederken haberi olmuştu. Halka Comitia Centuriata düzenine göre toplanmalarını emreden Caesar, yeni bir konsül için oy vermelerini söyledi. Öğleden hemen sonra Galya'daki bir diğer *legatus*u Gaius Caninius Rebilus bu göreve seçilmiş, görev süresi sadece birkaç saat sürmüştü. Birkaç gün sonra Cicero alaylı bir biçimde şunları söyleyecekti: "Caninius'un konsüllüğünde kimse öğle yemeği yemedi. Buna rağmen onun konsüllüğünde hiçbir kötü şey olmadı çünkü o kadar tetikte biriydi ki tüm konsüllüğü boyunca gözünü kırpmadı." Aynı zamanda tanıdığı herkesi acele edip görev süresi dol-

madan Caninius'u kutlamaya davet ettiği söylenir. Fakat Cicero şahsen bu duruma gülmek değil, ağlamak istiyordu.[10]

Caesar'ın yerine getirilen konsüllere belli bir hareket serbestisi tanındığını ve onlardan sadece Caesar'ın yasalarını yürürlüğe sokmalarının beklenmediğini varsaysak bile görev süreleri fazla bir şey yapamadan bitecekti. Buna rağmen mevkinin getirdiği haysiyete ve nişanlara sahip olmuşlardı. Çok sayıdaki yandaşlarını ödüllendirecek zamandan yoksun olan Caesar, kıdemli üst düzey devlet görevinde bulunmayan on eski *praetor*a konsüllük statüsü bahşetmişti. İstifa ederken kendi yerine bu şekilde birini tayin etmesi yasadışı değildi fakat daha önce görülmemiş bir şeydi ve makamın ciddiyetine yakışmıyordu. Pratik nedenleri olsa da makamların sayısındaki artış bunların değerini düşürmüştü. Sulla *praetor*ların sayısını onla kısıtlamıştı çünkü bu, Cumhuriyet'in o zaman sahip olduğu eyaletlerin sayısıydı. O zamandan beri Cumhuriyet muazzam şekilde genişlemişti ve bu yeni eyaletlere komuta edecek *magister*lere ihtiyaç duyuluyordu. *Quaestor*luğa seçilen şahıslar otomatik olarak senatör ilan edildiğinden her sene Senato'ya kırk yeni kişi eklenecekti. Caesar'a aynı zamanda istediği kişileri senatör ilan etme ve *patricius* statüsü bağışlama hakkı verilmişti.

İçsavaşla birlikte ortaya çıkan kayıplar ve karmaşalardan önce bile *censor*luk makamı doğru düzgün işlemiyor, makama gelen şahıslar sıklıkla çekişiyordu. Bu yüzden Senato gittikçe küçülmüştü. Caesar yüzlerce yeni senatör atayarak bu kayıpları ortadan kaldırdığı gibi Senato'yu büyük ölçüde genişletmiş oldu. Sulla senatör sayısını iki katına çıkararak 600 yapmıştı; Caesar'ın ölümündeyse bu sayı 800-900'ü bulacaktı. Bu şahıslardan bazıları son zamanlarda Senato'dan atılanlar veya Marius yanlısı yasaklı ailelerin bireyleriydi. Çoğu yeni üye seçkin atlı ve İtalyan aristokrat ailelerine mensuptu ancak içlerinde büyük ihtimalle *centurio*lar da vardı. Aralarında Cisalpina ve Transalpina eyaletlerinden gelen Galyalıların bulunduğu İtalya dışındaki vatandaş ailelere mensup az sayıda şahıs da Senato'ya katılmıştı. Pantolonlarını çıkarıp *toga* giyen bu "barbarlarla" dalga geçiliyordu ve Forum'a yeni senatörlere Senato Binası'nın yerini söylememek gerektiğine dair duvar yazıları yazılıyordu. Oysa Senato'ya katılan bu "yabancıların" hepsi Latinceyi iyi konuşuyordu; üstün bir eğitim görmüşlerdi ve kültürel açıdan Romalı aristokratlarla aralarında pek bir fark yoktu.[11]

Yapılan atamalardan birkaçı muhtemelen uygun değildi. Nitekim Caesar'ın daha önce kendisine yardım eden haydut da olsa ödüllendirileceğini söylediği biliniyordu. Eyaletlere atadığı şahıslardan bir kısmı daha sonra görevi suiistimal ve haraç toplamaktan mahkûm edilecekti. Caesar, zorbalığıyla nam salmış bir destekçisine eyalet vermeyi reddetmiş ve bunun yerine onu parayla ödüllendirmişti. Buna rağmen Caesar'ın atadığı çoğu senatör diğerlerinden çok da farklı değildi. Görevi suiistimal, bencillik, beceriksizlik ve diğer birçok kötü özellik Roma'nın en eski ve en asil ailelerinin mensupları tarafından sıkça sergilenmişti. Daha ciddi bir suçlamaysa senatör sayısının bu kadar artırılmasının Senato'nun etkin tartışma kabiliyetini kötü yönde etkilemiş olmasıdır. Suçlamanın doğru olması mümkündür fakat Caesar'ın zamanında alınan kararlardan çok azının Senato'da tartışıldığını unutmamalıyız. Atılacak adımlara genellikle Caesar ve danışmanları kapalı kapılar ardında karar veriyor, sonrasındaysa sanki Senato'dan çıkmış gibi ferman yayımlıyor, hatta bu gerçekleşmeyen toplantılara sözde katılmış şahısların listesi bile yayımlanıyordu. Bazı hükümdarlar ve yerleşimlerden isteklerinin kabulü yönünde oy kullandığı için teşekkür dolu mektuplar alan Cicero şaşırmıştı, çünkü ne onların adını duymuş, ne de konuyu tartışmak için herhangi bir toplantıda bulunmuştu. Dikkatini çeken o kadar şey vardı ki her şeyi icap ettiği gibi yapmak mümkün olmuyordu. Caesar'ın kararları geleneklere uygun bir biçimde halka sunuluyordu. Uzaktaki yerleşimlerin bütün bunların bir yanılsamadan ibaret olduğunu bilmesi mümkün değildi. Bu hususta başlıca yardımcıları olan Oppius ve Balbus'un her ikisi de Caesar'ın hayatı boyunca Senato'ya girmedi. Yapılış biçimleri daha önce rastlanmamış ve anayasaya aykırı olmakla beraber, Caesar'ı eleştirenler bile dikkate değer şekilde o ve arkadaşlarının genelde yanlış ve akıldışı kararlar aldıklarını iddia etmemişlerdir.[12]

Caesar tarafından affedilen çok sayıda Pompeius yanlısından biri olan Cicero şimdi destekçileriyle birlikte (en azından toplandığı zamanlarda) Senato'daydı. En başta tartışmalara katılmayı reddediyor, tüm enerjisini kamu hayatı hakkında yazmaya adıyordu. Servilia'nın oğlu Brutus'un durumu da aynıydı fakat ünlü aristokrat daha aktif bir rol almayı seçecek, henüz *magister* olarak seçilmemesine rağmen Caesar tarafından kendisine *propraetor* rütbesiyle Gallia Cisalpina'nın komu-

tası verilecekti. Kayınbiraderi Cassius da aynı zaman zarfında *legatus* yapılmıştı. Savaşmayı bırakan başka Pompeius yanlıları da bulunmaktaydı ama Caesar'a resmen teslim olmamışlar ve onun izni olmaksızın İtalya'ya dönemeyeceklerinden hâlâ sürgünde olan bu şahıslar, aile veya arkadaşlarının Caesar'ı merhamet göstermeye ikna edeceğini, böylece sürgün hayatlarının biteceğini umuyordu. Onun hakkında en kötü şeyleri söyleyen düşmanlarının ricalarına aheste bir şekilde cevap vermekten zevk aldığı söylenir; eski düşmanlarını endişelendirerek kendi çektiklerinin acısını çıkarıyordu. Bunlardan biri MÖ 51'de konsül olarak görev yapan ve Caesar'ın konumuna karşı ilk saldırıları başlatıp Novum Comum'daki *magister*i kamçılatan Marcus Claudius Marcellus'tu (bkz. 16. Bölüm). Yaptıklarının içsavaşın başlamasında payı olmasına rağmen savaşta fazla bir aktif görev almayan Marcellus hâlâ Caesar'a doğrudan mektup yazmayı reddediyordu. Marcellus'un yerine Caesar'ın kayınpederi Piso ricada bulunmuş, bu ricası Caesar'ın yeğeninin damadı ve MÖ 50 konsülü Marcellus'un kuzeninin yanı sıra toplantıya katılan diğer senatörler tarafından desteklenmişti. Caesar'ın ricalarına olumlu yanıt veren Cicero, sessizliğini bozmuş, "Senato'nun *auctoritas*ını ve Cumhuriyet'in haysiyetini kendisine yapılan yanlışların ve şüphenin önüne koyan" diktatörü övmüştü. Kısa süre sonra bir konuşma daha yaparak (bu sefer Senato'da değil Forum'da) Quintus Ligarius'un geri çağrılmasını önerdi. Plutarkhos'un anlatımına göre Caesar, Ligarius'un merhamet hak etmeyen bir düşman olduğunu alenen beyan etmişti fakat bu kararına rağmen belagati ona haz veren Cicero'yu dinleyeceğini söyledi. Sonunda Cicero'nun nutkuyla gözyaşlarına boğulan Caesar, Ligarius'u derhal affetti. Bazıları son derece seçkin Pompeius yanlıları yavaş yavaş Roma'ya dönmeye başlamış, bunlardan bir kısmının kamu hayatında rol almasına izin verilmişti. Kendi hanesinin sakinlerinden biriyle arasında çıkan kavga sırasında öldürüldüğünden affının keyfini çıkaramayan Marcellus, bunların arasında değildi. Bunun yanı sıra tarafsız kalan çok sayıda şahıs da Caesar'ın yönetiminde yer almaya ikna edilmişti ve bunlardan biri Yunanistan'a vali olarak atanan ünlü hukuk adamı Sulpicius Rufus'tu. Kamu hayatında yer almaya devam eden Cicero en azından bir süre için iyimserliğini koruyor, Cumhuriyet'i daha iyi bir duruma getirmesi için Caesar'a danışmanlık yapıyordu.[13]

Toparlanma

Caesar'ın koloni programı Roma nüfusunun hatırı sayılır bir kısmını başka yerlere aktarmıştı fakat diktatör geride kalanların yaşam koşullarını da geliştirip düzene oturtmaya kararlıydı. Vatandaşlara tahıl dağıtımını dikkatli bir şekilde incelemiş, suiistimale ne kadar açık olduğunu ve ne kadar kötü idare edildiğini görmüştü. Şehirde sokak sokak tahkikat yapılıp ev sahiplerinden kiracılarının detayları toplanarak kimin bu yardıma muhtaç olduğu belirlendi. Yardımı alan kişilerin sayısı 320.000'den 150.000'e düşürülmüştü. Bu sayı değişmeyecek, listedeki şahıslar öldüğünde *praetor*lar tarafından yeni isimler eklenecekti. Adı listeden kaldırılan şahısların çoğu büyük ihtimalle Caesar'ın muazzam inşaat programının bir parçası olan Campus Martius'taki *saepta* ile yeni Forum'da çalışmaktaydı. Düzenlediği şaşaalı gösterilerin ve eğlencelerin yanı sıra Caesar, Roma'yı başka yollarla da ihya ediyor ve bunda İskenderiye başta olmak üzere gördüğü Hellenistik şehirlerden esinleniyordu. Roma'ya gelip çalışmayı kabul eden doktor ve öğretmenlere vatandaşlık bahşedilecekti. İskenderiye'nin ünlü kütüphanesini örnek alarak Roma'da benzer bir eğitim merkezi inşa ettiren Caesar, ünlü bilge (ve aynı zamanda İspanya'daki Pompeius yanlısı komutanlardan biri) Terentius Varro'ya Latin ve Yunan edebiyatından eserler toplama görevini verdi. Aynı zamanda Roma yasalarının da kitap halinde toplanmasını öngörmüştü fakat bu çalışma hemen başlamayacak, birkaç yüzyıl boyunca tamamlanmayacaktı.[14]

Caesar'ın en kalıcı projelerinden biri olan ve yine Hellenistik bir esinle düzenlenen yeni takvimin meydana getirilmesinde İskenderiyeli astronom Sosigenes önemli bir rol oynadı. Roma'nın 355 günden oluşan halihazırdaki takvimi ayın evrelerine göre düzenlenmişti ve sürekli yeniden ayarlanması gerekiyordu. Başrahipler konseyi (başlarında Caesar vardı) takvime ay ekleme yetkisine sahip olup resmi tarihle mevsimlerin en azından aşağı yukarı uyuşmasından sorumluydu. Son derece kafa karıştırıcı olan bu sistem suiistimale açıktı: Mesela şahısların görev sürelerini uzatmalarına olanak tanıyordu. Cilicia Eyaleti'nde prokonsül olarak görev yaptığı sırada Cicero birinin bunu yapacağından ve Roma'ya dönüş zamanını ileri alacağından korkuyordu. İçsavaş başladığında takvim doğal mevsimlerin üç ay kadar ilerisindeydi. Caesar'ın sistemi

çok daha mantıklıydı ve yıllık değişiklikler olmaksızın işlemesi planlanıyordu. MÖ 46'nın Şubat ayının sonunda takvime bir ay eklendi. Kasım ve Aralık'a da sonradan birer ay eklenmesiyle MÖ 46 yılı 445 güne çıkarıldı. Böylece güneşin evrelerine göre düzenlenen yeni takvimin MÖ 1 Ocak 45'te başlamasına olanak tanıyacaktı. Jülyen takvimde ayların uzunluğu değişiyordu fakat toplamda 365 gün vardı. Her dört senede bir gün (eskisindeki bir ayın yerine) 23 Şubat'a eklenecekti. Bu güne herhangi bir rakam verilmemişti. Ortodoks kiliselerinde hâlâ bu sistem kullanılmaktadır fakat on altıncı yüzyılda Papa XIII. Gregorius'un isteği üzerine oluşturulan Gregoryen takvimi günümüzde en yaygın olanıdır. Caesar'ın değişiklikleri son derece mantıklı olup karmaşayı ve politik suiistimal olasılığını ortadan kaldırmıştı. Bunun yanı sıra Caesar seneye on gün eklemişti ve bu günlerin her biri kamu işlerinin görülebileceği, Senato'nun ve meclislerin toplanabileceği *fas* günleriydi. Buna rağmen bu değişikliklerin (daha doğrusu Caesar'ın bunları uygulamasının) herkes tarafından hoş karşılanmadığı açıktır. Birisi Lyra [Çalgı veya Şilyak olarak da bilinir – ç.] takımyıldızının ertesi gün yükseleceğini söylediğinde Cicero'nun alaycı cevabı, bunun muhakkak resmi emir ve komutlar uyarınca gerçekleşeceği olmuştur.[15]

Caesar düzenlemelerle son derece ilgiliydi ve bunların çoğu Roma geleneklerini yansıtıyordu. Geçmişte Roma'nın elit zümresi arasında lüks hayatı kısıtlamak için çok sayıda yasa çıkarılmıştı. Caesar da benzer bir yasayı yürürlüğe sokarak tahtırevan kullanmayı, mor giysiler giymeyi ve inci takmayı belirli günlerde belirli kişi ve grupların dışındaki herkese yasaklayacaktı. Çok sayıda egzotik ve pahalı yiyecek de yasaklanmış, dükkânların ne sattığı gözetlenmeye başlanmıştı. Evlere girip masadaki yasak yiyeceklere el koyan askerlerin hikâyeleri ortalıkta dolanıyordu. Uzun vadede bu yasanın etkisi ondan önceki benzer yasalar kadar az oldu. Yasanın çıkarılma amacı bir yere kadar politikti; potansiyel rakipleri (ya da en azından sorun çıkarabilecek politikacıları) servetlerini sergileyip şaşaalı şölenlerle destek toplamaktan alıkoymaktı. Başka bir amacının tüccarları egzotik mallar yerine şehrin gerçekten ihtiyacı olan malları satmaya yöneltmek olması da mümkündür. Caesar arkasını döndüğü anda bu yasaların göz ardı edileceğinin farkındaydı. Romalılar tarafından sıklıkla övülen fakat nadiren örnek alınan geleneksel sadeliğe dönme isteği bunun bir parçasıydı belki ama Caesar'ın inciye ve sanat

eserlerine düşkünlüğü göz önünde bulundurulduğunda bu kararın biraz ikiyüzlü olduğunu söyleyebiliriz. Dio'ya göre Caesar aynı zamanda Romalılar arasındaki doğum oranını yükseltmek için üç veya daha fazla çocuklu ailelere teşvik önerdi. Buna rağmen kısıtlamalarından etkilenenler sadece lüks hayat yaşayanlar değildi. Mensupları Clodius gibileri tarafından siyasi çetelere dönüştürülmüş olan meslek ve bölge loncalarının (*collegia*) toplanması yasaklanmıştı. Bu yasanın dışında tutulanlar sadece yasal olarak işleyen birliklerle Roma'nın Yahudi nüfusunun toplandığı sinagoglardı. Yirmi ila kırk yaş arasındaki Roma vatandaşları, askeri görevde veya kamu hizmetinde olmadıkları sürece yurtdışında üst üste üç seneden fazla kalmaktan men edilmişti. Bu, özellikle senatörlerin çocukları için geçerliydi: Bir valinin kadrosunda veya orduyla birlikte olmadıkları sürece yurtdışına çıkmaları yasaktı. Bu yasaların neyi amaçladığı açık değildir fakat büyük ihtimalle Caesar'ın karşıtlarına katılıp işin içine ailelerini karıştırmalarını engellemeyi hedefliyordu. Roma sokaklarının temizliğinin yanı sıra şehrin yönetimi ve altyapısıyla ilgili başka yasalarsa pratik amaçlarla çıkarılmıştı. Caesar'ın çoğu yaptırımları son derece halk yanlısı bir çizgi izliyordu fakat değişiklikler aslen kökten değişiklikler getirmiyordu. Halkın büyük bir kısmının hayatını daha iyi bir hâle getirmeyi amaçlıyor, bir zümreye diğerine nazaran iltimas geçmekten sakınıyordu.[16]

Caesar'ın ilgisini çeken sadece Roma değildi. Spartacus isyanını unutmamış olan diktatör İtalya'nın güneyindeki büyük tarıma açık arazilerde çalışanların en azından üçte birinin köle değil özgür olmasını öngören bir yasa çıkardı. İtalya'daki *municipia* adı verilen kasabaların anayasalarını düzene sokan bir örnek kaleme aldığı söylense de bu konuda büyük fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Böyle şeylerin Caesar'ın ilgisini çekmiş olması mümkün olup, çıkardığı yasaların İtalya ile eyaletlerde uygulanmasını istediği açıktır. Caesar Akdeniz çevresinde geçirdiği sürenin çoğunu anlaşmazlıklarda hakemlik yaparak, yerleşimleri ve hükümdarları bağlayan tüzükleri onaylayarak ve değiştirerek geçirmişti. Asıl amacı orduları için para toplamak olmasına rağmen eyaletlerden ayrıldığında asayişi ve barışı sağlamıştı; hoşnutsuz halkın Roma düşmanlarının işine yarayacak isyanlar çıkarmasını istemiyordu. Kariyerinin ilk dönemlerinde görevini suiistimal eden valileri dava etmesiyle ün salmış, ilk konsüllüğü sırasında eyaletlerdeki *magister*lerin yetkilerini kısıtlamıştı. Diktatör olarak

bu kısıtlamalara yenilerini eklemişti. Bunlardan en önemlilerinden biri, prokonsüllere iki sene, *propraetor*lara sadece on iki ay görev süresi tanımasıydı. Dio'nun iddiasına göre bunun nedeni başkalarını kendi örneğini izlemekten alıkoymaktı fakat Caesar'ı eleştirenler bile bu yaptırımın son derece mantıklı olduğunu kabul edeceklerdi.[17]

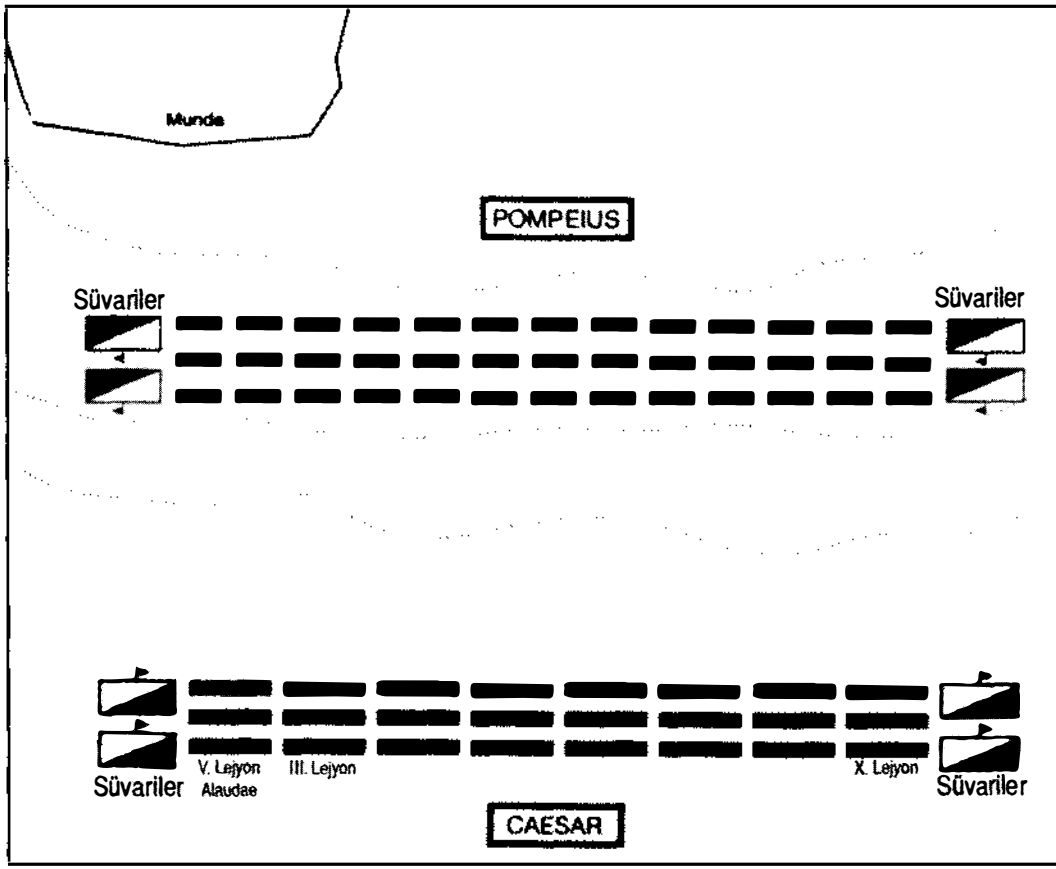
İspanya Seferi, MÖ 46'nın Sonbaharı – MÖ 45'in Baharı

İçsavaşın son büyük evresine neden olan olay, kötü bir vali seçimiydi. Quintus Cassius Longinus İspanya'da *quaestor* olarak görev yapmış ve Afranius ile Petreius'un mağlup edilmesinden sonra kendisine Uzak İspanya'nın komutası verilmişti. Açgözlülüğü ve asabi tabiatı hem askerlerinin hem de eyalet halkının ondan nefret etmesini sağlamıştı. Bu hem askeri hem de sivil ayaklanmalara yol açtı ve çok sayıda kişi alenen Pompeius yanlılarına katıldı. Bir suikast denemesinden kurtulmayı başaran Cassius sonrasında kaçmaya karar verdi fakat kendisini ve ganimetini taşıyan gemi batınca boğularak öldü. Caesar bunlardan önce Longinus'un kötü davranışlarını haber almış ve yerine yeni birini atamıştı fakat artık olan olmuştu. Pompeius'un oğulları Gnaeus ve Sextus bu sırada destek toplamak için babalarının çok sayıda bağlantısının bulunduğu İspanya'ya vardı. Thapsus'tan sonra Labienus ve başka göçmenler de kendilerine katıldı. Caesar başta bunun küçük bir sorun olduğunu düşünüyor, İspanya'ya bizzat gitmesine gerek kalmadan *legatus*larının bu işi halledebileceğini umuyordu. MÖ 46'nın Kasım ayında bunun yeterli olmadığının farkına varıp komutayı devralmak için harekete geçti. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu sene için Roma'da hiçbir yüksek memur seçilmediğinden komutayı süvaribaşı Lepidus'a ve ona yardımcı olmaları için atadığı sekiz *praefectus*a bıraktı fakat günlük kararların çoğu aslında Oppius ile Balbus'a bırakılıyordu. Caesar dört hafta içinde (Suetonius'a göre yirmi dört, başka kaynaklara göre yirmi yedi gün) harekâtların gerçekleşeceği mevki olan Uzak İspanya'ya vardı. Kendini meşgul tutmak adına günlük işlerini içinde bulunduğu at arabasından görürken aynı zamanda da *Iter* (Yolculuk) adlı bir şiir yazmıştı. Bu arada babasının askeri yeteneğinden yoksun olmasına rağmen son derece kararlı biri olan Gnaeus kendisini on üç lejyon ve çok sayıda des-

tek birliğinden müteşekkil bir ordunun başında bulmuştu. İspanya'ya doğru yola çıktığında Caesar'ın tüm zaferlerine rağmen bu sefer mağlup edileceğinden korkuluyordu, çünkü emrinde sadece sekiz lejyon vardı ve bunların sadece ikisi (V. Alaudae ve görev süresi dolmuş askerlerinden yoksun X. Lejyon) tecrübeli kabul edilebilirdi. Caesar tarafından bağışlanan eski Pompeius yanlıları arasında da sinirler gerilmişti; Gnaeus'un fevri biri olduğu biliniyordu. MÖ 45'in Ocak ayında Cassius (Brutus'un kayınbiraderi ve gelecek komplodaki ortağı) Cicero'ya şunları yazarak tasalarını dile getirmişti:

> "Cumhuriyet'i etkileyen meselelere geri dönersek: Lütfen İspanya'dan haber verin. Bu beni çok endişelendiriyor. Eski merhametli efendiyi, yeni gaddar efendiye tercih ederim. Gnaeus'un ne kadar ahmak olduğunu, gaddarlığı cesaret sandığını ve hep onunla alay ettiğimizi düşündüğünü biliyorsunuz. Korkarım ki tıpkı bir taşralı gibi nüktelerimizin karşılığını kılıçla verecek."[18]

Bu seferi konu eden İspanya Savaşı *(De Bello Hispaniensis)* Caesar'ın subaylarından biri tarafından kaleme alınmıştır ve *Commentarii*'nin en az tatmin edici kitabıdır. Harekâtların detaylarından birçoğu elimizde olmadığından bu olaylara genel bir bakış kâfidir. Caesar İspanya'ya ulaştığında düşmanın birkaç aydır çevrede kendisine sadık kalan tek önemli yerleşim olan Ulia kasabasını kuşattığını haber aldı. Kasaba üzerindeki baskıyı kaldırmak için eyaletin merkezi olan Corduba'ya doğru yola çıktı. Bu yerleşimi elinde tutan Sextus Pompeius'un isteği sonucunda Gnaeus orduyu Ulia'dan çekti. Gnaeus kış vakti Corduba'yı kuşatan Caesar'ın ordusunu adeta bir gölge gibi takip ediyor, bir an olsun rahat bırakmıyordu fakat diktatör savaşa girişmekten çekiniyordu. Durum son derece zorluydu ve seferin başından beri her iki taraf da vahşi bir şekilde savaşmıştı. Şehrin alınamayacak kadar güçlü olduğuna ve burada kalmasının bir işe yaramayacağına karar veren Caesar geri çekilerek daha küçük olan Ategua kasabasını kuşattı. Pompeius onu takip etti fakat hâlâ meydan muharebesinden kaçınmaktaydı. Kuşatma hatlarının inşaatı ilerledikçe kasaba ahalisinin büyük bir kısmının teslim olmak istediği giderek daha belirginleşiyordu. Bunu duyan Pompeius yanlısı garnizon kumandanı şüphelendiği herkesi surlara çıkarıp aileleriyle birlikte kılıçtan geçirdi. Buna rağmen Gnaeus kendilerine yardım edemediğin-

Munda Muharebesi.

den garnizon MÖ 19 Şubat 45'te teslim olmak zorunda kaldı. Bölgedeki yerleşimler hızla Caesar'ın tarafına geçiyor, oğul Pompeius'un askerleri de diktatöre sığınmayı seçiyordu. Gnaeus'un buna cevabı, şüphelendiği herkesi idam ettirmek oldu. Ayın sonuna doğru Caesar'ın askerleri dört düşman keşif eri ele geçirmiş, bunlardan köle olan üçünü çarmıha germişlerdi. Lejyoner olan diğerinin ise vatandaşlara yakışır şekilde kellesi vurulmuştu. Geri çekilmeye başlayan Pompeius'u takip eden Caesar, Urso (günümüzde Osuna) kasabasına ulaştı. Düşmansa yaklaşık 10 kilometre ötede Munda kasabasına yakın ordugâh kurmuştu.[19]

17 Mart sabahı askerlerini ordugâhtan çıkaran Gnaeus, Munda yakınındaki bir sırtın üstünde ordusunu savaş düzenine soktu. Seferin

başından beri arzuladığı muharebe şansının eline geçtiğine karar veren Caesar, ordusuna düşmanın önündeki düzlükte dizilmesini emretti. Kendilerine güvenen Pompeius yanlılarının aşağı inip düz arazide dövüşeceğini umuyordu. Buna rağmen Gnaeus askerlerini sırtın üstünde tutunca Caesar, dezavantaja rağmen saldırmayı seçti. Seferin başlarında yaşanan kayıplar ve başka yerlere gönderilen birlikler göz önüne alındığında, her ne kadar on üç Pompeius yanlısı lejyonun da orada olması pek ihtimal dahilinde değilse de düşman sayıca Caesar'dan üstündü. Caesar düşmandan çok daha fazla süvariye sahipti fakat arazi atlılara pek uygun değildi. Caesar şansına, yeteneğine ve aynı Thapsus'taki gibi gecikmeden düşmana saldırmak isteyen askerlerinin cesaretine güveniyordu. Alışık olduğumuz üzere X. Lejyon sağ kanatta, V. ve III. (büyük ihtimalle Galya'da emrinde bulunan ve daha sonra Pompeius tarafından geri çekilen birlik) sol kanattaydı; merkezdeyse beş lejyon vardı. Caesar ilerleme emrini verdi. Ancak düşman karşı saldırı başlattığı son ana kadar bu hamleyi cevapsız bıraktı. Son derece zorlu geçen savaşı bir süreliğine Gnaeus kazanacak gibi görünüyordu. Caesar'ın hattı zorlanmaya başlamıştı; çökme tehlikesi mevcuttu. Yıllar önce Samre'de olduğu gibi krize cevap veren Caesar derhal hattın zorlandığı yere intikal etti. Düşmana on adım kadar yaklaştığı söylenir. Düşmanın attığı mermiyattan kaçan veya kalkanıyla kendini savunan Caesar başlangıçta tekti fakat önce subayları sonra da askerleri ona katıldı. İspanya Savaşı'nda sözü geçmeyen bu hikâye anlatıldıkça fazla dallanıp budaklanmışsa da Munda'daki canhıraş mücadeleyi ortaya koyar. Plutarkhos'a göre birçok kez zafer için savaşan Caesar, şimdi hayatını kurtarmak için savaşıyordu. X. Lejyon düşman hatlarını yaran ilk birlik olmuş, düşmanın sayıca üstünlüğüne rağmen sol kanatta gedik açmayı başarmıştı. Gnaeus, Labienus'a bir lejyon alıp gediği kapamasını söylemişse de Caesar'ın süvarileri Pompeius yanlılarının diğer kanadını çevirmişti bile. Bu krizin karşısında toparlanmayı başaramayan ordu kısa sürede bozguna uğradı. Savaşın ne kadar zorlu geçtiği Caesar'ın 1.000 asker kaybetmesinden anlaşılabilir. Bu sayı Pharsalos'takinden daha fazla olup 25-30.000 kişilik ordunun ciddi bir kısmının kaybedildiği anlamına geliyordu. Pompeius yanlısı ordunun kayıplarının 33.000 civarında olduğu söylenmekle birlikte bu rakam büyük ihtimalle biraz abartı içeriyordu. Caesar'ın askerleri Munda kasabasının hemen önünde üstüne kellelerin istiflendiği korkunç bir

anıt dikti. Labienus muharebe sırasında hayatını kaybetmişti. Yaralanan Gnaeus Pompeius ise kaçmayı başardı ama birkaç hafta içinde ele geçirildi; kesilen başı Caesar'a yollandı. Sextus küçük bir filo eşliğinde kaçabilmişti ama kısa vadede herhangi bir tehlike teşkil etmiyordu. Pompeius yanlısı bazı şahısların savaşmaya devam etmesine karşın içsavaş fiilen sona ermişti.[20]

Roma bir ay kadar sonra bu zaferden haberdar olduğunda Senato Caesar'ın onuruna elli günlük şükran kutlamaları düzenledi. Caesar'a "Kurtarıcı" payesi bahşedilmiş ve onuruna Özgürlük Tapınağı kurulmasına karar verilmişti. Bunun yanı sıra kendisine kalıcı olarak *imperator* unvanı verilmişti; geçmişte bu paye komutanlara kazandıkları bir zaferin hemen ardından askerleri tarafından verilirdi. Bir süreliğine İspanya'da kalan Caesar, Pompeius yanlılarının elindeki son yerleşimleri de alıp eyalette asayişi sağladı. Yine de çok sayıda mektup yazacak zamanı buluyordu; Nisan ayının sonunda kızı Tullia'yı kaybeden Cicero'ya taziye mektubu yazdığını biliyoruz. Caesar önemli bir devlet adamı olan Cicero'yla politik dostluk kurmak arzusundaydı fakat aynı zamanda kızını kaybetmenin ne demek olduğunu bildiğinden bu mektup büyük ihtimalle sadece formalite icabı değildi. Kızına, karısından ve oğlundan daha düşkün olan Cicero, bu kaybı hiçbir zaman tam olarak atlatamayacaktı. Caesar İspanya'daki yerleşimlerin bir kısmını, yerli halkla terhis edilen askerlerin ve diğer Romalı yerleşimcilerin birlikte yaşadığı koloniler olarak yeniden düzenliyordu. Hem asker ve sivillerin, hem de eyalet sakinlerinin sadakatini ödüllendirmeye önem veriyordu. Dönüş yolculuğunda Gallia Transalpina'da duraklayan Caesar, buradaki idari işleri de yoluna koydu ve Narbo ile Arelate'deki (Arles) kolonileri teftiş etti. Eyaletteki Galya yerleşimlerine Latin statüsü bahşedilmişti ve bu, yüksek memurların görev süreleri dolduğunda Roma vatandaşı olacakları anlamına geliyordu. Onunla Galya'da buluşan Marcus Antonius'la arasındaki anlaşmazlık da çözülmüştü.

Caesar yazın sonuna kadar İtalya'ya dönmedi ve sonrasında Kasım başında başka bir zafer alayı kutlayana kadar şehre girmedi. Bu sefer Romalı bir düşmana karşı kazandığı bir zaferi kutladığına şüphe yoktu. Geleneklere tamamen aykırı bir şekilde Quintus Pedius ve Fabius adlı *legatus*larına İspanya seferi için zafer alayı kutlamasına izin verdi. Senato'daki muhalifleri bunları hoşnutsuzlukla karşılamıştı. Kendi za-

fer alayı sırasında tribün Pontius Aquila'nın o geçerken ayağa kalkmayı reddetmesi (on tribün arasında sadece o bunu yapmaya cüret etmişti) Caesar'ı sinirlendirdi. Pompeius yanlısı olan Aquila'nın bir kısım mülküne el konuldu fakat kamu hizmetine dönmesine izin verildi. Bu hareket Caesar'ı o kadar öfkelendirdi ki kendini tutamayarak alaycı bir şekilde şunları söyledi: "Hadi, tribün Aquila, Cumhuriyet'i benden al!" Olayın unutulmasına izin vermeyen Caesar birkaç gün boyunca verdiği her söze "Tabii, Pontius Aquila izin verirse" diye alaycı bir şerh düşecekti.[21]

Caesar'a bahşedilen payelerin eşi benzeri görülmemişti. On sene boyunca diktatör ilan edilmişti ve tüm *magister*ler rütbe olarak ondan düşüktü. Bunun yanı sıra her sene, senenin istediği kadarında konsül olabilecekti. Kısa zaman içinde bu makamı on sene boyunca elinde tutmasına izin verildi. Dio'ya bakılırsa kendisine pleb tribünlerine tanınan hak ve yetkiler de bahşedilmişti fakat diğer kaynaklarda bundan bahsedilmez. Ayrıca tüm ordunun ve hazinenin kontrolü elindeydi. Kabul ettiği payeler (Dio'nun iddiasına göre bu, dalkavuk Senato tarafından kendisine bahşedilenlerin ufak bir kısmını oluşturuyordu) inanılmazdı. Senato'da ve Forum'da yapılan resmi toplantılarda iki konsülün arasında kendisine özel makam koltuğunda oturuyordu. Fildişinden bir heykeli kutlamalar öncesinde tanrıların heykelleriyle birlikte sergileniyor, özel bir arabada taşınıyordu. Başka bir heykeliyse Capitolinus Tepesi'ndeki kral heykellerinin yanına, bir diğeri Quirinus (Roma'nın efsanevi kurucusu Romulus'un bir başka adı) Tapınağı'na koyulmuştu. Romulus'un senatörler tarafından paramparça edildiği yönünde bir hikâye olduğundan bu kararı komik bulan Cicero, Caesar'ı sıhhat ve güvenlik tanrısı Salus'un yanında göreceğine Quirinus'un yanında görmeyi tercih ettiğini söylemişti. Cicero, evvelki sene Caesar'ın Marcellus ve diğer önde gelen rakiplerini affettiği döneme nazaran iyimserliğini yitirmişti. Caesar'ın üstün bir yetkeye sahip olduğu ve Senato'nun hareket özgürlüğünü geri vermek istemediği açıktı. Çoğu önemli karar kapalı kapılar ardında verilmekteydi; diktatör şehirde olmadığında bu kararlar Oppius ve Balbus gibileri tarafından alınıyordu. Sorun alınan kararların kötü olması değildi; Cicero'yu rahatsız eden bunun nasıl ve kimin tarafından yapıldığıydı. Özellikle de yüksek mevkilere gelmiş ve tartışmalarda başı çeken bir senatörün bakış açısına göre önemli kararların Senato'da alınması gerekirdi. Senato'ya belli başlı aristokratlardan ve birkaç yetenekli "yeni

adamdan" (en azından hep böyle ummuştu) oluşan en iyi ve en seçkin üyeler yön vermeliydi. Gelenek böyleydi ve Caesar'ın konumu senatörün bu idealine açıkça karşı düşüyordu.[22]

Çoğu senatör kriz boyunca ve içsavaş tehlikesi devam ettiği sürece Caesar'ın bu benzeri görülmemiş konumunu sineye çekmeye hazırdı ancak bu durum ortadan kalktığında her şeyin normale dönüp sınıflarının üstün konumunun iade edilmesi için can atıyorlardı. İtalya'ya dönüş yolunda Gallia Cisalpina'dan geçerken Caesar'la buluşan Brutus, diktatörün "iyilerin" ("en iyiler" gibi bu da kelimeyi telaffuz edenle aynı fikri paylaşanlar anlamına geliyordu) tarafını tuttuğunu hissediyordu. Cicero'ya göre bu bakış açısı saçmalık derecesinde naifti. Caesar aynı görüşme sırasında Brutus'u MÖ 44'te *praetor*, MÖ 41'de yaşı geldiğinde konsül ilan edeceği yönünde verdiği sözün de bu hevesli beyanda payı vardı. Brutus dayısı Cato'ya her zaman saygı duymuştu ve bu saygı, yaşlı adamın yeğeni gibi Caesar'ın merhametini kabul etmektense ölmeyi seçmesiyle daha da artmıştı. Brutus Makedonya seferi sırasında doğal nedenlerden dolayı ölen Appius Claudius'un kızı olan karısını boşayarak Cato'nun kızı Porcia'yla evlendi. Kuzenler arasındaki evliliklere Romalı aristokratlar arasında sıklıkla rastlanırdı. Porcia'nın Bibulus'la evli olması Caesar'ın en büyük rakipleriyle ilişkisini daha belirgin bir hâle getiriyordu. Brutus MÖ 46'da dayısını övüp göklere çıkaran *Cato* adlı bir kitap yazdı. Cicero bu eserin araştırma yönünden zayıf olduğunu söylüyordu ve Cato'nun Catilina yanlısı isyancılarla ilgili tartışmalardaki rolünün abartılıp kendisininkinin ikinci plana atılmasına sinirlenmişti. Buna rağmen Brutus'un teşvikiyle Cato hakkında kendisi de bir kitap yazdı fakat Caesar'ın öfkesinden korktuğu için kitabın odağı ünlü devlet adamının politik hayatı değil, erdemli kişiliği ve cesaretiydi. Bu başka açılardan da kolaylık sağlıyordu, zira geçmişte Cicero, Cato'nun kamu hayatındaki kararlarından sıklıkla şüphe duyardı. Caesar'ın Cicero'ya yazdığı bir mektupta onun kitabını okuyarak kendi hitabet yeteneğini geliştirdiğini yazması ünlü hatibi sevindirmişti. Caesar, aynı mektupta Brutus'un *Cato*'sunu okuduğunda kendisinin daha iyi bir yazar olduğunu hissettiğini söylemişti.[23]

İntiharından sonraki birkaç ay içinde Caesar'ın en azılı rakibini aristokratlara özgü erdemlerin vücut bulmuş hali olarak öven çok sayıda kitap yazılmıştı ve bunlar elden ele dolaşıyordu. Bu eserlerden biri

Roma'nın hayattaki en mahir hatibi kabul edilen eski bir konsül, diğeriyse kendi kuşağının en seçkin, geleceği en parlak üyelerinden Brutus tarafından kaleme alınmıştı. Sulla'nın diktatör olduğu dönemde kimse düşmanlarından biri hakkında benzer şeyler yazmaya cüret edemezdi. Başından beri Sulla'yı örnek almayacağını söyleyen Caesar, şimdi de sözünden çıkmayacaktı. Kitapları okumuştu fakat bu sırada Gnaeus Pompeius'a karşı seferde olduğundan konuyla ilgili bir şey yapmaya vakti olmamıştı. Bunun yerine malzeme toplayıp Cato'yu eleştiren bir kitap yazması için Hirtius'u görevlendirdi. Pompeius yanlılarını mağlup ettikten sonra kendisi de bu kitabı temel alarak Cato karşıtı bir eser kaleme alacaktı. Bu eser günümüze ulaşmamıştır ama hakaret dolu olduğunu biliyoruz. Bu kitapta ortaya atılan bir iddiaya göre Cato üvey kardeşinin yakılacak naaşını güzel giysiler ve değerli metallerle donatmış fakat daha sonra eriyen altını geri almak için külleri eletmişti. İddianın uydurma olması kuvvetle muhtemel olsa da son derece eksantrik biri olan Cato, Caesar'a bolca malzeme sağlamıştı. Hayatının en garip kararlarından biri, kendisine çok sayıda çocuk veren karısını, arkadaşı ünlü hatip Hortensius çocuk sahibi olsun diye boşayıp onunla evlendirmesiydi. Hortensius son derece varlıklıydı ve kısa bir süre sonra öldüğünde Cato karısıyla yeniden evlenerek hem mutlu evliliğine geri kavuşmuş, hem de aileye büyük miktarda para ve mülk kazandırmıştı. Bu davranışı son derece garip ve (Caesar'ın imasına göre) içten pazarlıklıydı.

Anticato adlı bu eserde Caesar'ın şahsi öfkesini sezmek belki mümkündür, ancak Roma'daki politik söz dalaşlarının son derece abartılı ve sıklıkla belden aşağı bir tarzda yapıldığını göz ardı etmemeliyiz. Caesar'dan ölesiye nefret eden Cato halk önünde onu birçok kez utandırmış, içsavaşın çıkmasında büyük rol oynamıştı. Caesar Pharsalos'un akabinde "bunu onlar istedi" derken büyük ihtimalle en çok dur durak bilmeyen düşmanlığıyla onu Rubicon'u geçmeye, çok sayıda vatandaşın canına kıymaya ve Roma dünyasını ortadan ikiye bölmeye zorlayan Cato'dan bahsediyordu. Caesar'ın Cato'dan şahsi nedenlerden değilse bile kendisini yapmaya zorladığı şeylerden dolayı nefret etmesi için yeterli neden vardı. *Anticato*'nun polemiğinin duygusal bir yönünün bulunması mümkündür fakat Caesar sadece bu eseri yazmakla yetinmiştir. Cicero veya Brutus'la arasındaki arkadaşlığı bozmamış, eğitim-

li Romalıları Cato'yu göklere çıkarmaktan alıkoymaya çalışmıştır. Bu denemeleri başarısızlıkla sonuçlanacaktı; sert erdemleri ve sarsılmayan kararlılığıyla Cato'yu ölüyken övmek hayattayken övmekten çok daha kolaydı.[24]

Caesar'ın yönetimi baskıcı değildi; bazen parlayan öfkesine ve hem müteveffa Cato'ya, hem de hayattaki Pontius Aquila'ya karşı ağır sözlerine rağmen Munda'dan sonra gaddarlaşmadı. Buna rağmen hoşnutsuzluk gitgide yayılıyordu. Cumhuriyet'i yeniden yapılandırma ve eski gücüne kavuşturma hakkında bir rapor yazan Cicero, Caesar'a göndermeden önce belgeyi Oppius ile Balbus'a okutmaya özen göstermiştir. O kadar fazla sayıda değişiklik önermişlerdi ki ünlü hatip rapordan vazgeçmişti. "İyilere" katılma isteği hakkında Brutus'un iyimser sözlerini duyan Caesar, işi kara mizaha vurup bunun "kendisini asmadıkça" nasıl mümkün olacağını sormuştu. İçsavaş sona ermişti; epeydir cevapsız kalan sorunlara çözüm bulunuyordu ve çok sayıda kişi uzun zamandır olduklarından çok daha iyi durumdaydı. Roma'da on yılı aşkın süredir ilk defa barış ve denge hüküm sürüyordu. Buna rağmen savaşın yaraları derindi. Kayıplar büyüktü (özellikle de Senato'nun seçkin isimleri arasında) ve hayatta kalanların bir kısmı o çalkantılı dönemlerde aldıkları kararlarla yüzleşmeye başlamıştı. Caesar tarafsızları ve karşıtları yanına çekmek için merhamet göstermekle beraber önünde sonunda konumunu askeri güce borçluydu. Durum, Galya'da sağlanan mutabakatla benzerlik gösteriyordu. Caesar'ın, kendi üstünlüğüne karşı çıkmaktansa bunu kabul etmenin daha iyi olduğuna vatandaşları ikna etmesi gerekiyordu. Bu, önündeki son engeldi.[25]

23. Bölüm

Mart'ın *Ides*'i

> Caesar bazı arkadaşlarında yaşamaktan bıktığı izlenimini yaratıyordu; bozulan sağlığı konusunda hiçbir önlem almamıştı... Bazılarının anlatımına göre Cumhuriyet'in devam etmesinin kendi hayatından daha önemli olduğunu, kendisinin yeteri kadar şan ve güce sahip olduğunu fakat kendisine bir şey olduğu takdirde ülkedeki barışın bozulacağını ve eskisinden daha feci bir içsavaşın çıkacağını da söylemeye başlamıştı. – *Suetonius, MS ikinci yüzyılın başları.*[1]
>
> Bu yaştan sonra [beni öldüren] tabiat da olabilir, şöhret de. – *Caesar, MÖ 46.*[2]

MÖ 44'ün başında Caesar elli beş yaşındaydı. Çıktığı onca seferin yorgunluğu üstüne çökmüştü; Suetonius sağlığının bozulduğundan da bahsetmektedir. Buna rağmen sarasının ilerlediğini veya enerjisinin azalmaya başladığını gösteren hiçbir veri bulunmamaktadır. Roma ölçülerine göre hayatının baharı geride kalmıştı fakat bu on beş, yirmi yıl, hatta belki de daha uzun süre yaşamasının önünde engel teşkil etmiyordu. Caesar MÖ 44'ün Mart'ında ölmeyi beklemiyordu ve onu öldürenlerin de kısa bir süre içinde doğal nedenlerden öleceğine inanmadıkları açıktı. Diktatörün ölümü son derece ani olup, komplocuların dışında kimse tarafından beklenmiyordu. Durum bu olunca Caesar ve yarattığı yönetime bir bakış, ister istemez tamamlanmamış bir işi incelemektir. Kırk yıl boyunca hüküm süren Augustus'un kurduğu sistem evrimini yavaş yavaş tamamlayacaktı. Caesar'ınsa ne yapmayı planladığını veya bunların ne kadar başarılı olacağını kestirmek mümkün değildir. Amaçları konusunda ölümünden önce ve sonra ortaya çıkan çok sayıda (çoğu zaman uçuk nitelikteki) dedikodunun yanı sıra ölümünü izleyen içsavaşta tarafların propagandaları ortalığı iyice bulandırmıştır. Cicero'nun MÖ 44'ün ilk üç ayında yazdığı mektupların ne yazık ki hiçbir zaman yayımlanmamış olması, elimizde bu dönemden hiçbir yazılı kayıt kalmadığı anlamına gelir.

Caesar'ın uzun vadeli ümitlerini tam olarak bilmemiz mümkün değilse de en azından üç sene boyunca Roma ve İtalya'dan uzakta olmayı planladığı açıktır. Komplocuların bu anı seçmelerinin nedeni, diktatörün birkaç gün içinde şehirden ayrılıp yeni seferlere çıkmayı planladığını bilmeleriydi. Düşmanları bu sefer yabancı olacağından zaferlerinin getireceği şanı kimse inkâr edemeyecekti. Caesar önce kral Burebista hâkimiyetindeki Dacia'ya saldırarak MÖ 58'de çıkmak istediği Balkan seferini sonunda başlatacaktı. Büyük ihtimalle seferi yıl sonunda tamamlamak istiyordu. Sonrasında ise muhtemelen Parthlara karşı harekete geçecek, Crassus'un Carrhae'daki mağlubiyetinin öcünü alacaktı. Bunun yanı sıra Parthlar kısa zaman önce Syria Eyaleti'ni işgal etmiş, içsavaşı yeniden körüklemeye çalışan Pompeius yanlısı bir asiye destek vermişlerdi. Parth seferinin muazzam boyutlarda olması bekleniyordu; Caesar 10.000 süvari tarafından desteklenen on altı lejyon toplanmasını emretmişti. Korint Kıstağı'na bir kanal yapılması da planlanıyor, bunun hem ticareti olumlu yönde etkileyeceği hem de harekâtların gerçekleşeceği bölgelere tedarik sağlamayı kolaylaştıracağı umuluyordu. Plutarkhos'a göre bu görev Yunan bir mimara verilmişti fakat Caesar'ın ölümüyle proje kâğıt üstünde kalacaktı. Parthların mağlup edilmesi fikri genel olarak olumlu karşılanmıştı; zaten içsavaşın başlamasından hemen önce bu görevin Caesar'a veya Pompeius'a verilmesinden bahsediliyordu. Caesar'ın sefere temkinli bir şekilde başlamayı planladığından bahsedilir; saldırıya geçmeden önce düşman ve düşmanın savaş tarzı hakkında elinden geldiği kadar bilgi edinmeye çalışıyordu. Amacı Parth ülkesini fethetmek mi, yoksa kralını mağlup edip Roma yararına bir barışın altına imza atmaya mı zorlamaktı bilmiyoruz. Son derece dolambaçlı bir yol kullanarak geri döneceği, Hazar Denizi'nin çevresinden dolanıp bugün Rusya'nın güneyinde bulunan topraklara gireceği ve burada bulunan Galyalı ve Germen halkları fethedeceği yönündeki, seferin dikkatli planlamasına ters düşen hikâyeler şüphesiz fanteziden ibaretti. Ayrıca tüm bunları yapması üç seneden çok daha fazla sürerdi. Her ne kadar doğuda gerçekleşecek bir savaş Büyük İskender'le bağlantıları yüzünden muhtemelen Caesar'a cazip gelmişse de, bu tür megaloman düşlerin pençesinde bulunduğu yönünde elimizde kesin bir veri yoktur. Elbette Parth seferlerinin başarıyla sonuçlanıp sonuçlanmayacağını bilmemiz mümkün değil. Enerjisini ve yeteneğini (ve tabii iyi

talihini) kaybetmediği sürece Caesar'ın geçmişteki askeri başarılarına bakarak zafere ulaşmasının kuvvetle muhtemel olduğunu söyleyebiliriz. Yine de Parthlar çetin rakiplerdi; altı sene sonra kendilerine saldıran Marcus Antonius'a ağır bir yenilgi yaşatacaklardı. Augustus ise aba altından sopa gösteren bir diplomasiyi açıktan savaşmaya tercih ediyordu ve doğu sınırında tatmin edici bir barış sağlayacaktı. Konudaki başarısı (ve gelecek imparatorların Parthlara karşı zafer sağlayamamış olması) Caesar'ın planladığı harekâtın başarısızlığa uğramaya mahkûm olduğu anlamına gelmez.[3]

Caesar zafer alayını izleyen aylar boyunca sürekli Roma'da kalmadı fakat kaldığı süre içinde son derece meşguldü. MÖ 45'in Aralık ayında, aralarında Balbus'un da bulunduğu devasa kadrosuyla birlikte Campania kıyılarındaydı; beraberinde yaklaşık 2.000 kişi vardı. O gece, Puteoli kasabasının hemen dışında Cicero'nunkine yakın bir villada konakladı. Ünlü hatip 19 Aralık'ta diktatörün burada verdiği akşam yemeğinin detaylı bir kaydını tutmuştur. Cicero'nun komşularından birinden muhafız (büyük ihtimalle gladyatörler) ödünç almayı gerekli görmesi ilgi çekicidir. Büyük ihtimalle ordugâhları yakında bulunan askerlerinin evini talan etmesinden korkuyordu. Caesar sabahtan itibaren komşunun villasında kaldı; ta ki:

> yedinci saate [öğleden hemen sonra] kadar kimseyi kabul etmedi; anladığıma göre Balbus'la birlikte hesap işlerine bakıyordu. Daha sonra sahilde gezintiye çıktı. Sekizinci saatte yıkandı. Daha sonra yüz ifadesi değişmeden Mamurra'yla ilgili meseleyi dinledi [bunun tam olarak ne olduğunu bilmiyoruz fakat tüketime ait yasaları ihlal eden biri olması kuvvetle muhtemeldir]. Masaj yaptırdı, akşam yemeğini yedi. Kusturucu ilaçlar alıyordu. Durum bu olunca gönlünce ve umursamadan yedi ve içti. Hem yemek hem de sunum bir harikaydı; ayrıca "iyi pişirilmiş, doğru baharatlanmıştı" ve eğer bana sorarsanız, her şey yolundaydı.

Aynı zamanda köle ve azatlıkları dahil olmak üzere, beraberindekilere de eğlence sağlanmıştı, tabii kişinin konumu ne kadar yüksekse kendilerine sunulan eğlence de o kadar seçkindi. Yemek sırasında "devlet işlerinden değil, yoğunlukla edebiyattan bahsedilmişti. Sorunuza cevaben, mutlu ve mesuttu". Yemek her ne kadar başarılı geçmişse de Cicero'nun anlatımına göre Caesar çat kapı gelmesi istenecek türden bir komşu

değildi, tabii yakınlarda olduğu zaman Caesar'ı davet etmemeye cüret edemiyordu. Hayatının son aylarında Caesar sürekli meşgul olmasına rağmen yemek masasında hoşsohbetini ve cazibesini sergiliyordu. Buna rağmen huzuruna çıkmak her zaman kolay olmuyordu. MÖ 44'te Cicero Roma'daki evinde onu ziyaret edecek, huzuruna çıkarılmadan önce uzun bir süre bekletilecekti. Caesar'ın şunları söylediğini anımsayacaktı: "Marcus Cicero beni istediği gibi gelip göremiyor, oturup beklemek zorunda kalıyorsa benden derinden nefret edildiğinden şüphe duyabilir miyim? Eğer hayatta yumuşak başlı biri kim derseniz odur derim. Buna rağmen benden nefret ettiğine şüphem yok."

Caesar'ın öfkesini tutamadığı oluyordu fakat sağlığının bozulduğu yönünde elimizde kesin bir kanıt olmadığı gibi kişiliğinin derinden değiştiğine dair ikna edici herhangi bir veri de yoktur. Uğraşması gereken muazzam miktarda iş vardı ve bunların çoğunu sefere çıkmadan önce halletmek istediğinden son derece meşguldü. Cicero ve diğer senatörler onu hâlâ hoşsohbet buluyordu; davranışları ılımlı ve çoğu zaman cömertçeydi. Nefret ettikleri Caesar'ın kendisi değildi; sahip olduğu konum ve bunun Cumhuriyet için ne anlama geldiğiydi. MÖ 45'in sonları ve 44'ün başlarında bu konum yavaş yavaş vücut buluyor, iktidar ve statüsü kesinlik kazandıkça insanların bunlara bakışı da değişiyordu. Bu bizi, Caesar'ın uzun vadede neyi amaçladığı sorusuna geri getirir.[4]

Kral mı, Tanrı mı, Caesar mı?

MÖ 45 yılının sonlarında, Gaius Iulius Caesar'ın fiilen monarşik bir düzen kurmuş olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Roma Cumhuriyeti sınırları içindeki her kişi, zümre veya kurumdan daha fazla güç sahibiydi. Bu statüye erişmesinin en büyük sebebi Galya'daki seferlerdi ama yetkilerinin bir kısmı da kendisine Senato ve halk tarafından bahsedilmişti. Geleneksel olarak diktatörlerin görev süresi altı ayla sınırlıydı. Durumu Caesar'a oldukça benzeyen Sulla ise sınırsız bir süre için büyük yetkilere sahip olmuş, ancak kendi seçtiği zaman istifa etmiş ve inzivaya çekilmişti. Caesar'a göre bu, politik cehaletin göstergesiydi. Caesar halihazırda on senedir konsüllük yaptığı gibi ömür boyu da diktatör ilan edilmişti ki bu süre, Roma anayasasında ve gele-

neklerinde öngörülenin çok üstündeydi. MÖ 44'un ilk aylarında kendisine aynı zamanda hayat boyu diktatörlük (*dictator perpetuo*) payesi verildi. Buna ek olarak kendisine aslında zaten fiilen elinde olan *censor* yetkisi ebedi suretle bahşedildi. Kendisine verilen payelerin bazıları ise daha sembolikti. Bunlardan bir tanesi, "Ülkesinin Babası" (*parens patriae*) unvanıydı. Caesar aslında bu unvanı alan ilk kişi değildi; Catilina komplosunun ortaya çıkışından sonra Cicero'ya da aynı unvan bahşedilmişti. Aynı zamanda Caesar'a zafer alayından daha prestijli tek tören olan "en büyük ganimet" (*spolia opima*) adıyla bilinen, düşman liderini teke tek dövüşte öldüren komutanlara özel adak törenini gerçekleştirme hakkı tanınmıştı. Bu töreni gerçekleştirmeye zamanı oldu mu bilmiyoruz. Kendisine bahşedilen bir diğer imtiyaz da tiyatroda pleb tribünleriyle birlikte oturma hakkıydı. Başka resmi günlerde koltuğu, tabii bu mevkilerden birini kendisi işgal etmediği zamanlarda, iki konsülün arasına koyuluyordu. Bu sıralarda eski fildişi koltuğunun yerine altın kaplama yeni bir koltuk getirilmişti. Doğum günü resmi bayram ilan edilmiş, ayın ismi bile değiştirilip Iulius yapılmıştı. Aynı zamanda Caesar, yaşamı sırasında adına para basılan ilk Romalıydı. Basılan sikkelerin sadece bir kısmının üzerinde kendi sureti vardı; bu uygulama daha sonra Augustus tarafından yaygınlaştırılacaktı. İncil'deki hikâyelerden birinde İsa'nın sikkelerin üzerinde kimin resmi olduğunu sorması da, her birinin üstünde bir imparatorun çehresinin basılı olduğunu bilmesindendir.[5]

Roma'da Scipio Africanus, Marius, Sulla ve özellikle Pompeius gibi ünlü aristokratların başarılarını kutlama geleneği zaten yaygın olduğundan, Caesar'a bahşedilen bu payeler çok da olağandışı değildi. Caesar'ın bu konuda diğer aristokratlardan farkıysa, tek bir insana tanınan bu imtiyazların hem sayısının hem de ölçüsünün aşırı sayılabilecek noktalara ulaşmış olmasıydı. Heykelinin seremoniler ve kutlamaların açılışları sırasında tanrıların arasında yer alması ve aynı zamanda Capitolinus Tepesi'ndeki tapınakların iç ve çevrelerine yerleştirilmiş olması, Caesar'ın mevkisinin bir anlamda insanüstü olduğunu vurgulamaktaydı. Thapsus'taki zaferin haberi Roma'ya ulaştığında Caesar'ı dünyanın tepesinde gösteren ve kaidesinde "Yenilmez Tanrı'ya" yazısı bulunan (Caesar, Roma'ya döndükten sonra bu yazıtın silinmesini emretmişti) bir heykel dikilmişti. Buna rağmen bu olağanüstü durum, MÖ 45'in son aylarıyla

44'ün ilk ayları arasında Caesar'a verilen yeni payeler dolayısıyla dikkat çeken bir seviyeye ulaştı. Evinin ön cephesine tapınaklardaki gibi bir alınlık ve sütunlar inşa edilmesi kararlaştırıldı. Kadim Lupercalia festivalinin yönetici kurullarıyla ilişkilendirilen ve Iulius rahipleri adını taşıyan yeni bir ruhban heyeti oluşturulmuştu. Daha da ileri gidilerek Caesar'ın merhametine adanan bir tapınak inşa edilmesine karar verildi. Bu tarikatın başına *flamen dialis*, yani Iuppiter rahibi benzeri yeni bir rahip (*flamen*) getirilmek durumundaydı ve bu mevki Marcus Antonius'a verilmişti. Dio'ya göre, Caesar'a artık Iuppiter Iulius diye tapınılması öngörülmüştü fakat elimizde generalin Roma'nın baş tanrısıyla bu şekilde doğrudan ilişkilendirildiğini gösteren herhangi bir veri bulunmamaktadır. Pharsalos zaferinden sonra eyaletlerdeki Hellenistik topluluklar tarafından yayımlanan bildiriler ve verilen nişanlarda Caesar tanrılaştırılıyordu. Kendi içinde bu da yeni bir şey değildi; son bir buçuk asırdır başka Romalı komutanlar da aynı şekilde onurlandırılmıştı. Doğu geleneğinde çok uzun zamandır krallık kutsal kabul edilmekteydi ve bu kavramın bölgeye gelen güçlü Romalı generalleri kapsayacak şekilde genişletilmesi olağandışı değildi. Buna rağmen, bu fikirleri kimse daha önce Roma'da yaymaya çalışmamıştı.[6]

Caesar, ölümünden sonra Kutsal Iulius (*divus Iulius*) olarak tanrılaştırılacak ve evlatlık oğlu daha sonra bu yüzden "tanrının oğlu" ismini alacaktı. Bütün bunlara rağmen, Augustus'un kendisi de ölümünden sonra tanrılaştırılmış, daha sonraki imparatorlar için bu bir şablon olarak kullanılmıştı. Bu süreç gitgide resmen otomatik bir hal almaya başladı. Hatta İmparator Vespasian ölüm döşeğinde "Sanırım tanrı oluyorum" diye işi kara mizaha bile vuracaktı. Sadece megaloman imparatorlar yaşamları sırasında tanrılaştırılmıştı. Bu durumun yaygın olarak bilinmesi Caesar'ın tanrı statüsünü gerçekten kabul edip etmediği üstüne şüphe düşürmektedir. Roma dini çoktanrılı ve karmaşık bir dindi. Birçok tanrı ve tanrıça vardı ve bazıları diğerlerinden çok daha yüce kabul ediliyordu. Bunun dışında sayısız yarı-tanrı ve kahraman da bu kutsal karmaşanın içinde yer almaktaydı. Efsaneler tanrı statüsüne erişen fanilerle doluydu; bunların en ünlüsüyse Hercules/Herakles idi. Caesar'ın sülalesi soylarının Venüs'ten geldiğini iddia etmekteydi ve diğer aristokratlar da soylarını daha başka tanrılara dayandırmaktaydılar. Tek tanrılı inançtan ortaya çıkan, modern zihinlerin daha alışkın oldu-

ğu Tanrı ve insan arasındaki kesin ayrım Roma'da bulunmamaktaydı. Caesar'ın ölümünden birkaç hafta sonra yaptığı bir konuşmada Cicero, Antonius'tan ve onun Caesar'ın *flamen*i olarak atanmasından bahsediyordu. Dolayısıyla durumun halka bu konuşmadan evvel duyurulduğundan emin olabiliriz fakat büyük ihtimalle Antonius'un görev süresi henüz resmi olarak başlamamıştı. Bu bilgilerin ışığı altında Caesar'ın hayattayken yarı-kutsal bir statüye ulaşmış olduğunu inkâr edemeyiz; hayattayken tanrılaştırılmış olma ihtimali de bir hayli yüksek. Buna rağmen Caesar kültü -elbette kuruluşunun tam anlamıyla gerçekleştiğini varsayarsak- hiçbir zaman çok fazla bir önem kazanmayacak, Roma panteonuna ufak bir eklenti olarak kalacaktı. Dio bu durumun sadece politik nedenlerden kaynaklandığını, dalkavuk Senato'nun diktatöre övgüsü olduğunu savunur. Dikkate değer bir başka nokta, Dio'nun Caesar'ın cesedinin şehir sınırları içine gömülmesine izin verildiğinden bahsetmesidir ki bu durum, cenazelerin her zaman şehir sınırları dışında defnedilmesini öngören Roma geleneğine karşıdır. Bu kararname gümüş bir levha üzerine altın harflerle nakşedilmiş, Capitolinus Tepesi'ndeki Jüpiter heykelinin altına yerleştirilmişti. Dio'ya göre bu, diktatöre faniliğini hatırlatmak için yapılmıştı.[7]

Resmi yetkilerinin yanı sıra Caesar başka yönleriyle de öne çıkmaktaydı. Ailesi, soylarını bir yandan Alba Longa krallarına dayandırıyordu. Caesar'ın zamanında bu şehir çoktan Roma tarafından yutulmuştu. Caesar bir süre sonra resmi törenlerde bu krallara özgü kıyafetler olduğunu iddia ettiği, en göze çarpıcı öğesi belki de baldırlarına kadar çıkan kırmızı deri çizmeler olan bir kostüm giymeye başladı. Bunun yanı sıra festivallerde, resmi toplantılarda kuşandığı muzaffer generallere özgü kırmızımsı-mor toga ve tünik de saltanat çağrışımları yaratıyordu. Bunlara ek olarak defne yapraklarından bir taç takmaya başlamıştı. Bazılarının söylediğine göre zaten kelleşmeye başladığı için bu onun canına minnetti. MÖ 44'te bu taç, altından bir taneyle değiştirilmişti. Resmi yetkileri inanılmaz ölçüde genişti. Bir o kadar, hatta belki daha da geniş olan gayri resmi kontrolü de göze batmaya başlamıştı. Büyük ihtimalle MÖ 46'nın son aylarında Kleopatra, erkek kardeşi ve kocası Ptolemaios ile maiyeti Roma'yı ziyaret etti. Caesar'ın Tiber Irmağı'nın uzak kıyısındaki evlerinden birinde onun ölümüne kadar kaldılar. Bu ziyaret kimin fikriydi bilmiyoruz ama Caesar en azından bu fikre olumlu

bakmış olmalı. Kleopatra'nın başka türlü İtalya'ya gelip bu kadar uzun süre kalması pek mümkün değildir. Kleopatra tahtını Romalı sevgilisine borçluydu ve bu yüzden (en azından İskenderiye'deki muhalif unsurlar yatışana ve onun hükümdarlığına alışana kadar) Mısır'dan uzakta, Caesar'ın yanındayken kendini daha güvenli hissetmiş olması mümkündür. Caesar'ın yanında bulunmasının kendisine politik menfaat sağlayacağını ve ondan birtakım imtiyazlar koparabileceğini ummuş olması da ihtimal dahilindedir. Belki de Caesar'ın Afrika seferi sırasında kraliçe Eunoe'yle yaşamış olduğu ilişkiyi öğrenmiş, kendisini desteklemekten vazgeçeceğinden korkmuştu. Caesar'ın bakış açısına göre ise Mısır ve elbette bu bölgenin tarımsal zenginliği, Parthlara karşı açmak istediği savaş açısından büyük bir öneme sahipti. Politik konular ne Caesar'ın, ne de Kleopatra'nın aklından uzun süre boyunca uzak oluyordu. Buna rağmen Kleopatra'nın, Caesar'ın Mısır'dan ayrılışının üstünden daha bir sene geçmeden Roma'ya gelmesi ve akabinde bu kadar uzun süre kalması, diktatörün onun kalmasını istediğini göstermektedir. Caesar ve Kleopatra arasındaki ilişki neredeyse kesinlikle devam etmekteydi. Caesar'ın Kleopatra'ya göstediği ilgi ve alaka oldukça açık bir şekilde görülebiliyordu. Venus Genetrix Tapınağı, yaptırdığı Forum'un odak noktasıydı. Caesar, Kleopatra'nın altından bir heykelinin yapılmasını, tanrıçanın heykelinin yanına konulmasını emretti. (Appianos'un anlatımına göre bu heykel onun zamanında, yüz elli sene sonra, hâlâ aynı yerde durmaktaydı.) Bu süre zarfında Caesar hâlâ Calpurnia'yla evliydi ve Plutarkhos'a göre karı koca hâlâ aynı yatağı paylaşmaktaydı. Caesar'ın onu aldattığından ve nehrin diğer tarafında yaşayan kraliçenin onun metresi olduğundan Calpurnia'nın mutlaka haberi olmalıydı. Roma'yı ziyareti sırasında Kleopatra, Roma'nın ileri gelenleri tarafından sıklıkla ziyaret edilmekteydi. Bunların bazıları kraliçeden bir hediye koparmak, bazıları Mısır'daki iş ortaklarının adına ricada bulunmak, diğer bazıları ise Caesar'ın gözüne girmek için bunu yapıyordu. Bir anlatıma göre Kleopatra, kendisini ziyaret eden Cicero'yu bozmuştur. Her ne kadar bu durum, ünlü devlet adamının kraliçenin kibrinden yakınmasına sebep olmuşsa da asıl önemli nokta bu ziyareti gerçekleştirmiş olmasıdır.[8]

Caesar'a bahşedilen payelerden en azından bir tanesinin oğluna ve torununa miras kalacağı açıkça belirtilmişti fakat Caesar'ın oğlu, en azından meşru oğlu bulunmamaktaydı. Tek kızı ölmüş, erkek olup ol-

madığı bilinmeyen torunuysa kızının ölümünden birkaç gün sonra hayata veda etmişti. Kleopatra doğurduğu çocuğa Caesar'ın izniyle Caesarion ismini vermişti. Çocuğun doğum tarihi tam olarak bilinmiyor ama büyük ihtimalle MÖ 46'nın son aylarında doğmuştu. Büyük ihtimalle Kleopatra ile birlikte çocuk da Roma'ya gelmişti fakat buna rağmen Caesar'ın çağdaşı kaynaklarda adı geçmemektedir. Hatta bu durum çocuğun diktatörün oğlu olmadığı, Octavius'un Caesar'ın tek varisi olarak üstünlüğüne gölge düşürmek için Antonius ve Kleopatra tarafından ortaya çıkarıldığı gibi spekülasyonlara yol açmıştır. Bu görüşü destekleyen delillerden en basiti Caesar'ın üç evlilik ve sayısız ilişki sırasında Iulia'dan başka çocuğu olmamasıdır ki bu bahsedilen dönemden yaklaşık otuz sene önce gerçekleşmişti. Yüz sene sonra yaşamış olan Galyalı aristokratlardan birinin Caesar'ın soyundan geldiği iddiasının gerçekliği de tartışmaya açıktır. Yine de Caesar'ın Pompeia ile evliliğinin belki de mutlu bir evlilik olmadığı için boşanmayla sona erdiğini ve Calpurnia ile evli olduğu sürenin çoğunda görev başında bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Roma eyaletlerinde vali olarak görev yapan senatörlerin eşlerini de birlikte götürmeleri pek duyulmuş bir şey değildi ve bu yüzden çocuk yapmak için büyük ihtimalle fırsat bulamamışlardı. Yine de Antonius ve Kleopatra'nın Caesar hayattayken adı hiç duyulmamış bir çocuğun Caesar'ın oğlu olduğuna herkesin inanmasını beklemeleri pek olasılık dahilinde olmadığından, çocuğun MÖ 44'ten önce Roma'da bulunduğunu varsayabiliriz. Çocuğun Caesar'ın oğlu olup olmadığını kesin olarak bilemeyiz; Kleopatra hakkında bu soruya cevap verebilecek kadar bilgi sahibi değiliz. Antik kaynakların çoğu Caesarion'un diktatörün oğlu olduğu kanısındadır ama bunlar Caesar'ın ölümünden uzun bir süre sonra kaleme alınmıştır. Suetonius'a göre Caesar'ın ölümünden sonra onun kıdemli yardımcısı ve sırdaşı olan Gaius Oppius bu iddiayı yalanlayan bir kitap yazmıştı.[9]

Bütün veriler dikkate alındığında Caesarion'un Caesar'ın oğlu olması kuvvetle muhtemeldir; en azından Caesar'ın kendisi buna inanıyordu. Buna rağmen daha çocuk yaştaki Caesarion hem gayri meşruydu hem de Roma vatandaşı değildi. Hayatının son aylarında yazdığı vasiyetinde Caesar bu çocuktan bahsetmeyecekti bile. En yüksek mertebe, kız kardeşinin torunu olan ve son zamanlarda ilgi göstermeye başladığı Gaius Octavius'a verilmişti. İleride İmparator Augustus olarak hüküm sürecek

olan bu çocuğun yeteneklerini Caesar büyük ihtimalle fark etmişti. Aynı ismi taşıyan babası, zamanında *praetor* olarak görev yapmış fakat MÖ 59'da vefat etmişti. Octavius daha on iki yaşındayken Caesar'ın kızının cenazesinde halka hitap etmişti. MÖ 47'de Caesar genç adamı başrahipler arasına, Domitius Ahenobarbus'un Pharsalos'ta ölümüyle boş kalan makama kabul etmişti. Bu durum böylesine genç biri için benzeri görülmemiş nitelikte bir şerefti. Octavius'un İspanya'daki seferlerde Caesar'a eşlik etmesi planlanmıştı fakat bozuk sağlığından dolayı ancak savaş bittiğinde diktatöre katılabilmişti. Vasiyette Octavius, Caesar'ın varisi ve yasal oğlu ilan edilmiş olsa da Mart *Ides*'inden (Caesar'ın öldürüldüğü gün) önceki önemini abartmamak gerekir. Gençliğinin ve bir "yeni adam"ın oğlu olmasının yanı sıra, kamusal alandaki görev ve yetkileri kısıtlıydı. Marcus Antonius ile Dolabella, Caesar'ın gözdeleri arasında çok daha yüksek mevki sahibiydiler. Antonius ile Caesar MÖ 45'te buluştuklarında atlarını yan yana sürmüş, Octavius ise Decimus Brutus ile birlikte arkadan gelmişti. MÖ 44'te Antonius, Caesar'la birlikte konsül olarak görev yapmaktaydı fakat Antonius ile Dolabella arasındaki düşmanlık, Caesar'ın Roma'dan ayrılırken Dolabella lehine bu görevi bırakma planını bozmaktaydı. Caesar'ın vasiyetindeki Octavius'u evlat edindiği maddesi yaygın olarak bilinmiyordu. Eğer diktatör doğal nedenlerden dolayı ölseydi genç adama büyük ihtimalle sadece malı ve mülkü miras kalacaktı. Özellikle de diktatöre yakınlığıyla bilinen çok sayıda kişi göz önünde bulundurulduğunda Caesar'ın yetki ve payelerine nail olamayacaktı. Ne Antonius, ne de Dolabella konsüllük mevkisi için gereken yaşa ulaşmış olmalarına karşın kamu hayatında büyük bir yer edinmişlerdi.[10]

Gracchus kardeşlerin monarşi (*regnum*) arzuladığından şüphelenilmişti ve ortalıkta Tiberius Gracchus'a Anadolulu bir kral tarafından *diadem* gönderildiği yönünde söylentiler dolanıyordu. Son kral sürgün edilip Cumhuriyet kurulduğundan beri Roma aristokrasisi monarşik düzenden ölesiye nefret ediyordu ve politik polemik bağlamında kişinin rakibini kral olmayı arzulamakla suçlaması sık rastlanan bir durumdu. Diktatörün sahip olduğu yetki aslında krallarınkinden pek farklı değildi ve bunlara yenilerini de ekleyen Caesar fiilen monarşik bir düzen kurmuştu. Bunun yanı sıra Alba Longa kralları gibi giyiniyordu. Hellenistik dünyada hükümdarlar hem kral, hem de tanrıydı; bazıları

Caesar'a bahşedilen tanrısal veya yarı-tanrısal payelerin resmen krallık kurmak yönündeki ilk adımlar olduğunu düşünüyordu. MÖ 44'ün ilk aylarında Caesar'ın kendisini resmen kral ilan edip etmeyeceği sorusu ortaya konulmuştu. MÖ 44'ün Ocak ayında Roma'nın hemen dışındaki Albanus Tepesi'nde geleneksel Latin festivalini kutladıktan sonra Senato tarafından kendisine tanınan *ovatio* (zafer alayının daha düşük prestijli bir modeli) töreni düzenleme hakkına dayanarak şaşaalı bir alayın eşliğinde Roma'ya girdi. Gösteri sırasında kalabalığın bir kısmı tezahüratlarında ona kral diye hitap etti. Kral sözcüğünün Latincesi *rex*ti fakat bu aynı zamanda bir ailenin (Marcius Rex) ismi olduğundan işi şakaya vuran diktatör, "Rex değil, Caesar" olduğunu söyleyecekti. Bundan birkaç gün önce Gaius Epidius Marullus ve Lucius Casetius Flavus adlı iki tribün Forum'daki heykellerin üzerinden kraliyeti simgeleyen *diadem* veya benzeri başlıkların alınmasını emretmişti. İkili şimdi de bu tezahüratı başlatan kişinin tutuklanmasını emretti. Caesar bu işe sinirlenmişti; tribünlerin kendisine çamur atmak için işin içine monarşiyi soktuğundan şüpheleniyordu. Caesar'ın bu yaptırımı protesto etmesi üzerine trübünler diktatörün kendilerini görevlerini yerine getirmekten alıkoyduğu yönünde bir bildiri yayımladılar. Senato'yu toplayan Caesar ikiliyi kendisini ya hakareti sineye çekmeye zorlamakla veya tabiatına aykırı olarak sert davranmaya itip onu çaresiz durumda bırakmakla suçladı. Senatörlerden birinin ölüm cezasını teklif etmesine karşın diktatörün isteği bu değildi ve başka bir tribünün önerisi sonucu görevden alınmaları onun için yeterliydi. Caesar, Flavus'un çok sayıda yetenekli oğula sahip babasından oğlunu evlatlıktan reddetmesini istedi fakat bunu yapmayı reddettiğinde diktatör konunun üzerine gitmedi. Savaşın başında güya tribünlerin haklarını savunan Caesar, tribünler kendisine karşı çıktığında onları ezip geçmekten çekinmemişti fakat verdiği cezaların Sulla'nınkilerden çok daha yumuşak olduğunu elbette inkâr edemeyiz.[11]

15 Şubat MÖ 44'te Roma, kadim bir bereket festivali olan Lupercalia'yı kutluyordu. *Luperci* adındaki keçi postundan yapılmış bir peştamalın dışında çıplak olan rahipler sokaklardan koşarak geçiyor, karşılaştıkları kişilere keçi derisinden kamçılarıyla hafifçe vuruyorlardı. Kişiye bu şekilde dokunulması, özellikle çocuk yapmaya çalışan veya hamile kadınlar için uğurlu sayılıyordu. Otuz dokuz yaşındaki

Antonius, Iulius ruhban okulunun başı olduğundan bu alaya liderlik ediyordu. Caesar başında çelengi, muzaffer bir generalin erguvan kaftanı, Alban krallarının yüksek çizmeleri ve uzun yenli tüniğiyle kuşanmış bir şekilde altın kaplama makam koltuğunun üstünde gösteriyi izliyordu. Antonius koşarak huzuruna çıktı ve ona krallara özgü *diadem*i sunarak bunu kabul edip kral olması yönünde ısrarda bulundu. Kalabalığın uğultusu bıçakla kesilmiş gibi durmuştu. Caesar bu payeyi reddettiğinde büyük bir tezahürat başladı ve Antonius'un bu öneriyi tekrarlamasına rağmen Caesar'ın yeniden reddetmesi üzerine daha da güçlendi. Roma'nın sadece tek bir kralı olduğunu söyleyen Caesar *diadem*in Capitolinus Tepesi'ndeki Jüpiter Tapınağı'na gönderilmesini emretti. Bu gösterinin önceden ayarlanmış olmadığına inanmamız beklenemez; elbette Antonius'un ne derece doğaçlama yaptığını bilemeyiz. Duruma eleştirel yönden bakanlar, Caesar'ın aslında bu payeyi kabul etmek istediği, kalabalığın tepkisi daha olumlu olsaydı bunu yapacağı iddiasındaydılar. Eğer öyleyse, bunu yapmak için en iyi yol bu değildi; kendisine daha önce bahşedilen payelerin hepsi önce Senato'da önerilmişti. Böyle bir teklifi reddetmenin şerefine nail olmak ve tribünlerin başlattığı olaylar sonrasında çıkan dedikodulara son vermek istemesi daha kuvvetle muhtemeldir. Parthların sadece bir kral tarafından mağlup edilebileceğini öngören bir kehanetin ortalıkta dolaştığına dair dedikodular yüzünden bu konuda başarısız oldu. Kâhinler kurulunun üyesi olan Cicero, daha sonraları böyle bir kehanetin bulunmadığını bildirse de çok sayıda kişinin dedikodunun doğruluğuna inanması zamanın ruhuna ayna tutar. Bunun yanı sıra Caesar'ın Senato tarafından İtalya dışında her yerde kral ilan edileceği söylentisi yayılmıştı. Caesar yetki bakımından halihazırda fiilen *regnum* sahibiydi fakat o dönemden günümüze ulaşan hiçbir kaynakta kral payesini de arzuladığından bahsedilmemektedir. Döneminden daha sonra kaleme alınan kaynaklar bile bunun doğruyu yansıtmadığı ve dedikodudan ibaret olduğu görüşündedir. Gençliğinde Bithynia'da, kısa süre önce de Mısır'da Hellenistik monarşilere tanık olmuştu fakat belki de Kleopatra'dan etkilenerek böyle bir geleneği Roma'da uygulamayı düşündüğüne dair hiçbir veri bulunmamaktadır. Cumhuriyet'in içindeki konumu şahsına özgüydü ve krallığı miras bırakacağı bir halefi yoktu.[12]

Komplo

Caesar'a suikast planına nihayetinde altmış kadar senatör dahil olmuştur. Birkaç senedir benzer komploların haberleri ortalıkta geziyor olsa da sonunda bir şey çıkmamıştı. MÖ 44'e kadar İspanyol destek birliklerden oluşan muhafızlar tarafından korunan Caesar, Senato kendisine sadakat yemini edip senatör ve atlı sınıfından korumalar önerdikten sonra halkın önünde bu askerlerin görevine son vermişti. Kriz zamanlarında benzer gruplar oluşturulabiliyordu (MÖ 63'te Cicero'ya silahlı atlılar eşlik etmişti) fakat bu sefer durum tasarı aşamasında kalmıştı. Komplocuları suikastı işlemeye iten nedenler son derece farklıydı fakat ortak noktaları Caesar'ın ele geçirdiği gücün özgür bir cumhuriyetle bağdaşmadığı fikrinde olmalarıydı. Sınırlı bir dönem boyunca seçilen *magister*ler devlete liderlik, tartışmaları şeffaf bir şekilde sürdüren ve seçkin eski *magister*lerin öne çıktığı Senato'ya ise kılavuzluk etmeliydi. Caesar'ın yönetimi altında kararların çoğunluğu kapalı kapılar ardında, diktatör ve yakın danışmanları tarafından alınıyordu; her ne kadar bu kararlar çoğunlukla iyi olsalar da Cumhuriyet'in böyle işlememesi gerekiyordu. Kriz zamanlarında ülkenin normal işleyişine ara verilmesi teamüle uygundu ama bunun tehlike ortadan kalkana kadar kısa bir süre boyunca böyle olması öngörülüyordu. Sulla'nın zirveye çıkışı Caesar'ınkinden çok daha kanlı olmuştu ancak sonunda diktatörlükten istifa etmişti. Caesar'ın onu örnek almaya çalışmadığı ortadaydı ve kendisine ebediyen diktatörlük bahşedilmesi gücünün kalıcılığını gözler önüne seriyordu. Değişen Cumhuriyet içinde aristokratları hoşnutsuz kılan Caesar'ın ne yaptığı değil, bunu nasıl yaptığıydı. Caesar da bunu biliyor, geleneksel anayasaya sadık kaldığı izlenimini vermek için durmadan uğraşıyordu. *Magister*leri atamak yerine sadece öneriyordu. Senato buluşmaya ve tartışmaya devam ediyor, Caesar'a bahşedilen payeler ilk burada öneriye sunuluyordu. Buna ilaveten mahkemeler de işleyişine devam etmekteydi ve Caesar yasayı harfi harfine uygulamakla ün kazanmıştı. Bir keresinde, bir önceki gün kocasından boşanan bir kadınla evlenen eski bir *praetor*un evliliğini hükümsüz kıldı. Sulla'nın jürilerin üçte birinin *tribunii aerarii* arasından seçilmesi yönündeki kararını yürürlükten kaldırdığından jüriler artık sadece senatörler ve atlılar arasından seçiliyordu.[13]

Cazibesine ve kibarlığına rağmen Caesar, sabırsızlığıyla ve bazen öfkesine hâkim olamamasıyla da ünlüydü. Son on dört yıl boyunca zamanının çoğunu başkumandan olarak geçirmişti; otoritesi herkesinkinin üstündeydi. Sefer planlayan, orduya komuta eden, eyaletlerin ve MÖ 49'dan sonra hızla büyüyen imparatorluğun idaresiyle ilgilenen Caesar sürekli meşguldü. Bunun yanı sıra başında bulunmadığı takdirde işlerin sarpa sarmaya yatkın olduğunu yıllar önce öğrenmişti. Uzun zaman boyunca dinlenme şansı olmamıştı ve bu durum hayatının son ayları için de geçerliydi. Meşguliyeti bir yana, komutayı elinde tutmaya alışkın olan Caesar, kamu hayatının zaten içi artık son derece boş olan ağır ve faydasız geleneklerinden bıkmıştı. MÖ 45'in son veya 44'ün ilk aylarında Senato bahsedilen payelerden çoğunu Caesar'a bahşetmek için toplandı. Konunun özgürce tartışıldığı izlenimini yaratmak isteyen Caesar, orada değildi. Toplantının sonunda tüm Senato konsül Antonius'un liderliğinde (olay MÖ 45'te gerçekleşmişse onlara Fabius ile Trebonius önderlik ediyor olsa gerek) kararlarını Caesar'a bildirmeye gitti. Caesar Rostra'da veya Venüs Tapınağı'nın önünde bulunan henüz tamamlanmamış Forum'undaki makam koltuğunda günlük işlerini görmekteydi. Bu payeler kendisine açıklandığında ayağa kalkmadı. Konsüllere ve senatör zümresine karşı saygıda kusur ettiği yönünde yorumlanan bu durum hoş karşılanmamıştı. Aslında diktatör olarak rütbece konsüllerden üstün olması, istemediği takdirde ayağa kalkmasının gerekmediği anlamına geliyordu fakat bu davranışı senatörleri öfkelendirmişti. Bir rivayete göre ayağa kalkmaya başlamış ama astlarına bu kadar saygı göstermesinin kendisine yakışmayacağına inanan Balbus onu durdurmuştu. Başka bir kaynaksa bu olayı Caesar'ın sara krizinin başlamak üzere olduğunu hissetmesine yorar; bunlar çoğunlukla başının dönmesine ve bağırsaklarının boşalmasına yol açtığından halkın önünde kendisini rezil etmek istemiyordu. Ancak böyle bir olay gerçekleşmedi. Caesar'ın işleri bitince zorluk çekmeden yürüyerek evine gittiğinden bahsedilmiştir. Senatörlere cevabı aslında son derece ılımlıydı. Kendisine önerilen payelerden çoğunu aşırı bulduğu için reddetmiş ve sadece bir kısmını kabul etmişti. Cassius'un da aralarında bulunduğu az sayıda senatör bu payelerin bahşedilmesine Senato'da karşı çıkmasına rağmen bu şahıslara karşı herhangi bir yaptırım uygulanmadı. Tasarıları destekleyen senatörler ise Caesar'ın kendilerine gereken saygıyı göstermediği

fikrine kapılmış ve olay gereksiz yere büyütülmüştü. Bunun yanı sıra Caesar'ın Lupercalia festivalinde konsül Antonius huzuruna çıktığında ayağa kalkmamış olmasından kimsenin bahsetmemesi ilgi çekicidir.[14]

Caesar'ın en yakın müttefikleri bile Cumhuriyet'in fiilen tek bir kişi tarafından kontrol edilmesinden hoşnut değildi. Bunların arasında öldürülmesinden sonra ona bağlı kalmaya devam edenler de vardı. Yine de tüm bu hoşnutsuzluğa rağmen çok sayıda senatör duruma adapte olmuştu. Lütuflar ve imtiyazlar hep Caesar'a bağlı olduğundan, yandaşlarına karşı yükümlülük altındaki senatörler bunları elde etmek için diktatörün (veya onun üzerinde nüfuzu olduğuna inanılan arkadaşlarının) huzuruna çıkıyordu. Politik özgürlükler kısıtlanmış olmakla beraber, senatörlerin hayatının bu kısmı aynı şekilde devam etmekteydi. Suikast planına çok sayıda kişi dahildi, fakat buna rağmen Senato'nun sadece yüzde yedisi katılmıştı. Komplocuların çoğu içsavaş sırasında Caesar'ın yanında yer almıştı ve birçoğu yüksek rütbe sahibiydi. Gaius Trebonius uzun zaman Galya'da *legatus* olarak görev yapmış ve içsavaş sırasında Massilia kuşatmasına komuta etmişti. Caesar'ın MÖ 45'te İspanya'dan dönüşünde *suffectus* (bir *magister* öldüğünde veya istifa ettiğinde yerine atanan kişiye verilen rütbe) konsüllükle ödüllendirilmişti. Sempronia'nın oğlu olan ve Catilina komplosuna derinden bulaşan Decimus Iunius Brutus da Galya'da üstün hizmetleriyle öne çıkmıştı. Caesar kendisine son derece düşkündü ve MÖ 42'de onu konsül yapmayı planlıyordu. Bunun yanı sıra vasiyetinde ona yer vermişti. Servius Sulpicius Galba, Galya Savaşı'nda görev yapan *legatus*lardan bir diğeriydi fakat Caesar'a olan yakınlığından dolayı MÖ 49'daki konsüllük seçimlerinde başarı sağlayamamış, bu yüzden Caesar'a kin gütmüştü. Hayal kırıklığına uğrayan senatörlerden bir diğeri de güvenilir biri olmadığından dolayı Caesar'ın eyalet komutası vermeyi reddettiği Lucius Minucius Basilus'tu. Adı pek bilinmeyen komplocular da dahil olmak üzere bu şahısların hepsi içsavaş sırasında kazanan tarafı seçerek çıkar sağlamıştı. Buna rağmen aralarından çoğu yeterince nemalanmadıkları ve Caesar'sız bir Cumhuriyet'i tercih ettikleri fikrine ulaşmıştı. Bazıları bu karara uzun bir süre önce varmıştı. Yaklaşık bir sene önce Trebonius, Marcus Antonius'u benzeri bir komploya katılmaya davet etmişti. Bu sırada Antonius ile Caesar'ın arası zaten açıktı. Buna rağmen Antonius bu daveti reddetmiş ve Caesar'a sadık kalmıştı

fakat belki de daha ileri gideceğini düşünmediğinden bu komplodan diktatörü haberdar etmemişti.[15]

Komplocuların arasında Caesar'ı uzun zamandır destekleyenler bulunmasına rağmen komplonun elebaşları iki eski Pompeius yanlısıydı: Brutus, Pharsalos'tan sonra teslim olmuş ve Caesar üzerindeki nüfuzu muzaffer generalin Cassius'u da affetmesi için yeterli olmuştu. İki senatör MÖ 44'te *praetor* olarak görev yapmıştı; Brutus'un konsüllüğe ulaşmasına kesin gözüyle bakılıyordu. Plutarkhos'un iddiasına göre Cassius, kendisine Caesar tarafından yüksek prestijli şehir *praetor*luğu görevi verilen Brutus'u kıskanıyordu. Diktatörün bu görevi Cassius'un hak ettiğini fakat Servilia'ya olan düşkünlüğü yüzünden Brutus'a vereceğini belirttiği söylenir. Başka kaynaklarda bu anlaşmazlığın daha eskiye dayandığı ve Caesar'ın, Cassius'un oyunlarda kullanmak için topladığı hayvanlara el koymasıyla başladığı anlatılır. Gaddar Gnaeus Pompeius'un teşkil ettiği tehdit ortadan kalktığından beri Cassius, zamanında "tecrübeli ve merhametli efendimiz" diye bahsettiği Caesar'dan soğumuştu. Cassius, Brutus'un üç kız kardeşinden biri ve Caesar'la ilişkiye girdiğine dair dedikoduların odağı olan Iunia Tertia'yla evliydi. Bu hikâyenin uydurma olması kuvvetle muhtemel olup, elimizdeki kaynakların hiçbirinde aralarındaki düşmanlıkta bunun bir payı olduğundan bahsedilmez. Annesiyle Caesar arasındaki ilişkiden kesinlikle haberdar olan Brutus için bile bu dedikoduların yaptıklarına bir etkisi olmamıştı. İmzasız yazılardan ve duvarlara yazılan "Brutus uyuyor mu?" sloganlarından etkilenen senatör, komploya son katılanlardan biriydi. Roma'nın son kralı, Brutus adlı biri tarafından tahttan indirilip sürgüne gönderilmişti ve Brutus'un ailesi soylarını bu kişiye dayandırıyordu fakat Romalılar arasında bile çok sayıda kişi bu iddianın doğruluğuna inanmıyordu. Felsefe, özellikle de katı bir görev anlayışına sahip Stoacılık konusunda son derece bilgili olan Brutus, Hellenistik edebiyatta tiranları öldürenlere yapılan övgülerin de farkındaydı. Dayısı Cato'ya adeta tapıyor olması da ailesi yönünden hissettiği baskıyı artırıyordu. Dengesiz biri olmasına karşın karısı Porcia son derece kuvvetli bir kişiliğe sahipti; kocasına komplo hakkında kendisine güvenebileceğini söylediğinden ve acıya dayanıklı olduğunu ispatlamak için baldırına bıçak sapladığından çok sayıda kaynakta bahsedilmektedir. Brutus'un komploya katılmasında suçluluk duygusunun da payı olmuştu: Kahramanı Cato, kendisi teslim olduk-

tan sonra uzun süre savaşmaya devam etmişti. Dayısı Utica'da kendi elleriyle bağırsaklarını dışarı dökerken kendisi Caesar'ın adına Gallia Cisalpina'da valilik yapıyordu. Diktatörlükten çıkar sağlamaya devam edeceği açıktı. Caesar'ın bir keresinde belirttiği gibi "Brutus ne arzuluyorsa, ölesiye arzulardı"; dolayısıyla Brutus'un takıntılı bir kişiliğe sahip olduğu söylenebilirdi. Komploculara katılmaya karar verdiği anda son derece kararlı bir şekilde yapacağı işe yoğunlaşmıştı. Dayısı ve karısının nüfuzunun yanı sıra aile isminin baskısı onu motive ediyordu fakat onu komploya katılmaya iten en büyük etken özgür bir Cumhuriyet'te tek bir kişinin bu kadar güce sahip olmasının yanlış olduğu yönündeki inancıydı. Şahsi nedenleri ne olursa olsun Cassius da aynı şeye inanıyordu.[16]

Komplocular özgürlükten bahsediyor, buna ulaşmanın tek yolunun Caesar'ı öldürmek olduğunu söylüyorlardı. Çoğu, belki de hepsi, Cumhuriyet'in çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri inancındaydı. Caesar'ın ölümüyle devletin kurumları düzgün şekilde işlemeye devam edecek, Roma'ya yeniden Senato ve özgürce seçilen *magister*ler yön verecekti. Ana amaçlarının bu olduğunu göstermek için diktatörün dışında, yakın arkadaşı konsül Marcus Antonius da dahil olmak üzere kimseyi öldürmemeye karar verdiler. Bunu kabul etmeye onları olaya pragmatik yaklaşan bazı komploculârın ısrarına karşı çıkan Brutus'un ikna ettiği söylenir. Grubun içinde, özellikle de Roma'nın elit zümresi arasında en büyük şöhrete sahip kişi kendisiydi. Her ne kadar bu senatörler Cumhuriyet için doğru olanı yaptıklarına inansalar da aynı zamanda böyle bir icraatın getireceği şan ve şöhreti arzuladıkları açıktır. Bunun yanı sıra komplonun elebaşıları, özellikle de Cassius, Marcus ve Decimus Brutus, Trebonius ile Galba gibi en seçkinleri, başarılı oldukları takdirde bundan politik anlamda büyük çıkar sağlayacaktı. Caesar'a en sadık senatörlerin, diktatörün ölümü sonrasında önü kesileceğinden Cumhuriyet'e kılavuzluk edecek senatörler arasında ilk sırada onlar yer alacaktı. Hem Marcus hem de Decimus Brutus bu kararla konsüllükten feragat etmiş oluyorlardı fakat ikisi de Caesar'ın ölümü sonrasında bu makama seçileceklerinden emindi. Caesar tarafından hayal kırıklığına uğratılanlar arzu ettikleri makam ve mevkileri elde edecekti. Özgürlük ve Cumhuriyet'in yeniden kurulması demek seçkin ailelerin yeniden üstünlük sağlaması, seçmenlere rüşvet verip eyalet sakinlerinin üzerinden para kazanmalarına yeniden izin verilmesi anla-

mına geliyordu. Çok sayıda kişi tarafından saygıyla karşılanan Brutus, Shakespeare'in hakkında yazdığı "Romalılar'ın en asili" dizesini hak ediyordu. Buna rağmen temsilcilerine, kanunen izin verilenin dört katı (% 48) gibi akılsızca bir faizle kendisine borçlanmış olan Girit'teki bir topluluktan, ne pahasına olursa olsun parasını almalarını emrettiğini biliyoruz. Komplocuların inandığı Cumhuriyet, elit senatör zümresinin üstünlüğünü savunan bir düzendi. Toplumun geri kalanıysa bu düzene artık eskisi kadar inanmıyordu.

Suikast

Caesar'ın 18 Mart'ta Roma'dan ayrılmayı planladığını ve birkaç sene boyunca şehirden uzak olacağını bilen komplocular hızla harekete geçmeye karar verdi. Caesar'ın Flavus ile Marullus'a karşı tepkisi ve Lupercalia festivali sırasında yaşananlar onları yüreklendirmişti. Cicero daha sonraları Caesar'ın asıl katilinin krallığın gölgesini diktatörün üzerine düşüren Antonius olduğunu söyleyecekti. Caesar'ın başkenti İskenderiye'ye, hatta Troya'ya taşımayı planladığı yönündeki çılgın dedikoduların da bu olaylarda büyük bir payı vardır. Helvius Cinna adlı tribünün, bir varis sahibi olsun diye Caesar'ın istediği kadar kadınla evlenebileceği yönünde bir yasa çıkarmayı planladığını arkadaşlarına anlattığı iddia ediliyordu. Cinna, Caesar'ın cenazesini izleyen günlerde linç edildiğinden bu dedikodunun doğru olup olmadığını bilmiyoruz. İnsanların inanmadıkları dedikoduları bile birbirleriyle paylaşmaları elbette sık rastlanan bir durumdur. Diktatörün Roma'dan ayrılacağını bilen komplocular, Caesar'ın Senato'da bulunacağı 15 Mart günü saldırmaya karar verdiler; böyle bir toplantıda korunmaya fazla dikkat etmeyeceği ve yanına yaklaşılmasının daha kolay olacağı görüşündeydiler. Komplo hakkında rapor ve dedikodular diktatörün kulağına ulaşsa da bunlar son derece muğlaktı ve Antonius ile Dolabella gibileri suçlamaktaydı. Caesar bu söylentilerin hiçbirine inanmadı fakat rivayete göre ortak noktaları çılgın yaşam tarzları olan Antonius ile Dolabella yerine sıska Cassius'tan şüphelenmeye daha yatkın olduğunu söylemişti. Anlatılanlara göre başka bir seferse Brutus'un, kendisinin ölmesi için sabırsızlanmayacak kadar makul biri olduğunu söylemişti. [17]

Son derece mantıklı biri olan Caesar, Roma'nın kendisine ihtiyacı olduğu hükmüne varmıştı, çünkü onsuz yine bir içsavaşın içine sürüklenecekti. Caesar bir diktatör olmanın yanı sıra fiilen hükümdardı fakat hiçbir zaman gaddar olmadığı gibi yetkilerini çoğunluğun yararına kullanmıştı. Yüzyıllardır olduğundan daha iyi idare edilen Cumhuriyet'te her ne kadar işler geleneklere uygun yürümüyorsa da barış hüküm sürüyordu. İşlerin geleneklere uygun olarak yürümemesi, Cumhuriyet'in boş bir isimden ibaret olduğunu söyleyen Caesar için pek bir önem teşkil etmiyordu. Öte yandan bu kadim ideallerin başkaları için önemini kavramamış veya hükmünün getirdiği faydaların geçmişe yönelik herhangi bir nostaljiyi ortadan kaldıracak kadar büyük olduğunu hissetmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Caesar yakın destekçilerinin ısrarlarına rağmen yeniden bir koruma ekibi oluşturmaya veya güvenliği için başka önlemler almaya yanaşmamış, hayatının geri kalanını yakın koruma altında geçirmek istemediğini söylemişti. Yıllar boyu devam eden hummalı çalışmalarının getirdiği yorgunluğun yanı sıra Cumhuriyet'i ve eyaletlerinin işleyişini sağlamak için sarf ettiği bitmez tükenmez çaba, onu belki de bunları umursamayan bir ruh hâline sokmuştu. Onun için kamu hayatının tabiatı değişmişti; Pompeius, Crassus ve hatta Bibulus gibi kuşağının büyük isimleriyle arasındaki rekabet ortadan kalktığından beri geriye sadece yerine getirilmesi gereken vazifeler kalmıştı. Şüphe götürmez bir zafer kazanmış, Cumhuriyet'in en önde gelen şahsı olmuştu; şanı, şöhreti ve başarıları Roma'nın gelmiş geçmiş tüm büyük isimlerini geride bırakıyordu. Rekabet edebileceği bir tek kendisi kalmıştı. Buna rağmen görevini her daim ciddiye almış olan Caesar kendisini büyük bir şevkle Roma'yı ihya etmeye adamıştı. Dacialılar ve Parthlara karşı çıkılacak seferler onun şanına şan katacaktı (düşman yabancı olduğundan bu şan muğlaklıktan uzak olacaktı); en katı eleştirmenleri bile bu savaşların Roma'nın gücünü öğrenmesi gereken devletlere karşı olduğunu inkâr edemezdi. Caesar'ın yorgun düşmüş ve zaferini biraz boş bulmuş olması da mümkündür. Büyük ihtimalle ölümden korkmuyordu fakat bu ölmeyi istediği anlamına gelmez. Yeni düzen başarı sağlayacaksa bu kalıcı bir korku sayesinde değil, insanların kabul ve rızası sayesinde olacaktı. Dolayısıyla yeni düzenin alternatiflerden daha iyi olduğuna insanları ikna etmesi gerekiyordu. İçinde hem düşmanlarının hem de müttefiklerinin bulunduğu kendi sınıfından korkmadığını

göstermesi, kendine güvenini gözler önüne seriyordu. Üstünlüğünün hoş karşılanmadığının farkındaydı fakat bunun en azından kabul edileceğini umuyor, ona sayısız zafer kazandıran talihine, yeteneğine, adaletli yönetimine ve karşısındakilerin pragmatizmine güveniyordu. Seferde geçireceği üç sene ve kazanacağı yeni zaferlerin Roma'nın elit zümresini kendi hâkimiyetine alıştıracağı ve belki de Caesar'ın astlarının çoğundan daha iyi bir efendi olduğuna onları ikna edeceği umudunu taşıyordu. Seferlerden döndüğünde konumunu daha güçlendirmeyi ve yerine bir halef atamayı amaçlayıp amaçlamadığını bilmiyoruz. Seferin en azından bir senesi boyunca Octavius'u süvaribaşı ilan etmek istediği söylenir fakat aynı görevle başka bir şahsın daha ilişkilendirilmesi halefiyet sorusunun cevapsız kaldığı anlamına gelir. Aklında kimsenin olup olmadığını bilmiyoruz; ortada henüz kesin bir plan bulunmuyor olması kuvvetle muhtemeldir. Caesar MÖ 53-52'nin kış aylarında Galya aristokrasisinin ruh halini yanlış okumuştu. Şimdi aynı hatayı Roma'da da yapacaktı.[18]

Kaynaklarımızda Roma'nın en güçlü şahsını uyaran kehanetlerden bahsedilir. Bunların en ünlülerinden biri, 14 Mart gecesi, Calpurnia'nın, evin alınlığının çöktüğü veya diktatörün cesedini bağrına bastığı bir kâbus görmesidir. 15'inin sabahında ise birkaç kere üst üste kurban kesilmiş fakat güya her seferinde hayırsız alametlerle karşılaşılmıştı. Batıl inançlı biri olmayan eşinin ısrarlarından etkilenen Caesar, evde kalmaya razı oldu. Senato'ya haber yollayarak kendini iyi hissetmediği için o gün kamu işlerine bakamayacağını bildirdi. Rahatsızlanmış olması gerçekten de mümkündür. Haberi Senato'ya iletecek olan Antonius ayrılmadan önce Decimus Brutus diktatörün evine vardı (dostlarından önemli senatörleri sabah karşılaması son derece yaygın olduğundan bunda şaşılacak bir durum yoktu). İkili bir önceki gece Lepidus'un evinde verilen akşam yemeğine katılmış, yemekten sonra sohbet hangi ölümün en iyi ölüm olacağından açılmıştı. O ana kadar sohbete pek katılmayan Caesar, birden pürdikkat kesilerek cevabın ani ve beklenmedik bir son olduğunu söylemişti. Brutus ertesi gün Caesar'ın Senato'ya gitmeme yönündeki kararını değiştirmeyi başardı. Plutarkhos'un iddiasına göre Brutus kâhinlerin sözleriyle dalga geçmiş, Caesar'ı kendisine İtalya dışında krallık önerileceği haberiyle kandırmıştı fakat bu iddianın geç tarihli bir uydurma olması kuvvetle muhtemeldir. Üç gün sonra şehirden ayrılmayı planlayan Caesar'ın Senato'ya gitmesi için çok sayıda sebep

bulunmaktaydı. Olayın detayları ne olursa olsun tahtırevanına binen Caesar, Forum'dan geçerek Pompeius'un inşa ettiği tiyatro kompleksinin parçası olan tapınaklardan birinin önünde toplanan Senato'ya gitti. Caesar, Sulla ve Pompeius'a adanan heykellerin onarılmasını emrederek beğeni toplamıştı. Eski damadının heykelinin gölgesi tartışma boyunca üzerine düşecekti. Evden ayrıldıktan sonra diktatöre önemli bir haber getirdiğini söyleyen bir köle gelmişti. Bu adama evde kalıp diktatörün dönüşünü beklemesi için izin verildi.[19]

Caesar öğlene doğru Senato'ya vardı. Planlarının ortaya çıkacağından korkan komplocular için zaman fazlasıyla yavaş geçiyordu. Decimus Brutus'un dışındaki komplocular Cassius'un reşit olup *toga virilis* giymeye hak kazanan oğlunu bahane ederek erkenden toplanmış, sonrasında tapınağa giderek dışarıda Caesar'ın gelişini beklemeye başlamışlardı. Hançerleri genelde senatörlerin kalemlerini taşıdıkları kılıflarda gizliydi. Pompeius'un tiyatrosunda Decimus Brutus'un sahip olduğu silahlı bir grup gladyatör toplanmış ancak yakın zaman içinde burada oyunlar düzenleneceğinden bu durum fazla dikkat çekmemişti. Kalabalıktan birinin Brutus ile Cassius'u esrarlı bir şekilde selamlaması, ihanete uğradıklarını düşünmelerine yol açtı. Aynı kişinin diktatörün huzuruna çıkıp bir süre de onunla konuşması gerilimi artırmıştı fakat bu kimliği bilinmeyen şahıs sadece Caesar'dan ricada bulunuyordu. Bu sırada Brutus'un hanesinde bir süre kalmış ve komplodan haberdar olduğu bilinen Artemidoros adlı Yunan bir öğretmen Caesar'ın eline bir parşömen tutuşturdu. Nedendir bilinmez, diktatör bunu okumadı. Elimizdeki kaynaklardan hiçbiri durumdan şüphelendiğini işaret etmemektedir; kendisini Mart'ın *Ides*'i hakkında uyaran bir kâhine neşeyle seslenişi Shakespeare'de de karşımıza çıkar: "Mart'ın *Ides*'i geldi işte." "Evet, Caesar ama henüz geçmedi." Tahtırevandan inmesiyle birlikte komplocular Caesar'ı karşıladı. Caesar ve diğerleri içeri geçerken Trebonius (Plutarkhos'un anlatımında Decimus Brutus) Antonius'u bir kenara çekerek onu meşgul etti. Caesar'ın mevkidaşı konsül hem sadık hem de irikıyım biriydi ve normalde diktatörün yanında yer aldığından ona yardım edebilirdi. Tapınağın içindeki senatörler Caesar'ı gördüklerinde ayağa kalktı. Diktatör, kendisi dışındaki tek konsül olan Antonius'un makam koltuğunun yanındaki altın koltuğuna doğru yürümeye başladı.[20]

Toplantı resmen başlamadan önce komplocular Caesar'ın etrafında toplandı. Geçmişte Caesar'ın emrinde görev yapan Lucius Tillius Cimber, belli ki Pompeius yanlılarından biri olan kardeşinin affedilmesi ricasında bulundu. Diğerleri de etrafını çevirdikleri Caesar'dan bu ricayı yerine getirmesini istiyor, ellerine dokunup öpüyorlardı. Publius Servilius Casca Longus, Caesar'ın koltuğunun arkasına geçti. Ricalarından etkilenmeyen Caesar, yumuşak bir ses tonuyla onların söylediklerine karşılık veriyordu. Birden Caesar'ın togasını kavrayan Cimber omuz kısmını yırtarak aşağı çekti. Kararlaştırılan sinyali gören Casca hançerini çekip sapladı fakat heyecandan sadece diktatörün omzunu veya boynunu sıyırmayı başarmıştı. Ona dönen Caesar'ın "Lanet Casca, ne işler çeviriyorsun?" gibisinden bir şey söylediği rivayet edilir. Bazı kaynaklara göre Casca'yı kollarından kavramış, hançerini elinden almaya çalışmıştı. Suetonius'un anlatımına göreyse elindeki kalemi kendisine saldıran senatöre sapladı. Casca, kendisine yardım etmesi için kardeşini çağırdı. Plutarkhos bu çağrıyı özel olarak Caesar'ın da konuştuğu Latince değil, Yunanca yaptığından bahseder. Diğer komplocular da şimdi Caesar'a saldırmaya başlamıştı. Brutus da dahil olmak üzere aralarından birkaçı diktatörün çevresindeki keşmekeş içinde kazara yaralandı. Sadece iki senatör Caesar'a yardım etmeye çalıştı fakat kalabalığın arasından ona ulaşamadılar. Diktatör sonuna kadar saldırganlarla mücadele etti, onlarla boğuşuyor zorlayarak aralarından sıyrılmaya çalışıyordu. Marcus Brutus diktatörü kasıklarından hançerledi. Karşısında Servilia'nın oğlunu gören Caesar'ın direnmeyi bıraktığı ve "Sen de mi, oğlum?" dediği söylenir (Shakespeare'de geçen *et tu Brute*, yani *Sen de mi Brutus* sözü için maalesef doğrudan herhangi bir kaynak bulunmamaktadır). Kafasını *toga*sıyla örten diktatör, Pompeius'un heykelinin dibinde çöktü. Tam tamına yirmi üç yerinden hançerlenmişti.[21]

Saldırı o kadar ani ve beklenmedik olmuştu ki izleyen yüzlerce senatör karşılık bile veremeyecek kadar hayret içinde kalmıştı. Aralarında yaralılar da bulunan, üstü başı dağılmış, kan içindeki senatörlerin arasından sıyrılan Brutus, komplodan haberi olmayan Cicero'ya dizginleri eline almasını söyledi. Fakat ünlü hatip de dahil olmak üzere paniğe kapılan tüm senatörler olabildiğince hızlı şekilde olay mahallinden kaçtılar. İstedikleri tepkiyi alamayan komplocular yine de hep birlikte tapınaktan çıktılar ve normalde azat edilen kölelerin taktığı ve komp-

locuların Cumhuriyet'e kazandırdıkları özgürlüğü simgeleyen şapkayı üzerine astıkları bir sırık eşliğinde Capitolinus Tepesi'ne doğru yola çıktılar. Antonius hâlâ saklanıyordu. Kölelerinden üçü tapınağa girmeye cüret edene kadar Caesar'ın naaşı orada kaldı. Köleler Caesar'ın cesedini tahtırevanına koyup evine götürdü. Tüm Roma hayretler içindeyken iki taraf arasında garip bir ateşkes var gibiydi. Sonunda Capitolinus Tepesi'ne giden Cicero, komplocuları kutladı ama Brutus ile Cassius'un Forum'daki Rostra'dan hitap ettiği halk hiçbir coşku emaresi göstermiyordu. Hem Antonius hem de şehrin hemen dışındaki birliklere komuta eden Lepidus hâlâ hayattaydı. İkili bir süre için komploculara karşı çıkmadı. Antonius onlarla kapalı kapılar ardında buluşacak, ertesi gün de Senato'da alenen görüşecekti. Bu toplantıdan Caesar'ın yasalarının ve tayinlerinin hepsinin geçerli olduğu kararı çıktı; komplocular da dahil olmak üzere çok sayıda senatör bu yaptırımlardan çıkar sağlamıştı.

Bu uzlaşı havası çerçevesinde Senato Caesar adına 18 Mart'ta Forum'da halka açık bir cenaze töreni düzenledi. Antonius'un emri üzerine Senato tarafından Caesar'a verilen payeler ve senatörlerin tümü tarafından diktatöre edilen bağlılık yemini teşrifatçı tarafından okundu; ardından konsül halka hitap etti (Shakespeare'in ünlü dizeleri Roma hitabet sanatının etkisini başarılı bir şekilde yansıtır). Ayrıca Tiber kıyısındaki geniş bahçelerini Roma halkına bağışlayan ve her vatandaşa 300 *sestertius* (75 *denarius*) bırakan Caesar'ın vasiyeti de okundu. Parçalanmış, kanlı mor kaftanı halkın önünde sergileniyordu. Bazı kaynaklara göre yaralarını gösteren balmumundan bir heykeli bile yapılmıştı. Büyük bir kalabalık toplandı. Cicero daha sonra toplanan bu kalabalığın şehrin ayaktakımından ibaret olduğunu iddia etmiş ve bu iddia politik rakipler tarafından sıklıkla kullanılmış olsa bile her kesimden insanın Caesar'ın cenaze törenine katıldığı açıktır. *Magister* ve eski *magister*lerden oluşan bir grup kızının Campus Martius'taki mezarının yakınlarında yakmak üzere naaşı kaldırmaya başladı. Öfkeli kalabalık bunu kabul etmedi. Kahramanları Clodius nasıl Senato Binası'nda yakıldıysa Caesar da şehrin kalbinde, Forum'da yakılacaktı. *Magister*ler tarafından kullanılan sıralar parçalanıp ateş yakıldı. Halk kendini kaybetmişti. Caesar'ın zaferlerini ve mevkisinin alametlerini kuşanmak üzere kiralanmış aktörler bunları üstlerinden söküp parçalıyor ve ateşe atıyorlardı. Kıdemli askerleri silah ve zırhlarını, kadınlar en pahalı mücevherlerini alevlere

fırlattı. Halkın bazen Caesar'ı protesto ettiği olmuştu ama bu hep belli sorun ve şikâyetlerle ilgili protestolardı. Kariyeri boyunca sadece küçük bir zümreyi gözetmeyip halkın genelinin yararına yaptırımlarda bulunan Caesar'a karşı besledikleri sevgi biraz olsun azalmamıştı. MÖ 49'da İtalya halkının çoğunluğu Caesar'a karşı silaha sarılmayı reddetmişti. Onlar, diktatörün senatör sınıfına dahil düşmanlarının aksine Caesar'ı içsavaş sırasında da o anda da Cumhuriyet düşmanı olarak görmemişlerdi ki zaten bu terim farklı insanlar için farklı anlamlar taşıyordu. Cenazeden sonra kalabalık komploya karışanların ve onları destekleyenlerin evlerine saldırdı. Diktatörün sadık destekçisi Helvius Cinna, onu Caesar'ın önde gelen muhaliflerinden Cornelius Cinna'yla karıştıran bir güruh tarafından linç edildi. Caesar'ın yasını tutan sadece Roma vatandaşları değildi. Suetonius'un anlatımına göre cenaze sırasında ve bunu takip eden birkaç gece boyunca çok sayıda yabancı kendi geleneklerine göre ağıtlar yakmıştı. Bunların arasında çok sayıda Romalı Yahudi de bulunmaktaydı.[22]

*

Suikasttan birkaç hafta sonra Caesar'ın sadık yandaşlarından biri karamsar bir şekilde şu karara varmıştı: Eğer Caesar "tüm dehasıyla bir çıkış yolu bulamadıysa kim bulabilir ki?" Aynı kişi ölüm haberinin Galya'ya ulaştığı anda isyan çıkacağını iddia etmişti ama bu gerçekleşmedi. Bununla birlikte içsavaşın yeniden baş göstereceği konusunda haklıydı; Antonius komploculara karşı harekete geçecekti. Caesar'ın vasiyetinde resmen evlat edindiği ve bu yüzden artık adı Gaius Iulius Caesar Octavianus olan Octavius, on sekiz yaşındaki bir genç için dikkate değer ölçüde kendine güven ve inisiyatif sergileyecek, Caesar'ın tecrübeli askerlerini yanına toplayarak büyük bir önem kazanacak ve hiç kimsenin göz ardı edemeyeceği bir şahıs haline gelecekti. Önce Senato adına Antonius'a karşı savaştı ve kendisinin de tahmin ettiği gibi zaferinden hemen sonra senatörler tarafından bir kenara atılınca Antonius ve Lepidus ile birlikte İkinci Triumvirlik'i kurdu. Bu yeni savaşta Caesar'ın merhametinden iz yoktu; daha çok Marius, Cinna ve Sulla'nın kavgasına benziyordu. Üç yıl içinde komplocuların hepsi mağlup edilip (sıklıkla intihar sonucu) öldü. Senatör zümresi ve atlı sınıf, Sulla'nın zamanında bile görülmeyen vahşi yasaklar sonucu bastırılacaktı. Lepidus da zamanla dışlanıp hayatının geri kalanını sürgünde geçirmek zorunda

kalacak, Antonius ile Octavianus ise üstünlük için mücadele edecekti. Antonius ile Kleopatra'nın intiharlarıyla birlikte tüm Roma dünyasının tek hâkimi olduğunda Octavianus otuz iki yaşındaydı. Her ne kadar halkta nefret uyandıran kral unvanı kullanılmasa da Roma'da monarşik düzen bir kez daha kuruldu; bu kez kalıcı olacaktı. Adını Augustus olarak değiştiren Octavius, yetkesini maskeleme konusunda manevi babasından daha başarılıydı. Zaferinin nedenlerinden biri buydu. Bunun yanı sıra düşmanlarını ortadan kaldırırken sergilediği acımasızlık ve on seneden uzun süren savaşlardan halkın bitap düşmesi Roma'nın elit zümresini yeniden içsavaşla yüzleşmektense Augustus'un hükmünü kabullenmeye itmişti.[23]

Sonsöz

Kan dökmeler, yakıp yıkmalar alıp yürüyecek; öylesine alışılacak ki korkunç şeylere. – Shakespeare, *Julius Caesar*, Perde III Sahne I.

Caesar, ani ve vahşi siyasi şiddet patlamalarına yatkın bir Cumhuriyet'te dünyaya gelmişti ve hayatının ilerleyen dönemlerinde akan kanın miktarı daha da büyüyecekti. Nitekim kendi ölümü de Roma'nın son derece çalkantılı bu dönemi içinde yer alan sahnelerden sadece biridir. Caesar'ın ölümü kanlı olduğu kadar çarpıcıydı ancak onun öyküsünde sözü geçen şahısların neredeyse hiçbiri doğal nedenlerden ölmeyecekti. Caesar'ın hikâyesinin bir parçası olan kadınlar, erkeklere kıyasla bu açıdan çok daha iyi durumdadır; sadece Kleopatra hem bu, hem de birçok başka yönden bir istisna teşkil etmektedir. Caesar'ın bebekliği sırasında Saturninus'un destekçileri katledilmiş, çocukluğu sırasında Müttefikler Savaşı patlak vermiş, ergenliğe ulaştığı sıralardaysa içsavaş baş göstermişti. Sulla ve düşmanları, Roma'nın elit zümresine, Hannibal'ın saldırısının en karanlık günlerinden beri görülmemiş derecede hasar vermişti. İş burada bitmeyecekti. Kısa süre sonra İtalya'da gelişen Lepidus isyanı bastırılacak, İspanya'da büyük bir başarıyla savaşan Sertorius'un teşkil ettiği tehdit ancak yıllar süren bir savaşın sonucunda ortadan kalkacaktı. Daha sonra sahneye Catilina, ardından Clodius ile Milo çıktı. Caesar Rubicon'u geçmeden önce de hırsları uğruna şiddet kullanmaktan kaçınmayan çok sayıda kişi vardı. Bu sırada yurtdışındaki savaşlar tüm hızıyla sürüyordu; ayrıca Spartacus'un zaferleri köle emeğine bu raddede bağlı bir topluma korku salmıştı. Buna rağmen Romalılar arasındaki anlaşmazlıklarda hayatını kaybeden senatör ve "atlıların" sayısı çok daha fazlaydı; elbette Antonius ile Octavianus önce komploculara sonra da birbirlerine karşı savaş açtığında çok daha fazla Romalı kanı dökülmüştür.

Caesar acımasız ve tehlikeli bir dönemde yaşamıştı. Bu gerçeği hiçbir zaman göz ardı etmememiz gerekse de Roma Cumhuriyeti'nin medeni-

yete katkıları bazen bunu gizleyen niteliktedir. Caesar'ın bizzat kaleme aldığı *Commentarii*, Cicero'nun kaleminden dökülen muazzam mektup, söylev ve felsefi yazı seli, Sallustius'un tarihçeleri ve Catullus'un şiirleri Latin edebiyatının en başarılı örnekleri arasındadır. Daha sonra yazılan kaynaklarla birlikte ele aldığımızda Roma Cumhuriyeti'nin tarihi hakkında en fazla bilgiye sahip olduğumuz dönem budur. Cumhuriyet'in daha önceki dönemlerini incelerken bile odağımız, Cicero'nun eserleri başta olmak üzere neredeyse hep MÖ birinci yüzyıldır. Bu dönemden günümüze ulaşan detaylı bilgiler, dedikodular, seçimler ve tartışmalar hakkındaki yazılar (bunların çoğu yine Cicero'nun kaleminden bize ulaşır) durumun normal ve istikrarlı olduğu yanılsamasını yaratabilir. MÖ birinci yüzyıldaki Roma kamu hayatı istikrardan neredeyse tamamen yoksundu. Her ne kadar şiddet sürekli göz önünde olmasa da, yüzeyin hemen altında ortaya çıkmayı bekliyordu. Ayrıca önceki kuşaklara dahil senatörlerin arasındaki rekabeti dizginleyen kısıtlamalar artık işlevsel değildi. Esasen çoğu seneler devlet işleyişine devam ediyor, Senato ve meclisler toplanıyor, mahkemeler kurulup hüküm veriyor, *magister*ler görevlerini yerine getiriyor ve seçimler yapılıyordu. Jürilere rüşvet verildiği veya seçmenlerin kandırıldığı oluyordu fakat *res publica* ideal olmasa bile kabul edilebilir bir şekilde işliyordu. Arbede, organize şiddet olayları ve cinayetler (ve tabii savaşlar) yine de istisnaiydi. Son derece sağlam olan Cumhuriyetçi sistem her krizden sonra normale dönüyor gibiydi. Buna rağmen Gracchus kardeşlerden önceki kuşak için bu istisnai olayların gerçekleşmesi düşünülemezdi bile. Marius, Cinna ve Sulla gibileri en üst yetkeye kaba kuvvetle sahip olunabileceğini kanıtlamış, Pompeius'un kariyerinin ilk evreleri kendi ordusuna sahip bir komutanın artık kamu hayatında kendine önemli bir yer sağlayabileceğini ortaya koymuştu.

Caesar'ın kuşağı kendilerinden önceki senatörlerle aynı şeyleri amaçlıyordu: Tek arzuları önemli bir makama ulaşmak, kazandıkları servet, şan ve şöhret sayesinde kendilerinin ve ailelerinin konumunu güçlendirmekti. MÖ ikinci yüzyıldan itibaren imparatorluğun getirileri bu kişilerin elindeki serveti muazzam ölçüde büyütmüştü; popülarite ve şöhret kazanmak amacıyla anıt inşası, eğlenceler ve benzeri uğraşlar için harcanan para da bir o kadar artmıştı. MÖ birinci yüzyılda kamu hayatında kariyer sahibi olmak büyük bir servet gerektiriyordu. Başka birçok se-

natör gibi Caesar da gelecekteki başarılarını güvence olarak göstererek kariyeri uğruna büyük borçlar almıştı. Herhangi bir evrede başarısızlığa uğradığı takdirde tamamen ve geri dönülemez bir şekilde batacaktı. *Pontifex maximus* seçimleri öncesinde annesine ya muzaffer döneceğini ya da hiç dönmeyeceğini söylemesi bundandı. Caesar kazanmaya devam etti ama başarı kaydedemeyen birçokları her şeylerini kaybedecekti. Bir süre başarılı olan bazı şahıslarsa rakipleri tarafından mahkemelerde mağlup edilecekti. MÖ 63'te Cicero, halihazırda Senato'dan atılıp kariyerine baştan başlamak zorunda kalan eski konsül Lentulus'un idamını emretmişti. Birkaç yıl önceyse ünlü hatibin kendisi Clodius tarafından sürgüne gönderilmiş, geri çağrılmasını sağlayan tek şey değişen politik denge olmuştu. Kamusal alanda yükselmenin yanında getirdiği risk her zamankinden daha büyüktü ve çok az sayıda şahıs tamamen güvendeydi. Kaybedenlerin oluşturduğu umutsuzlar ordusu kendilerine servetlerini ve konumlarını geri kazandırmaya söz veren herkese hizmet etmeye hazırdı. Catilina'ya katılıp ölenler onlardı. MÖ 49'da Caesar'a katılıp içsavaştan canlı çıktıkları sürece çıkar sağlayanlar da onlardı. Bu kanlı dönemde mağlup olan kişi politik ve finansal anlamda tükeneceği gibi canını da kaybedebilirdi fakat kamu hayatı tehlikelerin yanı sıra başarı yönünden daha az kısıtlama içeriyordu. En azından bazıları için makam yetki ve görev sürelerine kısıtlamalar getiren kuralları gevşetmek veya bozmak, sınırları muazzam derecede büyük eyaletlere daha önce hiç görülmemiş ölçüde uzun süreler komuta etmek mümkün olabiliyordu. Sulla adına savaşanların sağladığı kazanç, kişinin içsavaş sayesinde servet ve konum sahibi olabileceğini ortaya koyuyordu. İçsavaş sırasında Caesar'ın rakipleri kendilerini geleneklere uygun bir Cumhuriyet'in koruyucuları olarak lanse etmişlerdi fakat içlerinden çoğu Sulla'nın zaferlerinden büyük ölçüde çıkar sağlamıştı.

Yüksek risk ve neredeyse sınırsız başarı potansiyeli Caesar'ın kuşağının hem hırsını hem de korkusunu körüklüyordu. Bazılarının muazzam konumlara ulaştığını, diğerlerininse iflasa sürüklendiğini veya hayatlarını kaybettiğini herkes görmüştü. Çoğu kişinin göz korkutarak veya alenen şiddet olaylarına karışarak kariyerlerini ilerletmeleri mümkün olmuyordu fakat rakiplerinin bu yollara başvurmayacağından kimse emin olamıyordu. Senatörler isyan veya suikast dedikodularına inanmaya dünden razıydı. İçsavaş çıktığında tarafsız kalmanın da güven sağ-

lamadığı, yasaklar sırasında görülmüştü. Kişi ne kadar yükseğe tırmanıyor ve ne kadar çok risk alıyorsa düşüşü o kadar yüksekten, en ufak bir zayıflık belirtisinde üstüne çullanan düşmanları o kadar acımasız oluyordu. Geç Cumhuriyet döneminde yaşayan çok sayıda ünlü şahsın hırsları son derece açıktır fakat içinde bulundukları endişeli iklimi ve iktidar kavgalarını da göz ardı etmemeliyiz. Kişi her başarıyla birlikte kendine daha fazla düşman ediniyordu; ona güvenlik sağlayan tek şey bu başarıların devamıydı. Caesar, Rubicon'u geçip kazananın her şeyi alacağı, kaybedeninse yok olacağı bir kumar oynayarak Roma dünyasını kargaşaya düşüren kişi olarak tarihe geçmiştir. Aslında rakiplerinden veya MÖ birinci yüzyılda önde gelen Romalılardan pek farklı değildi. Ayrıca hikâyemizde adı geçen ve başka krizlerde rol oynayan şahıslar da her daim mantıklı bir şekilde davranmamıştır. Hepsi en azından bir yere kadar kumarbaz olup mağlubiyetin getireceklerinden korkuyor, şahsi düşmanlarına güvenmekten çekiniyorlardı. Askeri diktatörlük ve yasakların, katliam ve idamların gölgesi her daim üzerlerindeydi. Bunun yanı sıra Roma elit zümresi taviz vermeye sıcak bakmayan bir zihniyete sahipti. Genç aristokratların *virtus* sahibi olmaları beklenirdi ve mağlubiyet karşısında bile geri adım atmamak bu erdemin büyük bir parçasıydı. Defalarca mağlup edilen Romalıların teslimiyeti reddetmesi Pyrrhos ve Hannibal gibilerini şaşkınlığa uğratmış, bu zihniyet yabancı düşmanlara karşı verilen savaşlarda Cumhuriyet'in yararına olmuştu. Bu, içsavaş zamanında vatandaşlar arasında gerçekleşen çatışmaların son derece acımasız ve kararlı bir şekilde gerçekleştiği anlamına geliyordu. Savaş başladığında her iki taraf ya zafer kazanacaklarını ya da öleceklerini biliyordu. Yabancılara karşı verilen bir muharebeyi kaybeden generallerin intihar ettiği nadiren görülürdü; onların görevi askerlerin arasında yeniden düzeni sağlamak, güçlerini toparlayıp bir sonraki muharebeyi kazanmaktı. İçsavaşlarda ise normal askerlere merhamet gösterilirken liderlere daha acımasızca muamele ediliyor ve bu yüzden mağlup edilen komutanlar, ya umarsızlıktan ya da meydan okuma duygusuyla sıklıkla intiharı seçiyordu.

Caesar bunu değiştirmek için uğraşmıştı. MÖ 49'da rakipleri nasıl Caesar'ın ordusunun başında Roma'ya döneceğinden korkuyorlarsa o da rakiplerinin eline düşeceğinden korkuyordu. Her iki durumda da bu korku yersiz olabilir ama bu durum korkunun gerçek olmadığını göster-

mez. Savaş başladığında merhametli davranan Caesar mağlup ettiği düşmanlarını bağışlamış, zamanla onların politik hayata dönmelerine bile izin vermişti. Kararsızları yanına çekmeyi ve düşmanı ölümüne kadar savaşmaktan alıkoymayı amaçlayan, zekice planlanmış bu politika hem karşıtlarıyla hem de geçmişteki muzaffer komutanlarla Caesar arasındaki farkı vurguluyordu. Affedilen Pompeius yanlılarının Caesar'ın zaferinden sonra politik hayata dönmelerine izin verilmiş, bazılarına çok iyi davranılmıştı. Bu davranışlarıyla onlara ve başkalarına diktatörlüğünü kabul ettirmeye çalışıyordu. Amacı ne olursa olsun Caesar'ın bu yücegönüllülüğü aynı şekilde iktidara gelen başka hiçbir Romalıda görülmeyecekti. Aynı şekilde hayatı boyunca halk yanlısı projeleri desteklemesi halkın desteğini kazanmak içindi fakat yaptıklarının büyük bir kısmı gerçekten de toplum yararınaydı.

Caesar zirveye tırmanmaya kararlıydı. Shakespeare'in Marcus Antonius'u Caesar için "bir muhteris daha katı yürekli olmalı"* diyecekti. Gerçekteyse Caesar'ın hırsının daha katı yürekli veya daha acımasız olması beklenemezdi. Bazen tamamen acımasızca davranabiliyordu ama bu örneklere içsavaştan ziyade Galya'da rastlarız. Vicdansız davranışlarını görmezden gelemeyeceğimiz Caesar, son derece pragmatik bir gaddarlık sergileyebiliyordu. Yine de bu vahşet hiçbir zaman keyfi değildi; zaferlerini kendi çıkarı doğrultusunda kullandığı kadar toplum yararına da kullanıyordu. Şimdi başladığımız noktaya dönüp Caesar'ın muğlak tabiatına dönmemiz icap eder. Caesar son derece yetenekli bir şahıstı ancak aynı zamanda çağının ürünüydü. Geç Cumhuriyet döneminde Roma'da politik hayat son derece tehlikeliydi ve davranışlar fazla kısıtlanmamıştı. Teamül ve geleneklere bel bağlayan Cumhuriyetçi sistem bunların çöküşüyle baş edemiyor, yönetimin olağanüstü hal ilan eden *senatus consultum ultimum* fermanını çıkarmaya gösterdiği yatkınlık durumu iyice kötüye itiyordu. Politikayı idare eden kurallar değişmişti ve eski sisteme geri dönmek son derece zor, belki de imkânsızdı. Caesar'ın hırsı, yeteneği, kararlılığı ve meşhur talihi onu zirveye çıkarmış ve teslim olmaktan veya geri adım atmaktan alıkoymuştur. Daha istikrarlı bir çağda dünyaya gelseydi kazandığı şan ve

* Shakespeare, *Julius Caesar*, çev: S. Eyüboğlu, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 68.

şöhret belki daha rahat kabul görecekti. Yabancı düşmanları alt ederek Roma'ya parlak zaferler kazandıran bir başka Scipio Africanus olması mümkündü. (Belki o zaman sonu da hayal kırıklığına uğrayan, dargın ve kendi kendini sürgün eden Africanus'unki gibi olacaktı.) Tüm hatalarına rağmen Caesar hem son derece mahir hem de son derece vatansever biriydi. Bunun yerine kaderi içsavaşı kazanmak, diktatör olmak ve komplocular tarafından hançerlenerek öldürülmekti. Yaptıklarının doğruluğu veya yanlışlığını bir yana bırakırsak, hayatı bundan daha dramatik olamazdı.

"Ben Her Daim Caesar'ım" - Çağlar Boyunca Caesar

Caesar bir general olarak çağlar boyunca saygı görmüştür. *Commentarii* on beşinci yüzyılın sonlarına doğru yeniden keşfedilmiş ve yayımlanmıştır. Bundan sonraki birkaç yüzyıl boyunca organize devletler tarafından kurulmaya başlanan profesyonel ordulara liderlik eden askeri düşünürler Caesar'ın eserlerinden ilham alacaktı. Yunan ve Roma savaş sanatı on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Avrupa savaş tarzını derinden etkileyecekti. Kısa bir zaman öncesine kadar *Commentarii* ve benzeri antik eserler Batı devletlerinde subayların eğitiminde büyük bir rol oynamaktaydı. Napoleon da Caesar'dan etkilendiğini söylemiş, St. Helena adasında sürgündeyken onun seferleri hakkında yorumlar yazmıştı. Romalıları örnek alması sadece askeri konularla sınırla değildi; Fransa Cumhuriyeti'nde önce konsüllüğe, ardından imparatorluğa yükselirken Roma Cumhuriyeti'nde aynısını yapan şahıslardan esinlenmişti. Napoleon'un imparatorluğunun dili ve ikonografisi açıktan açığa Roma'yı taklit ediyor, Caesar ve haleflerinden ilham alıyordu. Daha sonraları III. Napoleon, Caesar'ın Galya'daki seferleriyle ilişkili kazılar başlatacaktır. Caesar'a duyulan saygının yanı sıra Galyalılara da romantik bir bakış açısıyla yaklaşılıyordu. Okullarda çocuklara bu Demir Çağı kabilelerinin onların "ataları" olduğu öğretilmekteydi. On dokuzuncu yüzyılda bu özdeşleşme, Caesar'ın Galyalılarla düşmanları Germenleri birbirinden ayıran Ren Nehri'ne dair tanımını yansıtır şekilde önce Prusya'nın, ardından da Almanya'nın potansiyel büyük rakip ve düşman olmasıyla iyice pekişmiştir.

Caesar bazen eleştirilse de komutan olarak büyük saygı uyandırıyordu. Öte yandan nasıl bir devlet adamı olduğuna dair görüşler muhtelifti. Octavianus, Caesar'ın halefi olarak iktidarı ele geçirmiş, diktatörün destekçilerini ve tecrübeli askerlerini onun öcünü almak için kendi etrafında toplamıştı. Caesar'ın tanrılaştırılmasından sonra kendisine "tanrısal Iulius'un oğlu" olarak hitap edecekti. Manevi babasının merhametini ise örnek almayan Octavianus, askeri konuda Caesar'la boy ölçüşememekle birlikte son derece yetenekli bir politikacıydı. İçsavaşın bitiminde iktidarı elinde tutan Octavianus-Augustus, Caesar'ın aksine iktidarını maskeleyerek kamuoyundan gizlemeyi başarmıştı. Artık ona fazla yarar sağlamayan tanrısal babası propagandalardan kaybolacaktı. Livius gibi yazarlar Caesar'a nasıl yaklaşacakları konusunda kararsızdı; ona övgüler dizmeyi akıllarından geçirmiyorlardı bile. Çağdaşlarının çoğu da diktatör hakkında muğlak fikirlere sahip olduklarından bu durum bizi fazla şaşırtmamalıdır. Asinius Pollio'nun kayıp tarihçesi büyük ihtimalle Caesar'a eleştirel bir şekilde yaklaşıyordu. Augustus ve halefleri Cato'yu ve bir yere kadar Cassius ile Brutus'u övüyor, onları Cumhuriyet'in asil koruyucuları olarak gösteriyordu. Nero'nun saltanatı sırasında yaşayan şair Lucanus, Pompeius'la Caesar arasındaki çekişmeyi anlatan *Pharsalia* adlı bir destan yazacaktı ve bu destanın kahramanı kesinlikle Caesar değildi. Buna rağmen Caesar kötü bir adam olarak görülmüyor, çoğu zaman insan gibi değil de sanki doğal bir kuvvetmiş gibi ele alınıyordu. Yüzyılın sonlarına doğru Roma'nın ilk on iki hükümdarının biyografilerini yazan Suetonius eserine Caesar'la başlayacaktı*. Bu on iki hükümdarın arasında kendisine göre en ideal olanı Augustus'tu fakat evlatlık oğlu gibi imparator veya *princeps* değil, sadece diktatör olan Caesar'ın biyografisi birçok yönden öne çıkar. Suetonius Caesar'ı hem eleştirir, hem de çok sayıda zaferini detaylı bir biçimde aktarır. Caesar hakkındaki muğlaklık, onun parlak zaferlerine saygı duyan fakat hayatının ve

* Kitabın orijinal adı *De Vita Caesarium* (Sezarların Hayatı Üzerine), Türkçe çevirisinin başlığıysa *On İki Caesar'ın Yaşamı Üzerine*'dir (çev: Fafo Telatar, Gül Özaktürk, Türk Tarih Kurumu, 2008). Caesar adı "imparator", "kral" gibi hükümdar unvanına dönüşmeye başlamıştır. Nitekim Roma İmparatorluğu döneminin ileriki yıllarında Iulius Caesar'la herhangi bir kan bağı bulunmayan imparatorlar da unvan olarak Caesar ismini kullanmışlardır. Bu durum, kelimenin şekil değiştirerek başka dillere girmesiyle devam etmiştir. Örneğin Alman imparatorunun "kayzer" unvanı ile Rus hükümdarının "çar" unvanı, "Caesar"dan gelmektedir-e.n.

kariyerinin bazı yönlerinden nefret edip rakiplerinin birçoğunu gururla anan Romalılarla başlamıştır.

Bu muğlaklık yüzyıllar boyunca farklı Caesar'ların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunlardan en ünlüsü büyük ihtimalle Shakespeare'in *Julius Caesar*'ıdır. Adına rağmen oyunun asıl odağı Marcus Brutus'tur; üçüncü perdede öldürülen Caesar fazla sahnede görünmez. Shakespeare'in hafif kendini beğenmiş, böbürlenen ve pohpohlanmaya meyyal Caesar'ı ne tiran, ne de kahramandır. Caesar'ın gücü ve üstünlüğünü yansıtan şey, ölümünden önce ve sonra oyundaki diğer karakterlerin ona karşı davranışlarıdır. Shakespeare, Caesar'ı konu alan ilk oyun yazarı değildi ve sonuncusu da olmayacaktı. Voltaire de dahil olmak üzere çok sayıda başka ünlü isim de hayatının tümü veya bir kısmını konu alan oyun veya operalar kaleme almıştır. Hayatının bu yönden en ilgi çekici kısmı şüphesiz son derece dramatik suikastı, ikincisiyse Doğu'nun egzotizmini ve erotik öğeler içeren Kleopatra'yla olan ilişkisiydi. Başkalarıysa, mesela Shaw'ın "Sezar ile Kleopatra" adlı oyunu, bu erotik öğeleri tamamen yok sayacaktı. Bu kitapta karşımıza çıkan Caesar son derece yumuşak ruhlu biridir ve kraliçeyle (MÖ 48'de ergenliği çoktan geride bırakmış olan Kleopatra, bu kitapta on altı yaşında bir "çocuk" olarak betimlenmiştir) ilişkisi sevgi doludur. Daha sonraları beyazperdede de karşımıza çıkacak olan Caesar'ı belki de en çok *Cleopatra* (1963) filminde Rex Harrison'un rolünden hatırlarız.[1] Harrison'un Caesar'ı daha hareketli biri olup kendini kanıtlamış bir liderin sessiz fakat sıkı otoritesine sahipti. Aynı zamanda hem zekâsı hem de aktörün ağdalı ve kesin diksiyonuyla hitabet yeteneği öne çıkıyordu. Kleopatra'yla (kraliçeye ne kadar benzediğini hiç bilemeyecek olsak da güzelliğini inkâr edemeyeceğimiz Elizabeth Taylor) arasındaki ilişki tutkuyu değil politik durumu yansıtır gibidir. Caesar'ın öyküsü televizyonda da devam etmiş, başrolde Jeremy Sisto'nun oynadığı *Julius Caesar* adlı yapım ünlü Romalıyı konu almıştır. Burada da Caesar'a son derece sempatik bir açıdan yaklaşılmış fakat elbette tüm hayatını iki buçuk saate sığdırmak zor olmuştur. Yapımda Crassus'tan bahsedilmezken kronoloji son derece muğlak bırakılmıştır (mesela Sulla'nın diktatörlüğü sırasında Cato halihazırda Senato'dadır) fakat en azından Mısır ve Mart'ın *Ides*'i dışında konular da ele alınmıştır.

Caesar dolu bir hayat yaşamış ve içinde yaşadığı dönem son derece hareketli geçmiş olmasının yanı sıra gayet iyi bir şekilde kaydedilmiş-

tir. Bu yüzden hayatını ne romanlara, ne de beyazperdeye tam olarak aktarabilmek pek mümkün olmamıştır. Son yıllarda basılan en detaylı yapıt, her biri yaklaşık 700-800 sayfa olan altı kitaptan oluşan Colleen McCullogh'un *Masters of Rome* serisidir. Marius ve Sulla'yla başlayan bu detaylı ve hareketli seri, Caesar'ın suikastından sonra da devam etmektedir. Konuda ciddi araştırmalar yapan yazar gerçek olaylara bağlı kalmaya özen göstermiştir. Kitapların boyutu ve hikâyede adı geçen şahısların kişisel hayatlarına duyulan ilgi dolayısıyla birçok boşluk hayal gücüyle doldurulmuştur. Tarihçilerin aksine roman yazarları herhangi bir şeyi bilmediklerini itiraf etme lüksüne sahip değildirler. Daha hafif bir romansa (en azından fiziksel boyutlar olarak) Conn Iggulden'in Caesar'ı konu alan *Emperor* serisidir. Hızlı bir tempoya sahip bu serinin odağı aksiyon olduğundan gerçekler bazen biraz çarpıtılmıştır. Hem McCullough, hem de Iggulden Caesar'a sempatiyle yaklaşırken, acımasızlığını ortaya koymaktan çekinmezler. Alan Massie'nin *Caesar*'ıysa konuya daha eleştirel bir açıdan yaklaşır ve biraz daha ciddi bir romandır. Kitap, ana karakteri Decimus Brutus tarafından aktarılan bir hikâye olarak yazılmıştır ve bir bakıma Shakespeare'i ters çevirerek, Marcus Brutus'u asil bir kahraman yerine kendini beğenmiş bir ahmak olarak betimler. Caesar'ın büyüklüğü inkâr edilmez fakat şüpheci ve hırslı kişiliği öne çıkarılır. Caesar aynı zamanda Steven Saylor'un *Roma sub rosa* serisinde de karşımıza çıkar ve bu sefer kahraman değil, Cumhuriyet'i yok eden bencil ve sevilmesi zor bir figür olarak görürüz onu. Bu kitaplardaki Cumhuriyet kusurlu ve yıkılmaya hazır olsa da bu, yıkımı hızlandıran Caesar'ın sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.

Tarihsel gerçekler senaristler, oyun ve roman yazarları için hikâyenin sadece bir yönüdür; gerekirse gerçekler çarpıtılabilir. Bazıları bu gerçeklere diğerlerinden daha sadık kalmayı seçer fakat tarihçilerin bu kurguya dayalı eserleri kayıtlı tarihten (ki bu da kendi içinde sorunlar barındırır) uzaklaştıkları için eleştirmeleri mantıksız olur. Hepsinden farklı bir Caesar çıkmasına karşın tarihçilerin de yüzyıllar boyunca onun kişiliğini, amaçlarını ve önemini son derece farklı şekillerde yansıttığını unutmamalıyız. Bu kitapta eldeki kanıtlara bakarak Caesar'ın hayatının parçalarını birleştirmeye çalıştım. Elbette bilmediğimiz ve hiçbir zaman bilemeyeceğimiz detaylar hâlâ vardır. Bu kitaptaki amacım hayatının her bölümünü ayrı ayrı ele almak, daha sonra gelişecek olaylara takılıp kal-

madan incelemekti. Kişiliğinin bazı özellikleri, mesela kamu veya özel hayatındaki hisleri, inançları ve özellikle hayatının son dönemlerindeki istekleri tarihin sisleri ardında gizlidir. Bu konularda tahmin yürütmek elbette mümkündür fakat bunları kesin olarak bilmemiz mümkün değildir. Herkes kendi kafasında bir Caesar yaratacak, kendince ona saygı duyacak ya da onu yerecek, hatta belki de daha sık olmak üzere bu ikisini bir arada yapacaktır. Caesar'ın öyküsü iki bin sene sonra bile bizi hâlâ büyülemektedir. Kesin olarak bildiğimiz tek şey, bu kitapta okuduklarınızın, Gaius Iulius Caesar hakkında yazılan son sözler olmadığıdır.

Sözlükçe

Aedilis: *Aedilis*ler, Roma'da günlük hayatın birçok yönünden sorumlu *magister*lerdir. Görevlerinin arasında çok sayıdaki yıllık festivallerin düzenlenmesi de bulunmaktaydı. Genellikle *quaestor*luk ve *praetor*luk arasında görev yapan *aedilis*lerin sayısı *praetor*ların sayısından daha azdı ve bu mevki kariyer basamaklarının (*cursus honorum*) zorunlu bir parçası değildi.

Akrep (Scorpio): Roma ordusu tarafından hem meydan savaşında hem de kuşatmalarda kullanılan ve ok atmak için tasarlanmış hafif bir tip ballista. Uzun menzilli olmasının yanı sıra oldukça isabetli ve zırhlı düşmanlara karşı tesirliydi.

Aquilifer: Lejyonun tuğunu (*aquila*) taşıyan askere verilen rütbe. Bu tuğ uzun bir sapın üstüne monte edilmiş gümüş veya altın kaplama bir kartal şeklindeydi.

Auctoritas: Romalı bir senatörün prestij ve nüfuzu. Askeri başarılar kişinin *auctoritas*ını artırırdı.

Auxilia: Geç Cumhuriyet döneminde orduya alınan ve vatandaşlık statüsünden yoksun olan bu askerler destek kuvvetleri olarak görev yapardı.

Ballista: Çevrilerek gerilen iki kollu bu mancınık oldukça isabetli atış yapabilme kapasitesine sahipti. Birçok farklı boyutu bulunmaktaydı ve genellikle kuşatmalar sırasında kullanılırdı.

Bona Dea: "İyi Tanrıça" adına düzenlenen bu yıllık festival, kadınlar tarafından *magister*lerden birinin evinde kutlanırdı. MÖ 62'de Caesar'ın evinde düzenlenen ayinler skandala yol açmıştı.

Centurio: Tarihi boyunca Roma ordusunun önemli bir parçasını oluşturan bir subay rütbesi. Bu subaylar aslen seksen askerden oluşan *centuria*'ya komuta etmekteydiler. Bir lejyonun en kıdemli *centurio*'suna *primus pilus* (birinci mızrak) adı verilirdi ve bir yıl boyunca süren bu rütbenin statüsü oldukça yüksekti.

Cohors: Bir lejyonun temel taktik birimi. Her birinin içinde seksen asker bulunan altı *centuria*'dan oluşan bu birimin içindeki toplam asker sayısı 480'di.

Comitia Centuriata: Konsüller ve *praetor*lar dahil olmak üzere en kıdemli *magister*leri seçen Roma halk meclisi. Sayımda kaydedilen mülk durumu baz alınarak 193 oy birimine (*centuria*) bölünmüştü. Toplumun zengin kısımları orantısız derecede yüksek bir nüfuza sahipti. Yapısının eski Roma ordusunun organizasyonuyla benzerlik gösterdiğine inanılmaktadır.

Comitia Tributa: Hem *patricius*ları hem de *pleb* sınıfı içeren, tüm Roma halkından oluşan Meclis. Şecereye bağlı olarak otuz beş oy kabilesine bölünmüştü. Yasama yetkisine sahipti ve bir konsülün, bir *praetor*'un veya *aedilis curules*'in gözetimi altında toplanırdı. Aynı zamanda *quaestor*luk ve *aedilis curules*lik gibi mevkilere atama yetkisi bulunurdu.

Concilium Plebis: Roma *pleb*lerinin Meclisi. Yasama ve *Pleb* Tribünü gibi bazı *magister*leri seçme yetkisine sahipti. *Patricius* sınıfına dahil olan vatandaşlar katılmaktan men edilmişlerdi. Şecereye bağlı olarak otuz beş oy kabilesi bulunmaktaydı. Bu Meclis, Pleb Tribünü'nün gözetimi altında toplanırdı.

Curia: Senato Binası anlamına gelen Curia, Forum Romanum'un kuzeyinde bulunmaktaydı ve geleneksel inanışa göre krallardan biri tarafından inşa edilmişti. Sulla tarafından restore edilmiş, fakat Clodius'un cenazesi sırasında ateşe verilmişti. Caesar diktatörlüğü sırasında yeni bir Curia'nın inşası için çalışmalara başlamıştı. Binanın kullanılır durumda olduğu zamanlarda bile belli başlı konuları tartışmak için Senato başka binalarda toplanmaya çağrılabilirdi.

Cursus Honorum: Kamu hayatının üzerine kurulduğu kariyer basamakları. Seçim sonucu göreve gelen *magister*lerin yaşı ve yeterlikleri ile ilgili yasalar Sulla'nın diktatörlüğü sırasında yeniden yürürlüğe girmiş ve kuvvetlendirilmiştir.

Diktatör: Olağanüstü bir kriz durumunda 6 aylık bir süre boyunca üstün sivil ve askeri yetkilere sahip bir diktatör atanırdı. Daha sonraları Sulla ve içsavaşlardan galip çıkan başka şahıslar bu payeyi kalıcı bir gücün temelini oluşturacak şekilde kullanmışlardır.

Equites (tekili Eques): Atlılar, sayımda kaydedilen en yüksek mülk sınıfına mensup vatandaşlardı. Gracchus kardeşler zamanından beri mahkemelerde jürilik yapmaya başlayarak kamu hayatında daha resmi bir rol oynamışlardı. Bu durum birçok çatışmaya yol açmıştır.

Fasces (tekili Fascis): Gösteriş için taşınan ve yaklaşık bir buçuk metre uzunluğunda, birbirine bağlı duran sopalardan ve bunların ortasındaki bir baltadan oluşurdu. Bir *lictor* tarafından taşınırdı ve bir *magister*in yetkisinin ve statüsünün en önemli sembolüydü.

Flamen Dialis: Iuppiter'e adanmış eski bir ruhban birliği. Bu birliğin üyeleri çok sayıda tabu ile sınırlandırılmışlardı. *Flamen dialis* ve eşi *flaminica* fiilen sürekli bir ritüel içindelerdi ve bu yüzden de herhangi bir kirlilikten uzak tutulmaları gerekiyordu. Genç Caesar bu göreve seçilmişti fakat aktif olarak görev yapmamış olması mümkündür.

Forum Romanum: Roma'nın politik ve ekonomik kalbi Capitolinus, Palatinus, Quirinalis ve Velia tepeleri arasında bulunmaktaydı. Halka açık toplantılar genellikle ya Rostra çevresinde veya Forum'un doğusunda gerçekleşirdi. Concilium Plebis ve Comitia Tributa da yasama işlemleri için Forum'da toplanırdı.

Gladius: Latincede "kılıç" anlamına gelen bu sözcük, genellikle *gladius hispaniensis* için kullanılır. Bu İspanyol tipi kılıç MÖ üçüncü yüzyılda bile Roma askerleri tarafından hâlâ kullanılmaktaydı. Yüksek kaliteli çelikten yapılan bu silahlar, kesme amaçlı darbeler için kullanılabiliyor olsalar da aslen saplamak için tasarlanmışlardı.

Imperium: *Magister*ler ve pro-*magister*ler in sahip olduğu askeri komuta yetkisi.

Katafrakt (Lat. Cataphractus, Yun. Kataphraktos): Genellikle zırhlı ata binen ağır zırhlı süvari. Bu birlikler Parth ordusunun önemli bir parçasını oluşturmaktaydı.

Konsül: Her sene iki konsül görev yapardı ve bu şahıslar en yüksek *magister*ler idi. En önemli seferlere onlar komuta ederdi. Senato bazen sene sonunda görev sürelerini uzatır, onları prokonsüllüğe tayin ederdi.

Legatus (çoğulu Legati): Kendi adına yetki sahibi olmayan, üstü tarafından *imperium* verilmiş bir subay rütbesi. *Legatus*lar seçilmez, bir *magister* tarafından atanırlardı.

Lejyon (Legio): Aslen vergi ile ilişkili bir anlamı olan bu sözcük, tarihinin büyük kısmında Roma ordusunun temel birimini oluşturmuştur. Caesar zamanında bir lejyonun içindeki asker sayısı kağıt üzerinde 4.800-5.000 asker civarındaydı. Fakat aktif görev sırasında bu sayı genellikle çok daha azdı.

Lictor: Bir *magister*in adalet sağlama, ölüm veya dayak cezası verme hakkını sembolize eden *fasces* taşıyan refakatçisi. Konsüllere on iki, diktatörlere ise yirmi dört *lictor* refakat ederdi.

Magister Equitum: Süvaribaşı anlamına gelir, diktatörün hemen altındaki mevkidir. Diktatörler ata binmekten men edildiklerinden, geleneksel olarak süvari birliklerine bunlar komuta ederdi.

Manipulus: Önceden bir lejyonun temel taktik birimi olan *manipulus*un yerini daha sonra *cohors* almıştır. İki *centuria*dan oluşur. Caesar zamanında bile idareyle askeri eğitim ve tatbikatlarda kullanıldığı görülmektedir.

Nomenclator: Efendisinin karşılaştığı vatandaşları samimi bir şekilde karşılayabilmesi için kulağına onların isimlerini fısıldayan özel eğitimli bir köle. Bu köleler genellikle seçim çalışmaları yapan politikacılara eşlik ederdi.

Ovatio: Zafer alayının ikinci dereceden bir türü. *Ovatio* sırasında komutan şehrin içinden at arabasıyla değil, at sırtında geçerdi.

Pilum (çoğulu Pila): Roma tarihinin çoğunluğu boyunca Romalı lejyon askerlerinin standart silahı olan fırlatma amaçlı ağır mızrak. Dar ucu, düşmanın kalkanını delip geçmek için tasarlanmıştı. Uzun ince temreni, kalkanın arkasındaki düşmana ulaşmasına olanak sağlıyordu.

Pleb Tribünü: Askeri görevi olmayan politik bir mevki. Her sene on pleb tribünü seçilirdi ve her konuda yasama yetkisine sahiptiler. Geç Cumhuriyet döneminde Marius ve Pompeius gibi birçok hırslı general önemli komuta mevkilerini ele geçirmek için tribünlerden yardım aldılar.

Pontifex Maximus: On beş başrahipten oluşan heyetin başındaki rahip. Roma aristokrasisinin tekelinde olan başlıca üç rahiplik görevinden biridir. Başrahipler çok sayıdaki kutlama ve bayramın ne zaman yapılacağına karar verirlerdi. *Pontifex Maximus* bu heyete önderlik değil, başkanlık ederdi fakat buna rağmen bu mevki oldukça prestijliydi.

Praefectus: Görevlerinin arasında müttefik ve destek kuvvetlere komuta etmek bulunan, atlı sınıfından bir subay.

Praetor: Her sene seçilen *magister*ler olan *praetor*lar Cumhuriyet'in daha az önemli eyaletlerine vali olarak atanır ve daha küçük çaplı savaşlarda komuta yetkisi alırlardı.

Quaestor: Aslen finansal bir göreve sahip olan bu *magister*ler valilik yapan konsüllerin yanında vekil ve kurmay olarak görev yaparlardı.

Rostra: Forumda yer alan konuşmacı platformu. Politikacılar buradan halka hitap ederlerdi.

Saepta: Farklı meclislerin toplandığı Campus Martius'daki oy alanı.

Signifer: *Centuria*'nın sancağını (*signum*) taşıyan sancaktar.

Spolia opima: Muzaffer bir komutanın nail olabileceği en büyük onur, Capitolinus'taki Iuppiter Optimus Maximus Tapınağı'nda *spolia opima* adamasına izin verilmesiydi. Bu hak sadece düşman komutanı teke tek savaşta öldürenlere verilirdi ve Roma tarihi boyunca sadece birkaç kez verilmiştir.

Subura: Viminalis ve Esquilinus tepeleri arasında yer alan bu semt dar sokakları ve kenar mahalleleri ile meşhurdu. Caesar *Pontifex Maximus* olana kadar bu yörede yaşamıştır.

Testudo: Roma lejyonerlerinin kaplumbağa formasyonu. Kalkanlarını üst üste bindirerek önden yandan veya yukardan gelecek herhangi bir mermiyata [fırlatılmış silah-ç.] karşı kendilerini korurlardı. Tahkim edilmiş mevkilere saldırırken de kullanılırdı.

Tribuni aerarii: Sayımda atlı sınıfın bir altındaki grup. Haklarında pek bir şey bilinmemektedir.

Tribunus militum (askeri tribün): Her lejyona altı tribün seçilir veya atanırdı. Herhangi bir zamanda bu subayların sadece ikisi komuta yetkisine sahipti.

Vexillum: Uzun bir sopanın ucuna çaprazlama asılmış kare şeklinde bir flama olan *vexillum*, generalin mevkiini belirlemek için kullanılırdı, fakat aynı zamanda herhangi bir birlikten seçilen bir kıta tarafından da taşınmaktaydı. Generallerin *vexillum*u genellikle kırmızı olurdu.

Zafer Alayı: Başarılı bir general şerefine Senato tarafından yapılan büyük kutlama. Kumandan için Roma'nın ana tören yolu olan Sacra Via üzerinde bir geçit töreni düzenlenirdi. Bu tören sırasında ele geçirilmiş ganimet ve esirler sergilenir, sonunda ise düşman lideri törenle idam edilirdi. Atlı arabada ayakta duran komutan, Iuppiter'in heykelleri gibi giyinmiş olur ve arkasında duran bir köle defne yapraklarından yapılmış bir tacı onun başının üstünde tutardı. Bu kölenin başka bir görevi de generalin kulağına bir fani olduğunu unutmamasını fısıldamaktı.

Kısaltmalar

Ampelius, *lib. mem* = Lucius Ampelius, *Liber memorialis.*
Appianos, BC = Appianus, *Civil Wars.*
Appianos, Bell. Hisp. = Appianus, *Spanish Wars.*
Broughton, MRR2 = Broughton, T., & Patterson, M., *The Magistrates of the Roman Republic,* 2. Cilt (1951).
Caesar, BC = Caesar, *The Civil Wars.*
Caesar, BG = Caesar, *The Gallic Wars.*
CAH²IX = Crook, J., Lintott, A., & E. Rawson (ed.), *The Cambridge Ancient History,* 2. Basım, Cilt IX: *The Last Age of the Roman Republic, 146–43 BC* (1994).
Cicero, *ad Att.*= Cicero, *Letters of Atticus.*
Cicero, *ad Fam.* = Cicero, *Letters to His Friends.*
Cicero, *ad Quintum Fratrem* = Cicero, *Letters tf His Brother Quintus.*
Cicero, *Cat.* = Cicero, *Catilinarian Orations.*
Cicero, *de Sen.* = Cicero, *de Senectute.*
Cicero, *Verr.* = Cicero, *Verrinne Orations.*
CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum.*
Comp. Nic.= Damascuslu Nikolaos, *Historia.*
de vir. Ill.= *de viris illustribus* (anonim).
Dio = Cassius Dio, *Historia Romana.*
Gellius, NA = Aulus Gellius, *Noctes Atticae.*
ILLRP = Degrassi, A. (ed.) (1963–1965), *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Republicae.*
ILS = Dessau, H. (1892–1916), *Incriptiones Latinae Selectae.*
JRS = *Journal of Roman Studies.*
Justin = Justinus, *Epitome.*
Livius, *Pers.* = Livius, *Periochae.*
Pliny the Elder, *NH* = Yaşlı Plinius, *Naturalis Historia.*
Pliny the Younger, *Epistuale* = Genç Plinius, *Epistuale.*
Quintilianus = Quintilianus, *Institutio Oratoria.*
Sallust, *Bell. Cat.*= Sallust, *Bellum Catilinae.*
Serv.= Servius.
Strabo, *Geog.* = Strabo, *Geographica.*
Valerius Maximus = Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia.*
Velleius Paterculus= Velleius Paterculus, *Historia Romana.*

Notlar

GİRİŞ
(Sayfa XV-XXIII)

1 M. Booth, *The Doctor, The Detective and Arthur Conan Doyle*, 1997, s. 204

1. BÖLÜM CAESAR'IN DÜNYASI
(Sayfa 3-26)

1 Velleius Paterculus, *History of Rome* 2. 1. 1 (F. Shipley tarafından Loeb çevirisi) (1924), s. 47-49
2 Suetonius, *Caesar*, 77
3 Polybios, 6. 11. 1-18. 8. 43. 1-57. 9 Roma Cumhuriyeti'nin tasviri ve analizi için. F. Walbank'in *A Historical Commentary on Polybios* birinci cildiyle birlikte okunması tavsiye edilir (1970), s. 663-746. Konunun detaylı ve güncel bir incelemesi için bkz. A. Lintott, *The Constitution of the Roman Republic* (1999).
4 Bu seferlerin tasviri için bkz. A. Goldsworthy, *In the Name of Rome* (2003), s. 126-136
5 Saturninus ve Glaucia için bkz. *Appianos*, SS, 28-33, Plutarkhos, *Marius* 28-30
6 Suetonius, *Caesar* 77
7 Valerius Maximus 3. 7. 8
8 Nüfus ve kesin olarak hesaplanmasının önündeki engeller ile ilgili bkz. N. Purcell, "The City of Rome and *Plebs Urbana* in the Late Republic" CAH² IX, s. 644-688, özellikle 648-656, bunun yanı sıra K. Hopkins, *Conquerors and Slaves*, (1978), s. 96-98, Forum'un Roma kamusal hayatındaki fiziksel yeri üzerine bkz. F. Millar, *The Crowd in Rome in the Late Republic* (1998), özellikle s. 13-48.
9 Roma emperyalizmiyle ilgili en önemli çalışmalar arasında bkz. E. Badian, *Roman Imperialism in the Late Republic* (1968), W. Harris *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.* (1979) ve Hopkins (1978), özellikle s. 1-98.
10 Bkz. E. Badian, *Publicans and Sinners* (1972)
11 Özellikle Hopkins (1978), *passim*.
12 Gracchus kardeşlerin kariyeri hakkında bkz. D. Stockton, *The Gracchi* (1979). Belli başlı kaynaklar arasında Plutarkhos, Tiberius Gracchus ve Gaius Gracchus. Ayrıca Appianos, SS 1.
13 Marius'un kariyerinin detaylı bir kaydı için bkz. R. Evans, Gaius Marius: *Gaius Marius: A Political Biography* (1994).

2. BÖLÜM CAESAR'IN ÇOCUKLUĞU (Sayfa 27-46)

1 Velleius Paterculus 2. 41. 1.
2 Suetonius, *Caesar* 1. 3.
3 Roma'da isimlerin önemi hakkında bir çalışma için bkz. B. Salway, 'What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from 700 BC – AD 700', *JRS* 84 (1994), s. 124–145, özellikle 124–131.
4 İsmin kökeni hakkındaki hikâyeler için bkz. *Historia Augusta, Aelius Verus* 2; Caesar'ın ailesi hakkında farklı tezler için bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 19, C. Meier, *Caesar* (1996), s. 51–55, and E. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic* (1974), s. 75–76.
5 Suetonius *Caesar* 6. 1; Aeneas ve oğlu ile ilgili belirsizlik hakkında bkz. Livius 1. 3.
6 Plutarkhos, *Tiberius Gracchus* 1.
7 *Historia Augusta, Aelius Verus* 2.
8 B. Rawson, *Children and Childhood in Roman Italy* (2003), özellikle s. 99–113; Antik dünyada sezaryen doğum hakkında bkz. alıntılarıyla birlikte s. 99. Ayrıca bkz. B. Rawson (ed.), *Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome* (1991).
9 Plutarkhos, *Cato Maior* 20. 3. Bu konunun daha detaylı bir incelemesi için bkz. B. Rawson, *The Family in Ancient Rome* (1986), s. 201–229'da K. Bradley, 'Wet-nursing at Rome: A Study in Social Relations'
10 Tacitus, *Dialogia* 28. 6
11 Plutarkhos, *Coriolanus* 33–36, Livius 2. 40.
12 Bkz. H. Marrou, *A History of Education in Antiquity* (1956), s. 229–291, A. Gwynn, *Roman Education: From Cicero to Quintilian* (1926), özellikle 1–32; Cicero, *de Re Publica* 4. 3.
13 Cicero, *Orator* (Hatip) 120.
14 Yanaşma (*cliens*) sistemine faydalı bir bakış için bkz. R. Saller, *Personal Patronage in the Early Empire* (1982); oğulların babalarından öğrenmeleri hakkında bkz. Gellius, *NA* 1. 23. 4, Plinius, *Epistulae* 8. 14. 4–5 ve yedi yaşından sonra babanın çocuk üzerinde etkisi için bkz. Quintilianus 2. 2. 4, Marrou (1956), s. 231–233'daki yorumlarla birlikte.
15 Gnipho hakkında bkz. Rawson (2003), s. 153–157; Suetonius, *Grammaticis et rhetoribus* 7, Caesar'ın ilk yapıtları hakkında bkz. Suetonius *Caesar* 56. 7.
16 Cicero, *Brutus* 305, Suetonius, *Caesar* 55. 2.
17 Plutarkhos, *Caesar* 17, Suetonius, *Caesar* 57, 61.
18 Plutarkhos, *Marius* 30, 32.
19 Müttefikler hakkında bkz. E. Gabba, *The Roman Republic, the Army and the Allies* (P. Cuff çevirisi) (1976), P. Brunt, *Social Conflicts in the Roman Republic* (1971), s. 101–104, A. Sherwin-White, *The Roman Citizenship* (1973), s. 119–149.
20 Savaş hakkında en eksiksiz antik kaynak Appianos, *BC* 1. 34–53, ama aynı zamanda bkz. Velleius Paterculus 2. 13. 117. 3; modern bir çalışma için bkz. *CAH*² (1994), s. 104–128'de E. Gabba,'Rome and Italy: The Social War'
21 Appianos, *BC* 1. 4046, Plutarkhos, *Marius* 33, *Sulla* 6.
22 Sulla'nın kariyeri hakkında bkz. A. Keaveney, *Sulla: The Last Republican* (1982), 1–63.
23 Plutarkhos, *Marius* 34–35, *Sulla* 7–8, Appian *BC* 1. 55–57 ve Keaveney (1982), s. 56–77.
24 Plutarkhos, *Sulla* 9–10, *Marius* 35–40, Appianos, *BC* 1. 57–59.
25 Appianos, *BC* 1. 63–75; Plutarkhos, *Marius* 41–46, *Sulla* 22, *Pompey* 3 Velleius Paterculus 2. 20. 1–23.3 ve R. Seager, *Pompey* (2002), s. 25–29.

3. BÖLÜM İLK DİKTATÖR
(Sayfa 47-62)

1 Plutarkhos, *Sulla* 31(R. Waterfield'ın *Plutarch: Roman Lives* (1999) kitabındaki çevirisi s. 210)

2 Liberalia festivalinin önemi hakkında bkz. Ovidius, *Fasti* 3. 771-788; Iuventus'a adak hakkında bkz. Halikarnasssos [Bodrum] Dionysios 4. 15. 5, *toga virilis* kuşanma ile ilgili törenler hakkında bkz. B. Rawson, *Children and Childhood in Roman Italy* (2003), s. 142-144.

3 Suetonius, *Caesar*1.1; Caesar'ın babasının ani ölümü hakkında bkz. Plinius, *Naturalis Historia* 7. 18, *toga virilis* kuşanması hakkında bkz. H. Marrou, *A Histroy of Education in Antiquity* (1956), s. 233, A. Gwynn, *Roman Education: From Cicero to Quintilian* (1926), 16 ve B. Rawson (ed.) *The Family in Ancient Rome* adlı kitapta, B. Rawson'un "Roman Family" adlı makalesi, s. 1-57, 41.

4 *Flamen Dialis* ile ilgili kısıtlamalar hakkında bkz. Gellius, *NA* 10. 15.

5 Velleius Paterculus, 2. 22. 2, Appianos, *BC* 1. 74. Merula ve Caesar'ın *flamen*liğe adaylığı hakkında bkz. L. Ross Taylor, "Caesar's Early Career", *Classical Philology* 36 (1941), s. 113-132, özellikle s. 114-116.

6 *Confarreatio* hakkında bkz. S. Treggiari, *Roman Marriage Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian* (1991), 21-24; bu törenin ismi ve *far* ile ilişkisi hakkında bkz. *Gaius* 1. 112, Plinius, *NH* 18. 10, Festus 78L; törenler hakkında bkz. Servius, *Ad G.* 1.31.

7 Velleius Paterculus 2. 22. 2.'ye göre Caesar *Flamen Dialis* mevkisine ulaşmıştır fakat Suetonius, bu göreve aday olduğunu (*destinatus*) savunmaktadır, Suetonius, *Caesar* 1. 1. Bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 19-21ve Taylor (1941), s. 115-116. Hem Tacitus, *Annales* 3. 58 hem de Dio 54. 36. 1 Merula'nın son *Flamen Dialis* olduğunu açıkça belirtmektedir.

8 Bu yılların yararlı bir incelemesi için bkz. CAH²IX (1994), s. 173-187;Cicero'nun ve öğretmenlerinin bu seneler içindeki davranışları hakkında bkz. T. Mitchell, Cicero: The Ascending Years (1979), s. 81-92.

9 Appianos, *BC* 1.76-77.

10 Görünüşü hakkında Plutarkhos, *Sulla* 2, *praetor*luğa erişmek konusunda başarısız olması hakkında *Sulla* 5, mezar yazıtı hakkında *Sulla* 38; genel olarak bkz. A. Keaveney, *Sulla: The Last Republican* (1982). Tek testis hakkında bkz. Arrius Menander *De re militari* Kitap 1. Keaveney (1982), s. 11'e göre bu hikâye askerleri tarafından uydurulmuş edepsiz bir şarkıdan kaynaklanmaktadır.

11 Sulla'nın şansı hakkında bkz. Keaveney (1982), s. 40-41.

12 Appianos, *BC* 1. 78-80, Plutarkhos, *Pompeius* 5.

13 İçsavaş hakkında bkz. Keaveney (1982), s. 129-147.

14 Plutarkhos, *Sulla* 27-31, Appianos, *BC* 1. 81-96.

15 Plutarkhos, *Sulla* 31.

16 Yasaklar hakkında bkz. Keaveney (1982), s. 148-168, Appianos, *BC* 1. 95 Velleius Paterculus 2. 28. 3-4 ve Alban tepelerindeki malikâne ile ilgili anekdot için Plutarkhos, *Sulla* 31.

17 Keaveney (1982), s. 160-203. Ofella'nın idamı hakkında Plutarkhos, *Sulla* 33.

18 Taylor (1941), s. 116.

19 Bkz. Suetonius, *Caesar* 1. 1-3. Plutarkhos. *Caesar* 1. ve L. Ross Taylor. "The Rise of Julius Caesar", *Greece and Rome* 4 (1957), s. 10-18, s. 11-12ve Taylor (1941), s. 116.

20 Suetonius, *Caesar* 74.

21 Suetonius, *Caesar* 1.

22 Plutarkhos, *Sulla* 1. 104, Suetonius, *Caesar* 77.

23 Keaveney (1982), s. 204-213.

4. BÖLÜM GENÇ CAESAR
(Sayfa 63-86)

1 Cicero, *Brutus* 290 (G. Hendrickson tarafından Loeb çevirisi (1939), s. 253).
2 Suetonius'un Caesar betimlemesi için bkz. *Caesar* 45. 1; Plutarkhos'un yorumları için ise *Caesar* 17; Caesar'ın ilginç kıyafetleri ve Sulla'nın yorumları için Suetonius, *Caesar* 45. 3.
3 Suetonius, *Caesar* 45. 2.
4 Cicero'nun evi hakkında bkz. Velleius Paterculus 2. 14 ve E. Rawson, 'The Ciceronian Aristocracy and its properties', M. I. Finley (ed.), *Studies in Roman Property* (1976), s. 85–102, özellikle 86; Subura'daki sinagog hakkında, bkz. *Corpus Inscriptionum Judaicarum* 2. 380.
5 Velleius Paterculus 2. 14. 3.
6 Suetonius, *Caesar* 46–47.
7 Suetonius, *Caesar* 2.
8 Bkz. L. Ross Taylor, 'The Rise of Julius Caesar', *Greece and Rome* 4 (1957), s. 10–18 ve M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 22. *corona civica* üzerine bkz. Gellius, *NA* 5. 6. 13–14, Plinius, *NH* 16. 12–13 ve in V. Maxfield, *The Military Decorations of the Roman Army*'deki tartışma (1981), s. 70–74, 119–120.
9 Suetonius, *Caesar* 2 ve 49. 1–4, 52. 3.
10 Plutarkhos, *Marius* 13–14, Polybios 6. 37; Cato'nun *censor*luğu hakkında bkz. Plutarkhos, *Cato Maior* 17.
11 Suetonius, *Caesar* 22 ve 49. 1–4.
12 Caesar'ın halk karşısında ettiği yemin hakkında bkz. Dio 43. 20. 4; Catullus 54, cf. Suetonius, *Caesar* 73.
13 Cato hakkında bkz. Plutarkhos, *Cato Maior* 24; Plutarkhos, *Crassus* 5; Germenler hakkında bkz. Caesar, *BG* 6. 21. Roma bakış açısı hakkında bkz. P. Grimal, *Love in Ancient Rome* (çev. A. Train) (1986).
14 Suetonius, *Caesar* 3.
15 Catullus 10; Cicero, *Verr.* 1. 40.
16 Cicero, *Brutus* 317.
17 Bkz. Suetonius, *Caesar* 4. 1, 55, Velleius Paterculus 2. 93. 3 ve Gelzer (1968), s. 22–3; eya letlerin idaresi konusunda bkz. A. Lintott *Imperium Romanum: Politics and Administration* (1993); Caesar'ın tiz sesiyle verdiği söylev hususunda bkz. Suetonius, *Caesar* 55. 2.
18 Plutarkhos, *Caesar* 4.
19 Cicero, *Brutus* 316.
20 Korsan problemi hakkında bkz. Appianos, *Mithridatic Wars* (Mithradates Savaşları) 91–93, Plutarkhos, *Pompeius* 24–5; Caesar'ın esareti hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 4. 2, Plutarkhos, *Caesar* 2.
21 Plutarkhos, *Caesar* 2 (B. Perrin tarafından Loeb çevirisi (1919), s. 445, biraz değiştirilmiştir).
22 Korsanların boğazlarının kesilmesi hususunda bkz. Suetonius, *Caesar* 74.
23 Suetonius, *Caesar* 4. 2.
24 L. Ross Taylor, 'Caesar's Early Career', *Classical Philology* 36 (1941), s. 113–132, özellikle s.117–118.
25 Roma'ya dönüş yolculuğu hakkında bkz. Velleius Paterculus 2. 93. 2; duruşma hakkında bkz. E. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic* (1974), s. 528; Cicero'nun söylemleri hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 49. 3.
26 Taylor (1941), s. 120-122; Köleler Savaşı hakkında bkz. Plutarch, *Crassus* 8-11, Appianus, *BC* 1. 116-121.
27 Crassus ve Sulla hakkında bkz.Plutarkhos, *Crassus* 6.
28 Suetonius, *Caesar* 5.

5. BÖLÜM ADAY
(Sayfa 87-116)

1 Plutarkhos, *Caesar* 5.

2 Iulia'nın doğumu hakkında bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 21, C. Meier, *Caesar* (1996), s. 105, ve P. Grimal, *Love in Ancient Rome* (1986), s. 222.

3 Grimal (1986), s. 112–115.

4 Praecia ile Lucullus hakkında bkz. Plutarkhos, *Lucullus* 6. 2–4; Cethegus'un nüfuzu hakkında bkz. Cicero, *Brutus* 178; Pompeius, Geminius ve Flora hakkında bkz. Plutarkhos, *Pompeius* 2.

5 Cytheris hakkında bkz. Cicero, *ad Fam.* 9. 26; Cicero *ad Att.* 10. 10; Servius, on E10; *de vir. Ill.* 82. 2. Cicero, hoşnutsuzluğunu *Philippicae* 2'de açık edecekti. 58, 69, 77.

6 Suetonius, *Caesar* 47, 50. 1–52.

7 Suetonius, *Caesar* 50. 2, Plutarkhos, *Caesar* 46, 62, *Brutus* 5, Cicero, *ad Att.* 15. 11; bunun yanı sıra bkz. R. Syme, *The Roman Revolution* (1939), s. 23–24, 116; Lucullus'un Servilia'nın kızkardeşi Servilia'dan boşanması hakkında bkz. Plutarkhos, *Lucullus* 38.

8 Grimal (1986), s. 226–237, S. Treggiari, *Roman Marriage* (1991), özellikle s. 105–106, 232–238, 253–261, 264, 270–275, ve 299–319.

9 Sallustius, *Bell Cat.* 25.

10 Plutarkhos, *Pompeius* 55 (bkz. R. Waterfield çevirisi *Plutarkhos: Roman Lives* (1999), s. 273).

11 Sertorius'un kariyerine bir bakış için A. Goldsworthy, *In the Name of Rome* (2003), s. 137–151.

12 Sulla'nın yasaları hakkında bkz. A. Keaveney, *Sulla: The Last Republican* (1982), s.169–189.

13 "Genç cellat" lakabı için bkz. Valerius Maximus 6. 2. 8; Brutus'un babasının öldürülmesi hakkında bkz. Plutarkhos, *Brutus* 4; Pompeius'un kariyerinin ilk yılları için bkz. R. Seager, *Pompey the Great* (2002), s. 20–39.

14 Askeri yenilgilerin şahsın kariyerine etkileri hakkında bkz. N. Rosenstein, *Imperatores Victi* (1993), *passim.*

15 Pompeius ve *censor*lar hakkında bkz. Plutarkhos, *Pompeius* 22; Crassus'un şöleni hakkında bkz. Plutarkhos, *Crassus* 2. 2, 12. 3; *Comp. Nic.* Crassus 1. 4; A. Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic* (1977), s. 101–2.

16 Suetonius, *Caesar* 5, Gellius, *NA* 13. 3. 5; MÖ 70'te gerçekleşen olaylarda daha büyük bir rol oynadığı yönündeki tezler için bkz. Ward (1977), s. 105–111.

17 Seçimler hakkında bkz. L. Ross Taylor, *Party Politics in the Age of Caesar* (1949), özellikle s. 50–75, ve *Roman Voting Assemblies: From the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar* (1966), özellikle s. 78–106, A. Lintott, 'Electoral Bribery in the Roman Republic', *JRS* 80 (1990), s. 1–16, F. Millar, *The Crowd in Rome in the Late Republic* (1998), H. Mouritsen, *Plebs and Politics in the Late Roman Republic* (2001), özellikle s. 63–89, A. Yakobson, 'Petitio et Largitio: Popular Participation in the Centuriate Assembly of the Late Republic', *JRS* 82 (1992), s. 32–52; mezar yazıtları için bkz. *ILS* 8205–8207.

18 Bkz. Taylor (1966), s. 78–83, A. Lintott, *The Constitution of the Roman Republic* (1999), s. 43–49.

19 *Quaestor*luk hakkında bkz. Lintott (1999), s. 133–137; *corona civica* kazananların Senato'ya kabul edildiği yönündeki tez için bkz. L. Ross Taylor, 'The Rise of Caesar', *Greece and Rome* 4 (1957), s. 10–18, özellikle s. 12–13.

20 Polybius, 6. 54. 1–2.

21 Suetonius, *Caesar* 6. 1, Plutarkhos, *Caesar* 5; Cicero'nun Marius'a karşı alenen ve kapalı kapılar ardında davranışları hakkında bkz. T. Mitchell, *Cicero: The Ascending Years* (1979), s. 45–51.

22 *De Bello Hispanica* 42, Suetonius, *Caesar* 7. 1–2, Velleius Paterculus 2. 43. 4, konudaki yorumlar için bkz. Gelzer (1968), p. 32; İskender'in büstüne karşı reaksiyonu ve rüyası hakkında bkz. Plutarkhos, *Caesar* 11, Suetonius, *Caesar* 7. 1–2, ve Dio 37. 52. 2; Cicero'nun *quaestor*luk görevinden dönüşü hakkında bkz. *pro Planco* 64–66.

23 Suetonius, *Caesar* 8.

24 Suetonius, *Caesar* 6. 2, Plutarkhos, *Caesar* 5; evlilik töreni hakkında bkz. S. Treggiari, *Roman Marriage* (1991), s. 161–180.

25 Dio 36. 20. 1–36, Plutarkhos, *Pompeius* 25–26; *Lex Gabinia*'nın yasa ilan edilmesi hakkında *bkz.* P. Greenhalgh, *Pompey: The Roman Alexander* (1980), s. 72–90.

26 Caesar'ın *Lex Gabinia*'yı desteklemesi hakkında *bkz.* Plutarkhos, *Pompeius* 25, bunun yanı sıra T. Rice Holmes, *The Roman Republic,* 1 (1928), s. 170–173; Korsanlara karşı çıkılan sefer hakkında bkz. Appianus, *De Bello Mithradatica* 91–93, Plutarkhos, *Pompeius* 26–28.

27 Lucullus'un kariyeri hakkında bkz. A. Keaveney, *Lucullus:A Life* (1992), doğudaki seferleri için özellikle s. 75–128; görevinden alınması hakkında bkz. Plutarkhos, *Pompeius* 30–31, *Lucullus* 36.

28 Caesar 'ın desteği hakkında bkz. Dio 36. 43. 2–3; *pro Lege Manilia*, Cicero'nun *Lex Manilia* lehinde yaptığı konuşma da günümüze kadar ulaşmıştır.

29 Plutarkhos, *Caesar* 5–6, Suetonius, *Caesar* 10–11, Velleius Paterculus 2. 43. 4; *aedilis* makamı hakkında bkz. Lintott (1999), s. 129–133; Caesar'ın kariyeri hakkında bkz. Gelzer (1968), s. 37–39, L. Ross Taylor, 'Caesar's Early Career', *Classical Philology* 36 (1941), s. 113–132, özellikle 125– 131, ve (1957), s. 14–15.

30 Suetonius, *Caesar* 10. 1.

31 Dio 37. 8. 1–2, Plinius, *NH* 33. 53.

32 Plutarkhos, *Caesar* 5.

33 Plutarkhos, *Caesar* 6, Suetonius, *Caesar* 11, Velleius Paterculus 2. 43. 3–4, ve ayrıca R. Evans, *Gaius Marius: A Political Biography* (1994), s. 4'te bu anıtların gerçek değil, kopya olduğunu söyler.

6. BÖLÜM KOMPLO
(Sayfa 117-139)

1 Sallustius, *Bell. Cat.* 12. 1–2.

2 Dio 36. 44. 3–5, Cicero, *pro Sulla* 14–17, Sallustius, *Bell. Cat.* 18.

3 Bkz. Suetonius, *Caesar* 9, Sallustius, *Bell. Cat.* 17–19. "İlk Catilina Komplosu" hakkında tartışmalar için bkz. E. Salmon, 'Catiline, Crassus, and Caesar', *American Journal of Philology* 56 (1935), s. 302–316, özellikle 302–306; E. Hardy, *The Catilinarian Conspiracy in its Context: A Re-study of the Evidence* (1924), s. 12–20; T. Rice Holmes, *The Roman Republic*, 1 (1928), s. 234–235; D. Stockton, *Cicero* (1971), s. 77–78; ve M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 38–39.

4 Crassus ile Pompeius arasındaki mücadele hakkında bkz. A. Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic* (1977), s. 128–168; Rice Holmes (1928), s. 221–283, özellikle 242–249. Pompeius'un dönüşünün imparatorlukta algılanışı hakkında bkz. Velleius Paterculus 2. 40. 2–3, Plutarkhos, *Pompeius* 43, Dio 37. 20. 5–6

5 Bkz. Plutarkhos, *Crassus* 2–3 ve Ward (1977), s. 46–57; Licinia vakasıyla ilgili olarak bkz. Plutarkhos, *Crassus* 1, olaya şüpheli bir bakış açısı için Ward (1977), 74–75.

6 Cicero, *Brutus* 233.

7 Plutarkhos, *Crassus* 3, Cicero, *de Officiis* 1. 25, Sallustius, *Bell. Cat.*48.5–7. Boynuzlardaki saman ve olası kelime oyunu hakkında bkz. Ward (1977), pp. 78.

8 Plutarkhos, *Crassus* 13, Suetonius, *Caesar* 11, Dio 37. 9. 3–4; Ward (1977), s. 128–135, Gelzer (1968), s. 39–41.
9 Plutarkhos, *Cato Minor* 16–18, Suetonius, *Caesar* 11, Dio 37. 10. 1–3.
10 Suetonius, *Caesar* 74. Catilina hakkında bkz. Asconius 84C; Ofella hakkında bkz. Plutarkhos, *Sulla* 33.
11 Sallustius, *Bell. Cat.*5, 14–17, Plutarkhos, *Cicero* 10, Ward (1977), s. 136, 145, Rice Holmes (1928), s. 241, Stockton (1971), s. 79–81, 97, 100.
12 Yaşlı Cato hakkında bkz. Plutarkhos, *Cato Maior*ve A. Astin, *Cato the Censor* (1978). Cato hakkında bkz. Plutarkhos, *Cato Minor*, esp. 1, 5–7, 9, 24–25.
13 Bkz. Stockton (1971), özellikle 71–81, E. Rawson, *Cicero* (1975), T. Mitchell, *Cicero: The Ascending Years* (1979), özellikle s. 93 vd.daki Catilina olarak bilinen Lucius Sergius'u Pompeius Strabo'nun emrindekiler altında listeleyen yazıt *ILS* 8888/*ILLRP* 515.
14 Bu döneme yararlı bir bakış için bkz. T. Wiseman, 'The Senate and the Populares, 69–60 BC', *CAH*² IX (1994), s. 327–367; Rullus'un toprak yasası hakkında bkz. Gelzer (1968), s. 42–45, Stockton (1971), s. 84–91, Rice Holmes (1928), s. 242–249, Ward (1977), s. 152–162.
15 Piso hakkında bkz. Sallustius, *Bell. Cat.* 49. 2, Cicero, *pro Flacco* 98; Iuba hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 71.
16 Pompeius'a bahşedilen payeler hakkında bkz. Dio 37. 21. 4. Labienus'un kökeni hakkında bkz. R. Syme, 'The Allegiance of Labienus', *JRS* 28 (1938), s. 424–440.
17 *Perduellio* mahkemesi hakkında bkz. Dio 37. 26. 1–28. 4, Suetonius, *Caesar* 12, Cicero, *Pro Rabirio perduellionis*, yanı sıra W. Tyrrell, *A Legal and Historical Commentary to Cicero's Oratio Pro Rabirio Perduellionis* (1978); anonim, *de viribus illustribus* Rabirius'un Saturninus'un kellesini sergilediği yönündeki suçlamayı içerir. 542
18 Bkz. L. Ross Taylor, *Roman Voting Assemblies: From the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar* (1966), s. 16.
19 *Pontifex Maximus* seçimleri hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 13, Plutarkhos, *Caesar* 7, Dio 37. 37. 1–3 Velleius Paterculus 2. 43. 3.
20 Regia ve tarihi hakkında yararlı bir kaynak için bkz. T. Cornell, *The Beginnings of Rome* (1995), s. 239–241
21 Sallustius, *Bell. Cat.* 23–24, Cicero, *pro Murena* 51–58, Dio 37. 29. 1–30. 1, Plutarkhos, *Cato Minor* 21. 2–6.
22 Sallustius, *Bell. Cat.* 22. 1–4, 26. 1–31. 3.
23 Sallustius, *Bell. Cat.* 31. 4–48. 2, Rice Holmes (1928), s. 259–272, Stockton (1971), s. 84–109.

7. BÖLÜM SKANDAL (Sayfa 141-164)

1 Cicero, *In Catilinam* 3. 1–2 (C. MacDonald tarafından Loeb çevirisi (1977), s. 101).
2 Catilina'yla birlikte seçim kampanyası yürütme hakkındaki alıntı için, Cicero, *ad Att.* 1. 2.
3 Cicero, *In Catilinam* 2. 22 (C. MacDonald tarafından Loeb çevirisi (1977), s. 91).
4 Plutarkhos, *Caesar* 4. 4 (B. Perrin tarafından Loeb çevirisi (1919), s. 451).
5 Sallustius, *Bell. Cat.* 48. 5.
6 Sallustius, *Bell. Cat.* 48. 9; Plutarkhos, *Crassus* 13.
7 Cicero, *pro Murena* ve Plutarkhos, *Cato Minor* 21. 3–6.
8 Sallustius, *Bell. Cat.* 49. 1–4, Plutarkhos, *Crassus* 13, and *Cicero* 20. Yanı sıra bkz. D. Stockton, *Cicero* (1971), s. 18–19.

9 Sallustius, *Bell. Cat.* 44–47, Plutarkhos, *Cicero* 19, Dio 37. 34. 1–4, Appianos, *BC* 2. 4–5.
10 Tartışmanın geneli hakkında bkz. Sallustius, *Bell. Cat.* 50. 3–53. 1; Catilina'nın Senato huzuruna son defa çıkışı hakkında bkz. Cicero, *Cat.*1. 16.
11 Appius Claudius Caecus hakkında bkz. Cicero, *de Sen.*16, *Brutus* 61.
12 Sallustius, *Bell. Cat.* 51. 1–3.
13 Sallustius, *Bell. Cat.* 51. 33.
14 Sallustius, *Bell. Cat.* 51. 20.
15 Caesar'ın söylevi hakkında bkz. Sallustius, *Bell. Cat.* 51.
16 Caesar'ın olaya bakışı hakkında bkz. Gelzer (1968), s. 50–52 ve C. Meier, *Caesar* (1996), s. 170–172.
17 Bkz. Plutarkhos, *Cicero* 20–21, *Caesar* 7–8, Suetonius, *Caesar* 14 ve Appianos, *BC* 2. 5.
18 Cicero, *Cat.* 4. 3 (C. MacDonald tarafından Loeb çevirisi (1977), s. 137).
19 Caesar hakkında bkz. Cicero, *Cat.* 4. 9–10, Crassus hakkında, 4. 10; korkunç sahneler için, 4. 12.
20 Sallustius, *Bell. Cat.* 52. 12.
21 Sallustius, *Bell. Cat.* 52. 17–18, 24–25.
22 Plutarkhos, *Brutus* 5 and *Cato Minor* 24. 1–2; Cicero'nun tartışmanın Brutus tarafından kaleme alınan versiyonuna verdiği tepki için bkz. Cicero, *ad Att.* 12. 21. 1.
23 Sallustius, *Bell. Cat.* 55. 1–6, Plutarkhos, *Cicero* 22 ve *Caesar* 8, Dio 37. 36. 1–4, Ampelius, *lib. mem.* 31; Caesar'ın yüzleştiği tehdidi daha önceye dayandıran bir kaynak için Sallustius *Bell. Cat.* 49. 4.
24 Cicero, *ad Fam.* 5. 2. 7–8.
25 Suetonius, *Caesar* 15, Dio 37. 44. 1–3.
26 Dio 37. 43. 1–4, Plutarkhos, *Cato Minor* 26. 1–29. 2.
27 Suetonius, *Caesar* 16.
28 Catilina'nın ölümü hakkında bkz. Sallustius, *Bell. Cat.* 60. 7, 61. 4; muhbirler üzerine bkz. Suetonius, *Caesar* 17.
29 Plutarkhos, *Caesar* 9–10.
30 Cicero, *ad Att.* 1. 12. 3, 1. 13. 3, Suetonius, *Caesar* 74. 2, Plutarkhos, *Caesar* 10. Boşanma üzerine bkz. S. Treggiari, *Roman Marriage* (1991), s. 435–482 ve 'Divorce Roman Style: How Easy and Frequent Was It?', B. Rawson (ed.), *Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome* (1991), s. 131–146.
31 Bkz. Cicero, *ad Att.* 1. 13. 3 ve Catulus'tan yapılan alıntı için bkz. Cicero, *ad Att.* 1. 16, Dio 37. 50. 3–4.
32 Plutarkhos, *Caesar* 11, Suetonius, *Caesar* 18, Cicero, *Pro Balbo* 28.
33 Bkz. Suetonius, *Caesar* 18, Appianos, *Bell. Hisp.* 102, Plutarkhos, *Caesar* 12, Dio 37. 52. 1–53. 4. İspanya'daki durum ve Caesar'ın harekâtları hakkında bkz. S. Dyson, *The Creation of the Roman Frontier* (1985), s. 235–236.
34 *İspanya Savaşı* 42. 2–3, Cicero, *pro Balbo* 19, 23, 28, 63 ve 43; insan kurbanı ile ilgili ipuçları için bkz. Strabo, *Geog.* 3. 5. 3 ve Rice Holmes *The Roman Republic,* 1 (1928), s. 302–8.
35 Plutarkhos, *Caesar* 11.

8. BÖLÜM KONSÜL
(Sayfa 165-198)

1 Sallustius, *Bell. Cat.* 54. 4.
2 Cicero, *ad Att.* 2. 5.

3 Plinius, *HN* 7. 97, Plutarkhos, *Pompeius* 45, Dio 37. 21. 1–4, Appianos, *Bell. Mith.*, 116–117.

4 Doğudaki savaşlar hakkında bkz. P. Greenhalgh, *Pompeius: The Roman Alexander* (1980) ve A. Goldsworthy, *In the Name of Rome* (2003), böl. 7, özellikle s. 164–179.

5 Plutarkhos, *Pompeius* 42–46, *Cato Minor* 30, Velleius Paterculus 2. 40. 3; R. Seager, *Pompeius the Great* (2002), s. 75–76; Crassus hakkında bkz. Plutarkhos, *Pompeius* 43 ve A. Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic* (1977), s. 193–199.

6 Cicero, *ad Att.* 1. 13; ve *ad Att.* 1. 14 Crassus'a dair.

7 Cicero, *ad Att.* 1. 13, 12; Seager (2002), s. 77–79

8 Cicero, *ad Att.* 1. 12, Plutarkhos, *Pompeius* 42, *Cato Minor* 30. 1–5, Suetonius, *Caesar* 50. 1; MÖ 62'de Metellus Celer'i yatıştırmak için sarf ettiği çabaya dair bkz. Cicero, *ad Fam.* 5. 1, 2.

9 Dio 37. 49. 1–4, Plutarkhos, *Pompeius* 44, *Cato Minor* 30. 5, Cicero, *ad Att.* 1. 18, 19.

10 Cicero, *ad Att.* 2. 1.

11 Horatius, *Carmina* 2. 1. 1; bu senelere genel bir bakış için bkz. P. Wiseman, 'The Senate and the *Populares*, 69–60 BC', *CAH*² IX (1994), s. 327–367, özellikle s. 358–367.

12 Cicero, *ad Att.* 2. 1.ve MÖ 61 Aralık'ta Caesar ve Lucceius arasındaki ittifak hakkında bkz. 1. 17. Bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 60, fn. 1, Suetonius'un aktarımını Caesar'ın karısını mektupla boşaması olarak yorumlamıştır.

13 Appianos, *BC* 2. 8, Plutarkhos, *Cato Minor* 31. 2–3, Dio 37. 54. 1–2.

14 Suetonius, *Caesar* 19. 2; bu durumun konsülleri yedekte tutmak için yapılmış olduğu iddiası hakkında bkz. Seager (2002), s. 84; kişisel nefret ve düşmanlar hakkında bkz. D. Epstein, *Personal Enmity in Roman Politics 218–43 BC* (1978).

15 Bkz. L. Ross Taylor, *Roman Voting Assemblies: From the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar* (1966), özellikle s. 84–106.

16 Bkz. Taylor (1966), s. 54–55, H. Mouritsen, *Plebs and Party Politics in the Late Roman Republic* (2001), s. 27–32; Roma'nın bu zamandaki nüfusu hakkında bkz. N. Purcell, 'The City of Rome and the *plebs urbana* in the Late Republic', *CAH*² IX (1994), s.644–688.

17 Suetonius, *Caesar* 19. 1; Cicero, *ad Att.* 1. 1; İtalya'nın önemi hakkında bkz. L. Ross Taylor, *Party Politics in the Age of Caesar* (1949), s. 57–59.

18 Cicero, *ad Att.* 2. 3.

19 Suetonius, *Caesar* 19.

20 Suetonius, *Caesar* 19. 2, Dio 37. 56–58, Appianos, *BC* 2. 9; yanı sıra bkz. Seager (2002), s. 82–85, Ward (1977), s. 210–216, Gelzer (1968), s. 67–69, C. Meier, *Caesar* (1996), s. 182–189.

21 Plutarkhos, *Caesar* 13, *Pompeius* 47; yeminler hakkında bkz. Livius, *Pers.* 103, Appianos, *BC* 2. 9 ve Plinius, *Epistulae* 10. 96; iki düşmanın seçim kampanyasına birlikte katılması hakkında bkz. Cicero, *ad Att.* 2. 1.

22 Suetonius, *Caesar* 20. 1, cf. Plutarkhos, *Cato Minor* 23. 3.

23 Dio 38. 1. 1–7, Suetonius, *Caesar* 20. 1; senenin kronolojisi için bkz. L. Ross Taylor, 'The Dating of Major Legislation and Elections in Caesar's First Consulship', *Historia* 17 (1968), s. 173–193; yanı sıra bkz. Gelzer (1968), s. 71–74, Meier (1996), s. 207–213, Seager (2002), s. 86–87; beş asıl komisyoncu hakkında bkz. Cicero, *ad Att.* 2. 7.

24 Dio 38. 2. 1–3. 3 Suetonius, *Caesar* 20. 4 daha farklı bir versiyon önerir. Plutarkhos, *Cato Minor* 33. 1–2'de bu olayın daha sonra gerçekleştiği görüşündedir; Petreius'un askeri tecrübesi hakkında bkz. Sallustius, *Bell. Cat.* 59. 6.

25 Dio 38. 4. 1–3.

26 Dio 38. 4. 4–5. 5, Plutarkhos, *Pompeius* 47; oylamanın tarihi hakkında bkz. Taylor (1968), s. 179–181.

27 Dio 38. 6. 1–3, Plutarkhos, *Cato Minor* 32. 2; Bibulus'un amacı hakkında bkz. Taylor (1969), s. 179.

28 Dio 38. 6. 4–7. 2, Appianos, *BC* 2. 11, Plutarkhos, *Cato Minor* 32. 2–6, Suetonius, *Caesar* 20. 1.
29 Suetonius, *Caesar* 20. 2, Dio 38. 8. 2; yanı sıra bkz. Taylor (1968), s. 177–179.
30 Suetonius, *Caesar* 20. 3–4, 54. 3, Dio 38. 7. 4–6, Cicero, *In Vatinium* 29, 38; bkz. Gelzer (1968), s. 75–6, Seager (2002), s. 88; Vatinius'un kişiliğini öğrenmek için Cicero'ya yazdığı mektuplara bakılabilir, *ad Fam.* 5. 9, 10 ve 10A; Caesar'ın valiler hakkındaki yasaları için bkz. T. Rice Holmes, *The Roman Republic,* 1 (1928), s. 319 ve Cicero, *pro Sestio* 64, 135, *In Pisonem* 16, 37, *In Vatinium* 12, 29, *ad Att.* 5. 10. 2.
31 Suetonius, *Caesar* 21, 50. 1–2 ve incilere olan düşkünlüğü hakkında bkz. 47, Plutarkhos, *Pompeius* 47–48, *Caesar* 14, Dio 38. 9. 1.
32 Dio 38. 7. 3, Suetonius, *Caesar* 20. 3, Cicero, *ad Att.* 2. 15, 16, 17 ve 18.
33 Dio 38. 12. 1–3, Cicero, *de Domo* 41, *ad Att.* 8. 3, *de provinciis consularibus* 42, Suetonius, *Caesar* 20. 4, Plutarkhos, *Caesar* 14; yanı sıra bkz. Gelzer (1968), s. 76–78.
34 Cicero, *ad Att.* 2. 9.
35 Cicero, *ad Att.* 2. 16 ve 17; C. Cato hakkında bkz. *ad Quintum Fratrem* 1. 2. 5.
36 Cicero, *ad Att.* 2. 19.
37 Cicero, *ad Att.* 2. 21, 22 ve 23.
38 Cicero, *ad Att.* 2. 24.
39 Cicero, *ad Att.* 2. 24, *In Vatinium* 24–26, *pro Sestio* 132, Dio 38. 9. 2–10. 1, Suetonius, *Caesar* 20. 5, Appianos, *BC* 2. 12–13, Plutarkhos, *Lucullus* 42. 7–8; Bu olayların arkasında Caesar'ın olduğu görüşü için bkz. Rice Holmes (1928), s. 323–324 ve Gelzer (1968), s. 90–92, Meier (1996), s. 221; Clodius hakkında bkz. Seager (2002), s. 98–99; Pompeius'un olaya karışması hakkında Ward (1977), s. 236–241, Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic* (1974), s. 95–96; daha karmaşık bir yorum ve ortada gerçekten bir komplonun bulunması olasılığı hakkında bkz. D. Stockton, *Cicero* (1971), s. 183–186.
40 Suetonius, *Caesar* 23, 73, *Scholia Bobiensia* Cicero hakkında *pro Sestio* 40 ve *In Vatinium* 15.
41 Suetonius, *Caesar* 22. 2 (Loeb çevirisi); Cicero'nun içsavaş korkusu hakkında bkz. *ad Att.* 2. 20, 21 ve 22.

9. BÖLÜM GALYA
(Sayfa 201-224)

1 Plinius, *NH* 7. 92.
2 Hirtius *BG* 8 (önsöz).
3 Plinius, *NH* 7. 92, Appianos, *BC* 2. 150.
4 Theophanes hakkında bkz. Cicero, *pro Archia* 24; Caesar'ın erken eserleri hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 56. 5–7; *Commentarii* hakkında genel derlemeler için bkz. K. Welch & A. Powell (ed.), *Julius Caesar as Artful Reporter:The War Commentaries as Political Instruments* (1998).
5 Cicero, *Brutus* 262.
6 Hatiplere verilen bu öğüt için bkz. Gellius, *NA* 1. 10. 4; L. Hall, 'Ratio and Romanitas in the Bellum Gallicum', Welch & Powell (1998), s. 11–43, özellikle s. 23.
7 *Commentarii*'nin tarihi hakkında bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 170–172, C. Meier, *Caesar* (1996), s. 254–264; yıldan yıla yayınlandıklarını savunan tez için bkz. Welch & Powell (1998), özellikle P. Wiseman, 'The Publication of the *De Bello Gallico*', s. 1–9ve T. Rice Holmes, *Caesar's Conquest of Gaul* (1911), s. 202–209 yanı sıra bkz. Hirtius, *BG* 8 (önsöz) ve Suetonius, *Caesar* 56. 3–4.

8 Cicero, *de Finibus* 5. 52; yanı sıra bkz. Wiseman (1998), özellikle s. 4–7.
9 Suetonius, *Caesar* 56. 4.
10 Cicero, *de provinciis consularibus* 3. 5, *ad Quintum Fratrem* 2. 14–16, 3. 1–9.
11 Labienus hakkında bkz. R. Syme, 'The Allegiance of Labienus', *JRS* 28 (1938), s. 113–128, özellikle s. 120 ve W. Tyrrell, 'Labienus' Departure from Caesar in January 49 BC', *Historia* 21 (1972), s. 424–440.
12 Cotta'nın kitabı hakkında bkz. Cicero, *ad Att.* 13. 44. 3, karşılaştırma amaçlı bkz. Athenaios 273b ve Hall, (1998), s. 11–43, özellikle s. 25; Caesar'ın *legatus*larının kim olduğu hakkında bkz. Broughton, *MRR* 2, s. 197–199.
13 Caesar, *BG* 1. 39; Cicero, *ad Att.* 2. 18. 3, 19. 5, *de provinciis consularibus* 41; E. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic* (1974), s. 112–116.
14 Caesar'ın lejyonları hakkında bkz. H. Parker, *The Roman Legions* (1957), s. 47–71, özellikle 55–56. Bu dönemdeki ordu hakkında bkz. F. Adcock, *The Roman Art of War under the Republic* (1940), P. Brunt, *Italian Manpower, 225 BC – AD 14* (1971), P. Connolly, *Greece and Rome at War* (1981), M. Feugère (ed.), *L'Équipment Militaire et L'Armement de la République. JRMES* 8 (1997), E. Gabba, *The Roman Republic, the Army and the Allies* (1976), L. Keppie, *The Making of the Roman Army* (1984), Y. Le Bohec, *The Imperial Roman Army* (1994), J. Harmand, *L'armée et le soldat à Rome de 107 à 50 avant nôtre ère* (1967).
15 Konuya giriş ve daha geniş bir kaynak listesi için bkz. A. Goldsworthy. *The Roman Army at War, 100 BC – AD 200* (1996), s. 31–32.
16 Teçhizat hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 83–84, 209–219, M. Bishop & J. Coulston, *Roman Military Equipment* (1993), Connolly (1981) ve Feugère, (1997).
17 Bkz. D. Saddington, *The Development of the Roman Auxiliary Forces from Caesar to Vespasian* (1982); yardımcı birliklere dahil süvari ve piyade sayısı için bkz. Caesar, *BC* 1. 39
18 Bu konuya bir bakış için bkz. C. Goudineau, *César et la Gaule* (1995), s. 130–148.
19 Caesar, *BG* 1. 1, 6. 11–20; Galya toplumu hakkında başarılı bir araştırma için bkz. N. Roymans, *Tribal Societies in Northern Gaul: An Anthropological Perspective, Cingula* 12 (1990), özellikle s. 17–47 ve B. Cunliffe, *Greeks, Romans and Barbarians: Spheres of Interaction* (1988), özellikle s. 38–58 ve 80–105.
20 Bkz. M. Todd, *The Northern Barbarians* (1987), s. 11–13, *The Early Germans* (1992), s. 8–13, C. M. Wells, *The German Policy of Augustus* (1972), s. 14–31, kullanışlı bir araştırma için bkz. P. Wells, *The Barbarians Speak: How the Conquered Peoples Shaped the Roman Empire* (1999).
21 Domitius Ahenobarbus hakkında bkz. Suetonius, *Nero* 2; köle ve amfora takası hakkında bkz. Diodorus Siculus 5. 26. 3–4; Galyalılar ve Romalılar arasındaki ilişki ve Gallia Transalpina tarihi hakkında bkz. S. Dyson, *The Creation of the Roman Frontier* (1985), s. 126–173; şarap ticareti hakkında bkz. Cunliffe (1988), 59–105, özellikle s. 74 ve Roymans (1990), s. 147–167 ve A. Tchernia, 'Italian Wine in Gaul at the End of the Republic', P. Garnsey, K. Hopkins & C. Whittaker (ed.), *Trade in the Ancient Economy* (1983), s. 87–104.
22 Wells (1999), s. 49–78, Cunliffe (1988), s. 48–49, 86–87, 96–97, 132–134, Dyson (1985), s. 137–139, 154, and C. Goudineau (1995), s. 141–143.
23 Roma'da insan kurbanı hakkında bkz. Plinius, *NH* 30. 12–13; kafa avcılığı hakkında bkz. Polybios 3. 67, Livius 10. 26, 23. 24, Diodorus Siculus 5. 29. 2–5, M. Green, *Dictionary of Celtic Myth and Legend* (1992), s. 116–118; Almanya'da insan kurbanı hakkında bkz. Todd (1992), s. 112–115.
24 Strabon, *Geog.* 4. 4. 5 (H. Jones tarafından Loeb çevirisi (1923), s. 247).
25 Caesar, *BG* 6. 15, karşılaştırma amaçlı bkz. Strabon, *Geog.* 4. 4. 2; Ribemont-sur-Ancre hakkında bkz. T. Derks, *Gods, Temples and Ritual Practices: The Transformation of Religious Ideas and Values in Roman Gaul* (1998), s. 48, 234–5.

26 Caesar, *BG* 1. 18, 31–33; yanı sıra bkz. Dyson (1985), s. 169–170, Cunliffe (1988), s. 94, 118.
27 Galyalı ordular hakkında daha fazla bilgi için bkz. Goldsworthy (1996), s. 53–60.
28 Dyson (1985), s. 168–171; Caesar, *BG* 1. 36, 40, 44, Cicero, *ad Att.* 1. 19, 20.

10. BÖLÜM GÖÇMENLER VE PARALI ASKERLER: İLK SEFERLER, MÖ 58 (Sayfa 225-255)

1 Cicero, *ad Att.* 1. 19.
2 Caesar, *BG* 1. 6–7, Plutarkhos, *Caesar* 17.
3 Caesar, *BG* 1. 2.
4 Caesar, *BG* 1. 2–3, 18, karşılaştırma amaçlı C. Goudineau, *César et la Gaule* (1995), 136–137.
5 Caesar, *BG* 1. 4, Plinius, *NH* 2. 170 Büyük ihtimalle Ariovistus'un ta kendisi olan bir Suebi kralı ve Romalılar arasında yapılan görüşmeden bahseder; yanı sıra bkz. S. Dyson, *The Creation of the Roman Frontier* (1985), s. 169–170. 172, B. Cunliffe, *Greeks, Romans and Barbarians: Spheres of Interaction* (1988), s. 114–117.
6 Konuda incelemeler için bkz. T. Rice Holmes, *Caesar's Conquest of Gaul* (1911) s. 218–224ve H. Delbrück, *History of the Art of War*, Volume 1: *Warfare in Antiquity* (1975), s. 459–478.
7 Caesar, *BG* 6. 11; eyalet sınırları çevresindeki kabilelerle ittifak kurma çabaları hakkında bkz. Dyson (1985), s. 170–173.
8 Caesar, *BG* 1. 5–6; Balkanlar'a yoğunlaşması hakkında bkz. Goudineau (1995), s.130–148; Helvet askerlerinin sayısı ve konvoyun büyüklüğü hakkında Holmes (1911), s. 239–240, Delbrück (1975), s. 460–463.
9 Caesar, *BG* 1. 7–8, karşılaştırma amaçlı Appianos, *Mithridatic Wars* (Mithradates Savaşları) 99, Plutarkhos, *Crassus* 10.
10 Caesar, *BG* 1. 8.
11 Caesar, *BG* 1. 10.
12 Caesar, *BG* 1. 10–11, Cicero, *de provinciis consularibus* 28, Suetonius, *Caesar* 24; L. Keppie, *The Making of the Roman Army* (1984), s. 98.
13 Caesar, *BG* 1. 11, 16; köle sayısı ve orduya eşlik eden şahıslar hakkında tartışmaları da içeren Roma ordusunun lojistik yapısı hakkında bkz. P. Erdkamp, *Hunger and Sword: Warfare and Food Supply in Roman Republican Wars 264–30 BC* (1998), J. Roth, *The Logistics of the Roman Army at War, 264 BC–AD 235* (1999), A. Labisch, *Frumentum Commeausque. Die Nahrungsmittelversongung der Heere Caesars* (1975), and A. Goldsworthy, *The Roman Army at War, 100 BC – AD 200* (1996), s287–296.
14 Caesar, *BG* 1. 12.
15 Caesar, *BG* 1. 13.
16 Caesar, *BG* 1. 13–14.
17 Caesar, *BG* 1. 15–16.
18 Caesar, *BG* 1. 16–20, karşılaştırma amaçlı bkz. Goudineau (1995), p. 138.
19 Arrianus, *Alexander* 3. 10. 1–4 gece saldırılarının güçlük ve tehlikeleri hakkında
20 Caesar, *BG* 1. 21–22; bu harekâtın detayları için bkz. Goldsworthy (1996), s. 128–130.
21 Caesar, *BG* 1. 23.
22 Sallustius, *Bell. Cat.* 59, Plutarkhos, *Crassus* 11. 6; muharebe öncesinden ve muharebe sırasında komutanların görevi hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 131–163; muharebe öncesi verilen söylevler hakkında bkz. M. Hansen, 'The Battle Exhortation in Ancient Historiography: Fact Fiction', *Historia* 42 (1993), s. 161–180.

23 Muharebe hakkında bkz. Caesar, *BG* 1. 24–26; Bu dönemdeki muharebelerin tabiatı hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 171–247.
24 Caesar, *BG* 26–29.
25 Caesar, *BG* 1. 30–33.
26 Caesar, *BG* 1. 34–37.
27 Caesar, *BG* 1. 39.
28 Dio 38. 35. 2.
29 Caesar, *BG* 1. 40.
30 Caesar, *BG* 1. 39–41.
31 Caesar, *BG* 1. 41, karşılaştırma amaçlı olarak Parth elçileriyle görüşme yapan ilk Romalı *magister* olmaktan kazandığı şereften bahseden Plutarkhos, *Sulla* 5.
32 Caesar, *BG* 1. 42–46.
33 Caesar, *BG* 1. 46–47.
34 Caesar, *BG* 1. 48, karşılaştırma amaçlı Tacitus, *Germania* 6; Germen orduları hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 42–53.
35 Caesar, *BG* 1. 49.
36 Germen savaşçılara eşleri tarafından verilen destek hakkında bkz. Tacitus, *Germania* 7–8.
37 Caesar, *BG* 1. 51–54; Germenlerin kaçmasına izin verilmesi hakkında bkz. Frontinus, *Strategemata* 2. 6. 3.
38 Caesar, *BG* 1. 54.

11. BÖLÜM "GALYALI KAVİMLERİN EN CESURU": BELGAE, MÖ 57 (Sayfa 257-278)

1 Caesar, *BG* 2. 15.
2 Strabon, *Geog.* 4. 4. 2 (H. Jones tarafından Loeb çevrisi (1923), s. 237).
3 Cesaret sergileyen *centurio*ların terfi edilmesi hakkında bkz. Caesar, *BG* 6. 40; Suetonius, *Caesar* 65. 1; liderlik tarzları ve verdikleri ağır kayıplar hakkında bkz. A. Goldsworthy, *The Roman Army at War, 100 BC – AD 200* (1996), s. 257–8, karşılaştırma amaçlı bkz. Caesar, *BG* 7. 51, *BC* 3. 99; terfi ve ödül kazanmak için cesaret yarışına giren subaylar hakkında bkz. *BG* 5. 44, 7. 47, 50, *BC* 3. 91.
4 Ani tatbikatlar ve gevşek disiplin hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 65, 67; Marius'un liderlik tarzının değerlendirmesi için bkz. A. Goldsworthy, *In the Name of Rome* (2003), s. 113–136 (veya 2004 baskısı, s. 127–153).
5 Plutarkhos, *Caesar* 17 (B. Perrin trafından Loeb çevirisi (1919), s. 483).
6 Bkz. Suetonius, *Caesar* 67. 2 *commilitones* ve işlemeli silahlar hakkında; bunun yanı sıra şahsi cesaret örnekleri için bkz. Polybios 6. 39 ve Goldsworthy (1996), s. 264–282.
7 Pompeius Trogus hakkında bkz. Justinus, 43. 5. 12; Caesar'ın at sırtında mektup dikte etmesi hakkında bkz. Plutarkhos, *Caesar* 17; Gallia Cisalpina eyaletinde kışlarken ricacı kabul etmesi hakkında bkz., Plutarkhos, *Caesar* 20.
8 Valerius Meto hakkında bkz. Plutarkhos, *Caesar* 17; yemekhaneler hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 48; Catullus, 29.
9 Catullus, 57 (F. Cornish tarafından Loeb çevirisi (1988), s. 67–69).
10 Suetonius, *Caesar* 73.
11 Suetonius, *Caesar* 51; Tacitus, *Historia* 4. 55; Mamurra'ya sataşan diğer şiirler için bkz. Catullus, 41, 43.
12 Caesar, *BG* 2. 1; Pompeius'un seferleri hakkında bkz. Goldsworthy (2003), s. 169–179 (veya 2004 baskısı, s. 190–201).

13 Bkz. N. Roymans, *Tribal Societies in Northern Gaul: An Anthropological Perspective, Cingula 12* (1990),s. 11–15, karşılaştırma amaçlı bkz. Tacitus, *Germania* 28, Caesar, *BG* 2. 4, 15, 5. 12; Cimbri kavmine direniş hakkında bkz. *BG* 2. 4, Atuatuci kavminin onlara dayandığı iddiası hakkında bkz., 2. 29.

14 Caesar, *BG* 2. 2–5; sayılar hakkında bkz. T. Rice Holmes, *Caesar's Conquest of Gaul* (1911), s. 71ve L. Rawlings, 'Caesar's Portrayal of Gauls as Warriors', K. Welch & A. Powell, *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (1998), s. 171–192, özellikle. 175 ve 13. Caesar'ın verdiği sayılara son derece karşıt bir bakış için bkz. H. Delbrück, *History of the Art of War,* Volume 1: *Warfare in Antiquity* (1975), s. 488–494.

15 Caesar, *BG* 2. 5–7.

16 Sulla'nın kanatları korumak için siperlere başvurması hakkında bkz. Frontinus, *Strategemata* 2. 3. 17.

17 Caesar, *BG* 2. 8–11.

18 Caesar, *BG* 2. 11–13.

19 Caesar, *BG* 2. 13–15.

20 Muharebe sırasında Nervii ordusunun sayıları hakkında bkz. Caesar, *BG* 2. 16–18, 28.

21 Savaş alanının önemi hakkında bkz. Rawlings (1998), s. 176–177; Maubeuge savı hakkında bkz. Rice Holmes (1911), p. 76.

22 Caesar, *BG* 2. 19; Rice Holmes (1911), s. 77 Napoleon'un yorumları için bkz.; ordu kampları hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s.111–113.

23 Caesar, *BG* 2. 20; çatışmadan önceki duraklamalar hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 143–145.

24 Caesar, *BG* 2. 20–24.

25 Caesar, *BG* 2. 25.

26 Bkz. Goldsworthy (1996), s. 154–163, özellikle 160–161ve (2003), s. 155, 176, 195 (veya 2004 baskısında, s. 175, 198, 219); çatışmanın niteliği hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 191–227.

27 Caesar, *BG* 2. 27–28.

28 Caesar, *BG* 2. 29–32.

29 Caesar, *BG* 2. 33; gece vakti yerleşimde askerleri başıboş bırakmaya çekinmesi hakkında bkz. *BC* 1. 21, 2. 12, *BA* 3; adaklar hakkında bkz. *BG* 6. 17, Suetonius, *Caesar* 54. 2.

30 Caesar, *BG* 2. 35, Dio 39. 25. 1–2, M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 116–118.

12. BÖLÜM POLİTİKA VE SAVAŞ: LUCA KONFERANSI (Sayfa 279-295)

1 Cicero, *ad Quintum Fratrem* 2. 3. 3–4.

2 Cicero, *de provinciis consularibus* 25.

3 Birinci Pön Savaşı sırasında Publius ve Claudia hakkında bkz. Livius, *Pers.* 19, Cicero, *de natura deorum* 2. 7, Florus 1. 19. 29, Suetonius, *Tiberius* 2. 3, Gellius, *NA* 10. 6.

4 Plutarkhos, *Lucullus* 34, 38, Cicero, *pro Milone* 73; ailenin statüsü hakkında bkz. E. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic* (1974), s. 97–100; Lesbia'nın kimliği hakkında bkz. Apuleius, *Apologia* 10.

5 Dio 38. 12–13, bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 96–99, G. Rickman, *The Corn Supply of Ancient Rome* (1979), s. 104–119.

6 Plutarkhos, *Cicero* 30–32, *Cato Minor* 34–40, bkz. D. Stockton, *Cicero* (1971), s. 167–193, R. Seager, *Pompey the Great* (2002), s. 101–103.

7 Plutarkhos, *Cicero* 33–34, Seager (2002), 103–109.
8 Cicero, *pro Sestio* 71, *de provinciis consularibus* 43, *In Pisonem* 80, *ad Fam.* 1. 9.9; Pompeius ve Mısır komutası hakkında özellikle bkz. Cicero, *ad Fam.* 1. 1–9; bkz. Seager (2002), s. 107–109, Gelzer (1968), s. 117–119.
9 Cicero, *ad Quintum Fratrem* 2. 3. 2.
10 Ahenobarbus hakkında bkz. Cicero, *ad Att.* 4. 8b; Campania'daki araziler hakkında bkz. Cicero, *ad Quintum Fratrem* 2. 1. 1, 6. 1, *ad Fam.* 1. 9. 8.
11 Suetonius, *Caesar* 24. 1.
12 Appianos, *BC* 2. 17, Plutarkhos, *Pompeius* 50, *Caesar* 21, *Crassus* 14; bkz. Gelzer (1968), s.120–124, Seager (2002), s. 110–119, C. Meier *Caesar* (1996), s. 270–273, A. Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic* (1977), s. 262–288.
13 Cicero, *ad Fam.* 1. 9. 8–10, *ad Quintum Fratrem* 2. 7. 2; Clodia ve kardeşi hakkındaki ensest suçlamaları hakkında bkz. *pro Caelio* 32.
14 Cicero, *de provinciis consularibus* 32–33.
15 Plutarkhos, *Crassus* 15, *Pompeius* 51–52, *Cato Minor* 41–42, Dio 39. 27. 1–32. 3; Seager (2002), s. 120–122.
16 'Tüm Galya sulh içinde' sözleri için bkz. Caesar, *BG* 3. 7, Galba'nın Alpler'deki seferleri hakkında bkz. 3. 1–6, Crassus hakkında bkz. 2. 34, 3. 7.
17 Caesar, *BG* 3. 8–11.
18 Caesar, *BG* 3. 11–16; karşılaştırmalı olarak bkz. Gelzer (2002), s. 126 ve Meier (1996), s. 274–275 Caesar'ın subaylarının elçi olmadığı görüşünü savunur.
19 Sabinius hakkında bkz. Caesar, *BG* 3. 17–19; Crassus hakkında bkz. 3. 20–26, Caesar ve Morini kabilesi hususunda bkz. 3. 27–28.

13. BÖLÜM DENİZİN ÖTESİ: BRİTANYA VE GERMEN SEFERLERİ, MÖ 55-54
(Sayfa 297-322)

1 Cicero, *ad Att.* 4. 18.
2 Tacitus, *Agricola* 13.
3 Caesar, *BG* 4. 20, Suetonius, *Caesar* 47, Plutarkhos, *Caesar* 23.
4 Caesar, *BG* 4. 1–4, Plutarkhos, *Caesar* 22; bu konuda detaylı bir tartışma hakkında bkz. A. Powell, 'Julius Caesar and the Presentation of Massacre', K. Welch & A. Powell (ed.), *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (1998), s. 111–137.
5 Bkz. Powell (1998), s. 124–129; Romalılar'ın sınır bölgelerine taşınan halklara direnmeleri hakkında bkz. S. Dyson, *The Creation of the Roman Frontier* (1985), s.172–173.
6 Caesar, *BG* 4. 5–7; MÖ 52'de kendisini kabile liderlerine emanet etmekten çekindiğinden bahsedecekti *BG* 7. 6.
7 Caesar, *BG* 4. 7–9.
8 Caesar, *BG* 4. 11–12; 4. 2 Germenlerin eyerleri hakir görmeleri hakkında bkz.; Germen atlarının boyutu hakkında bkz. 7. 65, Tacitus, *Germania* 6.
9 Caesar, *BG* 4. 13–14.
10 Caesar, *BG* 4. 14–15.
11 Caesar, *BG* 4. 14–16.
12 Plutarkhos, *Cato Minor* 51. 1–2 (Loeb çevirisi).
13 Suetonius, *Caesar* 24. 3 ve M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 130–132, C. Meier, *Caesar* (1996), s. 282–284.

14 Plutarkhos, *Cato Minor* 51. 2 (Loeb çevirisi).
15 Cato'nun eleştirileri hakkında bkz. Powell (1998), s. 123, 127–128, Gelzer (1968), s. 131–132.
16 Caesar, *BG* 4. 16–18, T. Rice Holmes, *Caesar's Conquest of Gaul* (1911), s. 100.
17 Caesar, *BG* 4. 18–19.
18 Caesar, *BG* 4. 20, 22. Caesar'ın seferlerini diğer Roma fetihleri bağlamında ele alan bir yaklaşım için bkz. G. Webster, *The Roman Invasion of Britain,* (1993), pp. 43–40 ve M. Todd, *Roman Britain,* üçüncü baskı. (1999), pp. 4–22. En geniş ele alan çalışma: T. Rice Holmes, *Ancient Britain and the Invasions of Julius Caesar* (1907). G. Grainge tarafından yapılan analiz, *The Roman Invasions of Britain* (2005), s. 83–109. Bizimki gibi bir çalışmanın Roma seferlerinin hepsini ele alması mümkün değildir.
19 Caesar, *BG* 4. 20–21; N. Austin & B. Rankov, *Exploratio: Military and Political Intelligence in the Roman World* (1995), s. 13, Caesar'ın daha fazla keşif yapmamasını eleştirir ve tezlerini desteklemek için Polybios 3. 48'den bahseder. Britanya limanları ve Avrupa ticareti hakkında B. Cunliffe, *Greeks, Romans and Barbarians* (1988), s. 145–149; sahil şeridi hakkında bkz. Grainge (2005), s. 17–42, 105–107.
20 Caesar, *BG* 4. 23–24; Çıkarma için Dover'in seçilmiş olduğu tezi hakkında bkz. Grainge (2005), s. 101–105.
21 Caesar, *BG* 4. 25.
22 Caesar, *BG* 4. 25–26.
23 Caesar, *BG* 4. 27–30; "Tüm Galya sulh içinde" lafı hakkında bkz. 4. 28; bunun yanı sıra Grainge (2005), s. 107–109.
24 Caesar, *BG* 4. 33.
25 Caesar, *BG* 4. 32–35.
26 Caesar, *BG* 4. 36–38.
27 Caesar, *BG* 4. 38, Dio 39. 53. 1–2.
28 Caesar, *BG* 5. 1–7.
29 Caesar, *BG* 5. 5, 8.
30 Caesar, *BG* 5. 9.
31 Caesar, *BG* 5. 10–11; yanı sıra bzk. Grainge (2005), s. 105–106.
32 Caesar, *BG* 5. 11, 15–16.
33 Caesar, *BG* 5. 17–22.
34 Caesar, *BG* 5. 22–23. MS 16'da Germen ülkelerine giderken fırtınaya tutulan ve kendilerini Britanya'da bulan Romalı askerlerin yerliler hakkında anlattıkları çılgın hikâyeler hakkında bkz Tacitus, *Annales* 2. 24.
35 Cicero, *ad Att.* 4. 17; Quintus'un tuttuğu kayıtların onu heyecanlandırması hakkında bkz. *ad Quintum Fratrem* 2. 16. 4.

14. BÖLÜM İSYAN, FELAKET VE İNTİKAM (Sayfa 323-347)

1 Caesar, *BG* 5. 33.
2 Plutarkhos, *Pompeius* 53, Suetonius, *Caesar* 26. 1, Vellieus Paterculus 2. 47. 2, Dio 39. 64.
3 Plutarkhos, *Caesar* 23; Trebonius'un çıkardığı yasalar hakkında bkz. Velleius Paterculus 2. 46. 2, Plutarkhos, *Crassus* 15, Dio 39. 33. 2; Pompeius'un bu dönemdeki durumu hakkında bkz. R. Seager, *Pompeius the Great* (2002), s. 120–132, özellikle 123–124.
4 Plutarkhos, *Crassus* 15–16, Dio 39. 39. 5–7, Cicero, *ad Att.* 4. 13. 2 ve A. Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic* (1977), s. 243–253, 262–288.

5 Cicero, *ad Quintum Fratrem* 2. 15a. 3; Britanya seferi sırasında Caesar'ın Cicero'ya yazdığı mektuplar hakkında bkz. Cicero, *ad Quintum Fratrem* 3. 1. 17 ve 25, *ad Att.* 4. 18. 5; Quintus'un Caesar'ın *legatus*u olarak yaptığı görev hakkında bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 138–139.

6 Caesar'a yazdığı tavsiye mektupları hakkında bkz. Cicero, *ad Fam.* 7. 5, Trebatius'a yazdığı mektuplar hakkında bkz., *ad Fam.* 7. 6–19, Cicero, *ad Quintum Fratrem* 2. 15a. 3 bkz. Gelzer (1968), s. 138–139.

7 Caesar, *BG* 5. 24–25; Cicero, *ad Att.* 4. 19.

8 Caesar, *BG* 5. 26.

9 Caesar, *BG* 5. 26–37.

10 Konuya bir bakış için A. Powell, 'Julius Caesar and the Presentation of Massacre', K. Welch & A. Powell (ed.), *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (1998), s. 111–137, özellikle 116–121, & Gelzer (1968), s. 143; bu mağlubiyetin Caesar'a atfedilmesi hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 25. 2, Plutarkhos, *Caesar* 24, Appianos, *BC* 2. 150; Bu seferin Roma fetihleri bağlamında incelendiği bir bakış için bkz. A. Goldsworthy, *The Roman Army at War, 100 BC – AD 200* (1996), s. 79–84, 90–95.

11 Caesar, *BG* 5. 38–45, 52; On altı günde dört tragedya için bkz. Cicero, *ad Quintum Fratrem* 3. 5/6. 8.

12 Caesar, *BG* 5. 46–47; Trebatius'un orada bulunması hakkında bkz. Cicero, *ad Fam.* 7. 16, 11, 12.

13 Caesar, *BG* 5. 47–48, Suetonius, *Caesar* 67. 2.

14 Caesar, *BG* 5. 48–49, Suetonius, *Caesar* 66.

15 Caesar, *BG* 5. 49–51.

16 Cicero, *ad Fam.* 7. 10. 2.

17 Caesar, *BG* 5. 53.

18 Caesar, *BG* 5. 52–58.

19 Caesar, *BG* 6. 1–2; yağma hakkında bkz. J. Roth, *The Logistics of the Roman Army at War, 264 BC–AD 235* (1999), s. 305–309; lejyonerlerin sayısı hakkında bkz. L. Keppie, *The Making of the Roman Army* (1984), s. 87.

20 Caesar, *BG* 6. 3–4.

21 Caesar, *BG* 6. 5–8.

22 Caesar, *BG* 6. 9–10, 29.

23 Nehirlerin genel önemi hakkında bkz. D. Braund, 'River Frontiers in the Environmental Psychology of the Roman World', D. Kennedy (ed), *The Roman Army in the East, JRA Supplementary Series 18* (1996), s. 43–47.

24 Caesar, *BG* 6. 29–34, Catuvolcus'un ölümü hakkında bkz. 6. 31.

25 Caesar, *BG* 6. 43.

26 Caesar, *BG* 6. 35–44; Caesar'ın seferlerinin bölgeye etkisi hakkında bkz. N. Roymans, *Tribal Societies in Northern Gaul: An Anthropological Perspective, Cingula 12* (1990), s. 136–144 ve 'The North Belgic Tribes in the First Century BC', R. Brandt & J. Slofstra (ed.), *Roman and Native in the Low Countries, BAR 184* (1983), s. 43–69.

27 Yayımlanma tarihleri hakkında bkz. P. Wiseman, 'The Publication of the *De Bello Gallico*', Welch & Powell (1998), s. 1–9, özellikle 5–6; elk hakkında bkz. Caesar, *BG* 6. 27.

28 [28] Carrhae hakkındaki kayıtlar için bkz. Plutarkhos, *Crassus* 17–33 ve Dio 40. 12–30.

15. BÖLÜM ZAMANIN ADAMI: VERCINGETORIX VE BÜYÜK İSYAN, MÖ 52
(Sayfa 349-381)

1 Caesar, *BG* 7. 1.
2 Düzenli emperyalist bir orduyla bir gerilla ordusu arasında yaşanan savaşlara klasik bir bakış için bkz. C. Calwell, *Small Wars* (1906); konuya bir giriş için bkz. D. Porch, *Wars of Empire* (2000).
3 Commius'un krallığı hakkında bkz. Caesar, *BG* 7. 76.
4 Acco'nun ölümünün yol açtığı tepkiler hakkında bkz. Caesar, *BG*, 7. 1–2; maiyetin önemi hakkında bkz., *BG* 1. 18, 6. 15; Carnutes kabilesinin topraklarında gerçekleşen druid buluşması hakkında bkz., *BG* 6. 13; Caesar'ın Galyalılara bakışı hakkında bkz. J. Barlow, 'Noble Gauls and their other,' ve L. Rawlings, 'Caesar's Portrayal of the Gauls as Warriors,' K. Welch & A. Powell (eds.), *Julius Caesar as Artful Reporter: the War Commentaries as Political Instruments* (1998), özellikle s.139-170 ve 171–192.
5 Bu aylarda Roma'da gerçekleşen olaylar hakkında bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 145–152, C. Meier, *Caesar* (1996), s. 297–301,ve R. Seager, *Pompey the Great* (2002), s. 126–135; Cicero'nun Ravenna'yı ziyareti hakkında bkz., *ad Att.* 7. 1. 4; *legatus*ların önemi hakkında K. Welch, 'Caesar and his Officers in the Gallic War Commentaries', Welch &Powell (1998), s. 85–103.
6 Caesar, *BG* 7. 4; Vercingetorix ve Caesar arasındaki ilişkiler hakkında bkz. Dio 40. 41. 1, 3.
7 Caesar, *BG* 7. 5; isyanlar hakkında bkz. A. Goldsworthy, *The Roman Army at War, 100 BC–AD 200* (1996), s. 79–95, özellikle 90–95.
8 Caesar, *BG* 7. 6–7; 400 Germen süvarisi hakkında bkz. 7. 13.
9 Caesar, *BG* 7. 7–9; Suetonius, *Caesar* 58. 1 Galyalı kılığına girmesi hakkında bkz.
10 Caesar, *BG* 7. 10; inisiyatif hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 90–92, 94–95, 99–100, 114–115 ve Calwell (1906), s. 71–83.
11 Caesar, *BG* 7. 11–13.
12 Caesar, *BG* 7. 14.
13 Caesar, *BG* 7. 14–15.
14 Caesar, *BG* 7. 16–17; Romalı askerlerin besini hakkında bkz. R. Davies, 'The Roman Military Diet', R. Davies, *Service in the Roman Army* (1989), s. 187–206.
15 Caesar, *BG* 7. 18–21; kabile ordularının erzak tedarikiyle ilgili sorunlar hakkında bkz. Goldsworthy (1996), s. 56–60.
16 Caesar, *BG* 7. 22–25; Rawlings (1998), s. 171–192.
17 Caesar, *BG* 7. 28.
18 Caesar, *BG* 7. 26–28; Polybios 10. 15. 4–6, W. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome 327–70 BC* (1979), s. 51–53.
19 Caesar, *BG* 7. 32–34.
20 Caesar, *BG* 7. 28–31, 35.
21 Caesar, *BG* 7. 36.
22 Caesar, *BG* 7. 37–41.
23 Caesar, *BG* 7. 42–44.
24 Caesar, *BG* 7. 45.
25 Caesar, *BG* 7. 47.
26 Caesar, *BG* 7. 50.
27 Gergovia'da olanlar hakkında bkz. Caesar, *BG* 7. 44–54, bu bölümün stili hakkında bkz. A. Powell, 'Julius Caesar and the Presentation of Massacre', Welch & Powell, (1998), s. 111–137, özellikle 122–123; düşmanın karnını tekmelemek konusunda bkz. Plutarkhos, *Lucullus* 9. 1.

28 Caesar, *BG* 7. 55–56, 63–67; Labienus'un harekâtları hakkında bkz. 7. 57–62.
29 Caesar, *BG* 7. 68–69; bu sefer hakkında bkz. J. Harmand, *Une Campagne Césarienne: Alésia* (1967), J. Le Gall, *La Bataille D'Alésia* (2000) ve H. Delbrück, *History of the Art of War,* Volume 1: *Warfare in Antiquity* (1975), s. 495–507, s. 501'de Napoleon'un yorumlarından bahseder.
30 Caesar, *BG* 7. 69, 72–73, konu üzerinde yorumlar için bkz. Le Gall (2000), s. 64–77.
31 Caesar, *BG* 7. 70–71, 75–78; kurtarma ordusunun boyutu hakkında bkz. Le Gall (2000), s. 82–84.
32 Caesar, *BG* 7. 79–81.
33 Caesar, *BG* 7. 88.
34 Son muharebe hakkında bkz. Caesar, *BG* 7. 82–88.
35 Caesar, *BG* 7. 89, Plutarkhos, *Caesar* 27. 5, Dio 40. 41. 1–3.
36 Caesar, *BG* 7. 89–90.

16. BÖLÜM "TÜM GALYA FETHEDİLDİ" (Sayfa 383-398)

1 Cicero. *ad Fam.* 8. 1. 4
2 Suetonius, *Caesar* 56. 5, Cicero, *Brutus* 252–255, *ad Quintum Fratrem* 2. 16. 5, 3. 9. 6–7.
3 Pompeius'un tiyatrosunun açılışı hakkında bkz. Dio 39. 38. 1–6, Plinius, *NH* 7. 34, 8.21–22, Plutarkhos, *Pompeius* 52–53. 1; Pompeius hakkındaki eleştiriler için bkz. Cicero, *de Officiis* 2. 60 ve başkaları için, Tacitus, *Annalis* 14. 20; fillerin sayısı kaynaktan kaynağa değişip, on yedi, on sekiz veya yirmi olarak vermektedir.
4 Cicero, *ad Att.* 4. 17. 7, Suetonius, *Caesar* 26. 2, Plinius, *NH* 36. 103; Capua'da eğitilen gladyatörler hakkında bkz. Caesar, *BC* 1. 14, bu oyunların önemi hakkında bkz. Z. Yavetz, *Julius Caesar and His Public Image* (1983), s. 165–168.
5 Bkz. Dio 40. 48. 1–52. 4, Plutarkhos, *Pompeius* 54–55 ve R. Seager, *Pompey the Great* (2002), s. 130–135, M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 148–152.
6 Plutarkhos, *Cicero* 35, Dio 40. 54. 1–4, E. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic* (1974), s. 338–342.
7 Seager (2002), s. 137–139, Gruen (1974), s. 150–159.
8 Plutarkhos, *Pompeius* 55. 1–2, *Cato Minor* 49–50, Dio 40. 56. 3–58. 4, Suetonius, *Caesar* 28. 3; Seager (2002), s. 131–132, Gruen (1974), s. 154, 454.
9 Caesar, *BC* 1. 32, Suetonius, *Caesar* 26. 1, Appianos, *BC* 2. 25, Dio 40. 51. 2 ve Gelzer (1968), s. 146–148, Seager (2002), s. 137–139.
10 Caesar, *BG* 8. 1–5.
11 Bellovaci'ye karşı çıkılan sefer için bkz. Caesar, *BG* 8. 6–23; Commius, 8. 23, 47–48; Ambiorix, 8. 25.
12 Caesar, *BG* 8. 49.
13 Uxellodunum hakkında bkz. Caesar, *BG* 8. 26–44, idamlarla ilgili yorumlar için bkz. A. Powell, 'Julius Caesar and the Presentation of Massacre', K. Welch & A. Powell (ed.), *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (1998), s. 111–137, özellkle 129–132; Carnutes, 8. 38; Bellovaci isyanı için bkz. Livius *Pers.* 114.
14 Kayıplar hakkında bkz. Plutarkhos, *Caesar* 15, Plinius, *NH* 7. 92, Velleius Paterculus 2. 47. 1, yorumlar için bkz. C. Goudineau, *César et la Gaule* (1995), s. 308–311.
15 Caesar'ın bir kumandan olarak ele alındığı bir yaklaşım için bkz. A. Goldsworthy, 'Instinctive Genius: The depiction of Caesar the General', K. Welch & A. Powell (1998), s. 193–219.

17. BÖLÜM RUBİCON'A GİDEN YOL
(Sayfa 401-426)

1 Suetonius, *Caesar* 31. 2.

2 Cicero, *ad Att.* 7. 3.

3 Yasanın on tribün tarafından da çıkarılması için gösterilen çaba hakkında Cicero, *ad Fam.* 6. 6. 5 ve *ad Att.* 7. 3. 4, 8. 3. 3.

4 Caesar'ın hırsı hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 9, Plutarkhos, *Caesar* 4, 6, 28, Cicero, *Philippicae* 5. 49.

5 Cato ile Pompeius hakkında Plutarkhos, *Cato Minor* 48. 1–2, *Pompeius* 54; Cato ile Milo hakkında bkz. Asconius'un Cicero üzerine yazdıkları, *pro Milonem* 95, s. 53–54, Velleius Paterculus 2. 47. 4, Cicero, *ad Fam.* 15. 4. 12.

6 Suetonius, *Caesar* 28. 2–3, Appianos, *BC* 2. 25, Dio 40. 59. 1–4; lejyon hakkındaki tartışma için bkz. Cicero, *ad Fam.* 8. 4. 4; 29 Eylül'de gerçekleşen tartışma için bkz. 8. 8. 4–9; konuya genel bir bakış için M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 175–178, R. Seager, *Pompey the Great* (2002), s. 140–143, J. Leach, *Pompey* (1978), s. 150–172, özellikle 161.

7 Memurun kamçılanması hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 28. 3, Appianaos, *BC* 2. 26, Plutarkhos, *Caesar* 29, Cicero, *ad Att.* 5. 11. 2; Caelius'un sözleri için bkz. Cicero, *ad Fam.* 8. 8. 9.

8 Caesar'ın görevinin ne zaman biteceği hakkında bkz. Seager (2002), s. 191–193, T. Mitchell, *Cicero: The Senior Statesman* (1991), s. 237–239, P. Cuff, 'The Terminal Date of Caesar's Gallic Command', *Historia* 7 (1958), s. 445–471, D. Stockton, '*Quis iustius induit arma*', *Historia* 24 (1975), s. 222–259, genel olarak bkz. E. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic* (1974), s. 460–497.

9 Suetonius, *Caesar* 30. 3; Pompeius'un duruşu hakkında bkz. Seager (2002), s. 138–147.

10 Curio ve Paullus'un satın alınması hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 29. 1, Plutarkhos, *Caesar* 29, *Pompeius* 58, Dio 40. 60. 2–3, Appianos, *BC* 2. 26, Valerius Maximus 9. 1. 6, Velleius Paterculus 2. 48. 4; dönen sahneler hakkında bkz. Plinius, *NH* 36. 177; Caelius' un Curio'nun Caesar'a karşı çıkacağı yönündeki inancı hakkında bkz. Cicero, *ad Fam.* 8. 8. 10, fikrinin değişmeye başlaması 8. 10. 4.

11 Cicero'ya atfedilen sözler için bkz., *ad Fam.* 8. 11. 3; daha önce gerçekleşen tartışma için bkz. Velleius Paterculus 2. 48. 2–3, Plutarkhos, *Pompeius* 57, *Caesar* 30, *Cato Minor* 51 ve Dio 40. 62. 3; konuya bir bakış için bkz. Seager (2002), s. 144 ve Gelzer (1968), s. 178–181.

12 Cicero, *ad Fam.* 8. 14. 4; daha genel olarak Cicero, *ad Fam.* 8. 13. 2, 8. 14, Appianos, *BC* 2. 27–30, Plutarkhos, *Caesar* 29, Dio 40. 60, 1–66. 5.

13 Appianos, *BC* 2. 28, Plutarkhos'un sürümü için, *Pompeius* 58, karşılaştırma için Dio 60. 64. 1–4; Cicero'nun tutumu için bkz. Mitchell (1991), s. 243–248.

14 Cicero, *ad Att.* 7. 3. 4–5, 7. 4. 3, 7. 5. 5, 7. 6. 2, 7. 7. 5–6, *ad Fam.* 8. 14. 3; Mitchell (1991) s. 232–248.

15 Caesar'ın tutumu için bkz. Suetonius, *Caesar* 30. 2–5; Gabinius hakkında bkz. Seager (2002), s. 128–130.

16 Lucanus, *Pharsalia* 1. 25–26 ve genel olarak 1. 98–157; Appius Claudius'un *censor*luğu hakkında bkz. Dio 40. 57. 2–3, 63. 2–64. 1.

17 Plutarkhos, *Antonius* 2–5.

18 Hirtius hakkında bkz. Cicero, *ad Att.* 7. 4; Plutarkhos, *Pompeius* 59, Caesar, *BG* 8. 52. 3, Dio 40. 64. 3–4, Appianos, *BC* 2. 31.

19 Caesar, *BC* 1. 1–5, Plutarkhos, *Pompeius* 59, *Caesar* 31, Suetonius, *Caesar* 29. 2, Appianos, *BC* 2. 32; Cicero'nun pazarlıklara katkısı hakkında bkz. *ad Fam.* 16. 11. 2, *ad Att.* 8. 11d.

20 Caesar, *BC* 1. 5, Dio 41. 1. 1–3. 4, Appianos, *BC* 2. 32–33, Cicero, *ad Att.* 7. 8, *ad Fam.* 16. 11. 3; Antonius'un sözlerini kusması hakkında bkz. *ad Fam.* 12. 2.
21 Suetonius, *Caesar* 31–32, Plutarkhos, *Caesar* 32, Appianos, *BC* 2. 35.

18. BÖLÜM *BLITZKRIEG*: İTALYA VE İSPANYA, KIŞ-SONBAHAR, MÖ 49
(Sayfa 427-454)

1 Cicero, *ad Att.* 7. 11.
2 Cicero, *ad Att.* 9. 7C.
3 Caesar, *BC* 1. 7-8, Appianos, *BC* 2. 33, Suetonius, *Caesar* 33, Dio 41. 4. 1; Pompeius tarafından önerilen *centurio*lar için bkz. Suetonius, *Caesar* 75. 1; asker maaşları hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 26. 3 ve maaşlara bir bakış için bkz. G. Watson, *The Roman Soldier* (1969), s. 89–92.
4 Marcellus hakkında bkz. R. Syme, *Roman Revolution* (1939), s. 62; Brutus hakkında bkz. Plutarkhos, *Brutus* 4.
5 Bkz. Caesar, *BG* 8. 52, Cicero, *ad Att.* 7. 7. 6, 7. 12. 5, 7. 13. 1, *ad Fam.* 16. 12. 4, Dio 41. 4. 2–4 ve R. Syme, 'The Allegiance of Labienus,' *JRS* 28 (1938), s. 113-125, & W. Tyrell, 'Labienus' Departure from Caesar in January 49 BC', *Historia* 21 (1972), s. 424–440.
6 Cicero, *ad Fam.* 8. 14. 3.
7 Caesar, *BC* 1. 6, Cicero, *ad Fam.* 16. 12. 3.
8 Cicero, *ad Att.* 7. 14.
9 Caesar, *BC* 1. 8–11, Dio 41. 5. 1–10. 2, Appianos, *BC* 2. 36–37, Plutarkhos, *Caesar* 33–34, *Pompeius* 60–61, *Cato Minor* 52.
10 Caesar, *BC* 1. 12–15.
11 Caesar, *BC* 1. 16–23 alıntı için bkz. 1. 23, bunun yanı sıra Dio 41. 2–11. 3; Domitius ile Pompeius arasındaki mektuplaşma için bkz. Cicero, *ad Att.* 8. 11A, 12B, 12C, 12D.
12 Plutarkhos, *Pompeius* 57, 60.
13 Caesar, *BC* 1. 24–29, Dio 41. 12. 1–3, Appianos, *BC* 2. 38–40; İçsavaşın başlangıcı hakkında çalışmalar için bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 192–204, C. Meier, *Caesar* (1996), s. 364–387 ve R. Seager, *Pompey the Great* (2002), s. 152–161.
14 Caesar, *BC* 1. 29–31, Cicero, *ad Att.* 7. 11. 3, 9. 1. 3, 11. 3, Appianos, *BC* 2. 37; Suetonius, *Caesar* 34. 2 alıntı için.
15 T. Mitchell, *Cicero: The Senior Statesman* (1991), s.243–266.
16 Cicero, *ad Fam.* 2. 15, 8. 11. 2, *ad Att.* 7. 1. 7, 2. 5–7, 3. 5, Mitchell (1991), s. 235–236.
17 Cicero, *ad Att.* 9. 6a; ayrıca *ad Att.* 8. 13, 9. 13. 4, 15. 3, 16. 1–2, 9. 1. 2, 5. 4, 8. 1.
18 Cicero, *ad Att.* 9. 11a Cicero'nun 19 Mart tarihli mektubu için; 9. 16 Caesar'ın 26 Mart tarihli mektubu için; 9. 18 buluşma hakkında.
19 Caesar, *BC* 1. 32–33, Dio 41. 15. 1–16. 4.
20 Caesar, *BC* 1. 32–33, Dio 41. 17. 1–3, Appianos, *BC* 2. 41, Plutarkhos, *Caesar* 35, Plinius, *NH* 33. 56, Orosius 6. 15. 5.
21 Örnek olarak bkz., Cicero, *ad Att.* 10. 4. 8, *ad Fam.* 8. 16. 2–5.
22 Sallustius, *Bell. Cat.* 59. 6, Plinius, *NH* 22. 11; Caesar, *BC* 1. 38–39.
23 Caesar, *BC* 1. 37, 39, Dio 41. 19. 1–4, Velleius Paterculus 2. 50. 3, Cicero, *ad Att.* 10. 8b.
24 Caesar'dan yapılan alıntı hakkında, *BC* 1. 39; genel olarak bkz. 1. 37–40.
25 Caesar, *BC* 1. 41–42.
26 Caesar, *BC* 1. 44–48.
27 Caesar, *BC* 1. 47–55, 59–61.

28 Caesar, *BC* 1. 61–65.
29 Caesar, *BC* 1. 66–76.
30 Caesar, *BC* 1. 77–87, Massilia kuşatması hakkında bkz. 1. 56–58, 2. 1–16, 22, Varro 2. 17–21.

19. BÖLÜM MAKEDONYA, MÖ KASIM 49-AĞUSTOS 48 (Sayfa 455-485)

1 Cicero, *ad Fam.* 9. 9.
2 Caesar, *BC* 3. 68.
3 Suetonius, *Caesar* 56. 4, 72, Cicero, *ad Att.* 9. 18; iki tarafın destekçileri hakkında bkz. R. Syme, *The Roman Revolution* (1939), s. 50–51, 61–77; "sizin ihtiyacınız olan içsavaş" lafı hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 27. 2; Sicilya ve Afrika'daki seferler hakkında bkz. Plutarkhos, *Cato Minor* 53. 1–3, Caesar, *BC* 2. 23–44.
4 Appianos, *BC* 2. 47, Dio 41. 26. 1–35. 5, Suetonius, *Caesar* 69.
5 Caesar, *BC* 3. 3–4, Plutarkhos, *Pompeius* 63–64, Appianos, *BC* 2. 40, 49–52.
6 Cicero, *ad Att.* 8. 11. 2, 9. 7, 9. 10. 2,10. 4, Cicero'nun konuya bakışı hakkında bkz. T. Michell, *Cicero: The Senior Statesman* (1991), s. 252–266.
7 Cicero, *ad Att.* 9. 9. 3, Servilius hakkında bkz. *CAH*² IX, s. 431, Dio 41. 36. 1–38. 3, Caesar, *BC* 3. 1–2, Plutarkhos, *Caesar* 37, Appianos, *BC* 2. 48.
8 Caesar, *BC* 3. 2–8, Dio 41. 39. 1–40. 2, 44. 1–4, Appianos, *BC* 2. 49–54, Plutarkhos, *Caesar* 37.
9 Caesar, *BC* 8–13, Appianos, *BC* 2. 55–56.
10 Caesar, *BC* 3. 14; Bibulus'un oğullarının ölümü hakkında bkz. *BC* 3. 110 ve Valerius Maximus 4. 1. 15; Cicero'nun Pompeius yanlılarına karşı tutumu hakkında bkz. Cicero, *ad Fam.* 7. 3. 2–3.
11 Alıntı için bkz. Caesar, *BC* 3. 15–17, 17; antik gemilerin özelliklerine yararlı bir bakış için bkz. B. Rankov, 'The Second Punic War at Sea', T. Cornell, B. Rankov, & P. Sabin, *The Second Punic War: A Reappraisal* (Londra, 1996), s. 49–57 ve daha genel olarak bkz. J. Morrison & J. Coates, *Greek and Roman Oared Warships* (1996).
12 Görüşme hakkında bkz. Caesar, *BC* 3. 19, Bibulus'un ölümü ve Pompeius'un konudaki yorumu için 3. 18; Brundisium'u aşma denemesi için bkz. Appianos, *BC* 2. 50–59, Plutarkhos, *Caesar* 65, Dio 41. 46. 1–4.
13 Caesar, *BC* 3. 39–44, Dio 41. 47. 1–50. 4, Appianos, *BC* 2. 58–60.
14 Caesar, *BC* 3. 45–49, Plutarkhos, *Caesar* 39, Appianos, *BC* 2. 61.
15 Caesar, *BC* 3. 50–53; Scaeva hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 68. 3–4, Appianos, *BC* 2. 60, Dio, MÖ 61'de İspanya'da Caesar'ın emri altında görev yapan Scaevius adlı birinden bahseder, Dio 38. 53. 3, *ala Scaevae* hakkında bkz. *CIL*10. 6011 konuda yorumlar için bkz. J. Spaul, *ALA 2* (1994), s. 20–21; Sulla'nın uyarısı hakkında bkz. A. Goldsworthy, 'Instinctive Genius: The depiction of Caesar the General', K. Welch & A. Powell (ed.), *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (1998), s. 193–219, özellikle s. 205.
16 Caesar, *BC* 3. 54–58.
17 Caesar, *BC* 3. 59–61.
18 Caesar, *BC* 3. 61–65.
19 Caesar, *BC* 3. 66–70, alıntı için 69, Plutarkhos, *Caesar* 39, Appianos, *BC* 2. 62.
20 Caesar, *BC* 3. 71–75, Appianos, *BC* 2. 63–64, Dio 41. 51. 1.

21 Caesar *BC* 3. 77–81, Plutarkhos *Caesar* 41, Appianos, *BC* 2. 63, Dio 41. 51. 4–5.
22 Caesar, *BC* 3. 72, 82–83, Cicero, *ad Fam.* 7. 3. 2; Plutarkhos, *Cato Minor* 55, *Pompeius* 40–41, Appianos, *BC* 2. 65–67, Dio 41. 52. 1; Pompeius'un stratejisi ve tutumu hakkında bkz. R. Seager, *Pompey the Great* (2002), s. 157–163, 166–167.
23 Caesar, *BC* 3. 84–85, alıntı için 85; Appianos, *BC* 2. 68–69, Plutarkhos, *Pompeius* 68, *Caesar* 42, Dio 41. 52. 2–57. 4.
24 Caesar, *BC* 3. 86–88, Appianos, *BC* 2. 70–71, 76, Frontinus, *Strategemata* 2. 3. 22; bu dönemde orduların dizilimine bir bakış için bkz. A. Goldsworthy, *The Roman Army at War 100 BC – AD 200* (1996), s. 176–183.
25 Caesar, *BC* 3. 89.
26 Caesar, *BC* 3. 90–91, Dio 41. 58. 1–3, Appianos, *BC* 2. 77–78, Plutarkhos, *Pompeius* 71, *Caesar* 44.
27 Muharebe ve kayıplar için bkz. Caesar, *BC* 3. 92–99, Appianos, *BC* 2. 78–82, Plutarkhos, *Caesar* 42–47 ve Dio 41. 58. 1–63. 6 her ne kadar anlatımı biraz muğlak olsa da; Suetonius, *Caesar* 30. 4.
28 Caesar, *BC* 3. 102–104, Dio 42. 1. 1–5. 7, Plutarkhos, *Pompeius* 72–80, Appianos, *BC* 2. 83–86, Velleius Paterculus 2. 53. 3; ve Seager (2002), s. 167–168.

20. BÖLÜM KLEOPATRA, MISIR VE DOĞU, MÖ SONBAHAR, 48-YAZ 47 (Sayfa 487-505)

1 Suetonius, *Caesar* 52. 1.
2 Dio 42. 34. 3–5 (E. Cary tarafından yapılan Loeb çevirisi (1916), s.169).
3 Caesar, *BC* 3. 106, Plutarkhos, *Caesar* 48, *Pompeius* 80, Dio 42. 6. 1–8. 3, Appianos, *BC* 2. 86, 88; ayrıca M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 246–247 ve C. Meier, *Caesar* (1996), s. 406.
4 Caesar, *BC* 3. 106, *De Bello Alexandrino* 17, 29 ve 69.
5 Mısır'ın zenginliği ve bunun Romalılar üzerindeki etkisi üzerine bkz Diodorus Siculus 28 b.3; bu dönemde Mısır üzerine bkz. S. Walker & P. Higgs (ed.), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth* (2001), özellikle A. Meadows tarafından yazılan makaleler 'The Sins of the Fathers: The Inheritance of Cleopatra, Last Queen of Egypt', s. 14–31 ve J. Ray, 'Alexandria', s. 32–37, ayrıca S. Walker & S. Ashton, *Cleopatra Reassessed* (2003), özellikle G. Grimm, 'Alexandria in the Time of Cleopatra', s. 45–49.
6 Bkz. bölüm 6; Kleopatra'nın İtalya'yı ziyaret etmiş olması olasılığı üzerine bkz. G. Gouldaux, 'Cleopatra's Subtle Religious Strategy', Walker & Higgs (2001), s. 128–141, özellikle 131–132.
7 Ptolemaios Hanedanı'nın son günleri üzerine bkz. *CAH*² IX, s. 310–326, özellikle 323; Nil Nehri'nin sığlığı üzerine bkz. Plinius, *NH* 5. 58; Gnaeus Pompeius'un öyküsü için bkz. Plutarkhos, *Antonius* 25.
8 Genel olarak bkz. M. Grant, *Cleopatra* (1972), olaya yararlı bir bakış için bkz. E. Rice, *Cleopatra* (1999); lisanlara olan yeteneği hakkında bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius* 27; Mısır inanışlarını desteklemesi hakkında bkz. Goudchaux (2001), s. 128–141 ve Walker & Ashton (2003), özellikle J. Ray, 'Cleopatra in the Temples of Upper Egypt: The Evidence of Dendera and Armant', s. 9–11 ve S. Ashton, 'Cleopatra: Goddess, Ruler or Regent', s. 25–30, D. Thompson, 'Cleopatra VII: The Queen of Egypt,' s. 31–34.
9 Görünüşü hakkında bkz. Plutarkhos, *Marcus Antonius* 27, Dio 42. 34. 3–5 ve ayrıca Grant (1972), s. 65–67, Rice (1999), s. 95–102, Walker & Higgs (2001), özellikle S. Walker, 'Cleopatra's Images: Reflections of Reality', s. 142–147, G. Goudchaux, 'Was Cleopatra Be-

autiful? The Conflicting Answers of Numismatics', s. 210–214 ve ayrıca Walker & Ashton (2003), özellikle. S. Walker, 'Cleopatra VII at the Louvre', s. 71–74 ve F. Johansen, 'Portraits of Cleopatra – Do They Exist?', s. 75–77.

10 Bkz. Ray (2001), Grimm (2003), s. 45–49 ve G. Goudchaux, 'Cleopatra the Seafarer Queen: Strabo and India', Walker & Ashton (2003), s. 109–112.

11 Caesar, *BC* 3. 106–112, *De Bello Alexandrino* 1–3, Plutarkhos, *Caesar* 48, Appianos, *BC* 2. 89.

12 *De Bello Alexandrino* 4, Plutarkhos, *Caesar* 48–49, Dio 42. 34. 1–38. 2, 39. 1–2, Suetonius, *Caesar* 53. 1.

13 *De Bello Alexandrino* 5–22, Plutarkhos, *Caesar* 49, Dio 42. 40. 1–6, Suetonius, *Caesar* 64, Appianos, *BC* 2. 90.

14 *De Bello Alexandrino* 23–32, Dio 42. 41. 1–43. 4, Iosephus, *Antiquitates Iudaicae* 14. 8. 12, *De Bello Iudaico* 1. 187–192.

15 *De Bello Alexandrino* 33, Dio 42. 35. 4–6, 44. 1–45. 1, Suetonius, *Caesar* 52. 1, Appianos, *BC* 90; tarihçilerin bu gezintiye bakışları hakkında bkz. Gelzer (1968), s. 255–259 ve ayrıca Meier (1995), s. 408–410, 412.

16 Caesar'ın kelliği hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 45. 2.

17 Suetonius, *Caesar* 76. 3, *De Bello Alexandrino* 33, Plutarkhos, *Caesar* 49.

18 *De Bello Alexandrino* 34–41.

19 *De Bello Alexandrino* 65–78, Dio 42. 45. 1–48. 4, Iosephus, *De Bello Iudaico* 1. 190–195, *Antiquitates Iudaicae* 14. 8. 3–5, Plutarkhos, *Caesar* 50, Suetonius, *Caesar* 35. 2, 37. 2.

21. BÖLÜM AFRİKA, MÖ EYLÜL 47-HAZİRAN 46 (Sayfa 507-528)

1 Cicero, *ad Att.* 11. 17a. 3.

2 Plutarkhos, *Cato Minor* 66. 2 (B. Perrin tarafından Loeb çevirisi (1919), s. 397).

3 Dio 42. 17. 1–19. 4, 22. 1–25. 3, Caesar, *BC* 3. 20–22, Velleius Paterculus 2. 68. 1–3, Livius *Pers.* 111; Caelius ve Milo'nun başarısızlıkla sonuçlanan isyanı için bkz. T. Rice Holmes, *The Roman Republic,* 3 (1923), a. 223–225, M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 227–228.

4 Dio 42. 21. 1–2, 26. 1–28. 4, Plutarkhos, *Antonius* 8–10, Cicero, *Philippicae* 2. 56–63, genel olarak bkz. Holmes (1923), s. 226–229, Gelzer (1968), s. 253–254; içki âlemleri hakkında bkz. Plinius, *NH* 14. 148; aslanlar hakkında bkz. Pliny, *NH* 8. 21, Plutarkhos, *Antonius* 9.

5 Appianos, *BC* 2. 92, Dio 42. 29. 1–32. 3, Plutarkhos, *Antonius* 9, *De Bello Alexandrino* 65, *De Bello Africo* 54, Cicero, *ad Att.* 11. 10. 2, *Philippicae* 6. 11, 11. 14; Pompeius yanlıları tarafından İtalya'da gerçekleştirilecek saldırı haberleri üzerine bkz. Cicero, *ad Att.* 11. 18. 1, Plutarkhos, *Cato Minor* 58.

6 Dio 42. 19. 2–20. 5, Plutarkhos, *Brutus* 6 ve *Cicero* 39; ve T. Mitchell, *Cicero: The Senior Statesman* (1991), s. 264–265.

7 Appianos, *BC* 2. 92–94, Dio 42. 52. 1–55. 3, Suetonius, *Caesar* 70, Plutarkhos, *Caesar* 51, Frontinus, *Strategemata* 1. 9. 4. Dio'nun versiyonunda askerlerin şehre girmesine izin verilmiştir ve karşılaştırma kampta değil şehir içinde gerçekleşmiştir.

8 Dio 42. 49. 150. 5, Suetonius, *Caesar* 38. 2, 51. 2, Plutarkhos, *Antonius* 10, Cicero, *Philippicae* 2. 65, 71–73 ve Gelzer (1968), s. 262, Holmes (1923), s. 234–235.

9 *De Bello Africo*'dan alıntı 1; Lejyonların sayısı hakkında bkz. *De Bello Africo* 60; Suetonius, *Caesar* 59, tökezleme öyküsü hakkında bkz. Dio 42. 58. 3; kötü alametleri göz ardı etme hakkında bkz. Cicero, *de Divinatione* 2. 52, kaynakta bu tip alametlerin hiçbir geçerliliği olmadığından bahsetmektedir.

10 *De Bello Africo* 1–3, 10–11, 19, 27, Appianos, *BC* 2. 96
11 *De Bello Africo* 4–15.
12 *De Bello Africo* 16.
13 *De Bello Africo* 16–19, Dio 43. 2. 1–3, Appianos, *BC* 2. 95, Pompeius yanlılarının bilerek geri çekildiğini ima eder ve Holmes (1923), s. 242–245, J. Fuller, *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant* (1965), s. 267–270; sancaktarı geri çevirmesi hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 62, Plutarkhos, *Caesar* 52.
14 *De Bello Africo* 20–21, 24–26, 28, 33–35, 44–46; yosunların yem olarak kullanılması hakkında bkz. *De Bello Africo* 24; Scipio Salvito hakkında bkz. Dio 42. 58. 1, Plutarkhos, *Caesar* 52, Suetonius, *Caesar* 59.
15 *De Bello Africo* 24–43, alıntı için bkz. 31.
16 *De Bello Africo* 48–55, Suetonius, *Caesar* 66.
17 *De Bello Africo* 56–67.
18 *De Bello Africo* 68–80.
19 *De Bello Africo* 82–83.
20 Plutarkhos, *Caesar* 53.
21 *De Bello Africo* 81–86, 91, 94–6, Appianos, *BC* 2. 100.
22 *De Bello Africo* 87–90, 97–98, Dio 43. 10. 1–13. 4, Appianos, *BC* 2. 98–99, Plutarkhos, *Cato Minor* 56. 4, 59. 1–73. 1; kraliçe Eunoe hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 52. 1.

22. BÖLÜM DİKTATÖR, MÖ 46-44 (Sayfa 529-551)

1 Cicero, *ad Fam.* 12. 18.
2 Velleius Paterculus, 2. 61. 1.
3 Zafer alayları hakkında bkz. Dio 43. 19. 1–21. 4, Appianos, *BC* 2. 101–102, Plutarkhos, *Caesar* 55, Suetonius, *Caesar* 37, Plinius, *NH* 7. 92, Cicero, *Philippicae* 14. 23; yanı sıra bkz. M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 284–286, T. Rice Holmes, *The Roman Republic,* 3 (1923), s. 279–281 ve S. Weinstock, *Divus Julius* (1971), s. 76–77, savaş arabasının dingilinin kırılması hakkındaki hikâyenin Caesar'ın batıl inançlı duasının yanlış anlaşılması üzerine çıktığı kanısındadır, Plinius, *NH* 28. 21.
4 Suetonius, *Caesar* 49. 4.
5 Suetonius, *Caesar* 51, Dio 43. 20. 2–4.
6 Eğlenceler ve oyunlar hakkında bkz. Dio 43. 22. 1–24. 4, Appianos, *BC* 2. 102, Suetonius, *Caesar* 38. 1, 39. 2, Plutarkhos, *Caesar* 55, Plinius, *NH* 8. 21–22, 181, Cicero, *ad Fam.* 12. 18. 2, Macrobius, *Saturnalia* 2. 7. 2–9 ve ayrıca bkz. Gelzer (1968), s. 285–287, Holmes (1923), s. 280–282.
7 Eğlenceler sırasındaki davranışı hakkında bkz. Suetonius, *Augustus* 45. 1; Caesar'ın çıkardığı yasalara bir bakış için bkz. Z. Yazetz, *Julius Caesar and His Public Image* (1983).
8 Caesar, *BC* 3. 57; Caesar hakkında yorumlar için bkz. Yazetz (1983), s. 10–57.
9 Dio 43. 50. 3–4, Suetonius, *Caesar* 42. 1, 81, *Tiberius* 4. 1, Plutarkhos, *Caesar* 57–58, Strabo, *Geog.* 8. 6. 23, 17. 3. 15, Appianos, *Historia Punica* 136, Cicero, *ad Fam.* 9. 17. 2, 13. 4, 13. 5, 13. 8 ve Yazetz (1983), s. 137–149, E. Rawson, *CAH*[2]*IX*, s. 445–480 ve Holmes (1923), s. 320–324.
10 Suetonius, *Caesar* 41. 2, 76. 2, 80. 3, Dio 43. 46. 2–4, Plutarkhos, *Caesar* 58, Plinius, *NH* 7. 181, Cicero, *ad Fam.* 7. 30. 1–2, Gelzer (1968), s. 309, 310–311 ve Holmes (1923), s. 328–330.

11 Cicero, *ad Fam.* 6. 18. 1, *Philippicae* 11. 5. 12, 13. 13. 27, Dio 43. 47. 3, Suetonius, *Caesar* 76. 2–3, 80. 2; Caesar'ın senatörleri hakkında bkz. R. Syme, *The Roman Revolution* (1939), s. 78–96.

12 Sallustius hakkında bkz. Dio 43. 9. 2, 47. 4, Sallustius, *Bell. Cat.* 3. 4, cf. Dio 43. 1. 3; destekçilerinden birine eyalet vermeyi reddetmesi üzerine bkz. Dio 43. 47. 5 ve gaddarlığı hakkında bkz. Appianos, *BC* 3. 89.

13 Cicero, *pro Marcello* 3; karşılaştırma amaçlı Titus Amplius Balbus, Kasım'da çalınan "içsavaş borusu" hakkında bkz., Cicero, *ad Fam.* 6. 12. 3.

14 Suetonius, *Caesar* 42. 1, 44. 2.

15 Suetonius, *Caesar* 44. 2, Plinius, *NH* 18. 211, Plutarkhos, *Caesar* 59, Macrobius, *Saturnalia* 1. 14. 2–3, Holmes (1923), s. 285–287, Gelzer (1969), s. 289 ve Yazetz (1983), s. 111–114.

16 Suetonius, *Caesar* 42. 1, 43. 1–2, Cicero, *ad Att.* 12. 35. 36. 1, 13. 6, 7, *ad Fam.* 7. 26, Dio 43. 25. 2 ve Yazetz (1983), s. 154–156 kısıtlama yasaları hakkında; *collegia* üstüne bkz. Suetonius, *Caesar* 42. 3, Iosephus, *Antiquitates Iudaicae* 14. 215–216 ve Yazetz (1983), s. 85–95.

17 Eyalet yasaları hakkında bkz., Dio 43. 25. 3 ve Cicero, *Philippicae* 1. 8. 9; onay hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 42. 1; bu yerleşimlere bir bakış için Yazetz (1983), s. 117–121.

18 Alıntı için bkz. Cicero, *ad Fam.* 15. 19. 4; Quintus Cassius'un İspanya'da yaptıkları hakkında bkz. *De Bello Alexandrino* 48–64, *De Bello Hispaniensis* 42, Appianos, *BC* 2. 43, 103, Dio 43. 29. 1–31.2 ve Holmes (1923), s. 293–295; şiir ve yolculuk hakkında bkz., Suetonius 56. 5, Strabo, *Geog.* 3. 4. 9 ve Holmes (1923), s. 296.

19 *De Bello Hispaniensis* 2–27; savaşa bir bakış için bzk. Holmes (1923), s. 297–306.

20 *De Bello Hispaniensis* 28–42, Appianos, *BC* 2. 103–105, Plutarkhos, *Caesar* 56, Dio 43. 36. 1–41. 2 ve Holmes (1923), s. 306–308.

21 Payeler hakkında bkz. Dio 43. 42. 3, 44. 1–3; Antonius'un Caesar'la buluşması hakkında bkz. Plutarkhos, *Antonius* 11; Cicero'nun kızı hakkında bkz. Cicero, *ad Att.* 13. 20. 1 ve T. Mitchell, *Cicero: The Senior Statesman* (1991), s. 282; Pontius Aquila hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 78. 2, ayrıca R. Holmes, s. 318.

22 Dio 43. 14. 7, 44. 1–46. 2, Cicero, *ad Att.* 12. 47. 3, 45. 3, *ad Fam.* 6. 8. 1, 6. 18. 1, Suetonius, *Caesar* 76. 1 ve Holmes (1923), s. 315–316, Gelzer (1968), s. 307–308, Mitchell (1991), s. 282 vdd.

23 Cicero, *ad Att.* 13. 40. 1.

24 Cicero, *ad Att.* 12. 21. 1, 13. 40. 1, 46, 51. 1, *Orator* 10, 35, Plutarkhos, *Cato the Minor* 11. 1–4, 25. 1–5, 73. 4, *Cicero* 39. 2, *Caesar* 3. 2, Suetonius, *Caesar* 56. 5 ve Gelzer (1968), s. 301–304, Holmes (1923), s. 311 ve D. Stockton, *Cicero* (1971), s. 138.

25 Cicero, *ad Att.* 12. 40. 2, 51. 2, 13. 2. 1, 27. 1, 28. 2–3, 40. 1.

23. BÖLÜM MART'IN *IDES*'İ
(Sayfa 553-577)

1 Suetonius, *Caesar* 86. 1–2.

2 Cicero, *pro Marcello* 8, 25.

3 Dio 43. 51. 1–2, 44. 1. 1, Appianos, *BC* 2. 110, 3. 77, Plutarkhos, *Caesar* 58, Velleius Paterculus 2. 59. 4, Suetonius, *Caesar* 44. 3, T. Rice Holmes, *The Roman Republic,* 3 (1923), s. 326–327.

4 Ziyaret hakkında bkz. Cicero, *ad Att.* 13. 52, Roma'da onu ziyaret etmesi hakkında bkz. 14. 1; Kleopatra'nın nüfuzu altında Caesar'ın tabiatının değiştiği hakkında bkz J. Collins, 'Caesar and the Corruption of Power', *Historia* 4 (1955), s. 445–465.

5 Dio 43. 44. 1–45. 2, 44. 3. 1–6. 4, Suetonius, *Caesar* 76. 1; ayrıca bkz. R. Carson, 'Caesar and the Monarchy', *Greece and Rome* 4 (1957), s. 46–53, E. Rawson, 'Caesar's heritage: Hellenistic kings and their Roman equals', *Journal of Roman Studies* 65 (1975), s. 148–159, S. Weinstock, *Divus Julius* (1971), özellikle bkz. 200–206; İsa'ya vergi hakkında sorulan sorular için bkz. Matta 22. 17–21, "Caesar'ın hakkı Caesar'a" sözü için bkz. Markus 12. 14–17.

6 Dio 43. 14. 6–7, 44. 6. 1, 5–6, Appianos, *BC* 2. 106, Weinstock (1971), s. 241–243, 276–286, 305–310.

7 Dio 44. 5. 3–7. 1, Cicero, *Philippicae* 2. 43. 1; Vespasianus'ın son sözleri hakkında bkz. Suetonius, *Vespasianus* 23; imparator kültü hakkında bkz. S. Price, *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor* (1984).

8 Suetonius, *Caesar* 44. 2, Dio 43. 2, 44. 6. 1–3, Cicero, *de Divinatione* 1. 119, 2. 37; ayrıca bkz. Weinstock (1971), s. 271–3; Kleopatra'nın ziyareti hakkında bkz. Dio 43. 27. 3, Appianos, *BC* 2. 102; Suetonius, *Caesar* 52. 1 Caesar'ın onu davet ettiğini ama oradan ayrılırken sağ olduğunu söyler; Cicero'nun ziyareti hakkında bkz., *ad Att.* 15. 2; ayrıca bkz. M. Grant, *Cleopatra* (1972), s. 83–94 ve E. Rice, *Cleopatra* (1999), s. 41–44.

9 Suetonius, *Caesar* 52. 2, Plutarkhos, *Caesar* 49; fakat bkz. çocuğun Caesar'ın ölümüne kadar doğmadığını iddia eden Plutarkhos, *Antonius* 52; konudaki tartışmalar hakkında bkz. Grant (1972), s. 83–85.

10 Suetonius, *Caesar* 83. 1–2, *Augustus* 8. 1–2, Appianos, *BC* 2. 143, Plinius, *NH* 35. 21, Plutarkhos, *Antonius* 11.

11 Plutarkhos, *Caesar* 61, *Antonius* 12, Suetonius, *Caesar* 79. 1–2, Appianos, *BC* 2. 108, Dio 44. 9. 2–10. 3, Cicero, *Philippicae* 13. 31, Velleius Paterculus 2. 68. 4–5, Valerius Maximus 5. 7. 2.

12 Dio 44. 11. 1–3, Appianos, *BC* 2. 109, Plutarkhos, *Caesar* 61, Antonius 12, Cicero, *Philippicae* 2. 84–87, *de Divinatione* 1. 52, 119, Suetonius, *Caesar* 79. 2; ayrıca bkz. Weinstock (1971), s. 318–341.

13 Muhafızlar hakkında bkz. Dio 44. 7. 4, Suetonius, *Caesar* 84. 2, 86. 1–2, Appianos, *BC* 2. 107; adalet ve jüriler hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 41. 2, 53. 1.

14 Dio 44. 8. 1–4, Plutarkhos, *Caesar* 60, Suetonius, *Caesar* 78. 1; ayrıca bkz. Weinstock (1971), s. 276'daki yorumlar, M. Gelzer, *Caesar* (1968), s. 317, Rice Holmes (1923), s. 333–334.

15 Bkz.R. Syme, *The Roman Revolution* (1939), s. 64, 95, Galba hakkında bkz. Suetonius, *Galba* 3; Decimus Brutus'un adının Caesar'ın vasiyetinde geçmesi hakkında bkz. Suetonius, *Caesar* 83. 2 ve ayrıca Dio 44. 14. 3–4; Basilus hakkında bkz. Dio 43. 47. 3, Appianos, *BC* 3. 98; Trebonius ve Antonius hakkında bkz. Plutarkhos, *Antonius* 13.

16 Plutarkhos, *Brutus* 6–13, *Caesar* 62, Appianos, *BC* 2. 111–114, Dio 44. 11. 4–14. 4, Suetonius, *Caesar* 80. 1, 3–4, Velleius Paterculus 2. 58. 1–4; ayrıca bkz. Syme (1939), s. 44–45, 56–60.

17 Suetonius, *Caesar* 52. 2–3, Appianos, *BC* 2. 113, Plutarkhos, *Caesar* 62, *Brutus* 8, *Antonius* 11.

18 Dio 43. 51. 7.

19 Plutarkhos, *Caesar* 63–65, Suetonius, *Caesar* 81. 14, Dio 44. 18. 1–4, Appianos, *BC* 2. 115–116, Velleius Paterculus 2. 57. 2–3.

20 Plutarkhos, *Brutus* 14–15, *Caesar* 63, Suetonius, *Caesar* 80. 4, Cicero, *de Divinatione* 2. 9. 23; Dio 44. 16. 1–19. 1.

21 Plutarkhos, *Caesar* 66, *Brutus* 17, Dio 44. 19. 1–5, Appianos, *BC* 2. 117, Suetonius, *Caesar* 82. 1–3; Hem Dio hem de Suetonius, Caesar'ın Brutus'e sözlerini "Sen de mi oğlum?" (*kai sou teknon*) olarak verir; Suetonius'a göre Casca'ya tepkisi "Ne, bu şiddettir!" (*Ista quidem vis est*) idi.

22 Plutarkhos, *Caesar* 67–68, *Brutus* 18–21, *Antonius* 14, Dio 44. 20. 1–53. 7, Appianos, *BC* 2. 118–148, Suetonius, *Caesar* 82. 4–85.

23 Caius Matius'tan alıntı için bkz. Cicero, *ad Att.* 14. 1 ve Galya'da çıkmasını beklediği isyan hakkında bkz. 14. 4.

SONSÖZ
(Sayfa 579-588)

1 Bazılarımız ise Caesar'ı daha çok Goscinny ve Uderzo'nun *Asteriks* çizgi romanlarından tanıyoruz. Çizgi romanın kötüleri olan diğer Romalıların aksine Caesar biraz resmi ve kendini beğenmiş olsa da sempati uyandıran bir karakterdir.

Kaynakça

KİTAPLAR

Adcock, F., *The Roman Art of War under the Republic* (1940).
Astin, A., *Cato the Censor* (1978).
Austin, N., & Rankov, B., *Exploration: Military and Political Intelligence in the Roman World* (1995).
Badian, E., *Roman Imperialism in the Late Republic* (1968).
Badian E., *Publicans and Sinners* (1972).
Bishop, M., & Coulston, J., *Roman Military Equipment* (1993).
Brunt, P., *Social Conflicts in the Roman Republic* (1971a).
Brunt, P., *Italian Manpower, 225 BC – AD 14* (1971b).
Calwell, C., *Small Wars* (1906).
Connolly, P., *Greece and Rome at War* (1981).
Cornell, T., *The Beginnings of Rome* (1995).
Cunliffe, B., *Greeks, Romans and Barbarians: Spheres of Interaction* (1988).
Davies, R., *Service in the Roman Army* (1989).
Delbrück, H., *History of the Art of War*, Volume 1: *Warfare in Antiquity* (trans. J. Renfroe) (1975).
Derks, T., *Gods, Temples and Ritual Practices: The Transformation of Religious Ideas and Values in Roman Gaul* (1998).
Dyson, S., *The Creation of the Roman Frontier* (1985).
Epstein, D., *Personal Enmity in Roman Politics 218-43 BC* (1978).
Erdkamp, P., *Hunger and Sword: Warfare and Food Supply in Roman Republican Wars 264-30 BC* (1998).
Evans, R., *Gaius Marius: A Political Biography* (1994).
Feugère, M. (ed.), (1997), *L'Équipement Militaire et L'Armement de la République, Journal of Roman Military Equipment Studies 8.*
Fuller, Major General J., *Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant* (1965).
Gabba, E., *The Roman Republic, the Army and the Alliens* (trans. P. Cuff) (1976).
Gelzer, M., *Caesar* (trans. P. Needham) (1968).
Goldsworthy, A., *The Roman Army at War, 100 BC – AD 200* (1996).
Goldsworthy, A., *In the Name of Rome* (2003).
Goudineau, C., *César et la Gaule* (1995).
Grainge G., *The Roman Invasions of Britain* (2005).
Grant, M., *Cleopatra* (1972).
Green, M., *Dictionary of Celtic Myth and Legend* (1992).
Greenhalgh, P., *Pompey: The Roman Alexander* (1980).
Grimal, P., *Love in Ancient Rome* (trans. A. Train) (1986).
Gruen, E., *The Last Generation of the Roman Republic* (1974).
Gwynn, A., *Roman Education: From Cicero to Quintilian* (1926).

Hardy, E., *The Catilinarian Conspiracy in its Context: A Re-study of the Evidence* (1924).
Harmand, J., *L'armé et le soldat à Rome de 107 à 50 avant nôtre ère* (1967a).
Harmand, J., *Une Campagne Césarienne: Alésia* (1967b).
Harris, W., *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 BC* (1979).
Holmes, T. Rice, *Ancient Britain and the Invasions of Julius Caesar* (1907).
Holmes, T. Rice, *Caesar's Conquest of Gaul* (1911).
Holmes, T. Rice, *The Roman Republic*, Volume 3 (1923).
Holmes, T. Rice, *The Roman Republic*, Volume 1 (1928).
Hopkins, K., *Conquerors and Slaves* (1978).
Keaveney, A., *Sulla: The Last Republican* (1982).
Keaveney, A., *Lucullus: A Life* (1992).
Keppie, L., *The Making of the Roman Army* (1984).
Labisch, A., *Frumentum Commeatusque. Die Nahrungsmittelversongung der Heere Caesars* (1975).
Le Bohec, Y., *The Imperial Roman Army* (1994).
Le Gall, J., *La Bataille D'Alésia* (2000).
Lintott, A., *Imperium Romanum: Politics and Administration* (1993).
Lintott, A., *The Constitution of the Roman Republic* (1999).
Marrou, H., *A History of Education in Antiquity* (1956).
Maxfield, V., *The Military Decorations of the Roman Army* (1981).
Meier, C., *Caesar* (trans. D. McLintock) (1996).
Millar, F., *The Crowd in Rome in the Late Republic* (1998).
Mitchell, T., *Cicero: The Ascending Years* (1979).
Mitchell, T., *Cicero: The Senior Statesman* (1991).
Morrison, J., & Coates, J., *Greek and Roman Oared Warships* (1996).
Mouritsen, H., *Plebs and Politics in the Late Roman Republic* (2001).
Parker, H., *The Roman Legions* (1957).
Porch, D., *Wars of Empire* (2000).
Price, S., *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor* (1984).
Rawson, B. (ed.), *The Family in Ancient Rome* (1986).
Rawson, B. (ed.), *Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome* (1991).
Rawson, B., *Children and Childhood in Roman Italy* (2003).
Rice, E., *Cleopatra* (1999).
Rickman, G., *The Corn Supply of Ancient Rome* (1979).
Rosenstein, N., *Imperatores Victi* (1993).
Roth, J., *The Logistics of the Roman Army at War, 264 BC – AD 235* (1999).
Roymans, N., *Tribal Societies in Northern Gaul: an anthropological perspective, Cingula* 12 (1990).
Saddington, D., *The Development of the Roman Auxiliary Forces from Caesar to Vespasian* (1982).
Saller, R., *Personal Patronage in the Early Empire* (1982).
Seager, R., *Pompey the Great* (2002).
Sherwin-White, A., *The Roman Citizenship* (1973).
Spaul, J., *ALA* 2 (1994).
Stockton, D., *Cicero* (1971).
Stockton, D., *The Gracchi* (1979).
Syme, R., *The Roman Revolution* (1939).
Taylor, L. Ross, *Party Politics in the Age of Caesar* (1949).
Taylor, L. Ross, *Roman Voting Assemblies: From the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar* (1966).

Todd, M., *The Northern Barbarians* (1987).
Todd, M., *The Early Germans* (1992).
Todd, M., *Roman Britain*, 3rd edn. (1999).
Treggiari, S., *Roman Marriage: Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian* (1991).
Tyrrell, W., *A Legal and Historical Commentary to Cicero's Oratio Pro Rabirio Perduellionis* (1978).
Walkbank, F., *A. Historical Commentary on Polybius*, Volume 1 (1970).
Walker, S., & Higgs, H. (ed.), *Cleopatra of Egypt: From History to Myth* (2001).
Walker, S., & Ashton, S. (ed.), *Cleopatra Reassessed* (2003).
Ward, A., *Marcus Crassus and the Late Roman Republic* (1977).
Watson, G., *The Roman Soldier* (1969).
Webster, G., *The Roman Invasion of Britain*, rev. edn. (1993).
Weinstock, S., *Divus Julius* (1971).
Welch K., & Powell, A. (ed.), *Julius Caesar as Artful Reporter: The War Commentaries as Political Instruments* (1998).
Wells, C., *The German Policy of Augustus* (1972).
Wells, P., *The Barbarians Speak: How the Conquered Peoples Shaped the Roman Empire* (1999).
Yavetz, Z., *Julius Caesar and his Public Image* (1983).

MAKALELER

Bradley, K. (1986), "Wet-nursing at Rome: A Study in Social Relations", B. Rawson (ed.), *The Family in Ancient Rome*, s. 201-229.
Braund, D. (1996), "River Frontiers in the Environmental Psychology of the Roman World", in Kennedy, D. (ed.), *The Roman Army in the East, Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 18*, s. 43-47.
Carson, R. (1957), "Caesar and the Monarchy", *Greece and Rome* 4, s. 46-53.
Collins, J. (1955), "Caesar and the Corruption of Power", *Historia* 4, s. 445-465.
Cuff, P. (1958), "The Terminal Date of Caesar's Gallic Command", *Historia* 7, s. 445-471.
Hansen, M. (1993), "The Battle Exhortation in Ancient Historiography: Fact or Fiction", *Historia* 42, s. 161-180.
Lintott, A. (1990), "Electoral Bribery in the Roman Republic", *Journal of Roman Studies* 80, s. 1-16.
Rankov, B. (1996), "The Second Punic War at Sea" Cornell, T., Rankov, B., & Sabin, P. (ed.), *The Second Punic War: A Reappraisal*, s. 49-57.
Rawson, E. (1975), "Caesar's Heritage: Hellenistic Kings and their Roman Equals", *Journal of Roman Studies* 65, s. 148-159.
Rawson, E. (1976), "Te Ciceronian Aristocracy and its Properties", Finley, M. (ed.), *Studies in Roman Property*, s. 85-102.
Roymans, N. (1983), "The North Belgic Tribes in the First Century BC" in Brandt, R., & Slofstra, J. (ed.), *Roman and Native in the Low Countries, British Archaeological Reports 184*, s. 43-69.
Salmon E. (1935), "Catiline, Crassus, and Caesar", *American Journal of Philology* 56, s. 302-316.
Salway, B. (1994), "What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from 700 BC – AD 700", *Journal of Roman Studies* 84, s. 124-145.
Stockton, D. (1975), "Quis iustius induit arma", *Historia* 24, s. 222-259.
Syme, R. (1938), "The Allegiance of Labienus", *Journal of Roman Studies* 28, s. 424-440.
Taylor, L. Ross (1941), "Caesar's Early Career", *Classical Philology* 36, s. 113-132.

Taylor, L. Ross (1957), "The Rise of Julius Caesar", *Greece and Rome* 4, s. 10-18.
Taylor, L. Ross (1968), "The Dating of Major Legislation and Elections in Caesar's First Consulship", *Historia* 17, s. 173-193.
Tchernia, A. (1983), "Italian Wine in Gaul at the End of the Republic", in Garnsey, P., Hopkins, K., & Whittaker, C. (ed.), *Trade in the Ancient Economy*, s. 87-104.
Treggiari, S. (1991), "Divorce Roman Style: How Easy and Frequent was it?" B. Rawson (ed.), *Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome*, s. 131-146.
Tyrrell, W. (1972) "Labienus' Departure from Caesar in January 49 BC", *Historia* 21, s. 424-440.
Yakobson, A. (1992), "Petitio et Largitio: Popular Participation in the Centuriate Assembly of the Late Republic", *Journal of Roman Studies* 82, s. 32-52.

Dizin

I. Lejyon 339, 431, 436, 477
I. Ptolemaios 489
II. Hyrkanos 500, 504
II. Lejyon 436, 477
II. Ptolemaios 489
II. Philippos (Makedonya kralı) 418
III. Lejyon (daha önce XV. Lejyon) 431, 544
III. Napoleon 374, 582
IV. Berenike 492
V. Alaudae 439, 512, 522, 542
V. Lejyon 544
VI. Kleopatra 492
VI. Lejyon 392-393, 448, 488, 504
VI. Mithradates (Pontos kralı) 43, 45, 52-53, 55, 68, 77, 79, 81-82, 111-112, 119, 137, 165-167, 169, 203, 231, 389, 492, 500, 503
VII. Kleopatra bkz. Kleopatra
VII. Lejyon 211, 241, 270, 275, 292-293, 307, 312, 314, 317-318, 383, 392, 448, 520
VIII. Lejyon 211, 241, 270, 274, 369, 392, 436, 439, 478, 518, 520
IX. Lejyon 211, 241, 270, 272, 274, 369, 392, 448, 450, 456-457, 466, 468, 471-472, 478, 508, 520, 522
IX. Ptolemaios 490
X. Lejyon 211, 241, 249-250, 270, 272, 274, 276, 307, 310, 314, 317, 370, 448, 478-479, 509-510, 515-516, 520, 522, 542, 544
X. Ptolemaios 490-491
XI. Lejyon 232, 239, 241, 243, 253, 270, 274, 391-392, 448
XI. Ptolemaios 189, 490
XII. Lejyon 232, 239, 241, 243, 253, 270, 274-275, 292, 391, 419, 436, 439
XII. Ptolemaios 189, 416, 490-492, 495-498
XIII. Gregorius 539
XIII. Lejyon 257, 338, 370, 393, 423-424, 427-428, 433, 436, 439, 522
XIII. Ptolemaios 492, 497, 499-500
XIV. Lejyon 257, 330, 339, 343, 392, 448, 450, 518, 522
XIV. Ptolemaios 500, 557
XV. Lejyon (daha sonra III. Lejyon) 339, 431
XXV. Lejyon 512
XXVI. Lejyon 512
XXVII. Lejyon 488
XXVIII. Lejyon 512
XXIX. Lejyon 512
XXX. Lejyon 512
XXXVII. Lejyon 498

Acco 345, 349, 351-352
Adriyatik 55, 439, 461
Aedu Kavmi 217, 220, 222-226, 228, 234, 236-238, 245-247, 249-250, 264, 267-268, 316, 340, 350-351, 355, 357-358, 360, 364, 366-367, 369-373, 376, 381
Aeneas 30
Afranius, Lucius 170, 172, 177, 179, 183, 446-449, 451-454, 475-478, 507, 522-523, 525, 541
Africa Eyaleti 118, 288, 507, 512
Agendicum 357
Aggar 521-522
Ahenobarbus, Gnaeus Domitius 218
Ahenobarbus, Lucius Domitius 287-288, 291, 326, 383, 390, 404, 408, 413-414, 418, 425, 432, 436-438, 442, 447, 454, 456, 475-476, 478, 483, 560
Akhillas 492, 497-498
Alba Longa 30, 557, 560
Alban Tepesi 56, 168

Alesia 373-377, 391-392
Allobrox Kavmi 139, 209, 223, 228, 233-234, 245, 372, 470
Ambarri Kavmi 234
Ambiani Kabilesi 264, 268
Ambiorix 330-332, 339-341, 343-344, 393
Antigones Hanedanı 489
Antiokheia (Antakya) 495, 504
Antipatros 500, 504
Antonius, Gaius (konsül, MÖ 63) 77-78, 128-129, 144, 157, 192
Antonius, Lucius 456
Antonius, Marcus 28, 89, 179, 376, 378, 409, 418-423, 427, 433, 436, 444, 446, 456, 465-466, 471, 478, 493, 500, 506-509, 511, 545, 553, 556-557, 559-560, 562, 564-565, 567-568, 570-571, 573-575, 577
Antonius, Marcus (konsül, MÖ 74) 110, 418
Antonius, Marcus (hatip) 46, 418
Apollodoros 497
Apollonia 462-463, 474
Appianos 166, 186-187, 201, 288, 424, 457, 477-478, 484, 501, 558
Appius Yolu 84, 113, 115
Apulia 434, 436
Aquila, Pontius 546, 549
Aquileia 229, 232, 234
Aquitania 293-294
Aquitanialılar 215
Arausio 5
Arelate 545
Ariovistus (Germen kralı) 223-224, 227-229, 246-253, 255, 261-262, 271-272, 278, 292, 300, 307, 341, 350-351
Armenia Eyaleti 193, 325, 503
Arminium (Rimini) 423-424, 428, 433-435
Arretium (Arezzo) 433
Arsinoe 497-500, 527
Artemidoros 571
Arverni Kavmi 220, 351, 354, 356, 361, 365-368, 371, 378, 380-381, 394
Asculum 436
Asia Eyaleti 17, 41, 67-68, 80-81, 86, 112, 130, 166, 171, 180, 188, 209, 233, 283, 504, 526
Aşkelon 493-494
Ategua 542
Atia (Augustus'un annesi) 34
Atrebates Kabilesi 264, 269, 272, 309, 334, 341, 350, 376, 393
Atrius, Quintus 318-319, 321
Atticus 169, 172, 178, 193, 533
Atuatuci Kabilesi 264, 269, 276-277, 332-333, 339, 343-344
Augustus (önce Gaius Octavius, sonra Gaius Iulius Caesar Octavianus) 4, 30, 34, 38, 203, 213, 493, 531, 551, 553, 555-556, 559, 575, 583
Octavianus, Gaius Iulius Caesar (sonra Augustus) 179, 531, 574-575, 577, 583
Octavius, Gaius (sonra Gaius Iulius Caesar Octavianus) 559-560, 570, 574-575
Auletes bkz. XII. Ptolemaios
Aurelia (anne) 31-34, 49, 51, 59, 82, 92, 101, 107, 135, 158-160, 323
Aurelia Orestilla 126
Aurelius, Gaius 102
Auxinum 436
Avaricum (Bourges) 359-360, 362, 364-365, 369, 397
Aventinus Tepesi 24
Avienus 520

Baculus, Sextus Iulius 274
Balbus, Lucius Cornelius 161, 178-179, 182, 209, 260, 327, 419, 531, 536, 541, 546, 549, 553, 564
Basilus, Lucius Minucius 565
Belgae Kavmi 215, 257, 262-269, 271-272, 274, 276, 278, 292-293, 295, 299, 328-329, 333, 335-337, 339, 372
Bellienus, Lucius Annius 125
Bellona Tapınağı 56
Bellovaci Kabilesi 264, 267-268, 383, 392-393, 395
Bestia, Lucius 154
Bibracte (Mont Beuvray)220, 240, 265, 371, 391
Bibrax Köyü 264-266
Bibulus, Marcus Calpurnius 114-115, 174-175, 177-179, 181, 184-189, 192, 194-197, 283, 285, 387-388, 404, 408, 414, 442, 461-464, 547, 569
Birinci Afgan Savaşı 331
Bithynia 69, 71, 80, 529, 562
Bituriges Kavmi 226, 355, 357-359, 391-392
Blücher 202
Boduognatus 271, 274
Bogudes (Mağrip kralı) 526

Boii Kavmi 243, 245, 357-358, 360
Bokhos (Mauretania kralı) 517
Brundisium (Brindisi) 55, 168, 439, 442, 457, 460-462, 464-465, 506, 508
Brutus, Decimus Iunius 93, 210, 293, 357, 376, 379, 448, 456, 560, 565, 567, 570-571, 585
Brutus, Marcus Iunius (d. MÖ 85) 89-91, 195-196, 414, 429, 483, 512, 536, 547, 549, 566-568, 572-573, 583-585
Cato 547
Brutus, Marcus Iunius (ö. MÖ 78) 90, 98
Bugeaud 349
Burebista (Dacia kralı) 215, 552
Buthrotum 533
Büyük İskender 3, 17, 99, 107, 166-167, 201-202, 275, 342, 419, 489, 501, 552

Cabiloonum 367
Caecus, Appius Claudius 147
Caepio, Quintus Servilius 190
Caesar, Iulius 29
Caesar, Gaius Iulius
doğumu 27, 32
adı 28
ailesi 28, 31
Iulii Klanı 28-30
çocukluğu 34
eğitimi 36-39, 78, 81
eserleri 38
Anticato 548
De Analogia [Anolojiler Üzerine] 383
Dicta Collectanea 203
Gallia Savaşı (Commentarii de Bello Gallico) 73, 85, 162, 203-209, 211-212, 214, 228, 230, 232, 234, 240, 245, 248, 250-251, 257, 259, 262, 264, 268, 275-276, 278, 299-300, 303, 306, 311, 331, 333, 338, 344-346, 351-352, 354, 362-363, 374, 376, 379-380, 383, 391, 396, 423, 429, 433, 444-445, 449, 456-457, 462, 464-465, 468, 473, 478, 497, 521, 542, 578, 582
Iter [Yolculuk] 541
Laudes Herculis [Herakles'e Övgüler] 203
Oedipus 38, 203
nişanlılığı 48
evlilikleri
Cornelia 48, 72
Pompeia 108
Calpurnia 190
sara krizleri 50, 107, 524
Sulla'dan kaçışı 58-59
portreleri 63
fiziki özellikleri 63-64
giyim tarzı 64-65, 557
askerliği 67, 73
nişanları
corona civica 68
cinsel ilişkileri 72-73, 90, 92, 94-95, 156, 179, 261, 511, 526
eşcinsellik söylentileri 69-72, 83, 92, 198, 261, 529
hukuki davaları 74-78, 83, 124-125, 130, 132-133
korsanlarca esir alınması 79-80
unvanları
patricius 79-80
başrahip 82
tribün 83, 85
quaestor 103, 105
Aedilis curulis 113
praetor 133, 156-158
Pontifex Maximus 134-136
konsül 177-178, 459, 509, 531, 534
diktatör 459-460, 506, 527, 546, 555
imperator 545
parens patriare 555
savaşları 81
Helvetler 232-244
Tigurini Klanı 235
Germenler 248-255
Belgae Ordusu 265-267
Suessiones Kabilesi 267-268
Bellovaci Kabilesi 268, 392-393
Ambiani Kabilesi 268
Sambre Muharebesi 269-276
Atuatuci Kabilesi 276-278
Veneti Kabilesi 293-294
Usipetes ve Tencteri kabileleri 301-304
Nervii Kabilesi 335-337, 339-340
Senones Kabilesi 340, 358
Eburones Kabilesi 343
Atuatuci Kabilesi 343-344
Bituriges Kabilesi 358-359, 391-392
Avaricum kuşatması 359-364

Gergovia yenilgisi 368-371
Alesia kuşatması 373-381
Carnutes Kabilesi 392
Dyrrachium kuşatması 465-474
Pharsalos savaşı 476-485
İskenderiye Savaşı 496-500
Zela Savaşı 503-504
Ruspina muharebesi 514-516
Thapsus muharebesi 519-526
Munda muharebesi 543-545
Şükran kutlamaları ve zafer alayları 278-279, 315, 391, 405, 441, 527-530, 545, 555, 561
Uzak İspanya Eyaleti görevi 107
gladyatör oyunları 114, 385-386, 529
Bona Dea skandalı 158-159
Uzak İspanya Eyaleti valiliği 161-163
Lusitania seferi 162
konsül seçimi 172-178
Birinci Triumvirlik 179-180
Toprak Yasası 181-185
Lex Vatinia 197
Ordu kuruluşu 208-215
Luca Konferansı 288
Britanya Seferi 307-314
İkinci Britanya Seferi 315,
kızının ölümü 323-324
Galya isyanı 329-334
Cenabum saldırısı 354
Vercingetorix isyanı 354-356
Basilica Iulia'nın inşası 385
senatus consultum ultimum kararı 422
Rubicon Nehri'ni geçişi 423-424
İçsavaş hazırlığı 427-432
İtalya seferi 432-440
Corfinium 436-438
Formiae buluşması 443
hazine baskını 445
Ilerda seferi 447-454
IX. Lejyon isyanı 456-457
diktatörlükten feragat 460
Makedonya seferi 460-474
İskenderiye'ye gelişi 487-488
Kleopatra'yla ilişkisi 493, 498, 502, 558
"Veni, vidi, vici" 504
orduda isyan 509-510
Afrika seferi 512-526
Iulius Takvimi 538-539
İspanya Seferi 541-545
ay isminde değişiklik 555
sikke basımı 555
ölümü 571-572
Caesar, Gaius Iulius (babası) 28, 31, 41, 46-47, 114
Caesar, Gaius Iulius (büyükbabası) 28, 31
Caesar, Gaius Iulius (Strabo) 28-29, 38, 42, 77
Caesar, Lucius Iulius 433-434
Caesar, Lucius Iulius (konsül, MÖ 157) 29
Caesar, Lucius Iulius (konsül, MÖ 90) 29, 42, 46
Caesar, Lucius Iulius (konsül, MÖ 64) 132, 144, 154, 372, 418
Caesar, Sextus Iulius (konsül, MÖ 91) 29, 31, 42
Caesarion 559
Calenus, Quintus Fufius 509
Caleti Kabilesi 264
Calpurnia (üçüncü karısı) 190, 558-559, 570
Calvinus, Gnaeus Domitius 479, 503
Campania 129, 182, 191, 287-288, 509, 553
Campus Martius 38, 104, 132, 175-176, 324, 384-385, 529-530, 538, 573
Cannae Savaşı 5
Canuleius, Marcus 76
Capitolinus Tepesi 7, 48, 50, 145, 155, 528, 546, 555, 557, 562, 573
Carbo, Gnaeus Papirius 55-56
Carbo, Gnaeus Papirius 279
Carnutes Kavmi 220, 329, 339-340, 345, 350, 352, 354, 392, 394
Carrhae (Harran) 347, 389, 403, 552
Cassivellaunus 320-321
Casticus 226, 229
Castor ve Pollux Tapınağı 155, 170, 185
Catilina, Lucius Sergius 118, 125-126, 128, 136-138, 141-142, 144-148, 150-152, 155, 157, 164, 168, 181, 183, 192, 195, 210, 242, 326, 413, 418, 425, 446, 460, 517, 547, 555, 565, 577, 579
Cato, Gaius 193-194, 279, 287, 291
Cato, Marcus Porcius (Genç Cato) 91, 124, 126-128, 136, 143, 151-157, 160, 164, 168-171, 173-175, 177, 179-180, 182-187, 190, 193, 197, 260, 281, 284, 287, 289, 291, 304-306, 315, 322, 326, 387-389, 404-405, 408-409, 413-414, 421-422, 425, 429, 434-435, 441-442, 456, 459, 476, 500, 505, 507, 525-526, 528, 533, 547-549, 566, 583-584

Cato, Marcus Porcius (Yaşlı Cato) 32, 70, 72, 127
Catullus, Gaius Valerius 71, 75, 260-261, 282, 430, 578
Catulus, Quintus Lutatius 116, 119, 123, 126, 134-135, 138, 144, 155, 160
Catuvolcus 330, 343
Cavarinus (Senones kralı) 338, 340
Cenabum (Orléans) 354, 358, 360, 363, 392, 394
Cethegus, Gaius Cornelius 144-145, 154
Cethegus, Publius Cornelius 88
Churchill, Winston 204-205
Cicero, Marcus Tillius 36, 38, 41, 63, 65-66, 71, 75-78, 81, 83, 89, 91, 106, 118, 120, 122, 125, 128-132, 136-139, 141-146, 148, 150-154, 157, 159-160, 163, 165, 168-173, 175, 177-179, 181-182, 187, 189, 192-197, 202-208, 210, 225, 227, 279-280, 283-290, 297, 322, 326-328, 338, 353, 383-385, 387-388, 401, 407-408, 411-413, 415, 417-418, 420-422, 427, 430-431, 434, 441-444, 446, 448, 455, 458-459, 463, 475-476, 505, 507-508, 512, 527, 531, 533-539, 542, 545-547, 549, 551, 553-554, 557-558, 562-563, 568, 572-573, 578-579
Cicero, Quintus Tullius 149, 207, 286, 290, 297, 322, 327, 329, 332-337, 343-344, 346, 376, 441, 459
Cilicia Eyaleti 130, 388, 407, 441-442, 504, 538
Cimber, Lucius Tillius 572
Cimbri Kavmi 5, 25-26, 43, 69, 106, 116, 163, 218, 220, 230, 246, 249, 263, 401
Cingetorix 341
Cingulum 427, 436
Cinna, Gaius Helvius 568, 574
Cinna, Lucius Cornelius 574
Cinna, Lucius Cornelius (konsül, MÖ 87, 84) 45-46, 48-55, 57-58, 73, 95, 97, 102, 106, 120, 144, 458, 574, 578
Circus Flaminius 284, 384, 529
Cleopatra (film) 584
Clodia 287, 290
Collinus Kapısı Muharebesi 55, 57, 84
Comitia Centuriata 10, 25, 49, 132-133, 175-176, 206, 212, 386, 459, 534
Comitia Tributa 15, 103
Commius 309, 311, 314, 321, 341, 350, 376, 378, 392-393
Concilium Plebis 15, 444
Concordia Tapınağı 145, 154
Condrusi Kabilesi 299
Considius, Publius 239-240
Considus 193
Constantinus 395
Convictolitavis 366-367
Corduba 542
Corfinium 41, 436-439, 454, 492, 514
Coriolanus 34
Cornelia (Gracchus) 32, 34
Cornelia (ilk karısı) 48, 50, 58, 65, 72, 87, 105-106, 109, 159, 385
Cornelia (Metellus) 389-390, 484
Correus 392-393
Cossutia (nişanlısı) 48, 72
Cotta, Gaius Aurelius (konsül, MÖ 75) 31, 59-60, 76, 82, 85
Cotta, Lucius Aurelius 31, 101, 117-119
Cotta, Lucius Aurunculeius 209-210, 267, 323, 330-332, 334-335, 337, 343, 345, 397, 406
Cotta, Marcus Aurelius (konsül, MÖ 74)31
Crassus, Marcus Licinius 329, 334, 337, 404
Crassus, Marcus Licinius (konsül, MÖ 70, 55) 46, 66, 72-73, 84-85, 90, 96, 98-102, 111, 116, 119-123, 126, 129-130, 137-138, 141-144, 146, 151, 161, 164, 166-167, 169, 171-172, 178-180, 182, 184-185, 187-189, 192, 197, 209-210, 231, 239, 279-281, 287-291, 294, 305, 325-327, 329, 346-347, 353, 389, 402-405, 407, 410, 415-417, 441,445, 491, 511, 552, 569, 584
Crassus, Publius 210, 254, 291-294, 346-347, 389
Crastinus, Gaius 479, 484
Crus, Lucius Cornelius Lentulus (konsül, MÖ 49) 420, 422
Curio, Gaius Scribonius 194-195, 409-413, 415, 418-422, 435-436, 438, 440-441, 444, 446, 456, 458, 508, 516
Curio, Gaius Scribonius (konsül, MÖ 76) 194-195, 409
Curius, Quintus 138, 144, 157
Cyrenaica 489, 507

Dacia 201, 215, 552
Dardanos Barışı 55
Demosthenes 418
Diana Tapınağı 24
Dio 181, 186, 190, 196, 248, 260, 278, 292, 380, 384, 487, 494, 497, 528-530, 540-541, 546, 556-557
Diviciacus 224, 226, 237, 246, 249, 264, 267-268, 316-317, 350
Divico 235-236
Dolabella, Gnaeus Cornelius 74-78, 82
Dolabella, Publius Cornelius 443, 446, 455, 508, 511, 560, 568
Drusus, Marcus Livius 41, 65-66
Dumnorix 226, 229, 232, 236-238, 316-317, 329, 345, 351
Durocortorum 345
Dyrrachium (Dıraç) 445, 462, 465-466, 470, 474-476, 478, 482, 507

Eburones Kabilesi 299, 330, 332-333, 343-344, 393
Egus 470-471
Elphinstone 331
Epirus 461-462, 533
Eunoe 526, 558

Fabii Klanı 27
Fabius, Gaius 334, 337, 367, 379, 447-448, 450, 534, 564
Fabius, Lucius 370
Fimbria, Gaius Flavius 53
Flaccus, Lucius Valerius (konsül, MÖ 100) 27
Flaccus, Lucius Valerius (konsül, MÖ 86) 52-53
Flavius, Lucius 170, 182
Flavus, Lucius Casetius 561, 568
Flora 88-89
Formiae 209, 261, 443
Fransız Devrimi 20
Fregellae Kolonisi 40
Fulvia 138, 144,
Fulvia 409

Gabinius, Aulus 110-111, 194, 196, 285, 416, 418, 460, 485, 492-493, 497
Gades (Cadiz) 107, 162, 178
Galba (Suessiones kralı) 263, 266-268
Galba, Servius Sulpicius 209, 292, 417, 565, 567
Gallia Cisalpina 108, 123, 130, 177, 191, 197, 211, 215, 229, 233, 255, 259, 264, 289-290, 292, 298, 315, 327-328, 330, 339, 345, 353, 356, 383, 406, 419, 421-423, 430, 433, 535-536, 547, 567
Gallia Comata 292
Gallia Transalpina 17, 76, 191, 197, 211, 215, 218-219, 223-225, 227-229, 233-234, 245, 251, 259, 262, 288, 290, 330, 345, 351, 355-356, 368, 372, 387, 390, 394, 401, 421, 431-432, 436, 439, 447, 470, 512, 533, 535, 454
Gallia Transpadana 108, 406
Galya
  Galya bölgesi 215-217
  dil ve kültür 217-218
  tarih 218-220
  toplumsal yapı 220-222
  askeri güç 222-223
  Helvetlerin göçü 225-227
  Germen savaşı 248-255
  Germen göçü 298
  Galya isyanı 329-334
  Vercingetorix isyanı 354-356
Ganymedes 498-499
Geminius 89
Gergovia 354, 364-369, 374, 397, 473
Glaucia, Gaius Servilius 7, 25-26, 39, 131
Gnipho, Marcus Antonius (Caesar'ın öğretmeni) 37
Gomphi 474-475
Gorgobina 357
Gracchus, Gaius Sempronius 22-26, 32, 40, 175, 533
Gracchus, Tiberius Sempronius 21-24, 26, 32, 40, 185, 560
Gracchus Kardeşler 24, 26, 31, 34, 39, 41, 43-44, 113, 129, 149-150, 533, 560, 578

Habra 158
Hadrumentum 513-514
Hannibal 4-5, 201-202, 389, 577, 580
Harrison, Rex 584
Helvetler 224-245, 247-249, 262, 265, 267, 272, 278, 290, 292, 298, 300, 350-351, 357
Helvii Kabilesi 356

Hercules Tapınağı 107
Herodes 500
Hiempsal (Numidia kralı) 130, 161
Hirtius, Aulus 222, 205, 209, 391, 394, 420, 548
Homeros 313
Hortensius, Quintus 76, 120, 132, 143, 548
Hostilius, Tullus 30

Ianiculum Tepesi 46
Iggulden, Conn 585
Emperor 585
Iguvium 435-436
Ilerda (Lérida) 446-449, 451, 454
Illyricum Eyaleti 3, 17-18, 191, 197, 211, 215, 229, 295, 315, 343, 345, 456
Indutiomarus 329-330, 338, 340-341
Isauricus, Publius Servilius Vatia 459, 506
Isauricus, Publius Servilius Vatia (vali) 73, 79, 82, 130, 134, 209
Iuba (Numidia kralı) 130, 456, 507, 513, 517, 519-523, 525, 527
Iugurtha 24, 43, 106
Iulia (halası) 28, 30-31, 105, 116, 385-386, 529
Iulia (kızı) 28, 87, 190, 289, 323-325, 386, 390, 404, 417, 529, 559
Iulia (kızkardeşi) 28, 31, 158, 160
Iulus 30
Iuncus, Marcus 80, 83
Iunia Tertia 566

İberyalılar 167, 215, 305
İskenderiye 14, 287, 484, 487-490, 492-493, 495-501, 503, 505, 538, 558, 568
İskenderiye Savaşı 488, 496, 499

Julius Caesar (TV yapımı) 584
Jüpiter Tapınağı 48, 50, 155, 528, 562

Kapadokya 503-504
Kartaca 3-4, 17, 23, 533
Kartaca Savaşları 15, 20
Birinci Kartaca Savaşı 17
İkinci Kartaca Savaşı 17, 68, 126, 282, 389, 459
Üçüncü Kartaca Savaşı 389
Kıbrıs 284-285, 287, 289, 500
Kilikya 73, 79, 134, 412
Kleopatra 487, 490, 492-498, 500-503, 527, 557-559, 562, 575, 577, 584
Korkyra (Korfu) 463, 470
Köle Savaşları 83, 85, 90, 96, 98, 166
Kudüs 167, 418, 496
Kutsal Tapınak 167
Küçük Asya 3, 43, 78-79, 120

Laberius, Decimus 529
Labienus, Titus 130-134, 209-210, 232, 238-240, 267, 276, 293-294, 314, 317, 319, 321, 329, 331, 334, 337-338, 340-341, 344-345, 355-356, 365, 368, 372, 379, 393, 403, 427, 429-431, 436, 462, 464, 473, 478, 482-483, 507, 514-516, 519-521, 525, 541, 544-545
Lee, E. Robert 202
Lentulus (Publius Cornelius Lentulus Sura, konsül, MÖ 71)144-145, 152-154, 579
Lentulus Spinther (Publius Cornelius Lentulus Spinther) 437-438, 442, 475, 478, 492
Lepidus, Marcus Aemilius (konsül, MÖ 78) 73-74, 90, 95-96, 98, 102, 108, 149, 187, 389, 429, 459, 577
Lepidus, Marcus Aemilius (konsül, MÖ 46, 42) 179, 485, 509, 541, 570, 573-574
Leptis 514, 520
Libo, Lucius Scribonius 464
Licinia (Cato) 32
Licinia (Vesta bakiresi) 121
Ligarius, Quintus 537
Lilybaeum 512
Lingones Kabilesi 243-244, 345, 357, 372
Liscus 237
Lissus 465
Litaviccus 366-367
Livianus, Mamercus Aemilius Lepidus 59-60
Livius 30, 583
Longinus, Gaius Cassius 347, 537, 564, 566-568, 571, 573, 583
Longinus, Lucius Cassius 235
Longinus, Quintus Cassius 420-422, 427, 444, 455, 541
Longus, Publius Servilius Casca 572
Luca 288-289, 292, 404
Lucanus 417
Pharsalia 583
Lucceius, Lucius 172, 174, 177
Lucterius 394

Lucullus, Lucius Licinius 88, 111-112, 120, 137, 164, 166, 170-171, 174, 188, 195, 283, 346, 397, 511
Lucullus, Marcus Licinius 77, 282
Luscius, Lucius 125
Lusitania 162
Lutetia (Paris) 340, 372

Macnaughten 331
Makedonya 3, 17, 43, 74, 192, 455, 465, 470, 489, 493, 505, 512, 513, 515, 547
Makedonya Krallığı 79, 489
Mamurra 209, 261, 553
Mancinus, Gaius Hostilius 305
Mandubii Kabilesi 373
Mandubracius 321
Manilius, Gaius 111
Manlii Klanı 37
Manlius, Gaius 137-138, 141
Marcellinus, Gnaeus Cornelius Lentulus 291
Marcellus, Gaius Claudius (konsül, MÖ 49) 389, 419-420,
Marcellus, Gaius Claudius (konsül, MÖ 50) 389, 429, 537
Marcellus, Marcus Claudius (konsül, MÖ 51) 389, 405-408, 410-411, 413, 537
Marcia 31
Marcii Reges 30
Marcius, Ancus 30
Marcus Antonius bkz. Antonius, Marcus
Marius, Gaius 5, 7, 12, 25-27, 31, 39, 42-46, 48, 50-52, 54-58, 60, 65, 69, 72-73, 84, 95, 98, 106-108, 112-113, 116, 125, 131, 135, 141, 212-213, 230, 238, 249, 258, 290, 413, 418, 429, 433, 438, 444, 446, 517, 535, 555, 574, 578, 585
Marius, Gaius (Genç Marius) 55-57
Marsi Kabilesi 437
Marullus, Gaius Epidius 561, 568
Massie, Alan 585
  Caesar 585
Massilia (Marsilya) 76, 230, 387-388, 447-448, 454-457, 506, 545
Maximus, Quintus Fabius 534, 545
McCullogh, Colleen 585
  Masters of Rome 585
Mediolanum (Milano) 260
Memmius 7
Menandros 424
Menapii Kabilesi 295, 299, 302, 308, 314, 330, 339-341, 344, 350
Merula, Lucius Cornelius 48-50
Metellus, Lucius Caecilius 444
Metellus Celer (Quintus Caecilius Metellus Celer) 133, 169-172, 187, 191, 227
Metellus Scipio (Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica) 134, 389, 406, 408, 414, 420-422, 432, 457, 470, 475-476, 478, 507, 513, 517-519, 522-523, 525, 528, 532
Meto, Valerius 260
Metrobius 54
Mettius, Gaius 251, 255
Mısır 17, 79, 123, 189, 193, 203, 286, 325, 416, 418, 463, 484-485, 487-488, 493-498, 500-505, 507, 512, 527, 558, 562
  Mısır tarihi 489-493
Miletos (Milet) 80
Milo, Titus Annius 285-287, 353, 386-389, 405, 408, 416, 460, 506, 577
Molo, Apollonius 78, 81
Morini Kabilesi 264, 295, 307-308, 314, 334, 337
Mucia 156, 169
Munda 543-544, 549
Murena, Lucius Licinius 137, 143, 146, 156, 177
Müttefikler Savaşı 41-42, 96-97, 108, 128, 577
Mytilene (Midilli) 68, 73

Napoleon 54, 202, 206, 271, 332, 374, 430, 582
Narbo (Narbonne) 218, 356, 447, 533, 545
Nasica, Publius Cornelius Scipio 22
Nepos, Quintus Metellus 154-156, 167, 169-170, 197
Nero (imparator) 32, 218, 583
Nero, Tiberius Claudius 149
Nervii Kavmi 263, 264, 269-271, 274, 276-277, 332-334, 336-337, 339-340
Nikomedes (Bithynia kralı) 69-72, 80, 83, 92, 104, 198, 261, 529
Normandiya 262, 293-294
Noviodunum 267, 358-359, 371
Novum Comum 406, 537
Numidia Eyaleti 5
Nysa 83

Octavia 324, 389
Octavianus (Gaius Iulius Caesar Octavianus-sonra Augustus) bkz. Augustus
Octavius, Gaius (sonra Gaius Iulius Caesar Octavianus) bkz. Augustus
Octavius, Gnaeus 45-46, 48, 50
Ofella, Quintus Lucretius 125
Opimius 23-24, 26
Oppius, Gaius 385, 531, 536, 541, 546, 549, 559
Orgetorix 225-227, 229, 232, 236, 243

Paetus, Publius Autronius 117-119
Palatinus Tepesi 65
Parisii Kabilesi 340, 365
Parthia 201, 325
Paterculus, Velleius 3, 27, 396, 410, 527
Patton, George (general) 202
Paullus, Lucius Aemilius Lepidus 409-410, 418, 444, 509
Pedius, Quintus 209, 263, 267, 545
Pergamon (Bergama) 80
Petreius, Marcus 183, 446-447, 449, 451-454, 507, 516, 525, 541
Petronius, Marcus 370
Phagites, Cornelius 59, 125
Pharmacussa (Farmakonisi) 78, 80
Pharnakes (Bosporos kralı) 503-504
Pharsalos 474, 484, 487, 496, 501, 505, 507-508, 511, 524-525, 528, 544, 548, 556, 560, 566
Picenum 97, 130, 430, 436
Piso 303
Piso, Gaius Calpurnius 130, 144
Piso, Gnaeus Calpurnius 118-119
Piso, Lucius Calpurnius (konsül, MÖ 58) 37, 179, 183, 190, 196, 207, 235, 416-418, 422, 429, 537
Piso, Marcus Pupius (konsül, MÖ 61) 168, 170
Platon
Phaidon 525
Plinius 201, 396, 528
Plotius (Plautus) 102
Plutarkhos 27, 39, 47-48, 58, 64, 79, 87, 91, 94, 106-107, 115, 122-123, 127, 135, 151, 158, 163, 180, 196, 259-260, 288, 324, 380, 396, 424, 445, 458, 465, 494-495, 505, 524, 537, 544, 552, 558, 566, 570-572
Po Vadisi 17, 108, 130, 218, 260
Pollio, Gaius Asinius 205, 207, 424, 456, 483-484, 583
Polybios 4, 7, 105
Evrensel Tarih 4
Pompeia (ikinci karısı) 108-110, 135, 158-159, 172, 189-190, 192, 559
Pompeia (Pompeius'un kızı) 190, 324
Pompeius Trogus 260
Pompeius, Gnaeus (Büyük Pompeius) 28, 41, 58, 89, 97-102, 110-112, 117, 119-120, 122-123, 128-131, 154-156, 161, 164-173, 177-180, 184-190, 192-197, 202-203, 209-210, 213, 231, 275, 278-281, 283-291, 305, 315, 324-327, 329, 339, 346, 353, 355, 384-391, 397-398, 401-423, 425, 427-444, 446-459, 461-479, 482-485, 487-489, 492-493, 498, 503-507, 511-512, 514, 516-525, 528, 534, 541, 544, 552, 555, 569, 571, 578, 583
Pompeius, Gnaeus (oğul Pompeius) 414, 493, 507, 525, 541-545, 548, 566
Pompeius, Quintus 45, 108
Pompeius, Sextus 464, 525, 541-542, 545
Pomptinus 209
Porcia 547, 566
Praecia 111
Poseidonios 221
Pothnius 492, 497-498
Praesia 88
Procillus, Gaius Valerius 237, 251, 255, 260
Ptolemaios Hanedanlığı 17, 79, 489, 493-494, 496
Pulcher, Appius Claudius 282, 326-327, 414, 417, 429, 442, 460, 547
Pulcher, Publius Claudius 282
Pulcher, Publius Clodius 158-160, 168, 170, 192-193, 195-197, 279, 281-291, 353, 386-388, 405, 409, 414, 441, 460, 540, 573, 577, 579
Pyrrhos 147, 580

Quirinus Tapınağı 546

Rabirius, Gaius 131-133, 145, 147, 176, 188, 209
Ravenna 288, 353, 423, 428
Rebilus, Gaius Caninius 534-535
Remi Kabilesi 264, 266-269, 340, 345, 354, 393

Remus 30
Ren Nehri 215, 217, 226, 244, 246-247, 250, 255, 298, 300-301, 304, 306-307, 341-343, 372, 395, 582
Rex, Quintus Marcius 31
Rhea Silvia 30
Rodos 78, 81-82, 156
Romulus 30, 546
Roscius 63
Roscius, Lucius 338, 433
Roucillus 470-471
Rubicon Nehri 401, 423-425, 428, 432-433, 442, 501, 526, 548, 577, 580
Rufio 503
Rufus, Marcus Caelius 290, 383, 407-412, 431, 446, 459, 505-506, 508, 511
Rufus, Publius Sulpicius 43-44, 60, 113
Rufus, Sergius Sulpicius 537
Rullus, Publius Servilius 129-131, 178, 182

Ruspina 514, 516-518, 520

Sabinus, Quintus Titurius 209-210, 264, 293-294, 323, 330-332, 334-335, 337-338, 343, 345, 397, 406
Sallustius 93-94, 117, 126, 142, 147, 151-152, 165, 418, 446, 460, 509, 578
Samarobriva 333-334, 337-339
Santones Kabilesi 232
Sardinya 3, 17, 288, 440, 446, 508, 514
Saturninus, Lucius Appuleius 7, 25-26, 31, 39, 43, 113, 131-132, 149-150, 171, 577
Saylor, Steven 585
Roma sub rosa 585
Scaeva 468-469
Scaevola, Quintus Mucius 51, 56
Scaurus, Marcus Aemilius 13
Scipio Salvito (ya da Salutio) 518
Seleukos İmparatorluğu 17, 43, 79, 489, 495
Sempronia (Brutus) 93-94
Sempronia (Gracchus) 32
Senones Kabilesi 339-340, 345, 350, 358, 365
Sequan Kavmi 220, 222-223, 226-229, 232, 234, 246-247, 255, 261, 351, 372
Sertorius, Quintus 96, 98, 102, 108, 119, 162, 389, 447, 577
Severus, Quintus Varius 13
Servilia (sevgilisi) 90-95, 98, 127, 136, 146, 153, 159, 169, 175, 189-190, 195, 414, 429, 483, 511-512, 536, 566, 572
Sestius, Publius 285-286
Shakespeare, William 90, 568, 571-573, 581, 584-585
Julius Caesar 577, 584
Shaw, Bernard 584
Sicilya 3, 17, 56, 75, 97, 120, 438, 440, 446, 456, 458, 508, 512-514, 518
Silanus, Decimus Iunius 92, 136-137, 146, 148, 150, 153, 190
Sisto, Jeremy 584
Sittius, Publius 517, 519, 525
Sosigenes 538
Spartacus 83-84, 96, 98-99, 101, 115, 231, 242, 249, 294, 325, 540, 577
Strabo (bkz. Caesar, Iulius Gaius Strabo)
Strabo, Gnaeus Pompeius (Pompeius'un babası)28, 42, 45, 58, 97, 128
Strabon 221, 257
Suessiones Kabilesi 264, 267-268
Suetonius 27, 30, 48, 59, 64, 67, 73, 78, 90, 107, 119, 123, 125, 131, 135, 173, 177, 179, 187, 189, 196, 207, 257, 260, 278, 288, 297, 336, 357, 385, 401, 424, 455, 487, 499, 501, 519, 528, 530, 541, 551, 559, 572, 574, 583
Sugambri Kabilesi 304, 306
Sulla, Faustus 190, 324, 467, 525
Sulla, Lucius Cornelius 42-46, 51-61, 64-65, 67-68, 73-77, 81-82, 84-85, 87, 95-98, 100, 102-103, 105-106, 108, 111-113, 116, 120, 124-126, 129, 132, 134, 137, 144, 147-148, 166, 189-190, 210, 213, 239, 250, 265, 324-326, 387, 402, 413, 415, 427, 429, 433, 438-439, 444, 446, 460, 476, 491, 506, 511, 532, 535, 548, 554-555, 561, 563, 571, 574, 577-579, 584-585
Sulla, Publius Cornelius 117-119, 467-468, 479
Süev Kavmi 247, 255, 298-301, 306-307, 342
Syria Eyaleti 325, 347, 388, 408, 416, 432, 442, 457, 460, 470, 495, 500, 504, 552

Tacitus 34, 261, 263, 297
Tarquinius 142
Tarsos (Tarsus) 504
Taylor, Elizabeth 584
Tencteri Kabilesi 298-299, 303, 306307, 341, 397, 404
Tertia 511

Tertulla (sevgilisi) 90
Teselya 465, 476
Testa, Gaius Trebatius 327-328, 334, 338
Thapsus 519, 522, 524, 541, 544, 555
Theophanes 203
Thermus, Marcus Minucius 67-68
Thermus, Quintus Minucius 155-156, 435
Tigranes (Armenia kralı) 111
Tigurini Kabilesi 235, 238, 245
Torquatus, Lucius Manlius 117-118, 462
Töton Kavmi 5, 25, 116, 163, 218, 230, 238, 246, 249, 263, 401
Trakya 18
Trebonius, Gaius 325, 344, 376, 378, 392, 447, 456, 506, 534, 564-565, 567, 571
Treveri Kavmi 247, 263, 316, 329, 334, 337-341, 345
Trinovantes Kabilesi 321
Tulingi Kavmi 243
Tullia (Cicero'nun kızı) 91, 324, 545

Ubii Kabilesi 301, 306-307, 342
Usipetes Kabilesi 298-299, 303, 306307, 341, 397, 404
Uzak İspanya Eyaleti 105, 107, 118, 161, 179, 446, 454, 541
Uzitta 519-521

Üçüncü Makedonya Savaşı 4

Valerius Maximus 410
Varro, Marcus Terentius 38, 168, 180, 446, 454, 538
Vatinius, Publius 189, 191, 195-196, 209-210, 464, 509
Veneti Kabilesi 292-295, 297, 307, 322, 396
Venus Genetrix Tapınağı 558
Vercassivellaunus 377-379
Vercingetorix 354-355, 357-374, 377-381, 391-392, 394, 405, 418, 527
Vergilius 30
Vesontio (Besançon) 247, 257, 510, 519
Vespasian 556
Vettius, Lucius 157, 195-196
Vetus, Anistius 107, 161
Viromandui Kabilesi 269, 274
Voltaire 584
Volumnia 89
Volusenus, Gaius 308-309

Wellesley 349
Wellington 202

Zela (Zile, Tokat) 503-504

Dramatik ölümünden bu yana iki bin yıldan fazla süre geçtiği halde antik dünya denince adı akla ilk gelen kişi olan Roma'nın ünlü komutanı ve yöneticisi Gaius Iulius Caesar (MÖ 100-44), servetini yitirmiş kadim bir ailenin genç mensubu olarak toplum içine çıktığı ilk andan son gününe kadar kılığı, edası, tavrı, kıvrak zekâsı ve özgüveniyle ilgi çeken biriydi. Togayı kimse onun gibi giymedi, saçlarını kimse onun gibi taramadı; kimse onun gibi yürüyüp onun gibi konuşmadı Roma'da. Şehrin en tekinsiz döneminde erken yaşta kamu hizmetine girip kişisel çekişmelerin, siyasi suikastların, mali skandalların, komploların arasından sıyrılarak en tepeye, konsüllüğe ulaşmasında, halk yığınları yararına politikaları kadar bu karizmasının da payı vardı. "Roma'daki her kadının kocası" gibisinden ısrarlı yakıştırmalar, "kel zampara geliyor, karılarınızı saklayın Romalılar" tarzı kaba espriler bile kişisel cazibesine ve siyasi kariyerine zarar veremedi.

Asıl şanını ve zenginliğini, bir milyondan fazla insanı öldürüp bir o kadarını da esir aldığı Galya'daki valiliği sırasında kazanan Caesar, bundan sonra eski siyasi ortağı Pompeius'la içsavaşa tutuştu. Onu da yendiğinde, ülkesinin topraklarını genişletmiş, dört kez zafer alayı düzenleyip dört defa konsül olmuş, senato tarafından ömür boyu diktatörlük payesiyle ödüllendirilmiş, takvime bir ay ekleyip o aya kendi adını vermiş, döneminin başta gelen edebi eserleri arasında sayılan *Gallia Savaşı* adlı kitabını yazmış biri olarak Roma'daki en zengin, güçlü ve etkili kişi haline geldi. Bu şekilde hayatının zirvesine ulaşmışken cumhuriyeti yok edip krallığını ilan edeceğini düşünen bir grup cumhuriyetçinin düzenlediği suikast sonucu öldürüldü.

Tarih, siyasi bir şahsiyet hakkındaki hükmünü verirken, çağdaşlarının ve sonraki kuşakların hayatını ne derece etkilediğinin yanı sıra hareketlerinin başkasında olmayan bir tılsımla yüklü olup olmadığına da bakar. Antik Roma'nın toplumsal hayatını gözümüzde başarıyla canlandıran uzman tarihçi ve yazar Adrian Goldsworthy'nin harika biyografisi, dünyada çok az insana bahşedilmiş bu özel büyüye Caesar'ın da sahip olduğuna dair en güzel anlatımlardan birini oluşturuyor.

9 786053 320579